

SANCTI
PONTII MEROPII
PAULINI
NOLANI EPISCOPI
OPERA.

S. PONTII MEROPII
PAULINI
SENATORIS ET CONSULIS ROMANI
DEINDE
NOLANI EPISCOPI
OPERA

Ad MSS. Codices Gallicanos, Italicos, Anglicanos, Belgicos, atque ad Editiones antiquiores emendata, & aucta, nec non Variorum Notis ac Dissertationibus illustrata;

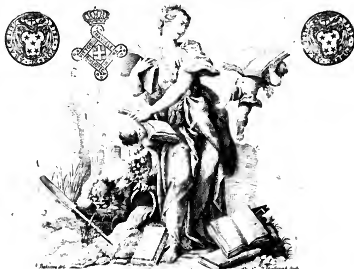
NUNC VERO PRIMUM

QUATUOR INTEGRIS POEMATIBUS

Quæ ex Ambrosiana Bibliotheca pridem eruta modo secundis curis recognovit

D. LUDOVICUS ANTONIUS MURATORIUS

AUCTIORA DEMUM ATQUE ABSOLUTA.

VERONÆ, CIϽ IϽ CCXXXVI.

TYPIS DIONYSII RAMANZINI BIBLIOPOLÆ AD S. THOMAM.

SUPERIORUM PERMISSU.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO D. D.

FRANCISCO ANTONIO
CORRARIO
EX CAPPUCCINORUM ORDINE
VENETIARUM PATRIARCHÆ DALMATIÆ PRIMATI &c.

DIONYSIUS RAMANZINI TYPOGRAPHUS
S. P. D.

ONSUEVERUNT illi qui ſibi gratiam a principibus viris quærunt, ea ipſis munera maxime offerre, quæ eorum ingenio gratiſſima atque acceptiſſima futura eſſe arbitrantur ; atque ideo mirum nobis videri non debet interdum legentibus aut videntibus , aliis numiſma-

ta, aut marmora, aliis etiam gemmas & pictas vestes, aut insignes equos, aut arma dono data fuisse. Scilicet indulgent homines illorum studiis quos admirantur atque verentur. Mihi vero, MAXIME PRÆSUL, tecum pro animi mei obsequio cupienti facere, nullum aliud munus in mentem venire poterat ut ad te mitterem quam hunc Librum, in quo S. Paulini scripta continentur. Optima rerum (quantulæcumque sunt) mearum hic Liber est, quem tibi etiam confido fore carissimum. Qui enim virtute omni præditus, pietatis maxime & religionis es amantissimus, in hisce scriptis tanti & tam antiqui Præsulis virtutum omnium exempla, pietatis & religionis rectissimam normam cognosces. Probabunt interea legentes ceteri consilium meum, quod hæc opera nomini inscripserim tuo, illud animadvertentes, te quamdam S. Paulini earum autoris referre speciem, si utriusque vitam, si studia, si laudes comparaverint. Romanæ Reipublicæ Senator ille & Consul, humanarum & divinarum litterarum doctissimus, amplissimis honoribus posthabitis, ad sanctiorem vitam accedens, factus Nolanus Episcopus Christianum orbem auxit scientia et exemplis: Tu non secus atque ille in Veneta Republica, quæ cum Romana præclare certat, clarissima

ex gente progenitus, inter cujus majores recensentur Gregorius Pontifex ejus nomi-nis XII: nec non Beriola egregia ac cele-bris illa fœmina laudati Gregorii soror eademque Eugenii IV. mater & Pauli II. avia, præter alios plures & Cardinales Emi-nentissimos, & Episcopos inclitos, aliosque belli togæque insignes Imperatores, Sena-tores, Procuratores, Duces, quorum no-mina in Annalibus frequenter occurrunt: Tu inquam, in tanta Republica ex tam generosa stirpe progenitus, non secus ac Paulinus, immortalis ejusdem Reipublicæ Senator amplissimus, summus item armorum Imperator, omnique præclarissimo munere terra marique functus, Patavina Præfectu-ra postremum egregie gesta, omnes tibi paratos honores contemnens, severissimum sanctioris vitæ institutum arripiens, te in Cappuccinorum ordinem recepisti. A quo ta-men subinde eductus, ut Venetæ Cathedræ præficereris, cui olim duo e tua familia percelebres insederant (nimirum Gregorius ipse XII. cum Castellanus Episcopus Ve-netiis præerat, ac Gregorius Patriarcha qui laudato Pontifici fuit fratris nepos) ita longe lateque tuæ virtutis lucem effundis, ut omnium animos rapias in admirationem tui. Non enim te a susceptæ disciplinæ sanctitate & rigore abduxit novus digni-

tatis

tatis honor, sed propositi tenax pro antiquo familiæ quam ingressus es more, parce, ac duriter vitam agis. Eorum autem qui tuæ subiiciuntur curæ, invigilas moribus ac doctrinæ, ut nulla vitiorum labe nullis errorum tenebris infirmentur. De pietate autem tua, & caritate, qua egenorum necessitatibus promptissime subveniens, egregie Sanctum Paulinum æmularis, quid multa dicam, cum palam sit omnibus quantum in his excellas & emices? Verum id non ago ut in te conferam laudes; non enim esset exigui operis. Sed pauca de judicio meo atque officio dicebam qui Librum hunc tuo præclarissimo nomine ornatum voluerim, tibique dicaverim, ingenii tui humanitatem atque pietatem cognitam habens. Accipe igitur hilari vultu munusculum hoc nostrum, Scriptoremque elegantissimum atque sanctissimum & ipse amare, & aliis commendare velis. Vale

FELICITATEM.

X. Kal. Jul. MDCCXXXVI. Die festo S. Paulini.

PRÆ-

PRÆFATIO.

Sancti Pontii Meropii PAULINI Opera a nemine satis pro dignitate laudanda, qui in illo aut eloquentissimi Scriptoris eruditionem & fidem, aut eximii Vatis divinam mentem & intelligentiam suspiciat, ut Lectoribus ego magnopere commendem, neque instituti mei ratio, neque ipsa patitur sanctissimi Autoris præstantia: in quem præclarum illud elogium plurima jamdiu secula, totque aliorum Patrum, & cumprimis Ambrosii, Hieronymi, Augustini testimonia consenserunt, summum in Ecclesia fuisse virum. At enim quod illa universa nunc primum collecta in publicum profero, si nihil aliud, hoc certe spero assecuturum me laudis, quod eorum hominum, quos Sanctorum lectio Patrum delectat (quibus profecto omnis doctrina elegans omnis antiquitatis memoria continetur.) studiis consuluerim. Nam etsi haud multi faciendam sentio, quam in iis colligendis impendi operam, nec quod nonnulli nunc faciunt, ex pura putaque alienorum descriptione συνταγμάτων famam inter eruditos aucupor: video tamen quantum ex hac ipsa cura utilitatis & commodi ad rem Christianam sacrasque literas eveniat, quando eorum operum adornatur editio, quæ cum sui merito nullis ferme secunda sint, nondum tamen integra, simulque numeris omnibus absoluta in vulgus prodierant. Ut vetustiores omittam, deque una, quæ omnium postrema est, Parisiensi dicam, erat illa quidem celeberrimi Presbyteri

Joannis Baptistæ Le Brun studio sane perquam erudite ac diligenter concinnata, ad plurium manuscriptorum codicum exacta fidem, Notis ac Dissertationibus illustrata luculentissimis. Verum cum non una aut altera privata Epistola, sed integra quatuor Poemata, pars totius Operis nobilissima, desideraretur, quæ temporum infelicitate nondum in lucis conspectum venerant, aberat quoque illa a nativa sui integritate tantum, quantum illud ab humani corporis perfectione, cui ora manusve fuerint amputatæ ambæ. Contigit vero felicissimo veterum monimentorum indagatori, atque interpreti Cl. V. Ludovico Antonio Muratorio ipsa illa quatuor Poemata ex Ambrosianæ, quæ Mediolani est, Bibliothecæ MSS. eruere, jacturamque illam eo graviorem, quod series Natalium S. Felicis interciperetur, quæ singulari Poemate celebrare Paulinus quotannis consueverat, resarcire. Cum tanti res esset, nec pati vir doctissimus posset, diutius monimenta illa tanto sacrarum ac politiorum litterarum impendio cum blatis conflictari ac tineis, seorsim uno Anecdotorum tomo edidit. Ita demum, quod saltem hæc spectat Natalitia, salva res erat; verum quod hæc veluti disjecta membra ab reliquo corpore separarentur, in omnium votis erat, ut in unum coalescerent, essetque adeo ut aliorum Patrum, ita & Paulini Operum absoluta Editio. Et vero hæc est, ad quam contendimus utilitatem, hoc laboris nostri palmarium, studuisse ut & nova accederent recto quæque ordine, eorumque ipsa accessio altera donaretur prærogativa, ut novis curis ab ipso Editore recognoscerentur. Quare convertimus nos ad Cl. Muratorium, ipsumque enixe eflagitavimus, ut quas multis jam ab hinc annis in ea Poemata excuderat, Dissertationes & Notas recoleret, & si qua sibi vel uberius edisserenda, vel quoquo modo viderentur immutanda, edissereret, mutaretque, & in publicum, cujus maxime studiosus est, bonum conferret. Qui & benigne annuit ut est ad recta omnia & honesta studia promtissimus, suoque potissimum favore factum est, ut egregium hocce opus quanta licuit cura expolitum prodiret in publicum.

Jam qua id ratione sit præstitum, paucis commemorabo. Quæ tribus in quarto, ut vocant, tomis antea continebantur, hoc nos uno comprehendimus volumine; tribuimus autem in duas partes universa syntagmata, quarum altera quæ soluta oratione constant, altera quæ Poeticis numeris, complexi sumus. His succedere jussimus Appendicis loco post pauca quædam utriusque generis opuscula, quæ falso tamen Paulino adscribuntur, vetustiorum Editorum Notas, Dissertationes & Commentaria, quæ Parisiensis quam laudavimus postrema editio anni MDCLXXXV. accuratissime repræsentat: curam nempe omnem,

nem, quam tres doctissimi e Societate Jesu Presbyteri, Andreas Schottus, Heribertus Rosvveydus, & Petrus Franciscus Chiffletius adhibuerunt, cum suam quisque Spartam adornaret. Uno verbo eam ipsam Editionem quæ auctore Brunio prodiit, perpetua ferme serie atque ordine sequi libuit, ad ejusque ingenium ea etiam quæ noviter accesserunt, digessimus. Quoniam vero id optare quispiam potuerat, ut quando hæc uno volumine complectebamur, quædam proposito magis accommodarentur, ne suo isto Lector voto excideret, & frustratus videri posset, Vitam Sancti Auctoris scriptis ejus præposuimus, elenchos quoque, sive Tabulas cum Epistolarum, tum Poematum, utrique parti præfiximus, aliaque id genus præstitimus, ut nec minus elegantiæ satisfactum fuerit, nec aliquid utilitati detractum, aut legentium voluptati, dum omnia quæ ad Scriptoris nostri commodiorem lectionem faciunt, uno tenore contextuque constant. Nihil enimvero in reliquis quanticumque studii licuit prætermissum, quod ad novam hanc Editionem ex omnium votis ex animo cumulatissime instruendam, ac numeris omnibus absolvendam pertineret, lectio ipsa magis quam verborum commendatio comprobabit. Magnum exinde fructum nobis percepisse videbimur, si nostram industriam solidioris doctrinæ candidatis tum gratam cum utilem fuisse intellexerimus: pergemusque huc eniti, ut quotannis aliquid ex labore nostro prodeat sacræ cum primis literaturæ studiosis voluptatem cum utilitate conjunctam allaturum.

PRÆFATIO
PARISIENSIS EDITIONIS.

AULINUM Episcopum Nolanum & ipsius Scripta quanti fecerint SS. Ecclesiæ Patres, multi norunt, omnes ex ipsorum Elogiis infra describendis nosse possunt. Jam pridem viris doctis ægre erat tam depravata esse tanti Viri Opera, & ab aliquo medicam ipsis adhiberi manum vehementer optabant. Horum consiliis & autoritatibus adducti ad ea primævo nitori restituenda animum adjecimus, corrogatis undequaque, tum ex Gallia tum ex vicinis regionibus, Codicibus Manuscriptis, quorum ope aucta & emendata sunt.

Prima eorum Editio prodierat Lutetiæ Parisiorum anno 1516. typis Jodoci Badii Ascensii in multis lacera, in nonnullis mutila, ac etiam a censore ipso Badio depravata.

Secuta est Editio secunda Henrici Gravii Dominicani, qui anno 1560. Coloniæ sub prelo Choliniano Paulini Opera multis mendis repurgavit ex veteribus exemplaribus MSS.

Inde tertia prodiit Basileæ an. 1569. inter Orthodoxographos a Johanne Jacobo Grinæo collectos quæ videtur ex Manuscriptis post priores Editiones expressa.

Quartam cum MS. codice collatam intexuit Andreas Schottus Jesuita in Coloniensem Bibliothecæ Patrum Editionem an. 1618. addito Epithalamio Juliani & Iæ nondum excuso.

Quintam & postremam Editionem anno 1622. Antuerpiæ curavit, & ty-

& typis Plantinianis commisit Heribertus Rosvveydus Soc. Jesu, vir pius & eruditus; sed tot occupationibus implicatus, ut, cum tempus non sufficeret, aliorum sæpe studiis uti cogeretur, & succedaneam dumtaxat imponeret manum. Illam profecto Editionem accuratam non existimavit ejusdem Societatis Petrus Franciscus Chiffletius, qui ad novam S. Paulini Operum Editionem procurandam multa in medium protulit in suo *Paulino illustrato*, ex quo ut & ex recenti Operum S. Augustini Editione excerpsimus quæ ad rem nostram conducebant.

Ut autem intelligas, Lector benevole, præstiti a nobi officii modum & rationes, pauca heic præfabor.

Ad castiganda Paulini Opera complures Manuscriptos Codices per annos sex excussimus & accurate contulimus cum editis; ac Viros eruditos si quid obscurius & perplexius occurrebat, consuluimus; nec semper quod clarius esset, aut elegantius prætulimus, sed quod germana Paulini dictio esse collatis aliis ejus Operum locis videbatur.

Totum Opus in duos Tomos distinximus, quorum primus complectitur indubitata S. Paulini Opera secundum ordinem temporum nunc primum disposita, quem studio & consiliis doctissimi viri investigare fategimus. Nonnullas adjecimus Epistolas, plures in duas divisimus secuti MSS. Codicum autoritatem, ex duabus unam ex certis argumentis aliquando confecimus. Has inter ordine suo collocavimus unicum, qui nobis superest, S. Paulini Sermonem *de Gazophylacio*.

Præterea rem gratam utilemque Studiosis facturos nos arbitrati sumus, si his insereremus Epistolas ad Paulinum vel scriptas vel rescriptas.

Deinde Epistolarum argumenta male digesta & incomposita castigavimus, & sacræ Scripturæ loca Italico expressimus charactere.

Ceterum cum apud omnes constet SS. Patrum affectus & virtutes non alibi melius quam in Epistolis posse deprehendi, in Paulini Litteris Autoris genium, eloquentiam, prudentiam, zelum, animi constantiam, veritatis ac pietatis amorem, Scripturæ sacræ studium, humanitatem, modestiam, humilitatem vere Christianam, caritatem maximam, nec-non faciem & animum facile quivis intueri potest. In variis enim epistolis Autores sponte se ipsi produnt pinguntque nativis coloribus, quos natura, locus, occasio, argumenti genus, personæ, etiam a non cogitantibus exprimunt. Quod adeo verum, ut Paulinus, qui imaginem suam suo Severo postulanti denegaverat, se ipse tam egregie pinxerit in variis Epistolarum suarum locis, ut facile nobis fuerit ex iis faciem ejus ad vivum repræsentare, Epistolis scilicet V. n. 4. XXII. n. 2. XXIII. n. 10. & 23. & XL. n. 6. nonnihil etiam ad picturam absolvendam juvante Uranio n. 5. 6. & 7. Fortunato lib. 2. de Vita S. Martini, & Rom. Subterr.

Epistolas excipiunt Poemata innumeris mendis repurgata, versibus plurimis aucta, & argumentis illustrata. His plurima Ecclesiasticæ Disciplinæ, Antiquitatis & Historiæ monumenta continentur, nec-non præcipua Evangelii præcepta & consilia.

Porro in omnibus Paulini Operibus sectiones designavimus frequentes,

tes, affixis numericis notis, quo esset deinceps facilior Paulini usus, expeditiorque locorum inquisitio. Emendationum autem causas quibusdam notatiunculis in inferioribus marginibus exposuimus, in lateralibus voces nonnullas obscuriores; quæ vero addita sunt, duabus ansulis ( ) inclusimus.

In secundum Tomum conjecta sunt Opera tum dubia, tum supposititia. His Notas Variorum subjecimus, in quarum fine cujusque Autoris nomen editum est, nostris vero hæc nota ¶ præfixa.

Sequuntur sanctissimi Viri Elogia ex variis Scriptoribus ad MSſ. Codices recognita, quæ locum parant Vitæ S. Paulini ex ipsius Sancti & veterum Scriptorum operibus recens concinnatæ.

Huic adjectæ sunt Dissertationes VII. quarum prima Epistolarum ordinem Chronologicum adstruit, secunda Poematum. Tertia, quarta & quinta agunt de Sulpicio Severo, Alethio, Victricio & Apro, ad quos scripsit Paulinus; sexta de Operibus S. Paulini amissis, dubiis, & supposititiis: septima vero de ejusdem Sancti controversa Captivitate fuse disserit.

Sequuntur Variantes ex MSS. & editis codicibus Lectiones, quas inter deprehendere est levioris momenti Emendationes.

Ne quid vero in postrema hac Editione desideraretur, quindecim Indices adtexuimus. Primus novum huncce Epistolarum ordinem cum hactenus vulgo comparatum exhibet. Secundus vulgarum prius ordinem continet, quatenus ad hunc novum reducitur. Tertius constat eorum nominibus Alphabetico ordine digestis, ad quos Paulinus dedit Epistolas, vel a quibus ipse vicissim accepit. Quartus vero exhibet Epistolarum initia secundum Alphabeti seriem disposita. Quatuor sequentes Carmina eadem spectant ratione.

His octo adjecimus digestum ordine Alphabetico Syllabum & Editorum & MSS. Codicum, quorum ope Paulinum repurgavimus. Horum non mediocrem copiam humanissime pro more suo fecit nobis tum e sua insigni Bibliotheca, tum ex nonnullis aliis V. Cl. Emericus Bigotius Rotomagensis, Viris doctis satis notus. Apposuimus Indices duos Codicum ad quos singulæ Epistolæ recognitæ sunt, & Poemata quæque castigata.

Hos sequuntur alii Indices duo Locorum sacræ Scripturæ, quæ explicantur, & singulari modo exprimuntur. His item accedit Index Vocum, quarum insolita significatio. Agmen claudet Index Rerum copiosissimus.

Tum ne quid difficultatis pariant variorum Autorum appositæ in marginibus citationes, re monitum volumus nos fuisse usos Ausonii Editione Burdegalensi an. 1575. a Vineto procurata, S. Hieronymi Basileensi an. 1565. S. Augustini Editione novissima, Sulpicii Severi Antuerpiana an. 1574. Gregorii Turonensis an. 1640. Parisiensi, S. Gregorii Magni item Parif. an. 1605 Conciliorum Binii, & Annalium Ecclesf. Baronii Editione Coloniensi an. 1609.

In dictionibus e Græco derivatis Græcam usurpavimus Orthographiam, in Latinis eam quam exhibent veteres MSS. Codices, dummodo in iis pronuntiandis nulla sit ab usu recepto dissonantia quæ aures offendat.

Nobis quidem fuisset in votis ut Pauliniana hæc Opera manus elegantior retractasset, quo tanti Viri dignitati ac meritis respondere potuisset

laboris

laboris induſtria. Cum vero ad ſuſceptum opus eruditorum Virorum conſiliis adducti ſimus, quibus non parere religio nobis fuiſſet, hoc unum nobis relinquitur, ut illud humanitati tuæ Lector cariſſime, commendemus, & contendamus abs te ſupplicibus votis, ut ſi quæ ibi errata deprehenderis, non malæ menti, non incuriæ tribuas, ſed infirmitatis humanæ vitio. Porro age nobiſcum pariter, obſecro, ut huic Operi benedictione cœleſti faveat Deus, illudque omnes quorum in manus pervenerit, digna Paulino veneratione tractent, & quam divinæ caritatis luce perfuſum, præceptiſque Evangelicis & Diſciplina Eccleſiaſtica refertum Opus congrua pietate ſuſcipiant.

ELEN

ELENCHUS

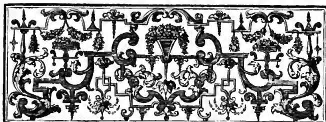
EORUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

OPERUM PARS PRIMA.

PARS ALTERA.

APPENDIX.

S. PON-

S. PONTII MEROPII PAULINI,

SENATORIS ET CONSULIS ROMANI

DEINDE

NOLANI EPISCOPI

VITA

EX

IPSIUS SANCTI
ET VETERUM SCRIPTORUM
OPERIBUS

CONCINNATA.

CAPUT I.

S. Paulini Ortus, Familia, & Opes. De variis Paulinis.

PAULINUS, qui & Antiquis [a] PONTIUS, & MSS. ac editis codicibus [b] MEROPIUS, tot ac tantis laudibus in Ecclesia celebratus ex [c] illustrissima familia ortus est, ea [d] Senatoribus scilicet tum paterno tum materno genere [e] Romanis. [f] Melaniæ seniori, cujus nobilitas tam illustris Romæ habebatur, affinis erat; [g] Pneumatii quoque filio Celso, de cujus obitu suave & elegans Poema condidit.

2. Sub primis Imperatoribus [h] plures extitere Paulini; [i] Consules duo sub Constantino annis 325. & 334. Inter Patricias familias, quæ primitus ab idolis ad Christum transierant, Paulinos recenset [k] Prudentius. Enimvero cum Paulini nostri fama jam per orbem esset vulgata, A [l] eum hoc familiæ elogio a Prudentio donatum merito adnotat Cardinalis Baronius, qui ad Aniciam illustrem familiam Paulinum nostrum pertinere existimat; quia duobus [m] Paulinis sub Constantino Consulibus fuit Anicii cognomen. Et quidem Paulinos Roma in Aquitaniam transmigrasse facile crediderim, cum S. *Paulinum* [n] *splendore generis in partibus Aquitaniæ nulli secundum* testetur Ambrosius. Etiamnum superest, [o] Burdigalæ locus *Paulini Podium* dictus, qui hujusce familiæ domicilium olim fuisse creditur. Fuere præterea ex [p] Ausonii affinitate alii Paulini in Aquitania, inter quos fuit Ausonii nepos Paulinus, cujus Poema quoddam B Eucharisticon reperitur: nec tamen Ausonius & Paulinus in litteris ad se invicem datis, ulla se dicunt affinitate devinctos. Nolæ [q] S. Paulino aderant ejusdem nominis alii duo, quorum unus Presbyter, alter laicus, ut alias demonstrabitur. Eodem tempore vixit [r] Paulinus in inferiori Occitania [s] Biterrensis Episcopus, qui

[a] Auson. ep. 23.
[b] Paulin. ep. 40.
[c] Ambr. ep. 30.
[d] Uran §. 9.
[e] Paulin. Chrift. p. 272.
[f] Paulin. ep. 29. n. 5.
[g] Paulin. carm. 32. v. 622.
[h] Auson. ep. 19.
[i] Baron. A. 394. §. 78.
[k] Prud. Symmach. p. 1.
[l] Baron. A. 394. §. 78.
[m] §. 79.
[n] Ambr. ep. 30.
[o] Auson. No. Vinet. p. 465.
[p] Ibid. p. 128. 129.
[q] V. Bellarm. lib. de Script. Eccles. ad A. 420. Observat. 1.
[r] August. epist. 149. n. 14.
[s] Idat. Chronic. Gallia. Christ.

[A] qui anno 419 scripsit epistolam quæ intercidit. Fuit insuper [f] Paulinus S. Ambrosii Mediolanensis Episcopi discipulus, cujus vitam scripsit: ipso tunc Diacono accusante, Cælestius anno 411. in Concilio Carthaginensi damnatus est. De alio item Paulino, qui scripsit quasdam Homilias, meminit Gennadius: is, ex ordine Catalogi Gennadii, [g] videtur floruisse circa medium V. seculi. Exeunte eodem seculo, vixit [h] Paulinus alter Petricordius, qui S. Martini Turonensis Episcopi vitam carmine complexus est.

3. PAULINUS noster [a] filius erat alterius [B] Paulini, qui ad diuturnam ætatem vitam produxit, quem, verosimile est, fuisse [b] Pontium Paulinum Burgi ad Garumnam conditorem, eumque Galliarum Præfectum Prætorio, qui posteritati liberos dimisit: quod Paulino nostro non convenit. Paulinus ille & sponsa Christianam religionem fuerant professi; [c] siquidem Paulinus noster unum ex libertis suis Burdigalam misit, qui in domo Domini serviret, delegatis ad parentum memoriam obsequiis. S. Paulinus [d] sororem habuit, ad quam plures epistolas de contemtu mundi scripsit; & [e] fratrem, qui ante eum vita functus est liberos [C] post se dimittens: a [f] Delphioo Burdegalensi Episcopo fuerat baptismo initiatus; verum oon ea vixerat sanctitate, quam requirit Christiana Religio, & præsentia, & caduca bona cælestibus, & æternis præposuerat: quod in illius obitu Paulinum fratrem vehementer contristavit, qui ejus animam Delphini & Amandi precibus commendavit. Quidam Paulinum [g] Ebromagum patriam appellare autumant: quod non satis constat. Is igitur [h] Burdigalæ natus est anno Domini [i] 353. ex Chiffletii rationibus & argumentis, licet anno 354. eum natum fuisse di- [D] cat. [k] Patrimonium ei peramplum ingentiaque prædia fuere, tum *præsidio domorum*, tum servorum numero, tum eorum qui illum ut patronum colebant. Quæ fuerint ejus prædia ex Ausonii [l] verbis facile est conjicete, quia secessu Hispanico Paulinum revocans, ait:

Ne raptam sparsamque domum, laceratàque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus.

4. In seculo agens Paulinus quoddam oppidum e dominio suo incolebat dictum [m] Ebromanum, seu [n] Ebromagum: quod unum est. Vinetus, & Fronto-Ducæus ex illa regione oriundi hunc locum [o] infra Blaviam, quatuor leu- [E] cis Vasconensibus distantem, infra Burgum proprium olim Paulinorum dominium, in ripa Garumnæ situm vieum nomine *Embrau*, seu *Brau*, veterem Ebromagum esse, suspicantur. At vox *Burgus*, qua donatus est locus ille, post annos quinquaginta eum ad Ebromagum nullo modo accedat, plane diversa mihi videtur civitas Burgus ab Ebromago. *Brau* enim, procul dubio, idem est oppidum, quod Geographus [p] Samso *Braux* in Votreziaco apud Santones vocat, & a Garumna leuca una dissitum scribit; cum Ebromagus olim navigio appelleretur, teste [q] Ausonio: *Adusque vectus Ebromanum tuam* [F] Hac fultus ratione Samso Ebromagum non *Brau* sed *Burgum* esse contendit. Nihil tamen obstat, quin fluvii alveus huic oppido vicinior olim fuerit. Regionem autem, quam incultam & ingratam dicit; nemo mirabitur, profusis Procerum sumtibus, olim ornatam, a duodecim seculis neglectam, antiquum amisisse decorem. Veteres itinerarii [r] Ebromagum circa Carcassonem collocant, quam ab Ebromago Paulini plane diversam sentio. [f] Alingonum quoque, de quo pluries in Paulini epistolis occurrit mentio, ex illius dominio fuisse videtur: hodie [t] Lengonem vocant urbem ad Garumnam in pago Vasatensi sitam; quamvis enim ad diœcesim Vasatensis Episcopi pertineat, non autem Burdegalensis Archiepiscopi, cujus tunc temporis fuisse videtur, ex dono S. Paulini ante annum 670. erat Canonicorum Ecclesiæ S. Severini Burdegalensis. [a] Narbone in Galliis Paulinus possessiones habuisse videtur, sicut & [x] Fundis in Latio, hodie in terra *di Laboro*.

f Ambros. Vit. & Aug. epist. 175. & Mar. Mercat. Commonit. 1. 1. V. Baron. A. 418. n. 12. & seqq.
g Gennad. Catal. c. 68.
h V. de Diss. sect. 6. in Oper. dub.
a Auson. ep. 23. & 20.
b Sidon. A. pall. carm. 22.
c Paulin. ep. 12. n. 12
d Gennad. Cat. c. 48.
e Auson. ep. 27.
f Paulin. ep. 35. & 36. n. 3.
g Sacchin. Vit. S. Paulin. & ep. 22. n. 24
h V. an. §. 1.
i Paulin. Chiff. p. 110 V. infra c. 2.
K Greg. Tur. Confess. c. 107. Vit. Mart. 3. T. 8. Sulp. V. Mart. c. 26. Aug. Civit. 1. 10. Eucher. ep. ad Valerian.
l Auson. ep. 24
m Ibid. ep. 21. & 22.
n Paulin. ep. 32. n. 14.
o V. Not. 30. in Paulin.
p Samso. B p. 285.
q Auson. ep. 22.
r V. Not. 30. in Paulin.
f Paulin. ep. 20. n. 3. & 11. n. 12
t V. Not. 64. in Paulin. Samso. A p. 64.
a Paulin. ep. 5. n. 12.
x Ep. 32. n. 17.

CAP. II.

De Paulini Studiis & eruditione. De Ausonio illius Præceptore.

1. EX his, quæ supersunt, Paulini monumentis, genium ejus cognoscere facile est. Hunc [a] Ambrosius & [b] Hieronymus summis laudibus attollunt. Liberalium [c] artium fuit summopere studiosus, omni eloquentia excultus, poetica & oratoria facundia excellens. [d] *Sapientiam mundi*, inquit ipse Paulinus, *hucusque miratus sum, & per inutiles litteras, reprobatamque prudentiam Deo stultus & mutus fui...* [2] *quondam in litteris humanarum fabularum loquax*.

2. Egregium in litteris [f] magistrum nactus est Decium Magoum Ausonium, poetica & oratoria facultate inclitum inter ejus ævi primos: cui, cum diu Grammaticam & Rhetoricam fuisset professus, Imperator Gratianus instituendus regendusque traditus est, [g] a quo postea ad amplissimos dignitatum gradus evectus est Ausonius, Præfectus Galliarum & Italiæ Prætorio, & anno 379. ereatus Consul Ordinarius. Ex carminibus Christianum fuisse Ausonium liquet omnino, & inter [h] villæ suæ commoda, Ecclesiæ proximitatem eountiat. At pleraque ejus [i] carmina, quibus Paulinum nostrum a sancto vitæ proposito divertere conatus est, magis Ethnico digna sunt quam Christiano. Is [k] veteris Paulini patris necessitudine & amore compulsus, ita erudiendum educandumque nobilem puerum suscepit, ut sedulitate industriaque præceptoris, humanitate ac pietate patris docuerit formaritque; nec aliter eum postea, quam [l] filium consueverit appellare, seque parentem ejus & altorem dicere. Paulinus vero pro sua parte omnia Ausonio debere fatetur:

[m] *Tibi disciplinas*, inquit, *dignitatem*, *litteras*,
Linguæ, *toga*, *famæ decus*,
Provectus, *altus*, *institutus debeo*,
Patrone, *Præceptor*, *Pater*.

Sed & [n] omnia sua, bonos mores, & studia, ex Ausonii fontibus orta alibi ultro confitetur

3. Quamvis opera Paulini quæ præ manibus habemus, ejus eruditionis sint præclara monumenta: illius tamen de Eleemosyna, seu [a] de Gazophylacio Homilia, Pauliniani styli suavitatem magis arguit, quod compositio adstricta sit, & solitam in Epistolis verborum copiam & rapiditatem coerceat. Eximiam illius [p] *eloquentiam*, *nobilitatem*, *& indolem* summopere commendat S. Ambrosius. Idatius in Chronico eum *nobilissimum & eloquentissimum* dicit, & [q] S. Eucherius *uberrimum eloquentiæ fontem*. Sed instar omnium S. [r] Hieronymi elogium est: sic enim ad ipsum aliquandiu post Nolanum secessum scribit: *Librum tuum, quem pro Theodosio Principe prudenter ornateque compositum transmisisti*,

a Ambros. ep. 30.
b Hieron. ep. 13.
c Paulin. ep. 8. n. 5. & carm. 10. v. 150.
d Ep. 4. n. 2.
2 Ep. 40. n. 6.
f Auson. ep. 23. & 24.
g Vit. p. 16
h Auson. ep. 11.
i Baron. A. 394. §. 84. 85.
K Auson. ep. 23. & 24.
l Ep. 24.
m Paulin. carm. 10. v. 93.
n Ibid. v. 148.
a Paulin. 34. inter epist.
p Ambros. ep. 30.
q Eucher. ep. ad Valerian.
r Hieron. ep. 13.

misisti, libenter legi, & præcipue mihi in eo subdivisio placuit. Cumque in primis partibus vincas alios, in penultimis teipsum superas; sed & ipsum genus eloquii pressum est & nitidum, & cum Tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut ait quidam, oratio in qua tantum verba laudantur. Præterea magna est rerum consequentia, & alterum pendet ex altero. Quidquid inde assumseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius qui a tali Christi Oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, & utilitatem Legum futuris seculis consecrasti; macte virtute, qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris! In ipso nihil desiderari testatur si interior accedat divinarum [e] scientia litterarum. *Si haberes*, inquit, *hoc fundamentum; immo si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinius tuis haberemus voluminibus.* Cumque enumerasset Scriptorum Ecclesiæ Latinorum prima lumina, Tertullianum, Lactantium, Victorinum, Arnobium, Hilarium, Cyprianum, ostendissetque singulis ad perfectionem aliquid deesse, addit: *Ad te ipsum veniam, & precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris; quin potius vel errare me existimato, vel amore labi, quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium, & infinitam sermonis supellectilem, & facile loqueris & pure; facilitasque ipsa & puritas prudentia mixta est: capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiæ & eloquentiæ si accederet studium vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum.* Etiam [v] alibi commendat ejus *eloquii venustatem* & in litteris seculi eruditionem. Paulinum [u] *Ciceronem Christianum* vocat Erasmus. In Litteris Paulini [x] eruditionem laudat Ausonius; sed poeticam illius venam mirum in modum extollit, cum quoddam poema a Paulino [y] prædicat scriptum *tanta elegantia, ut solus videretur assecutus quod contra rerum naturam est, brevitas ut obscura non esset. Hæc tu quam perite*, inquit, *& concinne, quam modulate & dulciter! Jam quid de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum, nullum tibi ad poeticam facundiam Romanæ juventutis æquari. Certe mihi ita videris. Si erro, pater sum.... Verum cum pie diligam, sincere & severe judico.* Laudat præterea in carminibus illius *vegetam & sublimem alacritatem*, & dicit eum sic summa appetere, ut non decidat. Discipulum sibi palmam poeticam præripuisse [z] alibi fatetur. Alia vero epistola scilicet 21. de alio poemate idem Ausonius [a] ait: *Illud de Poematis jucunditate, de inventione & continuatione, juro omnia nulli unquam imitabile futurum, etsi fateantur imitandum.* Hæc Poemata nulli imirabilia perierunt. Haud dubie [b] Paulini natura & vena lenior ac suavior, itemque magnificentior erat, cui, ut idem testis est Ausonius [c], *mellea quædam inerat modulatio*, &c. Nec vero Poetæ florentis facultas existimanda est ex his, quæ exstant, carminibus ex Evangelica simplicitate conditis post [d] abdicatas Musas: sed cogitandum, hæc ipsa cum tamen talia sint, profecto dum ferveret ambitio, dum placendi studium, & cupido famæ stimularent atque exacuerent curam, simulque hinc alti vigor ingenii dictionem attolleret, exstitisse aliquid valde perfectum, quod merito & doctis & multitudini placeret.

[e] Ibid.
[v] Hieron. ep. 103 & 133.
[u] Erasm. Not. in Hier. p. 107.
[x] Auson. ep. 19. & 21.
[y] Auf. ep. 19.
[z] Auf. ep. 20.
[a] Auf. ep. 21.
[b] Sacchin. Vit. Paulin. p. 134. edit. Rosw.
[c] Auson. ep. 19.
[d] Paulin. Carm. 10. v. 19.

4. In seculo adhuc agens tres Suetonii libros, quos ille de Regibus dedit, in [e] Epitomen redegit & jucundissimum Poema composuit. Intercidit autem illud Suetonii Tranquilli opus de Regibus, unaque cum eo Paulini Epitome, si Pauliniani carminis paucos versus exceperis, quos Ausonius in epistola 19. ad eumdem laudat, & mirifice extollit. Ausonio insuper miserat Poema [f] aliud castigandum, quod se facturum recepit, *quamvis*, inquit, *per te manus summa contigerit.* Ausonius vicissim carmen arte sua compositum heroico metro ad eum misit.

[e] Auson. ep. 19.
[f] Ibid.

5. Historiarum [g] parum studiosus fuit indagator Paulinus; etenim in tempore veteri quo videbatur legere non legenda, ab Historicis Scriptoribus peregrinatus est. [h] Geographiam ignorasse inde manifestum est, quod Nicetæ Nola Scupos in Dardaniam redeunti per Tomitanam urbem in Scythia iter dirigat. Si Hieronymo [i] credimus, Græcæ linguæ peritus fuit: verum econtra Paulinus [k] hunc sermonem sibi ignotum dicit. [l] Ibidem tamen fatetur S. Clementis opera a se fuisse in latinum sermonem translata, sed non sine mendis: itaque eum in Græcis litteris mediocriter instructum fuisse dicamus.

[g] Paulin. ep. 38. n. 5.
[h] Paulin. carm. 17. v. 191.
[i] Hieron. ep. 153.
[k] Paulin. ep. 46. n. 2.
[l] Ibid.

Cap. III.

Therasiam in matrimonium ducit Paulinus. Consulatu & amplissimis honoribus decoratur. Cum plurimis amicitiam constituit.

1. PAOLINUS [a] THERASIAM similem sibi sortitus est conjugem, quæ ingentia ei contulit prædia. [b] Virtuti & studio ejus proxime accessit, neque a viri proposito de fugiendo seculo discrepans, transscriptis in aliorum jura suis prædiis, virum in Nolæ secessum fortiter secuta est; & exiguo illic contenta cespite solabatur sese caritatis, simplicitatis, & religionis obsequiis. Sicque conjux, non ut Eva quondam [c] dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui, cordis & voluntatis unitate redacta & reddita, spiritualibus ei tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulata, illius in Deum amoris sanctissimi facta est particeps; ita ut in uno matrimonio sexus uterque calcandæ superbiæ secularis, & non desperandæ Christianæ perfectionis exempla inveniret. Hieronymus [d] Therasiam *sanctam Paulini sororem* vocat, eo sane quod cum eo in solitudine continentem ageret vitam. Studiose admodum S. Hieronymi consiliis illa paruit, matronarum declinans consortia; & inter gemmas circumsedentium feminarum & sericas vestes, pauperes induisse cultus nusquam erubuit; tum quia nobilium feminarum contubernia fugiebat, tum quia alterum propositi pænitentiam, alterum jactantiæ & superbiæ seminarium esse probe sciebat. Eapropter Paulinus [e] etiam ad Episcopos scribens ejus nomen in epistolarum titulis inscribebat, & ex sua parte [f] Episcopi rescribentes usque ad annum 408. aut 409. Therasiam & Paulinum salutabant. Jam vero ad virtutem, & a seculo ad Deum conversionem Paulino fuisse [g] adjumento Therasiam conjugem ex gloriosa Ausonii contumelia conjicere est; qui Paulinum carpens tamquam in amicitia parum constantem, causam in eam velut abducentem confert [h] *Tanaquilam* appellans, quæ

[a] Greg. Tur. de gl. Conf. c. 109.
[b] Ambrof. ep. 30.
[c] August. ep. 27. n. 2.
[d] Hieron. ep. 13.
[e] Paulin. ep. 1. 2. 6. 7. 28. 39. 40. 41. 44. 45.
[f] August. 31. 95.
[g] Sacch. Vit. Paulin. p. 662.
[h] Auson. ep. 24.

sapientia & religionum peritia sese præferret, imperitaretque viro, & eam ob rem timeretur a Paulino; sic enim latrat:

Si prodi, Pauline, times, nostraque vereris
Crimen amicitiæ. Tanaquil tua nesciat istud.

At Paulinus conjugem suam non *Tanaquilam*, sed *Lucretiam* esse [i] rescribit. Et sane divina illius matronæ sapientia & virilis constantia inde fit manifesta, quod in pauperem ac duram vitam viro alacriter consensit; & quidquid sive dotalium sive aliarum habuit facultatum vendidit, & in egentes pretium erogavit. Nomine Therasiæ ad Bassulam Severi socrum particulam de ligno divinæ Crucis misit [k] Paulinus, quam Melania ab Hierusalem anno 402. attulerat. Quædam occasio Therasiam viro minus fidelem demonstravit, [l] si Gregorio Turonensi sit habenda fides, quia [m] Idatius, qui demortui Honorii anno 423. illam etiamnum vitam agere supponit, eam meritis & pietate a viro non discedere ibidem docet. [n] Anno 426. vita functam ex infra allatis patebit. Post [o] longa vota soboles tandem virilis illis in Hispania agentibus obtigit; sed vitalis non fuit, sub octavum enim abortu diem raptus puer vitam expedivit, & Compluti sepultus est. An alios filios procrearint, non compertum.

2. Paulinus primo in [p] fori strepitu & secularibus rebus occupatus a primis annis amplissimos dignitatis & honoris gradus adeptus est. [q] Anno 379. Novæ Epiro, seu Albaniæ Præfectus fuit quidam Paulinus: si noster novemdecim, aut ad summum viginti annos erat natus. [r] Ante Ausonium eum Consulem fuisse constat, id est ante annum 379. At cum illius Consulatus in Fastis inscriptus non habeatur, [s] eum Valenti anno 378. vita functo, aut cuipiam alteri Consuli suffectum dicere necesse est, non autem ordinarium. Quod enim Ausonius [t] nomen Paulini Fastorum titulo honoratum dixerit, nemo miretur; suffectos siquidem ordinariis Consules in Fastis scribi in usu fuit, cujus exempla supersunt: quod [u] Baronium profecto movere non debuit, ut Consulem ordinarium anno 375. cum assereret, cum ipsomet anno, Hieronymo [x] teste, nullus creatus sit Consul: idque Baronius [y] ibidem asserit & negat. [z] Anno 380. Paulinum Romæ Præfectum legimus: [a] quod de nostro interpretari pronum est. *Veterum* ejus *honorum largitorem* se dicit [b] Ausonius, cujus apud Imperatorem Gratianum magnam fuisse gratiam atque autoritatem ex eo constat, quod eum docuerit & educarit. Paulinus [c] vero honores & dignitates Ausonio se debere ultro fatetur; quem [d] & amasse, & coluisse, & colere, & cum quo se æterno fœdere junctum contestatur.

3. Nec solum cum Ausonio, sed & [e] cum plurimis in seculo amicitia conjunctus est, in quorum numero fuit inprimis Sulpicius Severus, de quo alibi susius. In [f] infideli via fideliter & mutuo se dilexerant, & tam religiosus erat utriusque amor, ut ad eorum dilectionem nulla adjici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. In seculo etiam [g] Sanctum noverat Paulinus ac dilexerat; & ex tunc processerat ejus quæ cum Jovio & Apro intervenit necessitudo.

Ibid. — [i] Paulin. carm. 10. v. 192. — [k] Ep. 31. n. 1. — [l] V. infra cap. 5. n. 2. — [m] Idat. Chronic. — [n] V. cap. 12. n. 2. — [o] Paulin. carm. 31. v. 600 & seqq. — [p] Paulin. ep. 5. n. 4. — [q] Cod. Theod. Gothofred. T. 5. p. 165. 166. — [r] Auson. ep. 20. 21. 23. — [s] Paulin. Chiffl. p. 118. & 136. — [t] Auson. ep. 20. — [u] Baron. a. 394. §. 80. — [x] Hieron. Chron. — [y] Baron. a. 375. §. 2. — [z] Ost. T. 5. p. 185. 166. — [a] Baron. A. 394. §. 82. & Chiffl. p. 112. — [b] Auf. ep. 21. & 24. — [c] Paulin. carm. 10. v. 9. — [d] Carm. 10. — [e] Paulin. ep. 11. n. 5. & n. 2. — [f] Ibid. n. 3. — [g] Ep. 40. n. 1.

Cap. IV.

Quomodo in seculo conversatus Paulinus. Variis laboribus & ærumnis, S. Felicis quoque & aliorum Sanctorum precibus ad Deum convertitur.

1. Non mirum si vir adeo mirabilis, tam eruditus, tam dives, tot dignitatibus honoratus, tam egregia indole præditus, perindeque amabilis, tot ac tantis affectatorum turbis coleretur, tantum apud Proceres existimationis, apud multitudinem favoris ac plausus haberet. Hæc enim [a] prudentia, hæc honestas morum, illa eloquii venustas, & amicitiæ fides in eo paulopost conversionem laudata, jam ante inerant. Inde [b] Ausonius animi illius celsitudinem laudat & liberalitatem, qua mallet amicis gratificari, quam genio indulgere suo, & [c] inveteratæ ac mutuæ dilectionis suavitatem, & consummatæ amicitiæ specimen in eo commendat. Mitis [d] fuit & benignus, etiam cum in superbia seculi versaretur. Singularem hanc humanitatem suavissimosque mores spirant illius Epistolæ. Se in seculo [e] bene moratum ab hominibus habitum innuere videtur. Et quidem si crimen aliquod in vita admisisset, sæpe sæpius lugens commemorasset in scriptis suis, in quibus tot exstant ejus humilitatis argumenta. Consumtam in peccatis ætatem, & in seculo se volutatum dolet, in quo inter inimicos, ut [f] ait, inveteraverat, ac sub [g] magno honore peccatorem etiamque veteranum se in numero peccatorum, in [h] fluctibus seculi se multa subiisse naufragia gemens fatetur, & Dei judicia tremens formidat; [i] in infideli via ambulasse, [k] mortis pabula vixisse, & stulta Deo sapuisse ingemit, & ex his grandem captat humilitatis materiam. *Veteranus* [l], inquit, *in numero peccatorum, sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, & per inutiles litteras reprobatamque prudentiam Deo stultus & mutus fui*. At nihil sceleris nominatim designat. Itaque illum in seculo eam traduxisse vitam credere par est, qua vivunt tot mortales, qui irreprehensibiles sese existimantes, de salute quidem sua minime dubitant, quod eos sensibilia & graviora scelera non arguant, nec deprimant. Sed ea quæ Paulino lux Dei affulgebat, qua tam humiliter de se sentiret, aliud revelabat. Seculum dilexerat, satis erat ei ut usque ad ultimum vitæ spiritum lugeret: quod soli Deo debitum, tradiderat diabolo, cujus servitutem declinare ex seipso non valebat. Et [m] tanta fortunæ commoda & humanæ prosperitatis blandimenta, quo majora ac plura erant, eo fortioribus atque tenacioribus illum sibi devinctum catenis seculi vanitas detinebat. Hæc tamen vincula, Christo juvante, disrupit; & inde Christi gloria tanto illustrius triumphavit, ejusdemque vis gratiæ potentior apparuit, cum tantus Senator universa illa, quæ alii ut supremum spectabant bonum, pro detrimento duxit, & arbitratus est ut stercora, quo Christum lucrifaceret.

2. Cum ærumnis sæpe Deus soleat gratiæ suæ efficaciam & virtutem obtegere, his mediis usus est, ut Paulinum ad se converteret. Is enim, ut ipse [n] testatur, in laboribus & ærumnis

[a] Hieron. ep. 103. — [b] Auson. ep. 22. — [c] Auf. ep. 19. — [d] Uran. §. 5. — [e] Paulin. carm. 10. v. 113. — [f] Ep. 40. n. 6. — [g] Ep. 4. n. 2. & ep. 13. n. 30. — [h] Ep. 4. n. 4. — [i] Ep. 11. n. 9. — [k] Carm. 10. v. 119. — [l] Ep. 4. n. 2. — [m] Sachin. V. Paulin. p. 660. — [n] Paulin. ep. 5. n. 4.

ærumnis fuit frequenter exercitus. Et forte, Gratiano vita functo, multas peregrinationes suscipiendi necessitas ei fuit, ut rerum inquietantium malitiam declinaret, quibus ut videtur, anno 387. ad Valentiniani aulam accedere compulsus est, cum Alypio fuerit eo tempore cognitus, quo [o] Mediolani baptismo initiatus est Alypius. Fundis [p] diu commoratus fuit Paulinus, quod oppidum sibi familiare & usitatius habuit. Curis seculi adhuc implicitus Viennæ [q] SS. Episcopos Martinum Turonensem & Victricium Rotomagensem vidit: Labores multos [r] terra marique expertus, facilius [s] procliviusque ad contemtum mundi comitatumque Christi, subducto a secularibus turbis animo præceptisque cælestibus accommodato, quasi de finitima huic proposito via demigravit. Præterea [t] corpus infirmius, & decoctior caro obterebat studia voluptatum. Illius uxor, ut [u] superius diximus, ad pietatem eum hortabatur.

3. Ad hæc adfuit illi Sanctorum, quorum consuetudine utebatur, ingens numerus: inter quos S. Ambrosius [x], cujus dilectione ad fidem nutritus est & fotus, quem *suspiciendum patrem* & omnis boni sui meriti *autorem* appellat. Cum S. Delphino Burdegalensi Episcopo, a quo Burdigalæ baptizatus est, & cum ipsius Delphini successore S. Amando, a quo salubribus Religionis Christianæ disciplinis fuerat informatus, adhuc in seculo agens singulari amicitia junctus erat Paulinus, ut ex aliis patebit. S. Martinum [y] *beatum patrem* nominat, & ubique de eo honorifice scripsit, & summos eidem detulit honores: a quo [z] se amatum commemorat & lætatur. Et profecto Paulinum singulari veneratione eum prosequi par erat; cum enim [a] oculo graviter doleret Paulinus, & jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus peniculo contigit, pristinamque illi sanitatem, sublato omni dolore, restituit. Evangelicæ paupertatis tam illustre exemplum nondum dederat Paulinus, quod cum resciviffet [b] Martinus tantopere commendavit. Ubi terrarum illud miraculum evenerit, non compertum est. Viennæ Martinum & Victricium vidisse Paulinum abunde constat, & [c] superius demonstravimus. Jam tunc ex gloriosissimo [d] Confessore Episcopus fuerat effectus Victricius: quapropter gaudebat Paulinus quod hoc saltem gloriari sibi liceret, quia faciem illius in carne vidisset; aliunde vero lugebat infelicitatis suæ negligentiam, quod occasionem tanti boni ignarus amisisset, contenebrantibus eum, ut ait, illo tempore non solum peccatis quibus premebatur, sed & curis seculi: quanta tamen licuit copia eum veneratus est, & se ac suos in æternum precibus ejus commendavit.

4. At præcipuum habuit patronum S. Felicem Nolanæ Ecclesiæ presbyterum, qui temporibus Decii glorioso Confessoris titulo illustris effectus, multo illustrior erat miraculis, quæ ad ejus tumulum creberrime fiebant, & cujus nomen in Ecclesia latissime celebrabatur; nec tamen hodie nisi ex ipsius S. Paulini scriptis innotescit. [e] Hujusce sancti servitio jam a primis annis se a Christo mancipatum dicit Paulinus: unde conjecturæ locus est illum extunc Christo nomen dedisse, id est ab infantia, si his vocibus, *primis ab annis*, id voluit designare. Quod profecto non a veritate alienum quis suspicabitur, si ejus [f] parentes Christianos fuisse meminerit: quos in catechumenorum numero adscribi Paulinum curavisse, omnino probabile est. Posset tamen & ad illud referri quod dicit, nempe anno 394. [g] ante quindecim annos, id est circa vigesimum-septimum ætatis annum, Christi autem 379. cum Nolam ad tumulum S. Felicis accessisset, se in omnibus terra marique toleratis laboribus, cor & vota dicavisse; at nusquam per id tempus [h] Paulino licuit illius Sancti celebrare Nolæ festum diem 14. Januarii, & pia coram reddere vota: in agro enim [i] ad quingentos ab urbe Nola passus ossa beati Felicis quiescebant hodieque servantur. Hisce quindecim annis [k] diversas peregrinationes suscepit Paulinus, variis ærumnis confectus est, & vocatus in pericula multa.

[o] Ep. 3. n. 4.
[p] Ep. 32. n. 13.
[q] Ep. 18. n. 9.
[r] Carm. 15. 10.
[s] Ep. 5. n. 4.
[t] Ibid.
[u] Cap. 3. n. 1.
[x] Ep. 3. n. 4.
[y] Ep. 5. n. 9.
[z] Ep. 32. v. 35.
[a] Sulpic. Vit. Mart. c. 22.
[b] Ibid. c. 26.
[c] n. 1.
[d] Paulin. ep. 5. n. 9.
[e] Carm. 29. v. 7.
[f] V. supra cap. 2. n. 1.
[g] Paulin. nat. 13. v. 9.
[h] Carm. 21. v. 33.
[i] Sacch. Vit. Paulin. p. 682.
[k] Paulin. carm. 13. v. 10.

CAP. V.

In Hispaniam secedit Paulinus, ut mundo abrenuntiet. Quo tempore fuerit Baptismo initiatus.

1. Tandem [a] *ut a calumniis & peregrinationibus requiem capere visus est, nec rebus publicis occupatus, & a fori strepitu remotus, ruris otium, & Ecclesiæ cultum, placita in secretis domesticis tranquillitate, celebravit: ut paulatim subducto a secularibus turbis animo præceptisque cælestibus accommodato, proclivius ad contemtum mundi comitatumque Christi, jam quasi de finitima huic proposito via demigravit.* [b] Primus Paulini secessus in Hispania contigisse videtur, ubi quatuor saltem annos transegit [c] usque ad vernum tempus anni 394. sicque illuc accessisse anno 389. aut 390.

2. Hucusque de Paulini Baptismo nullam fecimus mentionem, quia nihil de illius ætate constat. A Delphino [d] Burdegalensi Episcopo Baptismo initiatus est Burdigalæ; nec solummodo salutis sacramentum ab eo se recepisse insinuat [e] Paulinus, sed & *patris, & Petri*, & piscatoris munere functum Delphinum prædicat, [f] *qui miserit hamum, ut de profundis & amaris hujus seculi fluctibus ipsum extraheret, ut captura salutis efficeretur; & cui vivebat, naturæ moreretur, ut cui mortuus erat, viveret Domino*. Hæc quidem verba Paulinum cum sacramento Baptismi gratia & effectu donatum satis aperte indicant, & sub idem, quo renatus, est tempus eum seculo renuntiasse; sicque paulo ante secessum in Hispaniam per vitales undas renatum admodum probabile est. At si omnia peccata sua in Baptismo absorpta credidisset, cur in scriptis suis tam sæpe de peccatis & præterita in seculo vita sermonem haberet? Cum autem mutatorum in melius morum rationes Ausonio expendit, sanctioris vitæ institutum Baptismo non tribuit. Idcirco [g] Chiffletius eum jam divina ablutione renovatum ponit anno 379. seu 380. cum S. Felici se totum dicavit. Nec quis objiciat hoc posito peccata a Baptismo suscepto admissa illum a presbyteratus seu episcopatus gradu reddidisse alienum, siquidem aliqua cum canonica culpa irretitum nullibi reperire est, & quadriennali secessu & bonorum abdicatione profanam & secularem vitam eum piasse nemo negabit. Utut sit, Paulinum jam ante Baptismo initiatum, quam in Hispaniam recederet, perinde

constat,

[a] Paulin. ep. 5. n. 4.
[b] Sacch. V. Paulin. 167. & 697.
[c] Chiffl. p. 163. n. 4.
[d] Paulin. ep. 3. n. 4. & 10. n. 1.
[e] Ep. 20. n. 6.
[f] Ibid.
[g] Chiffl. p. 140.

constat, quod ibidem quatuor annos commoratus absens a patria, hoc quadriennio prædia vendidit, & bona pauperibus erogavit, atque Evangelicam paupertatem professus est: quod in Hispania factum negabit nullus. Nec facile quis sibi suadebit hæc eum fecisse antequam spiritali lavacro fuerit innovatus: & quod asserit se a Delphino [b] *de amaris hujus seculi fluctibus extractum*, haud parum repugnat. Hoc quadriennio Barcinone ad Ausonium scripsit, & ibidem laicus, & postea [i] presbyter creatus ad Sulpicium Severum binas epistolas dedit. Prima intercidit: in altera admonet ne prophanis velit suscepti instituti rationem reddere, eum ad constantiam hortatur ad seque invitat. Nullus igitur conjecturæ locus eum, abdicatis bonis & dignitatibus, Burdegalam patriam suam accessisse, antequam presbyteratu fuerit initiatus. Paulini [k] frater a Delphino pariter baptizatus fuerat, ut & ipse Paulinus qui extunc sanctissimum Episcopum Delphinum [l] *dominum & patrem* summa cum laude & reverentia nominat. In datis ad eum [m] epistolis filii erga parentem pietas & reverentia ita elucent, ut nihil gratius, nihil modestius possit excogitari. De Amando & per Amandum [n] se in Christo natum recognoscit; illiusque opprobrium futurum, si tanto patre sit indignus; aut gaudium, si ex fructibus bonis ejus arboris ramus esse noscatur; illius [o] fidei interventu, per gratiæ baptismalis sacramentum, Dominum in naviculam cordis sui fuisse impositum, & se ejus in Christo plantationem dicit. Unde colligere est [p] Amandum tunc temporis fuisse Burdegalensis Ecclesiæ presbyterum, nec mediocrem ei deberi conversionis Paulini gratiam, cum eum Christianæ Religionis elementis imbuerit, & forsan de sacro fonte levaverit.

b Ep. 10. n. 6.
i Ep. 1. n. 10. Paulin. Ep. 1. n. 10. & n. 3. & seqq.
k Ep. 35.
l Ep. 37. n. 1.
m Ep. 19. n. 1.
n Ep. 2. n. 4.
o Ep. 9. n. 4. & 5.
p Chiflet. p. 337.

Cap. VI.

Quomodo statim post secessum in Hispaniam se gesserit Paulinus. De Filio ejus mortuo.

1. PAULINUS igitur ex aqua renatus & Spiritu, ac perfectæ virtutis amore succensus, ut [a] superius diximus, cogitare secessum in Hispaniam cœpit, ut acceptam in Baptismo gratiam augeret, & se totum Deo dicaret. [b] Homini enim necessitatibus tam multis implicito, inter suos ita culto, cujus gratiam certatim omnes ambirent, omnino necessaria fuga erat. In locis [c] excultis & gratissimis non longe a mari & urbibus habitabat, vitam tamen solitariam jam amabat, & sanctos Anachoretas maximo jam cultu & amore prosequebatur, qui ut ait,

----- [d] Spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis & amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur.....
[e] Attamen hæc [*] sed sic illis sententia vysa est,
Tota quibus jam lux patuit verique loquuntur,
Venturi æternum soli, & præsentis inane.
At mihi mea tandem (nunc) gloria.

2. Paulo post progressum ad vitam severiorem & Hispanicum secessum poemata quædam composuisse videtur, quæ non eam sanctitatem spirant, quam in scriptis postea carminibus & epistolis reperire est. Hæc inter collocamus matutinam ad Deum precationem, in qua honestos mores secularis viri a Deo enixe postulat, ex quibus tamen [f] æternam eamque beatam sibi spondet vitam: in ea oratione [g] felicem sibi & suis deprecatur posteritatem, unde tunc sibi natos jam esse filios, aut saltem eos desiderasse conjicies. Ea [h] quæ sequitur, item matutina ad Deum precatio, circa idem tempus conscripta videtur; ibi tamen pietas major, profundior humilitas, & metus judiciorum Dei elucent. Tunc filios sibi procreatos in ea indicare videtur:

sim (inquit [i]) *carus amicis,*
Et semper genitor sine vulnere nominis hujus.

In [k] carmine de S. Johanne Baptista, quod est Paraphrasis Evangelica, se non ita pridem ad attentiorem religionis cultum addixisse, & arctiorem instituisse vitam innuere videtur; cum ab historica simplicitate paululum digressus, ad narrationis ordinem revertitur, & addit:

[l] Spero erit, ut possim firmato robore quondam
Hoc quoque per spatium fortes agitare quadrigas.
Nunc cœptum repetamus iter: mortalia dicat
Pagina mortalis: Dominum divina loquantur.

Paraphrasis [m] primi Psalmi ex hymnis opinor est, quos condidit etiamnum Theologicorum arcanorum rudis. Itaque non mirum si videatur illic significari error eorum, qui prave intelligentes locum Apostoli 1. Cor. 3. putabant Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quamdam consecuturos, nec damnatorum pœnis cruciandos.

3. Cum Paulinus [n] nondum Evangelicæ paupertatis viam inierit antequam in Hispaniam secederet, per id temporis natum Paulino filium facile crediderim, quem [o] Compluti sepeliri jussit juxta corpora SS. Martyrum, id est, ut opinor, SS. infantium Justi & Pastoris Martyrum, quorum memoria celebris est Compluti, quod Samso Geographus Madritum vocat. Baptismo fuerat procul dubio initiatus ille puer, cum eum Paulinus [p] *posteritatem piam* vocet, quemque alterius baptizati pueri Celsi in gloria facit æternæ vitæ participem. Hanc sanguinis sui guttulam sibi-ipsi peccatori adfuturam sperat, ut peccatis sibi condonatis aliquando detur eadem perfrui requie. Tumulum illius juxta SS. Martyrum corpora composuerat, ut, [q] inquit, de vicino Sanctorum sanguine & ordine novam doceret virtutem. Eo demortuo, nulla Paulino soboles remansit; nec alium habuisse unquam filium asserere audemus, cum ipse hunc mortuum [r] *exoptatam diu sobolem* dicat. Ex postrema [s] matutina precatione Paulini videtur filium habuisse tunc vivum cum eam composuit. Illud autem pro certo habendum, eum [t] filiis fuisse orbatum cum Nolam recessit; & hæc filiorum fecunditas ei defuit, ut de sterelitate corporum, fecunditas augeretur animorum, & meliorem recte factorum progeniem & minime caducam meritorum posteritatem desideraret. Sibi autem a Deo [u] ereptum filium dicit, quia sancta posteritate gaudere indignus esset.

4. Quidam [x] existimant in Hispanico secessu, ubi procul ab amicis & notis commoratus est, (non in Nolano, ubi Nolanos quibus erat cognitus latere non potuit,) tum evenisse quod

a Cap. 5. n. 6.
b Sacchin. V. Paulin. p. 667.
c Paulin. carm. 10. v. 98. & 206.
d Ibid. v. 164.
e Ibid. v. 277. * id est, placuisse.
f Carm. 4. v. 13.
g Ibid. v. 19.
h Carm. 5.
i Ibid. v. 66.
k Carm. 6.
l Ibid. v. 175.
m Carm. 7.
n Carm. 31. v. 599.
o Ibid. v. 605.
p Ibid. v. 602.
q Ibid. 606.
r Ibid. v. 602.
s Carm. 5. v. 67.
t Ambros. ep. 58.
u Paulin. carm. 31. v. 602.
x Sacch. Vit. Paulin. p. 668.

quod narrat [y] Gregorius Turonensis in hæc verba: *Perrexit ergo cum conjuge quasi peregrinaturus in aliam regionem, nihil habens præter statum proprium. Post multum temporis cum ab incolis suæ regionis requireretur, nec posset penitus reperiri, negotiator de civitate illa ad hanc urbem advenit, in qua vir beatus cælesti Domino serviebat; cumque vidisset eum statim projiciens se solo, & pedes Sancti amplectens ait:* HIC EST BEATUS PAULINUS TOTO VULGATUS ORBE, *qui multum a suis civibus quæsitus, prorsus non potuit inveniri; & narrante eo omnes actiones ejus, obstupuerunt hæc audientes.*

y Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107.

CAP. VII.

Paulinus totum se Deo dicat & consecrat, ac Monasticam vitam amplectitur.

1. JAm [a] superius Paulinum in Hispaniam secessisse observavimus, ut paulatim subducto a secularibus turbis animo, præceptisque cælestibus accommodato, proclivius faciliusque ad contemtum mundi comitatumque Christi demigraret. Fidelis Deus quærentibus se, & qui eis ultro adest, eam quam famulo suo ipse inspiraverat bonam voluntatem benedixit & coronavit. *Postquam*, [b] ait Paulinus, *inveteravi inter inimicos meos, & evanui in cogitationibus meis, levavi oculos meos in montes ad præcepta legis, & gratiæ dona suscipiens, unde mihi auxilium venit a Domino; qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humilavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.* Vitam [c] priorem quam in seculo egerat omnino mutavit, in quo tamen perversus non habebatur: & [d] *hæc vere mutatio dexteræ Excelsi*, quam solus Deus operari poterat. Extremi & terribilis judicii metus cor illius pervaserat: quamobrem ad Ausonium scribens ait, Deum se timere judicem, supremæ illius tubæ cieri terrore; id providere ne imparatum mors opprimat, & ut hunc recognitionis diem securo sibi liceat animo expectare.

Hujus [*] *in adventum* ([e] inquit) *trepidis mihi crebula fibris*
Corda tremunt, gestitque anima, id jam cauta futuri,
Præmetuens, ne vincta ægris pro corpore curis,
Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
Increpitet tuba vasta polo, non possit in auras
Regis ad occursum levibus se tollere pennis......
Hic [f] *metus est, labor iste, dies ne me ultimus atris*
Sopitum tenebris sterili deprendat in actu.

Sed & illud de gratia Christi totum immutante hominem ostendit, quam ipsum sibi Paulinum penitus vendicasset:

Hic [g] *ergo nostris ut suum præcordiis*
Vibraverit cælo jubar,
Abstergit ægrum corporis pigri situm,
Habitumque mentis innovat:
Exhaurit omne quod juvabat antea
Castæ voluptatis vice:
Totusque nostra jure Domini vendicat
Et corda, & ora, & tempora:
Se cogitari, intelligi, credi, legi,
Se vult timeri & diligi.

2. Eodem [h] tempore & vestem mutavit, & novum induit animum. Domui, [i] patriæ, cognationi quoque valedicere constanter statuit & a Senatu migrare, quo impensius Deo serviret, [k] vitam Monasticam profiteri, & [l] reliquum vitæ spatium, subducto a secularibus turbis animo prope Nolam in solitudine transigere [m] abjectus & ultimus in domo Domini; ardenter [n] enim optabat jugo Christi colla subdere, ad tumulum S. Felicis Deo servire, fores Ecclesiæ aperire, mane limina munditie curare, nocte eam sacris excubiis servare, & in isto munere vitam claudere: etenim saltem ab [o] æditui nomine & officio optabat sacram incipere servitutem. Statuit insuper [p] animam castitate & continentia firmare, quam etiam carnales athletæ diligenter tuentur: quam impensiore studio sibi servandam existimavit pro illa immarcessibili corona luctanti, cum etiam pro temporali & fragili corona decernentibus excolatur. Itaque Therasia [q] ex conjuge illius facta est soror. Paulinus vero [r] musis & poeticis fabulis nuntium omnino remisit; cum enim cor Christo dicasset, & uni Deo totus servire vellet, nequaquam vanis & fabulosis vacare litteris sibi licere putabat. Ita enim ad Ausonium scribit:

Quid [s] *abdicatas in meam curam, Pater,*
Redire Musas præcipis?
Negant Camœnis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.....
Vacare vanis otio aut negotio,
Et fabulosis Litteris,
Vetat (Deus) *suis ut pareamus legibus,*
Lucemque cernamus suam.

Et quidem post abdicatas musas carmina quæ scripsit, [t] & sine studio, & ex Evangelica simplicitate & pietate condidit; poetarum adeo oblitus, ut ne eos quidem nominare auderet, & [u] veniam a Severo postulaverit, quod aliquid de Poeta Virgilio assumserat a studio Monachi alienum.

a Cap. 5. n. 1.
b Paulin. ep. 4. n. 2.
c Carm. 10. v. 132.
d Ep. 9. n. 2. & Psal. 76. 11.
* scil. Christi.
e Carm. 10. v. 304.
f Ibid. v. 316.
g Ibid. v. 37.
h Hier. ep. 13.
i Ambros. ep. 30.
k Hieron. ep. 13.
l Ambr. ep. 30.
m Paulin. ep. 14.
n Carm. 12. v. 13.
o Ep. 1. n. 10.
p Epist. 14. n. 9.
q Idat. Chronic.
r Paulin. carm. 10. v. 19.
s Ibid.
t Baron. A. 394. §. 83.
u Paulin. ep. 22. n. 3.

CAP. VIII.

Prædia vendit, & pecuniam pauperibus erogat.

1. NIhil est grande, [a] inquit Hieronymus, *tristi & lurida facie vel simulare vel ostentare jejunia; possessionum reditibus abundare, & vile jactare palliolum. Crates ille Thebanus non putavit se simul posse & virtutes & divitias possidere: nos suffarcinati auro Christum pauperem sequimur, & sub prætexta eleemosynæ pristinis opibus incubamus.* In hoc vitium non incidit Paulinus; tunicam enim una cum animo mutavit: nec pleno marsupio gloriosas sordes appetiit, sed puris manibus & candido pectore pauperem se & spiritu & operibus gloriari poterat. Non exspectavit donec [b] turbulentissima miseriarum tempestas eum mitteret in portum paupertatis, ut quibusdam ejusdem nominis accidit; sed pelago tranquilliore permeavit, quia in ipsa tranquillitate periculum videbat. Audita [c] sententia Salvatoris: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, & sequere me;* [d] Evangelica verba vertit in opera. Hæc, inquam, verba promta efficacique fide in Paulini mentem penitus descendere, & cordis ejus aures assidue personarunt. Quod [e] ex ore Domini cum tristitia dives audiit, hic cum lætitia fecit: quod [f] sibi necessarium existimavit ut advenientis Christi justitiam præveniret.

Hic

a Hieron. ep. 13.
b August. ep. 149. n. 34.
c August. ep. 149. n. 34.
d Hieron. ep. 13.
e Greg. Tur. ibid. & Aug. ep. 31. n. 5.
f Paulin. carm. 10. v. 316.

Hic metus est, (s inquit) *labor iste, dies ne me ultimus atris*
Sopitum tenebris sterili deprendat in actu,
Tempora sub vacuis ducentem perdita curis.
Nam quid agam? lentis si dum conniveo votis,
Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
Et subitis Domini cælo venientis aperto
Præstrictus radiis, obscuræ & tristia noctis
Subfugia illato confusus lumine quæram?
Quod mihi ne pareret vel diffidentia veri,
Vel præsentis amor vitæ, rerumque voluptas,
Curarumve labor, placuit prævertere casus
Proposito, & curas finire superstite vita:
Commissisque Deo ventura in secula rebus,
Exspectaret trucem securo pectore mortem. Et. v. 67.
Æstus inanes, quos movet vitæ labor
Præsentis ævi tramite,
Abolet futuræ cum Deo vitæ fides,
Quæ, quas videmur spernere,
Non ut profanas abjicit aut viles opes,
Sed ut magis caras monet
Cælis reponi creditas Christo Deo,
Qui plura promisit datis:
Contemta præsens vel mage deposita sibi
Multo ut rependat fœnore.
Sine fraude custos aucta creditoribus
Bonus æra reddet debitor:
Multaque spretam largior pecuniam
Restituet usura Deus.

Paupertatem divitiis prætulit [h] securus de Christi sermone, quo quærentibus in veritate regnum Dei & justitiam ejus, victum, & vestitum insuper se adjecturum promisit. *An magis,* [i] inquit, *abundare credis illum qui terræ, quam qui Deo credit; & qui propria, quam qui divina pascitur cura? Quid ille miser habeat, qui se non habet? Non enim se habet, qui plus de se quam de Deo sperat; vereque est mortuus, qui* * *non vivere timet, si totum se Deo credat, Deoque permittat.*

2. *Venditis* [k] *igitur facultatibus tam suis quam etiam conjugalibus, ea in pauperes contulit quæ redegit in pecuniam.* [l] *Aperuit horrea sua pauperibus, apothecas suas advenientibus patefecit: nam parum ei erat proximos alere, nisi etiam undique evocaret quos pasceret atque vestiret. Quantos captivos redemit! quantos intricatores debiti a creditoribus suis, reddita pecunia liberavit! una scilicet pietatis negotiatione & planctus debitorum extersit, & creditorum gaudia reparavit. Quadam vero die,* inquit [m] Gregorius Turonensis, *venit ad eum qui stipem peteret, & ait conjugi: Vade, & da ei quod habes necessarium. Quæ respondit: Non est nobis amplius quam unus panis.* Cui ille: Vade, *inquit*, porrige eum; Dominus enim dabit nobis victum. *Sed illa quasi strenua, reservari cupiens ut aliquid deesset, porrigere noluit. Sed brevi illa didicit quanto esset locupletior Paulini fides, quam timida suæ curæ sollicitudo. Interea advenerunt quidam dicentes missas se a dominis suis* (forte Paulini bonorum conductoribus) *ut illi annonæ ac vini deferrent speciem; sed per hoc moratos, quod orta tempestas unam eis cum tritico abstulerit navem. Tunc vir Dei conversus ad mulierem, ait: Intellige te nunc pauperi unum panem fuisse furatam, & ideo hanc navem esse mersam.* [n] Paulinus igitur innumeris nummis & eleemosynis peccata sua redemit, & facultates in terra cum sparsisset, ad cælos migravere; quin etiam in cælum terras fecit ascendere, ut ibi æternam sibi pararet mansionem. Pro Christo sibi factus est pauper, & ipse fide ditior quam antea, [o] *Exoneratus a cunctis cupiditatibus Magistrum liber sequitur, per hæc se putans paradisi divitiis locupletari, si videretur nihil de transitoriis possidere.*

- s Ibid.
- h Paulin. ep. 11. n. 13.
- i Ibid.
- * quasi leg. timet non vivere.
- k Ambros. ep. 30.
- l Uran. §. 9.
- m Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107.
- n Fortunat. Vit. Mart. c. 8. p. 792.
- o Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107.

A [p] *Ipse pauper ex divite factus est, ut tamquam deoneratus gravi sarcina Deo impensius serviret;* [q] *ut nudam Crucem nudus sequens, expeditior & levior scanderet scalam Jacob.* [r] *Præstantissimumque horum temporum suis illustris Paulini exemplum, qui summis opibus abjectis Christum secutus, solus pene his temporibus Evangelica præcepta complesset,* [s] aliorum non utens exemplo qui attentiores ad sacrosanctam religionem videri erubescebant. [t] *Beatum fuit seculum quartum tantæ fidei virtutisque documento;* [u] *Paulino enim Majestas divina tribuit, ut quod impossibile dixerat per Evangelium, hic possibiliter adimplere me-*
B *reretur per actum.* [x] *Piscatores, vocante Domino, quod naviculas & retia dimiserunt, omnia se dimisisse, & Dominum secutos esse etiam commemorando lætati sunt. Et revera* OMNIA CONTEMNIT, *qui non solum quantum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contemnit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt; in eo quod habebatur, & hominum. Nescio quo autem modo, cum superflua & terrena diliguntur, arctius adepta quam concupita constringunt .... Aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt; aliud, jam incorporata divellere. Illi velut cibi repudiantur, illa velut membra præciduntur.*

C 3. Paulinus [y] omnia bona uno eodemque momento nun abdicavit, id enim impossibile erat, cum eam quam ex his venditis redegerat pecuniam pauperibus erogaret; & prædia paulatim & cum quadam cautela eum vendidisse credere par est, ut facilius pauperes aleret. Ex ejus [z] litteris ex Hispania missis illum jam partem bonorum in usus pauperum vendidisse constat antequam ex hac regione migraret & presbyteratu initiaretur. Inchoasse hoc anno ex eo probabiliter admodum conficitur, quod [a] in Epistola quarta anno *394.* exeunte data, ut alias videbimus, dicit secundum carnem sibi eam
D jam esse ætatem qua fuit ille ab Apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus, id est, quadraginta annorum & amplius; in natalibus autem animæ, illius adhuc sibi esse tempus infantiæ, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine Agni victimam præcucurrit, & Dominicam auspicata est passionem; [b] id est bimatum Innocentium: quod cum de ejus baptismo interpretari non possit, ad strictioris vitæ institutum & seculi fugam referri necesse est. Nam etsi Paulinum, illo exeunte anno, sacerdotium suscipisse poneremus, hæc dicta de sacerdotio intelligenda uemo, ut opi-
E nor, dixerit. In altera epistola, etiam anno 394. data [c] ait: *Scias antiquissimum peccatorem, nec ita olim de tenebris & umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, & Crucem Domini sustulisse.* Et alibi [d] *se adhuc infantem in verbo Dei, & spiritali ætate lactentem* Augustino educandum tradit humiliter.

- p Ambr. ep. 30.
- q Hier. ep. 13.
- r Sulpic. V. Mart. c. 25. & 26.
- s Ambr. ep. 30.
- t Sulp. V. Mart. c. 25. & 26.
- u Greg. Tur. de gl. Confess. 107.
- x Aug. ep. 31. n. 5.
- y Hieron. 103.
- z Paulin. carm. 10. v. 31. & 318. Epist. 1. n. 7.
- a Ep. 4. n. 3. Actor. 3. 7. & 4. 22.
- » Dicitur autem annorum amplius quam 40.
- b Sacch. Vit. Paulin. p. 664.
- c Paulin. ep. 3. n. 4.
- d Ep. 4. n. 1.

CAP. IX.

F *In bonorum abdicatione Paulini humilitas.*

TAm [a] præclara & illustris ab origine virtus gloria Christi erat, Ecclesiæ gaudium & exemplum; at inani gloriæ valde subjecta, quæ omnia ejus merita labefactasset; *Utilius enim*, inquit [b] Augustinus, *terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquitur.* Tantum opus non

suis

- a August. ep. 31. n. 6.
- b Ibid.

suis viribus, sed divina virtute & misericordia fretus arripere ausus fuerat Paulinus; & ille in quo sperabat, potens erat perficere in eo opus perfectionis suæ, & quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus fuerat, suis struere mensuris & consummare fastigio. Humanam gloriam ut [c] inimicum cautissime intuebatur Paulinus, & cuncta agebat sicut discipulus Christi humilis ac mitis corde; & prudenter ac pie intelligebat illam non esse suam, hoc est humanam, sed in semetipso Domini gloriam. Illud enim testimonium ejus virtuti reddit Augustinus. At ipse Paulinus fidus est testis; ejus enim scripta caritatem & humilitatem omnino indicant. Hanc [d] humilitatis pietatem omnia spirant, qua a Deo gemitibus & suspiriis assidue flagitabat ne inferretur in tentationem. Sed in eo præcipue illius elucet humilitas cum de venditis facultatibus sermonem habet. [e] Confitetur hilariter misericordias Domini, & tantummodo gloriatur in laude ejus, quoniam si quid bonum in illo, ab ipso est; & si quid optimum, ab ipsius majestate est. Unde [f] illi jam leves fiebant angustiæ quando laudabatur: nihil enim sibi ipsi conscius erat de proprio bono, ut tamquam agnoscentis pudorem laudator perurgeret; quia non seipsum, sed divinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscebat. Cum tamen hisce laudibus tentaretur [g], amicos enixe rogat ut his abstineant, ne peccent de caritate in caritatem, peccatorum illius sarcinam pondere indebitæ laudis accumulantes. *Nam & inimicum cautissime intuebatur*, ut [h] Augustini verbis utar, & ad vanitatis obtutum tremebat. *Nisi certo statu* [i] inquit Paulinus, *dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; & evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites vitiis?* [k] Alibi miratur quod res magna putaretur, quia de re pereunte salutem mercatus fuisset æternam, & perpetuis caduca mutasset; quod terram vendidisset ut cælum emeret, cum Deus imagine servi dejectus mortem Crucis passus ipsum multo carius emisset. *O miseri homines*, inquit [l] alibi, *largiri nos aliquid credimus: negotiamur, & liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; & quidem tanto avariores cupidissimis terræ fœneratoribus, quanto amplius est cælestia de terrenis, & beata de miseris seris egenisque rebus emere, quam terrena terrenis, & labentibus lapsura mercari, & Dominum quam hominem fœnerare.* Hoc sibi ad salutem necessarium fuisse dicit.

2. In publicis [m] inscriptionibus in exemplum reis & peccatoribus se supponit, qui fusis nummis crimina sua redimerent, dum [n] alii perfectum eum dicerent, eum ad [o] ingressum & januam solummodo se pervenisse, non ad metam, existimaret. *Temporalium*, inquit, [p] *quæ in hoc seculo habentur bonorum relictio sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta, sed janua est. Non enim athleta tum vincit cum exuitur, qui ideo nudatur ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus. Et natator amnem interpositum superaturus exuitur; nec tamen hoc tanto apparatu quod se dispoliaverit transnatabit, nisi totius corporis nisu, & omnium scita mobilitate membrorum, propulsu pedum, & remigio brachiorum, & lateris illapsu torrentis impetum scindet, & laborem natationis exhauriat.* Eodem sensu [q] persequitur, allegorice exponens luctationem

[A] Jacob de nocte cum Angelo, torrente antea transmisso, & præmissis curarum suarum oneribus. Ad Augustinum scribens assimilat se homini, qui vestimentis onerantibus se exuit ut fluvium trajiciat. *Idcirco*, inquit [r], *ego levare me fluvium trajiciat. Idcirco, inquit, ego levare me sarcinis, & vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc quod inter nos & Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum omni amictu carnis & cura diei sequentis, jubente & adjuvante Christo, expeditus enatem.* Alias præterea ejusdem generis subdit similitudines. *Hæc est illa*, inquit [s], *profligatis emenda patrimoniis margarita, sed non statim emitur cum ejus pretium præparatur, quia* [B] *plurimæ interveniunt huic commercio difficultates; aut enim mare interjacet, aut prædo intercipit, aut cupidior prævenit, aut præfertur opulentior. Ideo ne existimes jam & comparasse nos omnium, quia vides pretium præparasse; neque ædificasse jam domum, cui ædificandæ locum fecimus, cum visibiles divitias, supellectiles, pecuniam, patrimonia velut sordidos aggeres & importunum rudus egessimus, ut in corde purgato, quasi in terra viva, firmius stabilioris ædificii fundamenta jaceremus.* Vendendo igitur omnia & erogando pauperibus se solummodo primam præcepti Evangelici partem adimplevisse putabat; & cum magnæ molis superesse verbum cerneret, [C] *Veni, & sequere me*, istam altiorem difficultatem attendens, verebatur ne secundam non posset perficere. *Cum videas*, inquit [t] ad eumdem Severum suum scribens, *quantæ molis verbum supersit, cum ipse Dominus majestatis adiciat: Et veni, sequere me: Istam potius difficultatem considera, & dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudines, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel extera apposita pallium remittentibus exciderunt: & quæ nobiscum non intuleramus in hunc mundum, nec poteramus efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus; nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore* [D] *posuimus.*

3. Solerti humilitate exponit se nondum omnia vendidisse. *Non enim pecuniam tantum*, inquit [u], *& fundos, & extraneas facultates, sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus: hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultas est ingenita quam apposita separare, & intus infixa divellere, quam affixa extrinsecus rejicere.* Et alibi [x], *Nunc opus est ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est cor & animam & corpora nostra exhibentes in hostiam vivam, ut scriptum est, Domino, nosque ipsos* [E] *ædificantes ei in templum sanctum. Orate solliciti*, inquit alibi [y], *ut tanto ore vel munere Dei dignum cor accipiamus, & qui accepimus contemtum patrimonii, accipiamus etiam nostri contemtum.* Sed & supra satis ex Hieronymo demonstravimus [z] hunc ferventissimæ fidei virum non solum divitias, sed & seipsum Domino obtulisse; qui contra diaboli tergiversationem nequaquam pellem pro pelle; sed carnes, cor, & ossa, animam suum & membra omnia Deo consecravit. Etiam alibi docet [a] Paulinus: *Viam vitæ nobis* (Dominus) *perfectionemque virtutis non in vendendis tantum prædiis & pretiis erogandis, sed in sui sectatione* [F] *proposuit; & quia dixerat: Cum exaltatus fuero omnia ad me traham, ideo dicit: Veni, sequere me. Beatus qui tam proximo intervallo sequitur ut dicat: Adhæsit anima mea post te: Quod illa tantum caritas dicere potest, quæ finis præcepti & plenitudo legis est; id est de corde puro & bona conscientia, & fide non ficta se ita inserit & affigit Deo, ut nihil extra Deum amans dicat: Et ego semper tecum.*

Marginal notes:
[c] Ibid.
[d] Aug. ep. 186. n. 41.
[e] Paulin. ep. 40. n. 10.
[f] Ibid.
[g] Ep. 24. n. 9.
[h] Aug. ep. 31. n. 6.
[i] Paulin. ep. 40. n. 11.
[k] Carm. 24. v. 391.
[l] Ep. 34. n. 19.
[m] Ep. 32. n. 3. & 4.
[n] Ep. 24. n. 2. & 3.
[o] Ibid. n. 7.
[p] Ibid.
[q] Ibid. n. 8.
[r] Ep. 4. n. 4.
[s] Ep. 24. n. 10.
Matth. 19. 21.
[t] Ep. 24. n. 7.
Matth. 19. 21.
[u] Ep. 40. n. 11.
[x] Ep. 24. n. 6. Rom. 12. 1.
[y] Ep. 40. n. 11.
[z] Hieron. ep. 34.
[a] Paulin. ep. 24. n. 9. 11. & 12. Johan. 12. 32.
Matth. 19. 21. Psalm. 62. 9. Rom. 13. 10. 1. Tim. 1. 5. Psalm. 72. 23.

Quare totus labor et plenum opus nobis in observantia et in expoliatione cordis nostri est, cujus tenebras, vel abstrusas in eo inimici latebras videre non possumus, nisi defæcato ab externarum rerum curis animo & intus ad semetipsum converso. Ædificaturus nos (Deus) *eo itinere quo post se vocat, isto opere præparat, quo, venditis rebus, absolvi prius suadet: quarum cura vel amor, quoniam mentis ipsius perstringit aciem, & animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per Prophetam: Vacate & videte quoniam ego sum Dominus. Nonne & hic videtur dicere: Non potestis duobus dominis servire? Non enim otium suadet hoc verbo, qui instanter orare & vigilare nos monet ne intremus in tentationem; sed vacare a seculo ut occupemur sibi, vacare ab his negotiis quibus implicati otiamur Deo. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes necesse est, ut vetustatem destruamus; & quia nullum tenebris cum lumine, & mammona cum Christo potest esse commercium, oportet ut novis vetera mutemus; & occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus; & vicissim vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur quibus viximus; & vivamus vicissim his operibus ac studiis quibus mortui fuimus: cum vivi, essemus mortui, & mortificantia gerentes, in mortuis viveremus.*

Psalm. 45. 11.
Matth. 6. 24.
Matth. 26. 41.
Rom. 6. 6.
2 Cor. 6. 15.

4. Tum humiliter de se sentiens Paulinus, in nihilo se aliis præponebat qui sua reservassent bona; [b] cogitabat enim divisiones esse gratiarum & mensuras donationum, quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Dominus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed & corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur, si multiplex virtus in una compage numeretur. Sulpicius Severus quem cum Paulino junctissima prioris vitæ amicitia signaverat, eodem, quo Paulinus, tempore se Deo dicavit; sed prædia sua conferens Ecclesiæ, jus utendi fruendique sibi reservavit. Omnem ingenii sui solertiam & industriam adhibens Paulinus ei palmam adscribit, dicens [c] fortius esse mancotibus quam alienatis rebus carere; & spernere quod habetur, quam non habere quod sit spernendum; itaque nullam in se esse perfectionem quæ laudetur, sed infirmitatem quæ excusatione tegatur. In laudibus sibi a Severo datis, variis modis etiam seipsum despicit. *Nisi forte*, inquit [d], *id quoque altiore pietatis consilia facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem suum promere; & forsitan possimus effici quod non sumus? dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit fidem sermonis tui, blandimentum aspernatur verecundia*. Extra culpam non essent plerique, qui tantæ perfectionis institutum arriperent; si enim fortissima fides non vigeat, accedat autem quoddam incommodum, plurimi animis solent cadere, & erogatorum bonorum desiderio teneri. Sed in amore paupertatis & divitiarum contemtu semper parem, generosum & constantem se præbuit Paulinus. Cum Severus, quem jamdiu ad se invitabat Nolæ degens, ad eum scripsisset se credere ita eum futurum esse brevi pauperem, ut ulterius non auderet illum invitare: Paulinus respondet [e] hæc comitatis jocum esse; & fatetur nihil se præoptare tantæ libertatis bono, cum tam intima circumcisio plena esset perfectio. *Nihil habemus*, inquit [f], *nisi Christum; & vide si nihil habeamus, qui omnia habentem habemus.... & propter quem si nihil habeamus, in ipso omnia possidemus. Nunc in ista spinarum & laborum humo, ne in hortuli quidem glebula nos terra limus tenet: sed utinam ita nullus a peccato nobis pulvis hæreret! In Dominum ipsum [*] committis, si putas tum demum defuturam nobis vitæ mortalis alimoniam, cum nobis cœperit Deus esse possessio.*

b Paulin. ep. 24. n. 2.
c Ibid. n. 4.
d Ibid. n. 2.
e Epist. 11. n. 12.
f Ibid. n. 14.
2. Cor. 6. 10.
* id est, peccas. Psalm. 15. 5.

CAP. X.

De Paulini Conversione & Paupertate SS. Ecclesiæ Patrum Elogia.

1. TOto [a] laudatum orbe Paulinum celebravit factum tam illustre & gloriosum. Præstantissimi quique Ecclesiæ viri qui tunc vivebant illud mirati sunt pene universi, & multis laudibus celebrarunt. Quod ubi cognovit [b] Ambrosius, Sabinum Placentiæ Episcopum gaudii sui participem esse voluit, quem plurimi facturum tantum miraculum profecto sciebat. Conjugem a viri proposito non discedere testatur, & præcipue in eo versatur, ut generis splendore adeo nobilis viri animum & virtutem commendet, qui coram hominibus Christum tam constanter confiteretur, & sanctæ religionis ac severioris disciplinæ cultum aperte profiteretur. Hujusce egregii facinoris magnitudinem & meritum mirum in modum extollit Augustinus [c] quod *Christi gloriam* appellat, & caritatem mirabili gaudio eum verba Domini adimplentem conspicere dicit. *Gaudent*, inquit [d], *infatigabiliter & ineffabiliter fratres tam uberibus & tam excellentibus donis Dei, bonis tuis. [e] Fratres non solum qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt; sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverint, salutant, venerantur, desiderant, germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. [f] Laudatur & benedicitur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos & maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. Videtur a legentibus ibi conjux non dux ad mollitiem viro suo sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui.... Ibi cedri Libani ad terram depositæ, et in arca fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribiliter secans. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur: et mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiaque secularis.*

2. At Ardens Augustini in Paulinum amor, quem in [g] prima sua ad eum anno 395. data epistola videre est, nullum potest incrementum recipere, & sibi carissimos extunc ei commendavit, sperans eum & sermonibus & precibus salutem illorum operaturum; illum rogat & flagitat ut in Africam venire dignetur, ut sciat quantum ibi diligatur & desideretur. In secunda epistola eum ad se invitans obtestatur atque obsecrat in hunc modum: [h] *Non impudenter ego rogo vos, et postulo, et flagito ut in Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate*, laboran-

a Sulpic. dialog. 3. c. 20.
b Ambros. ep. 30.
c August. ep. 31. n. 6.
d August. ep. 27. n. 2.
e Ibid. n. 6.
f Ibid. n. 2.
g Aug. ep. 27.
h Aug. ep. 31. n. 4. & 5.

laborantem venire dignemini. Scit Deus quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque, fama prædicante didicerunt; sed etiam propter ceteros qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus. Tum ad Licentium suum scribens [i] ait: *Vade in Campaniam, disce Paulinum egregium & sanctum Dei servum, quam grandem fastum seculi hujus tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi jugo.* Et alibi commemorans [k] quam secure gauderet Paulinus quando Nolam Gothi vastaverunt, nihil habens quod amitteret, eum vocat, *ex opulentissimo divite, voluntate pauperrimum, & copiosissime sanctum.* [l] Hanc bonorum abdicationem miris & debitis laudibus extulit Hieronymus, & adhibuit plena prudentiæ consilia quibus caritatem illius moderaretur: jam quædam commemoravimus, de alio suo loco sermonem faciemus. [m] Juliano nobilissimo viro SS. Paulini & Pammachii exempla proponit; & cum dixisset illos exemplo & eloquio, id est opere & sermone, posse ad majora eum perducere, addit: *Nobilis es? & illi, sed in Christo nobiliores; Dives & honoratus? & illi: immo ex divitibus & honoratis pauperes & inglorii; & idcirco ditiores & magis incliti, quia pro Christo pauperes & inhonorati.*

3. Hisce tribus Ecclesiæ Latinæ Doctoribus subjungendus est mirificæ sanctitatis Turonensis Antistes [n] Martinus, qui beatum existimabat seculum cui tale fidei & virtutis exemplum contigisset, illique videbatur Paulinus, summis opibus abjectis, Christum secutus, solus pene his temporibus Evangelica præcepta complevisse. Eos qui se adirent, & præcipue Severum, autoritate atque admiratione Paulini semper lacessebat, illum sequendum, illum clamabat imitandum; ejusque exemplum ingerens, dicebat mundi hujus illecebras & seculi onera relinquenda, ut Iesum liberi expeditique sequerentur. Cum Nolam se recepisset [o] opus Dei in eo Campania tota venerata est. Inter Hieronymi opera exstat epistola, quæ ipsi merito abjudicatur. Et quidem ea scripta est dum Paulinus illiusque uxor adhuc vitam agerent: hanc [p] Gennadius adscribit Eutropio presbytero quem in ordine Catalogi Paulino subjungit. [q] Autor ille cum dixisset duplex sepulcrum quod sibi providit Abraham, non solum præfigurasse sepulcrum in quo corpora mortuorum hominum sepelirentur, sed etiam signasse quietem quam sibi fide sua & opum contemtu comparavisse, addit: [r] *Illud sibi sepulcrum & Paulinus noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui conversationi seculi morientes a mundialibus operibus jam quiescunt, dicente Apostolo: Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.... Hoc est illud duplex sepulcrum exterioris hominis & interioris, quies una.... Hoc sepulcrum sibi duplex patresfamilias isti providerunt, qui Senatum, honores, divitias relinquendo, mortui videbantur..... Ecce unum sepulcrum in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur.* Sanctus Eucherius [s] de quibusdam illustribus viris sermonem habens, qui contemtis opibus & dignitatibus omnia pro Christo reliquissent, ait: *Paulinus quoque, peculiare & beatum Galliæ nostræ ornamentum, ingenti quondam divitiarum censu; uberrimo eloquentiæ fonte ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi partes eloquio operibusque resperserit.* Idatius in Chronico ad Annum 423. ait [t]: *Paulinus nobilissimus & eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilior factus.* Tyro Prosper de eodem Paulino testatur in hæc verba: [v] *Admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset Dominus innumerabilium prædiorum, religionem expetitus elegit.*

i Aug. ep. 26. n. 5.
k Aug. lib. de Civit. Dei 1. 10.
l Hieron. ep. 61.
m Hieron. ep. 34.
n Sulpic. Vit. Mart. c. 24.
o Paulin. ep. 5. n. 13.
p Gennad. Catal. 49.
q Inter. ap. Hier. T. 9. Ep. 3. ad Garuntii filias.
r Ibid.
Coloss. 3. 3.
s Eucher.
t Idat. Chron. an. 423.
v Tyro Prosper.

Cap. XI.

Proceres & seculares viri Paulinum imprudentem dicunt. Ille reposita sibi ludibria constanter & fortiter sustinet.

1. AT si ex una parte præstantissimis Ecclesiæ viris erat admirationi & gaudio Paulini conversio, ex altera Proceribus & secularibus viris intoleranda videbatur. *Hæc ubi audierint Proceres viri*, ajebat Ambrosius, [a] *quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a Senatu; interceptam familiæ nobilis successionem: ferri hoc non posse.* Paulinus dicit [b] in se congruisse illud Scripturæ: *Inimici hominis domestici ejus.* Omnes enim divites, [c] fratres, amici, proximi, liberti, & servi, ab eo defecerunt & debita officia denegarunt; multorum quoque, cum [d] quibus illi dulcissima & junctissima intercesserat necessitudo, per hoc Paulini propositum facta est divisio, & itinere mutato ab eo dissoluti sunt. Ex eo plane intellexit quam facile carnis & sanguinis vincula rumperentur. *Ubi enim*, inquit, [e] *nunc mihi consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, exter fratribus meis & peregrinus filiis matris meæ. Amici mei & proximi quondam mei nunc a longe steterunt, & sicut fluvius decurrens, & ut fluctus pertransiens sic transeunt me, & in me forsitan confunduntur, & erubescunt, ut scriptum est, venire ad me.* Frater [f] illius negligens erat. Viri seculares eum non modo despiciebant & deserebant; sed [g] prophana, ut ita dicam, vel stulta verba circumlatrabant. Pietatem stultitiam putabant. In operibus servi opus Dei lacessebant, quia eum in suis actibus spernebant; erant enim infideles, aut ex iis qui Christum nomine confitentes actu negabant.

2. Cum in solitudine Paulinus degeret minus hisce contradictionibus erat obnoxius. At Sulpicius Severus, qui in conversione eum secutus licet inferiori gradu, de [h] patria non migraverat, laborabat [i] multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. De his conqueritur in epistola ad Paulinum data, qui ei respondens ex sacris Litteris ostendit [k] quam grave sit eorum crimen, & insuper addit: *Obstrue frater & sepi aures tuas spinis ad verba eorum quæ sunt spinæ & sagittæ zabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem Christi....* [l] *Tu autem homo Dei fuge ab istis; neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse sapientiæ qui times Dominum. Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare consciens tibi quia opus Dei & præceptum Christi geris; & reminiscere quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia, & quoniam quod stultum est Dei, sapientius est ho-*

a Ambros. ep. 30.
b Paulin. ep. 1. n. 11. Matth. 10. 36.
c Paulin. ep. 11. n. 3. & 4.
d Ibid. n. 5.
e Ibid. n. 7. Psal. 68. 9. & 37. 12. sec. Psalter. Rom. Psal. 35. 24.
f Paulin. ep. 13. n. 4.
g Ep. 1. n. 2. & 3. 6. Ibid. n. 6. & 7.
h Ibid. n. 10.
i Ibid. n. 6. & 8.
k Ibid. n. 6. Eccli. 28. 28.
l Ibid. n. 9. 1. Tim. 6. 11. Psal. 110. 10. 1. Cor. 1. 27.

Matth. 10. 33.

est hominibus. Talibus autem velle purgari, idem est quod posse Christum ipsum negare, qui erubescentes nomen suum coram hoc mundo, erubescet invicem coram Patre confiteri suos. Tu igitur qui laboras, ut scribas rationem pro meo et tuo facto reddere, quid facies si non persuaseris hominibus, non ad ædificationem suam, sed ad destructionem suam secum de opere Dei disputantibus? Jam erubesces jamque pallebis ut causæ pejoris assertor, & motus gradu titubabis in via Domini, & de cœlo in terram recaberis si quæ ædificasti destruis. Multum interest quinam isti sint quibus ratio reddenda sit. Si discendi studio venit & ignorantiam confitetur, sparge in eum semen fidei & præceptum pande divinum. Si capit verbum, lucratus es Ecclesiæ fratrem, & ovem Christo. Si vero non erit purum boni seminis germen, & a nocturno patrisfamilias cœlestis inimico zizania interserente frumentis, nocens gramen.... suis interim crescit incendiis; refuge & repelle colloquio tuo atque conspectu, ut si tua fide sanari non potest, te sua infidelitate non vulneret; ⁿ Sit licet frater & amicus junctior tibi dextera tua, & carior lumine.... Nec metuenda est offensio talium, quæ quidem & optanda nobis est, quoniam decorum opprobriis nascitur illa merces, quam copiosam Deus promisit in cœlis.... Quo nobis gratiam mundi, quæ est odium Christi? ° Displiceamus ergo his, & gratulemur iisdem nos displicere, quibus & Deus displicet... ᵖ Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt quas istic habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam, nobis inopiam nostram, ut putant, & stultitiam nostram relinquant. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac sua generatione sapientes, dum in illa regeneratione nostra inveniantur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, blandiente seculo, defluentes, mollibus vestiantur, in domibus Regum sint, dum in laboribus hominum non sint, & cum hominibus non flagellentur. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei.... q Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, & notemur, & conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum super aspidem & basiliscum ambularemus, & conculcaremus caput draconis antiqui. Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvimur, & in Christo deliciamur laudari, tantum in nomine ipsius amantes; contristari & tribulari, quod est melius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conteratur, accendi magis, & cum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti inardescamus ad fidem; & eos ipsos qui nos ut minimos hominum, sedices quasi granum sinapis, quod minimum est seminum, frangere conantur, uramus. Si vero ii qui deforis sunt rationem a te sancti operis inquirunt, & venenatas de corde viperino linguas in cor tuum vibrant; noli dare sanctum canibus, & margaritas tuas non projicias ante porcos.* Et in altera ʳ ad eumdem Severum epistola: *Mundus nos non amat, sed amat Christus: homo negligit, sed Deus diligit. Inimici hominis domestici ejus, sed rursus amici hominis domestici Dei.* Quod hic Severo scribit, idipsum reperit scribens ad Aprum, qui in eadem persecutione positus omnia fortiter tolerabat. *Jam hanc gratiam*, inquit, *mereris a Domino ut te oderint omnes: quod non fieret nisi verus imitator Christi esse cœpisses: non enim odisset hic mundus nisi quod jam a se alienum & sibi videret adversum. Gaude & exsulta: jam in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perspicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati.... O beata injuria displicere cum*

* melius edit. Scal. isto loc. — Matth. 18. 15. — Ib. 13. 25.
n Ibid. n. 5.
Matth. 5. 12. — o Ibid. n. 6.
p Ibid. n. 7.
q Ibid. n. 8.
Psal. 90. 13.
Matth. 7. 6. — r Ep. 11. n. 4.
s Ep. 8. n. 1.

A *Christo! nobis magis timendus est amor talium quibus sine Christo placetur.... ᵗ Vide ab initio unde cecidimus, & intelliges quod divina sapientia pietatisque consilio reformemur ad vitam: in Adam quippe superbia ruimus, atque ideo humiliamur in Christo, ut peccatum sceleris antiqui contraria virtutis obsequio diluamus; & qui superbiendo offendimus, serviendo placeamus. ᵘ Exsultemus itaque & gloriemur in ipso, qui nos & pugnam & victoriam suam fecit.... Nos igitur taceamus istis loquentes ad Dominum silentio humilitatis, & voce patientiæ: & tunc ipse qui invictus est pugnabit pro nobis, & vincet in nobis.... ˣ Inconfusibilem operatorem, sicut*
B *hilarem datorem, diligit Deus, proinde stabiles in fide veritatis & operatione justitiæ, talium vel odia vel convitia vivendo, melius quam loquendo, arguimus.*

t Ibid. n. 3.
u Ibid. n. 4.
x Ibid. n. 5.

CAP. XII.

C *Paulinum tamquam leviter immutatum incusat Ausonius, & expostulat cum eo de intermissione Litterarum. Amorem & reverentiam ei contestatur Paulinus.*

1. CUm in solitudine degeret Paulinus, seculi amicorum contradictionibus minus patebat; attamen in eum carmine scriptis epistolis oblatravit Ausonius, quem ut patrem Paulinus venerabatur: qui Ausonius ᵃ licet Christianus, erat carnalis adhuc homo, nesciens quæ sunt spiritus. Crebris antea ᵇ litteris se invicem salutabant Ausonius & Paulinus; at post Hispanicum secessum nihil scribens Paulinus noster, aut cum litteræ non
D redderentur, & jam ᶜ fama increbresceret eum abdicare seculum & patrimonia vendere constanter statuisse, & falso ex rumore crederetur ᵈ vastas quasdam inhabitare solitudines ab hominum societate remotissimas, ad eum grandem fecit epistolam ᵉ, in qua suam queritur labefactari amicitiam ac dissolvi, & eum dicit impium. Tum illum obtestatur atque obsecrat ut illius criminis non fiat conscius, & queritur quod in Hispania tam remotus ageret. Quietem & delicias villæ suæ apud Santones describit in Novero, qui ᶠ Novalarius pagus esse creditur, Gallice
E *les Nouliers*, prope S. Johannem de Angeriaco. Inter hujusce villæ commoda Ecclesiæ vicinitatem enuntiat, sed his omnibus amicum suum præferre se asserit, quem votis precibusque vocat. Isthæc epistola ᵍ quartum jam annum in secessu Hispanico agenti Paulino reddita fuit: itaque cum nihil rescriberet Paulinus, aliam item ad eum misit epistolam ʰ Ausonius in qua de illius silentio conquestu iterum proditæ crimen amicitiæ objectat, variosque ostendit scribendi modos quibus uti posset si prodi timeret; at rogat ut ipsius ⁱ *Tanaquil*, illud nesciat, sic enim
F Paulini uxorem malo nomine vocabat. Nescio an ad Therasiam respexerit Ausonius, an ad Eugenii turbas qui Hispaniam, ut credimus, nondum subjugaverat, cum Paulinum metuere dixit ne interciperentur litteræ. Tertiam ᵏ item scripsit epistolam quæ intercidit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, & ad Musas reditum precabatur. Quartam

insuper

a Baron. A. 393. §. 85.
b Auson. ep. 24.
c Auson. ep. 23.
d Auson. ep. 25.
e Auson. ep. 25.
f Vinet. Not. ad Auson. p. 615.
g Paulin. carm. 10. v. 8.
h Auson. ep. 24.
i Ibid. v. 31.
k V. Auson. ep. 25. v. 20 & Not. p. 568.

[i Auson. ep. 25.] i insuper addidit, in qua pergit queri de fastu quo Paulinus reseriber edediguaretur: tum demum subjungit Hispaniæ pagos, ninguida Pyrenæi loca & Vasconum saltus mores Paulini dulcissimos vertisse: eumque mentis inopem, cætus hominum vitantem, & atræ bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas precatur ut Paulinum ad poesin revocent.

Anno Christi 393.

2. Ignoramus an alias ad S. Paulinum epistolas scripserit Ausonius, ut a strictioris vitæ instituto eum revocaret: at quæ diversis annis carmina, seu potius incantamenta, fuerunt missa, fecit Deus ut sero admodum redderentur, [m Paulin. carm. 10. v.] m quarto scilicet anno ex quo nihil ab eo litterarum acceperat Paulinus, ut sane validior sanctus latitantis diaboli insidiis & tentationibus obsisteret. [n Ibid.] Tandem n quadriennio post tres simul recepit epistolas, eam nempe cujus initium est, [o Auson. ep. 24.] o *Proxima quæ nostræ*, ut infra patebit: eam quoque quæ sic inchoatur, [p Auson. ep. 25.] p *Quarta tibi hæc*, cum altera quæ intercidit. Hisce tribus epistolis etiam metrica epistola [q Paulin. carm. 10.] q respondit Paulinus, cujus initium elegia, est veluti quædam Præfatio, quam sequuntur versus Iambici trimetri & dimetri, in quibus ei reddit rationes cur Musis renuntiaverit, & bona abdicarit. Tum ostendit quam gratia Christi totum immutans hominem ipsum sibi penitus vendicasset. Fatetur se Ausonio omnia debere, & protestatur se semper eum coluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem: tandemque alias Ausonii querelas his confutat [r Ibid. v. 51.] versibus. r

Huic (Deo) *vacantem, vel studentem, & deditum,*
In hoc reponentem omnia,
Ne quæso segnem, neve perversum putes....
[s Ibid. v. 97.] s *Sed cur remotus tamdiu degam arguis,*
Ticque motu irasceris:
Conducit istud, aut necesse est, aut placet;
Veniale quidquid horum erit.
Ignosce amanti, si geram quod expedit:
Gratare, si vivam ut libet.

Cap. XIII.

Ausonii querelas fortiter refutat Paulinus.

[a Paulin. carm. 10 v. 14.] 1. VErsus Iambicos sequebantur a Hexametri in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat heroico [b Ibid. v. 103.] b scilicet carmine, *Defore me patriis*, quo quartæ respondet Ausonii [c Auson. ep. 25.] epistolæ, c *Quarta tibi hæc*, & tertiæ quæ excidit in qua Ausonius Paulinum jam [d Paulin. carm. 10. v. 103.] d triennio absentem querebatur, nec non secundæ e *Proxima quæ nostræ*, in qua Therasiam Ausonius [e Auson. ep. 24.] *Tanaquilam* vocabat. Cumque Paulinus f dicat [f Paulin. carm. 10. v. 222. & seq.] Ausonium Hispaniæ oppidula nominare, tacitis urbium nominibus Cæsareæ-Augustæ, Tarraconis, & Barcinonis, quæ cum habeantur [g Auson. ep. 23.] in epistola Ausonii g prima, hanc nondum Paulinum tunc recepisse inde manifestum est. Postquam igitur [h Paulin. carm. 10.] h primo conquæstus est Paulinus quod Ausonius non Christum vitæ nostræ autorem, sed Musaa deprecatus fuerat ut Paulinum ad poesin revocarent, ait conversionem suam esse vere mutationem Excelsi quam solus Deus operari poterat: et si quid in alumno est quod Christus amet, lætari & ipsum oportere, ad quem ut ad magistrum pars laudis & præmii pertineret, ne maxima perdat præmia, detestando bona suis orta fontibus: se non incolere solitaria loca sanctis Anachoretis usitata quorum virtuti minime accedebat, nec Bellerophonteo vitio laborare, neque uxorem Therasiam esse Tanaquilam, ut exprobraverat Ausonius, sed Lucretiam. Hinc dicit Paulinus.

[l Ibid. v. 183.] -------- l *Utinam justus me carpere livor*
Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
Non petitur tenerum mens Numine firma pudorem.
Et laus hic contemta redit mihi judice Christo.

[k Ibid. v. 192.] Tunc locum k gratissimum non longe a mari incolebat Paulinus, & Barcinonem, ut videtur, ubi hoc & insequenti anno mansisse alias l demonstrabitur. [l v. cap. 14. & 15.] Sed & si ninguidos Pyrenæos montes, & vastissimos (tunc in Hispania) Vasconum saltus habitasset, m barbaricos non induisset mores. [m Paulin. c. 10. v. 201.] Hos sibi jocos non placere, eosdemque sibi licitos fuisse scribit ad Ausonium:

[n Paulin. carm. 10. v. 260.] *Multa jocis pateant;* n *liceat quoque ludere scitis.*
Sed lingua mulcente gravem intercidere denticem,
Ludere blanditiis urentibus, & male dulces
Fermentare jocos satyræ mordacis aceto.
Sæpe poetarum, nunquam decet esse parentum.

[o Ibid. v. 190.] Uxoris o honorem defendit, & tandem conversionis suæ causas Ausonio exponit, dicens [p Ibid. v. 281.] p se seculum fugere & bona abdicare velle, ut Christo Judici securus possit occurrere. Quod si quis mentis errorem esse judicet sic juxta Christi leges vivere,

[q Ibid. v. 285.] q *Juvat hoc, nec pœnitet hujus*
Erroris: stultus diversa sequentibus esse
Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
Sit sapiens.

Denique præclaram Christi confessionem ita claudit, & quasi trabali clavo figit;

[r Ibid. v. 330.] r *Si placet hoc, gratare tui spe divite amici;*
Si contra est, Christo tantum me linque probari.

2. Ausonio insuper respondit alio carmine [s Paulin. carm. 11.] s *Continuata meæ*, in quo non jam suscepti instituti reddit rationes; sed protestatur se semper eum omnibus officiis excoluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem, easdem in animis a corpore separatis affectiones mansuras existimans. Illud poema [t Auson. ep. 23.] t primæ Ausonii epistolæ respondet, & cuivis alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito imperitare inculabat: aliquando post tres alias, duas hasce simul litteras forsan recepit Paulinus.

Cap. XIV.

Junctissima Paulini cum Severo necessitudo.

[a Cap. 9. n. 4.] 1. JAm supra a observavimus junctissimam Paulinum inter & Severum in seculo intercessisse amicitiam, quam postea neuter unquam dissolvit, quia [b Paulin. ep. 11. n. 6.] b ambo pariter ad Deum conversi, in Christo semper cohæserunt, pariter in caritatem ejus animati uno & tenore propositi & tempore conversionis; ita ut, cum Sulpicius Severus qui cum gaudio majorem in Paulino gratiæ copiam recognoscebat, ad Paulinum scripsisset [c Ibid. n. 6.] c ex duobus qui fuerant in agro unum assumtum, relictum alterum, Paulinus sic respondeat: *Cur in nos onerose, & de te falso loqueris.* [d Ibid. n. 5. & 6.] d *Eramus*, quidem, *& singillatim*

AN. 393.

tim duo, cum in nobis tero rebellis a spiritu dissideret .... Duo fuimus, sed quanda eum illis fratribus combinabamus; quorum a nobis per hoc propositum facta divisia est. ... Nunc vero propitio Christo, qui fecit utrumque unum, & duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus .... Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, cum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, & pariter assumsit. Duo enim fuimus in agro, sed omnipotentia Dei, ausim dicere, ita de nobis unus assumtus est, quod neuter est relictus. ... Non simus ingrati Deo qui non unum ex nobis, sed unum assumsit in nobis.

e Ibid. n. 3.

2. Hæc amicitiæ [e] necessitudo omnibus vere Christianis communis est, sed in Paulino & Severo specialis erat & peculiaris. Multi spiritales viri, & sancti non pauci, ob Christi gratiam Paulinum diligebant, quorum affectus maximi pro patria, & parentibus, & patrimoniis ipsi erant, ea tamen quæ ab illis acceperat bona largius atque pretiosius in suo Severo compensata reputabat. *Illud in te*, inquit [f], *speciale nobis donum est, quod prædestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit ..... Nam in hanc qua modo interventu Dei nectimur copulam, per consuetudinem illius familiaritatis inolevimus .... [g] In te uno, quæ accepimus bona si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata reputabimus .... [h] Pro parentibus, & fratribus, & amicis tu nobis factus a Domino es, qui & parentum cura anxius, & fraterna dilectione sollicitus, & tota non ficta amicitiæ fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus, assiduus nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulceas: [i] Tuis erga humilitatem nostram officiis alias anteverteras, omnibus nostris, ut sæpe testati sumus, & amicis studiosior, & proximis religiosior, & fratribus diligentior.* Ideo eum maxime amabat. *Quid extorques*, inquit ad eumdem [k], *ut te plus amemus? crescere summa non recipit. ... amoris tui cumulum facere non possumus. Si potest mare superfluere obices suos & quæcumque naturalem plenitudinem servant, incrementum temporale sentire, potest & caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus.* Idcirco [l] summum in eo jus animi se habere præsumebat Paulinus.

f Ibid.
g Ibid. n. 4.
h Ibid. n. 5.
i Paulin. ep. 23. n. 20.
k Ibid. n. 2.
l Epist. 5. n. 23.

3. Paulino [m] & Severo fuerat commune votum sese Nolam recipiendi. Hocce anno 393. Severo scripsit Paulinus [n] epistolam quæ excidit, in qua dicebat se in Barcinonensi civitate consistere; ubi diu commoratus fuerit cum Sulpicius Severus ad eum [o] litteras rescripserit Elusone per hominem suum, qui octava die Barcinonem pervenit octoginta duas circiter leucas ab Elusone dissitam. Quam Elusonem in Gallia Narbonensi Itinerarium Burdegalense collocat a Tolosa duodecim fere leucas distantem, & tredecim saltem a Carcassona, circa urbem Podium ad Lertium, in finibus Tolosanæ diœcesis.

m Epist. 1. n. 10.
n Ibid.
o Ibid. n. 11.

CAP. XV.

Barcinone Paulinus Presbyteratu initiatur invitus.

1. IN votis habuerat Paulinus, ut superius observatum est [a], ultimum [b] in Ecclesia tenere locum, indignum se putans [c] inter sacerdotes collocari, ut qui in domo Domini domesticus fieri ac benedicere solemniter Dominum non auderet recipere. Quod si tandem ad sacerdotium adigeretur, cum indignum se tam augusta muneris sanctitate duceret, per gradus paulatim evehi, perque longam servitutem se reddere digniorem volebat, & ad tumulum S. Felicis Deo servire statuerat, [d] fores Ecclesiæ aperire, mane limina munditiis curare, nocte sacris servare excubiis, & in munere isto claudere vitam. *Sed cui placuit segregare me*, inquit Paulinus [e], *ab utero matris meæ, & ab amicitia carnis & sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, & de lacu miseriarum ac de luto fæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, & partem meam in sacerdotum sorte poneret: [f] ut dum curro in odorem unguentorum ejus, fierem gutta ejus unguenti quod descendit in barbam Aaron.* Cum igitur [g] in Ecclesia Barcinonensi divinis interesset officiis *die Domini quo nasci carne dignatus est*, repentina vi inflammatæ plebis correptus est ut Presbyter crearetur, sicut Hippone ante tres annos Augustino contigerat. Hæc populi contentio multum sane negotii molestiæque Paulino concivit, quia Nolam secedere statuerat, & illud tamquam [h] novum insperatumque placitum divinæ voluntatis expavit. Et quia si in Barcinonensi Ecclesia Presbyteratu initiaretur, eidem Ecclesiæ juxta Canones se alligari intelligebat, & quia monasticæ vitæ consilium fixum hærebat pectori, promotioni suæ consentire noluit; sed tandem illi concessum [i] est ejus quam optaret, Ecclesiæ servitio se mancipare. Itaque quamvis [k] cuperet calicem istum a se transire, nihilominus sciens Christum dixisse: *Non veni ministrari, sed ministrare*, necesse sibi fuisse judicavit dicere Domino: *Verum non mea voluntas, sed tua fiat;* Et tandem se consecrari [l] permisit ea lege ut diœcesi certæ non alligaretur, *in sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum Ecclesiæ dedicatus*. Ita Antiochiæ S. Hieronymus a Paulino ejusdem urbis Episcopo presbyter fuit creatus circa annum 378. At [m] Paulinus noster anno 393. presbyter factus est, si Nolam (ut putamus) anno 394. se receperit; aut anno 392. si Nolam anno 393. secesserit, eo [n] scilicet anno quo se ad iter Nolanum parabat sub proximum Pascha. Quod si [o] *dies Domini* quo presbyter creatus est diem Dominicam designet, non festum diem Domino sacrum, dicemus eum anno 393. consecratum Dominica die eaque Christi Nativitati sacra, cum eo Christi anno 393. esset littera Dominicalis B, & incurreret in VIII. Kalendas Januarias Dominica dies. Initiatus ergo fuit sacerdotio a [p] Lampio Barcinonensi Episcopo, qui [q], ut videtur, suffectus fuerat S. Paciano sub Theodosio ante annum 392. vita functo.

a Cap. 7. n. 2.
b Paulin. ep. 4. n. 6.
c Epist. 1. n. 2.
d Ep. 5. n. 10. & Carm. 12. v. 36.
e Ep. 4. n. 4. Gal. 1. 15.
Psal. 112. 8.
f Ep. 2. n. 2.
Psal. 132. 2.
g Epist. 1. n. 10. ep. 4. n. 4. & ep. 2. n. 2.
h Epist. 1. n. 10.
i Ibid.
k Ep. 2. n. 3. Matth. 20. 28. Luc. 22. 42.
l Ep. 1. n. 10.
m Chiff. p. 118.
n Paulin. ep. 1. n. 10. & 11.
o Ibid. n. 10.
p Ep. 3. n. 4.
q Hieron. Catal. c. 106.

2. Jam vero quo animi sensu, quanta submissione, quanta reverentia Christi jugo colla subdiderit, ipse persequitur: [r] *Data*, inquit, *cervice in jugum Christi video majora me meritis & sensibus opera tractare; jamque arcanis & penetralibus Dei summi receptum & insertum communicare cælestia, & Deo propius admotum in spiritu ipsa Christi, & corpore, & splendore versari. Vix adhuc intellectum sacræ molis capio mentis angustiis; & onus muneris mei conscius infirmitatis horresco: sed is qui sapientiam parvulis dedit, & ex ore infantium atque lactentium perficit laudem sibi, potens est in me opus suum perficere & munus ornare; ut se dignum faciat quem ab indigno vocavit.* Digna digno & hu-

r Paulin. ep. 2. n. 2.
Psal. 18. 8. & 8.

AN. 393.

& humili sacerdote verba! Quanta autem humilitate altari deserviret, & tractaret mysteria pietatis, ea his quæ precesserunt & proxime sequuntur colligere est, Sic enim scribit ad Amandum paulo post consecrationem suam: [a] *Traventi igitur a Domino, & apprehensi ab eo quem needum apprehendimus, deservimus altario Dei, & mensis salutaribus ministramus, jam nomine afficioque seniores, sensu autem adhuc parvuli, & sermone lactentes.* [b] *Quod ministerium ut bene ministrem, & gradum bonum mihi acquiram, & sciam qualiter oporteat me in domo Dei conversari, & tractare mysterium pietatis, tu domine venerabilis, & frater, & domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem, ut abundemus fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine . . . Praeterea ipse epistolis tuis nos sæpe instrue necessariis supplementis; enutritus enim sermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam a puero in sacris litteris subsecutus es, informa nos ad regulam directionis, pasce nos spiritali cibo, id est verbo Dei, qui est verus & vivens panis, & esca justorum qui ex fide vivunt.* [m] *Igitur quia facti sumus de ovibus pastores, & positi sumus in fundamento Apostolorum & Prophetarum, erudite & confirmate manus ad ædificandi scientiam, ut lapide qui factus est in caput anguli discam parietem utrumque connectere, & in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora & corda fide mundata construere; per arma Apostoli potentia Deo omnem elationem extollentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere, Evangelicam securim arborum radicibus admovere; & gladio spiritus, id est verbo Dei interficere peccatores terræ, & scuto catholicæ fidei omnia jacula candentia nequissimi exstinguere & certamine decertata, cursuque decurso, fide servata, ministerio impleto, exspectare illud quod Dominus in illa die justus judex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus.* Paulini etiam humilitas in eo elucet quod Augustinum presbyter *fratrem* vix auderet appellare; Ita enim ad eum scribit: [n] *Præsumtione igitur non mea, sed placito & ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me digner, quia te pro tua sanctitate certo scio non alta sapere, sed humilibus congruere.*

[a] Ep. 2. n. 1.
[b] Ibid. n. 3.
[m] Ibid. n. 4. 2. Tim. 4. 8.
[n] Epist. 4. n. 5.

Anno Christi 394.

Cap. XVI.

Sulpicium Severum ad Nolanum secessum invitat Paulinus. De sua ad Sacerdotium promotione Amando scribit.

1. Hoc [a] anno cum Paulinus Nolam secesserit, primum in laudem S. Felicis carmen Natalitium ad anni Christi 394. mensem Januarium pertinere opinamur, [b] scriptumque fuisse in Hispania, unde Nolam post Pascha proximum profecturus sic Patronum suum Felicem alloquitur.

[c] *Jam desideriis immenso tempore fessis*
Consule: jam vel sero memor miserere tuorum:
Perque orbem, magni qui nos procul æquore ponti
Disparat, obrutis quæ nos inimica retardant,
Pande vias faciles, &, si properantibus ad te
Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
Fortior adversis, & amicos proveho cursus,
Seu placeat telluris iter, comes aggere tuto
Esto tuis: seu magna tui fiducia longo
Suadeat ire mari, da currere mollibus undis,
Et famulis famulos a puppi suggere ventos,
Ut Campana simul Christo duce littora vecti,
Ad tua mox alacri rapiamur culmina cursu,
Inque tuo placidus nobis sit limine portus

[a] Chifl. p. 143.
[b] Paulin. carm. 12.
[c] Ibid. v. 18.

AN. 394.

Nec solum Paulino metuenda erant diaboli conamina, sed & pericula commissi Theodosium inter & Eugenium Occidentalis Imperii usurpatorem [d] belli, quod nonnisi mense Septembri hujusce anni absolutum est. Ille est forsan hymnus [e] quem Alypius hoc eodem anno legerat. Vidimus supra [f] Sulpicium Severum Elusone anno præcedenti Paulino scripsisse, quod bona abdicare statuerat ac seculum fugere, & laborabat multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. Respondit [g] ei Paulinus paulo ante Pascha, & maximum illi gaudium testatus est de accepta ejus epistola, qua illius in pietate profectum cognosceret, eumque docet quomodo responderet iis qui ipsos despectui haberent, ut * supra retulimus, Scribit se ita consecratum presbyterum quod nulli Ecclesiæ sit alligatus, sicque voti communis sese Nolam recipiendi salvam esse rationem. Itaque eum hortatur ut Barcinonem veniat ante festum Pascha, qui dies anno 394. erat 2. Aprilis, si ipso sacerdote sacras ferias concelebrare vellet; aut saltem si jam in itinere Nolano vellet occurere, statim post Pascha proficiscatur; statuerat enim Paulinus, elapsis feriis Paschalibus, Barcinone per Gallias in Italiam proficisci. Dicit se sperare quod Severum flagrantius desiderium ipsius inspirabit, ne ultra Pascha tempus differat; additque iter breve esse & facile, cum ipsius Severi puer de Elusone octava die Barcinonem pervenerit. *Verum quid de spatio agimus*, inquit [h], *si nos desideras, via brevis est; longa, si negligis.*

[d] Ruffin. lib. 2. c. 33. & Ambros. de fun Theodos.
[e] Paulin. ep. 3. n. 1.
[f] Cap. 14. n. 1.
[g] Paulin. ep. 5. n. 10.
* Cap. 11. n. 4.
[h] Ibid. n. 11.

2. Sub idem tempus scripsit ad Amandum epistolam II. in qua de consecratione sua multa scribit, quæ capite [i] superiori enarravimus. Quandoque tamquam [k] ad plures in ea sermonem facit, intelligens profecto aut clericos Burdegalensis Ecclesiæ, aut ipsum Delphinum Episcopum. Cum Amando [l] commercia litterarum habuisse videtur Paulinus, unamque ab Amando accepisse diu desideratam epistolam. Hanc de Paulini episcopatu, non presbyteratu, interpretatur [m] Chiffletius. Nonnulla illius opinioni favent; nec mirum esset Paulinum eadem vi multitudinis coactum suscepisse episcopatum, qua sacerdotium. At satis aperte declarat [n] ipse Paulinus se ex ove pastorem factum, & laicum in Apostolorum fundamento positum; seque presbyterum innuit [o] his verbis: *jam nomine officioque seniores.*

[i] Cap. 15.
[k] Paulin. ep. 2. n. 4.
[l] Ibid. n. 3.
[m] Chifl. c. 23. p. 137.
[n] Paulin. ep. 2. n. 4.
[o] Ibid. n. 1.

Cap. XVII.

In Italiam venit Paulinus. A S. Ambrosio amanter ac honorifice excipitur, male a Siricio Romano Pontifice.

1. Omnia conducunt ut credamus Paulinum statim post Pascha, sicut statuerat, per Gallias Nolam venisse; quidam [a] enim existimant illum in hanc remeasse regionem ut reliquorum bonorum suorum auctionem faciendam curaret. Vinum vetus Narbone sibi esse scri-

[a] Sacchin. Vit. Paulini p. 679.

AN. 394.

ſcribit [b] ad Severum quem rogat ut Nolam pervehendum procuret. Narbone in Italiam parat iter mari, ubi quadam tempeſtate commotus Patronum Felicem reclamavit, ut Natalitio anni ſequentis carmine patet:

[c] *Et maria intravi duce te, quia cura pericli*
Ceſſit amore tui: nec te ſine; nam tua ſenſi
Præſidia, in Domino ſuperans maris aſpera Chriſto,
Semper eo & terris te propter tutus & undis,

Italiam ingreſſus [d] S. Ambroſium vidit, cum in epiſtola [e] hoc eodem anno ſcripta dicat Paulinus ſe ab eo in fide innutritum & in ſacerdotii ordine fotum, ac eum de ſuo Clero cenſeri voluiſſe etſi diverſis degeret locis. Hanc gratiam legibus Eccleſiæ non conſentaneam, [f] Paulinum acceptam habuiſſe putat Baronius, additque eum fortaſſe in Clerum Mediolanenſem ideo cooptatum ab Ambroſio, ut poſt ſe haberet in ſede ſucceſſorem. Conſtat tamen [g] Ambroſium ſibi ſucceſſorem deſignaſſe S. Simplicianum. Poſt [h] Baronium [i] Sacchinum & Chiffletium nonnulli Paulinum veniſſe Mediolanum cenſuerunt ut ibi Ambroſium videret; [k] melius dixiſſent Florentiam quo jam ab anno 393. ſe receperat Ambroſius ut tyrannum Eugenium fugeret, & per id tempus ut plurimum Florentiæ commoratus Ambroſius, nonniſi menſe Auguſto anni 394. [l] Mediolanum rediit.

2. Paulinus tandem Romam advenit, ubi pro ſuo merito & generis qualitate fuit honore ac veneratione ingenti exceptus a populo, & præcipue a S. Domnione Romanæ Eccleſiæ preſbytero quem [m] *ſanctiſſimum parentem* vocat, a Proceribus viris Romanis SS. Pammachio & Macario, [n] aliiſque maximo numero Dei ſervis. At [o] quorumdam clericorum ſenſit invidiam, ipſiuſque etiam *Urbici papæ*, ut vocat Paulinus, hoc eſt Siricii Romani Pontificis, commotam, ut putat Cardinalis [p] Baronius, quod Siricius repentinam Paulini conſecrationem non probaret; Vehementer enim incubuerat ut graſſantem per ea tempora pravum morem elideret, quo laici homines aut etiam neophyti raptim in ſacerdotes conſecrabantur; & certa ſtatuerat intervalla per quæ ſenſim ad ſacræ militiæ ordines aſcenderetur juxta Eccleſiaſticas regulas; & ideo forte dixerit [q] ſe Paulini conſuetudinem nolle, aut forſan [r] inter presbyteros ei denegaverit in Eccleſia locum, ne ſcilicet repentinam ejus conſecrationem probare, & latas a ſe leges ipſemet enervare videretur. Quamvis ſiqua fuiſſet in hac conſecratione culpa, in Paulinum certe cadere non debuit, qui nihil per contumaciam commiſerat, & quem [s] invitum ac inflammatæ plebis multitudine, & vi coactum fuiſſe presbyteratu initiatum omnes ſciebant, legeſque generales in hac ſingulari occaſione cedere, ut in Ambroſio factum fuerat. Itaque [t] in Siricio ſaltem inconſideratus zelus excuſari non poteſt. At ex ſcripta Paulini ad Severum [u] epiſtola V. facile colligitur quorumdam clericorum ipſiuſque Siricii invidiam ea eo commotam, quod adveniente Paulino Romam poſt tam longum temporis ſpatium omnium oculi in ipſum eſſent converſi, obſtupeſcentium præ miraculo cum viderent Senatorem, Conſularem virum, Præfectum, jam Presbyterum factum & monachum, qui gloriæ contemtu gloriam adipiſceretur; indeque idem celebri concurſu tum civium, tum exterorum, antiſtitum, clericorum, monachorum, atque laicorum frequentaretur officiis ac legationibus. Quamobrem ipſe [x] pacis filius, cum his qui oderant pacem mente pacificus, ſic male affectis livore animis non reſpondit contentionibus, ſed ſilentio humilitatis, in corde habens illud Apoſtoli: *Si quis vult contentioſus eſſe, hoc noſtra conſuetudo non recipit*; itaque nullo opportuniori remedio his occurrendum putavit, quam maturata ab Urbe diſceſſione. [y] Romam igitur relinquere properans in ſui Felicis optatum ſinum ſe abdidit, ut invidia quæ conſpectu & præſentia ſua alebatur, ſubducto fomite extingueretur. *Denique a nobis* inquit [z] aliquanto poſt, *Romæ Zelotyporum inventa clericorum longinquitas Urbis extinguit, & cujus illic iniquitas obſtruit os ſuum, quia per abſentiam inde noſtram, quaſi ſubducto fomite, ſegnis odiorum flamma frigeſcit; nec in vocem audet erumpere licet occultis frendeat invidia, dum iniquitatis ſuæ conſcia ipſa ſe erubeſcit, nec in promptu habet ubi faces lividæ mentis accendat... Horum vix ad nos tenuis fama perlabitur, & ab auribus noſtris ſpinarum ſepe munitis, ut aura frigida vel importunum vacui culicis murmur excluditur.* Ad eamdem forte perſecutionem ſpectaverit in eadem epiſtola illud quod ſequitur: [a] *Etiam in cauſis vociferantis ſilere nos docuit ipſe Dominus: ipſius ergo voluntatem & judicium taciti ſuſtinemus, qui potens eſt & nunc in nobis tacere, & cum voluerit interpellare pro nobis.* Idipſum [b] in magnum divinæ gloriæ cedebat impedimentum, & Dominicæ gratiæ detrimentum faciebat, cum ab ſequendis Paulini veſtigiis non paucos rumor ille de alieno Romani Pontificis animo retardaret. Hanc tamen Siricii zelotypiam paulo poſt fuiſſe ſedatam [c] ex infra ſequentibus patebit.

[b] Paulin. ep. 5. n. 22.
[c] Carm. 19. v. 14.
[d] Sacchin. Vit. Paulin. p. 620.
[e] Paulin. ep. 3. n. 4.
[f] Baron. A. 394. §. 89.
[g] Vit. Ambroſ. ep. c. 46.
[h] Ibid.
[i] Sacch. V. Paulin. p. 622. & Chiffl. p. 141.
[k] Vit. Ambroſ. lib. 8. c. 12.
[l] Baron. A. 394. §. 89. & 91. & Sacch. p. 620.
[m] Paulin. ep. 11. n. 3.
[n] Ep. 5. n. 14. & ep. 13. & 45.
[o] Ep. 5. n. 13. & 14.
[p] Baron. A. 394. §. 91.
[q] Sacchin. Vit. Paulin. p. 620.
[r] Baron. ibid.
[s] Paulin. ep. 1. n. 10. & 3.
[t] Sacchin. ibid.
[u] Paulin. ep. 5. n. 14. & Baronn. ibid.
[x] Sacchin. p. 621. & Paulin. ep. 5. n. 13.
[y] 2. Cor. 11. 16.
[y] Paulin. ep. 5. n. 13. Baron. & Sacch. loc. ſupr. cit.
[z] Paulin. ep. 5. n. 13.
[a] Ibid. n. 14.
[b] Ibid. n. 14.
[c] Cap. 22. n. 2.

Cap. XVIII.

Nolæ conſiſtit Paulinus. Quam illic vitam inſtituerit.

1. A Mœno [a] in agro ad quingentos ab urbe Nola paſſus oſſa beati Felicis Presbyteri & Confeſſoris quieſcebant, hodieque ſervantur. In eum veluti portum ubi Paulinus ab ſeculi æſtu feſſam ratem inveHit, dici non poteſt, ut reſpirarit, quibus gaudiis exundarit, ut amantiſſimo Patrono ſe totum dicarit permiſeritque, ac totum in omnem ſanctitatis præſtantiam effuderit. Urbs [b] Nola celebris eſt colonia in Campania, eaque maritima; octo leucas a Capua diſtans, ſeu [c] viginti mille paſſus, unum ſupra viginti juxta Antonium in Itinerario; & ad unum ſupra centum ſexaginta paſſuum millia ab urbe Roma, ſeu ſexaginta quatuor leucas; quam tamen [d] centum & viginti mille paſſus ſolummodo a Roma diſſitam dicit Paulinus. Hanc urbem maxime [e] commendabat S. Felicis tumulus paululum [f] ab urbe remotus. Super tumulum erat [g] conſtructa baſilica, & juxta eam ædificium [h] a terra ſuſpenſum cœnaculo, una porticu cellulis hoſpitalibus interpoſita, longius tendebatur. [i] E diverſo habitationis ejuſdem alterum erat domicilium in quo ſeculares viri aliquando hoſpitabantur: & hæc omnia [k] videbantur urbs altera. Illic [l] hortulus erat, quem S. Felicis [m] hortum vocabat Paulinus, eumque tam [n] anguſtum deſcribit, ut vix unici caulis ſera & capaa eſſet. Ex altera parte erat hortus [o] pomarius, ex quo privatus in S. Felicis baſilicam aperiebatur ingreſſus. Cum Paulino habitabant

quidam

[a] Sacchin. Vit. Paulin. p. 621.
[b] Lexic. Ferrar.
[c] Paulin. carm. 20. v. 404.
[d] Carm. 24. v. 67.
[e] Carm. 18. v. 166.
[f] Carm. 24. v. 401.
[g] Ep. 32. n. 10. & 13.
[h] Ep. 12. n. 13. & carm. 28. v. 440.
[i] Ibid.
[k] Carm. 28. v. 180.
[l] Ep. 32. n. 16.
[m] Ep. 5. n. 16.
[n] Ep. 19. n. 4.
[o] Ep. 10. n. 11.

AN. 394.

quidam servi Dei, inter quos [p] Proforus & Restitutus Hebræi. Domicilium suum Paulinus dicit [q] *monasterium*, & societatem suam vocat [r] *fraternitatem monacham*, quia omnes inhabitantes regulis monasticis addicti vitæ severiori incumbebant; ibi [s] adveniente luce Matutinum officium celebrabant, Vespertinum ad incensum lucernæ.

p Ep. 5. n. 15. q Ibid. n. 15. r Ep. 23. n. 8. s Uran. n. 3.

2. Facile colligitur eorum vivendi ratio ex quadam Paulini epistola [t], in qua cum dixisset sibi non placere homines seculares habere hospites, addit: [u] *Nos adeant & revisant conservuli & compallidi nostri; non vestibus pictis superbi, sed horrentibus ciliciis humiles; nec chlamyde cartalini, sed sagulis palliati; nec baltheo, sed reste succincti; nec improba attonsi capitis fronte criniti, sed casta informitate capillum ad cutem cæsi, & inæqualiter semitonsi, & destituta fronte prærasi; et ornatu pudicitiæ inornati & decenter inculti sint, & honorabiliter despicabiles, cum ingenitam quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernantes, etiam studio deformantur, ut fiant prudenter inhonesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti mentibus.... Quid nobis jure succenseant, si vicissim nobis fœtet odor vitæ eorum, quibus odor nostræ in mortem est? Ille jejunium meum horret, ego illius crapulam ferre non possum. Ille halitum monachi loquentis evitat, ego flatum Thrasonis ructantis effugio. Si illis displicet gutturis nostri siccitas, & nobis gulæ eorum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, & nos ventrium offendit ingluvies. Videant ergo nos non mane ebrios, sed vespere jejunos; nec hesterno inflatos vino, sed hodierno abstemios; nec de crapula libidinis dementer instabiles, sed vigiliis honestatis integre saucios & sobrie temulentos, quos parsimonia facio, non vorago, titubare.* Non solum singulis [x] quadragesimæ diebus ad Vesperam usque differebat Paulinus cibum sumere, verum etiam [y] paschali tempore ante nonam nullus in familia edere præsumebat: toto anni curriculo [z] ad vesperam edebant, & eorum cibi consueti herbæ & [a] olusculа erant. Cum panem siligineum Paulinus [b] pro eulogia mitteret ad Severum, dicit quod ei videbitur modum suæ humilitatis excedere: ex quo conficitur tam delicatum non fuisse panem cibarium quo vesceretur. Summa erat ejus in victu temperantia tum in ciborum tum in potus qualitate & copia, [c] loquens enim de Cardamate tantæ sobrietatis insueto, dicit eum pene immutatum: *Nam assiduus*, inquit [d], *mensulæ nostræ particeps ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut ne olusculo, nec pocula nostra vitaverit quod poterit attenuatione sui corporis & oris pallore testari.* Et alibi, [e] *Cum tortis & minutis caliculis aspergeretur quibus labra summo vix tingeret, nihil de vacui ventris aut sicci gutturis injuria querebatur.* Modicum tamen [f] vino usus fuisse videtur Paulinus etiam quadragesimali tempore, quod ab hujus ævi disciplina ecclesiastica prorsus alienum erat: nisi dixerimus eum infirmum & debilem, ut ipsemet testatur in epistola [g] ad Pammachium 13. potuisse uti Apostoli consilio. Tum de quibusdam [h] inventis hilariter loquitur, quibus Victor, de quo [i] alias fusius dicemus, eum instruxerat, ut parcius, simplicius, & asperius viveret. Sua fercula [k] Paulinus dicebat esse aptissima quin Senatoris poneretur fastidium: at [l] infirmo stomacho probabiliter fortiores fuere cibi quibus vesceretur. Divinas [m] laudes videtur de nocte celebrasse; gravi [n] sacco caprigenum tectum, ac setarum asperitate eum stimulatum & compunctum fuisse satis colligitur ex illius scriptis.

t Paulin. ep. 22. n. 2. u Ibid. n. 2. x Ep. 23. n. 6. y Ibid. z Ep. 23. n. 8. a Ep. 19. n. 4. b Ep. 5. n. 21. c Ep. 25. n. 4. d Ep. 19. n. 4. e Ep. 23. n. 6. f Ep. 25. n. 4. g Ep. 13. n. 2. h Ep. 23. n. 6. & 7. i Cap. 38. 10. n. 47. k Ep. 23. n. 6. l Ibid. n. 3. m Ep. 29. n. 13. n Carm. 12. v. 414. & ep. 29. n. 10.

Cumque hujus generis [o] delicias Severus Paulino misisset, scilicet pallia camelorum pilis texta, ex his muneribus grandem captavit compunctionis et humilitatis materiam. Sane est quod miremur tantam austeritatem in tanto Senatore, qui non solum naturaliter delicatus erat, sed et cujus [p] corpus semper infirmum. De [q] variis ejus morbis alias sermonem habebimus.

AN. 394. o Ibid. p Ep. 17. n. 1. q Cap. 26 15. & 33.

CAP. XIX.

Quis fuerit paupertatis, voluntariæ corporis afflictationis, solitudinis, & silentii amor in Paulino. De ejus Litteris judicium S. Augustini.

5. AB ejus austeritate non discrepabat externus apparatus. Omnia simplicia erant, vilia, spirantia humilitatem. Supellectilem argenteam a principio conversionis in ligneam mutavit ac fictilem, quam ideo amare se dicit [a], quia *vasa fictilia secundum Adam cognata illi essent, & Domini thesaurum in talibus vasis commissum haberet.* Scutellam [b] buxeam Severo misit tamquam spiritualis convivii munus, ut doceretur simili argento uti. Ad qualem paupertatis statum se redegerit Paulinus colligi potest ex [c] epistola 39. cum inopiæ necessitate se aliquando sale egere ponit. Ejus itaque [d] paupertatem admirabatur Severus, sed imitari se negabat posse. Et quidem nihil Paulinus [e] habebat nisi Christum, at omnia possidere se existimabat in eo qui omnia habentem haberet. In paupertate non fluctuabat aut diffidebat, nihil curans de crastino; nec tamen amicos ad se invitare dubitabat [f]; sciebat enim Deum sibi adfuturum qui se totum Deo crediderat et permiserat, neque tum defuturam illis vitæ mortalis alimoniam, quorum Deus cœperit esse possessio. Hanc paupertatem, voluntariam corporis afflictationem, humiliationem amabat, sperans se divitias, gloriam, et gaudia æterna inde consecuturum.

a Paulin. ep. 5. n. 21. b Ibid. c Ep. 39. n. 6. d Ep. 11. n. 12. e Ibid. n. 14. f Ibid.

Da mihi nunc lugere Deus (inquit [g]) *fletuque salubri* [g Carm. 10. v. 445.]
Præferere æterna semina lætitiæ.
Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in ævo,
In quo quicquid adest per breve transit iter.
Ite procul læti, fletuum consortia mala,
Ut brevibus lacrymis gaudia longa metam.
Si modo lugentem gravis hirto tegmine saccus
Caprigenum setis dum teget & stimulet.
Tunc Patre placato meriti reddentur honores,
Annulus, & cinget me stola lætitiæ.
Tunc mihi jure Pater vitulum mactabis opimum,
Si modo jejunus justitiam esuriam.
Malo famem panis, quam sancti ducere verbi:
Nolo demum vini, lucis aquam sitio.
Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
Contractum pannis tristibus obsideat.
Hic livet ante suas dives me transeat ædes
Spernens vel micis me saturare suis.
Nolo mihi Tyrio modo serico murice vestis
Ardeat, orsuri corporis invidia;
Ne post purpureos me flamma perennis amictus
Ambiat, & pretium vestis in igne luam,
Hic potius miseri jaceamus in aggere fœdo
Stercoris, & lambant ulcera nostra canes;
Ut placido tristem post vitam morte solutos
Mitis ad occursus Angelus excipiat.

2. Hilaritas illa & grata suavitas quam spirant illius epistolæ, plane demonstrant quam maxime strictioris vitæ statu, quem elegerat, delectaretur. Itaque Augustinus paucis verbis vitam exponens quam in Campania Paulinus noster agebat, ait *b*: *Nunc Christo moderatore itineris sui quietus & modestus exsultat*. Neque enim ecclesiasticis rebus erat multum occupatus, licet tamen eodem tempore quo S. Augustinus *i* eum putabat sancto perfrui otio, illi essent *k* incredibiles occupationes; nec minus solitudini vacabat quam aliis pœnitentiæ operibus: quippe enim cum apud Pammachium se purgaret quod illius conjugis Paulinæ mortem serius cognovisset, ait *l* illi, *Neque videar de te negligentia mea serius audisse, cum ipsa me & loci remotio & propositi ratio defendat, quo secretus & tacitus agens atque videre nisi raros prætereuntium possum, neque interrogare de sanctis fratribus nisi caros volo.* Inde frequentes advenarum catervas qui ad S. Felicis tumulum veniebant nihil solitudinis ejus & silentii minuisse colligitur; remotus enim agebat, ut alibi *m* ipse testatur, & secretus silebat, eaque vivendi ratione *n* Romæ zelotyporum incendia clericorum exstinxit. Maxime autem in solitudinis tranquillitate & lætitia pacis coram Deo gratiarum actionibus vacabat, unde Augustinus ad Licentium suum scribens *o*, ait: *Vade in Campaniam, disce Paulinum....... disce quibus opibus ingenii sacrificia laudis Christo offerat, refundens illi quidquid accepit ex illo; ne amittat omnia si non in eo reponat a quo hæc habet.* In observantia & *p* exspoliatione cordis sui totus erat, ut diaboli tela declinaret. Idcirco prædia vendiderat, & ab omnibus aliis se expedierat occupationibus, ut huic uni vacaret.

3. In *q* scribendis litteris ejus humilitas fluentem stili venam ex una parte comprimebat, interdum abripi se caritatis æstu longius sinebat, cum loquendi necessitatem agnosceret: quanti autem faciendæ sint ex Augustino discamus qui primis a Paulino acceptis litteris sic respondet *r*: *Legi Litteras tuas fluentes lac & mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris Dominum sentiens de illo in bonitate, & afferentes ei claritatem & honorem.... Quotquot eas legerunt rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, & quam fragrat ex eis dici non potest. Illæ Litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris: nam & perspicabilem faciunt & desiderabilem; quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur & benedicitur Deus cujus gratia tu talis es. s Litteræ illæ, Litteræ fidei non fictæ, Litteræ spei bonæ, Litteræ puræ caritatis, quomodo nobis anhelant sitim tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini! Quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, & ita serenæ sunt?*

b August. ep. 26. n. 5.
i Ep. 31. n. 4.
k Ep. 95. n. 9.
l Paulin. ep. 13. n. 2.
m Ep. 5. n. 7.
n Ibid. & n. 14.
o Aug. ep. 26. n. 5.
p Paulin. ep. 25. n. 5. 48. & 16.
q Ep. 13. n. 2.
r Aug. ep. 27. n. 2.
s Ibid. n. 3.

⁂ ⁂ ⁂

Cap. XX.

Importunas concupiscentiæ carnis molestias patitur Paulinus, Deum invocat; & seipsum despicit.

1. AUgustinus sparsam ubique in Paulini scriptis *a* gemebundam observat pietatem, qua Paulinus Deum orabat & gemitibus flagitabat ne inferretur in tentationem. Omni *b* custodia servabat cor suum, & totus labor & plenum opus illi in observantia & exspoliatione cordis sui erat, ut defæcato ab externarum rerum curis animo, & intus ad semetipsum converso, abstrusas in corde suo inimici latebras videret, & quæ illic vitiorum virtus, ac carnis infirmitas, quam prona ejus esset ad pravitatem relapsio, & quæ Deum continuo exorandi necessitas incumberet; quamobrem ad Severum *c* scribit: *Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, & assiduum vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, & quantæ in eo versentur insidiæ, quæ illic vitiorum virtus, & quanta virtutum infirmitas sit, quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur: nunc sentio vim legis adversæ, quæ velut, injecta manu, captivum me trahere contendit in legem peccati: & recognosco quomodo beatus ille vir mea potius infelicitate uritur, & de mea affectione pro me dolens clamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Sed idem Magister me recreat & reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adjaceat mihi ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, qui exorandus est ut prævaleat inimicis nostris, & tenebris superabundet: destruat in nobis aliena vel nostra, & ædificet sua. d Sicut exhaustione ruderum nudata humo sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua spinarum, aut pleraque noxii generis animalia, & præcipue fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remota a nostro pectore temporalium rerum possessione & cura, jam nobis inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extrahebant, inveteratorum criminum nodos, & inimicorum spiritalium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, & illic repentina quorum non est numerus. Nunc tota insedulitatis nostræ patefiit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo simus, & quam mortui in comparatione vivorum, videmus. e Intellige hæc, & casu nostri anxio corde suspira.* Cum aliquando postulasset Severus *f* Paulini imaginem, hinc abjiciendi sese atque despiciendi causam ille venatus est, & postulatum de homine interiore interpretans, ac hominis cælestis imaginem in se ipso terrena corruptione inficiatam prætexens ingeniose elusit Paulinus. His usus est verbis, quæ Augustinus epistola 186. n. 40. commemorat: *g Pauper ego & dolens qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, & plus de primo, quam de secundo Adam carneis sensibus & terrenis actibus refero; quomodo audebo me tibi pingere, cum cælestis imaginem inficiari prober* corrup-

a Aug. ep. 186. n. 40.
b Paulin. ep. 24. n. 9.
c Ibid. n. 10.
d Ibid. n. 20.
e Ibid. n. 21.
f Paulin. ep. 30. n. 2. & 5.
g Ibid. n. 2.

AN. 394. *corruptione terrena? Utrimque me concludit pudor: erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum; & non sum quod amo. Sed quid mihi misero proderit odisse iniquitatem & amare virtutem, cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors mei intestino bello distrabor, dum spiritus adversus carnem & caro adversus spiritum dimicat; & lex corporis lege peccati legem mentis impugnat. Infelix ego qui venenatum inimicæ arboris gustum nec crucis ligno digessi; durat enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit.* Nihil pulcrius de originis vitio scribi potest, neque uberius & plenius agnosci naturam nostram per illum generis humani patrem vitiatam esse, nec mansisse ut condita est. [h] De humana miseria hic multa insuper connectit Paulinus ingemiscendo, exspectans redemtionem corporis sui, & nondum re sed spe salvum se esse cognoscens. Postquam hæc humiliter deploravit, [i] proficiendi ac recte vivendi adjutorium iis gemitibus postulat, [k] quibus omnes possint permoveri. In alia epistola ait: *Quis nos eripiet ab ira ventura? quis nos a nobis ipsis eruet? ut emundati a sensibus nostris, ab ira cælestis materia fide purgante vacuemur. In nobis enim mæste sentimus causas pœnarum æternarum viventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum.*

[h] Aug. ep. 186. n. 40.
[i] Paulin. ep. 30. n. 3.
[k] Aug. ep. 186. n. 41.

2. Hac ipsa humilitate, quæ in omnibus illius scriptis sparsa est, dicit [l] se mirari amicorum caritatem atque patientiam in perferendis scriptorum suorum, seu ut vocat, ineptiarum suarum, molestiis. Ad Delphinum a quo baptizatus fuerat scribit [m] se timere ne illius animum bonæ de ipso spei præsumtione gaudentem, decepta exspectatione, contristet, quod ex illius documentis, exemplis, & ab eo collatis sibi sacramentis nullum fecisse in virtute progressum; itaque dicit illum adhuc habere quod pro ipso faciat imitatione illius qui sterilis ficulneæ commeatum a Domino vineæ deprecatus est. Cum Severo de pietate in familiam & servos fuisset gratulatus, ejus extollit felicitatem, & addit [n]: *Fatemur genuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent; sed facti sumus quasi consolati, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.* [o] *Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos & te separet, totum hunc, quo diebus & noctibus Deum mulces, sacræ pubis accinge delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant, & exorent ut confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis, id est ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus, & qua gloriamur, in illa die refrigeremur & gaudeamus.* Amandi precibus seipsum commendans ait [p] se indignum cujus nomen a sanctis viris divinis auribus ingeratur, ne forte labia eorum immunda fiant cum ipsum nominaverint. Item ad alium presbyterum scribit [q]: *Verum quia novissima hora est, & securis jam ad radices arborum posita, aridis & infelicibus lignis justum minatur excidium, quæso te ut indulgentiam mihi & laxamentum temporis depreceris, ut morte dilata forsitan succum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia & sollicitudinis meæ cultu, ut cor meum divinus timor fodiat & stipem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus omni hora paratus assistam, & Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim.* Et alibi [r], *Adventum ejus & diligimus miseri spe misericordiæ ejus, & horre-*

[l] Paulin. ep. 18. n. 4.
[m] Ep. 20. n. 3.
[n] Ep. 13. n. 3.
[o] Ibid. n. 4.
[p] Ep. 18. n. 10.
[q] Ep. 43. n. 6.
[r] Ep. 10. n. 2.

A *scimus peccatores timore justitiæ ejus.* Eamdem, quam in epistolis, servat in carminibus humilitatem; cum enim in quodam poemate de extremo judicio & Davidis pœnitentia egit, subdit [s]: AN. 394.

[s] Carm. 30. v. 433.

Quid facere heu misero mihi competit! unde piabor?
Unde satisfaciam? quanam ope salvus ero?
Turnicetum cor eget lacrymis, cinis horret ad escam,
Deliciæque juvant esuriente anima.
Quis mihi suggeret ad lacrymarum flumina fontem,
Quo mea deflerem facta merisque ares?
Nam mihi pro meritis actæ per crimina vitæ
Ingentes plagas flumina flere opus est.
B *Rumpe mei lapidem cordis salvator Jesu,*
Ut mollita pio viscera fonte fluant.
Tu, precor, o fons Christe meis innascere fibris.
Ut mihi viva tua vena resultet aquæ, &c.

Cum [t] in titulo epistolæ Paulinum Severus *dominum* appellasset, & se illius *servum* adscripsisset, hanc laudem omnino exclusit Paulinus, nec in rescripto voluit eam Severo referre, *quia*, inquit [u], *tutius credidi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi in libertatem vocatus, hominis, & fratris, & conservi inferioris servum te scribere; quia peccatum adulationis est magis, quam humilitatis justificatio, honorem uni Domino, uni Ma-* C *gistro super terram, uni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit caritas de corde puro & fide non ficta; quod autem abundantius est, a malo est.* In hac tamen laude admittenda facilem se præbebat, & eamdem tribuebat cum iis agens quibus minus familiariter utebatur, in re pene indifferenti morem & consuetudinem retinens, & servans honorem. Convivarum manibus [x] aquam ministrabat, ut in hac saltem minima humanitate S. Martino aliquatenus accederet; sed & ex eadem submissione, suique existimatione infima sibi vilior factus, immensis laudibus Victorem extol- D lit unum e vulgo, qui sibi quædam ex caritate ministeria exhibuisset. *Audeo*, inquit [y], *rem oneris nostri fateri, dum tibi nihil de ejus bonis taceam quæ gaudium tuum esse certo scio, quoniam portio tua est bonum familiaris tui.* [z] *Servivit ergo mihi, servivit, inquam, & væ mihi misero, quod passus sum; servivit & peccatori, qui non serviebat peccato, & ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero, quod sancti fratris famulatum non superbia vendicavi, sed contestandæ caritatis meæ, & fide capiundæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in* E *nomine Dei famulatio, & in libertatis spiritu famula dilectio. Ob hoc voluntariam ejus bonum & pro ipsius utilitate suscepi, præsumens eo potentiorem exorandi pro me futurum, quo plus meriti de religionis operibus acquisisset. Aget profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me.* Addit [a] quia & sibi pedes lavare voluit Victor, semel se tantum Apostolico exemplo cessisse, quod in Victore Christum veneratus optaret *ut ad infirmitatis remedium melior se conservus aqua attingeret.* Quamvis eminens Paulini virtus in ejus F admirationem omnium oculos & ora converteret, inter hos tamen plausus [b] nihil sibi de bonis operibus blandiens se servum inutilem asserebat. In virtute Dei & misericordia ejus spem suam omnem collocabat, a quo intellectum itineris sui petens, auxilium quo hanc curreret viam præstolabatur. Quin etiam in ipsis operibus bonis Dei judicia timebat. *Poteris nos*, inquiebat [c], *vel humilitas confessionis as-*

[t] Epist. 24. n. 20.
[u] Ibid.
[x] Ep. 23. n. 4.
[y] Epist. 23. n. 3.
[z] Ibid. n. 4.
[a] Ibid. n. 5.
[b] Ep. 39. n. 6.
[c] Ibid.

 severe

AN. 394. *ferere quasi modestos apud Dominum, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitutis utilitas.*

Cap. XXI.

Se putat indignum qui Sacram Scripturam exponat.

1 PAulinus semper latendi cupidus, nec se idoneum ducens qui Christianæ Religionis sacramenta Doctoris autoritate tractaret, opusculis levioris operæ contentus erat. Desiderio [a] presbytero qui explicationem postularat verborum, quibus Patriarcha Jacob filios benedixit, humiliter respondet tantorum nominum & mysteriorum pondera se ne digito quidem ausum tangere. *De quo*, inquit [b], *mihi scripseras, aquam dulcem & copiosam in amara & avente rivula quærens, tua potius gratiæ explicandum refunda; nam me fateor tantorum nominum & mysteriorum pondera nec digito ausum tangere. Legi enim quia in malevolam animam non introibit sapientia; & ideo malitiæ meæ conscius non potui divinæ revelationis habere fiduciam, cum prudentiæ lucem tenebroso corde non caperem. Tu vero benedicte, vas mundum & aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius qua filios suos prophetico spiritu Patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni*, &c. Ejusdem loci explicationem paulo post a Ruffino postulavit, *ut te magnæ gratiæ*, inquit ei, *ac laudis autorem habeam, si his qui de me supra me opinantes consulendum me putaverunt, divina potius de tuo spiritu, quam de meo sensu inepta, respondeam*. Cum in quodam carmine multa de Christi morte magnifico & sublimi stilo tractasset, se statim quasi [c] temeritatis & superbiæ conscium arguit, ac se [d] præsentiæ Nicetæ excusatione defendit, quas insolitum sibi hunc incitavisset ardorem, & addit.

[e] *Sed reprimam tumidas flatus; nec magna super me*
Exiguus spirabo loqui, reseraque relicta
Parvus humo, & plano modici pede carminis ibo.

Ad Augustinum scribit se nihil de beata Melania seniore sanctius aut melius posse prædicare, quam ille in eam prosatus fuerat, *ut qua*, inquit [f], *ego peccator immunda labia habens nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor in Ecclesia veritatis procurante in melius Dei gratia, parareris dignior tam virilis in Christo animæ prædicator, qui & mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, & mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.*

2 Quanto erat vilior sui-ipsius existimatio, tanto major erat apud alios illius fama qui eum in rebus obscurioribus consulebant, & præcipue apud Augustinum, qui Paulinum interrogavit, [g] quænam post resurrectionem carnis in illo seculo Beatorum futura esset actio. Ad hæc ille respondit [h] *At ego de præsenti vitæ meæ statu & magistrum & medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntatem Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, & morte ista Evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu, non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita quæ tota tentationum plena, vel, ut [i] tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus a pedibus meis disrumpam vincula mea, & liber exsultem ad currendam viam quo possim assequi mortem istam qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus & mors & vita in corpore tuo & corde & ore cognoscitur, quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum, sed verbum Christi abundat in pectore tuo, & spiritus veritatis effunditur in lingua tua superni luminis impetu lætificans civitatem Dei.* [k] *Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ fortis est ut mors? Sic enim obliterat nobis & perimit hoc seculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi; in quem conversi, avertimur ab hoc mundo, & cui viventes morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu visuque decernimus, quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem ejus in Crucis mortificatis membris et sensibus carnis imitemur, ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius cujus voluntas sanctificatio nostra est.* S. Augustinus [l] ad sensum modestissimi viri se accommodavit. Ab Alethio consultus Paulinus respondit [m] in hunc modum: *In iis quæ mihi injungenda dives inopia æstimator putasti, sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti, fama tamen quantum intelligo, Dominici operis persuadente indutus es ut secundum opus Domini, quo nobis curam redemtionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque & oris opes suppetere nobis arbitrareris, sed bonam concupiscentiam magna fide vocitis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquæ, quantum sitis? Unde tale poculum, quod digne bibas? Unde tanti panes, quantos postulas? Sed ipsi tibi auctor injuria tuæ eris diutius esurire qui Evangelicos lucis & vitæ cibos in alta hujus seculi nocte desiderans, somnulenti & pauperis amici egenam penum pulsas, qui flumina aquæ vivæ sitiens, arentem venulam scalpis, & humorem de pumice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirantiæ siccitate, aut amarus de malitiæ felle fons intus est, quem utinam orationes & litteræ tuæ sæpius impensæ mihi exundare ac dulcescere faciant fidei tuæ ligno & eloquii suavitate.* De duobus libellis a se compositis, cujus alter erat Panegyricus, seu Apologia pro Theodosio Imperatore, & cujus desiderium doctis viris intolerabilius reddit magnifica illa S. Hieronymi approbatio, ita ad Severum suum scribit [n]: *Ut aliquid de præceptis tuis facerem, misi ex his, quæ mutua ut inertiæ potius vel imprudentiæ meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia, aut certe vel humana documenta sapientiæ: misi tamen tibi, id est commisi meo pectori meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi: ceterum materia sancta, & tuo potius ingenio eloquioque digna etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quamquam in egenæ supellectilis vilitate custodit.*

Cap. XXII.

Paulini pietas erga Sanctos, & præcipue in sanctissimum Patronum Felicem. Quotannis ad sacra Apostolorum corpora coram veneranda Romam petit.

1. QUam memor esset beneficiorum Dei, quas gratiarum actiones refunderet Deo, proclive intellectu est ex grato & fideli obsequio quo sanctissimo Patrono Felici famula-

[a] Paulin. ep. 41. n. 3.
[b] Ibid.
Sap. 1. 4.
[c] Carm. 24. v. 107.
[d] Ibid. v. 115.
[e] Ibid. v. 130.
[f] Ep. 45. n. 3.
[g] Ibid. n. 4.
[h] Ibid.
[i] August. ep. 95. n. 2.
[k] Ibid. n. 5.
[l] Ibid. n. 2.
[m] Paulin. ep. 33. n. 2.
[n] Epist. 28. n. 6.

AN. 394.

labatur, per quem Dei dona sibi concessa existimabat. Natalem illius festum omnibus exsultationis & lætitiæ diem esse dicit, sed sibi specialiter.

a Paulin. carm. 13 v. 5.

a Quod nos (inquit) tibi Christus
Esse dedit viles caro largitus amico:
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses
Æternis dignate Deo comes ire triumphis.
Sed quia nos inopes justi indignosque salutis
Sic voluit ditare Pater bonus, ut male dites
Criminibus versa in melius vice divitiarum
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, & pro
Nobilibus titulis & honoribus omnia vanis,
Felicem caperemus opes, patriamque, domumque.
Tu Pater, & patria, & domus, & substantia nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus; hoc bene foti
Crescimus, inque aliam mutantes corpora formam,
Terrena eximimur stirpe; & subeuntibus alis
Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus: in te
Blandus & indignis, & dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo & nobis solemnis habenda,
Quæ tibi natalis; quia te mala nostra abolente
Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.

b Carm. 24. v. 602.
c Ibid. v. 603.

Nihil dubitabat Paulinus se amari a S. Felice, saltem ut dominus [b] catellum amare dignatur. *Cum (ait) [c] mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis, Sit Felix donante Deo.*

d Ep. 5. n. 15. 18. n. 3. 28 n. 6. 32. n. 10. & Carm. 20. v. 400.
e Ep. 5. n. 15. & 16.
f Carm. 20. n. 411.
g Ep. 18. n. 6.

Cum illius domus hujusce Sancti basilicæ cohæreret, eum sæpe sæpius [d] *Dominaedium* suum, tamquam dominum ædium, appellat; [e] itemque domum suam & hortulum suum, S. Felicis ædes & hortum vocat. In [f] vigilia solemnitatis S. Felicis cum tota familia jejunare solebat, & libatis vespere sacris, solutoque cœtu, domum remeabat; & sumta dape, exsultans Deo hymnis & psalmis noctem omnino aut ex parte producebat. Corpore [g] & spiritu quantum poterat cælesti illi Patrono quotidie famulabatur, sed solebat quotannis natalem hujusce Sancti diem novo Natalitio carmine honorare, linguæ dulcissimum voluntariæ servitutis tributum pensitans, immolans Christo hostiam laudis, & reddens Altissimo vota sua. Supersunt quindecim illius de S. Felice Natalitia carmina, ea quibus totam Confessoris vitam, sacra certamina, & patrata ad sepulcrum ejus miracula habemus; ita ut, si Paulinus noster sanctissimo Felici suæ debet gloriam conversionis, vicissim S. Felix suam apud homines gloriam debeat Paulino, qui S. Felicis Nolani nomen tum basilicarum magnificentia, tum carminibus longe lateque per terras venerabile & inclitum fecit. In sequentibus * videbimus quomodo illius basilicam amplificaverit & ornaverit.

Cap. 41. & 43.
h Aug. ep. 80. n. 1.
i Paulin. ep. 24. n. 16.

Sed quantavis pietate coleret S. Felicem, & licet tam læto animo se Deo ad ejus tumulum pro toto vitæ suæ spatio devovisset, scribebat tamen ad Augustinum [h] ita se in illo quo feliciter utebatur, loco perseverare decrevisse, ut, si quid de se aliud Domino placuerit, ejus voluntatem suæ esset prælaturus. Item Sulpicio [i] scribit se limo terræ in hortuli sui, qui solus e tam multis prædiis sibi supererat, glebula se non teneri. Nec solummodo S. Felicem colebat, sed & alios sanctos, ut ex ejus scriptis constat, maxima venerabatur reverentia, ac præ ceteris S. Martinum Turonensem Episcopum, ejusque discipulum Clarum.

k Paulin. ep. 17. n. 2. 3. n. 20. 41. n. 1. 43. n. 1. & Aug. 95. n. 6.
l Ep. 17. n. 2.
m Ep. 45. n. 3. & 4.
n Ep. 45. n. 1.
o Aug. ep. 95. n. 6.
p Paulin. ep. 20. n. 2.

2. Singulis [k] annis Romam ad natalem Apostolorum se conferebat pro veneratione Apostolorum et Martyrum, ut ad eorum sacras memorias vota sua offerret: quam ob causam dicit se eo proficisci solitum [l] *æstate labente*, quibus tamen verbis non videtur aliud denotare quam totam æstatem. Difficilius est conciliare quæ dicit in [m] epistola quadam idibus Maii data, nempe se ivisse Romam post Pascha Domini juxta solemnem suum morem pro Apostolorum et Martyrum veneratione. Neque enim dici potest eum bis singulis annis Romam venisse [n], cum ipse suum *iter annuum* vocet; itemque ad eum Augustinus [o]: *cum Romam toto anniversario pergitis*; quin et Paulini ad Delphinum [p] epistola XX. ipsum quotannis semel tantum eo ivisse satis indicat. Nec etiam dici potest tam proximum Paschati fuisse Natalem Apostolorum, cum ipse testetur hunc festum æstate fuisse celebratum; neque ullum videtur esse dubitandi fundamentum quin Natalis ille dies fuerit Petri & Pauli. Etenim eum perrexit Romam post Pascha, non dicit, ut alias, se adiisse Romam ad Natalem Apostolorum. Simile igitur vero videtur eum, (cum necessitas illi incubuerit eo anno pergendi Romam paulo post Pascha, cumque eo se rursus ad Natalem Apostolorum non iturum judicaret) illud iter extra consuetum temporum ordinem susceptum pro ordinario habuisse, eumque Romam se contulisse ea mente, ut eam tum Sanctis venerationem quam mense Junio solitus erat exhiberet.

q Ep. 45. n. 1.
r Ep. 17. n. 1.
s Ep. 45. n. 6.
t Epist. 20. n. 2.
Vide cap. 15. n. 2.

Hominum [q] turbis opprimebatur cum sic Romam veniebat. Tempus ante meridiem in votis suis per Apostolorum & Martyrum sacras memorias consumebat; cumque deinde ad hospitium redierat, innumeris visitantium frequentationibus occupabatur, quas partim amicitia, partim religio contrahebat: ita ut vespera tantum solveret cœtus, Paulinique animum lassaret; et cum totos ibi [s] decem dies ageret, aliquando tamen epistolam scribendi, aut aliquid sine intermissione legendi facultas illi non erat. Ab ipsis temporibus Siricii hanc inierat consuetudinem, quandoquidem cum se Romam contulit primum sub [t] Anastasio Papa anno trecentesimo nonagesimo nono, testatur se illud iter *solemni consuetudine* confecisse: atque ita probabile omnino videtur Siricium brevi eam, qua in Paulinum arserat, zelotypiam deposuisse.

Cap. XXIII.

Paulinus amicitiam jungit cum Augustino & aliis in Africa sanctis.

a Paulin. ep. 3. n. 1.
b Ibid. n. 2.
c Ibid. n. 3.
d Ep. 6. n. 1.
e Ep. 3. n. 1.
f Ep. 31. n. 1.

1. Brevi admodum tempore sane postquam Nolam se receperat Paulinus, per [a] Julianum suum hominem de Carthagine revertentem ei redditæ sunt Alypii litteræ, quibus amicitiam cum eo jungeret; etiamque ab eo accepit Augustini librum *de vera Religione*, & ejusdem alios quatuor adversus Manichæorum hæreses. Simul Paulinum rogabat Alypius ut sibi mitteret [c] Eusebii de cunctis temporibus historiam, quam Romæ apud Domnionem reperiret. Ex quibus apparet Alypium credidisse Paulinum non tunc in Hispania aut in Galliis degere, verum Nolæ, aut Romæ. [d] Aurelius Carthaginensis Episcopus ad eum sub idem tempus scripsit, & quædam de Augustino commemoravit. [e] Gratissimæ Paulino fuerunt illæ litteræ, & istam Dei amicorum in ignoto orbe erga se benevolentiam reputavit [f] gra-

AN. 394.

gratiam tetributoris Dei pro patrimoniis, patria & parentibus ejus causa derelictis. Ex eo tempore, Augustinum & miratus est multum, & veneratus est peramanter. Accersivit [h] Roma Eusebii de cunctis temporibus historiam (unde fuit respondendi mora) quam misit Aurelio, qui eam redderet Alypio ad quem una dedit Paulinus litteras, quæ etiamnum exstant, in quibus Alypium rogat [i] ut omnem vitæ suæ historiam sibi referat. Ad eum etiam [k] misit panem, quem petit ut accipiat pro eulogia: quod fuit [l] in more positum apud Paulinum. Augustinus, apud quem is mos non obtinuerat, Paulino tamen [m] misit panem cum epistola, in cujus fine erat, *Panis quem misimus uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestra benignitatis*. Unde non immerito dixerimus panes illos fuisse benedictos, quod & *eulogiæ* verbum iodicat. Cum Paulinus [n] panes quinque ad Romanianom mitteret, ad eumdem hæc scripsit. *Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu ad frugalitatis annonam militamus, panes tibi quinque pariter & filio nostro Licentio misimus: Non enim possumus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere.* Possumus igitur inde interpretari paoes istos noo ad quosvis indiscrimioatim fuisse missos, sed ad fideles vulgo, nam [o] apparet Licentium baptismatis nondom aquis tunc fuisse renovatum: in quo pane Paulinus [p] dicit contentam fuisse Trinitatis soliditatem, forte quia [q] trifidus erat. Eusebiom Cæsariensem [r] *venerabilem Episcopum* vocat Paulinus: unde probatur, quod ipse [s] fatetur, eum in Historia fuisse rudem.

2. Sub idem tempus ad Augustinum [t] misit litteras quibus conglutinaret caritatem, quam inter se a Spiritu Sancto per Alypium formatam esse confidebat. Ab eodem Augustino omnia quæ scripserat npera expostulavit. Has [u] litteras per unum e suis ad Augustinum aliosque Deo dilectos salutandos *ante hiemem* misit. Cumque ex Augustini historia id fieri non potuerit neque ante neque post annum trecentesimum nonagesimum quartum, inde necesse habemus dicere jam tum temporibus istis Nolam sese tecepisse Paulinum. Merito etiam quis posset credere in illa urbe eum commoratum fuisse vel ipso anno trecentesimo nonagasimo tertin, presbyterumque fuisse ordinatum anno 392. Sed maluimus cum Baronio & Chiffletio id reiicere in anoum sequentem, quia videtur Alypium voluisse eum eo jungere amicitiam ubi rescivit eum Nolam adventasse. Quod si sacrum presbyteratus ordinem die Domioica suscepit vigesimaquinta Decembris die, ea die incidit Dominica anno trecentesimo nonagesimo tertio, non vero anno 392. Quin etiam series carminum quæ singulis annis in honorem S. Felicis scripsit Paulinus, facile eo modo cum historia temporum congruit. Dicit sibi fuisse tum [x] eam ætatem, qua fuit claudus ab Apostolis Petro & Johanne in porta Speciosa sanatus, nempe quadragesimum & supra annum: unde conclusimus eum natum esse anno circiter trecentesimo quinquagesimo tertin; itaque aono uno erat superior Augustino die decima tertia Novembris anni trecentesimi quinquagesimi quarti nato. In natalibus vero animæ dicit [y] sibi tempus illud esse infantiæ, quæ, intentatis Christo vulneribus, immolata & Dominicam auspicata est passionem; quibus verbis [z] indicate videtur Innocentium ætatem, nempe biennium, propter illa verba, *a bimatu* &c. Unde & illud quod iniit facultates abdicandi consilium, sicuti & quod dicit de natali suo spiritali, retulimus ad annum trecentesimum nonagesimum secundum.

- g Ep. 3. n. 1.
- h Ibid. n. 3. & 6.
- i Ibid. n. 9.
- k Ibid. n. 6.
- l V. Not. VIII.
- m Aug. ep. 31. n. 9.
- n Paulin. ep. 4. n. 2.
- o Aug. ep. 31.
- p Paulin. ep. 3. n. 6.
- q V. Not. VII
- r Ep. 3. n. 3.
- s Ep. 28. n. 3.
- t Ep. 4. n. 1. & 4.
- u Ep. 6. n. 1.
- x Epist. 4. n. 8.
- y Ibid.
- z Sacchin. Vit. Paulin. p. 64. & Chiffl. Paul. 2. c. 3.

* * *

CAP. XXIV.

Paulinus scribit ad Hieronymum, a quo responsum accipit. Theodosii Panegyricum celebrat.

1. CUm eo anno [a] puerum suum ad sanctos in Africa salutandos miserit Paulinus, eodem forte & tempore & consilio in Palestinam Ambrosium quemdam [b] misit & per eum litteras & munusculum ad Hieronymum, cui significabat se velle ab eo scripturæ sacræ mysteria edicere. Suavissimæ Hieronymo fuerunt illæ litteræ, quæ a priocipio amicitiarum (quod indicare videtur nullas prius utrimque missas fuisse epistolas) fidem probatæ jam & veteris amicitiæ præferebaot, item Paulini prudentiam & eloquii venustatem. Adfuit [c] etiam apud Hieronymum Eusebius quidam, Cremonensis forte, cui cum notissimus aliunde carissimusque esset Paulious, eum amplius apud ipsum commendavit, refereos honestatem morum illius, contemtum seculi, amicitiæ fidem, amorem Christi. Hierooymus igitur ad eum his de rebus epistolam CIII. misit, in qua [d] illius studium & sciendi laudat ardorem; neque enim quemquam in sacris Scripturis sine prævio & monstrante semitam posse ingredi dicit; sese magistrum renuere, sed comitem spondere, simul quæsiturum, simul petiturum, simul pulsaturum. Deinde festinet rogat, & ne procrastinet, diem de die trahens, caute & pedetentim possessiones suas vendere; eas potius proiiciat, & hærentis in salo naviculæ funem magis præscindat quam solvat, Deo se totum dedat; Christum aliunde habere unde pauperes alat; Christo, non superstitibus sibi fortasse facultatibus, confidat. Qua exhortatione tam sancta indicat Hieronymus vereri se, ne si retinuerit pristinarum aliquid facultatum Paulinus, quibus sub prætextu eleemosynæ sapientius deinde pauperibus distribuendæ incubuerit, illis paulatim irretiatur rursus; neque etiam in tota epistolæ serie laudat tam egregium facinus, cujus exitum necdum plane perspectum habebat. Verum postea cum proculdubio audiit quam libens sua seseque ipse Deo obtulisset, non solum [e] miris eum & inauditis ornavit laudibus; sed & moouit potius ut sapienti discretione aliquid de zelo remitteret quo facultates erogabat, quam excitavit ut eum augeret. Baronius [f] existimavit illam epistolam fuisse scriptam ad alium quemdam Paulioum, non ad Nolanum; sed qui [g] post eum illud diligentius perscrutati sunt, credidere rationes quibus nititur ejus opinio, postponendas esse iis quibus infringitur.

2. Sub idem tempus Paulinus Theodosii Panegyricum celebravit, si assentiendum est [h] Gennadio asserenti hanc orationem fuisse a Paulino ipsi Theodosio dicatam, qui quidem princeps 17. Januarii die, anno trecentesimo nonagesimo quinto obiit. Argumentum [i] suppeditarunt victoriæ quas a tyrannis Maximo scilicet & Eugenio

- a Paulin. ep. 6. n. 1.
- b Hieron. ep. 103. c. 3.
- c Ibid.
- d Hieron. ep. 103.
- e Hieron. ep. 13.
- f Baron. A. 394. §. 6.
- g Sacch. V. Paulin. p. 814.
- h Gennad. Catal. c. 48.
- i Ibid.

AN. 394.

genio retulit, qui Eugenius victus dumtaxat fuit mense Septembri, anno 394. [k] Endelechius Paulini amicus, idemque Christianus, illi hujus operis autor fuit. Creditur hic esse [l] Sanctus Severus Endelechius cujus etiamnum exstant nonnulla carmina. Paulinus eo libentius hunc ab amico [m] laborem suscepit, quod in Theodosio non tam Imperatorem, quam Christi servum; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem; nec regno, sed viva & ardenti fide, principem prædicaret. Ostendit [n] etiam Theodosium vicisse potius fide & precibus, quam armis. [o] Legum item ab ipso latarum utilitatem ea in oratione commendat. *Felix Theodosius*, inquit [p] Hieronymus scribens Paulino, *qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, & utilitatem legum futuris temporibus demonstrasti*. Jam cetera retulimus quæ scripsit Hieronymus in laudem illius orationis, quam verius [q] Apologiam quam Panegyricum dixeris. Ad [r] Endelechium eam misit Paulinus, quam non edidit; illius tamen exemplaria ad suos amicos [f] Sulpicium Severum scilicet, & [t] Hieronymum, misit. [u] Præscripserat Libello suo pro themate epistolam, qua hujus opusculi sibi fuisse autorem Endelechium dicebat. Eam orationem dubio procul legerat Augustinus: verum si est ille Libellus [x] *adversus Gentes*, quem ab eo petit anno trecentesimo nonagesimo sexto, quem nondum plane absolutum videtur supponere: eum, vivo Theodosio, non scripsit, neque eum ipsi dedicavit, ut Gennadio placet. Augustinus [y] denotare videtur illum Panegyricum his verbis: *Christiani quoque Imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in Sacramentis idolorum dæmonumque posuerant, gloriosissimam victoriam perceperunt; cum apertissimis notissimisque documentis, de quibus nonnulli jam scriptum memoriæ commendarunt, illos fallerent vaticinia dæmoniorum, hos firmarent prædicta Sanctorum*. Quibus verbis constat eum indicare cladem Eugenii & Argobasti. Mentionem etiam facit [z] Cassiodorus libri quem Paulinus de Theodosio scripserat, sed quæ de eo refert, ex Hieronymo excerpsisse videtur.

k Paulin. ep. 28. n. 6.
l V. Not. 324.
m Paulin. ep. 28. n. 6.
n Gennad. Catal. c. 48.
o Hieron. ep. 13.
p Ibid.
q Ibid.
r Paulin. ep. 28. n. 6.
f Ibid.
t Hieron. ep. 13.
u Paulin. ep. 28. n. 6.
x Aug. ep. 31. n. 8.
y Aug. in Paull. 22. c. 26.
z Cassiodor. lib. div. Instit. c. 21.

CAP. XXV.

De Paulini necessitudine tum Sancto & Amando.

1. NOn facile conjicitur an ille Sanctus Endelechius ad quem Paulinus misit Theodosii Panegyricum, idem ille sit cui epistolam XL. scripsit. Nomen, *Sanctus*, erat utrique commune. Cumque evidenter appareat Sanctum illum [a] hymnos Christianos composuisse, quorum aliquos ad Paulinum miserat, ea persuadere possunt unum & eumdem esse Sanctum: & constant Paulinum cœpisse [b] eum diligere vel nondum renatum. Aliunde vero quamvis etiam tum temporibus istis Romani multis insignirentur nominibus, videtur tamen in usu idem semper fuisse adhibitum. Itaque cum Paulinus alium vocet semper Endelechium, alterum semper Sanctum cum ter quaterve illius nomen repetit, non sine fundamento videtur posse concludi eos a se invicem esse diversos. Accedit eodem quod Paulinus [c] videtur innuere ex quo fuerat ad Christum conversus unam se dumtaxat ad Sanctum misisse epistolam, a quo recepisset unam tantum eamque brevissimam, neque mentionem sui Panegyrici facit, quem nec dicit Endelechium a se petiisse. Quis igitur fuerit ille Sanctus non plane apparet, nec liquido constat, nisi quod, cum loquitur [d] Paulinus de eo tempore quo corruptelæ mundi servierat, videtur de se simul & de Sancto habere sermonem.

a Paulin. ep. 40. n. 6.
b Ep. 40. n. 2.
c Ibid. n. 4.

2 Se jugiter dilexerant Paulinus & Sanctus [e] familiaritatis humanæ amicitia, & quæ radicem in cordibus non habebat, quia non ædificata erat in Christo. Eos sibi multas invicem misisse litteras apparet, quibus tamen anima Paulini non replebatur. Cum nuntium remisit mundo, Sancti [f] amicitiæ non item renuntiavit Paulinus, sed litterarum officium intermisit; [g] semel solum ei scripsit, & recepta ab eo brevissima epistola, credidit persolutum esse officii debitum; & diuturnæ satis taciturnitati sese iterum refudit, donec [h] spiculis caritatis Christi vulneratus Sanctus prævenit Paulinum in verbi Dei dulcedine per eloquia litterarum casta & fidelia, ut ipse testatur Paulinus; ita ut judicare possimus eum, sicut & Paulinum, novum vivendi instituisse modum; & sane Paulinus ait in eo habitare [i] caritatem de corde puro, & bona conscientia, & fide non ficta. Verbis [k] beatificantibus Sanctus in suis litteris Paulinum honorabat quod Christi verbum [l] complesset jubentis omnia vendere quæ possideret. Scribendi ad Paulinum Sanctus sibi [m] fecerat participem Amandum quemdam, alium porro ab Episcopo Burdegalensi, quem apparet non plane fuisse Paulino notum. *Puerum Domini benedictum* vocat eum Paulinus, & ab eo [n] preces expostulat. Adnotarant Sanctus & Amandus [o] in tergo epistolæ suæ indicem epistolarum Paulini, quibus Sanctus nonnullos adjecit hymnos quos Paulinus desideraverat, & in quibus, ut videtur, decem virginum referebatur parabola. Maximo perfusus est [p] gaudio Paulinus, accepta ea epistola; & in hac, quam remisit ad utrumque, dicit se eam unam computare a Sancto sibi redditam, quia talem ab eo qua repleta esset anima ipsius adhuc semel acceperat, se ad Sancti litterarum desiderium excitari, modo [q] caveat eum onerare laudibus quibus se indignum omnino censebat. Deinde ad pietatem quasi seipsum hortatur egregia oratione, at proculdubio qua Sanctum informet, quem multis in locis alloquitur. De [r] seipso solita humilitate verba facit, & posset videri tunc reptantem ævi spiritalis infantiam adhuc agere, nisi [f] diuturnum silentium quo cum Sancto erat usus induceret ad credendum eum jam a multis annis Nolæ commorari. At enim dicit [t] senectutem canis caput non spargere modo, sed & profundere. Possumus solum judicare eum scripsisse antequam ad episcopatum fuisset promotus, atque idcirco ante annum quadringentesimum octavum, cum [u] scribat una cum Therasia. Dicit [x] se aliquid accepisse a quodam sibi carissimo, qui multum fuerat peregrinatus. Ruffinum proculdubio intelligit qui in occidentem reversus est anno dumtaxat trecentesimo nonagesimo septimo.

3 Postquam epistolæ veluti clausulam apposuit Paulinus, aliud rursus [y] aggreditur argumentum, de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod eleganter spectari potest aut veluti epistolæ altera pars, unde & una typis olim excusæ sunt, aut veluti altera prorsus epistola,

AN. 394.
d Ibid. n. 4. 5. & 6.
e Ibid. n. 2.
f Ibid.
g Ibid. n. 4.
h Ibid. n. 2.
i Ibid. n. 3.
k Ibid. n. 3.
l Ibid. n. 11.
m Ibid. n. 1.
n Ibid.
o Epist. 41. n. 1.
p Epist. 40. n. 1.
q Ibid. n. 3.
r Ibid. n. 6.
f Ibid. n. 2. & 3.
t Ibid. n. 6.
u Ibid. in titulo.
x Ibid. n. 6.
y Ep. 41. n. 1.

AN. 394.

a Chiffl. part. 2. c. 24.

a Paulin. ep. 41. n. 1.

stola, & sane a in quibusdam manuscriptis codicibus separatim leguntur; sicque in duas divisimus. In hac postrema XLI. dicit se ita prope omnium epistolarum suarum, quas in tergo epistolæ Sanctus & Amandus annotarant a immemorem esse, ut suas esse non recognovisset, nisi ipsorum litteris credidisset.

Anno Christi 395.

CAP. XXVI.

In morbum incidit Paulinus, & Sulpicio Severo per Vigilantium mittit responsum.

b Carm. 13.

c Ibidem. v. 31.

d Chiffl. p. 127. & 129.

e Paulin. ep. 5. n. 9. & 10.

f Ibid. n. 10.

g Ibid. n. 10.

h Ibid. n. 14.

i Ibid.

1. CArmen b quod in honorem S. Felicis scripsit Paulinus, cum primum ejus Natalem Nolæ celebravit ex quo se eo recepit, ex intimo lætitiæ sensu prodiit: plenis in eo votis Deo grates refundit, qui ipsi annuisset quod ab eo precibus tamdiu expostularat. Sub finem c petit a S. Felice Deum exoret, ut sibi liceat semper in eo consistere portu, quem tot ac tantis laboribus superatis demum attigerat. Quinta illius epistola videtur scripta anno secundo ex quo se Nolam receperat; quam etiam ob causam citra dubium eam rejicit d Chiffletius in annum trecentesimum nonagesimum quintum. Ex ea e cognoscimus ægrotasse Paulinum, & ut f videtur prima æstate. Dicit ea ægritudine g suorum in pœnam peccatorum se a Deo castigatum; cum h tota Campania opus Dei Salvatoris in eo venerraretur, assidua & sedula sollicitorum antistitum, clericorum, monachorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium toto illius ægritudinis tempore illum celebrarunt officia. Nemo propemodum tota Campania Episcoporum non visitare eum fas existimavit sibi, & quos infirmitas vel necessitas aliqua devinxerat, missis vice sua clericis & litteris adfuerunt; i Afri quoque Episcopi ad eum revisendum prima æstate miserunt: quod convenire posset litteris quæ ei fuerunt ab Aurelio & ab Alypio redditæ anno *394.* si fuit Nolæ anno *393.* quamquam verbum *revisere* parum convenit primo ipsorum officio, eique per suos exhibito non vero per viros hac de causa a se missos. Probabilius igitur est quod supposuimus, eum venisse Nolam anno *394.* ægrotasse anno *395.* & tunc temporis Aurelium Carthaginensem Episcopum, quem miserat visitandum Paulinus anno ipso *394.* & fortasse nonnullos alios cum eo, ipsi quibusdam missis adfuisse. Augustinum eodem illo anno per Romanianum ad eum scripsisse videbimus, verum probabile non videtur illius litteras prima æstate Paulino fuisse redditas. De proborum virorum officiis k gloriabatur, at in Domino tantum, cujus gratiæ hoc opus & munus esse reputabat. Dei l gratiam in tenebris reluxisse, nec obscurum se per nominis ipsius claritatem in solitudine egisse dicit.

k Ibid.

l Ibid. n. 9.

m Ibid. n. 9.

n Ibid. n. 8.

2. Solatium m ipsi magnum & dulce in ægritudine præbuerunt Severi litteræ. Statuerant, ut vidimus, se simul Nolam recipere, & Paulinus eum hortatus fuerat ut eam ob causam se conveniret Barcinonem, aut se ipsi in via adjungeret; verum n geminas eo anno pertulit ægritudines, cum ad Paulinum venire voluit. Itaque coactus fuit se o litteris apud ipsum excusare: Se p revaluisse scribebat, multosque q fratres spirituales secum ipsi adfuturos spondebat, maximis r præconiis virtutem & conversionem Paulini extollens. Hanc epistolam per s aliquos e suis virtute sibi connexos misit, per t Vigilantium scilicet & alium catechumenum. Vigilantius in Campania febre laboravit, etiam antequam ad Paulinum perveniret. De eo nihil refert Paulinus, u nisi quod fuerit baptizatus; itaque si ille ipse est qui presbyter reddidit Hieronymo Paulini litteras, & qui deinde falsis dogmatibus nomen suum infamavit, verisimile est eum ordinatum fuisse presbiterum statim post suum in Gallias e Campania reditum. Miratus est Paulinus quod ipse & Severus x iisdem incommodis simul fuissent affecti: id non sine Domini numine factum esse dicit, cujus injussu nihil in mundo accidit, qui eorum unitatis internæ operator, carnalem in ipsis substantiam discrepare non esset passus. Itaque solatium ipsis magnum & dulce præbebat ista conjunctio passionis; verum ut ipsis gratius concordiæ signum esset, eo ipso se refectum sensit Paulinus, quod Severus se revaluisse scripserat; ita ut Severi levamine aliquo modo respiraret, y æque ac Sanctorum orationibus, atque ipsiusmet Sulpicii Severi, cui ignota erat Paulini ægritudo. Infirmus z diu remansit Paulinus, nec facile potuit corporis sui exhaustas morbo & austeritatibus vires reparare, & in ea infirmitate sicut Paulus gloriabatur, qua sperabat se potentem faciendum; & quo magis adversa valetudine frangeretur caro, eo minus virtutem spiritalem ab ea expugnandam confidebat. Ejus ægritudo a responsum ad Severum morata est. Vigilantius quoque rursus vi febrium laboravit. Non ægrotavit ille catechumenus qui Vigilantium comitabatur. *Qui needum nostri corporis erat membrum*, inquit Paulinus b, *vulnera nostra non sensit, & sanus fuit atque expers languorum nostrorum, quia non suæ compaginis dolorem caro adhuc aliena sentire non poterat.* Vigilantius c ut cœpit convalescere progredi volebat, verum Paulinus eum invitum retinuit, negatis litteris, donec satis recepisset virium ad illud iter suscipiendum, quod, ut videtur denotare verbum *progredi*, Vigilantius pedibus conficiebat. Tandem igitur dedit d ei Paulinus responsum ad Severum, cui maximas de illius caritate agit gratias, *pro qua tibi*, inquit e, *retribuetur a Deo, quem in me diligis, eo uberius quod non habeo unde retribuam tibi.*

AN. 395.

o Ibid. n. 1.

p Ibid. n. 9.

q Ibid. n. 1.

r Ibid. n. 1.

s Ibid. n. 1.

t Ibid. n. 10.

u Ibid.

x Ibid. n. 9. & 10.

y Ibid. n. 11.

z Ibid.

a Ibid. n. 11.

b Ibid.

c Ibid.

d Ibid. n. 1.

e Ibid. n. 5. & 1.

f Ibid. n. 5.

g Ibid. n. 5. 6. & 7.

h Ibid. n. 8.

i Ibid.

k Ibid. n. 13.

l Ibid. n. 14.

3. Severo scribit Paulinus f se pœnas debiturum, cum honores accipiat immeritos, sibique eo magis exprobrari torporem ignaviæ. Deinde humiliter, & ingeniose admodum conatur g ostendere majori miraculo Severum esse conversum, quam seipsum: postea h transit ad Severi promissum ad se veniendi, & rogat ut geminas ægritudines quas pertulerat censeat esse præmissas tentationes, quibus Deus voluerat probare consilii constantiam, non vero damnare; dicitque i se non vereri, ne ad illius desiderii impedimentum caro infirma prævaleat, quam fide roboraret, &c. Postquam vero de ægritudine illius verba fecit, addit k amorem pacis eum debere de patria parumper revocare, ut obstrueret os eorum qui occasionem de ipso male loquendi quærebant: de quibus sæpe queritur Severus. Tum narrat l quantum a Pontifice Romano & a quibusdam

Romæ

AN. 395.

Romæ clericis scandalizetur. Eum denuo [m] hortatur ut veniat, & jam sibi gaudia proponit quibus afficietur, cum illum excipiet comite electorum Dei cohorte venientem. *Locabo te*, inquit [n] Paulinus ad Severum, *in horto mei Felicis colonum, sed gratis*; denique cum eum uxoris suæ nomine quam [o] vocat *conservam in Domino suam*, & Bassulam etiam ejusdem Severi socrum salutavit, *cave*, inquit [p], *servum te scribere, & epistolam loquacem excuses obsecro; in dictando enim dum te cogito, & totus in te sum, quasi apud præsentem longo intervallo loquar, obliviscor impositum finire sermonem*. Eum [q] rogat ut panem quem mittit accipiat, itemque scutellam buxeam, &c. & ut ad ipsum [r] mittat vinum quod Narbone adhuc se habere credebat Paulious, nec timeret damnum si ipsum faceret etiam pecuniæ debitorem. Illud ei mandat, summum illius animi se jus habere confidens, quia omnes ipsius servi ab eo defeceraot. Qualiter se Nolæ haberet non refert, unde conjicere possumus Paulinum superiori anno ad Severum hac de re litteras scripsisse.

[n] Ibid. n. 13. [o] Ibid. n. 19. [p] Ibid. n. 20. [q] Ibid. n. 21. [r] Ibid. n. 22.

CAP. XXVII.

Augustinus scribit ad Paulinum qui denuo illi mittit litteras. Paulini potestas in dæmones.

1. PAulinum circa finem superioris anni ad Augustinum scripsisse [a] observavimus ut cum eo jungeret amicitiam, quam Augustinus cuivis facile concedebat, sed eam maxime debuit Paulino, cujus exstabant tot ac tanta in Augustinum benevolentiæ argumenta & sui in Christum amoris. Et quidem nihil carius, nihil ardentius Augustini [b] litteris quas hocce anno ad Paulinum misit per Romanianum amicum sibi carissimum. Præter ea quæ de illo supra diximus, vehementi ejus videndi desiderio teneri se testatur. Et postquam susceptum de Paulini conversione gaudium abunde effudit, nescire se asserit quid pro ejus amore rependat, *nisi quia totus sim tuus*, inquit [c] illi, *in eo cujus totus es tu. Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum me tibi refundo, si parum hoc tibi putem, non credidisse convincar*. Narrat deinde quomodo concordarent Paulini, quibus efferebatur, præconia, & ipsamet delictorum suorum conscientia, pugnam hanc sic [d] dirimit: *Non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco, & credam me abs te diligi, quoniam sentio & plane percipio: ita nec in me temerarius, nec in te ingratus exstitero.* Romanianum [e] amicum suum harum litterarum portitorem pollicetur facturum Paulino ipsius librorum copiam, de quibus summa animi demissione loquitur, & [f] petit si quæ Paulino displiceant velit emendare. Mittit insuper ad eum [g] carmen Licentii filii Romaniani, & petit ab eo ut præceptorum suorum opera patris & filii curam salutis suscipiat, & ad virtutem utrumque promovere studeat; Et [h] addit, *neque velim credas quæ pater de me forte laudans dixerit, ne si meliorem quam revera sim judices, pro me non ores quantum velim*. Responsum [i] etiam suum ad Licentii poema perferri ad eum curavit, in quo [k] de Paulino nostro mirifice & præclare admodum loquebatur. Paulinum [l] demum orat & obsecrat ut si ab officiis ecclesiasticis sibi vacet, in Africam usque velit excurrere, ut videat quantum omnes eum sitiant. [m] Therasiæ denique salutem plurimam precatur. Romaniaous quem propriæ lites in Italiam, ut videtur, pertraxerant, Augustini epistolam tam cito Paulino non reddidit, & solummodo sequenti anno Nolam advenit. Quem [n] puerum Paulious in Africam anno superiore miserat, is nondum redierat: nec fuerat profecto Augustinus ca iis qui, ineunte æstate, ad eum invisendum miserant; ita ut cum de epistola ante tot menses perscripta nihil audiret Paulinus, [o] alteram rescripsit anteqoam promotum eum ad episcopatum accepisset: quod accidit sub finem anni 395. cum Augustinum *fratris* nomine [p] compellet. Per [q] Agilem & Romanum Augustioo rescripsit Paulinus.

[a] Cap. 13. n. 3. [b] August. ep. 27. [c] Ibid. n. 1. [d] Ibid. [e] Ibid. n. 4. [f] Ibid. & n. 6. [g] Ibid. n. 6. [h] Ibid. n. 4. [i] Aug. ep. 26. & ep. 27. n. 6.

AN. 395. [k] Aug. ep. 26. n. 5. [l] Aug. ep. 27. n. 6. [m] Ibid. n. 2. [n] Pulin. ep. 4. n. 1. [o] Ibid. [p] Ibid. n. 1. [q] Ibid. n. 1.

Anno Christi 396.

AN. 396.

2. De historia nihil excerpimus ex [r] Paolini tertio io laudem S. Felicis Natalitio carmine, quod hoc anno editum arbitramur. Insigna dumtaxat [s] miracula quæ hac die maxime in energumenos patrabantur, & [t] populi ad hanc solemnitatem concursum exponit qui S. Felicis [u] tumulom floribus, sertisque & coronis limina prætexerent, & nocte dieque circa altaria micare lumina describit. Vota [x] deinde ad S. Felicem fundit, & precatur ut longo ævo suum illi impendat servitium, & ad ejus tumulum vitam absolvat; animamque Felix ad Christum pateroo vectare gremio non renuat, ut meritis ejus & precibus tandem laudatis agnis aggregari mereatur. Ad Paulinum pertinuisse [y] nonnulli existimant multa ex iis quæ ad S. Felicis sepulcrum gesta sunt miracula; [z] Gennadius enim affirmat Paulinum non solum eruditione & sanctitate vitæ, sed & potentia adversum dæmones claruisse.

[r] Paulin. carm. 14. [s] Ibid. v. 23. & seqq. [t] Ibid. v. 44. [u] Ibid. v. 98. & seqq. [x] Ibid. v. 310. & seqq. [y] Sacchin. V. Paulin. p. 710. [z] Gennad. Catal. c. 48.

CAP. XXVIII.

De Augustini ad Episcopatum promotione ab ipso Augustino certior factus Paulinus suum singulare gaudium Romaniano testatur.

1. ROmaniaous, cojus opera usus fuerat [a] Augustinus ad perferendam anno superiore ad Paulinum epistolam; cum adiit cum jam sollicitus esset de sanctorum fratrum Romani & Agilis reditu. Adveneruot [b] tandem post discessum Romaoiani, & ab iis [c] Augustini jam Episcopi, aliorumque clarissimorum virorum, Aurelii scilicet Carthaginensis, Alypii, Profuturi Cirtensis, Severi Milevitani, omnium pariter Episcoporum litteras recepit Paulinus, quarum sola [d] Augustini exstat quæ iterum de Licentio agebat: qua nimirum posteriori Paulini epistolæ responsum expendere volebat, & testatur, ut in prioribus [e] litteris anoo superiore datis, pari [f] se cum eo & studio & dilectione vinciri. Sancti, cui respondebat, [g] verbis quibusdam usus est, idque de indu-

[a] Aug. ep. 29. n. 4. & 2. [b] Pulin. ep. 7. n. 1. [c] Ibid. [d] Aug. ep. 31. n. 7. [e] Aug. ep. 27. [f] Aug. ep. 32. n. 4. & 9. [g] Ibid. n. 1.

D

AN. 396.

A industria; erant enim ipsi suavissima, & b quod vera essent, & quod Paulini essent. Ei narrat c quomodo factus sit Hipponensis Episcopus, & quod hoc munere impediebatur ne eum Nolam adiret; itaque illum h urget multo vehementius, quam in prioribus litteris, ut in Africam ipse & uxor veniant; l ac eo rem adducit ut asserat credere se quidquam eos non minus Deo acceptum acturos si infusas sibi virtutes tanto studio notas omnibus faciant, quanto labore & ardore adepti fuerant: unde quivis facile perspexerit optime notam Augustino fuisse Paulini & Therasiæ modestiam. B Iisdem videtur principiis iosistere Gregorius M. cum dicit m: *Quisquis laudis concupiscentiam calcare jam sufficit, ædificationis fraudem perpetrat, si bona quæ agit occultat, & quasi jactato semine, germinandi radices subtrahit, qui opus quod imitandum est, non ostendit.* Idemque cum sibi objecisset quod tradidit Christus mandatum de occultandis bonis operibus, respondet n: *Qui in publico bono opere non suam, sed superni Patris gloriam quærit, quod facit, abscondit, quia solum illum testem habuit cui placere curavit.*

2. Augustinus o in epistola sua Paulino commendat quemdam nomine Vetustinum Nolam C proficiscentem, vel ut Deo eum illo militaret, vel ut S. Felicis precibus e quibusdam eriperetur malis quæ lacrymas impiis excussissent, quæque inflicta a Deo verbera videbantur. Tres p ad eum libros de Libero Arbitrio perferri jussit, necnon q panem, ut conjicio, jam benedictum (*uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis.*) Opus r beatissimi Papæ Ambrosii contra philosophos desiderare se testabatur Augustinus, cum minime dubitaret quin tanti viri scripta omnia haberet Paulinus. Citat frequenter hoc opus Augustinus in scriptis sequentibus, in eo etiam li- D bro s qui *de Doctrina Christiana* inscriptus est, quem forte post duos aut tres annos conscripsit: quod opus a Paulino excepisse Augustinum vero simile est. Dicit præterea t Augustinus se audisse a fratribus, Agili, ut videtur, & Romano, contra paganos scribere Paulinum: orat igitur eum ne sibi dubitet mittere quæ scripserat, *Nam pectus tuum*, inquit, u *tale Domini oraculum est, ut eo nobis tam placita & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus*: Haud scio an hoc opus Theodosii panegyricon fuerit. Cum enim E referat x Hieronymus Paulinum hujusce principis apologiam scripsisse, ibique de ejus legibus tractare, poterat hic tueri leges imprimis contra paganos sancitas, easque ab injuria vindicare, respondendo objectionibus ab ethnicis contra Religionem Christianam allatis.

3. Quod y Augustinus Episcopatum suscepisset, & hanc Dei curam meruissent Africanæ Ecclesiæ ut verba cælestia ex ejus ore perciperent, id maximum Paulino gaudium contulit. Statim z post duos dies singularis lætitiæ causam Romaniano per litteras intimare properavit. a Panes quinque ipsi & filio Licentio F misit b ad quem eodem tempore, & forte in eadem charta vel saltem in eodem fasciculo, rescripsit soluta & stricta oratione, quo impulsu c Augustini a seculi vanitatibus, hujusce juvenis animum abduceret, eumque hortaretur ut saluti suæ provideret.

b Ibid.
c Ibid. n. 4.
h Ibid. n. 4.
l Ibid. n. 5. & 6.
m Greg. M. Pastor. l. 3. c. 36.
n Ibid.
o Aug. ep. 31. n. 7.
p Ibid.
q Ibid. n. 9.
r Ibid. n. 8.
s Lib. 2. c. 40.
t Aug. ep. 31. n. 8.
u Ibid.
x Hieron. ep. 13.
y Paulin. ep. 7. n. 2.
z Ibid. n. 1.
a Ibid. n. 3.
b Ep. 8.
c Aug. ep. 27. n. 6.

—

Cap. XXIX.

Per Vigilantium, qui male rem gerit, Hieronymo scribit Paulinus Summa humilitate sacræ lectioni incumbit.

B 1. Dubium non est quin Severus & Paulinus hoc anno sibi invicem litteras dederint: quæ desiderantur. Quantum ex d aliis epistolis assequi possumus, significabat Severus sperare se non posse fore ut Nolam Paulinum conveniret, & hoc sibi superesse ut litterarum solatiis se mutuo recrearent. Paulinus e tamen eum invitare non destitit. Severi litteras Paulino reddidisse debuit Vigilantius, si in Palæstinam hic ipse profectus est, quod iter f post annum 396. suscepisse non potuit. Illuc g detulit litteras Paulini ad Hieronymum, qui h tanti viri tot annos C Christi servitio addicti insignem pietatem doctrinamque summis prosequebatur laudibus. Ab eo quærebat Paulinus i quam in statu suo monachali deberet inire viam; & videbatur quodam teneri desiderio Hierusalem proficiscendi, loca sacra invisurus, ut fortasse S. Hieronymo propior iis præceptis imbueretur, quæ in priori epistola jam receperat Hieronymus de sacræ Scripturæ lectione se traditurum Paulino. Mittebat k quoque ad eum Paulinus librum suum pro Theodosio, & l apud eumdem plurimum commendabat Vigilantium qui idcirco m a divo Hieronymo honorifice D ac peramanter exceptus est. Cum vero Hieronymum inter & Johannem Hierosolymitanum Ruffinumque exorta esset maxima dissensio, n in istam rixam & controversiam venit Vigilantius, & adversus Hieronymum locutus est: ab eo tamen supplex veniam petiit, apud eum invenit gratiam, deinde ex Palæstina discessum maturavit, & in Gallias reversus o librum edidit contra Hieronymum qui respondere coactus est. Insurrexit etiam postea Vigilantius adversus fidei Catholicæ doctrinam, diversosque disseminavit errores quibus Hæreticorum E Galliæ principis nomen merito obtinuit. In miserrimum hominis statum qui divino beneficio, quo tot Sanctis conjunctus erat, ad salutem non usus est: quorum tamen caritas non sine mercede, cum virtutem quam ejus animo inditam putabant venerati sunt, & ea benigne in illo excusaverunt vitia quæ tanto fore Ecclesiæ detrimento non arbitrabantur. An allatæ ab ipso Paulini epistolæ responsum per eumdem dederit p Hieronymus, incertum est. Nihil adversus eum dixit, & ejus reliquit arbitrio referre Paulino quomodo ille ab ipso exceptus fuerit: satis tamen indicat nescio quid F molestum & grave inter eos accidisse; plurimumque laudat Paulinum.

2. In hisce q duabus epistolis Paulinum in sacris litteris instituendum supponit Hieronymus: quod intelligere est de traditis a Græcis interpretationibus. Neminem enim fere reperias ex Patribus qui sacras litteras frequentius in scriptis adhibeat; illas ubique inserit, ubique ad eas alludit, & præclarissimas notiones detegit, quamvis obiter: idque

advertes

d Paulin. ep. 15. n. 1.
e Ep. 16. n. 22.
f V. Hieron. histor. quæ mox dabitur.
g 1. Hieron. p. 73.
h Hieron. ep. 13.
i Ibid.
k Ibid.
l Ep. 53.
m Ep. 13.
n V. Hieron. hist. §. 38. 39.
o Ibid. §. 144. & lib. Hieron. advers. Vigilant.
p Hieron. ep. 13.
q Hieron. ep. 13. & 53

AN. 395.

advertes a primis ejus epiſtolis, ita ut cuiquam dubium non ſit quin iis legendis, evolvendis, meditandis, ab ipſo Hiſpanico ſeceſſu totus iocubuerit, & ardore pietatis & caritatis quibus earum intellectum aſſequimur magnos inde ſcientiæ fontes hauſerit. Ipſe etiam Hieronymus [r] poſt paucos annos eum divinarum perinde ac humaoarum litterarum peritum eſſe agnovit. Cum vero alios erudire non intenderet, iis proculdubio ad propriam ædificationem vacabat ſimplici veritatis intuitu, non ſtudioſa difficultatum inquiſitione. Quamobrem hac de re conſultus nulli unquam reſpondere præſumebat, [s] indignum ſe ratus qui divinæ revelationis haberet fiduciam. Summa humilitate io dubiis eos conſulebat qui ſapientiæ & ſcientiæ laude in Eccleſia illuſtres haberentur: quod poſtea obſervabimus erga Hieronymum, Ruffinum, & Auguſtinum. Expoſitionem in quædam Scripturæ loca ab Auguſtino cum aliquando quæreret [t] ait: *Quæ ſi forte lucida ſunt, & mihi videntur obſcura, nemo prudentium filiorum qui forte de noſtris in hora lectiunculæ hujus circa te ſteterint de inſipientia mea rideat, ſed potius de benevolentia fraternæ caritatis faveat inſtruendo, ut efficiar videntium particeps, & ex doctrina tua illuminatis mentibus conſiderantium mirabilia de lege domini.* Videtur quæ non intelligebat inter legendum adnotaſſe, ut eorum intelligentiam ab aliis exquireret, difficultatem vero antequam proponeret ita diſcutiebat, ut ejus ſolutionem ferre attingeret. Unde ad eum Auguſtinus [u]: *Multa quæſiſti, & quærenda admonuiſti, & quærendo docuiſti..... cum enim interrogando diſputas, & quæris acriter, & doces humiliter.*

[r] Ep. 152. T. 3.
[s] Paulin. ep. 41. n. 3.
[t] Ep. 50. n. 4.
[u] Aug. ep. 149. n. 2. & 14.

Cap. XXX.

SS. Delphino & Amando ſcribit Paulinus. Vitam S. Martini mittit ad eum Severus.

1. EPiſtolam IX. hoc, ut videtur, anno ſcripſit Paulinus ad Amandum, una cum X. ad Delphinum. Jam tum [a] in ipſo Hiſpanico ſeceſſu Paulini & Amandi litterarum intercesſiſſe commercium obſervavimus; [b] quod etiam Nolæ tenuit, ſervavitque etiam cum Delphino: cujus litteræ ſpiritalia Paulino erant condimenta, quippe quæ [c] ſpiritali ſapientiæ ſale, quo ipſe in baptiſmate fuerat perfuſus, condirentur, ut illius ſaporem ſervaret. Paulinus [d] vero religioſa quadam erga eum obſervantia plena urbanitatis & humilitatis reſponſa dabat. Liberius [e] cum Amando agebat, & in charta familiarius inditos pietatis ſenſus exponebat, ſermone quidem melliſluo, quem Paulinus alioqui vocat ineptum & temerarium. Cum vero [f] Amandus patris communis Delphini auribus litteras ejus inſinuaſſet, ſanctus ille vir a Paulino a [g] petiit litteras ſpiritali ſale conditas, [h] in quibus præter officii neceſſitatem ſermonem de Scripturis adiiceret quo theſaurum cordis ſui revelaret. Exinde piam ſane & humilem, eamque X. ſcripſit epiſtolam, in qua dicit [i] Delphinum hæc ſane juſte ab eo repetere, ut depoſiti ſui debitum, & ut ſeminis germen exſpectare; ſed vereri ſe ne pro tritico tribulos & pro uvis ſpinas edat. Conqueritur [k] deinde amice apud Amandum quod litteras ſuas Delphino expoſuerit, & [l] de variis iiſque piis apud eum ſermonibus diſſerit, quibus [m] aliquid deeſſe creditur. Poſt mortem Theodoſii, anno 395. vel 396. Mediolani [n] Ambroſius martyris Nazarii corpus reperit, [o] aliquas ad S. Paulinum reliquias perferri curavit, qui id muneris humillime recepit. Ab eodem forte quaſdam reliquias SS. [p] Vitalis & Agricolæ, [q] Gervaſii quoque & Protaſii, Martyrum habuerat.

[a] Cap. 16. n. 4.
[b] Paulin. ep. 9. & 11. ep. 10. & 14.
[c] Paulin. ep. 9. n. 2.
[d] Ibid. & ep. 10. n. 1.
[e] Ep. 9. n. 4.
[f] Ibid.
[g] Ibid.
[h] Ep. 10. n. 1.
[i] Ep. 10. n. 2. & 2.

AN. 396.

[k] Ep. 9. n. 2.
[l] Ibid. n. 2. & 4.
[m] Chifl. p. 113. & Diſſ. 21. 20.
[n] Vita Gall. Ambroſ. l. 9. c. 2.
[o] Paulin. carm. 24. v. 426.
[p] Ibid. v. 432.
[q] Ep. 32. n. 17.

Anno Chriſti 397.

AN. 397.

2. In quarto Natalitio io S. Felicis laudem [r] carmine, quod ad hunc annum referimus, ſancti hujuſce confeſſoris refert hiſtoriæ primordia, idque [s] non Muſas precatus, ſed divino invocato Chriſti numine, qui Aſinæ quondam ora ſolverat: citatque illud poema in eo quod [t] anno ſequenti edidit. In hunc annum referimus epiſtolam XI. ad Severum, qui non modo omnes [u] obſervabat occaſiones ut ad eum litteras daret, ſed mittebat quoque ex ſuis quoſdam, de quibus poſtea Paulini ſanctitate & exemplo ad pietatem converſis, ut de filiis ſanctis, & de benedicta io Domino prole gloriabatur ipſe Paulinus. Sic [x] per puerum ſuum hoc anno ad eum miſit Severus epiſtolam, io qua [y] ipſi ſe longe inferiorem reputans aſſerebat ambos in agro, hoc eſt in lata ſeculi via, inventos, alterum aſſumium, relictum alterum. Fatebatur [z] inſuper paupertatem ejus ſe demirari, ſed horrere; quam velle ſe, nec poſſe aſſequi contendebat, ut habens victum & veſtimentum hoc contentus eſſet, nihil ultra diem cogitans; cui imitando imparem omnino ſe cenſebat. Deinde [a] adjungit, profecto per jocum, ſe credere ita eum futurum brevi pauperem, ut ulterius eum invitare non auderet; eumque [b] hortuli cauſa reliquiſſe Ebromagum. Videtur ad eum ſimul [c] miſiſſe vitam B. Martini, adhuc vivi, a ſe conſcriptam. Reſponſum ex Severi [d] pietate erga ſe exorſus eſt Paulinus, & de ea fuſiſſimas illi gratias agit, virtutemque ejus [e] multis deinde præconiis prædicat in quibus Martini hiſtoriam inſerit. Illum [f] ſerio increpare videtur quod de paupertate locutus infirmum ſe io fide & Chriſto diffidentem prodiderit; & [g] profitetur ſe vel pauperrimum numquam invitare eum deſtituturum, & quam ſtudioſiſſime hortaturum. Cumque nequaquam Severus polliceatur ſe venturum, idcirco epiſtolam XVII. nonniſi poſt duos aonos collocamus. Quam Severus B. Martini vitam ſcripſerat, jam eam obſervavimus miſſam ad Paulinum, qui [h] illam primus Romam attulit, in eo ſane itinere quod circa feſtum SS. Petri & Pauli ſolitus erat ſuſcipere. Hunc librum omnes ſitiere. Eum Paulinus [i] per Italiam necnon per Illyriam diſſeminavit; nec pietas ejus erga S. Felicem gloriæ B. Martini quidquam invidebat, quin etiam infuſas a Deo in animam ſancti hujus Epiſcopi virtutes præclaras religioſe venerabatur & mirabatur.

[r] Carm. 15.
[s] Ibid. v. 30.
[t] Carm. 16. v. 17.
[u] Ep. 11. n. 4.
[x] Ibid.
[y] Ibid. n. 6.
[z] Ibid. n. 12.
[a] Ibid. n. 13.
[b] Ibid. n. 41.
[c] Ibid. n. 11.
[d] Ibid. n. 1. & 4.
[e] Ibid. n. 3. & 11.
[f] Ibid. n. 10. & 13.
[g] Ibid. n. 13. & 14.
[h] Sever. Dialog. 1. c. 16.
[i] Dial. 3. c. 10.

* * *

AN. 397.

C A P. XXXI.

Vim cuidam sanctissimo Presbytero illatam arcet Paulinus.

1. HOc anno ponendam duximus epistolam XII. ob causam cujusdam presbyteri de qua ᵃ sub finem agitur. Inscripta est Amando, quem ᵇ epistolarum Paulini nusquam offendit prolixitas; immo novas & ampliores ille postulavit, cujus ut desiderio satisfaceret, hanc ei prolixiorem ceteris scripsit Paulinus: ᶜ in qua eleganter exponit iniquam humilitatem, & sanctam superbiam a sæculi vanitatibus liberam, & præceptis subjectam divinis. ᵈ Porritor hujus epistolæ fuit Sanemarius quem ex servo libertum fecerat Paulinus, ut sub Ecclesiæ Burdegalensis autoritate in domo Domini serviret delegatis ad parentum ipsius memoriam obsequiis. ᵉ Alteram scripsit una ad Delphinum, quæ periit. Agit apud Amandum ut sancti presbyteri Exsuperii opera in Ecclesiæ casa terrulam Sanemarius, qua victum suum procuret, accipiat. Forte a Sancto Paulino ager ille concessus fuerat Ecclesiæ in qua parentes humati erant, & cujus regimini præfectus erat Exsuperius, qui magnus ille vir ᶠ postea Episcopus Tolosanus creditur a Baronio.

2. Agit quoque cum Amando Paulinus ᵍ de quodam sancto presbytero vita & ætate venerabili, qui injuriam gravem & alienarum ædium exilium patiebatur. ʰ Is profecto Basilius celeberrimus Capuanæ Ecclesiæ presbyter, de quo in litteris anno sequenti datis agit Paulinus. Is, inquam, erat ⁱ admirabili pietate senex, ᵏ cujus erat domus quæ per vim illi fuerat erepta a divitum quorumdam hominibus, qui ˡ quidem divites in Campania prædia habebant, ita ut afflictus ᵐ senex in alienis ædibus veluti exsul agere coactus fuerit: nec deerant ⁿ perversi homines qui venerabilis senis dolori & malis gratularentur. Videtur hæc iniuria a gestæ rei autoribus Christianis fuisse profecta, cum eos Paulinus ᵒ vocet suos *fratres* & ᵖ *filios*. Burdigalam ᑫ sæpius ventitabant: itaque ʳ Paulinus Delphini & Amandi opem implorandam duxit qua de sancti presbyteri negotio cura a se suscepta haberet patrocinium. ˢ Ad Daducium igitur unum ex illis præcipuum Paulinus epistolam transmisit, ᵗ eamque apertam Amando ut ejus rei momentum & necessariam agendi celeritatem agnosceret, ac petiit ab eo ut ipsius & Delphini, cui profecto scribebat, commendatio litteris suis accederet; faceretque ut Delphinus, si Daducius in Galliis esset, sine dilatione per conservum fidelem & impigrum, vel clericum ex suis, vel unum ex Alingonensibus eas deferendas curaret: quod certe indicat Paulinum olim quoddam jus in hunc agrum habuisse, quem forte Ecclesiæ Burdigalensi dono dederat, ᵘ cujus Ecclesiæ quondam fuisse per multos annos comperimus. Paulini ˣ litteræ cum Delphini & Amandi commendationibus conjunctæ optatum exitum habuerunt. Adjuvit ʸ Deus pauperem hunc presbyterum de mendicitate, illuminavit & humiliavit alta

ᵃ Epist. 12. n. 11.
ᵇ Ibid. n. 1.
ᶜ Ibid. n. 3.
ᵈ Ibid. n. 12.
ᵉ Ibid.
ᶠ Baron. A. 407. §. 62.
ᵍ Paulin. ep. 12. n. 12.
ʰ Ep. 24. n. 4.
ⁱ Ep. 25. n. 2.
ᵏ Ep. 24. n. 4.
ˡ Ep. 25. n. 3.
ᵐ Ep. 12. n. 12.
ⁿ Ep. 13. n. 2.
ᵒ Ibid. n. 3.
ᵖ Ep. 12. n. 12.
ᑫ Ep. 13. n. 3.
ʳ Ibid. n. 2. & ep. 24. n. 3.
ˢ Ep. 12. n. 12.
ᵗ Ibid.
ᵘ V. Vinet. in Notis ad Auson.
ˣ Paulin. ep. 13. n. 1.
ʸ Ep. 24. n. 4.

A divitum corda, qui per exigui domicilii justam restitutionem æternum sibi in cælesti tabernaculo pauperis sancti, a quo invicem reciperentur, hospitium paraverunt. Sicque ᵃ non modo, cum possent transgredi, non sunt transgressi; verum etiam pro ipso bonæ voluntatis affectu maluerunt facere quod expediebat, quam quod licebat, & dictam domum sancto presbytero, etiamsi propriam non probaret, restitui tamen sine aliqua difficultate jusserunt, ut eam, si de suo jure non posset, de illorum tamen munere possideret. Lætum illud nuntium accepit Paulinus ᵃ ex litteris B Delphini & Amandi, qui, ut verisimile est, mittebant ei pariter edictum Daducii. Ita & ᵇ planctus presbyteri in gaudium conversus est, & qui gratulabantur ejus malis confusione perfusi sunt; & vir iste sanctissimus ᶜ hujus liberalitatis gratiam perinde prædicabat ac si indebitum munus accepisset: neque ipse solus, sed ᵈ domus ejus tota gaudens consonis Capuanæ Ecclesiæ & urbis gratulationibus non cessabat Domino benedicere. Orat Paulinus Amandum ᵉ ut hos proceres ultra solitum affectum diligat, & si forte ipsi Burdigalam venerint præ- C sentibus gratias etiam de Paulini sensuum ac viscerum affectione reddat; vel si tarda fuerit eorum copia, dignetur eis gratulationem debitam & meritam benedictionem operis sui mittere, ut sciant & intelligant quam acceptum Deo sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua Paulini petitionem in Delphini & Amandi interventu exorabiles receperunt: quamvis proprie nomine ᶠ litteras ad eos dare decrevisset ipse Paulinus cum quis ex ipsorum hominibus e Campania Burdigalam se conferret.

ᵃ Ep. 13. n. 3.
ᵃ Ibid. n. 1. & ep. 24. n. 3.
ᵇ Ep. 13. n. 1.
ᶜ Ibid. n. 3.
ᵈ Ibid. n. 1. & ep. 24. n. 4.
ᵉ Ep. 13. n. 3.
ᶠ Ibid.

D

C A P. XXXII.

Pammachium de morte uxoris consolatur Paulinus. Ex Delphini ægritudine captat humilitatis materiam. In ejus gratiam scribit Anastasius Papa.

E 1. PAulina, sanctæ Paulæ filia, & uxor Pammachii, diem supremum ᵃ obiit circa finem anni 397. Paulinus ᵇ nonnisi post multos menses mortem ejus cognovit & propter loci remotionem & nuntiorum raritatem, eamque accepit ex litteris cujusdam amici ᶜ Olympii scilicet, idque ᵈ in hieme; cujus tempestatis inclementia & solita valetudinis infirmitate prohibitus est ne Pammachium ipse adiret, ut in votis habebat: tulit enim ᵉ gravissime amici dolorem. Cum eum igitur adire non posset, prolixam illi epistulam F scripsit in qua primo pias ejus lacrymas in funere conjugis, tum deinde impensas pro defunctæ solatio egenis eleemosynas laudibus prosequitur: quæ ultima pars epistolam olim 33. fere integram occupabat, cujus erat ad Alethium inscriptio. Verum ostendit ᶠ Chifletius errorem esse manifestum, & totum hunc locum pertinere ad epistolam XIII. (olim 37.) quæ est ad Pammachium. Fuerat semper ᵍ Pammachii memor Paulinus, & tamen

ᵃ V. Hieron. Onomast. quæ mox dabuntur. §. 103.
ᵇ Paulin. ep. 13. r. 2.
ᶜ Ibid. n. 1. 2.
ᵈ Ibid. n. 1.
ᵉ Ibidem. n. 3.
ᶠ Chifl. p. 5. & 20.
ᵍ Paulin. ep. 13. n. 2.

AN. 397.

tamen [b] congrua humilitate silentium servaverat, donec urgente caritate opertum pectore affectum reclusit. [i] Olimpius, a quo mortem Paulinæ acceperat, & quem *fratrem* apellat, in excusis codicibus vocatur *episcopus*. Ex quo colligit Chiffletius jam factum Nolæ Episcopum Paulinum; ipse autem in quodam manuscripto codice, Regio scilicet, qui olim fuit Puteannrum fratrum, *episcopi* vocem deesse fatetur; quæ tamen si foret addenda, facilius fuerit credere Paulinum scribentem potenti Domino, cum ipse talis esset & sacerdos, Episcopum vocasse *fratrem* extra consuctum ordinem, quam ipsum Paulinum jam hoc tempore creatum Episcopum; inde enim oriuntur difficultates ea quibus Chiffletius expedire se non valeret. Quod enim dicit Paulinus [k] sub initium hujus anni, S. Felicis natalem sibi natali proprio esse cariorem: non video quid inde difficultatis oriatur si illud de die nativitatis ejus interpretemur, & si pariter hanc solemnitatem, quam commemorat, inteligamus S. Felicis festum diem, non Paulini: quod inprudenter credidit & admisit Chiffletius.

b Ibid. n. 1. & 2.
i Ibid. n. 1.
k Carm. 15. v. 1.

Anno Christi 398.

2. In quinto de S. Felice carmine [l] Natalitio hujus sancti confessoris historiam absolvit Paulinus, quam in poemate [m] anni superioris fuerat exorsus. Sub initium hujus anni, vel sub finem præcedentis ex Severi famulis Paulinus [n] epistolam accepit, ubi hoc ipso anno ad eum se venturum pollicetur; hanc enim se suscepturum peregrinationem [o] plus quam semel pollicitus est Severus. Dubium non est quin Paulini responsum acceperit, sed desideratur. Ejus pueros [p] ante æstatem et S. Petri festum remisit. Hoc anno etiam, [q] duobus scilicet annis ante conscriptam epistolam XIX. advenisse [r] Cardamatem in diebus quadragesimæ ad Paulinum, & a [f] Delphino ac Amando litteras attulisse credimus. Faciebant eum certiorem [s] de negotio Basilii feliciter gesto, de quo satis anno superiore diximus; & præterea de diuturno [u] ac gravi morbo Delphini [x] febrium ardore & variis humoribus vexati: sed eodem indice [y] & ægritudinem & sanitatem cognovit. Ex hoc morbo grandem captavit Paulinus humilitatis materiam, Delphino dicens [z]: *Si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui & peccatores ubi parebimus.* [a] Brevissimas quidem Delphinus litteras, Paulino tamen gratissimas, misit. Utrique [b] post pascha Domini fecit responsum, illudque citra dubium per Cardamatem, [c] quem ad id usque tempus retinuerat [d] qui ejus servus fuisse videtur, ab ipsoque traditus Delphino & Amando. Cardamatem olim mimum egisse, [e] cumque vino fuisse deditum conjicere licet; verum Amando magistro [f] omnino mutatus est, ita ut Clericus factus fuerit, atque a Paulino ut talis affectu fraterno exceptus. [g] *Consamulum* eum vocat, & gloriatur quod [h] sibi quotidianus prope conviva esse non fugerit: quod præsertim dicit, ut appareat quam sobrius esset factus; Addit tamen [i] eum post pascha murmurasse, quod cibum non sumeret donec ad vesperum declinaret dies. Ad quem cleri gradum fuerit provectus non innotescit. In scriptis biennio post litteris [k] dicitur a Delphino factus Exorcista. Jam [l] senex erat & canos habebat, sæpissime tamen

l Carm. 16.
m Ibid. v. 17. & carm. 15.
n Ep. 17. n. 2.
o Ibid. n. 3.
p Ibid. n. 1.
q Ep. 19. n. 1.
r Ep. 15. n. 4.
f Ep. 14. n. 1.
s Ibid. n. 3. & ep. 15. n. 1.
u Ep. 19. n. 3. & ep. 35. n. 1.
x Ep. 14. n. 3.
y Ep. 14. n. 1. & ep. 15. n. 1.
z Ep. 14. n. 3.
a Ep. 17. n. 1.
b Ep. 15. n. 4.
c Ibid.
d Ibid. & ep. 23. n. 3.
e Ep. 19. n. 4. & ep. 15. n. 4.
f Ep. 15. n. 4.
g Ep. 19. n. 1.
h Ep. 15. n. 4. & ep. 23. n. 6.
i Ep. 15. n. 4.
k Ep. 19. n. 4.
l Ep. 23. n. 9.

AN. 398.

[m] Nolam Burdigala se conferebat; cumque asseeret [n] mulierem suam debilem & ideo inutilem sibi esse, Paulinus cum de eo aliquantulum jocando in epistola ad Amandum verba fecit, serio petit ut ei aliquod mancipiolum, aut quædam ancillula præstetur. Primum Nicetæ episcopi Daciæ iter Nolam ad annum 398. vel 399. referendum est, cum in secundo [o] post quadriennium ibi adfuerit [p] ad Natalem S. Felicis 14. Februarii diem anno 402. Sed fortasse pluribus alias de illo Niceta erit dicendi locus: modo addam Paulinum arctissimam cum illo junxisse consuetudinem.

3. Eo [q] anno vigesima sexta Novembris die Siricius Papa obiit. Anastasius qui ei successit anno eodem, [r] ubi primum potestatem caritatis suæ Paulino offerendæ habere cœpit, eam illi ingerere piissima affectione properavit. Cum ad illum de hac promotione scripsisset [f] Paulinus, gratissimum ei fuit hoc benevolentiæ argumentum, & brevi post ordinationem suam epistolas de nomine Paulini ad episcopos Campaniæ misit *plenas & religionis, & pietatis, & pacis, quibus & suum declararet affectum, & aliis benignitatis suæ præberet exemplum.*

m Ibid. n. 1.
n Ep. 13. n. 4.
o Carm. 24. v. 111.
p Ibid. v. 178.
q V. Bollin. in Vit. Sanctor. ad 11. Febr.
r Paulin. ep. 20. n. 2.
f Ibid.

Anno Christi 399.

AN. 399.

CAP. XXXIII.

De Theridio & Posthumiano Paulini amicis, & de Iovio ejus cognato.

1. CUm Paulinus [a] duobus annis superioribus quidquid ad S. Felicis vitam pertinebat carminibus retulisset, in sexto Natali [b] exsequias ejus commemorat, facitque tumuli mentionem ipsi primum erecti, necnon magnifici templi quod deinde fuerat superædificatum. Ea etiam narrat [c] generatim quæ ibi fiebant miracula; sed pluribus refert jucundam cujusdam [d] rustici historiam cui a S. Felice restituti sunt boves a latronibus [e] abducti. Eodem anno contigit ipsa Natalis S. Felicis nocte [f] Theridii vulnus & miraculosa curatio, quam Paulinus anno sequenti versibus eleganter describit. Hic Theridius, quem [g] *fratrem* suum vocat, [h] e patria sua aliquanto ante exierat, & per maris & terræ pericula contemta venerat Nolam, ut S. Felici se dicaret cum aliis Dei famulis. Ille est dubio procul [i] Theridius quem alibi Posthumiano adjungit, quos sanctos & religiosos viros vocat, qui e patria discesserant, Gallia scilicet ut probabile est, & in Campaniam ipsius causa venerant. Ita alibi loquitur de Theridio, quem *Theridium suum* vocat [k]

Vir, munus a Christo mihi,
Vir pacis, & vir legis, & vir gratiæ,
Requies, voluptas, mens mea.

Verum hic Romæ & in domo propria mansisse videtur. Credere non dubitamus illum Posthumianum, eum esse qui maxime celebratur in Sulpicii Severi Dialogis, in quibus aparet eum [l] ex Aquitania fuisse oriundum, eumque ante illud tempus iter in orientem confecisse, illique Hieronymum Bethleem fuisse notum. Inopinato Dei munere erant allapsi Theridius & Posthumianus [m] ignoti Paulino, qui maximam in illis elucere virtutem comperit, & in ea qua se existimabat beatum gratia eos tantum increpavit quod se familiaritatis ac notitiæ Severi expertes faterentur;

a Carm. 18. v. 7.
b Ibid. v. 11. & 31.
c Ibid. v. 1.
d Ibid.
e Ibid.
f Carm. 20. v. 109.
g Ibid. v. 1.
h Ibid. v. 14.
i Ep. 26. n. 1.
k Carm. 22. v. 31.
l Sulp. Dialog. 1. c. 9.
m Paulin. ep. 27. n. 4.

AN. 399.

terentur ; neque quidquam studiosius mandavit proficiscentibus [n] e Campania in patriam suam, quam ad conspectum Sulpicii Severi complexumque properarent, [o] eumque cognoscere omnibus in patria rebus & curis suis anteponerent ut diutinum sibi damnum vel sero resarcirent.

2. Eis etiam dedit Epistolam [p] ad Jovium virum in Galliis clarissimum, ejusque [q] affinem. Mihi non liquet utrum idem ille sit Jovius, quem Zosimus [r] clarum dicit eruditione aliisque egregiis dotibus, cum refert Constantinum Galliarum Imperatorem cum anno 409. misisse Legatum ad Honorium, quique forte est ille Jovius Galliarum nobilissimus, qui purpuram induit anno 411. ut Imperator e vita migraret. Erat item tunc temporis alter [s] Jovius Prætorio Præfectus, imperante Honorio anno 409., isque clarissimus in hujusce temporis perturbationibus. Quisquis tandem fuerit Jovius ille ad quem scripsit Paulinus [t] maximam prudentiam & ingenitam et eruditam habebat : [u] humanioribus litteris omnino deditus, poetarumque lectioni incumbens, oratores & philosophos perlegebat, & quidquid in illis egregium erat maxime id memoria tenebat. Græcam pariter & Latinam callebat linguam, facundiæ doctrinæque fecunditatem miram habebat, [x] magnum decus & nomen e poesi sibi comparaverat. A natura [y] præstanti sublimique ornatus erat ingenio : verum nimio plus [z] philosophos Academicos sectabatur, qui in contentionibus de Divinitate assumpti semper eam quærebant, & numquam inveniebant, quia neque erant satis puri & intelligentes ut Deum viderent, neque satis humiles ut eum non visum crederent. Litteras [a] humanas sacris posthabendas esse ducebat Jovius, istis tamen minus, quam illis erat deditus. Christum [b] veri luminis fontem agnoscebat, & Paulini amore Christiani nominis studiosum se [c] neque a monachis abhorrentem profitebatur : sed lumen sibi cognitum non sequebatur, pro excusatione prætendens imparem se adhuc, [d] *& ideo non capacem Dei, quia terrenis rebus & curis obsessus, ab altiore suspectu cælestium quasi in expositis nubibus arceretur* ; [e] Tributisque solvendis, a quibus non erant immunes vel potentissimi Proceres, occupatum se esse dicebat. Cum eo [f] amicitiam junxerat Paulinus, nullamque ad eum scribendi prætermittebat occasionem.

n Ep. 16. n. 5.
o Ep. 25. n. 2.
p Ep. 16. n. 1.
q Carm. 19. v. 161.
r Zos. V. 1. p. 824.
s Cat. Godefr. T. 6. p. 368.
t Ep. 16. n. 6.
u Ibid.
x Carm. 19. v. 20.
y Ibid. 99.
z Ep. 16. n. 10.
a Ibid. n. 6.
b Ibid.
c Ibid. n. 1.
d Ibid. n. 6.
e Ibid.
f Ibid. n. 9.

Cap. XXXIV.

Egregiam Jovio scribit Paulinus epistolam, qua eum excitet ad fidem pietatemque Christianam amplectendam.

1. NAvis [a] aliquanto ante tempore magno pondere argenti onerata, gravi [b] jactata tempestate inter marinos tamen vortices servata fuerat, & in littus ejecta in quo familiare Paulino oppidum, & Jovio patrimonium erat ; ita ut mortuo argenti custode, inter hibernos turbines & nautas avaros servatum tamen fuerit. De hoc argento Paulinus [c] tamquam suo uoius, aut saltem sibi cum Jovio communi loquitur. Illud [d] vocat *argentum sancti commercii* : quibus verbis quis forsan existimabit Paulinum indicavisse illud argentum fuisse pauperibus destinatum. Id satis a germano sensu alienum. Et præterea quomodo in partem illius venisset Jovius ? Mirandam [e] illam jactatæ navis servatique argenti incolumitatem, in qua tot Dei circa homines providentiæ argumenta emicabant ex Jovii ipsius litteris comperit Paulinus : qua occasione uti voluit, ut Jovio servatam illam pecuniam gratulans simul eum hortaretur [f] ne Dei munus adscriberet casibus, & Dei beneficium, vacuorum fati fortunæque numinum esse non agnosceret. Oblatam tam præclaram [h] Deo gratias agendi occasionem non arripuit Jovius; immo ad Paulinum scripsit eum [h] Deo facere injuriam qui illi adscribebat morbos, naufragia, tempestates, & alia id genus mala, quæ fatum & fortunam Deo æmulas potestates magis quam Deum ipsum decebant.

2. His litteris [i] per Postbumianum & Theridium respondit Paulinus, qui noluit sane occasionem per eos ad illum scribendi prætermittere, ne videretur eum a viris religiosis abhorrentem judicare. [k] Illi probat, cum mundus non nisi a Deo uno et creari et conservari potuerit, in dubium revocari non posse quin ad illius regimen omnes motus et cetera omnia quæ in eo fiunt debeant revocari, si qua [l] autem sunt quorum rationes consequi et colligere non valeamus, tutius nobis esse altiores sensibus et cogitationibus nostris esse rationes, quam nullas, credere. Et revera [m] quæ Dei bonitati convenire non posse videntur, illo esse dignissimas, cum per ea exerceatur aut probetur virtus, cum non nisi per labores et pericula virtutes virorum in historia tam clarorum emicuerint ; si [n] per fata intelligantur astrorum effectus, astra quidem esse minimas nostri istius mundi partes, quæ Dei voluntati parebunt ; [o] extra hunc sensum Fata, Parcas, et Fortunam cassa esse nomina, quæ, cum omni specie careant, nec quidquam producere valent; mirum item esse Platonem [p] ipsum adeo abusum esse humanis auribus inanis arrogantia facundiæ, ut ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis inserere, in quibus de divina etiam natura disputare audebat. Postquam sic probavit [q] Deum esse et nostrum et omnium Creatorem ac Dominum, addit [r] : *Et quia quantus quantus est, bonitas, & sapientia, & origo rationis est, nihil nisi ratione constituit, & ad materiam suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sumus impendamus, & quæ illi placita sunt, studeamus discere, & facere curemus. Tunc defæcata mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo fiat cuncta quæ fiunt ; & hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint ; & non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, & nostris utilitatibus agit ; & ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit.* Rursus urget eum gravius [s] ut veritati pareat, *non ei abesse aut vacationem aut facultatem* ; occupationes et Tributa impedimento non futura quominus Dei discat sapientiam, cum eum a studio oratorum philosophorumque Græcorum et Latinorum non arceant. *Vacat tibi* inquit [t] Paulinus, *ut philosophus sis, non vacat ut Christianus sis. Verte potius sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias & religione, consertis utare sapientium, ut sis* Dei

a Ep. 16. n. 2.
b Ibid. n. 6.
c Ibid. n. 1.
d Ibid.
e Ibid. n. 2. & 6.
f Ibid. n. 2. & 3.
g Ibid. n. 4.
h Ibid. n. 2.
i Ibid. n. 1.
k Ibid. n. 2. & 3.
l Ibid. n. 3.
m Ibid. n. 5. & 6.
n Ibid. n. 4.
o Ibid.
p Ibid.
q Ibid. n. 5.
r Ibid.
s Ibid. n. 6.
t Ibid.

AN. 399.

Dei philosophus & Dei vates; non quærendo, sed imitando Deum sapiens; ut non tam lingua quam vita eruditus, tam differas magna quam facias. Utque aliquid solidæ [u Ibid.] utilitatis e poetarum fabulis educat, perniciosam inanium litterarum dulcedinem, et omnes rerum temporalium species dicit esse similes vel radicibus Lotophagorum, vel Sirenarum cantibus. Præterea optat ut possit plane omnia [x Ibid. n. 8.] exuere, ut Deum unum induat Jovius, eique vel nudo ex istius mundi salo liceat evadere. Concedit tamen ei [y Ibid. n. 9.] ut dividat cum Deo; habeat sibi et suis cuncta quæ possidet, modo se, ingeniique facultates, ac linguæ opes Deo dedicet. *Illico*, inquit [z Ibid.], *ut ad superna penetralia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum referabit tibi*, quia [a Ibid.] cum homo Deum intelligere noluit, dignus fuit qui sui-ipsius ignoratione feriretur. Addit [b Ibid.] hominem superiorem omnibus creaturis irrationabilibus, parem esse ceteris omnibus uni Deo subjectis. *Hac mediocritate*, inquit [c Ibid. n. 10.], *homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate naturæ, fitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominusque vitiorum, quibus anima non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circumlata, quia divini timoris vacua, sapientiæ caput non habet.* Finem facit [d Ibid. n. 11.] eum rursus hortando ut mittat errores philosophorum et ignorantiam, et sibi satis sit ab illis linguæ copiam et ornatum, *quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse*, ut, loquit, *eorum nudus erroribus, & vestitus eloquiis, fucum illum facundiæ, quo decipit vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum figmentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed & mentibus hominum profutura mediteris.*

3. Præter illam epistolam in qua Paulini ingenii acumen, ipsiusque scientia magis quam in aliis elucescunt, poema [e carm. 19.] etiam Jovio dicavit, idque forsan scripserit paulo ante, in quo cum hortatur [f Ibid. v. 147.] ut vocat studium & operam scribendis laudandisque Dei miraculis & potentia. Sic ait:

[g Ibid. v. 4.]
Imipe divinis tantum dare pectora rebus,
Subrectosque Deo sensus attollere terra.
Mox oculis cælo nova lux orietur aperto,
Immrabitque facer tacito per operta meatu
Spiritus, & læto quatiet tua viscera flatu....
Quanto major ab his cedet tibi gloria cœptis,
In quibus & linguam exercens, mentem quoque sanctam
Erudies; laudemque simul, vitamque capesses?
Dumque leges eatus, & scribes miracula summi
Vera Dei, propior disces, & carior ipsi
Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
Incipies, & amando Deum redamabere Christo.

Addit insuper Paulinus eum edocendum [h Ibid. v. 35. & seqq.] in libro Geneseos quæ sit vera mundi origo, apud Johannem quæ de Deo & Christo sit credendum, &c. in rubri maris transitu & Jonæ historia Deum, non fortunam, mari dominari & tempestatibus; in Josue & Ezechia solem & astra illi obtemperare, nec fato vitæ nostræ curriculum regi cogniturum. Quid ista apud Jovium valuerint, non innotescit, constat saltem his Paulini excrevisse caritatem. Illius ad Jovium poema nonnumquam S. Mamerti fratri Claudiano tribuitur: quod nullo fundamento stabilitum videtur.

CAP XXXV.

Æger Paulinus Sulpicium Severum ad se multum invitat.

1. PAulinus [a Ep. 17. n. 1.] toto superiore anno a suorum puerorum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum expectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio, credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adfuturus esset, & idcirco singulis eum diebus expectabat. Itaque Romam [b Ibid.] ad venerabilem solemnitatis Apostolicæ diem adventantem [c Ep. 20. n. 2.] profectus est solemni consuetudine, [d Ep. 17. n. 1.] præsumens illi amplectendum sibi carissimum Severum. Ab [e Ep. 20. n. 1.] Anastasio Papa blande, peramanter, ac honorifice exceptus est; at [f Ep. 17. n. 1.] Severi sui conspectu frui non valuit. Itaque literis quæ ejus nomine ipse redditæ sunt se consolatus est, in quibus [g Ibid. n. 4.] causatus infirmitatem suam Severus illi [h Ibid. n. 4.] spem præsentiæ suæ adimebat. Has litteras Paulinus accepit ab homine [i Ibid.] cujus & vestis & facies minime sapiebant monachum, aut eos quos ipse & Sulpicius Severus ad tale commercium erant soliti adhibere. Etenim is servus erat unius ex amicis ipsius, nomine Sabini, qui Severo proxima erat affinitate conjunctus: quod cum ea in occasione Paulinus innotuisset, cumulato tunc Sabinum amore complexus est. Ejus vero servus haud scio an sit ille Marracinus quem Paulinus [k Ep. 22. n. 1. & 2.] alio in loco simili plane modo depingit, & quem dicit alias sibi Severi litteras attulisse. Ille tamen [l Ibid.] Marracinus ad Severum pertinuisse videtur, qui illum jusserat *monachum fingere*, ut testatur Paulinus qui eum monachum inspiritalem vocat. Litteras ad Sulpicium Severum repetiit Sabinus a Paulino, sed nimium occupatus [m Ep. 17. n. 1.] totos decem dies quos Romæ egit, rescribere non potuit, multo minus domum regressus, eum enim [n Ibid. n. 2.] gravis oppressit ægritudo eaque diutina; sed Deus vita & resurrectio eorum qui illi serviunt, eum morti tradere noluit, & verberatum liberavit sperantem in misericordia ejus. Cum igitur revaluisset, ad Severum [o Ibid. n. 3.] scripsit, & questus est quod tamdiu eum frustra [p Ibid. n. 2.] exspectasset, asserens [q Ibid. n. 3.] se de animo suo spem istam abjicere non posse, qua præsumebat eum videndum amplectendumque sibi, cum toties id esset pollicitus; ni veniret, eum statuendum [r Ibid. n. 4.] culpæ reum in S. Felicem, nec eum posse causari infirmitatem, cum tot alias frequentaret peregrinationes, & iteratis sæpe intra unam æstatem excursibus Turones Martinum visitaret, an vero vivum, aut mortuum, ex hac epistola non colliges. Per [s Ibid. n. 3.] Amaclium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. Verisimile est eum simul dedisse litteras ad Delphinum & Amandum. Ex omnibus tamen epistolis ad utrumque datis nulla exstat, quæ hoc anno potius scripta, quam altero, adstrui possit.

* * * * *

CAP.

AN. 399.

Cap XXXVI.

Ad Victricium scribit Paulinus. Hieronymi & Ruffini amicitiam colit.

1. HOc eodem anno & tempore per Paschasium Paulinus epistolam XVIII. in qua eamdem [a] suam ægritudinem commemorat, scripsit ad Victricium. Hujusce illustrissimi confessoris & Episcopi Rotomagensis historiam describimus Dissertatione IV. in qua S. Paulini cum eo vide commercium. Cum ad Victricium litteras dedit Paulinus, vitam hujus sanctissimi confessoris & præsulis novissime [b] cognoverat a Tychico, quem S. Victricii carissimum fratrem et fidelem in Domino ministrum appellat; et tunc [c] luxit negligentiam infelicitatis suæ quod Victricii sanctitatem non satis agnovisset et veneratus fuisset, cum olim Viennæ apud S. Martinum eum viderat, et illius cicatrices non lambisset. Ad eum scribendi [d] quærebat occasionem, nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id insperanti sibi provenit Romæ quo accesserat Paulinus; eodem enim tempore cum quodam catechumeno [e] Urso concurrit et Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, in cujus [f] humanitate et gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas, velut speculo reddente, se collegisse dicit Paulinus; Paschasium enim & institutionis Victricii discipulum & viæ comitem [g] modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis & sermo in omnibus sale conditus probabant. Itaque eum [h] præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilius amabiliusque suscepit Paulinus, quod is de Victricii clero, & corpore, & spiritu, esset. Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci, sed quadam caritatis violentia eum perduxit Nolam, ut diutius per illius præsentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione frueretur. Illius tamen [i] conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus, qui tunc temporis carnali ægritudine afflictus est, ut jam [k] superius observavimus. Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat [l] Paschasius contribulatus & compassus est, sed & in Ursi, quem indivulsum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est in quo Paulinus se perspexisse asserit fidem & caritatem in Domino plenam. Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti confessoris sui Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, & per [m] Paschasii diaconi manus Christo genitus in lectulo baptizatus rediit, licet adesset Paulinus jam presbyter, & plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem [n] Ursus sana & robusta esset valetudine, & Paschasius ad Victricium reditum meditaretur, per ipsum XVIII. epistulam suam ad Victricium direxit Paulinus, in qua cum [o] Paschasium diutius apud se retentum excusasset, Victricium [p] ad Morinos et Nervios in Belgio Evangelium disseminasse commemorat, et quemadmodum [q] Rotomagensem Ecclesiam instituerat et formaverat; denique cum martyrii seu [r] confessionis texuit historiam, illius [s] videndi summo se teneri desiderio significat, et coram in ore illius Christum admirari atque venerari velle; ac [t] luget infelicitatem suam quod cum olim Viennæ fuisset, fructus iste non contigerit, cum tamen in manu fuerit. Nihil de Victricii ad Urbem accessione hic commemorat, quam anno 404. factam fuisse demonstrabimus.

[a] Paulin. ep. 18. n. 2. & 17. n. 2.
[b] Ibid. n. 4.
[c] Ibid. n. 5.
[d] Ep. 18. n. 2.
[e] Ibid. n. 3.
[f] Ibid. n. 10.
[g] Ibid. n. 9.
[h] Ibid.
[i] Ibid. n. 2.
[k] Cap. 35.
[l] Paulin. ep. 18. n. 3.
[m] Ibid.
[n] Ibid. & n. 1.
[o] Ibid. n. 2.
[p] Ibid. n. 4.

AN. 399.

[q] Ibid. n. 5.
[r] Ibid. n. 7.
[s] Ibid. n. 8.
[t] Ibid.

2. Hoc exeunte anno [a] Anastasius Papa ad anniversariam consecrationis suæ commemorationem Paulinum invitavit: quem honorem suis tantum consacerdotibus deferre solebant summi Pontifices. Fortasse hiemis difficultatem causatus Paulinus non accessit, sed invicem præsentiæ humillimas summo Pontifici litteras scripsit, qui animo paterno eas recepit, nec offensus est illius excusatione Anastasius. Jam [x] observavimus Paulinum Hieronymumque ab anno forsitan 394. junctissima amicitia fuisse devinctos: sequentibus annis in ea perseverarunt, licet eorum litteræ ad se invicem mutuo datæ pene omnes exciderint. Circa hoc tempus [y] conscripta etiamnum superest epistola, ex qua liquet Paulinum in prophetam Danielem Commentariorum libros postulasse ab Hieronymo, qui ejus petitioni acquievit; at justis quibusdam de causis nobis ignotis eos procrastinavit. Anno 398. opus aggredi tentavit, at iterum distulit ut Origenis libros περὶ ἀρχῶν interpretaretur. Ei iterum scripsit Paulinus ut ad scribendum eum provocaret, et conquestus est quod parvas et incomptas litterulas mitteret. Quocirca hancce ei epistolam rescripsit in qua seipsum excusat quod promissum adimplere non potuisset, dicitque ei se temporis penuria ab amplissimis litteris atque doctissimis perscribendis abstinere; præterquam quod eum eloquentia eum terreret Paulinus, & in epistolari stilo prope Tullium repræsentaret, verebatur ne verbosius ad eum loquens plura reprehendenda trasmitteret. Pro pileolo ab eo accepto gratias agit. De locis qui liberum arbitrium tollere videbantur, ac de sanctificatione filiis fidelium ab Apostolo adscripta quæstiones ei proponebat Paulinus. Ex Tertulliani sententia quæstioni posteriori respondit Hieronymus; quoad priorem, ad Origenis libros περὶ ἀρχῶν eum remisit, quorum interpretationem nuper a se factam a Pammachio posset mutuari, licet illi græca sufficerent exemplaria: eique obiter commemorat se cuncta Origenis non reprobare quæ scripsit, quod ejus adversarii in eum criminabantur, sed tantum prava dogmata repudiare. Hæc dicebat ob suam cum Ruffino controversiam, cujus in partem non venere Paulinus & Augustinus; constat enim Paulinum perpetuo dilexisse Ruffinum, qui in Occidentem reversus, exeunte anno 397., integrum fere annum Romæ commoratus est, unde sub finem anni Aquilejam se contulit, & inde Romam rediit. De illo Paulinus profecto loquitur [z] cum dicit se a sanctissimo & doctissimo viro, sibique carissimo, qui non solum legendo, sed etiam peregrinando multa cognoverat, quædam de pellicano insignia audisse.

[a] Ep. 20. n. 2.
[x] Cap. 24. n. 3.
[y] Hiero. ep. 153.
[z] Paulin. ep. 40. n. 6.

* * * * *

Anno

AN. 400.

Anno Christi 400.

CAP. XXXVII.

Sancto Delphino Burdegalensi, Venerio Mediolanensi, & Severo, scribit Paulinus. Martiniani historiam & naufragium describit.

1. IN septimo S. Felicis Natalitio carmine [a] Paulinus hujusce Sancti potentiam adversus dæmones demonstrat, & [b] dæmoniacum jam pridem obsessum singulariter connotat. Præcipuum hujus poematis argumentum est [c] Theridii historia, quæ jam elapso antea anno acciderat. Ante annos pene duos [d] litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum; ex quo tempore nullam receperat Delphini epistolam. Per totam æstatem irrita non venientis Uranii exspectatione fuerat suspensus Paulinus a quo litteras Delphini accepturus erat: [e] at officii sui negligens Uranius remansit ubi non debebat. Hujusce [f] hominis absentiam non moleste tulit, cujus accessio nihil ipsi conferre poterat boni: at non modico dolore Paulinus affectus est, quod Uranius [g] per prævaricationem suam longa ab oris Delphini panibus fame tabefecit Paulini animam. Cum [h] per æstatem nihil litterarum accepisset Paulinus, multo magis tempus hibernum in eodem silentio transigendum putabat; cum Deus, qui dat escam esurientibus, Paulino quidem insperanti, sed optanti, repentino iterum per Cardamatem tunc exorcistam superventu solatium & gaudium intulit, qui Cardamas [i] de Delphini valetudine eum certiorem fecit, & [k] illius ac Amandi epistolas ei reddidit. His respondit Paulinus. In tota ferme epistola XXI. [l] ad Amandum laudat Cardamatem quod velox esset & levis cursu; in altera [m] vero ad Delphinum rogat ut pro ipso deprecetur Deum, ne forte gratiam baptismalem ipsius Delphini ministerio acceptam maculet. Quamvis hæc epistola amplissima sit, tamen cum Paulino ad Delphinum scribendi occasio raro occureret, [n] secundam apposuit epistolam certe quidem [o] conscriptam inter Anastasii electionis anniversarium, ac tempus quo Paulinus Romam se conferre consueverat, id est, a fine anni 399. ad diem Junii vigesimum nonum anni 400. Hacce epocha quibusdam ad Delphinum & Amandum Paulini epistolis tempus præfiximus, licet tamen hoc certissimum omnino non asseramus. Cum Cardamati [p] de inquirenda Paulini valetudine mandatum dedisset Delphinus, in epistola secunda Delphino scribit se bona esse valetudine, non tamen robusta, & [q] Anastasii summi Pontificis benevolentiam in se commemorat. Ad hæc addit cum Romæ erit [r] se a summo Pontifice commendatitias litteras impetraturum quibus Delphino etiam commendaretur.

a Paulin. carm. 18. v. 62.
b Ibid. v. 82.
c Ibid. v. 107. & cap. 33. n. 1.
d Ep. 19. n. 1.
e Ibid. n. 2.
f Ibid.
g Ibid.
h Ibid. n. 4.
i Ibid.
k Ep. 21. n. 3. & 6.
l Ep. 21. n. 6.
m Ep. 19. n. 2. & 4.
n Ep. 20. n. 1.
o Ibid. n. 4.
p Ibid. n. 3.
q Ibid. n. 2.
r Ibid.

2. Venerius [s] Mediolanensis Episcopus (Simpliciani successor) novissime ordinatus scripserat Paulino. Delphinus Paulinum rogaverat ut ipsius vice ad Venerium scriberet quod fecit Paulinus, jussitque Cardamati ut recurrens transiret Mediolano ipsius epistolam delaturus, tandemque si is Delphino scribere vellet, sciret paratam esse opportunitatem. Delphinus certiorem Paulinum fecerat se [t] basilicam Alingone novissime constructam curavisse, jam dedicatam, aut mox consecrandam: Paulinus [u] maximo gaudio exsultavit, & ex hujus epistolæ verbis videtur ipsius Paulini sumtibus exstructa illa basilica. Addiderat Delphinus [x] quosdam dentibus suis fremere & tabescere ob hanc ecclesiæ novæ fabricam: Paulinus respondit id quidem novum non esse, nec mirari quia in Domino confidit. Quocirca Delphinum [y] patrem suum spiritualem obsecrat, ut pro ipsius anima atque salutis progressu Deum precetur.

s Ibid. n. 3.
t Ibid.
u Ep. 20. n. 3.
x Ibid. n. 4.
y Ibid.

3. Nil obstat quominus XXII. ad Severum epistolam, quæ vigesimam septimam antecessisse debet, hoc anno collocemus. [z] Severus epistolam ad Paulinum dederat Marracino, cujus [a] supra meminimus; at Romam cum advenisset Marracinus Soriano epistolam tradidit gaudens quod usque Nolam se conferre & in Paulini conspectum venire non cogeretur: contra vero Sorianus monachus admodum pius & vir vere spiritualis, cum Severum de Paulino sæpius audisset loquentem, ac Paulini desiderio teneretur, gaudens optata occasione litteras in se recepit attulitque Paulino, cui se probavit. Quapropter Severo respondens [b] postquam optimi atque veri monachi imaginem adumbravit Paulinus, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc epistolam erat delaturus. Paulinus hoc ipso anno [c] summa edificia inchoavit quæ post tres annos fuere perfecta sub finem anni 402.

z Paulin. ep. 22. n. 2.
a Cap. 35.
b Paulin. ep. 22. n. 2. & 3.
c Carm. 27. v. 366.

4. In carmine [d], quod anno sequenti composuit, commemorat plerosque homines se singulis diebus ante Sancti Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque Sancti auxilio, pereuntes e naufragiis evasissent incolumes. Nescio an ad historiam Martiniani non alludat, quam Cytherio describit in poemate, cujus epocham certissime omnino statuere non possumus. Cytherius [e] iste vir erat in seculo tum genere tum doctrina illustris, & clarus dignitatibus quas fuerat assecutus. At Deus, qui omnia ad se trahens seculi potentes nonnumquam eligere dignatur, cum humilem corde ditaverat ut æternam illi conferret altitudinem, & [f] ad amorem pauperum eum excitaverat. Alligatus [g] erat uxori quæ [h] in castitate filios suos educabat: unum ab ipso ortu consecraverat Deo [i], cumque Severo salutaribus disciplinis imbuendum educandumque tradiderat, ut aliquando [k] in Ecclesia inter clericos ministrare mereretur. Martinianus, de quo nobis sermo, [l] ipsi carus erat, sed ut videtur, egenus. Paulinus eum vocat [m] *fratrem spiritu & fide germanum*, [n] cujus pietas interior sermonibus emicabat. Is magno Paulini conveniendi [o] desiderio affectus est, quamvis ipsi [p] Paulino ignotus: eam ob rem Cytherius commendatitias [q] ei litteras tradidit ut Paulinum adiret. Primo [r] terra progredi voluit Martinianus, at tam longo itineri pedibus se committere non audens, ineunte [s] autumno Narbone in navim conscendit: unde patet eum æque ac Cytherium fuisse ex Gallus. [t] Secundus ei fuit ventus; sed navis, quam ascenderat [u] absoleta media

d Carm. 21. v. 186.
e Carm. 22. v. 451.
f Ibid. v. 481.
g Ibid. v. 679.
h Ibid. v. 691.
i Ibid. v. 715
k Ibid. v. 777
l Ibid. v. 465. & 471.
m Ibid. v. 1.
n Ibid. v. 417
o Ibid. v. 430
p Ibid. v. 437
q Ibid. v. 418. & v. 4.
r Ibid. v. 24.
s Ibid. v. 259.
t Ibid. v. 41.
u Ibid. v. 112.

AN. 400.

A noſte deſedit, & omnes qui in ea erant ſubmerſi ſunt [a] præter eos qui in cymbam confugere. Martinianus autem, Chriſtiani omnes, & quidam etiam infideles qui in eorum numero fuerunt, incolumes evaſerunt: nullus fidelis merſus eſt; ſed contra Judæi & ſchiſmatici periere. Navarchus, qui & Novatianus, deſperatione etiam demerſus eſt, potuiſſet enim ſe ex periculo eripere. Pene [y] nudus effugit Martinianus, qui, rebus ſuis relictis, in favore neſciens ſumſerat ſecum Apoſtoli codicem epiſtolarum: in extremo [z] ſcaphæ profundo ac etiam in aqua poſitus eſt, & tamen iſta B incommoda, frigus, ceteraque tanti infortunii adjuncta a ſomno eum non excitarunt, donec cymba portum appelleret, quod humanitus fieri non poterat. Navim [a] applicuit Maſſiliam, in qua civitate ſolitarii [b] copioſa caritate pauperes nihil ei ultra calceos dare potuerunt; tandemque ne forte baberetur unus ea bis monachis acephalis & [c] impoſtoribus, ſeu avaris mendicabulis, ut vocat [d] Paulinus, qui per terras & mare vagari ſolent, & ſe naufragos caſumque venditant, pelago ſe committere iterum conatus eſt. Secundis ventis [e] Centumcellas appulit Martinianus, unde C [f] Romam uſque pedibus ſe contulit. Receptus [g] eſt in cujuſdam Paulini & Theridii domo, qui S. Paulino erant pariter cari; & tunc temporis Nolæ cum Paulino noſtro Theridius commorabatur. Hac in Urbe Martinianus viros ſibi notiſſimos & populares ſuos reperit, & Paulinus civis ille Romanus eum nudavit veſte naufraga & cooperuit ſua. Martinianus deinde [h] pedibus iter verſus Nolam perrexit. Capuæ, quæ leucis octo diſtat Nola, [i] vacantem ſarcina mulum redeuntem parvo ære locavit: at pigritiam non tulit impunitam; mulo enim ſubducto in terram cecidit in ora D lapſus, in ſaxa fuſus & rubos; nec tamen læſus eſt: quod Paulinus noſter [k] S. Felicis protectioni tribuit. Denique in domum S. Paulini advenit; [l] ignotus ante mox ut cognitus eſſe cœpit & Cytherii amicus, Paulino factus eſt cariſſimus, quamvis litteras commendatitias ei nullas dare potuerit, quia eas ſuaque omnia amiſerat. Illud carmen Paulinus inſcripſit ad Cytherium, cui poſtquam caſum ac miracula commemoravit quibus e periculo Martinianum Deus eripuerat, [m] de filii inſtitutione, quem ſub Severo Cytherius Deo E dicaverat, multa differit. Circa idem tempus forſan ſcripſit Paulinus [n] Epithalamium Juliani, quem conſtat [o] ex Auguſtini epiſtola CI. fuiſſe diaconum anno 408.

a Ibid. v. 60. & 73. & ſeqq.
y Ibid. v. 313. & 239.
z Ibid. v. 247.
a Ibid. v. 301.
b Ibid. v. 313. & 149.
c Ibid. v. 331.
d Ibid. v. 319.
e Ibid. v. 364.
f Ibid. v. 370.
g Ibid. v. 372. & 385. & ſeqq.
h Ibid. v. 398.
i Ibid. v. 401. & ſeqq.
k Ibid. v. 404.
l Ibid. v. 415. & ſeqq.
m Ibid. v. 496. & ſeqq.
n Carm. 25.
o Aug. ep. 101. n. 4.

Cap. XXXVIII.

Per Victorem Sancti Martini diſcipulum Sulpicio Severo plures epiſtolas ſcribit Paulinus.

F 1. SEverus [a] qui ſemel tantum quotannis Paulino ſcribere conſueverat, hoc anno circa hiemem, ut videtur, iterum ſcripſit quo ei amorem ſuum magis teſtificaretur. In hiſce litteris Paulinum [b] rogabat ut magis magiſque eum redamaret: ipſius [c] virtutem generalemque bonorum abdicationem egregiis laudibus extollebat, de ſe ipſo humiliter ſentiens. Certe quidem confitebatur ſe miſtas ab eo litteras pro virili parte divulgare, ad eumque [d] pallia mittebat. Suæ ſolitudinis [e] ſocium nomine Victorem gladio alias circumcinctum, ſancti Martini ſpiritualem filium, ſanctæque vitæ B. Clari conſortem elegit, [f] qui hanc ad Paulinum deferret epiſtolam. Severus in hac ſua epiſtola [g] eum dixerat hominem virtutibus ornatum: [h] intima itaque affectione & magna gratulatione illum ſuſcepit Paulinus, affirmans ſe experimento recognoviſſe ipſum B eſſe vere hominem Dei, humilem corde, non humilem gratia, *vas miſericordiæ, & manſionem Altiſſimi, quem recipit & oblectat placido animæ trementis hoſpitio; quem ovem puram non ſolum* [i] *pelle*, (veſtem monaſticam intelligit) *verum ſpiritus manſuetudinis, & expreſſa in verbo ejus atque ſilentio Chriſti modeſtia revelabat*. Humillimæ & abjectiſſimæ [k] ſervitutis obſequia Paulino exhibere ſtudebat Victor *avatus dominationis internæ, & idcirco corporeæ ſervitutis impiger*. Paulinus ejus precibus [l] ſemel conceſſit ut pedes lavaret, oleoque corpus ipſius perun C geret, exiſtimans ſibi non minimam benedictionem eſſe ſanctam illius in nomine Dei famulationem, ut viro cujus pietatem venerabatur ſuum declararet affectum. Ut autem viciſſim [m] minimam ſaltem guttulam de ſacris Sancti Martini actibus delibaret ex Severi libro, Victori licet invito aquam manibus miniſtravit. Victor inſuper eum [n] docuit qua ratione ſimplices cibos & fercula minore ſumtu & mollitie pararet: quo circa pro tota domo [o] coquinariam artem aliquandiu exercuit, uno tantum adjuvante ſene ruſtico recens baptizato, Paulini domeſtico. Aſſerit Pau D linus [p] Victorem in ipſum ſumme fuiſſe officioſum, & præcipue quod ipſius capillos totonderit, [q] quod Severi mandato faciebat, ut artem ſuam Paulino proderet. Ex illo tempore iſte [r] Victor ex Galliis uſque Nolam ſæpiſſime ſe contulit, & quidem itinere annuo: & idcirco Paulinus Severo ſuo ſcribens, Victorem [s] *ſolemne ſolatium ſuum* appellat: quod iter, ut videtur, pedibus conficiebat.

a Paulin. ep. 23. n. 2.
b Ibid. n. 3.
c Ibid. & n. 2.
d Ep. 24. n. 1.
e Ep. 23. n. 3.
f Ibid. & ep. 25. n. 2. & 3.
g 1. ep. Severi quæ præcedit ep. 23.
h Paulin. ep. 23. n. 1.
i V. de Not. CXXVII.
k Paulin. ep. 23. n. 4.
l Ibid. n. 5.
m Ibid. n. 4.
n Ibid. n. 6. 8. & 9.
o Ibid. n. 9.
p Ibid. n. 10.
q Ep. 30. & 11. n. 9.
r Ep. 30. n. 9.
s Ibid.

Anno Chriſti 401.

AN. 401.

E 2. Si potuit, exeunte anno 400. ſed potius anno 401. ineunte per eumdem Victorem Severo probabiliter reſpondit Paulinus. [a] Primum Severi amicitiam ac benevolentiam valde commendat, ſuamque mutuam ei denuntiat, & [b] deinde multa de Victore differit: hæc recludit initium epiſtolæ XXIII. uſque ad numerum 10. quod olim epiſtolam totam ad Severum III. in vulgatis antea codicibus conſtituebat; quarta vero in iiſdem excuſis codicibus ſic incheabat [c]: *Venio nunc ad majorem fratris erga me Victoris operam*. At quis F non videat & ex his primis vocibus præcedentis epiſtolæ cohærentiam, unam, eamdemque eſſe. Itaque unam conſtituimus epiſtolam XXIII. In hac poſtrema parte poſtquam oſtendit Paulinus nos Deum & proximum adamare teneri hoc fine concludit [d]: *Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ ſola nos facit vel unum de magnis & innumeris debitis Deo ſolvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos*

tantum

a Ep. 23. n. 1.
b Ibid. n. 3. & ſeqq.
c Ibid. n. 10.
d Ibid. n. 4.

AN. 401.

tantum vel in paucis initiatos, in tua tantum dilectione profitemur esse perfectos. Illius epistolæ [e] fine commonitus de perfectionis videlicet & caritatis verbo ad Severum istius facit exordium epistolæ XXIV. quæ in antea editis secunda erat: ei nullum præfiximus titulum, quia in eodem fasciculo missa fuit cum epistola XXIII. Expostulat [f] etiam cum Severo quod multa dilectione injustis laudibus eum cumularet; quas ut tandem recuset, Severi virtutem valde extollit; suamque totis viribus suis celare studens, in lucem eximie profert. Omnium ferme sanctissima & elegantissima mihi videtur hæc epistola. In ea scribit [g] hæc Severo: *Noli interim dum in scammate sumus, dum foris pugnæ, intus timores, alta pro nobis sapere aut loqui; sed potius time, & laborantibus collabora spiritu, & cooperare orationibus; ut per nos quoque destruat inimicum & defensorem qui elegit infirma mundi ut confunderet fortia.* [h] *Posce suppliciter ut intellectum det nobis in via hac qua nos vocat; infirmet in nobis virtutem peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum; undemur criminibus, & virtutibus vestiamur; ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec tradat nos desideriis cordis nostri.*

[e] Ep. 24. n. 1.
[f] Ibid. & n. 1. V. Ord. Chronol. in Ep. 44.
[g] Ibid. n. 22.
[h] Ibid. n. 23.

CAP. XXXIX.

Paulinus hortatur Militem ut seculo abrenuntiet. Sebastiano eremitæ de pietate gratulatur.

1. EX Victoris colloquiis epistolas XXV. & XXVI. conscripsit Paulinus; quo autem anno, non omnino certum est. Vigesima quinta ignoto [a] cuidam viro nobili adscripta est, qui cinctus fuisse videtur miles, suæque [b] patriæ præfectus ac patronus, & qui [c] militarium stipendiorum exactiones curabat. In flore [d] juventæ erat, [e] uxoratus, sive nubilis. Apud eum [f] manserat Victor cum eamdem vivendi rationem teneret: per ipsum innotuit Paulino, qui sibi satis esse existimavit ut per Victorem illi litteras daret. Eum fortiter cohortatus est in epistola ut omnia terrena dimitteret desideria, ut soli Christo deinceps serviret. Ille nondum baptizatus fuisse conjicitur ex sequentibus [g], *cum conversus fueris legendo cognosces*, &c.

2. Sebastianus fidelis Dei servus, ad quem data est epistola XXVI. ad [h] quemdam torrentem secreto sedebat, ut in isto loco orationi & jejunio vacaret. Diaconus quidam nomine [i] Benedictus, qui de carne æque ac spiritu illius frater fuisse videtur, illuc eum sæpissime conveniebat, eique ad vitam necessaria suppeditabat. Cum [k] a Victore eos novisset Paulinus, unde illos in Aquitania habitasse colligitur, simul cum Therasia epistolam Sebastiano scripsit ut ei de pietate gratularetur, & utriusque precibus se commendavit. *Ob hoc enim*, inquit, [l] *misericors & miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat & donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat*. Benedicti [m] & Sebastiani pietatem plurimum extollit, dicitque alterum [n] imitari Johannem Baptistam in deserto clamantem, alterum vero Christum in templo docentem, ita ut in Galliis tunc temporis ad populum sermonem habuisse videantur diaconi. Sebastianum appellat [o] *monachum*. Cum tamen in deserto semper recluderetur, asserere non audeo eum esse monachum Sebastianum, [p] qui anno 405. Sulpicium Severum adiit ut sacrorum Sancti Martini actuum narrationem audiret. Sebastiano [q] cuidam monacho, sed abbati, pariter scripsit Augustinus.

[a] Ep. 25. n. 4.
[b] Ibid. n. 3.
[c] Ibid. n. 5.
[d] Ibid.
[e] Ibid. n. 7.
[f] Ibid. n. 1.
[g] Ibid. n. 5.
[h] Ep. 26. n. 1.
[i] Ibid. n. 1.
[k] Ibid. n. 1.
[l] Ibid. n. 5.
[m] Ibid. n. 2. & 3.
[n] Ibid. n. 4.
[o] Ibid. n. 4.
[p] Sulp. Dialog. 2. c. 1.
[q] Aug. ep. 248. in nov. ad titul.

CAP. XL.

In Italia terrorem concitant Gothi. Per Posthumianum Severo scribit Paulinus.

1. JUsta eam quam hucusque præfiximus epocham octavum S. Felicis carmen [a] Natalitium ad initium anni 401. referendum est: historiæ omnino congruit; illud enim in medio [b] belli tumultu, & incursionum barbarorum, & nominatim [c] Gothorum metu conscriptum est. Sed & ex S. Prosperi [d] Chronico discimus Alaricum Gothorum ducem & Rhadaghaisum anno 400. Italiam pervagasse, necnon ab [e] Hieronymo accipimus eos anno 400. sive 401. Aquilejam obsedisse. In eo terrore alii [f] in legionibus confidebant, alteri vero in civitatum arcibus quarum expedite reædificati erant muri, cum Paulinus ad defensionem signum Crucis & S. Felicis confessoris tutelam solum asciscebat: timentes enim Deum ab omnibus malorum seculi terroribus liberantur. Itaque [g] bellum quod omnes formidabant nihil Paulino obfuit quin solito more S. Felicis festum sicut pacis ac lætitiæ diem celebraret, tantummodo [h] orationi ferventius quam tranquillo tempore vacavit. Præterquam quod Deus confidentes in misericordia ejus solet e periculo eripere, præterea a S. Felice qui & dæmones terrebat, ac tot miracula quotidie patrabat, [i] barbaros repelli posse præsumebat. In illo carmine quædam commemorat de vicino rustico [k] quem obsidens diabolus horrida necabat fame. Is paulo ante sanus fuerat factus, & incorrupta mentis & corporis sanitate, agrum suum tunc temporis colebat. Itidem affirmat S. Felicis virtute [l] torrentem, qui in illius ecclesiam præceps irruere assolebat ac vicinas domos & suam in discrimen ducere, per novum alveum longinquo meatu insolitum duxisse cursum, atque [m] incendium, quod totam ipsius domum absumere videbatur, cum stetisset ventus immotus, tectum dumtaxat mediocre perarsisse.

2. Hoc ipso anno Paulinus XXVII. epistolam scripsit, qua [n] pluribus Severi litteris respondet, saltem duabus, quarum priorem a [o] Posthumiano Therid ioque acceperat, posteriorem a [p] Soriano & Virino. Vidimus [q] jam Paulinum Posthumiano & Theridio in Gallias proficiscentibus mandavisse [r] ut ad Severi conspectum complexumque properarent, eumque cognoscere omnibus in patria rebus & curis suis anteferrent: jussis paruere. Non mediocriter [s] lætati sunt quod Paulini consiliis adhæsissent: nam a Severo

[a] Carm. 26.
[b] Ibid. v. 75.
[c] Ibid. v. 23.
[d] Chron. Prosp.
[e] Hieron. ad vers. Ruffinum lib. III. c. T. 9.
[f] Carm. 26. v. 101.
[g] Ibid. v. 17.
[h] Ibid. v. 62.
[i] Ibid. v. 124.
[k] Ibid. v. 302.
[l] Ibid. v. 425.
[m] Ibid. v. 400.
[n] Ep. 27. n. 1.
[o] Ibid. n. 4.
[p] Ibid.
[q] Cap. 33. n. 9.
[r] Ep. 27. n. 1.
[s] Ibid.

AN. 401.

omnia summæ virtutis ac necessitudinis officia exceperunt, & etiam in eo plura quam præsumserant invenerunt bona. Severus autem [v], eos ut religiosissimos probavit & carissimos. Et præterea ex Severi dialogis liquet quanta necessitudine & amicitia juncti essent Severus ipse & Posthumianus. Nescio an Paulinus qui eos primus obtinuerat eis significarit se illorum desiderio iterum teneri: constat illos [w] secundo eum convenisse, & a Severo [x] litteras ei attulisse, in quibus expostulabat cum Paulino quod ab ipso illos abduxisset, & ipsum solum reliquissent. Paucis post diebus [y] Posthumiani & Theridii reditum consecutus est adventus aliorum fratrum Virini & Soriani, qui a Severo epistolas ei etiam dedere. In XXVII. epistola his omnibus se responsurum pollicetur, sed nec omnibus Severi in priori epistola querelis satisfacit; itaque multa videntur desiderari in hac XXVII. epistola. Non multo post in Gallias reversus est Posthumianus, quandoquidem ubi Severo valedixisset, Narbone [z] navim conscendit ut hoc eodem anno, vel ut plurimum sequenti, versus Orientem contenderet. Et nos quidem ad hunc Posthumiani in Gallias reditum referimus quod ait Paulinus, [a] Posthumianum scilicet offendisse Narbone Victorem, quem ad ipsum Paulinum mittebat Severus ut apud eum hiemaret: idque factum puto circa autumnum. [b] Remissus fuit a Posthumiano ad Severum Victor, qui inde iterum Nolam profectus est cum ad Paulinum directus pervenire potuisset, hoc est tardissime, ineunte hieme, [c] qua exeunte pervenit. Itaque verius dixerimus Posthumianum anno 402. in Orientem iter fecisse.

[v] Ibid. n. 2. & 3.
[w] Ibid. v. 3.
[x] Ibid. n. 1.
[y] Ibid. n. 1.
[z] Sulp. Dial. I. c. 1.
[a] Ep. 28. n. 1.
[b] Ibid.
[c] Ibid.

AN. 402.

Anno Christi 402.

Cap. XLI.

A Niceta Dacorum Episcopo, & a Melania invisitur Paulinus. A Severo de quibusdam historiæ locis difficilioribus consultus sententiam dicere humiliter recusat; necnon eidem imaginem ipsius postulanti negat.

1. PAulinus in nono S. Felicis carmine [a] Natalitio fuse differit de Christianorum festis. Denotat inprimis [b] Christi Nativitatem, Epiphaniam, Pascha, & Pentecosten, quibus etiam adjungit suam [c] S. Felicis festivitatem quam coluit ipse singulari gaudio, quippe qui ipsius, quem vocat [d] patrem & [e] magistrum, Nicetæ præsentia geminum sibi natalem hoc anno fuisse dicit. Jam [f] ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas, ejusque iterum videndi non mediocri desiderio tenebatur Paulinus; sed suscepto ex S. Felicis festivitate gaudio [g] alteram ex Nicetæ conspectu lætitiam accessuram sperare non audebat, cujus quippe adventus [h] bello & metu Gothorum omnino præcludi videbatur. Quapropter plus solito animatus & incitatus in S. Felicis laudem poema edidit, idque prolixius & sublimius quam superioribus annis. Ibi ex verbis ejus vehementioribus intueri licet quanto martyrii studio flagraret ipse Paulinus:

[a] Carm. 14.
[b] Ibid. v. 44. & seqq.
[c] Ibid. v. 149.
[d] Ibid. v. 180.
[e] Ibid. v. 299.
[f] Ibid. v. 111.
[g] Ibid. v. 151.
[h] Ibid. v. 119.

[i] Ligno mea vita pependit
Ut staret mea vita Deo: quid vita rependam
Pro vita tibi, Christe, mea? nisi forte salutis
Accipiam calicem, quo te mea dextra propinet;
Ut sacro mortis pretiosæ proluar haustu.
Sed quid agam? neque si proprium dem corpus in ignes,
Vilescamque mihi, nec sanguine debita fuso
Justa tibi solvam, quia me reddam tibi pro me;
Et quidquid simili vice fecero, semper ero impar
Christe tibi: quia tu pro me mea, non tua, Christe
Debita solvisti, pro servis passus iniquis.

[i] Ibid v. 239.

Narrat quomodo S. Nicetam secum [k] duceret visurum confecta nondum ædificia quæ in ecclesia S. Felicis exstruebat, eaque deinde [l] longiori oratione describit, simulque cum eo [m] de S. Martini vita differuit, cujus historiam a [n] Sulpicio Severo traditam perlegit evolvitque, quam illi proculdubio in priori itinere jam tum partim exposuerat, ejusque forte opera per totam Illyriam sanctissimi hujus viri historiam disseminavit. Cum ad ecclesiam suam reversus est Nicetas, carmen [o] XVII. conscripsit Paulinus, iter scilicet prosperum illi precaturus, & ut perpetuum immortalitatis ejus memoriæ monumentum. Sed quo pertineat illud poema, an ad primum, an ad secundum Nicetæ iter, incertum est: spectare potius videtur ad annum 398. quo nihil tum moveri apud barbaros animadvertimus, nisi hoc potissimum tempore quo semper sub armis stabant.

[k] Ibid. v. 339.
[l] Ibid. v. 365.
[m] Ep. 29. n. 14.
[n] Sulp. Dialog. I. 3. c. 2.
[o] Carm. 17. v. 2.

2. Sed & jucundissima quoque accidit Paulino hoc anno S. Melaniæ senioris [p] ab Hierusalem Romam peregrinatio, quam Neapoli Nolam redeuntem apud se humanissime excepit. Singulas hujus historiæ partes vide apud Paulinum epist. [q] XXIX. Particulam [r] de ligno divinæ Crucis *munere Johannis Hierosolymitani episcopi* illustris hæc vidua ab Hierusalem attulit Paulino, ac dono dedit [s] tunicam de agnorum vellere, quam, ubi pro reverentia aliquandiu gestasset Paulinus, ad Severum misit, cui, illico ut accepit; destinaverat. Ad eos enim potissimum dies advenit Melania [t] quibus a Severo missum Victorem excepit, hoc est [u] exeunte hieme. Monebat eum per litteras Severus ne [x] se fatigatum putaret allatis per Victorem tot numero & copia voluminibus; quæ ad tres præcedentis itineris litteras easque amplissimas referuntur, quin imo illis miro quodam modo prorsus refectus postulabat ut pluribus, si posset, scriptis esset molestior: [y] magnis quoque laudibus priora scripta efferebat.

[p] Ep. 29. n. 6. & seqq.
[q] Ep. 29. 6. & 5.
[r] Ep. 31. n. 1.
[s] Ep. 29. n. 5.
[t] Ibid. n. 6.
[u] Ep. 28. n. 1
[x] Ibid. n. 4.
[y] Ep. 29. n. 1.

3. Paulinum præterea rogabat [z] Severus ut quæ de Annalibus non unius gentis, sed generis humani, ipsum fugerent Paulinus pertinr edoceret, quia iis inquirendis operam dabat, ac præsertim in concilianda Regum Juda & Israel chronologia non parum laborare se significabat, qua institutione indigebat ad universalem quam ad annum 400. produxit historiam conscribendam, quamque post hunc annum absolvisse potuit. Mittebat ad eum [a] pallia camelorum pilis texta. Inscripserat hanc anno superiore epistolam Severus, & Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, & postea statim reversurum; *Tu enim*, inquit [b] Paulinus, *vere spiritu Dei fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ fovebis calore; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero*. Victorem

[z] Ep. 28. n. 3
[a] Ep. 29. n.
[b] Ep. 28. n. 3

AN. 402.

rem vero [c], abeunte hieme, susceptum necesse habuisse dicit Paulinus vernis mensibus detinere; & quia breve spatium videbatur, cum & infirmissimus per idem tempus fuisset Paulinus, ut ad rescribendi negotium non valeret, per mediam æstatem Victorem retinuit, nec abire passus est nisi sub finem æstatis ut ad Severum autumno perveniret, & hiemem illi rursus impenderet. Eidem præbuit deferendam ad Severum epistolam XXVIII. cui adjunctum habebat [d] Theodosii Panegyricon nondum editum, cum quondam in S. Felicem carmine. De conferendis autem præteritorum temporum rationibus, scribit huic se studio operam numquam dedisse; sed ad Ruffinum se misisse ejus libellum, qui quidem si has historiæ causas non ediderit, veretur ne apud alium in his regionibus frustra requirat; si vero aliquid super his rescripserit, se transmissurum pollicetur. [e] Contextam de agnorum vellere tunicam ad Severum misit Paulinus, quam sibi de Melaniæ benedictione pignus esse dicebat. Ex laudibus sibi a Severo datis [f] majus sumpsit, quod responsum manifeste probat, humilitatis argumentum. Sed huic priori epistolæ addidit alteram, XXIX. scilicet, in qua [g] ex paliis camelorum pilis contextis materiam captat se confitendi peccatorem qui pænitentiæ habitu & labore indigeret, idque fuse satis explicat. Reliqua [h] præconium conficiunt Melaniæ, [i] cui utpote Romæ commoranti timere se dicit. Hoc quoque anno, nec serius ad Severum XXX. misit epistolam Paulinus, quam Augustinus [k] tractans de culpa originali citavit: de ea jam supra dictum est cap. 20. n. 1.

4. Rogaverat Severus, ut verisimile est, [l] Paulini & Therasiæ imagines, in quo eum insanire exprobrat Paulinus, multaque eum caritate pene delirum fieri; & ingeniose postulatum [m] de homine interiore interpretans eludit, ac solita venustate & sanctitate de eo disputat. Concludit denique dicens [n] quod si tantus amor illi est visibilia quoque captare solatia, poterit per magistras animi sui lineas vel imperitis aut ignorantibus Paulinum & Therasiam dictare pictoribus, memoriam illis in qua eos haberet pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. *Sed si forte*, addit [o] idem Paulinus, *ad intellectum verbi tui inscitior manus* * *artis erraverit, dissimiles pinget aliis; tibi* ✠ *tamen nos semper animo consideranti & complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus*. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti [p] Paulinum in æde sacra pingi curaverat: unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam, quam nec multo ante conscribere potuit; qua enim spe Paulinum adeundi ducebatur Severus, ea sane dejectus est cum Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo reddita fuerit hæc epistola, nec ea ullum habet historiæ monumentum.

c Ibid.
d Ibid. n. 6.
e Ep. 29. n. 5.
f Ibid. n. 1. & ep. 28. n. 4.
g Ep. 29. n. 1. & 4.
h Ibid. n. 6.
i Ibid. n. 13.
k Aug. ep. 186. n. 40.
l Paulin. ep. 30. n. 2.
m Ibid.
n Ibid. n. 6.
o Ibid.
* for. leg. artificis.
✠ f. leg. autem.

AN. 402.

CAP. XLII.

Iuxta S. Felicis tumulum novam basilicam construi jubet Paulinus, eamque variis ornat picturis.

Jam Paulinus, ut [a] supra diximus, adjunctas ad S. Felicis ecclesiam ædes anno 400. exstruere cœperat, quas [b] tertio post anno, scilicet 402. absolutas, & 14. Januarii die anno 403. [c] omnes, vel saltem aliquas, dicatas legimus. Mortuo Felici [d] erectus est tumulus qui sane non tanti viri meritis, sed oppressæ infidelium persecutionibus Ecclesiæ rebus afflictis respondebat. At insignis tanti viri virtus exiguo condita tumulo ita mirifice enituit, ut brevi [e] quinque basilicis adornatus fuerit, quarum fastigia longe aspectata urbis speciem præferebant. De his [f] quinque basilicis agit Paulinus in suis carminibus ab initio anni 399. inter quas forte capellam quamdam annumerabat, quæ licet basilica non fuerit, eo tamen nomine potuit nuncupari, quandoquidem cum [g] de nova basilica hoc anno absoluta loquitur, quatuor antiquis hanc additam esse asserit. Sed nec ad tumulum S. Felicis [h] affluenti populo sufficiebant (quatuor vel quinque) illæ basilicæ quas Nolam adveniens repererat Paulinus: [i] novam itaque exstrui jussit, quam apsis solo & parietibus marmorata necnon camera musivo illusa clarificabat, ubi Trinitas pleno coruscabat mysterio: Patrem quidem vox e nube tonans, Christum agnus, Spiritum columba designabat. Crucem præterea corona lucido cingebat globo, cui coronæ inerant Apostoli in columbarum choro figurati: tum de petra quatuor meabant fontes quibus stabant Evangelistæ quatuor viva Christi flumina; versus enim inscripti hæc omnia explicabant. Intra apsidem [k] trichorum videbatur altare in quo sacratæ Apostolorum & martyrum reliquiæ reconditæ erant, necnon particula de ligno Crucis quam Melania ab Hierusalem hoc ipso anno ad eum detulerat. Totum vero extra concham [l] basilicæ spatium alto & lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatabatur, quibus duplex per singulos arcus dirigebatur ordo columnarum. [m] Cubicula intra porticus quaterna, longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis religiosorum ac familiarium, *accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbebant*. Deinde cum [n] duabus dextra lævaque conchulis intra spatiosum sui ambitum apsis sinuata laxabatur: sinistra quidem orantes & legem sanctam meditantes recipiebat, dextra vero immolanti jubilationis hostias antistiti patebat, instar venerandæ penus qua condebantur & qua promebantur sacri ministerii vasa & ornamenta ad altare deferenda.

2. In hac [o] nova basilica antiquam Legem, hoc est [p] Pentateuchi, Josue & Rut historias, [q] additis argumentis, depingi voluit Paulinus in gratiam eorum qui ad S. Felicis festum undique singulis annis illuc confluebant, qui quidem ferme omnes [r] rustici erant, adeoque rudes & imperiti, ut aliquid maxime religiosum ducerent super tumulos Sanctorum mensas struere,

a Cap. 37. n. 3.
b Carm. 25. v. 368.
c Ibid. v. 7. & 157.
d Carm. 28. v. 170.
e Ibid v. 170.
f Ibid.
g Ep. 32. n. 10.
h Carm. 13. v. 182. & carm. 24. & v. 491.
i Ep. 32. n. 10. & Not. 390.
k Ibid.
l Ibid. n. 12.
m Ibid.
n Ibid. n. 13. & 16.
o Carm. 25. v. 398.
p Carm. 24. v. 517.
q Ibid. v. 514.
r Ibid. v. 547.

AN. 402.

struere, & convivia sectantes in ipsis basilicis noctem in epulis crebrisque potationibus consumere.

Ergo probant obiti (exclamat Paulinus) *quod damnavere magistri?*
Mensa Petri recipit quod Petri dogma refutat?

Hic abusus in Ecclesia jam multum invaluerat, fueratque a S. Ambrosio Mediolani sublatus, aliisque compluribus in locis a propriis Episcopis. Eumdem omni studio ab Ecclesia Africana removit Augustinus, sed magis docendo quam jubendo, & monendo quam minando. Eamdem viam tenuit Paulinus eodem animo affectus: totam basilicam variis ornavit picturis, ut rustici a suis compotationibus ad hæc nova contemplanda abducti ad victam sanctiorem temperantiores facti converterentur. Hujusce temporis basilicæ, ipsius Paulini testimonio, orientem plerumque spectabant: ab usu tamen communi recedens Paulinus novam basilicam versus S. Felicis ecclesiam exstruxit. Novam a veteri cujusdam monumenti, abside interposita, obstructus paries excludebat tribus januis patefactus a latere basilicæ S. Felicis: Paulinus totidem a fronte ingressus sui foribus novam reseravit, & paribus trinis arcubus, quibus tota hæc basilica in basilicam memorati confessoris perlucente transenna aperiebatur, quod diatritam veluti speciem ab utraque in utramque spectantibus lætissimo præbebat aspectu. In ipsis basilicæ novæ ingressibus dextra lævaque Crucem Paulinus minio depinxerat, quæ floriferæ coronæ orbe cingebatur, signo cælesti superstantibus columbis. Intra ipsam transennam qua breve illud, quod propinquas sibi basilicas potius discludebat, intervallum continuabatur, interfluebat fons in sacras ædes intrantium abluendis manibus oribusque lavandis, qui fontes ex adversa fronte templi ea ætate frequentes erant, & etiamnum visuntur in Cathedralium & præcipuarum Ecclesiarum atriis, hisque fontibus successit vas aquæ lustralis ad vestibulum templi apponi solitum. Præter ingressum qui erat a latere basilicæ S. Felicis, alter patebat aditus, cujus januam superstabat Crux coronata.

t Ibid. 407. u Petr. 4. 3.
x V. Not. 143.
a Vit. Gel. Amb. l. 9. c. 1.
z Aug. ep. 22. & serm. 3. & 205. de div.
y Paul. carm. 24. v. 310.
z Ep. 32. n. 13.
a Ibid.
b Ibid.
c Ibid. n. 14.
d Ibid. n. 15.
e Vid. Not. 41. & 169.
f V. Not. 42.
g Ep. 32. n. 12.

Cap. XLIII.

Paulinus antiquam S. Felicis basilicam picturis adornat, & foris pluribus circumdat ædificiis.

1. PRæter hanc novam Ecclesiam, Paulinus prædictam S. Felicis basilicam novis decoribus ornavit: insculptum camera crispante lacunar ebur in ligno mentiebatur, tectoque superne pendentes lychni spiris ahenis retinebantur. Hæc steterat basilica pilis deformibus vasto agmine, quibus in melius mutatis, quin etiam, ni fallor, marmoreis fulcivit columnis, quo major fieret & spatii & luminis accessio. Exstant hodieque in S. Felicis basilica haud dubie S. Paulini manu inscripti versus, qui & eam ampliorem & lucidiorem redditam fuisse declarant. Hanc etiam depinxit Paulinus, ita ut æque nova ac altera appareret: in ea novi Testamenti historiam descripsit; & sub altaris mensa cineres & reliquias SS. Johannis Baptistæ, Andreæ, Thomæ, Lucæ, Agricolæ, Vitalis, Proculi Nazarii, & Euphemiæ, deposuit.

a Carm. 24. v. 373.
b Ibid. v. 385.
c Ibid. v. 391. & carm. 23. v. 170.
d Carm. 24. v. 394.
e V. Not. 162.
f Carm. 24. v. 136, & carm. 25. v. 211.
g Ibid. v. 200.
h Ibid. v. 373.
i Carm. 24. v. 403.

2. Tres habebat hæc basilica aditus. E regione basilicæ novæ, tres erant aditus: ostiolum erat ex altera parte qua de hortulo Paulini quasi privatus aperiebatur ingressus. Præterea majora duo patebant ostia ad præcipuum atrium in quo obscuro fuerat tecto porticus, quæ Paulini cura & studio crevit pigmentis atque culmine, eaque videtur non fuisse operta. Non procul abhinc vetus erat hortulus & ruderis agger, quem Paulinus purgari jussit, & eo loci novas exstruxit domos: insuper area quædam, quæ largo perfundebat lumine sacram ædem, quæ porticibus necnon duplici tegmine cellis per vestibulum coeuntibus cingebatur. Erat & altera minor area, sed cultu major, interior, & veluti tribus juncta basilicis, ex uno pandens diversos aditus ad omnes, circumjectis etiam ornata porticibus quæ fulciebantur columnis marmoreis, quibus imposita erant duplicato tegmine cœnacula sacris quasi tectis contignata, & de superis fenestris altare spectantia, in quibus hospitabantur qui ad sepulcrum S. Felicis Deum religiose precaturi accedebant. In area varii erant fontes ac multiplicis formæ, & maxime prælucens cantharus quem cancellato tegmine ænea tegebat turris. Complures adstruxerat Paulinus cisternas, quæ pluviales exciperent aquas & in hos fontes refunderent, cum procul urbs, & aquæductus prope nullus ab urbe exiguam illuc tenui limite guttam demitteret. Ad aliud latus porticus cernebatur mediis bipatente spatio fulta columnis, quæ culmine discretas aulas adito sibi copulabat. Spectabatur & ædes altera oblonga, per plura atria etiam discreta, prati seu campi spectaculum præbens, inclusi autem septo ne sacra tecta profanis oculis paterent. Notat insuper Paulinus arctissimas aliquot cellas quo per trina ostia pandebatur aditus: primam complebant Job & Tobiæ sacra gesta; secundam ornabant plurimorum utriusque sexus martyrum imagines; in tertia facta Judith & Esther penicillo erant eleganter expressa. In interiore majoris auræ seu Ecclesiæ, sinu insita latebat cella procul stellato speciosa tholo & trino recessu; cujus in medio baptisterii fons enitebat in quo nondum quisquam baptizatus fuerat, nec deerat altare ad sacra mysteria celebranda. Hic locus forte fuerat a Paulino solum modo ornatus, decoratus ac renovatus, cum fateatur in eo se superatum a Severo quod baptisterium ille condidisset. Hæc fere omnia, quantum potuimus assequi, describit Paulinus noster de additionibus & ornamentis ab ipso factis in S. Felicis honorem, quem in patronum assumserat. Non deerunt perspicaciores oculi qui plura penetrent.

3. Hæc ædificia Deo accepta fuisse testatur Paulinus, quod & miraculo quodam comprobatum est: In media enim area juxta Ecclesiæ limina erant vetulæ domus duæ ligneæ quæ fœdo obice prospectum cæcabant & *decus omne operum premebant*. Illas amoliri cupiebat Paulinus; at dominus cujus erant jurabat se potius mortem oppetiturum, quam inde egressurum.

k Ibid. v. 416.
l Ep. 32. n. 13.
m Ibid. n. 14.
n Carm. 24. v. 374.
o Ibid. v. 364.
p Ibid. v. 366. & carm. 3. v. 9.
q Ibid. v. 367. & carm. 23. v. 390.
r Ibid. v. 370.
s Carm. 24. v. 367.
t Carm. 23. v. 16.
u Ibid. v. 54.
x Carm. 24. v. 400.
y Ibid. v. 449.
z Carm. 25. v. 32. & seqq.
a Carm. 24. v. 470.
b Ibid. v. 465.
c Ibid. v. 480.
d Ibid. v. 484.
e Carm. 25. v. 33.
f Ibid. v. 24.
g Ibid. v. 180.
h Ep. 32. n. 4.
i Carm. 25. v. 62. & seqq.

Temnenda

AN. 402.

Temnenda quidem vox (ait [k] Paulinus)
Ista videbatur: sed erat, fateor mibi idipsum
Invidiæ, tædebat enim vel vincere rixa.

[k Carm. 24. v. 32.]

At [l] quadam nocte ex improviso una cellarum incendio subito flagrante ita exarsit ignis, ut Ecclesia ipsa & tota vicinia periclitarentur. Frustra ad arcendam flammam diu elaboratum est, donec ipse Paulinus S. Felicis templum ingressus supplices ad Deum preces fudit, & martyris fultus precibus, meritis quoque Apostolorum quorum cineres et reliquiæ sub altari vicinæ Ecclesiæ delitescebant, domum ipse postea reversus, sumtum de veræ Crucis ligno fragmentum flammis opposuit, quæ statim impetum remoratæ convertere se in pristinum locum de quo insurrexerant, ubi deficiente pabulo brevi exstinctæ sunt. [m] Mane facto una dumtaxat reperta est domus ignis incendio absumta; sed ita excandescens dominus, cujus domus fuerat tam miserabili, ne dicam mirabili, casu eversa, alteram destruxit. itaque sine lite voti compos factus est Paulinus. Altera illa basilica, in qua orasse Paulinum et Apostolos invocasse diximus, videtur fuisse nova illa quam construxerat; et quia jam altari suppositas reliquias legimus, manifeste apparet jam tum illam esse dedicatam; De [n] ligno enim veræ Crucis præter fragmentum quod sub eo altari reposuit, aliam [o] particulam ad Severum anno sequenti mittendam reservaverat: sed sive illa basilica hoc anno, vel sequenti fuerit dedicata, fuit certe [p] ab Episcopo Paulo Ecclesiæ Nolanæ tunc præsule.

[l Ibid. v. 75. & seqq.]
[m Ibid. v. 318.]
[n Ep. 32. n. 11.]
[o Ep. 31. n. 1. & 2.]
[p Ep. 32. n. 15.]

AN. 403.

Anno Christi 403.

Cap. XLIV.

Basilicam item Fundis exstrui jubet Paulinus, & pro Primuliacensi basilica ad Severum mittit carmina.

1. AD solitam Paulino festivitatem accessit et altera [a] hoc anno solemnitas, dedicatio scilicet omnium operum quæ ad sacram S. Felicis ædem addita et recens absoluta pari undique cultu emicabant, vel certe [b] baptisterii ab Episcopo (Paulo) ad baptismatis et sacrificii usum consecrati, ubi utrumque sacramentum eadem die administravit. In hæc nova ædificia et præteritum incendium decimum in S. Felicis laudem Natalitium carmen [c] condidit Paulinus, quod integrum ad hos usque transmissum est: accedunt piæ cogitationes in spiritalem animæ Christianæ renovationem, et præclaro hoc carmine illud poema concludit.

[a Carm. 25. v. 8.]
[b Ibid. v. 182.]
[c Carm. 25.]

[d] *Non igitur simus veteres inter nova tecta....*
Vita prior pereat, pereat ne vita futura;
Sponte relinquamus mundum, non sponte carendum;
Sponte aisi fugimus; moriamur, ne moriamur:
Letalem vitam vitali morte tegamus,
Terrena intereat, subeat cælestis imago;
Et Christo vertatur Adam, mutetur & istic,
Ut mutemur ibi: qui nunc permanserit in se
Idem, & in æternum non immutabitur a se.

[d Ibid. v. 184.]

Ecclesiam [e] quoque Paulinus construi jussit Fundis oppido, ubi possessiones olim habuerat et familiare domicilium: ita ad pignus quasi civicæ caritatis basilicam dedit in ipso oppido, quoniam et ea indigebat, ruinosam et parvam habens. Hæc tamen posterior non videtur priori fuisse multo major, vocatur enim aliquando a Paulino [f] *basilicula*. Ejus titulus, quem Severo misit, docet quomodo [g] apsidem pinxerit, et fertur [h] non ita pridem aliquid es hac pictura Romæ visum fuisse. Reliquias [i] SS. Andreæ, Lucæ, Nazarii, Prothasii et Gervasii sub eo altari reposuit Paulinus; et cum hæc [k] basilica esset propemodum constructa, ac mox consecranda *in nomine Christi, Sanctorum Sancti, Martyrum Martyris, & Dominorum Domini.*

[e Ep. 32. n. 17.]
[f Ibid.]
[g Ibid.]
[h V. Not. 174.]
[i Ep. 32. n. 17.]
[k Ibid. n. 17. & ep. 32. n. 1.]

AN. 403.

2. Litteras XXXI. et XXXII. hoc anno dedit Paulinus ad Severum [l] qui etiam ædificandis religiosis locis operam dabat. In primis Severus basilicæ [m] baptisterium, quod hinc S. Martini, illinc Paulini imaginibus decoravit, elaborandum curavit; [n] addidit et quædam carmina, quæ desiderantur, ubi de lumine et mellis favis verba faciebat. Cumque ad Paulinum scripsit per Victorem [o] qui apud Severum hiemare debuerat, [p] monuit se deleturum hæc carmina, si alia mitteret Paulinus. His addidit Victor [q] a Severo desiderari Sanctorum reliquias quas in hac Ecclesia reconderet: cui Paulinus [r] significavit nullas sibi superesse, præter eas quas mox dedicandæ Fundanæ basilicæ reservabat. At fragmentum de ligno veræ Crucis, quod sibi supererat ex dono Melaniæ, [s] tubello aureo conditum ad Sulpicii Severi socrum Bassulam misit Therasiæ sponsæ suæ nomine, quod perinde erat ac si Severo ipsi illud dono dedisset; ideo a se [t] missum id fuisse Severo alibi testatur, eique suadet ut sub altari Ecclesiæ inter alias reliquias reponat, [u] nisi mallet ad quotidianam tutelam atque medicinam sibi reservare; docetque [x] quanta reverentia tractare debeat rem adeo pretiosam, et refert quemadmodum [y] ab Helena Crux reperta sit. Cumque pateret pagina, [z] prolixam epistolam denuo inchoavit, in qua conqueritur [a] se a Severo vel majori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit. Sed post de industria eo sermonem convertit [b] quasi Severus in Martino formam justitiæ et summam virtutum, in Paulino vero conscientiæ iniquitatis obtritionem et confessionem declaraverit, ut et beatis Martinus exemplum pateret, et Paulinus miseris. [c] Duo ad illum epigrammata in hanc misit sententiam, et petiit ut si illa in baptisterio ponere vellet, servaset tamen sua. Hæc omnia [d] fecisse se declarat pro suo summo in eum studio, ita ut magis de non obtemperando, quam de multiloquio, peccatum timeret: hac se ratione [e] adductum ut suadente Victore duarum Nolanæ et Fundanæ basilicarum versus mitteret, [f] & novos etiam conderet Severi basilicarum parietibus inscribendos, ipsique [g] tumulo S. martyris Clari qui in una harum requiescebat, quorum materiam Victor dictaverat enarratione operis. Ubi multa dixit Paulinus de ædificiis illis materialibus, [h] ad spiritualis rationem ædificii sermonem convertit, de quo suo more præclare disserit.

[l Ep. 32. n. 2. & 10.]
[m Ibid. n. 1. & 2.]
[n Ibid. n. 4.]
[o Ep. 28. n. 1.]
[p Ep. 32. n. 4.]
[q Ep. 30. n. 3. & ep. 32. n. 7.]
[r Ep. 31. n. 1.]
[s Ibid. n. 1.]
[t Ep. 32. n. 7.]
[u Ibid. n. 8.]
[x Ep. 31. n. 1.]
[y Ibid. n. 3.]
[z Ep. 32. n. 1.]
[a Ibid. n. 2.]
[b Ibid. n. 1. & 3.]
[c Ibid. n. 3.]
[d Ibid. n. 4.]
[e Ibid. n. 10.]
[f Ibid. n. 5. & 7. 8.]
[g Ibid. n. 6.]
[h Ibid. n. 15. & 23.]

*****

Cap.

AN. 403.

Cap XLV.

Ad Alethium, & Florentium Cadurcensem Episcopum scribit Paulinus. Mors Fratris ipsius.

1. IN hoc eodem forsan itinere Victor eorum communis tabellarius a Paulino litteras Alethii detulit, b qui ex suis elucubrationibus aliquid, ut arbitror, postulabat, quod c benevolentiæ argumentum tam dulce Paulino, quam insperatum fuit: sed eius studio d Paulini humilitas restitit. Non est integra epistola XXXIII. qua Paulinus Alethio respondet, cujus enim continuatio in qua agitur de S. Paulæ filia spectat epistulam XIII. ad Pammachium. Putat Chiffletius e Alethii votis cessisse Paulinum, & sermonem de Gazophilacio ad eum misisse, qui quidem in MS. codice Vaticano Alethio nominatim inscribitur. Sed eum f ad multos verba faciat Paulinus, concionem ad populum potius quam epistolam dixerim, inter quas tamen ei dedimus locum ut suo numero constaret. Et facile quivis judicaverit fuisse aliquando sollicitatum ab Episcopo Nolano Paulinum ut populum doceret maxime eleemosynæ virtutem & meritum, cujus erat egregius concionator & magister: de ea enim hæc præcipue tractat oratio, quæ omnium Paulini operum elegantissima est & suavissima. Stilus longe purior quam in epistolis; cum enim illam studiose elaborare coactus fuerit, videtur magis adstricta compositio, in qua solitam in epistolis verborum copiam & rapiditatem coercuit. Inscripta est *de Gazophylacio*, non aliam ob causam quam eo quod in ea primo de Gazophylacio loquitur, quod post Tertullianum vocat mensam in ecclesia positam in qua recondebantur erogatæ pauperibus eleemosynæ. Alethius ille merito ac jure laudatur * apud Hieronymum anno 407. cum tantum sacerdotis esset caractere insignitus: factum enim eum Cadurcensem Episcopum, mortuo fratre Florentio, apud omnes constat.

2. Ad hunc Florentium scripsit quoque Paulinus, quod hic observamus cum tempus conscriptæ epistolæ XLII. non omnino certum sit: eam tamen circa annum 405. scriptam putamus. A Florentio g quem nondum noverat Paulinus epistolas accepit plenas officii & humanitatis perinde ac si antiqua præcessisset inter eos necessitudo & familiaritas. Huic etiam Paulinus humaniter & liberalissime respondit, & ita lætatus h est ejus Episcopi se adeptum esse amicitiam, & caritate ditatum, ut de eo laudes Deo plurimas referat. De hoc Florentio nihil peculiare legimus. Magnifice i Paulinus ejus prædicat epistulam, cujus sermo Apostolico sale conditus saporem gratiæ, quæ illi data esset, ita exprimeret; quemadmodum eloquii suavitas quam suavis in eo esset Dominus aperte ostendebat. Adjungit Paulinus k eum per mansuetudinem ovis & agni innocentiam meruisse pastorem fieri; & sublimem factam per humilitatem & mansuetudinem cordis animam illius in id singulis diebus incumbere, ut animas de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus hamo verbi salutaris extraheret, ad quod opus in sortem Apostolorum assumtus fuerat. Hunc l Florentium fecerunt quidam Tiburtinensem Episcopum quia tunc temporis vivebat quidam eo nomine Tiburtinensis Episcopus: sed huic levi conjecturæ præponenda est trium codicum manuscriptorum autoritas, in quibus inscribitur Cadurcensis Episcopus.

3. Paulinus initio sequentis anni m Delphinum Burdegalensem Episcopum in Sanctorum numerum adscribit, cujus reliquiæ has terras commendabant; itaque serius quam præsenti huic anno non debemus adscribere epistolam ad Delphinum XXXV. n qua priori ejus epistolæ brevissimæ respondet, ex qua fortasse vel alio indicio mortem fratris circa idem tempus cognoverat: qua de causa non prolixam ad Delphinum fecit epistolam. Dolorem duntaxat exposuit non tam de fratris morte susceptum, quam de gestis ipsius, quæ ut pietati Christianæ ita nec votis suis congrua deficiat. Pro ejus anima & pro se preces Delphini postulat. Ad Amandum paulo prolixiorem o eadem de causa dedit epistolam XXXVI.

a Ep. 33. n. 1. & 2.
b Ibid. n. 2.
c Ibid. n. 1.
d Ibid. n. 2.
e Chiffl. p. 47.
f Paul. 34. n. 1.
* V. Dissert. III. n. 2.
g Paulin. ep. 42. n. 1.
h Ibid.
i Ibid. n. 2. & 3.
k Ibid. n. 1. & 3
l V. Chiffl. p. 10. & 11.
m Paul. carm. 27. v. 76.
n Ep. 35.
o Ep. 35. n. 2.

AN. 404.

Anno Christi 404.

Cap. XLVI.

Victricius, Aper, & Augustinus, Paulino scribunt: his ille respondet. Pelagius etiam scribit ad Paulinum.

1. EX carmine a quod sub initium hujus anni in S. Felicis laudem edidit Paulinus pauca nobis supersunt fragmenta, in quibus agitur de Sanctorum reliquiis quas Deus per orbem iis veluti expiandum dispersit. Si integrum exstitisset poema, ex eo innotuisset quantus Alarici nominis terror anno superiore Italiam invaserit, in quam descenderat, & unde post pugnam Pollentiæ discessit. Hoc anno ad Paulinum b scripsit Victricius Rotomagensis Episcopus per Candidianum, cui respondit Paulinus epistola XXXVII. Videat Lector Dissertationem IV. Ad Paulinum item c scripserat Aper de sua ad Christum conversione: eodem anno ei respondit Paulinus epistola XXXVIII. Quis ille fuerit Aper, & quale Paulini cum eo commercium, vide Dissert. V. Hoc, ut videtur, anno d maximi scandali causam præbuere Hippone Bonifacius presbyter & quidam laicus nomine Spes, quorum contentionem cum discutere aut saltem aliis explicare non posset Augustinus, jussit utrumque in locum quemdam miraculis clarum pergere, ut Deus alterutrius innocentiam aut culpam patefaceret. In e locum igitur ubi beati Felicis Nolani corpus conditum est eos misit, quia inde ipsi facilius fideliusque scribi poterat quidquid super ea re divinitus esset propalatum; quod citra dubium Paulini gratia dicebat, cum quo inceptum anno 395. commercium probabile est eum fovisse semper, quamvis nulla illius exstet nota ab anno 396. ad hunc usque annum. Quis fuerit Bonifacii & Spei contentionis exitus non apparet. Hac fortasse in occasione has misit ad Paulinum litteras de quibus anno sequenti in epistola f mentionem facit, in quibus, ut videtur, ei proponebat quæstionem quamdam de obligatione nostra semper Dei voluntati parendi: de

qua

a Carm. 27.
b Ep. 37. n. 2.
c Ep 38. n. 1.
d V. ep. 78. Aug. & Ord. Chronol.
e Aug. ep. 78. n. 3.
f Aug. ep. 80. n. 2.

AN. 404.

qua Paulinus ad eum rescripsit [g] ita se illo quo feliciter utebatur loco perseverare decrevisse, ut si quid de se aliud Domino placuerit ejus voluntatem præferret suæ. Augustinus [h] Paulinum Christiano plane intellectu & devotione in sua epistola locutum esse dicit, verum nimis cursim & breviter, & exoptare se ut idipsum aliquanto apertius explicuisset, quoniam modo voluntatem Dei, quæ nostræ præponenda est, noverimus. Neque Augustini litteras, neque Paulini responsum habemus, quod probabile est eum per [i] Celsum domesticum suum misisse.

g Ibid. Hæc Paulini epistola excidit.
h Aug. ep. 80. n. 1.
i Infra n. 2.

AN. 405.

Anno Christi 405.

2. Nobis nihil superest illius poematis quod Paulinus hoc anno in S. Felicis honorem scripsit. Vel ipsis primis mensibus binas Paulino epistolas misit Augustinus: [k] aliam quæ periit, per Fortunatianum Thagastæ presbyterum Romam proficiscentem: alteram [l] per Celsum, qui cum festinaret Nolam reverti, pauca illico scripsit Augustinus, [m] cui plura, ut voluisset, scribendi facultatem non dedit Celsus. Paulinum rogat [n] ut ipsi rescribat quibus signis possit innotescere Dei voluntas in occasionibus vitæ humanæ, in quibus sæpe facile non potest discerni. Eum plurimi fecisse Paulinum ex iis litteris evidenter apparet. Dicit [o] se non potuisse, nec etiam debuisse Celsum retinere, cui cum Paulino melius quam secum esset. Africana Ecclesia sæpe cogebatur Episcopos in Italiam multis de necessitatibus gravissimis mittere: [p] quos quidem Episcopos fere omnes Nolam se contulisse apparet, ut ibi Paulinum salutarent. Solabatur illud Augustinum, quod assidue Paulinum amicorum oculis videret Theasius & Evodius ambo deinde confessores, quorum ultimus erat Augustino conjunctissimus, legati fuerant a Carthaginensi Concilio ut in Donatistarum effrenatam violentiam peterent leges: hoc ipso anno eas obtinuerunt mense Februario. Paulinum adierunt, Augustinus vero qui eos expectabat, cum profectus est Celsus, dixit [q] Paulinum ad se in eorum Episcoporum pectoribus & sermonibus esse venturum, cumque ex iis quæ referrent quantum posset eo satiatus fuerit, se ad eum prolixiorem, cujus se confitebatur debitorem, missurum epistolam pollicitus est. Neque ea nunc apparet, neque ulla earum quas ad se invicem ad annum usque 408. mittere potuerunt.

k Aug. ep. 80. n. 1.
l Ibid.
m Ibid.
n Ibid. n. 2.
o Ibid. n. 1.
p Ibid. & ep. 95. n. 1.
q Ep. 80. n. 1.

3. Pelagius qui, antequam vulgata esset ejus hæresis, multorum sanctorum virorum amicus erat, [r] tamquam Dei servus etiam a Paulino amabatur. Augustinus se hujusce hæresiarchæ [s] epistolas ad Paulinum misisse dicit, in quibus se satis gratiam agnoscere ajebat Pelagius, quod a Deo nobis insitam esse voluntatem liberumque arbitrium fateretur. Eadem est, ut videtur, epistola ad Paulinum longa 300. circiter lineas, ut numerat [t] ipse Augustinus, quam Pelagius afferebat anno 417. ut fidem suam probaret sinceram & orthodoxam. Augustinus non dicit in ea epistola aliquid absolute malum fuisse, at eum de gratia nonnisi remisso admodum vixque sustinendo modo in ea scripsisse contendit. Pelagius eam se epistolam [u] ante duodecim fere annos atque ideo circa annum 405. scripsisse testabatur. De Apri conversione fuse tractamus Dissertatione V. De ejus ad Paulinum epistola, deque Paulini ad ipsum responso diximus [x] anno superiore. Aper rursus ad eum [y] scripsit & questus est possessiones filiorum suorum causas sibi esse necessitatis qua terrena curaret, cum eas vendere debuisset. Paulini [z] paupertatem laudabat, & *lato potens ore* [a] describebat horrulum Nolanum. Paulinus [b] suo & Therasiæ nomine ad Aprum & ad Amandam rescripsit: Eos hortabatur [c] ut tantum ad eruditionem animæ traherent quantum de jure possent, [d] sese Christi agrum esse cogitarent, & qualem agri sui, ut ferret fructus, speciem fieri postularent, talem cordis sui Deo Domino culturam redderent: deinde [e] seipsum deprimit Paulinus & de suis tentationibus loquitur. Circa hunc annum scripsit Paulinus ad Sanctum & Amandum epistolas XL. & LXI. Vide Vit. c. 25.

r Aug. ep. 186. n. 2.
s Ibid. n. 1.
t Aug. lib. de Gratia c. 35.
u Ibid.

AN. 405.

x Cap. 46. n. 6.
y Paul. ep. 39. n. 2.
z Ibid. n. 3.
a Ibid. n. 4.
b Ep. 39. in tit.
c Ibid. n. 2.
d Ibid. n. 3.
e Ibid. n. 4.

Cap. XLVII.

Ad Severum & Desiderium scribit Paulinus. Severus Postumianum hortatur ut invisat Paulinum.

1. Per [a] Victorem ad Paulinum eo, ut credimus, anno scripsit Sulpicius Severus. Quis litterarum tenor fuerit non palam nobis est, nisi quod a Paulino peteret quamprimum sibi remitti Victorem, ut ad vindemiæ dies remissus occurreret. [b] Desiderii presbyteri litteras simul ei Victor reddidit, qui ab eo petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit. Post [c] modicum adventus sui Nolam tempus Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut Paulinus breves ad Desiderium & Severum litteras fecerit, quæ binæ perierunt. Et forsan eodem tempore aut paulo post conscripta est ad Florentium Cadurcensem Episcopum epistola XLII. de qua fuse [d] supra diximus. At vero jamjam [e] profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, dum hiems navigationem & itinera metus clauderent, quibus impeditus necessitati longam Nolæ dilationem ad finem usque hiemis præstitit. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat, ne ipsi Romanorum aut hostium exercitus in via occurrerent: quod referre fas est ad descensum Alarici [f] in Italiam anno 403. aut Rhadagaisi anno 405. Cum vero retulerimus ad annum 403. epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam; huncce metum rejicere oportet in descensum Rhadagaisi qui multo majorem quam Alaricus in Italia concitavit terrorem. Rhadagaisi [g] exercitus nonnisi circa hiemem deletus fuisse dicitur, qui licet ante fuisset; Romani etiam exercitus milites, qui adhuc multis in locis dispersi esse poterant, quique ut plurimum barbari erant, metum viatoribus incutere potuerunt.

2. Eo, ut videtur, anno [h] Posthumianus ex Oriente, exacto ibidem toto triennio, reversus est. Trigesima luce [i] ex Ægypto Massiliam pervenit, decima vero ex urbe Massilia ad locum ubi Sulpicius Severus degebat. Materiam Dialogorum suppeditarunt Sulpicio Severo prima cum ipso colloquia, sub quorum finem [k], cum Posthumianus esset Orientem mox repetiturus, eum hortatur ut per Campaniam iter haberet, licet de via multum

a Paul. ep. 43. n. 2. & 4.
b Ibid. n. 3.
c Ibid. n. 1. & 2.
d Cap. 45. n. 7.
e Ep. 43. n. 4.
f Prosper. Chron.
g Ibid.
h Sulp. Dial. 1. c. 1.
i Ibid.
k Sulp. Sev. Dial. 3. c. 10.

AN. 405. hac de causa deficeret. *Non tibi tanti sint*, inquit [l], *magnarum morarum dispendia, quin illic adeas illustrem virum ac toto laudatum orbe Paulinum. Illi, quaeso te, primum sermonis nostri quod vel hesterno confecimus vel hodie diximus volumen evolve. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum sacra viri laudes Roma cognoscat, sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illiricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque in Christo virtutum piissimus aestimator, non abnuet praesulem nostrum cum suo Felice componere.* Cum [m] mortuus est Paulinus apud se habebat quemdam presbyterum nomine Posthumianum: an idem fuerit qui reversus ex Oriente Paulino adhaeserit, non mihi constat.

[m] Uran. de Obitu Paulini n. 2.

Anno Christi 406.

3. Decimi tertii Natalitii carminis [n] in honorem S. Felicis, quod juxta historiae nostrae seriem ineunte hoc anno scriptum fuit, titulus est: *De Gothorum exercitus cum suo Rege interitu:* quibus verbis aperte [o] Rhadagaisi clades indicatur; quae quidem clades tamquam manifestum illudque mirum Dei in Imperium Religionemque Christianam tutelae indicium semper habita est; & ea quae supersunt pauca ex hoc poemate [p] carmina Paulinum Romae & Imperii Martyribus hanc victoriam tribuisse probant. [q] Victorem anno superiore a Severo & Desiderio missum ad Paulinum vidimus, cuactumque fuisse Nolae expectare donec adventasset verna tempestas ut in Gallias rediret. Sic [r] exspectantem eum invasit gravissimus morbus, quo in extremis positus est. Ejus tribulationem [s] compatiens sustinuit Paulinus, sed quamvis jam ab omnibus desperatus aegrotaret, [t] de Severi tamen fide ejusque meritis sanitatem speravit Paulinus. Revera [u] convaluit Victor: sed plus temporis in reficienda valetudine consumsit, quam aegritudine tolerata produxerat, & [x] vicino tantum Apostolorum natali plane restitutus est. Tamei to dimittere eum noluit Paulinus; sed retinuit donec secum Romam illum sui itineris annui socium duceret, ut illinc proficisceretur in Gallias reversurus, & ad vindemiae dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod praescripserat Severus [*], verum sequenti tantum anno. Duas [y] breves epistolas quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum & Desiderium scripserat Paulinus, eidem Victori deferendas dedit; sed duas prolixiores ad eosdem, *remissa atque laxata in otium mente* scriptas iis adjecit. Ea quae ad Severum prolixior erat scripta, periit, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit.

[n] Paul. carm. 28. in tit.
[o] V. Not. 129.
[p] Carm. 28.
[q] Cap. 47. n. 1.
[r] Paulin. ep. 43. n. 1.
[s] Ibid. n. 2.
[t] Ibid.
[u] Ibid. n. 2.
[x] Ibid.
[*] Ibid. n. 2.
[y] Ibid. n. 2. & 24

4. In [z] Spicilegio Acheriano binas nomine Severi ad Paulinum inscriptas habemus epistolas, quarum prima sane est Severi ad Paulinum, quare & eam [a] supra retulimus. Altera etiam potuisset mitti ad Paulinum, eaque esset praeclarum pietatis ejus argumentum, cum sit gratiarum actio cujusdam nomine sui & aliorum, ut videtur, rusticorum, quod ipsius cohortationibus veritatem & Dei cultum fuissent edocti, minis non territi. Sed cum constet epistolam hanc non esse Severi, nos hac una nixi auctoritate, Paulino, ea quae ipsi forte non conveniunt, tribuere non audemus. Cum Paulinus 10 epistola ad Desiderium [b] ostendisset quid causae fuerat cur Victor nonnisi post elapsum annum rediret, maxima se humilitate excusat de opere quod petebat Desiderius, eumque rogat ut sibi duodecim Patriarcharum Benedictiones ipse explicet.

[z] Spicil. T. 5. p. 532. 534.
[a] Cap. 35. n. 1.
[b] Ep. 43. n. 4.

AN. 406.

Cap. XLVIII.

Duodecim Patriarcharum Benedictionum explicationem a Ruffino Paulinus impetrat. Ad Aprum scribit; Melaniaeque filium laudat.

1. HAnc rursus a Ruffino Benedictionum explicationem postulavit [a] Paulinus, de qua se ab aliis consuli testatur [b] in sua ad Ruffinum epistola XLVII. Hanc expositionem ipsi denegare non potuit Ruffinus. Cum enim ad Paulinum scripsisset [c] Ruffinus se quibusdam de negotiis venisse Romam, Paulinus [d] eum rogavit epistola XLVI. ut capitulum quo Judas a Jacob benedicitur explanaret. Postea ad eum rursus scripsit [e] ab eoque petiit ut hanc benedictionem triplici interpretatione elucidaret, [f] historica nimirum, morali, & mystica; ita ut Ruffinus excusatione primum allata [g] tandem obtemperaverit, ejusque votis paruerit. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima, petiit [h] a Ruffino Paulinus, ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. Paruit Ruffinus, illaque duo opera etiamnum supersunt cum litteris quas simul ad Paulinum misit. Quare ut Gennadii auctoritatem taceamus, [i] Isidoro illud opus ipsi Paulino adjudicanti assentire non possumus. Se aliquid ejusmodi [k] *post tempus* a Ruffino expostulasse testatur Paulinus; Ruffinusque sibi ab ipso quaedam de Scripturarum interpretatione tradita fuisse asserit: verum illa non exstant. Ex priore illius [l] ad Ruffinum epistola eum aliquid de S. Clemente (Papa) transtulisse manifestum fit; quare cum gravius eum [m] admonuisset Ruffinus ut studium in graecas litteras attentius sumeret, se implere non valere affirmat, nisi diutius Ruffini consortio fruatur, eoque praeceptore utatur. Postremum per Cerealem epistolam XLVII. misit Ruffino qui [n] tunc in monasterio Pinetensi degebat, unde brevi erat Romam venturus ut in Orientem reverteretur; idque circa annum 409. ut demonstrabitur aliquando in historia S. Hieronymi & Ruffini.

[a] Ep. 46. n. 2.
[b] Ep. 47. n. 2.
[c] Ep. 46. Paulin. n. 1.
[d] Ibid. n. 3.
[e] Ep. 47. n. 2.
[f] Gennad. Catal. c. 17.
[g] Paul. ep. 47. n. 2.
[h] Ibid.
[i] Isid. Hispal. lib. Script. Eccl. c. 4.
[k] Paulin. ep. 46. 4. 1.
[l] Ibid. n. 2.
[m] Ibid.
[n] V. hist. Hieron. §. 156.

2. Credimus illo eodem anno 406. Paulinum [o] misisse epistolam XLIV. ad Aprum & Amandam, a quibus unam acceperat quam multum laudat, [p] & cui dicit se nihil simile posse referre. Tandem statuit [q] epistolam in eorum sermonis retractatione contexere, & apud eos rursus illorum epistolam laudans [r] usus est ferme iisdem verbis quibus Augustinus ad ipsum scripserat anno 395. Reliquum epistolae, adhibet in laudes Amandae quae seculi curas curabat, ut posset Aper totum se dare caelestibus & ministerii sui operibus. Eos denique hortatur [s] ut filios diligenter & pie educent.

[o] Paul. ep. 44. n. 2.
[p] Ibid.
[q] Ibid. n. 2.
[r] Ibid.
[s] Ibid. n. 4.
[t] Ibid. n. 5.

Anno Christi 407. AN. 407.

3. Decimi quarti Natalitii carminis [a] in S. Felicem supersunt tantum fragmenta quaedam, Illud carmen eo solum scripsisse videtur Paulinus, ut enumeraret Dei in se beneficia hujus sancti Confessoris ope. Si integrum exstaret, ex eo

[a] Carm. 29.

AN. 407. eo multa ad Paulini vitam spectantia colligeremus; sed & ex iis quæ habemus animadvertere possumus quam grato fuerit a Deo donatus animo Paulinus, qui & ejus generositati altæque humilitati merito tribui potest. Hoc etiam, ut credimus, anno Melania senior iter in Africam confecit, quæ fortasse ad Augustinum attulit epistolam [z] in qua Paulinus filii unici hujusce viduæ illustris circa idem tempus demortui laudes celebrabat.

z Ep. 94. n. 1.

AN. 408.

Anno Christi 408.

Cap. XLIX.

De Melania scribit Paulinus ad Augustinum, a quo per Possidium litteras accipit. Plurimos Galliæ Episcopos laudat. De S. Venerando Claromontano.

a Carm. 1.

1. DEcimum quintum Natalitium carmen [a], quantum conjicere possumus ex iis quæ supersunt, ad narranda S. Felicis miracula scripsit Paulinus. Illud de S. Felice ultimum a Paulino scriptum cognoscimus, sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi oblectationibus potuisse Paulinum avertere, qui ubi Episcopatum adeptus est, aliis sibi studiis pietatem colendam duxit. Saltem non illi erat satis otii festo die S. Felicis ut scribendis versibus animum adjungeret. Ab hoc ipso anno fuerunt [b] Paulino incredibiles occupationes, quibus illum expertem Augustinus credebat; & quibus jactatus Paulinus fortasse [c] solito citius Romam peregrinationem consuetam maturare compulsus est; illuc enim post Pascha se contulit, unde ante 15. Maii diem erat reversus. Ibi [d] Quintus diaconus jam Romæ aliquandiu commoratus ab Augustino epistolam, cujus erat portitor, Paulino tradidit. At ipsi percupienti Augustini epistolam legere per tempus non licuit, [e] donec interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuit, totum huic operi manciparet, & in ejus epistolæ lectione veluti in deliciis spiritualibus ab omni curarum fæce liber epularetur. Scribebat ad eum Augustinus de constantia Melaniæ in morte unici filii sui. Ad Augustinum 15. Maii die rescripsit [f] Paulinus epistolam XLV. in qua ejusdem Melaniæ laudes prosequitur; idemque videtur credere [g] Deum ab hominibus in vita æterna laudandum vocibus humanis post ipsam resurrectionem, sed laudem hanc humanis sensibus & eloquiis fore longe altiorem.

b Aug. ep. 95. n. 9.
c V. cap. 48. n. 1.
d Paul. ep. 45. n. 8.
e Ibid. n. 1.
f Ibid. n. 8.
g Ibid. n. 6.

2. Huic epistolæ respondit Augustinus sequenti hieme per epistolam 95. cujus delator fuisse videtur [h] Possidius, qui acturus causam Ecclesiæ suæ Calamensis apud Imperatorem, data occasione usus Paulinum lubens invisit. Circa idem tempus Episcopo Memori [i] litteras dedit Augustinus, ubi de filio ejus [k] Juliano agit qui tum erat diaconus, & postea hæresiarcha factus est. Conjugatus fuerat cum Ia, & Paulinus [l] patris & filii unicus (perinde ac Augustinus) in Juliani & Iæ matrimonium scripserat epithalamium, quod ideo in annum 400. aut circiter [m] rejecimus.

h Aug. ep. 95. n. 1. & adnot. in mar…
i A… ep. 203.
k Ibid. n. 4.
l Paul. carm. 25.
m V. cap. 37. n. 4.

3. Ad præsens tempus vel potius ad annum 409. referre possumus eam quam Gregorius [n] Turonensis citat presbyteri Paulini epistolam, in qua ait ille autor, *Utcumque se habent seculi mala*, hoc viris piis relinqui solatium, quod clarissimis præsulibus Deoque dignissimis, qui et sapientissimi et fidelissimi erant fidei et Religionis custodes, firmissimo tamquam præsidio fruerentur. *Videas*, [o] inquit, *Exsuperium Tolosæ, Simplicium Viennæ, Amandum Burdigalæ, Diogenianum Albigæ, Dinamium Engolismæ, Venerandum Arvernis, Alethium Cadurcis, & nunc Pegasium Petragoriis*. An presbyter ille hujus epistolæ autor fuerit Paulinus noster dubitat [p] Rosveydus. Hunc non esse Paulinum Nolanum contendit omnino Chiffletius [q], quia in eo quod destinguit autor ille Pegasium ab aliis latis indicat alios jam tum e vivis excessisse, quibus Paulinus Nolanus non videtur fuisse superstes. Hæc Chiffletius; cui non assentior, cum epistolæ Paulini ad Amandum scriptæ ante annum 404. nequaquam prohibeant quin ipse Amandus et alii præsules ante annum 431. e vivis excesserit. Quod autem Gregorius Turonensis eum presbyterum vocet, eo ad credendum adducimur Paulinum illum a Gregorio talem, qualis erat, in titulo epistolæ fuisse designatum; ita ut si sit Paulini nostri hæc epistola, ut minime dubitamus, ante annum 410. scripta fuerit necesse est, quo anno jam tum fuisse Episcopus videtur Paulinus. Et revera fieri non potest ut Amandus ante annum 410. objerit, si ante et post Severinum, ut communis fert opinio, Burdigalensem rexit Ecclesiam; et si epistolæ Zosimi suppositititiæ non sunt, [r] Simplicius Viennæ vivebat etiam anno 417. At enim si textus ipse Paulini diligenter observetur, quivis perspexerit id sibi animo proposuisse Paulinum ut exponeret quo statu tum Ecclesia esset cum hæc scriberet; adeoque eum recensuisse Episcopos vivos, non mortuos. idcirco non dicit, *Vidisti*, sed *Videas*, quod ad mortuos referri non potest; quod autem his verbis usus fuerit, *nunc autem Pegasium*, innuisse videtur Pegasium tum fuisse recens Episcopum. Itaque cum Alethium Cadurcensem Episcopum hunc fuisse arbitremur, quem Hieronymus solo presbyteri nomine designat in quadam epistola quæ videtur anno 407. scripta, isthæc epistola non videtur a Paulino fuisse conscripta nisi paulo ante Episcopatum circa annum 408. vel 409. Quid referat historia de Exsuperio, Simplicio, et Amando, alius in lucem proferet: nihil de Diogeniano, Dinamio, et Pegasio comperimus. De Alethio vide Differt. III. n. 2.

AN. 408.
n Gr. Tur. Hist. Franc. lib. 2. c. 13.
o Paul. ep. 48.
p Not. 156.
q Chiffl. p. 11.
r Baron. A. 417. §. 48. 50. in Append.

4. Paulo plura recenset Gregorius de Venerando: erat ille profecto [s] Senator, et verisimiliter Claromontanus. S. Artemio successit, et VII. numeratur Claromontanus Episcopus. Nihil certum habemus de ejus gestis præter ipsius Paulini testimonium. [t] In vigilia Natalis Domini hunc obiisse ferunt, cujus exsequiæ postridie exsolutæ instar solemnis hujus diei processionis habitæ sunt. Gregorius Turonensis [u] asserit ad ejus tumulum plurima patrata miracula. Sepultus est autem in quadam ecclesia quæ nomen ejus sortita est, ditata [x] multorum Sanctorum corporibus, in iis maxime [y] S. Nepotiani, V. Episcopi Claramontani, et [z] S. Liminii martyris: quæ basilica etiamnum in hortis Abbatiæ S. Allyrii visitur, [a] sed paucissimæ ibi relictæ sunt S. Venerandi reliquiæ, cum maxima pars 22.

s Greg. Turon. Hist. Franc. lib. 2. c. 13.
t Ibid.
u Ibid. c. 13.
x Ibid. c. 31. & 16.
y Ibid. c. 13.
z Ibid. c. 16.
a Bolland. 18. Ianuar. §. 6. p. 130.

AN. 408.

Decembris die anno 1311. in proxima S. Alyrii ecclesiam translata fuerit, & [b] reliquiæ in ipsa S. Alyrii capsa fuerint separatim positæ. Arvernis [c] fit memoria hujus translationis 22. Decembris die, & [d] festivitas ejusdem Sancti 18. Januarii recolitur. Huic [e] successit S. Rusticus. Circa annum 408. scripsit Ruffino Paulinus epistolam XLVI. de qua superius egimus cap. 48. n. 1.

b Ibid.
c Ibid. §. 7.
d Ibid. §. 6.
e Greg. Tur. loco cit. c. 33.

AN. 409.

Anno Christi 409.

CAP. L.

Paulinus Nolæ creatur Episcopus. Qua ratione se gesserit in Episcopatu.

1. AUgustinus sub finem anni 408. vel sub initium 409. ut jam diximus, [a] scripsit epistolam 95. Ea [b] Paulino & Therasiæ item inscripta est cum epithetis sua erga utrumque caritate dignissimis, in qua Paulinum tum Episcopali dignitate insignitum fuisse non apparet; cui alioquin ornatior titulus in epistola debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Sententiæ nostræ favet Ruffinus, qui Paulini epistolæ XLVII. anno 409. conscriptæ satisfaciens in epistola nuncupatoria 2. libri de Benedictionibus Patriarcharum, quem quadragesimali hujusce [c] anni tempore scripsit, non Episcopum, sed *fratrem* ipsum appellat. Quantulacumque sit Episcopi diœcesis, non videtur a negotiis vacuus episcopus, qualis Augustino visus est Paulinus anno 408. Nihilominus addit Augustinus sibi nuntiatas fuisse incredibiles ejus occupationes: quæ expressio potius denotat eas quæ insolito casu eveniunt, quam quæ Episcopatui annexæ sunt. Quemadmodum autem Paulinum episcopali nondum dignitate fuisse insignitum initio anni 409. ita eum jam Episcopum anno 413. fuisse constat, quandoquidem hoc nomine donetur ab Augustino [d] lib. 1. de Civitate Dei, idque referendo aliquid quod Paulinus anno 410. gesserat: unde probabiliter colligi potest jam anno 410. illum fuisse Episcopum. Et præterea videtur Paulinus debuisse quopiam se recipere ut e Gothorum manibus se eriperet, ut [e] revera in eorum manus incidit, nisi fuisset addictus pascendo gregi, & nisi vinculis episcopalis muneris fuisset retentus, a quibus in sacerdotio constitutus erat omnino liber; singulis autem epistolis privatam egisse vitam videtur. Comperimus etiam Augustinum ab eo [f] *fratris* nomine compellari in epistola quam arbitramur scriptam circa anno 410. Augustinus [g] in epistolis suis ad Paulinum circa annum 413. datis & in posterioribus aliis operibus eum semper vocat *Episcopum*, nulla de ejus uxore mentione facta, unde eam jam vita functam omnino probabile est. Contendit [h] Chiffletius Paulinum fuisse Episcopum ab initio anni 397. sed ejus rationibus satisfecisse credimus. Potuisset quidem & merito duas ad Victricium epistolas obiicere, quas anno 399. & 404. posuimus, siquidem Victricius Episcopus ab eo [i] *frater* vocatur in XXXVII. epistola anni 404. ex editis & MSS. codicibus, ac etiam in epistola XVIII. anni 399. ex MS. Viennensi codice, cum aliis, *patris* nomen habeant. Sed hoc

a Cap. 49. n. 1.
b Aug. ep. 95. in tit.
c V. cap. 48. n. 2.
d Aug. l. 1. de Civ. Dei c. 10.
e V. n. 1. n. 2.
f Paul ep. 50. n. 18.
g Aug. ep. 149. in tit.
h Chiffl. p. 111.
i Paul. ep. 18. & 18. in tit.

AN. 409.

argumentum non videtur magni ponderis, cum amanuenses hunc errorem facile admittant scribendo *fratri*, pro *patri*; quamvis etiam Paulinus potuerit Victricium *fratrem* amice dumtaxat compellare, ut ipse [k] Paulinus & Therasia in epistola XLV. anno 408. 15. Maii data Augustinum *patrem*, *fratrem*, simul & *magistrum* vocant. Quod si iis quis nos cogat insistere, & fateri duas ad Victricium epistolas ab Episcopatu Paulini fuisse scriptas, post annum 409. facile collocabuntur; alteram enim ad annum 399. retulimus ex simplici dumtaxat cum epistola XVII. convenientia, & alteram ad annum 404. propter tempus inscriptæ epistolæ Innocentii quæ agit de itinere Victricii Romam, & quia Paulinus in epistola sua Romam etiam venisse Victricium asserit, quo duas peregrinationes potuit suscepisse. Adde quod cum tempus inscriptæ epistolæ Innocentii vel partim vel omnino rejicere nobis necesse sit ex anno 404. quo illam [l] apposuimus, quamvis non 15. Februarii die; eodem quidem mensis hujus die, sed altero anno collocanda est, & forte anno 410. cum Honorius Romæ annum 407. & partem anni 408. exegerit. Turbas tamen quæ in Galliis & in Italia exstitere cum illis a nobis assignatis Victricii peregrinationibus & hoc litterarum commercio aptissime convenire judicant doctissimi viri quos consuluimus; historia vero duas illas tantum ab Honorio Romam per pontificatum Innocentii susceptas peregrinationes observat: unde Innocentii & Paulini ad Victricium epistolas anno 404. adscribere coacti sumus. Neque ex sola *fratris* appellatione judicandum duximus illum tum fuisse Episcopum, cum nobis suppetant validiora argumenta, quibus certo colligimus ante annum 409. illi non collatam fuisse Episcopalem dignitatem, quam ut in hac una nominis difficultate hæreamus. Creatus fuit [m] Nolanus Episcopus Paulinus noster ut nemo dubitat, videturque Paulo successisse [n] qui annis 402. & 403. certissime hanc Ecclesiam regebat; quæ non videtur ingenti plebe fuisse numerosa, quandoquidem Paulinus [o] se vocat *exigui gregis pastorem*.

2. Jam vero qua ratione in Episcopali munere se gesserit discamus ab oculato teste [p]: *Cum autem ad summum sacerdotii gradum provectus est, noluit se talem exhibere Episcopum qui ab aliquo timeretur, sed talem se reddidit sacerdotem qui ab omnibus amaretur. Numquam sic iratus est, ut non in ira misericordiæ memor esset; neque enim poterat vir ille irasci qui contumelias despiciebat, & odia vitabat. Numquam in judicio sine misericordia sedit, quia noverat misericordiam meliorem esse quam sacrificium; misericordia vestiendum esse omne Christianorum judicium, dicente venerabili Scriptura: Misericordiam & judicium cantabo tibi Domine. Justitiam quoque votis benignioribus temperabat: sciens quoniam Spiritus sanctus quantum æquitati & justitiæ favet, tantam suis gratiam pietatis benignus indulget: & ideo tenebat rigorem in examinatione justitiæ, misericordiam autem in definitione sententiæ proferebat.* [q] *O admirabilem virum, atque omnium virtutum laude cumulandum! Hic etenim omnium Patriarcharum exempla secutus, fuit fidelis ut Abraham, credulus ut Isaac, benignus ut Jacob, munificus ut Melchisedech, providus ut Joseph, rapax ut Benjamin: rapuit enim divitibus, & pauperibus erogavit; & tamen plus divitibus quam pauperibus profuisse cognoscitur, quia pauperibus in hoc seculo profuit, divitibus autem in futuro providit.* Ipse etiam [r] motibuodus aspottatam alonge pecuniam, quam eleemo-

k Ep. 45. in tit.
l Dissert. 4. t. 4. n. 2.
m Aug. l. 1. Civit. Dei, c. 10.
n V. cap. 43. n. 3. & c. 44. n. 2.
o Paul. ep. 49. n. 14.
p Uran. de Obit. Paul n. 6. Oise 6. 6. Psalm. 100. 1.
q Uran. n. 7
r Ibid. n. 4.

AN. 409. eleemosynis impenderet, accepit. Fateor equidem autorem illi fuisse Hieronymum ut alienas eleemosynas distribuendas minime susciperet: sed aliud est quod prudentia homini privato qui divino se obsequio recens addicit & consecrat, aliud quod pietas Episcopo in sola pietate longo virtutum exercitio jam constituto suggerit. Et revera nequaquam imprudens fuit Paulini pietas, [l] *Nam qui ingentia prædia quæ fuerant sua vendita pauperibus erogaverat, is cum postea factus esset Episcopus, non contempsit Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Uno facto satis ostendit & propria debere propter perfectionem contemni, & sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ quæ sunt profecto communia possideri.* S. Gregorius Turonensis [m] magnas Ecclesiæ Nolanæ fuisse divitias asserit, & Christum adimplevisse in Paulino, qui omnia propter ipsum dimiserat, quæ per Evangelium promittere dignatus est, quia qui propter ipsum reliquerit omnia, centuplum in hac vita accipiet: quod meo quidem judicio non facile probaverit; sic enim prosequitur Uranius [n]: *Ergo, ut dicere cœperam, fuit mansuetus ut Moyses, sacerdotalis ut Aaron, innocens ut Samuel, misericors ut David, sapiens ut Salomon, apostolicus ut Petrus, amabilis ut Johannes, cautus ut Thomas, doctor ut Paulus, videns ut Stephanus, fervens ut Apollo. De sollicitudine autem & cura Ecclesiarum, in fide & caritate omnes Apostolos & Episcopus imitatus est. Hæc omnia in se habuit, hæc in tempore conversationis suæ fideliter custodivit.* [x] *Et vere talis erat ut ab omnibus amaretur: vixit enim cunctis in exemplum acquirendæ salutis, & in refrigerium consolationis. Neque enim solius hæc mea vox est: testes sunt omnes provinciæ, testis est omnis terra quam Romanus orbis includit, testes etiam sunt barbaræ nationes ad quas fama domni Paulini pervenerat.* [y] *Nec immerito ab omnibus amabatur, qui aderat omnibus. Quem enim jacentem non sua dextera erexit? quem interpellantem se non pia voce consolatus est? Erat enim pius, misericors, humilis, & benignus; nullum spernens, nullum despiciens. Omnibus tribuebat, omnibus indulgebat: animabat trepidos, mitigabat violentos; hos verbis, illos ædificabat exemplo: alios epistolis, alios sumtibus adjuvabat. Nullas opes, nullas divitias, nisi quas sanctis suis Christus promiserat mirabatur. Aurum atque argentum, & cetera sic definiebat, ut ea sibi ad largiendum liberalitas, non ad retinendum cupiditas vendicaret. Et ut breviter dicam, omnia bona in se habuit quia Christum amavit: habuit enim fidem, mansuetudinem, curam proximorum, jugem pro miseris sollicitudinem, compassionem pro infirmis, nihil aliud respiciens nisi pacem & caritatem; solus namque mendicabat, ut omnibus abundaret. Denique quis locus est in orbe terrarum, quæ solitudo, quæ maria, quæ S. Paulini beneficia non senserunt? Omnes eum agnoscere cupiebant, omnes videre desiderabant. Quis ad illum non lætus advenit? aut quis ab illo non desideraturus abscessit? Nam qui corpore eum videre non poterant, saltem epistolas ejus contingere cupiebant. Erat enim suavis & blandus in litteris, dulcis & bene suavis in versibus. Quid plura? Vix quæcumque de illo dicuntur admitteret credulitas fidei, nisi propellerent sua facta mendacium.*

[l] Iul. pomer. de vita contempl. l. 2. c. 9.
[m] Greg. Turon. de glor. Confess. n. 107. 8
[n] Uran. de Ob. Paulin. n. 7.
[x] Ibid. n. 8.
[y] Ibid. n. 9.

Cap. LI.

Valgius, qui & Victor, solus in navi e naufragio servatur. Nola a Gothis capta. Paulinus alter apud S. Paulinum se recipit. Adversus Pelagianos epistolam S. Paulino scribit Augustinus.

1. JAm erat Paulinus [a] *exigui gregis pastor*, id est Nolanæ Ecclesiæ Episcopus, cum accidit historia mirabilis servati e naufragio Valgii, qui post eum casum Victoris nomen sortitus est. Tempus hujusce casus fixum omnino statuere non possumus. Contextam historiæ narrat Paulinus in epistola XLIX. quemadmodum ille a Christo S. Felicis patrocinio e naufragio servatus sit: quam ob causam forte Nolam [b] venire compulsus est Valgius, ubi dicit Paulinus [c] tam insignia Dei miracula se adeo admiratum fuisse, ut pene in ipsum senem crudelis fuerit, & partem auris servandam voluisset abscindere, nisi in illo vulneris res fuisset. Videtur [d] ipse Paulinus senem Valgium naufragio ereptum aquis lustralibus abluisse, illique [e] Victoris nomen in ipso baptismate induisse. Navis [f] quæ erat cujusdam Christiani Secundiniani nomine, & in qua servatus fuit, sine ullo damno oneris [g] in Lucanorum & Brutiorum littore allapsa est, quo [h] Posthumiani Senatoris Romani possessio abluitur. Posthumiani procurator navem illico occupavit, & captam vacuefecit, cui [i] præter onus publicum plura etiam de stipendiis & peculiis nauticis inerant. [k] Super hoc latrocinio apud Provinciæ Judicem depositæ jam sæpe fuerant querelæ, sed procurator primo vi rebellavit adversus provincialis Judicis edicta ejusque ministros, postea Romam profugit, quo Secundinianus cum Victore se contulit. Rescribens Macario Paulinus, cum [l] precatus est ut Posthumianum ad jura pietatis & justitiæ leges adduceret, faceretque ut a procuratore ablata solummodo restituerentur; quod enim spectat ad summendas de eo pœnas, orat Paulinus Macarium ut ab iis abstineatur. Videtur ille fuisse Macarius qui, postquam Vicarius Præfectorum exstitit, Romæ fuit hoc tempore pietate maxime & scientia perecelebris, & cui, ut docet Augustinus [m] prolixam Paulinus noster de morte uxoris consolatoriam dederat epistolam.

[a] Paulin. ep. 49. n. 20.
[b] Ibid. n. 3.
[c] Ibid. n. 14.
[d] Ibid.
[e] Ibid. n. 2. & 1.
[f] Ibid. n. 1. & 13.
[g] Ibid. n. 8. & 13.
[h] Ibid. n. 15.
[i] Ibid. n. 1.
[k] Ibid. n. 15
[l] Ibid.
[m] Aug. ep. 259. n. 1.

Ann. Christi 410. 411. 412. 413.

AN. 410. 411. 412. & 413.

2. Celebris est Romæ vastatione annus 410. [n] quo Alaricus Gothorum rex 24. Augusti die Urbem ingressus traditur, ex eaque vigesimo sexto ejusdem mensis egressus [o] Campaniam deinde populatus est. Referendum est [p] profecto ad illud tempus quod dicit Augustinus, [q] Nolam scilicet obsessam a barbaris, quo tempore hujusce urbis civibus visus est S. Felix, quibus jam tot pietatis suæ argumenta crebris miraculis præbuerat; quod Augustinus non ex opinione communi, sed ex certis testibus se comperisse fatetur. Hinc colligit [r] Baronius haece occasione cives Nolanos evasisse incolumes. quod non asserit Augustinus;

immo

[n] Theophan. & Ciol. l. 1. c. 19. & l. 3. c. 19.
[o] Philostorg. l. 12. c. 4.
[p] Baron. A. 410. §. 46.
[q] Aug. lib. de cura pro mortuis c. 16.
[r] Baron. A. 410. §. 46.

AN. 410. 411. 412. & 413.

immo vero [y] hanc urbem captam fuisse & a barbaris vastatam alibi affirmat; quod ad hæc tempora [z] cum S. Felicis apparitionibus refert etiam Baronius. Tentus est & ipse [a] Paulinus; sed cum magnis, quibus antea abundabat, divitiis renuntiasset, nec alio amplius quam eximiæ virtutis thesauro ditaretur, hanc Paulinus calamitatem duram certe avaris & vitæ amantibus hominibus non parum temperavit, immo suavem sibi effecit bonorum operum memoria, quibus facultates suas per manus pauperum eo loci reposuerat quo attingere barbari non valebant. Hisce fidei & spei affectibus sic in corde suo, ut ab illo se accepisse testatur Augustinus [x] Dominum precabatur: *Domine non excrucier propter aurum & argentum, ubi enim sint omnia mea tu scis.* Hujus vota profecto exaudita fuisse dubium non est, quandoquidem addit Augustinus se nescire quemquam eorum, qui opes suas propter Christum abjecerint, veluti pecuniæ possessorem a barbaris excruciatum. Hac barbarorum incursione & vastatione accensa sunt, non exstincta, Paulini caritas; quin immo [y] quæcumque habere potuit ut Episcopus, ad captivorum & pauperum solatium in eleemosynas erogavit.

3. Circa hoc idem tempus ad Augustinum epistolam L. scripsit [z] Paulinus varias illi quæstiones proponens quibus statim responsum dedit Augustinus; quo amisso, eidem rescripsit iterum Paulinus, cui responsum alterum misit Augustinus quod & secundo amissum est. His tamen non permotus Paulinus tertiam de iisdem difficultatibus epistolam scripsit, pium quoddam opus meditans. Anno 413, magnum *de Civitate Dei* opus Augustinus exorsus est, cujus in primis capitibus illustre [a] Paulini virtuti testimonium reddit.

[y] Aug. lib. 1. Civ. Dei c. 10.
[z] Baron. A. 410. §. 45. 46.
[a] Aug. loco cit.
[x] Aug. ibid.
[y] Greg. M. Dial. l. 3. c. 1.
[z] Paulin. ep. 10.
[a] Aug. lib. 1. Civit. Dei c. 10.

AN. 414.

Anno Christi 414.

4. Ad quæstiones a Paulino propositas respondit Augustinus [b] epistola 149. quam Paulino redditam fuisse non dubium est, cum ad nos usque pervenerit: cujus sub finem [c] animadvertimus Paulinum nostrum tunc apud se habuisse alterum sui nominis presbyterum; tertium quoque ejusdem nominis, qui temporum calamitate fortunarum suarum jacturam passus ad Paulinum nostrum se receperat, & ex damnis suis sub tanto duce proficere conabatur. [d] Videtur ille aliquam ab Augustino institutionem postulasse, sed hunc paucis hortatus est, in epistola ad S. Paulinum data [e], ut de eo statu in quo Providentia divina fuerat constitutus Deo gratias ageret; *Non enim* inquit Augustinus, *uberiore fructu legit, vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.* De Paulino Episcopo Nolano nihil historiæ proditum est annis 415. 416.

[b] Aug. ep. 149.
[c] Ibid. n. 4.
[d] Ibid.
[e] Aug. ep. 149. n. 34.

AN. 417.

Anno Christi 417.

4. Jam antea [f] observavimus Paulinum nostrum amicitia fuisse devinctum cum Pelagio antequam proderentur ejus errores, & cum Juliano in Campania Episcopo, qui postea Pelagiani dogmatis fuit defensor acerrimus. In ipsa [g] Paulini familia (*apud vos*) vel saltem in civitate Nolana, magna pro errore Pelagiano quidam obstinatione nitebantur; eapropter Augustinus epistolam 186. alias 106. ad Paulinum fecit & plurima [h] misit scripta in Pelagianos, ut præterquam quod [i] pro illis oraret ut corrigerentur, non solum ad vitandos illos cautus esset, verum etiam ad convincendos eos qui Pelagii errores mordicus defendendos suscepissent; Quin etiam eos refellit Augustinus ex epistolis Paulini, ac præcipue ex trigesima [k] (alias octava) ad Severum. *Fragrant enim*, inquit [l] ad eum, *epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus, gratiæ ipsius dilector & confessor appares.* Nullus certe a dogmate Pelagiano magis abhorruit quam Paulinus: At a Semipelagianorum errore qui bonæ voluntatis initium hominis esse asserebant non satis alienum eum fuisse posset conjici ex quibusdam illius scriptorum locis, [m] cum hanc quæstionem nondum posuissent Massilienses presbyteri, necdum Augustinus enodasset & solvisset.

[f] Cap. 46. n. 9. & c. 49. n. 2.
[g] Aug. ep. 186. n. 29.
[h] Ibid. n. 1.
[i] Ibid. n. 35 & 41.
[k] Ibid. n. 40. & Paulin. ep. 30. n. 2.
[l] Aug. ep. 186. n. 39.
[m] Paulin. ep. 30. n. 2. & carm. 25. v. 161. & seq.

AN. 418.

Anno Christi 418.

6. Fortasse partem habuit in iis quæ mense Aprili, anno 418. Romæ & Ravennæ adversus Pelagianos acta sunt, quibus peractis, Julianus Episcopus ob hæresim Pelagianam sede sua pulsus est duobus Imperatoris Honorii edictis: at historiæ de Paulino nihil hoc anno proditum est.

AN. 419.

Anno Christi 419.

CAP. LII.

Ad Synodum Ravennam invitatur Paulinus ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. SS. Eucherius & Honoratus cum Paulino amicitiam instituunt.

1. Zosimo Papa mortuo exeunte anno 418. schisma conflatum est & oborta in cleso dissensio, cujus pars minor elegit Eulalium archidiaconum in summum Pontificem, major vero Bonifacium presbyterum. Sub finem mensis Martii anno 419. Honorius Imperator per litteras sanctissimos diversarum provinciarum Episcopos ad Synodum Ravennam convocavit, quo tantæ controversiæ finem facerent. In prioris vero scripsit [a] ad S. Paulinum Nolanum Episcopum: sed is propter corporis invaletudinem minime accedere valuit. Cum autem indicta Synodus, Eulalii temeritate, fuisset intermissa, nec ad effectum perducta [b], Concilium translatum est Spoleti maximo numero habendum idibus Junii. Idem [c] Honorius Imperator, seu potius illius germanus [d] Constantius Patricius, rebus Imperii Præfectus, Paulinum rogavit ut venire dignaretur, & idcirco ad eum [e] litteras reverentiæ plenas dedit, ex quibus quantæ apud eum æstimationis quantique meriti fuerit Paulinus colligi potest. Eum primo sanctum ac venerabilem patrem appellat, & deinde dilatum propterea dicit Concilium, quod, absente illo propter invaletudinem, existimatum sit nihil posse definiri. Epistola autem sic se habet petita ex codice Vaticano MS. apud Baronium anno 419. §. 20.

[a] Bar. A. 419. §. 19.
[b] Ibid. §. 20.
[c] Ibid. §. 24.
[d] Ibid. §. 29.
[e] Ibid. §. 20.

Sancto

AN. 419.

Sancto ac venerabili Patri PAULINO *Episcopo.*

* al. sententia.

A

TAntum fuit apud nos certa * scientia nihil ab his Sacerdotibus qui ad Synodum convenerant posse definiri, cum Beatitudo tua de corporis inæqualitate causata, itineris non potuit injuriam sustinere. Et propter absentiam sancti viri non quidem obtentura; interim tamen vitia gratulantur, cum prava & vetus ambitio & cum benedicto viro sanctaque vitæ diu velit habere certamen, ut contra hæc apostolicæ institutionis bona de præsumtis per vim partibus existimet confidendum. O vere digna causa quam nonnisi coronæ tuæ beata vita designat! Dilatum itaque judicium nuntiamus, ut divina præcepta ex venerationis tuæ ore premantur, qui ea secutus implesti: nec potest alius eorum præceptorum lator existere, quam qui dignus apostolicis disciplinis est approbatus. Specialiter itaque, domine sancte, merito venerabilis Pater, justus Dei famulus, divinum opus, contemto labore, tributum hoc nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut postpositis omnibus, quantum temperantia his & tranquillitas suffragantur, Synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideriis nostris, & benedictioni quam cupimus, te præstare digneris. An Paulinus ad Concilium pergere statuerit plane ignoramus; verum illud iter non suscepit, siquidem septimo idus Aprilis [f] totum negotium alio modo consumtum est.

B

C

[f] Baron. A. 419. §. 10.

AN. 421. usque ad 426.

Anno Christi 421. vel 424.

2. Ab anno 319. de S. Paulino nihil historiæ proditum est usque ad annum 421. quo S. Augustinus [g] ad eum per presbyterum Candidianum misit librum *de cura gerenda pro mortuis*. Eum prolixum fecit Augustinus amore diutius loquendi cum Paulino, illumque scripsit circa annum 421. vel non serius anno 424. Paulinum obsecrat Augustinus ut rescribere dignetur quomodo hunc librum acciperet. Ad hæc tempora convenit referre commercium quod Paulino cum Lerinensibus monachis & solitariis intercessit. Data est autem hæc epistola [h] a Paulino jam Episcopo Nolano ad Eucherium nondum episcopum, cum adhuc Lerinensibus præesset S. Honoratus Abbas, qui anno 426. ad Arelatensis Ecclesiæ episcopatum assumtus est. Nemo nescit S. Honoratum, abdicata seculi vanitate, in insulam Lerinum in ora provinciæ maritima secessisse, ibique monasterium fundasse, quod deinde celeberrimum factum est. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, [i] cum Paulinum in eodem vitæ instituto fuisset imitatus, cum Galla conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie *S. Margaritæ insula* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Hinc [k] quosdam ad Paulinum visitandum misit Eucherius, qui quidem cum divina gratia sibi invicem innotuissent, connexi sunt per viscera caritatis Christi. Per hosce viros ab Eucherio missos locum habitationis illius simul & venerabilis Honorati agnovit Paulinus: unde conjici potest Honoratum in Ecclesia nondum celebrem tunc fuisse. Epistola, quam haud dubie S. Paulinus tunc temporis ad Eucherium direxit, intercidit. An ad Honoratum tunc scripserit non compertum est. Verum Honoratus [l] anno insequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres religiosos de sancto congregationis suæ numero ad Paulinum visitandum misit. Eorum profectionem ignoravit [m] Eucherius, itaque per hanc opportunam occasionem Paulino non rescripsit. [n] Quomodo tamen is se haberet sollicite ab his sciscitatus est Paulinus, & per hanc Lerinensium monachorum opportunitatem [o] Eucherio plenas affectionis & amoris litteras misit, in quibus cum obsecrat ut si deinceps [p] opportunam & per hujusmodi tabellarios occasionem Deus donaverit, rescribere impigrum non habeat, ut solummodo pro gratia familiari se invicem consolentur, cum ceterum de animi illius piissima affectione minime dubitaret. Paucis ab hinc annis Chiffletii cura ex duobus MSS. codicibus in lucem prodiit hæc epistola, quam merum Paulinum sapere nemo non fatebitur qui genium ejus & ingenium norit; illam Paulinianis epistolis addidimus. Eam Eucherio & Gallæ ejus uxori inscribit Paulinus, & tamen nec in titulo nec in epistola usquam Therasiæ meminit: quod jam tunc eam vita fuisse functam non leve est argumentum; & decessisse Paulino Therasiam ex eo conficitur, quod S. Paulini ultimam ægritudinem atque obitum describens [q] Uranius, nihil de Therasia commemorat; cui certe, si tum adhuc illa vixisset, ex more bene precatus fuisset Paulinus, & aliquid carissimæ ex conjuge sorori superstiti in posterum commendasset.

D

E

F

[g] Aug. lib. de cura ger. pro mort. c. 1. & 18.

[h] Paulin. ep. 50.

[i] Chifflet. p. 61.

[k] Paulin. ep. 51. n. 2.

[l] Ibid. n. 1.

[m] Ibid. n. 3.

AN. 431.

[n] Ibid. n. 1.

[o] Ibid. n. 3.

[p] Ibid. n. 3.

[q] Chiff. p. 325. n. 94.

Anno Christi 431. AN. 431.

CAP. LIII.

Sancti Paulini extremus morbus, & Obitus.

1. AD Paulini tandem Obitum veniamus, cujus narrationem fecit oculatus testis. Jamdiu [a] Paulinus de hoc mundo ad cæleste habitaculum evolare cupiebat ut ibi cum Sanctis haberet mansionem, cum [b] gravissimo lateris dolore gravatus, & in extremis positus, ex superfluo archiatrorum mandato ustionibus multo magis fatigatus est. Triduo ante illius obitum [c] duo ad eum Episcopi visitandi studio convenerunt, S. Symmachus, & benedictus Acindynus (ut Chiffletius [d] ingeniosa sane conjectura restituit ex lectione MS. codicis Medicæi, cum in vulgatis antea legeretur *Benedictus Hyacinthinus*. Cum autem [e] nec sancti Symmachi nec benedicti Acindyni sedes expresserit Uranius, conjectura est eos e vicinia advenisse, ac fuisse fortassis sanctum Symmachum Episcopum Capuanum, cujus nomine plures exstant ecclesiæ in civitate & provincia Capuana, & cujus solemnitas ad XI. kalendas Novembris adscripta est in veteri Kalendario Capuano; quo autem ille potissimum vixerit tempore penitus ignoramus. Duo isti præsules [f] Paulinum in extremis laborantem convenerunt, cum jam de salute ejus omnes desperassent. Ita [g] tamen in eorum adventu recreatus atque refectus est Paulinus, ut oblita omni carnali infirmitate, totum se eis spiritalem atque angelicum exhiberet. Jussit [h] sibi ante lectulum suum sacra vasa & ornamenta ecclesiastica exhiberi, & una cum sanctis Episcopis obtulit Deo sacrificium; simulque & eos quos pro disciplina ecclesiastica a communione sacrorum mysteriorum extorres esse

[a] Uran. de Obitu S. Paulin. n. 4.

[b] Ibid. n. 3.

[c] Ibid. n. 2.

[d] Chiffl. p. 89.

[e] Ibid. p. 198

[f] Uran. n. 2.

[g] Ibid.

[h] Ibid.

AN. 431.

esse præceperat, ad pacem pristinam revocavit. [l Ibid. n. 2.] *l* Et cum hæc omnia sanctus Episcopus læto atque perfecto ordine celebrasset, subito clara voce interrogare cœpit ubi essent fratres sui? Tunc unus ex circumstantibus, qui putavit quod episcopos qui tunc aderant quæreret, ait illi: *Ecce hic sunt fratres tui*. At ille: *Sed ego nunc fratres meos Januarium atque Martinum dico, qui modo mecum locuti sunt, & continuo ad me venturos se esse dixerunt*. Itaque animadverterunt circumstantes quod *k* qui tantum in virtute per multiplicata gratiarum spiritalium carismata resplenduit, meruit ut in obitum suum priusquam spiritum redderet, hosce duos illustrissimos corporeis oculis contemplaretur Episcopos; quorum prior erat *l* S. Januarius, Beneventi Episcopus, & martyr circa annum 305. qui Neapolitanæ urbis Ecclesiam tunc reliquiis suis illustrabat; alter vero S. Martinus tunc Turonensis antistes, vir per omnia Apostolicus, Ecclesiæ Gallicanæ illustre decus & ornamentum. Deinde visum est quod Paulinus licet ætate provectior non minus in pauperes beneficus esset & liberalis: A presbytero enim *m* Posthumiano, qui forte ipse est Posthumianus, cujus semel & iterum meminimus, commonitus quod pro vestimentis quæ pauperibus erogata fuerant quadraginta solidi deberentur, leviter subridens ait ad Posthomianum: *Securus esto fili, crede mihi quia non deerit qui debitum pauperum solvat*. Et ecce, non longa interposita mora, ingressus est quidam presbyter de Lucaniæ partibus veniens, missus a sancto Episcopo Exsuperantio, & a viro clarissimo fratre ejus Ursatio, qui et per ipsum muneris gratia quinquaginta solidos miserunt: quibus acceptis, Paulinus gratias Deo egit quod non dereliquisset sperantem in misericordia ejus. De his autem quinquaginta solidis ipse presbytero, qui eos exhibuerat, manu sua duos dedit; reliquos vero negotiatoribus qui vestimenta pauperibus dederant, reddi mandavit. Cum autem jam *n* nox diei successisset, usque ad mediam noctem paululum quieti concessit, nec ultra potuit somnum capere, crudescente lateris dolore excitatus, & archiatrorum ustionibus fatigatus. Una antequam lucesceret hora vir sanctus, ut solebat, omnes excitavit, & matutinum officium ex more & ordine celebravit. Facta autem die presbyteris & diaconis atque omnibus clericis pacem hereditariam exemplo Dominico prædicavit, dein tacitus usque ad vesperum perduravit. Tunc vero lucernariæ devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce dixit, *Paravi lucernam Christo meo*. Deinde facto aliquandiu silentio, *o* circa horam decimam aut undecimam in nocte, omnibus qui aderant sollicite vigilantibus, subito cellula ejus tam ingenti terræ motu concussa est, ut hi qui lectulo ejus assistebant exterriti atque turbati ad orationem se cuncti jactaverint, *p* nihil tamen scientibus his qui pro foribus consistebant: neque enim publicus ille in tota domo, sed privatus in cellula fuerat terræ motus, qui præsagiebat quanto dolore omnes in hujus Sancti obitu essent afficiendi.

2. Ille vero Deo debitum *q* spiritum exhalavit angelicis susceptum manibus. Porro ubi ad beata cæli gaudia felix anima evolavit, *r* ita niveo candore vultus ejus & totum corpus affectum est, ut omnes qui aderant inter singultus & lacrymas benedicerent Dominum. Ejus vitam ex merito mortis omnes agnovere, cujus & mortem de conversatione vitæ probaverunt. Ecce *s* quid tribuit eleemosyna; ecce qualem mortem concedit, & quales thesauros sanctis suis, qui eum in pauperibus diligunt, Deus indulget; non ita avaritiæ malo inhiantibus. Nolæ *t* in æde basilicæ S. Felicis 431. *u* decimo kalendas Julii glorioso fine defunctus est. Ad hanc diem in omnibus *x* Martyrologiis consignata est ejus memoria, & illius festivitatem ipsa die celebrat Ecclesia. In ejus obitu *y* totus pene orbis ingemuit, flevere fideles et infideles. *z* Denique non solum Christiani, sed et Judæi atque pagani ingenti fletu, scissis vestibus, ad ejus exsequias convenerunt, et ereptum sibi patronum, defensorem, tutorem, una omnes voce planxerunt. In *a* basilica S. Felicis sepultus est, cui Dei gratias et dona accepta ut mediatori ac patrono semper retulerat, et cujus laudes tanta lætitia et magnificentia celebravit scriptis suis.

[k Greg. Turon. de glor. Confess. c. 109.] [l Uran. n. 2.] [m Ibid.] [n Ibid. n. 3.] [o Ibid.] [p Ibid.] [q Ibid.] [r Ibid. n. 10.] [s Greg. Turon. de glor. Confess. c. 109.] [t Uran. n. 1.] [u Ibid. n. 11.] [x Baron. Martyrol. 22. Jun.] [y Uran. n. 4.] [z Ibid. n. 8.] [a Ibid. n. 11.]

CAP. LIV.

A Paulino jam vita functo ad cælos evocatur S. Johannes Neapolitanus Episcopus. S. Paulini Obitus historiam scribit Uranius.

1. QUi de Paulini Obitu scripsit Uranius, *a* narrat apparitionem quæ anno Christi 432. post Paulini obitum proximo, contigisse creditur. Tunc temporis *b* præerat Ecclesiæ Neapolitanæ Episcopus nomine Johannes, qui de nocte ad quintam feriam in majori hebdomada somno sopitus vidit S. Paulinum, ut ipse Johannes retulit, angelica dignitate vestitum atque ornatum, favum mellis candidissimum in manu tenentem, ac dicentem sibi: *Frater Johannes, quid hic facis? solve vincula tædiorum tuorum, & jam ad nos veni: hæc enim esca, quam in manu teneo, apud nos abundat*. Hæc cum dixisset, Johannem Episcopum complexus est, et immisit in os ejus partem favi illius; cujus dulcedinem atque odorem Johannes ita concupivit, ut si illi in ipsa revelatione potestas fuisset, S. Paulini pedes quos tenebat amplexor nullatenus dimisisset. Statim a somno excitatus est, et eadem die, id est quinta feria, sanus Dominicæ Cœnæ solemnitatem celebravit, et juxta consuetudinem suam clericis et pauperibus cœnam apposuit: sexta vero feria orationi vacavit. Sabbato autem secunda hora diei, id est circa septimam matutinam, ad Ecclesiam lætus processit, et ascenso tribunali ex more populum salutavit, pacem eis prænuntians; resalutatusque a populo, orationem dedit, et collecta oratione spiritum exhalavit. Hac tamen die et sequenti nocte solito more peractum est divinum officium. Postera autem, Dominicæ Resurrectionis die, illuminatis lampadibus cum ingenti neophytorum pompa, prosequente etiam multitudine populorum usque ad sepulcrum, gloriosam atque laudabilem sepulturam adeptus est. Johannes *c* ille inter Neapolitanos Episcopos decimus quartus sedisse fertur. De eo nihil legitur, nisi quod Marciano prope * Puteolos sublatum S. Januarii corpus Neapolim transferri jussit, quod in eo

oratorio

[a Uran. n. 13. & Chiff. p. 214. 215.] [b Uran. n. 12.] [c Paul. Chiff. p. 196.] [* Gall. Pouzoles.]

oratorio manu sua condidisse fertur, in quo & ipse post mortem humatus est: quam tamen translationem certissimam asserere non audeo. Ex hac Ecclesia in aliam hujusce Sancti corpus iterum translatum fuisse dicitur. Baronius [a] observat Neapoli plures Ecclesias S. Iohannis nomine Deo dicatas esse: quod autem harum nulla Iohannis Episcopi, sed omnes S. Johannis Baptistæ nomine nuncupentur, id injuria temporum factum putat & veterum monimentorum inopia, ut hujus Ecclesiæ dictæ S. Johannis, sortitæ sint nomen S. Johannis Baptistæ; cujus quidem rei & aliis in locis alia invenimus exempla. Constat eum Sabbati sancti die, [b] qui anno 432. erat secundus Aprilis, ex hac vita migrasse; cur autem in diem vigesimam secundam mensis Iunii Paulino sacram traslatus sit Natalis ejus, ignorare se fatetur [c] Baronius.

2. S. Paulini [d] Episcopi Nolani corpus Romæ in Ecclesia S. Bartholomæi nunc asservari dicitur. Statim atque mortuus est S. Paulinus, [e] ejus vitam versibus illustrare instituit Pacatus: quod an fecerit incertum est, nullus enim hujusce Operis meminit; imo S. Gregorius [f] Turonensis nihil de S. Paulini vita se legisse dicit. Pacatum vero, quem nobilitatis titulo ornat Uranius [g] vel huic laicum & genere nobilem, ex Gallia Christianum, & probatum illo ævo poetam fuisse colligi potest, qui originem duxit a Latino Pacato claro sane oratore, qui Theodosio Imperatori anno 389. Romæ panegyricum dixit post Maximi tyranni interitum. De illo unum certo scimus, [h] eum scilicet rogasse Uranium presbyterum ut sibi fideliter S. Paulini obitum referret, [i] cui interfuerat, ut ex sequentibus patet, *Vidimus quomodo tollitur justus*, &c. [k] *omnes una nobiscum voce planxerunt*. Hanc igitur narrationem composuit Uranius, eamque Pacato inscripsit, quem [l] Dominum illustrem, in Christo venerabilem, & [m] filium carissimum appellat. Eum adhortatur [n] ut præclari Operis munus acceleret, ut quia navigare disponebat, hujus Operis lectione perutili frueretur [o] antequam transfretaret. Cum narrationem suam ordiatur Uranius ab accessione duorum Episcoporum qui ad Paulinum visitandum triduo ante illius obitum convenere, ex utriusvis clero, non Nolanæ Ecclesiæ fuisse videtur. Quidam [p] autumant eumdem ipsius esse Uranium a quo se tota æstate circa annum 400. Delphini litteras frustra expectasse testatur Paulinus [q] epistola XIX. ex quo tempore forte probabilem se exhibuit sancto viro qui, propter dilatam epistolam, de eo ad Delphinum [r] aspera verba fecerat. Scriptum illius a priscis Patribus fuit celebratum, cujus fragmentum [s] refert Gregorius M.; & de Paulini transitu magnam penes se lectionem habuisse indicat Gregorius [t] Turonensis, in qua de sanctorum Ianuarii & Martini apparitione fit mentio; Isidorus [u] vero de S. Paulini Obitu historiam Uranii commemorat. De iis quæ huic Uranii narrationi aut adjicere, aut adimere, quibusdam placuit, egregie disputat Chifletius in Paulino illustrato.

[a] Baron. Martyrol. 22. Iun.
[b] Chifl. p. 223.
[c] Baron. Martyr. l. 22. Iun.
[d] Baron. ibid.
[e] Uran. in fin. & n. 12.
[f] Greg. Tur. de glor. confess. cap. 107.
[g] Uran. in fin.
[h] Uran. in præfat. & n. 12.
[i] Ibid. n. 4.
[k] Ibid. n. 7.
[l] Uran. in præf.
[m] Ibid. n. 3.
[n] Ibid. n. 12.
[o] Chifl. p. 231. & Baron. Martyr. 22. Iun.
[p] Paulin. ep. 19. n. 1.
[q] Ibid. n. 3.
[r] Greg. M. Dial. l. 3. cap. 12.
[s] Greg. Turon. de gl. Confess. cap. 107.
[t] Isid. Hispal. lib. de Script. Eccl. c. 4.
[u] Chifl. p. 179. 180. 197. & 200.

EPITOME VITÆ S. PAULINI.

Vit. S. Paulini

PAULINUS, qui & Pontius Meropius, *Cap. 1. n. 1.*
Ex Senatoribus tum paterno tum materno genere Romanis, *Ibid. n. 2.*
Anno Christi exeunte 353. aut ineunte 354. Patre Paulino, *Ibid. n. 3.*
Burdigalæ in Aquitania natus, *Ibid. & n. 33.*
Ab Ausonio rhetoricis & poeticis artibus institutus, *Cap. 2. n. 2.*
Consul suffectus est, non ordinarius, *Cap. 3. n. 2.*
Dives valde, *Cap. 1. n. 3.*
Therasiam piam & locupletem duxit uxorem, *Cap. 3. n. 1.*
Exeunte 389. Cujus hortationibus, sanctorumque Episcoporum & presbyterorum suffragiis, ad Christum conversus est ætatis anno 36. *Cap. 4. n. 4. & 5. & c. 5. n. 2.*
A Delphino Burdegalensi Episcopo baptizatus, *Cap. 5. n. 2.*
Incerto anno, circa annum 390. In Hispaniam cum piissima conjuge Therasia secessit; *Ibid. n. 7.*
Exeunte 393. Ibi quatuor completos annos commoratus ex ea suscepit filium qui sub octavum ab ortu diem defunctus Compluti sepultus est, *Cap. 6. n. 1.* *Cap. 7. n. 2.*
Paulinus se Deo dicat & consecrat, ac Monasticam vitam amplectitur; *Cap. 8. n. 1. & 2.*
393. Prædia vendit, & pecuniam pauperibus erogat,
Exeunte 393. Barcinone facto multitudinis impetu a Lampio Presbyter ordinatur invitus die Dominica Nativitatis Christi, ætatis anno 40. *Cap. 11. n. 1. & 2.* *Cap. 13. n. 2.*
Anno Christi 394. post Pascha. Ex Hispania in Italiam venit, & Florentiæ peramanter exceptus est ab Ambrosio, qui illum clero suo adscribere voluit, ut etsi diversis in locis degeret, tamen Mediolanensis Ecclesiæ presbyter censeretur; *Ibid. n. 3.*
Hinc Romam se contulit, ubi dum honorifice exceptus est a populo & Proceribus viris, Siricii Papæ & quorumdam Romanæ Ecclesiæ clericorum sensit invidiam: *Ibid. n. 4.*
395. Quamobrem paucis post diebus Nolam se recipit, & ibi consistit una cum conjuge, *Cap. 26. n. 1.*
In morbum incidit, & ab Africæ & Campaniæ Episcopis, Clericis ac monachis invisitur. *Cap. 30. n. 3. & 4.*
399. Sanctissimo Capuanæ Ecclesiæ præsbytero Basilio magna vi ereptam domum restitui impetrat.
In Paulini gratiam scribit Anastasius Papa ad Episcopos Campaniæ, *Cap. 31. n. 3.*
Gravi & diutino morbo laborat Paulinus, *Cap. 33.*
402. A Niceta Dacorum Episcopo & a Melania seniore invisitur; *Cap. 40. n. 1. & 2.*
403. Basilicas Nolæ ædificat, *Cap. 42. & 43.*
Item Fundis ecclesiam construi jubet, *Cap. 44.*
Ipsius frater moritur. *Cap. 45. n. 3.*
Exeunte 409. Paulinus Nolæ creatur Episcopus, ætatis anno 56. *Cap. 50. n. 1.*
410. Nola a Gothis capta, nihil mali Paulino illatum est. *Cap. 51. n. 2.*
Apud eum se recipiunt Paulini duo, unus presbyter, alter laicus. *Ibid. n. 2.*
420. Ad Synodum Ravennam ab Imperatore invitatur, ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. *Cap. 52. n. 9.*
431. mense Jun. Gravissimo laterum dolore correptus a duobus Episcopis invisitur triduo ante obitum, *Cap. 53. n. 1.*
Cum quibus ante lectulum suum offert Deo sacrificium.
Ad Ecclesiæ communionem revocat a sacris mysteriis extorres, *Ibid. n. 1.*
Postridie cum suis matutinum persolvit officium. *Ibid. n. 1.*
Et data pace omnibus Ecclesiæ suæ Clericis; *Ibid. n. 1.*
Circa horam decimam in nocte cubiculum in quo jacebat terræ motu contremuit, *Ibid. n. 1.*
431. 22. Jun. Ac paulo post animam Deo reddidit, ætatis anno 78. *Ibid. n. 2.*
Niveo candore vultus ejus & totum corpus resplenduit. *Ibid. n. 2.*
Pagani ac Judæi ingenti fletu & scissis vestibus ad ejus exsequias una cum Christianis convenerunt. *Ibid. n. 3.*
Nolæ in basilica S. Felicis sepultus est. *Cap. 54. n. 2.*
432. Ad cælos ab eo evocatur S. Johannes Neapolitanus Episcopus.

S. PAULINI ELOGIA
EX VARIIS SCRIPTORIBUS
AD MSS. CODICES RECOGNITA.

AUSONIUS *epist.* XX. *ad* PAULINUM.

Illud fragmentum recognitum ad MS. Mariang. & edd. Grav. Lugd. Poelm. Toll. & Vinet.

PAULINO AUSONIUS. *Metrum sic suasit, ut esses*
Tu prior, & nomen prægrederere meum.
Quamquam & Fastorum titulo prior, & tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur.
Et quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,
Lemnisco ornata est, quo mea palma caret:
Longævæ tantum superamus honore senectæ.
Quid refert? cornix non ideo ante cycnum.
Nec quia mille annos vivit Gangeticus ales,
Vincit centum oculos regie [a] *pavo tuos.*
Cedimus ingenio quantum præcedimus ævo.
Assurgit Musæ nostra Camena tuæ.
Vive, vale, & totidem venturos [b] *congere Janos,*
Quot tuus aut noster conseruere patres.

AUSONIUS *epist.* XXI. *ad* PAULINUM.

Hæc fragmenta collata ad eosdem codices;

IAmbe Parthis, & Cydonum spiculis,
Iambe pinnis alitum velocior,
Padi ruentis impetu torrentior,
Magna sonoræ grandinis vi densior,
Flammis corusci fulminis vibratior;
Jam nunc per auras, Persei talaribus,
Petasoque ditis Arcados vectus vola, &c.
PAULINI *adusque mœnia, Ebromagum loquor.*
Et protinus jam si resumtis viribus,
Alacri refecti corporis motu viget,
Salvere jussum mox reposce mutuum, &c.
Dic &, valere; dic, avere te jubet
Amicus, & vicinus, & fautor tuus,
Honoris auctor, alter ingenii tui;
Dic & magister, dic Parens, dic omnia
Blanda atque sancta caritatis nomina.
Aveque dicta, dic vale, & actutum redi, &c.
Aliquid reportans interim munusculi
De largitate musici promptarii.

AUSONIUS *epist.* XXIII. *ad* PAULINUM.

Recensita sunt hæc fragmenta ad MSS. codices Lugd. Poelm. Reg. & edd. Bad. Grav. Lud. Poelm. Schot. Toll. & Vinet.

DIscutimus, PAULINE, jugum quod certa fovebat
Temperies: leve quod positum, & tolerabile junctis,
Tractabat paribus concordia mitis habenis. &c.
Cedebat Pylades: Phrygii quoque gloria Nisi

a Quidam codices, *pave*.
b Codd. quidam, *conserve*.
* Sic MSS. codices. Editi, *Agnoscesne*.
c Edd. quidam codd. *suas* ... *mulces*.

A *Jam minor, & promissa obiens vadimonia Damon,* &c.
PAULINUM Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura, & auratus trabeæ velavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere Divæ.
Quid queror, Eoique insector crimina monstri?
Occiduis me ripa Tagi, me Punica lædit
Barcino, me bimaris juga ninguida Pyrenæi. &c.
Agnoscisne * *tuam PONTI dulcissime culpam?* &c.
Ne sparsam, raptamque domum, lacerataque centum
Per dominos veteris Paulius regna stcamus:
Teque vagum toto quam longa Hispania tractu,
Immemorem veterum peregrinis fidere amicis.
Accurre o nostrum decus, o mea maxima cura:
B *Votis, ominibusque bonis, precibusque vocatus*
Adpropera.

AUSONIUS *epist.* XXIV. *ad* PAULINUM.

Collata sunt hæc fragmenta cum codicibus supra notatis, & præterea cum MS. Voss.

PRoxima quæ nostræ fuerat querimonia chartæ,
Credideram quod te, PAULINE, inflectere posset,
Eliceretque [c] *tuam blanda abjurgatio vocem.*
Sed tu, juratis velut alta silentia sacris
C *Devotus teneas, perstas in lege tacendi.*
Non licet? anne pudet? &c.
Si prodi, PAULINE, times, nostraque vereris
Crimen amicitiæ, Tanaquil tua nesciat istud.
Tu contemne alios, nec dedignare parentem
Adfari verbis. Ego sum tuus altor, & ille
Præceptor primus, [d] *primus largitor honorum,*
Primus in Aonidum qui te collegia duxi.

AUSONIUS *epist.* XXV. *ad* PAULINUM.

Recognita sunt hæc fragmenta ad MSS. codices Lugd. Mariang. Reg. & ad 7. edd. supra notatos.

D *QUarta tibi hæc notos detexit epistola questus,*
PAULINE, & blando residem sermone lacessit;
Officium sed nulla pium mihi pagina reddit &c.
Vertisti PAULINE tuos dulcissime mores. &c.
Ergo meum, patriæque decus, columenque [e] *Senatus,*
Bilbilis, aut hærens scopulis [f] *Calagurris habebit?*
Aut quæ dejectis juga per scruposa ruinis
Arida, torrentem Sicorim despectas Ilerda.
Hic trabeam, PAULINE, tuam, Latiamque curulem
Constituis, patriosque istic sepelibis honores?

PRUDENTIUS *lib.* I. *contra Symmachum.*

E *NOn PAULINORUM, non Bassorum, dubitavit*
Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam
Gentis Patriciæ venturo attollere secla.

d Ita MS. Reg. & edd. codd. Bad. Lugd. Toll. & Vinet. alii, *veterum*.
e MS. Mariang. *Senati*.
f Sic MSS. Lugd. & Reg. cum edd. Poelm. Edd. 4. *Calagorris*.

HIERONYMUS *epist.* XIII. *ad* PAULINUM.

Collata cum MS. codice Victorino & editione Moguntina an. 1470.

BOnus homo de bono thesauro cordis profert ea quæ bona sunt, & ea fructibus arbor cognoscitur. Metiris nos virtutibus tuis, & parvos magnus extollis; ultimamque partem convivii occupas, ut patrisfamilias judicio proveharis. Quid enim in nobis, aut quantulum est, ut doctæ vocis mereamur præconium; ut illo ore quo religiosissimus Princeps defenditur, humiles nos, modicique laudemur? Noli igitur, frater carissime, annorum nos æstimare numero: nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam: Salomone testante, *Cani hominis, prudentia ejus*, &c.... Denique & tu audita sententia Salvatoris: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me*, verba vertis in opera, & nudam Crucem nudus sequens, expeditior & levior [a] scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo: nec pleno marsupio gloriolas sordes appetis; sed puris manibus & candido pectore, pauperem te & spiritu & operibus gloriaris... Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositum transmisisti, libenter legi, & præcipue mihi in illo subdivisio placuit: cumque in primis partibus vinceas alios, in penultimis te ipsum superas. Sed & ipsum genus eloquii pressum est, & nitidum; & cum Tulliana [b] luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut quidam ait, oratio, in qua tantum verba laudantur. Præterea magna est rerum consequentia, & alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, & utilitatem legum futuris seculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris? O si mihi liceret, istiusmodi ingenium, non per Aonios montes, & Heliconis vertices, ut poetæ canunt, sed per Sion & Ithabirium, & Sina excelsa [c] ducere; si contingeret docere quæ didici, & quasi per manus mysteria tradere Scripturarum, nasceretur nobis aliquid quod docta Græcia non haberet.... Si haberes hoc fundamentum (*divinas nempe Scripturas*); immo si quasi extrema manus [d] operi tuo induceretur, nihil pulcrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinius tuis haberemus voluminibus. TERTULLIANUS creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus CYPRIANUS, instar fontis purissimi, dulcis incedit, & placidus est; & cum totus sit in [e] exhortatione virtutum, occupatus [f] persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclito VICTORINUS martyrio coronatus, quod intelligit eloqui non potest. LACTANTIUS quasi quidam fluvius eloquentiæ Tullianæ, utinam tam nostra [g] confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. ARNOBIUS inæqualis & nimius est, & absque operis sui partitione confusus. Sanctus HILARIUS Gallicano cothurno attollitur; & cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, & a lectione [h] simpliciorum fratrum procul abest. Taceo de ceteris vel defunctis, vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii judicabunt. Ad teipsum veniam, symmystem, sodalem meum & amicum; amicum, inquam, meum, antequam notum: & precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris. quin potius vel errare me existimato, vel amore labi, quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium, & infinitam sermonis suppellectilem: & facile loqueris, & pure; facilitasque ipsa & puritas, mixta prudentiæ est, capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiæ & eloquentiæ si accederet vel studium, vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi Arcem tenere nostrorum; [i] & ascendentem cum Jacob tecta Sion canere in domatibus quod in cubilibus cognovisses. Accingere quæso te, accingere. Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus. Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius Senatus habuit. Præpara tibi divitias, Horat. Serm. lib. 1.
quas quotidie eroges, & numquam deficiant; dum viget ætas, dum [k] nondum canis [l] spargitur caput, antequam *subeant morbi, tristisque senectus; & labor, &* [m] *diræ rapiat inclementia* Virgil.
mortis. Nihil in te mediocre esse contentus sum, totum summum, totum perfectum desidero.

HIERONYMUS *epist.* XXXIV. *ad Julianum*.

NEc est quod excuses nobilitatem, & divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium, & ferventissimæ fidei PAULINUM presbyterum; qui non solum divitias, sed seipsos Domino obtulerunt: qui contra diaboli tergiversationem, nequaquam pellem pro pelle, sed carnes, & ossa, & animas suas Domino consecrarunt: qui te & exemplo & eloquio, id est, & opere et lingua possunt ad majora perducere. Nobilis es? & illi; sed in Christo nobiliores. dives & honoratus? & illi; immo ex divitibus & honoratis pauperes & inglorii; & idcirco ditiores, & magis incliti, quia pro Christo pauperes & inhonorati.

HIERONYMUS *epist.* CIII. *ad* PAULINUM.

Hæc fragmenta recognita sunt ad MS. codicem Vict.

FRater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit & suavissimas litteras, quæ a principio amicitiarum fidem probatæ jam fidei & veteris amicitiæ præferebant. Vera enim illa necessitudo est, & Christi glutino copulata quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola & palpans adulatio, sed Dei timor, & divinarum Scripturarum studia conciliant. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit; re-

a MS. Victorinus codex cum ed. Mogunt. an. 1470. *ascendis*.
b MS. Vict. *eluceat*.
c MS. codex Vict. cum ed. Mog. *ducerem Scripturarum*.
d Iidem codices, *in tuo opere duceretur*.
e Sic emendavimus ex MS. codice Vict. & ed. Mogunt. Ante erat, *exercitatione*.
f MS. Vict. & ed. Mog. *persecutionis*.
g MS. Vict. *firmare*.
h MS. codex Vict. *simplicium*.
i Addita particula & ex MS. codice Vict. & edit. Mogun.
k MS. Vict. & ed. Mog. *dum adhuc non*.
l MS. codex Vict. *aspergitur*.
m MS. Vict. & ed. Mog. *dura*.

ferens

ferens honestatem morum tuorum, contemtum seculi, fidem amicitiæ, amorem Christi: nam prudentiam, & eloquii venustatem, etiam absque illo ipsa epistola præferebat.

AMBROSIUS *epist.* XXX. (*alias 36.*) *ad Sabinum.*

Collata ad MSS. codices Gemeticensem 500. annor. Pratell. 900. Vindocin. 700. S. Michael. in Monte Tumbæ 400. & Misericord-Dei 600. annor.

PAULINUM splendore generis in [a] partibus Aquitaniæ nulli secundum, venditis facultatibus, tam suis, quam etiam conjugalibus, in hos sese induisse cultus ad fidem competi, ut ea in pauperes conferat quæ redegit in pecuniam; & ipse pauper ex divite factus, tamquam deoneratus gravi sarcina, domui, patriæ, cognationi quoque valedicat, quo impensius Deo serviat. Elegisse [b] autem secretum affirmatur Nolanæ urbis, ubi tumultum fugitans, ævum exigat. Matrona quoque virtuti et studio ejus proxime accedit, neque a proposito viri discrepat: deinque transcriptis in aliorum jura suis prædiis virum sequitur; & exiguo illic conjugis contenta cespite, [c] solatur sese religionis & [d] caritatis divitiis. Soboles eis nulla, & ideo meritorum posteritas desiderata. Hæc ubi audierint Proceres viri, [e] quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a Senatu; interceptam familiæ nobilis successionem; ferri hoc non posse. Et cum ipsi capita & supercilia sua radant siquando Isidis suscipiunt sacra; si forte Christianus vir attentior sacrosanctæ religioni, vestem mutaverit, indignum facinus [f] clamant. Equidem doleo tantam esse in mendacio observantiam, in veritate negligentiam, ut confundantur plerique attentiores ad sacrosanctam religionem videri, non considerantes vocem dicentis: *Qui me confusus fuerit coram hominibus,* [g] *confundar & ego eum coram Patre meo qui est in cælis.*

AUGUSTINUS *epist.* XXVI. (*al.* 39.) *ad Licentium.*

Recognitum est hoc fragmentum cum ed. Bened. ad 23. MSS. codices & edd. quatuor.

VAde in Campaniam, disce PAULINUM, egregium, & sanctum Dei servum, quam grandem fastum seculi hujus, tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit; ut eam subderet Christi jugo, sicut subdidit: & nunc, illo moderatore itineris sui, quietus & modestus exsultat. Vade, disce quibus opibus ingenii, sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quidquid boni accepit ex illo; ne amittat omnia, si non in eo reponat a quo hæc habet.

AUGUSTINUS *epist.* XXVII. (*al.* 32.) *ad* PAULINUM.

Hujus epistolæ fragmenta collata sunt cum edit. Bened. ad 24. MSS. cod. & edd. 4.

O Bone vir, & bone frater, latebas animam meam: & ei dico ut toleret quod adhuc lates oculos meos; & vix obtemperat, immo non obtemperat .... Ne reprehendas, quæso sanctiore gravitate qua prævales, & dicas non recte me dolere quod adhuc & non noverim, cum animum mihi tuum, hoc est, & ipsum interiorem aspiciendum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in terrena tua civitate didicissem fratrem & dilectorem meum, & tantum in Domino ac talem virum, nullumne me dolorem sensurum fuisse arbitrareris, si non sineret nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam quod nondum faciem tuam novi, hoc est, domum animæ tuæ, quam sicut meam novi? Legi enim litteras tuas fluentes lac & mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris Dominum sentiens de illo in bonitate, [a] & afferentes ei claritatem & honorem. Legerunt fratres, & gaudent infatigabiliter et ineffabiliter tam uberibus & tam excellentibus donis Dei, bonis tuis. Quotquot eas legerunt, rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, & quam fragrat ex eis, dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris: nam et perspicabilem faciunt, & desiderabilem. Quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur et benedicitur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. [b] Vincitur a legentibus ibi conjux, non dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui: quam in tuam unitatem redactam & redditam, et spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulatam, officiis vestræ sanctitati debitis, in & uno [c] resalutamus. Ibi cedri Libani ad terram depositæ, & in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribiliter secant. Ibi gloria, ut acquiratur, contemnitur; & mundus, ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis. Hæc atque hujusmodi suavissima & sacratissima spectacula litteræ tuæ præbent legentibus, litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis. Quomodo nobis anhelant sitim tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini? quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, & ita serenæ sunt? Quid est, quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum est, plus certe non habeo.... Fratres, non solum qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt, sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere; sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus vacat, [d] vides quid mecum sitiat Africa.

a Ita MSS. codices Pratellensis, Gemeticensis, Vindocinensis, Michaelinus in Monte Tumba, & Mis-Dei, nec aliud præfert lectionem Baronii in Annalibus. Ante hac, *in Aquitania*.
b Addita particula *autem* ex MSS. codicibus quatuor.
c Sic emendavimus ex MS. Vindocinensi codice. Alii, *solabitur se*.
d Editio Parisiensis, *simplicitatis*.
e MS. codex Vindoc. in margine per correctionem, *audierunt* ... *querelantur*.
f Ita repositum ex tribus MSS. codicibus Gemet. Pratell. & Mich. Alias, *appellant*.
g MSS. codices Vindoc. Mis-Dei, & Mich. *confundam*.

a Editi codices: *& afferens*. At MSS. sexdecim: *& afferentes*.
b Sic 21. MSS. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi confusus excitatur, non dux*, &c.
c Ita in MSS. Vaticanis tribus & in sexdecim Gallicanis. In MS. uno Vaticano, *una mente resalutamus*. In prius editis, *uno ore salutamus*.
d Editi, *venias & videas quid mecum sitiat Africa*. At MSS. codices ceteri ex his verbis, *venias &*, habent que, *vides quid*, &c. ne demum ex iis tres, *quid mecum sitiat*: quo verbo pulcre alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit sursum in epist. 31. & 42.

AUGU-

AUGUSTINUS *epist.* XXXI. (*alias* 34.) *ad* PAULINUM & THERASIAM.

Hujus epistolæ fragmenta recensita sunt ad ed. Bened. ad 31. MSS. & eddit. codices 4.

SAnctos fratres Romanum & Agilem, aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, & suavissimam partem vestræ præsentiæ, sed qua vobis visendis inhiaremus avidius, cum magna in Domino jocunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam, quod nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum oculosque loquentium, vos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili lætitia legeremus . . . . Sed quamquam jugum Christi per seipsum lene sit, & sarcina levis: tamen propter nostram asperitatem, atque infirmitatem, si quid me mordet hoc vinculum, atque urget hoc onus, ineffabiliter mihi aliquanto vestræ præsentiæ solatio tolerabilius & portabilius redderetur, quos audio curis ejusmodi expeditiores liberioresque vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, & postulo, & flagito, ut in Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem venire dignemini. Scit Deus, quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque fama prædicante didicerunt; sed etiam propter ceteros, qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus . . . . Aliud est enim, nolle incorporare quæ defuit, aliud, jam incorporata divellere. Illa velut cibi repudiantur, illa velut membra præciduntur. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbiæ, non desperandæ perfectionis exempla . . . . Adversus paganos te scribere didici ex fratribus: si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus: nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Beatissimus frater Severus Milevitanæ antistes ecclesiæ debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quam vos desiderant; tam vos desiderant, quam vos diligunt; & tam diligunt, quam estis boni.

AUGUSTINUS *epist.* LXXX. (*alias* 65.) *ad* PAULINUM & THERASIAM.

Illud epistolæ fragmentum recognitum est cum edit. Bened. ad MSS. 21. & edd. codd. 4.

NUnc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis faciatis. Oretis pro nobis, ut videat Deus humilitatem nostram, & laborem nostrum, & dimittat omnia peccata nostra. Colloqui autem vobiscum talia cupio, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce, illam quæstiunculam, quam nuper proposueram, tamquam si præsens præsenti inter dulces loquelas[a] obderem, plane Christiano intellectu & devotione solvisti[b]; sed nimis cursim & breviter: posset quippe ibi aliquanto diutius & uberius habitare gratia oris tui; si eum dixisses ita te in illo, quo feliciter uteris, loco perseverare decrevisse, ut si quid de te aliud Domino placuerit, ejus voluntatem præferas tuæ, idipsum, aliquanto apertius explicares, Quonam modo voluntatem Dei, quæ nostræ voluntati præponenda est, noverimus.

AUGUSTINUS *epist.* XCV. (*alias* 250.) *ad* PAULINUM & THERASIAM.

Hoc fragmentum collatum est cum edit. Bened ad Vaticanum exemplar & ad edit. Lovan.

QUæsivi abs te prioribus litteris, qualisnam tibi videatur futura æterna vita Sanctorum. Sed bene mihi respondisti, etiam de præsentis vitæ statu adhuc esse utique consulendum.

AUGUSTINUS *epist.* CXLIX. (*alias* 59.) *ad* PAULINUM.

Collata sunt hæc fragmenta cum edit. Bened. ad MSS. codices 23. & eddit. 4.

UT potui, non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, & ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, & quæris acriter, & doces humiliter . . . . Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.

AUGUSTINUS *epist.* CLXXXVI. (*alias* 106.) *contra Pelagianos ad* PAULINUM.

Fragmentum illud collatum est cum edit. Bened. ad MSS. 6. & eddit. 4.

ORemus ergo pro illis, sancte Frater. Cernis quippe nobiscum quam malo errore teneantur. Fragrant enim Epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus gratiæ ipsius dilector & confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primo quia jocundissimum est, fecimus; Quid enim debet esse jocundius, vel infirmis gratia qua sanantur, vel pigris gratia qua excitantur, vel volentibus gratia qua juvantur; deinde ut si quid nostra dispositione Deo adjuvante possemus, tua non fides, sed fidei contra tales adminiculetur assertio; sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamur. Quid enim uberius, & veracissima confessione plenius, quam illud est in quadam epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti, dicens: *Pauper ego & dolens, qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, & plus de primo quàm de secundo Adam carneis sensibus & terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum cælestis imaginis inficiator prober corruptione terrena? Utrimque me concludit pudor. Erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum; odi quod sum, & non sum quod amo.*

Ex epist. Paulini ad Severum 30. [al. 8.]

a Alii, quidam codices obiicerem. At MSS. plerique, obderem.

b Hæc epistola non exstat.

Sed

Sed quid misero mihi proderit odisse iniquitatem, & amare virtutem; cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors mei & intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem, caro adversus spiritum dimicat, & lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? Infelix ego, qui in me venenatum inimicæ arboris gustum nec Crucis ligno digessi. Durat enim mihi illud [a] *per Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit.* Et cetera, quæ de hac miseria multa [b] contexis ingemiscendo, expectans redemtionem corporis tui; & nondum re, sed spe salvum te esse cognoscens. Sed fortassis tu alium in te transfigurasti, cum hæc diceres; nec aliquas de carne concupiscente adversus spiritum, quamvis ei non consentias, molestias importunas pateris, & odiosas . . . . De orando autem, & gemitibus flagitando proficiendi ac recte vivendi adjutorio, quæ tua non fervet epistola? [c] Quid est tui quantumcumque sermonis, ubi non sit sparsum gemebunda pietate, quod in oratione dicimus? *Ne nos inferas in tentationem?* Invicem itaque nos & consolemur in his omnibus, & exhortemur, & quantum dat Dominus adjuvemus.

AVGVSTINVS *lib. de Cura pro Mortuis gerenda ad* PAULINUM.

Recognita sunt illa fragmenta ad MSS. codices Vatic. duos.

DIu sanctitati tuæ, coepiscope venerande PAULINE, rescriptorum debitor fui, ex quo mihi * scripsisti per homines filiæ nostræ religiosissimæ Floræ, quærens a me utrum prosit [d] cuique post mortem, quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam sepelitur. Hoc enim abs te vidua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo: & rescripseras consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegii, quod materno & pio affectu desideravit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur . . . . Habes ad ea quæ a me putasti esse quærenda, qualem potui reddere, responsionem meam: quæ si ultra quam [e] satis est, prolixa est, da veniam: id enim factum est amore diutius loquendi tecum. Hunc ergo librum quemadmodum acceperit venerabilis dilectio tua, peto rescriptis tuis noverim, quem tibi perlator ejus faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet & compresbyter noster Candidianus, quem per tuas litteras cognitum toto corde suscepi, invitusque dimisi.

Cap. 1. * Non exstat hæc epistola.

Cap. 18.

AVGVSTINVS *lib.* 1. *de Civitate Dei, Cap.* X.

Hoc fragmentum collatum est cum editione Venetica an. 1475.

UNde PAULINUS noster, Nolensis Episcopus, ex opulentissimo divite voluntate pauperrimus, & copiosissime sanctus, quando & ipsam Nolam barbari vastaverunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo, ut ab eo postea cognovimus, precabatur: *Domine, non excrucier, propter aurum & argentum: ubi enim sint omnia mea, tu scis.* Ibi enim habebat omnia sua, ubi eum condere & thesaurizare ille monuerat, qui hæc mala mundo ventura prædixerat.

SULPICIUS SEVERUS *ad finem Dialogorum.*

Fragmentum illud recognitum est ad MSS. codices tres Germ. 800. 700. 500. annor. duos Iol. 800. Vict. 600. & Big. 500.

SEd dum recurris, diversasque regiones, loca, portus, insulas, urbesque prætérlegis, Martini nomen & gloriam sparge per populos. Inprimis memento non præterire Campaniam; & si maxime cursus in devio sit, non tamen tibi tanti sint vel magnarum morarum ulla dispendia, quin illic adeas illustrem virum, ac toto [f] laudatum orbe PAULINUM: illi, quæso te, primum sermonis nostri, [g] quod vel hesterno confecimus, vel hodie diximus, volumen evolve. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis; ut mox per illum sacras viri laudes Roma cognoscat: sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque [h] in Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præsulem nostrum cum suo Felice componere.

SULP. SEVERUS *de Vita S. Martini, cap.* 21.

Illud fragmentum recensitum est ad MSS. codices Germ. & Iol. 800. annor.

PAULINUS vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cœpisset, & jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum [i] ejus Martinus [k] penicillo contigit, pristinamque ei sanitatem sublato omni dolore restituit.

MARTINUS *apud Sulp. Severum in ejus Vita, cap.* 26.

Hoc fragmentum collatum est ad 4. MSS. Germ. 900. 800. 500. 400. annor. Iol. 800. Vict. 600. & Big. 500.

SErmo autem illius non alius apud nos fuit, quam mundi hujus illecebras & seculi onera relinquenda, ut Dominum Jesum liberi expeditique sequeremur: præstantissimumque nobis præsentium temporum, illustris viri Paulini, cujus supra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui summis opibus abjectis Christum secutus, solus pene his temporibus Evangelica præcepta complesset: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatumque esse [l] præsens sæculum, tantæ fidei virtutisque documento; cum secundum sententiam Domini, dives, & possidens multa, vendendo omnia, [m] & dando pauperibus, quod erat [n] factu impossibile, possibile [o] fecisset exemplo. Iam vero in verbis & confabulatione ejus quanta gravitas, quanta dignitas erat; quam alacer, quam efficax, quam in exsolvendis Scripturarum quæstionibus promptus & facilis.

a Apud Paulinum legitur, *ab Adam*.
b Ita MSS. tres. At tres alii, & editi 4. *conseritis*.
c Editi, *quem tua non fervet epistola?* Sed melius MSS. *quæ tua non fervet?* id est, quæ ex tuis epistolis, &c. RR. PP. Benedict.
d Ita duo MSS. codices Vaticani. Editi, *aliquid*.
e Sic duo MSS. Vat. Al. *fat*.
f Sic restitutum ex MSS. codicibus tribus Germ. duos Iol. Victorino, & Bigotiano. In quibusdam editis, *laudandum*.
g Ita emendavimus ex septem MSS. codicibus supradictis.

h Abest in Carolo o MSS. codice uno Iol. In Germanensi uno additum est alia manu.
i Ita MSS. codex. Iohannes, Alias ei.
k MS. codex 2. Germ. *penicillo*.
l MSS. duo codices Germ. *præsentis sæculi . . . . documentum*, male.
m MSS. 2. Germanensis codex, *donando*.
n Ita MSS. unus Germ. codex cum editis. At MSS. sex, *facto*.
o MSS. unus Germ. codex, *fecit*.

HONO-

HONORIUS *Imperator in Rescripto quo ad Synodum* PAULINUM *invitat*.

Ex MSS. codice Vaticano, apud Baronium anno Christi 419. num. 20.

Sancto ac venerabili Patri PAULINO Episcopo.

TAntum fuit apud nos certa scientia, nihil ab his Sacerdotibus qui ad Synodum convenerant, posse definiri, cum Beatitudo tua de corporis inæqualitate causata, itineris non potuit injuriam sustinere. Et propter absentiam sancti viri, non quidem obtentura; interim tamen vitia * gratulantur, cum prava & vetus ambitio & cum benedicto viro, sanctæque vitæ, diu velit habere certamen; ut contra hæc apostolicæ institutionis bona, de præsumtis per vim parietibus existimet confidendum. O vere digna causa, quam non nisi coronæ tuæ beata vita designat. Dilatum itaque judicium nuntiamus, ut divina præcepta ex venerationis tuæ ore promantur, qui ea secutus implesti: nec potest alius eorum præceptorum lator existere, quam qui dignus apostolicis disciplinis est approbatus. Specialiter itaque, domine sancte; merito venerabilis Pater, justus Dei famulus, divinum opus, contemto labore, tributum hoc nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut, postpositis omnibus, quantum temperantia his & tranquillitas suffragantur, Synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideriis nostris, & benedictioni quam cupimus, te præstare digneris.

* f. gr. statu-tur.

EUCHERIUS *in parænetica epistola ad Valerianum*.

PAULINUS quoque Nolanus Episcopus, peculiare & beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu, uberrimo eloquentiæ fonte, ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi partes eloquio operibusque resperserit.

PROSPER *in Chronico, ad annum Arcadii & Honorii* 4.

PAULINUS, Nolanus postmodom Episcopus, admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset Dominus innumerabilium prædiorum, religionem expeditus elegit.

IDATIUS *in Chronico, ad annum Honorii* 30.

PAULINUS nobilissimus & eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilior factus, vir apostolicus, Nola Campaniæ Episcopus habetur insignis: cui THERASIA de conjuge facta soror, testimonio vitæ beatæ æquatur & merito. Exstant Operis ipsius egregii studia prædicanda.

SIDONIUS APOLLINARIS *lib. 4. epist.* 3.

PAULINUS provocat.

SIDONIUS APOLLINARIS *carm.* 9.

SEd ne tu mihi comparare tentes,
Quos multo minor ipse plus adoro;
PAULINUM, Ampelinumque, Symmachumque,
Messalam ingenii satis profundi,
Et nulli modo Martium secundum,

GENNADIUS *lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis, cap.* 48.

Id recognitum est ad MS. codicem Germ. 1000. annor.

PAULINUS Nolæ Campaniæ Episcopus [a] scripsit versu brevia, sed multa: & ad Celsum quemdam, epitaphii vice consolatorium libellum super morte Christiani & baptizati infantis, spe Christiana munitum: & ad Severum plures Epistolas; & ad Theodosium Imperatorem, ante Episcopatum prosa Panegyricum super victoria tyrannorum; eo maxime quod fide & oratione plus quam armis vicerit. Fecit & Sacramentarium, & Hymnarium. Ad Sororem quoque Epistolas multas de contemtu mundi dedit: & de diversis causis diversa disputatione tractatus [b] edidit. Præcipuus tamen omnium Opusculorum ejus est Liber de Pœnitentia, & de Laude generali omnium Martyrum. Claruit temporibus [c] Honorii & Valentiniani non solum eruditione, & sanctitate [d] vitæ, sed & potentia adversum dæmones.

Autor antiquus inter Opera S. Hieronymi tomo 9. epist. 3. ad Geruntii filias.

ISTud sibi sepulcrum & PAULINUS noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui * conversatione sæculi morientes, a mundialibus operibus jam quiescunt .... Hoc sepulcrum sibi duplex, patresfamilias isti de quibus locuti sumus, providerunt; qui Senatum, honores, divitias relinquendo, mortui illis videbantur, quibus nati esse videntur, etiam dum vivunt mortui. Ecce unum sepulcrum, in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur: illud erit aliud, cum ipsum corpus quod naturæ lege caducum est, dissolutum revertetur in terram; de quo scriptum est; *Terra es, & in terram ibis*; anima tamen in refrigerio quiescente.

* conversationi.

Gen. 3. 19.

CASSIODORUS *de Institutione divinarum Scripturarum lib. 1. cap.* 21.

Ex MS. codice Fontanetensi, Chiffletii cura.

IS (*nempe Hieronymus*) epistolam suam ad PAULINUM ex Senatore Presbyterum mirificam destinavit, docens quemadmodum Scripturas divinas, adhibita cautela, perlegeret .... Ille enim scripsit ad divinæ legis novum lectorem, qui tantum erat litteris sæcularibus eruditus, ut etiam Librum de Theodosio Principe prudenter ornateque confecerit.

PAULINUS PETRICORDIAS lib. 2. de Vita S. Martini.

Fragmentum illud recensitum est ad MS. Germ. 800. annor.

QUin & PAULINO similis medicina salutem
Reddidit, insignis fidei quem gloria late

a Sic repositum ex MS. codice Germanensi 1000. annor. Ante erat in editis, *composuit*.
b Abest hoc verbum a MS. codice Germ.
c MS. Germ. codex, *Theodosii*.
d In eodem MS. codice deest, *vitæ*, sed hanc vocem retinendam confirmant verba Usuardi in Martyrologio desumta ex ipso Gennadio.

Extu-

Extulit, obducta cujus tum nube latebat
Visus, & infusis caliga extenta tenebris
Arcebat cunctam macularum tegmine lucem:
Quam levis & tenui tactu suspensa fugavit
Spongia, vicino benedicta munere dextra
Mox admota oculo: didicit jam reddita lucem
Ferre acies, lumenque novum mirata recepit.
Atque utinam nostri tenebras contingere cordis
Tali luce velit sancti medicina Patroni;
Reddat ut antiqui rursum mysteria facti
Nomen idem, medicusque idem, par causa [a] medelæ.

VENANTIUS FORTUNATUS lib. 2. de Vita S. Martini.

PAulinique oculum tetra caligine mersum,
Impositis manibus radius penetravit acutus:
Atque serena dies detersa nube refulsit:
Lumen & emicuit facies non lusca gemellum,
Martini digitis oleo manante lucernæ,
Cuncta salutifero superans collyria tactu.

MARTINUS apud Fortunatum in ipsius Vita lib. 2.

QUi Pater illustris PAULINI gesta beabat,
Floruit Italiæ quo post antistite Nola,
Qua regio Campana sedet, rectore supremo:
Dives agris, opulens famulis, locuples & acervis;
Vir sensu vastus, lare celsus, & ore rotundus;
Ditior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
Et dedit innumeros redimentes crimina nummos:
Cujus sparsa sola migravit ad astra facultas,
Fecit & in cœlum pigras ascendere terras
*Uns * standa loco, & dant bruta ad sidera saltum.*
Ergo Evangelicum Paulino implente relatum,
Martinus monitat cunctis talem esse sequendum,
Tramite difficili potuit qui pergere dives,
Depositoque onere ascendit qui liber in arcem,
Exemploque monens vocat altius ire sequaces.

* Al. standa.

GREGORIUS *Turonensis Episcopus lib. 2. de Gloria Confessorum, cap. 107.*

FUit vir vitæ venerabilis PAULINUS, Nolanæ urbis, ex nobili stirpe ortus. Therasiam similem sibi sortitus est conjugem, habens divitias multas, & tam in fundorum possessione, quam in præsidio domorum valde dives erat ac locuples]. Sed eum primum aures ejus Evangeliorum lectio illa penetravit, in qua Dominus adolescentem pro divitiis arguit, dicens; *Vade, vende, omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem introire in regnum Dei;* statim venditis omnibus quæ habebat, pauperibus erogavit. Exoneratus a cunctis cupiditatibus Magistrum liber sequitur, per hæc se putans paradisi divitiis locupletari, si videretur nihil de transitoriis possidere. Cui Majestas divina tribuit, ut quod impossibile dixerat per Evangelium, hic possibiliter adimplere mereretur per actum. Quadam vero die venit ad eum qui stipem peteret; & ait conjugi; *Vade, & da ei quod habet necessarium.* Quæ respondit; *Non est nobis amplius quam unus panis.* Cui ille, *Vade,* inquit, *porrige eum; Dominus enim dabit nobis victum:* sed illa, quasi strenua, reservari cupiens, ne aliquid deesset porrigere noluit. Interea advenerunt quidam, dicentes missos se a Dominis suis, ut illi annonæ ac vini deferrent speciem; sed per hoc se moratos, quod orta tempestas unam eis cum tritico abstulerit navem. Tunc vir Dei conversus ad mulierem, ait; *Intellige te nunc pauperi unum panem fuisse furatam; & ideo hanc navem esse mersam.* Perrexit ergo cum conjuge, quasi peregrinaturus in aliam regionem, nihil habens præter statum proprium. Post multum vero temporis, cum ab incolis regionis suæ requireretur, nec posset penitus reperiri, negotiator de civitate illa ad hanc urbem advenit, in qua vir beatus cœlesti Domino serviebat. Cumque vidisset eum statim projiciens se solo, & pedes Sancti amplectens, ait: *Hic est beatus PAULINUS toto vulgatus orbe, qui multum a suis civibus quæsitus, prorsus non potuit inveniri;* & narrante eo omnes actiones ejus, obstupuerunt hæc audientes. Nec mora, decedente sacerdote apud Nolanam urbem, ipse in locum Episcopi subrogatur. Habebat autem Ecclesia illa multas divitias; implevitque in eum Dominus quæ per Evangelium promittere est dignatus; quia *qui reliquerit omnia propter me, centuplum in hoc sæculo accipiet, in futuro autem vitam æternam possidebit.* Verum assumto episcopatu semper se humilem profitebat, quia sciebat se apud Deum excelsum futurum, si humilitatem sectatus fuisset. Pecunia vero de redditibus Ecclesiæ, quæ manus ejus attingebat, confestim pauperibus erogabatur. Castissima enim conjux ejus non discedebat ab eo. Erat autem vir sanctus miræ prudentiæ, & rhetoricis litteris eruditus. Qui tantum in virtute per multiplicata gratiarum spiritalium charismata resplenduit, ut in obitum suum, ipsum Martinum, Januariumque Italicum, priusquam spiritum redderet, corporeis oculis contemplaretur; prius enim ab eo de hoc mundo migraverant. Et quia de hujus beati vita nihil legeramus, idcirco ea quæ per relationem fidelium cognovimus, dum de eleemosynis proloqui volumus, memoravimus. De transitu autem ejus est apud nos magna lectio; ideo eum ex ordine prosecuti non sumus. Ecce quid tribuit eleemosyna. Ecce quales thesauros sanctis suis, qui se in pauperibus diligunt, Deus indulget. E contrario, avaritiæ malo inhiantibus, quæ nequiter concupiscunt aufert, juxta illud Evangelii sancti oraculum, quia *qui habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, quod videtur habere auferetur ab eo.* Matth. 13, 12

GREGORIUS M. *lib. 3. Dialog. cap. 1.*

Hæc collata cum MSS. codicibus Big. 600. annor. Iol. duobus & novissima edit.

Vide Cisset. Vita

CUm [b] sævientium Wandalorum tempore fuisset Italia in Campaniæ partibus depopulata, multique essent de hac terra in Africanam regionem transducti, vir Domini PAULINUS cuncta quæ, de [c] Episcopio suo habere potuit, captivis indigentibusque largitus est. Cumque jam nihil [d] omnino superesset quod petentibus dare potuisset, quodam die quædam vidua advenit, quæ a Regis Wandalorum genero suum filium in captivitatem fuisse ductum perhibuit, atque a viro Dei ejus pretium postulavit; si forte illius Dominus hoc dignaretur

a Sic emendatum ex veteri MS. codice Germ. Ante erat, merdela.
b Tres MSS. codices, Dum.

c Sic reposuimus ex MS. codice Joliano uno. Alter, in episcopii usum. MS. Big. ad Edd. ad episcopi usum.
d MS. 2. Iol. omnino, aliter, commodo.

tur accipere, & hunc concederet ad propria remeare. Sed vir Dei magnopere petenti feminæ quid dare potuisset inquirens, nihil apud se aliud nisi se invenit; petentique feminæ respondit, dicens: *Mulier, quod possim dare non habeo; sed memetipsum tolle; meque servum juris tui esse profitere; atque ut filium tuum recipias, me vice illius in servitium trade*. Quod illa ex ore tanti viri audiens, irrisionem potius credidit quam compassionem. At ille; ut erat vir eloquentissimus, atque aprime exterioribus quoque studiis eruditus, dubitanti feminæ citius persuasit ut audita crederet, & pro receptione filii sui in servitium [a] Episcopum tradere non dubitaret. [b] Perrexere igitur uterque in Africam. [c] Procedenti autem Regis genero, qui ejus filium habebat, vidua rogatura se obtulit; ac prius petiit ut [d] ei filium donare debuisset. Quod cum barbarus vir typho superbiæ [e] turgidus, gaudio transitoriæ prosperitatis inflatus, non solum facere, sed etiam audire despiceret; vidua subjunxit, dicens: *Ecce hunc hominem pro eo vicarium præbeo; solummodo pietatem in me exhibe, mihique unicum filium [f] redde*. Cumque ille [g] venusti vultus hominem conspexisset, quam artem nosset inquisivit: Cui vir Dei PAULINUS respondit, dicens: *Artem quidem aliquam nescio, sed hortum bene excolere scio*. Quod vir gentilis valde libenter accepit, cum in nutriendis oleribus quia peritus esset audivit. Suscepit itaque servum, & roganti viduæ reddidit filium. Quo accepto vidua ab Africana regione discessit; PAULINUS vero excolendi horti curam suscepit.

Cumque idem Regis gener crebro ingrederetur hortum, suumque hortulanum quædam requireret, & sapientem valde [h] esse hominem videret, amicos cœpit familiares deserere, & sæpius cum suo hortulano colloqui, atque ejus sermonibus delectari: cui PAULINUS quotidie ad mensam olera [i] virentesque herbas deferre consueverat, & accepto pane ad curam horti remeare. Cumque hoc diutius [k] ageretur, quadam die suo Domino secum secretius loquenti ait, *Vide quid agas, & Wandalorum regnum qualiter disponi debeas provide, quia Rex citius, & sub omni celeritate est moriturus*. Quod ille audiens, quia ab eodem Rege præ ceteris diligebatur; ei minime tacuit; sed quid a suo hortulano, sapiente scilicet viro, agnovisset indicavit. Quod dum Rex audisset, illico respondit: *Ego vellem hunc, de quo loqueris, hominem videre*. Cui gener ejus, venerabilis PAULINI temporalis Dominus, respondit, dicens; *Virentes herbas mihi ad prandium deferre consuevit: has itaque ad mensam [l] eum deportare faciam, ut quis sit qui mihi hac locutus est, agnoscas*. Factumque est. Et dum Rex ad [m] prandendum discubuit, PAULINUS ex suo opere [n] olera quæque & virentia delaturus advenit. Cumque hunc Rex conspexisset, subito intremuit; atque [o] accersito ejus Domino sibi per filiam propinquo, ei secretum quod prius absconderat indicavit, dicens: *Verum est quod audisti; nam nocte hac [p], in somnio sedentes in tribunalibus contra me Judices vidi, inter quos iste etiam simul sedebat; & flagellum quod aliquando acceperam, eorum mihi judicio tollebatur. Sed percunctare quisnam sit: nam ego hunc tanti meriti virum, popularem, ut conspicitur, esse non suspicor*.

Tunc Regis gener secreto PAULINUM tulit, & quisnam esset inquisivit. Cui vir Domini respondit: *Servus tuus sum, quem pro filio viduæ vicarium suscepisti*. Cumque instanter ille requireret, ut non quis nunc esset, sed quis in terra sua fuisset, indicaret, atque hoc ab eo [q] frequenti inquisitione exigeret; vir Domini constrictus magnis conjurationibus, jam non valens negare quis esset, Episcopum se fuisse testatus est. Quod possessor ejus audiens, valde pertimuit, atque humiliter obtulit, dicens: *Pete quod vis, quatenus ad terram tuam a me cum magno munere revertaris*. Cui vir Domini PAULINUS ait: *Unum est quod mihi impendere beneficium potes, ut omnes civitatis meæ captivos relaxes*. Qui cuncti protinus in Africana regione requisiti, cum onustis frumento navibus, pro venerandi viri PAULINI satisfactione, in ejus comitatu laxati sunt.

Post non multos vero dies Wandalorum Rex occubuit, & flagellum, quod ad suam perniciem, dispensante Deo, pro fidelium disciplina [r] tenuerat, amisit. Sicque factum est, ut omnipotentis Dei famulus PAULINUS vera prædiceret; & qui se in servitium solum tradiderat, cum multis a servitio ad libertatem rediret: illum videlicet imitatus, qui formam servi assumsit, ne nos essemus servi peccati· cujus sequens vestigia PAULINUS, ad tempus voluntarie servus factus est solus, ut esset postmodum liber cum multis .... De cujus etiam morte, apud ejus Ecclesiam scriptum est, quia cum dolore esset lateris tactus, ad extrema perductus est. Dumque ejus omnis domus in sua soliditate persisteret, cubiculum in quo jacebat æger, facto terræ motu, contremuit, omnesque qui illic aderant, nimio terrore concussi: sicque sancta illa anima carne soluta est. Factumque est ut magnus pavor invaderet eos qui PAULINI mortem videre potuissent.

JULIANUS POMERIUS de *Vita Contemplativa lib.* 2. *cap.* 9.

Illud fragmentum recognitum est ad MSS. codices Big. 800. Germ. 800. & Iol. 600. annor.

DEnique sanctus PAULINUS, ut ipsi melius nostis, ingentia prædia, quia fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit: sed cum postea factus esset Episcopus, non contemsit Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit & propria debere propter perfectionem contemni, & sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ quæ sunt profecto communia possideri.

a Ex MS. codice Bigotiano & nova editione reposuimus, *Episcopum*. Ante erat, *sol fam*, incongrua lectio; nec forte adeo minus Gregoriana.
b MSS. duo Iol. *Pervenerunt*.
c Sic emendavimus ex MSS. codicibus duobus Iol. & editione novissima. Ante erat, *Procedente*.
d Edd. *ejus*. Reposuimus *ei* ex MSS. duobus Iol. a quibus abest vox, *filium*; & in quorum uno legitur, *donari*.
e MS. 1. Iol. *tumidus*.
f MS. codex Big. [illegible] addit, *meum*.
g MSS. Big. & Iol. 1. *venusto vultu*.
h Ex MSS. Iol. duobus, & Big. addidimus, *esse*.
i Nova editio in marg. Al. *odoriferas*.
k Ita tres MSS. codices Iol. & Big. cum editione novissima. Ante erat, *agerer*.
l MS. codex 1. Iol. cum editione nova, *hunc deportare facio*.
m MSS. duo Iol. *ad prandium*.
n MS. 1. Iol. *olera .... venit*.
o MSS. duo codices Iol. *accito*.
p MS. 1. Iol. *in somnis*.
q Ita repositum ex MSS. codicibus Iol. & Big. Alias, *iteratione frequentis inquisitionis*.
r MS. 1. Iol. *acceperat*, & mox *sequentes*, pro *sequens*.

VSUAR-

USUARDUS *in Martyrologio 22. Jun.*

Ex MS. codice Bigotiano 600. annor.

Decimo kalendas Julii.

APud Nolam Campaniæ natalis beati PAULINI Episcopi & Confessoris, cujus meminit sanctus Gregorius in libro Dialogorum: claruit autem non solum eruditione & copiosa vitæ sanctitate, sed etiam potentia adversum dæmones.

DUNGALUS *lib. Responsionum adversus Claudium Taurinensem Episcopum.*

PAULINUS Episcopus, vir eruditissimus & sanctissimus, sicut & multi de eo testati sunt, nobilem Librum, XV. Carminibus distinctum, in honore & laude Sancti Felicis Martyris edidit; in quo quanta miracula & virtutes per ipsius merita & intercessiones, divina largiente clementia, ad suum fieri quotidie tumulum, & maxime die Natalis ejus anniversario, disseruit, non facile a quoquam excerpi aut deflorari potest; quia cuncta, flores, aromata, rosæ, lilia, suaveolentia ac melliflua sunt.... Hinc Beatum PAULINUM, sanctitate & sapientia præditum, quasi quamdam pharum lucidissimam, & turrim inexpugnabilem in primis prætendimus, qui plurima de hac ratione, luculentissimo atque fecundissimo sermone disseruit.

JOHANNES *diaconus in proœmio Vitæ S. Gregorii M. ad Johannem VIII. Papam.*

Coll. ad MS. Big. 600. annor.

NUper ad Vigilias [a] beati Gregorii Romani Pontificis, Anglorum gentis Apostoli, lectione de PAULINO civitatis Nolanæ præsule consuetudinaliter personante, visus es a venerabilibus Episcopis divino quodam instinctu commotus requirere, cur tantus Pontifex, qui multorum Sanctorum Vitas texuerat, gestis propriis in propria dumtaxat Ecclesia caruisset: præsertim cum & apud Saxones, & apud Longobardorum sibi prorsus infensissimam gentem, gestis propriis ubique polleret.

Anonymus in prologo Operum S. PAOLINI.

Ex codice Cluniacensi pervetusto, F. Chiffletii cura.

PAULINUS sanctus, Nolanæ civitatis Episcopus, genere Aquitanus, dignitate vero generis, Urbis Romæ Senator clarissimus, exemplo maxime & prædicatione beati Martini Turonensis Episcopi, & Delphini Burdegalensis, una cum Severo Sulpicio æque nobili & litterato viro, ex laica & conjugali vita ad perfectionis Christianæ pauperiem ditissimam animatus, omnem pompam & luxum seculi calcans, quæcumque in hoc mundo possidebat, juxta Domini præceptum vendidit, & pauperibus erogavit. Deinde juxta Nolam Campaniæ
Matth. 19. 21. civitatem monasterium instituens & sanctam vitam exercens, ejusdem civitatis Episcopus factus est. Itaque verbo & exemplo, necnon &

a MS. codex Big. *beati Gregorii Pontificis, Anglorum scilicet gentis Apostoli.*

A miraculis gloriosus, beatorum Patrum Ambrosii, Augustini, Hieronymi, aliorumque sui temporis notus ac familiarissimus, quorum dulces epistolæ vel ad ipsum, vel de ipso leguntur, post multos feliciter pro Christo decertatos agones, sancta longævitate confectus, apud præfatam urbem requievit in Domino. Est autem credibile hunc eumdem esse Paulinum, de quo beatus Papa Gregorius in Dialogorum libro tertio rem singularem, atque admirabilis virtutis historiam refert. Nam & verba ejusdem beati Gregorii, quibus eum & Nolanum Episcopum, & Patrem antiquum, & cæterioribus studiis eruditum fuisse ibidem inter alia
B memorat; & convenientia temporum hoc satis videntur asserere. Cum & circa illa tempora barbari ab Africanis partibus erumpentes, non solum ipsam Campaniam, sed & totam pene Italiam everterent; deficientibus, proh dolor! Romani Imperii viribus.

JOHANNES TRITHEMIUS *lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis.*

PAULINUS, presbyter, discipulus sancti Au-
C gustini Hipponensis, & postea Episcopus Nolæ Campaniæ, ad quem Augustini & Hieronymi multæ feruntur epistolæ, variique tractatus, vir in Scripturis sanctis eruditissimus, & in secularibus litteris nulli suo tempore secundus, non minus sanctitate quam eruditione clarus effulsit: de quo beatus Gregorius Papa in tertio libro Dialogorum scribit, quod tantæ pietatis & miserationis fuerit, ut postea quam omnia sua in pauperum usus, & captivorum liberationem expenderat, etiam seipsum in servitutem pro filio cujusdam viduæ tradiderit; a qua tandem cum multis capti-
D vis ob vitæ meritum dimissus fuit. Scripsit tam metro quam prosa multa volumina, de quibus ista feruntur; De Sacramentis lib. 1. Panegyricum Theodosii lib. 1. De contemtu mundi lib. 1. De Benedictionibus Patriarcharum lib. 1. Ad Severum Sulpicium Epistolas XIV. Vitam S. Felicis Nolani Episcopi lib. 1. De morte baptizati infantis lib. 1. Hymnorum diverso Carmine lib. 1. De Pœnitentia lib. 1. De Laude Martyrum lib. 1. Epistolarum ad diversos lib. 1. Alia quoque nonnulla edidit, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Honorio & Valentiniano Principibus
E anno Domini CCCCXX.

BAPTISTA MANTUANUS, *Poeta, Carmelitanus, in Apologetico.*

QUid de Paulino Nolanæ urbis Episcopo, Hieronymi contemporaneo & familiari? quid dicam? Nonne pulcherrima quæ adhuc exstant, & semper exstabunt, excudit Poemata? Cum adhuc adolescentulus essem, & a studiis ecclesiasticis illius ætatis more abhorrerem, forte in ea Poemata incidi, & car-
F minis suavitate delectatus animum ad res divinas paulatim appuli, & ea illo tempore litterarum sacrarum studiosior fui,

AMBROSIUS LEO *lib. 2. de Nola, cap. 13.*

SAcellum vero divi PAULINI ubinam sit, clarum est, Ædes sola est absque cella.

Hæret illi magna domus, quæ nobis pueris hospitium mendicorum solummodo adventantium erat; *Hospitale* eam ob rem appellatum, & ab ipso tota vicinia cognominis facta est: nunc vero in cœnobium mutata est, in quo divi Augustini sacerdotes inhabitant. In eo vero sacello quotannis cærimoniæ atque nundinæ aguntur, cum pompis, spectaculis, atque magistro nundinarum, ut inferius amplius dicetur, quod Divus ex servitute solutus, atque ab Africa rediens Nolam, secum omnes etiam Nolanos nomine ejus liberatos transvexit, qui capti serviebant in Africa. Nam cum illic cujusdam Principis olitor foret PAULINUS, &c. Redeuntem ergo tantum Nolanæ civitatis Patrem, tantumque de Nolanis bene merentem, omni pompa lætitiaque excepere Nolani; atque deinde eumdem diem statis pompis, festis, spectaculisque venerati sunt, atque usque ad nostram tempestatem venerationes sunt factitatæ, idque a XVI. Kalendas Julias, usque X. easdem.

PETRUS CRINITUS *de Poetis Latinis.*

Ex editione Bad. Paris. an. 1516.

PONTIUS PAULINUS nobili genere natus inter eos Poetas refertur, qui sub Imperio Cæs. Gratiani floruerunt, ut Faustus, Tetradius, & Ausonius. Burdegalensis fuit, ac in poetica facultate magnopere excelluit. Quidam putarunt fuisse nepotem Ausonii, quod eum grata ac benevola quadam appellatione filium nominet; sed hoc non satis constat in tam varia & ancipiti rerum obscuritate. Inter alia opera scriptum est a Paulino poema hexametris versibus de Regibus ex Suetonio Tranquillo collectis, in quo maximam laudem adeptus est, ut ab Ausonio refertur his verbis: *Coegisti in epitomen tres libros Suetonii de Regibus tanta elegantia, solus ut videare consecutus quod contra rerum naturam est, brevitas ut obscura non esset.* Leguntur adhuc quædam ipsius Paulini carmina, in quibus mirifica eruditio & incredibilis elegantia apparet. Idem Paulinus præclaris atque honestissimis dignitatibus perfunctus est, & inter principes viros atque nobilissimos habitus.

JODOCUS BADIUS ASCENSIUS *in Præfatione ad* S. PAULINI *Opera.*

SAnctus PAULINUS, qui cum Ethnicorum litteris esset instructissimus, sic tamen divitiis usus est, ut in ejus labiis & Pytho illa & Suadæ medulla sessitasse merito prædicentur; docet enim & movet, afficitque legentem; imo quo vult impellit supra modum.... Ut paucis explicem vitam beati Paulini, ut ex ejus aliorumque scriptis excerpere potui breviter commemorabo.

Claris natalibus ortus, & in splendida re educatus, miroque ingenio præditus, cultioribus litteris operam dedit sub Decio Ausonio Burdegalensi poeta amœnissimo, cui propter amicitiam & commercia patrum utriusque singulari devinctus erat amicitia; & quantum ex Ausonii versibus colligere datur, aut una, aut vicissim summos Romæ gesserunt honores. Unde illud Ausonii ad Paulinum epist. 23.

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini,
Purpura & auratus trabeæ velavit amictus.

Eruditus itaque interioribus & cultioribus litteris secundo suo ingenio admiranda fecit Poematia, inter quæ de Cæsaribus ex Suetonio nonnulla: postmodum, inspirante Deo, ad Christianam pietatem penitus conversus, Ambrosio & Augustino usus præceptoribus, ne generis aut honorum splendore a Christiana modestia averteretur, Barcinonem ab eis missus est; ubi & sacris initiatus omnem mundi pompam rejecit; venamque fluentem ac pene lascivientem, gravem & stabilem fecit, anxieque omnem gentilem ritum vitavit usque adeo, ut ne Virgilium quidem postmodum nominare fuerit ausus, magno documento, alium stilum decere sacris initiatum virum; alium prophanis adhuc deditum; unde ipse in principio epistolæ responsivæ ad Ausonium;

Quid abdicatas in meam curam pater
Redire Musas præcipis?
Negant Camœnis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

In carmine tamen eam retinuit gratiam, ut facile in eo & divitem venam & multam eruditionem agnoscas.

HENRICUS GRAVIUS *in Præfatione ad* S. PAULINI *Opera.*

Ex editione Colon. 1560.

BEatus PAULINUS, ut erat longe doctissimus ac venustissimus, ita multorum inscitia ac temeritate mirum in modum depravatus exiit. Atque id profecto, cum indignum sit in omnibus eruditis, tum longe indignissimum erat in Paulino, qui vel unus merebatur ut incorruptissimus servaretur ob sermonis puritatem aliasque dotes eximias. Quid enim eo purius? quid nitidius? quid gravius, aut ardentius? Si vitæ pietatem spectes, quis Christum spirat vividius? quis eum vita magis expressit? Siquidem præclarum admodum id, quod de eo refert Paulus Aquileiensis diaconus: *Hoc tempore*, inquit, *quo scilicet Wandali cum Mauris capta Roma totum Campaniæ tractum popularentur, Nolamque misera ruina diruerent, Paulinus Episcopus Nolanæ Ecclesiæ, vir sanctissimus &, sicuti scribit Gregorius, eloquentissimus, prophanaque erudtione inprimis doctus, nec prophetici spiritus expers, cum redimendis Christianis captivis censum omnem consumsisset, videretque viduam captivum filium efflictim lugentem & lamentantem, tamque immodicas lacrymas pietati admixtas, multo magis pius ipse ferre non posset, cum vidua in Africam, ubi captivus erat filius, trajecit, ibi vicarius filius redemtum filium matri reddidit. Paulinus vero, cum ejus sanctitas etiam barbarissimis esset hominibus venerabilis, jussus est in patriam cum suis omnibus civibus dono acceptis redire.* Illud etiam silentio minime prætereundum est; quod quidam hunc Nolanum Episcopum alium a Pontio Paulino autumant viro Prætorio, qui tres libros Suetonii *de Regibus* tanta elegantia in epitomen redegit, ut teste Ausonio, *solus videatur assecutus quod contra naturam est, brevitas ut obscura non esset:* seducti, ni fallor, quod hic noster Paulinus ab alio vitæ professione & scribendi stilo aliquantulum dissulcrit. Verum hos τῦ πάσαν ἰδῇ ἀναμαρτάνεσθαι juxta proverbium paucis explicabo. Claris siquidem Paulinus ortus natalibus, & splendida in re educatus, miroque ingenio præditus cultioribus litteris operam dedit

Lib. 3. Diac. c. 1.

dit sub Decio Ausonio Burdegalensi poeta amœnissimo, quocum aut una, aut vicissim, summos honores Romæ gessit, ut liquet ex his ad eumdem Ausonii versibus.

Quamquam & Fastorum titulo prior, & tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur. Idem:
Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura & auratus trabeæ velavit amictus.

Factus autem inspirante Deo Christianus, Ambrosio & Augustino usus est præceptoribus, a quibus ne generis aut honoris splendor a Christiana modestia averteretur, missus Barcinonem sacris est initiatus. Proditum est illum post conversionem omnem mundi pompam rejecisse, venamque fluentem ac pene lascivientem gravem & stabilem fecisse: Gentiles poetas non modo non legisse, sed ne nominare quidem solitum. Unde de seipso ad eumdem Ausonium canit:

Quid abdicatas in meam curam pater
Redire Musas præcipis?
Negant Camœnis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

Hunc sane virum cum eruditi quique multis in locis vel scribarum vel typographorum oscitantia depravatum dolerent; operæ pretium me facturum existimavi, si studio & labore ita castigatum, ut jam commodius legi & rectius intelligi possit, in publicum proferrem.

GREGORIUS FABRITIUS *de* S. PAULINO *Nolano*.

Ex tomo 1. Orthodoxographorum, Basileæ an. 1569. pag. 75.

PONTIUS * EUTROPIUS PAULINUS, natione Burdegalensis, patre Senatore natus: patrimonium Fundis in Campania amplum possedit, sed id pro Christo negligens paupertatem divitiis potiorem duxit. Fratres habuit claros homines, uxorem Therasiam valde nobilem, amicos & propinquos bonos ac magnos. In Tarraconensi Provincia Hispaniæ a Lampio Episcopo Barcinonensi sacros ordines accepit. Initio muneris sui ægrotantem Episcopi Campaniæ fere omnes, sed & nonnulli ex Africa, eum inviserunt observantiæ causa. Nolæ presbyter fuit duorum Episcoporum Maximi & Quinti, quibus tandem consensu illius Ecclesiæ & summorum hominum successit. Nolanam & Fundanam basilicas exstruxit, easque non tam ornavit structuris, quam ingenio: nam variis locis singulis inscriptiones addidit. Ipse domunculam humilem possedit juxta divi Felicis templum, in qua fuit elevatum suspensumque a terra cænaculum, & propinqua porticus, prope quam cellulæ hospitibus destinatæ erant. Non autem se saginavit optima siligine, aut panibus Picentibus, ut olim Romæ sacerdotes Vestæ: neque attagines aut phasianos sibi curavit apponi, ut ibidem sacerdotes Cybeles: sed moderati seculi moribus vixit parce & tenuiter, usus victu paupere & parabili, nempe pultibus non e siligine, sed e farina & milio coctis in oleo modico & aqua copiosa: fabam item intrivit panicio: unde idem Marracinum monachum epulonem detestatur. Calices fuerunt rari & minuti, quos poculorum stillicidia ipse nominat: cujus frugalitatis testes adducit hospites suos * sacerdotes optimos Victorem & Cardamatem. Inter munera quæ collegis Episcopis externis misit, fuerunt lignea aut fictilia pocula, & inprimis panis Nolanus, qui, ut scribit Leo Ambrosius, laudatissimus fuit, & pulpa, candore, sapore, lenitate antecellens. Posuit quodam in loco vinum vetus Narbonense a Sulpicio suo, sacerdote Primuliacensi, quod non cullulis hausit, aut elephantibus, notis olim sacerdotum poculis, sed caliculis, aut cratere, aut gutto. Corpore non valido fuit, & valetudine adversa sæpe laboravit; nec solum domi, sed etiam in peregrinationibus. In scriptis suis reprehendit philosophos fati & fortunæ defensores, ut in epistola ad Jovium: item monachos vagos, qui non minus rubent armilausa, ut ipse vocat, veste sua, quam facie ebria, ut in epistola 7. ad Severum. In religione fuit constans, & pro ea sustinuit certamina gravia. (Ab Arianis actus in exilium quod illorum *opinionem* improbavit, pie sentientium *opinionem* defendit. In carcerem conjectus, Angeli Dei beneficio se servatum ipse de se scribit. Gothicis temporibus ut viduæ filium redimeret se vendi passus est, & admiratione virtutis ab hoste immani dimissus.) Anastasius Pontifex Romanus Campaniæ Episcopis eum suis litteris commendavit. Scripsit Natales divi Felicis librorum X. Carmen Panegyricum de Obitu Celsi. Item ad Cytherium, & Nicetam, & epistolarum libros V. Item Theodosio Imperatori Panegyricum. Historica etiam tractat argumenta in epistolis, de Melania ad Severum, de Valgii naufragio ad Macarium, in quibus suavitudo narrantis admodum delectat. Venit ad senectutem grandem, mortuus * Imperante Marciano, circa annum 458.

* Meropius.

Hæc non constant.

* Obiit post 414.

* Non erant sacerdotes.

ELIAS VINETUS *in Notis ad Ausonii Opera de* S. PAULINO.

Ex edit. Burdigal. an. 1575.

COnsul Romanus ante Ausonium fuit, ut cognosces ex epistola 20. Ausonii; hoc est ante annum Christi 382. sed extraordinarius, ut dicemus, cumque magistratum Ausonii opera videtur adeptus.... Ubi sit mortuus nescio, nisi forte Nolæ suæ, unde Romam translatum corpus ejus, & in æde Bartholomæi collocatum scribit Raphael Volaterranus.

ANDREAS SCHOTTUS *de Vita* B. PAULINI.

Ex tomo 5. Bibliothecæ Patrum, edit. Colon. an. 1618

PAulini parens Cos. Romæ cum Juliano, opinor, fuit anno v.c. CIƆLXXVII. Christi 325. quo anno Nicæna Synodus prima CCCXVIII. patrum haberi cœpit, ut in Fastis Onuphrius docet. Paulinus vero filius natus est Constantio Aug. IX. Gallo & Juliano Cæs. II. Coss. anno Christi 357. vel, ut Victor Giselinus in prolegom. Severi Sulpicii numerat, anno Christi 348. quo & Prudentius poeta sacer sit natus, & decimo post anno Severus Sulpicius; Urbis conditæ MCX. cum Ariminensis & Seleuciana sit habita Synodus. Natus itaque Paulinus consulari familia Ebromagi urbe non longe dissita a Tarbellorum finibus, & Burdigala, seu potius Garumna flumine, qua ille a Tarbellis venientes proxime Burdigalam ducit, quo in loco prædia a majoribus relicta, Lucaniaco Ausonii non minora possedit: & Ausonio usus præceptore una cum fratribus educatus est: ne-

que

que dubito quin ibidem maximam ætatis partem habitarit, donec mutato vitæ instituto in Hispaniam se ad Lampium contulit ac commigravit. Hic igitur Paulinus cum tota epist. 5. gratulari sibi non desinit amicitiam a primis annis cum Severo suavissime cultam, eamque ipsam deinde ex seculari in spiritalem commutatam, planissime iisdem verbis innuit Sulpicium eo tempore non longe admodum ab Ebromago vixisse, in solo ut verissimile est patrio: id vero vel Tolosam fuisse, vel locum Tolosæ vicinum non difficilis est conjectura, partim ex epistola Paulini * 11. & 12. quæ secundæ Severi basilicæ apud Primuliacum Paulini conditæ mentionem faciunt, partim ex 3. epistola ad Bassulam socrum. Consulem juvenem etiamnum, sed ut puto extraordinarium, factum scribit Ausonius epist. 20. Nomen enim in Consularibus Fastis non repetias. Baronius conjicit ex B. Hieronymi Chronico anno Christi 375. Consulem fuisse. At vix annos 25. natus fuisset. Ausonium quarto post anno Cos. factum una cum Olibrio reperio in Baronio, anno Christi 379. Stilum Christianis jam sacris initiatus & rite baptizatus mutavit, verborum jam lenocinia fugiens: & sacras litteras pietatemque adamasse piæ ipsius ad Severum Sulpicium, aliosque, epistolæ missæ declarant, clarumque epist. * 6. ad Severum, in fine. Quin & Ausonio ad poeticum serio revocanti sic respondet: *Quid abdicatas*, &c.

* nunc 11 & 12.

* nunc ep. 2.

Ausonius illi, ut Virgilii quondam lectori & & imitatori, sed ut pio repudianti zelo ducto inscripsit Centonem nuptialem e Marone. Fuit autem Severi Sulpicii exemplo, (qui uxore mortua seculo renuntiarat, seque S. Martino adjunxerat) a Delphino Burdegalensi Episcopo baptizatus: Conjux illi Therasia pia matrona, qua assentiente Paulinus venditis plurimis prædiis, ut Fundis, quod scribit epist. * 20. seculum relinquere statuit. De quo Ambrosius lib. 6. epist & Augustinus de Civitate, cap. 10. Severus in Vita S. Martini. Viennam Galliæ primum profectus, B. Martinum cum Sulpicio invisit, ibi ex oculis laborans a Martino curatur, & cum Victricio, qui postea Rotomag. Episcopus fuit, amicitiam contraxit. Hinc Mediolanum profectus, ubi B. Ambrosio familiariter est usus. Romæ etiam vixit: tunc & Nolam secessit, ut Ambrosius epist. ad Sabinum lib 6. meminit, & ipse Paulinus Natali 2. in sanctum Felicem. Dehinc in Hispaniam iter instituit. Peragrata deinceps Hispania Complutum venit, ibique ex Therasia uxore primogenitum diu desideratum mors sustulit. At octavo die mortuo infante, ibidem ad Martyres sepelitur. Prudentio etiam Cæsaraugustano tunc innotuisse putant. Barcinone presbyter a Lampio Episcopo ordinatur, ea tamen lege ne ulli Ecclesiæ alligaretur, ut epist. ad Severum 6. ostendit. Ausonius jam in Gallias retrahere, desiderium ejus non ferens, satagebat epistolis datis 21. 23. 24. & 25. accusans tamquam uxori nimis deditum, quam Tanaquilem appellat. Respondit ille pervenuste:

* nunc 30.

Nec Tanaquil mihi, sed Lucretia conjux.

Ea tempestate Maximus tyrannus Gratianum occidit, hunc Theodosius superavit. Cui victori Panegyricum Paulinus ad Endelechium scripsit, sed intercidit. Fama jam Paulinus toto orbe celebratus, * absens renuntiatur Nolanus Episcopus Christi anno * 395. ætatis suæ 38. Nolæ Natales S. Felicis pertexuit a secundo usque ad decimum. Primum enim in Hispania inchoarat: unde in Italiam trajecit, & Natalem 8. condens carmine, anno opinor Christi 402. quo Gothi & Alani Hispaniam occuparant. Hosce natales versibus pie conscriptos prosa vertisse Beda venerabilis memoratur. Sub Innocentio Papa anno Domini 404. creato Pelagii dogma exoritur anno 415. cujus & suspectum insimularant Paulinum æmuli, sed recte sensisse vel unus hic locus in Natali 10. probare videatur.

* Non aberat Nola.

* Id non constat.

Conformemque Deo conregnaturus honorem
Accipiet Christo similis, sed munere Christi.

Et epist. ad Severum 2. itemque 10.

De Paulino autem se vicarium dante pro redemtione filii viduæ, quia controverti video disputantem suadeo legas Baronium ad annum Christi 431. quo etiam reducem ex Africa exstinctum plerique opinantur.

Nunc de Severo Sulpicio, ad quem pleræque Paulini epistolæ sunt, pauca dicamus.

Plures fuisse Sulpicios, ut & Paulinos ex Annalibus notum: nunc de Paulini familiari agamus. Errant enim qui hunc Bituricensem Episcopum fuisse opinantur, vixitque ad annum Domini 587. Sed Paulini familiaris hic presbyter fuit Primuliacensis (non autem Episcopus) & S. Martini discipulus, cujus etiam Vitam elegantissime descripsit, & circa annum Christi CCCC. floruit. Primuliaci basilicam extruxit, ut epist. 12. refert Paulinus. Cetera ex Gennadio colligas, & Victore Giselino prolegomenis ad Severi Sulpicii opera, & denique ex Baronio Ecclesiast. Annal tom. 5.

CASPAR BARTHIUS *Adversar. Commentar. lib. 13. cap. 14.*

Ex edit. Francofurt. an. 1648.

CHristianorum litteris poeticis clarorum neminem PAULINO præponere possis. Profunda eruditio secularium litterarum phrasin ipsi fecit, quam divinis mysteriis sine fuco tractandis egregie & amabiliter miscet. Quod si ipsos Dei præcones Apostolos latinis numeris laudes Domini pangere voluisse diceres, talibus utique usuros fuisse confiteris. Dici non potest quam contemtim vulgo tam divina Opera habeantur; quotus enim quisque & vel eruditorum nihil non pervagantium alioquin, qui horum bis aut ter meminerit? Unde longe etiam majorem illustrantis diligentiam requirunt, quam putatum hactenus est. Dedimus nos his libellis specimina aliquot; dabimus & hoc capite ad Panegyricum Celsi, suavi, docto, numeroso carmine summa mysteria Christianæ Religionis contingentem.

Jo: FRIDERICUS GRONOVIUS *lib. Observat. in Scriptoribus Eccles. cap.* 10.

NOla habet seriorem quidem, sed & sanctiorem Virgilio, officii sui testem, quem vivum habuit & sacrorum magistrum, & ædis sacræ molitorem. Magna sedis adamatæ monumenta: quid, quas inde ad lectissimos viros feminasque piæ facundiæ & officii plenas dedit epistolas? quid, quibus illum secessum & Natales Dominædii sui Felicis dedicavit, ingentis spiritus carmina? Illud meritum loci est: his ubique terrarum noscitur, legitur, videtur.

Car-

Cardinalis PERRONIUS *in Plessæum de Missa fol.* 403. *de S.* PAULINO.

CEs delices de l'ancienne piété Chrétiene! Cet excellent & religieux esprit, tant cheri & célébre par S. Ambroise, par S. Jerôme, & par le plus florissant siécle de l'Eglise! Ce rejetton & diminutif de S. Paul! ce second vaisseau d'élection, *dont* S. Augustin nomme *la poitrine, l'oracle du Seigneur;* que S. Grégoire appelle *homme de Dieu*, que Gennadius temoigne avoir été *illustre non seulement en doctrine & sainteté de vie, mais aussi en puissance sur les diables;* & duquel les Centuriateurs d'Allemagne même sont contraints de prononcer: *Scripta ejus hominibus piis & doctis vehementer probata sunt.*

Ep. 34. Lib. 1. Dial. cap. 9. Lib. de Script. Ecclesiast. Cent. 5. c. 10.

PHILIPPUS LABBEUS *de Scriptoribus Ecclesiasticis Tom.* 2.

PAULINUS, Nolanus Episcopus, quem integra appellatione dictum fuisse volunt Meropium (Eutropium alii aut Neropum) Pontium Anicium Paulinum; natus in Aquitania II. circa aonum Christi 353. aut Burdigalæ, aut non procul ab ipsa in oppido Ebromago inter Burgum & Blaviam, discipulus Ausonii Poetæ, Consulatum Romæ gessisse dicitur anno 375. Tum baptizatus Burdigalæ a sancto Delphino urbis illius Episcopo, secessit cum Therasia conjuge sanctissima io deserta Pyrenæorum montium & Barciooneoses campos: deinde presbyter ab * Eulampio Barcinonensi præsule ordi-

A natus ipso Natali Christi Domini, seu, ut loquitur epist. 6. ad Severum *die quo Deus nasci carne dignatus est*, exeunte anno Christi 393. ea tamen lege, ut nulli manciparetur ecclesiæ. Quare Hispania relicta Italiam petiit, ac Mediolano, ubi a sancto Ambrosio benignissime exceptus Romam ingressus est Siricio Romano Pontifice, unde paulo post Nolam venit ad optatum Ecclesiæ sancti Felicis portum, in cujus honorem plurimos versus sudit. Quo anno factus sit Nolæ Episcopus, non constat; quove ductus sit in Africam, & ad quem Wandalorum Principem. Hoc certum, inde reversum Nolæ
B obiisse ætatis anno 78. Christi 431. die 22. Junii. De eo SS. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, atque Gregorius, Ausonius, Severus Sulpicius, Eucherius, Prosper, Idatius, Cassiodorus, Gennadius, cap. 48. Catalogi, Sigebertus, eap. 14. qui duo asserit, quorum saltem alterum falsum est, nimirum ad sanctum Augustinum scripsisse Vitam sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi. Quod vero addit de Vita sancti Felieis Nolaoi versifiee scripta, id de Natalibus accipi potest; Honorius Augustodunensis, & alii; quique ei morienti adfuit Ura-
C nius, licet non tam Vitam ille scripserit, quam felicem ad superos transitum.

ISIDORUS *Hispal. lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis, cap.* 4.

OBitum PAULINI Uranius edidit.

* *Aug. Lampio.*

URANII

PRESBYTERI EPISTOLA AD PACATUM DE OBITU

S. PAULINI EPISCOPI NOLANI.

Ex MS. codice Trecensi F. Chiffletii cura, & ex edit. Sur.

Domino Illustri & in Christo merito venerabili PACATO,

URANIUS PRESBYTER.

PRÆFATIO.

LITTERIS nobilitatis tuæ iterata vice sollicitor, ut tibi Obitum sancti PAULINI fideliter referam. Facio quidem quod præcipis; sed timeo ne non tam efficaciter, ut vis, faciam quod facere cupio. Tamen quia jubere dignaris, fideliter & sine mendacio faciam: novi etenim melius esse linguam silentio premere, quam ad peccatum animæ falsa narrare; dicente Scriptura, *Os quod mentitur, occidit animam*. (Sap. 1. 11.) Et ideo Venerationem tuam plurimum quæso, ut imperitiæ meæ veniam dare digneris. Alioquin si tibi sermonis mei vilitas cœperit displicere, non mihi, sed tibi rectius imputabis, qui aquam purissimi fontis a cœnoso rivulo postulasti. Sed hæc breviter dicta sint. Nunc autem veniamus ad ea, quæ tibi qui Vitam ejus versibus illustrare disponis, dicendi materiam subministrent.

I. Igitur sanctus PAULINUS Episcopus, Burdegala oppido Galliarum oriundus fuit; sed in Campania, [a] ad beatissimum Felicem Confessorem glorioso fine defunctus atque sepultus est. Ejus vitam ex merito mortis agnoscimus, cujus & mortem de conversatione vitæ probamus. Denique cum ante triduum quam de hoc mundo ad cœleste habitaculum vocaretur, cum jam de salute ejus omnes desperassent, & duo ad eum Episcopi visitandi studio convenissent, id est, sanctus Symmachus, & benedictus [b] Acindynus; ita in eorum adventu recreatus atque refectus est, ut oblita omni carnali infirmitate, totum se eis spiritalem atque angelicum exhiberet. Et quasi profecturus ad Dominum, jubet sibi ante lectulum suum sacra [c] ministeria exhiberi: scilicet ut una cum sanctis Episcopis oblato sacrificio animam suam Domino commendaret: simul etiam & eos quos pro disciplina Ecclesiastica a communione sacri ministerii extorres esse præceperat, ad pacem pristinam revocaret.

II. Et cum hæc omnia sanctus Episcopus læto atque perfecto ordine celebrasset, subito clara voce interrogare cœpit, ubi essent fratres sui. Tunc unus ex circumstantibus, qui putavit quod fratres suos, id est Episcopos qui tunc aderant quæreret, ait illi: *Ecce, hic sunt fratres tui*. At ille: *Sed ego nunc fratres meos Januarium atque Martinum dico, qui modo mecum locuti sunt, & continuo ad me venturos se esse dixerunt*. E quibus Januarius Episcopus, simul & Martyr, Neapolitanæ urbis illustrat Ecclesiam; Martinus autem vir per omnia apostolicus, cujus vita ab omnibus legitur, Galliarum Episcopus fuit. Et his dictis, extensis ad cœlum manibus, hunc Psalmum Domino decantavit, dicens; *Levavi oculos meos ad montes, unde veniet auxilium mihi; Auxilium meum a Domino qui fecit cœlum & terram*. (Psal. 120. 1. & 2.) Deinde collecta oratione commonitus est a sancto Posthumiano presbytero, quod pro vestimentis, quæ pauperibus fuerant erogata, quadraginta solidi deberentur. Quod cum audisset sanctus Paulinus, leviter subridens ait; *Securus esto, fili: crede mihi quia non deerit qui debitum pauperum solvat*. Et ecce, non longa interposita mora, ingreditur quidam presbyter de Lucaniæ partibus veniens, missus a sancto Episcopo Exsuperantio, sive a viro clarissimo fratre ejus Ursatio, qui ei per ipsum muneris gratia quinquaginta solidos miserant. Quos cum accepisset sanctus Paulinus, benedixit Dominum dicens; *Gratias ago tibi, Domine, qui non dereliquisti sperantem in te*. De his autem quinquaginta solidis ipse presbytero, qui eos exhibuerat, manu sua duos dedit; [*] reliquos vero negotiatoribus qui vestimenta pauperibus dederant, reddi mandavit.

[*] idest de reliquis, quadraginta.

III. Inter hæc autem cum jam nox diei successisset, usque ad mediam noctem paululum quieti concessit, donec crudescente dolore, qui lateri ejus nimius inerat, excitatus; multis etiam ex superfluo archiatrorum ustionibus fatigatus, usque ad quintam horam noctis lassum atque anhelum pectus duxit. Deinde adveniente luce consuetudinem suam vir sanctus agnovit. Itaque, ut solebat, excitatis omnibus, Matutinum ex more & ordine celebravit. Facta autem die, presbyteris & diaconibus, atque omnibus clericis, exemplo Dominico pacem hæreditariam prædicavit: transactis autem his tacitus usque ad vesperam perduravit. Deinde quasi ex somno excitatus, [*] lucernariæ devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce. *Paravi lucernam Christo meo*, Domino decantavit. (Psal. 131. 17.) Tunc deinde facto aliquandiu silentio, circa horam quartam noctis omnibus qui aderant sollicite vigilantibus, subito tam ingenti cellula ejus terræ motu concussa est, ut hi qui lectulo ejus assistebant, exterriti atque turbati ad orationem se [d] cuncti jactarent, nihil tamen scientibus his qui pro foribus consistebant: neque

a Edit. Surii, *apud*.
b Sur. *Benedictus Hyacinthinus*. Alias, *Hidruntinus*.
c *Ministeria*, id est, sacra vasa, & ornamenta Ecclesiastica. Sirmondus & Medicæus codex, *mysteria*, & infra, *mysterii*.
* Id est, Officii Vespertinarum precum, quod vespere post Solis occasum peragi solet, quando scilicet accenduntur lucernæ. Vide Glossar. Lat. Car. Cangii tom. 2. pat. 399. num. 2. & Prudentii Hymnum ad incensum lucernæ.
d Desid. vox, *cuncti*, apud Surium.

enim

enim publicus ille, sed privatus in cellula fuerat terræ motus. Ille angelicis susceptus manibus debitum Deo spiritum exhalavit.

IV. Vidimus, fili carissime, vidimus, & inter lacrymas atque singultus vidisse gaudemus; vidimus quomodo *tollitur justus, & nemo intelligit; & viri justi tolluntur, & nemo considerat.* [*Isai. 57. 1.*] Neque ulli Christianorum incredibile debet videri, si in transitu sancti Paulini, unus angulus specialiter terræ motu concussus est, in cujus obitu totus pene orbis ingemuit. Et sane quis locus est in orbe terrarum tam remotus aut abditus, quem transitus domini Paulini non commoverit? Flevit plane Ecclesia, quod talem sacerdotem amisit; sed exsultat paradisus, quod talem sanctum suscepit: plangunt populi, sed lætantur angeli: gemunt provinciæ hominum, sed gaudent loca Sanctorum ad quæ quotidie evolare cupiebat, cum diceret: *Quam amabilia sunt tabernacula tua, Domine Deus virtutum! concupiscit, & deficit anima mea in atriis tuis.* [*Psal. 83. 2.*]

V. O virum sanctum, & omnium ore laudabilem, qui sic vixit, ut non sibi tantum, sed omnibus viveret! Et ideo quia multis vixit in hoc seculo, nunc sibi vivit in Christo: & tamen non sibi tantum, sed etiam nobis, quia quotidie orat pro nobis. Fuit denique *lucerna ardens* in domo Dei, *non sub modio posita, sed super candelabrum constituta*; [*Johan. 5. 35. Luc. 11. 33.*] ita ut etiam multas lucernas suo præclaro lumine redderet luminosas. Suavis enim & mitis fuit, etiam cum in superbia seculi versaretur. Cum autem ad Christum conversus est, apperuit horrea sua pauperibus, apothecas suas advenientibus patefecit. Nam parum ei erat proximos alere, nisi etiam undique evocaret quos pasceret atque vestiret. Quantos captivos redemit! quantos intricatores debiti a creditoribus suis, reddita pecunia, liberavit! Una scilicet pietatis negotiatione & planctus debitorum extersit, & creditorum gaudia reparavit.

VI. Cum autem ad summum sacerdotii gradum provectus esset, noluit talem se exhibere Episcopum qui ab aliquo timeretur: sed talem se reddidit sacerdotem qui ab omnibus amaretur. Numquam sic iratus est, ut non in ira misericordiæ memor esset: neque enim poterat vir ille irasci, qui contumelias despiciebat, & odia vitabat. Numquam in judicio sine misericordia sedit, quia noverat *misericordiam meliorem esse quam sacrificium*; [*Osee 6. 6.*] misericordia vestiendum esse omne Christianorum judicium, dicente venerabile Scriptura: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine.* [*Psal. 100. 1.*] Justitiam quoque votis benignioribus temperabat; sciens quoniam Spiritus sanctus quantum æquitati & justitiæ favet, tantum suis gratiam pietatis benignus indulget: & ideo tenebat rigorem in examinatione justitiæ, misericordiam autem in definitione sententiæ proferebat.

VII. O admirabilem virum, atque omnium virtutum laude censendum! Hic etenim omnium patriarcharum exempla secutus, fuit fidelis ut Abraham, credulus ut Isaac, benignus ut Jacob, munificus ut Melchisedech, providus ut Joseph rapax ut Beniamin: rapuit enim divitibus & pauperibus erogavit; & tamen plus divitibus quam pauperibus profuisse cognoscitur, quia pauperibus in hoc seculo profuit, divitibus autem in futuro providit. Ergo, quia dicere cœperam, fuit mansuetus ut Moyses, sacerdotalis ut Aaron, innocens ut Samoel, misericors ut David, sapiens ut Salomon, apostolicus ut Petrus, amabilis ut Johannes, cautus ut Thomas, doctor ut Paulus, videns ut Stephanus, fervens ut Apollo: de sollicitudine autem & cura Ecclesiarum, in fide & caritate omnes apostolos & Episcopos imitatus est. Hæc omnia in se habuit, hæc [a] in tempore conversationis suæ fideliter custodivit. Et ideo cum de hoc corpore ad cœleste habitaculum vocaretur, sicut superius dixi, doluit terra, sed lætatum est cœlum; flevit caro, sed spiritus gloriatur.

VIII. Denique non solum Christiani, sed etiam Judæi, atque pagani, ingenti fletu, scissis etiam vestibus ad domni Paulini exsequias convenerunt: ereptum sibi patronum, defensorem, tutorem, una omnes nobiscum voce planxerunt. Et vere talis erat, ut ab omnibus amaretur: vixit enim cunctis in exemplum acquirendæ salutis; & in refrigerium consolationis. Neque enim solius hæc mea vox est: testes sunt omnes provinciæ, testis est omnis terra quam Romanus orbis includit, testes etiam sunt barbaræ nationes, ad quas fama domni Paulini pervenerat.

IX. Nec immerito ab omnibus amabatur, qui aderat omnibus. Quem enim jacentem non sua dextera erexit? quem interpellantem se, non pia voce consolatus est? Erat enim pius, misericors, humilis, & benignus; nullum spernens, nullum despiciens; omnibus tribuebat, omnibus indulgebat: animabat trepidos, mitigabat violentos; hos verbis, illos ædificabat exemplo: alios epistolis, alios sumtibus adjuvabat. Nullas opes, nullas divitias, nisi quas Sanctis suis Christus promiserat, mirabatur. Aurum atque argentum, & cetera sic diffiniebat, ut ea sibi ad largiendum liberalitas, non ad retinendum cupiditas vendicaret. Et ut breviter dicam, omnia bona in se habuit, quia Christum amavit: habuit enim fidem, mansuetudinem, curam proximorum, jugem pro miseris sollicitudinem, compassionem pro infirmis; nihil aliud respiciens nisi pacem & caritatem: solus namque mendicabat, ut omnibus abundaret. Denique quis locus est in orbe terrarum, quæ solitudo, quæ maria, quæ sancti Paulini beneficia non senserunt? Omnes eum agnoscere cupiebant, omnes videre desiderabant. Quis ad illum non lætus advenit? aut quis ab illo non desideraturus abscessit? Nam qui corpore eum videre non poterant, saltem ejus epistolas contingere cupiebant. Erat enim suavis & blandus in litteris, dulcis & bene suavis in versibus. Quid plura? Vix quæcumque de illo dicuntur, admitteret credulitas fidei, nisi propellerent sua facta mendacium. Taceamus generis nobilitatem, paternisque natalibus in Senatorum purpuras admirabiliter rutilantem, præterea & opulentias divitiarum quas propter Deum pauperibus erogavit. [b] Nunc veniamus ad ea quæ de Obitu ejus dicere cœperamus.

X. Igitur cum Sanctus Paulinus debitum Deo spiritum reddidisset; ita niveo candore vultus ejus & omne corpus affectum est, ut omnes inter singultus & lacrymas benedicerent Dominum Deum nostrum, qui *eduxit sanctos suos in magnificentia*, ut ostendat servis suis quia *hæc* [*Psal. 104. 43. & 105. 5. 331.*]

a Sur. *a tempore conversionis.*

b Sur. *purpura mirabiliter.*

est

est gloria omnibus Sanctis suis : & ideo *laudetur in Deo anima ejus*, *&* revelentur opera ejus in omnibus timentibus Deum, quia *concupivit in mandatis Dei sui*, *& intellexit super egenum & pauperem*, *ut potens esset in terra semen ejus*, *& justitia ejus maneret in seculum seculi*.

Psal. 1. 11. & 40. 111. 1. 3.

XI. Verumtamen & hoc quod ad meritum sancti Paulini pertinet, veneratio tua debet agnoscere, quod etiam sanctus Johaones Neapolitanæ urbis Episcopus a domno Paulino de hac vita ad Christum accersitus atque evocatus agnoscitur. Nam ante diem tertium quam de hoc mundo sanctus Johannes ad Dominum migraret, retulit se vidisse sanctum Paulinum, angelica dignitate vestitum atque ornatum, totum niveum, totum sidereum, atque odore ambrosio renidentem: favum etiam candidissimum mellis in manu tenentem, ac dicentem sibi; *Frater Johannes, quid hic facis? Solve vincula tædiorum tuorum, & jam ad nos veni: hæc enim esca quam in manu teneo, apud nos satis abundat.* Et cum hæc dixisset, complexus est eum, & immisit in os ejus partem favi illius: cujus dulcedinem atque odorem ita sanctus Johannes concupisse se dixit, ut si sibi in ipsa revelatione potestas fuisset, ab ejus vestigiis nullo modo recessisset. Et tamen oon diu dissimulavit: nam excitatus a somno, eadem die, id est, quinta feria, juxta consuetudinem suam remunerans omnes clericos, atque pauperes, sanus Dominicam Cœoam celebravit; sexta vero feria orationi vacavit. Sabbato autem, secunda hora diei, ad Ecclesiam lætus processit, & ascenso tribunali * ex more populum salutavit: resalutatusque a populo, orationem dedit: & collecta oratione spiritum † exhalavit. Ea tamen nocte in Ecclesia vigilatum est. Postera autem die, idest, Paschæ, illuminatis lampadibus, cum ingenti neophytorum pompa, prosequente etiam multitudine populorum usque ad sepulcrum, gloriosam atque laudabilem sepulturam adeptus est.

XII. Hæc ideo commemoravi nobilitati tuæ, ut etiam hic meritum sancti Paulini agnosceres: habes enim materiam dicendi, si tibi tamen non desit fides credendi. Et ideo quæso nobilitatem tuam, ut sicut promittere dignatus es, præclari operis munus accelerare digneris, consecuturus præmia laudis & gloriæ, si Vitam Sancti viri, posteris profuturam, versibus illustraveris. Utinam antequam proficiscar, hujus Operis lectione dignum me facias; quia, si Christo placuerit, continuo navigare dispono. Obiit sanctus PAULINUS Episcopus decimo Kalendas Julii, Basso & Antiocho VV. CC. Consulibus.

Sestiv 11. Jun. an. 431.

* Horum verborum sensum damus ex Baronio in Notis Martyrol. ad diem 22. Junii: quod lectori non ingratum fore speramus. „ Cum ait: *Ex more populum salutavit*, „ indicat illud, cum Episcopus ante orationem dicere consuevit: *Pax vobis*. Cum subdit: *Resalutatus a populo*, „ significat quod populus respondere solet: *Et cum spiritu tuo*. Cum autem addit: *Orationem dedit*, est illud quod ante orationem præmittitur, *Oremus*; Et quod sequitur: *Collecta oratione*; idem est quod, recitata oratione, quando [ut ait] *spiritum exhalavit*. En his autem cur collecta oratio dicatur, videtur explicari: Nam cum salutato populo, & resalutatus a populo Episcopus dat, hoc est indicit orationem, dicendo, *Oremus*; tunc cum populus aliquantulum oravit in silentio, Episcopus populi communes preces unica sua voce recitabat, & ut sacerdos Deo offerebat; unde ut populi preces a Deo exaudiantur, sæpe collectæ continent. Hoc etiam sensu accipit collectam orationem Micrologus, cap. 3.

† Constat sanctum Johannem Neapolitanum Episcopum die sabbati, quod præcedit sanctum Pascha, ex hac vita migrasse; cur autem in hanc diem translatus sit Natalis ejus, me latet .... Scimus Neapoli nobilissimas Ecclesias sancti Johannis nomine Deo dicatas esse: quod autem nulla illarum Johannis Episcopi, sed Johannis Baptistæ nomine nuncupetur, id injuria temporum factum puto, & veterum monumentorum inopia, ut hujus Ecclesia dicta sancti Johannis transierit in nomen sancti Johannis Baptistæ: cujus quidem rei & in aliis locis alia invenimus exempla, *Baronius* ad Martyrolog. Rom. 22. Jun. num. 7.

S. PAU-

S. PAULINI NOLANI EPISCOPI
EPISTOLARUM ORDO NOVUS
cum antea vulgato comparatus.

IN APPENDICE.

EPISTOLARUM S. PAULINI NOLANI

ORDO ANTEA VULGATUS ad novum reductus.

IN-

INDEX ALPHABETICUS

EORUM

ad quos datæ ſunt S. Paulini Epiſtolæ.

Numerus primus Epiſtolam deſignat, alter Columnam.

S. PAULINI NOLANI EPISTOLARUM INDEX

Juxta ordinem litterarum digestus.

SANCTI PAULINI
NOLANI EPISCOPI
EPISTOLÆ
SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM
NUNC PRIMUM DISPOSITÆ.

* Alias VI. quæ autem I. erat, nunc V.

Scripta ineunte anno 394. in exordio presbyteratus, paulo ante Pascha.

EPISTOLA I.*

PAULINUS Sulpicium Severum Primuliacensem in Aquitania presbyterum hortatur ne ob pravorum hominum obtrectationem institutum perfectionis dimittat; & illum ad se invitans, quomodo ipse Barcinone in Hispania repentina vi multitudinis correptus presbyteratu initiatus sit invitus, exponit, majestatem simul muneris illius magnifice describens.

* Vide Not. I.

PAULINUS servus Christi Jesu, * SEVERO carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre, & Christo Jesu salutari nostro, salutem.

Psal. 118. v. 103.

Prov. 15. 30.

QUAM *dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel & favum ori meo*. Sensi plane quasi delibutis melle sermonis tui præcordiis sanctæ Scripturæ fidem, qua dictum est: *Impinguant ossa sermones boni*; non utique hæc ossa quorum structura nos in corporis habitate compaginat, sed quibus interioris hominis firmitas continetur; spem scilicet, & fidem, & caritatem; quæ sunt & vi-

A scera misericordiæ, & ossa patientiæ, & totius membra virtutis. Hæc tu ossa, & membra, & viscera, sanctis & spei, & fidei, & caritatis alloquiis opimasti, quibus & fidei tuæ spem in Domino intentam, & spei fidem in Domino constantem, & plenitudinem caritatis in Christo, sicut ipsius erga nos Dei dilectionem manere docuisti, cum sollicito & optanti mihi, neque aliter de te, immo de Deo credenti, qui & in infirmis virtutem suam operatur ac perfi-

B cit, indicasti augmentum patrimonii in cælestibus, quod salubriter præsentium onerum decoctione fecisti, fragilis substantiæ

AN. 394. pretio cælum Christumque mercatus, vere
Psal. 40. 2. *intelligens super egenum & pauperem*, quem
Matth. 25. in Christo esse, & in quo Christum, ut
40. ipse docuit, tegi, pasci, fœnerari credidisti.

2.Cor. 2.16. 2. Sit hic *odor mortis in mortem iis qui*
1.Cor. 1.23. *pereunt*, quibus caro & Crux Dei vivi
Matth. 16. stultitia vel scandalum est; quia ipsis caro
17. & sanguis, cui serviunt, Christum Jesum
Dei esse Filium non revelat; nobis autem
carnis & mortis divinæ fides odor vitæ ef-
Psal. 16. 5. ficiatur ad vitam. Nec moveantur, frater
dilectissime, pedes nostri a viis Domini,
& tramite itineris angusti, si nos interdum
profana vel stulta quorumdam secularium
Matth. 7.14. verba circumlatrent: instructi enim satis per
sacras litteras & de ipsis & de nobis sumus. De his enim beatus Apostolus no-
bis ait, quia *in hoc laboramus, & maledici-*
1. Tim. 4. *mur, quoniam speramus in Deum vivum, qui*
10. *est salus omnium hominum, maxime fidelium*;
qui istorum quibus rationem vis reddere, etiam suo in Evangeliis ore, & venena in colloquiis, & merita prædixit in
pœnis: *Væ iis qui scandalizaverint unum ex*
Matth. 18.6. *modicis istis in me credentibus! Expedit homi-*
Luc. 17. 2. *ni illi ut suspendatur mola asinaria collo ejus,*
& præcipitetur in profundum maris. Nobis
Matth. 5.11. vero ait. *Beati estis cum vobis maledicent ho-*
mines, & dicent omne malum adversum vos,
& exprobrabunt nomen meum tamquam ma-
lum; gaudete & exsultate, quoniam merces ve-
stra copiosa est in cælis. Hæc, mi frater,
Domini verba retinentes & in nostram fidem confirmemur, & opprobria vel odia
Psal. 81. 5. infidelium negligamus: *In tenebris* enim *am-*
a *bulant*, quia [a] *sol justitiæ non ortus est eis*.
Sap. 5. 6. *Venenum aspidum* est *sub labiis eorum*, quod
Mal. 4.2. inficit mentem, & animam interficit, si re-
Psal. 13. 3. ceptum auribus in corda pervaserit. *Cor*
& 139. 4. *eorum*, inquit scriptura divina, *vanum est*,
Psal. 5. 10. *& sepulcrum patens est guttur eorum*. Ca-
& 13. 3. veamus a fermento eorum, ne totam mas-
Gal. 5. 9. sam corrumpat. Scriptum est enim: *Non*
1. Cor. 5. 6. *habitabit juxta te malignus*. Et iterum: *Cum*
Psal. 5. 6. & *sancto sanctus eris, & cum perverso perver-*
17. 26. *teris*: Et: *Discedat ab iniquitate qui nominat*
2.Tim.2.19. *nomen Domini*. Obstrue, frater, & *sepi au-*
Eccli.28.28. *res tuas spinis* ad verba eorum, quæ sunt
spinæ & sagittæ zabuli, qui in eorum
Psal. 9.9.sec. præcordiis latens *insidiatur in occulto ut ra-*
LXX. juxta *piat pauperem* Christi, & venetur animam
Hebraeos 10. Christiani. Sed *in caput eorum*, sicut scrip-
9. tum est, *iniquitas ipsorum convertetur, & in-*
Psal. 7.v.16. *cident in foveam quam operantur*.
& 17.

1. Tim. 6. 3. *Tu autem homo Dei fuge ab istis*; ne-
11. que ut sapientioribus rationem reddere la-
Psal. 110.10. bores, cum scias penes te principium esse
Prov. 1. 7. & 9. 10.
A sapientiæ, qui times Dominum. Si stultum AN. 394.
putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei & præceptum Christi geris: & reminiscere quoniam *stulta mun-*
di elegit Deus, ut confundat sapientia: & 1.Cor.1.27.
quoniam *quod stultum est Dei, sapientius est* Ibid. v. 25.
hominibus. Talibus autem velle purgari,
idem est quod posse Christum ipsum nega-
re, qui erubescentes nomen suum coram Matth. 10. 33.
hoc mundo, erubescet invicem coram Pa- Luc. 9. 26.
tre confiteri suos. Marc. 8. 38.

4. Tu igitur qui laboras, ut scribis, ra-
B tionem pro meo ac tuo facto reddere, quid
facies, si non persuaseris hominibus non ad
ædificationem suam, sed ad destructionem
tuam tecum de opere Dei disputantibus?
Jam erubesces, jamque pallebis, ut causæ pejoris assertor; & motus gradu titubabis in via Domini, & de cælo in terram
relaberis, si quæ ædificasti destruis. Mul-
tum interest, quinam [b] isti sint quibus ra- b
tio reddenda sit. Si discendi studio venit,
& ignorantiam confitetur; sparge in eum
C semen fidei, & præceptum pande divinum.
Si capit verbum, *lucratus es* Ecclesiæ *fratrem*, Matth. 18. 15.
& ovem Christo. Si vero non erit purum
boni seminis germen, & a nocturno pa-
tris familias cælestis inimico zizania inter- Matth. 13. 25.
serente frumentis, nocens gramen & infelix seges a frugibus bonis messis tempore
segreganda; nec horreis debita, sed cannis, pabulo ignis æterni arsura materies,
suis interim crescit incendiis, refuge, &
repelle colloquio tuo atque conspectu; ut
si tua fide sanari non potest, te sua infi-
D delitate non vulneret.

5. Sit licet frater & amicus junctior tibi
dextera tua, & carior lumine; si alienus
est & inimicus in Christo, *sit tibi ut ex-* Matth. 18.
traneus & ut publicanus. [c] Abscidatur ut v. 18. & 2.
inutilis dextera a corpore tuo, qui tibi in c
Christi corpore non cohæret; & ut nocens
oculus eruatur, qui corpus tuum totum sua
macula vel cæcitate contenebrat. *Melius* Matth. 5. v.
est enim unum membrum perire pro totius cor- 29. 30.
poris salute, *quam* unius membri vitiosi
E amore, *totum corpus*, ut ait Dominus, *ire*
in gehennam, Nec metuenda est offensio ta-
lium, quæ quidem & optanda nobis est,
quoniam de horum opprobriis atque maledictis nascitur illa merces, quam copiosam
Deus promisit in cælis. *Non est*, inquit, Matth. 5. 12.
discipulus supra magistrum, nec servus supra Luc. 6. 23.
dominum suum. Et, *si patremfamilias Beel-* Matth. 10. 24.
zebub [d] *vocaverunt, quanto magis domesticos* Johan. 13. 16.
ejus? Si Dominum & Deum, quem sequi- d
mur, amaverunt, & nos amabunt: *si illum*
persecuti sunt, & nos persequentur. Quo

[a] Ita in multis libris legi asserit Nobilius in scholiis ad versionem LXX. Sic legitur apud Augustinum in Speculo de lib. Malachiæ. In Vulgata, *sol intelligentiæ*.
[b] Ed. Schot. *iste sit mi*. Quæ lectio concinnior videtur.

[c] Ita MSS. codices & edd. Rosw. Alii edd. *Abscindatur*. Vide adnotationem nostram ad epist. 23. n. 12. & epist. 11. n. 7.
[d] Sic MSS. codices Reg. & Vien. Edd. *vocavere*.

nobis

AN. 394.

nobis [a] gratiam mundi, quæ est odium Christi? *Si de mundo*, inquit, *essetis, amaret mundus quod esset suum.* [A] [Johan. 15. 18.]

6. Tu ergo, qui rationem quæris reddere hominibus, & his infidelibus, vide quid desideres; gratiam sine dubio hominum, id est mundi, cui placere non potes, nisi Christo malueris displicere. *Si enim*, inquit [b] Apostolus, *hominibus placerem, Christi servus non essem.* [b Gal. 1. 10.] Displiceamus ergo his, & gratulemur iisdem nos displicere, quibus & Deus displicet. Non enim nostrum, ut scis, sed [B] Domini nostri Jesu Christi, id est omnipotentis Dei opus in nobis lacessunt; quem in suis actibus spernunt, in nostris operibus oderunt, sero dicturi: *Domine, quando te vidimus nudum, & non vestivimus? esurientem, & non cibavimus? infirmum, & non visitavimus?* [Matth. 25. 44. & ex v. 37. & 38. Ibid. v. 41.] Et tunc audituri: *Ite in ignem æternum, quem præparavit Deus patri vestro & angelis ejus*; quoniam quæ indigentibus non faciunt, Christo negant; qui *cum dives esset, pauper factus est, ut nos sua paupertate ditaret.* [2. Cor. 8. 9.] [C]

7. Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt, [Sap. 2. 6.] quas istic habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram, ut putant, & stultitiam nostram relinquant. De ipsius etiam, quem, [Tit. 1. 16. 2. Tim. 3. 5.] etsi *nomine confitentur, tamen actu negant, habentes speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes*; de ipsius, inquam, Dei nostri ver- [D] bis prudentiam sibi, si placet, arrogent, & stultitiam nobis exprobrent. Ait enim Dominus: *Filii hujus seculi sapientiores sunt filiis lucis*; [Luc. 16. 8.] sed adjecit: *In hac generatione*. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint *in hac sua generatione sapientes*, dum in illa regeneratione nostra inveniantur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, [c] blandiente seculo, defluentes; mollibus vestiantur, in domibus regum sint; [c Matth. 11. 8. Luc. 7. 25. Psal. 72. 5. Psal. 33. 11.] dum in *laboribus hominum non sint, & cum hominibus non flagellentur*. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei; de quibus scriptum est: *Divites eguerunt & esurierunt*; sicut de nobis illico subjectum: *Inquirentes autem Dominum non [d] deficientur omni bono.* [Sec. Psalt. Rom. d]

8. Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, & notemur, & conteramur, [Act. 5. 41.] atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum *super aspidem & basiliscum ambularemus, & conculcaremus caput draconis* * antiqui. [Psal. 90. 13.] [F] [* V. Not. LIX.] Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvimur, & in Christo deliciamur: laudati tantum in nomine ipsius [A] amantes, contristari & tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conteratur, accendi magis, & tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti, inardescamus ad fidem: & eos ipsos, qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi *granum sinapis, quod minimum est seminum*, frangere conantur, [e] uramus. [e Matth. 13. 31. Marc. 4. 31. Luc. 13. 19.] [B] Si vero ii qui deforis sunt, rationem a te sancti operis inquirunt, & venenatas de corde viperino linguas in cor tuum vibrant; *noli dare sanctum canibus, & margaritas* tuas *non projicias ante porcos. Quæ enim pars fideli cum infideli? quæ societas luci ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial?* [Matth. 7. 6. 2. Cor. 6. 15.]

9. Tu vero miles Christi armatus ab Apostolo *galea salutis, & lorica justitiæ, & scuto fidei, & gladio veritatis, & virtute Spiritus sancti*, sta in armis cœlestibus constans, & [C] *tela inimici candentia* fonte sapientiæ & flumine aquæ in te viventis *exstingue*. [Eph. 6. 14. 1. Thess. 5. 8. Rom. 15. 13.] *Depositum custodi, fidem serva, justitiam sectare, caritatem* Christi tene, *patientiam* æmulare, *exerce te ipsum ad pietatem quæ ad omnia utilis est: sobrius esto, in omnibus labora, certamen bonum certa, cursum consumma*, ut apprehendas, in quo apprehensus es: *de cetero reponetur tibi corona justitiæ, quam reddet Dominus in illa die justus Judex iis qui diligunt adventum ejus.* [1. Tim. 6. 20. 2. Tim. 1. 14. 2. Tim. 2. 22. 1. Tim. 4. 8. 2. Tim. 4. 5. 2. Tim. 4. 8. 2. Tim. 3. 4.] *Eos autem devita qui sanam* [D] *doctrinam non sustinent, voluptatum amatores magis quam Dei*, in pejus semper proficientes; seducentes, & seductos; homines mente corruptos, & a veritate alienos, & ob hoc ipsum traditos in concupiscentias cordis sui, in laqueum & desideria multa, quæ a fide naufragos mergunt in interitum & perditionem: [1. Tim. 6. 9.] quia creaturam prætulerunt Creatori, id est, *simulacra gentium, aurum & argentum* Deo carius habentes, servantes animas suas in hoc mundo, perdentes in Chri- [E] sto: [Rom. 1. 25. Psal. 113. 4. Johan. 12. 25. 1. Tim. 6. 11. 2. Tim. 2. 23. 1. Tim. 1. 4. & 4. 7. Tit. 3. 9.] Discede ab hujusmodi, & prophanas vocum novitates devita, ne circa quæstiones aniles & vanas, aut impias verborum contentiones, incipias ægrotare, & pericliteris a falsis fratribus, aut a perditis reprobatisque sapientibus; & omnes qui videbunt, insultante * zabulo, dicant: *Hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare.* [* V. Not. II. Luc. 14. 30.] Quod absit a nobis, qui non nostris operibus aut viribus, sed divina virtute & misericordia freti, opus perfectionis arripere ausi sumus. Potens [F] est ipse, qui est omnipotens, perficere in nobis opus perfectionis suæ, & quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus est, suis

[a] MS. codex Vien. *gratia*.
[b] *Apostolus*. Hanc vocem, quæ maxime desiderabatur, ex MS. Viennensi codice supplevimus.
[c] MS. Vien. *blandiente seculo*.
[d] Edit. Grin. & Psalterium Rom. *deficient*. In ceteris Psalteriis, in Vulgata, in Vers. lat. LXX. & apud S. Augustinum, *minuentur*.
[e] MS. Vien. & edit. Grin. *curemus*.

AN. 394.

[A] ſtrucre menſuris, & conſummare faſtigio: quia ipſe turbatis ad operis iſtius molem etiam apoſtolis ſuis dignatus eſt dicere apud [Matth. 19. 26.] homines impoſſibile hoc eſſe, ſed non apud Deum, in quo credentibus nihil impoſſibile eſt.

10. Verum, ut invicem in verbis Domini conſolemur, & operibus proficiamus, [Gen. 12. 1. ſec. LXX.] *exi de terra* [a] *tua & de cognatione tua*, ut Abraham fideli imitatus exceſſu, beato A- [Act. 7. 3. Luc. 16. 22.] brahæ ſinu dignus ſis. Feſtina venire ad nos, [B] in commune compendium accepturus & daturus fidei ſupplementa. Hoc enim acceptum coram Deo: quia & [b] *frater fratrem adjuvans exaltabitur*. [Prov. 18.19.] Nos modo in Barcinonenſi, [* Excidit hæc epiſtola. V. ep. 2. n. 2. & ep. 3. n. 4.] ut ante ſcripſeram, civitate conſiſtimus. Poſt illas litteras quibus reſcripſiſti, die Domini, quo naſci carne dignatus eſt, repentina, ut ipſe teſtis eſt, vi multitudinis, ſed credo ipſius ordinatione, correptus, & presbyteratu initiatus ſum, fateor, invitus, non faſtidio loci, (nam teſtor ipſum, quia & ab æditui nomine & [C] officio optavi ſacram incipere ſervitutem) ſed ut alio deſtinatus, alibi, ut ſcis mente compoſitus & fixus, novum inſperatumque placitum divinæ voluntatis expavi. Data igitur cervice in jugum Chriſti video majora me meritis & ſenſibus opera tractare: jamque arcanis & penetralibus Dei ſummi receptum & inſertum communicare cœleſtia, & Deo propius admotum in ſpiritu ipſo Chriſti & corpore, & ſplendore verſari. Vix adhuc intellectum ſacræ mo- [D] lis capio mentis anguſtiis, & onus muneris mei conſcius infirmitatis horreſco: ſed [Pſal. 18. & 8. 3.] is qui *ſapientiam parvulis dedit*, *& ex ore infantium atque lactentium perficit laudem ſibi*, potens eſt in me etiam opus ſuum perficere & munus ornare, ut ſe dignum faciat, quem ab indigno vocavit. Scito tamen voti communis, eodem Domino præſtante, ſalvam eſſe rationem: nam ea conditione in Barcinonenſi eccleſia conſecrari adductus ſum, ut ipſi eccleſiæ non aligarer, in * ſacerdo- [E] [* V. Not. III.] tium tantum Domini, non etiam in locum eccleſiæ dedicatus.

11. Veni igitur, ſi placet, ante Paſcha, quod nobis optatius eſt, ut ſacras ferias me ſacerdote concelebres: quod ſi jam ad itineria ingreſſum propitio Deo via occurrere, poſt Paſcha in nomine Chriſti proficiſcere. Sed credimus in Domino noſtro, quia tibi in deſiderium noſtri flagrantius inſpirabit, ne ultra Paſcha tempora ad nos tua proferre ſuſtineas. Iter quantum ſit & puer [F] unanimitatis tuæ renuntiabit, qui ad nos de * Eluſone [c], octava, ut aſſeruit, luce [* V. Not. IV.] pervenit: tam brevis enim & facilis via eſt,

[A] ut nec in Pyrenæo ardua ſit, qui Narbonenſi ad Hiſpanias agger, nomen magis quam jugum horrendus, interjacet. Verum quid de ſpatio agimus? ſi nos deſideras, via brevis eſt; longa, ſi negligis.

EPISTOLA II. *

[* Alias XXIII. quæ autem 2. erat nunc 24.]

Nuntiat Amando presbytero, qui poſtea in Burdegalenſi Epiſcopatu ſucceſſit S. Delphino, ſe invitum ſacerdotem creatum: & ſacerdo- [B] *talis muneris partes perſtringens, opem ejus & Delphini, per quos Deo natus erat, ad eas explendas implorat.*

[Scripta anno 394. in exordio presbyteratus, circiter Paſcha.]

Domino fratri dilectiſſimo AMANDO, PAULINUS.

POſt tempus accepimus litteraa dilectionis veſtræ; ſed quo diutius deſideratæ, [Prov. 25.25.] [C] hoc avidius a nobis ſuſceptæ ſunt: nam & *aqua frigida ſitienti* dulcior, *& nuntius bonus de terra longinqua* jucundior eſt; [Prov. 15. 30. Pſal. 106. 9.] ita & ſermonis veſtri ſuavitas impinguavit oſſa noſtra, & *animam eſurientem ſatiavit bonis*. Quid [Tit. 1. 12.] nos talibus dignum reddemus eloquiis, ingenio tenues, corde craſſi, ore jejuni, &, ſicut ſcriptum eſt, *ventres pigri*? Verum etſi omnibus rebus inferiores, tamen caritas ſola nos vobis præſtat æquales. Dilectioni enim quam in nos habetis, pari mente certamus: [D] quæ quidem viſceribus noſtris inſita, & affixa [Pſal. 67. 7. Eph. 1. 23.] præcordiis, & animæ ipſi permixta eſt ſpiritu Domini, *qui habitare facit unius moris in domo*, qui innumera credentium millia uno corde connectit, quia unus *omnia in omnibus* [d] *adimpletur*.

2. Nunce huic Domino placuit in vaſe fi- [d 2. Cor. 4. 7.] ctili ponere theſaurum ſuum, [e] *qui me vocavit per gratiam ſuam*, [e Gal. 1. 15. Pſal. 112. 7. Pſal. 131. 16. Cant. 1. 3. Pſ. 132. 2. Eph. 2. 19. Pſ. 67. 27.] *ſuſcitans de terra inopem, & de ſtercore erigens pauperem, ut collocaret cum principibus populi ſui*, & inter ſacer- [E] dotes indueret ſalutare: ut dum curro in odorem unguentorum ejus, fierem gutta ejus unguenti *quod deſcendit in barbam Aaron*. In cujus domo domeſticus fieri, & *benedicere Dominum de fontibus Iſrael*, cum [Pſal. 21. 7.] pro meritorum meorum conſcientia recuſarem, vel potius non auderem recipere, *ego vermis, & non homo*; * vi ſubita, invitus, [* V. ep. e. n. 10. Matth. 26. 42.] quod fateor, adſtrictua, & multitudine ſtrangulante compulſus, quamvis cuperem calicem ipſum a me tranſire, tamen neceſſe [F] habui dicere Domino: *Verum non mea voluntas, ſed tua fiat*; [Mar. 14. 36. Luc. 22. 42.] cum præſertim ipſum de ſe Dominum dixiſſe legerem: *Filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare*. [Matth. 20. 28.] Præ-

a Sic MSS. Reg. & Vien. Abeſt *tua* ab editis.

b Ita legit Paulinus noſter in epiſt. 6. n. 3. ep. 3. n. 5. & ep. 40. n. 3. ac S. Cyprianus lib. 4. epiſt. 2. circa med.

c MS. Vien. *Cluſone* mendoſe, pro *Eluſone*, ut in Itinerario Burdegalenſi.

d Ita Vulgata, & MSS. Reg. & Vien. a quibus abeſt particula *Ut* Editi codd. *adimplet. Ut unc.*

e Sic MSS. codices. Editi, *ſanctum*.

ven-

AN. 394.

Phil. 3. 12.
1. Cor. 14. 20.
1. Tim. 3. 13.
* V. Not. V.

venti igitur a Domino, & apprehensi ab eo quem necdum apprehendimus, deservimus altario Dei, & mensis salutaribus ministramus jam nomine officioque * seniores, sensu autem adhuc parvuli, & sermone lactentes.

a
Rom. 10. 12.
2. Cor. 8. 7.

3. Quod ministerium ut bene ministrem, & gradum bonum mihi acquiram, & sciam qualiter oporteat me in domo Dei conversari, & tractare mysterium pietatis, tu Domine venerabilis, & frater, [a] & Domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem ut *abundemus fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, & insuper vestra in nos caritate, ut & in hac gratia abundetis*. Præterea ipse epistolis tuis nos sæpe instrue necessariis supplementis: *enutritus* enim *sermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam* a puero in sacris Litteris *subsecutus es*, informa nos ad regulam directionis, pasce nos spiritali cibo, id est, verbo Dei, qui est verus & vivens panis, & in quo magis quam in pane vivitur: quoniam ipse est esca justorum qui ex fide vivunt. Nec hinc negligentior sis circa sollicitudinem institutionis meæ, quod loco ecclesiæ, non tamen corpore separamur; *unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum*, qui est Ecclesiæ caput: in qua cum omnes unum simus, tamquam in una domo vivimus. Nec possumus dicere nos esse sine vobis, cum unius spiritus simus, & in uno, qui est unus, habitemus. Ideo *servantes unitatem spiritus in conjunctione pacis*, ut *unum corpus & unus spiritus*, ut sociali invicem membro nobis [b] collaboremus, ut crescamus in illius corporis ædificationem, cujus caput Christus est.

1. Tim. 4. 6.
Deut. 8. 3.
Matth. 4. 4.
Luc. 4. 4.
Rom. 1. 17.
1. Tim. 2. 5.
Ephes. 4. 3.
b
Eph. 4. 12.

Eph. 2. 17.
* f. hospitibus.
Vulg. lectio fortior.
Isa. 33. 3.
c

4. Igitur quia facti sumus de * hostibus cives, de longinquis proximi, de ovibus pastores, & positi sumus in fundamento apostolorum & prophetarum, erudite & confirmate manus ad ædificandi scientiam, ut [c] *lapide*, qui *factus est in caput anguli*, discam parietem utrumque connectere, & in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora & corda fide mundata construere; per arma Apostoli potentia Deo omnem elationem extollentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere, Evangelicam securim arborum radicibus admovere; & gladio spiritus, id est, verbo Dei interficere peccatores terræ; & scuto Catholicæ fidei omnia jacula candentia nequissimi exstinguere; & certamine decertato, cursuque decurso, fide servata, ministerio impleto, exspectare illud quod *Dominus in illa die justus judex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus*. Ergo ut tuum ac tecum manentem spiritaliter videns ac tenens, instrue, juva, hortare, confirma. De vobis enim, & per vos Deo natus in Christo vestra potissimum cura esse debeo, quia vestrum opprobrium si indignus, aut vestrum gaudium ero, si ex fructibus bonis vestræ arboris ramus esse cognoscar.

Ps. 117. 22.
Matth. 21. 42.
Eph. 2. 21.
2. Cor. 10. 5.
Matth. 3. 10.
Eph. 6. 17.
Psal. 100. 8.
2. Tim. 4. 7.
Ibid. v. 8.
Prov. 17. 6.

[a] Ita MSS. Reg. & Vien. & edit. Bad. Grav. & Schot. Deest *& Domine* in MS. Vien. & ed. Grin. Delerem, inquit Sacchinus, nisi tolerandum videatur quod repetitio fiat novo sensu, & prius referatur ad viri dignitatem.

[b] MSS. Reg. & Vien. & edit. Grin. *conlaboremus*, quod semel observasse sufficiat.

[c] Ita MS. Vien. Ceteri codices, *ut ad lapidem*.

[d] MS. Big. 1. *principem*.

EPISTOLA III. *

* Alias XLV. quæ autem 3. erat, nunc 23. Scripta anno 394. in autumno.

Alypio Episcopo scribit de libris Augustini quos receperat, excusans quod serius miserit ad illum Eusebii Chronica. Cupit edoceri de genere & vita Alypii: ipse vicissim de se nonnulla aperiens. Panem unum dono mittit.

Domino merito honorabili, & beatissimo patri ALYPIO, PAULINUS & THERASIA peccatores.

1. HÆc est vera caritas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, Domine vere sancte, & merito beatissime, ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Julianum de Carthagine revertentem litteras, tantam nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videremur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati; *quia ipse fecit nos, & non ipsi nos*, qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientia & opere formati in similitudinem voluntatum, & unitatem fidei, vel unitatis fidem, præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante Spiritu nosceremus. Gratulamur itaque & gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit, fluminis impetu lætificans civitatem suam, in cujus te civibus [d] principalem cum principibus populi sui † Sede Apostolica merito collocavit: nosque etiam, quos erexit elisos, & de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vendicemus, his officiis atque muneribus provocati, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.

Eph. 1. 4.
1. Pet. 1. 2.
Psal. 99. 3.
Joel. 2. 28.
Psal. 45. 5.
d
†
Psal. 112. 8.
Psal. 145. 8.
& 112. 7.

2. Accepimus enim insigne [e] præcipuum dilectionis & sollicitudinis tuæ, opus sancti & perfecti in Domino Christo viri fratris nostri Augustini libris quinque confectum; quod ita miramur atque [f] suspicimus, ut di-

e
f

† Hunc titulum, quo solus hodie gaudet Pontifex Romanus, omnibus olim Episcopis communem fuisse ante Gregorium VII. an. 1073. ex veterum scriptis notum est, & præcipue ex Paulini nostri epistolis ad Augustinum, Delfinum, Alypium, Victricium, & Florentium.

[e] MSS. 4. Vaticani addunt particulam, *&*

[f] Iidem MSS. codices 4. Vaticani *suscipimus*.

ctata

AN. 394.

ctara divinitus verba credamus. Itaque fiducia suscipiendæ nobis unanimitatis tuæ & ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te & de imperitia excusandos, & ad caritatem commendandos præsumimus, sicut & omnibus sanctis, quorum nos & absentium officiis sospitare dignatus es; pari procul dubio curaturus affectu, ut per sanctitatem tuam nostris invicem salutentur obsequiis, & in clero sanctitatis tuæ comites, & in monasteriis fidei ac virtutis tuæ æmulatores. Nam etsi in populis ac super populum agas, oves
Pf. 99. 3. pascuæ Domini regens sollicitis vigil pastor excubiis; tamen abdicatione seculi, & repulsa carnis ac sanguinis, desertum tibi ipse fecisti, secretus a multis, vocatus in paucis.

3. Sane vicario aliquatenus munere, licet per omnia tibi impar, ut jusseras, providi
a illam Eusebii venerabilis Episcopi [a] Cæsariensis de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, quod instructu tuo, quia ipse non haberem hunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum vere sanctissimum Domnionem, qui
b proculdubio [b] promtus mihi paruit in hoc
c beneficio, quod tibi deferendum [c] indicavi.
* V. Not VI. Verumtamen quia & locatua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium * coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nunc Hipponeregio degeres, illo tibi litteras nostras & transcriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod & sanctos viros,
d quos [d] indice caritatis ipsorum tuo sermone cognovimus, Comitem & Evodium rogavi-
e mus ut [e] exscribere ipsi curarent, ne vel parenti Domnioni diutius codex suus deforet, & tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.

4. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentem & inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum referas mihi omnem tuæ sancti-
* Ex Virgil. Æneid. 2. tatis historiam, ut * qui genus, unde sis domo; tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ ad matrem filiorum Dei prole lætantem, abjurata carnis & sanguinis stirpe transieris, & in genus regale & sacerdotale sis translatus,
1. Pet. 2. 9. edisseras. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quo magis gratuler, si a suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eumdem ambo videamur habere autorem. Nam ego, etsi a Delphino Burdegalæ baptiza-

A tus, a Lampio apud Barcilonem in Hispania per * vim inflammatæ subito plebis sacratus sim; tamen Ambrosii semper & dilectione ad fidem innutritus sum, & nunc in sacerdotii ordine confoveor. Denique suo me clero vindicare voluit, ut, etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear. * V. ep. 1. n. 10.

5. Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimum peccatorem, non ita olim de tenebris & umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse; nec ita olim posuisse in aratro Psal. 106. 14. Luc. 9. 62. & 2.
B manum, & crucem Domini sustulisse; quam ut in finem perferre valeamus, orationibus tuis adjuvemur. Accumulabitur hæc meritis tuis merces, si interventu tuo onera nostra relevaveris. Sanctus enim laborantem *adjuvans*, quia *fratrem* non audemus dicere, *exaltabitur sicut civitas magna*. Et tu quidem super Prov. 18. 19. Matth. 5. 17. montem civitas ædificata es, vel accensa super candelabrum lucerna in septiformi claritate colluces; nos sub modio peccatorum delitescimus: visita litteris tuis, & profer in Apoc. 1. 13.
C lucem in qua ipse versaris, super aurea candelabra conspicuus. Eloquia tua lumen semitis nostris erunt, & oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum. Et accendetur fides, cum spiritu oris tui cibum mentis & lumen animæ sumserimus. Psal. 118. 105. Matth. 6. 17.

6. Pax & gratia Dei tecum, & corona justitiæ tibi maneat in die illo, Domine, pater merito dilectissime, & venerabilis, & exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites & æmulatores in Domino, fratres, si
D dignantur, nostros tam in ecclesiis quam in monasteriis, Carthagini, Thagastæ. Hipponeregio, & totis parochiis tuis, atque omnibus cognitis tibi per Africam locis Domino catholice servientes, multo affectu & obsequio salutari rogamus. Si ipsam membranam sancti Domnionis acceperis, transcriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum [f] cognoveris. Panem unum sanctitati tuæ unita- f
E tis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.

F

[a] Sic MSS. & editi codices, præter 2. Big. & edit. Bened. in quibus mendose legitur *Constantinopolitani*, cum Eusebium Cæsariensem Episcopum hujus Chronici autorem fuisse constet.

[b] Ita MSS. duo Big. Alii codices, *promptius*.

[c] Sic MSS. 13. Gallicani & 2. Vat. Alii duo Vaticani, *judicavi*.

[d] MSS. 2. Big. & ed. Bened. & Grav. *indicee*.

[e] Iidem codices, *hoc scribere*.

[f] MSS. duo Big. *agnoveris*.

EPIS-

AN. 394.

* *Alias* XLI. *quæ autem* 4. *erat, nunc* 23.

Scripta cum superiore, anno 394. *in autumno.*

EPISTOLA IV.

Augustino scribit, exquisitis eum laudibus exornans pro quinque ejus adversus Manichæos libris, quos ab Alypio acceperat. Panem ipsi dono mittit.

Domino fratri unanimo & venerabili AUGUSTINO, PAULINUS & THERASIA *peccatores.*

2. *Cor.* 5. 14.

1. CARITAS *Christi* quæ *urget nos*, & absentes licet per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso præstitit, teque per litteras tuas visceribus meis intimavit, quas & de scholasticis facultatibus affluentes, & de cælestibus favis dulces, ut animæ meæ medicas, & altrices, in quinque libris interim teneo, quos munere benedicti & venerabilis nobis Episcopi nostri Alypii, non pro nostra instructione tantum, sed etiam pro Ecclesiæ multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros ᵃ lectioni habeo, in his me oblecto, de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram, qua adcorporamur in Christo Jesu Domino nostro; cum fides nostra, quæ visibilium negligens invisibilibus inhiat, per caritatem omnia secundum veritatem omnipotentis Dei credentem, litteris & exemplis fidelium roboretur. O vere sal terræ, quo præcordia nostra, ne possint seculi errore vanescere, condiuntur! O lucerna digne supra candelabrum Ecclesiæ posita, quæ late Catholicis urbibus de septiformi lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines discutis, & lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.

(Margin: a — *Iohan* 6. 27. — 2. *Cor.* 4. 18. — 1. *Cor.* 13. 7. — *Matth.* 5. 13. — *Matth.* 5. 15. — *Marc.* 4. 21. — *Luc.* 8. 16.)

2. Vides frater unanime, admirabilis in Christo Domino, & suscipiende, quam familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor & oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aquæ vivæ & venam fontis æterni merito dixerim; quia *fons* ᵇ in te *aquæ salientis in vitam æternam* Christus effectus est. Cujus desiderio sitivit in te anima mea, & ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cum hoc ᶜ Pentateucho tuo contra Manichæos me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes Catholicæ fidei munimina comparasti, quia hostis noster, *cui mille nocendi artes*, tam variis expugnandus est telis, quam oppugnat insidiis; quæso promere mihi de armamentario tuo, & conferre non abnuas arma justitiæ. Sum enim laboriosus, etiam nunc sub magno ᵈ honore peccator; veteranus in numero peccatorum, sed æterno Regi novus incorporeæ tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, & per inutiles litteras reprobatamque prudentiam Deo stultus & mutus fui. Postquam *inveteravi inter inimicos meos*, & evanui in cogitationibus meis, *levavi oculos meos in montes*, ad præcepta Legis, & gratiæ dona suspiciens: *unde mihi auxilium venit a Domino*, qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humiliavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.

(Margin: b — *Iohan* 4. 14. — c — AN. 394. — *Virgil.* 7. *Æneid.* v. 334. — d — *Rom.* 1. 22. — *Psal.* 6. 2. — *Rom.* 1. 21. — *Ps.* 120. 1. — *Ps.* 102. 10. — *Ps.* 145. 2.)

3. Sequor igitur non æquis adhuc passibus magna justorum vestigia, si possim orationibus vestris apprehendere, in quo Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, & tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim ᵉ me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus ætate consideres: quippe ætas mihi secundum carnem ea jam est, qua fuit ille ab Apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus; in natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantiæ est, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine Agni ᶠ victimam præcucurrit, & Dominicam auspicata est passionem. Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei & spiritali ætate lactentem educa, verbis tuis, uberibus fidei, ᵍ sapientiæ, caritatis, inhiantem. Si officium commune consideras, frater es: si maturitatem ingenii tui & sensuum, pater mihi es: etsi forte sis ævo junior, quia te ad maturitatem meriti & ʰ honorem seniorum provexit & juvenem cana prudentia. Fove igitur & corrobora me in sacris litteris & spiritalibus studiis, tempore, ut dixi, recentem; & ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum a fluctibus seculi emergentem, tu, qui jam solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Interea me de periculis vitæ istius & profundo peccatorum evadere

(Margin: *Ex Virgilio.* — e — *Actor.* 3. 7. & 4. 22. — Dicitur annorum amplius quam 40. — f — g — * *for.* spei. — h)

ᵃ MS. Big. *in lectione.*

ᵇ Sic MSS. 12. & edit. Bened. At editi cum MSS. 2. Big. *vitæ.*

ᶜ Per hanc vocem Paulinus designat quinque libros S. Augustini contra Manichæos: quod patet ex ejusdem epist. n. 2. ex epist. 6. n. 2. & epist. 3. ad Alypium. n. 2.

ᵈ Ita MSS. septem & edit. Bened. & Rosv. At MSS. codices quator & tres editi, *onere*; Et quadrat, inquit Sacchinus, cum sententia Evangelii, *Qui laboratis & onerati estis*. Tamen & libri & sententiæ venustas suadet magis *honore*, quia se infra n. 5. presbyterum profitetur, & addit, *tanto indignus honore.*

ᵉ Sic MSS. Codices Vaticani, Big. duo, & edit Bened. Editi, *in me ætatem.*

ᶠ MSS. 4. Vaticani, *victima*. Non displiceat, si & *digna* legatur.

ᵍ Ita in editis & MSS. omnibus. Pronum fuit cum Sacchino emendare, *spei*, quod legendum ostendit tum res, tum epistola 27. S. Augustini, qua huic respondens, eademque verba usurpans n. 7. *spei* scribit.

ʰ Sic. MSS. duo Vaticani & Bigotianus unus cum edit. Bened. At MSS. novem, *honore seniorum.*

nitentem

AN. 394.

nitentem : oratiooibus tuis tamquam tabula sustine; ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus evadam.

4. Ideireo enim levare me sarcinis, & vestimentis onerantibus exuere euravi, ut undosum hoc, quod inter nos & Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum, omni amictu carnis, & eura diei sequentis, jubente & [i] juvante Christo, expeditus enatem. (Matth. 6. 34.) Neque id perfecisse me glorior: quod etsi gloriari possem, in Domioo gloriarer, (2. Cor. 10. 17.) cujus est perficere, quod nobis adjacet velle. (Rom. 7. 18.) Sed concupiscit adhue anima mea desiderare judicia Domini. (Psal. 118. 20.) Vide quando assequatur [k] effectu Dei voluntatem, qui adhue ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ; (Psal. 25. 8.) & quantum in me fuit, elegeram abjectus esse in domo Domioi. (Ps. 83. 11.) Sed *cui placuit segregare me ab utero matris meæ*, (Gal. 1. 15.) & ab amicitia carnis & sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, & de lacu miseriarum, ac de luto fæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, (Psal. 112. 8.) & partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquarer.

5. Præsumtione igitur non mea, sed placito & ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me digoor, quia te pro tua sanctitate certo scio, nam veritate [l] sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. (Rom. 12. 16.) Ideoque promte & intime recepturum spero caritatem humilitatis nostræ: quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium, quia dignatur, patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam & supra meritum diligeodi, qui incognitos sibi nos, & longinqua soli vel sali intercapedine disparatos, spiritu veræ dilectionis, qui ubique & penetrat, & effunditur, & videre diligendo potuit, & alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, & caritatis tuæ pignora in supradicto [m] digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantum verbis, sed plenius eloquentia & fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eumdem eredimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimum diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, optamus frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime. Totam domum, & omnem comitem, & æmulatorem io Domino sanctitatis tuæ, plurimo fraternitatis unanimæ salutamus affectu. * Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas. (* V. Not. VIII.)

AN. 394.

AUGUSTINI AD PAULINUM
EPISTOLA 27. (*al.* 23.)

Augustinus Paulino, amplectens illius benevolentiam, & mutuum declarans amorem; nonnulla de Romaniano & Alypio, necnon de Licentio, cujus ætati metuebat, ne vergeret ad ea quæ sunt mundi.

Domino vere sancto, & venerabili, & eximia in Christo laude prædicando, fratri PAULINO, AUGUSTINUS *in Domino salutem.* (*Scripta anno* 395.)

O Bone vir & bone frater, latebas animam meam: & ei dico ut toleret, quod adhuc lates oculos meos, & vix mihi obtemperat, immo non obtemperat, an vero tolerat? Cur ergo me excruciat desiderium tui apud ipsam intus animam? Nam si molestias corporis paterer, & si non perturbarent æquitatem animi mei, recte illas tolerare dicerer: cum autem non æquo animo fero quod te non video, intolerabile est istum appellare tolerantiam. Sed quando tu talis es, esse sine te fortasse intolerabilius toleraretur. Bene est ergo, quia æquo animo ferre non possum: quod si æquo animo ferrem, æquo animo ferendus non essem. Mirum est, sed tamen verum, quod mihi accidit: doleo quod te non video, & me ipse consolatur dolor. Ita mihi displicet fortitudo, qua patienter fertur absentia bonorum, sicuti es. Nam & Hierusalem futuram desideramus utique, & quanto impatientius desideramus ipsam, tanto patientius sustinemus omnia propter ipsam. Quis igitur potest non gaudere te viso, ut possit quamdiu te non videt, non dolere? Ergo neutrum possum, & quoniam si possem, immaniter possem; non posse delector, atque in eo quod delector, nonnullum solatium est. Dolentem itaque me non sedatus, sed consideratus consolatur dolor. Ne reprehendas, quæso, sanctiore gravitate qua prævales, & dicas non recte me dolere, quod adhuc te non noverim, cum animum mihi tuum, hoc est teipsum interiorem aspiciendum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in terrena tua civitate didicissem fratrem & dilectorem meum, & tantum in Domino ac talem virum, nullumne me dolorem sensurum fuisse arbitrareris, si non sinerer nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam, quod nondum faciem tuam novi, hoc est domum animæ tuæ, quam sicut meam novi.

[i] Sic tres MSS. codices Big. Editi, *adjuvante*.
[k] Ante erat in editis, *effectum Dei voluntatum*. MSS. duo, *effectum Dei voluntate*, Alii duo, *effectum Dei voluntatem*. Unus e Vaticanis, *effectu Dei voluntatem*. Hunc sequimur.

[l] Sic emendavimus ex MSS. tribus Bigotianis & edit. Bened. Ante erat in editis. *veritatem*.
[m] Hanc vocem addidimus ex MSS. duobus Big. & edit. Bened.

2. *Le-*

2. *Legi enim litteras tuas fluentes lac & mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quærit Dominum sentiens de illo in bonitate, & [a] afferentes ei claritatem & honorem. Legerunt fratres, & gaudent infatigabiliter & ineffabiliter tam uberibus & tam excellentibus donis Dei, bonis tuis. Quotquot eas legerunt rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, & quam fragrat ex eis, dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris, nam & perspicabilem faciunt & desiderabilem. Quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur & benedicitur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos & maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. [b] Videtur a legentibus ibi conjux non dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui: quam in tuam unitatem redactam & redditam, & spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulatum, officiis vestræ sanctitati debitis, in te uno [c] resalutamus. Ibi cedri Libani ad terram depositæ, & in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribiliter secant. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur; & mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis.*

3. *Hæc atque hujusmodi suavissima & sacratissima spectacula, litteræ tuæ præbent legentibus, litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis. Quomodo nobis anhelant sitim tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini; quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, & ita serenæ sunt? Quid est quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur, qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum tibi me refundo, si parum hoc putem, tibi non credidisse convincar. Pudet me quidem tantum boni de me credere, sed plus piget tibi non credere. Est quod faciam: non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco; & credam me abs te diligi, quoniam sentio & plane percipio: ita nec in me temerarius, nec in te ingratus extitero. Et cum me tibi totum offero, parum non est: offero enim quem vehementissime diligis; & offero si non qualem me esse arbitraris, eum tamen pro quo, ut talis esse merear, deprecaris. Hoc enim magis jam peto facias, ne minus optes mihi adjici ad id quod sum, dum me existimas jam esse quod non sum.*

4. *Ecce carissimus meus est, & ab ineunte adolescentia mihi familiariter amicissimus *, qui hanc eximietati tuæ ac præstantissimæ caritati tuæ epistolam apportat. Hujus nomen est in libro [d]* De religione, *quem tua sanctitas, quantum litteris indicas, libentissime legit; factus est enim tibi etiam tanti viri, qui tibi eum misit, commendatione jucundior. Neque tamen huic tam familiari amico meo velim credas quæ de me forte laudans dixerit. Sensi enim etiam ipsum sæpe non mentiendi studio, sed amandi propensione falli judicantem, & arbitrari jam me accepisse quædam, quibus accipiendis a Domino, patentiore, cordis inhiarem. Et si hoc in os meum, quis non conjiciat quanta de me absente meliora quam veriora lætus effundat? Librorum autem nostrorum copiam faciet venerabili studio tuo: nam nescio me aliquid, sive ad eorum qui extra Ecclesiam Dei sunt, sive ad aures fratrum scripsisse, quod ipse non habeat. Sed tu cum legis, mi sancte* Pauline, *non te ita rapiant, quæ per nostram infirmitatem veritas loquitur, ut ea quæ ipse loquor minus diligenter advertas: ne dum avidus hauris bona & recta, quæ data ministro, non ores pro peccatis & erratis, quæ ipse committo. In his enim quæ tibi recte, si adverteris, displicebunt, ego ipse conspicior: in his autem, quæ per donum Spiritus quod accepisti, recte tibi placent in libris meis, ille amandus, ille prædicandus est, apud quem est fons vitæ, & in cujus lumine videbimus lumen, sine ænigmate, sed facie ad faciem; nunc autem in ænigmate videmus. In his ergo quæ ipse de veteri fermento eructuavi, cum ea legens agnosco, me judico cum dolore, in his vero quæ de azymo sinceritatis & veritatis dono Dei dixi, exulto cum tremore. Quid enim habemus, quod non accepimus? At enim melior qui majoribus & pluribus, quam qui minoribus & paucioribus donis Dei dives est: quis negat? sed rursus melius est vel de parvo Dei dono gratias ipsi agere, quam sibi agi velle de magno. Hæc ut ex animo semper confitear, meumque cor a lingua mea non dissonet, ora pro me frater. Ora obsecro, ut non laudari volens, sed laudans invocem Dominum, & ab inimicis meis salvus ero.*

5. *Est etiam aliud, quo istum fratrem amplius diligas: nam est cognatus venerabilis & vere beati Episcopi Alypii, quem toto pe-*

* Romanianus laudatus in lib. *de vera Religione*, c. 7. n. 12.

Romanianus Alypii cognatus

[a] In editis, *& afferens ei claritatem*. At MSS. sexdecim, *& afferentes*.

[b] Sic 21. MSS. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi conjux excitatur, non dux*, &c.

[c] In prius editis, *uno ore salutamus*. In MS. uno Vaticano, *una mente resalutamus*. At in aliis Vaticanis tribus, & in quindecim Gallicanis exhibetur lectio, quæ eligitur.

[d] Editi, *de vera Religione*. At MSS. viginti carent voce, *vera*.

AN. 95.

ctore amplecteris, & merito; nam quisquis de illo viro benigne cogitat, de magna Dei misericordia & de mirabilibus Dei muneribus cogitat. Itaque cum legisset petitionem tuam, qua desiderare te indicasti ut historiam suam tibi scribat, & volebat facere propter benevolentiam tuam, & nolebat propter verecundiam suam; quem cum viderem inter amorem pudoremque fluctuantem, onus ab illo in humeros meos transtuli: nam hoc mihi etiam per epistolam jussit. Cito ergo, si Dominus adjuverit, totum Alypium inseram præcordiis tuis: nam hoc sum ego maxime veritus, ne ille vereretur aperire omnia quæ in eum Dominus contulit, ne alicui minus intelligenti, non enim abs te solo illa legerentur, non divina munera concessa hominibus, sed seipsum prædicare videretur; & tu, qui nosti quomodo hæc legas, propter aliorum cavendam infirmitatem, fraternæ notitiæ debito fraudareris; quod jam fecissem, jamque illum legeres, nisi profectio fratris improvisa repente placuisset. Quem sic commendo cordi & linguæ tuæ, ut ita comiter ei te præbeas, quasi non nunc illum, sed mecum ante didiceris. Si enim cordi tuo non dubitaverit aperire se ipsum, aut ex omni, aut ex magna parte sanabitur per linguam tuam. Volo enim eum numerosius contundi eorum vocibus, qui amicum non seculariter diligunt.

* Licentium, cujus nomen in libris contra Academicos, &c.

*6. Filium autem ejus filium nostrum, * cujus etiam nomen in aliquibus nostris libris invenies: etsi ad tuæ caritatis præsentiam ipse non pergeret, statueram litteris in manum tuam tradere consolandum, exhortandum, instruendum, non tam oris sono, quam exemplo roboris tui. Ardeo quippe ut dum adhuc ætas ejus in viridi fœno est, zizania convertat in frugem, & credat expertis quod experiri periculose desiderat. Nunc ergo ex ejus carmine, & ex * epistola, quam ad eum misi, intelligit benevolentissima & mansuetissima prudentia tua quid de illo doleam, quid timeam, quid cupiam. Nec despero affuturum Dominum, ut per te ministrum ejus tantis curarum æstibus liberer. Sane quia multa scripta nostra lecturus es, multo erit mihi gratior dilectio tua, si ex his quæ tibi displicuerint, emendaveris me justus in misericordia & argueris me. Non enim talis es, cujus oleo timeam impinguari caput meum. Fratres non solum qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere; sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus vacat, [a] vides quid mecum sitiat Africa.*

* August. epist. 26. (al. 39.)

[a] Editi, *Venias & Videas quid mecum sentiat Africa.* At MSS. carent his verbis, *venias &*, habentque, *vides quid* &c. ac demum ex iis tres, *quid mecum sitiat*, quo verbo pulcre alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit rursum in epistolis. 31. & 42.

EPISTOLA V. *

AN. 395. * Alias 1. qua autem erat 5. num. 11. Scripta anno 395.

Paulinus Severum laudat, & majore miraculo conversum ad Deum ostendit. Deinde hortatur ut ad se veniat, mittitque panem ac buxeam scutellam, mutuum amicitiæ symbolum.

SEVERO Fratri PAULINUS. [b]

1. ET excusandum putasti, frater dilectissime, quod ad nos non ipse venisses, secundum sponsionem tuam, exspectationemque nostram? Tu vero potiore tui parte, [c] quam manseris, solo corpore domi residens, voluntate ad nos, & spiritu & sermone, venisti: quamquam ne corporaliter quidem penitus abfueris, quando in pueris tuis sancta in Domino tibi servitute connexis, corporis ad nos tui membra venerunt. Quamobrem, frater vere sancte, merito dilectissime, & in Christo nobis unanime, *tibi reposita jam in cœlis est corona* pietatis, *quam justus Judex reddet in illa die* tibi, & omnibus juxta te, caritate perfecta proximum in Christo, vel Christum in proximo diligentibus. Spiritualia enim carnalibus intuentes, facile colligimus ex dilectione perspicua, quam fratri, quem vides, exhibes, cœlestem illam, fidelem, atque perfectam, qua Deum, quem non vides, diligis. Quod probamus obedientia fidei, si scilicet invicem diligendo, probemus nos, sicut tu probas, illius magistri esse discipulos, qui *usque ad finem dilexit suos, & animam suam pro amicis suis posuit* potestate eadem qua & sumsit.

2. Tim. 4. 8.

1. Pet. 1. 8.

Johan. 13. 1. & 20. 15.

2. Ergo tibi frater vere sanctissime, & merito benedicte, in regione vivorum supra reginam Austri locus & merces erit. Illa enim peccatrix, utpote adhuc invisitatarum [d] a Deo gentium socia, jam tamen visitandarum prævia, non habens legem litteræ, *sed* habens fidem legis *in tabulis cordis carnalibus* spiritu consilii & pietatis incisam, utilitatis suæ causa, & magni ac salutaris lucri studio, tantis ab intervallis ultimi orbis excita, divinam audire sapientiam concupivit; ut, quod non habebat, acciperet & lucem scientiæ, qua carebat, hauriret. Jam tunc scilicet sponsum suum ventura de gentibus regina desiderans, in odorem spirantis late a Propheta suo Christi *circumamicta varietate in vestitu deaurato*, & populi & paternæ domus oblita, currebat: barbara natione, non animo; & in aperto peregrina, sed in occulto Judæa, sanctorum fieri civis optabat. Unde non solum

3. Reg. 10. 1. 2. Par. 9. 1. Matth. 12. 42. Luc. 11. 31.

Ex Edit. Bened.

[b] MS. Vien. addit, *& THERASIA peccatores.*

[c] MS. Vien. *qua manseris.* Fortasse melius, *quam qua manseris.*

[d] Abest a MS. Reg. & edit. Bad. & Schot. *a Deo.*

cœle-

AN. 395.

A cœlesti præmio resurrectionis beatæ, sed etiam potestate apostolorum de Judæis adulteris judicandi, ipsius ore Judicis digna censetur: quia Christum in [a] Salomone mirata, (Matth. 12. 42.) verum reginæ cœlestis affectum in imagine mystica Ecclesiæ providentis impleverat. Ergo si illam in futuro divina remuneratio manet, cum tamen & ipsa istic illo quoque tempore magna ex parte receperit mercedem suam [b] compotita desideratum sapientiæ cœlestis auditum; quæ tandem præmia rependentur tibi, B qui me pari gratia, & majore opera, quia minore utilitatis ad præsens tuæ spe, desiderasti? Quid enim, quæso, in me desiderandum habuisti? Quid, quod non haberes, a me sumendum sperasti? Quod bonum tibi de colloquio imperiti? quæ utilitas in aspectu peccatoris foret? quid ab insipiente sapiens, rectus a pravo, beatus a misero, ab infirmo fortis, ab [c] inope dives in Domino capere potuisti?

3. Vere tu non quæ tua sunt quæris, sed (Phil. 2. 4.) quæ Christi: C quia non meritum, nec emolumentum ex me tuum, sed solam illam, (Rom. 13. 10.) quæ plenitudo est Evangelii, caritatem, vel in tuæ peregrinationis cogitatu, vel in vexatione tuorum causam habuisti. (Luc. 14. 14.) *Beatus es, quod non habeo unde retribuam tibi: retribuetur autem tibi in resurrectione justorum* ab eo, qui & in minimis suis se diligi testatur & recipi. Unde & illud ait, (Matth. 25. 40.) (pro quolibet nominis sui vel falso aut inutili servo, verbis suis debitorem se faciens:) *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet*. D Mihi scilicet non decessura ob hoc sarcina mea, licet a justo honorem justi peccator accipiam: tibi vero [d] in remunerationem boni accepto ferenda ipsa opinionis tuæ justitia; quia sancto errore, sed vero pietatis affectu, bonum Dominum honoraveris & in malo servo.

4. Quid igitur miseri faciemus, hinc etiam rationem & pœnam debituri, quod honores accipiamus immeritos: & qui auditores tantum legis sumus, a factoribus prædicemur? E (Rom. 2. 13. Jac. 1. 22.) Quo magis scilicet exprobretur nobis condemnandæ torpor ignaviæ, sterilium jejunitas animarum, & in operibus bonis aridæ manus; (Luc. 6. 6.) cum audiendo per sermonem tuum vera dignis, ut tu es, Christi servis, atque ideo nobis falsa præconia, A quanto debito constringamur agnoscimus: quando judicium tuum nostris actibus conferentes, quæ de nobis audimus, non inveniamus in nobis. Quid enim simile gloriari possumus? etsi in Domino gloriandum sit, quia nihil nisi ejus munere acceptum habemus: attamen mihi ætas provectior, & a primis jam annis honorata persona potuit maturare gravitatem, prætetea corpus [e] infirmius, & decoctior caro obterere studia voluptatum, [f] ad hoc vita ipsa mortalis in B laboribus & ærumnis frequenter exercita, odium rerum inquietantium parere, & de spei necessitate ac dubiorum metu, cultum religionis augere. [g] Postea denique ut a calumniis & peregrinationibus requiem capere visus sum, nec rebus publicis occupatus, & a fori strepitu remotus, ruris otium, & Ecclesiæ cultum placita in secretis domesticis tranquillitate celebravi: ut paulatim subducto a secularibus turbis animo, præceptisque cœlestibus accomodato, proclivius C ad contemtum mundi, comitatumque Christi, jam quasi de finitima huic proposito via [h] demigraverim.

5. Tu, frater dilectissime, ad Dominum miraculo majore conversus es, quia ætate florentior, laudibus abundantior, oneribus patrimonii levior, substantia facultatum non egentior, & in ipso adhuc mundi theatro, id est, fori celebritate diversans, & facundi nominis palmam tenens; repentino impetu discussisti servile peccati jugum, & letalia D carnis & sanguinis [i] vincla rupisti. (Ps. 115. 17.) Neque te divitiæ de matrimonio familiæ Consularis aggestæ, neque post conjugium peccandi licentia, & cælebs [k] juventas ab angusto salutis introitu, (Matth. 7. 13.) & arduo itinere virtutis in mollem iam & spatiosam multorum viam revocare potuerunt. *Beatus, qui refugisti de consilio impiorum, & in via peccatorum persistere noluisti, & sedere in cathedra pestilentiæ* dedignatus es, ut humilitate præcelsa pedibus Crucifixi accubares.

E 6. Tu [l] ergo verus factor legis, & Evangelii non surdus auditor, (Jac. 1. 22.) qui corpus & mundum configens Cruci, delicias juventutis, & vitæ præsentis mala gaudia pro venenis & luctibus aversatus es, respuens patrimoniorum onera ceu stercorum: merito so-

a *Salomone*. Ita MS. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. & Schoth. & alibi. Sic etiam legitur in textu græco Σολομῶν, & ubique ita locutus est Paulinus: similiter & Prudentius Hamartigen. v. 576. & 579. Psychomach. v. 809. in Diptycho. n. 2. & 46. Gregorius Nazianzenus in carminibus non semel, & Drepanius Florus carm. ad Modestum.

b MS. Reg. *cum potita*. Edit. Schot. in margine, *cum potita est desiderare*.

c Ita MS. Vien. Ante erat, *impi*.

d MS. Vien. *in remuneratione boni accepta*.

e MS. Vien. *infirmum*.

f Ita MSS. Reg. & Vien. & editi 4. Edit. Rosv. *ad hac*.

g Sic MS. Reg. & edit. Bad. & Grav. Ante erat, *post*. *Denique*.

h MS. Reg. *demicaverim*. Editi tres, *dimicaverim*.

i Ita MSS. codices. Editi, *vincula*.

k Sic *juventas* pro *juventus* dixit Prudentius lib. 2. contra Symmachum v. 1082. . . . *omnibus est famulata juventas*. De qua voce vide N. Heinsium ad Maronem & Claudianum. MS. Vien. & edit. Grin. & Schot. *juventa*.

l MS. Vien. *Tu vere verus*.

AN. 395.
* V. Not. IX. Intelligit Basulam.

crum * sanctam omni liberaliorem parente in matrem sortitus æternam, quia cœlestem Patrem anteverteras terreno parenti; exemplo apostolorum, [a] relicto patre in
a Matth. 4. 22. Marc. 1. 20. Luc. 5. 11.
navicula fluctuante, scilicet in hujus vitæ incerto cum retibus rerum suarum, & implicatione patrimonii derelicto, Christum secutus. Nec minoris domesticis opibus ingenii facultatis laudem ab hominibus non
b accipiens, & inanis gloriæ [b] sublimiter negligens, piscatorum prædicationes Tullianis omnibus & tuis litteris prætulisti. B Confugisti ad pietatis silentium, ut evaderes iniquitatis tumultum. Mutescere voluisti mortalibus, ut ore puro divina loquereris; & pollutam canina facundia linguam, Christi laudibus, & commemoratione ipsa pii nominis expiares.

* V. Not. X. Johan. 1. 47. Genes. 32. 24.
7. O vere * Israelita, qui Deum Jacob tam fida mente vidisti: & tamquam [c] ipsius Domini colluctatione firmatus, prævaluisti
c Eph. 6. 12. Gal. 1. 10. 1. Cor. 3. 18.
adversus principem hujus mundi, & spiritalia nequitiæ in cœlestibus debellasti C scuto fidei, armisque justitiæ: præoptans Christo placere, quam hominibus: hominibus stultus esse, quam Deo: omni facundiæ, omnique sapientiæ hujus mundi prætulisti scandalum Crucis; ut quod *pereuntibus stultitia est*, tu in patrem salutis adscitus, ut
1. Cor. 1. 17. Matth. 16. 17.
omnibus *salvis* futuris patescit, *virtutem & sapientiam Dei esse* cognosceres. *Beatus es* frater, *quia non caro & sanguis revelavit tibi hæc, sed pater qui in cœlis est*, per Dominum nostrum Iesum Christum, qui D convertit *sapientiam eorum, & stultam fecit; & elegit infirma ac stulta mundi, ut* mundum
1. Cor. 1. 27.
istum his ipsis, propter quæ Deum dedignatur [d] nosse, *confundat*. Memento ergo
d tu nostri magis, qui locupletioribus meritis ad exorandi potentiam niteris. Nos enim licet jam accensa in lumine Christi lucerna, tamen adhuc sub modio peccatorum latentes, vestra, qui tam fidei & gratiæ, quam operum luce conspicui per * septe-
* V. Not. XI.
na Domini candelabra fulgetis, E [e] educi manu, vestroque oleo impinguari caput cu-
e Apo. 1. 10.
pimus; ut non fumigante * lino, quod nec
* V. Not. II.
ipsum tamen misericors Dominus exstinguit, obscuri ardeamus, sed puro, & ceteris
Matt. 6. 22. Isa. 42. 3.
etiam præferendo fidelis exempli lumine luceamus: quamquam Domini gratia de tenebris relucente, non obscuri per nominis ipsius claritatem, etsi remoti, ut audistis, agamus. Iu cœnaculo enim nostro secreti sicmus, quia *bonum est viro*, ut Prophe-

AN. 395.
f Thre. 3. 28. juxta LXX. Isa. 53. 7.
g Isa. 42. 14. sec. LXX. Rom. 8. 34.

A ta, [f] ait *sedere singulariter, & tacere*. Unde etiam in causis vociferandis silere nos docuit ipse Dominus, qui *sicut agnus coram tondente se non aperuit os suum*; qui tamen dixit: [g] *Tacui, numquid semper tacebo?* Ipsius ergo voluntatem & judicium taciti sustinemus, qui potens est & nunc in nobis tacere, & cum voluerit, interpellare pro nobia.

8. Verum interim in hoc nobis nostra nocuisse peccata persensimus, qund nec meB ruimus te videre: & insuper hoc ad mala nostra cumulatum putamus quod & tentationum tibi causa fuerimus; quibus geminas, ut indlcasti, ægritudines pertulisti, [h] h
toties verberatus, quoties ad nos venire conatus es. Sed quia sæpe Dominus ipse, ut scriptum est, *Deus noster tentat nos, ut* Deut. 13. 3.
caritatem nostram probet, qua nos in ipsius pace diligimus; de tua potius fide, quam de nostra speramus; ut si præmissa tentatio probationem in te operata est, non ul- Rom. 5. 4.
C tra valeat probata in Deo; [i] caritatis vota i
frustrari. Ita enim tibi promptum inesse spiritum scimus, ut non vereamur, ne ad impedimentum communis desiderii caro semper infirma prævaleat, quam fide roborans, animo subjugabis: ut quod ex se non potest, in Christo posse cogatur. Si dicas ei: Ne pugnes adversus spiritum, *esto con-* Matth. 5. 25.
sentiens adversario tuo in via, & erit pax of- Psal. 37. 4. & 83. 3. &
sibus tuis, & cum *exultaverit cor meum in* 15. 9.
Deum vivum, tunc etiam *caro mea requiescet in spe*.

D 9. *Tene* ergo, frater, *quod tenes, ne co-* Apoc. 3. 11.
ronam tuam accipiat alter. Cui simile est, ut quod volueras, velle non desinas, & immutabilem ad nos veniendi sententiam teneas. Religiosa conamina ipse ad voti fructum pervehet, in cujus potestate est ac favore, ut possimus prospere, quod pie vo-
lumus. Scimus enim, quia diliganti bo- Rom. 8. 28. V. ep. 47. n. 1.
num, omnia procedunt in bonum. Verum & nos, quod quidem nobis gratissimum si-
E gnum concordiæ in omnibus nostræ fuit, infirmitatum tuarum indices litteras ægrotantes accepimus; probavimusque in nobis 1. Cor. 12. 26.
secundum Apostoli dictum & affectum, compati sibi unius corporis membra. Nam & eo ipso nos refectos sensimus, quod revaluisse te scripseras; ut in diversis licet terris positi, operantis in nobis spiritus unitatem tacita in corporibus separatis connexione, paribus aut incommodis, aut remediis congruentes experiremur.

a Deest *velut* in edit. Schot.
b MS. Vien. addit, *cupiditatem*, sed perperam; sic enim loqui amat Paulinus, in epistola 38. ad Aprum n. 11. *sui diligentem*; in epist. 39. n. 2. *nostri diligentior*, & n. 3. *sui deligens*.
c Sic MSS. Reg. & Vien. & editi Grin. & Schot. Alii, *vir*.
d Ita iidem MSS. & editi codices. Ceteri, *nescire*.
e Sic MSS. Editi, *deduci*.
f Ita MS. Vien. & edit. Schot. Alii, *tacens*, nullo sensu.
g Sic LXX. Interpretes, Tertullianus lib. de pudicitia paulo post initium, Cyprianus lib. 2. Testimon. c. 27. & Paulinus noster epist. 38. ad Aprum n. 4.
h MSS. & editi vetustiores constanter habent, *ceterius*, *quoties*: quod semel observasse sufficiat.
i Ita MS. Vat. & edit. Grin. Alii, *ideo*.

AN. 395.

* id est, Depone. V. cap. 14. v. 21. Psa. 117. 18.

A 10. * Pone igitur & tu frater unanime, meliorque in Christo nostri portio, si quam ex nostræ castigationis indicio tristitiam pia mente duxeris: *quia castigans castigavit nos Dominus, & morti non tradidit nos*. Visitati enim medica Omnipotentis manu, in spem sanitatis a præsenti ægritudine fovebamur: flagella invicem nostra mutuis consolationibus mollientes. Nam solatium nobis magnum & dulce præbebat ipsa conjunctio passionis; quod non sine Domini numine, cujus injussu nec passeris casus in terram est, concurrisse in nobis ipsa unitas verberum videbatur. Sic & commoditas cœperat ambobus una procedere: seu quod alter alterius levamine respirabat, sive quod Dominus unitatis operator, individuo spiritu omnes suos nectens, neque carnalem in nobis substantiam discrepare pateretur.

Matth. 10. 29.

B

11. Non hæc tamen tantum causa pueros nostros morata est. Nam Vigilantius quoque noster in Campania, & antequam ad nos perveniret, & posteaquam pervenit, vi febrium laboravit: & ægritudini nostræ, quia & ipse sociale membrum erat,[a] socio labore compassus est. Denique ille catechumenus, qui necdum nostri corporis erat membrum, vulnera nostra non sensit, & sanus fuit, atque expers languorum nostrorum, quia non suæ compaginis dolorem caro adhuc aliena sentire non poterat. Ergo ut cœpit Vigilantius noster progredi posse, tum demum censui scripta esse reddenda. Fatemur enim, ambos multo ante properasse: sed cum ante virium receptionem temere festinaret, qui non poterat;[b] impie, qui valebat; ambos, quia non poteramus volentes consilio, retinuimus invitos silentio.

C D

* V. Not. XIII.

12. Itaque, ut supra scripsimus, post ægritudinem communi labore toleratam, orationibus sanctorum atque carorum, parte etiam, ut credimus, maxima tuis, respiciente clementius Domino, recreati, adhuc tamen exhaustis corporibus infirmi. In quo quidem nos gloriari Apostolus docet, quem potentem, ut prædicat, faciebat infirmitas; quia scilicet caro, quæ adversus spiritum militat, cum adversa valetudine frangitur, pariter, infractis viribus, spiritalem non valeat expugnare virtutem. Carne igitur infirmi ad profectum spiritus, qui damno

E

2. Cor. 12. 10. Gal. 5. 17.

A carnis exsultat, & tamquam inimicæ materiæ tribulatione lætatur, atque infirmatione domiti corporis convalescit, sana & valida caritate, quam erga te per Dominum Jesum magnam habemus, dedimus has litteras in solatium tui, ut nos interim teneamus tuas: donec te ipsum, ut spopondisti, & quod numquam desinimus a Domino sperare, videamus.

AN. 395.

B 13. Multa sunt, quæ ad nos invitare te, & de patria parumper debeant sevocare; præ ceteris amor pacis, & zeli fuga, qui maxime conspectu aut vicinia æmulæ conversationis accenditur. Denique a nobis Romæ * zelotyporum incendia clericorum longinquitas Urbis exstinguit, & omnis illic iniquitas obstruit os suum: quia per absentiam inde nostram quasi subducto fomite, segnis odiorum flamma frigescit; nec in vocem audet erumpere, licet dentibus[c] frendat invidia, dum iniquitatis suæ conscia ipsa se erubescit, nec in promptu habet ubi faces lividæ mentis accendat. *Pax* tamen *Dei, quæ præcellit omnem sensum, abundat in cordibus* plurimorum, & opus Dei Salvatoris in nobis Campania tota veneratur. Romæ quoque pauci etiam in clero ipso, a quo solo videmur scandalizari, morsu invidiæ commoventur. Sed Domino gratias, qui & mihi miserrimo peccatori suo dedit dicere: *Quoniam oderunt me gratis*. Quod tamen ad me pertinet, *cum ipsis* quoque, *qui oderunt pacem*[d] meam, men-*te pacificus sum. Si quis enim vult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit*. Horum tamen ipsorum, qui nos odisse, & a consortio sanctitatis suæ segregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur, & ab auribus nostris spinarum sepe munitis, ut aura frigida, vel importunum vacui culicis murmur excluditur.

* V. Not. XIV. Psal. 106. 42.

C Philip. 4. 7.

Psa. 34. 19. Psal. 119. 7

D 1. Cor. 11. 16.

Eccli. 28. 28.

E 14. Sed plenius indicare poterunt conservi nostri, pueri tui, quantum nobis gratiæ Dominicæ detrimentum faciat[e] Urbici Papæ superba discretio: qui paucis ipsis diebus, quibus interfuere, viderunt quam assidua nos, quam sedula sollicitorum fratrum monachorum, antistitum, clericorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium officia, toto illo[f] nostræ ægritudinis tempore celebraverint. Quod apud unanimitatem tuam, de Dominica tamen gratia, cujus hoc quoque opus & munus est, gloria licet,

[a] Sic MS. codex Vatic. ed. Schot. & edit. Grin. in marg. MS. Reg. proxime accedit, *solatio*. Alii *solativo*, minus bene. Lectio hic restituta confirmatur ex sequentibus, *post ægritudinem communi labore toleratam*, n. 12. & ex epist. 2. ad Amandum n. 3. *ut sociali in vicem membro nobis collaboremus*; & ep. 13. n. 3. *socialia membra, & commune membrum*.

[b] Ita MSS. Belgic. & Reg. Vide Not. XIII.

[c] Sic MSS. Reg. & Vien. & editi 4. Sic *frendit* apud Prudentium lib. Peristephanon, hymno 5. de S. Vincentio martyre v. 393. Eadem quoque voce usus est Plautus. Edit. Roiv. *frendeat*.

[d] Deest, *meam*, in MS. Vien.

[e] Cognomen est inditum ab Vrbe Roma. Hinc Zephyrinus *Vrbicus papa* dicitur ab Optato lib. 1. ubi & in concilio Arelat. de diaconis *Vrbicis* agitur, id est, Romanis.

[f] Ita MS. Vien. Alii codices, *nostra*.

nemo

[AN. 395.] nemo propemodum tota Campania Episcoporum non visitare nos fas existimavit sibi. Et quos infirmitas vel necessitas aliqua devinxerat, missis vice sua clericis & litteris [* V. Not. XV.] affuerunt. * Afri quoque ad nos Episcopi revisendos prima æstate miserunt. Quod cum ita sit, vides quantopere ad humilitatem nostram festinare debeas, ut & paululum occasionem auferas quærentibus occasionem, & pro gratiæ vel caritatis augmento a peregrineris a patria dum adhuc hospes corporis [a 2. Cor. 56.] peregrinaria a Christo, quia Veritas ipsa testatur *neminem prophetam acceptum esse in patria sua*. [Luc. 4. 24.] A B

15. Fateor autem, licet mihi nihil præsentia tua gratius dari possit, accensum esse desiderium meum flagrantius in præsentiam tuam, quod multos fratres spiritales tecum nobis adfore spopondisti. Eritne quæso tempus illud, & illucescet ille aliquando dies, quo fraternitatem tuam comite electorum Dei cohorte venientem, in gremio jam communis * patroni Dominædii mei Felicis excipiam; & , quod nunc ipsius orationibus impetrari rogo, id impetratum coram, apud ipsum pariter in Domino gratulemur? [* V. N. XVI. & XVII.] C cum ego vos simul & vicissim complexus omnes, merito dicam concinentibus vobis: *Hæc* plane *dies, quam fecit Dominus; exsultemus & lætemur in ea*: quia *bonum & b jucundum habitare fratres in unum*. [Psa. 117. 24.] [b Psal. 131. 1.] Tum ego te non in monasterio tantum vicini Martyris inquilinum, sed etiam in horto ejusdem colonum locabo, sed gratis; quia jam [Matth. 20. 9.] D a patrefamilias accepisti denarium tuum: præter illos, quos idem Dominus c jam pro vulneribus tuis largus stabulario dedit, ut [c] curatus oleo misericordiæ, & vino gratiæ, utilius ad Dominicam vineam integrato corpore locareris. [Luc. 10. 35.]

16. Videre ergo jam mihi videor hortulum meum adventantibus tecum Domini mercenariis, & cooperantibus cultiorem. Neque enim difficile existimari, quam facile * depleturi sint levioris culturæ laborem, quos [* V. ep. 9. n. 3.] E in vineam suam Christus elegit; & otiosos Deo, in vano hujus seculi foro stare [Matth. 20. 4.] non passus est. Jam & domestica mihi post osculum sanctum gaudia mente & cogitatione propono, cum inebriante spiritu caritatis sobriam misceamus per pocula casta lætitiam; *nec in fermento nequitiæ, sed in* [1. Cor. 5. 8.] [Eph. 5. 19.] A *azymis sinceritatis* pia festa celebremus, *psallentes Domino in hymnis & canticis spiritualibus, cantantes linguis & cordibus Deo*, [AN. 395.] [Col. 3. 16. & 17.] omne *quodcumque agimus in verbo vel in facto, in nomine Iesu Christi, gratias agentes Deo Patri, per ipsum*. [1. Cor. 10. 31.] [Psal. 67. 6.] *Qui facit unius moris habitare in domo*, ut spero, nos faciet inter nos in semetipso habitare. *Qui fecit d utrumque unum*, [Eph. 2. 14.] & exaltatus omnia traxit ad se, [d Joan. 12. 32.] qui humiliatus ipse pacificaverat omnia, reconcilians mundum Deo, [Col. 1. 20.] cum repleverit B gaudio os nostrum præsentia vestræ unanimitatis, dicemus, *Magnificavit Dominus facere nobiscum*: [Psal. 125. 3.] & in abundantia lætitiæ nostræ *benedicemus vos de domo Domini*, [Psal. 117. 26. & 115. 25. & 113. 13.] quia *benedicti vos Domino, qui venistis in nomine Domini. Calicem salutaris accipiatis, & edatis panem Beatorum in regno Dei*; [Luc. 14. 15.] Vos enim estis coram Domino Jesu satietas nostra & gaudium.

17. Aude igitur erumpere non tuis opibus & viribus, sed fretus & nixus in Christo: C quia *virga ejus & baculus ipsius nos consolatur*, & sustinet, & gubernat. [Psal. 22. 4.] Qui portat ægrimonias nostras, & infirmitates nostras suscepit, [Isa. 53. 4.] dat lasso virtutem, confortat genua debilia, [Isa. 35. 4.] ipse *statuet & immaculatam* & inoffensam *viam tuam: præcinget te virtute, & perficiet pedes tuos tamquam e cervi, ut exultes sicut gigas ad currendam viam*, [Psal. 17. v. 33. & 18. 6.] [e] ne impedire te possit trepidæ carnis infirmitas: qui non f in carne, sed in spiritu incedis. [f Rom. 8. 9.] Servientes enim Christo corporis D servitio, animi imperio magis utimur. Atque ideo voluntatem nostram Christo autore directam caro jussa comitatur, trahitque corpus ab animi fortitudine firmitatem: & ad domini habitum famulus componit obsequium. Atque ita *virtus in infirmitate perficitur*, [2. Cor. 12. 9.] dum anima consensu carnis edomitæ Deo serviens, per infirmitatis ministerium implet officia virtutis.

18. *Intende* igitur, & *prospere procede, & deducet te mirabiliter dextera Dei. Misericordia ejus* & gratia E *præibunt faciem tuam*: [Psal. 44. 5. & 88. 15.] & si infirmus domo prodeas, robur acquires eundo. *Sperantes enim in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ*. Si ergo habeas cor ardens in via, *renovabitur sicut aquilæ juventus tua. Curres, & non g lassabis: ambulabis, & non deficies*: [Virgil. Isa. 40. 31.] [Luc. 24. 32.] [Psal. 102. 5.] [Isa. 40. 31.] non te virga, non pera, non sacculus prægravabit: [g Matth. 10. 10.]

a MS. Vatic. *peregrinari*, sublata particula &, quæ etiam abest a MS. Reg. & edd. Bad. & Schot. quod commodum sensum reddit.

b MSS. codices & vetustiores editi constanter habent, *jocundum*.

c Sic MSS. Reg. & Vien. Alii codices, *tam*.

d Ita & alibi Paulinus Vulgata, *utraque*.

e Eodem modo Paulinus in Epistola 13. ad Pammachium n. 23. Sic libri græci, LXX. Interpretes, Augustinus in commentario super Psalmos; Psalteria vetus & Romanum.

f Ita MS. Vatic. Alii codd. carent præpositione *in*, quam ideo restituimus quia reperitur apud Paulum; & præterea consimili locutione hæc lectio confirmatur ex MSS. duobus Bigotianis in epist. 50. Paulini ad Augustinum n. 3. ubi legitur, *quia non in carne, sed in spiritu ambulas*.

g Sic MS. Regius. Alii codices *lassaberis*. Verum lectio hic restituta confirmatur ex carm. 32. v. 218.

non

non calciamenta; nec duplex vestis impedict: sed exuto carnalibus vinculis, ut in terra sancta liceat stare, vestigio, lumbisque præcinctis, nullo ære, gravi zona, festinanter, ut Pascha Domini, & opus Christi in tempore collecto gerendum est, viam tuam curres: *prosperum iter faciet Deus salutarium nostrorum: omnis* tibi *vallis* [a] *implebitur, & omnis collis humiliabitur: ut fiant aspera* iniquitatum *in vias planas, ne usquam* it ineris *offendas pedem tuum: quia angelis suis mandavit, ut custodiant te in omnibus viis tuis*: & ipse *Dominus protectio tua* scuto pacis suæ circumibit te, prælucens tibi in lumine vultus sui, & prætendens in umbra alarum suarum: ut *per diem sol non urat te, neque luna per noctem*. Ubique loci custodiet atque benedicet introitus & exitus tuos, ut in omni loco filium pacis invenias, & super omnem hospitem pax tua veniat.

Exod. 12. 11. Psalm. 67. 20. Isa. 40. 4. Luc. 3. 4. Psal. 90. v. 11. & 12. Psal. 120. 5. Psal. 88. 16. Psal. 16. 8. Psal. 120. 6. Luc. 10. 6.

19. Quod si forte proficiscens, cogitata carorum hominum, vel assuetorum locorum divulsione lacrymaveris, temporalis tristitia tua in æternam lætitiam convertetur. *Euntes*, inquit, *ibant & flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exsultatione portantes manipulos suos*. Ita tu, & si veniendo fleveris, redeundo gaudebis, & in gaudio metes, quæ in lacrymis seminaveris. *Gratia Domini Iesu Christi, & caritas Dei Patris, & communicatio Spiritus sancti* cum tota domo tua non manufacta: quia *vos estis templum Dei vivum, ædificatum in fundamentis apostolorum in Christo* Deo, mihi unanime, venerabilis, dilectissime, & desiderantissime. Sanctam * parentem nostram, matrem in Christo coheredem tuam veneratione, qua digna est, salutari peto. Conserva in Domino * mea fraternitatem tuam, quo veneratur affectu, salutat. Et vos a nobis omnem sanctam fraternitatem, qualem agere vobiscum certi sumus, multo obsequio salutate. Salutant vos omnes, qui in Domino nobiscum sunt: ut ex Hebræis Proforus, & Restitutus amans Dominum, & te in Christo compertum diligens, & multum desiderans.

Psal. 125. 5. & 6. 2. Cor. 13. 13. 2. Cor. 3. v. 16. & 6. 19. Eph. 2. 20. * Bassulam innuit. * Therasiam dicit.

20. In epistolæ titulo imitari præstantem in omnibus mihi fraternitatem tuam timui: quia tutius credidi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi in libertatem vocatus, hominis & fratris & conservi inferioris servum te scribere: quia peccatum adulationis est magis, quam humilitatis justificatio, honorem uni Domino, uni magistro super terram, uni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit *caritas de corde puro, & fide non ficta: quod autem abundantius est, a malo est*. Obsecro te frater per Dominum, ut præsumtionem de te meam spiritu * revelationis inspicias; alioquin & offensam tuam possum vereri de epistola tam loquaci: sed apud caritatem, quæ *omnia sustinet*, ex eo ipso gratia debet augeri, quo fastidium comparari solet, ubi nulla caritas tædium temperat. In dictando enim dum te cogito, & totus in te sum, quasi apud præsentem longo intervallo loquar, obliviscor impositum finire sermonem.

1. Tim. 1. 5. Matth. 5. 37. * f. relevationis. 1. Cor. 13. 7.

21. Panem Campanum de cellula nostra tibi pro * eulogia misimus, tantum meritis in Domino tuis freti, ut plena ad te perferendum sui gratia crederemus: tu licet uberioribus micis a Domini mensa jam saturatus sis, dignare & a peccatoribus acceptum in nomine Domini panem in eulogiam vertere. Ac ne panis siligineus tibi modum nostræ humilitatis excedere videretur, misimus testimonialem divitiarum nostrarum scutellam buxeam; ut [b] apophoretum voti spiritalis accipies, habiturus exemplo, si necdum simili argento uteris. Quod si * nigellatum habes, mitte nobis per ea vascula, quæ pueris [c] tuis, filiis nostris, demandavimus. Amamus enim vasa fictilia, quia & secundum Adam cognata nobis sunt, & Domini thesaurum in talibus vasis commissum habemus.

* V. N. XVIII. * V. Not. XIX. * V. Not. XX. 2. Cor. 4. 7.

22. Præterea peto, quia summum animi tui jus habere me confido; ut si necesse fuerit, deficientibus a me & libertis, & servis, & fratribus, tuam curam impendas, & ordinare digneris, qualiter ad nos vinum vetus, quod Narbone adhuc nos habere credimus, perveharur. Ne timeas frater sancte damnum, si nos feceris etiam pecuniæ debitores. *Omnes* enim nostri a nobis *declinaverunt, simul impii facti sunt, & inimici hominis domestici ejus*.

Psal. 13. 3. & 52. 4. Matth. 10. 36.

EPISTOLA VI. *

* Alias XLII. quæ autem erat 6. nunc 5.

Augustinus, non accepto ab eo responso, denuo per alios scribit Paulinus.

Scripta an. 395.

Domino sancto fratri & unanimo AUGUSTINO, PAULINUS & THERASIA peccatores.

1. JAmdudum frater in Christo Domino, mi unanime, ut te in sanctis & piis laboribus tuis nescientem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus, alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras [d] adire properavi. Et credo

[a] Ita LXX. Interpretes. Vulgata, *exaltabitur*.

[b] MSS. duo & ed. Bad. *apophoritam*, mendose Vide Not. XIX.

[c] MS. Vien. addit, *tuis*. Ita sæpe Paulinus. V. n. 1. hujusce epist. & carm. 32. v. 399.

[d] Ita MS. Bigotianus unus. Optima lectio, quæ confirmatur ex epist. 13. ad Pammachium n. 2. *ut te spiritali aditu visitarem*, & epist. 11. ad Sever. n. 3. *me litteris adeas*. Ceteri codices, *audire*.

AN. 395.

do in manu & in gratia Domini sermonem meum ad te fuisse perlatum: sed morante adhuc puero, quem ad te aliosque dilectos æque Deo salutandos * ante hiemem miseramus, non potuimus ultra & officium nostrum suspendere, & desiderium sermonis tui cupidissimum temperare. Scripsimua itaque iterato nunc, si priores ad te litteræ nostræ pervenire meruerunt; aut primo, si illis in manus tuas perveniendi felicitaa non fuit.

* Sub finem anni 394.

2. Sed tu frater [a] *spiritalis omnia judicans* amorem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tempore litterarum. Dominus enim testia est, qui *unus atque idem operatur* in suis ubique caritatem suam, jam abinde nobis, ex quo te beneficio venerabilium Episcoporum Aurelii & Alypii, per tua in Manichæos opera cognovimus, ita inditam dilectionem tuam, ut nobis non novam aliquam amicitiam sumere, sed quasi veterem caritatem resumere videremur. Denique nunc etsi sermone, non tamen tamquam & affectu rudes scribimus, teque vicissim spiritu per interiorem hominem quasi recognoscimus. Nec mirum si & absentes adsumus nobia, & ignoti nosmet novimus, cum unius corporia membra simus, unum habeamus caput, una perfundamur gratia, uno * pane vivamus, una incedamus via, eadem habitemua domo. Denique in omne quod sumus, tota spe, ac fide qua stamus in præsenti, nitimur in futurum: tam in spiritu quam in corpore Domini unum sumus, ne simus nihil, si ab uno excidamus.

a 1. Cor. 2. 15.
1. Cor. 12. 8.
Rom. 12. 5.
1. Cor. 1. 12.
1. Cor. 10. 17.
* V. Not. XXI.

3. Quantulum ergo est, quod absentia corporalis nobis invidet nostri, nisi sane fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium [b] exspectatores? quamvis nec corporalia quidem gratia temporalis in spiritalibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largietur; ut audemus in virtute Christi & [c] bonitate Dei Patris vel indigni præsumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus annueret gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus. Non solum desideriis nostris magnum conferretur gaudium, sed etiam mentibus lumen accresceret, & ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem & absentibus largiri potes, hac præsertim occasione, qua filii nostri unanimes, & carissimi nobis in Domino, Romanus & Agilis, quos ut nos [d] alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impleto; in quo tuæ caritatis affectu specialiter utantur, rogamus.

A Nosti enim quam celsa promittat Altissimus fratri fratrem adjuvanti. Per hos, si quo me gratiæ quæ tibi data est, dono remunerati voles, tuto facies. Sunt enim, velim credaa, unum cor & una nobiscum in Domino anima. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, dilectissime, & desiderabilis. Omnea in Christo sanctos, quales tibi cohætere non dubium est, a nobis saluta. Commenda nos omnibus sanB ctis, ut tecum pro nobis orare dignentur.

AN. 395. Prov. 18. 19.
Act. 4. 32.

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM EPISTOLA 31. (*al.* 34)

Augustinus Paulino pro secundis litteris ab eo receptis grati animi obsequium exibet, seque Valerio coepiscopum Hipponensem ordinatum esse renuntians, exoptat ut in Africam trajicere ipse velit, magno cum sibi solatio, tum ceteris Christianis exemplo futurus.

Scripta anno 396.

C Dominis dilectissimis & sincerissimis, vere beatissimia, atque abundantissima Dei gratia præstantissimis fratribus, PAULINO & THERASIÆ, AUGUSINUS in Domino salutem.

1. *Cum litteras meas, quibus respondi prioribus vestris, si tamen vestris litteris ullo modo a me responderi potest, celerrime optaverim venire in vestræ caritatis manus, ut quoquo pacto absens cito possem esse* D *vobiscum, lucrum mihi vestræ epistolæ contulit tarditas mea. Bonus Dominus, qui non tribuit sæpe quod volumus, ut quod mallemus attribuat. Aliud enim est quod, accepta epistola mea, scripturi estis, aliud quod non accipiendo scripsistis. Quod cum lætissime legerimus, defuisset nobis certe ista lætitia, si ut optavimus maximeque voluimus, cito ad vestram sanctitatem nostræ litteræ permeassent. Nunc vero & hæc habere scripta, & illa sperare rescripta gaudio cumulatiore delectat. Ita nec nostra* E *culpa accusari potest, & Domini largior benignitas fecit, quod nostro desiderio conducibilius esse judicavit.*

2. *Sanctos fratres Romanum & Agilem aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, & suavissimam partem vestræ præsentiæ, sed qua vobis visendis inhiaremus avidius, cum magna in Domino jucunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? aderat etiam quod* F *nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum o-*

a Sic MSS. codices. At editi, *spiritaliter*.
b Ita MSS. duo Big. & edit. Bened. & Grav. Vide epist. 32. n. 5. Similiter juxta MSS. codices *exspectare*, pro *spectare*, & *expectator* pro *spectator*, sæpe sæpius apud Augustinum 10. 4. Item. in veteri versione latina Passionis SS. Martyrum Tarachi, Probi, & Andronici, pag. 261. et 262. edit. Bigot. Ante erat, *spectatores*.
c MSS. 24. inter quos duo Big. *bonitatis*.
d MSS. duo Big. *Alios*.

culos-

AN. 396.

A culosque loquentium, vos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili lætitia legeremus. Hoc quoque amplius erat, quod pagina quælibet quantacumque bona scripta contineat, nihil ipsa proficit, quamvis ad profectum explicetur aliorum: hanc autem epistolam vestram, fraternam scilicet animam, sic in eorum colloquio legebamus, ut tanto beatior appareret nobis, quanto uberius conscripta esset ex vobis. Itaque illam ad ejusdem beatitatis imitationem, studiosissime de vobis omnia percunctando, in nostra corda transcripsimus.

B 3. Nec ideo tamen eos tam cito a nobis, licet ad nos remeantes, sine molestia passi sumus. Videte enim, quæso vos, quibus quatiebamur affectibus. Tanto utique dimittendi erant velocius, quanto vobis impensius obedire cupiebant: sed quanto id cupiebant magis, tanto vos nobis præsentius exhibebant: eo quippe indicabant, quam cara vestra viscera essent; tanto igitur eos minus dimittere volebamus, quanto justius ut dimitterentur instabant. O rem non ferendam! nisi a nobis ista discessione C non discederemus, nisi unius essemus corporis membra, unum haberemus caput, una perfunderemur gratia, uno pane viveremus, una incederemus via, eadem habitaremus domo. Cur enim non eisdem etiam verbis utemur? Agnoscitis enim, credo, hæc esse ex * epistola vestra. Sed cur potius hæc vestra sint verba quam mea, quæ utique quam vera sunt, tam nobis ab ejusdem capitis communione proveniunt? Et si aliquid proprium vobis donatum habent, tanto magis ea sic dilexi, ut ob-D siderent viam pectoris mei, neque a corde ad linguam meam verba transire sinerent, donec tanto [a] priora quanto sunt vestra, procederent. Sancti fratres & dilecti Deo, nostraque invicem membra, quis dubitet nos uno spiritu vegetari, nisi qui non sentit, qua nobis dilectione vinciamur?

* Ex epist. 6. al. 40.

4. Vellem tamen scire utrum hanc absentiam corporalem vos patientius, quam nos, faciliusque toleretis? si ita est, fateor non amo istam fortitudinem vestram, nisi forte quia nos tales sumus, ut minus a vobis desiderari, quam vos E desiderare debeamus. In me certe si esset patientia vestræ absentiæ perferendæ, displiceret mihi: segniter enim agerem ut vos viderem: quid autem absurdius quam fortitudinem fieri segniorem? Sed qua Ecclesiæ cura tenear, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius, qui vos nobiscum quantum salutet, quantumque sitiat, audietis ex fratribus, nec presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi [b] coepiscopatus sarcinam imponeret. Quod quidem quia tanta ejus caritate, tantoque populi studio Dominum id velle credidi, nonnullis jam exemplis præcedentibus, quibus mihi omnis excusatio claudebatur, vehementer timui excusare. Sed quamquam jugum Christi per seipsum lene sit, & sarcina levis: tamen propter nostram asperitatem atque infirmitatem, si quid me mordet hoc vinculum, atque urget hoc onus, ineffabiliter mihi aliquanto vestræ præsentiæ solatio tolerabilius & portabilius redderetur, [c] quos audio curis ejusmodi expeditiores liberioresque vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, & postulo & flagito, ut in Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem, venire dignemini.

b

c

5. Scit Deus, quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque fama prædicante didicerunt, sed etiam propter ceteros qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus. Quamvis enim sedulo atque misericorditer id agitis, tamen etiam coram hominibus regionum nostrarum luceant opera vestra, ut videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Piscatores, vocante Domino, quod naviculas & retia dimiserunt, omnia se dimisisse, & Dominum secutos esse etiam commemorando lætati sunt. Et revera omnia contemnit, qui non solum, quantum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contemnit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt; in eo quod habebatur, & hominum. Nescio quo autem modo, cum superflua & terrena diliguntur, arctius adepta quam concupita constringunt. Nam unde tristis ille discessit, qui consilium vitæ æternæ consequendæ quærebat a Domino, cum audisset vendenda esse omnia sua, & distribuenda pauperibus, & habendum thesaurum in cœlo, si vellet esse perfectus: nisi quia magnas, ut Evangelium loquitur, habebat divitias? aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud jam incorporata divellere. Illi velut cibi repudiantur; illa velut membra præciduntur. Quanto igitur & quantum mirabili gaudio nostris temporibus Christiana caritas conspicit per Domini Evangelium cum lætitia fieri, quod ex ore Domini cum tristitia dives audivit?

Luc. 18. 22.

6. Quamquam nullis verbis explicem conceptionem ac parturitionem cordis mei: tamen quia prudenter & pie intelligitis non esse istam vestram, hoc est humanam, sed in vobis Domini gloriam. Nam & inimicum cautissime intue-

a In prius editis, puriora; sed melius in MSS. priora.

b Possidius c. 8. Episcopatum, inquit, suscipere contra morem Ecclesiæ, suo vivente Episcopo, presbyter recusabat; dumque illa fieri solere ab omnibus suaderetur, atque id ignaro transmarinis & Africanæ Ecclesiæ exemplis probaretur, compulsus atque coactus succubuit .... Quod ita fieri postea fieri non debuisse ut vivo suo Episcopo ordinaretur, & dixit & scripsit, propter concilii universalis, (Nicæni) vetitum. Porro hanc dignitatem adeptus est an. 395. juxta Prosp. Chron. imminente Christi Natali, ex homil. 25. inter 50.

c Paulinus tunc Nolæ ab ecclesiasticis curis liber agebat. Quippe in Barcinonensi Ecclesia presbyterum se consecrari vix consensit demum ea conditione, sicuti ad Severum in epistola 6. scribit, ut eidem Ecclesiæ non alligaretur, in sacerdotium tantum Domini, inquit, non etiam in locum Ecclesiæ dedicatus. Quapropter Barcinone in die Natali Domini ordinatus, inde se Nolam recepit post Pascha insequentis anni, videlicet 394. Hujus vero loci episcopatum ante ann. 409. suscepisse ipsum non liquet. Vide not. in ep. Aug. 95. ad Paulinum & Therasium.

AN. 396.

mni, devotissimeque agitis, ut tamquam discipuli Christi humiles corde ac mites sitis. Utilius enim terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquitur. Quia ergo recte intelligitis non hanc esse vestram, sed Domini gloriam, videtis quam parva & exigua dixerim; Dixi enim de laudibus Christi, quibus sunt linguæ impares angelorum. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbiæ, non desperandæ perfectionis, exempla. Nescio si quidquam misericordius agitis, quam si tantum nolitis latere, quod tales estis, quantum tales esse voluistis.

7. *Vetustinum impiis quoque miserabilem puerum vestræ benignitati caritatique commendo: causas calamitatis & peregrinationis ejus audietis ex ipso. Nam & propositum ejus, quo serviturum se esse pollicetur Deo, tempus prolixius, & ætas robustior, & transactus timor certius indicabunt. Tres libros, atque utinam tam grandis quæstionis ita explicatores ut grandes, tanto minus metuens in te laborem legendi, quanto ardorem perspicio diligendi, misi sanctitati & caritati tuæ: nam quæstio eorum de* libero arbitrio *est. Hos autem non habere, aut omnes non habere fratrem Romanianum scio, per quem prope omnia, quæ quibuslibet auribus accomodata scribere potui, studio in nos tuo non apportanda dedi, sed legenda indicavi. Habebat eum jam ille omnia, secumque gestabat: per eum autem prima* * *rescripta transmisi. Credo jam expertam sanctitatem tuam sagacitate spiritali, quam tibi Dominus tribuit, quid ille vir bonus animo gerat, & quæ in illo infirmitate pars claudicet. Unde humanitati & caritati tuæ tam ipsum, quam filium ejus, legisti, ut spero, qua sollicitudine commendaverim, & quanta mihi necessitudine copulati sint: Ædificet eos per te Dominus. Quod ab illo magis petendum est: nam id tu quam velis novi.*

Libri de libero arbitrio.

* Epist. 27. (al. 32.) S. August.

8. *Adversus Paganos te scribere didici ex fratribus, si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus. Nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Libros* * *beatissimi papæ Ambrosii credo habere sanctitatem tuam; eos autem multum desidero quos adversus nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui de Platonis libris Dominum profecisse contendunt, diligentissime & copiosissime scripsit.*

* Non extant hi libri S. Ambrosii.

9. *Beatissimus frater Severus de* [a] *condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes Ecclesiæ, bene apud eamdem civitatem fratribus cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quam vos desiderant, tam vos desiderant, quam vos diligunt; & tam diligunt, quam estis boni. Panis quem misimus uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis. Custodiat vos Dominus ab ista generatione in æternum, Domini dilectissimi, & sincerissimi, vere benigni, & abundantissima Domini gratia præstantissimi fratres.*

EPISTOLA VII.*

* Alias XLVI. post 5. quæ antem 7. erat, nunc. 33.

Ad Romanianum scribens, gratulatur Ecclesiæ Hipponensi quod Augustinum meruit Episcopi collegam.

Scripta anno 396.

Domino merito prædicabili, & honorando fratri ROMANIANO, PAULINUS & THERASIA.

1. PRIDIE quam has daremus, reversis ex Africa fratribus nostris quorum exspectatione nos pendere vidisti, optatissime sanctorum & carissimorum virorum, inde epistolas receperamus, id est Aurelii, Alypii, Augustini, † Profuturi, [a] Severi, jam omnium pariter Episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properavimus ad te nostram referre lætitiam, ut tibi quoque exspectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus indiciis. Si forte eadem de venerabilibus & amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, & quasi renovata hilaritate rursus exsulta. Quod si primus hic a nobis tibi nuntius veniet, gratulare tantam nobis in tua patria caritatem, Christo donante, [b] partam, ut quidquid illic divina providentia gerat, *mirabilis* semper, ut scriptum est, *in sanctis suis*, vel primi, vel cum primis sciamus.

* V. N. XXII. & XXIII. †

[b] Psal. 67. 36.

2. Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod Episcopatum Augustinus acceperit: sed quod hanc Dei curam meruerint Africanæ Ecclesiæ, ut verba cœlestia Augustini ore perciperent; qui ad majorem Dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra Episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis Ecclesiæ [c] * coepiscopus Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam liventis invidiæ macula suffudit, digna sui cordis pace nunc ab Altissimo fructus capit, ut, quem successorem sacerdotii sui [d] simpliciter optabat, hunc [e] mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit, antequam fieret? Sed in hoc quoque Omnipotentis opere dici Evangelicum illud

* V. N. XXIV.

[a] Ita MSS. octodecim. Editi, *condisciplinatu*.

† *Profuturus* is esse videtur qui in libro S. Augustini de unico Baptismo contra Petil. c. 16. laudatur Cirtensis Episcopus, & ad quem directa est ejusdem Augustini epistola 38. (al. 149.) Evodius demum in epistola 158. n. 9. (al. 258.) inter epistolas Augustini, Profuturum quem olim in monasterio noverat, apparuisse sibi per somnium, & futurum aliquid prænuntiasse, refert. V. Not. XXII.

[a] *Severi* Milevitani antistitis, de quo Augustinus epist. 31. n. 9. (al. epist. 34.) V. Not. XXIII.

[b] MSS. duo Bigotiani, *paratam*.

[c] Editi addebant, *Episcopo*. Hanc vocem quæ abest a duobus MSS. Big. Vatic. 4. edit. Bened. expunximus.

[d] Sic MSS. codd. Vatic. 4. & Big. 2. consentiente edit. Bened. In aliis edit. *suppliciter*.

[e] Ita MSS. Vatic. 4. & edit. Bened. Ceteri codices, *mereretur*.

potest:

AN. 396.

Matth. 19. 26. Marc 10. 27. Luc. 18. 27. Psal. 71. 18. Psal. 67. 7. sec. Psalt. Rom. Luc. 1, 69. Psal. 74. 11.

potest : ***Hominibus hæc ardua , apud Deum autem omnia possibilia*** . Exsultemus itaque & lætemur in eo *qui facit mirabilia solus* , & *qui facit unanimes habitare in domo*, quoniam ipse respexit humilitatem nostram , & visitavit in bono plebem suam , qui *erexit cornu in domo David pueri sui*, & nunc exaltavit cornu Ecclesiæ suæ in electis suis, ut cornua peccatorum, sicut per Prophetam spondet, hoc est, Donatistarum Manichæorumque confringat.

Matth. 13. 4. Marc. 4. 4. Luc. 8. 5.

3. Utinam hæc nunc Domini tuba , qua per Augustinum intonat , filii nostri Licentii pulset auditus ; sed ut illa audiat aure , qua Christus ingreditur, de qua non rapit Dei semen inimicus. Tunc vere sibi summus Christi pontifex Augustinus videbitur, quia tunc se & exauditum sentiet ab Excelso, si quem tibi dignum genuit in litteris , hunc & sibi digne filium pariat in Christo. Nam & nunc , velim credas , flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotentem Christum , quod adolescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini prævaleant . Vincetur vel invitus , mihi crede , vincetur piissimi parentis fide , ne mala victoria vincat, si maluerit in perniciem suam vincere , quam pro salute superari . Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de [a] buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter & filio nostro Licentio misimus ; non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen & ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est. * *Æschino enim dicitur, quod audit Mitio*. Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus ? & aliena loqui, non soleat esse sani capitis, quo Dei gratia sano & salvo sumus , quibus caput est Christus? Incolumem te ætate quamplurima , & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus , habeamus in Christo , domine frater merito honorandissime & desiderantissime.

Panes benedicti. a

Terent. in Adelphis V. N. xxv.

EPISTOLA VIII. *

AD LICENTIUM.

* Alias XLVI. pars 2. quæ autem erat 8. nunc 30. Scripta & missa cum superiore, anno 396.

Licentium Romaniani filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister , hortatur Paulinus & prosa & carmine , ut contemto aulæ fastu se dedicet Christo.

Prov. 1. 2.

1. Audi ergo fili legem patris tui , id est , fidem Augustini ; & noli repellere consilia matris tuæ , quod æque nomen in te Augustini pietas jure sibi vindicat ; qui te tantillum sinu gestavit suo ; & a parvulis primo lacte sapientiæ secularis imbutum , nunc etiam spiritalibus lactare & enutrire Domino gestit uberibus . Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritalibus adhuc cunabulis vagientem videt, adhuc infantem verbo Dei, vix dum in Christo primis passibus & vestigio titubante repentem ; si tamen Augustini doctrina, tamquam manus matris & ulna nutricis, instabilem regat parvulum . Quem si audias & sequaris , ut rursum te sermone Salomonis alliciam : ***Fili, coronam accipies gratiarum tuo vertici***. Et tunc vere eris ille non phantasmate somniatus, sed ab ipsa veritate formatus Consul & Pontifex, vacuas imagines falsi operis, implente Christo, solidis suæ operationis effectibus . Vere enim Pontifex, & vere Consul, [b] Licentius erit, si Augustini vestigiis , Propheticis & Apostolicis disciplinis, ut sacrato beatus Elisæus Eliæ, ut illustri Apostolo Timotheus adolescens adhæreat, individulso per itinera divina comitatu ; ut & sacerdotium corde perfecto discat mereri , & populis ad salutem [c] magistro ore consulere.

Prov. 1. 9. sec. LXX.

b 4. Reg. 2. 1. Act. 16. 3.

c

2. Sat hoc monitis & hortatui . Modico enim sermone & labore te arbitror, mi Licenti , ad Christum posse incitari , jam a pueris ad studia veritatis & sapientiæ, quod utrumque vere est Christus , & omnis boni summum [d] bonum venerabilis Augustini spiritu & ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit , quid ego tanto intervallo posterior , & omnium illius opum pauper , efficiam ? Sed quia & illius facultatis potentia, & tui ingenii humanitate confisus, pleniora atque majora in te spero elaborata , quam elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratia, ut & illi viro [e] debita caritate compararer in sollicitudine tui ; & inter eos qui salutem tuam diligunt, vel contestato numerarer affectu. Nam [f] effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam scio.

d

e

f

3. Vereor , fili , ne aures tuas asperitate temerarii sermonis offenderim , & per aures animo etiam tuo tædii mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit * epistola tua , qua te musicis familiarem modis intellexi . A quo studio ego ævi quondam tui non abhorrui . Itaque mihi ad tuam mentem , si in aliquo exulcerassem , deliniendam remedium litteras tuas recordatus reperi , ut te ad Dominum harmoniæ omniformis artificem modulamine carminis evocarem . Quæso te ut aure audias ; neque causam salutis tuæ in verbis meis spernas , sed piam curam & mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias ; quibus institum Christi *nomen quod est super omne nomen*, hanc deberi venerationem facit , ut non possit a credente contemni.

* Carmen Licentii contentum epist. 26. S. August. (al. 39.)

Phil. 2. 9.

[a] MSS. codices, *buccillato*. *Buccillatum* vocabatur militaris panis ad buccellæ fere modum confectus , ut ad usus diuturnitatem facilius excoqueretur , de quo Ammianus lib. 17. RR. PP. Benedicti ad S. August. epistolas pag. 59.

[b] Sic MSS. codices Vatic. 4. & Bigotiani duo : quod videtur aptius quam quod est in editis , *Licenti eris*. Iidemque MSS. infra , *adhæreat .... discat*.

[c] Ita tex iidem MSS. cum edit. Bened. Alii codd. *magistri*.

[d] Hanc vocem addidimus ex MSS. Vaticanis quatuor , 1. Big. & edit. Bened.

[e] Sic MSS. sex , ex quibus duo Big. & ed. Ben. At MSS. octo , *de vita* , *& caritate*, Edd. *devincta*.

[f] Ita edit. Bened. Grav. & Rosv. At MSS. 12. *affectus*.

AN. 396. Carmen elegiacum Paulini ad Licentium.

Quare age, rumpe moras, & vincla tenacia secli:
Nec metuas placidi mite jugum Domini.
Pulcra quidem, sed mira vagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat variis malesuada figuris,
Heu! validos etiam vertere Roma potens.
Sed tibi, nate, precor, semper pater Augustinus
Occurset, cunctas Urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ
Aspiciens, & habens pectore, tutus eris.
Hoc tamen & repetens, iterumque iterumque monebo,
Ut fugias duræ lubrica militiæ.
Blandum nomen honos, mala servitus, exitus æger,
Quem nunc velle juvat, mox voluisse piget.
Scandere celsa juvat; tremor est descendere celsis.
Si titubes, summa pejus ab arce [a] cades.
*Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit * omnibus auris*
Ambitus, & vitreo fert cava fama sinu?
Ast ubi te magno [b] damno succinxerit emto.
Balteus, & sterilis fregerit inde labor,
Serus, & incassum spes accusabis inanes:
Et modo quæ nectis, rumpere vincla voles:
Tunc reminisceris frustra patris Augustini,
Contempsisse dolens veridicos monitus.
Quare si sapiens, & si pius es, puer, audi;
Et cape verba patrum, consiliumque senum.
„ *Quid retrahis fera colla jugo? Mea [c] sarcina levis,*
„ *Suave jugum. Christi est vox pia: crede Deo,*
Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris,
Demissosque levi subde humeros oneri.
Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
Vincula, nulla tori cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas, Christo servire, & in ipso
Omnibus esse supra. Non dominis hominum,
Non vitiis servit, non regibus ille superbis,
Tantum qui Christo se dederit Domino.
Nec tibi nobilitas videatur libera, quam nunc
Sublimem attonita conspicis Urbe vehi.
Quam cernis tanta sibi libertate videri,
Ut dedignetur flectere colla Deo.
Multis ille miser mortalibus, & quoque servis
Servit; & ancillas, ut dominentur, emit.
Norunt eunuchos & magna palatia passi,
Et quisquis Romam, sponte miser, patitur;
Quanto sudoris pretio, damnoque decoris
Constet ibi chlamydis, hic honor officii.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
Emerit, ut nulli serviat, assequitur.
Cum bene se tota dominum jactaverit Urbe,
Servit dæmoniis, si simulacra colit.
Proh dolor! hos propter remoraris in Urbe, Licenti
Et regnum Christi spernis, ut his placeas?
Hos vocitas dominos, curva & cervice salutas,
Quos ligni servos conspicis & lapidis?
Nomine divino argentum veneratur & aurum
Relligio est, quod amat morbus avaritiæ.

* Ex Virgilio.

Matth. 11. 30.

a MSS. 2. Big. *cadis*.

b Ita in potioribus MSS. & in edit. Bened. At in excusis, *damnosus cinxerit astu*.

c MSS. duo Big. & edit. Grav. *sarcina levis*. Sic legerem si ita metri servaretur; Vulgata enim habet Matth. 11. v. ult. *& onus meum leve*. Præterea legitur apud Augustinum epist. 31. ad Paulinum, (al. 34.) *Quamquam jugum Christi per seipsum leve sit, & sarcina levis*; & in epist. 26. (al. 39.) Augustini ad eumdem Licentium, unde hæc desumsit Paulinus: *Jugum enim ejus lene est, & sarcina ejus levis est*, & in carmine de S. Johanne Baptista, *pondus leve*, v. 291.

Impro-

AN. 396. AN. 396.

Imprecor hos ut amet, qui non amat Augustinum;
Non colat & Christum, cui placet hos colere. Matth. 6. 24.
„ *Inde ait ipse Deus, dominis non posse duobus*
„ *Serviri, quoniam mens placet una Deo.*
Una fides, Deus unus, & unicus e Patre Christus, Ephes. 4. 5.
Haud duplex uni servitus est domino.
Quanta etenim cœlo ac terris distantia, tanta est
Cæsaris & Christi rebus & imperiis.
Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis jam nunc morere actibus; & bona vitæ Gal. 5. 24.
Cœlestis liquido præmeditare animo.
Spiritus es, quamquam tenearis corpore, si nunc
Mente pia victor carnis opus perimas.
[a] *Hæc tibi, care puer, [a] fido compulsus amore*
Scripsi; si recipis, suscipiere Deo.
Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum:
Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur? Abstraheris majore dolore duobus.
*Audimur? * Pignus dulce duobus eris.*
In te læta patrum sudavit cura duorum,
Et tibi magnus honos, lætificasse duos.
Sed me Augustino cum copulo, non meritorum
Jacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam rorans tibi paupere rivo?
Me præter gemino flumine prolueris:
Frater Alypius est, Augustinusque magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenii.
Tanto fratre vales, & præceptore, Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quidquid agas; nam te nec speret mundus amicum,
Non daberis terræ debita Christo anima.
Tu thalamos licet & celsos mediteris honores
Nunc, olim Domino restituere tuo.
Credo unum vincent justi duo peccatorem,
Et tua fraternæ vota preces abigent.
Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare jubent.
[b] *Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena [b] petescit;*
Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
Hæc repete, his inhia; externis ne contere tempus;
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
Non eris ipse tuus; missusque per extera longe
Sensibus, heu! proprii pectori exsul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi, quæ mihimet, vel volo, vel metuo.
Hæc tibi; si recipis, feret olim pagina vitam:
Si renuis eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te, fili carissime, Christus
Annuat, & servum det sibi perpetuo.
Vive precor, sed vive Deo: nam vivere mundo
Mortis opus, viva est vivere vita Deo.

* Id est, filius, V. carm. 128. v. 26.

[a] Sic MSS. quindecim & edit. Bened. Ceteri codd. *fidei*. Vide carm. 19. v. 128. & Not. CCCXXXIV.
[b] Ita MSS. plerique cum edit. Bened. MS. 1. Big. *petissis*, MS. alter Big. *petisti*. Ed. Rosv. *petissis*:

EPIS-

AN. 396. * Alias XXXV quæ autem erat 9. nunc 28.

EPISTOLA IX. *

Scripta anno 396.

Delphinus ab Amando impulsus fuerat, ut a Paulino aliquid salutaris doctrinæ peteret. Ea de re queritur ad Amandum scribens Paulinus, excusans imperitiam suam, & opem ipsorum implorans: multa iterum ad pietatis institutionem sapienter inspergit.

Sancto & vere unanimo, & merito dilectissimo AMANDO PAULINUS.

Matth. 10. 27. Luc. 12. 3.

1. QUANTUM intelligo, quod tibi in aurem loquor, tu supra tectum prædicas: quandoquidem dum me nimium diligis, & nimium tibi de fratre inepto places, etiam sancti ac venerabilis nobis communis patris auribus insinuare non dubitas & insipientiæ meæ temeritatem, qua te magnis audeo quam illum in verbis meis contemnere. Nam unde me idoneum putaret ille, a quo aliquid C spiritu suo dignum in litteris desideraret, nisi tu illi persuasisses, affectu magis quam judicio ita sentiens, meum quoque os a Domino inter ora mutorum & infantium, [Sap. 10. 21. Psal. 8. 3. Coloss. 4. 6.] de quibus laudem suam perficit Omnipotens, fuisse reseratum? Jubet ergo me sibi sermonem spiritali, hoc est, suo sale conditum promere: meminit enim quod me verbi sui sale asperserit. Neque cessat id facere: nam omnes mihi litteræ illius spiritalia condimenta sunt. [Matth. 5. 13. Mar. 9. 49.] Est enim & ipse *sal terræ*, D vividum referens apostolicæ doctrinæ saporem; [Luc. 14. 34.] sed vereor ne salem ejus insulso corde non duxerim; nec [a] sentiat in quo condiatur, ut Domini suavitatem sapiat, sensus meus, si in eo Delphini sapor evanescere, & vigor potuit hebetari. [b]

[Prov. 22. 13. & 26. 13. sec. LXX. Prov. 6. 6. & 30. 25.] 2. Quis me dicentem excitavit, *Leo est in viis, in plateis autem homicidæ*? Non apis mysticæ studio, non formicæ solertis exemplo ad providentiam vitæ & utilitatis operam suscitamur; sed modicum dormimus, E modicum vero dormitamus, [Prov. 6. 10. 11. & 24. 33. juxta LXX. 2. Cor. 8. 9.] modicum autem manibus complectimur pectus; & interea nobis inopia tamquam bonus cursor occurrit; & *ille dives qui pauper factus est, ut nos vere egenos sua paupertate ditaret*, videns nos in nostra egestate durantes, merito [c] proclamavit: [Ps. 29. 10.] *Quæ utilitas in sanguine meo, dum* A *descendo in corruptionem*? Sed utinam vel dum hæc loquimur, ipso conscientiæ nostræ judicio, & proprii sermonis querimonia excitaremur, ut vel sero [d] possemus dicere. *Nunc cœpimus, hæc mutatio dexteræ Excelsi*: [Ps. 76. 11.] Sed *ventres pigri* sumus, & idcirco *adhæret pavimento anima nostra*, [Tit. 1. 12. Psal. 118. 25.] quamvis jamdudum ei dixeritis, [e] *Erige te a mortuis*, * *ut attingas Christum*. [* V. Not. XXVI. Eph. 5. 14.] Quem quidem Dominum interventu fidei vestræ, per gratiæ sacramentum imposuistis in naviculam cordis nostri. B Sed quia somno inertiæ nostræ obdormivit in nobis, [Matth. 8. 23.] opus est ut eum excitetis, ut assurgat in excitationem animæ nostræ; imperet silentium turbidis cogitationum terrestrium flatibus, & sensuum nostrorum fluctus verbi sui pace componat, ut fiat in corde nostro casta tranquillitas; & spiritu veritatis gubernatore, ac Dei verbo remige, dirigamur ad portum voluntatis nostræ. [Psal. 106. 30.]

3. Nam *quæ est exspectatio nostra, nisi Dominus* Jesus, [Psal. 38. 8.] *qui potens est salvos facere nos [f] a pusillo animo & tempestate*? [Psal. 54. 9.] C & annuere orationibus vestris, *ne fiat fuga nostra hieme aut sabbato*, [Matth. 24. 20. Mar. 13. 18.] hoc est, in otio spiritalium negotiorum, & bonorum operum sterilitate. Sabbatum enim otiosum est, & hiems nuda nascentium. Itaque si non carnali observantia, sed spiritali, abstinentes nos ab omni opere servili, quod est vita *peccati*; cui deditus vere *servus est, & in domo non manet*, [Joan. 8. 35. Isa. 1. 13.] agimus sabbatum, non illud quod non sustinet anima Domini, sed D illud, in quo Dei requies est; [Isaie 66. 2.] qui in humili trementium famulorum corde requiescit, nec hiberna tempestas fugam nostram opprimet; [Rom. 12. 11.] & quasi frigore pigros pedes ab evadendi libertate retinebit, si *spe gaudentes*, & *spiritu ferventes*, [Luc. 21. 34. 2. Cor. 5. 3. Psa. 147. 17. sec. LXX.] non contracta avaritiæ gelu manibus, sed apertis refrigerio misericordiæ, furtivus ille nos horæ novissimæ superventus inveniat opertos atque vestitos salutaribus operum fidelium tegumentis, ut possimus [g] *sustinere ante fa-* E *ciem frigoris ejus*; qui nos ideo nunc in timore præcepti sui vult effici præparatos, ut in die iræ inveniat absolvendos.

4. Favete nunc igitur, & orate, ut apprehendamus, in quo apprehensi sumus, [Phil. 3. 12.] & extendentes nos ad bravium supernæ vocationis, obliviscamur quæ retro sunt: positaque in aratro Crucis manu mentis, [Luc. 9. 62.]

a Legendum forte, *sit jam*. Sacchin.

b Post *hebetari* ad notam * in margine MS. Vien. legitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est*. Nihil tamen amplius habent MSS. Reg. & Vat. & editi codices quinque.

c MS. Reg. & editi tres, *præclamavit*.

d Ita MS. Vien. Ceteri codices, *possimus*.

e Sic MSS. tres, & totidem editi. In duobus editis, *Exurge*. Utraque lectio bona. Vide epist. 32. n. 20.

f Ita in Psalteriis veteri & Rom. & apud S. Augustinum in commentario super Psalmos. Apud LXX. & S. Hilarium, *a pusillanimitate*. In Vulgata *a pusillanimitate spiritus*: quod inde additum esse innuit S. Hieronymus ad Suniam, quod pro ὀλιγοψυχίας Aquila, Symmachus, & Theodotio, interpretati sunt ἀπὸ πνεύματος, *a spiritu*.

g Hanc lectionem admittunt Psalterium vetus, & S. Augustinus in commentario super Psalmos, ubi legitur, *quis subsistet*.

op-

AN. 396.
a non sulcata a respiciam, sed sulcanda pro- A
Psa. 120. 1. videam; donec perveniamus *ad montes*, in
quos *levavimus oculos nostros*, ut *inde nobis a*
Domino veniat auxilium, qui est *mirabilis in*
Psal. 67. 36. *Sanctis suis*; qui sunt montes Dei, in quos
bona fidelis animæ operatione provehemur.
Si enim in via veritatis, quæ est impollu-
Psal. 17. 31. ta, digne ambulemus, tunc ipse Dominus.
Johan. 14. 6. qui est *via & veritas*, *perficiet pedes nostros*
Ps. 17. 34. *sicut b cervi*; *& super excelsa c statuet nos*.
b *Montes* enim, inquit, *excelsi cervis*, *& pe-*
c *tra refugium herinaceis*: quia si super ini- B
sec. LXX. Psa. 103. 18. quitatem alacritate cervorum fugiamus d
d Nebroth venatorem, *qui*, ut Scriptura desi-
Gen. 10. 9. gnat, e *contra Dominum venator fuit*; & coo-
e *juxta LXX.* perante Christo piis actibus ascendamus ex-
celsa virtutum per doctrinas prophetarum
& apostolorum, qui sunt montes Dei, mon-
tes illi uberea; tunc velut de rupe præcci-
sa despicientes vanas prætereuntis mundi fi-
guras, in exsultationis voce cantabimus:
Ps. 67. 16. *Exaltabo te Domine, quoniam ab insurgenti-*
Ps. 29. 2. *bus in me exaltasti me, & super inimicos me-* C
Ps. 17. 49. *os despexit oculus meus*. Ex hac autem cel-
Psal. 53. 9. situdine montium informati ad humilitatem
cordis, & salubribus disciplinis velut spi-
nis nostra undique membra muniti, efficie-
mur ut herinacei, qui parva corpuscula as-
pero regmine armati, naturalibus jaculis
adversum hostiles aut canum morsus, aut
manus hominum, muniuntur. Humilitatis
autem timore divino, & gratia ipsius hu-
militatis armatis, *petra refugium* est, id est,
Christus, cujus verba nobis contra diabo- D
Eccli. 28. 26. lum vel sepimenta, vel spicula sunt. His
enim & aures nostras sepimus adversum lin-
guam nequam, & in corde nostro vitia
adversa configimus. Ita per observantiam
spiritalem & directam fidem, & herinacei
pariter erimus, & cervi, si secundum has
minores bestiolas angustati & humiles abs-
Psal. 31. 4. condamur in Christo, ut in refugii petras
& verbo ac spiritu veritatis muniti, & dia-
bolo & mundi hujus illecebris asperi resis-
tamus.

5. Maiores vero illas feras pedibus ala- E
cres, & sublimes cornibus ita æmulabimur,
si habeamus pedes firmos ad consistendum
Ps. 17. 34. in via Domini; nec moveantur ab ejus iti-
A nere vestigia nostra; iisdemque pedibus u- Psal. 16. 5.
tamur ad fugienda peccata, & hujus secu-
li perniciosa contagia; caput salutis nostræ,
quod est fides Catholica, bonis operibus
velut cornibus ornatum pariter & armatum
gerentes; ut vel repugnemus inimicis ve-
natoribus, vel actibus Deo placitis coro-
nati, vestrum potissimum gaudium, & co- Phil. 4. 1.
rona simus: quorum in Christo plantatio,
apud Christum labor quotidianus sumus.
Non enim ambigimus quotidie deprecari
B vos, ut perficiatur in nobis beata *illa mu-* Ps. 76. 11.
tatio dexteræ Excelsi; ut vere possimus di- Ps. 72. 26.
cere: *Defecit cor meum, & caro mea, Deus*
cordis mei, & pars mea Deus in secula. Quia
tunc Deus esse dignabitur cordis nostri De-
us, cum cor nostrum, quod est carnale,
defecerit spiritali ædificatione destructum. Ps. 141. 6.
Tunc audebimus & vestram nos dicere *por-* Ephes. 4. 23.
tionem in terra viventium, cum & ipsi Do-
mino renovati sensu mentis nostræ, secun-
dum Christum ad cœlestem imaginem, f po- f
C tuerimus dicere: *Deus cordis nostri, & pars*
nostra Deus in secula.

EPISTOLA X.*

Ps. 72. 26.
* *Alias* XV. *quæ antea* 10. *erat*, *nunc* 23.

Delphino Burdegalensi Episcopo, a quo bapti-
zatus fuerat, summa pietate excusat se mi-
nus idoneum ad tractandos in epistolis sa-
cræ Scripturæ locos: quod ille postularat. *Scripta & missa cum superiore, anno* 396.
Hic Delphinus Ecclesiæ fastis reperitur in-
sertus die nono ante Kalendas Januarias.

D Beatissimo & peculiariter domino, semper in
Domino Christo nobis patri Delphino,
Paulinus.

1. ACcepimus litteras sanctæ affectio-
nis tuæ, quibus jubes nos in
epistolis quas ad te facimus, aliquem g præ-
ter officii necessitatem, de Scripturis adji- g 2. Cor. 12. 14.
cere sermonem, qui tibi thesaurum nostri
cordis revelet. Sed parentes potius filiis
E thesaurizare, & ordo pietatis postulat, &
magister Apostolus docet. Quamvis tu no-
bis a Domino & in Domino pater factus
semper thesaurizaveris bona, & thesauri-
zare non desinas: præter illud gratiæ sa-

a MS. Vien. & edit. Shot. *respiciamus .... provideamus*.

b Ita LXX. Interpretes, libri Græci, Psalteria vetus & Rom. & S. Augustinus in commentario super Psalmos.

c Sic Psalterium vetus & S. Augustinus in Psalmos. Aquila, *flatuet*.

d Ita MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Schot. Ita & MSS. vetustiores apud Prudentium Hamartigen. v. 143. Græcis Νεβρὼδ & apud LXX. Interpretes. Sic & in epistola 38. ad Aprum n. 9. Paulinus noster juxta eosdem codices dicit *Nebroth*; aliaque complura ex nominibus veteris Testamenti græcum in morem extulit: unde potest colligi eum usum fuisse S. Scripturæ non latina Vulgata, sed versione Græca, aut ex Græcis expressa. Sic dixit juxta græcum textum *Soloman*, non *Salomon*, ut observavimus ad epist. 5. n. 2.

e Vulgata *coram Domino*. S. Augustinus in lib. 1. Locutionum de Genesi: *Incertum est utrum possit accipi*, coram Domino Deo, *quia & sic solet intelligi, quod græce dicitur ἐναντίον*. De hac re etiam disputat lib. 16. de Civitate Dei c. 4. At S. Paulinus hanc vocem *contra* per *adversus* exponit, ut ex sequentibus patet, non per *coram*, sive *in conspectu*. Dicit enim circa hujusce epistolæ finem, *ut vel repugnemus inimicis venatoribus*.

f Sic MSS. Reg. & Vien. & recte siquidem mox præcessit, *defecerit*. Ante erat in editis, *poterimus*.

g MS. Vien. *præter officium, de Scripturis*. Abest etiam *necessitatem*, a MS. Reg. in quo mendose leges, *officii*.

luta-

AN. 396. Luc. 19. 13. Matth. 25. 9. Matth. 12. 34. Luc. 6. 45.

lutaris talentum, quod te consignante suscepimus non in terra abscondendum, neque in sudario involvendum, sed apponendum nummulariis, a quibus uberi multiplicaretur usura; vel iis distribuendum in tempore opportuno, qui ad præparandas in adventum sponsi faces, venditant oleum sapientibus comparandum. Thesaurizas vero nobis & alio modo semper, qui de thesauris Domini ad gratiam, quæ per te data est nobis, apponi rogas. Atque utinam tantum capere possimus, quantum tu, ut accipiamus, potes impetrare. Nam profecto de hac pro nobis postulationum tuarum conscientia atque fiducia petis a nobis, vel magis repetis, ut aliquid spiritale ad te loquamur, quod semine in nobis dignum tuo sit; quia secundum fidem tuam exorasse te credens, quæ nobis orasti & oras dari, effectum sollicitudinis & deprecationis tuæ de nostri cordis & oris fetibus per documenta verborum capere desideras: quoniam *ex abundantia cordis os loquitur*, & sapor mentis in sermone gustatur.

Matth. 7. 16. Jer. 2. 21. * Ed. LXX. aliena. Is. 5. 4. sec. LXX. Eccli. 28. v. 28. & 36. 27. Mat. 13. 7. V. N. XXVII. Psal. 57. 10.

2. Juste itaque sanctitas tua depositi sui debitum repetit, & seminis sui germen exspectat. Sed quid faciam ager sterilis? qua tibi fruge respondeam, qui pro tritico tribulos, vel pro uvis edidi spinas? & ideo conscius malæ segetis aut infructuosæ arboris, ut vel pietati debitæ satisfaciam, sola in litteris meis officii verba prætendo, & sensum a corde tuo degenerem pudore inertiæ confusus occulto; dum nimiæ circa me dilectionis tuæ conscius timeo, ne animum tuum bonæ de nobis spei præsumtione gaudentem decepta exspectatione contristem, & cogaris dicere vel scribere mihi: *Ego te plantavi vitem fructuosam*, tu *vero conversus es in amaritudinem vitis* * *alienæ*. *Exspectavi ut faceres uvam, & tu fecisti spinas*; atque utinam vel illas utiles, quæ contra linguam nequam sepimentum piis auribus præstant, & fidem in corde cauto, velut frugem in agro circumcluso tuentur. Sed tu illas, ut sentio, inutiles & nocentes, quæ verbum suffocant & convertunt in ærumnam, dum carnalibus adhuc cogitationibus corda configunt, quasi [a] rhamnus asper produxisti.

3. Quæris ergo, piissime pater, quid facias adhuc quod non feceris nobis? cum & *plantaveris nos in domo Domini*, & plantati maceriam signaculi salutaris, qua ab incursu silvestris apri, & [b] depastione ferocis onagri muniremur, adstruxeris, & torcular foderis, quo per conversationem piam quasi quamdam tibi dulcem de tua vite vindemiam funderemus. Habes adhuc, quod facias imitatione illius, qui sterilis ficulneæ [c] commeatum a Domino vineæ deprecatus est, & imminentem inutili ligno excisionem distulit sponsione. Sic igitur & pro nobis pietatis tuæ cura interveniat, & positam ad radices arborum jejunatum securem vel annua Domini indulgentis exspectatione suspendi [d] postulet. Sponde patrifamilias diligentiam pro nobis sollicitudinis tuæ, & assiduas orationes, tamquam illum apostolicum Evangelici stercoris cophinum pollicere, quo cordis nostri terra pinguescat, & sationis tuæ seges nutriatur, vel plantationis tuæ arbor succum tuæ fecunditatis accipiat; ut in die * recognitionis, quo pariter sator messorque gaudebunt, nos quoque paterno sinu afferens inter manipulos tuos, repetas ab eo culturæ tuæ fructum; cum illi qui sata irrigantium nutrit, & colentium labores [e] fructificat, id in nobis, quod non ad ignem jubeat * abscidi, sed ad horreum metere dignetur, obtuleris.

AN. 396. Psal. 91. 14. Psal. 79. 14. b. Luc. 13. 8. c. Matth. 3. 10. Luc. 3. 9. d. Luc. 13. 8. * Idest judicii, V. epist. 19. n. 3. e. Matth. 13. 30. * V. epist. 11. n. 7.

EPISTOLA XI. *

* Alias V. quæ autem 11. erat, nunc 3. Scripta anno 397.

Quanta sit caritatis Christianæ supra humanas necessitudines præstantia, ostendit, in se deque se ipso sacrificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis allegorice explicatis: item Severum laudat quod S. Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans de Evangelicæ paupertatis præstantia pulcherrime admonet.

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

f. Eccli. 6. 15. & Prov. 16. v. 24. & 25. 25. sec. LXX. g. Prov. 15. 30.

1. IN Domino [f] Deo Jesu Christo sentio, & in te potissimum munere & verbo Dei lætus experior, quia *amico fideli nulla est comparatio*, & *lingua gratiæ in bono homine abundat*. Nam quasi medicamentum vitæ nobis consolatio caritatis tuæ, ut *favi mellis sermones tui*; *ut aqua frigida sitientibus*, *ita* nobis *nuntius* de te *bonus a terra longinqua*. Qui cum & salutis tuæ indicio, & caritatis eloquio impinguet [g] ossa nostra, magnum lætitiæ & jucunditatis cumulum hinc habet,

[a] Simili locutione usi sunt SS. Hilarius, Hieronymus, & Augustinus in commentar. super Psalmos, ubi sic legitur: *priusquam producat spinas vestras rhamnus*. Sic & Psalterium vetus. Ad hanc lectionem alludit Psalterium Romanum in quo legitur, *priusquam producat spinas vester rhamnus*; ubi legerem, *vestra rhamnus* juxta græcum textum, nisi Paulinus dixisset, *rhamnus asper*. Alter Arnobius, *priusquam producant spinæ vestræ rhamnos*; Eucherius . . . . *rhamnum*. Symmachus, *priusquam aucta sint spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnus*. V. Not. XXVII.

[b] LXX. & Vulgata, *singularis ferus depastus est eam*. Hic vero Paulinus speciem pro genere posuit, hunc etenim versum Hieronymus ex Hebræo transtulit, *omnis bestia agri depasta sunt eam*. Sed & pro quibusvis bestiis feracibus *onager* usurpatur, ut Psal. 103. v. 11. *exspectabunt onagri in siti sua*. Quidam tamen interpretes volunt illic esse nomen ignotæ volucris, ceu gryphis, aut alius cujuspiam sic se habentis ad reliquas volucres, ut cetus ad reliquos pisces.

[c] Sic MSS. tres Reg. Vat. & Vien. cum edit. Rosv. In quibusdam editis, *comminatum*, mendose. Legendum profecto *commeatum*, quod est spatium ac tempus ad culturam. Vide Not. LXIV.

[d] MS. Vatic. *postula*, & *sponde*.

[e] *fructificat*. Ne hoc verbum sit suspectum active, utuntur Patres, S. Ambrosius in Psalmo 36. *illa terra bona Domini sine ullo labore fructificat*; quamquam hic sensus Paulini est, *fructuose facit labores*. Sacchin.

[f] Ita tres MSS. cod. Reg. Vat. & Vien. In edit. deest, *Deo*.

[g] MS. Vien. *impinguat*.

quod

AN. 397. quod per nostros filios in Domino tuos pueros affertur, & promitur; ut non solum litteris, sed quadam tui lateris parte potiamur. Psal. 115. 12. *Quid retribuemus Domino nostro, præter omnia quæ retribuit nobis*, pro hac etiam etiam gratia, qua te nobis & in seculari prius amicitia dilectissimum, in suis quoque rebus, quod incomparabilis pretii ducimus, individuum comitem atque consortem spiritali germanitate connexuit?

Matth. 12. 48. *Quæ est*, inquit, *mater mea, aut qui sunt fratres mei? non* hi videlicet, Johan. 1. 13. *qui de voluntate carnis*, & convenientia somni; *sed* qui *ex Deo nati sunt* per sapientiam Dei Christum: qui in se manens innovat omnia, *& dat potestatem filios Dei fieri*, Ibid. 12. coheredes regni sui; propter idipsum conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformet corpori gloriæ suæ: & non solum a terra nostra, sed etiam a cognatione divulsos in sortem & generationem suam transferat. Quo munere nos sibi [a] creare, & in suæ caritatis vinculo copulare dignatus est, a familiaritate carnali, in qua jam nunc intelligimus, huic nos fœderi præparaverat, in æternam necessitudinem affectu potiore mutavit. Siquidem *caritas* Christi ista sit, quæ 1. Cor. 13. 8. *numquam excidit*, quia ex Deo defluit, & in Deo permanet: omnemque, in quo [b] maneat, hominem sua perennitate perpetuat. Hæc est inflari nescia, expers doli, pura livoris, æmula Deo, non elatione spiritus, sed spiritu mansuetudinis, & æmulatione pietatis. Matth. 11. 29. Dominus enim noster, ut ipse testatus est, & experimur, dulcis & *mitis est, & humilis corde*.

3. De quo tu mihi genitus frater non solum ad præsens adjutorium, sed & ad perenne consortium [c] tanto superas omnem circa me corporalium necessitudinum affectionem, quanto potiore mihi parente germanus es, quam illi quos caro tantum & sanguis mihi sociat. Ubi enim mihi nunc consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? Psal. 68. 9. & 37. 12. sec. Psalt. Rom. ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, *exter*, ut dictum est, *fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ. Amici mei & proximi* quondam *mei*, nunc *a longe steterunt*; &, sicut fluvius decurrens, & ut fluctus pertransiens, sic transeunt me, & in me forsitan confunduntur & erubescunt, ut scriptum est, Psal. 37. 12. & 107. 10. Eph. 2. 13. Psal. 44. 17. venire ad me: facti sunt mihi, qui prope, longe; & qui longe, prope. *Pro patribus* inquit, *nati sunt tibi filii*. Ita pro parentibus, & fratribus & amicis, tu nobis factus a Domino es, qui & parentum cura anxius & fraterna dilectione sollicitus, & tota non fictæ amicitiæ fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus, assiduis nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulceas.

4. Neque sat habes occasionibus cunctis revisere, nisi & pueros tuos mittas. Nec solum de famulis, sed & de filiis sanctis, quorum benedicta in Domino prole lætaris, eligis tabellarios: quorum oculis nos videas, & ore contingas. *Speciosi* nobis *pedes* illorum tamquam *evangelizantium bona*. Isa. 52. 7. Rom. 10. 15. Nuntiant enim nobis, & afferunt ea quæ ad pacem sunt de te; cum [d] proferunt opera Domini, quæ aut operaris in verbo Dei, aut scribis in spiritu Verbi. Quæ nobis divitiæ tam pretiosa munera, quæ necessitudines tam dulcia possint præstare solatia? ut eorum reputatio differatur, quæ in æternum largitas divina promittit; quanto potiora post-habitis rebus sint; Matth. 19. 29. quæ jam & in isto seculo rependuntur, considerare promptum est. Quod enim quæso, mihi damnum pietatis & gratiæ parens inhumanus, aut frater negligens, aut amicus immemor faciunt, cum omnes horum mihi nominum, vel pignorum, aut fœderum caritates, vel de te uno largiter rependantur? ut taceam vel in nostro, vel etiam in ignoto orbe, non paucos & in Deum & erga nos tui similes: quorum nobis affectus maximos pro patria, & parentibus, & patrimoniis gratia retributoris indulget, in te uno, quæ accepimus bona, si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata [e] reputabimus. *Frater non redimit*, inquit, *redimit homo*. Psal. 48. 8. Similiter nobis licet dicere: Mundus nos non amat, sed amat Christus. Homo negligit, sed Deus diligit. *Inimici hominis domestici ejus*, Matth. 10. 36. sed rursum amici hominis domestici Dei. Fuerint nobis fratres, & amici, & proximi boni & magni; sed non fuit placitum circa nos in eis Domino, qui te elegit donare nobis in fratrem inseparabilem, & in proximum dilectissimum; quem merito sicut nosmetipsos diligamus, quia cor unum & unam animam tecum in Christo habemus. Act. 4. 32.

5. Itaque quod supra breviter posuimus de caritate multorum æque spiritalium, nequaquam apte & digne diximus; in nullius enim [f] persona congruere nobis eadem, quam in te habemus, gratia potest. Ut enim æque diligere dignetur [g] in humilitate nostra gratiam Domini; tamen illud in te speciale nobis donum est, quod prædestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit, ad-

a Sic MSS. Reg. & Vien. & editi 4. Edit. Rosv. *creari*.
b MS. Vien. *manet*.
c Ita MSS. Reg. Vien. & edit. Schot. Ceteri codices, *tantum*.
d Sic MS. Vien. & edit. Grin. Edit. Rosv. *perferunt*. MS. Reg. cum tribus editis, *præferunt*.
e MS. Vatic. *putabimus*.
f Ita MSS. codices. Editi, *personam*.
g MS. Vien. *humilitatem nostram gratia Domini*.

AN. 397.

huc eorum, quæ nunc per Christum avertimur, amatores. Sed tamen in hanc, qua modo interventu Dei nectimur copulam, per consuetudinem illius familiatitatis inolevimus; ut diligendo nos & in infideli via fideliter, diligere etiam spiritaliter disceremus. Quia tam religiose nos semper uterque deleximus, ut ad nostram inter nos dilectionem nulla adiici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, eum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, & pariter assumsit. *Duo* enim vere, ut scripsisti, *fuimus in agro*, sed bonitate & omnipotentia Dei, ausim dicere, (Matt. 24. 40.) ita de nobis *unus assumtus est*, quod neuter est relictus. Eramus enim & singillatim duo, cum in nobis caro rebellis a spiritu dissideret; neque nostro homini pax esset, cum interiori repugnaret exterior. Nunc vero propitio ipso, (Ephes. 2. 14.) *qui fecit utrumque unum*, & duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus; & nulla discretio, quorum corpus unum. Sed hoc, ut dixi, commune [a] nobiscum omnibus in Christo fratribus, unum in te peculiariter nobis gratum atque gratandum est, in cujus amicitia beatissimum Dei munus accepimus, ut nec itinere mutato dissolveremur a nobis: quod damnum de multis, ut recognoscis, dulcissimis aliquando [b] nostris pariter experimur.

6. Vere ergo tu nobis & parens, & frater, & proximus es, qui [c] faciens in nobis (Rom. 13. 10.) voluntatem Dei, ac plenitudinem legis, diligis nos tamquam te, amicus nobis in caritate Christi, & in Dei regeneratione germanus. Quod cum videas, & recognoscas, cur in nos onerose, & de te falso loqueris, ut dicas: (Matth. 24. 40.) *Duo fuimus in agro, & unus assumtus est?* Non simus ingrati Deo, qui non unum ex nobis, sed unum assumsit in nobis. Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus [d] combinabamus, quorum a nobis per hoc propositum facta divisio est: quia unum non de singulari corpore, sed de multorum quoque unanimitate dici satis eadem Scriptura declarat, cum has personas (Rom. 11. 7.) non in duobus hominibus, sed populis, fide Gentium, & remansione Judæorum id ostendente, proponit. Nam & illæ molentes duæ, de quibus similiter una assumitur, ut (Matth. 24. 41. Luc. 17. 35.) arbitror, Synagogæ & Ecclesiæ formam gerunt. Quia non est alia persona quæ in omni sacrarum litterarum ratione tractetur, nisi aut in universitate generis humani, credentium infideliumque populorum distinctio; aut in natura omnis hominis geminæ creatura substantiæ: & ideo, mi frater, quia semper [e] cohæsimus in corde uno, sicut nunc cohæremus in Christo, aut pariter assumti, aut pariter relicti sumus. Assumti autem, non nostro merito, sed gratia Dei, cujus (Rom. 11. 29.) *dona & vocatione sine pœnitentia sunt*; neque ex operum prærogativa, sed ex fide bonæ voluntatis, qua pariter in caritatem ejus animati, ut uno & tenore propositi, & tempore [f] conversionis nostræ apparuit, simul oportet gloriemur, & exsultemus in eo qui justificat impium per fidem, & (Psa. 135. 25.) *dat escam omni carni*; [g] escam non istam quæ perit, sed illam quæ conficitur in æternum victum, qualem vel anima in Dei rebus operosa, vel Catholica Ecclesia coquit. Corpus est enim veri (Iohan. 6. 33.) *panis qui de cælo descendit*, & dat escam vivificantem esurientibus justitiam. Non enim carnem farcit, sed cor hominis firmat. Hic panis & fons est, qui quo amplius editur, plus esuritur: & quo magis bibitur, (Eccli. 24. 29.) plus sititur. Hunc panem ut edamus in æternum, molamus in hujus mundi pistrino triticum bonum, quod est obedientiæ fidelis operatio, & (1. Tim. 1. 5.) *caritas in corde puro & fide non ficta*.

7. Qua gratia & virtute cum plenus sis, bonam Deo frugem molis, teque ipsum in azymis sinceritatis & veritatis epulandum Deo exhibes: cujus esca est, quisquis [h] voluntatem ejus efficiens, in corporis ipsius membra convertitur, dicente [i] Apostolo, quia [k] (1. Cor. 6. 17.) *qui se jungit Deo, spiritus unus efficitur*: Quod assequimur, si (1. Cor. 15. 49.) *portemus imaginem cælestis* ea cura & diligentia, qua *portavimus imaginem terreni*. Imitando enim imitatorem Christi perveniemus ad imitationem Dei; cui (2. Cor. 2. 15.) *bonus odor sumus in Christo*, si exhibeamus hostiam vivam obsequio rationabili, (Rom. 12. 1.) ut illi puram similaginem mola mundi cordis excretam ab interioris nostri penetralibus offeramus, & in pectore nostro castum altare ponentes, illa per legem jussa sacrificiis animalia mactemus in vitiis, immolantes hircum peremtione peccati, in (Lev. 20. 16.)

a MS. Vien. *nobis cum*.

b Sic MSS. codices cum editis quatuor. Edit. Rosv. *nunc*.

c Ita MS. Vien. Alii, *qui facis & in nobis voluntatem Dei ac plenitudinem legis. Diligis*, &c.

d Ante erat in edit. Rosv. *combinabamur*, in ed. Schot. *convivebamus*. Emendavimus ex MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Griu. *combinabamus*. Hæc lectio restituta confirmatur nova operum S. Augustini editione, quæ Confessionum lib. 5. c. x. n. 18. sic habet: *Et ideo adhuc combinabam cum electis eorum*. Sequitur hic Paulinus lectionem quamdam Lxx. quæ habet *συνδυάσω*, *combinabo*, sicut & Augustinus in Psalm. 140. n. 22. to. 4. p. 1570. Itaque cum in antiquioribus operum S. Augustini MSS. codicibus legatur, *combinabam*, & *combinabo*, cum nostris pariter scribimus, *combinabamur*.

e MS. Reg. addit, *nobis*.

f MS. Reg. & edit. Bad. Grav. Griu. *conversationis*.

g Hæc vox abest a MS. Vien. codice.

h MSS. codices Reg. & Vien. *voluntatum ejus effectus*. At editi quinque *voluntatem ejus efficiens*. MS. Vien. infra, *convertis*.

i Hanc vocem substituimus ex MS. Vien. cum in aliis codicibus legatur, *ipso*.

k Addidimus *quia* ex MSS. duobus, & editis quatuor.

quo

AN. 397.

A quo odor mortis est; cædentes taurum, si deponamus superbiam; sacrificantes ovem, si mollitudinem & ignaviam, in caritate non tepidi, & spiritu ferventes ejiciamus: offerentes in nobis & agnum, si immaculati vivamus, & vitulum, si efficiamur malitia parvuli, ut unius purum pudicitia, alterius stultum simplicitate reseramus; quale te sacrificium Deo exhibere video in templo tui corporis, in sacrario tui cordis, in immolatione tuæ carnis, in oblatione tuæ animæ. [Levit. 3. 6.] B Immolas taurum, cum pia humilitate depositus cervicem altam percussisti timore divino. Immolas hœdum, cum omnia sinistræ partis opera, justitiæ sectator, interficis. Ovem jugulas, cum diligens operarius, studiosusque meditator divinæ voluntatis & legis, inertiam *a* in te & ignaviam quasi pecus molle prosternis, & a te vitæ istius impedimenta, quasi vellera, tondenti utilia, onerosa gestanti, forcipe verbi cœlestis *b* abscidis: qua nos duobus Testamentis apprehensos tenet Christus: & C vel sarcinis secularibus quasi lanis exuit: vel rursum, ut vellera a corporalibus vitiis tamquam a morbidis & mollibus ovium corporibus *c* abscidens, in vestimentum sui corporis, quod operatione credentium tegit, siquidem vicissim *d* cum Christum induimus, induamur a Christo, in Ecclesiæ pensa deducit, & fimbriis suæ vestis intexit. [Rom. 13. 14.]

8. Totondit te hic pastor jam; ut arbitror, & posuit in area sua, & cœlesti rore perfudit vellus tuum. D Nam & gratia quæ infusa est ori tuo, & per os tuum quasi rivus a fontibus Israel, vel *e* διῶρυξ, ut scriptum est, a paradiso abundans fluit, docet nos, quia *descendit* in te Dominus *sicut pluvia in vellus*, & dedit tibi aquam de puteo Jacob, quia tu quoque de filiis Israel Domino *f* propinquatus extiteras. Si ergo pertonsus es, duplex beneficium recepisse te sentis, quia & in æstu seculi levis, pascua verbi matutinæ lætitiæ *g* roris sparsa decerpis; nec meridiani dæmonii ardore torreris, quia sub E umbra alarum Domini conquiescis. Paratur tibi interim tunica de tuis lanis, qua in illa die hiemis vestiaris, ut ante faciem frigoris ejus valeas subsistere, si dispoliatus [Eccli. 24. 41.] [Psal. 71. 6.] [Johan. 4. 6.] [Psal. 90. 6.] [Psal. 16. 8.]

A *h* a corpore, non inveniaris nudus ab opere. Tum vicissim præbebit se tibi ovem Christus, & *agnus*, ille qui *pro nobis ad interfectionem ductus est, & coram tondente se non aperuit os suum*, vellera sua, id est, carnis exuvias abstrahi sibi passus. Ipse enim pro nobis & animam & carnem suam posuit, & recepit; qui & sacerdos & hostia, & agnus & pastor est, qui pro ovibus suis pastor, & pro pastoribus suis agnus occisus est. Ipse enim Dominus hosB tia omnium sacerdotum est, qui semetipsum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima sacerdotii sui, & sacerdos suæ victimæ fuit: cuique nunc ut uni omnium Domino omnis nova creatura sacrificium, ipsique sunt hostiæ Sacerdotes. Si nunc ei nos tondendos in silentio humilitatis atque patientiæ, qua se ipse pro nobis præbuit, præbeamus, suscipiet in se onera velleris nostri; nec dedignabitur ovium suarum lanas portare, qui ipsam ovem, C quam ab errore *i* revocaverit * humeris suis ad ovilia reportare dignatur. [Isai. 53. 7.] [Johan. 10. 17. & 18.] [Hebr. 5. 10.] [* V. N. XXIX.] [Luc. 15. 5.]

9. Et quoniam *bonorum nostrorum ipse non indiget*, nos vero omnium illius indigemus, nostro tantum bono nobis bonus, capit nostra quæ sua sunt, & tamen ea juris sui non vult; ut quasi nostra nobis accepto ferat, cum nihil habeamus nisi acceperimus; & ne ipsi quidem sine nutu ipsius esse possimus. Ergo nihil in hunc mundum inferentibus, substantiam rerum temporalium D quasi tonsile vellus apponit, non ut sarcina impediat, quos expeditos nasci jubet, sed ut materiam nobis virtutis ad merita parienda proponat; & sit unde documentum nostræ in Deum, id est, verum Patrem ac Dominum, fidei atque pietatis edamus, si suppetant nobis cara vel dulcia, quæ, præferentes Deum, magno præmio negligamus: & quæ per immensam ejus bonitatem, cum nec illata nobiscum sint in hunc mundum, neque istinc *k* efferenda nobiscum, tamen si parcamus præceptis illiE us, ita ordinantur, ut mutentur in melius, & de temporalibus æterna reddantur. Nam quæ sicut non intulimus, ita nec auferre possumus per naturam nostram & præte- [Psal. 15. 2.] [1. Cor. 4. 7.] [Act. 17. 28.] [1. Tim. 6. 7.] [Matt. 19. 29.] [1. Tim. 6. 7.]

a Ita MSS. codices. At editi, *vitæ*.

b Sic MS. Vien. Alii codices, *accidis*. Verum hic restituta lectio confirmatur ex sequentibus.

c Ita MSS. codices & editi duo. Sic ad Prudentii Apotheosin, v. 954. *abscidere quidquam*, vetustiores omnes codices: iidem hymn. 4. Peristeph. v. 123. *abscisa papilla*; hymno S. Romani Martyris v. 975. *Nervos abscideres*; & hymn. 10. v. 65. *Huic abscide caput*. Sed & MSS. nostri codices ad epistolam 2. Paulini ad Severum n. 5. habent, *abscinditur*, non *abscinditur*; & omnes tum MSS. tum editi codices ad epist. 10. n. 3. *jubeas abscidi*, non *abscindi*.

d MS. Vatic. & ed. Grin. *sicut*.

e Emendavimus διῶρυξ, quæ est fossa de flumine, ex MS. Vien. in quo *Dorix*. MS. Reg. Diorygi. Ante erat διωρυχί. Vide Not. XXVIII.

f MS. Vien. *propinquans*.

g Ita MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Schot. Verissima lectio. Sic quoque Paulinus epist. 23. ad eumdem n. 38. scribit, *vulnerata caritatis*. & Natali 6. S. Felic. carm. 18. v. 223. *pietatis circumfusus*, græca phrasi MSS. Vatic. Vien. & edit. Grin. *rore respersa*. Edit. Rosv. *rore sparsa*. Sacchino placet ut legatur, *matutini lætitia roris*.

h Particulam *a* addidimus ex MSS. Reg. & Vien. & editis quatuor.

i MS. Vien. *revocaverat*.

k Ita MSS. codices. Editi *auferenda*. Manuscriptorum codicum lectio confirmatur ex sequentibus, *non modo nobiscum efferimus*; Editorum vero ex epist. 16. ad Jovium. n. 8.

AN. 397.

1.Cor.7.31. teuntem hujus mundi figuram, ea per omnipotentis Dei opus, beato mercimonii genere vertentes, non modo nobiscum efferimus, sed ante nos etiam in sinum Domini [a] seminata præmittimus.

Gal. 6. 8. 2. Thess. 3. 10. Psal. 127. 2. juxta LXX. 10. Unde præscriptum arbitror, ut piger operarius non edat panem, non videlicet istum pereuntis cibi panem, sed illum quo vivitur in veram vitam: quia unusquisque, sicut scriptum est, de fructibus suis manducabit, & in operibus suis vivet: ac proinde suum cuique opus panis est: & panis (B) Iohan. 6. 35. verus ac vivus, Christus est: quem non potest manducare piger operarius, quia idem est pascha nostrum, quod expediti atque Exod. 12. 11. præcincti, & firmiter calceati, nec depositis a manu baculis, id est operibus, quibus nitimur, numquam remissis, cum omni festinantia edere præcipimur: quia 1.Cor. 7. v. 26. 29. & 32. *tempus breve est*, & expedit nobis *sine cura esse*, sicut Apostolus suadet, *propter instantem necessitatem*, ut inveniamur parati, & (C) Luc. 12. 36. pulsanti Domino non timeamus aperire, de conscientia somni aut negligentiæ digna metuentes. Quod quidem nobis nihil proderit nihilominus extrahendis, & ad mortem quidem post mortem, ut justas negligentiæ atque impietatis pœnas luamus, si alieno potius quam nostro domino deservientes, deprehendamur seculi magis quam Christi negotiis occupati, pulsantique Domino non aperiamus, & ad Patrem ducamur inviti. Propterea prædicitur nobis, ut pro hac, id est anima, (D) Psal. 31. 6. laboremus & oremus *in tempore opportuno*, hoc est præsenti; in cujus spatium ideo inducimur, ut veram vitam ista brevi & tran- 1.Tim. 6. 19. seunte quæramus. Hujus vitæ campus & Matt. 13. 38. *ager mundus* iste *est*, vel homo ipse qui in hunc mundum mittitur. Deo quo *unus assu-* Matt. 24. 40. *mitur* cum, ut supra diximus, carne spiritui subjugata, duo unum fecerit: quia & in Gal. 5. 17. unoquoque nostrum, secundum Apostolum, duæ mentes & duæ leges sunt: quibus intra nos molentibus, aut acceptabilis Deo aut refutabilis similago conficitur.

(E) 11. Te vero, victa lege membrorum, & Rom. 7. 23. exteriore [b] corrupto, puram conspersionem [c] parare, & sine fermento azymum Christo 1.Cor. 5. 7. [d] confici, eloquia tua tam [e] facunda quam casta testantur. Neque enim tibi donatum fuisset * enarrare Martinum, nisi dignum os tuum sacris laudibus mundo corde fe- * V. ep. 29. n. 14. cisses. Benedictus igitur tu homo Domino, qui tanti sacerdotis & manifestissimi Confessoris historiam, tam digno sermone quam justo affectu percensuisti. Beatus & ille pro (F) meritis, qui dignum fide & vita sua me- (A) ruit historicum; qui & ad divinam gloriam suis meritis, & ad humanam memoriam tuis litteris consecratur. Hæc quoque verba tua, vellera sunt, & Dominum Jesum gratissimo tegmine cooperiunt, cujus [f] supellectili pulcra ambiunt, & ingenii tui floribus comunt. Vestiet ille te vicissim Agnus de suo vellere in retributionis die, mortale tuum de sua immortalitate super- 1.Cor. 15. 54. induens.

12. Tu tantum nostri memento, & nos Luc. 9. 62. (B) respice, non retro spectans, sed amici memor. Certum est enim, quia agricola solertior fructus habeas largiores, & pernicior cursor tarditatem nostram *ad bravium* Phil. 3. 14. *superne vocationis* antevoles. Infirmior etenim mente quam corpore, longo te intervallo sequor, spatio tamen tantum a te non itinere [g] separatus; & eamdem molam ægra & impari manu verto, pistrino socius, fruge deterior, quia tritico mixta zizania molo: Matt. 13. 25. quæ ut tota vertantur in frugem, oratio- (C) nibus tuis egeo; quibus spero evadere & divitias, & paupertatem meam, quia utrumque mihi in malum est, cum sim justitiæ pauper, & peccati dives. Nam vere me divitem boni crederem, si ita jam pauper essem, ut putas. In quo tamen de verbis tuis te paulisper excuriam, quibus a te ipse discordas. Etsi non meas virtutes in me prædicaveris; tamen qui alienas licet mihi verbis tuis donandas putasti, quomodo convenit, ut idem tu pau- (D) pertatem, quam te admirari profiteris, horrere fatearis? Si credas hanc mihi donatam esse virtutem, quam te velle nec posse assequi confiteris, ut *habens victum & vestimentum, hoc contentus sim*, nihil ultra 1.Tim. 6. 8. Matth. 6. 34. diem cogitem; cur vel me inopiæ necessitate superandum putas, ut te, quem non desiderare non possum, invitare desistam: aut te tam infirmum diffidentemque Christo prodis, ut timeas ad hujusmodi, qualem prædicas, amicum venire, si in veri- (E) tate sequeris illum qui dixit: *Tolle crucem tuam, & veni, sequere me?* Luc. 9. 23. Matt. 19. 21. Quomodo aliter putas Christum sequendum, nisi lege qua docuit [h], & forma quam prætulit? qui cum in sua venisset, reclinandi tamen capitis locum inter sua [i] non habuit.

13. Imitare imitatorem Christi, ut mor- Matth. 8. 20. tuus vivas crucifigens te mundo, & tibi mundum; quotidie moriens per fidem verbi, & vivens in verbo fidei. *Non enim in pane solo vivit homo*, præsertim Christianus; Deut. 8. 3. Matth. 4. 4. Gal. 3. 11. (F) de quo proprie scriptum est: *Quia ex fide vivit*; numquid dixit, *Ex pane*? Quid igi-

[a] Abest hoc verbum a MS. codice Vaticano.
[b] MS. Vien. *corrupta*.
[c] Sic MSS. codices. Reg. & Vien. & editi quatuor. Ed. Rosv. *parari*.
[d] Ita iidem MSS. & editi codices. Ed. Rosv. *fieri*.
[e] Sic MS. Reg. & editi 4. Al. *fecunda*. Vtraque vox recepta. Vide *eloquii facundiam*, ep. 16. ad Jovium n. 11.

[f] Ex conjectura Rosveydus addiderat *membra*. Quam vocem in nullo codice repertam expunximus.
[g] Sic MSS. Reg. & Vien. & edd. Bad. & Grin. Alii. *superatus*.
[h] MS. Vien. *voluit*.
[i] MS. Reg. addit, *jura*.

tur-

AN. 397.

tur a me famem metuis, si fidem habes? Panis tuus tecum est. Si verbo Dei pasceris, non desiderabis *escam ventris; Deus enim & hunc & illam destruet*, dum se ædificat in nobis, si nos in ipsius caritate fundati, consistamus, neque domum nostram in diffidentiæ [a] fluctuantia arena locemus. Nonne illi credidimus, & in illum ambo juravimus, qui dixit: *Nolite cogitare in crastinum; sufficit enim diei malitia sua; quærite primum regnum Dei, & justitiam ejus, & hæc omnia apponentur vobis*? Huic si credis, quid de ejus fratris inopia famem metuis, quem scis hujus verbi securitate paupertatem divitiis prætulisse? An magis abundare credis illum qui terræ, quam qui Deo credit? & qui propria, quam qui divina pascitur cura? Quid ille miser habeat, qui se non habet? non enim se habet, qui plus de se quam de Deo sperat: vereque est mortuus, qui * non vivere timet, si totum se Deo credat, Deoque permittat. Opto igitur ut tuæ potius comitatis hic jocus, quam infirmitatis fides fuerit, quod scripsisti credere te ita me futurum brevi pauperem; ut ulterius non auderem invitare te. Fateor nihil me præoptare tantæ libertatis bono: siquidem tam intima circumcisio, plena perfectio sit. Sed tamen si tibi vera in Christo fides, vera virtutum in homine cœlestium admiratio, & hominis in Deo viventis æmulatio [b] est; quomodo non eo magis me expeteres, quo perfectiorem esse audires, nisi si aperte, non credere corde quod ore profiteris, confiterer eris? Sed in me peccatorem fugere, non pauperem, Martini beatissimi frequentator argueris; quem certe numquam desiderasses, si cibis corporis esurire timuisses.

[1. Cor. 6. 13. — Ephes. 5. 27. Matt. 7. 26. Luc. 6. 49. Mat. 6. 34. Ibid. v. 33. Luc. 12. 31. — * quasi leg. timet non vivere. — Rom. 10. 10.]

14. Ego certe, quia necesse est in operis spiritalis profectu caritas maxime, quæ *plenitudo legis est*, proficiat, sicut desiderare te, ita & invitare non desinam. Veni ad nos: & si potes, advola. Nihil habemus nisi Christum; & vide si nihil habeamus, qui omnia habentem habemus. * Ebromagum enim non hortuli causa, ut scribis, reliquimus; sed paradisi [c] hortum prætulimus & patrimonio, & patriæ; quia illic magis domus vera, ubi æterna: ibi verius patria, ubi originalis terra, & principalis habitatio. Nam si credis propitio Christo, propter quem si nil habeamus, in ipso omnia possidemus; nunc in ista spinarum & laborum humo, ne in hortuli quidem glebula nos terræ limus tenet: sed utinam ita nullus a peccato nobis pulvis hæreret! Tu si hoc bonum ita credis, ut prædicas; & in eo me esse credis, ut te credere scribis; & segnius me desideras; jam non in me peccatorem semper, & semper indignum conspectu tuo, sed in Dominum ipsum * committis, si putas tum demum defuturam nobis vitæ mortalis alimoniam, cum nobis cœperit Deus esse possessio.

[Ibid. 13. 10. — * V. N. XXX. — 2. Cor. 6. 10. — * id est, peccas. — Psal. 15. 5.]

EPISTOLA XII. *

[* Alias XXI. quæ autem 12. erat, nunc 32. Scripta anno 397.]

Postularat Amandus prolixiores Paulini epistolas: ergo hanc de gratia Dei non minus piam quam elegantem scribit, commemorans Dei benignitatem; & altitudinem divini consilii super salute generis humani. Docet & humilitatem quamdam malam, & superbiam quamdam bonam esse.

Sancto, & merito venerabili, ac dilectissimo AMANDO, PAULINUS.

1. FATEOR mirari me sanctam caritatis tuæ benignitatem & patientiam, ut de epistolis, quas ad te loquacissimas, & pleniores molestiæ quam gratiæ facere soleo, tu tamen desiderium sermonis mei potius quam tædium capias; quandoquidem ad assiduas & prolixiores litteras me lacessis & excitas gratia scriptorum tuorum, in quibus *caritas de corde puro & fide non ficta in azymis veritatis* sincerum loquitur affectum, ac vicissim meum ab intima mente sollicitat. Quid igitur faciam? obtemperabo tibi copia litterarum? sed *bonorum meorum non indiges*; & me æquius est a te locupletari, quia dives pauperi conferre debet, *ut fiat æqualitas*. An vero magis consulam utilitati meæ, & *ponam ori custodiam*: ut periculum peccati, quod de multiloquio paratur effugiam? Sed metuo rursus, ne inobedientiæ reus statuar; & forte gravius offendam si in te deliquero non obtemperans, quam si pro me timuero non scribens.

[1. Tim. 1. 5. 1. Cor. 5. 8. — Psal. 15. 2. 2. Cor. 8. 14. — Psal. 38. 2. Prov. 10. 19. — Ephes. 6. 19. Psal. 118. 105.]

2. Det igitur mihi Dominus a Domino oris adapertionem ad te, & prætendat pedibus meis lucernam verbi sui, ut nox insipientiæ meæ sicut dies illuminetur. Solvat linguam meam in verbum bonum, qui & asinæ os in sermonem laxavit humanum. Sum enim & ego unus de lapidibus vel jumentis illis, quorum præfiguratione asina tunc locuta est, mutam gentilis duritiæ stoliditatisque naturam, solutis Deo linguis, significans locuturam. Ac, si placet, de hac ipsa Dei gratia textum epistolæ porrigamus; quia omnis nostra [d] narratio in præceptis

[Ps. 138. 12. — Num. 22. 28. — Luc. 19. 40.]

[a] Ita MS. Vien. & edit. Schot. Alii, *fluctuante*.
[b] Addidimus verbum *est* ex MSS. Reg. & Vien.
[c] Ita MS. Vien. Alii addunt, *illum*. Utraque lectio bona.
[d] Sic MSS. Reg. & Vien. Editi 4. *ratio* Ed. Grin. *oratio*.

&

AN. 397.

& laudibus Altissimi occupata esse debet ; A
illi omne quod loquimur, omne quod vivimus, cum perpetua gratiarum actione dependi, cujus opere ac munere loquimur & vivimus. *Ipse enim fecit nos, & non ipsi nos.*
Psal. 99. 3. *Ipse*, inquam, *Dominus fecit nos*, qui etiam refecit jam ab initio per omnia quæ operatus est & locutus in Sanctis suis, salutis nostræ, id est, reparationis humanæ sacramenta molitus. Nam justum Abelem il-
Gen. 4. 25. lico reparavit sancta generatio in Seth, qui ore consimili formatum ad imaginem Dei retulit patrem. B Inde per ceteros a primo fon-
Gen. 6. 8. & 9. 1. 2. Pet. 2. 5. te decurrens permanavit vena justitiæ: & quamvis interveniente diluvio, in uno quidem, attamen justo, universitatis peremtæ seminarium stetit, jam tunc operante mysterio unici Redemtoris, ut per unum reconciliatio proveniret, quia per multos offensa venisset. Sed iterum generis humani processu relabente justitia, & crescentibus simul gentibus atque criminibus, ne rursus iniquitas hominum generis mereretur interitum, C rursus electus est qui pater fidei vocaretur, a quo & promissio regni & Regis
Gen. 23. 23. Rom. 4. 11. Gal. 3. 7. Jac. 2. 21. Matt. 5. 17. Johan. 1. 17. æterni semen emergeret. Quod multiplicatum fide gentium Christus implevit, qui patriarchis visus, per legem præformatus, per prophetas prælocutus, & ipse adfuit, ut adimpleret legem & prophetas; & quam lex operibus non valuerat conferre medicinam, gratia daret.

3. Jam enim corpus omne, id est, universum genus [a] hominum ita pervaserat pec- D
a
catum, ut neque malagma debilibus & sau-
Sap. 16. 12. ciis, neque ligatura prodesset: corroborata etenim vitiorum valetudiuine, omnem humanæ opis medelam fortior remediis morbus excluserat; & ideo venit qui & venturus est, conformatus corpori humilitatis
Apoc. 2. 4. Phil. 3. 21. nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ. Quia nemo, nisi artifex, operis sui potens est; & figulo tantum in argillam suam
Sap. 15. 7. Eccli. 33. 13. Jerem. 18. 6. Rom. 9. 21. jus est. Ita Dominus omnium, qui omnes fecerat, dignatus est ad nostra descendere, E nosque suscipere in corpore suo, ut refice-
* vel pro & ret eadem arte * vel potestate qua fecerat.
Phil. 2. 7. Venit autem non in sublimitate Domini, quod erat ; sed in forma servi, quod
Psal. 87. 5. non erat. *Factus est ut homo sine adjutorio*, qui est Dei virtus, & Dominum exercituum, adjutor & protector omnium. Pro liberan-
Isa. 53. 7. & 12. 1. Pet. 2. 24. Johan. 1. 29. dis est mortuus, qui erat *inter mortuos liber. Inter iniquos deputatus est*, qui justificat impium per fidem. *Sicut ovis ad interfectionem ductus est agnus ille, qui tollit peccata mundi.* F Passus est mortem, qui donat æternitatem.

4. Sed in causa tanti hujus consilii & muneris, animadvertere ipsius lumen est, *qui* A *nos illuminat a montibus æternis*: in quos o- Psal. 73. 3.
culis allevatis videamus, iisdem nos, quibus perieramus, itineribus inventos, rursus ex arbore, rursus ex virgine; sed non rursus superbia præcipitandi, verum e contrario humilitate redituri. Nam idcirco Rex Phil. 2. 7.
gloriæ & Dominus majestatis *exinanivit se, formam servi accipiens*, & invisibilem magnitudinem suam visibili abjectione contexit, ut nos veteri illo malæ conceptæ arrogantiæ morbo, foris altos, intus obtritos, in B formam sublimitatis suæ per formulam nostræ in se humilitatis attolleret. In hoc enim operatus est & operatur quotidie bonus Dominus, ut divinæ conformationis gloriam consequamur, si nostræ in Christo conformationis exemplum sequamur, cognoscentes in Altissimi moderamine temperatum naturæ nostræ modum, ut supra nos ipsius gratia provehamur, si juxta nos nostri mores ambulemus. Ad quam nos mensuram prophericus ille de Numeris sermo Num. 21. 22. Deut. 2. 27.
C componit, quo dicitur : *Non declinabimus dextera neque sinistra, sed regali via ibimus.* Quod nobis Christus est, mediator Dei & hominum, inter divina & humana nos temperans, & ad regnum suum regali via ducens; ut corde humiles, opere sublimes, a sinistris, id est, peccatis quæ in mortem trahunt, allevemur; & a dextris nimiis, id est, præsumtione superba, humilitatis lege revocati, teneamus salubrem medio-
critatem, ne aut oculos nostros declinan- Psal. 16. 11.
tes in terram, comparemur jumentis *quibus* Psal. 31. 9.
D *non est intellectus* ; aut altiora nobis scru- Eccli. 3. 22.
tantes, evanescamus in cogitationibus nos- Rom. 12. 16.
tris. Itaque *non alta sapientes, sed humili-* 2. Cor. 10. 13.
*bus consentientes ; in mensura * qua mensu-* * f quam. 2. Cor. 6. 11.
ravit nobis Dominus, nosmetipsos metiamur, ut angustemur in nobis, & in Domino dilatemur. Non ut illi sapientes hujus * seculi, quorum sapientiam Dominus reprobavit ac perdidit, & per stultitiam predi- 1. Cor. 1. 21.
cationis [b] exclusit. [c] *Disputaverunt* enim, b c
inquit, *ut absconderent laqueos*: quia vide- Psal. 63. 6.
E licet in hoc omnis ars philosophorum laborat, ut assertione fictorum lucem veritatis obscuret, & inanium contentionum laqueis sollicitatas a vero mentes implicet, & ingenii fraude decipiat, & fuco sermonis inducat.

5. Sed postquam *exortum est lumen in te-* Psal. 111. 4.
nebris, misericors & miserator, & justus Do- Psal. 72. 9.
minus, frustra *posuerunt in cœlum os suum*, qui etiam terrenarum rerum suæque naturæ nescii [d] scrutantur cœli plagas, & Deum si- d
ne Deo quærunt. Ideo *defecerunt scrutantes*
F *scrutinio, & sagittæ parvulorum factæ sunt* Psal. 63. 7.
plagæ eorum: quia corripiens sapientes in astutia sua Dominus, per infantium atque la- 1. Cor. 3. 20.

[a] Ita MS. Reg. & edd. quatuor. Ed. Rosv. *genus humanum*. Verissima lectio quam restituimus, ut cuivis attendenti præcedentia, & subsequentia, patebit.

[b] MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Schot. *exhausit*.
[c] Ita Psalterium Romanum, & S. Hilarius in Psalmos.
[d] Sic MS. Vatic. & Latin. Ceteri codices, *inscrutantur*.

ctentium

AN. 397.

ctentium ora confudit; nec in sermone regnum suum, sed in virtute constituit. Unde ego quoque minimus omnium minimorum Domini, exiguorumque tenuissimus, & infantium infantissimus, audeo in vocem laudis [a] erumpere: gratias agens Domino altissimo, quoniam mysterium pietatis excelsæ, quod in thesauris sapientiæ suæ habebat repositum, parvulis suis promserit, & sapientibus mundi absconderit (Matt. 11. 25.); ne gloriaretur hic mundus in suorum vanitate sapientium, per quam obfusa sibi caligine non agnoverat sapientiam Dei. (B) Pax autem nostra Jesus, qui venit ut utraque unum faceret (Eph. 2. 14.), & omnia æqualitate componeret, *destruxit fortia, & elegit infirma* (1. Cor. 1. 27. 2. Cor. 8. 14.): sprevit sapientia, & assumsit stulta, ut fieret æqualitas, nemine sibi quidquam proprium vendicante, cum omnem [b] hominem non nisi divino munere salutis ac sapientiæ compotem necesse esset in Domino gloriari (1. Cor. 1. 31.). Itaque exsultemus cum tremore in Domino Deo nostro (Psal. 2. 11.), qui est humilis corde (Matt. 11. 29.), & majestate sublimis: (C) idem sentientes in nobis, quod in Christo (Phil. 2. 5.); qui, ut supra dixi, idcirco nobis salutis gratiam per humilitatis formulam contulit, ut qui exaltationis spiritu cadere merueramus, [c] cordis humilitate resurgere disceremus.

6. Quod autem bonus Dominus crucifixus est, & resurrexit (Rom. 6. 4. 1. Cor. 6. 14. 2. Cor. 5. 15. Col. 3. 1.), non solum ad destructionem mortis nostræ, & ad reparationem æternitatis operatus est, sed etiam ad præsentis vitæ informationem, qua meritum acquirimus, quo vitæ illius in æternum beatæ possessio præparatur. (D) Cruci ergo fixus est Dominus: quo mysterio pietatis atque consilio, Apostolus docet: ut solveret, inquit, parietem valli (Ephes. 2. 14.), interficeretque inimicitias, & omnem hujus mundi ambitum dispoliaret, ac de universa inimici potestate, captivans ipsam captivitatem, triumpharet (Psal. 67. 19. Ephes. 4. 8.), *in sua carne suscipiens*, inquit, *similitudinem carnis peccati* (Rom. 8. 3.): non utique similitudinem carnis, quia omnibus Deus veritas: & ideo vere & corporaliter *Verbum caro factum, est* (Johan. 1. 14.), (E) *sed in similitudinem peccati carnis* (Rom. 8. 3.); ut *qui peccatum non fecit* (1. Pet. 2. 22. Isa. 53. 9. 1. Johan. 3. 5.) per suam inviolabilem impassibilemque naturam, *propter nos* tamen, ut scriptum est, *peccatum* [d] *factus* (2. Cor. 5. 21.), id est, peccatorem susceptum in forma servi gerens. *Factus enim est pro nobis maledictum, ut nos maledicto legis absolveret* (Gal. 3. 13.): *de peccato damnavit peccatum* (Rom. 8. 3.), id est, peccati materiam, quæ adhuc in illa Adæ carne vivebat, in ipsa, quam suscipere dignatus est, Adæ carne vacuavit; (A) ac sic parietem valli, hoc est, peccatum, quod inter nos & Deum separabat, destruens, *fecit utraque unum* (Eph. 2. 14.); non solum ut Judæorum & Gentium fides in Christo coiret, sed ut in unoquoque nostrum qui crederemus, natura sibi nostra congrueret; & discordia quæ prius versabatur in nobis, cum spiritali affectui carnalis anima repugnaret, pace fidei solveretur. Nunc enim bellum illud antiquum, quo lex peccati repugnabat legi Dei (Rom. 7. 21.), (B) aboletur in Christo, cum spiritus Deo serviens subactam sibi animam fide temperat, & vicissim animam Deo servientem in omne obsequium caro ministra comitatur.

7. Quam ob rem Domini passione & resurrectione non solum ad spem ac fidem resurrectionis instruimur; [e] sed ut non sola resolutione carnali, sed & voluntaria ab hoc seculo recessione mori noverimus; & moriendo per fidem huic mundo, vivificemur Deo. Vita enim huius mundi amica, mors animæ est. (C) Ob hoc nobis Apostolus dicit: *Mortificate in terra membra vestra* (Coloss. 3. 5.). Quotidie se ipse testatur mori, *lividum faciens corpus suum* (1. Cor. 9. 27.), *& oblivifcens quæ retro sunt, atque in priora se porrigens* (Phil. 3. 13.). In quo humilitatem pariter & sublimitatem docet: quia conteri corpus sine humilitatis spiritu non potest, nec anima in cœlestia surgere, nisi mortificatione membrorum. Attamen & ipsius nobis humilitatis servanda mensura est, ut non nisi timore divino humiliemur uni Domino: (D) *Dominum enim Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies* (Deut. 6. 13. & 10. 20. Mat. 4. 7. Luc. 4. 2.); cui servire, libertas est. Nemini enim subjectus est, qui se soli Deo subjecit (Rom. 8. 20.). [f] Ut contra omnibus infimis, vel spiritibus, vel aliis creaturis, vel suis vitiis & cupiditatibus servit, qui vult liber esse justitiæ. Est autem & sancta superbia, & humilitas iniqua: nam & justificatur superbia quæ huic mundo superbit, & contemnit hoc seculum, omnibusque magnis ejus & dulcibus ac speciosis * abutitur, intenta cœlestibus rebus, & præceptis subjecta divinis. (E) Contra autem illa humilitas condemnatur, quæ non ex fide, sed ex ignavia mentis hominibus adducitur, & humanam gratiam magis quam suam salutem curat: mendacii famula, veritatis inimica, libertatis expers, iniquitati obnoxia, miscens [g] aqua vinum (Isa. 1. 22.), id est, veritatis merum [h] aquoso adulationis enervans. In hujusmodi humilitatem specialiter mihi videtur vox illa contendi, quæ denuntiat, *væ dicentibus* [i] *malo* (Isa. 5. 20.)

* id est, uti. secular. V. N. XXXI.

a Deest *ejus* in editis.
b Hanc vocem addidimus ex MSS. Vatic. & Vien. & edit. Grin.
c Sic MS. Vaticanus. Ceteri, *corde humilitatis*. Lectio quam restituimus ex MS. Vaticano, semel & iterum confirmatur n. 8.
d Ita edit. Schot. & Sacchin. Alii codices, *faciens*. Hæc restituta lectio confirmatur ex epist. 37. n. 2.
e Abest *sed* a MS. Reg. & editis 4.

f Sic MS. Vaticanus codex. In aliis, *At*.
g MSS. Vien. Reg. *aquam vino*. Latin. *aquæ vinum adulationis*.
h Ita MS. Vatic. & edit. Rosv. At MS. Reg. cum editis 4. *aquis adulationis*.
i Sic MSS. Reg. & Vien. cum editis 4. At MS. Vatic. & edit. Grin. faventibus Vulgata & versione LXX. *malum bonum, dulce amarum, & injustitiam justitiam prædicantibus*.

bonum,

AN. 397. *bonum, & dulce amaris*, & injustis justitiam prædicantibus; quos & per Salomonem, sicut nosti, veritas exsecratur.

Eccli. 19. 23. 8. Bene autem nos brevi Psalmo, sed pleno magisterio, beatus Psalmista conformat ad nostri moderaminis temperamentum; cum precibus suis prætendit meritum humilitatis, dicens: (Psal. 130. 1.) *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me*. Et deinde qui se [a] pro cordis humilitate respici depoposcerat, dicit: (Psal. 130. 4. sec. LXX.) *Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam: Sicut ablactatum* [b] *super matrem suam, ita* [c] *retribues in animam meam*. Ideo retributionem postulat, quia non humiliter senserit, sed animam suam exaltaverit. Nonne videbitur discordare sibi Prophetæ sententia, nisi ita hæc discernamus intellectu, sicut in ipsius spiritu & corde, ita ut sibi congruerent, fuere distincta? Convenienter enim & humiliter dictum est timore divino, qui (Ps. 50. 19.) *sacrificium Deo*, ut ipse testatur, *spiritum contribulatum & cor humiliatum* offerebat. Salva tamen humilitate cordis, idem exaltabat animam suam non humiliter sentiens: quia non terrena sapiens, Deo mentem habebat affixam, unicum *bonum* ducens *Deo adhærere, & ponere in Deo spem suam*. (Psal. 72. 28.) Unde & Apostolus, qui nos humilitatem docet [d], ut ea potissimum imitatores Christi esse studeamus: (Phil. 2. 5.) *Hoc enim*, inquit, *sentite in vobis, quod & in Christo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit se, formam servi accipiens*; idem tamen ad exaltandam animam in superna & divina nos provocat, cum dicit: (Coloss. 3. 1.) *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera & gloria Dei Patris*.

9. Quamobrem tenentes hanc & humilitatis & exaltationis regulam, utrumque hoc (quod in perversitate, quam supra dixi, peccatum habet; in directione, qua docemur, gratiam obtinet) suis ordinibus mensurisque teneamus pietate, & humiliantes cor Deo, & exaltantes animam ad Dominum nostrum, nihil nisi illum timeamus, nihil supra illum diligamus. Jugo tantum ipsius quod est suave, & oneri illius quod est leve, colla subdamus; (Matth. 11. 29.) ut supra omne potestatis inimicæ jugum liberi, in cœlestia subvehamur. Nam & ob hoc Domini nostri jugum suave, & onus leve est, quia e terrenis nos & inferis [e] elevat, & in excelsa regni cœlestis attolit. Levitas enim omnis alipeta est, & sursum versus vigore subtilitatis effertur.

10. Huic autem gratiæ contraria peccati pondera deprimunt, & in inferna deducunt; quæ quanti sint oneris, Propheta testatur eum gemens clamat: *Superposuerunt iniquitates* [f] *meæ caput meum, & sicut onus grave gravatæ sunt super me*. (Psal. 37. 5. juxta Psalter. Rom.) Sed gratiæ Domino Jesu Deo nostro, qui potens est (Rom. 7. 24.) *liberare nos de corpore mortis hujus, per multitudinem miserationum suarum, & divitias bonitatis suæ*, (Psal. 50. 3. Rom. 2. 4.) quibus superabundat abundantiæ peccatorum nostrorum, & *salvos facit, sperantes in se*. (Psal. 16. 7.) Apud quem credimus, quia & orationum tuarum pro nobis agantur excubiæ. Scimus enim quia a pueritia ipsi [g] militans, & sacris litteris enutritus, nulla conversationis terrenæ & [h] carneæ labe pollutus, invenisti gratiam in conspectu Altissimi, & pro nobis de silva hujus seculi ad gregem vel ad currum Domini fero captis, quoniam (Psal. 39. 13.) *multiplicatæ sunt iniquitates nostræ super capillos capitis nostri*, & indigni sumus, quorum nomina divinis auribus ingerantur, ne forte & labia tua immunda fiant cum nos nominaveris, & necesse sit os tuum igneo carbone * perstringi (Isa. 6. 6. * An pertingi?), potes tamen vel humilitate vel fiducia Vatis antiqui dicere: *Domine, dimitte illis, aut dele me de libro tuo*. (Exod. 32. 32.) Quod ille divini colloquii particeps, non salutis suæ negligens, nec insolens Domino, profundi arte consilii ausus est dicere; ut Domino justo debitum peccatori populo interitum comminanti, oblationem suæ potius abolitionis opponeret, divinæ videlicet pietatis justitiæque secutus, ut parceret & injustis misericordia Domini, dum justum non potest delere justitia.

11. Hac & pro nobis Dominum altissimum conditione constringe, ut dum eximere te libro suo non potest, per obtentum justi sui recipiat injustos. Nam *quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo*; (1. Johan. 4. 4.) ideo fortior est justitia pro peccatoribus defendendis, quam iniquitas adversus patrocinia Sanctorum. Vellem quantum in me est adhuc prorogare sermonem, nisi & charta deficiens, & metus fatigationis tuæ cogeret verbis modum poni, & epistolam terminari. Tu in omnibus indulge temeritati meæ, & responde mihi, ut consoler & instruar litteris tuis.

12. Nunc [i] Sanemarium portitorem hu-

[a] Ita MS. Regius. Ceteri codd. *præ*.

[b] Sic LXX. Psalterium vetus Græc. & Rom. S. Hilarius & S. Augustinus in commentario super Psalmos, & omnes excusi & MSS. codices, præter Vien. in quo *super matre sua, ita retributio*, ut in Vulgata.

[c] Ita Psalterium Romanum, LXX. S. Hilarius, nec multo aliter Ambrosius.

[d] Expunximus verbum *dicens*, quod abest a MS. Vaticano, nec male.

[e] Ita MSS. Reg. & Vatic. Alii, *levat*.

[f] Ita Psalterium Romanum, S. Ambrosius, & Paulinus epist. 40. n. 4.

[g] Pronum fuit emendare juxta MS. Vatic. *ministrans*; videtur enim respexisse Paulinus ad locum Apostoli 1. Timoth. 4. *bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei*.

[h] Ita MSS. Reg. & Vien. cum editis tribus. Alii *carnis*.

[i] Sic emendavimus ex MSS. codicibus. Ante erat, *sanctum Marium*.

jus

AN. 397.

jus epistolæ commendamus specialiter unanimitati tuæ; ut, sicut rogavimus sanctum Episcopum & patrem nostrum, ita ordinetur a vobis. Conservum enim eum, data in Domino libertate, reddidimus: sed vobis in domo Domini serviat delegatis ad parentum nostrorum memoriam obsequiis, ut per religiosam servitutem obtinere firmam libertatem sub vestra defensione mereatur. Age & apud sanctum presbyterum fratrem Exsuperium, ut in casa Ecclesiæ terrulam, qua * victum suum procuret, accipiat. Præterea rogo, ut epistolam meam ad filium nostrum Daducium etiam, si in Galliis agit, sine ulla dilatione facias ab Episcopo transmitti per conservum fidelem & impigrum. Si clericum forte noluerit occupari, unum de Alingonensibus dignemini mittere cum epistolis vestris, quibus litteræ nostræ juventur: dignam enim interventu vestro causam ex epistola mea, quam ad eum feci, cognoscetis. Imprimis autem celeritate agendi opus est, ut sanctissimus presbyter, qui & vita & ætate venerabilis vim, qualem exposui, sustinet, quamprimum ab alienarum ædium exsilio liberetur.

* Nota.

EPISTOLA XIII.*

* Alias XXVII. & XXXIII. pars 2. quæ autem 13. erat, nunc 27.

Scripta anno 397. exeunte.

Nupserat Paulina sanctæ Paulæ filia Pammachio viro Proconsulari, ut ait Palladius in Lausiac. c. 122. immo secundum Hieronymum epist. 26. Consulum pronepoti. Hanc in flore adhuc juventæ defunctam Pammachius multis prosecutus lacrymis, etiam largissimis in pauperes eleemosynis refovebat. Utroque eum nomine & consolatur & commendat Paulinus, mortuæ laudibus subinde inspersis.

Dilectissimo [a] fratri, merito prædicabili & venerantissimo
* PAMMACHIO, PAULINUS.

* V. N. XXXII.

1. UT hactenus tacendi tempus congrua humilitate servavi, ita nunc debita caritate loquendi tempus agnovi, frater in Christo Domino venerabilis & dilectissime. (Eccli. 3. 7.) Scriptis enim sancti viri fratris nostri [b] Olympii, communis unanimi, nuper accepi tam inopinatum mihi quam inoptatum tui mæroris indicium; in quo meæ tibi tristitiæ consortium & vocis officium [c] dein defore, ut sileant privati amoris affectus, sed caritas Christi Domini & Dei nostri, quia in ipso nobis & per ipsum, ut unius corporis membra, connectimur, non permisit. Ipse enim nos Dominus Deus noster vitæ nobis pater & pietatis magister per illud cœleste vas electionis suæ docuit *gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*; (Rom. 12. 15.) vicissimque nobis compati, & invicem onera nostra portare: ut mutuis consolationibus roboraremus communem fidem, & fatigata pectora foveremus. Cui muneri Deus tantum dedit, ut eo functum magnæ civitatis instar amplificandum promiserit, enuntians per Prophetam, quia *frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna*: (Prov. 18. 19.) videlicet quod munimentum animæ dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus obsistat.

2. Sed si forte idipsum culpæ magis quam gratiæ judicetur, quod tardius fungar officio caritatis, credas velim illico ut agnoverim, scripsisse me. Neque videar de [d] negligentia tui serus audisse, cum ipsa me & loci remotio, & propositi ratio defendat: quo secretus ac tacitus agens, neque videre nisi raros prætereuntium possum, neque interrogare de sanctis fratribus, nisi caros volo: semper tamen & in meo silentio tui memor, nunc ut caritas postulare visa est, opertum pectore affectum reclusi, & per has ad te litteras promsi, quibus ad sanctam mihi unanimitatem tuam, qua potui via profectus sum; quia non potui iisdem corpus & animum meum finibus continere, cum caro, ut semper, infirma per hiemem longius commoveri negaret; (Matt. 26. 41.) & qui semper est promtior spiritus ferventibus ad te desideriis evolaret; ut quem corpore non tenebam, mente complecterer. (Psal. 61. 5.) Cucurri igitur in siti desideriorum ad te; mi frater in Christo unanime atque venerabilis, & si me vicissim intueris animo, tecum esse me totum videbis & senties. Nam si verum illud est, sensu nos potius videre & audire, certe adsum tibi & potiore mei parte, cum animo ad te venerim: quo nisi adsimus, [e] ubi etiam corpore intersumus, præsentiam non probamus, vacua nostri imagine, mentis absentia. Quamobrem signatum amicitiæ munus impendi, [f] aptumque nostra fide feci, ut te spiritali aditu visitarem. Hanc de te invicem gratiam quæso merear, ut tu quoque me interioribus videns oculis, tamquam adstantem cominus, & coram loquentem & coanhelantem anxietudini tuæ de necessitate communi, vel patientiæ congratulantem de spe fidei, in hoc sermone suscipias pariter atque conspicias. Sermo enim viri mentis est speculum. (Matt. 12. 34. Luc. 6. 45.) Nam & ipse Dei sermo confirmat, quia *ex abundantia cordis os loquitur, & thesaurus pectoris publicatur eloquio*. Ob hoc in veritate qua stamus in Christo, expres-

[a] Edit. Chiffl. *Domino merito prædicabili, & honorando fratri* PAMMACHIO, PAULINUS.

[b] Ita MS. Regius. Alii codices addunt *Episcopi*, sed frustra V. Vit. c. 32. n. 1.

[c] Addidimus *dein* & *sed* ex MS. Reg. & edit. Chiffl.

[d] Ita MS. Reg. & edit. Chifflet. Ante erat, *Neque videar de te negligentia mea serius audisse*.

[e] Sic MS. Reg. & edit. Chifflet. Alii, *ne . . . . intersimus*

[f] Ita reposuimus ex MS Reg. & edit. Chifflet. Alias, *dignum*.

AN. 397.

A sum his tibi litteris animum meum suscipe; nec volo amicitiam nostram tempore metiaris. Non enim hæc, ut secularis est, quæ spe sæpius quam fide paritur; sed spiritalis illa, quæ Deo auctore generatur, & arcana spirituum germanitate coalescit. Quo fit, ut non diuturnitatis usu crescat ad amorem, neque documenti exspectatione pendeat; sed, ut filia veritatis dignum est, statim firma & magna noscatur; quia de pleno incipit orta per Christum.

B 3. Hac igitur te caritate complexus ita veneror, ut membrum Christi; ita diligo, ut commune membrum meum. Quomodo enim non una mens, quibus una fides? Quomodo non unus animus, quibus unus Deus? Ac per hoc quomodo diversum pectus sit in affectione tolerandi, quibus corpus unum est in compage credendi? Vere dico, & non mentior, dum animi tui motus cogito mea quoque viscera sentio suspiriis tuis duci; &, ut vere socialia membra, vulneris tui dolore configi. C Quamquam me non minus prudentiæ & fidei tuæ reputatio reficiat, quam afficit cura mæroris. Denique addubitasse me fateor, utrum mæsta pro meo affectu tibi, an potius gratulantia pro tua fide verba præberem. Nam ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audivi; isto etiam patrefamilias, per quem scripsi, indicante prudentiam & sanctitatem veræ in conjugem * caritatis tuæ; quam non vacuam fletibus, ut maxima pars mortalium, D neque vano, ut spei nostræ expertes solent, pomparum inanium honore comitatus es; sed remediis salutaribus & vivis * operibus, hoc est, eleemosynis prosecutus, debito ordine primum caro funeri justa persolvens, piis lacrymis & largo caritatis rore perfusus [a] religiosius exsequias honorasti.

* Paulinam.

4. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo; nam id quoque Deo placitum monstrat Scriptura divina, cum dicit: *Fili produc lacrymas in mortuo, & quasi dira passus* E *incipe plorare, & non despicias sepulturam illius*. Denique patriarchæ nostri hujus quoque religionis exemplo sunt. Nam pater fidei matrem vocationis nostræ Saram suam flevit, non utique diffidentia recipiendæ, sed prægressæ desiderio. Quomodo enim resurrectioni diffideret fidei pater, & repromissionis beatæ primus auditor? Idem tamen humanitatis memor, non sprevit corporis curam propter animæ securitatem; sed emto ad sepulcrum agro, mortuam suam pretiosa sede composuit; docens pariter quid sibi * isti deberent homines providere; cum is, qui ad Dei verbum de terra patriæ cogna-

Eccli. 38. 16. Gen. 23. 2.
Gen. 23. 9.
* for. justi.
Gen. 12. 1.

A tionis exierat, nihilque præterea de pervagatis natione diversa spatiis comparaverat, omnis terræ advena, solum tamen agrum sepulcro, id est, non temporalem, sed æternam possessionem, nec terram avaritiæ, sed quietis, emisset. Jacob quoque dilectam illam & expectatam Rachel & tumulo celebri honoravit, & * titulo; ut religiosum & præsenti dolori solveret, & posteris testaretur officium. Quamquam illum locum titulo mortis uxoriæ prophetica mente signaverit, B providens Legem ortu Evangelico sopiendam. Quo mysterio conjux Patriarchæ, quæ pluribus locis in Ecclesiæ imaginem vixit; tamen ut reor, in Synagogæ typum moritur, & partu filium doloris enixa illic, ubi erat Virginis partu Legi finis edendus: *finis etenim Legis Christus*. Sanctam vero & sanctificatam spem per humandi curam nos Tobias docet, hujus specialiter muneris prærogativa justificatus a Domino, & archangeli voce laudatus; quod prætulisset C prandio suo pauperis sepulturam. Negligens enim ventris; quia diligens animæ, maluit corpore esurire quam spiritu; ut nobis quoque esset exemplo, quo præoptemus jejunare cibo carnis, ut saturitatem animæ conferamus. Quare bona religio sepulturæ. Bonæ lacrymæ caritatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri. Bonæ & lacrymæ orationis, quibus & David stratum suum per singulas D noctes rigabat. Sed quid sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit & Jesus amicum, hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo [b] infunderet lacrymas; & quem resuscitaturus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana; licet in illo uno totam simul conditionem generis humani misericors & miserator Dominus deploraverit & illis lacrymis [c] quibus peccata nostra flevit & laverit.

Gen. 35. 19. 20.
* id est, epitaphio.
Rom. 10. 4.
Tob. 12. 12.
Gen. 23. 2.
Gen. 50. 1.
Psal. 6. 7.
Johan. 11. 35.

5. Idcirco & tuæ, frater, lacrymæ sanctæ & piæ, E quia simili affectione manarunt, & dignam casti cubilis flevere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio caritatis. *Mulier* enim *grata suscitat viro gloriam* cum tenetur, atque ideo suscitat & desiderium cum præmittitur. Verum illa, ut fuit semper, ita & erit *in perpetuum corona viro suo*, & *non extinguetur lucerna ejus: extendit* enim, ut scriptum est, *brachia sua ad opera utilia, os suum aperuit prudenter, operata est viro suo bona*; gloria & honore coronavit te, ut jucundaretur tecum in diebus novissimis; & ob hoc * fletu magis digna quam luctu; & desideranda potius pertinaciter quam lugenda est.

Prov. 11. 16.
Eccli. 26. 16.
Sap. 4. 2.
Prov. 12. 4.
Prov. 31. 19.
Ibid. v. 26.
* Vide n. 10. hujus loci expositionem.

* Sic edit. Chifflet. Optime quidem V. Not. 91.
[a] MS. Reg. & edit. Bad. & Grav. religiosius.
[b] MS. Reg. fundere.

[c] Sic MS. Reg. & edit. Chiffl. Ante erat, *illis lacrymis peccata nostra fleverit & laverit*.

Nam

AN. 397. Nam ipsa meritorum illius reputatio, ut acerbam imperat mærorem superstiti, quia justus defunctus relinquet pœnitentiam; ita & consolationem uberem præstat fideli, quia *immortalitas in memoria justi*. Sap. 4. 1. Neque tibi, sancte frater, hinc acrior doloris stimulus ingeratur, quod primæva decessit; quoniam huic ipsi casui solatium præbet sermo divinus: Sap. 4. 7. *Justus enim*, inquit, *si morte præventus fuerit, in refrigerio erit*.

6. Sed ne vel immatura tibi ad obitum B fuisse videatur, eadem tibi Sapientia sequentibus verbis probat anum quoque illam fuisse: *Senectus*, inquit, *venerabilis est non diuturna, neque numero annorum computata. Cani sunt enim*, inquit, *sensus* [a] *hominibus, & ætas senectutis vita immaculata*. Quare gratulemur justo ejus [b] accitu & fine maturo; quæ etsi adhuc flore annorum virebat, tamen morum sanctitate canuerat, & ætatem puellæ stipendiis senectutis ornabat. Unde & tibi ipsæ, quæ acerbant vulnus animi, C causæ solatium majus afferre possunt, quod tam sanctam feminam etsi non habes, habueris tamen. Commune enim tibi cum omnibus, amisisse mortalem; paucis vero tecum meruisse optimam: quo minus miror illam in hoc seculo non moratam, & ad Christum citius accitam; Sap. 4. 14. & 10. *Placita enim erat Deo anima ejus; & idcirco*, ut scriptum est, *properavit eam de medio iniquitatis educere, ne intellectum* nostrum *malitia* nostra *mutaret*; 1. Iohan. 5. 19. quia *totus hic mundus*, ut scriptum est, *in maligno jacet*: 1. Cor. 15. 33. & *colloquia mala plerumque corrumpunt mores bonos*: Eccli. 13. 1. & *qui picem tangit, inquinabitur ab ea*; quo metu quidam Sanctus moræ metuens, & de tardo [c] fine sollicitus, orat Deum ut notum sibi faciat finem suum, Psal. 38. 5. & numerum dierum suorum: & quoniam revelante Spiritu, quo prophetabat, agnovit prorogata sibi tempora, Psal. 119. 5. sec. Psalter. Rom. ingemit dicens: *Heu me quod incolatus meus prolongatus est*. Causam vero gemitus & timoris sui hanc esse testatur, quod *habitaret* [d] *cum tabernaculis Cedar*, id est, in tenebris istius mundi. Nam *Cedar* Hebræo idem quod ore Romano vocatur *Obscuritas*.

7. Denique ipse David in duobus filiis diverso merito sibi amissis mysterium istius veritatis exercuit; qui filium dilectissimum, quem fleverat ægrotantem, non flevit amissum; 2. Reg. 12. 22. certus infantem ad pacis æternæ beata translatum: at vero idem Abessalon, A quem inimicum habuerat, mortuum lamentatus est, quia divinæ justitiæ ut Propheta conscius, desperavit impio requiem, & resurrectionis bonum scivit indebitum parricidæ. Sed tamen idem, ut dixi, parvulo illi suo ægrotanti impenderat lacrymas, & regios cultus atra veste mutatus, cilicio, cinere, jejunio, [e] sultus, preces ad Deum miserat. Postea vero quam filii morbum vitæ finis absolvit, quasi deficiente curarum materia, hunc sibi lugendi finem fecit, quem parvulus vivendi acceperat. B Itaque ut filius corpore, & pater luctu solutus est; simulque tristitia pectora & vestimenta deponens, & cibum sumsit, & cultum resumsit, & squalidam pulvere caput deduxit unguentis; sciscitantibusque pueris suis, quos obstupefecerat tam inusitatus patriæ ordo pietatis, ut qui ante orbitatem luxerat, gauderet orbatus, respondit: *Ego ad illum ibo, ille vero ad me non revertetur*. 2. Reg. 12. 23.

8. Satis, ut opinor, docuit Rex Propheta, C quam post nostros sollicitudinem debeamus induere, videlicet ut de nostro potius itinere * quo sequimur, quam de illorum qui jam prægressi pervenerint, laboremus. * Sacchin. for. qui Pium est contristari de avulsione carorum; sed sanctum, lætificari spe & fide promissionum Dei, & dicere animæ laboranti: *Quare tristis es, & quare conturbas me? numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Psal. 41. 6. Psal. 40. 9. Acceptior est autem Deo grata lætitia, quam diuturna quasi querula tristitia. D Nam hoc illo Davidico docemur exemplo, ut inanes lacrymas non effundamus; quæ utique superfluo mortuis donantur, nihil conferentes recepto, & gravantes relictum. Ideo David vivente filio flevit, functo gratulatus est: quia spirantis adhuc * commeatum poterat precibus & lacrymis impetrare: * V. N. LXIV. accito autem divinitus jam gratulari debebat, ut fecit, quia dubitandum non est melius esse votis nostris Dei placitum.

E 9. Salva igitur fide, pietatis officia pendamus; & salva pietate, fidei gaudia præferamus. Esto, temporaliter fleat pietas, sed oportet ut jugiter gaudeat fides. Desideremus nostros ut præmissos; sed non desperemus recipiendos. *Deus* enim noster *vivorum est, non mortuorum*; Matt. 22. 32. 1. Cor. 15. 12. 1. Thess. 4. 12. & in Christo mortuos dormire Apostolus dicit, ut de somno intelligas temporalem esse mortem. Dormienti enim consequens est excitari & surgere. Quod cum ita sit, geramus in ca-

a Ita MSS. & excusi codices. Sic græcum in morem exsulis Paulinus *hominibus*, in græco *ἀνθρώποις*. Vulgata, *hominis*.

b Sic MS. Reg. & ed. Chifl. Alii, *acciti & fini*.

c Emendavimus *fine* ex edit. Grin. in marg. Ante erat *fene*, nullo sensu.

d S. Augustinus in Commentario super Psalmos: *Cedar, quantum meminimus ex interpretatione nominum Hebræorum, tenebras significat*. Vulgata, *habitavi cum habitantibus Cedar*, refragantibus omnibus codicibus nostris tum manuscriptis, tum editis.

e Sic MS. Reg. & edit. Chifl. Ante erat, *fletu*. In edit. Schot. *fultus*.

AN. 397. ritate nostrorum familiaris consuetudinis A desiderium ; sed a fide nostra solatium de fiducia resurrectionis habeamus.

10. Hia igitur, frater dilectissime, & verborum & exemplorum cœlestium autoritatibus ut ad pietatem lacrymarum usus es, ita etiam ad earum modum utere. Scriptum est enim: *Omni rei tempus*; & tempus [Eccli. 3. 2. sec. LXX.] plorandi fluxerit, gratulandi modo tempus est. Quia *Dominus prope est*, & Scriptura divina, quæ producere nos lacrymas quasi evaporando dolore permittit, terminos [a] B quoque designato præscribit tempore, cum [a] [* V. N. XXXIII.] dicit, * amaritudinem luctus uno ferendam die. [Eccli. 38. 17.] O divitiæ bonitatis Dei ! quam pia idipsum solicitudine nostri cavet ! non pietatis propensæ invidus, sed infirmitatia nostræ conscius, & omnis immodici temperator, lacrymas in mortuo produci jubet, amaritudinem vero lugendi uno tantum die claudit ; illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, & anima respirat : istud vero præcidens, quod immoderato & irra- C tionabili crucistu mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei explicat; [Eccli. 38. 19.] subjecit enim : *Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, & cooperiet virtutem*; quia *tristitia* illa tantum *salutaris quæ secundum Deum est*. [2. Cor. 7. 10.] Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est, de infirmitate [b], *carnalis* est *tristitia*, *mortem operatur*. [b] [Psal. 77. 15. Num. 20. 21.] Quod licet autore diverso, tamen D uno per utrumque Sanctorum Dei spiritu & verbo Scriptura concinit: mors enim vera [c] virtutis adopertio est. Nam si virtua [c] [1. Cor. 1. 24. Psal. 43. 20. Col. 3. 4.] Dei & vita nostra Christus est, vere dictum vides, mortem festinare hoc mærore, quo virtus operiatur : & homo totus quasi quadam inferni voragine, sic *graviore tristitia*, ut Apostulus ait, *absorbeatur*. Sed Deo gratias, quod hujus in te laboris & timoris mihi compendium facit conscientia virtutis & prudentiæ tuæ, cujua lar- E gius tibi lumen est, quam ut tristitiæ tenebria possit operiri : quin potius tua virtus tristitiam [d] largior tegit, mortemque [d] ipsam & vim noxii mæroria absorbet. Non id verbis meis tibi largior, neque conjectura virtutis tuæ loquor : opera tua hoc A de te contestantur, & me comperta loqui cogunt. AN. 397.

11. Veniam enim jam ad prædicationem operum tuorum, & ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo. Sus euim cuique parti debita persolvisti, lacrymas corpori fundens, eleemosynam animæ infundens. Vere conscius veritatis, & filius lucis, ubi mortem sciebas esse, flevisti ; ubi vitam credis, * operatus es : vacuia inania, vivis viva dependens. [2. Cor. 2. 7.] [*V. N. XCI.] Itaque patro- B nos animarum nostrarum pauperes, qui tota [e] Romæ [f] stipe meritant [g] multi [h], ut dives in aula Apostoli congregasti. [e f g h] Pulcro equidem tanti operis tui spectaculo pascor. Videre enim mihi videor tota illa religiosa miserandæ plebis examina, illos pietatis divinæ alumnos tantis influere penitua agminibua in amplissimam gloriosi Petri basilicam per illam venerabilem [i] regiam [k] [i] [k] cerula eminus fronte ridentem, ut tota & intra basilicam, & pro januia atrii, & pro [* V. N. XXXIV.] C gradibus campi spatia coarctentur. Video [* V. N. XXXV.] congregatos ita distincte per * accubitus ordinari, & profluis omnes saturari cibis, ut ante oculos Evangelicæ benedictionis ubertas, eorumque populorum imago versetur, quos quinque panibus & duobua piscibus panis ipse verus, & aquæ vivæ * piscis Christus explevit : [Matt. 14. 19. Joan. 6. 51.] [* V. N. XXXVI.] non usitato more creaturam cibis hominum, sed novo munere jam paratos hominibua cibos gignens; cum operta manus divino suggestu visibi- D les epulas ministraret, & in alimenta corporea spiritali fecunditate proflueret ; ineffabilibus panis & carnis fontibus, in spem jejunarum adhuc gentium, esurientes fidem populos carnaliter satians, & spiritaliter irrigans, indeprehensis auctibus comesta supplens, edenda suppeditans, & ad morsus edentium fragmina [l] subcidiva depromens ; [l] ut inter manus vel in ore sumentium crescentibus cibis, sentirent potius escarum suarum copiam, quam viderent ; morsibus re- E deunte consumto, & dentibus subeunte sumendo.

12. Ipsius enim Domini exemplum in opere ejus gerens, præcepisti turbam residere in terra : sic enim & Jesus jussit, ut legimus in terra recumbere. [Matt. 14. 19. Marc. 6. 39. Luc. 9. 14.] Nam in re & ipse Dominus erat, sicut est, quia nemo

a Ita emendavimus ex MS. Reg. & edit. Chiffl. Ante erat, *termino . . . . tempora*.

b Expuncto verbo *est* juxta MS. Reg. & edit. Chiffl. subnectimus alteram epistolæ partem quæ in vulgatis & MSS. quibusdam codicibus ad Alethium inscribebatur uno eodemque tenore epist. 33. Vide Dissert. 3. n. 13.

c Sic MS. Vien. & edit. Chiffl. Alii codices addunt *animæ*, parum ad rem.

d Hand vocem addidimus ex MS. Reg. & edit. Chiffllet.

e Ita MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. Alias, *Romæ*.

f Sic MS. Vien. & ed. Chiffl. Alii, *stipem*.

g Ita MS. Vien. & ed. Chiffl. & Sacchin Ante erat, *multitudinem*.

h Sic. MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chifflet. Alias, *aulam*.

i Ita MSS. Varic. Vien. & edit. Chifflet. & Rosv. At MS Reg. cum editis quatuor *reginam*. Estque *regia*, seu *regina*, præcipua Vaticanæ basilicæ porta. Vide Not. XXXIV.

k Sic MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis. MS. Varic. & edit. Rosv. *cerulea*.

l Ita MS. Vien. & edit. Chiffl. Ed. Grin *subcisiva*. Alii codices, *subcisiva*.

Christi

AN. 397. Ichan. 6. 10. Christi opera sine Christo agit: cujus munere & benedictione copiosos tibi panes, ut accepisti in nomine ejus, sicut discipuli ab ipso benedictos acceperant dividendos, per innumera pauperum ora ª demensus es; & manducaverunt, & saturati sunt: & quod abundavit de panibus, tulerunt omnes, unusquisque sportas suas plenas. Sed tu Matt. 15. 37. Marc. 8. 8. omnem redundantiam fragmentorum spiritalium collegisti, de duodecim cophinis apostolicam fidem, de septem sportis gratiam spiritalem; non minus mirabiliter operante in tuis panibus Christo, qui in tuo isto convivio panem tuum carnalem in cœlestes cibos transtulit, & in æternam tibi saturitatem paravit. Recumbens enim jure cum patribus ᵇ Abraham, Isaac, & Jacob, Matt. 22. 11. Matth. 8. 11. convivio Christi, veste præditus nuptiali, quia tecum istic in pauperibus suis Christus recumbit, & *habet* in te *Filius hominis* Matt. 25. 35. Matt. 8. 20. *ubi reclinet caput suum.*

13. Juvat etiam nunc in spectaculo & prædicatione tanti operis immorari. Non enim hominis, sed divina per hominem opera laudamus. Quam lætum Deo & sanctis angelis ejus * de hac tua, ut dici solet, pera * spectaculum sacer editor exhibebas! (1 Cor. 4. 9. * V. N. XXXVII. & XXXVIII.) quanto ipsum Apostolum attollebas gaudio, cum totam ejus basilicam densis inopum cœtibus stipavisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, & Apostolico eminus * solio coruscans, ingredientium lumina stringit, & corda lætificat: (* V. N. XXXIX.) vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrimque porticibus latera diffundit; * quave prætento nitens atrio, fusa vestibulo est; ubi * cantharum ministra manibus & oribus nostris fluenta ructantem, fastigatus solido ære tholus ornat & inumbrat, non sine mystica specie * quatuor columnis salientes aquas ambiens. (* V. N. XL. & XLI. * V. N. XLII.) Decet enim ingressum Ecclesiæ talis ornatus, ut quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opere signetur. Nam & nostri corporis templum quadrijugo stabilimento una Evangelii fides sustinet; & cum ex eo gratia, qua renascimur, fluat; & in eo Christus, quo vivimus, reveletur; profecto nobis in quatuor vitæ columnas ᶜ, ille *aquæ salientis in vitam æternam fons* (Iohan. 4. 14.) nascitur; nosque ab interno rigat, & fervet in nobis: si tamen ᵈ possimus dicere, vel sentire mereamur habere nos cor ardens in via, quod Christo nobiscum ᵉ inambulante flammatur.

14. Quam lætum ergo tunc Deo, & angelis pacis, & cunctis Sanctorum spiritibus spectaculum præbuisti! (AN. 397. Isa. 24. 33. 1 Cor. 4. 9.) primo de Apostoli veneratione, cujus fidem ac memoriam tam multiplicata opulentiæ devotione celebrasti; sacras primum hostias, & casta libamina cum acceptissima ipsius commemoratione Deo deferens, deinde munificentia consequenti teipsum in corde mundo & spiritu humiliato acceptissimum sacrificium offerens Christo; in cujus tabernaculis veræ ᶠ jubilationis hostias immolasti, (Psal. 50. 19. Psal. 26. 6. Psal. 49. 14.) reficiens & pascens eos, qui benedictione numerosa laudis hostiam sacrificarent Deo. Quam bono tunc Urbs nostra tumultu tremebat, cum tu misericordiæ viscera reficiendis & operiendis pauperibus effundens, pallida esurientium corpora reformares, aridas sitientium fauces rigares, tremula algentium membra vestires, & omnium consona in Dei benedictionem ora reserares! Sed egena corpora fovens, redeuntibus in meliorem tui partem operibus tuis, retributione divina tuum potius spiritum saginasti; & benedictæ conjugis animam refecisti; in illam transfundente Christi manu, quæ tua pauperibus erogabantur, cum in ictu oculi permutata in cœlestes cibos carnalis esca transiret. Et quantum pecuniæ gravi dextera, geminatis excipientium palmis, hilaris dator & infatigabilis distributor infuderas; tantum illico angelis intervolantibus gremio Domini gaudentis invectum, in tricesimos tibi fructus ac reditus numerandum reponebatur. (Matth. 13. 8.) Neque divitiæ tantum sed & gratiæ benedictionum addebantur præmiis vestris. Vobis enim ad justitiam deputabatur conclamatio illa & comprecatio pauperum, qua per vestra munera benedicebatur Deo. Facili enim via ad aurem Dei voces inopum diriguntur, quia *oratio* ᵍ *pauperis*, sicut scriptum est, *nubes penetrat.* (Eccli. 35. 21.)

15. Poteras Roma ʰ intentatas tibi illas in Apocalypsi minas non timere, (Apoc. 3. 3.) si talia semper ederent munera Senatores tui. Vere tunc tibi nobilis esset illa nobilitas, quam sacrati patres, Abraham, Isaac, & Jacob, paternis sinibus exciperent; (Apoc. 7. 9.) quam prophetæ, apostoli, martires, id est, cœli senatus agnosceret; quam post togam nulla immundi sanguinis sanie funestatam, regali promissæ lucis stola Christus induceret, & in libro albo, hoc est, libro vitæ perennis, (Matt. 17. 2.)

ª Sic MSS. & editi codices, præter Rosv. in quo, *dimensus es.*

ᵇ Hanc præpositionem addidimus ex MS. Vien. & edit. Chifflet.

ᶜ MSS. Reg. Vien. & edit. Chifflet. *illuc.*

ᵈ Sic MS. Vien. cum edit. Chiffl. Alii, *possimus.*

ᵉ Ita MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. Ante erat, *ambulante inflammatur.*

ᶠ Ita in Psalterio veteri & Rom. & apud S. Augustinum in commentario super Psalmos. Apud LXX. & in Vulgata, *vociferationis.*

ᵍ LXX. & Vulgata, *oratio humiliantis se.*

ʰ Sic MS. Vien. edit. Chiffl. & Grin. in marg. Alii codices, *intentas.* Sic & S. Hieronymus Romam alloquens lib. 2. contra Jovinianum, in fine: *Maledictionem, inquit, quam tibi Salvator in Apocalypsi comminatus est, potes effugere per pœnitentiam, habens exemplum Ninivitarum.* Chiffletius S. J.

adscri-

AN. 397. adscriberet. Vere illæ divitiæ divites forent, quibus non draconis antiqui cruenta Mat. 9. 2. Luc. 9. 29. Apoc. 20. 12. sævitia, sed Dei Salvatoris immensa bonitas pasceretur, si quod bestiis aut gladiatoribus, & comparandis male profligatur & alendis, id propriæ donaretur saluti, cariusque nobis esset vivere quam perire. Sed & avaritia & liberalitate perversa Deo pro nobis egentes, zabulo contra nos prodigi sumus. Damnum in lucro, & in damno lucrum ducimus; vitamque nostram nec egenter redimere curamus, qui pro vita mortem emimus sumtuose. Beata esset nostra conditio, si æque Deo, ut hominibus, vel displicere timeremus, vel curaremus placere: si tantum præcepta Christi, quantum populi sibila vereremur; &, si [a] tanto laus quæ ex Deo est, quanto iste de vulgo plausus emeretur.

16. Beatus, qui non adisti in tale consilium; nec in cathedra pestilentiæ, sed in Psal. 1. 1. Apostoli sede, & in Ecclesiæ cœtu, id est, Christi theatro, non seditiosis, sed benedicentibus cuneis, Deo ipso spectatore, laudaris, Ecclesiæ munerarius; non [b] terrenæ, nec inania gloriæ, sed æternæ laudis ambitor. Non gladiatores nec belluas emis, sed quibus veros gladiatores, hoc est, harum tenebrarum principes perimas, [c] agis, & quibus veras bestias, hoc est, omnem zabuli virtutem superes, & presso impune vestigio conculces leonem & draconem. Beatus es, in quo benedicitur nomen Domini, Psal. 90. 13. & qui habes semen in Sion, & domesticos in Hierusalem, qui te vicissim in tabernacula æterna suscipiant. Non enim timebis Luc. 16. 9. illius divitis locum, qui in tartaro, hoc est in inferno inferiore, & exterioribus tenebris merito igne circumdatus, vel extremo contemti in hac vita pauperis digito rogabat aspergi; cui pater Abraham jure respondit: *Memento fili, quia recepisti bona in vita tua, & [d] Eleazarus mala: nunc vero hic consolatur, tu cruciaris.* Luc. 16. 25.

17. Ob hoc illi, censeo, divites hanc vel pœnarum vel deliciarum vicissitudinem perhorrescant, qui istic sibi tantum & vitiis affluentes, aut opibus abstrusis incubant nec partem posuere pauperibus; aut male prodigi egent merito, & æterna egestate plectendi; qui tam viles sibi fuerint caritate luxuriæ, ut iis pretiosior fuisse arguatur unius diei mensa, quam totius sui temporis vita. Hic ergo non communicabunt in AN. 397. æternum cœlestia bona pauperum, quorum istic pauperes bona terrena nescierint. Et horum gravius lingua torrebitur, qui debilitates modo pauperum vel horrent vel irrident, fastidiosi letaliter & faceti nocenter: qui prætereunt, & canibus lambenda dimittunt ulcera proximorum; quia omnis natura homini homo proximus. Nonne, quæso te, isti verius dicendi canes, qui ne canes quidem in curandis atque mulcendis hominibus imitati sunt, & de micis saltem a mensa sua cadentibus [e] saturari cupientes fratres, hoc est, natura matre germanos, non solum obseratis foribus excludi, sed etiam sævis verberibus expelli jubent? Unde credo illum in Evangelio divitem tartari, Luc. 16. 24. cum totus, ut clamat, miser cruciaretur in illa ignei gurgitis flamma, solius tamen linguæ refrigerium postulasse; qua sine dubio ideo vehementius cremabatur, quia in Eleazarum ante januam suam stratum, & canibus derelictum, sæpius superbo avarus ore peccaverat. Ob hoc & alibi præmonemur ponere ori nostro custodiam, docente Psal. 140. 3. Prov. 18. 21. Sapientia per Solomonem: Quia *in manu linguæ vita & mors*. Et alibi: *Verbis tuis*, Matt. 12. 37. inquit, *justificaberis, aut verbis tuis condemnaberis.*

18. Tibi igitur, frater in Christo unanime, cui sub hac pœna metus, & cum illa sede communitas; cujus os benedictione plenum est, cujus divitiæ ubera pauperum sunt, cujus domus hospitium Christi est, qui non Luc. 1. 920. Matt. 5. 3. Prov. 18. 11. ex versione LXX. jacere mendicum ante januam tuam epulante te sustines; sed contra tectis tuis lætus inducis aut tecum epulaturum, aut etiam jejunante te saturandum; tibi felix a peccatis egestas, & beatæ in virtutibus opes sunt. Tu & inter illos pauperes jure numeraberis, quorum est regnum cœlorum; & inter illos divites, quorum possessio civitas firma est; quia spiritu Dei dives es, & tuo pauper. Tales enim divites cum pauperibus suis diligit Deus, & sacris litteris celebrat, paginarumque perennium auctoritate nobilitat.

19. Hoc enim ipsum considerare te volo, eorum divitum, quorum vel crimina vel supplicia in Scripturis signata sunt, nomina significata non esse, quia sine dubio indigni erant ut sermone divino nominarentur, quos aut vitæ obliteravit impietas, aut avaritia delevit. Ideo prædixerat Dominus in Pro-

[a] Ita MSS. Vien. & Reg. In aliis codicibus, *tanti* .... *quanti*.

[b] Sic MS. Vien. & edit. Chifl. Ante erat, *arenæ*.

[c] Proclive fuit emendare cum Sacchino, *alis*; nam & supra dixit n. 15. *quod bestiis aut gladiatoribus & comparandis male profligatur, & alendis*. Porro quod S. Paulinus hic ait, *Ecclesiæ munerarius*, &c. simili modo a S. Hieronymo Pammachius epist. 26. *munerarius pauperum & egentium candidatus* appellatur. Vide descriptionem persimilem. *Sacchin.*

[d] Sic legitur in MSS. & excusis codicibus. Ita & apud Greg. Naz. orat. 20. de Macab. Prudentium Cathemerin. hymn. 10. v. 154. *Eleazar* in MSS. codicibus legi admonet Nic. Heinsius in Notis; & sic legit Paulinus noster carm. 32. de obitu Celsi v. 580. In græco tamen textu legimus Λάζαρον, & in Vulgata & MS. Vatic. *Lazarus*.

[e] Ita MS. Vien. & edit. Chifl. Alii codices, *satiari*.

pheta

[AN. 397.] [Psal. 15. 4.] pheta de ipsis: ***Nec memor ero nominum illorum per labia mea***, hoc est, per immortalium duo testamenta verborum, quæ oris divini labia bene dicuntur; quia & cohærent sibi, & uno Dei verbo aperiuntur, & [Cant. 1. 2.] per ipsa nos Deus ***osculatur ab osculis oris sui***. Hæc ergo labia pollui noluit nominibus impiorum divina justitia; & idcirco neque illius divitis nomen exstat, cujus vanitas & avaritia signatur; cui consumta jam vita de vitæ apparatibus cogitanti dictum est, ***Stulte, hac nocte*** [a] ***expostulatur anima tua, quæ*** [Luc. 12. 20.] [Luc. 16. 19.] B ***parasti cujus erunt?*** Neque hujus e tartaro divitis nomen insigne est, quod non esu prætermissum edito pauperis nomine intelligimus. Illius quoque divitis, qui gloriatus in lege completa, conditionem adipiscendæ perfectionis divitiarum suarum amore aversatus est, excitatem legimus, vocabulum [Matth. 19. 21.] non habemus. ***Erat enim***, inquit, ***habens*** [Marc. 10. 22.] ***multas possessiones***: & idcirco secura est illa sententia, quæ regnum coelorum omni di- [Luc. 18. 23.] C viti pene clauserat, nisi Deus, ut solus bonus, omnipotentiæ suæ excepisset hoc donum, ut divites pauperum voluntate ditaret. Hi ergo divites invisi Deo, & obliterati memoriæ, qui [b] æternis caduca * prævertérint, quique maluerint terræ quam Deo credere, escam tineis & prædam furibus congerentes &, ut scriptum est, cui thesaurisant ignorantes, quia nolunt intelligere cui debeant thesauros suos; digni qui nesciant quo successore dimittant; quia nesciunt quo largitore possideant. ***Quid enim*** D ***habes***, o homo, ***quod non acceperis? & quia acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis***, & de suis Deo donis superbis? Talium, mi frater, divitum nomina in Evangelio non scribuntur, quia nec in libro vitæ habentur.

[* id est, prætulerint. V. carm. 24. v. 344.] [Matth. 6. 19.] [Psal. 38. 7.] [Eccli. 2. 19.] [Eccli. 12. 20.] [Luc. 12. 21.] [1. Cor. 4. 7.]

20. Denique, ut scias non divitias, sed [Psal. 68. 29.] homines pro earum usibus esse culpabiles vel acceptos Deo, lege sanctos patres, Abraham, Lot & Job de opibus suis amicos Deo factos. Nam in Evangelio, quo ille E [Gen. 22. 3. 19. 2.] tartareus contemtor Eleazari dives prætermissus est, illum ab Arimathia Joseph divi- [Job. 31. 36.] tem nominari videmus. ***Beatus*** enim est, [Matth. 27. 31.] ***quia*** specialiter ***intellexit super egenum & pau-*** [Psal. 40. 2.] ***perem***, pio Christi corpus obsequio * mu- [Matth. 27. 32.] neratus, nec judicem pro injuria Dominici [* V. ep. 26. n. 2.] corporis interpellare veritus, & pio sumtu pretiosi velaminis & sepulcri novi dives in

A Domini sepultura. His te pagina sancta nominibus adscribet, & in talium divitum sor- [AN. 397.] te numeraberis, quorum opes æquas & animo. Non enim sibi habentes habebant, sed [Act. 2. 44. & 4. 32.] ***nemo quidquam dicebat suum***, & * humani [* Terent.] nihil a se alienum putabant: ut illa quon- [Act. 4. 32.] dam princeps fidei ***multitudo, cui unum cor, & anima una, & omnia communia erant***. Et vide rationem; facile judicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere dis- B cretos. Quomodo enim [c] excludimus a nostris modicis habitationibus, quos Deus una nobiscum istius mundi [d] conclusit domo? Quomodo [e] dedignamur terrenæ possessionis usu facere participes, quos & [f] inviti divinæ originis unitate consortes habemus? Hoc tenens Abraham, amicus Deo factus est: hoc observans Lot, evasit a Sodomis: hoc sectatus Job, de zabulo triumphavit. [Gen. 18. 3.]

21. Aperiamus & nos domicilia nostra [Gen. 13. 2.] fratribus; vel timentes periculum supradi- C ctorum exemplo patrum, ne forte quasi hominem excludentes, & angelum repellamus; vel sperantes mereri & angelos hospites, dum omnis advenæ transitum promta humanitate suscipimus. Pater enim Abraham dum peregrinos suscepit, excepit & Dominum cum angelis Christum; & in hospitali tabernaculo illum, quem in Evangelio coram [g] in semetipso Salvator exhibet, diem vi- [Johan. 8. 56.] dit. Sodomitas hospitum damnavit injuria, [Gen. 19. 8.] & Lot eo potissimum liberari meruit affe- D ctu, quod hospites prætulit filiabus. Non ille impius, sed perfecte pius; non enim filias viles habebat, qui inde mercedem meruit, quod pietati domesticæ prætulerit justitiam caritatis, hoc est, timorem Dei; cujus utique præcepto & spiritu recipiendis hospitibus serviebat: ac perinde jam tunc perfectum fidei mens illa complevit, quo dicitur nobis: ***Omnis qui reliquerit fratres, &*** [Matth. 19. 29.] ***sorores, aut matrem, aut filios, vel filias, propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit***. Hujus mentis per- E fectio, vel istius perfectionis mens, jam ab origine seculi justum Lot ab illo [h] Pentapolitano incendio liberavit, meruitque [i] pro [Gen. 9. 15.] hospitali domo totam in domum urbem munere Dei sortitus accipere; quia ille, qui in incesta & impia civitate solus & pius fuerat, & pudicus, ipsam superans * sanctitate pie- [* V. N. XLIII. & Var. Lect.] tatem, non dubitavit, quantum in ipso fuit,

[a] Ita MSS. Vien. & Reg. cum edit. Chiffl. Alii, *expostulabitur*.

[b] Sic ex carm. 6. v. 22. & 23. v. 303. emendavimus, refragantibus tamen omnibus codicibus, in quibus nullo sensu, ut mihi videtur, *serveant*.

[c] Ita MSS. Reg. Vien. & Florus in Catena lib. 11. in Epist. ad Hebr. cap. 13. v. 1. & edit. Chiffl. Alii codices, *excludamus*.

[d] Sic Florus, MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis Bad. Grav. Chiffl. Alias *concludit*.

[e] Ita MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. Alii, *dedignemur*.

[f] Sic Florus Lugdunensis in Catena lib. 11. ex Paulino, in Epist. ad Hebræos cap. 13. v. 1. & 2. MSS. Reg. & Vien. & edit. Chifflet. Ceteri codices, *in uno*.

[g] Hanc præpositionem addidimus ex Catena Flori lib. 11. MS. Vien. & edit. Chifflat.

[h] Id est, incendio quinque urbium a *πέντε quinque* & *πόλις urbs*. Item *pentapolim* Natal. 8. S. Felic. carm. 23. v. 231.

[i] Sic MSS. codices Reg. Vien. & editi 4. At MS. Var. cum edit. Grin. & Rosv. *per hospitalem domum*.

pudi-

AN. 397. pudicitia filiarum redimere hospitum casti- A
Job. 29. 15. tatem. Job vero, ille Domini igne examinatum argentum, sed semper oculum cæcorum, & pedem claudorum fuisse testatur, horumque operum in ipso tentationis suæ certamine mercedem reposcit, & recipit. Spoliatur opibus patrimonii, non animi;
a sed invulnerabilis corde, [a] ne labiis quidem
Job. 1. 22. peccat, nudatus ambitione substantiæ, sed armatus virtute patientiæ: orbatus prole, non cordis lumine, filios mentis suæ, hoc est, justitiæ opera complectitur, clamans: B
Nudus exivi de utero matris meæ, nudus opor-
Job. 1. 21. *tet in terram revertar. Nihil intulimus in*
1. Tim. 6. 7. *hunc mundum*, verum *neque auferre possumus*. Sed quia spiritales opes non amiserat,
b temporales quoque divitias pro patientiæ
Psal. 19. 7. triumpho recepit; & ditatus est [b] duplo,
Psal. 127. 2. quia probatus & purgatus erat septuplo.
V. N. XLIV.
c Labores enim, ut scriptum est, [c] fructum suorum manducaverat, in operibus piis elaborando, & idcirco fructus laborum suorum manducavit, in hoc etiam seculo præ- C
mia operum recipiendo.

22. Cum his divitibus tibi sors est, quia eumdem Deum divitiarum tuarum causam esse meministi, liber avaritiæ, quia servus
Psal. 67. 19. justitiæ. Iniquo mammona juste uteris; nec
Matth. 26. 17. captivus, sed vere Dominus es pecuniæ tuæ, quia possideris a Christo, cui captiva est ipsa captivitas. Gloriare igitur in Domino,
1. Cor. 1. 24. *quia non caro & sanguis tibi*, sed ipse, qui lumen est verum & sapientia Dei Christus, prudentiam hujus providentiæ *revelavit*, qua D
Matth. 25. 40. intelligis in omni egeno & paupere Christum cibari, potari, contegi, visitari, fecundum illos patres, quos ob hoc meritum,
Psal. 40. 2. quod supra dictum est, *in die mala liberavit Dominus*.

23. Ipse te *Dominus conservet, & vivificet, & beatum faciat, & ferat opem* nunc tibi *su-*
Ibid. 3. *pra lectum doloris* tui, convertat planctum
Psal. 29. 12. pium in gaudium sanctum tibi. Conscindat saccum tristitiæ tuæ, & reddat tibi læ-
Psal. 50. 14. titiam salutaris sui: confirmante spiritu prin- E
Psal. 17. 35. cipali, firmet in orationibus & eleemosynis, ut arcum æreum, brachia tua: perficiat pedes tuos tamquam cervi, ut & ad fugiendum zabulum, & ad consequendum Christum velox sis; & fixis gemino utriusque Testamenti ungue vestigiis, in via Do-
Eccl. 15. 12.
Psal. 114. 8. mini firmiter sistas, ereptis manu Domini pedibus tuis a lapsu, & oculis a fletu; ut cum benedicta conjuge tua in æternum pla-

A ceas Domino in regione vivorum. Fiet e- AN. 397.
nim tibi secundum fidem tuam, quia *fidelis Dominus in verbis suis, memor erit* in æternum hujus *sacrificii tui, & holocaustum tuum* Psal. 144. 13.
pingue fiet; teque ipsum vivam sibi hostiam
in odorem suavitatis accipiet remunerator Psal. 19. 4.
vestri fœnoris in illa die, qua locupletior creditoribus debitor suum cuique depositum multiplicata reddet usura. Nec longe retribuendi dies, albentibus jam propinqua messe regionibus. Johan. 4. 35.

B 24. Interim recipiendas opes [d] festiva tibi d
meditatione promittens, multo uberius animum tuum venturi fide, quam meo vel cujusquam sermone solaberis. Non enim modica animis credentium voluptas est, promissa fidelibus bona dulci cogitatione præsumere, & in paradiso jam animis deambulare. Si agricolam juvat spem messis in segete mirari, dum a messe fructum laboris exspectat; faciliusque fert moram temporum avaritia votorum, si pascat oculos, dum
C sperat eventus: quanto majorem nos capere possumus voluptatem, licet peccatores, attamen fideles servuli; quibus sparsi seminis non apud dubiam terræ fidem, sed apud incommutabilem Dei veritatem ratio mandata est, qui hoc speramus quod Veritas ipsa promittit.

25. Non enim ab humanis opinionibus, nec a fabulosis poetarum somniis, aut philosophorum phantasmatis post hominem futura colligimus, sed ab ipso fonte veritatis
D haurimus fidem rerum. Quis autem potuit divina magis, quam Deus ipse operum & statutorum suorum conscius, nosse? Non traduces in corpora aliena animas, ut fine monstra post hominem: neque omnino fine corpore permansuras, aut in corpore mentiemur occiduas. Blandiantur sibi mendaciis poetarum, qui non habent veritatis prophetas. Cæcentur opinionibus erraticis philosophorum, qui non illuminantur testimoniis apostolorum: & se desperatione solen- Sap. 2. 5.
E tur, qui spem non habent, dicentes: *Umbræ transitus est tempus nostrum, & non est* * V. N. XLV.
reversio finis nostri, quoniam * *consignatus est, & nemo revertetur*. Qui excæcati nequitiæ & infidelitatis suæ tenebris non possunt dicere:
Credo videre bona Domini in [e] *lumine viven-* e
tium. Nos vero tam egenis remediis non Psal. 26. 13.
indigemus, quibus ipsa Veritas Dei Verbum Deus resurrectionem carnis in vitam æternam, & spopondit docens, & proba-

a MS. Vien. *nec labiis peccat*. Abest etiam *quidem* a MS. Regio.

b MS. Reg. cum editis Bad. Grav. & Grin. *triplo*.

c Ita Psalteria vetus & Rom. S. Augustinus in Psalmos, & libri latini veteres. LXX. *palmarum*; Vulgata, *manuum*. Hic Paulinus dicit *fructuum*, ex ambigua voce græca τῶν καρπῶν; καρποὶ enim dicuntur & *fructus*, & *palmæ* seu *manus* ex Hieronymo in Epist. 141. V. Not. XLIV.

d Sic emendavimus ex MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. eaque lectio restituta confirmatur ex loco prorsus simili epist. ad Marcellam n. 8. ubi legitur: *fiducialiter futurorum bonorum sibi perpetuam felicitatem festiva meditatione promittat*, juxta omnes codices. Hic, erat antea in editis *festina*.

e Paulinus videtur legisse ἐν αὐγῇ, pro eo quod nunc habemus ἐν γῇ. Latin.

vit

AN. 397.

vit resurgens : Ipse enim Dei Filius, per quem omnia, & sine quo nihil, ipse testatus est : *Ego sum resurrectio* ᵃ *& vita, qui credit in me, etsi mortuus fuerit, vivet; & omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum.* [Johan. 11. 25.] Quod ne verbo solum assereret, sanxit exemplo; suumque ipsum, in quo omnis susceptio, hominem resuscitatum a mortuis, ostendit discipulis, in semetipso fidem carnis assignans, cum *dicit Thomæ : Infer digitum tuum huc, & vide manus meas; & infer manum tuam huc, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me habentem videtis.* [Johan. 20. 27. Luc. 24. 39.]

26. Hæc igitur testimonia, hæc documenta, hanc lucem fidei habentes, qua occasione poterimus de resurrectione dubitare, quam & de Verbo Dei audivimus, & Apostolorum oculis vidimus, manibusque palpavimus? [1. Johan. 1. 1.] quique ita per Christum Deo ᵇ vincti & insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus in terra nostra Spiritum sanctum, quem dedit nobis; [2. Cor. 1. 22.] & nostri pignus habeamus in Deo carnem Christi, quia intervallum istud immensum, quo a divinis mortalia disparantur, medio & inter utraque communi interventu suo, velut quodam, ut sic dixerim, ponte, continuat; ut ejus tramite terrena cœlestibus conserantur, cum hoc corruptibile nostrum incorruptio superna persuderit, & mortale nostrum, ut scriptum est, immortalitas hauserit, [1. Cor. 15. 54.] mortemque devictam victrix in Christo & a Christo nobis vita sorbuerit. Quod ut assequamur, non de veritate tanti boni, sed de nostri captu meriti dubitare possumus. Sed agamus quæ Christus jussit, ut adipiscamur quæ Christus *spopondit*. Veritas illius nobis adest, illi fides nostra non desit. Omnibus vita, omnibus via, omnibus janua est. [Johan. 14. 6. Matth. 11. 12.] Nemini claudit sua regna, quibus & vim permittit inferri.

27. Perge quo curris, ut apprehendas in quo apprehensus es : enitere per angustam viam, ut pervenias in amplam possessionem hereditatis æternæ. [Matth. 7. 13. Psal. 5. 2.] Habes jam in Christo magnum tui pignus, & ambitiosum suffragium, conjugem, quæ tibi tantum gratiæ in cœlestibus parat, quantum tu illi a ᶜ terris opulentiæ suggeris; non illam, ut dixi, ᵈ luctibus cassis honorans, sed vivis muneribus accumulans, quibus illa nunc gaudet; jamque illi hujus operis tui usus in fructu [Psal. 44. 10.] est, cujus adhuc tibi munus in semine.

28. Jam honoratur tuis illa meritis, jam pascitur tuis panibus, & affluit tuis opibus, in vestitu deaurata ᵉ cirmamicta varietate; pretioso lumine; non eget alienæ manus digito refrigerari, propriis ipsa digitorum suorum roribus, id est, dexteræ tuæ operibus, infusa. Non æque ampla dote nubentem locupletaveras, ut nunc ditificas quiescentem. Quantam enim tunc partem tuorum munerum cepit, cum eo solo, quod poterat induere, frueretur; nunc quantumcumque contuleris, totum simul, omnium sensuum voluptate dives, animo possidebit. Beata, cui tam numerosa apud Christum suffragia sunt; & cujus caput tam multiplex ambit illustrium corona gemmarum, nec alienis intexta floribus, sed domesticis corusca luminibus. Vere illa pretiosa Domino anima, quæ de tribus pretium margaritis capit. Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror ᶠ Eustochium, tu maritus.

EPISTOLA XIV. *

* Alias XVIII. quæ autem 14. erat, nunc 17.

Gratulatur redditam Delphino valetudinem, sapienter exponens quare justis eveniant mala. Et gratias agit de Basilii presbyteri explicato negotio.

Beatissimo & venerabili, semper nobis ᵍ desiderantissimo patri DELPHINO, PAULINUS.

ᵍ Scripta anno 398. post Pascha.

1. LÆTATI sumus in iis quæ per Cardamatem scripta & apportata sunt nobis. Sospitatis enim tuæ nuntius sermo, velut oleum lætitiæ impinguavit ossa nostra, [Psal. 111. 2.] ut repleti gaudio diceremus : *Magnificavit Dominus facere nobiscum*, [Psal. 125. 3. Psal. 40. 4.] qui nos in tui doloris lectulo visitavit; ut exsurgentes in tua sanitate, caneremus hymnum Domino nostro, quoniam *eripuisset oculos nostros a lacrymis*; [Psal. 114. 8.] differens te coronæ tuæ, sed reservans adjutorio nostro, ut te intentis orationibus tuis onera nostra relevante, & itinera ʰ præviante, leviores *curramus in odorem unguentorum* Domini : quem nobis in tua sanctitate fragrantem, etsi non apprehendimus merito, attamen sequimur affectu, sperantes per inseparabilem caritatis tuæ copulam deducendos nos ut perveniamus tuo ductu, quo tu proprio nisu perveneris. Nam in- [Johan. 12. 4.]

ᵃ Hanc vocem ex MS. Vien. & edit. Chiffl. addidimus, quæ tum in textu græco, tum in Vulgata habetur, & quam desiderant ea quæ sequuntur.

ᵇ Ita MS. Reg. cum edit. Chiffl. Sic quoque legit Florus Lugdunensis in Catena Patrum Græcorum & Latinorum, lib. 12. ex Paulino Nolano, sub titulo, *ex Epistola ad Pammachium*, in illud Epistolæ ad Ephæsios, cap. 2. v. 31. & 24. *Signati estis*, &c. Alias *juncti*.

ᶜ Sic MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. Ante erat, *a terrenis*.

ᵈ Ita MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. & Schot. in marg. Alii, *luctibus*.

ᵉ Edit. Rosv. *circumamicta*.

ᶠ MSS. Reg. & Vien. *Eustochia*.

ᵍ Editi, *desideratissimo*.

ʰ MS. Vien. & edit. Grin. *breviante*. Melius in aliis codicibus, *præviante*, ut ex sequentibus patet.

[AN. 398.] firmitates tuæ non sunt ad mortem, sed pro clarirate Dei, ut & virtuti tuæ perfectionem, & infirmitati nostræ virtutem conferant. De te enim ne perturbemur, multa noa jam a patriarchis Sanctorum Domini exempla confirmant.

A

2. Sicut ipsi patres fidei, præter alios [Gen. 27. 1. & 48. 10. & 49.] vitæ suæ labores in illa etiam senectute prophetica, qua interius luminati, jam mundi æternitatem & omnium seculorum seriem [a] prævidebant; corporeis tamen gravea oculis in infirmitate carnali spiritalem consummaverunt virtutem. Sic & beatus Job tentatus est ut probaretur, dimicavit ut vinceret, humiliatus est ut exaltaretur

B

flevit ut gauderet. Quid ipse Sanctus sanctorum? [Job. 1. 14. 1. & 2. 7. & 4. 1. & 5. 1. Matth. 27. 26. Rom. 6. 4.] nonne tunc vicit cum judicaretur; & cadendo per mortem resurrexit in gloriam? Quæ fortibus passionia infirmitatum, infirmis incitamenta virturum sunt. Infirmatur etenim validus, ut confortetur infirmus, & imitatione robusti discat superare congressus. Et ideo & justus castigatur, ut emendetur injustua.

C

3. Quare duplicem utilitatem operatur Sanctorum carnalia infirmitaa; ut & ipsorum spiritalia virtua exerceatur; & *qui prosperatur in via sua*, & viribus inoffensæ sanitatis insultans, dicit: [Psal. 36. 7. Eccli. 5. 4.] *Peccavi, & quid accidit mihi?* non audeat sibi de corporea felicitate blandiri: & forsitan metu divinæ potestatis adstrictus, ad justitiam corrigatur, dum ultricem Domini cœlestis manum impiis actibus jure expavescit, quam videat & justis severam.

D

[Prov. 11. 31. 1. Pet. 4. 18.] Nam si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui & peccatores ubi parebimus? Credimus autem, quia ideo proximis his temporibus graviora solito corporalium tribulationum tela perpessus es, pridem febrium ardore, nunc capitis humore vexatus, ut in illa requie Domini beatus possis dicere: [Psal. 65. 12.] *Transivimus per ignem & aquam, & induxisti nos in* [b] *refrigerium*. Lætificati igitur [c] hac Dei misericordia, qua respexerat in bonum humilitatem nostram, ut gravissimæ anxietudinis pœnam lucraremur,

E

cum pariter indicasses nobis sollicitudinem de re nostram, & securitatem; aliud in iisdem litteris divinæ gratiæ munus accepimus, illud videlicet curæ nostræ negotium de sancti presbyteri Basilii domo per operam tuam, ita ut desideravimus, explicatum.

4. Veniat tota illa benedictio super caput tuum, & in [* V. N. VI.] * coronæ tuæ cumulum supertexta florescat, qua benedixerunt Dominum in te, non solum ipsi ad quos beneficium pertinebat; sed tota propemodum Capua,

F

A

& celeberrima urbis ipsius ecclesia gaudio presbyteri coexsultans, dedit laudem Deo, qui adjuvisset pauperem de mendicitate, & humiliasset alia divitum corda, ut & ipsi habeant spem æternæ domus in civitate habitationis, qui digni habiti sunt per interventum sermonis tui ad intellectum bonum illuminari: quo per exigui domicili justam reformationem, æternum sibi in cœlesti tabernaculo pauperis sancti, a quo invicem recipientur, hospitium paraverunt. [Luc. 16. 9.]

B

EPISTOLA XV. *

[* Alias XXV. quæ autem 25. erat, nunc 20.]

Gratulatur Amando, quod Delphinus a gravi infirmitate liberatus, pristinæ sanitati sit restitutus: gratias agit de beneficio in Basilium presbyterum a se commendatum collato: comiter ludit in Cardamatis continentia.

[Scripta circa 398. & missa cum superiore.]

Sancto & merito venerabili, ac dilectissimo fratri AMANDO, PAULINUS.

C

1. EXCEPIMUS Cardamatem in gaudio caritatis & benedictione dulcedinis afferentem nobis omnia bona, litteras indices sanitatis vestræ, *lætificantes corda nostra, & dulciores super mel, & favum*: [Psal. 18. 9. & 11.] quarum suavitas sicut oleum penetravit interiora nostra, *exsultaverunt ossa humiliata*, & in voce exsultationis diximus Domino: [Psal. 50. 10. Psal. 47. 10. Psal. 71. 12. Psal. 34. 10. sec. Psalt. Rom.] *Suscepimus Deus misericordiam tuam*, qua *liberasti pauperem de potente, & humilem de manu fortioris ejus*.

D

Concurrebant undique in animum causæ gratulationum, quod accipiebamus litteras vestras, quod nostri memores probabamus, quod ad votum nostrum audiebamus incolumes, quod [d] Dominum meum * patrem nostrum [* Delphinum.] ex gravi & longa infirmitate sanatum cognoscebamus. De utroque vestrum pariter lætificati sumus: quia sicut eadem est tribulatio, quæ illum corpore, te corde confecerat; ita & eadem visitatio, quæ illi divinam opem *super lectum doloris*

E

& tibi refrigerium securitatis in cubili compassionis attulerat. [Psal. 40. 4.] Sed nihilominus cogitantes nos illius ægrimonias & animum tuum, stimulabat noster affectus, quod in illo tribulationis vestræ tempore nos forsitan sani atque etiam læti fuissemus. Sed gratias Domino, qui ignorantiæ culpam relaxat, nec, ut meruimus, fecit nobis; præveniens tristitiam nostram gratulatione, cum ita providere dignatus est, ut ægritudinis vestræ fugam eodem indice nosceremus, qui pariter nuntiaret & redditum

F

sanitatis.

a Ita MS. Vien. Ceteri codices, *providebant*.
b Sic MS. Vien. & Latinius. Sic quoque in Psalteriis quinque, in Vulgata, apud LXX. & S. Augustinum in Psalmos. In aliis codicibus nostris erat, *refrigerio*.
c MS. codex Viennensis, *e Dei misericordia, qui*, &c.
d MS. Regius, *domnum*. MS. Vien. *Dominum nostrum*.

a Quid

AN. 398.

A 2. Quid de illo vestræ sanctitatis opere dicam, quo tantom nobis etiam ad præsentis gratiæ cumulum, quantum vobis ad mercedis æternæ copiam contulistis? id est, de sancti presbyteri Basilii negotio; cujus *planctum convertistis in gaudium*, & *senectutem* composuistis in *misericordia uberi*. Facta est *in tabernaculo* ejus *vox lætitiæ & salutis*: neque cessat cum tota [a] domo sua gaudens consonis Ecclesiæ gratulationibus benedicere Dominum, qui respexerit humilitatem ejus, B & religaverit contritiones ejus; & eos qui gratulabantur malis ejus confusione perfuderit; ipsum vero conscisso tristitiæ sacco, lætitiæ vigore præcinxerit.

Psal. 29. 12. Psal. 91. 11. Psal. 117. 15. Luc. 1. 48. Psal. 146. 3. & 34. 26. Psal 29. 12. sec. Psalter. Rom. & vet. inr.

3. Unde pro ipsis fratribus nostris, quos ante rogari popósceramus, nunc unanimitatem vestram petimus, ut eos ultra solitum affectum diligatis; & si forte ipsi Burdigalam, ut solent, venerint, præsentibus gratias etiam de nostrorum sensuum ac viscerum affectione reddatis. Aut si tarda C fuerit eorum copia, cum prima adfuerit occasio, dignamini eis gratulationem debitam, & meritam benedictionem operis sui mittere, ut sciant & intelligant quam acceptum Deo sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua petitionem nostram in vestro interventu exorabiles receperunt; nobis quidem gaudium præsens de sua devotione præstantes; sed saluti suæ æternum commodum providentes. Nam etsi debitum [b] fecerint agnoscendo justitiam, ut alienum reddi D juberent; tamen gratia largiter habenda digni sunt pro ipso bonæ voluntatis affectu, quo potuerunt transgredi, & non sunt transgressi; & maluerunt id facere quod expediebat, quam quod licebat; & quod tam absoluto & puro corde nobis parere dignati sunt, ut de beneficio eorum disputari non posset: quandoquidem domum suam sancto presbytero, etiamsi propriam non probaret, restitui tamen sine difficultate jusserunt; ut eam, si de [c] suo jure non posset, E de illorum tamen munere possideret. Neque perdiderunt hujus tam sanctæ liberalitatis gratiam: nam vir ipse sanctissimus, cui Dominus juxta meritum vos [d] interventores providit, ita gratulatur, & prædicat, tamquam indebitum munus acceperit. Sed ipsis fratribus nostris modo respondere distulimus, quia per ipsorum homines sæpius de Campania commeantes, opportuniores occasiones non deerunt, quæ statim ad ipsos, ubicumque sunt, [e] dirigant.

Eccli. 31. 10.

4. De Cardamate ipso non modicam nos unanimitati tuæ gratiam debere profitemur, quem non solum ministerio [*] provectum, sed & spiritu proficientem recepimus. Nam cum in diebus Quadragesimæ advenisset, & eum ut clericum fraterno excepissemus affectu, quotidiana jejunia non refugit, & pauperem mensulam vespertinus conviva non horruit. Et quod magis mirum est, calicibus nostris contentus fuit; ut intelligeremus illum apud sanctitatem vestram [f] emendatum, sicut ex Apostolo erudiri; nec jam modio sed modico vino, quo non venter distenditur, sed cor lætificatur, [*] inebriati ad sobrietatem, spiritali crapula ructantem Deo hymnum, quem non solo ore vocalis, sed & tacito corde decantat, qui voluntatem Domini fideli [g] recipit auditu, pio narrat eloquio, & strenuo implet effectu. *Benedictus Dominus, qui facit mirabilia. Qui convertit rupem in aquas*, Cardamatem & clericum fecit, ut [h] videmus; & sobrium, ut credimus. Nam ut solemnitas Paschalis [i] revocavit dies prandiorum, incipiebat nobis circa meridiem murmurare, dicens: *Exaruit sicut testa* guttur meum, *& lingua mea adhæsit faucibus meis. Defecit anima mea*, & venter meus; & a fame & siti *adhæserunt ossa mea carni meæ*. Respondebatur illi quidem: *Fili, in humilitate sustine, & concupiscentia ventris non apprehendat te*, quia *non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei*. Ille autem *sicut surdus non audiebat*, & *sicut aspides surdæ obturabat nobis aures suas*, sed frustra. Ad prandium cupiebat implere ventrem suum, & nemo illi vel siliquam dabat, donec * ad vesperum declinaret dies; & hymno dicto quamlibet tristis de fame prandii, placaretur nobis de refectione cœnandi. Sed ne diutius jocando videamur injuriam facere gravitati ejus, quæ jam in stillicidis poculorum magis lætatur, quam in ebrietate rivorum, de commodis ejus serio loquar: Mulierem suam debilem, & ideo inutilem sibi asserit. Quod si ita est, peto ut ei aliquod mancipiolum præstetur.

AN. 398. [f] 1. Tim. 5. 23. Psal. 103. 15. ex Ambros. lib. 1. de fide ad Gratian. V. Not. XLVI. [g] Psal. 71. 18. Psal. 113. 8. [h] [i] Psal. 21. 16. Psal. 101. 6. Eccli. 2. 4. & 23. 6. Deut. 8. 3. Matth. 4. 4. Luc. 4. 4. Psal. 37. 15. Psal. 57. 5. Luc. 15. 16. * V. N. XLVII. V. N. clxxxviii.

a MS. Reg. *domo*. Sic veteres, & idem MS. frequenter.
b MS. Vien. *fecerunt*.
c Addidimus, *suo*, ex MS. Reg. & edit. Bad. & Grin.
d Eadem notione *Isaias* dicitur *Ezechiæ interventor* carm. 23. v. 195.
e MS. Vien. *dirigantur*.

f Hunc locum sic emendavimus ex MSS. duobus Reg. & Vien. & ed Grin. Ante erat, *e mendato, sicut est Apostoli erudiri ..... vino vel, quo*, &c. Utraque lectio recepta.
g Ita MSS. Reg. & Vien. Ceteri codices, *recepit*.
h Sic MS. codex. Viennensis. Alii, *vidimus*.
i MS. Vien. *revocabat*, minus bene.

AN. 399.

EPISTOLA XVI.*

Jovium clarissimum virum qui fato ac fortunæ multa tribuebat, docet providentiæ divinæ omnia subjacere. Eadem de re jam ad eum scripserat, forte carmen XIX. *Eumdem collaudatum ob insignem doctrinam atque eloquentiam, a Philosophorum lectione deterret, & ad sacrarum Scripturarum lectionem hortatur.*

* Alias XXXVIII. quæ autem 16. erat, nunc 20.

Scripta anno 399.

JOVIO [a] fratri, PAULINUS salutem.

1. FILIIS nostris [b] Posthumiano & [c] Theridio patriam de Campania, quam nostri gratia accessere, petentibus, non scribere unanimitati tuæ, contra officium & affectum putavi: non ab eo tantum præcavens, ne viderer communis observantiæ studium insolita a te mihi negligentia præterire, sed multo etiam illud magis, ne de tua in Deum mente secus crederer judicare, si omnem scribendi tibi occasionem diligens, per viros religiosis insalutatum te, tamquam a sanctis hominibus abhorrentem, prætermitterem; cum certe studiosus Christiani nominis, comprobatorque propositi etiam nostri amore docearis. Suscipe igitur libens, non illos ex meis litteris, sed litteras meas de illis probans, qui summa idipsum sanctitate curarunt, ut religioni haberent vel patriam te non adeundo revisere, vel te sine meis scriptis adire. Apte autem mihi visa est ad id quoque hujusmodi tabellariorum persona congruere, ut aliquid de pristina illa epistola responderem tibi, quam tu ad illas mihi litteras, quibus manifestum divinæ potestatis in elementis, & curæ circa nos beneficium prædicaveram, retulisti. Nam profecto retines me de tuis scriptis, id de quo tunc gratulans responderam, comperisse; unde suaseram, ne casibus Dei munus adscriberes; & [d] forte magis quam Numini arbitrareris argentum illud sancti commercii inter hibernos turbines & nautas avaros, amisso custode, servatum, in illud potissimum littus ejecta navi, in quo familiare nobis oppidum, tibi patrimonium tutissimis rem nostra finibus exceperat.

2. Sed tu iterum mihi de tempestatis injuria magis querulus, quam de clementia Dei gratus, omnes motus elementorum, inter quos divina tantum manus humanam salutem tueri valet, actusque nostros, quos summi Domini potestas regit, & pro nostris meritis vertit aut dirigit, vacuis fatorum fortunæque [e] numinibus, tamquam æmulis Deo potestatibus, subdidisti. In quo ne te existimes Deo detulisse, cum injuriose potius, ut erat, Dei beneficium esse nolueris; dicens ideo hæc a divina potestate secerni oportere, quia casum magis quam Deum deceant mala. Id autem sine dubio malum esse, quo periculum sæpe homines aut damnum capessant. In quorum malorum, ut video, numero tempestates locas, quibus aut in terra agrorum sæpe vastitas, aut in navi * naufragorum ærumna capiatur. Sed hanc sententiam video de illis oborram magistris; qui sapientia sua superbi, sapientiam Dei quærere dedignati, a finibus veritatis exsules agunt, assertores opinionum suarum, qui missis per inane magnum mentibus *evanuerunt*, sicut scriptum est, & probatur, *in cogitationibus suis*; & pro suis arbitriis opera Dei & consilia finxerunt. Illis mare vel cœlum casu regi commoverique videtur, qui mundum istum aut sine rectore vacuum, aut otiante Deo neglectum, fortuitis lapsibus volvi disputant; aut nullo autore compositum, [f] aut ut principii, ita finis expertem: quod corporea, qua mundus iste cujus singuli portio sumus, natura non obtinet; quia omnis compago resolubilis: aut quod stultius est, ex semetipso creatum volunt, tamquam ulla res ipsa sibi possit esse causa nascendi, ut sit eadem creator pariter & creatura, id est, opifex & opus; quæ ut nomine, ita & genere ac statu discrepare perspicuum est. Quis enim non videt mundum istum corporeum vi incorporea gubernari, totamque molem, infusa atque permixta magno universitatis corpori divini Spiritus, mente qua facta est, agitari ad vitam? temperari ad usum? contineri ad statum? ordinari ad diuturnitatem?

* for. mari naufragiorum.

Rom. 1. 21.

3. Cum ergo constet, quod cernitur, aut sentitur, alienæ opis, ut consistat & maneat, indigere; non potest ambigi, aliunde etiam ut crearetur eguisse. Quod cum ita sit, omnia ex Deo orta fateamur necesse est. Quia nisi profanis in dubium venire non potest, mundum Deo autore confectum: proinde ventos, & omnia quæ intra mundum partes molis ejusdem, & quasi viscera corporis [g] sunt, non ad alterius regimen esse referenda; quia neque regi contineri que paterentur divinorum operum virtutes

a Sic MSS. Reg. & Vien. & edit. Bad. Grav. & Schot. Eddit. Rosv. addit, *clarissimo*. MS. Vatic. Jovio *claro fratri*, &c. Edit. Grin. Jovio *viro clarissimo* PAULINUS.

b MS. Vien. cum editis tribus *Posthumino*, mendose; Legitur enim in omnibus MSS. & editis codicibus epistolæ 49. ad Macarium *Posthumiani* & *Posthumianum*.

c MS. Reg. *Theridiano*, sed mendose; idem enim est *Theridius*, de quo Paulinus in epist. 27. n. 1. & carm. 20. v. 307.

d *Forte* Vera lectio, quæ infra confirmatur n. 4. *Fors* ... *& Fatum*. *& Casus*; & carm. 19. ad eumdem v. 95. MS. Vien. *Fortuna*.

e Nisi codices omnes refragarentur, cum Sacchino posuissem, *nominibus*, nam & infra n. 4. *vacua nomina*, & paulo post, *cassa nomina*, & n. 10. *nominibus vacuis casuum atque fatorum*.

f Addidimus *aut* ex MS. codice Viennensi.

g Ita MS. Vien. Alias, *sint*.

AN. 399.

tutes, hoc est, substantiæ naturarum omnium in tanta discordia sui, nisi ab ea tantum natura atque virtute, hoc est, Deo uno omnium conditore, a quo uno fieri ordinarique potuerunt; & cujus leges nisi servarent, statum suum non obtinerent. Multo autem ineptius est ullam culpare naturam, & malam dicere: quoniam si a Deo omnia, & Deus bonus est; omnia profecto quæ fecit Deus, bona. Si qua autem sunt in arcanis statutorum ejus altiora sensibus & cogitationibus nostris, etiamsi rationem eorum consequi & colligere non possumus, tutius tamen nobis est magis occultas esse rationes, quam nullas, credere. (a) Quia non ambigendum, omnia Dei[a], etsi nobis non sint perspicua, tamen esse consulta.

4. Itaque si totum mundum Deus qui condidit, & gubernat; quo in loco, vel cui creaturæ casus, & fatum, aut fortuna dominabitur? Si de motibus vel ordinibus astrorum, ut quidam volunt, pendent, de igniculis non solum Deo, sed & mundo ipso minoribus, immo etiam mundi ipsius tertiam partem ministerio famulæ lucis ornantibus, istam, quam Deo æmulam facis, potestatem trahunt. Nam certe divinæ potestatis est elementa turbare, ventorumque (Ex Virgilio.) violentiam vel excitare * positam, vel incitatam refrenare, & furoribus tempestatum vel dedere vel eripere mortalea. Qua po(*sp. careat.)testate cum omnis creatura * pareat uni omnium Creatori subdita, quomodo iis divi(* S. f. nomine.)na vis & potestas datur quæ non solum * nomine Creatoris, sed etiam creaturæ specie carent, vacua non spirituum neque corporum nomina gerendis vel significandis rebus apta? Si quidem & sors verbum dubitantis sit, & fatum profantis expressio, & casus significatio cadentium vel accidentium; tamen ab usu erroris antiqui ob ignorantiam Dei, rationis inopes, cassa nomina, tamquam ideo numina quoque sint, in spe(V. ep. 49. n. 2.)ciem * corporatam stultis cogitationibus fingunt; stultiusque quam finxerint, donant honore divino: unde & Spes, & Nemesis, & Amor, atque etiam Furor in simulacris coluntur; & occipiti calvo sacratur Occasio, & tua ista Fortuna lubrico male nixa globo[b] fingitur. (b) Nec minore mendacio Fata simulantur vitas hominum nere de calathis, aut trutinare de lancibus. Quod

A deliramentum ne vulgo imputemus, aut nimium Philosophos admiremur, Platone (lib. 10. de Republ.) etiam delirante narratur, qui in gremio anus pensum Necessitatis exponit, & tres ei filias addit[c] concinentes, & versantea fusum, & per fila ludentes; hoc scilicet lanificio autumans eas conficere res hominum, & tempora cuique[d] signata detexere. Tantum abusus est humanis auribus arrogantia inanis facundiæ, ut ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis, B quibus de divina etiam natura quasi conscius disputare audebat, inserere. Sed nobis in illo sermonis tantum Attici comitas, non inania fabulæ spectanda concinitas: quæ demulcendis tantum auribus edita sunt, non debent sensuum fundamenta convellere.

5. Quin potius, ut ratio & veritas docet, omnia operum Dei, in quibus consistimus, (* Ex Virgilio.) & quorum * pars sumus; omniaque munerum ejus, quibus inter vitæ istius fragi- C lis & caducæ incerta regimur atque servamur, ad ipsum referamus; nihilque ab illius potestate nostro removeamus errore, quia velimus, nolimus, ipse noster, ut omnium, & creator & Deus est. Et quia[e] quantus quantus est, bonitas, & sapientia, & origo rationis est, nihil nisi ratione constituit, & ad * materiam suæ bonitatis (* Latin. fer. memoriam.) creavit. Ipsi omne quod sumus, impendamus; & quæ illi placita sunt, studeamus discere, & facere curemus. Tunc defæcata D mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; & hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; & non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, & nostris utilitatibus agit; & ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit. Itaque corporeis animalibusque naturis homines ratione E dominamur. Sed ne ipsa potestatis nostræ licentia resolvamur, utiliter exercemur adversis, aut spiritibus dæmonum, aut difficultatibus negotiorum, aut ipsorum sæpe elementorum motibus; videlicet ut exagitati, curis, prudentia, & metu Divinitatis acuamur. A quo nos, quæ deberet magis gratificos Domino æterno facere, securitas negligentes facit. Unde & Magister

a Sic MS. Vien. Alii codices addebant *esse*, sed hoc verbum expunximus utpote superfluum.

b MS. codex Vaticanus, *figuratur*.

c Sic emendavimus ex MSS. codicibus Reg. Vien. & edit. Schot; Nostraque correctio prætérea confirmatur ex Platonis lib. x. de Republica, sub finem, his verbis: *Fusum vero in necessitatis genibus circumverti. Superne præterea cuilibet circulo haerere Sirenem una cum globo delatam, vocem unam, sonum unum videlicet emittentem; unam tamen harmoniam ea omnibus esse* CONCINERE. Græce is [illegible] *Alias autem tres Necessitatis filias æquali invicem intervallo in throno sedere, Parcas vestibus albis, capite coronato, Lachesim, Clotho, Atropon, quæ ad Sirenum harmoniam* CANANT, &c. (Græce [illegible]). In editis 4. *continentes*. mendose

d MS. Reg. cum editis Bad. & Grav. *signata*.

e Sic edit. Schot. Vide epist. 23. ad Severum n. 1.

gentium

AN. 399.

gentium Apostolus ait, arcano divinæ pietatis consilio, & magno humanæ salutis emolumento opponi quosdam obices cursibus nostris, & adversis secunda mutari, ut morbos, damna, discrimina; quia tribulatio patientiæ robur operetur, patientia probationem fidei pariat, & præmium gloriæ conferat. (Rom. 5. 3.) Quod certe virtus capere nisi victrix non potest, non habitura victoriæ facultatem, nisi cum aliqua prius difficultate certaverit.

6. Quod cum prudentiæ tuæ, quam & ingenitam & eruditam habes, litteris quoque ipsis, quas utinam jam, ut judicio, ita & studio sacris Litteris posthaberes, potuerit intimari, quibus egregie clarorum in [a] ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores & pericula emicuisse memorantur, admodum miror, cur in veritate perspicua divini muneris ita volueris caligare, ut mirabilem illam navis jactatæ salutem, & evidentibus signis procuratam nostræ rei divinitus terra marique custodiam, fortuitis eventibus dederis, tantamque occasionem divinæ prædicationis effuderis. Erige in summam sapientiæ mentem tuam, & ipsum veri luminis fomitem Christum pete; qui fideles animas illuminat, & pectora casta perlabitur. Quod & te ita sentire docuisti, licet pro excusatione prætenderis imparem te adhuc, & ideo [b] non capacem Dei, quia terrenis rebus & curis obsessus, ab altiore suspectu cœlestium quasi nubibus interpositis arcearis. Sed utinam ista tam vere possis obtendere, quam facunde potes. Arguit enim ipsa facundiæ tuæ doctrinæque fecunditas, voluntatem tibi potius in sacris litteris parem, quam aut vacationem aut facultatem abesse. Non enim, opinor, dormiens, aut aliud agens tantas oris aut pectoris divitias coegisti. Omnium Poetarum floribus spiras, omnium Oratorum fluminibus exundas, Philosophiæ quoque fontibus irrigaris, peregrinis etiam dives litteris, Romanum os Atticis favis imples. Quæso te, ubi tunc tributa sunt, cum Tullium & Demosthenem perlegis? vel jam usitatiorum de saturitate fastidiens lectionum, Xenophontem, Platonem, Catonem, Varronemque perlectos revolvis; multosque præterea, quorum nos forte nec nomina, tu etiam volumina tenes? (1. Cor. 1. 24.) Ut istis occuperis, immunis, & liber; ut Christum, hoc est, sapientiam Dei discas, tributarius & occupatus es. Vacat tibi ut Philosophus sis; non Vacat ut Christianus sis. Verte potius sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias [c] & religione; consertis utare sapientium, ut sis Dei Philosophus, & Dei vates; non quærendo, sed imitando Deum, sapiens; ut non tam lingua quam vita eruditus, tam disseras magna quam facias.

7. Esto Peripateticus Deo, Pythagoreus mundo; veræ in Christo sapientiæ prædicator, & tandem tacitus vanitati, perniciosam istam inanium dulcedinem litterarum, quasi illos patriæ obliteratores de baccarum suavitate Lotophagos [d] & Sirenarum carmina, blandimentorum nocentium cantus evita. Et quia licet quædam plerumque de inanibus fabulis, ut de vulgaribus aliqua proverbiis, in usum veri ac serii sermonis assumere, dicam non litteras tantum, sed & omnes rerum temporalium species nobis esse Lotophagos vel Sirenas. Nam & voluptatum pestifera dulcedo, patriæ nobis oblivionem facit, cum homini Deum, qui est patria omnium communis, obliterat; & illecebræ cupiditatum illam Sirenarum fabulam veritate cladis imitantur. Nam quod illæ Sirenæ fuisse finguntur, id veræ sunt illecebræ cupiditatum, & blandimenta vitiorum [e] habentia in specie lenocinium, in gustu venenum; quorum usus in crimine, pretium in morte numeratur. Has oportet ultra Ulyssis astutiam cauti, non auribus tantum, sed oculis obseratis & animo, quasi navigio prætervolante fugiamus, ne sollicitati delectatione letifera, in criminum saxa rapiamur; & scopulo mortis adfixi, naufragium salutis obeamus.

8. Atque utinam vel nudis nobis ex istius mundi salo liceat evadere, si in tempore isto, quo in fragilitate corporea, & possessionum lubrico, tamquam in navigii fatiscentis infida compage fluitamus, exuere nos ad enatandum impedimentis angentibus quasi vestibus madidis; & fidem salutarem, qua in virtute Christi Dei vexillo Crucis nitimur, quasi tabulam perfugii meminerimus invadere; ut de rebus fluentibus spem solidam comparemus, & de noxia cupiditatum materia aliquid ad innocentium salutemque rapiamus. [f] Quo videlicet ut Deo servientes, cupiditatibus imperantes, necessitatis modo desideria terminemus, & necessarios habentes habitus, non quæramus superfluos apparatus; quia recordari admonemur nos nihil intulisse in hunc mundum, neque auferre posse. (1. Tim. 6. 7.) Quæ veritas in tantum valet, ut de gentilibus quoque philosophorum, qui vel [g] extremas veritatis lineas celsioribus in-

[a] Sic emendamus ex MS. Viennensi & edit. Schot. Alias erat, *indicibus*, nullo sensu. Vide Not. XLVIII.

[b] MS. Vien. cum edit. Grin. *incapacem*.

[c] Ita MS. Vien. Ceteri codices; *& religione conserta utare sapientiæ*.

[d] Sic MS. codex Belgicus, edit. Schot. & Fabritius. Alias, *et*,

[e] Ita MS. Vaticanus, cum alii codices præferant, *habent enim*.

[f] Sic MS. Vien. & Sacchin. Ceteri codices, *Quod*.

[g] Ita edit. Schot. & sic legendum existimat Rosveydus in Not. XLIX. Alias, *extrema*.

geniis

AN. 399. geniis attigerunt, inquirendæ tantum, nedum sequendæ sapientiæ vacari non posse senserint, nisi pecuniarum onera, quasi stercorum, etiam in mare quidam projicerent.

9. Sed tu divisionem cum Deo facito, & quasi mutuo beneficio redde summo Patri gratiam; qui tamen de iis quæcumque tibi donavit ingenita, aut adjecit extrinsecus, te tantum a te reposcit. Habeas licet tibi & tuis cuncta quæ possides, tantum id curans, ut horum quoque largitorem Deum
1. Cor. 4. 7. esse fatearis. Nihil enim habemus quod non
Job. 1. 21. accepperimus, qui in hunc, ut dixi, mun-
Psal. 49. 14. dum nudi venimus. Ingenii autem tui facultates & omnes mentis ac linguæ opes Deo dedica, immolans ei, sicut scriptum est, sacrificium laudis, ore facundo, & corde devoto. Illico ut ad superna penetralia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum reserabit tibi. Nam divinæ veritatis agnitu, id quoque ut nosmetipsos noverimus, assequimur. Unde enim putas tantam miseris mortalibus vel superbiæ vel ignaviæ perversitatem inolevisse, ut non colentes Deum, dæmoniis aut elementis subditis sibi serviant, aquas, ignem, sidera, arbores, & simulacra venerantes, cum impiissima divinæ majestatis injuria? Cujus nomine sive dæmones, sive creaturas colant, servos honorant: pro quo iis tenebris cæcari merentur, ut quia Deum verum intelligere nolunt, etiam sui ignoratione feriantur: qua liberatur homo illuminatus fide, ut ordinem atque mensuram sui generis intelligens, Deo tantum, cujus unitas ineffabili Trinitate censetur, se esse subjectum; ceteris vero omnibus creaturis, si rationabiles sunt, parem; sin vero corporeæ, superiorem esse cognoscat.

10. Qua mediocritate homo temperatus, neque a salutis forte delabitur, neque a dignitate naturæ; fitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominusque vitiorum; quibus anima non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde, ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienatum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectioni-
Eph. 4. 14. bus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circumlata, quia divini timoris vacua, sapientiæ caput non habet, quasi [a] truncis sensibus, unde intellectum rerum trahat, ubi sententiam statuat ignara; cum se frustra, omnibus cœlo terraque regionibus pervagata, cogitatione distraxerit, in creaturis conspicuis, & in nominibus vacuis casuum atque fatorum, vim universam, qua mundus agitur, constituit.

Tam falsi pravique tenax, quam nescia veri. Virgil. 4. Æn.

11. Tua vero mens, quæ ignita de cœlesti semine divinum jam spirat ardorem, in ipsam arcem sapientiæ Christum fide prævia dirigatur. Patior * ex copia tibi in nostris quoque studiis [b] possidendam philosophorum facundiam, dum adversam veris desinas amare sapientiam. Melius est enim tenere te potius divina quærentem, quam quærere disputantem. Mitte illos semper in tenebris ignorantiæ volutatos, in contentionibus eruditæ loquacitatis absumtos, & altercatione vesana cum suis phantasmatis famulatos, semper quærentes sapientiam, & numquam invenientes, quia quem nolunt credere Deum, intelligere non merentur. 2. Tim. 3. 7. Tibi satis sit ab illis linguæ copiam & oris ornatum, quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse; ut eorum nudus erroribus, & vestitus eloquiis, fucum illum [c] facundiæ, quo decipit vana sapientia, plenis rebus accomodes; ne vacuum figmentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed & mentibus hominum profutura [d] mediteris.

* V. Not. 11.

EPISTOLA XVII.*

* Alias XIII. quæ autem 17. erat, nunc 19.

Queritur de Severo, quod ad S. Felicem, sicut pollicitus fuerat, non venerit: & admonet ut Martyrem quanto benignior est, tanto magis lædere vereatur; itaque cum hortatur ut quamprimum veniat.

Scripta anno 339. exeunte.

PAULINUS
SEVERO.

1. ET invitando te & exspectando defessi sumus, neque nobis aut vota jam aut verba supersunt, quæ toties precibus ac litteris frustra effusis adjiciamus. Quod unum amicitiæ communis, spe præsentiæ invicem nostræ amputata, reliquisti, verba verbis rependimus; & his saltem solatiis, quæ fructum non habent, refoveri optamus: quamquam in his quoque parcus esse cœperis, jam occasionibus nos requirens, toto prope nos biennio suspensos quotidiana conspectus tui exspectatione cruciasti. Nam & illam æstatem, quæ puerorum nostrorum ad te redditum consecuta est, ita clausimus, donec hiems intercluderet, ut omnem diem ad adventum nobis tuum illucescere putaremus: sed quoniam nec indices tuæ dilationis advenerant, ea repu-

[a] MS. Vatic. & Fabritius cum edit. Rosv. *carens sensibus*. At MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis, *truncis sensibus*; quod verius, quia caret capite. Vide Not. L.

[b] Sic MS. Viennensis codex. Alii, *possidenda philosophorum facundia*.

[c] MS. Vien. *facundia, sapientia plenus, rebus accomoda*.

[d] MS. codex Viennensis, *edideris*.

tatio-

AN. 397. A tatione nos consolabamur, ut te neminem idcirco misisse, quia ipse vel sero adfuturus esses, confirmaremus. Interea & hac æstate labente, spe tamen ea nos vel opioione palpante, Romam ad venerabilem solennitatis Apostolicæ diem profecti sumus, concursum nobis illic tuum debita quidem, sed tamen festiva meditatione promittentes; cum decocta præsumtæ spei gratia, quod ipse non aderas, noo tamen omnino nulla compotimur, B sumentes litteras tuas per hominem carissimi nobis viri, fratris nostri Sabini: quem quidem primo minime monachali caliga & veste mirati, cum præterea facie non minus quam * armilausa ruberet, parum spiritalibus buccis, tunc demum esse non nostrum scivimus, cum per ipsum tabellarii Dominum litteras a nobis reposcentem, necessitudine vos proxima copulatos esse comperimus. Unde & illum ante amicum cumulato nunc amore complectimur.

* V. N. LXVII.

2. C Rescribendi tamen ex Urbe facultas non fuit, quam vix decem dies vidimus non videntes, & ipsum ᵃ temporis ante meridiem in votis nostris, quorum cura veneramus, per apostolorum & martyrum sacras memorias consumentes. Deinde ut ad hospitium redissemus, innumeris frequentationibus occupati, quorum partim amicitia, partim religio contrahebat, vix ut vespera solveret cœtus, nosque laxaret; necessario distulimus officium inopia vacationis. D Deinde regressis domum, aliam moram acidua carnaliter ægritudo obtulit, nec paucis diebus haud leviter nos examinavit. Sed, qui vita nostra & resurrectio est, visitavit in bono humilitatem nostram: & cum *castigans castigasset nos, morti non tradidit*. *Multa* enim *flagella peccatoris*, sed *sperantes* ᵇ *in Dominum misericordia circumdabit*. Atque ideo verberati sumus ut peccatores, liberati ut sperantes in misericordia ejus, *qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum*.

Joann. 11. 25. Psal. 117. 18. Psal. 31. 10.

3. E Hæc igitur jam iu virtute & misericordia Domini revalescentes, per earissimum in Lomino frattem Amachium, Domini & Patris nostri Delphini subdiaconum, quia ipsius occasio præsto erat, scripsimus: simul, quia se notissimum tibi esse asserebat, opportunissimum credidimus cui litteras ad te nostras crederemus. Salutamus te tantum quantum diligimus in Domino, & adhuc desideramus: nam tevellere de animis nostris spem istam necdum possumus, qua præsumimus te videndum amplectendumque nobis, F dono Domini, in sede ac sinu ᶜ domni mei, communis patroni Felicis: cui vota tua toties contestatus sum, & promissa recitavi, quoties a te mihi cauta reminisceris.

Psal. 146. 3.

AN. 399. A Si fefellimus Martyrem veritatis, non opiner me solum statuendum hujus culpæ reum, qui spopondi quod eredidi: tu, quæso, mi frater unanime & dilectissime, dum tempus est, videas ne tanto Confessori, tam potentis gratiæ apud Christum Sancto, isse videaris inficias.

4. Causari infirmitatem magis quam pigritiam, vel exceptionem personarum qui possis, nescio, cum intra annum eadem o- B pera ad nos potueris pervenire ac recurrere, qua Gallicanas peregrinationes tot annis frequentas, & iteratis sæpe intra unam æstatem excursibus Turonos & remotiora visitas. Noo * iovideo, prædico magis devotionem tuam in Domino, quam in servis suis admiraris & honoras. Juste fateor & merito Martinum frequentari; sed dico, injuste perniciioseque Felicem ab eodem, qui illum honoret, promissis inanibus ludi, vel secura promissi jam ut aboliti dissimulatio- C ne contemni. Qua fide speras Christi gratiam io honore Martini, eadem Christi offensam time in offensione Felicis: ᵈ & tibi forsitan mens fortior, & anima robustior, aut potens conscientia perfectæ in Christo dilectionis tantam ministret fiduciam, ut magnorum fidei & operationis tuæ meritorum compensatione delictum hoc, quo Dominum meum Felicem, quod absit, læseris, diluendum putes; quam tam de ipsius etiam tibi bonitate, quam de ipso, cujus spiritus D est, Deo Christo largissimam habet, veniam tibi polliceris; & fideliter facis. Verum ego vel tam timidum me vitio infirmitatis meæ, vel tam nimium amoris tui fateor, ut pro te etiam tuta timeam: & dum io omni Sancto abundare tibi gratiam Christi cupio, nolim te in eo potissimum, in quo Dei caritas est insignis & eminens, lapidem offensionis incurrere. Scio quidem, secundum divitias bonitatis Dei, & in Domino meo Felice viscera pietatis affluere: sed tu, quæ- E so, hoc eum magis diligas & timeas, quo melior est & indulgentior. Magnam tibi talis formido mercedem pariet, ut hinc sollicitior sis, unde potes esse securior: id est, ut taoto magis carissimum Dei metuas offendere, quanto promtius dignatur ignoscere: quia majore impietate læditur, qui nescit offendi; & gravius vindicatur a Domino, qui non expetit vindicari. Conjice, quæso te, causam istam mutuæ affectu fidei, & vide si debeas aut validus excusare, aut F infirmus diffidere. Dominus enim noster proximus ubique nobis est, qui dicit: ᵉ *In omni loco, dum adhuc loqueris, ecce adsum*; & ait: *Omnia possibilia credenti*.

* Ex Virgilio.

Luc. 10. 36. Isa. 58. 9. sec. LXX. Marc. 9. 22.

a Ita MS. Reg. & edit. Schot. Ita & alibi Paulinus. Alias, *tempus*.
b Sic Tertullianus, *Bonum est sperare in Dominum*, Psal. 117. v. 9.

c Ita MS. Reg. cum quibusdam editis. V. N. LII.
d Latinius, *sed*.
e *In omni loco*, abest a Vulgata, nec reperitur apud LXX. V. N. LIII.

EPIS-

AN. 399. * Alias XVIII. quæ autem 18. erat, nunc 14.

Scripta anno 399. exeunte.

EPISTOLA XVIII. *

Paschasium diaconum diutius apud se retentum excusat Victricio Rotomagensi Episcopo. Deinde Victricii laudes graphice describit, quomodo etiamnum miles sese verum Christi confessorem ac martyrem in tormentis præstiterit; quomodo Episcopus factus Rotomagensem ecclesiam instituerit & illustrarit, atque in barbaris regionibus Christi fidem excoluerit, & monasteria instituerit.

a *V.N.LIV.

Beatissimo semper & venerabili *a* patri * VICTRICIO, PAULINUS.

1. QUOD optantibus aliquandiu non contigerat, id repente insperantibus, Domino donante, provenit, ut occasio nobis ad venerandam sanctitatem tuam scribendi per domesticum fidei, & eum potissimum fratrem, qui in Domino tuus pariter ac noster *b* esset, daretur. Accidit enim Romæ nobis ad celeberrimum natalis Apostolici diem concurrere benedictum diaconum fratrem nostrum Paschasium, quem præter gratiam fraterni *c* in sacro ministerio contubernii, *d* eo venerabilius amabiliusque suscepimus, quo de sanctitatis tuæ clero, & corpore, & spiritu esse cognovimus. Sed fatemur violentiam nostram qua illum de Urbe ad sanctitatem tuam redire cupientem, quamvis festinationem piam justissimi desiderii probaremus, tamen in tuo amore complexi Nolam perduximus; ut & hospitium illic humilitatis nostræ quædam per illius ingressum tui spiritus aura benediceret; & diutius quasi quadam tuæ gratiæ portione frueremur, videntes & tenentes eum, quem & institutionis tuæ discipulum: & *e* vitæ comitem, modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, fides veritatis, & sermo in omnibus sale conditus *f* probabat. Itaque da veniam fratri nostro in nobis, vel nobis in illo: quia sive illius tarditas arguatur, sive præsumtio nostra culpetur, utrumque delictum caritas Domini excusabit tibi, qua vel ille nobis parere compulsus est, vel nos eum non timuimus invadere, & pro nostro jure retinere, non arrogantia pervicaci, sed *corde puro & fide non ficta*, (1. Tim. 1. 5.) nostrum credentes esse quod tuum est: reque ita vicissim reputaturum non ambigentes, ut illum non *g* absuisse tibi duceres eo tempore, quo nobiscum fuisse cognosceres. Nam etsi regionum intervallis corporaliter *h* disparamur; spiritu tamen Domini, in quo vivimus & manemus, ubique effuso conjuncti sumus, ut unius corporis membra, & cor unum & unam animam habentes in uno Deo. (Act. 4. 32.)

2. Quamobrem spiritali speculo mentem erga nos tuam considerantes, nosque connexos invicem tibi, de affectione nostri pectoris vindicavimus nobis, ut *i* unanimem animum tuum in fratre retinendo, gratia Domini quæ tibi largiter data est id ipsum operante, ut in corporis etiam tui membris, & in vestimenti tui fimbriis diligaris; quamvis multos morarum illius dies perdiderimus, dum corripiente nos in sua misericordia Domino, ad emendationem spiritalem carnali ægritudine verberabamur. Sed *qui consolatur humiles; & sanat contritos corde, consolatus est nos* in præsentia fratris nostri benedicti Paschasii: de qua dum refrigerabamur in spiritu, etiam corpore reficiebamur: amicus enim bonus medicina cordis est; & bene duobus in unum coactis Christus interstat. (Psal. 140. 5. 2. Cor. 7. 6. Psal. 146. 3. Matt. 18. 20.)

3. Neque vero in infirmitate tantum nostra contribulatus & compassus est, sed in nostri clarissimi filii Ursi, quem comitem individuum peregrinationis suæ habuerat, gravissimo languore diu confectus est. In quo & fidem ejus & caritatem in Domino plenam perspeximus. Nam quantum ille laborabat in corpore, tantum hic in spiritu macerabatur. Et ideo respexit illum Dominus in hujus humilitate, cumulans & hoc beneficium, ut usque ad mortem infirmatus, fide tamen & labore Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui Confessoris dilectissimi Felicis Dominædii nostri, de periculo inveniret salutem. Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit. Præstabit idem Dominus, qui illum orationibus *k* sancti fratris nostri Paschasii, & sollicitudini cum eo nostræ, & imprimis ecclesiæ tuæ te proculdubio semper in tuis ubilibet positis respiciens, redonavit, perducat in conspectum tuum incolumem & salvum, & liberum peccato, servumque justitiæ. Non ambigimus & ipsum, si ad te meruerit pervenire, magna fidei incrementa facturum *l* pare Paschasio, & te amborum magistro. (Luc. 1. 48. Rom. 6. 18.)

a MS. Vien. *fratri*, mendose, cum ad Victricium jam Episcopum scripserit Paulinus non Episcopus. V. S. Paulini Vit. c. 30. n. 1.
b MS. Vien. *est*.
c MS. codex Viennensis, *ut in sacro mysterio*.
d Sic reposuimus ex MS. Viennensi. Ceteri, *hic .... quod*.
e Ita MS. Reg. & editi quatuor, *vitæ comitem*. MSS. Vatic. & Vien. cum edit. Gem. *vitæ tuæ comitem*. Prior lectio nobis verior visa est; eaque confirmatur ex epist. 23. ad Severum n. 3. ubi nonnulla persimilia de Victore exponit Paulinus.
f MS. Vien. *probat*.
g MS. Viennensis codex, *defuisse*.
h MS. codex Regius, *disparemur*.
i Sic MS. Vien & edit. Grin. Alii, *unanime*.
k Ita MS. codex Viennensis. Ceteri: *orationibus sancto fratri nostro Paschasio*.
l Sic MS. Regius codex & edit. Schot. & sic Paulinus in epist. 32. ad Severum n. 17. *pare Gervasio*, & epist. 45. ad Augustinum n. 3. *Sanctorum pari radice ramorum Melanio*. Alii *patre*. Vide Not. LV.

AN. 399.

a V. Not. V. & VI. — 4. Notum enim nobis fecit [a] Tychicus tuus cariſſimus frater & fidelis miniſter in Domino, non quidem te magis quam in te Deum prædicans, quanta Dominus per te lumina in obſcuris ante regionibus accendiſſet: qui *educens nubes ab extremo terræ* (Pſal. 134. 7.), te quoque in lucem populi ſui de [b] extimo orbis eduxit, & clarum *fulgur in pluviam* uberem *fecit*. Sicut *terra Zabulon* quondam *& Nephthalim, via maris trans Jordanem Galilææ, & qui ſedebant in regione umbræ mortis, lucem viderunt magnam* (Iſa. 9. 1. Matt. 4. 15.): ita & nunc in terra * Morinorum (V. N. LVII.) ſitu orbis extrema, quam barbaris fluctibus fremens tundit Oceanus, gentium populi remotarum, qui ſedebant in latebris, via maris arenoſa extra Jordanem, antequam pingueſcerent fines deſerti in ea (Pſal. 64. 13.), orta ſibi per tuam ſanctitatem a Domino luce gaudentes, corda aſpera Chriſto intrante * poſuerunt (* Id eſt, depoſuerunt.). Ubi quondam deſerta ſilvarum ac littorum pariter [c] intuta advenæ barbari aut lattones incolæ frequentabant, nunc venerabiles & angelici Sanctorum chori urbes, oppida, inſulas, ſilvas, eccleſiis & monaſteriis plebe numeroſis, pace [d] conſonis celebrant. Quod quamquam in totius Galliæ populis & ubique gentium Chriſtus operetur, qui totum orbem *circuit quærens dignos ſe, & per nationes in animas ſanctas ſe transfert, & in viis* [e] directionis *oſtendit ſe hilariter, & omni providentia occurrit* amatoribus ſuis (Sap. 7. 27. Sap. 6. 17.): tamen in remotiſſimo * Nervici littoris tractu (* V. Not. LVIII.), quem tenui antehac ſpiritu fides veritatis afflaverat, † & potiſſimum in vas electionis excerpſit († Latin. ſe.), in te [f] prima refulſit clarius, incaluit ardentius, & propius apparuit; & in quo ſanctificaret illic nomen ſuum, & per cujus nomen etiam ſolis ab occaſu in omnem terram ſonus ejus exiret (Pſal. 18. 5.), aſſumſit.

5. Denique nunc Rotomagum & vicinis ante regionibus tenui nomine pervulgatum, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter audimus, & inter urbes ſacratis locis nobiles cum divina laude numerari. Haud immerito: cum totam illic, qualis in Oriente memoratur, Hieruſales faciem apoſtolorum quoque [g] præſentiam meritum tuæ ſanctitatis adduxerit: cui peregrinam memoriis ſuis urbem, affectu ſanctorum ſpirituum & effectu operum divinorum, ſedibus ſuis comparant, qui in te ipſum aptiſſimum ſibi diverſorium repererunt. Juvat videlicet amicos Dei & principes populi veri Iſrael, id eſt, populi apropinquantis ſibi (Pſal. 148. 14.), in ea urbe remorari & cooperari tibi, in qua cum angelis ſanctis continua diebus ac noctibus Chriſti Domini prædicatione mulcentur. In qua illis per devotiſſima fidelium corda famulorum, plurimæ virtutes amicæ gratam requiem, & familiare metantur hoſpitium. Ubi quotidiano ſapienter pſallentium (Pſal. 46. 8.) per frequentes eccleſias & monaſteria ſecreta concentu, caſtiſſimis ovium tuarum & cordibus delectantur & vocibus. Et nunc illos intemerata virginitas in ſacri corporis templo tenet ut in viſceribus pudicis requieſcenti Chriſto hoſpites faciat. Nec minore eoſdem voluntate ſanctis operibus & pio miniſtratu inexpugnata, noctu diuque famulantium viduarum paſcit integritas, vel ſubjugatorum Deo conjugum arcana germanitas; quæ orationibus ſedulis lætum in operibus ſuis Chriſtum ad viſitationem non jam maritalis tori, ſed fraterni cubilis invitat; cum ipſo Sanctiſque ejus viciſſim mixta, concubitu [h] caſtitatis ſpiritibus viſitantum immaculato amore conſunditur. Nunc vero per miſericordiæ viſcera reficiuntur, & in filiis pietatis atque juſtitiæ conquieſcunt; te in omnibus eruditionis tuæ filiis diligentes, & in te Chriſtum amantes, ac per hoc virtutes Dei, ideſt potentiam in Chriſto ſuam in tua potiſſimum civitate, ut conſortem te ſuum teſtentur, operantes,

6. Gratia illi & gloria, qui opera manuum ſuarum non omittens *omnem hominem vult ſalvum fieri, & in agnitionem veritatis venire* (1. Tim. 2. 4.); & pedibus Evangelii toto orbe diſcurrens, te quoque ſpecioſum verbi ſui pedem facere, in quo *exſultaret ut gigas ad currendam viam*, & in præparationem Evangelicam pacis ſuæ veſtigio calceare dignatus eſt, ut per te quoque *ſuper aſpidem & baſiliſcum ambularet, & conculcaret leonem & draconem* (Iſa. 52. 7. Rom. 10. 15. Pſal. 18. 6. Pſal. 90. 13.). Ac ne tam illuſtris lucerna ſub modio (Matth. 5. 15.) taciturnitatis obſcura latitaret, ſic te * apoſtolicæ ſedis evectu (* V. ep. 1. n. 8.) quaſi ſuper candelabrum ſublime conſtituit, ut tota domo multorum illuminatione luceres.

7. Sed quibus te itineribus ad viam ſuæ veritatis adduxit? Carnalibus muniis ad ſpiritalia ſuæ virtutis inſtituens, creavit initio militem, quem poſtea elegit antiſtitem; & paſſus eſt militare te Cæſari, ut Deo diſceres militare; ut dum labore caſtrenſi corporis robur exerces, ſpiritalibus te præliis roborares, confeſſioni ſpiritum firmans, & paſſioni corpus indutans. Quod divinæ providentiæ circa te fuiſſe conſilium ingens, poſtea exitus tuus a militia, & ingreſſus ad fidem docuit. Cum primo Chriſti amore ſucenſus, ordinante ipſo Domino, quamdam operis [i] ſuis

[a] Ita MSS. Vatic. & Vien. cum edit. Schot. in marg. Ceteri. *Tychus*, & *Titius*. Vide Not. LVI.

[b] MS. Vatic. & edit. Grin. *extremo*.

[c] MS. Reg. & edit. Bab. & Grav. *in tota*.

[d] Sic MS. Viennenſis favente MS. codice Regio. Alii, *conſona*.

[e] In quibuſdam Bibliis legitur *ſuis*, in noſtris codicibus, *directionis*.

[f] MS. Vien. *primo*.

[g] Ita MS. Vien. codex & Latinius. Ante erat *præſentia*.

[h] MS. Vien. *caſtitas . . . conjungitur*.

[i] Edd. 2. *operis ſui*. Utraque lectio bona. Altera verior viſa eſt.

pom-

AN. 399 pompam, per insignem concilio militari
dicm progressus in campum es, toto illo
quem jam mente respueras, muniminum bel-
licorum præcinctus ornatu; cunctisque mi-
rantibus accuratissimos in te habitus ac ter-
ribiles apparatus, repente obstupefacto con-
a versus a exercitu, ante pedes sacrilegi Tri-
b buni militiæ sacramenta b permutans, ar-
ma sanguinis abjecisti, ut arma pacis in-
c * V. N. duentes, contemnens armari ferro, c quia
LIX. armabaris Christo. Et illico * antiqui ser-
pentis invidia concitato in furias Tribuno,
districtus in verbera, & vastis fustibus fra-
ctus, nec tamen victus es, quia Crucis li-
gno innitebaris. Geminataque mox corpori
pœna, acuto testarum fragmine laniata im-
d manibus plagis membra d subtritus es, tunc
mollius fulciente Christo, cujus tibi gre-
mium lectulus erat, & dextra pulvinar.
Unde ad majorem hostem, necdum vulne-
ribus obductis, accensa potius eorum dolo-
se quam fracta virtute reparatus, fortior
prosiluisti; oblatusque Comiti, de poten-
e tiore inimico e gloriosius triumphasti. Nec
f f ausis ultra diaboli satellitibus superata in-
gerere tormenta, capitalemque sententiam
meditantibus, ut vel fine carnalis tuæ vitæ
g vinci g desinerent, *Dominus noster fortis & *
Psal. 23. 8. *potens, & invictus in prælio*, conspicuis mi-
rabilibus pectora quamlibet obdurata con-
fudit. Nam carnifex, qui in itinere, quo
percussorem tuum sacra victima sequebaris,
cervicem tuam insultans minaciter attingendi
temeritate violaverat, quasi ictus sui locum
h h præcurrente gladium manu palpans, ex-
cussis illico oculis cæcitate percussus est. O
Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos
Luc. 23. 34. ostendit affectum. Injuriam Confessoris sui
non tulit impunitam, qui suis crucifixori-
bus rogavit ignosci; contumeliam Martyris
statim ultus est, qui passionem suam noluit
i vindicari. Sed ea ipsa ira i pietatia est. Idcir-
co enim unus cæcatus est, ut plures illumi-
natentur; & ipse forsitan qui oculos carnis
amiserat, lumina mentis acciperet. Statim
k k denique majore documento, qui feralia
custodiæ ministerium triste curabant, quas
ipsi arctius innodatas & ad ossa depressas,
vel exiguo rogantibus vobis beneficio rela-
xare noluerant catenas, conversa in conf-
pectu ipsorum prece vestra ad Deum Chri-
stum, sponte de manibus absolutis fluere
viderunt; nec ausi renectere quod Deus sol- AN. 397.
verat, ad Comitem pavidi cucurrerunt,
veritatem Dei pro Confessoribus confiten-
tes. Quod auditum religiose & creditum,
Comes principi suo cum testimonio militum
retulit. Et, ut ipsius quoque repentina ad
clementiam de furore conversio inter mira-
bilia Dei numeraretur, factus est in te præ-
dicator Christi l in quo esse devoverat per- l
secutor. Puto & ipsum tamquam Saulem 1. Reg. 19.
aliquando Spiritu sancto Dominus imple- 23.
verat, quia & te sicut David m suum dili- m
gebat: ut sicut ille Rex quondam, dum ad
Prophetas persequendos proficiscitur, Pro-
pheta effectus est, ita & Comes ille resper-
sus gratia Domini, quæ de fidei tuæ abun-
dantia redundabat, qui ad puniendum Con-
fessorem venerat, & ipse n confessus absce- n
deret. Credidit enim; & quos sæviens præ-
damnarat ut reos, laudans emisit ut sanctos;
& testimonium perhibuit veritati, qui te-
stes fidei punire cupiebat.

8. Quid ergo miremur tam potentem te
esse meritorum, tam divitem gratiarum, cum
hoc tibi fuerit virtutum in Christo rudi-
mentum, quod longorum laborum paucia
consummatio est? Dubitemus etiam nunc
an perfectus sis, qui de perfectione cœpi-
sti? & si legitime coronandus sis agone de-
curso, cum currere cœperis a corona? *Quis*
daret nobis pennas sicut columbæ, & volare- Psal. 54. 7.
mus ad te, *& requiesceremus* in conspectu
sanctitatis tuæ; coram in ore tuo Christum
Deum admirantes atque venerantes, ter-
geremus capillis pedes illius in tuis pedi- Luc. 7. 38.
bus, & lacrymis rigaremus, & in illis ci-
catricibus tuis quasi Dominicæ passionis im-
pressa vestigia lamberemus. *Suaviora enim*
sunt vulnera amici, quam oscula inimici. Væ Prov. 27. 6. sec. LXX.
mihi misero peccatori immunda labia habenti, Isa. 6. 5. ex versione
cui fructus iste non contigit, cum in ma- LXX.
nu fuerit.

9. Meminisse enim credo dignatis, quia
sanctitatem tuam olim Viennæ apud bea-
tum patrem nostrum Martinum viderim,
cui te Dominus in ætate impari parem fe-
cit. Ex illo igitur, licet brevi notitia te
attigerim, tamen magna dilectione comple-
xus sum, & quanta tunc licuit copia ve-
neratus sum sanctitatem tuam; & me ac
meos, qui te absentes, tamen quia jun-
gente Christo unum sumus, per me vide-

a MSS. Cathedr. Ecclesiæ Rotomag. & Collegiatæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. necnon Breviarium Rotomag. an. 1491. habent, *exercitus*.

b Iidem codices, *mutans*.

c Codices iidem, *qui*.

d Ita MSS. Vatic. Vien. CRotom. MRotund. BRot. Bignæi, ed. Rosv. & Grin. in marg. At MS. Reg. cum editis 5. *substratus*.

e MSS. CRot. MRotund. & BRot. *gloriosus*.

f MSS. CRot. & MRotund. cum BRot. *Nec ausus ultra diaboli satelles .... capitalem sententiam indidit*. Quæ lectio concinnior videtur. Vulgatam tamen retinui-mus, utpote quæ nititur meliorum codicum autoritate.

g Tres iidem codices, *desineres*; *sed Deus*.

h Iidem codices, *præcurrens*.

i Ita MSS. Reg. & Vier. cum ed. Grin. Quæ lectio confirmatur ex epist. 29. ad Sever. n. 8. Editi 4. *pietas est*. Utraque lectio recepta.

k Sic MSS. codices 4. & editi totidem. Alii, *deinceps*.

l MSS. CRot. MRotund. cum BRot. *qui esse devoverat*.

m Tres iidem codices addunt, *filium*.

n Sic MSS. quatuor cum BRot. Editi quoque, *confessor*.

A N. 399. bant, commendavi in æternum tibi ; gaudeoque nunc, quod hoc saltem mihi gloriari licet, quia faciem tuam in carne viderim : sed lugeo negligentiam infelicitatis meæ, quod occasionem tanti boni ignarus amiserim ; & contenebrantibus me illo tempore non solum peccatis, quibus etiam nunc premor, sed & curis hujus seculi, quibus nunc propitio Deo liber sum, sacerdotem te tantum, quod in medio erat, viderim ; & quod inerat insignius, Martyrem vivum videre nescierim.

10. Memineris, quæso te, nostri in illa die, qua ad te innumera meritorum tuorum cohorte comitatum, ornamentisque felicibus comtum, & infulis pariter atque adoreis coronatum, & niveas sceratorum
* V. Not. LX. amistitum vittas, & floridas * confessorum purpuras occurrentium manus afferent angelorum ; teque ipsum ut *argentum igne exa-*
Psal. 11. 7. Sap. 3. 6. *minatum*, & *aurum in fornace* seculi hujus *probatum*, ipse summus auri sui argentique purgator accipiet, & ut pretiosam diademati suo margaritam Rex æternus aptabit : nec tuarum tibi tantum præmia se debere virtutum Judex justus agnoscet, videns innumeros circa te Sanctorum utriusque sexus greges, quos illi quotidie institutis tuis generas, formula omnibus perfectæ virtutis & fidei ; sicut & frater Paschasius ostendit, in cujus gratia & [a] humanitate quasi quasdam virtutum gratiarumque tuarum lineas velut speculo reddente collegimus. Vere tu beatus tot beatorum parens, tante messis sator, centesimum, &
Matth. 13. 8. sexagesimum, ac [b] tricesimum fructum Deo fecunditate tuæ terræ [c] afferens, & mensuram parem de variis partuum tuorum fructibus recepturus. Te Altissimus inter regni sui maximos nominavit, cui concessit facto æquare sermonem ; ut & doctrina tibi vitæ tuæ sit, & vita doctrinæ. Quo fit, ut nemo se audeat excusare discipulus velut difficultatis imperio, cum prius adstringatur virtutis exemplo.

EPISTOLA XIX. *

A N. 400. * Alias XVII. quæ autem erat 19. nunc 35. Scripta anno 400. ante 29. Junii.

Suam de acceptis a Delphino litteris describit lætitiam. Se plantationem ejus esse dicit, & petit ab eo rigari, sermonibusque ac precibus excoli.

Beatissimo & peculiariter domino, semper in Deo Christo nobis patri DELPHINO,
PAULINUS.

1. EXSPECTABAMUS, *ut area sitiens*, refrigeria litterarum tuarum ; & *anima nostra, sicut terra sine aqua*, sitientibus in tua verba præcordiis anhelabat : jam enim prope biennium defluebat, ex quo nobis per contamulum Cardamatem modica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidia roraveras ; nec jam interim sperabamus vel guttula tui sermonis aspergi, quia per totam æstatem irrita non venientis * Urani exspectatione suspensi, multo magis tempus hibernum in tuo nobis silentio transigendum putabamus. Et ecce *misericors & miserator Dominus, qui dat escam esurientibus*, & *consolatur humiles*, & *potens est supra quam speramus, dare nobis quæ desideramus*, insperantibus quidem, sed optantibus repentino iterum Cardamatem nostrum superventu intulit nobis ; & *ut facta est* per eum *vox salutationis tuæ in auribus nostris, exsultavit* gaudio cor nostrum, & *omnia ossa nostra dixerunt : Domine quis similis tibi ?* quid est humilitas nostra *quod memor es ejus, & visitas eam ? Benedixisti Domine terram nostram, & torrente voluptatis tuæ potasti nos. [d] Ructabunt labia nostra hymnum* vespere, mane, & meridie. *Cantabimus, & psallemus Domino, qui bona tribuit nobis*. Misit enim *nuntium bonum de terra longinqua*, quo dulcissimi & carissimi patris & sospitatem agnovimus, & [e] sermonem accepimus. Unde conversum est cor nostrum a tristitia sollicitudinis in gaudium securitatis : & versa in melius anxiæ affectionis vice, in illo die nobis per litteras tuas festo, *delectati sumus pro diebus quibus nos humiliaverat* diuturnitas taciturnitatis tuæ.

Joel. 2. 20. Psal. 142. 6. * V. N. LXI. Psal. 110. 4. 2. Cor. 7. 6. Eph. 3. 20. Luc. 1. 44. Psal. 34. 10. Psal. 8. 5. Psal. 64. 2. Psal. 35. 9. Psal. 118. 171. Psal. 20. 14. & 12. 6. Prov. 25. 25. Psal. 89. 15. Psal. 106. 8. juxta Hebr.

2. *Confiteamur* itaque *Domino misericordias ejus, & immolemus ei hostiam laudis, quia saturavit animam inanem*, non quidem, quod propitio ipso dicimus, gratiæ ejus vacuam, sed desiderii nostri fructu jejunam ; cum solatis litterarum tuarum diu esuriret, quæ jam, ut dixi nobis pene biennio negabantur. Non statuat illis Dominus in peccatum prævaricationem suam, quorum *iniquitas mentita est sibi*, & longa ab oris tui panibus fame tabefecit animam nostram.

Psal. 49. 14. Psal. 26. 12.

[a] MS. Vien. & edit. Grin. *unanimitate*.
[b] Ita MSS. codices & editis 4. Edit. Rosv. *trigesimum*.
[c] MS. Reg. cum tribus editis, *efferens*. Latin. *vor. referens*.
[d] In omnibus Psalteriis, *Eructabunt*.
[e] MS. Vien. *litteras*.

Rema-

AN. 400. a a Remaneant ubi volunt, quia nolunt ubi
malle debuerant. Faciant quod eis licet, quia
non faciunt quod expedit. Nobis accessio
talium, ut nihil conferre potuisset boni,
ita nihil detrahere poterit. Utinam a pec-
catis nostris ita nullum nobis fieret detri-
mentum, si & ipsa cum talibus proximis
elongarentur a nobis per multitudinem mise-
Psal. 102. 10. rationum ejus, *qui non secundum peccata no-*
stra retribuit nobis, *sed sicut miseretur pater*
b *filii sui, ita miseratur* b *timentes nomen su-*
um, & sperantes in misericordia sua; quo-
rum participes sumus, quia adventum ejus
& diligimus miseri spe misericordiæ ejus,
& horrescimus peccatores timore justitiæ
Psal. 142. 2. ejus. Sed orationibus tuis propitiatus filiis
tuis, non intret in judicium cum malis ser-
vis suis; quorum primi nos ita, ut bonorum
ultimi sumus. Qui & hanc ipsam gloriam,
qua te in Christo & a Christo patrem rege-
nerationis accepimus, in cumulum damnatio-
Luc. 17. 10. nis convertimus; quia nihil re patre dignum
Domino altissimo servi inutiles & filii de-
generes exibemus, qui etiam nunc infeli-
cem naturalis oleastri duritiam spinoso in
corde servamus, cum jamdudum bonitate
Domini a cognationis nostræ radice divulsi,
Rom. 11. 17. in arborem tuam videamur inserti: de qua
pinguedinis tuæ succum medullis animæ du-
ceremus, & spiritu mansuetudinis in via
*Sacchin. ex. pacis radicati, bonæ olivæ germina * es-
se generosis fructibus agnosceremus.

3. Nunc vero per abundantiam vitiorum
nostrorum inopes paternorum bonorum,
quomodo disponemus sermones nostros in
* id est, judicii. V. ep. 10. n. 3. die * recognitionis, non assecuti virtutes
tuas, & nullam de tua in nobis stirpe si-
c militudinem præferentes c qua recognos-
Matth. 3. 7. camur tui? Quis nos eripiet ab ira ventura?
quis nos a nobis ipsis eruet? ut emundati
a sensibus nostris, ab iræ cœlestis materia fi-
de purgante vacuemur. In nobis enim inesse
sentimus causas pœnarum æternarum, vi-
ventibus in corde nostro radicibus spina-
rum atque tribulorum. Nam prior vetu-
Deut. 32. 32. statis nostræ propago, ut vinea Sodomo-
rum, fellis uvam acerbis carnalis vitæ fru-
ctibus præferebat, & iram aspidum venenis
Luc. 1. 49. Psal. 56. 4. Psal. 103. 30. malitiæ ebria mens vomebat: sed *fecit no-*
bis magna qui potens est: misit de cœlo, *& li-*
beravit nos: misit per te misericordiam suam,
& *renovavit faciem terræ* nostræ, & fecit
plantationem tuam esse nos sibi in vinea sua.
Propterea, pater benedicte & venerandissi-
me, perpeti cura & assidua prece dicere te
Psal. 79. 15. oportet Domino, ut respiciat de cœlo, &
visitet vites istas quas plantavit dextera tua;
ut affixi in vera vite, vivamus non ad ignem
amputanda, sed ad fructum putanda sarmen-

A ta. Dirigat nos ipse, qui *vitis & vita est*, AN. 400. Johan. 15. 6.
in omnem disciplinæ suæ regulam veritatis, Johan. 14. 6. & 13. 1.
rigans nos *de superioribus suis* per eloquia tua Psal. 103. 13.
casta & pia, & tam ignita quam dulcia.
Sermones enim tui guttæ sunt illius *pluviæ* Psal. 67. 10.
voluntariæ, quam *segregavit Deus hereditati*
suæ, qui descendit in vellus, * tacito sci- * V. carm. 22. v. 157.
licet in Virginem fusus allapsu. Ipse est in
cujus stillicidiis lætamur, cum exoritur in Psal. 64. 11.
nobis; & animam renascentem primo noti- Psal. 71. 6
tiæ suæ rore distillat, ut *sanet omnes lan-* Isa. 53. 4. & 5.
B *guores nostros*. Ros enim qui ab illo est, sa- Psal. 102. 3.
nitas est nobis; quia ipse est *fons vitæ* qui Psal. 35. 10.
misit verbum suum, *& sanavit nos*. Hoc Dei 106, 20.
Verbum, de quo pluvia voluntaria est; quia
non necessitate subjecti, sed Dei æqualis as-
sensu, & pietatis officio *obediens* Patri Filius Phil. 2. 8.
humiliavit se usque ad mortem crucis, sicut di- Psal. 53. 8.
xerat per Prophetam: *Voluntarie sacrificabo*
tibi. Quia idem Dominus sacerdos & victi-
ma semetipsum pro nobis obtulit, & pro-
pria potestate animam suam & deposuit re-
C sumsit. Et ideo pluvia hæc voluntaria, quæ Johan. 10. 18.
se sponte profudit arentibus terris, ut po-
neret desertum in flumina. Quomodo au- Psal. 106. 35.
tem infirmata sit, docet ille qui dicit: *Cru-*
cifixus est enim ex infirmitate: & quomodo 2. Cor. 13. 4.
confirmata & d posita sit, in eodem habes; Ibid. d
quoniam, inquit, *vivit ex virtute Dei*.

4. Hunc tu Dominum ora donec exores,
ut vellera nostra, quæ in aqua * refectio-
nis manibus tuis lavit, non patiatur iterum * id est, baptismi.
peccatis nostris maculata sordescere, & rur- Isa. 1. 18.
D sus in * phœnicium vitiis tingentibus infe- * al. phœniceum.
cta converti; sed custodiat excubiis oratio-
num tuarum gratiæ suæ munus in nobis; &
operationem manuum tuarum non omittat
in nobis, donec maturet & perficiat de no-
bis fructum & coronam tibi; ut in illa die
veniens in exsultatione, & repleto sinu por- Psal. 125. 6.
tans manipulos tuos, possis etiam de nobis
in tua prole & messe e numeratis dicere; e
Ecce ego Domine, *& pueri quos dedisti mihi*. Isa. 8. 18.
Sed jam admonet metus fatigationis tuæ;
E non solum autem, sed & metus peccati,
quod de multiloquio non effugitur, ut im-
ponamus frenum ori nostro, & ostium ver-
bi, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Prov. 10. 19.
Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, Psal. 140. 3.
quem gratulamur de benedictione manus tuæ Eccli. 28. 28.
ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam
mimici nominis levitatem, nunc assumta de
exorcistæ nomine gravitas reverentiam de-
derit. Magis tamen admirati, eo gavisi su-
mus, quod etiam pristinæ conditionis inge-
F nium religioso mutavit officio: nam assiduus
mensulæ nostræ particeps, ita se ad mensu-
ram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscu-
la nec pocula nostra vitaverit; quod pote-

a MS. Viennensis codex, *Remeent*.
b MS. Vien. cum Psalteriis quinque, *timentibus*.
c Sic MS. Vien. Ante erat *quare cognoscamur*. Præcessit jam, *in die recognitionis*.

d *Posita*. An *perfecta*? Alluditur enim ad Psalmum 67. *Et infirmata est; tu vero perfecisti eam*.
e MS. Vatic. *numerans*.

rit

AN. 400.

rit attenuatione sui corporis & oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam calicum familiaritate, reparaverit. [a]

EPISTOLA XX. *

* Alias XVI. quæ autem 20. erat, nunc 36.

Scripta anno 400. & missa cum superiore.

Delphino scribit de Anastasii Romani Pontificis & Venerii Mediolanensis antistitis erga se caritate. Gratulatur de condita Alingonensi Ecclesia, & digreditur ad templum spirituale quod optat in se fieri, ut habitetur a Christo.

Beatissimo & [b] merito venerabili patri, DELPHINO PAULINUS.

1. OPORTEBAT quidem nos sapientiæ doctrinam servantes, jugum linguæ nostræ & stateram verbis imponere, (Eccli. 28. 29.) ut & de multiloquio nostro & de tua fatigatione geminandum nobis peccatum evaderemus. Sed de abundantia caritatis tuæ os nostrum ad te dilatatur, (2. Cor. 6. 11.) neque possumus affectum de præcordiis exuberantem, obserato oris ostio, intra pectoris taciti claustra cohibere. Loquimur ergo ad venerationem tuam & alia epistola; quia etsi una illa, qua rescripsimus, tam prolixa est, ut sufficiat te saturare fastidio; tamen nobis longissimo, ut recognoscis, intervallo temporum accipientibus colloquia tua, & nostra reddentibus, parum est una ad te epistola loqui. Damus enim hinc animæ nostræ aliquod, etsi tenue, solatium; ut dum ad affectionem tuam litteras facimus, toto in faciem tuam corde defixi, subito te obliviscamur absentem, & tamquam in præsentis alloquio demorantes, longius verba ducamus: unde flagrantem desideriorum nostrorum sitim, etsi non restinguimus, quia nec expedit nobis, tamen proposita interioribus oculis conspectus atque colloquii tui imagine mitigamus. Nam etsi *prolongatus* videatur *incolatus noster*, (Psal. 119. 5.) a locis habitationis tuæ, tamen spiritus non est separatus a complexu dilectionis tuæ. *Quis* enim, inquit, *nos separabit a caritate Christi*? (Rom. 8. 35.) Si *neque mors*, *neque vita*, *neque alia creatura*, quanto minus absentia corporalis, quæ non potest præsentiam spiritalem solvere? Quia quanto fortior carne est spiritus, tanto potior est conjunctio animorum quam corporum, & interiorum hominum præsentia melior exterioribus separatis; qui sæpe sine causa junguntur locis, si mentibus separentur. *Non enim*, inquit, *qui in aperto Judæus*, (Rom. 2. 28.) *neque quæ in carne est circumcisio*; *sed qui in occulto Judæus*, *qui spiritu non littera circumcisus*, *cujus gloria non ex hominibus*, *sed ex Deo est*. Itaque hac eadem lege, qua verior circumcisio quæ in corde, quam in carne [c] concisio; & præsentia firmior quæ spiritu, quam quæ corpore jungitur & cohæret sibi, semper tecum sumus, tuque nobiscum. Nam etsi facie ad tempus * discernimur, (* Id est, separamur, distamus, V. epist. 29. n. 9.) semper tamen corde conserti manemus in te, vicissim te habitante in visceribus nostris, & *ad commoriendum*, *& ad convivendum*. (2. Cor. 7. 3.) Sane, quia ad caritatis ejusdem curam & consolationem pertinet, ut actuum nostrorum invicem conscii efficiamur, quo tolerabilius de nobis absentibus æstuemus, si non simus incerti; indicamus affectioni tuæ, quam scimus de omni actu nostro sollicitissimam esse, propitio Christo, ita ut oras, valere nos; non quidem robusta, sed tamen sana corporum fragilitate. Pauperes spiritu, (Matth. 5. 3.) non nostro, sed Dei, cujus bonitate egenus, malitia nostra abundantes. De quo autem Cardamas noster admonuit, jussisse te asserens, ut etiam hinc quæ circa nos sunt in Domino nuntiaremus.

2. Sciat veneratio tua, sanctum fratrem tuum Papam Urbis * Anastasium (* V. N. LXII.) amantissimum esse humilitatis nostræ: nam ubi primum potestatem caritatis suæ nobis offerendæ habere cœpit, non solum suscipere eam a nobis, sed ingerere nobis piissima affectione properavit. Nam brevi post ordinationem suam epistolas de nomine nostro, plenas & religionis, & pietatis, & pacis, ad Episcopos Campaniæ misit; quibus & suum declararet affectum, & aliis benignitatis suæ præberet exemplum. Deinde nos ipsos Romæ, cum solenni consuetudine ad beatorum Apostolorum natalem venissemus, tam blande quam honorifice excepit. Postea quoque interposito tempore etiam * ad natalem suum, (* V. N. LXIII.) quod † consacerdotibus suis tantum deferre solet, († Id est, suffraganeis.) invitare dignatus est: nec offensus est excusatione nostra; sed officium sermonis nostri, quod in vicem præsentiæ reddideramus, acceptans animo nos paterno & absentes recepit. Denique si Dominus * commeatum donaverit, (* V. N. LXIV.) ut ad eum usitato solenniter nobis tempore recurramus, spero me ad sanctitatem tuam ei litteras exacturum, quibus etiam tibi nos incipiat commendare.

3. Mediolanensis quoque Episcopus novus, filius vester hucusque, nunc frater Venerius, jam scripserat nobis post ordinationem suam: sed quia & hoc Cardamas jussisse te retulit, scripsimus illi per ipsum, ut sciret paratam esse opportunitatem, si vellet officium debitæ pietatis agnoscere, ut beatitudini tuæ scriberet, & commendaret pectori tuo

a Edit. Grin. Schot. & Rosv. addunt, *Valeat, pater.*
b MS. Vien. *Beatissimo & venerabili, semper nobis desideratissimo, &c.*

c MS. codex Viennensis, *circumcisio*. Ed. Bad. & Grav. *consertio*.

primor-

AN. 400. primordia sua. Nos vero gaudemus & gloriamur in Domino, quia & visibiliter & in-
[a] visibiliter operaris [a] salutem nostram vere pater bonus & salutaris patronus, invisibiliter nos ædificas in orationibus tuis, rogans intra
nosmetipsos fieri regnum Dei; visibiliter autem nobis operaris in fabricis ecclesiarum, ut partem nobis facias cum illo, cujus domus a Christo meruit visitari, quia de ædificati-
Luc. 7. 5. one tunc Synagogæ, quod nunc ecclesia est, testimonium religiosæ plebis acceperat. Fatemur venerandæ pietati tuæ, legentibus nobis
* V. N. LXV. illam epistolæ partem, qua * Alingonensi ecclesiæ novam filiam te autore progenitam jam in nomine Domini usque ad dedicatio-
Luc. 1. 47. nis diem crevisse signabas, ita exsultasse spiritum nostrum in Deo salutari nostro, ut tamquam in præsenti dedicantium cœtibus interessemus, illa de Psalmis Prophetici gau-
Psal. 80. 2. Psal. 95. 8. sec. Psalter. Rom. Psal. 131. 8. Psal. 117. 27. dii verba caneremus: *Exsultate Deo adjutori nostro; sumite psalmum, & date tympanum: Tollite hostias, & introite in atria Domini, adorate Dominum in aula sancta ejus.* Vel illud ejusdem Prophetæ: *Surge Domine in requiem tuam, tu, & arca sanctificationis tuæ. Sacerdotes tui induant salutarem, & sancti tui exsultent. Constituant diem* [b] *suum.*

[b]
Gen. 3. 4. Sap. 2. 24. Psal. 111. 10. 4. Quod vero indicare dignatus es, aliquos *de parte illius, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum, dentibus suis fremere & tabescere*, non miramur; quia & in Hierusalem cum reædificaretur templum Dei, invidebant
2. Esd. 4. 4. 5. 3. Assyrii; & fabricam resurgentem conabantur hostilibus sæpe incursionibus impedire. Sed
1. Johan. 4. 4. Psal. 111. 10. quia *potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo, desiderium illorum peribit*, nostrum ve-
Psal. 12. 6. & 146. 11. ro confirmabitur: quia *speramus in misericordia ejus, qui numquam confundit sperantes in se.*
[c] Tantum [c] oret sanctitas tua, sicut facit, ut & in nobis ipsis ædificetur domus a Christo
Isa. 28. 16. sec. LXX. Psal. 126. 1. 1. Cor. 10. 4. Matth. 7. 24. & in Christo: quia *nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam*: & nisi supra petram, qui est Christus, fundetur hæc domus, non poterit ventis spiritalium nequitiarum & torrentibus secularium tentationum resistere.

5. Ora veniat Dominus Jesus in cor nostrum sicut in templum suum, excutiat flagellum pietatis suæ, quo *verberat omnem*
Matth. 21. 12. Johan. 2. 15. Prov. 3. 12. Apoc. 3. 19. *filium quem recipit*; & expellat a sensibus mentis nostræ, quasi a negotiatoribus templi, omne commercium atque contagium iniquitatis. Expellat a nobis boves, & venditores columbarum, & mensas nummulariorum, ut ab omni immunditia & cupiditate purgati, castam simplicitatem fidei caritatisque teneamus: quia Christi figura servatur, unde Cæsaris nummus expellitur;
ubi boves non sunt, præsepia munda sunt; & fides incorrupta retinetur, ubi columba non venditur. [d] Nisi enim nos Deo tradamus, vendimus diabolo. Unde & vetus homo, qui se consilio malesuadi serpentis addixit, *venumdatus sub peccato* dicitur. Denique quasi venditus eguit Redemtore, qui nos magno emit, ne jam aut diaboli aut nostri essemus: & a progenie viperarum in genus regale & sacerdotale murati efficeremur sanguis ejus, qui nos ab originis primæ generosa institutione degeneres, &, durante peccato, viles prius animas [e] pretiosas sanguinis sui commercio fecit, & coheredes sibi, ac filios Dei fieri non invida pietate concessit. Exsultemus & gloriemur in eo, qui *factus est refugium pauperum*, ut humiliaret oculos superborum. Exhibeamus illi & templum in nobis & sacrificium, expurgantes nos, si possimus, [f] veteri fermento, ut efficiamur azymi, & ipse, qui pro nobis immolatus est, in nobis Christus epuletur.

Matth. 21. 12. Prov. 14. 4. sec. LXX. [d] Gen. 3. 6. Rom. 7. 14. 1. Cor. 6. 20. Matth. 3. 7. 1. Pet. 2. 9. [e] Rom. 8. 17. Psal. 9. 10. Psal. 17. 28. 1. Cor. 5. 8. [f]

6. Meminerimus nos ab utero terræ & cognationis nostræ segregatos, Delphini filios esse factos, ut efficeremur illi *pisces, qui perambulant semitas maris*. Meminerimus te non solum patrem, sed & Petrum nobis esse factum: quia tu misisti hamum ad me [g] de profundis & amaris hujus seculi fluctibus extrahendum, ut captura salutis efficerer: & cui vivebam, naturæ morerer; ut cui mortuus eram, viverem Domino. Sed si piscis tuus sum, debeo ore [h] pretiosum præferre denarium, in quo non Cæsaris figura & inscriptio, sed Regis æterni viva & vivificans imago præfulgeat, fidem scilicet veritatis; quæ doctrinæ tuæ [i] monetam & annuli tui symbolum nummo cordis mei & ceræ mentis impresserit. Doctrina enim tua *argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum* [k] *septuplo*.

Psal. 8. 9. [g] Matth. 17. 26. [h] Matth. 22. 21. Marc. 12. 16. [i] Luc. 20. 24. Psal. 11. 7. [k]

7. Donet orationibus tuis Dominus, ut monetæ tuæ nummus, ut hami tui piscis, ut vitis tuæ sarmentum, ut uteri castitatis tuæ filius sim. Filii enim Delphini re-
putabuntur in filiis Aaron: sed non cum Lev. 10. 1.
illis, qui ignem alienum Domino obtulerunt, & eo quem in suis cordibus exstin-

a Sic MS. Vien. codex. Ante erat, *salutem: domum nostram ...... nos ædificas.*

b *Suam*. Legerim *festum*. Nam allusio est ad Psalmum 117. *Constituite diem solemnem*. Græce ἑορτήν.

c MS. Regius codex, *vires*. MS. Vien. *vigilet*.

d MS. Vien. codex, *Cum enim peccamus, vendimus nos diabolo*.

e Sic MS. Vien. & edit. Grin. & Schot. Alii, *pretiosas*.

f MS. Viennensis, *vetere*.

g Ita codex Vien. Particula *de* abest a ceteris codicibus.

h Sic MS. Vien. melius quam alii codices, in quibus, *pretioso*.

i MS. Reg. cum editis quatuor, *monita*. MS. Vien. *moneta*.

k Sic legit Paulinus epist. 23. ad Severum n. 7. MS. codex Viennensis, juxta Vulgatam, & Psalterium vetus, Rom. Gallic. *septuplum*.

scerunt,

AN. 400.

xerunt, *a* vel non habebant, igne divino [Luc. 24. 32.] incensi sunt. Tuis filiis sit cor ardens, non cupiditatum & illecebrarum secularium iniquis ignibus; sed illo igne, quem venit accendere in nobis Dominus, de quo [Luc. 12. 49.] ait: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo si jam incensus est?* Non ergo avaritia, non concupiscentia oculorum, & noxius temporalium rerum amor in nobis ardeat igne pestifero; qui ignis alienus est Deo: [Deut. 4. 23. Hebr. 12. 29.] sed *Deus* ipse noster, qui *est ignis consumens*, suum ignem agnoscat in nobis, ut [Psal. 26. 1.] dicamus; *Dominus illuminatio*[b] *nostra & salus nostra, quem timebimus?* Iste ignis corda illuminat, & peccata consumit: tenebras quibus mortificamur extinguit, & lucem qua vivificamur accendit. Si hoc igne [Luc. 12. 35.] lucernæ nostræ sint semper ardentes, con- [Psal. 22. 4. sec. Psalter. Rom.] fidenter dicemus: *Et si ambulem in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Hoc igne illuminati, & ad sitim aquæ vivæ per ignis hujus ardorem accensi in desiderium Domini, vere dicemus: *Si-* [Psal. 41. 2.] *cut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita* [Psa. 35. 10.] *desiderat anima mea ad te Deus. Quoniam apud te* [c] *fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* [d]

EPISTOLA XXI. *

[* Alias XXIV. quæ autem 21. erat, nunc 12. Scripta anno 400. eodem tempore quo duæ superiores.]

In exordio & fine epistolæ laudes Cardamatis explicat. Circa medium magnifice describit initium Evangelii Johannis, & ipsum Evangelistam.

Sancto & merito venerabili ac dilectissimo fratri AMANDO, PAULINUS.

1. VOLUCREM pedibus & levem cursu, ita ut cervis & capreis æmula pernicitate contenderet Asael, illum fratrem [2. Reg. 2. 18.] Joab in sacra Regnorum admiramur historia. Nec non minus illum in allophylis gigantem stupemus legentes, qui ultra hu- [1. Reg. 17. 4. 2. Reg. 21. 20.] mani corporis modum, & [e] mensuram membrorum creverat, quem senis armatæ digitis manus, & totidem pollicibus articulati pedes fortiorem ceteris velocioremque faciebant, nisi quod contra David manu Dei dimicantem, & Christi imagine semper invictum, nulla magnorum licet hostium manus virtusque prævaluit, [f] quia in alienis grandibus superba diaboli exaltatio dejiciebatur, & in pusillis nostris humilitate præpotens salutaris Dei forma vincebat.

2. Sed recurramus ad epistolæ caput, quod a pedibus inchoavimus, ut cursorem * Dominicum Cardamatem signatis in Lege [* Id est, servum Domini. V. ep. 40. n. 3.] divina antiquorum velocium laudemus exemplis. Subvenit itaque nobis & de Evangelio adolescentis Apostoli beata velocitas il- [Iohan. 20. 4.] la, qua Petrum affectu currendi parem, sed majoris ævi pondere tardiorem, ad sepulcrum Domini præcucurrit; ut resurrectionem corporis prior inspiceret, qui solus in pectore recumbebat. Unde geminos in [Iohan. 13. 23. & 21. 20.] alveum cordis sui traxerat fontes, quos in orbem idem postea * Revelationis & Evan- [Apoc. 1. 1. * id est Apocalypsis. Iohan. 21. 24.] gelii præco diffudit; & illam carnalem alacritatem pedum, postea speciosis verbi pedibus toto per populos orbe discurrens spiritali velocitate complevit.

3. Idem ultra omnium tempora Apostolorum ætate producta postremus Evangelii scriptor fuisse memoratur; ut, sicut de [Gal. 2. 9.] ipso Vas electionis ait, quasi columna firmamentum adjiceret fundamentis Ecclesiæ, priores Evangelii scriptores consona autoritate confirmans; ultimus autor in libri tempore, sed primus in capite sacramenti; quippe qui solus e quatuor fluminibus ex ipso summo divini capitis fonte decurrens, de nube sublimi tonat: *In principio erat Ver-* [Iohan. 1. 1.] *bum, & Verbum erat apud Deum, & Deus* [Gen. 1. 1.] *erat Verbum.* Transcendit Moysen, qui usque ad caput mundi & visibilium creaturarum exordia scientiæ terminos vel acie mentis extendit. Iste & Evangelistis ceteris, [Math. 1. 1. Luc. 1. 5. Mar. 1. 2.] vel ab humano Salvatoris ortu, vel a typico Legis sacrificio, vel a prophetico præcursoris Baptistæ præconio Evangelium resurrectionis exorsis altius volans, penetravit & cœlos: neque in Angelis stetit, sed Archangelos quoque, & omnes desuper creaturas, Virtutes, Principatus, Dominationes, Thronos supergressus, in ipsum se Creatorem ardua mente direxit; & ab illa ineffabili generatione ordiens, coæternum, & consubstantialem, coomnipotentem, & coopificem Patri Filium nuntiavit, in Spiritu sancto Deo Deum cernens; quia in ipso Trinitas Divinitatis impletur, & una Trinitatis Divinitas cernitur. Spiritus enim Dei, sicut & Verbum Dei, Deus uterque in uno capite permanente; & ex uno Patris fonte manantes, sed Filius nascendo, Spiritus procedendo, salva quisque personarum suarum proprietate, distincti potius quam divisi [* f. leg. sunt.] * erunt.

4. Johannes igitur beatus Dominici pe- [Ioh. 13. 23. & 21. 20.] ctoris cubator, qui sensus creaturis omnibus altiores ex ipso creatricis omnium rerum corde Sapientiæ biberat, inebriatus

a Addidimus, *vel non habebant*, ex MSS. Vien. & Reg. & edit. Schot. quod confirmatur ex epist. 44. ad Aprum & Amandam n. 5.
b Hanc vocem addit MS. Vien.
c Sic Augustinus in Psalm. 35. v. 10. nov. edit. Verbum, *est*, abest. a græco LXX.
d Edit. Rosv. addit. in fine, *Valeto, pater.*
e Ita MS. Vien. & Sacchin. Alii, *mensura.*
f Ante erat, *qua*. Ex MS. Viennensi codice reposuimus, *quia*, sententia exigente.

Spi-

AN. 400. Spiritu Sancto, qui *scrutatur etiam alta Dei*,
1. Cor. 2. 10. ab ipso intimo & infinito omnium principio-
rum Evangelii fecit exordium; quo uno om-
nia diaboli, quæ in hæreticis latrant, ora
clauduntur. Et prima Arii lingua præcidi-
tur: sed & Sabellii [a] blasphemia vacuatur,
cum eadem Piscatoris nostri sententia &
unitas [b] Deitatis in Patre & Filio, & di-
visio personalitatis exprimitur. Eodem ca-
pitulo & Photinus, humani tantum in
Christo exordii demens magister, explodi-
B tur: & Marcion, qui Deum Legis & Evan-
gelii discernit, exstinguitur: & Manichæus,
veri Creatoris negator & falsi confictor, ob-
teritur, subrexta illico ejusdem supercœle-
stis Evangelii voce confusus: (supercœle-
ste hoc Evangelium dixi, quia exordium
ejus ab ea origine quæ super omnes cœlos
& ante omnia secula est, inchoatur,) quia
Iohan. 1. 3. de hoc [c] Dei Verbo Deo audit: *Omnia per
ipsum facta sunt, & sine ipso factum est ni-
hil*. Gnosticum vero falsæ scientiæ nomine
C gloriantem, & omnem perversæ mentis in-
tellectum in aeria quædam phantasmata ve-
lut spiritali corporalium rerum imaginatio-
ne vertentem, ad fidem carnis in Christo
cogit idem autor, cum de eodem Verbo,
Iohan. 1. 14. quod erat apud Deum Deus, dicit: *Et Ver-
bum caro factum est*. Non tamen, ut alii
quidam serpentium sibilare dicuntur, ita
caro factus, ut a sua natura migraret in
nostram; sed, ut [d] secundum se remanens
quod erat, propter nos inciperet esse quod
D non erat.

5. Nimium longe provehor, dum unani-
mitatis tuæ indulgentia sic abutor, ut nec
multiloquio fatigare te, nec insipientia errare
apud te verear. Scio enim, quia *cum sis sapiens*,
2. Cor. 11. 19. *libenter* tamen *insipientem* tuum *portas* per eam
1. Cor. 13. 7. caritatem quæ *omnia sustinet*, *& numquam
excidit*. Dicam tamen jam mihi, ut *custodiam*
Psal. 38. 2. *vias* verbi mei, *ne delinquam in lingua mea*, sed
2. Reg. 2. 18. paucis descendam in Cardamatem, id est,
Psal. 17. 34. sec. LXX. Asaelem nostrum, cujus *pedes tamquam cervi*
E Psal. 102. 5. *perfecisti*, renovando sicut aquilæ juventutem
Psal. 91. 14. ejus per abundantiam dilectionis vestræ, qua
illum respectu humilitatis nostræ susceptum
constituistis in atriis domus Domini, ut [e]
plenius homini liber esset, cum Christi liber-
tus esse cœpisset. Hac illum pietate fecistis
reflorescere non solum spiritu, sed & corpo-
re, ut etiam ipse de visceribus vestris reple-
tus affectu quo nos diligitis, desideria ve-
stra nobis afferat, & vicissim nostra soletur;
& tantis inter nos regionum intervallis prope
Psal. 16. 4. solemniter commeans *propter verba labiorum*
A *vestrorum custodiat vias duras*. Credimus qui- AN. 400.
dem illum de ipsis quas gerit litteris sanctita-
tis vestræ *pennas tamquam columbæ* assumere, Psal. 54. 7.
& præterea de orationibus vestris virtutem
pedum, qua ad nos pervehatur, accipere;
sed tamen ei de hac ipsa gratia congratula-
mur, qua positus est in tantæ [f] ministerio
caritatis, ut in libertate serviat, in senectu-
te discurrat, & requiem vacationis emeritæ
malit in peregrinationis labore quam in do-
mestica sede consumere: quia pigrorum vias Prov. 15. 19.
B spinis stratas calcare declinat, ne convertatur
in ærumnam, dum ei de inertiæ infructuoso
otio miseræ sollicitudinis spina configitur.
Exsultat itaque impiger ad currendam viam, Psal. 31. 4.
ne illi segne otium conterenti, pedissequa Psal. 18. 6.
pigrorum inopia tamquam bonus cursor oc-
currat. Veniens autem ad nos, quanto per- Prov. 6. 11.
fundit & implet animam nostram gaudio bo-
nis de sospitate vestra nuntiis! impinguat ossa
nostra, & fit *vox lætitiæ in tabernaculis* no-
stris, cum refectis exoptata consolatione Prov. 15. 30. Psal. 117. 15.
C mentibus, dicimus: *Dominus memor fuit no-
stri, & benedixit nos*.

6. *Exsultemus & lætemur in eo*, qui dat Psal. 113. 12.
votum optanti, & *desiderium animæ nostræ
tribuit nobis, quoniam prævenit nos in benedi-* Psal. 117. 24.
ctione dulcedinis. Quæ enim nobis nunc be- Psal. 20. 3. juxta LXX.
nedictio dulcior, aut dulcedo suavior, quam
fructus & consolatio caritatis, quæ a litteris
vestris maxima nobis datur? in quibus pigno-
ra quædam & oris vestri & cordis amplecti-
mur; quia eloquia vestra partus animæ ve-
D stræ sunt: *ex abundantia enim cordis os loquitur*. Matth. 12. 34.
Ideo Cardamatem & advenientem in vestro
sermone diligimus, & nostro commendamus
abeuntem: dignus est enim cujus *senectus in
misericordia uberi* requiescat, qui pro [g] cari- Psal. 91. 11.
tatis & desideriis & officiis laborat. Præterea
quod magis in eo quam ipsam in canis ejus
velocitatem mirati sumus, ita de nomine
exorcistæ ad frugalitatem profecit, ut prope
quotidianus esse nobis conviva non fugerit;
&, cum raris & minutis calicibus aspergere-
E tur, quibus labra summa vix tingeret, nihil de
vacui ventris aut sicci gutturis injuria que-
rebatur. Prorsus per omnia Cardamas nobis
tam bellus apparvit, ut clericum probabilem
hominibus, & exorcistam dæmoniis terribilem
videremus. De cetero, frater, & ipsum, &
omnes nostros, & nos ipsos commendamus vo-
bis, ut per vos Domino commendemur im-
pensis orationibus, ut & nostrorum omnium
libertas Domino æterno serviat, & nostra ser-
vitus in Christo libertatis æternæ meritum
consequatur.

[a] Ita MSS. Vien. & Reg. In ceteris, *blasphemia va-
cuantur*.
[b] Sic MSS. Reg. & Vien. Alii codices, *Divinitatis*.
[c] Ita reposuimus ex MSS. Reg. & Vien. & editis qua-
tuor; & sic Paulinus epist. 23. ad Severum n. 2. dixit,
Dei Verbum Deum. Ed. Rosv. *de hoc Verbo Dei audit*.
[d] Addidimus, *secundum se*, ex MSS. Reg. & Vien. &
editis Gem. & Schot.
[e] MS. Vien. *plenus*.
[f] MS. Reg. *ministerium*.
[g] Sic MSS. codices Reg. & Vien. Editi, *caritate*.

AN. 400. * Alias VII. qua autem erat, 32. nunc 9. Scripta anno 400.

EPISTOLA XXII. *

Describit eleganter dissolutorum hominum tum secularium tum monachorum mores, & docet quales conveniant monachis familiares.

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

1. EPISTOLAS quas per nostrum illum inspiritalem monachum miseras, vere spiritalis tabellarius intercepit & pertulit, id est, filius noster Sorianus: in quo duplicem gratiam Dominum contulisse perspeximus; ne vel ille ad nos sermonis tui vacuus adveniret, qui nos de tuis visceribus imbuto affectu desideraverat; ne vel iterum tuas nobis litteras Marracinus afferret: qui divinitus, ut credo, inspirata sibi aut verecundia nos videndi, aut pigritia ultra Urbem itineris porrigendi, Romæ litteras tuas supradicto fratri dedit; gaudens optati occasione compendii, qua sibi adversum tua præcepta consultum putabat, ne cogeretur monachum aut in se, ut jusseras, fingere, aut in me, ut necesse erat, cernere. * Sibi ergo ille habeat armilausam suam, & suas caligas, & suas buccas; quarum a alias mutare, alias deducere timuit.

* V. N. LXVI. & LXVII. a

2. Nos adeant & revisant conservuli & compallidi nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus ciliciis humiles; nec * chlamyde curtalini, sed sagulis palliati; nec balteo, sed reste succincti; nec improba attonsi capitis fronte criniti, sed casta informitate capillum ad cutem cæsi, & inæqualiter semitonsi, & destituta fronte prærasi. Et ornatu pudicitiæ inornati & decenter inculti sint, & honorabiliter despicabiles, cum ingenitam quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernantes, etiam studio deformantur, ut fiant b pudenter inhonesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti mentibus. Hujusmodi hominum & vultus, & habitus, & odor nauseam illis facit, quibus odor mortis est in odorem vitæ; quibus dulce quod amarum, & turpe quod castum, & hostile quod sanctum est. Propterea justum est ut reddamus illis vicem, ut sit nobis odor eorum tamquam odor mortis, ne desinamus esse odor Christi. Quid enim nobis jure succenseant, si vicissim nobis fœteat odor vitæ eorum, quibus odor nostræ in mortem est? Ille jejunium meum horret, ego illius crapulam ferre non possum. Ille halitum monachi loquentis evitat, ego flatum Thrasonis ructantis effugio. Si illis displicet gutturis nostri siccitas, & nobis gulæ eorum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, & nos ventrium offendit ingluvies. Videant ergo nos non mane ebrii, sed vespere jejuni: nec hesterno inflati vino, sed hodierno * abstemii: nec de crapula libidinis dementer instabiles, sed vigiliis honestatis integre saucii, & sobrie temulenti, quos parsimonia faciat, non vorago, titubare.

* V. N. LXVIII. b 2. Cor. 2. 16. Isa. 5. 20. * V. carm. 2. v. 48.

3. Talem nos epistolæ tuæ portitorem excepisse lætamur: quem rogo sic c excipias, quasi a te missus mihi venerit. Namque inter eos qui vice fraternitatis tuæ ad me venerunt, debet & iste numerari, cui Dominus ut ita a te numeraretur, litteras tuas etiam ignorante te tradidit. Puto autem quod & tu divinæ hujus gratiæ beneficium huic deputes, per quem & tibi præstitum est, ne litteras nobis tuas non tui corporis perlator afferret. Sed tamen ipsius pace laudatum d Sorianum volo, ne me illi rursus accuses. Prædicasse enim me illum magis quam vituperasse existimo eorum commemoratione, in quibus necesse est glorietur, qui esse aut videri monachus erubescit. Denique meministi in Virgilio Furiam iis laudari quæ solent obiici. Vide autem ne mibi calumnieris quod aliquid de poeta, non nostri jam studii, tamquam propositi violator, assumserim: exempli tui autoritate hoc me fecisse contestor; teneo enim epistolam tuam, cui clausula est,

c d

Vivite felices, quibus est fortuna peracta.

Virgil. 3. Æneid.

Sed & illam, in qua pro domestica sede larem familiarem, Plautini memor Prologi, nominasti.

Severus Paulino mittit coquum ad præparandos monachorum cibos aptum.

Scripta anno 400. exeunte.

POSTQUAM *omnes coquos tuos coquinæ tuæ renuntiasse cognovi, credo quia dedignarentur officinam vilibus præbere pulmentariis: puerulum tibi ex nostra misimus officina, doctum satis pullentem coquere fabam, & ignobiles betas aceto & jure condire, vilemque pultem esurientium faucibus inferre monachorum; piperis nescium, laseris ignarum, familiarem cymini, & apprime callidum herbis suave redolentibus clamosum urgere mortarium. Unum habet vitium, quod hortorum omnium non est civilis inimicus; Ita si admissus fuerit, proxima quæque metet gladio, nec exsaturabitur umquam cæde malvarum. In præbendis autem sibi lignis calumniosus tibi non erit: obvia quæque comburet, metet, nec dubitabit inferre tectis manus, & antiquos asseres laribus amovere. Hunc igitur cum his moribus atque virtu-*

a Ita MS. Vien. Ceteri, *alia mutare, alia deducere.*

b MS. Vien. *prudenter*. Retinuimus vulgatam lectionem quæ confirmatur ex epist. 23. ad Severum n. 31. *pudenter impudens, & pie improba.*

c Sic MS. Vien. Ita & alibi passim Paulinus epist. 39 ad Severum n. 6. & 13.

d Ita legendum; nec audiendus Sacchinus qui pro, *Sorianum*, reponendum censet *Marracinum*. Quis enim non videat, voces *ipsius*, & *illi* Marracinum spectare, de quo superius fit mentio n. 1.

tibus

AN. 401. *tibus donatum tibi, non servum, sed pro servo filium cupimus, quia non erubescit minimorum esse pater. Ego tibi pro hoc servire voluissem, sed si voluntas facti portio est, tu modo facito ut inter prandia cœnasque felices mei memineris; quia rectius est vestrum esse mancipium, quam Dominum ceterorum. Ora pro me.*

EPISTOLA XXIII.*

* *Alias* XII. & IV. quæ autem 33. erat, tomi 2.

Scripta anno 401. ineunte.

Severi caritas laudatur; item missum sibi ab eo Victorem, & exhibitum a Victore ministerium in cibis ritu monachorum præparandis, eleganter sanctèque commendat. Ex adhibita sibi ab eodem Victore etiam tonsoris opera, multa præclare de coma disputat: totaque Samsonis, & mulieris peccatricis ad Christi pedes historia allegorice exposita, clausulam de Christi caritate prorsus auream apponit.

a SEVERO a fratri PAULINUS.

1. QUID extorques, ut te plus amemus? crescere summa non recipit. Si potest mare superfluere obices suos, & quæcumque naturalem plenitudinem servant, incrementum b temporale sentire, potest & caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Itaque ut cubitum ad staturam nostram adjicere, sic amoris tui cumulum facere, non possumus; desideriis tamen modum nullum ponimus. Qui enim existimas satisfacere te nobis assiduitate ista honorificentiæ ac pietatis tuæ, qua præsentiam tuam nobis tam frequentibus epistolis compensare conaris, sollicitas potius gulam caritatis, tantoque minus exples c gratia litterarum, quanto majorem sedulitate ipsa & humanitate sermonis tui causam suggeris, te ipsum, tam unicæ nobis unanimitatis in Christo frater, desiderandi. Quid enim fieri diligentius in Deo & proximo potest, quam quod in nobis exhibes Christo? in quo d Dei præceptum utrumque completur: quia idem nobis & Deus est majestate naturæ suæ, & assumtione nostræ proximus factus est. Hoc igitur in te proficiente consummatur caritas tua, quæ fit in ipso e infinito perfectio, quia finitur in Christo *cujus magnitudinis non est finis*: sed nobis in eo finis sit, ut per ipsum sine fine vivamus: quibus Christus & generale initium est, quia *per ipsum omnia*; & speciale fastigium, quia caput corporis, cujus membra sumus. *Dulcis & rectus est Dominus*, dulcis in te mihi: & f *quam magna multitudo dulcedinis* g ejus tu mihi; h Nam quantus quantus es, qua mente, qua lingua es, totus desiderium es: & mihi dulcedinem Christi sapis ut hortus mihi, *ut odor agri pleni*, quem in odorem unguentorum illius currendo legisti. Nam & ager tu illi es, qui vicissim ager nobis est. In ipso enim serimus, & i ab ipso metimus. Ager vero tu, non ille spinis horridus, aut arenis aridus, aut petrosis asper, & nudus, in quo semen datum aut suffocatur, aut destituitur, aut uritur; sed ille, *quem benedixit Deus a rore cæli, & ubertate terræ*. Unde & lingua tua k verbo Dei rorat, & cor tuum fertile Deo, semen exceptum spiritali fruge multiplicat; ut de fructibus tuis *impleat manum suam messor, & sinum suum qui manipulos colligit*; hoc est, ipse Deus, qui verbi in nobis sui & seminator & messor est. Ipse, & manus qui dextera Dei, quam bonis operibus implemus. Idem & ille Abraham sinus est, in quo operum mercede requiescimus.

2. Sic hic Deus in tua caritate nobis abundans; non solum litteris tuis nos, sed & tabellariis benedicit, visitat, pascit, illuminat; utroque nobis munere aperiens thesaurum bonum cordis tui: * *ex abundantia enim cordis os loquitur*: &, *omne* enim, inquit, *animal ad simile sibi congregatur. Propterea benedixit te Deus, quia innocentes & recti adhæserunt tibi, & cum impiis non* l *sedes; odisti iniquitatem, diligis animam tuam*, quam projecisti in Christo, ut huic vitæ perdita servaretur æternæ, damno sui semetipsam lucrifaciens, si per caritatem Christi vilescat sibi. Quo affectu vilis tibi, at pretiosæ Deo animæ tuæ suavitatem in favis oris tui Christum spirantibus odorantes m benedicimus Dominum, Dei Verbum Deum: qui sicut in ipso illo homine, quem

Marginal references: Psal. 103. 9. Prov. 8. 29. Jer. 5. 22. — Matth. 6. 27. — Johan. 1. 1. — Psal. 144. 3. — Rom. 11. 36. Eph. 1. 22. Col. 1. 18. Psal. 24. 8. & 30. 20. — Gen. 27. 27. Cant. 1. 3. — Matth. 13. — Gen. 27. 28. — Psal. 128. 7. — Luc. 16. 22. — Matth. 12. 34. * V. Eccli. 13. 19. Psal. 25. 4. & 44. 8. Johan. 12. 25.

a MS. Vien. PAULINUS *servus Christi Jesu*, SEVERO *carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre & Christo Jesu salutari nostro, salutem.*
b MS. Reg. *tempore.*
c MS. codex Regius, *gratiam.*
d Ita MSS. Vat. & Vien. At ed. Schot. *Domino.* Ed. Rosv. *in quo Domino præceptum suum utrumque completur.* MS. Reg. & tres editi codd. *Domini præceptum suum utrumque completur*, mendose.
e Ita MS. Vien. Alii MSS. cum edit. Rosv. *infinita perfectio.*
f Sic MSS. Vien. & Reg. cum Vulgata. At MS. Vat. cum editis, *quanta.*
g Ita tres MSS. codices. Editi, *ejus? Nam tu mihi.*
h Ita manuscriptus codex Vaticanus: quod venustius videtur quam vulgata lectio; confirmaturque ex epist. 16. ad Jovium n. 5. juxta lectionem edit. Schot.
i Idem codex MS. Vatic. *In ipso.*
k Sic tres MSS. codices. Editi, *verbo*; quæ lectio etiam retineri poterat; eaque confirmatur ex epist. 19. ad Delphin. n. 2. *Musica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidia roraveras.*
l Ita MSS. Vat. & Vien. Sed MS. Reg. & editi, *sedisti.*
m Sic manuscripti codices. Editi Schot. & Rosv. *benedicimus donum Dei, verbum Domini.* Editi tres, *donum Dei.*

AN. 401.

A gessit, ita in nostris mentibus gradus quosdam corporeæ ætatis exsequitur: nascitur, crescit, roboratur, senescit. Sed orandus, ne in nobis diu aut jugiter parvulus, & infirmus, & pauper sit. In te quidem, ut gloriamur, quia bonum tuum gloria nostra est, profectus ejus experientes, agnoscimus bonitate grandem, malitia parvulum, sapientia senem, fide fortem, & in spiritu (1. Cor. 14. 20.) piæ humilitatis pauperem, caritate divitem. Nam prioribus erga humilitatem nostram officiis alios [a] anteverteras, omnibus nostris, B ut sæpe testati sumus, & amicis studiosior, & proximis religiosior, & fratribus diligentior. Nunc vero ista nostræ visitationis vice, etiam temetipsum supergressa humanitate superasti. Sat enim nobis erat annuis commeatibus emereri litteras tuas, & a te missos videre, in quibus non solum vicem præsentiæ tuæ, sed & fidei teneremus effigiem. Tibi tamen satis non fuit institutam observantiam solemni perfunctione celebrare. C Longum tibi multa dilectio fecit mora hiemis a nobis [b] silere. *Concaluit cor tuum intra te, & in meditatione* (Psal. 38. 4.) pietatis sanctus tibi bonæ impatientiæ *ignis exarsit*. Nec suffecit litterarum ad nos * editione maturare, (* Latin. f. editionem. V. ep. 5. n. 4.) nisi gratiam sermonis tui, etiam de sanctis comitibus tuis lecto perlatore, cumulares.

3. *Benedictus, quem* in hoc munus *elegisti & assumsisti* (Psal. 64. 5.) quo * Deum fœneras: (* V. N. LXX.) quia etsi peccatores nos vera conscientiæ nostræ professione, tamen tuæ simplicitatis opinione falsa putans, ut ais, sanctos, non jam homi- D nis, sed Christi caritate nos diligis: & idcirco *mercedem prophetæ accipies*, quia propter nomen Christi prophetarum honore accipis (Matth. 10. 41.) etiam non prophetas. Nobis vero similis gratia non debetur hujus officii, quo fratrem Victorem in nomine Dei, tuaque persona ad nos venientem, intima affectione & magna gratulatione suscepimus. (Luc. 17. 10.) Id enim tantum *fecimus inutiles servi, quod facere debuimus*; quoniam perspicua veritas cogebat nos ovem puram in eo suscipere atque venerari; quem E non solum ovem pelle, verum spiritus [c] mansuetudinis, & expressa in verbo ejus atque silentio Christi modestia revelabat. Vere recognovimus in eo sanctorum formulam beatorum Martini & Clari, quem proximo intervallo illustris magistri sequacem te (2. Cor. 8. 19.) autore cognovimus. Horum se unius in regeneratione esse progeniem, alterius in via (Luc. 10. 6. Matth. 11. 29.) comitem fuisse *filius pacis* Victor asseruit. Homo vere, ut scripsisti, (Isa. 66. 2.) Dei *humilis corde*, non humilis gratia: vas misericordiæ & mansio Altissimi, quem recipit, & oblectat placido

A animæ trementis hospitio. Is nobis benedictiones, præter illas quas a vobis geminas in litteris & palliis afferebat, plures addidit de opibus mentis suæ, non solum contubernio spiritali gratissimus nobis, sed & corporeo famulatu sedulus. Audeo enim rem oneris nostri fateri, dum tibi nihil de ejus bonis taceam, quæ gaudium tuum esse certo scio: quoniam portio tua est bonum familiaris tui.

4. Servivit ergo mihi, servivit inquam; & væ mihi misero, quod passus sum; servi- B vit & peccatori, qui non serviebat peccato; & ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero, quod sancti fratris famulatum non superbia vendicavi, sed [d] contestandæ caritatis meæ, & fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in nomine Dei famulatio, & in libertatis spiritu famula dilectio. (Philem. 14.) Ob hoc voluntarium ejus bonum, & pro ipsius utilitate suscepi, præsumens eo potentiorem exorandi pro me C futurum, quo plus meriti de [e] religionis operibus acquisisset. Aget profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me; quia scriptum tenebam: *Noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.* (Psal. 108. 18.) Dedi itaque me totum manibus ejus atque visceribus: quia per viscera caritatis manus famulas, & membris meis unctor, & pedi- D bus [f] lotor adhibebat; liberalium plenus affectuum, sed servilium * præreptor operum, (* V. Not. LXXI. & LXXII.) vix ut me aquam ministrare manibus suis fineret. * Ex libro enim tuo istius gratiam servitutis adamavi, ut minimam saltem guttulam de sacris Martini actibus delibarem. Ipse vero quotidie non solum pedes meos lavare, sed & calceamenta, si paterer, tergere cupiebat, avarus dominationis interoæ, & idcirco corporeæ servitutis impiger.

E 5. Sed de pedibus lavandis tantum semel fateor apostolico me exemplo cessisse, quos (Johan. 13. 9.) legeram pedes suos lavandos servienti Domino præbuisse. Neque enim partem in hereditate nisi famulantis obsequio recepissent; quoniam bonus Dominus & salutarium magister, serviendi ministerio dominandi meritum conferebat; & humilitatis humanæ præbebat exemplum, quibus divinæ sublimitatis parabat consortium. Unde perspecto muneris tanti mysterio, & intellecta boni magnitudine, qui primo ministrantis apparatu pedes offerre trepidaverant; jam non pedes tantum, sed

a Manuscriptus codex Vien. *ante vieeras*.
b Ita MSS Reg. & Vien. At editi, *fileri*.
c Sic tres MSS. codices Reg. Vat. & Vien. Editi, *spiritus mansuetudine*. Verum MSS. codicum lectio confirmatur ex epist. 19. ad Delphinum n. 2. *spiritu mansuetudinis in via pacis radicati*; & epist. 27. ad Severum n. 3. ubi eadem fere verba usurpat, *pauper in spiritu mansuetudinis*.
d MS. Vien. *concitandæ* MS. Reg. *contristandæ*.
e MS. Vatic. *religiosæ*.
f Ita MS. Vien. codex. Alii, *lutor*.

totos

AN. 401.

totos se usque ad caput perlui rogaverunt. Et ego Dominum Jesum in fratre Victore veneratus, quia omnis anima fidelis ex Deo [Matt. 11. 29.] est, & *humilis corde* cor Christi est, fateor, ad remedium infirmitatis optavi, ut oleo me vel aqua melior conservus attingeret. Nec irritus fui præsumtæ opis; nam quasi medicarum manibus piis oleum de ipsa ungentis mansuetudine mihi lenius in medullas perlapsum est, & [Psal. 50. 10.] *exsultaverunt ossa humiliata*. [Psal. 102. 1.] *Benedixit anima mea Dominum, & omnia* [a] *interiora mea nomen sanctum ejus*. Nam & sensibus [B] vegetandis proderat hæc pietatis magis palæstra, quam corporis, qua frater bonus artus mihi fragiles, manu fingente, componens, mentis quoque vigorem recreatis ossibus erigebat, cooperante proculdubio manibus fide: ut dum infirmam carnem manus diligentis duceret, compatientem animam gratia credentis elueret: fieretque mihi intus [Psal. 44. 8.] oleum lætitiæ, quod foris erat oleum sanitatis.

6. Accipe modo aliam ejusdem in nostris sensibus servitutem. Quia non solum refectio- [C] nis nostræ, sed & parsimoniæ curam gerens, facilem nos victum cibo simplici capere, coctis in gutta olei & aquæ copia pultibus, docuit: sed eas tanto gratiæ sale, tanta dulcedine caritatis condiebat, ut coquos & condituras [Eccli. 10. 1.] non desideraremus: quia aquæ puræ oleum suavitatis, quod nulla muscarum importunitas exterminavit, simplicitas caritati juncta miscebat. Verum spiritalis coquus interiorem hominem cibare doctior, quo destrueret escam gulæ, non siligine nobis pultes, [D] sed farina confecit aut milio. Ac ne in hoc ipso delicatius nobiscum agere videretur, [* V. N. LXXIII.] qui nos ad * orexim monachorum parabat imbuere, fabam intrivit panicio, quo citius [b] Senatorium poneremus fastidium. Sed in benedictione dulcedinis animæ delicias habebamus, gratulantes, quod frater etiam in carnalibus ministeriis spiritalis, propheticis nos cibis pasceret. Nam in contritione permixta panes illos tribulationis imitatus est, [Ezech. 4. 9.] quos Ezechiel propheta de vario frugis & [E] farris conficere sibi genere jussus est; & ad [Exod. 32. 4. Psal. 105. 20.] expressionem Judaicæ confusionis, qui obliti Deum, *immutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli manducantis fœnum*, in stercore boum coquere, coctosque sub fœtido cinere, cum lacrymis [c] captivatis in mensura sumere. Videlicet ut superventuram perfidiæ suæ pœnam corporaliter in

[A] Propheta signatam providerent, & vel ita reverterentur ad Dominum, si eos ad pœnitendum non solum verbis denuntiata, sed etiam corporibus Prophetarum expressa, offensi Dei ira revocaret.

7. Voluit ergo frater Victor, ut non solum jejunio, sed & cibo humiliare animam disceremus: & recordatione peccatorum veterum, intellectuque præsentium tristes manducare panem doloris: [Psal. 126. 2.] quamvis ex parte nobis pepercerit, fabam tantum milio pani- [B] cioque confundens; quod tamen forsitan oblivionis magis, quam moderaminis, fuerit. Nam homo sanctus fideli cautione metuisset aliquid nobis de Scriptura sancta subtrahere: & ut totam juxta Dei verbum confectionem Prophetici panis impleret, lentem quoque & hordeum & viciam miscuisset in [Ezech. 4. 9.] [d] crumilum, ut æstuantibus extra [e] sui labra fervoribus, dissimilium sibi fructuum [V. N. LXXIV.] quasi repugnante coctura, fatiscens rimis olla crepitaret. Nihilominus tamen de pau- [C] cioribus frugibus testam capacem replens, intulit nobis multo nidore catina [f] infumantia; totumque non solum mensulæ nostræ ambitum, sed & cellulæ nostræ spatium olida caligine vaporavit; atque, ut multiplicaret nobis benedictionem, alterius quoque Prophetæ prandium cœnulæ nostræ contulit, ut Elisæi nobis ollam inferret: in [4. Reg. 4. 41.] quam misit farinam; nec herbam veneni, sed condimentum salutis incoxit, in nomine Domini gerens omne quod agebat: quo tu- [D] ti atque securi non exclamavimus ad eum; *Homo Dei, mors in olla*: quia jam in olla nostra vita est, postquam Dominus Jesus [Ibid. v. 40. Johan. 1. 14.] Dei *Verbum caro factus est, & habitavit in nobis*: & vasa fictilia nostri corporis, voluntariæ nobis pravitatis lubrico de suis manibus elapsa, & diuturnis contrita peccatis, ut in meliorem usum figulus ipse renovaret, assumsit in semetipso, [Jer. 18. 6. Psal. 30. 13.] *factus & ipse de nostri corporis limo tamquam* [g] *vas*, ut ait, *perditum*, id est, *in similitudinem* [Rom. 8. 3.] [E] *carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum*. Et ideo dicit; [Psal. 59. 10.] *Moab olla spei meæ*, quia non solum ex Juda, sed ex Moab, hoc est, non solum de Sanctorum, sed etiam de peccatorum origine corpus assumsit: qui decocta quasi per ollam carnis nostræ cruditate, sanctificavit in æternum nobis cibum carnem suam. [Johan. 6. 56. & 48.] *Caro enim ejus*, ut ipse ait, *vere cibus* [h] *vitæ est*. Ipsa est &

a Ita versio LXX. Interpretum Psalteria, vetus & Romanum, & Augustinus in commentario super Psalmos.

b MS. Vien. *Senatorum poneremus fastigium*, male. Vide epist. 30. S. Ambrosii ad Sabinum de Senatoria Paulini dignitate, Hieron. ep. 13. ad Paulinum, & ep. 3. ad Geruntii filias, necnon Ausonium epist. 25. ad Paulinum.

c Ita MSS. Reg. & Vien. Editi, *captivitatis*.

d Sic MSS. Belg. & Vien. Forte legendum, *grumulum*. V. N. LXXIV. MS. Reg. *crubilum*, Ed. Rosv. *cumulum*. Schot. in marg. *cumerum*, ut & Cauchius.

e Ita MSS. codices Reg. & Vien. & editi Bad. & Schot. At ed. Gein. & Sacchin. *sua*. Rosveydus emendaverat *vasis* ex conjectura.

f Sic MS. Regius, & editi codices quatuor. MSS. Vatic. & Vien. & edit. Schot. & Latin, *fumantia*.

g Manuscriptus codex Vaticanus, *vas perditum*, *in similitudinem*, sine interjectionibus illis, quas tamen non sine venustate ceteri codices habent.

h Ita MS. Vien. cum edit. Gein. eaque lectio confirmatur. n. 8. ubi *a cibo*, *vita est*.

illa

AN. 401. Jer. 1.13. Luc. 12. 49. illa secundum Jeremiam olla urens peccata, A & illo igne consumens, de quo ait: *Ignem veni mittere in terram*: quem & in nobis optemus accendi, ut in olla Dominici corporis, id est Ecclesia, concoquamur: perustisque vitiis defæcati, efficiamur *argentum* Psal. 11. 7. *igne examinatum, probatum terræ, purgatum* [a] *septuplo*; Johan. 15. 2. ut jam non urenda sarmenta, sed palmites fructuosi in eodem Domino, id est, vera vite maneamus, fiatque nobis idem Dominus ad escam dulcis ille Num. 13. 24. botrus, qui nobis in Crucis vecte suspensus, B de terra repromissionis & fructum ostendit, & gustum dedit, ut non jam sectemur vilia ruris inculti gramina, inter quæ etiam pestiferos viticularum silvestrium racemos carpere periclitemur. Quod certe nobis accidit, cum squalente curarum secularium spinis anima, cui cultura Dei ver- Luc. 8. 14. bum est, vitam hanc ævi brevem & boni sterilem suspirantes, inter actus supervacuos peccata noxia quasi inter agrestes her- 4 Reg. 4. 39. bas germina venenata colligimus, & sic in C ollam corporis vel cordis nostri mortem Rom. 7. 24. & 25. mittimus. Sed gratias Deo, *qui nos liberavit de corpore mortis hujus per Christum Jesum Dominum nostrum*: quo infirmitati nostræ sui spiritus virtutem permiscente, & amaritudo malitiæ nostræ, & sterilitas, inutilitatis, infuso præcordiis verbo Dei, velut convertente salutaria & vividi salis aspergine, ad dulcedinem fecunditatemque mutata est.

8. Recurramus ad fratrem Victorem, qui D vas etiam farinulæ nostræ ex usu usurpationis suæ, quam in nomine Dei faciebat, copiosum de benedictione fecit: ut aliquid etiam de beati Eliæ hydria nobis darer, qua 3. Reg. 17. 16. Propheta cœlestis in verbo sacro ad sufficientiam indefficientem repleta, benedictam cum filiis Sareptæ viduam per triennii famem pavit. In qua vidua jam tum per Prophetam Christus, ut opinor, Ecclesiam suam non frumenti, sed verbi pane pascebat; de qua Psal. 131. 15. Rom. 7. 3. dicit: *Viduam ejus benedicens benedicam*; il- E lam scilicet viduam, quam Apostolus ait 1. Cor. 7. 39. mortuo viro, quibus volet nuptiis liberam; quia desinente lege, cui finis est Christus, [b] a gratia ad libertatem transitum faciens Ec- 3. Reg. 17. 16. clesia, Christo quasi vidua legis innupsit. Hujus nunc vasis oleum gratiæ & benedictionis farina non defecit in omnium fere gentium fame, quarum miseram a cibo vitæ & fide Trinitatis inediam congrue præfiguravit illa quondam triennii fames. Sed, ut super hoc institutum concludam, ita Domini gratiam farina nostra in fratris Victoris manu sensit, ut quæ vix ante [c] sufficiebat panibus, nunc abundet & pultibus, fraternitatemque monacham vespertini post jejunia cibi avidam, duplici ministerio, aut [d] fermentatis orbibus aut soluto farre [e] distendat.

9. Verum idem Victor meus quamvis B fortioribus cibis inducere stomachum nostrum studeret, tamen [f] & hoc infirmitati nostræ frater necessarius consulebat, quod defectiones fidei nostræ in illis pultibus [g] absumendis adimplebat: & opera manuum suarum consummabat uno pro nobis adjutore istius ferculi, quem ex rusticania receptum domi renutrimus, ætate corporis senem, mentia infantem: quia jam senectute deficiens renatus est gratiæ, & in novitatem vitæ de vetustate carnis effloruit. Eum fra- C tris Victoris coquina, & assueto [h] cibo, ut ex rusticis hominem, & apto, ut edentulum saginavit. *Iste pauper clamavit, & Do-* Psal. 33. 7. & 106. 14. *minus exaudivit eum. Eripuit eum de tenebris & umbra mortis*; & nunc aspersus hyssopo & emundatus, in voce exsultationis & confessionis epulatur, & clamat: *Erravi sicut ovis quæ perierat: Benedicam Dominum* Psal. 50. 9. Psal. 118. v. 176. & 33. 2. *in omni tempore, qui mihi tribuit intellectum, & eripuit me de luto fecis, & immisit in os meum canticum novum.* [i] *Junior fui, & se-* D *nui*: sed non *defecerunt in vanitate dies mei.* Psal. 39. 3. Psal. 77. 33. *Quia fecit mihi magna, qui potens est. Tor-* Luc. 1. 49. *rente voluptatis suæ potavit me, & refloruit* Psal. 35. 9. & 27. 7. *caro mea* * *Frumentationem mihi misit in abun-* Psal. 77. 25. sec. Psalter. Rom. *dantia, & saturavit animam inanem* & nunc *senectus mea in misericordia* [k] *pingui*, donec *in pace dormiam & requiescam* [l] *in longitudinem dierum.*

10. * Venio nunc ad majorem fratris * V. N. LXXV. erga me victoris operam, qua me suis manibus tondere dignatus est: quod ipsum Psal. 106. 9. & 91. 11. 4. 9. & 22. 6. tamen E beneficium tibi debere me voluit, mandato tuo dicens se mihi artem suam prodere. Propterea rogavi eum, ut quod * Alias EPIST. IV. perita manu fecit, id impensis orationibus ambo faciatis; videlicet ut exorato precibus vestris Domino, *peccata nostra*, quibus *super capillos capitis* multiplicatis animam Psal. 39. 13. habemus, impexam non [m] accisione medii tondeantur, sed ad vivum quasi novacula ra-

[a] Ita Paulinus in epist. 20. ad Delphinum n. 6.
[b] MS. Vien. *ad gratiæ libertatem.*
[c] MS. Vien. addit, *paucis.*
[d] Ita MSS. codices. Sacchinus putat legendum, *frumentationibus*, quia infra subditur: *Frumentationem mihi misit.* Et videtur (inquit Sacchinus) sic appellasse illas pultes ex mixtione multarum frugum.
[e] Edd. Bad. Grin. & Schot. *diffirmat.*
[f] MS. Vien. *& in hoc.*
[g] Ita MS. Vien. & editio Schot. Alii, *assumendis.* V. n. 16.

[h] MS. Vat. *cibo, & apto, ut ex rusticis hominem, & edentulum saginavit.*
[i] MS. Reg. & edit. Grav. *Junior.*
[k] Sic MS. Vien. cui lectioni favent MSS. Reg. & Vat. Ita in Psalmo 91. ad quem alluditur, est, *in senecta uberi*. Vide Not. LXXVI. Editi codd. *in misericordia pinguedinis.*
[l] MSS. Regius & Vat. *in longitudine.*
[m] MS. codex Viennensis, *abscisione*. Bona utraque lectio MS. codicis Vien. lectio inferius confirmatur n. 11. *invictus (Samson) crines servare, capitone abscisso,*

dente

AN. 401.

Col. 2. 11. V. ep. 41. n. 3. animæ caput, & carm. 21. v. 537. Deut. 21. 12. Num. 6. 5.

dente perimantur. Est autem nobis novacula nunc salutiferæ, nunc pestiferæ sectionis. Remedii & decoris novacula nobis Christus Deus est, qui cor nostrum circumcidit, vitia radit, * animæ caput levigat, & faciem mentis accurat: nosque, ut illam in lege captivam, purgat, & liberat horrido miseræ servitutis capillo: ut coniungendi Domino, velut illa in Israelitæ viri nuptias transitura, criminibus carnis nostræ, quasi barbaris crinibus exuamur. Deinde sensibus [a] innovatis, ut comis rudibus enitescamus, vitamque nostram, quasi Nazaræum crinem pascentes, Deo in castitate & parsimonia consecremus.

* V. N. LXXVII. Gen. 3. 9. Judic. 16. 19. Judic. 14. 6. * Paulo V. ep. 30. n. 5. Gal. 1. 16.

11. Cavendum vero, ne illa inimica ex diverso novacula, quæ in * protoplastis noxia fraude deceptis generis humani caput rasit, in caput nostrum, hoc est, fidem qua nobis caput Christus efficitur, ascendat; nosque gratia spiritali, tamquam illo Nazaræo crine dispoliet: qui quanto servantibus bono maneat, & exitio decerpatur incautis, ille in Judicum libro ab oraculis [b] sacer heros argumento est, invictus crine servato, captivus [c] abscisso, & iterum fortis renato. Utinamque tam prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem: sed carnali victus illecebra, qui gratia spiritali vicerat, cum prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est. Quod patiantur necesse est, qui suam feminam, id est carnem, viro suo, hoc est spiritui in Dei leges non subjugant, & tamquam malesuadæ conjugi molles mariti fluentibus animis acquiescunt; degeneres ab illo Magistro *, qui mox ut agnovit Christum, inter ipsa militiæ rudimenta, magni certaminis victor *non acquievit carni & sanguini*.

Judic. 14. 1. 16. Matth. 11. 29. Matth. 12. 6. Psal. 31. 9. Psal. 48. 13.

12. Videamus itaque omnia, quæ Samson pertulerit ab infida uxore corruptus, quia eadem peccatores spiritaliter ferimus, quæ ille carnaliter ad nostram eruditionem expressa sustinuit. Ita enim nobis violata Christi gratia, ut illi incisa coma, hostis illudet; auferet oculos, mittet in carcerem, & vertendis molis velut asinos deputabit. Unde nos Dominus, ne collum nostrum non subditum jugo Christi dignum faciamus asinaria mola, admonet per Prophetam: *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus*. Homo enim, ut alibi dicit idem Propheta, non intelligens honorem suum, hoc est naturæ suæ

A dignitatem, quæ ceteris in terra animantibus ratione dominatur, ideo rationalis factus, ut autorem suum [d] intelligere nosset & colere, abutens tanto munere Creatoris ad licentiam erroris sui, comparatur jumentis, & similis efficitur. Quod in Rege Babylonio videmus evidenter impletum, qui stoliditatis impiæ & vecordis superbiæ pœnam sensu hominis exutus, in belluino hæc corde sustinuit. Etenim homo in errore positus, & a justitia relapsus, juste, B ut Samson, sapientiæ pariter & gratiæ virtute desertus, cæcitate punitur & mola; quia dignus est opere jumentario, qui semetipsum lumine rationis orbaverit, & in similitudinem belluarum corporis servus abjecerit.

AN. 401. Dan. 4. 30. Judic. 16. 21.

13. Considera hujusmodi mortalium vitam, & tota tibi species jumenti molentis [e] occurret. Ut ille panis oculos corporis, sic iste sordibus vitæ suæ oculos mentis * obsutus, per errores suorum sensuum, quasi C circa ambages molarum, laboriosa miser statione [f] versatur, usui suo vacuus, & operosus alieno: stat in via peccatorum, compeditus vinculis cupiditatum suarum: & ipse sibi carcer est, obsessus tenebris erroris sui, & conscientiæ squalore concretus: in semetipso pistrini ergastulum patitur: saxum cordis sui pertinacia iniquitatis induratum quasi molam versat, farinam hostibus suis de corrupta animæ suæ fruge conficiens. Quia, sicut scriptum est: * peccator *de anima sua currit*: ita qui peccatum D operatur, de mola vitæ suæ hostile triticum molit, ut zabulum pascat, cui panis fit anima quæ sibi famea est. Quod si non semper vadens, sed aliquando revertens, spiritus fiat, velut coma reduci, ita gratia reflorente integrabitur.

* V. N. LXXVIII. Psalm. 1. 1. * V. N. LXXIX. Prov. 7. 23. juxta LXX. Psal. 77. 39.

14. Sed ut totam de capillis texamus epistolam, juvat indulgere sermoni, & illum Domini fortem usque ad finem suum prosequi. Nam & in cæcitate ipsius, & in morE te divini sacramenta mysterii prælineata mirabimur. Quia quod scriptum est, plures illum hostes stravisse morientem, quam toto prius vitæ suæ tempore perculisse, arbitror principe loco vim Dominicæ passionis [g] interpretandam, qua zabuli domus cecidit, & regnum mortis solutum est. Quod, vivente semper, ut vivit, Christo, & ante carnalem adventum suum in majestate naturæ suæ apud [h] Deum Patrem Deo Verbo, tamen dispositis in ordinem suum se-

Judic. 16. 30. Rom. 5. 14.

[a] MS. Vien. *renovatis*.
[b] Samson scilicet, qui n. 10. dicitur, *bellator sacer*.
[c] Ita MSS. Reg. & Vien. cum edit. Bad. Grav. & Bign. *abscisso*. Sic vetustiores codices ad Prudentium Peristeph. hymno 4. v. 123. habent, *abscisa papilla*, ut ibidem in Notis admonet N. Heinsius.
[d] Ita MSS. tres cum Sarchino. MS. Varic. *nosceret*. Editi, *intelligeret, nosset, & coleret*. Vtraque lectio bona.
[e] Sic MS. Vien. codex. Ceteri, *occurrat*.
[f] MS. codex Regius cum editis tribus, *versaturus, visu suo vacuus*. Ed Grin. *versatur, visu suo vacuus*.
[g] Ita MSS. Reg. & Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv. *interpretandum*.
[h] Sic MS. Vien. & edit. Grin. & Scoth. Alii, *Dominum*.

culis

[AN. 401.] culis ab Adam usque ad Moysem, mortis potestas, licentia bacchante, regnaverat: & de lege intellecto, nec evitato, peccato [Rom. 7. 8.] creverat: hoc regnum Rex regum, & dispen- [Gal. 4. 4.] sator temporum Dei Filius passione sua divisit ac diruit, Deus *factus sub lege*, ut subjugatos legis solveret, *factus per mulierem*, sed mulierem sexu, virginem partu, ut sanctificaret utrumque sexum Creator utriusque, suspiciendo virum, nascendo per feminam. Itaque mortem ipsam moriendo destruxit, *solvens*, ut scriptum est, [B] [Eph. 2. 14.] *inimicitias in carne sua, & faciens utrumque unum*, id est, hominem & Deum, quem in seipso connexuit Deus & homo Christus Jesus. In quo utriusque substantia naturæ discordiam * posuit, & [a] unificantis gratiæ æternum fœdus agnovit. Spoliatos nos zabuli latrocinio, & vulneratos in via, prætericrat frater in levita, frater in sacerdo- [Luc. 10. 31. & 32.] te, quos lex nec sacrificiis redemerat, nec prophetis. Sed non præterivit ille Samaritès, qui propter nos hujus etiam nominis [C] suscepit injuriam; non præterivit, quia [Johan. 8. 48. Johan. 10. 11. 12. & 13.] non erat mercenarius, sed verus & bonus pastor, qui animam suam pro ovibus positurus advenerat. Hic hominem saucium prætermissum a præviis, nec curatum, miseratus accessit, & jumento suo, hoc est [Luc. 10. 34.] Verbi incarnatione suscepit: & oleo gratiæ, & vino passionis suæ, commendatum stabulario, [b] perfecto illi * Magistro gentium, in duobus Testamentis denarii mercede sanavit, redditurus illi & beatæ vir- [D] ginitatis de innumeris hujus boni fructibus uberes gratias, & innumerabiles coronas, quia [c] hoc consilium præcepto adjiciens, de suo supererogavit.

* Id est, S. Paulo. V. n. 24. ep. 30. n. 5. carm. 22. v. 178. c. 32. v. 353.

15. Non ergo erat iste frater, qui & conditione Dominus a servis, & natura Deus a mortalibus discrepabat: sed tamen & homo erat ille, de quo scriptum est: *& * homo est, & quis cognoscet eum*? Neque [* V. N. LXXX.] [Jerem. 17. 9.] ideo frater noster, quamquam & hoc divina pietas pro humilitate cordis sui fa- [E] [Psal. 21. 23.] mulis nomen indulserit, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*, tamen nostra arrogantia non audendus dici frater, nec quia homo fieri dignatus est; quia & in ipso hominis ortu nihil habet commune nobiscum; qui citra nostræ generationis usum caro factus de Spiritu sancto, intemerata sacræ [Johan. 1. 14. Luc. 1. 35.] matris virginitate, & conceptus & natus est. Et ideo sine ullo corporis nostri con- [A] tagio, nostrum corpus effectus; *non dedit Deo placationem suam*, quia *ipse propitiatio* [Psal. 48. 8.] *erat*: *nec pretium redemtionis animæ suæ*, [1. Johan. 2. 2.] sed nostræ, quia non egebat salute Salvator. Nos enim venditi sub peccato egeba- [Rom. 7. 14.] mus pretio redemtionis: & ideo propter nos homo, propter nos forma servi, pro- [Phil. 2. 7.] pter nos filius ancillæ. Qui benedictus & sanctificator sanctorum, *pro nobis* tamen & *peccatum & maledictum factus est*, quod [2. Cor. 5. 21.] non erat; ut nos, qui & ex prævaricatio- [Gal. 3. 13.] [B] ne peccatum, & ex damnatione maledictum eramus, ab utroque absolveret, utrumque in sua carne affigens Cruci. Ideo dictum puto: *Frater non redimit, redimet homo*: quia [Col. 2. 14.] quos frater non redemerat, hoc est, Pro- [Psal. 48. 8.] pheta, seu Legislator, qui homo tantum erat; [d] hic homo redemit, qui & Deus erat. *Deus enim*, inquit, *erat in Christo reconcilians* [2. Cor. 5. 19.] *sibi mundum*. Hujus enim modi homo solus prævalere potuit adversus sententiam mortis, & aculeum peccati, ut chirographum [Col. 2. 14.] [Psal. 71. 4.] [C] mortis aboleret, & humiliaret calumniatorem: non tamen ei majestate naturæ suæ, sed habitu nostræ congrediens; & nihil ei extorquens violento dominatu, sed superans eum lege justitiæ; ut (quoniam femina decepta, & dejecto per feminam vi- [Gen. 3. 13.] ro, omnem prolem primi hominis tamquam peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen ut æquissimo jure victoriæ vindicabat) tamdiu potestas ejus valeret, donec interficeret [D] justum, in quo nihil dignum morte posset ostendere: non solum quia sine [e] delicto occisus est, sed etiam quia sine libidine natus, cui subjugaverat ille, quos cœperat; ut quidquid exinde nasceretur tamquam suæ arboris fructus, prava quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi jure retineret. Justissime itaque cogitur dimittere credentes in eum, quem injustissime occidit; ut, & quod temporaliter moriuntur, debitum exsolvant; & [E] quod semper vivunt, in illo vivant, qui pro eis quod non debebat exsolvit. [Psal. 62. 5.] [Judic. 14. 8.]

16. Quamobrem puto & ipse nobis leo ille est, in cujus mortui ore cibum mellis invenimus. Quid enim dulcius Dei Verbo? & quid fortius Dei dextera? Aut in cujus mortui ore favus & apes, nisi in cujus verbo salutis nostræ bonum, & congregatio gentium? Quarum potius figuram plerique in hoc leone posuerunt, quia populus gentium qui cre-

a Ita MS. Regius codex, ceteris refragantibus, in quibus, *vivificantis*, V. præcedentia.

b Omnes codices *profecto*. Emendavimus *perfecto*, quia semel & iterum eadem verba usurpat Paulinus ad Severum suum scribens, ubi constanter juxta omnes codices legitur *perfectus fidei ac disciplinæ magister* in eadem epist. n. 24. & epist. 30. n. 5. *perfectus magister ait*.

c MSS. Vat. & Vien. *in hoc*, non male si intelligas, *in hac re*.

d Ita MS. codex Regius. Ceteri, *hoc*.

e In omnibus codicibus legitur, *sine Deo*, nullo sensu. Emendavimus *sine delicto*, certa ut videtur conjectura ex præcedentibus & subsequentibus, & orto errore ex compendio litterarum *dclo*. Eodem modo Sacchinus paulo inferius legendum suspicatur, *delicto*, ubi manuscripti & editio Roir. habent, *essera Deo*; Editi 4. codices, *efferæ a Deo*; Itaque indubitatum vult legi, *efferæ a delicto*, id est, *propter delictum*: quod non placet.

didit,

AN. 401. didit, corpus feritatis erat ante, nunc Christi est: in quo Apostoli velut apes a rore cœli, & divinarum floribus gratiarum mella sapientiæ [a] condiderunt, ac si esca ob ore edentis exierit: quia prius efferæ Deo nationes receptum Dei verbum fideli corde sumentes, fructum salutis ediderint. Qui vero Christum magis in eodem sibi leone proponunt, Samsonem Judæorum figuram, videlicet ut illum leonem quasi Christum [b] Judæus occiderit: id quoque assignantes mysticæ præparationi, quod eo potissimum tempore quo conjugium petebat, optatam potentis belvæ egerit cædem; quia videlicet non posset firmari conjugium, quod in Christo & Ecclesia pactum est, nisi occiso leone *de tribu Juda*. (Eph. 5. 32.) Idem enim Dominus *leo*, ille, qui *vicit*, (Apoc. 5. 5.) & *catulus* est *leonis*, (Gen. 49. 9.) sua sponte sopitus, & a semetipso resuscitatus de quo scriptum est: *Quis suscitabit eum*? (Psal. 33. 8.) Voluntarie enim sacrificans pro nobis Patri hostiam sui corporis, idem summus & in æternum sacerdos, (Heb. 7. 17.) animam suam sicut ipse testatur, eadem resumsit potestate, qua posuit (Johan. 10. 18.) * Hic *leonis catulus*, quia Filius Dei, & idem *leo*, quia æqualis Patri. (* Sic Hilar. in Psal. 131. & August. de Civit. Dei lib. 1. c. 41.) Quare, ut mihi videtur, huic aptius est leoni: *De edente exivit esca, & de potente dulce*. (Judic. 14. 14.) A quo enim, nisi a Salvatore nostro, cuius sermo vita est, & qui hanc nobis escam simul & ruminavit docens, & promsit impertiens; &, si placet aliter, ut de edente esca sic exeat, quia hic *leo de tribu Juda* pro nobis victor ex ore nos adversi leonis eripiens ideo venatur, ut servet; (1. Pet. 5. 8.) capit, ut absolvat; frangit, ut solidet; mandit, ut integret; hoc in nobis edens quo corrumpimur. Quamobrem optemus hujus leonis præda fieri, ne simus præda leonis inimici. Efficiamur esca Dei, ne simus esca serpentis. Edat nos Christus, ne zabulus voret. Edente enim Christo, ut dixi, in nobis absumitur, quo consumimur. Christus etenim vita est: (Johan. 14. 6.) & mortale hoc non poterimus deponere, nisi absorbeamur, quia mortem nostram devorat Christus. (1. Cor. 15. 54.) Cibus autem Christi esse non possumus, nisi faciamus voluntatem ejus: (Johan. 4. 34.) ut vicissim & ipse nobis cibus fiat, in quo semper vivimus, si ad ejus præcepta vivamus. (Johan. 6. 48.) Sic ergo de potente exit dulce, cum amaritudine malitiæ nostræ per ipsum in dulcedinem bonitatis commutata, dulcis a verbo ejus esca procedimus, qui nos edendo, consumsit peccato, reparavit ad vitam. Solus hic potens, dulciter potens, qui *liberavit pauperem ab* avaro *potente*, (Psal. 71. 12.) qui feritatem mei corporis per mysterium pietatis suæ in mortem sui corporis perimens, ibi cibum vitæ edit, ubi [c] miseræ fames mortis arebat. Qui mihi offensionem gratia, peccatum justitia, infirmitatem virtute, mortem vita, confusionem gloria, regno mutavit exilium. Qui audiebamus: *Terra es, & in terram ibis*; (Gen. 3. 19. sec. LXX.) nunc jam [d] audimus: *Conversatio vestra in cœlis est*. (Phil. 3. 20.)

17. Itaque illam speciem, quæ in illo Samsone vel recrinito vel moriente retexitur, (Jud. c. 16. v. 22. & 30.) & in omnem Christi famulum convenire arbitror. *Homo* enim, qui *præventus fuerit in aliquo peccato*, (Gal. 6. 1.) & salubriter pœnitendo ad instaurationem gratiæ, quasi capillis renascentibus revertitur, *ponens ut arcum æreum brachia sua*, (Psal. 17. 35.) id est, fidem spei veræ, & spem fidei non fictæ, exercens idem ad prælium manus suas operibus pietatis, cuius *exercitatio ad omnia utilis est*: (Psa. 143. 1. 1. Tim. 4. 8.) tum ut quibusdam bonæ conscientiæ & fidei firmæ lacertis valens audebit invadere, & poterit [e] vertere inimicorum columnas. Hæ autem sunt columnæ hostilis domus, quibus nititur: in qua velut nostri victor epulatur illudens captis, si membris nostris, ut armis suæ iniquitatis, utatur. Dejicimus ergo hunc inimicum [f] domo sua, interitu subiugatæ carnis; qua adjutrice intus in nobismetipsis hostis inclusus, intestino animam nostram bello quatit; crimine voluntatis nostræ potens nostri factus, nostra adversus nos vitia satellites habet, interioremque nostrum ministerio exterioris oppugnat.

18. Sed meminerimus pacti, quo per baptismatis gratiam consepulti Christo in Crucis sacramenta juravimus, (Votum Baptismatis. Rom. 6. 4. Col. 2. 12. 2. Cor 5. 15. Gal. 2. 20.) ne jam quasi viventes agamus in hoc mundo; vivamusque jam non nos, sed Christus in nobis. Quo nobis in honorem capitis restituto, cadet zabuli domus, & tota inimicorum cohors cum peccati nostri morte morietur. Quamobrem non solum morte Samsonis commori disco hostibus meis, hoc est, mortificando carnem meam simul interficere peccatum, ut superstite spiritu victor salutis triumphem, & dicam animæ meæ: *convertere in requiem tuam, quoniam Dominus benefecit mihi*: (Psal. 114. 7.) sed & cæcitate Samsonis, qua corporeis tantum captus oculis, spiritales non amisit, illuminor ad intellectum bonum, (Psal. 110. 10.) ut exemplo illius sciam quos magis debeam oculos habere. Non enim invocasset ille vir Dominum in suæ virtutis auxilium, (Jud. 16. 28.) nisi mentis oculos habuisset incolumes, quibus lumen est Christus, (Johan. 8. 12.) *in cujus lumine videbimus lumen*. (Psal. 35. 10.) Quod si semper ardet in lu-

[a] MS. Vien. *edidernnt*.
[b] Sic MSS. Vien. Reg. & edd. Grin. & Schot. At MS. Reg. cum editis quatuor, *occiderit*.
[c] MS. Vien. *miseræ famis morte arebat*.
[d] MS. Vien. & edit. Grin. *audivimus*.

[e] *Vertere*, pro *evertere*, simplex pro composito quod Paulino familiare est, & usitatum semel & iterum in carm. 32.
[f] MS Reg. *domo sua*. Sic olim antiqui dixere in sexto casu.

AN. 401.

cerna corporis nostri, tunc opera tenebrarum [a] occidunt, & *princeps hujus mundi mittitur foras*: non utique extra mundum hunc, cum quo, sicut scriptum est, in damnatione [b] conjudicatus mixto fine vacuabitur: sed foras a cordibus nostris, a quibus, si Christum recipiamus, expellitur. [Johan. 12. 31. 1. Cor. 15. 24.]

19. Ergo, quia illum imitantur qui sunt ex parte illius, nos imitemur Dominum Jesum, qui nos vocavit in sortem hereditatis suæ, & tollere nos jussit jugum suum suave, ut grave illud legis & mortis jugum discuteret a nobis. Est autem & crinis ut jugum levitatis; nam, ut Scriptura divina nos docet, levis est sanctorum coma, impiorum gravis. Hæc aut virtutis, ut in Samsone; aut sanctificationis, ut in Samuele: illa autem aut ponderis, ut in Abessalone; aut squaloris, ut in Nabuchodonosor. Qua hominum comarumque discordia docemur in capillis opera censere; siquidem Regi Assyrio in solitudinem feritatemque damnato, luctuosa concretio capitis intonsi in jubam leonis horruerit: ut etiam corporis specie transiret in belluam, qui non solum a regnis suis, sed etiam a sensibus exsulabat humanis, coma tristi leonem, uncis unguibus vulturem, sensu & pabulo bovem referens: ne unius tantum belluæ similitudinem ferret in pœnis, qui multarum similis fuisset in moribus. [Johan. 8. 44. Eph. 1. 11. Col. 1. 12. Matth. 11. 30. 1. Johan. 3. 3. Jud. 16. 17. 1. Reg. 1. 11. 2. Reg. 14. 26. Dan. 4. 30.]

20. Intellecto tamen tandem Deo, & sensui reformatus & regno, factus & ipse nobis est in exemplar fidei, ut regnum, quod intra nos est, timeamus amittere peccando, & meminerimus repetere pœnitendo. Nec [c] Abessalon, quamvis decoro & corpore superbus & capite, poterat dicere quod Samson dixit: *Si tonsus fuero, discedet a me virtus mea*; quia non habebat illam in pulcherrimo licet crine virtutem, quæ non corporalium capillorum, sed gratiæ spiritalis erat, quam impius habere non poterat. Virtus enim & *sapientia* Dei Christus est; qui *in parricidalem animam non adibat*, quia * *non habitabat in corpore subdito peccatis*. Denique capillaturam illius pro iniquitatum mole desectam, etiam tonsuræ necessitas * indicata testatur. Sic enim habes: *Tondebat caput suum, quia gravaretur: cum autem detonsus esset, ponderabat capillos capitis sui, & erant centum siclorum pondere regali*. Quo apertius exprimi potest pro operibus numerari capillos, cum in impii capite non aliquam virtutem, sed tantum sarcinam capillorum Scriptura signaverit? *Ponderabat*, inquit, *capillos capitis sui*. Gloria enim impio est iniquitas sua. Neque solum operatio eum nequam, sed & nequitiæ, ut quidam ait, fama delectat. Unde illud in Psalmis habes: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?* Lumen etenim impiorum tenebræ, honor umbra, celsitudo transitus, caput zabulus; & ideo coma pondus est: propter quod Scriptura *regali pondere* gravem illius parricidæ comam dicit, hoc est, zabulico pondere. Zabuli etenim regnum est omnis impius: sic & *qui mollibus vestiuntur, in domibus*, inquit, *regum sunt*; hoc est, *principum aeris hujus*, & nequitiæ spiritalis ducum: in quorum domibus & regnis agunt, aut impietate duri, aut lascivia molles: quorum divitiæ peccatum, *itinera lubricum, finis interitus*, gloria in inferno, *domus in sepulcro* est. Talium crines crimina sunt, & idcirco illi crines esse non possunt, quibus bellator fraker funes hostium, & novas restes quasi mollia fila solvebat. Sed illi potius, de quibus scriptum est: *Funes peccatorum circumplexi sunt [d] mihi*. * Peccatis enim suis anima & implicatur & premitur. Quod [e] bene probat Propheta, qui dicit: * *Superposuerunt iniquitates [f] meæ caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me*. [Luc. 17. 21. 2. Reg. 14. 25. Judic. 16. 7. sec. LXX. 1. Cor. 1. 24. Sap. 1. 4. * V. N. LXXXXI. * V. N. LXXXII. 2. Reg. 14. 26. sec. LXX. Ibid. Prov. 2. 14. Psal. 51. 3. Psal. 34. 6. Psal. 36. 35. 2. Reg. 14. 26. Matth. 11. 8. Luc. 7. 25. Ephes. 2. 2. Psal. 34. 6. Phil. 3. 19. Psal. 48 12. Judic. 16. 9. & 12. 13. Psal. 118. 61. * Ita August. in Psal. 118. 61.]

21. Vides quam graves habeat peccator comas. At, cui coma Christus est, levis & volucer exsultat, dicens: *Deus, qui præcinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam: qui perfecit pedes meos tamquam [g] cervi, & super excelsa statuit me*. Jugum enim, ut dixi, & coma Christi levis est, quia servientes Christo operamur bona, quibus pennati in alta provehimur. Unde etiam in carne positis Christianis Apostolus dicit: *Vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu*. Subjecta enim subditæ Deo animæ caro transit in spiritum, non substantiæ commutatione, sed vitæ. Itaque & mortem mihi Samsonis & cæcitatem volo, ut vivam & videam Deo. Nam forsitan [h] ille receptis propter futurum mysterium in coma viribus, [Psal. 37. 5. * V. N. LXXXIII. Psal. 17. 33. Matth. 11. 30. Rom. 8. 9. Jud. 16. 21. 30.]

a MSS. Reg. & Vien. *accidens*; & mox Viennensis codex. *mittetur*.

b MS. Vien. *cum judicatis*.

c Ita MSS. codices Reg. & Vien. cum editis Bad. & Grav. & sic legitur in MSS. codicibus ad Prudentii Hamartigen. v. 566. ut monet N. Heinsius. Legitur tamen apud LXX. Interpretes Ἀβεσσαλώμ, & in tribus editis *Abessalom*.

d Unum vidi Paulinum qui scriberet, *circumplexi sunt mihi*. Psalteria & S. August. in Psalmos, *circumplexi sunt me*.

e MS. Regius codex cum editis Grav. & Schot. *plene*.

f Codices omnes, *meas*. Emendavimus, *meæ*; in epistola enim 12. ad Amandum n. 10. in eodem Scripturæ loco omnes tum editi tum MSS. codices constanter habent, sicut & Psalterium Romanum: *Superposuerunt iniquitates meæ caput meum*. S. Augustinus cum veteri Psalterio legit: *Iniquitates meæ sustulerunt caput meum*. S. Ambrosius, *Superposuerunt*, & explicat, *Iniquitates meæ supertransferunt caput meum*. Et præterea Paulinus noster epist. 40. n. 4 scribit, *Superposuerunt iniquitates nostræ caput nostrum*. Vide Not. LXXXIII.

g Ita alibi Paulinus, & sic MSS. Reg. & Vien. Ceteri codices, *cervorum*.

h Expunximus, *nihil*. quæ vox aberat a MS. codice Viennensi & edit. Schot. sensum enim tollebat.

recipere

AN. 401.

recipere simul, ut amiserat, oculos ideo non desideravit, quia virtua illa cœlestis gratiæ internis sana luminibus corporeo non egebat obtutu.

22. Hoc igitur exemplo & nos contentis ad Dominum sensibus, carnales oculos secularium rerum aversione cæcemus, quibus orbari Propheta desiderabat, cum diceret, Psal. 118. 37. *Averte oculos meos ne videant vanitatem*. Et Dominus ipse oculis Judæorum cæcitatem præferens, dicit: *Si cæci essetis, peccatum non haberetis*. Johan. 9. 41. Gen. 3. 7. B Reminiscamur qua pernicie illis in paradiso oculi sint aperti, quos tamdiu habuerunt illuminatos Deo, quamdiu clausos habuere peccato. Nam tum demum [a] nuditatis suæ hauserunt pudorem, cum bonæ conscientiæ castitatem, cujus lumine vestiebantur, prævaricationis crimine perdiderunt. Et ideo veri luminis damnum est, ad usum tenebrarum uti luminibus; & oculos in terrena defixos cæcare cœlestibus. Illuminatur autem anima tali cæcitate, qua despicit mundum, ut conspiciat De- C um. 1. Johan. 2. 16. *Quia omne*, inquit, *quod in mundo est, concupiscentia oculorum est*. Ob hoc Apostolus obduci aciem nostram huic mundo, & * enubilari Christo docens, ei scilicet * V. carm. 24. v. 667. *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, id est, omnis hominis mentem venientem, Johan. 1. 9. sollicitat nos ab aspectu præsentium in suspectum æternorum, & dicit: 1. Johan. 2. 15. *Nolite quærere quæ in hoc mundo sunt; præterit enim hujus mundi figura*. Et iterum idem: 1. Cor. 7. 31. Col. 3. 1. *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram Patris. Omnia enim*, ut Eccl. 1. 14. Ecclesiastes ait, *sub sole vanitas*. Proinde super solem veritas. Ita & qui in veritate consistunt, etsi intra mundum vivant habitatione corporea, tamen supra mundum tam Phil. 3. 20. conversatione cœlesti. Et astrorum choros, vel cœlorum polos [b] evolantes spiritu scandunt & supervadunt, celsioresque elementis agunt, non subditi rebus & usibus elementorum, sed affixa in Christo vita superiores mundo fiunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in secula.

Johan. 15. 4. Rom. 8. 35. 2. Cor. 12. 2. 23. Vides quemadmodum nos a mortalibus ad Deum transferat imitator Christi, doctrina pariter exemploque virtutis, auferens velamentum a corde nostro, ut 2. Cor. 3. 18. *revelata facie contemplemur gloriam Dei*; quæ infidelibus velamine legis absconditur, fidelibus Evangelii revelatione detegitur. Jam ergo nobis illa carnali coma opus non est. 2. Cor. 5. 17. *Vetera* enim inquit, *transierunt, & ecce nunc* A *omnia nova*, quoniam Psal. 111. 4. *exortum est in tenebris lumen rectis corde, misericors & miserator, & justus Dominus*. Johan. 4. 24. 2. Cor. 3. 17. *Dominus autem spiritus est. Ubi vero spiritus Domini, ibi libertas*: Exod. 34. 33. & ideo tunc honori fuerit capillatio, cum adhuc illud spiritale velamen legis etiam corporali habitu præferri oportebat; nunc jam oneri est, postquam sol æternæ libertatis illuxit, & caput nobis factus est Christus, Matth. 11. 28. qui nos ut jugo, ita & onere capitum depressorum levaret. Psal. 41. 5. Propterea jam B audemus in voce exsultationis & confessionis, ut liberi, proclamare: *Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum*. Psal. 2. 3. 2. Cor. 6. 2. *Nunc* enim *tempus acceptum, nunc salutis dies*, cum jam non in umbra nubis, sed in lumine corporis sui Veritas adest. Et [c] opportune ad gratiæ tempus & speciem libertatis tonsor in promptu est, qui nos & prolixiore capitis velamento levet, ut gratiæ spiritalis beneficium etiam corporalis forma testetur, & in libertatis internæ lætitiam serenitas revelatæ frontis ostentet. 2. Cor. 12. 6.

C 24. Feminis tantum comam Apostolica [d] reliquit auctoritas; quia etsi ipsis una nobiscum fides velamentum cordis [e] amoveat, tamen tegimentum capitis, & frontis umbraculum, verecundiæ decus postulat: & ideo perfectus fidei ac disciplinæ * Magister docet indecorum viro crinem, * idest Paulus V. ep. 14. n. 5. quia *abscondi non potest caput viri Christus*, Matth. 5. 14. 1. Cor. 11. 3. Eph. 1. 22. quod est & illa *supra montem ædificata civitas, in Ecclesia, quæ corpus est Christi*. Itaque viro [f] dedecens, D feminæ decus est: quæ nemini caput est, sed honestatis cultu ornat virum, & corporis seriem, quæ a capite Christi Deo, & viri Christo, & mulieris viro texitur, quasi in fundamentum locata sustentat. Sed eam quoque per consortium corporis, membrorumque texturam, participem & summi capitis facit Christus: Gal. 3. 28. in quo *nec masculus, nec femina* sumus. Luc. 7. 38. Habeant sane capillos, quibus juxta illam Evangelicam peccatricem vestigia Christi [g] ter- E geant, & sapientiæ pedibus implicentur: ut aliud nisi sapientiam amare, nisi virtutem amplecti, nisi pudicitiam osculari nesciant; & ut extremo saltem rore verbi cœlestis aspersæ dicant: Psal. 26. 19. V. N. LXXXIV. *Ros enim, qui abs te est, sanitas est nobis*. Sint mulieribus nostris comæ, spiritalium acta virtutum, jejunia, misericordiæ, orationes. 1. Tim. 2. 9. V. car. 24. v. 96. & 108. Tales enim & virum decent crines. Ornet eas Christi gratia, non capilli; castitatis gemma, non lapidis; & operum in his, non odorum

[a] Ita MSS. Vatic. & Vien. Ante erat, *pubertatis & nuditatis*.

[b] MS. Reg. *evolante spiritu*: quæ lectio confirmatur inferius n. 24. *ne exaltato spiritu .... & scientia inflatae difflitant*.

[c] MS. Reg. cum editis Bad. Grav. & Schot. *Et opportune ad gratiam, tempus, & species libertatis tonsori in promptu est*. Ed. Grin. *ac gratiarum tempus & speciem libertatis tonsori in promptu est*.

[d] Ed. Rosv. *relinquit*.

[e] Sic manuscripti codices. *amovet*.

[f] Ita MSS. Reg. Vien. & edit. Schot. Editi quatuor, *decens*.

[g] Edit. Rosv. *tergant*. At *tergeant* verissima lectio, quæ interius confirmatur n. 33. & carm. 32. de obitu Celsi v. 542.

AN. 401.

fragret unguentum. Meminerint esse se filias illius *filiæ Regis*, cujus *gloria omnis ab intus* est. (Psalm. 44. 14.) Intelligant cur illas Apostolus prolixioris capitis velamento tegi jusserit: *Propter angelos*, inquit, (1. Cor. 11. 10.) illos videlicet ad seductionem paratos, de quibus sancti judicabunt. Hi enim petulantius infirmiora vasa pertentant, sicut non Adam, sed Evam coluber aggressus est. (Gen. 3. 1. 1. Cor. 14. 34. 1. Tim. 2. 12.) Unde etiam docere in Ecclesia prohibentur, ne exaltato spiritu decreta sapientiæ audeant intueri, & [a] scientia inflante dissiliant. Profecto enim valet ad confusionem * Malorum, (* V. N. LXXXV.) si videant mulierem sensus suos ignorantiæ specie per silentium tegere, disciplinam intellectus sui verecundo habitu confiteri, ut non audeat serpens tentandam rursus aggredi desperatione capiendæ.

25. (1. Cor. 11. 5.) Non frustra autem hoc eo potissimum tempore fieri debere Apostolus docet, cum aut orat mulier, aut prophetet. Tunc enim venit in spiritus conceptionem: & ideo tunc magis excitat tentatoris invidiam, cum in virum perfectum spirans exit terminos infirmitatis suæ. (1. Cor. 14. 15. Rom. 8. 26.) Quod autem & de oratione eadem Apostolus quæ & de prophetia sentit, non mirum; cum & alio loco dicat, orari spiritu: nam & *cum oramus*, inquit, *quemadmodum peti debeat nos nescimus, sed ipse nos Spiritus docet*. Igitur quia & in oratione fit conceptio spiritalis, ne quis, ut scriptum est mulieri ultra vasculi sui fines agenti dolus hostis & laqueus occurrat, (1. Cor. 11. 10.) vult Apostolus in habitu ejus ostendi esse illi supra caput potestatem, qua regatur pariter & defendatur: ea ipsa humilitate cordis virtutem illi conferente, qua scientiæ supercilium premit gubernaculo disciplinæ: & mavult timere, quam altum sapere; tutius tacita per timorem fidei, quam petita cum lingua, intactum pressura frontem capillo, nisi etiam pudore velaverit.

26. (1. Tim. 2. 9. V. N. 24.) Ergo in commune omnia anima studeamus illis adornari capillis, quos Deus numerabiles habet, sicut ipse dicit: (Luc. 12. 7.) *Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt*. Cujus vero ille capitis capillos magis numerare dignetur quam ejus cujus ipse verticis caput est? de quo dicitur: *caput ejus ut aurum * cephas*: (* V. N. LXXXVI. Cant. 5. 11. sec. LXX. Genes. 2. 11.) quo nomine probabilius aliquod & purius aurum significari puto, sicut illud de terra Evilath. Hoc enim aurum forma Sanctorum est, qui in capite corporis, ut lumina micant, & sunt *aurum ignitum* Deo. (Apoc. 3. 18.) Quia videlicet eos per examina passionum in hujus mundi fornace conflatos, *invenit*, ut scriptum est, *dignos se*: & (Sap. 3. 5.) in his sacram imaginis suæ percussit monetam, imprimens cordibus & linguis eorum veritatis suæ verbum: eosdemque ipsos statuens nummularios, ut secundum suam formam probabiles Domino cudetent nummos; & abolita de nobis figura Cæsaris, (Matth. 22. 21.) vivum Regis æterni numisma signarent, ut spiritu redemtionis inscripti, cervice jam jugo libera, & salutis titulo præmunita fronte canetemus: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine* (Ezech. 9. 4. Psal. 4. 7.)

27. Summa igitur ope enitamur ita nos comparare, ut divini capitis, quod nobis per gratiam Dei Christus est, (Eph. 5. 23.) crines & aurum esse mereamur. Ex ipso enim capite pullulat illa cæsaries, de qua scriptum est: (Cant. 4. 1. juxta LXX.) *Capillatura ejus, ut greges caprarum*. Et bene illorum potissimum animalium nomine designantur greges Christi, quorum maxime usus in lacte est: quia omnis qui [b] credit Deum Christum, totam Trinitatis plenitudinem in eo, quem Pater *unxit Spiritu sancto*, (Prov. 27. 27. Act. 10. 38. Gen. 3. 20.) fide pietatis amplectitur. Et ideo ipsa *mater omnium viventium*, Christi corpus, Ecclesia, succo pietatis exuberat: & *bona ubera ejus super vinum*. (Cant. 1. 1. sec. LXX.) In quo opinor significari, quod dulcior fit libertas gratiæ in lacte misericordiæ, quam in vino justitiæ legis austeritas. *Littera enim*, inquit, *occidit*, vides censuræ merum; *spiritus autem vivificat*, (2. Cor. 3. 6.) vides uberum munus, & lactis effectum. Sed hoc, * ut tu [c] magis intelligis, (* V. N. LXXXVII.) emendetur, quo prima nascentium mulctra coalescit. *Bona* igitur *ubera*, quæ *pastor bonus, qui pro ovibus animam suam posuit*, (Joh. 10. 10. Johan. 10. 33. Psal. 8. 3.) illis immulsit infantibus, & de quorum ore perfecit laudem sibi, ut destrueret inimicum boni, & defensorem mali.

28. Ex harum caprarum gregibus erat ille vir gregis, qui parvulos Christi nondum aptos solidiori cibo, teneris lactabat alimentis, quibus dicebat: *Lacte vos potavi, non esca: nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis*. (1. Cor. 3. 2.) Cum autem hujus lactis alimonia creverimus, firmatis primum fidei conceptione vestigiis, adolescemus in robur juventæ: & [d] firmata per fidem caritate atque patientia levabimus manus nostras in actionem robustiorem; operibusque virtutum velut cibo fortiore vivemus, ut efficiamur & illi crines, de quibus scriptum est: *Crines ejus * abietes nigræ, sicut corax*: (Cant. 5 11. * V. N. 88. Gen. 8. 7. 3. Reg. 17. 6.) id est, *corvus*. Sed bonus iste corvus, nec ille ad arcam revertendi immemor, sed ille pascendi Prophetæ memor: cui bene comparantur illarum abietum æmuli crines, de qui-

a Sic MSS. codices Reg. Vat. & Vien. & edit. Gain. in marg. Sed editi, *scientia inflata*: utraque lectio recepta.

b Ita MS. Vien. Alii, *credidit*.

c MS. Regius codex cum editis Bad. Grav. & Schot. *ut tu mavis intelligi*, *semen detur*. Utraque lectio plausibilis. Vide Not. LXXXVII.

d Sic MSS. Vatic. & Vien. Ceteri codices, *& confirmata per fidem caritatemque patientia*. Utraque lectio bona.

[AN. 401.] [3. Reg. 5. 8. 2. Paral. 9. 21.] bus dicit, *abietes bonæ & nigræ, adducentes naves Tharsis*: unde nunc corax iste non noctis, sed luminis corvus est; cujus [a] coloris speciosi crines sunt: ideo *sancti, genus* [1. Pet. 2. 9.] *regale & sacerdotale*, quibus divinum caput ut ostro gloriæ suæ purpurat: quia & juvenalis gratia in hujus præcipue coloris capillo florentem vestit ætatem.

29. Non dissimulandum tamen, quod avis ista interdum forma peccati in Scripturis, interdum gratiæ species invenitur. Videtur enim [Psalm. 77. 49. Prov. 14. sec. LXX.] esse mortifera, cum ad supplicium producitur impiorum: quia *mala*, sicut scriptum est, *per* [3. Reg. 17. 6.] *malos angelos mittit* Deus: vel cum in ultione [Psal. 146. 9.] maledicti dicitur: *Oculum qui irriserit patrem & matrem, effodiant eum corvi de convallibus*. Laudabilis autem eadem avis vel cum Prophetam mane panibus, & ad vesperam carnibus alit; vel cum pulli corvorum invocant nomen Domini. [Cant. 1. 5.] Sed & color ejus aliquando in Sanctis, ali[Psal. 17. 12.]quando in impiis dicitur. Sponsa namque Christi dicit se fuscam esse, & decoram; & [Johan. 12. 35. 3. Reg. 5. 8.] Dominus *tenebras posuit latibulum suum*. Et rursus e contrario ab Apostolo commonemur, *ne nos tenebræ comprehendant*. Verum tamen illæ *abietes nigræ, & bonæ, adducentes na*[Psal. 91. 13.]*ves Tharsis*, secundum ejus formam sunt, quæ fusca pariter & decora est. Ipsius enim & membra sunt Sancti, qui sicut & palmæ florentes, & cedri multiplicabiles; ita & abietes nigræ, & bonæ sunt, quia in Ecclesia, hoc est, Dei monte, verticibus meritorum eminent, ut abietes in suis montibus. Et, sicut illæ aptæ navibus contexendis; ita illi principes populi de monte legis, ut a Libano excisi, arcam Domini, sive navem, hoc est, Ecclesiam per hujus mundi diluvia navigaturam, edolatis verbo Dei gentibus texuerunt, & in compagem caritatis fide stringente conjunctam fluctus mundi istius imputribiliter secare docuerunt.

30. Sed & nunc eruditæ ad apostolicam fidem animæ abietes sunt nigræ, & bonæ; nigræ vero jam non de peccato, ut puto, magisque adhuc vel de inhabitatione corporea, vel de exercitationis internæ quasi bellico pulvere, vel pulverulento sudore ni[2. Cor. 6. 7.]grantes; bonæ tamen, propter spiritalem etiam in noctibus corporum conversationem. Sic & naves, quæ fluctibus mundi supernatant: & fide veri, atque opere justi a dextris, ut scriptum est, & sinistris, velut remis armantur: qui verbo Dei quasi guber[Isa. 11. 1.]naculo diriguntur, & ad auram Spiritus Sancti sensuum suorum sinus pandunt, & cordis sui velum vinculis caritatis, ut funibus ad antennam Crucis stringunt. Et arbor illis est *virga de radice Jesse*, quæ totam corporis nostri quadriremem regit; & cui si juxta illam poeticam fabulam, in prophetica veritate nectamur, voluntariis adstricti nexibus, & obstructis non cera, sed fide; neque corporis, sed cordis auribus, contra hujus mundi varias ad capiendum, pares ad nocendum, illecebras tuti & innocui scopulos voluptatum, quasi saxa Sirenum [b], prætervehimur. Adstringamur autem huic arbori fune validissimo, vincti in spe, fide, caritate, credentes cordibus, & oribus confitentes individuam Trinitatem, quæ est spartum triplex, quod non rumpitur. Hoc sparto & opera nostra texantur, quo & rudente fidei nostræ arbor erigatur caritatis antenna, & vitæ nostræ vela sinuentur; ut simus & abietes illæ, quæ in fa[3. Reg. 5. 8.]bricam templi magnis ratibus intextæ ducebantur a Tharsis; vel [c] iidem naves, qui illam æmulemur, quæ Solomoni quondam [3. Reg. 9. v. 29. & 10. 22.] electum aurum, & opes Tyrias afferebat. [2. Par. 8. 18. & 9. 10.] Tanto autem studiosius & quæstuosius nostra negotiatio debet agitari, quanto rex [Matth. 12. 42.] noster æternus Jesus illo temporali Solo[Luc. 11. 31.]mone præstantior est. *Ecce enim*, inquit, [Psal. 47. 8.] *major Solomone hic*: qui non *conterat* nos *spiritu vehementi* inter *naves Tharsis*, si illi, [Matth. 13. 46.] bono actu vitæ nostræ, lucrum, quod est pretiosissimum Deo mercimonium, convehamus: ut suum ipse pretium accipiat a nobis; quia ipse est & margarita, quam tota spiritalis istius mercaturæ conversatio sibi nititur comparare. Cui coemendæ si facultas nostra sufficerit, non deprimentem [Psal. 103. 25.] sarcinam, sed levantem nos per hoc mare [Matth. 8. 24.] magnum & spaciosum vehemus: & dormien[Mar. 4. 38.]tem in nobis pro nostra segnitia Dominum, [Luc. 8. 23.] si vel dormientem vectare mereamur, exci[Psal. 34. 9.]tare audebimus, ut increpans ventos spirituum inimicorum, vel etiam nostrorum sensuum, salvos nos faciat a pusillo animo, & tempestate; tendentibusque nobis ad tran[Psal. 106. 30.]quillitatem suam, maria consternat, ut [Horat.] quasi naves suarum onerarias opum deducat in portum salutis, victricibusque fluctuum puppibus virides lætus imponat coronas.

31. Simus & dextera ejusdem, qui totus [Matth. 25. 33.] dextera est, non habentes in actibus nostris sinistram: ut ad dexteram Judicis stare, [Matth. 10. 30.] vel potius dextera ipsius Judicis esse merea[Luc. 12. 7.]mur; & opera nostra in die retributionis sicut capillos sui capitis Dominus remunerator adnumeret, ut ipse jam præfatus est in Evangelio, [d] pronuncianda judicio; cum benedictione divina & [e] attributione regifica [f] remunerabit spiritalium merita virtutum, hoc est pulcherrimas sui capitis comas, qualibus & illa in Ecclesiæ typo mulier, [Luc. 7. 38.]

Christi

[a] MSS. Reg. & Vien. *color*.
[b] Ita manuscripti codices. Editi, *prætervehemur*.
[c] MS. Vien. *illa*.
[d] MS. codex Viennensis, *pronuntianda*.

[e] MS. Vatic. *retributione*.
[f] MS. Vatic. *remunerabitur*. Sic alibi Paulinus hoc verbo utitur active. Vide epist. 26. ad Sebastianum. num. 2.

AN. 401.

inopes confoventur. Ideo denique & vocem Judæ aspernatus est, qui recepti corde suo [Johan. 13. 2.] zabuli spiritu mulieris unguentum Christi pedibus invidebat. [Matt. 26. 10. Mar. 14. 6.] Operibus enim pietatis & misericordiæ & ungitur, & *a* fœneratur, & pascitur Christus. Verum traditor, antequam proderet Dominum, [Johan. 12. 6.] perfidiam suam prodidit: quem non pauperum, sed furtorum suorum cura commoverat, & livor mentis infidæ, ut unguentum illud, quamlibet pretiosum, Dominici tamen sanguinis comparatione vilissimum, pretiosius corpore salutari judicans, indignaretur in feminam pie prodigam, quam ipse Dominus bonum in se opus testatur operatam; docens egentium curam esse posthabendam, sed sibi tantum: ut in eo ostenderet, *b* quod corde perverso * [* V. N. XCIII.] fidei misericordiam prætulisset, cum fomes operum fides sit, & præceptis suis prælet ipse præceptor. Nisi quod in hoc quoque filius perditionis ostendit, quam vilem Christum haberet: *c* qui unguentum, [Ibid.] quod supra Christum effundebatur, perire dixit. Et ideo non est in pretio sanguinis Christi, quia habere non potest redemtorem, quem maluit habere venalem; & jure a commercio vitæ mortis contractor excluditur, suo ipsius damnandus judicio, quo triginta aureis vendidit eum, quem mulier, ut ipse taxaverat, unxit trecentis. [Matth. 26. 15. Mar. 14. 5. Luc. 22. 3.] Sed in hoc perversus, quod ipsum vili æstimans Dominum, unguentum illud, quod in salutarem nobis ejus sepulturam præmittebatur, caro æstimavit. Vere, ut zabulus, ignarus gratiæ Dei, in qua illi non esset portio; [1. Cor. 6. 20.] non caritate, sed invidia, magno æstimavit pretium [* V. N. XCIV.] „ mortis ejus, qua nos gratis servat, qui * „ magno emit, non vendit. Nos enim ille „ vult pretiosos facere sui muneris vilitate. Ipse nobis hac pietate pretiosior, quod se [Cap. 6. 8.] vili vult æstimari, ut ab omnibus ematur. *Quoniam* enim, inquit, *ipse fecit pauperem & divitem, & æqualiter illi cura est pro omnibus.* [Matth. 10. 8.] Unde ait: *Gratis accepistis* *d* gratiam, *gratis date.* [Actor. 3. 6.] Hujus gratiæ gratuitis opibus dives Petrus debilem pauperem, & tantummodo egenæ stipis cupidum, pecuniam non habens, sanitate ditavit.

35. Itaque egeamus avaritia auri, ut abundemus gratia; & per inopiam voluntariam vilescentes huic seculo, pretiosum Domino efficiamur unguentum. [2. Cor. 2. 15. 2. Cor. 4. 10. Matth. 26. 7. Mar. 14. 3.] Spirabimus enim bonum Christi odorem Deo, si *mortem Christi in corpore nostro circumferentes, & vitam in spiritu manifestantes*, & passionis Dominicæ & resurrectionis odore fragremus. Mittemus autem unguentum in corpus Christi, si substantiam vitamque nostram *e* in fidem veritatis ejus & præcepti obedientiam conferamus. Tunc in ejus corpore replentia domum totam unguenta fragrabimus, [Johan. 12. 3.] „ si caritate perfecta possimus umquam dicere: *Mihi au-* [Gal. 6. 14.] „ *tem mundus crucifixus est*; * non amanti di- [* V. N. XCV.] „ vitias, non honores seculi: non amanti quæ [Phil. 2. 21.] „ propria sunt, sed quæ sunt Christi: non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur. Hæ nobis erunt in virtutem & ministerium sanctum comæ, quibus & pedes Christi *f* detergeamus, & funes peccatorum rumpere possimus, & in spiritu libertatis gratulantes dicere *Disrupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.* [Psal. 115. v. 16. & 17.]

36. Sed dum currendi spatium, dum serviendi tempus est, pascamus hujusmodi comam: & imitemur non solum dilectionem illius Evangelicæ peccatricis, ut amore magno magna debita diluamus, sed & importunitatem ejusdem, ut *g* præripiamus iræ imminenti salutem. [Luc. 11. 5. & 2.] Opportune, importune panem vitæ quærentes, patrisfamilias januam & nocte pulsemus. [Psal. 133. 2. Eccli. 6. 36.] *In noctibus* enim, inquit, *extollite manus vestras in sancta.* [* V. N. XCVI.] Omnis in Christo sapientis * limina, ut jussum est, exterentes, ubique captemus cibum vitæ, *h* ubicumque aucupemur verbum Dei; de omnium fidelium ore pendeamus, quia in omnem fidelem Spiritus Dei spirat: & necesse est a minimo Dei servo vel guttam cœlestis sapientiæ destillare, quæ ariditatem mei cordis irroret; & mihi supra hujus seculi sapientium flumina ad potum utilitatis exuberet: [* V. N. XCVII.] quia *malo quinque verba loqui * in lege, quam multa millia in lingua*; [1. Cor. 14. 19.] sicut *unum diem in atriis Domini vivere, quam millia in tabernaculis peccantium*; [Psal. 83. 11. Johan. 3. 8.] quoniam *spiritus ubi vult spirat, & audio vocem ejus, & nescio unde veniat.* Igitur ubicumque auram ejus captabo: undecumque vel tenuem halitum legam. * [* Ex Ambrosio lib. 6. in Luc. c. 7.] „ Quocumque vel in domum indigni, vel in [V. N. XCVIII.] „ domum Pharisæi audiam justum venisse, con- „ tendam præripere hospitis gratiam, præripe- [Matth. 12. 42.] „ re si possim regnum cœlorum. Ubicumque „ mihi resonaverit Christi nomen, accurram; „ ad cujuscumque interiorem domum Jesum „ intrare cognovero, & ipse properabo. Cum „ repererо sapientiam, cum reperero justi- „ tiam in alicujus penetralibus recumbentem, curram ad pedes Christi, ut vel extremo sapientiæ vestigio signer; nec fastidiam pedes, [Matth. 9. 20.] immo optabo, ut vel pedibus suis tangat caput meum Christus. Illa fimbriam tetigit, & curata est; alios & transitu Apostolici corporis inumbrando sanavit. [Act. 5. 15.]

a Ita MSS. Reg. & Vien. Alii codices, *feneratur*. Vide Not. XCII.
b Sic MS. Vien. cum edit. Schot. Ceteri, *ut*
c Expunximus particulam *ut* quæ a manuscriptis codicibus aberat.
d Addidimus *gratiam*, ex MSS. Reg. & Vatic. Vide seqq.
e Sic MSS. codices. Editi, *in fide .... & obedientia*.

f Ita MS. Reg. cum editis quatuor. Alii codd. *detergamus*. V. N. 24. *tergeant*.
g Sic MSS. Reg. & Vien. Verissima lectio quæ ex infra sequentibus confirmatur n. 36. & n. 4. supra.
h Hic & interius ex MSS. Reg. & Vien. reposuimus, *ubicumque*: quæ lectio confirmatur ex sequentibus. Editi, *ubique*.

37. Ex-

AN. 401. * V. N. XCIX. Psal. 112. 5.

37. Expandamus * illi capillos, id est, omnes nostrorum insignium dignitates ante ipsum sternamus; & dejiciamur a nobismetipsis, ut exaltemur ab illo, *qui in altis habitat, & humilia respicit*. [a] Lacrymis delicta nostra fateamur, ut de nobis quoque dicat Justitia illa cœlestis: *Lacrymis rigavit pedes meos, & capillis suis tersit*. * Fortasse enim ideo non [b] laverit pedes suos cum discipulorum lavaret, ut eos nostris lacrymis nos [c] lavemus. Non mediocris anima illa meriti est, de qua potest dicere Sapientia: *Ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos*. [d] Quid est hoc osculum, nisi pignus æternum illius caritatis, quæ *operit multitudinem peccatorum*; Hæc oscula Sponso suo jam tunc parabat Ecclesia, quando cantabat: *Osculetur me [e] ab osculis oris sui*. Quod privilegium sola sibi Catholica dilectio jure vendicat, quæ unica atque perfecta uni viro ab ipsius ore Verbi petit oscula veritatis, ne fraudis hæreticæ veneno, ut incestis oris alieni osculis polluatur.

Ex Ambros. lib. 6. in Luc. 7. 44. Johan. 13. 5. * V. N. Luc. 7. 5. 1. Pet. 4. 8. Cant. 1. 1. sec. LXX.

38. Pedibus ergo Christi oscula casta figamus, ut mereamur a pedibus in caput surgere; & in superiora corporis membra crescentes, jam de proximo vultus audeamus & oris ipsius oscula postulare. Et, cum Dei verbum puro corde libantes, *gustaverimus quam suavis est Dominus*, tunc anima nostra totis in amore sapientiæ visceribus accensa, dulci refrigeretur ardore, & confixa ignitis Dominicæ caritatis sagittis, quibus omnis alia inimicarum delectationum dilectio intercficitur, dicat in corde compuncto: *Quoniam vulnerata [f] caritatis ego sum*. Beatus vero qui potest & osculo [g] tangere pedes Christi. Quis mihi misero os adureret, & linguam meam cœlesti illo carbone purgaret, ut vel calcaneum Christi mererer summo tenus ore contingere, & subdito capite [h] sola sancta tergere, ut caput meum potius Christi pedibus tergeretur; &, dum pedes lambo divinos, piarem castis labia immunda * vestigiis.

Psal. 33. 9. Cant. 2. 5. & 4. 9. V. N. CI. Isa. 6. 7. * id est, vestigia. V. N. CII. * id est, pedibus. Psal. 94. 6.

39. Exhortemur ergo nos invicem, certatimque dicamus: *Venite adoremus, & ploremus ante Dominum, qui fecit nos*. Illi flentes, nostra gaudia [i] seminabimus: illius vestigia perungentes, vulnera nostra sanabimus. Quidquid enim Christo impendimus, nobis potius conferimus. Denique illa perfundendo Christum scabluit; pedes illius detergendo, sua peccata mundavit: illum diligens, se dilexit. Et ideo meruit audire: *Filia, fides tua te salvam fecit*: quod ille, qui etat de filiis regni, non meruit audire, magisque justificata est hæc servitio, quam ille convivio. Pharisæus enim non crediderat, ista credebat. Denique ille dicebat: *Hic si esset Propheta, sciret utique quæ esset mulier quæ eum tangit*; & ideo non justificatus est convivio, ad quod quasi tantum hominem invitaverat Christum, imputans forte illi, [k] qui propter nos & pauper erat, quod tanti fecisset in dapes suas pauperem dives assumere. Illa vero non tanto ambitu servitutis, & impendii, & lacrymarum, sperasset remissionem peccatorum, nisi Deum credidisset in Christo: & ideo in extremo licet Salvatoris vestigio caput suæ salutis invenit.

AN. 401. Prov. 8. 17. Luc. 7. 50. Luc. 7. 39. 2. Cor. 8. 9.

40. Quo te miser Iudæe jactabis? In domo rua te peccatrix nostra prævenit, ingressa in labores tuos. Tu enim epulabaris, ut superbires; illa jejunabat, ut serviret. Er quam de urceis tuis effundendam negaveras aquam, illa de suis oculis ministrabat. Tu pedes Christi nec linteo, illa crine detersit. Quos tu indigne nec manibus contingere voluisti, illa osculis mulcere non destitit: At certe tu potius hoc ministerium in domo tua recepto hospiti debuisses, si vel exemplo patrum sas hospitale servasses. Sed sufficit vobis ad superbiam jactare patrem Abraham; & ideo te illa prævenir, quæ affectu fideli se potius patria tui filiam comprobavit; a quo te degenerem etiam ista inhumanitas arguit, qua dedignatus es lavare pedes Domini cum & Abraham angelorum, & ipse Dominus laverit servulorum. Quamquam tunc quoque fidei pater etiam Christi pedes laverit, quem unum de tribus propheticis videns oculis adoravit; & ideo vos ipse sic increpat ore præsenti: *Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis*; & addit: *Ille vidit diem meum, & gavisus est* [l] *Beati* autem *& qui non viderunt*, sed cum videntibus *crediderunt*. Ex quo manifestum est, nobis acquisitam fidem, tibi perfidia [m] perisse naturam.

Johan. 4. 38. Luc. 7. 44. Gen. 18. 3. & 19. 2. & 24. 31. Judic. 19. 20. Johan. 8. 39. Rom. 4. 12. Johan 13. 5. Gen. 18. 2. Johan. 8. 39. Johan. 20. 29.

a Manuscriptus codex Vaticanus addit, *in cælo & in terra*.
b MS. Vien. *laverat*.
c MS. codex Vaticanus & ed. Schoeh. *lavaremus*, recte si cohæreat superiori lectioni codicis Viennensis. Vulgata lectio est ex Ambrosio.
d MSS. Reg. & Vien. cum ed. Bad. *Quod*.
e *Ab osculis*, secundum versionem LXX. Interpretum. In explanatione homiliæ I. Origenes ostendit legendum esse in numero plurali, *ab osculis*; & sic etiam Ambrosius in Psalm. 118. serm. 1. & lib. de Isaac cap. 3.
f Ante erat, *castitate*. Legimus cum MS. codice Regio *vulnerata caritatis*, juxta versionem LXX. Interpretum. Græcismus ille Paulino nostro familiaris est, sic epist. 11. ad Severum. n. 8. dixit *roris sparsa*; & in Natali 6. S. Felic. carm. 18. v. 123. *pietatis circumfusa*, Vide Not. 21.
g MS. cum editis quatuor, *ungere*. *Oleo ungere* apud Ambros. lib. 6. in Lucam, cap. 7. Sed lectio quam retinemus concinnior est, eaque confirmatur ex precedentibus & subsequentibus verbis.
h MS. Vien. codex, *soleam sanctam*. Vide Not. 112.
i Edit. Rosv. *seminabamus*, mendose, refragantibus ceteris codicibus. Vide seqq.
k MS. Viennensis codex, favente MS. Regio, *quia*.
l MS. Reg. *Beatis*. Ita Paulinus ep. 49. ad Macarium n. 3. *beatis pauperes spiritu*.
m Sic MSS. Vatic. & Reg. Editi addunt, *non*. Emendavimus *perfidia*, refragantibus omnibus codicibus, in quibus *perfidiæ*, nullo seu potius contrario sensu V. ep. 30. n. 1.

41. Si

[AN. 401. Iohan. 8. 39. Act. 7. 51. 1. Cor. 2. 2.] 41. Sibi ergo habeant arrogantiam, sibi divitias, sibi nobilitatem & justitiam suam, qui Abraham patrem corpore magis quam spiritu gloriantur, incircumcisi corde, & sola carne Judæi. Nobis & ad salutem & ad gloriam satis est Christus, & ipse crucifixus; [Matth. 3. 9.] qui nos de lapidibus in Abraham filios excitavit, illis contra de Abraham filiis in nostræ originis lapides obrigescentibus. [Genes. 48. 14.] Nobis Ephrem sinister ad dexteram benedictus proficit, illos in Manasse, qui præsumtione senioris avo dexter astiterat, translata in caput sinistra, Crucis [a] [1. Cor. 1. 23.] mysterio denotavit: quia Crux Judæis scandalum, Christianis futura gloria, illum esset sinistrum factura de dextero, & me dexterum de sinistro: quia Judæis in nostra deserta [Iohan. 4. 38.] labentibus, & nobis in illorum sata invadentibus, sunt cæcitate quod fuimus, & sumus gratia quod fuerunt. Sed non ita nostra salute [b] gaudebimus, ut vestro lætemur interitu. Docti enim sumus a vestri corporis fratre, sed spiritus nostri * Magistro, [* V. ep. 30. num. 5. Rom. 11. 18.] non insultare ramis fractis: quia ipsi non ex operibus, sed ex muneribus miserationum Dei, in arborem vestræ stirpis inolevimus. Potens autem est communis Dominus, sed Christianorum pater, hoc est, fidelium Deus, item vos genuinis corticis vestræ finibus inserere, & vestro cespiti replantare; qui nos vestræ pinguedinis succo per adoptionis beneficium medullavit, ut utrosque in unum Domino fructificantes radix una sustineat.

42. Interim malo peccatricis & pauperis [Luc. 7. 38.] nostræ divitias in lacrymis & affectu, quam tuas in impietate & littera: illius jejunium, quam tuum convivium. Malo inter capillos illius Christi pedibus illigari, quam inter dapes tuas tecum juxta Christum sine Christo discumbere. Si modo unguentum ad pedes Christi non habeam, in adventu [Matth. 25. 3.] ejus ad meas faces oleum non habebo. Et væ mihi * si unguentum meum vile sit: [* V. N. CIII.] pretioso enim opus est, ut consepeliri merear [Rom. 6. 4.] sepulturæ ejus: cujus nisi morte commoriar, resurrectione non vivam. Ergo illum amemus, quem amare debitum est. Illum osculemur, quem osculari castitas est. Illi copulemur, cui nupsisse virginitas est. Illi subjiciamur, sub quo jacere, supra mundum stare est. Propter illum dejiciamur, cui cadere resurrectio est. Illi commoriamur, in quo vita est.

43. Et quam digne vicem huic Domino [Colos. 3. 3.] referre poterimus, in quo & mortui vi-A vimus? qui vicissim nobis hoc esse dignatur, [AN. 401. Luc. 12. 37.] quidquid illi fuerimus servuli sui. Ita enim se immiscet nobis, ac nos sibi conserit, ut quod ipse accepit, nobis proficere faciat; qui quod nobis, id est, minimis ejus tribuitur, sibi acceptum ferat. [Matth. 25. 40.] Sic & honori suo implicans suos, prope omnia nobis etiam * nomina sua communicavit. [* V. N. CIV.] Ut virtus Dei dicitur, ita & nobis virtus esse dignatur. *Deus enim nostrum* [Psal. 45. 2.] *refugium & virtus*. Hereditas ut illi nos, & B ille nobis. Nam sicut habes in Moyse: *Facta est Dei portio populus ejus Jacob*; [Deut. 32. 9.] ita & in Psalmis habes: *Portio mea Dominus*. Et sicut ipse de se ait: *Ego sum lux hujus mundi*; [Psal. 118. 57. & 141. 6.] ita & ad suos dixit: *Vos estis lux hujus mundi*. [Iohan. 8. 12.] *Ego sum*, inquit, *panis vivus*: & *nos omnes unus panis sumus*. *Ego sum*, ait, *vitis* [Matth. 5. 14.] *vera*; & tibi dicit: *Plantavi te vitem fructuosam*, [c] *omnem veram*. *Mons* Dei Christus, *in quo beneplacitum est Deo habitare in eo*, [Ioh. 6. 41. 1. Cor. 10. 17.] & sancti ejus *montes Dei*, *montes uberes*, C *de quibus nos illuminat* [d] *mirabilis a montibus æternis*, Petra est Christus: [Iohan. 15. 1. Ier. 2. 21. Psal 67. 17. Ps. 75. 5. 1. Cor. 10. 4.] *Bibebant enim de spiritali sequente eos petra, petra autem erat Christus*; Etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui dicit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* [Matth. 16. 18.]

44. Sed quid miramur eum famulis suis indulsisse sua nomina, quibus & patrem suum participat & regnum. *Dedit* enim *potestatem recipientibus se filios Dei fieri*; [Iohan. 1. 12. Psal. 21. 6.] &, D quantum in ipso est, omnibus dixit hominibus: *Dii estis, & filii Excelsi omnes*. Nos vero nostrarum crimine voluntatum, sicut [Ibid. v. 7.] homines morimur, & sicut unus de principibus cadimus. Unus enim principum angelorum fuit, antequam dejiciendo cadens fieret zabulus, cui dicitur: *Quomodo cecidit* [Isa. 14. 1.] *Lucifer, qui mane oriebatur*? Sed non sicut ille, in æternum interitum damnati sumus: quia ille autor peccati fuit, simulque pro se & pro homine punietur, qui eodem periit scelere, quo perdidit. Homo autem E non in finem meruit exterminari paradiso, & terra esse, quia divina Justitia levius judicavit, aliena mente peccasse, quam propria. Criminosius est decipere quam decipi, & peccatum excogitare, quam facere. Et ideo temporaliter & ad emendationem punitus est fraudis assensor, in æternum autem supplicium destinatus mortis inventor, cui numquam deficiet pœna peccati, quia numquam desinit. Itaque non angelus, non legatus, ut scriptum est, sed ipse Do- F

a Ita MSS. Vatic. & Vien. Editi mendose *ministerio*.
b MS. Vien. *gaudemus*.
c Sic MSS. Reg. & Vatic. & S. Ambrosius l. 6. in Luc. c. 9. Quod magis respondet editioni LXX. Interpretum, *Plantavi te vineam frugiferam omnem veram*, πᾶσαν ἀληθινήν. Ubi Vulgata: *Plantavi te vineam electam, omne semen verum*. Editi codices nostri, *vitem veram*. Vide Not. CV.
d Legit Paulinus, θαυμαστὸς, pro θαυμαστῶς.

AN. 401. Ps. 145. 8. juxta Psalt. Rom. Luc. 19. 10.

A missus *venit* erigere allisos, solvere compeditos, & *salvum facere quod perierat*. Sed ut illum deceptorem nostrum mutua quasi deceptione confunderet, per mysterium pietatis suæ dignatus est unigenitus Dei Filius ipsam nostræ fragilitatis suscipere naturam, ut de ipsa, quam deceperat, zabulus vinceretur; & qui semper sub Dei virtute & legibus fuit, ut est, homini subjugaretur.

Ps. 115. 12. Isa. 53. 12.

45. *Quid* ergo illi *retribuemus pro omnibus quæ retribuit nobis?* Retribuit enim, sed ut bonus Dominus bona pro malis, cui nos mala pro bonis ingesseramus. Benedicebat, & maledicebamus. Ille sanabat, & nos blasphemabamus: justificabat impios, *& cum iniquis deputabatur*. Quid ergo illi pro malis meis quæ pertulit, quid pro bonis suis quæ contulit, referam? * quid pro suscepta carne? quid pro alapis? quid pro opprobriis? quid pro flagellis? pro Cruce, obitu, sepultura, rependam? Esto, reddamus crucem pro cruce, funus pro funere; numquid poterimus reddere quod *ex ipso, & per ipsum, & in ipso* habemus *omnia*; & ipsi, qui habemus, [a] ab eo sumus? *Ipse* enim *fecit nos, & non ipsi nos*, & anima nostra semper in manibus ejus. Reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro pecunia. Væ enim nobis, nisi dilexerimus.

Ex Ambrosio lib. 6. in Luc. c. 7. * V. Not. CVI. Rom. 11. 36. Ps. 99. 3.

46. Quando autem sperem me miserum & egenum huic Domino posse reddere, cui nec apostoli se reddidisse profitentur. Audi denique unum de ipsis confitentem se non reddidisse, qui dicit: *Quis prior dedit ei, & [b] retribuetur illi?* Sed ipsi gratias, qui nobis tanti fœnoris remittit usuras, & obligationis immensæ compendium præstat, solam a nobis dilectionem sui repetens; quam inter præcepta sua principali loco ponens, ostendit quomodo illi insolubile debitum etiam inopes solveremus. Nemo se igitur excuset difficultate solvendi, quia nemo se potest dicere animum non habere. Non sacrificia, non [c] munera sumtuosa, non duri labores exiguntur a nobis: in nobis est, unde solvamus. Res enim potestatis nostræ est, noster affectus: hunc Domino impendamus, & solvimus. Denique David liberatus de manu omnium inimicorum suorum pro salutis suæ plena securitate, non regni opibus, sed animi solvens, ait: *Diligam te Domine virtus mea*.

Rom. 11. 35.

Psal. 17. 2. juxta Psalt. Rom.

47. Addo etiam amplius eum, qui creditor est, debitorem fore, si illi pretium bonitatis suæ, quam nobis indebitam præstat, gratuita diligentes animo pensione solvamus. Diligitur autem & in nobismetipsis, quia ipse dixit, hoc signum fore discipulorum suorum si diligerent invicem dilectione qua ipse dilexit nos, id est, ut cor unum & unam animam habeamus in Christo: & id quisque proximo suo faciat, quod sibi fieri cupit. Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ sola nos facit aliquatenus vel unum de magnis & innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua tantum dilectione profitemur esse perfectos.

AN. 401. Joan. 13. 35. Act. 4. 32. Tob. 4. 16. Matth. 7. 12.

EPISTOLA XXIV. *

* Alias II. quæ autem erat 24. nunc 31.

Scripta & missa cum superiore, anno 401.

Severus Paulinum laudaverat; quod facultates suas in pauperes contulisset, quo Christo impensius militaret. Respondet Paulinus rem esse non magni momenti, si quis divitias abjiciat, nisi sibimetipsi renuntiet; eumque docet in quo sita sit Evangelicæ paupertatis perfectio. Deinde quanta pericula, insidiæ quantæ, quot Christo militantibus hostes immineant, enumerat, ut ostendat, externa reliquisse, pugnæ initium esse, non victoriam.

1. HABEO tibi adhuc aliquid dicere; [d] quamquam tu in opertis litterarum promptuariis accipias, & super tecta, quantum in te est, ut ipse proficeris, studeas prædicare. Sed si hanc, quam de te apud te nunc deposituri sumus querimoniam, inter cetera loquacitatis nostræ inepta depromseris, tuam simul temeritatem divulgabis: de qua conquerentes hanc epistolam facimus, superioris fine commoniti, de caritatis videlicet & perfectionis verbo, ut istius faceremus exordium. Hæc enim nobis de nimio tuæ unanimitatis affectu expostulandi causa est, quod te multa dilectio usque ad mendacii peccatum trahit. Sive enim ea reputem quæ de te, sive illa quæ de nobis loqueris, onera nostra injustis laudibus cumulans, tua falsis vituperationibus minuens, arguam te in caritatem de caritate peccare. *Caritas* enim, inquit, *benigna est: caritas proximo malum non operatur*. Benignam eam nobis exhibes, quod experimur; nam & in eo gloriamur: sed vide ne contra ejus regulam videaris operari malum proximis, quibus sarcinam peccatorum pondere indebitæ laudis [e] accumulas: & quasi non idem volens nobis, quod tibi, siquidem de nobis, ita loqui justum existimes, ut de te inutile tibi judicas, [f] jure audies: *Si recte diligis & non*

1. Cor. 13. 4. Rom. 13. 10.

a Ex MS. Vatic. & ed. Grin. addidimus, *ab eo*.

b Ita MS. Vien. codex, Græcus textus. Vulgata, & Tertullianus adversus Hermogenem. n. 17. & Ambrosius lib. 6. cap. 9. in Luc. Alii codd. *retribuitur*.

c MS. Vatic. & ed. Grin. in marg. *itinera*, haud omnino sine causa, inquit Sacchinus, antiquitus enim erant *itinera* necessaria ut adiretur Hierusalem ad offerendum sacrificia. Quod non placet. Quid enim sibi vult, *itinera sumtuosa*? Vera igitur lectio *munera sumtuosa*, quæ ex prædictis confirmatur.

d MS. Vien. *quamquam tu qui in opertis, litterarum promptuaria accipis*.

e MS. Regius *accumulans*.

f Ita MSS. Reg. Vien. & editi 4. Edit. Rosv. *audias*. Ibid. loco *diligis*, apud LXX. & apud Ambrosium multoties, legitur, *offeras*. Vulg. *si bene egeris*.

recte

[AN. 401. Gen. 4. 7. juxta LXX. V. N. CVII.] *recte dividas, peccasti.* Nisi forte id quoque altiore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus, boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem tuum promere; & forsitan possimus effici [a] quod non sumus, dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit fidem sermonis tui, blandimentum aspernatur verecundia. Quæ te apud teipsum, ut dixi, conveniat; cur audeas nobis, ut decertato agone victoribus palmam perfectionis adscribere, quod omnem terrenæ possessionis sarcinam * exposuisse videamur [* id est [illegible] deposuisse. V. carm. 23. v. 66.]: te contra adhuc infelicem, & in luto fæcis infernæ adhærentem ingemiscas, quod vel unum, ut scripsisti, prædiolum non vendidisse videaris; cum ipsum quoque æque ut vendita a tuo jure præsenti alienaveris: ut majoribus fidei fructibus bis devotus exsisteres Deo: diverso mercimonii opere, sed uno vitæ lucro intra ejusdem præcepti terminos venditor largitorque fundorum, & ideo sine animi captivitate possessor: quia & quæ reservasti, * Ecclesia te serviente possideat. [* V. N. CVIII.]

2. Itaque de ipsius Domini verbis nostras pariter ac tuas pende rationes, ne vel tibi ut impedito diffidas, vel nobis ut jam liberis congratuleris. Cogita divisiones esse gratiarum, & mensuras donationum [Rom. 12. 4.]; quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Deus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur, si multiplex virtus in una compage numeretur [1. Cor. 12. 4.]: ut *stet regina a dextris ejus in fimbriis aureis, circumamicta varietate* [Ps. 44. v. 10. & 15. juxta Psalterium Rom.]. Vide nunc quantum in ea tibi donaverit Deus: cui & in illorum sorte tribuit portionem, qui in lege perfecti vixerunt, ita possidentes, ut non possiderentur a possessionibus suis, neque ullam aut rerum aut necessitudinum caritatem, ut in Job, & Abraham, & Lot ostenditur [Job. 1. 22. Gen. 12. 4.], Dominicæ caritati & disciplinæ anteponerent: sed & eorum sis particeps, quos Evangelica plenitudo consummat [Matth. 19. 27.]: qui majoris opulentiæ & illecebræ prædia vendidisti.

3. Unde confido [b] parem tibi in medio divinarum sortium requiem, ut *dormias*, sicut scriptum est, *inter medios cleros* [Ps. 67. 14.], id est, *sortes* Domini, quæ in duobus Testamentis accipiuntur, de quibus hereditas Domini, & Sanctorum plenitudo perficitur. Unde paratus sum Dominico adversum te verbo in diversum uti, ut dicam tibi: In fratris tui oculo festucam gratiæ vides, & in tuo ejusdem boni massam non sentis [Matth. 7. 3. Luc. 6. 41.]; cum utrasque, ut dixi, Sanctorum occupaveris partes: nec in reservatis prædiis possessor, & perfectus in venditis. Itaque & in quo possessor videris, soluta a possessionum vinculis mente perfectus es: qui collecti temporis memor illud Apostoli comples, ut habens non habeas [1. Cor. 7. 30.]; quia non tibi, sed non habentibus habes. Domus tuæ hospes es, ut sis hospitum domus: patriæ tuæ peregrinus es, & exsul istius mundi; ut sis incola paradisi, & patriæ civis antiquæ. Non tricliniis tua tecta occupas, neque [c] supellectilis aut pecuniæ molibus stipas; sed peregrinis & egentibus, unius ipse metator anguli, comples, tuorumque consamulus vernularum temporale habitaculum tui tecti, non ut paterfamilias usurpas, sed ut mercenarius vel inquilinus [d] inanis, stipendium, quasi precariæ mansionis Domino [e] altissimo pensitans de socia & corporis tui & animi servitute.

4. Quod si juxta operis modum porrigenda est vel contrahenda merces, & compensatio quædam facti infectique facienda est, [f] æque ratio perfectionis animi tui cum eorum opere ducetur, qui omnia vendiderunt: quia nec tu tibi aliquid vel in jure, vel quod est amplius, in animo reliquisti: qui sic uteris mundo, quasi non utaris [1. Cor. 7. 31.]. Atque haud scio, an fortioris fidei judicanda sit ista constantia & firmitas tui cordis, qua inter ignes non ureris: inter laqueos non caperis; picem tangis, nec inquinaris [Prov. 6. 27. Eccl. 13. 1.]; quam eorum, quos tu fortes putas; ego autem infirmiores arbitror judicandos: quia non credentes infirmitati suæ, festinaverunt alienare omnia, quibus inhærere timuerunt: Tu igitur *inter mortuos liber* [Ps. 87. 6.], qui in possessione terrena terra jam non es, & [g] terris emines, nec morticinorum contagione pollueris, * nec habitas in dormientium projectorum sepulcris [* V. N. CIX. Psal. 67. 7. & 87. 6.], quia in cœlo sepelisti vitam tuam, quam in Christo abscondisti [Colos. 3. 3.]. Nos autem non patiamur invidiam perfectionis; sed potius accipiamus veniam infirmitatis: quia negare non potes, fortius esse manentibus, quam alienatis rebus carere: & spernere quod habeas, quam non habere quod spernas.

5. Sane considera ipsa, de quibus nobis arrogas perfectionem, verba Domini, & videbis te principia pro fine posuisse. *Si vir*,

a Hæc restituimus ex MS. Vien. Ante legebatur; *possimus effici: quod nostra tamen dum conscientia*, &c. MS. Reg. *effici, quod, non tamen* &c. Exscriptor videtur voluisse, scribere ut in MS. Vien. cum eadem interpunctione.
b MS. Vien. *paratam*.
c MS. Vien. *supellectilibus*.
d Ita MS. Vatic. & ed. Grin. Quod pulcrum sensum efficit: *inanis*, id est, pauperrimus. Alii *manet*.
e Hanc vocem addidimus ex MS. Vien. Quod confirmatur infra. n. 9.
f Sic MS. Vien. Edit. codd. *æqua ratione perfectio* .... *ducitur*. MS. Reg. *perfectionis*. &c. ut in editis.
g Sic MSS. Reg. & Vien. Editi cres, *terræ feminis*. MS. Vat. & edit. Grin. *terreni feminis*.

AN. 401. Matth. 19. 21. ait, *perfectus esse, vade & vende omnia tua, & da pauperibus*. Si in hoc sententiam terminalset, te fallo arguerem; & ultro exposcerem, ut mihi tamquam vicina de similitudine ejusdem studii anima congratulateris, (Luc. 15. 8.) quia agonis impleti palmam quasi decimam illam drachmam, quam in primo carnis parente perditam, intra domum tamen, tandem accenso verbi salutaris lumine inventam, in manibus jam teneremus: sed cum videas quantæ molis verbum supersit, cum (Matth. 19. 21.) ipse Dominus majestatis adjiciat: *Et veni sequere me*; istam potius difficultatem considera, & dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinis, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pallium remittentibus exciderunt: & quæ nobiscum non intuleramus in hunc mundum, (1. Tim. 6. 7.) nec poteramus [a] efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus; nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus.

6. Nunc opus est, ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est, cor, & animam, (Rom. 12. 1.) *& corpora nostra exhibentes in hostiam vivam*, ut scriptum est, *Domino*; nosque ipsos ædificantes ei in templum Sanctum, (Eph. 2. 21.) in ipso lapide angulari, qui nobis sanctificationis nostræ formulam in semetipso dedit, (Lev. 11. 44.) & ait: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*. Quæ igitur nobis gratia, si in alieno tantum fideles fuerimus, nisi de proprio serviamus? (Deut. 6. 5. Matth. 22. 37.) id est, de libero voluntatis arbitrio, ex toto corde nostro, & ex totis animæ nostræ, ut scriptum est, viribus diligentes Deum? In quem nos affectum lacessit Propheta, qui dicit: (Psal. 53. 8. Philem. 14.) *Voluntarie sacrificabo tibi*. Hoc enim acceptum & placitum coram Deo, ut *bonum nostrum sit voluntarium*: quatenus recipiamus quæ nostra sunt, paradisi scilicet domum, & vitam æternam, in quibus creati sumus: quam si ab hujus terræ, in quam damnatione devenimus, possessione purgati receperimus, tunc vere, ut ab exsilio in patriam restituti, vel a peregrinatione longinqua in genitalem domum reduces, poterimus dicere: (Psal. 141. 6.) *Portio nostra Dominus in terra viventium*.

7. Quamobrem temporalium, quæ in hoc seculo habentur, bonorum relictio sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; (2. Tim. 2. 5.) nec ut meta, sed janua est. Non enim athleta tum vincit, cum exuitur: qui ideo nudatur, ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus. Et natator amnem interpositum superaturus exuitur: nec tamen hoc tanto apparatu, quod se dispoliaverit, transnatabit, nisi totius corporis nisu, & omnium seita mobilitate membrorum, & propulsu pedum, & remigio brachiorum, & lateris illapsu, torrentis impetum scindat, & laborem natationis exhauriat.

8. Video tamen nobis & in beato patriarcha Jacob hujus expeditionis ordinem (Gen. 32. 24.) prolusisse; cum illum lego, posteaquam torrente transmisso, præmissis curarum suarum oneribus, id est, facultatum corporalium & necessitudinum impedimentis, solus in tabernaculi loco remanserat, Deo colluctatum, cum extorquenda benedictione prævaluit: & illud cœlo terrisque sacratum Israel nomen accepit. In quo, tametsi principaliter sacramenti salutaris præfiguratio esse videatur, quod videlicet in Judæorum typo, hoc est, corporis sui sobole, Jacob prævaluerit Domino; sicut ille populus in ejus [b] passione Pilato extorquenda prævaluit, sicut scriptum est, (Luc. 23. 21.) cum dicerent, *Crucifige, crucifige, & invalescebant*, inquit, *voces eorum*: attamen in hujus nostri nunc ratione sermonis eatenus usurpanda videtur historia, quatenus imaginem Evangelicæ præceptionis operata est; ut illo videlicet exemplo intelligamus, non posse nos esse idoneos ad congrediendum Deo: cui utique congredimur, cum verbum ejus implere nitimur, & in virtutes divinas imitatione ipsius prævalere conamur. Itaque, ad corripiendam vitæ viam, capiendumque Dei verbum & prævalendum in *regnum cælorum*, quod (Matt. 11. 12. Luc. 16. 16.) *a diebus Johannis vim patitur & a diripientibus* [c], obtinetur, idonei esse non possumus, nisi omnia quæ vel amore vel cura, si in itinere istius seculi nobis adhæreant, impediunt & retardant, ante obitus nostri vesperam præmittamus: & inde per totam hujus seculi noctem apprehendere & tenere Christum sollicita spiritalium operum ac studiorum contentione luctemur; nec divellamur a caritate Christi, sicut Jacob ab ejus amplexu, (Gen. 32. 26.) nisi extorqueamus benedictionem. Atque utinam ad salutaris insigne luctaminis, nervum femoris nostri majestatis suæ timore percutiat; quo obstupescente infirmabitur virtus carnis, & spiritalis gratia convalescet. In Jacob tamen, ad Judaicæ sterilitatis & depravationis typum, percussi femoris nervus emarcuit, eam filiorum ejus partem indicans, quæ degenerans a fide patrum, destitit Deo esse fecunda: unde habes, quia (1. Reg. 2. 5.) *fecunda in filiis infirmata est*; & a præceptis auctoris sui devia, in erroris sui semitis claudicavit.

9. Sed nihilominus & nobis cavendum est, ne steriles appareamus in conspectu Domini, (3 Reg. 16. 21.) neve debili pede in ejus itinere claudicemus:

a Ita MSS. codices Reg. & Vien. In aliis, *auferre*.
b Ita MS. Vien. & ed. Grin. Alii, *passionem ... extorquendam*. Vide paulo superius.

c Hoc verbum addidimus ex MS. Vien. At MS. codex Reg. *vi patitur & a diripientibus, idonei*.

AN. 401. mus: & ut potius corporeis fructibus infecundi, illum de divinæ manus ictu femoris paterni stuporem ad continentiæ rigorem trahamus: ut enerves cupiditatibus, quibus virtus fidei subnervatur, confirmemus animam castitate: quam, ut Apostolus
1. Cor. 9.25. * V.N CX. docet, etiam * carnales athletæ diligenter tuentur: quo nobis impensiore studio ser-
1. Pet. 5. 4. vanda est pro illa immarcessibili corona luctantibus, cum etiam pro temporali & fragili corona decernentibus excolatur. Quare
1. Cor. 4. 9. sub hominum & angelorum spectaculis in hujus mundi theatro ante Dominum dimicaturi, exuamur oneribus adversis, ut me-
a dicis a oneribus induamur. In hoc enim ip-
b Matth. 2. 22. Marc. 2. v. 14. & 10. 21. Luc. 5. 27. & 12. 22. Marc. 16. 19. Heb. 1. 3. Matth. 11. 28. 1. Tim. 2. 4. Iohan. 3. 13. Phil. 3. 21. 1. Cor. 15. 44. sum nos præparari vult qui dicit: b *Veni, sequere me*, ut apprehendamus eum, in quo apprehensi sumus ab ipso. Qui nos illo vocat, ubi *sedet ad dexteram Dei* in gloria Patris, omnibus dicit: *Venite ad me onerati & laborantes, & invenietis requiem animabus vestris*. *Omnem* enim, quantum in ipso est, *hominem salvum fieri vult*, qui fecit omnes. Nam & idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus: ideo conformatus est corpori carnis nostræ, quæ peccato serviebat, ut nos conformaret corpori carnis suæ, quæ peccatum non fecit, ut vere ad origi-
Gen. 1. 26. nalem gloriam reformemur, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus.
* V. N. CXI. Nam in Adam solam nobis * imaginem remansisse, ipsa, quæ opificium divinæ ma-
Gen. 2. 7. nus narrat, Genesis ostendit: in qua similitudo cum imagine Dei, in ipso adhuc hominis faciendi molimine nominatur: sed capite subsequenti, quo jam factus homo tantum ad imaginem Dei scribitur, similitudinem quasi peccaturo fuisse subtractam indicat profecto futuri præscientia; ut reservaretur hominibus in Christo, qui per
2. Cor. 5. 19. obedientiam pietatis suæ reconciliavit Patri mundum, quem inconciliaverat primi pa-
Rom. 5. 19. rentis inobedientia. Et ideo similitudinem Dei, quam servus in cupiditatem Dominicæ
Phil. 2. 7. æqualitatis elatus amiserat, ipse Dominus in formam servi exinanitus recepit: & homo,
Gen. 3. 6. qui in superbia sua per fraudem zabuli ceciderat, in humiliatione Domini altissimi, prostrato zabulo, per fidem ipsius in Domini humilitate resurrexit. Hic ergo pro nobis do-
Phil. 2. 8. lens, & propter nos *obediens factus usque ad mortem crucis*, viam vitæ nobis perfectionemque virtutis, non in vendendis tantum prædiis & pretiis erogandis, sed in sui se-
Ioh. 12. 32. ctatione proposuit. Et quia dixerat: *Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham*; ideo dicit: *Veni sequere me*. Beatus, qui tam pro- AN. 401. Matth. 19. 21.
ximo intervallo sequitur, ut dicat: *Adhæsit anima mea post te*. Quod illa tantum *caritas* dicere potest, quæ *finis præcepti, & plenitudo legis est*, id est, *de corde puro, & bona conscientia, & fide non ficta* se ita inserit & affigit Deo: ut nihil extra Deum amans, dicat: *Et ego semper tecum*. Quare totus labor, & plenum opus nobis in observantia & exspoliatione cordis nostri est: cujus tenebras vel abstrusas in eo inimici latebras videre non possumus, nisi defæcato ab externarum rerum curis animo, & intus ad semetipsum converso; non enim frustra di-
ctum est, *Omni custodia serva cor tuum*. Prov. 4. 23.

[Psal. 62. 9. — Rom. 13. 10. — 1. Tim. 1. 5. — Psalm. 72. 23.]

10. Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, & assiduum, vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, & quantæ in eo versentur insidiæ; quæ illic vitio-
rum * virtus, quanta virtutum infirmitas * id est, vis, V. n. 23. virtutem peccati.
sit; quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur; nunc sentio vim legis adver-
sæ, quæ velut injecta manu captivum me Rom. 7. 23.
trahere contendit in legem peccati: & recognosco quoniam beatus ille vir mea potius infelicitate uritur, & de mea affectione pro me dolens clamat: *Infelix ego homo! quis me*
liberabit de corpore mortis hujus? Sed idem Rom. 7. 24.
Magister me recreat & reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adjaceat mihi, ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: qui exorandus est, ut prævalescat inimicis nostris, & c tenebris su-
perabundet; destruat in nobis aliena vel nostra, & ædificet sua. Quod etiam amicos Dei orando meruisse cognoscimus, qui utique cor suum patiebantur, cum dicerent: *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum re-*
ctum innova in visceribus meis; d quo exora- Ps. 50. 12.
to jam securus dicit: *Proba me Domine, &*
scito cor meum, & vide si via iniquitatis in me Ps. 25. 2. & 138. 23.
est. Sed ne hanc sui confidentiam sua magis virtute quam Dei gratia meruisse videatur, idem dicit: *Quia tu Domine possedisti*
renes meos. Nihil enim, ut Dominus ipse Ps. 138. 13. Ioh. 15. 5.
dixit, sine eo facere possumus; quia ipse est *vitis vera*, & nos sarmenta ejus. Si in ejus dilectione maneamus, non arescemus, viventes succo radicis æternæ; nec ad ignem amputabimur ira, sed ad fructum putabimur disciplina, purgante nos Evangelicæ falcis acie: ut castigata luxurie palmitis nostri fructuosius pullulemus.

a Ita MS. Vat. & edit. Grin. Alii codices, *operibus*: quæ lectio potest confirmari ex verbo infra posito, *laborantes*. Vide num forte sit legendum *medicis opibus*, ut carm. 18. v. 159. carm. 23. v. 381. & carm. 30. v. 31. Ex *opibus* enim in *operibus* facilis librariorum lapsus.
b Hoc verbum addidimus ex MS. Vien. codice.

c MS. Vien. *tenebras superet*. Lectio quam retinuimus egregie confirmatur epist. 12. ad Ammandum num. 10. ubi legitur, *divitias bonitatis suæ, quibus superabundat abundantiæ peccatorum nostrorum*.
d MS. Reg. & edd. Bad. Grav. & Schot. *qui*.

11. Er-

AN. 401.

11. Ergo inchoaturus agriculturam in nobis suam dicit: (Luc. 12.49.) *Ignem veni mittere in terram*, quo videlicet cor nostrum peccatis obsitum, quasi agrum spinis horridum, purget, urens nos in vitiis, & in sensibus luminans. Veterumque in nobis actuum stirpes salutari [a] falce pius cultor insequitur, ut residuam messis vetustæ stipulam sermo ignitus accendat, & animam nostram quasi campum novæ sationi præparet; qui lætam virtutum segetem, eradicatis impresso divini verbi vomere spinis, liber effundat, dignasque cœlestibus horreis fruges, perempta graminum noxiorum stirpe, multiplicet. Sed quia non agricultura tantum, (1. Cor. 3. 7. Eph. 2. 21.) sed ædificatio Dei sumus, qui gratia & spiritu ejus ac verbo colimur & struimur; ædificaturus nos eo itinere, quo post se vocat, isto opere præparat, quo venditis rebus absolvi prius suadet: quarum cura vel amor quoniam mentis ipsius [b] præstringit aciem, & animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per Prophetam: (Psalm. 45. 11.) *Vacate & videte, quoniam ego sum Dominus*. Nonne & hic videtur dicere: (Matth. 6. 24.) *Non potestis duobus dominis servire?* Non enim otium nobis suadet hoc verbo, qui instanter orare & vigilare nos monet, ne intremus in tentationem; (Luc. 22.40.) sed vacare a seculo, ut occupemur sibi; vacare ab his negotiis, quibus implicari otiamur Deo.

12. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes, (Rom. 6. 6.) necesse est ut vetustatem destruamus, & quia nullum tenebris cum lumine, & mammonæ cum Christo potest esse commercium, [c] oportet ut novis vetera mutemus; (2. Cor. 6.15. Matth. 6. 24.) & occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus; & vicissim vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur, quibus viximus; & vivamus vicissim his operibus ac studiis, quibus mortui fuimus: cum [d] vivi, essemus mortui; & mortificantia gerentes, in mortuis viveremus. Unde sanctus * Magister humanum & æquum postulat, (* V. ep. 23. n. 14. & 37. n. 3. Rom. 6. 13.) ut sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati, ita nunc exhibeamus eadem ministra justitiæ: mutatis dominis, & studia mutemus. Neque enim aut servitutem aut libertatem deponimus commutatione dominorum; sed tantum felicitatem acquirimus, & servitute in melius & libertate mutata, quando vinculum iniquitatis rumpimus; & justitiæ jugo subdimur, ac divino timore frenamur, incipientes versa in directum via liberi esse peccato, cui serviebamus in libertate misera, justitiæ rebellantes.

13. Nunc igitur vicissim Deo servi, & huic mundo rebelles, ingredimur agonem; & ipsum, cui serviebamus, hostem freti Domino provocamus. Recognoscis profecto, mi frater, nam [e] experta communiter ut commilitoni loquor, quanta nobis discordia, & quantus est hostis in nobis, non carnis & sanguinis, sed invisibilium potestatum, & [f] nequitiæ, ut Apostolus ait, (Eph. 6. 12.) spiritalis, quibus carnalium vitiorum ministeria [g] conjurant. Unde & *principes tenebrarum* dicuntur, (Eph. 5. 8.) quia secundum Apostolum tenebræ appellantur peccatores, quibus, ut sui similibus, dæmonia principantur. Sed & tota *hujus mundi figura*, quæ *præterit*, (1. Cor. 7. 31.) & per oculos corda projectat, zabulicis prætenta retibus, in qualibet sui specie laqueus mentis & gladius est. Credamus Prophetæ, (Psal. 22. 4. & 30. 5. Sap. 14. 11. Eccli. 9. 20.) quia in medio muscipulatum ambulamus, & inter opertos letalibus dolis gladios vita transfigitur. Excipit nos mundus iste variis voluptatibus florens, & fallentibus venenatus illecebris. Excipit nos innumeris anguis insidiis, *cui nomina mille, mille nocendi artes*: (Virg. 7. Æneid. v. 334.) ac sæpe aperto certamine violentus aggreditur, & candentibus petit telis, si latentibus non capit laqueis. *Sagittæ* enim [h] *potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis*: (Psal. 119. 4.) quæ videlicet noxiis cupiditatum ignibus animam nostram perurant, & a Spiritus sancti habitatione desolent. Quod cum accidit, diversi nos hospites subeunt, & fiunt *inimici hominis domestici ejus*: (Matth. 10. 36.) qui nunc ambitionis vento inflant, nunc libidinum faces admovent, nunc avaritiæ catenis alligant. Quæ una omnibus armata criminibus, vel si sola nos capiat, & zabulo ad malitiam, & homini ad mortem sufficit.

14. Quid ergo agis infelix homo, inter tantos * missus hostes? (* for. mistus.) quomodo repugnabis infirmus fortibus, armatis inermis? Clamat beatus Job multis zabuli telis sine cordis vulnere sauciatus: (Job. 1. 21.) *Nudus exivi de utero matris meæ*: Quis ergo me armabit contra tot agmina [i] hostis aerii, ne *nudus*, ut veni, *revertar in terram?* Ecce respiro, consortor, adsurgo. [k] *Dominus illuminatio mea, Dominus defensor vitæ meæ: si consi-* (Psal. 26. 1. juxta LXX.)

[a] Ita MS. Reg. & editi Grin. & Schot. Alii *face*, minus bene. Vide præcedentia & seqq.

[b] MS Vien. *perstringit*.

[c] Sic MS. Vien. mutato *b* in *u*. Editi, *expedit nobis ut vetera vitemus*. MS. Reg. *oportet*, &c. ut in editis. Paulinus videtur scripsisse quod in textu inserimus: præcedentia & sequentia id confirmant.

[d] Ita MS. Vien. Alii codices, *viveremus*.

[e] Sic MSS. tres. Editi, *experto*.

[f] Ita MSS. codices. Editi, *nequitiarum .... spiritalium*.

[g] MS. Vien. *contingant*.

[h] MS. codex Regius cum ed. Bad. *potentes*. Sic Augustinus ad Psalm. 44. v. 6. juxta melioris notæ MSS. codices legit, *Sagittæ tuæ acutæ, potentissime*; sicque legisse Augustinum facile ex ipsa interpretatione intelligas.

[i] Id est, *diaboli*. V. Ephes. 2. v. 2. *principem aeris hujus*.

[k] Sic MSS. codd. Editi, *Deus*.

stant

AN. 401. *ſtant adverſus me caſtra, non timebit cor meum.* A
Nec ſi propriæ opis armis egeo, diffidam.
Rom. 13.12. Eph. 6. 12. Habeo armamentarium Chriſti, de quo ar-
ma lucis uſurpem, quibus principes tene-
brarum, & agmina noctis expugnem in cœ-
leſtibus mihi adverſantia: videlicet in con-
verſatione ſpiritali, quam terrenis debel-
lare nituntur illecebris. Sed adverſum hos
mihi ille armiger, ille ſignifer erit, qui
Act. 9. 15. Eph. 6. 14. Vas electionis Deo. Ille lumbos meos cin-
Iſa. 59. 17. gulo caſtitatis adſtringet, capiti meo ga-
leam ſalutis aptabit, lorica juſtitiæ meum B
pectus includet. Ille me totum proteget
ſcuto fidei, & dexteram meam, immo me
totum in dexteram Chriſti factum, gladio
ſpiritus & verbo veritatis armabit: ut *ca-*
a *dant a latere meo mille & a dena millia a*
Pſal. 90. 7. Eph. 6. 15. *dextris meis*. Ille pedes meos in Evangelii
præparationem calceabit, ut preſſo impune
veſtigio ſuper ſpinas & tribulos iſtius ter-
ræ ambulem, & per aſpera itineris anguſti
munito pede tutus ingrediar. Nec a morſu
Gen. 3. 15. metuens, ſubditum ſerpentis inimici caput, C
ipſo, quod inſidioſus obſervat, calcaneo
conteram. Quod quidem non de meæ in-
firmitatis audacia arrogans mihi vendico;
ſed omni fideli de virtute Chriſti promit-
Rom. 4. 17. 1. Cor. 1. 27. to. *Qui* ſicut *vocat ea quæ non ſunt, tam-*
quam quæ ſint, ita potens eſt & de infirmis
& humilibus ſuis, ut ſemper fecit & fa-
1. Cor. 11. 1. cit, fortia mundi iſtius & alta deſtruere.
1. Cor. 9. 24. Ideo nobis Magiſtrum dedit, quem imita-
torem habebat, per quem ad ipſius Domi-
ni imitationem pervenire poſſimus. Nam D
ipſe me Magiſter in acie ſtare, in ſtadio
b currere, in agone luctari docet, b lividum
* V. N. CXII. faciens corpus ſuum, & *quæ retro ſunt obli-*
viſcens, & in priora ſe extendens.

Phil. 3. 13. 2. Cor. 12. 10. 15. Atque ita fundatus in petra, ut
etiam in infirmitatibus glorietur, & cum
infirmatur, tunc potens ſit, omnia potens,
c ut ipſe profitetur, in eo qui c confirmat
Phil. 4. 13. Heb. 2. 18. ſuos, Chriſto ſcilicet, qui pro nobis pu-
1. Cor. 9. 24. gnat, & vincit in nobis: quæ cauſa dicen-
* V. N. CXIII. di Apoſtolo fuit; *Sic currite, ut* * *appre-* E
hendatis omnes. Quod in agone terreno con-
Rom. 12. 5. tra eſt, ubi non poteſt lucta niſi diſpari
luctantium ſorte finiri, ut unius gloria, al-
terius ignominia ſit; *in Chriſto* autem, quia
multi unum ſumus, omnes ut unus currimus:
& omnium conſors ad unum bonum curſus
eſt: & ideo dicitur nobis: *Sic currite, ut*
apprendatis omnes. Quia ſciſſura, ut idem

ait, in corpore eſſe non poteſt, cui caput AN. 401.
Chriſtus eſt; quem ut communem ſibi api- Eph. 1. 12.
cem una membrorum ſuorum compago co-
mitatur. Quæ quoniam ſibi diſcrepare non 1. Cor. 9. 24.
poſſunt, curramus pariter, ut apprehen-
damus omnes, ſine æmulatione invidiæ,
cum æqualitate victoriæ: ut ſicut in con-
tentione currendi labor Chriſti ſumus, ita
in perveniendi fine Chriſti triumphus eſſe
poſſimus, & benedicat nos in corona anni
benignitatis ſuæ.

16. Video autem quod in hoc certami- Pſal. 64. 12.
ne non magis vincere nobis quam vinci ex-
pedit: quia in nobis & hoſtis & amicus ha-
bitant. Quis autem mihi amicior, quam Gal. 5. 17.
ſpiritus qui adverſatur carni ne me trahat Rom. 7. 27.
in legem peccati? Aut quis inimicior no- Gal. 5. 13.
bis quam caro, quæ adverſum ſpiritum pro Prov. 27. 6.
interitu concupiſcit? Itaque *meliora* mihi ſec. LXX.
amici vulnera, quæ Chriſtus d accepit ut d
ſanaret me, *quam voluntaria inimici oſcu-*
la, quibus mihi per illecebras delectatio-
num ſuarum caro maleſuada blanditur, ut Matth. 26. 49.
me, quaſi illo parricidali Judæ oſculo, pa-
ratis in captivitatem meam prodat inimicis:
quod tamen oſculum Dominus non ideo ſuſ-
cepit, ut pacem proditoris acciperet, ſed
ut ſuam ab alienato reciperet. Quamquam &
illud ad intuendum perfectæ bonitatis exem-
plum e teneri ſalubre ſit, ut eo affectu, quo e
& inimicos diligi jubet, amicum oſculum Matth. 5. 44.
dederit pacis inimico, dilectionem reddens Pſal. 108. 5.
pro odio, qui pro ſua dilectione odium
recipiebat.

17. In promptu eſt ergo dignoſcere: f za- f
bulus cum carne contendunt: præſtat enim
vinci g bono quam vincere malo. Itaque g
vinci videtur in hoc ſeculo, cui tunicam
ſuam alter abſtulerit: at in Chriſto trium- Matth. 5. 40.
phat, qui tunicam auferenti remittit &
pallium. Vicem injuriæ reddere humana ul- Ibid. 44.
tio eſt: at inimicum etiam diligere, vindi- Matth. 19. 21.
cta cœleſtis eſt. Vendere patrimonia, & h h
donare pauperibus, ſtultitia huic ſeculo,
ſed ſapientia Deo eſt: at contra, divi-
tiis incubare, pecuniam fœnore augere,
poſſeſſiones auctionibus, terminos dilatare
violentia, induſtria & quæſtus apud hoc ſe-
culum, ſed apud Deum crimen & pœna eſt.
Ita ſi malo vincas, victor victus es, i quia i
cum ſcelere viceris, cupiditate ſuperatus es.
Victus vero k vinces, ſi juſto cedas, & tuæ k
voluntati voluntas divina prævaleat. Eva-

a Ita MS. Reg & editi codd. 4. Pſalterium vetus, & Auguſtinus in commentar. ſuper Pſalmos. Sic etiam Paulinus legit in epiſt. 37. ad Victricium. n. 4. & carm. 21. ad Cytherium v. 693.

b Græce, ὑπωπιάζων. Sic juxta vim textus græci eodem modo legit Paulinus in epiſt. 19. ad Amandum n. 7. & ep. 50. ad Auguſtinum n. 13. V. N. CXII.

c MS. Vien. edit. Grin. in marg. & Vulgata, *confortat*.

d MS. Vien. *excepit, ut ſanaret mea*. non male.

e Sic MSS. Reg. & Vien. cum edit. Bad. & Grin. Alii, *tenere*.

f MSS. Reg. & Vat. & editi Grin. & Schot. *zabulus*. Vid. Not. II.

g MS. Vien. *bonum ... malum*.

h MS. Vat. *dare*.

i Ita MS. Vien. Alii codices, *qui*

k MS. Vat. *vincis ſi injuſto cedas*. Ed. Grin. *vincis, ſi juſto cedas*; quod perinde eſt ac ſi bono vincaris, opponiturque præcedenti, *ſi malo vincas* Sacchin.

cuemur

AN. 401. cuemur ergo nostris viribus, ut divinis im- A
1. Pet. 2.23. Rom. 6. 4. pleamur. Vincamur corpore, ut vincamus
salute. Meminerimus ejus esse nos membra,
qui vicit cum judicatus est, qui cedendo
superavit; & cadendo io mortem, resurre-
xit in gloriam, de suæ passionis occasu or-
tum nostræ resurrectionis instituens.

18. Hunc Dominum vocantem sequamur,
* V. ep. 44. num. 7. qui nos doceat cedendo vincere, & mo-
riendo * vivescere, interficiens in nobis quo
Bar. 3. 36. mortificamur, & vivificans quo vivamus.
Matth. 16. 17. *Hic nobis Deus, non æstimabitur alius ad eum:* B
qui *in terris visus est, & inter homines conver-*
Ps. 45. 11. *satus est*. Quod quia non potest nobis caro
& sanguis revelare, ideo dicit, *Vacate, &*
videte, quoniam ego sum Deus. Excitor hoc
loco in audaciam percontandi, ut dicam.
Gen. 1. 7. *Quinam tu Deus, qui fecisti cœlum & ter-*
Exod. 3. 2. *ram, & apparuisti in rubo; qui fecisti magna-*
Act. 2. 30. Ps. 105. v. 21. & 22. *lia in Ægypto, mirabilia in terra* [a] *Cham,*
Exod. 14. 25. *terribilia in mari rubro?* Adhuc te [b] Deum
Isai. 29. 13. nemo non credit: neque tantum Judæi,
Matth. 13. 8. quamlibet labiia diligentes, & corde lon- C
Rom. 2. 14. ginqui, ut populus in lege formatus: sed
a gentes etiam sine lege viventes naturali sen-
b su unicum summæ potestatis Dominum con-
fitentur. Quæ igitur difficultas est videre
Ps. 18. 2. quod Deus sis, cum & cœli enarrent glo-
Rom. 1. 20. riam tuam, & *invisibilia tua per ea quæ fa-*
cta sunt, intellecta conspiciantur? Quid im-
pedit possidere? quid obest & alia curare,
cum & occupatis hominibus in promptu sit
conspicuam Dei veritatem cernere, & ma-
Ps. 18. 3. & 45. 11. oifestum summæ providentiæ lumen videre? D
Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat
scientiam: & vacare jubeor, ut te Deum es-
se videam, cum hanc lucem etiam noctes
sciant: id est, etiam principes vel operarii
tenebrarum.

Eph. 6. 12. 19. Sed non frustra est quod se ipsa, quæ
in multia sæpe divinitatis insignibus mani-
festavit veritas, non nisi vacatione procu-
rata perspici posse testatur. Deum enim tan-
tum in promptu est videre, quod Deus est.
Hoc, ut dixi, omnis anima videt: ad hoc E
mens nulla caligat: hoc etiam infidelium fi-
c des [c] percipit; sed Deum in Christo, vel
d Christum in Deo esse, non videt [d] occupa-
tus, & curarum terrestrium nube circum-
Johan. 1. 14. 1. Cor. 3. 21. datus. *Verbum* enim *carnem factum, sapien-*
tiæ hujus mundi stultitia est: & ideo *placuit*
Deo ad confusionem sapientiæ, cujus super-
bia *non cognovit hic mundus sapientiam Dei,*
A *per stultitiam prædicationis salvos facere cre-* AN. 401.
dentes.

20. Et hic est ille thesaurus agri, pro Matth. 13.
quo obtinendo etiam ager comparandus est: 44.
quia videlicet salutia nostræ pretium io hoc
est, ut Deum Dei Filium ad carnem salvan-
dam in carne venisse fateamur, & hæc est
illa profligatis emenda patrimoniis margari-
ta; sed non statim emitur, cum ejus pre-
tium præparatur, quia plurimæ interveniunt Matth. 13.
ipsi commercio difficultates. Aut enim ma- 46.
B re interjacet, aut prædo intercipit, aut cu-
pidior prævenit, aut præfertur opulentior.
Ideo ne existimes jam & comparasse nos
gemmam, quia vides pretium præparasse,
neque ædificasse jam domum, cui ædifican-
dæ locum fecimus, cum visibiles divitias,
supellectiles, pecuniam, patrimonia, velut
sordidos aggeres & importunum rudus, e-
gessimus, ut in corde purgato, quasi in
terra viva, firmius stabilioris ædificii fun-
damenta jaceremus. Sed sicut exhaustione
C tuderum oudata humo, sub immundis moli-
bus multa aut nodamenta truncorum, aut
residua ruinarum, aut pleraque noxii gene-
ris animalia, & præcipue [e] fetus aut cubi-
lia viperarum deprehenduntur; sic remota
a nostro pectore temporalium rerum posses-
sione & cura, jam nobia [f] inspectione cor-
dis nostri vacantes ab his quæ nos foras ex-
trahebant, iovereratorum criminum oodos,
& inimicorum spiritalium latebras in nostris
sensibus invenimus. Nunc nobis apparere
D incipit interior domus, *& illic* [g] *repentia,* Ps. 103. 26.
quorum non est numerus. Nunc tota infelici- g
tatis nostræ patescit obscuritas. Nunc de-
mum quam longinqui a Deo simus, & quam
mortui io comparatione vivorum, vide-
mus.

21. Intellige hæc, & [h] cura nostri anxio h
corde suspira, providens, quia laus [i] in i
exitu canitur, ut spiritu, quo [k] cœpimus, k
ejusdem Domini gratia perficiamur; & us- Exod. 15. 1.
que ad finem præcepti pareamus, cui vide-
E mur in capite consilii paruisse. Consilium
enim dat, non præceptum, qui non dicit:
Esto perfectus; sed, *Si vis esse perfectus*: Matth. 19.
quia libertaa voluntatis, quæ bona cum est 21.
supra legem est, non cogitur, sed suadetur,
& ipsa sibi lex est. Quantum autem sit Chri-
stum sequi, potes de Apostoli sententia col-
ligere, qua ait: *Qui dicit se Christum sequi,* 1. Joh. 2. 6.
debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.

[a] Hanc vocem emendavimus in textu, licet tamen in MSS. & editis codicibus legatur, *Chanaan*. V. Not. CXIV.

[b] Ita MS. Vien. Alii codices, *Domine*. Sic quoque ex eodem MS. Vien. paulo inferius reposuimus, *Deum*, ubi ceteri codd. *Dominum*.

[c] Sic MS. codex Vien. Alii, *recipit*.

[d] MS. Vien. *occupata ....circumdata*, non male. Retinuimus vulgatam lectionem, quia paulo ante præcessit, *cum & occupatis hominibus in promptu sit ..... lumen videre*.

[e] MS. Vat. *ferus anguis*.

[f] Ita MS. Vien. Ceteri, *ad inspectionem cordis nostri vacantis*. Edit. Schot. *vacantibus*.

[g] Ita Psalterium vetus, & Augustinus in commentario super Psalmos.

[h] Sic MS. Vien. & Sacchinus legendum censebat. Alii codices, *curam*.

[i] Ita MS. Vien. & edit. Bad. & Grin. brevius & melius; quam in aliis codicibus qui adduot *ejusdem Domini*. Sic & in epist. 29. num. 13.

[k] Sic MSS. Vat. & Vien. Editi, *cœpti sumus*.

Quo-

AN. 401.

A Quomodo autem ambulaverit Christus, docet alius magister: [Isa. 53. 9. 1. Pet. 2. 22.] *Qui peccatum*, inquit, *non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus: qui cum malediceretur, non* [a] *remaledixit; tradebat autem se* ad mortem [b] *judicanti injuste*. Sed & ex ipsius actione & præceptis scire possumus quomodo ambulaverit. Ad hoc enim venit, ut vitam suam nobis in formulam & speculum vitæ proponeret, [Matth. 5. 17.] *Non veni*, inquit, *legem solvere, sed, adimplere*: &, quæ adimpletio sit, etiam docet ipse dicens: [Matt. 5. 20.] *Nisi abundaverit justitia vestra super justitiam Pharisæorum, non introibitis in regnum cœlorum*. B Hoc enim est adimplere, quod desit adjicere. [Exod. 20. 13. Deut. 5. 17.] Lex dixit: *Non occides*; at ipse: *Nec irasceris* [c] *sine causa fratri tuo*. Lex adulterium [Matt. 5. 22. & 28.] interdicit; at ipsa Veritas curiosum in feminas damnat aspectum. Ex quo vides, [Rom. 2. 29.] quanto major sit lege fides, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est: quia legis circumcisio in aperto est, fidei in occulto. Lex ramos peccati [d] præfringit, fides radices C eruit: quæ nos non operibus tantum, sed & sensibus immaculatos facit: ut vere ad primordialem dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur, non solum corpore, sed & corde mundati. Unde & Apostolus deposita [Col. 3. 10.] terreni hominis [e] specie, cœlestem nos inducere testatur; & idem alibi, jam ut [Rom. 13. 14. 1. Cor. 11. 7.] indutum Christo virum, gloriam Dei esse pronuntiat.

22. Vide ergo quantum nobis agendum sit, ut non perfecti, sicut dicis: sed inchoati, ut probamus, itineris spatium perlegamus; qui D justitiam legis jubemur excedere, [Matt. 5. 20. 2. Cor. 5. 21.] *ut efficiamur justitia Dei*: neque ex lege nobis actio, sed in voluntate lex sit. Christum sequi, [Matt. 5. 48.] Deum imitari [f] est. Et qui nos lege ipsa justitiæ suæ justiores, & juxta Patrem suum vult esse perfectos, non solum humanas fugere culpas, sed & divinas poscit implere virtutes. Quod quia tantæ difficultatis esse perspicis in agone versantibus; quantæ gloriæ [2. Cor. 7. 5.] est exhausta decertatione victoribus: *Noli* interim dum in [g] scammate sumus, dum *foris pu-* E *gnæ, intus terrores*, [Rom. 11. 20. Ps. 5. 3.] *alta* pro nobis *sapere* aut loqui: *sed* potius *time*, & laborantibus collabora spiritu, & cooperare orationibus: [1. Cor. 1. 27.] *ut* per nos quoque *destruat inimicum & [h] defensorem*, qui *elegit infirma mundi ut confunderet fortia*.

23. Posce suppliciter, ut intellectum det [Ps. 31. 8. Ps. 41. 11.] nobis in via hac, qua nos vocat, ut videamus, quia ipse est Deus, qui [2. Cor. 13. 4.] *crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei*: infirmet in nobis [* V. n. 20.] * virtutem peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum: convertat & inopiam & abundantiam nostram; ut justitia, qua A indigemus, abundemus; & iniquitate, qua abundamus, egeamus. Nudemur criminibus & virtutibus vestiamur. Ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec [Rom. 1. 24.] *tradat nos desideriis cordis* nostri: & adversus carnem, & sanguinem, zabulum & mortem det nobis victoriam, sicut [* V. N. CXVI. Gen. 14. 15. Heb. 7. 1. Rom. 4. 16. Ps. 50. 14.] * Abrahæ dedit adversus quatuor Reges, quos ille fidei pater hoc mysterio superavit: quo fides nostra, si confirmata sit spiritu principali, totidem corporis B nostri elementa verbo Dei subigeret. Et [* V. N. CXVII.] * sicut ille pro fratre quinque in Regibus victo victor: ita & fides pro anima, quæ totidem sensibus viget, victrix, de exteriore homine triumphabit, in quo de totidem elementis composito quatuor Regum forma concluditur. Sed sicut ille, non multitudine nec virtute legionum, sed jam tum in sacramento Crucis, cujus figura per [* V. N. CXVIII.] * literam Græcam T. numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit: [Ezech. 9. 4. Gen. 14. 14. 6. 5.] cujus [* V. N. CXVIII.] * my- C sterii virtute, trecentis in longum texta cubitis, superavit arca diluvium, ut nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat: ita & nos non nostris opibus aut viribus freti, sed unica Crucifixi scientia, elevemus ad ipsum oculos nostros, [Ps. 16. 7. Ps. 45. 10. & 23. 8.] ut *mirificet super nos misericordias suas, qui salvos facit sperantes in se*. Quia ipse est *Dominus conterens bella, potens in prælio*: qui nobis & fiduciam dimicandi & viam vincendi dedit, cum jam triumphantem in seipso naturam hominis portans D ait: [Joh. 16. 33.] *Constantes estote*, quoniam *ego vici mundum*.

EPISTOLA XXV.*

[* Alias XXXIX. quæ autem 25. erat, nunc 15. Scripta anno 403.]

Viro nobili, cujus nomen ignoratur, suadet ut a profana Cæsaris ad sacram Christi militiam transeat; & admonet ne ætatis fiducia, aut amore seculi, conversionem differat.

1. ETsi ignotus tibi sim facie, jam tamen te corde cognovi: quia filius E meus in Domino carissimus Victor referens mihi religiosam vitam tuam, fecit, ut te, quamvis absentem, cognoscerem, & sicut consortem in Christo futurum diligere inciperem. Retulit enim mihi, quomodo & in militia seculari, in qua adhuc tu teneris, socius & secutor contubernii tui fuerit. Unde magis præsumpsi scribere ad te per ipsum. Spero enim & te ex eadem via ad viam nostram esse venturum; quandoquidem istum de tuis sociis ad nos præmisisti, quem pro-

a Ita MS. Reg. & editi 4. MS. Vien. *non maledixit*. Edit. Rosv. *non maledicebat*.

b MS. Vien. *judicantibus*.

c Juxta textum græcum εἰκῆ. Ita Patres græci, & nonnulli latini; Irenæus lib. 2. c. 56. & lib. 4. c. 31. Chrysostomus in Matth. Cyprianus lib. 3. Testim. ad Quirinum, Hilarius comment. in Matthæum, & Augustinus lib. 1. Serm. Domini in monte.

d Ita MSS. Reg. & Vien. Alii *præstringit*.

e MS. Vien. *imagine*.

f Sic MS. Vien. Legitur quoque, *Et* in MS. Reg. & editis 3.

g *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant.

h *Defensorem*. Græce ἐκδικητὴν, quod idem sonat ac *ultorem*, ut & Rom. 12. 19. Sic & Psalteria vetus & Rom. habent *defensorem*, & Augustinus in Psalmos. Vide Not. CXV.

AN. 401. pignore tuo Ecclesia tenet, ut te post eum A capiat. Nihil enim est, benedicte fili, quod possit aut debeat præferri ei, qui est verus Dominus, & verus pater, & Imperator æternus. Cui enim rectius vitam nostram impendimus, quam ipsi a quo eam accepimus; & cui eam usque in finem debemus, quia ipsius beneficio vivimus? Si tamen in hoc seculo illi militaverimus, tunc ad ipsum transire merebimur. Quod si magis dilexerimus hoc seculum, & maluerimus Cæsari militare quam Christo, postea non ad Chri- B stum, sed ad gehennam transferemur, ubi principum hujus seculi vertitur causa.

2. Ideo nec affectum, nec patriam, nec 1. Cor. 7. 31. honores, nec divitias Deo præferre debemus, quia scriptum est: *Præterit hujus mundi figura*. Et qui hunc mundum dilexerint, Matth. 10. v. 37. & 38. Luc. 14. 27. cum ipso & peribunt. Ideo ipse Dominus in Evangelio contestatur, & dicit: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non potest meus esse discipulus*. C De divitiis autem hujus seculi, quas quidam pro summo bono & necessario ample- Prov. 10. 2. juxta LXX. ctuntur & diligunt, ita dicit: [a] *Non proderunt thesauri iniquis, justitia autem eripit a morte*. Et iterum per Prophetam [b] ait: *Exterminati sunt omnes, qui exaltati fuerant* auro & *argento*. In Evangelio quo- Sophon. 1. v. 11. * V. N. CXX. Luc. 6. 24. & 25. que clamat, etiamque prædamnat divites seculi dicens: *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram: væ vobis qui saturati estis, quia esurietis, væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis*. D

3. Noli ergo diutius diligere hunc mundum neque militiam ejus, quia secundum Scripturæ autoritatem *inimicus Dei est, qui-* Jacob. 4. 4. *cumque amicus est seculi*. Et qui militat gladio, mortis minister est. Qui autem suum vel alienum sanguinem fundit, hic recipiet fructum stipendiorum. Aut enim exitu mortis tenebitur reus, aut crimine: quia necesse est ut miles in bello, in quo tamen non tam pro se quam pro alio dimicat, aut suam E mortem victus inveniat, aut mortis causam victor acquirat, quia victor esse non po- Matth. 6. 24. terit, si effusor sanguinis ante non fuerit. Ideo dicit Dominus: *Non potestis duobus dominis servire*. Sed quia uni [c] Domino serviendum est, facile puto esse discerni, cui potius serviri debeat, Deo an mammonæ, Christo an Cæsari; cum ipse Cæsar Christi servus studeat esse, ut aliquarum gentium Rex esse mereatur. Neque enim quicumque terrenus Rex totius terræ dominus est. Christus autem totius mundi [d] Dominus & Rex est: quia *omnia per ipsum facta* Joh. 1. 3. Apoc. 17. 14. Psal. 134. 6. *sunt, & sine ipso factum est nihil*; Et ipse *est Rex regum, & Dominus dominantium* & *in terris, & in mari, & in abyssis omnia quæ vult facit*.

4. Hunc igitur sequamur, huic militemus; [e] cui cinctus numquam discingitur miles: qui militantibus sibi gloriam vitæ æternæ, honorem regni cœlestis, & divitias hereditatis suæ, & divinæ cognitionis consortium perenne largitur. Scriptum est autem: *Qui pecuniam diligit, non justificabitur:* Eccli. 31. 5. Prov. 11. 28. *& qui terrenas possessiones concupiscit, in illis*, sicut scriptum est, [f] *implanabitur*. Nam in Ecclesiastico per Salomonem loquitur divina Sapientia: Quia *multi* [g] *periclitati sunt* Eccli. 31. 6. ex LXX. *auri causa, & facta est in facie illius perditio ipsorum. Lignum*, inquit, *offensionis ejus* * Al. væ illis. *est aurum, & * dejicit eos qui sectantur illud*. Sed non *omnis* nisi *imprudens disperiet in illo*. Quamobrem fuge ab illo, fili, sicut a fa- Eccli. 21. 2. cie serpentis, credens Christo, qui in Luc. 12. 15. Evangelio testatur omnibus hominibus: *Quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet*.

5. Sed te forsitan ætatis fiducia, & stipes dignitatum, vel divitiarum augmenta sollicitant, ut dicas: Adhuc juvenis sum; est nunc tempus ut parumper militem, & uxorem ducam, & filios habeam, & postea Deo serviam. Ad hæc tibi respondet, non ego, sed Dominus, qui loquitur in prophetis & apostolis suis, & [h] Sapiens di- Eccli. 5. 2. cit: *Ne* [i] *tardes converti ad Dominum; nec differas de die in diem, ne subito veniat ira illius*. In Evangelio autem quo ardore properandum sit ad conversionem, ostendit, cum dicit: *A diebus autem Johannis usque ad* Matth. 11. 12. Luc. 16. 16. *hodiernum diem vim patitur regnum cœlorum, & qui vim faciunt, rapiunt illud*. Talis violentia Deo grata est, quæ neminem concutit, nullius damno committitur. In hanc Luc. 3. 14. rapinam manus tuas verte, quæ crimen non habet, & confert salutem. Et quid tibi militarium stipendiorum * curationes * f. rationes. cum invidia violentiæ curare, cum forsitan pro tua honestate etiam debitorum moderatus exactor sis? cum sine cujusquam

[a] MS. codex Victorinus & sex editi addunt, *Quia*.
[b] Ex MS. Victorino & edit. Mogunt. emendavimus, *ait*. Alii codd. *dicitur*, minus bene. Vide antecedentia & sub seqq.
[c] MSS. Vatic. & Victor. cum editis sex, *Deo*. Sed ratiocinatio postulat, *Domino*, ne id assumatur quod colligendum est. *Sacchin.*
[d] Duæ voces, *Dominus &*, absunt a MS. Vict. & edd. Mogunt. Rom. Erasm. & Ponc.
[e] Ita MSS. Vatic. & Vict. cum edit Rosv. Et optime conveniunt vocabula militaria, inquit Sacchinus. In editis sex, *cui cingulum numquam disjungitur*. Verissima lectio ea quam retinemus. Sic quoque *discingitur*. Apud Prudentium, quod idem est ac *exarmatur* lib. Psychomach. v. 634. *Discingitur omnis Terror*; & ibid. v. 824. . . . *fidem properes discincta juventus*.
[f] Græce, [illegible], Vulgata, *corruet*. Ed. Erasm. *implicabitur*.
[g] Juxta textum græcum legerem: *Multi dati sunt in casum auri causa*. faventibus MS. Victor. & ed. Rom. in quibus, *Multi dicati sunt in auri causa*. Vulg. *dati sunt in auri casus*.
[h] MS. Vict. & edit. Rom. & Mog. *Propheta*.
[i] MS. Vict. cum editis Rom. Mog. & Ponc. *tardaveris*.

invidia

AN. 401.

* Sic Paulinus in homil. de Gazophylacio n. 7.

invidia & cum Dei gratia possis esse * violentus ut rapias regnum cœlorum, quod sibi auferri patitur, & gaudet Christus invadi; quia pro abundantia caritatis & potentiæ suæ capax est & largiendi quod tenet, & quod donaverit, obtinendi. Nam quando sanctis [a] suis in regno suo regnare concesserit, ipse regnabit in illis quos consortes regni cœlestis assumserit. Scriptum est enim & regnum Dei cum Sanctis fore, & ipsos Sanctos esse regnum Dei; quod propitio Deo, cum conversus fueris, & legendo cognosces, & credendo intelliges.

Apoc. 1. 6. Apoc. 20. 6.

6. De ætatis autem flore primo quis audeat gloriari? Admonet [b] divina Scriptura, dicens: *Omnis caro fœnum, & omnis claritas ejus, ut flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: sermo autem Domini manet in æternum.* Ideo & Propheta illa potius, in quibus æterna corporis redivivi gloria post resurrectionem possit manere, desiderans clamat: *Quam amabilia sunt tabernacula tua Domine virtutum! concupiscit & deficit anima mea in atria Domini.*

Isa. 40. 6. ex vers. LXX. Ps. 83. 2. sec. LXX. & Psalter. vetus & Romanum.

7. Et de vinculis conjugalibus, & ceteris temporalium rerum tam spinosis quam inanibus curis Apostolus, in quo Christus loquitur, admonet, ne in longum hujus seculi tempus irrita vota mittamus; & cognoscere nos jubet, quia *tempus breviatum est*, & dicit: *Reliquum est, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint; & qui flent, tamquam non flentes; & qui gaudent, tamquam non gaudentes; & qui emunt, tamquam non possidentes; & qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes.* Quod cum dicit, ostendit liberos non debere implicari, quandoquidem liberari suadeat impeditos. Si ergo jam forsitan *alligatus es uxori, noli quærere [c] solutionem.* Quod si adhuc *liberes ab uxore, noli quærere implicationem.* Non enim Apostolus propter conjugii condemnationem hoc dicit, quandoquidem hujus fœderis religionem magno Christi & Ecclesiæ Sacramento comparat: sed *propter instantem necessitatem bonum esse* asserens *hominem sic esse*, quemadmodum ipse erat. *Volo*, inquit, *vos sine sollicitudine esse*, hoc est, ut nihil præter Deum & salutem nostram cogitemus. Nam uxor & filii, quamquam & ipsa divinitus nobis pignora data sint, tamen gravissimarum curarum onera sunt. Unde idem Apostolus ait: *Quia tribulationem [d] carnis habebunt hujusmodi:* quia necessitudines nostræ carnales, quanto cariores nobis sunt, tanto magis nos discruciant & fatigant. Nam uxore accepta primum optantur filii: & si non suscipiuntur, sterilitas lugetur: si suscipiuntur, orbitas timetur. Ac proinde numquam in carnalibus affectionibus ita requiescit animus ut cruciatu careat, dum necessitudines suas aut bonas amat cum amittendi metu, aut malas odit cum amittendi voto; in utroque miseriis sustinendis semper obnoxius. Miser est enim qui uxorem bonam perdit, miserior qui malam possidet. Inter hæc duo accidentia, * satis felicior est, qui utrumque non novit. Similiter & de filiis: sæpissime enim sunt miserrimi parentes, vel qui amabiles habent quibus orbantur; vel qui tales habent, ut non habentibus invidere cogantur.

1. Cor. 13. 3. 1. Cor. 7. 29. 1. Cor. 7. 27. Eph. 5. 32. 1. Cor. 7. 32. 1. Cor. 7. 28.

AN. 401. * V. N. CXXI.

8. Audi ergo, fili mi, & inclina aurem tuam mihi, & disrumpe omnia vincula tua, quæcumque in hoc seculo te implicatum tenent; commuta in melius militiam, ut æterno Regi incipias militare. Et nunc, ut audio, qui adjutor & [e] tutor es civium, fias comes Christi. Deinde in hac militia soletis in vobis habere hanc officii promotionem, ut * protectores efficiamini. Si autem Deo te probaveris, ipsum Deum incipies habere protectorem. Vide ad qualem militiam te invito collegam, ut quod homini esse optas, hoc tibi Deus fit. Quem si cœperis sequi, & in ejus comitiva inceperis militare, finis militiæ tuæ erit regnum, non terræ & temporis, sed æternitatis & cœli.

* V. N. CXXII.

EPISTOLA XXVI. *

* Alias XL. quæ autem 26. erat, nunc 40. & 41.

Scripta anno 401.

Sebastianum eremitam & Benedictum diaconum collaudatos, illum ob vitæ institutum, hunc propter curam illi necessaria ministrandi, rogat ut pro se & Therasia apud Dominum intercedant.

Sancto & meritò dilectissimo fratri SEBASTIANO, PAULINUS & THERASIA in Christo Domino salutem.

1. BENEDICTUS est Dominus Deus Israel, qui elegit te & assumsit in vas electionis suæ, & segregavit ab utero matris antiquæ, & dedit tibi pennas columbæ, ut ab hujus seculi strepitu procul evolans diceres: *Ecce [f] volavi fugiens, & mansi in solitudine.* [g] Quamvis tua solitudo non sola sit, quæ non deserta est, sed secreta; & ab hujus mundi tenebris desolata, a

Ps. 54. 2.

[a] Sic MSS. codices Vatic. & Victor. cum edit. Rom. & Mogunt. Alii editi, *viris*.

[b] Expunximus *namque*, quia ab omnibus codicibus nostris aberat.

[c] Ita MS. Victorinus codex cum editis 4. & Vulgata juxta textum græcum, melius quam edit. Rosv. *absolutionem*.

[d] Sic MS. Vict. & edit. Mog. faventibus editis quatuor in quibus *carnes*. Edit. Rosv. *carnis*. Nostra lectio confirmatur ex sequentibus.

[e] MS. Vict. & edit. Rom. Mogunt. Erasm. & Ponc. *tutator*.

[f] Psalteria quinque & S. Augustinus. in Psalm. *elongavi*.

[g] Sic MSS. Vatic. & Vict. Ante erat in ed. Rosv. *Quamvis solitudo non sit tua, quæ*, &c. Editi codd. 5. *Quasi*, mendose.

AN. 401.

A Dei lumine frequentetur, & a dæmonibus furentibus fugiatur, atque ab angelis gaudentibus excolatur. Ipse Dominus Deus noster donavit nobis, licet longo intervallo distantibus, appropinquare tibi in dilectione per odorem bonum notitiæ [a] tuæ, quam per fratrem in Domino carissimum Victorem accepimus: qui nobis & opus propositi tui, & secretum tabernaculi nuntiavit: quia veterum Sanctorum strenuus æmulator, super torrentem tibi gratissimum, sicut illi quondam filii Prophetarum, Elisæo duce, B super Jordanem, pacificam mansionem & spiritualia castra posuisses; & diaconus tibi frater Benedictus Sareptanæ illius aut Sunamitidis obsequio ministraret. Beatus ille, cui mandavit Dominus sicut uni volatilium cœli, ut te sicut Eliam ad torrentem secreto sedentem panibus pietatis pasceret; & ad cellulam tuam assiduis super hac ministratione vestigiis, velut ad arcam Noe fructiferum pii germinis ramum afferens columba revolaret. C

(4. Reg. 6. 2. — 4. Reg. 4. 8. — 3. Reg. 17. 4. — Gen. 8. 11.)

2. *Benedicti vos a Domino, qui facit unius moris habitare in domo*, & qui germanitatis vinculum duplicavit in vobis; quos & in Ecclesiæ utero fratres fecit, & sub una fide variis distinxit officiis, ut sub diverso munere alter alterum pasceretis. Tu illum spiritualibus armis jejunans & orans juvares, & ille in te cœlestia bona sibi sereret, dum carnalia tibi alimenta suppeditat, non indigenti quidem pereuntis escæ sumtu: quia fames tua justitiam & regnum Dei esurit. Sed tamen quia idem Dominus, qui fecit quod in- D tus est, fecit quod foris est; *spiritus quidem promptus, caro autem infirma*; ideo viventem licet animam in Verbo Dei, quod est Christus Deus, qui verus & vivus panis est, tali [*] remuneratur obsequio, ut corpori tuo, id est, terrenæ in te fragilitati serviat cibis modicis, & ipse jejuniorum tuorum abundantia saginetur. Ideo enim dixit: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei*; quia ut infirmioris substantiæ nostræ rationem, ne E esuriret, habuit, perinde & carni panem necessarium ipse Creator ostendit.

(Ps. 113. 15. — Ps. 67. 7. — Matth. 5. 6. — Matt. 26. 41. — Marc. 14. 38. — Joh. 6. 41. — * V. ep. 13. num. 20. — Matth. 4. 4. — Luc. 4. 4. — Deut. 8. 3.)

3. Sed ne corporis curam animæ præponeremus, quæ verbo Dei pascitur, [b] non in solo pane victum hominis constitutum docuit; quem etsi animæ cura non quærat, tamen corporis natura deposcit. Ideo benedictus ille, cui ad opes animæ proficit necessitas conditionis tuæ: quia adhuc homo, & isto visibili pane pascendus es, etsi interius æterno illo pane satureris. Non enim profi- F ceret spiritualis virtus, nisi subesset carna- A lis infirmitas. Nec esset potens fidelium ministratio, nisi materiam ministrandi plerumque fraterna inopia præberet. Unde & Apostolus ait, in Sanctos compensationem futuram, cum Ecclesiam Dei ad consolationem istius benedictionis hortatur, & dicit: *Abundantia vestra sit ad illorum inopiam: ut & illorum abundantia vestræ inopiæ supplementum fiat.*

(AN. 401. — 2. Cor. 8. 14.)

4. Adhuc audeo dicere in utroque vestrum [*] diversa Johannis & Domini forma consistit: Johannis in deserto [c] clamantis, & B Domini in templo docentis. Et unus vestrum in servitutem ministerii vocatus est, alter in monachi libertatem. Sed utrique in unum Dei regnum & gloriam convocati, & ambo liberi, quia ambo sub gratia; & ambo servi, quia ambo sub lege fidei. Ambo liberi peccato, & ambo servi justitiæ, & ambo in jejuniis Domino diem sapitis, & ambo in epulis sinceritatis Domino gratias agitis, *qui dat escam omni carni*, & dat escam vivam esurientibus veram [d] justitiam. Unus vestrum C audivit, ut dicat: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*. Et alter ab eodem Propheta didicit dicere: *Singulariter sum ego, donec transeam*.

(* V. Vit. c. 39. n. 2. — Matth. 3. 3. — c — Joh. 7. 28. — Ps. 135. 25. — Matth. 5. 6. — d — Ps. 42. 4. — Ps. 140. 10.)

5. Ergo quia sic electi estis & dilecti Domino, ut *alter alterius onera portetis*; & caritate perfecta, qua invicem vos pascitis, sustinetis, instruitis, locupletatis, *adimpletis legem Christi*, orate pro nobis; conserite validas orationum manus, ut superetis multitudinem peccatorum nostrorum. Ob hoc e- D nim misericors & miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat & donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat. Maneatis in regno Domini, (quod intra vos fecit esse per inhabitantem in vobis arrhabonem Spiritus sancti, *in quo clamatis, Abba Pater*,) benedicti Domino filii pietatis, & pacis, & luminis.

(Gal. 6. 2. — Luc. 17. 21. — Rom. 8. 15. — Gal. 4. 6.)

EPISTOLA XXVII.*

(* Alias XIV. quæ antea 27. erat, nunc 37. Scripta anno 401.)

E *Lætatur receptis de Severo nuntiis: purgat se et de abductis hominibus: ejusdem laudes exsequitur summa caritate, ac sui submissione.*

SEVERO fratri unanimi, venerabili, & semper [e] desiderantissimo,
PAULINUS.

1. BENEDICAM *Dominum in omni tempore, non obliviscar retributiones ejus, quæ non secundum peccata nostra tri-* F *buit nobis*, qui assiduis & numerosis de tua una-

(Ps. 33. 2. — Ps. 102. 3. & 10.)

a Ita MS. Victor. cum duobus editis codicibus. Alii, *bonæ*.

b MS. codex Victorinus, *non in solo pane vitam hominis constare monstravit. Atque ideo non* (leg. *cum*) *dixit: Non in solo pane, etiam in pane victum hominis constitutum docuit*.

c Editi sex codices addunt, *vox*, minus bene.

d *Justitiam*. Vera lectio, & Scripturæ sacræ consentanea, Græce τὴν δικαιοσύνην MS. Victor. & editi 4. *vitam*. Prior lectio præterea confirmatur ex n. 2. *fames tua justitiam & regnum Dei esurit*.

e Ita MS. Reg. Editi, *desideratissimo*.

AN. 401. unanimitate solatiis satiat desiderium no- A
strum: nam in paucis diebus reditum ad
nos sanctorum fratrum, & unanimorum
* V. carm. 22. v. 381. & Vit. c. 53. n. 1. communium, Posthumiani & * Theridii,
adventus aliorum fratrum Virini & Soria-
ni consecutus est. Ita nobis uno propemo-
dum in tempore plurima gaudiorum messis
obvenit, cum omnes ii, quos pariter ve-
nisse memoravimus, litteris unanimitatis
tuæ dulciorem nobis præsentiæ suæ gratiam
1. Reg. 2. 1. Luc. 1. 47. Psal. 12. 5. reddidissent. *Exsultavit* itaque *in Domino spi-*
ritus noster, & dilatatum est os nostrum su- B
per inimicum nostrum, cui non dabatur dice-
re: *Prævalui adversus eos*; cum potius vo-
ta desideriorum nostrorum prævaluissent,
ut exoptata de te, id est maxima animæ
nostræ cura, & judicia & eloquia recipe-
remus.

Johan. 15. 17. Rom. 13. 8. 1. Johan. 3. 23. 2. Iraque, ut nihil invicem sicut præ-
ceptum est, nisi amorem mutuum nobis
debeamus; respondebo omnibus epistolis
tuis: ac primum illi quam primo accepi;
qua de ipsis, per quos scripseras, apud me C
expostulas, cur aut te solum reliquerim,
aut illos tibi abduxerim. Sed recognosces,
neutro me posse culpari; quia neque in te
desiderando umquam modum feci, neque
ullum tecum habui de eorum usurpatione
certamen: alioquin ultro tibi de tuo jure
cessissem, si prius tua fuisset possessio. Non
enim a me alieni forent tecum manentes,
qui totus es meus in Christo Domino, per
quem sum invicem tuus: neque tantum ce-
pissem gratiæ in iis receptis, quantum amisis- D
sem, si tibi præripuissem quamlibet expe-
tendos in salutari via comites. Nam mea
quoque sententia dignissimum me judicarem
qui a tua caritate vacuarer, si ullum bo-
num mihi quam tibi mallem. Verum ego
cum illos inopinato Domini munere allap-
sos mihi tales comperissem, quales & tibi
postea in brevi claruerunt, etiam invide-
bam mihi, cur in hac parte felicior te fuis-
sem, ut tuo conspectu & consortio dignio-
res ego potius obtinerem, vel prius agno- E
vissem. Denique, ut quamprimum hac,
qua me beatum existimabam, gratia te con-
a sorte gauderem, & presentes a increpui,
quod se familiaritatis ac notitiæ tuæ exper-
tes faterentur; neque quidquam studiosius
mandavi proficiscentibus, quam ad conspe-
ctum tuum complexumque properarent, te-
que cognoscere omnibus in patria rebus &
curis suis anteferrent, ut diutinum damnum
sibi vel sero sarcirent. Et, gratias Domi-
Psal. 125. 6. no, recipimus eos *venientes in exsultatione*, F
magnumque hujus, qua nobis in te præ
ceteris expetendo credidissent, conscientiæ
gaudium, quasi benedictum & cæteris vi-
tæ suæ fructibus altiorem de agro pleno

A manipulum reportantes. Quas illi Deo pri- AN. 401.
mum, qui non solum satiasset, sed & su-
perasset desiderium eorum, ut plura in te
quam præsumserant invenirent bona? quas
nobis, qui tantæ illis acquisitionis fuisse-
mus autores? quas sibimetipsis, quod no-
bis in suum lucrum paruissent, gratias age-
bant?

3. Ineffabile mihi est, quanta me volup-
tate perfuderint, cum referrent & actus &
sermones tuos, & perfectum cor tuum ca-
B ritatis divinæ scientia, qua humilis & ex-
celsus, pauper & dives, servus & liber,
famulis conservus, fratribus servus, pau-
peribus dives in visceribus misericordiæ,
divitibus pauper in spiritu mansuetudinis,
humilis virtute pietatis, arduus sublimi-
tate virtutis, & servus Deo, liber mam-
monæ, totum in te spirare Martinum, flo-
rere * Clarum, maturari Evangelium præ- * V. N. CXXIV.
dicabant. Impinguarunt omnino oleo læ-
titiæ caput nostrum; propter hoc *benedi-* Psal. 22. 5.
C *xerunt omnia interiora nostra Dominum* dupli-
ci causa gratulationis: quod & tibi pluri-
mum præstitisse nos intelligeremus de agni- Psal. 102. 1. sec. Psalter. vetus & Rom.
tione dilectissimorum, ut probasti, fratrum;
& illos gratulari sibi de notitia & caritate
tua, ut divino munere, videremus. Quan-
tum illi præterea inter opera & munera in
te Dei admirati sunt etiam pueros tuos,
qui *in circuitu tuo sicut novellæ olivarum* vi-
rent; quibus te Deus noster idem fecit, Psal. 127. 3.
quod ipse cunctis est, ut te & quasi do-
D minum vereantur, & quasi patrem diligant. Malac. 1. 6.
In hoc tamen sermone eorum, fatemur ge-
muisse nos ad infelicitatem nostram, qui-
bus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora
peccata fecissent: sed *facti sumus quasi con-* Psal. 125. 1.
solati, quia vicinum esse nobis tuæ felici-
tatis bonum judicamus.

4. Verum ne longiore intervallo nostra
iniquitas inter nos & te separet, totum
hunc quo diebus & noctibus Deum mulces,
sacræ pubis accinge delectum, ut adversum
E peccata nostra pro nobis aciem orationum
dirigant & exorent, ut *confirmet hoc Do-* Psal. 67. 29.
minus quod operatus est nobis: id est, ut ca-
ritate tua, in qua nunc acquiescimus, &
qua gloriamur, in illa die refrigeremur &
gaudeamus.

a Sic MS. Reg. & sic Paulinus in epist. 49. ad Macarium n. 5. *increpuit* *mare*.

EPIS-

AN. 401.

EPISTOLA XXVIII.*

* Alias IX. autem 28. erat, nunc 18.

*Victorem, per quem invicem litteras mittebant, Severo laudat, & quod serius remittatur excusat. Totam epistolam, sensibus & verbis sanctissimis texit, insertis emblematibus pulcherrimis de Christo ut igne, fundamento, janua, pane, &c. Et quia Severus aliquid Paulini operum postulaverat, ei duos Libellos mittit, quorum alter erat tantopere a S. Hieronymo * laudata Theodosii Defensio, quam intercidisse nemo non dolet: alter vero, Natalitia carmina de S. Felice.*

Scripta anno 402. sub finem æstatis.
* Hier. ep. 13. ad Paulin.

Sancto fratri & unanimo commilitoni
SEVERO PAULINUS.

1. REDIT a me tibi Victor, ut redeat a te mihi: Victor commune pignus, & fidele contubernium, & solmene solatium nobis: Victor in te meus, & in me tuus: Victor epistolarum nostrarum veredarius pedes, aut veredus bipes; victor longissimarum viarum; bene idem dicendus simul & victor, & victus; quia vincitur caritate, [a] qua vincit vias duras & magnos
Gen. 3. 19. labores, qui *in sudore vultus sui edit panem suum*, ut nos reficiat annuis inter utrumque discursibus, ferens [b] indefessus ac referens commercia litterarum, quibus mutuam visitationem animis ac visceribus invicem nostris, tamquam vectigal officii debiti, pensitamus. Sit benedictus Domino puer Victor; neque illi spinas & tribulos sua terra
Gen. 3. 18. parturiat, quia impiger est. *Via* enim [c] *pi-*
Prov. 15. v. 19. sec. LXX. *grorum spinis stratæ* sunt. Victor vero noster non dicit; *Leo est in viis*; quia ita sim-
Prov. 22. 13. & 26. 13. plex est ut ambulet confidens, fidelis, & castus, ut *non timeat a timore nocturno, &*
Prov. 10. 9. *jaculo volante per diem*. Propterea Dominus
Ps. 90. 6. custodit illum in omnibus viis suis; & angelicis mandat excubiis, *ne usquam offendat ad lapidem pedem suum*; neque mordeat calcaneum ejus observans *coluber in via*, quem
Gen. 49. 17. calceatis ad Evangelii cursum pedibus impune calcabit & conteret. Laudabo igitur &
Eph. 6. 15. benedicam in Domino Victoris nostri pedes, & de his quoque pedibus audebo dicere:
Isa. 52. 7. Rom. 10. 15. *Quam speciosi pedes qui Evangelizant* mihi *pacem* de te, cum incolumitatem tuam, & pacem in te, cum fidem tuam nuntiant, per quam in te manet Christus pax nostra: qui
Eph. 2. 14. & de nobis vel in nobis *facit utraque unum*; sive qua duo sumus in corde uno, sive [d] qua utramque substantiam animæ & corporis unum facimus conflante nos Christo per ignem

A Spiritus sui, de quo ait: *Ignem veni mittere* Luc. 12. 49.
in terram; & quid vult bonus Dominus *nisi ut accendatur* in nobis, & illuminet tenebras nostras, & peccata consumat? *Quia*
Dominus Deus noster ignis consumens est. Tri- Deut. 4. 24. Heb. 12. 29.
buat hic mihi Dominus, ut & in me pro me fiat ignis consumens. Ardeat hoc igne cor meum in lumen æternum mihi, ne eodem ardeat anima mea in pœnam perennem. In hoc enim igne revelabitur dies Domini,
& *uniuscujusque* nostrum *opus quale sit, ignis* 1. Cor. 3. 13.
B *probabit*.

2. Oremus hunc Dominum, ut doceat Ps. 142. v. 10. & 11. sec. Psalter. Rom.
nos facere voluntates suas, & *spiritus* ejus *bonus deducat nos in viam rectam*, ne labor noster inveniatur ligna, fœnum, stipula; 1. Cor. 3. 12.
sed potius argentum, aurum, lapides pre- 1. Pet. 2. 5.
tiosi & vivi inveniamur in muris Hierusa- Gal. 4. 31.
lem illius cœlestis & liberæ, *quæ ædificatur* Ps. 121. 3.
ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum. Hujus enim civitatis habitator in tribus u-
nus ostenditur; unde dicitur *civitas Regis* Ps. 47. 2. & 9.
C *magni, civitas Dei nostri, civitas Domini virtutum: quam* ipse *Dominus*, ut scriptum est, *fundavit in æternum*: cujus quidem civitatis non solum fundamentum, sed & turris &
porta factus est Christus *Fundamentum enim*, 1. Cor. 3. 11
inquit, *nemo potest aliud ponere, quam eum* qui est nobis *turris fortitudinis a facie inimici*:
qui dicit: *Ego sum janua ovium: nemo potest* Ps. 60. 4.
venire ad Patrem nisi per me Si igitur in hoc Joh. 10. 7.
domus & mens nostra fundetur, & digna Joh. 14. 6.
tanto fundamento superædificetur operatio; Ps. 47. 15.
D erit nobis in aditum civitatis suæ porta *ipse* Ps. 22. 2.
qui *reget nos in secula*, & in loco pascuæ Luc. 14. 15.
collocabit nos, quos jam per aquam refectionis sibi genuit, & nutrit epulis salutaribus in eam *mensam*, quam *præparavit nobis adversus eos qui tribulant nos*. De qua dicit: *Beatus qui manducabit panem in regno Dei*: quia Christus idem & regnum & panis est quo nos saginamur, & serpens tabescit; cu-
jus fames & pœna est cibus vitæ nostræ Chri- Joh. 6. 35.
stus Jesus, qui factus est nobis in escam,
E ut eo pane viventes, & secundum eum ambulantes, possimus juxta Apostolum dicere: Phil. 3. 20.
Nostra autem conversatio in cœlis est. Cum
enim quæ sursum sunt sapimus & quærimus, Colos. 3. 1.
terreni esse desinimus, ut jam non simus esca serpentis, qui vicissim *datus est in escam* Gen. 3. 14.
populis Æthiopum, ut ab his edatur quos Ps. 73. 14.
edit. Quod nobis e contrario salutare est, qui Christum edimus, & absorbemur a Chri-
sto, qui absorbet mortale nostrum, quia vi- 1. Cor. 15. 53.
ta est, ut induat nos immortalitate, & con- Rom. 2. 29.
F formes imagini suæ faciat, qui dedit nobis Luc. 10. 19.
potestatem super omnem virtutem inimici

[a] MS. Reg. quia MS. Vatic. qui.
[b] Ita MS. Vien. & ed. Schot. & Latinius, favente MS. Vat. in quo *indefessim*.
[c] Sic LXX. Interpretes, Aquila & Theodotio, & Paulinus in epist. 21. ad Amandum n. 5.
[d] MS. Vatic. codex, *quia*, semel & iterum.

impu-

AN. 401.

impune calcandi per eamdem gratiam, qua [Ioh. 1. 12.] *dedit potestatem filios Dei fieri credentibus in* [Phil. 2. 9.] *nomine ejus, quod est supra omne nomen*. In [Matth. 5. 14.] hoc habitemus, quia ipse etiam *civitas* est quæ *non potest abscondi*, quia *super montem posita*, & cujus [Ps. 86. 1. & 5.] *fundamenta sunt in montibus sanctis*. Hanc civitatem *ipse fundavit Altissimus*, sicut scriptum est, quia [Prov. 9. 1.] *Sapientia sibi ædificavit domum*. Hæc est domus illa non [2. Cor. 5. 1.] manufacta; in qua si habitemus iis operibus, [Eph. 2. 19.] quibus cives Sanctorum fieri mereamur, non [1. Cor. 3. 15.] ardebit opus nostrum; & * ignis ille sapiens [B] transeuntes nos per examen suum, non severo ardore ambiet puniendos; sed ut commendatos suscipiens, blando lambet attactu, [Ps. 65. 12.] ut possimus dicere: *Transivimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium*.

[* ita in ep. ad Marcellam n. 7.]

3. Sed ut eodem nomine quo inchoata est epistola terminetur, ad Victorem nostrum recurram, pro quo excusationem debeo. Quod ad te tardius pacto redit, ne imputes pedibus ejus, qui non pigritiæ vitio, sed obedientiæ studio apud nos diutius restiterunt. [C] Reputa tamen tempus, non quo dimissum eum indicasti, sed quo misisti; & videbis de placita inter nos retinendi Victoris vicissitudine stare rationem mihi. Non enim ad hiemem apud nos, ut scripseras, exigendam adfuit; sed ut asseruit, de Narbonensi, ubi fratri Posthumiano occurrerat, *a* remissus ad te, tunc a te iterum profectus est, cum ad me directus pervenire potuisset. Jam igitur hieme decedente susceptum, necesse habui vernis mensibus detinere: [D] & quia breve spatium videbatur, quod illico solemnitas Paschalis concluderet, cum & infirmissimus per idem tempus fuissem, ut ad rescribendi negotium non valerem, apposui de diebus æstivis moras ejus, ut compensarem tecum, si tantum in eo tui temporis usurparem, quantum tu in eodem occupaveras de diebus hibernis: unde *b* concedam, si autumno pervenerit ad unanimitatem tuam, ut hiemem rursus impendat tibi; quia vides ita placito Domini procuratum, [E] ut tempora communis unanimi, quæ nobis mutua cesseramus, salva fide pacti, maiori istius commodo mutarentur: nunc enim apte conversum est, ut verius fieret, quod contra meritum indulgens mihi, & tibi detrahens, scripseras: Tu enim vere spiritu fervens salubrius eum in tempore fri- [Rom. 12. 11.] goris ignito fidei tuæ fovebis calore; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.

4. Sed utinam vel frigidus magis quam [Apoc. 3. 16.] tepidus essem, nec Domino meo vomitum [F]

a Sic MS Reg. & editi 4. Verissima lectio. Edit. Rosv. *nunc*. MS. Vien. *remissus a te, tunc ad te iterum profectus est*, mendose.
b MS. Vatic. *concedo*.
c MSS. Reg. & Vien. *accederet*.
d MS. Vien. *possem*.

[A] facerem, & proximi mei æstum levarem! nunc vero fastidium potius de satietate mei facio utentibus tempore incolatus mei, nec algentibus, nec æstuantibus necessarius, modicæ fidei tepore revomendus ab bis qui saporem societatis meæ spe dulcedinis spiritalis gustare tentaverint. Quo magis miror vel concupiscentiam tuam in desiderandis, vel patientiam in perferendis ineptiarum mearum molestiis. Sed utinam mihi tam nullum [Prov. 10. 19.] de multiloquio peccatum *c* accedat, quam [B] tibi magna merces de tam infatigabili caritate cumulatur. Tamquam enim non defatigatus, sed potius & refectus tantis antehac per Victorem nostrum numero & copia voluminibus, iterum postulasti per eumdem librigerum, ut tibi pluribus, si *d* possim, scriptis essem molestior.

5. Præterea autem jussisti, nimium opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quæ te de Annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego videlicet quasi [C] peritior edocerem: sed sibi imputet famem, qui pauperis amici * forem pulsat, & prom- [Luc. 11 8.] ptuarium inane scrutatur. Numquam enim in hæc investiganda & colligenda mihi contentum studium fuit. Nam etiam in tempore veteri, quo videbar legere *e* nec legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus sum. Attamen nunc operis tui curam gerens, quo te pro utilitate fidei nostræ inspiciendis & conferendis præteritorum temporum rationibus occupatum indicasti, quod [D] de me non habui, de fratris unanimi opulentiore thesauro petivi; & ipsam adnotationem, quam commonitorii vice miseras litteris meis inditam, direxi ad Ruffinum presbyterum, sanctæ *f* Melani spiritali in via comitem, vere sanctum & pie doctum, & ob hoc intima mihi affectione conjunctum. Si ille has, quæ merito te permovent, de annorum sive Regnorum non congruente calculo, hiantis Historiæ causas non ediderit; qui & * scholasticis & salutaribus [E] litteris Græce juxta ac Latine dives est, verenr ne apud alium in his reginnibus frustra requiramus. Quod si præsumtioni de se meæ satisfecerit, prima occasione, si Dominus *g* faverit, transmittam unanimitati tuæ utcumque mihi super hac ratione rescripserit.

[* V. carm. 24 v. 613. & ep. 32. n. 12.]
[* id est, humanioribus, & sacris litteris. V. ep. 44. n. 1.]

6. Interim, ut aliquid de præceptis tuis facerem, misi ex his, quæ metuo ne inertiæ potius vel imprudentiæ meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia; aut certe vel humanæ documenta sapientiæ: [F] misi tamen tibi, id est commisi meo pecto-

e MS. Vien & edit. Schot. *negligenda*.
f Ante erat, *Melaniæ*. Ex MS. Reg. emendavimus *Melani*. Nostra correctio ex pluribus epistolarum S. Paulini locis confirmatur. Vide Not. CXXXVIII.
g MS. Vien. *fuerit*.

ri

AN. 401.

AN. 401. ri meas nugas, non ut sensus tuos polluant A tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi: ceterum materia sancta, & tuo potius ingenio eloquioque digna; etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quamquam in egenæ supellectilis vilitate custodit. Habes ergo Libellos a me duos, unum versibus Natalitium de mea solemni ad Dominædium meum cantilena, cui corpore ac spiritu quotidie, lingua autem quotannis pen- B sito dulcissimum voluntariæ servitutis tributum, in die festo consecrationis ejus
Ps. 49. 14. *immolaas* Christo *hostiam laudis, & reddeas Altissimo vota mea*. Alius Libellus ex his est, quos ad benedictum, id est, Christianum
* V. N. CXXV. virum, amicum meum * Endelechium scripsisse videor, non tamen edidisse convincar. Is enim mihi autor hujus in Domino Opusculi fuit, sicut ipsius epistola, quæ Libello meo pro themate præscribitur, docet. Fateor autem idcirco me libenter hunc ab ami- C
* V. N. CXXVI. co laborem recepisse, ut in * Theodosio non tam Imperatorem, quam Christi servum, non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem; nec regno, sed fide principem, prædicarem.

* Alias X. quæ autem 29. erat, num. 38.

EPISTOLA XXIX. *

Scripta anno 402. exeunte æstate.

Pallia e pilis camelorum recte sibi ut pœnitentia egeati a Severo missa interpretatur. Eidem ut innocenti tunicam mittit de agnorum D *vellere acceptam a Melania, cujus laudes fuse exsequitur.*

a SEVERO a fratri unanimo
PAULINUS.

1. IMMODERATAM, ut arguimus, in literis vestris onus nostrum loquentibus, caritatem, apta atque moderata ad utilitatem nostram munerum gratia temperastis: necessario enim peccatoribus & precatu de- E plorationis, & habitu indigentibus, pallia camelorum pilis texta misistis; quæ nos in conspectu Altissimi stratos utilibus stimulis
* V. N. CXXVII. admonerent, dum * asperitate setarum compungimur, & peccatorum nostrorum horrore compungi, atque intus spiritu conteri, dum extrinsecus terunt habitu. Multa præterea in eorum usu, de veterum recordatione Sanctorum, conformandæ fidei emolumenta referuntur. Veniunt in mentem trans- A latus Elias & præmissus Johannes: quorum AN. 401. alterum hispida setis zona cingebat, alterum 4. Reg. 1. 8. pili, ut scriptum est, camelorum hirto teg- Matth. 3. 4. mine vestiebant. Reminiscimur etiam *David* Marc. 1. 6. *& omnis mansuetudinis ejus*, qua *contritum cor* Ps. 131. 1. *& humiliatum Deo sacrificans induebat se ci-* Ps. 50. 19. *licio; & operiebat in jejunio animam suam*, ut Ps. 68. 11. eam spiritali saturitate contegeret. Unde Ps. 34. 1. discimus vestimentum animæ illud esse jejunium, quo ab omnibus lege divina vetitis abstinemus. Id enim & de primorum pa- B trum dispoliatione cognoscimus, qui postquam ab interdicto cibo destiterant jejunare, nudati sunt. Sed & Propheta ipse nos Gen. 3. 7. docet quali jejunio animam suam a confusionis nuditate munierit, cum ait Domino: Ps. 118. 101. *Ab omni via mala probibui pedem meum, ut custodiam verbum tuum*.

2. Ex hoc eodem muneris vestri lanitio & b illa nobis de Evangelio *camelus* ingeri- b tur, quæ *facilius per foramen acus transit, quam* Matt. 19. 24. *dives in regnum cælorum*. Ex quo nostras di- Marc. 10. 25. C vitias, quæ nunc in peccatis tantum manent, cogitantes, quia similes divinis illis viris virtutes affectare non possumus, illius saltem nobis gratiam Publicani cupimus pro- Luc. 18. 13. venire, qui in corde detrito semetipsum accusans Deo, & pectus afflictum crebra manu tundens, & oculos conscientiæ pudore depressos in cœlum levare non audens, iniquitate illa vitiorum dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam strinxit, & Matth. 7. 14. resipiscentis animæ complanatione direxit, D ut se foramini acus, hoc est, viæ verbi Eccli. 35. 21 vel Crucis, quæ *arcto tramite ducit ad vitam*, divinarum aurium penetrator insereret. *Oratio* enim, inquit, *humiliantis se, nubes pene-* Luc. 18. 12. *trat*: quo contra ille jactantiæ suæ spiritu dives Pharisæus, qui c imputatione operum c debitorum, quia ex lege operandi debitor erat, tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conveniret magis Deum quam rogaret, intrare non potuit: quia subfarcinatos arcta E non capiunt. Nec poterat eo recipi lata jactantia, quo se humilitas angusta collegit, & d angusto angustior contriti cordis exili- d tate penetravit.

3. Interveniant orationes tuæ, ut animam meam multa corruptione discissam, & spinis meorum sensuum temere consertam, Dominicæ Crucis acus inserto verbi salutaris filo sarciat. Fidem enim & verbum crucis Christi hanc arbitror acum, qua vitæ no- e stræ habitus innovatur, e mens nostra com-

a MS. Vien. PAULINUS *servus Christi Jesu*, SEVERO *carissimo fratri in Deo Patre & Christo Jesu salutem*. edit. Gem. SEVERO PAULINUS.

b Sic omnes codices, præter Viennensem in quo, *ille.... camelus ingreditur, qui*.

c MS. Vien. *computatione*. Vera lectio quam retinemus, quæque confirmatur n. 4. *imputare non possumus debitam servitutem*; & epist. 50. num. 3. *quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum*.

d Ita MSS. Reg. & Vatic. *angusto*, id est, *re angusta*, vel *angusto aditu*. Clarior sensus quam in editis, in quibus erat, *angusta*.

e Sic MS. Vien. codex. Ceteri, *mors*.

pun-

AN. 402. Matth. 7. 14. A pungitur, nosque ipsi Deo per interventum ipsius Mediatoris adfuimur. In eodem est & foramen illud, quia per ipsum & in ipso ad vitam via illa multis desiderabilis, paucis penetrabilis; per quam facilius ingreditur humiliata iniquitas, quam superba justitia. Quo majorem vobis ut medicis spiritalibus debemus gratiam, qui etiam carnalia nobis munera spiritali utilitate confertis; ut hæc pallia nobis ad stimulum orationis & habitum humilitatis, tamquam sterili illi ficulneæ cophinum stercoris miseri- [Luc. 13. 8.] B tis. In quo mihi videtur æterna piæ humilitatis utilitas indicari, quæ sterilem fecundat animam, ne per vacuam arrogantiæ speciem sibi juxta illum Pharisæum placens [Luc. 18. 11. Matth. 21. 19.] velut arbor infelix frugibus, inutili fronde luxuriet. Quam bonum autem & utile ad culturam salutis hujusmodi stercus sit, docemur in beato Job, [Job. 2. 8.] qui postquam sedit in stercore, tentari destitit. Consumserat enim tentatoris invidiam humilitate perfecta, quæ facilius surgere quam dejici po- C test. Quia in fimo sedens, unde cadat non habet; sed habet unde consurgat, per eum qui *suscitat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem*, [Ps. 112. 7. Job. 40. 6.] & in stercora redigit superbos, *quia omnis*, ut scriptum est, *superbus immundus coram Deo*: & ideo justior apud Deum ille accusator iniquitatis suæ, quam ille justitiæ prædicator. Ille laudando se accusavit, hic accusando defendit.

4. Et ideo nihil nobis de nostris operibus blandientes, semper *in manus ejus commendemus spiritum nostrum, quoniam apud ipsum est fons vitæ*. [Psal. 30. 6. Psal. 35. 10.] D Ab illo intellectum itineris nostri petamus; quoniam *a Domino gressus hominis diriguntur*. [Psal. 36. 23. sec. LXX.] Sed & si potuerimus mandata ejus per ipsius opem facere, [Luc. 17. 10.] necesse habemus sic quoque inutilitatem nostram fateri: quia imputare non possumus debitam servitutem, si tantum præcepta faciamus. Inutilis enim & nequam servus est, qui nihil ad necessitatem debiti muneris voluntario addit affectu, non habiturus unde E præmium speret, si tantum conditionis officia dependerit. Quamobrem etiam mandata complentes, ut sæpe tibi scribo, timeamus, semper dicentes Domino: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. [Psal. 142. 2.] Poterit nos vel humilitas confessionis asserere quasi modestos apud bonum Dominum, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servituris utilitas. Nam & Ninivitæ probant [Jonæ. 3. 10. Matt. 12. 41. Luc. 11. 32.] F quantum apud divinam clementiam peccatori remedium sit, ut sibi ipse non parcat; quandoquidem suffragio pœnitentiæ reconciliati Deo, meruerunt denuntiatum evadere excidium: quia se spontaneis luctibus cruciando, divinam sententiam prævenerunt sua. [AN. 402.]

5. Nos vero neque verbis neque rebus digna pensantes, unica tamen facultate nobis caritatis, qua vobis sola pares sumus, misimus tunicam, quam ab usu meo, ut de stercoris vilitate collectum pannum dignare suscipere: nam vel hoc innocentiæ tuæ congruit, quod de tenero agnorum vellere contexta blanditur attactibus. Addo autem adhuc pretio ejus & gratiæ, quod B quo dignior probetur usu tuo, de sanctæ & illustris in sanctis Dei feminæ [a] Melanii benedictione mihi pignus est. Unde te dignior visa est, cujus fides illi magis quam noster sanguis propinquat. Fateor tamen ausum me, ut eam, quamvis illico ut acceperam tibi destinatam, meo tamen vestitu initiando præterirem; sciens magis me tibi hac injuria præstiturum, quam si te intemerata novitate illius honorassem: simul ut mihi benedictionem quasi de tua jam ve- C ste præcerperem; ut jactare possim vestimenti tui me esse participem, qui propitio Deo futuram usus tui tunicam, quasi fuisset, induerem.

[a] V. N. CXXXVIII.

6. Addidit autem Dominus hanc gratiam de muneribus & litteris tuis, ut ad eos potissimum dies nobis frater Victor occurreret, quibus sanctam ipsam ex Hierusalem post quinque lustra remeantem excepimus. * At quam tamdem feminam, si feminam dici licet, tam viriliter Christianam. Quid D hoc loco faciam? Vetat fastidii intolerabilis metus voluminibus adhuc addere; sed personæ dignitas, immo Dei gratia postulare videtur, ut commemorationem tantæ animæ prægressus non raptim omittam, sed paulisper ad eam tibi narrandam, velut navigantes, si aliquem in littore locum spectabilem videant, non prætervehuntur, sed contractis paululum velis, aut remigio pendente pascunt oculos intuendi mora; ita sermonis mei cursum detorqueam, quo etiam illustri illi materia & eloquentia libro E tuo vicem aliquam videar reddere, si feminam inferiorem sexu, virtutibus Martini Christo militantem prosequar, quæ Consulibus avis nobilis, nobiliorem se contemtu corporeæ nobilitatis dedit.

* Ita fere Palladius in Vita S. Johannis Chrysost. de Olympiade c. 16. p. 150. edit. Bigot.

7. Opinor autem & hoc ad cumulum divinæ gratiæ pertinere, quod sanctitatem laudandam de laudibus generis prædicare ordior. Sed hunc ordinem non a rhetoricis institutis magis, quam de Evangelicis exemplis usurpari doctissimus Lucas mihi testis est, qui F Baptistæ beati meritum ab originis claritate detexuit: [Luc. 1. 5.] & ne tantum historiæ gratia eum commemorasse existimes nobilem Dominici Præcursoris parentem, veneranda pri-

a Ita edit. Schot. Recte. Vide Not. CXXXVIII.

AN. 402. ſcæ nobilitatis inſignia, & ſuum cuique ſtem-
Luc. 1. 5. ma connectit, dicens *ſacerdotem Zachariam*
1. Par. 24. 10. *de vice Abia*. Credo, ut ex eo ipſo digni-
tatem meriti ejus oſtenderet, adjiciens no-
men ex infulis, quod proculdubio in He-
bræis eſſet inſigne, de cujus vice honora-
tum ſortitus ſacerdotium fungeretur. Deni-
Luc. 1. 5. que addit: ***Et uxor illius de filiabus Aaron.***
* V. N. CXXVIII. Vides Evangeliſtam de commemoratione *
natalium Sancti, dictionem feciſſe meritorum;
ut iis, quos erat de propriis meritis prædi-
caturus, nomina avita præferret: *& uxor*, in-
quit, *illi erat de filiabus Aaron*. Auxit meri-
tum ſacerdotis commemorata nobilitate con-
jugii; & laudaturus vitam, genus ante lau-
davit, ut venerabilior exſiſteret, qui ſanctis
parentibus reſponderet ſanctitate ingenita,
quaſi quadam juſtitiæ hereditate: qui illud
principale in ſacerdotibus nomen Aaron, &
honoris in munere, & generis in uxore ſuc-
ceſſor referret: atque illa, quæ concors in
itinere jugum veritatis cum mariro trahebat
ad pariendum eligenda per angelum, de quo
Malac. 3. 1. ſcriptum eſt: ***Ecce mittam Angelum ante fa-***
Matth. 11. 9. ***ciem tuam***, dignior & viro ſacerdote, & filio
Marc. 1. 1. prophetis præferendo exſiſteret, quam divi-
Luc. 7. 26. nis idoneam dotibus, non ſolum vita juſti-
tiæ, ſed & familiæ prærogativa feciſſet. Sed
& ipſius Domini ortum, præter illum a fon-
te divino fluentem, etiam iſtum quo Filius
Matth. 1. 1. hominis eſse dignatus eſt, Evangeliſtæ duo
Luc. 3. 23. numeratis ab initio majoribus ordiuntur, di-
Johan. 1. 1. verſam utroque ſcriptore corporei ſangui-
nis venam pari fide, & dignitate referente:
quia dignum erat ut unigenitus Dei, & pri-
mogenitus totius creaturæ, atque univerſi
corporis caput, etiam in generis corporei
dignitate primatum teneret. Ut unus in cœ-
Matth. 1. 1. lo Dei Filius ante ſecula ineffabili natus e-
Luc. 3. 23. xordio, etiam in terris illuſtrium titulorum
ſibi apices vendicaret, regum pariter & ſa-
cerdotum (ut duo teſtantur autores) clara
progenies. Quam ob rem non videbimur a-
liena potius quam noſtra uti regula, terre-
nam quoque nobilitatem in ſupradicta Dei
famula prædicantes: qua perſpicuum fit, id
quoque ad operis ſui gloriam Dominum con-
tuliſſe, quo magis confunderetur iſte mun-
dus, qui talibus titulis gloriatur, ut quo va-
nitas hominum ad contemtum Dei utitur,
Iſta potius ad contemtum mundi uteretur:
ſimul, ut major ſalutaris exempli prodere-
tur autoritas humiliandis ſuperborum ocu-
Pſ. 17. 28. lis, mulier celſiore gradu ad humilitatis cul-
tum ob amorem Chriſti dejecta ſublimiter;
ut viros deſides in infirmo ſexu fortis argue-
ret, arrogantes in ſexu utroque perſonas pau-
perata dives, & nobilis humiliata confunderet.

a MS. Reg. & edit. Bad. & Grav. *luctuoſa ambitu*. Ed. Grin. *luctuoſa obitu*.
b Ita repoſuimus ex MSS. codicibus. Vat. & Vien. Alii, *ſolatore*.

A 8. Igitur * Marcellino Conſule avo, de AN. 402. * V. N. CXXIX.
ambitu generis & opum luxu, in teneris
adhuc annis nuptias paſsa, & brevi mater,
ſed ea felicitate mortalium non * longum * id eſt, diu. V. carm. 31. v. 593.
potita eſt, ne diu terrena diligeret. Nam
præter alias orbitates, quas irrito in feti-
bus abortivis labore adhuc marito partici-
pe deflevit, ita crevit ærumnis, ut duos fi-
lios & maritum intra anni tempus amitte-
ret; unico tantum ſibi parvulo ad memo-
riam potius quam ad compenſationem affe-
B ctuum derelicto. Sed & de malorum no-
ſtrorum ſeminibus, cauſas bonorum cœle-
ſtium nobis Domino providente, pietatem
divinam per humanæ pietatis damna conce-
pit. Miſera facta eſt, ut efficeretur beata.
Percuſsa eſt, ut ſanaretur: Quoniam *ego* Deut. 32. 39.
percutiam, *& ego ſanabo*, dicit Dominus. Pſ. 76. 10.
Tanta eſt enim ſummi Patris pietas, ut et- Apoc. 3. 19.
iam ira ejus ex miſericordia ſit, & ideo ca- Actor. 9. 8.
ſtiget ut parcat. Denique beatus Apoſtolus
ideo cæcatus eſt, ut illuminaretur; cecidit
C perſecutor, ut apoſtolus ſurgeret; in iti-
nere iter reperit, & in impietatis via viam
pacis agnovit. Sic ergo bonus Dominus in
omni tempore iiſdem circa nos quoque mi-
nimos ſuæ pietatis impendiis uſque adhuc;
ut ipſe teſtatus eſt, opera Patris operans, Johan. 5. 17.
ſanctam quoque iſtam, non quia infidelem & 9. 4. &
haberet, ſed ut perfectam redderet, pater- 10. 25. &
na pietate corripiens, in miſericordia ver- 12. 10. &
beravit tentationibus, ut patientia corona- 15. 24. Prov. 3. 12.
ret: *flagellat enim omnem filium quem reci-* Heb. 12. 6.
D *pit*. Itaque *a* luctuoſo ambitu trium fune- Apoc. 3. 19. a
rum comes, vidua pariter & orbata, Ro-
mam venit cum unico ſuo incentore potius
quam *b* conſolatore lacrymarum; ſive in- b
fans ante ſui ſenſum mala ſentiens, jam ſa-
peret alienam lugere mortem, qui adhuc
vitam ſuam noſse neſciret: ſive ignara ma-
le ſecurus infantia, miſerabili ludo inter ma-
tris lamenta rideret.
9. His edocta documentis, non *c* fidere c
ſeculo fragili, & ſpem tantum in Deo pone-
E re, quem ſolum amittere inviti non poſſu-
mus, ſalutarem ſibi filioque ſcientiam induit;
ut parvulum ſuum negligendo diligeret, & di-
mittendo retineret, firmius habitura abſcen-
tem quem Domino commendaſset, quam com-
plexura præſentem ſi ſibi credidiſset. Imi- 1. Reg. 1. 11.
tata eſt, conditione qua potuit, Annæ ſterilis
fidele votum: nam & iſtam damnoſa fecun-
ditas ſterili proximam fecerat; & talis effici
poſt evacuatam fecunditatem timens, qualis
illa fuerat ante promeritam fecunditatem, di-
F verſum Deo munus ſimili dedicavit affectu.
Iſta de parto pignore, illa de concipiendo
ſollicita. Illa ut mater eſse inciperet, hæc

c Sic emendatum ex MS. Vaticano codice. Ita quoque edidit Grin. Schot. & Latinius. Alii codices, *ſineri*.

ne

AN. 402. 1. Reg. 3. 1.

A ne esse desineret. Quod si ideo dissimile judicatur, quia non hujus ita ut illius filius in templo depositus serviat Domino, qui & opibus seculi utatur & honoribus; tamen e diverso *a* compensatione pietatis & fidei videtur æquari: quia hæc idem de semetipsa persolverit Domino, quod gloriosa Anna de filio. Illi enim votivus Samuel in plures partus postea repensatus est; huic unicus suus summa partuum, finis luctuum fuit. Illam mandato primogenito in statione templi, & B alia domi pignora, & ipsius quamquam sacrati filii, non longinqua tamen * discretio, solemnisque ad templum recurrendo visitatio consolabantur: ista, ut unicum suum a pectore suo abscidit, & in sinum Christi jactavit, ut eum ipse Dominus enutriret, nihil postea illi suæ sollicitudinis dedit, diffidentiæ peccatum judicans, si quem Christo commiserat, ipsa curasset. Quanta autem hoc fide fecerit, hinc perspici licet, quod in magna licet potentissimorum & clarorum propin- C quorum Romæ copia, nemini parvulum suum verbo, ut dici solet, alendum, erudiendum, tuendum mandare dignata est. Tam certa fuit a Christo esse susceptum; & ideo meruit obtinere, quia frui noluit: & nunc revisere meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in Deo non desideravetat in hoc seculo. Itaque *fecit* illi *magna qui potens est* majora præsumtio donare credentibus. Ita huic ut filium & in hoc loco videret adjecit, sicut Salomoni, quia sapientiam petere D elegisset, etiam ceteras opes quas non poposcerat, ob hoc ipsum quia non desideraverat, contulit. Remuneratus * intellectum bonum, quo infimis summa prætulerat, minora majoribus superfudit. Ita ille meruit possessor omnium opum fieri, qui esse summarum petitor elegerat. Quo quidem omnes exemplo admonemur sapere, cum docemur eligere. Minora enim majoribus, & summis infima bona, id est, terrena cœlestibus anteponentes: in pœnam stultæ cupi- E ditatis, omni carebimus summo simul atque infimo bono; & illa juste non accepturi, quæ non desideravetimus; & istis merito destaudandi, quorum amore noxio potiora *b* neglexerimus. Sic & pater Abraham recepit oblatum Deo unicum, quia prompte obtulit postulatum. Sufficit Domino sacrificium pietatis in corde perfectum, & ob hoc interposita angeli manu jam vibrantem dexteram percussuri patris excipiens, subjecit victimæ ovem subito præparatam, ut nec Deo F deforet hostia, nec patri filius. Simul ut mysterium in Christo complendum, quatenus

[Margin: * Id est, distantia. V. epist. 10. n. 1. Ps. 54. 23. — Luc. 1. 49. Ephes. 3. 20. — 2. Par. 1. 10. 3. Reg. 3. 13. Sap. 7. 11. * V. ep. 26. num. 2. — Genes. 22.]

A imagini licebat, in Isaac exercitum, in ariete formaretur; cum & agnus ille ad formam Salvatoris in Ægypto postea immolandus, jam in sui generis pecore prætenderetur, hoc est, in eo ariete qui pro Isaac occurrit in victimam, ut pro Christo in figuram præcurreret. Itaque aries illi inventus est, cui non debebatur summa mysterii: sed ille occisus est, cui reservabatur perfectio sacramenti.

10. Multa illi & in ipsius hujus militiæ B rudimentis adversus draconem invidum fuere certamina: non enim passa est lividi hostis invidia facili illam & pacato abire digressu; sed tota nobilium propinquorum potentia ad retinendum armata, propositum impedire, & eunti obstare conatus est. Sed illa ultra virtutem tentationum jam confortata, *c* & corporea & pietatis vincula, & navem cunctis flentibus læta solvit: constanterque congressa fluctibus maris, ne tantum seculi fluctus vinceret, navigavit; & simul secu- C lum orbemque commutans, urbem Hierusalem spiritali dono, in qua a corpore peregrinaretur, elegit, exsul civium, & civis effecta sanctorum. Prudenter & sancte in ista voluit servire quæ servit, ut in illa possit regnare quæ libera est.

11. De multis tamen in illa virtutibus Dei unam saltem, de qua ejus omnia æstimentur opera: prædicabo. Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum Rege ipso impietatis satellite persequebatur, D hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur: sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, majore & hæreticorum odio infestabantur, & occultantium *d* detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis, & inju- E ria publicationis exsultans, quamvis non exspectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit, ut per ejus manum iterum Dominus Jesus pristinum numerum in deserto pasceret, tanto quidem tunc impensiore clementia, quanto minore licentia fovebantur occulti, quam illi quon- F dam, qui ad Dominum voluntarie in libertate & pace convenerant. Sed hæc nec timi-

[Margin: AN. 402. Exod. 12. 3. — Ephes. 2. 19. — Matt. 14. 21.]

a Ita correximus juxta editionem Grin. faventibus MS. Vaticano, in quo *compensatione .... videtur æqua*, & Sacchino qui legendum censet, *compensatione ... videatur æquare*. Verissima lectio quam restituimus, quæque confirmatur ex præcedentibus. MSS. codices Reg. & Vien. *compensationem .... vide adæquari*. Ed. Rosv. *compensationem videat æquari*, mendose.

b MSS. Reg. & Vatic. *negligimus*.

c Sic MSS. Vatic. & Vien. cum ed. Grin. At editi Bad. Grav. & Sacchin. *corpore*. Alii, *corporeæ*.

d Ita MS. Vaticanus codex. Alii, *urgebantur*.

AN. 402.

da deprehendi, interdictum secura præbebat officium; nec volens gloria * operationis agnosci, tamen operis magnitudine prodebatur: totidem apud homines testimoniis gloriosa, quot pastis Deo conscia. Quid hæc meriti habeant æstimemus. Cum in historia regnorum ille celebretur, qui absconditos ab ira æque impii Regis centum viros Dei pavit; dubitandum est, hanc in opere simili sæpe millies hunc numerum supergressam fructum fecisse centesimum?

[* id est, eleemosynæ. V. N. XCI.] [3. Reg. 18. 13.]

12. Reliqua nunc ejus negotia ac tempora transilibo, & hoc ipsum quo remeans navigavit, ut cursum ipsius æmuler, transfretabo, quo citius sermonem meum in ejus ad nos adventu exponendo determinem, in quo magnæ Dei gratiæ spectator fui. Neapolim urbem brevi spatio a Nolana, qua degimus, civitate * distinctam advecta est, ubi filiorum nepotumque occursu excepta, mox Nolam ad humilitatis nostræ hospitium festinavit: quo nobis advenit ambitioso ditissimorum pignorum vallata comitatu. Vidimus gloriam Domini in illo matris & a filiorum itinere quidem uno, sed longe dispari cultu; macro illam & viliore asellis * burico sedentem tota hujus seculi pompa, qua honorati & opulenti poterant circumflui Senatores prosequebantur, carrucis nutantibus, phaleratis equis, auratis pilentis, & carpentis pluribus, gemente Appia * atque fulgente: sed splendoribus vanitatis prælucebat Christianæ humilitatis gratia. Admirabantur divites pauperem sanctam: at illos nostra pauperies ridebat. Vidimus dignam Deo hujus mundi confusionem, purpuream, sericam, auratamque supellectilem pannis veteribus & nigris servientem. Benediximus Dominum, qui *humiles & excelsos facit* b *sapientes, esurientes implet bonis, & divites dimittit manes*. In istis tamen divitibus eadem die de maternis bonis pauperem spiritum stupebamus, qui magis sancta matris inopia, quam sua visibili abundantia gloriabantur. Idipsum autem gloria Domini videbatur operari, quod egenulæ nostræ divitias in ejus filiis intuebamur; ut jam hinc fructum fidei suæ caperet, cum victoriam suam de hujus seculi vanitate ipsa despectaret, cominus videns omnia quæ propter Christum reliquerat, & contemnere c perseverarat. Illi sericati, & pro suo quisque sexu toga aut stola soliti splendere filii, crassam illam velut spartei staminis tunicam & ville palliolum gaudebant manu tangere, & vestimenta sua velleribus, auro, arte pretiosa, pedibus ejus substernere, pannisque d conterere gestiebant; expiari se a divitiarum suarum contagio judicantes, si quam de vilissimo ejus habitu aut vestigio sordem colligere mererentur.

[Matth. 13. 8.] [* id est, distantem.] [* V. N. CXXX.] [* id est, via Appia.] [1. Reg. 2. 7.] [Luc. 1. 53.]

13. Tugurium vero nostrum, quod a terra suspensum cœnaculo, e una porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini non solum sanctis, qui illam plurimi comitabantur, sed etiam divitum illorum catervis non f incapaces angustias præbuit: in quo personis puerorum ac virginum choris vicina Dominædii nostri Fellicis culmina resultabant. Neque e diverso habitationis ejusdem, dissoni licet proposito, hospites obstrepebant; sed & in illis religiosa modestia imitabatur nostræ silentium disciplinæ; ut si dissimularent concinere vigilantibus, pigro ventre sopiti: tamen non auderent piis vocibus dissonare, fideli timore compositi: quo placitis psallentium vocibus compresso secularium turbarum tumultu, etiam taciti concinebant. Verum ut ad perfectam Domini columbam recurram, scito nunc istam tantam in sexu infirmitatis virtutem Dei, cui refectio in jejunio, requies in oratione, panis in verbo, habitus in panno, lectus in sagulo & centone, durus in terra sit mollis in lectica, qua rigidi cubilis injuriam mitigat lectionis g voluptas; & sanctæ animæ in Domino vigilare, requiescere est. Hanc ergo filia Sion hactenus habuit & desiderat, nunc * filia Babylonis habet & admiratur: quia jam & ipsa Urbs in pluribus filia Sion est, quam filia Babylonis; & ideo miratur in humilitatis obscuro & veritatis luce viventem, & fidei incitamenta divitibus, angustiarum solatia pauperibus ministrantem; quamquam illa quietis & latebræ suæ apud Hierusalem in Romanis modo turbis æstuans, clamet: *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est.* Ideone dilata sum, ut nunc *habitarem cum habitantibus Cedar?* Hoc enim nomine apud Hebræos, ut comperi, significatur obscuritas. Quare ita illi gratulandum de memoratis virtutibus puto, ut de præsenti sede timeatur, ut tam insignis anima plus Romæ conferat, quam de Roma trahat: & sic *sedeat super flumina Babylonis, ut recordetur Sion*; & organo corporis sui suspenso ab inimicæ omnibus Babylonis insidiis & illecebris, in sui propositi tenore, velut in salicibus genuino semper humore viventibus constituta

[* id est, Roma. V. epist. 47. n. 1. & N. CXXXI.] [Ps. 119. 5.] [Ps. 136. 1.]

a Sic emendavimus ex MS. codice Viennensi: id est, unici filii nepotumque duorum Melaniæ superstitum, ut testatur Palladius in Lausiaca cap. 117. Alii codices mendose, *filiarum*. Correctionem nostram præterea antecedentia & subsequentia confirmant. Vide epist. 45. ad Augustinum num. 2.

b Vox *sapientes* abest a MS. codice Vien.

c MSS. Reg. & Vien. *perseverat*. Legerem, *perseverabat*.

d Ita MS. Vatic. & Sacchin. favente MS. Regio. MS. Vien. *conteri*. Alii, *contegere*.

e Sic MSS. Reg. & Vien. codices cum editis 4. Ed. Rosv. *cœnaculo uno, porticu*.

f MSS. Reg. & Vien. cum ed. Grav. *non capaces*, male. V. præcedentia.

g MS Reg. & edd. Bad. Grav. & Schot. *voluntas*: quæ lectio Sacchino non displicet, ut ep. 12. . . . *meditanda in lege voluntas*.

Vi-

AN. 402.

Psal. 1. 3. Psal. 113. 1.

virere non desinat; & permanente fidei constantia, virtutisque gratia, *folium ejus non defluat*: ut sicut vita ejus in itinere adspectatur, ita & laua in exitu canatur.

* V. N. CXXXII. * V. N. CXXXIII.

14. Non tuli, frater, ut te ista nesciret. Ut gratiam in te Dei * plenius nosceret, tuo te illi magis qusm meo sermone patefeci. ᵃ Martinum enim nostrum illi studiosissimæ talium historiarum ipse recitavi. * Quo genere te & venerabili Episcopo atque doctissimo Nicetæ, qui ex Dacia Romsnis merito admirandus advenerat, & plurimis Dei sanctis, in veritate non magis tui prædicator qusm mei jactans, revelavi. Gloria enim mihi est, diligi te & amari, quem famulum veritstis consona linguæ vits testatur.

2. Tim. 1. 18.

Det nobis in illa die misericordiam Dominus a Domino, per hanc gratiam cujus ipse autor est; ut sicut nunc in visceribus caritstis tuæ refrigersmur, ita ab ignibus meritis in tuæ sortis digito restigeremur.

Luc. 16. 24.

Spero enim habebimus indulgente Domino, ut smantissimi tui, de justitis tua suffragium, etsi indigui coronæ non audeamus sperare consortium.

* Alias, VIII. quæ autem 30. erat, nunc. 59.

Scripta anno 402.

EPISTOLA XXX.*

Imaginem Paulini Severus postulaverat. Castigata illius immoderata benevolentia, occasione ejusmodi petitionis, quam ingeniose eludit, de homine interiore atque exteriore disputat.

Sancto fratri & unanimo SAVARO PAULINUS.

Act. 26. 24.

1. BEATO Apostolo dictum est. *Multæ litteræ te ad insaniam perduxerunt*. In quo illorum vera insanis apparet, quibus sapientia Dei, quam Paulus loquebatur, stultitia erat: quia vacui fide veritatis itelligere non merebantur sapientiam Dei, Christum.

1. Cor. 1. 23.

At ego qusmvis propitio Christo ab illorum persona discrepem, quorum infidelitati insanire ille sanitatis * Magister videbatur: tamen unanimitatis licentia, quæ mibi tecum de unanimitate fidei est arctior, usurpabo verbi, non animi similitudinem, ut dicam: Severe, mi Severe, multa te caritas pene delirum facit, & circa me, non ᵇ ætate sed sensu parvulum tuum, tamquam avus circa serum nepotem, nimia pietate, quod tamen pace prudentiæ tuæ dixerim, stultus efficeris.

* S. Paulus V. ep. 30. n. 5.

b

2. Quid enim tibi de illa petitione respondeam, qua imagines nostrss pingi tibi mittique jussisti? Obsecro itaque per viscera caritatis, quæ amoris veri solatia de insnibus formis petis? qualem cupis ut mittamus imaginem tibi? terreni hominis, an cœlestis? Scio quia tu illam incorruptibilem speciem concupiscis, quam in te Rex cœlestis adsmavit. Neque enim alia potest tibi a nobis necessaria esse, qusm illa forms ad qusm ipse formatus es, qua proximum juxta te diligas, nulloque te nobis excellere velis, ne quid inter nos inæquale videatur.

1. Cor. 15. 47.

A

Psal. 68. 30. Citat. hæc Augustin. epist. 186. (al. 106.)

Sed psuper ego, & dolens, quia sdhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, & plus de primo qusm de secundo Adam carneis sensibus & terrenis actibus refero, quomodo tibi sudebo me pingere, cum cœlestis imaginem inficisri prober corruptione terrens? Utrimque me concludit pudor: erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum, & non sum quod amo. Sed quid mihi misero prodetit odisse iniquitatem & amare virtutem, cum id potius agsm quod odi, nec elsborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors mei intestino bello distrshor, dum *spiritus adversus carnem, & caro adversus spiritum dimicat*; & lex corporis lege peccati legem mentis impugnst.

B

C

Gal. 5. 17. Rom. 7. 23. Gen. 3. 6.

Infelix ego, qui venenatum inimicæ arboris gustum nec Crucis ligno digessi: durat enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo universitatem generis sui patet prævaricatus infecit: ut qui naturali bono oculos mentis aperros innocentiæ & iniquitati clausos habebam, letalem prudentiam boni malique delectu, de infausto * nemoris interdicti cibo cæcatus psriter & male luminatus hsurirem.

D

* Id est, arboris, seu, fructus.

Gen. 2. 9.

c

3. Atque utinsm hoc saltem remedio crimen illicitæ concupiscentiæ diluissem, ut accepts per gustum ᶜ nocentem boni & mali scientia, bonum potius elegissem! præsertim cum salutare consilium Dei suadentis audissem, ut aqua & igne, vita & morte propositis, sd aquam potius manum mitterem & vitæ munus eligerem. Sed de insipientiæ crimine mihi culpa crevit audaciæ, quod cum & boni ᵈ & mali electum accepissem, malui quod nocebat appetere. Quæ ergo misero mihi supetit venis peccati, cui ignorantiæ excusatio non remansit? Agnovi bonum, & feci malum; cum æque mihi liberum esset bonum facere, nisi utilitatem animæ contemsissem vitio voluntatis: qua id quod non expediebst admisi, dum non tempero quod licebat. Propterea juste illos innocentiæ oculos, quibus malum non videbam, perdidi; & istos invicem, quibus peccatum agnoscitur in pœnam conscientiæ, iniquitstis sccepi.

E

d

a Sic Paulinus epist. 11. ad eumdem Severum n. 11. *enarrare Martinum*. MS. Vien. *artem tuum nostri, illi studiosissimæ talium, historiam ipse recitavi*. V. N. CXXXII.

b Sic emendavimus ex MS. Regio codice & editis quatuor. Edit. Rosv. *æstate*.

c Sic emendavimus ex MS. codice Viennensi & edit. Grin. Alii, *innocentem*.

d Addidimus, *& mali*, ex MS. codice Viennensi: quæ additio erat necessaria, & confirmatur ex iis quæ præcesserunt n. 2. *boni malique delectu*, & n. 3. *accepta . . . boni & mali scientia*.

4. Nam

4. Nam & vidisse primos generis humani parentes, & non vidisse, Scriptura declarat. [Genes. 3. 6. sec. LXX.] *Vidit enim mulier arborem quia bona ad manducandum, & grata erat oculis ad videndum.* *Vidit*, inquit: ergo habebat oculos. [Ibid. v. 7.] Et quid deinde subtexit? *Cum manducassent*, inquit, *aperti sunt oculi eorum*. Ergo cæci fuerant. Unde advertimus? Quoniam non potest in eodem corpore simul convenire cæcitas & visus oculorum. Sed certe est quoddam cæcum in nobis etiam videntibua, & e contrario etiam in cæcis videns. Propter quod arbitror illud a Domino esse dictum: [Johan. 9. 39. Luc. 19. 10.] *In judicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant.* [Johan. 8. 12. Psalm. 145. 29.] *Venit enim in hunc mundum quærere, quod perierat*, & reluminare quo cæcatum fuerat. Denique hujus medici egens homo in Propheta clamat: *Illumina tenebras meas Domine.* *Etenim misericors & miserator Dominus*, qui *in tenebris* cæcitatis humanæ [Psal. 111. 4. Psal. 145. 8. Luc. 7. 21.] *lumen exortum est*, ut erigeret elisos, solveret compeditos, illuminaret cæcos, quomodo cæcandis videntibus venerat? Atqui in Evangelio docemur illum multis cæcis visum redonasse, nemini sustulisse. Sed sicut scriptum est in Lege: [Deut. 32. 39.] *Ego occidam, & ego vivere faciam*: sicut etiam in Evangelio, [Luc. 2. 34.] quia ipse *positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum*; ita & [Johan. 9. 39.] illud est: *In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, & videntes cæci fiant.* Venit ergo Dominus ut vetera transirent, [Apoc. 21. 5.] & nova orirentur. Et impletum est quod dixerat: [Deut. 32. 39. Col. 2. 15.] *Ego occidam, & ego vivere faciam*: quia veterem nostrum hominem assumendo interfecit, *affigens illum cruci, dispolians* se carne *traduxit principatus & potestates, libere triumphans eum in semetipso*; & vivificavit novum ex resurrectione mortuorum, [Eph. 2. 6.] *ascendens in altum*, & collocans eum in cœlestibus.

5. Sic ergo venit ut illuminarentur cæci, & cæcarentur videntes: ut oculi nostri qui in transgressionem aperti fuerant, cæcarentur; & vicissim qui cæcati fuerant, aperirentur. Bene enim cæcus sum, si non video peccatum; & bene oculatus, si cerno justitiam. Ora ergo, mi frater, ut utrumque in me operetur Dominus, cæcet videntem meum, ne [a] videam vanitatem; & illuminet non videntem, ut videam æquitates. [Psal. 118. 37.] Occidat in me *veterem hominem cum actibus suis*, ut reflorescat in Christo caro mea, & *renovetur, sicut aquilæ, juventus mea*. *Hæc* est enim *mutatio dexteræ Excelsi*, cum [b] immutabimur a nobis in illum [Ibid. Psal. 30. 8. Col. 3. 9. Psal. 27. 7.] *hominem qui secundum Deum creatus est*, cujus imago cœlestis est; *deponentes eum qui corrumpitur secundum desideria erroris*. [AN. 402. Psal. 102. 5. Psal. 76. 11. Eph. 4. 24. & 22.] Hujos imaginem in me, quæso, Deus conterat, & ad nihilum redigat imaginem nostram, id est terrenam, in civitate [c] circumstantiæ; & instauret in nobis atque perficiat imaginem [1. Cor. 15. 49. Psal. 72. 20.] suam, in qua nos pingi non pudet, quam præferentes vere dicamus: [Psal. 72. 26. sec. Psalter. Rom.] *Defecit cor meum & caro mea, Deus cordis mei, & pars mea Deus in secula.* Cum enim bona commutatione, quæ est homini a dextera Excelsi, [Psal. 76. 11.] defecerit cor meum & caro mea, id est, actus voluntatis & fluctus carnis meæ, tum jam, ut a corporeis nexibus liber, & a meo corde purgatus dicere audeam. [Psal. 72. 26. Luc. 2. 34.] *Deus cordis mei, & pars mea Deus in secula.* Utinam compleatur in me verbum illud Evangelici Symeonis, ut fiat mihi *Christus in ruinam & in resurrectionem*. Ruina exteriori meo, & interiori resurrectio; ut cadat in me peccatum, quod anima cadente consistit; & exsurgat ille immortalis, qui cecidit exurgente peccato. [2. Cor. 4. 16.] Exterioris enim status, interioris casus est: & ideo quando *infirmatur exterior, qui intus est renovatur de die in diem*. Quo genere perfectus * Magister ait: [* id est, S. Paulus. 2. Cor. 12. 10.] *Quando infirmor, tunc potens sum.*

6. Gratias autem Domino, quod perenni magis & vivente pictura imagines nostras non in tabulis putribilibus, neque ceris liquentibus, [2. Cor. 3. 3.] *sed in tabulis carnalibus cordis* tui pinxit: ubi nos impressos, & animæ tuæ conformatos, [d] fidei, & gratiæ unitate custodiens, non solum istic, sed etiam in æterno seculo, individua semperque præsenti contemplatione conspicies. Hic etiam, si tantus amor est visibilia quoque captare solatia, poteris per magistras animi tui lineas vel imperitis aut ignorantibus nos dictare pictoribus, memoriam illis tuam, in qua nos habes pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. Sed si forte ad intellectum verbi tui inscitior manus * artis erraverit, dissimiles pinget aliis: tibi * tamen nos semper [* f. leg. artificis. * l. eg. autem.] animo consideranti & complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus.

a MS. Vien. bis, *videat*.
b MS. codex Vien. *immutamur*.

c Ita MS. codex Viennensis. Alii, *circumstantiæ*.
d MS. Reg. *fide*.

AN. 403.
* Alias XI. quæ autem 31. erat, nunc 44.

EPISTOLA XXXI. *

In Basilicæ consecrationem Severo mittit particulam Sanctissimæ Crucis, quoque cultu habenda sit docet. Inde Crucis inventæ subnectit historiam.

Scripta anno 403.

SEVERO a fratri unanimo PAULINUS.

1. FRATER Victor inter alias operum tuorum & votorum narrationes retulit nobis desiderare te ad basilicam quam, modo apud * Primuliacum nostram majorem priore condideris, de sacris Sanctorum reliquiis benedictionem, qua adornetur domestica tua ecclesia, ut fide & gratia tua dignum est. Testis est autem Dominus, quod si vel * scrypulum sacri cineris habuissemus, supra quam nobis ad basilicam, quæ proxime in nomine Domini consummabitur, dedicandam necessarium b erat misissemus unanimitati tuæ: sed quia nos non habuimus hujus muneris copiam, & ille se spem ejusdem gratiæ copiosam habere c dixit a sancta Silvia, quæ illi de multorum ex Oriente Martyrum reliquiis spopondisset, invenimus quod digne & ad basilicæ sanctificationem vobis, & ad sanctorum cinerum cumulandam benedictionem mitteremus, partem particulæ de ligno divinæ Crucis. Quod nobis bonum benedicta d Melanius ab Hierusalem munere sancti inde Episcopi Johannis attulit, hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassulæ misit * conservæ communis; sed quod alteri vestrum datur, utriusque vestrum est; quia in utroque vestrum una ratio manet; & sexum evacuat fides, qua in virum perfectum ambo concurritis. Accipite ergo ab unanimis fratribus in omni bono vestrum, sibi consortium cupientibus, accipite magnum in modico munus; & in segmento pene atomo astulæ brevis sumite munimentum præsentis, & pignus æternæ salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus, sed interna acie totam in hoc minimo vim Crucis videat. Dum videre vos cogitatis lignum illud, quo salus nostra, quo Dominus majestatis affixus, tremente mundo, pependerit, exsultetis cum tremore. Recordemur & petras fissas ad hujus aspectum Crucis; & saltem saxorum æmulatione, præcordia nostra findamus timore divino. Reputemus & *velum templi* eodem Crucis mysterio *scissum*; & intelligamus illius veli scissuram eo fuisse prætentam, ut audientea vocem Domini, & mysterium pietatis immensæ, non obduremus corda nostra; sed a carnalibus dividamur, & scindamus infidelitatis velamen; ut revelata cordis facie, salutarium Dei munerum sacramenta videamus.

* V. N. CXXXVII.
* pro scrupulum.
* i. e. Thrasia, uxor Paulini.
Gal. 3. 28. Eph. 4. 13.
Matth. 27. 51.
Marc. 15. 38.
Psal. 94. 8. 2. Cor. 3. 18.

2. Non autem vobis & hoc scribimus, ut imitemini compositionem istam, qua tubello aureolo rem rantæ benedictionis inclusimus. Magis enim nos tali paratu fidem vestram imitati sumus, ut vestram vobis formulam mitteremus in specie auri. Quia scimus vos, ut aurum ignitum, intra vos habere regnum Dei, hoc est fidem Crucis: qua regnum cœlorum invaditur. *Si enim*, inquit, *compatiamur, & conregnabimus*. Et ideo non ad fidei firmamentum, quia visionem fide prævenistis; sed propter meritum fidei, quam auditu receptam, e facto probatis, misimus vobis in Domino ligni salutaris donum: ut Crucem & corpore possideretis, quam tenetis spiritu, & propositi virtute portatis.

Apoc. 3. 18. Luc. 17. 21. Luc. 16. 16. Rom. 8. 17.
Rom. 10. 17.
Gal. 6. 14.

3. Sed quia idipsum fides videtur postulare, non alienum puto, quia cognitu dignum est, enarrare specialem post tempora passionis historiam revelatæ & inventæ Crucis. Quæ si ignoretur, facile est perspici, qua difficultate approbetur, Dominicæ Crucis esse lignum hoc, quod certum est, si in manus Judæorum venisset omnia contra fidem Christi præcaventium, conterendum & exurendum fuisse. Neque enim in Cruce abolenda negligentes fuissent, qui signaverunt sepulcrum: nec ferre potuissent; ut in Cruce superstite passio illius coleretur, cujus resurrectionem, vacuato * discussis signaculis suis monumento probatam, coli ferre non possunt. Quid ergo nunc quæritur ubi fuerit abdita, f quia nisi latuisset, illis præsertim persecutionum temporibus, Judaicam consecutis invidiam, & pene superegressis sævitiam, manifestum est abolendam fuisse? Facile enim assequi conjectura possumus, qua vi excidissent Crucem, si exstare vidissent, qui & Crucis locum persecuti sunt. Nam Hadrianus Imperator existimans se fidem Christianam loci injuria peremturum, in loco passionis simulacrum * Jovis consecravit; & Bethlehem Adonidis fano profanata est: ut quasi radix & fundamentum Ecclesiæ tolleretur, si in iis locis idola colerentur, in quibus Christus natus est ut pateretur, passus est ut resurgeret, surrexit ut regnaret g judicatus

Matth. 27. v. 66. & 28. 11.
* V. N. CXXXIX.
* V. N. CXL.
Matth. 1. 2. Matth. 27. v. 35. & 28. 6.

a MS. Vatic. *Sancto & maximo fratri* SEVERO PAULINUS MS. Vien. *Carissimo fratri* SEVERO PAULINUS.
b MSS. Reg. & Vatic. *erit*. Utraque lectio bona.
c MSS. Vatic. & Vien. *dicebat*.
d Ita MS. Vien codex. Alii codices, *Melania*. Prior lectio verissima. Vide Not. CXXXVIII.

e MS. Vien. ed. Grin. & Latin. *facto* Bignæus, *factis*.
f Sic MSS. codices Reg. & Vien. cum editis tribus. ed. Rosv. *quæ*, mendose.
g MSS. Reg. Vien. & edit. Grin. in marg. *surrexit ut regnaret judex*, vel *rex judicaret me missurum*. Concinnior vulgata lectio.

ut

AN. 403. *Act.* 2. 22. ut judicaret. Me miserum! Etiam ista
Act. 10. 42. pro nobis Dominus omnipotens perpeti
non recusavit, ut ubi pro salute generis
humani crucifixus pependerat, ibi hominum
sacrilegio sperneretur: & super Crucem
(ad quam orbe concusso, & sole refugo,
& dissilientibus mortuorum excitatione
monumentis, rerum natura nutaverat)
stabat simulacrum dæmonis, & ara
Matt. 22. 32. *Joh.* 11. 25. simulacri pecudum busta fumabat; & Dei nomen
deferebatur statuis mortuorum, cum
ipse vivorum Deus, qui & resurrectio mortuorum
est, non solum mortui, sed & crucifixi
hominis blasphemaretur opprobrio. In
Isa. 1. 3. Bethlehem quoque, ubi *agnoverat bos possessorem
suum, & asinus præsepe Domini sui*;
ibi principes hominum inficiati Salvatorem
Matth. 2. 2. Deum, infames hominum amores mortesque
coluerunt. Prodita novo sidere Regis
a æterni [a] incunabula ubi supplices cum suis
b opibus [b] adoraverant Chaldæi, ibi barbaras
libidines sacraverunt Romani. Ubi natum
Luc. 2. 13. Salvatorem cum exercitu angelorum
concinentes cœlesti gaudio salutaverant illustrata
nocte pastores, ibi Veneris Amasium
mixtæ semiviris planxere meretrices.
Pro dolor! quæ pietas hominum hanc impietatem
compensare poterit? Ubi sacra nati
Salvatoris infantia vagierat, illic Veneris
lamenta fingentium lascivis luctibus iosamis
ritus ululabat: & ubi Virgo pepererat,
adulteri colebantur.

4. Mansit hoc seculi prioris nefas in tempora,
nostris proxima, Constantini; qui
princeps esse principibus Christianis non magis
sua quam matris Helenæ fide meruit:
quæ divino, ut exitus docuit, inspirata consilio,
cum Hierosolymam agnosceret nomi-
c ne, [c] quæ Augusta cum filio conregnabat,
V.N.CXLI. cum rogavit ut sibi facultatem daret cuncta
illic loca Dominicis impressa vestigiis, & divinorum
erga nos operum signata monimentis
purgare, destructis templis & idolis,
ab omni prophanæ impietatis contagio, &
religioni suæ reddere; ut Ecclesia tamdem in
terra originis suæ celebraretur. Itaque prompto
filii Imperatoris assensu mater Augusta,
patefactis ad opera sancta thesauris, toto
abusa fisco est: quantoque sumtu atque cultu

Regina poterat, & religio suadebat, ædificatis basilicis contexit omnes & excoluit AN. 403.
locos, in quibus salutaria nobis mysteria
pietatis suæ, Incarnationis, & Passionis, &
Resurrectionis, atque Ascensionis sacramentis
Dominus Redemtor impleverat. Mirum
vero inter hæc, quod in basilica Ascensionis
locus ille tantum de quo in nube susceptus
ascendit, *captivam* in sua carne *ducens* *Act.* 1. 9.
captivitatem nostram, ita sacratus divinis vestigiis *Ephes.* 4. 8. *Psal.* 6. 19.
dicitur, ut * numquam tegi marmore * V. N. CXLII.
aut [d] paviri receperit, semper excussis solo d
respuente, quæ manus adornandi studio
tentavit apponere. Itaque in toto basilicæ
spatio solus in sui cespitis specie virens permanet;
& impressam divinorum pedum venerationem
calcati Deo pulveris perspicua
simul & * attigua venerantibus arena conservat, * V. car. 15. 291.
ut vere dici possit: *adoravimus* [e] *ubi* *Ps.* 131. 7.
steterunt pedes ejus. e

5. Sed in historia Crucis accipire magnum
& vere divinum miraculum. Regina illa venerabilis
ut venit Hierosolymam diligenter
& pie locis, [f] illic & circa omnibus, divinorum f
curiosa insignium, & oculis haurire gestiens
fidem, quam piis auribus litterisque
perceperat, Crucem Domini studiosissime
inquirere adorsa est. Sed quæ via vel ratio
inveniendi subesset, cum index idoneus nemo
inveniri posset, ubi memoriam & curam
religiosæ conscientiæ vel observantiæ & * antiquitas * *Virgil.* ævi vetustas.
ævi, & superstitionis impiæ diuturnitas
abolevisset? Verum ipso omnium &
terris & animis opertorum conscio & teste
Domino, fidelis mulier sanctum Spiritum
per affectum pium meruit: quo aspirante,
cum rem ab humana conscientia divinitus
remotam frustra diligens requisisset, de loco
tantum passionis certior fieri studuit. Itaque
non solum de Christianis doctrina & sanctitate
plenos viros, sed & de Judæis peritissimos,
ut propriæ, qua miseri & gloriantur,
impietatis indices exquisivit, & accitos
in Hierosolymam congregavit. Tum omnium
una de loco * testificationis confirmata, * *Id est*, martyrii, *seu passionis, ut supra.*
jussit illico, urgente sine dubio conceptæ
revelationis instinctu, in ipsum locum operam
fossionis accingi; parataque mox civium
pariter & militari manu, brevi laborem

a MSS. codices Reg. & Vien. cum duobus editis, *ubi cunabula supplices*.

b Ita emendavimus ex edit. Grin. & sic profecto legendum. Vide antecedd. & seqq. Alii codices, *adoraverant*.

c Hunc locum in omnibus editis mutilum & depravatum cum ex MSS. codicibus restituere non possemus, Sulpicium Severum, ad quem data est isthæc epistola, consuluimus in Histor. sacr. lib. 2. cap. 48. ubi ea quæ de Inventione sanctæ Crucis adfert ex hac epistola ab ipso selecta fuisse certissimum est. Sic igitur, nulla e nostro facta additione, emendavimus ex Sulpicio Severo succurrentibus MSS. codicibus, *quæ Augusta cum filio conregnabat, cum rogavit &c.* Apud Sulpicium enim in Histor. sacr. lib. 2. c. 48. legitur, *Helena mater principis Constantini*, QUÆ AUGUSTA CUM FILIO CONREGNABAT, *cum Hierosolymam agnoscere concupisceret*, &c. In MSS. Reg. & Vatic. & in editis, CONREGNABAT, & in MS. Vien. EUM ROGAVIT. Ante erat, *nomine, conregnabat ut sibi*, &c. nullo sensu

d MS. Vien. *pavimentari*. Sed *paviri*, vera lectio, quæ confirmatur carm. 25. v. 40. . . . . . *medio spatiosa pavito*. De Christi vestigiis in Oliveti montis humo impressis mentio fit etiam in libro de locis Hebraicis inter Hieronymi opera, apud Augustinum tractatu 47. in cap. 10. Johan. n. 4. apud Sulpicium Severum Histor. sacr. lib. 2. cap. 48. & apud Bedam de nominibus locorum in Actis Apostolorum cap. 7.

e MS. codex Viennensis addit, *in loco*.

f Sic emendavimus ex MSS. Reg. & Vien. Ante erat, *filiis*. V. n. 4. *cuncta illic loca*.

istius

AN. 403.

istius molitionis hausit; & contra spem omnium, sed secundum ipsius tantum Reginæ fidem, alta egestione reseratis terræ finibus, abditæ Crucis arcana patuerunt. Sed cum tres pariter cruces, ut quodam fixæ Domino & latronibus steterant, repertæ fuissent; gratulatio repertarum cœpit anxia dubitatione confundi, justo piorum metu, ne forsitam aut pro Cruce Domini patibulum latronis eligerent, aut salutare lignum pro stipite latronis abjiciendo violarent. Respexit pias fideliter æstuantium curas Dominus, & ipsi potissimum, quæ tam piæ sollicitudinis princeps erat, hujus consilii lumen infudit ut aliquem recens mortuum inquiri & inferri juberet. Nec mora, verbum factum: cadaver illatum est; deponitur, jacenti una de crucibus admovetur, & altera: sed a reorum ligna mors sprevit. Postremo Dominicam Crucem prodit resurrectio, & ad salutaris ligni tactum morte profuga * funus excussum, & corpus erectum est; tremefactisque viventibus stetit mortuus; & funebribus, ut Lazarus quondam, vinculis expeditus illico inter b exspectatores suos redivivus incessit.

* id est, cadaver; vel mortuus excitatus est. Iohan. 11. 44.

6. Ergo Crux Domini tot operta ætatibus, & Judæis in tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus revelata, nonne manu latuit, ut nunc inveniretur cum religiose quæreretur? Ita, ut Crucem Christi decuit, experimento resurrectionis inventa & probata Crux Christi est; dignoque mox * ambitu consecratur, condita in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus, & aureis dives altaribus, arcano positam sacrario Crucem serva: quam Episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. Neque præter hanc diem, qua Crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa, quæ sacramentorum causa est, quasi quoddam sacræ solemnitatis insigne profertur, nisi interdum religiosissimi postulent, qui hac tantum causa illo peregrinati advenerint, ut sibi ejus revelatio quasi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur. Quod solum episcopi beneficio obtineri ferunt: cujus & tantum munere de eadem Cruce hæc minuta sacri ligni ad magnam fidei & benedictionis gratiam haberi datur. Quæ quidem Crux in materia insensata vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris pene quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut * detrimenta non sentiat, & quasi intacta permaneat quotidie c dividua sumentibus, & semper tota venerantibus. Sed istam imputribilem virtutem & indetribilem soliditatem de illius profecto carnis sanguine bibit, quæ passa mortem non vidit corruptionem. Speramus autem & vobis non solum benedictionis monimento, sed & incorruptionis seminario d futurum, ut ejus inspectio fidem vestram etiam de recordatione beati illius latronis accendat, qui bene verso latrocinio, longas in magnis laboribus Sanctorum vias de momenti fide, & momento confessionis anticipans, non immerito ante ipsos apostolos & martyres *præparatum ipsis ab initio*, ut ait, *regnum* primus invasit, & pius cœli prædo diripuit, quia Christum crucifixum similitudine suæ pœnæ videns in eo statu, de quo etiam discipulorum fides turbata nutaverat, Dominum tamen majestatis, ut erat, confessus est; & petens in regno Dei memoriam sui fieri, in gloriam resurrectionis ante ipsam resurrectionem credidit: quam apostoli, posteaquam facta est, non tantum videndo, sed experiendo crediderunt. Nec ipsi tamen de resurrectione carnis potius quam de resurrectionis qualitate dubitantes; quia videlicet qui in orbem terrarum mittendi forent ad omnium gentium informationem, non auribus tantum, sed & oculis prædicandam fidem capere debebant, ut quod firmius didicissent, constantius edocerent.

* id est, honore & pompa.

* V. N. CXLIII.

Psal. 15. 10. Act. 2. 27.

Luc. 23. 43. Matth. 25. 34.

Luc. 24. 39. Iohan. 20. 27.

Matth 28. 19.

EPISTOLA XXXII.*

* Alias XII. quæ autem 32. erat, nunc. 42.

Expostulat cum Severo, a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus fuerat. Mittit versus inscribendos, qui ostendant id factum ut esset Paulinus exemplo pœnitentibus, Martinus inocentibus. Conditam a se S. Felicis basilicam describit, & epigrammata basilicis Nolanæ & Fundanæ inscripta mittit. Tum misericordiæ opera, & spiritualis in anima templi ædificationem egregie commendat.

Scripta anno 403. & missa cum superiore.

1. INSERTIS e his versiculis patens pagina sollicitavit linguam & manum ut occuparet vacantia, & f succurrit animo esse quod scriberem. Perquam enim gratulor, quod unam cordis & corporis nostri, operum quoque & votorum similitudinem ostenderimus, eodem tempore basilicas Dominicis adjicientes ovilibus. Tu vero g etiam baptisterium basilicis duabus interpositum condidisti, ut nos in horum quoque operum,

a MS. Vien. *earum*. MS. Reg. cum editis quatuor, *eorum*.

b Ita MS. Reg. cum tribus editis. Vera lectio. Alii codices, *spectatores*. Vide epist. 6. n. 3.

c Sic MS. Reg. & Latinius: Vera lectio. Alii codices: *dividuam sumentibus, & semper totam venerantibus*.

d MS. Reg. *futuram*. MS. Vatic. *fructum*, in qua lectione *monimento* & *seminario* erunt sexti casus. Sacchin.

e MS. Vien. *Compositis* Edit. Schot. in marg. *Recensitis*.

f MS. Vien. *occurris*.

g MS. Reg. *eodem*. non male.

AN. 403.

quæ visibiliter exstruuntur, ædificatione superares. Sed Domino gratias, qui dedit nobis in quo & vinci victoriam duceremus. Vincimus enim voto, in quo vincimur gratia ab eo quem nobis judicio anteponimus, dilectione comparamus. Tu es iste quem loquimur; tu inquam pars nostri major; & melior; tu requies nostra, tu gaudium, in te reclinatio capitis nostri, & mentis habitatio est. Quæ non tantum in præsenti tempore, sed ut speramus & confidimus in Domino perpetua nobis ab ipsius munere, & in ipsius corpore ac spiritu manebit. Ideo si quid per gratiam Domini amplius agas, nobiscum profecto, certe pro nobis agis.

2. Sed in eo metuo ne operibus tuis, quibus iniqua viarum secularium dirigis, & clivosa complanas, ex illo, de quo semper conqueror affectu in nos tuo, salebram offensionis immisceas, quod splendidos devotionis in Christo tuæ titulos nostris nominibus infuscas; & justis laboribus hanc iniquitatem inseris, ut locum sanctum etiam vultibus iniquorum polluas. Recte enim in loco * refectionis humanæ Martinus pingitur, qui cœlestis hominis imaginem perfecta Christi imitatione portavit; ut deponentibus in lavacro terrenæ imaginis vetustatem, imitanda cœlestis animæ occurrat effigies. Noster vero quis illic locus est, qui nec infantibus innocentia, neque viris concurrimus sapientia? & ab immaculatis malitia, a perfectis infirmitate distinguimur? *Quæ ergo societas lumini & tenebris?* lupis & agnis? serpentibus & columbis? hoc est, nobis &

* Id est, baptisterii.

1. Cor. 6. 14.

A Martino? Nonne tu lactis & fellis poculum miscuisti? Sed bene, quod non ut in liquoribus uno calice confusis, ita in hominibus eodem loco mixtis, si discrepent meritis, boni suavitas amaritudine mali veneratur: contraque evenit, ut peccator justo compositus magis sordeat, & peccatore collato magis justus eluceat. Quominus moveor errore caritatis tuæ, quia nullam beato illi fecisti injuriam, potiusque ad gloriam illius contulisti, ut contra despicabilem B facies venerabilis pingeretur, quo splendor ejus comparatione tenebrarum clarius emicaret, qui etiam *in splendoribus Sanctorum* conspicua claritate præfulget. Et quidem nisi scirem te impenso nimis in nos amoris studio hanc informasse picturam, malitiosum te & callidum criminarer, qui nostræ humilitatis obscuras animorum nocte personas, ex adverso juxta parietis regione depictas sancto capiti conculisses, ut illum tantum pingeres, nos vero potius deformares, quos ju- C re conspecta Martini facie despuendos ad probrum ridiculæ comparationis exponeres. Sed ne nostri causa, quorum multo amore dum falleris, falsum facis, hæc commentatio tua de caritate prolapsa irrideretur; ut revera potest & debet.

Ps. 109. 3

3. Hac tantum gratia parvi tibi in versiculis de hujusmodi tua pictura ad te mittendis, ut consilii tui ratio proderetur, qua salubriter novorum hominum informationi studens, diversas longe sibi imagines propo- D suisses; ut emergentes a sacro fonte, & vitandum & sequendum pariter conspicarentur. Itaque sic habes; si placet, utere.

Ablutis quicumque animas & membra lavacris,
Cernite propositas ad bona facta vias.
Adstat perfectæ Martinus regula vitæ:
Paulinus veniam quo mercare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati:
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

Item de eodem:

Dives opum Christo, pauper sibi, pulcra Severus
Culmina sacratis fontibus instituit.
Et quia cœlestes aulam condebat in actus,
Qua renovarentur fonte Deoque homines:
Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit.
Disceret ut vitæ dona renatus homo.
Martinum veneranda viri testatur imago:
Altera Paulinum forma refert humilem.
Ille fidem exemplis & dictis fortibus armat,
Ut meriti palmas intemerata ferat.
Iste docet fusis redimens sua crimina nummis,
*Vilior ut sit * rei, quam sua cuique salus.*

* Id est, pœniæ. Vide epist. 1. Append. n. 6.

4. Certe probatur jam te non ridendum, magisque probandum, si hac tantum ratione longissime dissimiles cominus pinxisse videaris; ut in Martino forma justitiæ & summa virtutum, in nobis conscientiæ ini- E quitatis obtritio & confessio cerneretur, ut & beatis exemplum pateret & miseris. In illo speculum fortitudo, in nobis solatium haberet ignavia. Illum intuerentur, qui præceptum sufficerent implere virtutibus; in nobis

AN. 403.

nobis consolarentur, qui remedium vellent afferre criminibus. Quia innocentiæ fiducia destitutis, & nexu iniquitatis adstrictis, sola ut captivis potest redemtio subvenire. Quæso te tamen, ne obedientiam meam crimen facias, si versus tuos illos luminis & favorum, sicut denuntiasti, auferas. Verecunde quæso illud magis, quam vere minatus sis; &, si istos adscribendos putaveris, illi permaneant, ut horum quasi gemmulæ sint, & faciant vilibus pretium, & claro atra distinguant. Sane accepta licentia dixi linguæ meæ, non juxta Prophetam, ut maneret in requie sua, & custodiret vias meas: sed potius oppositæ sibi custodiæ frenos rum- A peret, dum serviret tibi. Ita te diligo, ut magis de obtemperando tibi, quam de multiloquio peccatum timerem.

Psal. 38. 2.

Prov. 10. 19.

5. Quam ob rem etiam basilicis tuis versiculos, quasi votivos sacris fontibus titulos destinavi. Si quid in his apte locutus videbor, hæc quoque fratris Victoris gratia est, cujus oculis & verbis omnia quæ in Christo Domino fecisti & agis, vidi; & ideo versus, quos & de basilicis interposui, ipso autore censebis, qui materiam dictavit B enarratione factorum tuorum. De Baptisterio igitur ipso erunt isti, de cujus pictura tantum sunt illi superiores.

Hic reparandarum generator fons animarum
Vivum divino lumine flumen agit.
Sanctus in hunc cælo descendit Spiritus amnem,
Cælestique sacras fonte maritat aquas:
Concipit unda Deum: sanctamque liquoribus almis
Edit ab æterno semine progeniem.
Mira Dei pietas! Peccator mergitur undis,
Mox [a] *eadem emergit justificatus aqua,*
Sic homo & occasu felici functus & ortu,
Terrenis moritur, perpetuis oritur.
Culpa perit, sed vita redit; vetus interit Adam,
Et novus æternis nascitur imperiis.

Sequentes ad basilicarum picturam sunt.

Corpore, mente, fide, castissimus incola Christi
Condidit ista Deo tecta Severus ovans.
Totus & ipse Dei templum viget hospite Christo,
Gaudentemque humili corde gerit Dominum.
Ecce velut trino colit unam nomine mentem:
Sic trinum sancta mole sacravit opus.
Ampla dedit populo geminis fastigia tectis,
Legibus ut sacris congrueret numerus.
Nam quia latorem duo Testamenta per unum
Pacta Deum in Christo copulat una fides:
Iste duas inter diversi culminis aulas
Turrito fontem tegmine constituit.
*Læta novos geminis ut mater * Eclesia partus*
Excipiat finibus, quos aqua protulerit.
*Aula duplex tectis, ut * Eclesia Testamentis:*
Una sed ambobus gratia fontis adest.
Lex antiqua novam firmat, veterem nova complet:
In veteri spes est, in novitate fides.
Sed vetus atque novum conjungit gratia Christi;
Propterea medio fons datus est spatio.
Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
*Infantes * niveos corpore, corde, habitu;*
Circumdansque † rudes festis altaribus agnos,
[b] *Cruda salutiferis imbuit ora cibis.*
Hinc senior sociæ congaudet turba catervæ;
Alleluia novis balat ovile choris.

* V. N. ccxxxix.
* V. N. ccxxxix.
* V. N. CXLIV.
† id est recentes. V. carm. 25. v. 211.
b

6. Cum hos operibus unanimitatis tuæ manufactis dedissem, illam non manufactam in domestica tua ecclesia gratiam Dei, qua perpetuum tibi hospitem in ea Clarum largitus est, silere non potui. Itaque sanctæ C ipsius memoriæ versus, non quia aliquid divinis ejus meritis dignum loqui possem, sed ut studium plurimæ in illius animam caritatis exprimerem, ausus sum facere, & unanimitati tuæ mittere. Quos tu coram

a Sic MSS. codices Reg. Vat. & Vien. cum editis quinque, licentia poetica. Edit. Poelm. *idem*. Vide carm. 15. v. 334.

b Ita MS. codex Vatic. cum 2 editis. MS. Vien. & Latinius, *Pura*. MS. Reg. & editi tres *Cura*, mendose. Ed. Schot. *Cura*.

AN. 403. AN. 403.

* V. carm. 24. v. 438.

Domino sanctæ & * cohospitanti tecum semper in Domino animæ ejus recitans, excusabis audaciam meam, & commendabis obsequium.

Nominis ut titulo, sic mentis lumine Clarus
Presbyter hoc tegitur, sed membra caduca sepulcro;
Libera corporeo mens carcere gaudet in astris,
Pura probatorum sedem sortita piorum.
Sancta sub æternis altaribus ossa quiescunt,
Ut dum casta pio referuntur munera Christo,
Divinis sacris animæ jungantur odores.

Item de eodem, ut quos malueris legas: sed ego scio in hoc te potius ambigere debere, non ut aliquos ad titulum eligere, sed de nullo debeas injuriam Sancto Dei facere.

Presbyter hic situs est meritis & nomine Clarus,
Martino studiis comes, & meriti modo consors:
Digna pio domus est altaria, sub quibus artus
Conditur [a] exanimos; nam spiritus æthere gaudet,
Discipulumque pari sociat super astra magistro.

Clare fide, præclare actu, clarissime fructu,
Qui meritis titulum nominis æquiparas,
Casta tuum digne velant altaria corpus,
Ut templum Christi contegat ara Dei.
Sed quia, tu non hac, qua corpus, sede teneris;
Qui meritis superis spiritus involitas;
Sive patrum finibus recubas, Dominive sub ara
Conderis, aut sacro pasceris in nemore:
Qualibet in regione poli situs aut paradisi,
Clare sub æterna pace beatus agis;
Hæc peccatorum bonus accipe vota rogantum,
Ut sis Paulini Therasiæque memor.
Dilige mandatos interveniente Severo,
Quos ignorasti corpore sic meritos.
Unanimi communis amor sit fomes utrisque
Perpetui summo fœderis in Domino.
Non potes implicitos divellere; si trahis unum;
Unus adhærentem, quo rapitur, rapiet.
Ergo individuos pariter complectere fratres,
Utque sumus, sic nos dilige participans.
Sic Deus accivit, sic nos Martinus amavit;
Sic & tu pariter Clare tuere pares.
Non meritis, sed amore pares; tu sancte valebis
Exorare, pares & meritis fieri,
Si cum Martino socia pietate labores,
Ut vincant vestræ crimina nostra preces:
Et simul in vestri ducamur sorte Severi,
Vestraque nos semper protegat ala sinu.

7. Quod si Dominus desiderium animæ vestræ fecerit secundum fidem vestram, adjiciens ornatui & sanctificationi operum vestrorum, ut * sacros cineres de sanctis gloriosorum apostolorum aut martyrum reliquiis adipiscamini (quia hujus voti præsumtione vos aliam apud Primuliacum nostram & priore majorem basilicam præparasse cognovimus) dignum opere fidei vestræ, & operis fideliter elaborati dedicatione proculdubio celeberrima, Sanctorum quoque reliquiis decens arbitramur, ut hoc etiam quod de Cruce misimus, pariterdepositum sacratumque veneremini. Quod si ita placuerit, placitum vestrum hi, si videbitur, versiculi nuntiabunt:

* V. N. CXLVI.
* tot. nobis.

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compositis sacra cum cruce martyribus.
Cuncta salutiferi coeunt [b] martyria Christi,
*Crux, * corpus, sanguis, martyris ipse Deus.*
*Namque Deus semper * vobis sua munera servat;*
Atque ubi Christus, ibi Spiritus, & Pater est.

a *Artus conditur exanimos*. Vide eumdem Græcismum carm. 33. v. 53. Edd. quatuor, *exanimus*, mendose; *artus* enim singulari numero non effertur.

b Sic MSS. codices & ed. Rosv. licentia poetica. Gravius, Grinæus, Schottus & Poelmannus offensi in secundam syllabam productam in *martyria*, substituerunt *insignia*,

Sic

Sic ubi crux, & martyr ibi: qua [a] martyr, ibi & crux,
Martyrii Sanctis quæ pia causa fuit.
Illa cibum vitæ mortalibus, illa coronas,
Qua Domino famulos participant, peperit.
In cruce fixa caro est qua pascor; de cruce sanguis
Ille fluit, vitam quo bibo, corda lavo.
Christe tuo coeant simul hæc tua dona Severo,
Portior & testis sit crucis iste tuæ.
Carne tua vivat, tuus illi pocula sanguis
Præbeat, in verbo vivat agatque tuo.
Quoque tuum socio Martinum ascendere Claro
Vidit, & ipse tuo munere [b] victus eat.

8. Si vero magis placeat vobis hanc de Cruce benedictionem ad quotidianam tutelam atque medicinam in promptu habere, ne semel condita in altario, non semper ad manum, ut usus exigit, præsto sit, sufficit &

Pignora Sanctorum divinæ gloria mensæ
Velat apostolicis edita corporibus.
Spiritus & Domini medicis virtutibus instans
Per documenta sacros viva probat cineres.
Sic geminata piis adspirat gratia votis,
Infra martyribus, desuper acta sacris.
Vota sacerdotis, viventum & commoda, parvo
Pulvere Sanctorum mors pretiosa juvat.

9. Habes versus operibus quidem tuis sanctis & magnificis indignos, persuasioni tamen tuæ, quam habes tibi de me * quam mihi credere, competentes. Quos si non erubueris [c] spectandos domesticæ ecclesiæ tuæ parietibus inscribere, vindicabor. Credo enim vel tunc de meis ineptiis erubesces; & pœnitebit te desiderii & exactionis tuæ, cum ædificia, quæ immaculata adhuc operis tui gratia splendent, obscurata næniis insipientiæ meæ; &, ut digno meis versibus verbo utar, * caccabata, ridentibus multis vel nauseantibus confusus aspicies. Nec laborabis fallere, ut te lector autorem putet; cum ineptia nemini in te nota, possit instruere lectorem, ne tibi meum carmen, id est, crimen imponat: qui tamen vel proditoris vel scriptoris nomine culpandus es. Sed ne quis me injuriosum judicet illa regula qua perscribitur: *Quod tibi nolueris, alii ne feceris:* idem a me prius basilicas meas pertulisse præsentibus illi documentis probabis: ut hoc quoque ostendas unanimitatem nostram, quod sive gratia sive injuria me tibi comparans, eadem in tuas qua etiam in meas ædificationes temeritate peccavi. Sed hujus sive gratiæ, juxta patientissimum mei animum tuum; sive juxta meum indignissimum munus, injuriæ autor aut reus noster tibi Victor habeatur, qui sanctissimus nostræ caritatis interpres hoc se tibi gratiorem a nobis redire præsumsit, quo depressior sub injusto ineptiarum ad te

* Subaud. magis.

* V. N. CXLVIII.

Tob. 4. 16. Matt. 7. 12.

A illa ad basilicæ consecretionem gratia, scilicet Dominus cum apostolis & martyribus; quorum venerandus cinis si fine Crucis consortio * subjiciatur altaribus, hic opertos titulus indicabit: * V. N. CXLVII.

B nostrarum onere revertisset. Nam hoc etiam accrescere fascibus suis voluit, ut nostrarum tibi basilicarum versus simul picturasque portaret. Meritoque faciet, si cum hac se tibi quetimonia deficiens & curvus intulerit, ut clamet: Ecce *propter mandata labiorum tuorum ego ambulavi vias duras*; & clamet: *Super dorsum meum fabricati sunt peccatores*, qui in tot epistolas *prolongaverunt iniquitatem suam*. Ps. 16. 2. Ps. 128. 3.

10. Recepi igitur & hunc ad peccata mea C tumulum, ut fratri cupidissimo talis sarcinæ, qua ejus anima gravato corpore levaretur, præstarem quam desiderabatur injuriam. Nam & vere ad unanimitatem nostram congruere hæc illius postulatio videbatur, qua asserebat ut oporteret tibi nostras in Domino ædificationes ita notescere, ut nobis tuas in titulis & in picturis indicare voluisses. Hac igitur ratione persuasus, basilicas nostras tuis, sicut & operis tempore & voti genere conjunctæ sunt, ita etiam litteris D compaginare curavi: ut in hoc quoque nostra conjunctio figuraretur, quæ jungitur animis, & distat locis; sic & ista, quæ in nomine Domini eodem spiritu elaborata construximus, diversis abjuncta regionibus, ejusdem tamen epistolæ serie sibi tamquam [d] contignata visentur. Basilica igitur illa, quæ ad dominædium nostrum communem Patronum in oomine Domini Christi [e] Dei jam dedicata celebratur, quatuor ejus basilicis addita, reliquiis apostolorum & mar-

[a] Sic emendavimus ex editis Poelm. Grin. & Schot. quod præcedentibus bene respondet. Alii codd. *martyris & crux*.

[b] Ita MS. Vien. favente MS. codice Regio. Alii, *functus*.

[c] MSS. Reg. & Vien. cum editis quatuor, *spectandis*.

[d] Ita edit. Rosv. Vera lectio, quæ confirmatur carm. 25. v. 12. v. 57. MSS. tres codices cum editis quatuor, *consignata*. V. Var. Lect.

[e] Addidimus, *Dei*, ex MSS. Reg. & Vien. Hæc lectio confirmatur n. 12. v. 1.

ty-

AN. 403.

tyrum intra * apsidem * trichora sub altaria sacratis, non solo beati Felicis honore venerabilis est, Apsidem solo & parietibus marmoratam camera musivo * illusa clarificat; cujus picturæ hi versus sunt:

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
*Stat Christus * agno: vox * Patris cælo tonat:*
*Et per * columbam Spiritus sanctus fluit.*
*Crucem * corona lucido cingit globo;*
Cui coronæ sunt corona apostoli,
*Quorum figura est in * columbarum choro.*
Pia Trinitatis unitas Christo coit,
Habente & ipsa Trinitate insignia:
Deum revelat vox paterna, & Spiritus:
Sanctam fatentur crux & agnus victimam.
Regnum & triumphum purpura & palma indicant.
*Petram superstat ipse * petra Ecclesiæ,*
De qua sonori quatuor fontes meant.
Evangelistæ viva Christi flumina.

* V. Notas CXLIX. & CL. s. leg. trichoram. V. N. CLI. * V. N. CLII. & CLIII. CLIV. CLV. * V. N. CLVI. * Gall. ingeie. * V. N. CLVII. & CLVIII.

11. Inferiore autem balteo, quo parietis & cameræ confinium interposita gypso crepido conjungit aut dividir, hic titulus indicat deposita sub altari Sancta sanctorum.

Hic pietas, hic alma fides, hic gloria Christi,
Hic est martyribus crux sociata suis.
Nam crucis e ligno magnum brevis astula pignus,
Totaque in exiguo segmine vis crucis est.
Hoc a Milani sanctæ delatum munere Nolam,
Summum Hierosolymæ venit ab urbe bonum,
Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum Cruce apostolicos quæ sociant cineres.
Quam bene junguntur ligno Crucis ossa piorum,
Pro Cruce ut occisis in cruce sit requies!

V. N. CXXXVIII. a

12. Totum vero extra concham * basilicæ spacium, alto & lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula * intra porticus quaterna longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium vel *in lege Domini meditantium*, præterea memoriis religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent. Omne cubiculum binis per liminum frontes versibus prænotatur, quos * inserere his litteris nolui, eos tamen quos ipsius basilicæ aditus habent, scripsi; quia possent, si usurpare velis, & ad tuarum basilicarum januas convenire, ut istud est:

* V. N. CLIX. * V. N. CLX. Ps. 1. 2. * V. N. CLXI.

Pax tibi sit quicumque Dei penetralia Christi
Pectore pacifico candidus ingrederis.

Vel hoc, de * signo Domini super ingressum picto hac specie, qua versus indicat:

* Id est, signo crucis.

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia: tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Alteri autem basilicæ, qua de hortulo vel pomario quasi privatus aperitur ingressus, hi versiculi hanc secretiorem * forem pandunt.

* V. ep. 28. n. 5. & carm. 24. v. 613.

Cœlestes intrate vias per amœna vireta
Christicolæ; & lætis decet huc ingressus ab hortis,
Unde sacrum meritis datur exitus in paradisum.

Hoc idem ostium aliis versibus ab interiore sui fronte signatur:

b

b Quisquis ab æde Dei perfectis ordine votis
Egrederis, remea corpore, corde mane.

13. Prospectus vero basilicæ non, ut usitatior mos est, Orientem spectat, sed ad domini mei beati Felicis basilicam pertinet † memoriam ejus aspiciens: tamen cum duabus dextra lævaque * conchulis intra spatiosum sui ambitum apsis sinuata laxetur, una * earum immolanti hostias jubilationis antistiti patet, altera * post sacerdotem capaci sinu receptat orantes. Lætissimo vero conspectu tota simul hæc basilica c in basilicam memorati Confessoris aperitur trinis arcubus paribus, perlucente * transenna: per quam vicissim sibi tecta ac spatia basilicæ utriusque junguntur. Nam quia novam a veteri paries apside cujusdam monumenti interposita obstructus excluderet, totidem januis patefactus a latere Confesoris quot a fronte ingressus sui foribus nova reserabatur, quasi * diatritam speciem ab utraque in utramque spectantibus præbet, sicut datis inter utrasque januas titulis indicatur. Itaque in ipsis basilicæ novæ ingressibus hi versiculi sunt.

† Id est, tumulum. * V. N. CLXII. CLXIII. & CLXIV. c * V. N. CLXV. * V. N. CLXVI.

*Alma domus triplici patet ingredientibus * arcu,*
Testaturque piam janua trina fidem.

* V. N. CLXVII.

14. Item dextra lævaque Crucibus minio superpictis hæc epigrammata sunt:

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet.
Quæque super signum resident cœleste columbæ
*Simplicibus * produnt regna patere Dei.*

* V. N. CLXVIII.

Item de eodem:

Hac cruce nos mundo, & nobis interfice mundum.
Interitu culpæ vivificans animam.

a Sic reposuimus juxta MSS. codices Reg. & Vien. & edit. Schot. Verissima lectio. Alii codices *Melanæ*. Vide Not. CXXXVIII.

b MSS. Reg. & Vien. *Quisque Domo Domini*.

c Sic emendavimus ex MS. codice Vien. Prius erat, *in basilica*.

Nos

AN. 403. AN. 403.

Nos quoque perficies placitas tibi Christe columbas,
Si vigeat puris [a] *pax tua pectoribus.*

15. Intra ipsam vero transennam (qua breve illud, quod propinquas sibi basilicas prius discludebat, intervallum continuatur) A e regione basilicæ novæ super medianum arcum hi versus sunt:

Ut medium valli pax nostra resolvit Jesus,
Et cruce discidium perimens duo fecit in unum:
Sic nova, destructo veteris discrimine tecti,
Culmina conspicimus portarum fœdere jungi.
Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
* V. N. CLXIX. *Cantharus, intrantumque manus lavat * amne ministro.*
Plebs gemina Christum Felicis adorat in aula,
* V. N. CLXX. *Paulus * apostolico quam temperat ore sacerdos.*

Hæc vero binis notata versiculis epigrammata super arcus alios dextra lævaque sunt. B

In uno hoc:

Attonitis nova lux oculis aperitur, & uno
Limine consistens geminas simul aspicit aulas.

In altero hoc:

*Ter geminis geminæ patuerunt * arcubus aulæ,* * V. N. CLXVII.
Mirانturque suos per mutua limina cultus.

Item in iisdem arcubus a fronte, quæ ad basilicam domini Felicis patet, mediana, hi sunt:

Quos devota fides densis celebrare beatum
Felicem populis diverso suadet ab ore,
Per triplices aditus laxos infundite cœtus:
Atria quamlibet innumeris spatiosa patebunt.
Quæ sociata sibi per apertos comminus arcus,
Paulus in æternos antistes dedicat usus.

In aliis isti bini:

Antiqua digresse sacri Felicis ab aula,
In nova Felicis culmina transgredere.

Item:

Una fides trino sub nomine quæ colit unum,
Unanimes trino suscipit introitu.

16. In secretariis vero duobus, quæ supra dixi circa apsidem esse, hi versus indicant officia singulorum.

A dextra apsidis:

* V. N. CLXXI. *Hic locus est veneranda * penus qua conditur, & qua*
Promitur alma sacri pompa ministerii.

A sinistra ejusdem:

* V. N. CLXXII. *Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,*
Hic poterit residens sacris intendere libris.

De fundana basilica.

17. Egrediamur jam Nolana hac basilica, & in Fundanam transeamus. Fundis nomen oppido est, quod æque familiare mihi fuit dum maneret possessio, quam illic usitatiorem habui. Itaque vel ad pignus quasi civicæ caritatis, vel ad memoriam præteriti patrimonii, basilicam dare in ipso oppido, quoniam & indigebat, ruinosam & parvam habens, voti fuit. Propterea & hos versi- C culos adjiciendos putavi, quos illi in hoc oppido dedicandæ basilicæ paravimus. Nam adhuc in opere est, sed propitio Deo dedicationi propinqua. Quod tamen ea mihi maxime ratio persuasit, quia & in hujus apside designatam picturam meus Victor adamavit, & portare tibi voluit, si forte & eam de duabus elegeris in hac recentiore tua pingere, in qua æque apsidem factam indicavit. Sed de hac apsida an abside magis dicere debuerim, tu videris: ego nescire me fateor, D quia hoc verbi genus nec legisse reminiscor. Verum hanc quoque basiliculam, de benedictis apostolorum & martyrum reliquiis sacri cineres, in nomine Christi Sanctorum Sancti, & Martyrum Mertyris, & Dominorum Domini, consecrabunt. Ipse enim testatus est se vicissim confessorum suorum confessorem futurum. Ideo super [b] hac propter picturam gratia * geminatus est titulus. * V. N. CLXXIII.

De pictura.

Sanctorum labor & merces sibi rite cohærent,
Ardua crux, pretiumque crucis sublime, corona.
Ipse Deus, nobis princeps crucis atque coronæ,
Inter floriferi cœleste nemus paradisi,
Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agnus ut innocua injusto datus hostia leto.

[a] Cum Sacchino ita emendatum, refragantibus omnibus codicibus; quod & sensus postulat, & confirmant n. 12. duo priores versus. Ante erat, *pars*.

[b] Sic emendavimus juxta MS. codicem Vien. Alii. *præter*,

Ali-

AN. 403. AN. 403.

* V. N. CLXXIV.

*Alite * quem placida sanctus perfundit biantem*
Spiritus, & rutila Genitor de nube coronat.
Et quia præcelsa quasi Judex rupe superstat,
Bis geminæ pecudis discors agnis genus bœdi
Circumstant solium: lævos avertitur bœdos
Pastor, & emeritos dextra complectitur agnos

De reliquiis.

Ecce sub accensis altaribus ossa piorum
Regia purpureo marmore crusta tegit.
Hic & apostolicas præsentat gratia vires
Magis in parvo pulvere pignoribus.
* V. N. CLXXV. *Hic pater Andreas, & magno nomine * Lucas,*
Martyr & illustris sanguine Nazarius;
Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Secula; Protasium cum pare Gervasio.
Hic simul una pium complectitur arcula cœtum:
Et capit exiguo nomina tanta sinu.

18. Hæc interim, mi frater, & alia hujusmodi opera visibilia de terrenis in terra labore moliebar: sed *benedictus Dominus die quotidie, qui facit mirabilia solus*: sicut *convertit petram in stagnum aquæ*, sic & terrena cœlestibus mutat; & hanc nobiscum, quamquam de suis & hic & ibi rebus permutationem facere dignatur; ut quæ corporaliter moliebar in terris, latenter in cœlis per ipsum ædificentur; tunc revelanda nobis, cum * specie videbimus, quæ nunc per fidem providemus. Itaque hic seminamus, & ibi [a] metimus: hic spargimus, & ibi congregamus: hic vivimus, & ibi conversamur: hic accingimur, & ibi militamus: hic pugnamus, & ibi vincimus; vel si istic vincimus, ibi coronamur. Ita quod istic manu struimus; illic fide condimus. Et harum nobis quamvis terrestrium ædificatio fabricarum si voto & studio spiritali struatur, beata cœlestium est præparatio mansionum. Hæc enim ædificantes in Domino ex adeptu fidei, ædificamur ipsi a Domino per ejusdem fidei profectum. Nam & Evangelicus ille Centurio exemplum nobis est ad spem certam mercedis æternæ, hujus specialiter operis gratia recipiendæ; qui ad promerendam filii sanitatem, & ipsum Dominum Jesum fidei suæ prædicatorem habendum eo potissimum meriti valuit, quod plebs Domini, quæ tunc adhuc in Judæis tantum erat, illi de Synagogæ ædificatæ testimonio suffragata est.

Ps. 67. 20. Ps. 71. 18. Ps. 113. 8. * al. facie 2. Cor. 3. 18. 1. Cor. 13. 12. Galat. 6. 8. Joa. 14. 2. Matth. 8. 5. Luc. 7. 5.

19. Quid igitur miseri nunc quiescimus oscitantes, & quasi non conducti mercenarii, in tumultuoso hujus seculi foro vacua manu stamus? vel si conductis nobis debere patrem familias suum denarium cogitemus, ut aliquid in vinea ejus operemur, id ipsum quasi indebitum gratumque præstantes, imputare etiam meditamur Domino, tamquam illi potius quam nobis profutura faciamus. O miseri homines! largiri nos aliquid credimus: negotiamur, & liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; & quidem tanto avariores cupidissimis terræ fœneratoribus, quanto amplius est cœlestia de terrenis, & beata de miseris egenisque rebus emere; quam terrena terrenis, & labentibus lapsura mercari, & Dominum quam * hominem fœnerare. Damnatur in Lege *qui pecuniam suam dederit ad usuram, & munera super innocentes acceperit*: ecce Evangelii gratia ostendit nobis, quomodo eadem crimina ad innocentiam sanctitatemque mutentur; nec pœnæ, sed premii retributio consequatur, si tantum in præcepta divina salutaris cupiditate fidei convertantur. Da ad usuram pecunias tuas, sed Christo; & salutaris usura est.

Matth. 20. 6. Luc. 16. 9. * V. N. LXX. Exod. 22. 25. Lev. 25. 36. Deut. 23. 19. Ps. 14. 5. Prov. 19. 17. Eccli. 29. 1.

20. Item in seculo corrupti muneribus reorum judices condemnantur: sed quisquis homo præventus in aliquo peccato, diffidens innocentiæ tuæ, affers pretium salutis tuæ Judici nostro, ne verearis quasi corruptionis injuriam justitiæ Dei facere. Accipit a te Christus libens salutis tuæ pretium, quia *mavult misericordiam quam sacrificium*. Sed forsitan quæris, ubi illum invenies, & qua incorrumpas via quem non vides. *Surge*, inquit, *qui dormis, & [b] erige te a mortuis, & attinges Christum*: hoc est, discute carnalis inertiæ somnum, & depressam cogitatione terrena mentem a mortuis curis, hoc est conversatione carnali, erige, attollens & dirigens in Dominum animam tuam, *& attinges Christum*. Operando præceptis ipsius, videbis eum in omni paupere, tanges eum in

Exod. 23. 8. Deut. 16. 19. Osee 6. 6. sec. LXX. Matth. 9. 13. Ephes. 5. 14.

a Ante erat, *metemus*. Correctionem nostram probant ea quæ sequuntur.

b Ita MS. Reg. cum editis quatuor. Vera lectio quæ confirmatur ex sequentibus & ex epist. 9. ad Amandum num. 2. MS. Vatic. cum edit. Rosv. *erigere*.

omni

AN. 403. Matt. 25. 40. omni hospite: quoniam sibi fieri ipse testatur, quæ in ejus nomine minimia ejus fiant. Ecce nobia jam costat quomodo videas invisibilem, & inapprehensibilem comprehendaa. * V. ep. 40. num. 7. Ergo nunc istic * pauperemur, ut tunc ibi locupletemur. Nunc ploremus, ut tunc gaudeamus. Nunc esuriemus, ut tunc saturemur. Matt. 26. 11. *Omni*, inquit, *tempore pauperes vobiscum habetis*. Vides quia nulla nobis occasio est beneficentiæ umquam procrastinandæ, cum, si voluntas nostra non absit, pauper in promptu sit.

21. Commodemus ergo securi nunc egeno, & in pauperibus suis Christo, ut ex ejus abundatura in iisdem gloria participare possimus. Propterea enim Dominus ipse præmonet, dicens: Luc. 16. 9. *Facite vobii amicos de iniquo mammona*. Vides quomodo Omnipotens faciat de nocte lucem, & de iniquitate justitiam? *Ut cum defeceritis*, inquit *recipiant vos in tabernacula æterna*. Quia vicissitudine quadam copiæ vel inopiæ humanum genus temperatur, quod in illo inferno divite, & superno paupere Evangelicus sermo patefecit, Luc. 16. 19. ut intelligamus consilium communia Autoris, quo divitem pauperi, & pauperem diviti præparavit, ut abundans egentia substantia alimoniæ fit, & opulento inops materia justitiæ: 2. Cor. 8. 14. *ut fiat*, sicut Apostolus dixit, *æqualitas*: & in illo seculo repensanda illia egestate præsenti opibus æternia, redundet illorum abundantia ad inopiam nostram, si nostra istic abundantia ad illorum indigentiam commodaverit. Seminemus ergo illia carnalia, ut metamus ab illis spiritalia. 1. Cor. 9. 11. Laboret nunc de terrenis manus, ut tunc de cœlestibus anima reficiatur. Spes præsens ædificet rem futuram. Faciamus istic tecta, quæ nos illic tegant. Pascatur istic pauper, ubi me divite eget; ut me illic pascat, ubi me egente saturabitur. Videte comercium spiritale; &, si potestis negate nos avaros, qui terram vendimus & triburum, ut immunitatem regni cum æternitate coemamus.

22. Fragilem arenam jacimus, ut domum Gen. 11. 4. fundemus æternam, & de vilibus attingamus astra cæmentis: de quibus non illam confusionis & superbiæ turrem destruendam opere irrito machinamur, sed in ipso angulari lapide fundamur, ut surgamus per ipsum in Ephes. 2. 20. Ps. 60. 4. ipsius plenitudinem, qui est *turris fortitudinis a facie inimici*. Hanc ipse nos turrem Luc. 14. 28. ædificare, computatis ante sumtibus, jubet, ne interrupta ædificatione defecti, temeritatis improvidæ notam, & dignam irrisionem frustra audacia ignaviæ perferamus. Sumtus autem noster fides firma est. Ergo & secundum veritatem Dei credens, qui spes, & opes & Ephes. 2. 21. vires suas Dominum Jesum habet, ejus omnis

A ædificatio compacta crescit, & surgit in conscensionem in plenitudinem Dei. AN. 403. Ps. 126. 1. Itaque *nisi Dominus ædificaverit domum, vano ædificantes labore* sudabimus. Sed ne, vel perfecta licet, cooperante Domino, ædificatione, resupini securas manus remittamus, adjicit Scriptura divina, quod etiam ædificatam domum nisi Deus idem custodiat, irrita servanrium cura vigilabit. Ibid.

23. Oremus ergo Dominum, ut dum nos illi foria ædificamus domicilia quæ videntur, B ille in nobis intus ædificet illa quæ non videntur, *domum* videlicet illam, ut * Magister ait, *non manufactam*: quam ingressi intelligemus in novissimo, *videntes* scilicet *facie ad faciem quod in ænigmate nunc videmus, & ex parte cognoscimus*. * Id est, Paulus. V. ep. 23. n. 24. 2. Cor. 5. 1. 1. Cor. 13. 12. Sed nunc, dum adbuc in tabernaculo istius corporis constituti, quasi sub illius antiqui tabernaculi pellibus in Exod. 25 40. & 26. 30. deserto & tentoriis agimus, præcedente nos per istiua orbis aridam Dei verbo, vel *in columna nubis*, ut *obumbret super caput nostrum* Exod. 23. 20. Exod. 13. 21. & 24. 19. Ps. 139 8. C *in die belli*: vel *in columna ignis, ut cognoscamus in terra* cœlestem *ejus viam*; Exod. 13. 21. Ps. 66. 3. oremus, ut per hæc nunc Ecclesiæ *tabernacula ingrediamur usque ad domum Dei*; Psal. 41. 5. juxta Psalt. Rom. ubi & ipse Dominus, ille summus & *factus nobis a Domino*, Dan. 2. 35. & *excisus a monte*, & idem auctus in montem Ps. 117. 23. *lapis* exstat, qui *est mirabilis in occulis nostris*. Apoc. 1. 8. 1. Cor. 10. 4. Ipse se nunc ædificationi nostræ & fundamento præstet & culmini, quia ipse est *initium & finis*. Matth. 7. 24. 1. Cor. 3. 12. Exod. 1. 14. & 5. 7. Super eamdem petram, nam & *petra Christus est*, extra quam nemo potest do- D mum stabilem fundare, non stipulam, aut fœnum, & paleas, sicut in Ægypto servientes in cophino, manus congerant; ne luteis ædificiia operum sordidorum laterem, ut ajunt, lavemus, & incurvati oneribus laborum servilium devertamus dorsum nostrum a Domino; a quia ut conversos ad se reficit lumine, ita aversos afficit cæcitate. Ps. 80. 7.

24. Videamus autem ædificantes, quid de nostra fragili terrenaque substantia dignum divino fundamento superædificare possimus, 1. Cor. 3. 10. 1. Pet. 2. 5. ut ab ipso principali lapide vivificati, lapi- E des in fabricam templi cœlestia aptemur. Aurum sensus nostri & sermonis argentum confiemus in Christo, ut nos in hujus mun- Sap. 3. 6. di fornace purgatos, aurum ignitum, & moneta imaginia suæ dignum ipse placitarum sibi animarum discussor efficiat, nosque ipsos illi de operibus luminia pretiosos lapides afferamus. Neque in cordibus ligni duritia stolidi, neque in operibus fœnea siccitate aridi, neque in fide vel caritate mobiles & infirmi levium fragilitate palearum; sed ut opus arbi- F trii nostri non arsurum pareat, & inconcussum pacifica operatione consurgat; oremus Al- Ps. 121. 6. tissimum eam pacem ædificationis nostræ, qua paries ille aliquando in templi murum factus

a Reposuimus *quia* ex MSS. Reg. & Vien. & editis *S. Paulin. R. I.* codicibus quatuor. Edit. Rosv. *qui.*

AN. 403. est, ut *malleus, & securis, & omne vas ferreum non audiatur in ea*: nec sicut postea in ejusdem templi reparatione, inimica Persarum invidia fabricam resurgentem hostilis impediat & interrumpat incursus. Sic enim in domum orationis & pacis perficiemur, si nulla nos carnalium cogitationum cura concidat, nullus quietem nostram seculi tumultus interstrepat. Malleus enim nobis cura victus & cura vestitus est: securis & ferrum nobis cupiditas temporalium, & nocturnus mortuis timor, & livor inimicus, & res hujus seculi; in cujus aut malæ cura, aut bonæ amore anima conditur, mens compeditur; & pax bonæ voluntatis, quæ compositis religioso silentio sensibus confirmatur, atque orationis intentio, quæ inoffensa de libero & puro corde dirigitur, carnalium oblatratione curarum, quasi interstrepente malleo, vel securi feriente, convellitur. Sed *quia major est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo*, potens est *Dominus conterere satanam sub pedibus nostris*, ut impleatur & illa pro nobis Prophetia: *Contritus est malleus universæ terræ*.

(Margin: 3. Reg. 6. 7. sec. LXX. — 1. Esd. 4. 4. — 1. Joh. 4. 4. — Rom. 16. 20. — Jer. 50. 23.)

25. Expedit autem nobis, ut etiam ædificatum cordis nostri templum sæpe Dominus Jesus revisat, veniens in flagello timoris sui, ut ejiciat de nobis mensas nummulariorum, & venditores boum vel columbarum; ne quod avaritiæ commercium animus noster exerceat, neque in nostris sensibus tarditas boum stabulet: quia *ubi non sunt boves, præsepia munda sunt*. Neque simus innocentiæ nostræ vel divinæ gratiæ venditores, ne faciamus orationis domum speluncam latronum. Expurgatis enim omni malitiæ fermento sensibus nostris, inambulabit libenter Dominus noster Jesus Christus: & velut in illis quinque porticibus spatiabitur Sapientia, virtus Dei, quæ *sanat omnes languores nostros*. Nam & in anima nostra multi, sicut in illa ad Piscinam olim medentem porticu, jacent ægri & debiles: [a] quam si adeat Dei verbum, & avaritiæ lepram, & invidiæ ferruginem, & intemperantiæ cæcitatem, & iracundiæ phrenesim, & luxuriæ paralysim præcepto medente, depellet; & nos non solum ad sanitatem innocentiæ, sed etiam ad firmitatem patientiæ refectos, jubebit illico non solum exsurgere de infirmitatis lectulo, sed etiam ipsum lectum tollere, ut portemus validi, quo portabamur infirmi. Quod profecto etiam in spiritali vel ægritudinis vel sanitatis nostræ genere completur, cum carnem nostram, cui ut lectulo dediti jacebamus in vinculis vitiorum & infirmitate virtutum, postea in verbo Dei per gratiam Jesu Christi ad bonam incorruptamque mentem, renovato interiore, sani quasi

(Margin: Matt. 21. 12. — Marc. 11. 15. — Prov. 14. 4. juxta LXX. — Matt. 21. 13. — Luc. 19. 46. — 1. Cor. 5. 7. — Johan. 5. 2. — Ps. 102. 3. — Joh. 5. 8.)

A grabatum illud tollimus, & spiritu prævalente portamus, ferentes ipsam sequentem quo volumus: in qua infirmabamur exspectantes alienam opem, semperque præventi celeritate Piscinam occupantium: quia non erat qui porrigeret manum, neque qui salvos faceret; donec ipse legatis & angelis major, (quippe ut prophetarum & angelorum Dominus) adveniret, & omnem infirmitatem nostram miserando susciperet, assumendo purgaret, *& animam esurientem repleret bonis*,

B *& juberet nos abire in domum* nostram, illam (ut supra dixi) *non manufactam*: in qua vox lætitiæ & salutis, & ipse omnibus suis Christus habitatio, & regnum, & rex erit, testante Apostolo: Quia *semper cum Domino erimus*: cui honor, & gloria, & potestas in secula.

(Margin: AN. 403. — Isa. 53. 4. — Ps. 106. — Joh. 5. 2. — 2. Cor. 5. 1. — Ps. 117. v. 15. — Psalt. Rom. — 1. Thess. 4. 16.)

EPISTOLA XXXIII.*

(Margin: * Scripta videtur anno 403.)

C *Scribit Alethio qui aliquid operis a Paulino poposcerat, & dicit se minus idoneum qui ejus satiare valeat desiderium. Is Alethius postea in episcopatu Cadurcensi successit Florentio fratri. V. Dissert. 3. num. 2.*

Beato & merito venerabili ac dilectissimo fratri * ALETHIO, PAULINUS.

(Margin: * V. N. CLXXVI.)

1. DEO gratias, qui odorem gratiæ in te suæ per eloquia litterarum tuarum manifestavit mihi. Per fratrem enim carissimum in Deo Victorem meum, hoc mu-

D nere militantem Deo, ut fraternæ serviat caritati, seque nobis per longinqua terrarum intervalla * discretis, impigrum annuis discursibus tabellarium præbeat, & religiosissimis officiis mutuo visitantium corporalem laborem spiritali impendat affectu: per hunc ergo fratrem & conservum in Domino, qui communis & unanimus; nam & vobis ea se, qua nobis insitus est, acceptissimum gratia gloriatur, per hunc inquam, mihi sanctæ venerabilis frater, tam dulce quam insperatum mihi munus accepi, epistolam tuam; in

E qua nobis bonus cordis tui thesaurus apparuit, ut merito percepta officii tui benedictione gauderem, cum faciem interioris tui castissimo speculatus eloquio, quantum in te mihi a Domino adjutorium [b] confetat, agnoscerem.

(Margin: 2. Cor. 2. 14. — * Id est, separatis, distantibus. V. ep. 29. n. 9. — Matt. 12. 35.)

2. Sed in iis quæ mihi injungenda dives inopiæ æstimator putasti, sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti: fama tamen, quantum intelligo, Dominici o-

F peris persuadente inductus es, ut secundum opus Domini, quo nobis curam redemtionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque & oris opes suppetere nobis arbitra-

[a] MS. Reg. *quæ si audiat*.
[b] Ita MS. Vien. & edit. Chiffiet. favente edit. Schot. Alii codices, *conferam*.

AN. 403.

A teris. Sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquæ, quantum sitis? unde tale poculum, quod digne bibas? unde [a] tanti panes, quantos postulas? Sed ipse tibi autor injuriæ tuæ eris diutius esurire, qui Evangelicos lucis & vitæ cibos in alta hujus seculi nocte desiderans, somnolenti & pauperis amici egenam penum pulsas; qui flumina aquæ vivæ sitiens; arentem venulam scalpis, & humorem de pumice conaris exprimere. B Aut enim nullus mihi de * inspirantiæ siccitate, aut amarus de malitiæ fons intus est; quem utinam orationes & litteræ tuæ sæpius impensæ mihi [b] exundare ac dulcescere faciant fidei tuæ ligno, & eloquii suavitate; ut & verbo Dei, quod bonus minister pio ore depromseris, quasi virga Prophetæ percusso [c] cordis. *

Margin: a; Luc. 11. 5. — Joh. 7. 38. — * Latin. & Sacchin. f. insipientiæ. — Exod. 15. 25. — Exod. 17. 6. — b — * cetera desunt. — c

XXXIV. SERMO

DE GAZOPHYLACIO. *

C *Eloquenter, erudite, ac pie beneficentiam in pauperes prædicat.*

Margin: * V. N. CLXXVII. — * Alias Epistol. XXXIV. f. anno 403. & missus cum superiore epistola.

1. NON frustra, dilectissimi mei, jumentis præsepe ponitur, neque tantum ad speciem videndi jacet; mensa etenim quædam est, quamlibet irrationabilium animantium, tamen ab hominum ratione composita, ut per eam quadrupedia cibum capiant. Quod si ii, qui præsepia ædificare curaverint, negligant pabulum inferre, [d] proclivius tabida inopi stabulo jumenta deficient, & non pascentia fames depascitur animalia. D At illi dignum negligentia vel avaritia damnum de toto capessent, quibus præsepis parandi tantum labor fuerit, & replendi cura defuerit: pariter enim cum animalibus mortuis & usum præsepis amittent; duo gravia damna juste ferentes, qui unum necessarium utilis impendii sumtum pepercerint ministrare. Hoc igitur exemplo, dilectissimi, cavere debemus, ne damnum animæ & dispendium salutis adeamus, negligentes in Ecclesia positam a Domino mensam indigentibus, quam despicientibus oculis intuemur, E aut aridis manibus præterimus. Absit, quæso, ab animis vestris tale contagium. Facile enim serpit cancer avaritiæ in præcordia nullis misericordiæ munita visceribus, captamque vipereis alligat vinculis animam, si ab operibus bonis nudam, & materia captivitatis,

Margin: d

A hoc est, infructuosis opibus abundantem serpens inimicus invenerit. Non patiamur ergo mensam Domini, & nobis vacuam, & egentibus inanem relinqui; & visui tantum stare, non usui; ne de negligentia nostra esurientibus expressi gemitus in nos retorqueantur. *Qui* enim *spernit pauperem, exacerbat*, ut scriptum est, *eum qui fecit illum*, hoc est, communem omnium Creatorem: qui sicut refectione inopum gaudet, ita defectione tristatur.

Margin: AN. 403. — Prov. 14. 31 & 17. 5.

2. Excitemus ergo nos ab inertiæ somno, B &, vel ut negligentiæ torporem discutiamus, vel avaritiæ vincla rumpamus, inspiciamus diligenter in omnia verba, præcepta, promissa, opera, consilia Salvatoris nostri Dei; reputemusque nobiscum, cur hæc mensa, & quo autore proposita sit in atriis domus Domini, in conspectu omnis populi ejus; quodque maxime considerandum est, cui bono, qua gratia, in quem fructum locata [e] prænitcat & pateat. Consule ipsa veritatis oracula, & respondebit tibi Propheta: *Qui miseretur pauperi, Deum fœnerat.* C Cœlestis igitur trapezitæ hæc mensa est, thesaurum vitæ struens, & ad margaritam negotiandam Dei fœnus exercens. Qui enim * fœnerat pauperes Domini, præstolatur a Domino retributionem mercedis æternæ. Sed & beatus apostolus Paulus nos docens, inter sollicitudines omnium Ecclesiarum non minimam sibi curam pauperum esse testatur; ait enim, *Tantum ut pauperum memores simus, quod studui [f] facere idipsum.* Idem alibi clamat: *Nihil intulimus in hunc mundum, verum nec auferre possumus*; & iterum: *Quid enim habes quod non acceperis?* D Atque ideo, dilectissimi, non ut de proprio restricti simus, sed ut de credito fœneremus. *Dispensatio* enim, inquit, *nobis credita est*; & temporalis pecuniæ usura communis, non privatæ rei æterna possessio. Si cognoscas eam temporaliter in terra tuam, poteris in cœlestibus tibi facere perpetuam: si reminiscaris in Evangelio illos susceptores Domini talentorum, & quid cuique paterfamilias reversus retribuerit, scies quanto sit utilius ponere ad mensam Domini multiplicandam pecuniam; E quam sterili fide [g] nullo reditu creditoris, magno inutilis servi dispendio, in sola pœnarum illius incrementa esse servatam.

Margin: e — Prov. 19. 17. — Matt. 13. 45. — * V. N. LXX. — Galat. 2. 10. — 1. Tim. 6. 7. — f — 1. Cor. 4. 7. — 1. Cor. 9. 17. — Matt. 25. 14. — g

4. Festina igitur illam potius vocem mereri ut audias: *Euge bone serve, intra in gaudium Domini tui*; quam illam, *Serve nequam*

Margin: Matt. 25. 21. — Luc. 19. 22.

[a] Sic MS. codex Vien. cum edit. Chiffl. Alii, *tantos*.
[b] Ita emendavimus ex MS. Vien. & editis Chiffl. & Schot. MS. Reg. cum tribus editis, *exundarent*, *dulcescere*. Rosv. *exundanter dulcescere*.
[c] Ita omnes codices præter Vatic. & Rosv. in quibus, *corde*.
[d] Sic reposuimus ex MS. codice Viennensi, edit. Chiffl. & Latin. Ante erat, *proclivi*.
[e] Ita emendavimus ex MSS. codicibus Reg. & Vien. & editis Grav. Schot. & Chiffl. Alii duo editi, *pertineat*, Ed. Rosv. *pervideat*.
[f] Ita Scriptura sacra, MS. Reg. & edit. Chiffl. In aliis editis codicibus male interpungebatur, *quod studii facere. Idipsum idem*, &c.
[g] Vulgatam retinuimus lectionem quoadusque ex MSS. codicibus major lux affulgeat. MSS. enim Reg. & Vien. *quam sterili fide odiosam reminiscant quare nullo*, &c. Nec placet Chiffletii correctio, *quam sterili fide odiosam reminisci a te avare, nullo reditu creditoris ..... servatam*.

AN. 403.

A & piger *de ore tuo te judico*, & reliqua quæ nota sunt; misso inutili in tenebras exteriores, ac talento ejus illi qui multiplicatis creditis abundabat, adjecto. Matt. 25. 29. Luc. 19. 26. *Omni enim*, inquit, *habenti dabitur, non habenti vero & id quod habet auferetur*. Reminiscamur & illius viduæ, quæ pauperum cura sui negligens, totam victus sui substantiam, futuri tantum memor, Judice ipso teste, vacuavit: Alii Mar. 12. 43. Luc. 21. 3. & 4. enim, inquit, de abundantia sua superante contulerunt; illa vero multis forsitan & B pauperum egentior, cui duo minuta omnis census erant, sed animo cunctis divitibus opulentior; solas mercedis æternæ opes spectans, cœlestis avara thesauri pariter sibi totum ejus substantiæ quæ de terra sumitur & in terram revertitur, abdicavit. Misit quod habebat, ut quod non viderat, possideret. Misit corruptibilia, ut immortalia compararet. Non despexit illa paupercula dispositam a Deo ordinatamque rationem de receptione venturi; & propterea non fuit C immemor ejus ipse dispositor, jamque sententiam suam ipse mundi arbiter [a] præcucurrit; & quam in judicio coronaturus est, in Evangelio prædicavit.

5. * Fœneremus igitur Dominum de [b] donis Domini: nihil enim sine ejus munere possidemus, sine cujus nutu nec ipsi sumus. * V. N. LXX. Et nos præcipue, quid nostrum putemus, qui majori & speciali debito non sumus nostri? & non solum quia facti a Deo, sed & emti sumus. 1. Cor. 6. 20. Gratulemur autem quia magno emti, quippe sanguine ipsius Domini: quo pretio & viles & vænales esse desistimus, quia vilior servitute libertas liberum esse justitiæ. D Talis etenim liber servus peccati & captivus est mortis. Matt. 25. 40. Sua igitur Domino dona referamus; demus illi qui in omni paupere accipit. Matt. 11. 12. Demus, inquam, gaudentes, & recipiamus ab ipso exsultantes. Placet enim ipsi talis injuria, ut vim regno ipsius inferamus, bonis operibus cœli claustra frangentes. Dominus enim noster, qui *solus bonus*, Matt. 19. 17. ut *unus Deus*, non avaritiæ studio accipere desiderat, sed largitatis affectu. Quid enim non habeat, qui omnia dedit? Aut quid non E possideat qui ipsos possidet possidentes? quia omnes viri divitiarum in manibus ejus; sed immensa ejus justitia pariter & bonitas de ipsis muneribus suis vult sibi munera invicem fieri; ut sibi materiam erga te beneficentiæ pariat, quia bonus est: & tibi faciat meritum, quod digne recipias, quia justus est.

6. Patent igitur thesauri bonorum illius, & divitiæ bonitatis ejus in promtu sunt, ut A unusquisque non exspectet accipere, sed ultro sibi rapiat quantum velit. In hoc enim nos fecit bonus Dominus & Pater sanctus, ut nostro bono essemus boni. Ps. 15. 2. Nam quo ille indigeret extrinsecus bono, qui totus ipse quantus est, bonitas & beatitudo est? Ob hoc, quantum in ipso est, carissimi, *omnem hominem vult salvum fieri*, 1. Tim. 2. 4. [c] quia in omni homine opus suum diligit; & impense tibi largus est de suis opibus, si tu tibi ipse non sis invidus & avarus de iis quæ Deus tua fe- B cit, non ut causa tibi ad mortem, sed ut pretium ad vitam forent. O abundantia bonitatis Dei! vult fœnerari ex iis, quæ ipse largitus est: cupit debitor fieri donorum suorum, ut cum multa tibi ratione tuam reddat usuram.

7. Propera igitur, frater tam ubere tibi obstringere debitorem, ut & amicum te ex servo vocet; Joh. 15. 15. & in tuis terrestribus nummis te expertus fidelem, de suis cœlestibus thesauris divitem faciat. Ne trepides, ne cuncte- C ris, ne parcas. Esto violentus Deo, rape regna cœlorum. Matt. 11. 12. Qui vetat aliena contingi, sua gaudet invadi: & qui damnat avaritiæ rapacitatem, laudat fidei rapinam. Pransores tui dudum stant pro foribus tuis, tempus & regem mensæ opperientes. Tu convivas moraris: curre sollicitus, ne diutius maneant jejunantes; & injuria eorum excitetur Prov. 14. 31. is qui fecit illos, & qui illos bono tuo pauperes fecit. Nam potuerat, dilectissimi, Dominus omnipotens æque universos divites facere, ut nemo indigeret altero: sed infinitæ bonitatis consilio sic paravit misericors & miserator Dominus, ut tuam in illis men- D tem probet. Fecit miserum, ut agnosceret misericordem. Fecit inopem, ut exerceret opulentum. Materia divitiarum tibi est fraterna paupertas, si intelligas super egenum & pauperem; Ps. 40. 2. nec tibi tantum habeas quod accepisti, quia ideo & illius partem tibi in hoc seculo contulit Deus, ut tibi deberet quidquid de suis donis tuo voluntario affectu indigentibus obtulisses, ac te vicissim in æterna die de illius parte ditaret. Per ipsos enim nunc accipit Christus, & tunc pro ipsis Matt. 25. 40. E rependet. Docet enim nos & Evangelicus ille dives a tartaro, & in Abrahæ sinu jam non mendicus [d] Eleazarus, Luc. 16. 24. qui in illa pœnali ardentis divitis egestate refrigerio vitæ affluebat; docet, inquam, istud exemplum, vicissitudinem esse istic & illic humano generi distributam; repensandumque illic pauperibus, quod istic videtur negatum: & contra, divites qui pauperibus istic inopes

[a] Ita restituimus ex MS. codice Vien. & edit. Chiffl. postulante sensu. Alii, *præcurrit*.

[b] MS. Reg. & editi s *bonis*; utraque lectio recepta. Ea quam reposuimus ex MS. codice Vien. & edit. Chiffl. confirmatur ex sequentibus, & n. 6. & 7.

[c] Sic emendavimus ex MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. Alii codd. *largitus*.

[d] MS. Reg. *Eleazar*. Ita & apud Prudentium Cathemerin. hym. 10. v. 154. *Eleazar* in MSS. codicibus legi asserit N. Heinsius in Notis, indeclinabile nomen, pro *Lazarus* de quo Lucas in Evangelio c. 16 v. 29. & seqq. Vide quæ diximus de hac voce ad epist. 13. ad Pammach. num. 17.

fue-

AN. 403. fuerint, nihil de pauperum felicitate capturos; mendicitatemque perpetuam cum abundantia pœnarum pro injuria pauperum digna ultione referendam.

8. Quare *ambulate*, ut scriptum est, *ut* [Johan. 12. 35.] *filii lucis in lumine dum lumen habetis*; & sic age, Christiane, dum resipiscendi & pro- [Matth. 25. 23. Luc. 19. 17.] videndi dies suppetit, ut audire merearis a Domino: *Euge bone serve, quia in paucis fidelis fuisti, supra multa te constituam*. Vide igitur, & intende huic verbo, frater, & noli negligere gratiam quæ tibi oblata est. B Noli descendere vacuus in domum Christi, [Exod. 23. 15. 1. Tim. 3. 15.] *quæ est Ecclesia Dei vivi*. De tuis multis vel parva si tribuas, multam tibi reliquorum tuorum adjectionem parasti. Plurimi te exspectant, & in adventum tuum pendent, circumspicientes quando te videant. Tibi impenduntur cunctorum inopum preces & vota debilium. Vide ne tam pios mutare cogantur affectus, & in querelam preces vertant; & adversum te editi gemitus, quos necessitas laborantium, te non miserante, C confectis extorserit, feriant & * invitent [* f. irritent.] patrem orphanorum, judicem viduarum, & compassorem pauperum Deum.

9 Cave ipsum te tantummodo ames, si [Psal. 67. 6. Psal. 10. 6. Rom. 13. 10. Luc. 10. 36.] te amas, quia iniquitatis est ista dilectio; & *qui diligit iniquitatem, odit*, ut scriptum est, *animam suam: plenitudo autem legis est dilectio proximi*, quod omnis homo homini est germanitate naturæ. Parem ergo curam tui & pauperis gere, ut imiteris imitatorem [1. Cor. 10. 33.] Christi, non tibi, sed aliis utilia curando, ut tui impensius Deo cura sit. D Vide enim quanto crimine te superbia aut avaritia discernat ab eo, cui te Deus opere suo junxit. Refice esurientem animam, & non timebis in die malo ab ira superventura. [Tob. 4. 11. Psal. 40. 2.] *Beatus enim*, inquit, *qui intelligit super egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus*. Operare igitur & excole hanc regionem terræ tuæ, frater, ut, germinet tibi frugem fertilem, plenam adipe frumenti, magno cum fœnore centesi- E mum tibi fructum multiplicati seminis afferentem. [Matth. 13. 8.] In hujus vel possessionis vel negotiationis appetitum & studium sancta & salutaris est avaritia: nam talis cupiditas, quæ regnum cœleste meretur, & bonum perenne desiderat, radix bonorum est. Tales igitur, ut supra dictum est, divitias concupiscite, & hujusmodi possidete patrimonium, quod in centenos fructus vobis creditor [a] pensitet, ut vestros quoque vobiscum bonis perennibus augeatis heredes. F Possessio enim hæc vere magna & pretiosa

A est, quæ possessorem suum non cumulo seculari onerat, sed reditu ditat æterno: quæ lacte & melle manat, & non de alvearibus neque pecoribus expressum dulcium nectar liquorum, sed per flumina læta diffusum suis præbet agricolis. AN. 403.

10. Verum, dilectissimi, non solum ut bona æterna quæratis, sed ut mala innumera vitare mereamini, præsenti sollicitudine & sedula operatione justitiæ providete. Magno enim adjutorio atque præsidio B nobis opus est, & multarum atque indeficientium orationum patrociniis indigemus. [1. Pet. 5. 8.] Adversarius enim noster non quiescit, & in nostrum pervigil hostis interitum obsidet omnes vias nostras, egressusque & aditus omnium diligenter explorat; uniuscujusque vestigiis comes * indiscretus affigitur, ac [b] sepes egressibus nostris objicit, [* id est, inseparabilis. V. ep. 20. n. 5.] & pedibus interserit, ut in plano quoque latentem salebram male cautus offendas. Unde scriptum est: *Sunt viæ quæ videntur* [Prov. 14. 12. & 16. 25.] C *hominibus planæ, novissima autem earum tendunt in infernum*. Quod si securus in plano, neque cautus in lubrico decidas, illico irruit, & lapsum premit; nec parcit omittere, nisi frangat & devoret. Per cuncta igitur cave; dum infers pedem, cuncta circumspice. Ex omnibus enim partibus zabulus imminet, *sicut leo paratus ad prædam*. [Psal. 16. 12.] Neque ipsi terræ tuæ credas, suspenso tibi * immo munito calcandæ vestigio: [* V. N. CLXXVIII] quæ peccatum primi patris in universa ho- D minum carne cognoscens, spinis & tribulis, & serpentibus ac bestiis ferax, senten- [Gen. 3. 18.] tiam Creatoris exsequitur. Multæ prætererea nobis in hoc seculo cruces, innumera discrimina, morborum labes, febrium ignea & dolorum tela grassantur in animas, cupiditatum faces [c] accenduntur, ubique prætenti latent laquei, undique stricti horrent gladii, inter insidias & pugnas vita [Horatius.] transigitur, & per ignes doloso cineri suppositos ambulamus.

E 11. Igitur priusquam in aliquam tantarum ægritudinum labem casu vel merito actus incurras, festina medico susceptus & carus fieri, ut in tempore necessitatis pa- [Eccli. 38. 1.] ratum habeas remedium salutis. Aliud est, quando tu solus oras pro te; & aliud, quando multitudo pro te apud Deum trepidat. Tu taces, & [d] cum taces, illi pro te clamant. Et vident te, & arrident. Inveniunt te, & adsalutant; & egestatis & debilitatis immemores, corpora ipsorum tua sanitate F vegetantur, animæ tuo aspectu vigescunt. Tu quippe ager illis fertilis, tu fundus es

[a] MS. Vien. & edit. Chiffl. *penset*. MS. Reg. cum editis quatuor, *creditor penset*.
[b] MS. Vien. codex & edit. Chiffl. *sæpe se gressibus*. Melior & verior vulgata lectio quam retinemus. Vide ea quæ præcesserunt & subsequuntur.

[c] MS. Reg. & edit. Chiffl. *accedunt*, mendose, ut nobis videtur.
[d] Hæc duo verba absunt a MS. codice Vien. & edit. Chiffl.

fructuo-

AN. 403.

fructuosus; & illi vicissim tibi locuples & pretiosa possessio sunt. Te filiis suis præferunt, & pro te prius quam de se quisque sollicitus, aut cum sua, aut ante suam salutem orat tuam. Non sui negligentes, sed amore translato, in te quisque se diligit, & tuam vitam suæ vitæ precatur; quia tuus fructus illius vita est, & divitiæ tuæ illius opes, [a] & paupertates tuæ illius divitiæ sunt. In omnibus ecclesiis pro te rogant, in omnibus plateis tibi gratulantur; & in locis singulis ad commemorationem tui nominis eriguntur benedicentes Dominum, & absentem te in suis manibus exosculantur. Semper te vident, & numquam te non vident, quia animo complectuntur, quo cernimus absentes. Inscriptus es enim & impressus cordibus eorum per multam tuam in eos humanitatem. Nec famem metuunt, securi ciborum tuorum: neque hiemem pertimescunt, quia tu prævenis & excludis hiemem vestium præparatu. *Beatus homo, quem veniens Dominus inveniet ita facientem.* (Matth. 24. 46.)

EPISTOLA XXXV. *

* Alias XIX. quæ autem 35. erat, nunc 43. Scripta anno 403.

Paulinus commendat Delphini precibus animam demortui fratris sui, & seipsum.

Beatissimo & venerabili, semper nobis [b] desiderantissimo patri DELPHINO,

PAULINUS.

BRevis sanctæ affectionis tuæ litteras magno affectu nobis copiosas, in toto, quo desideravimus, corde suscepimus. Sed quia *omni rei tempus est*, (Eccl. 3. 1. sec. LXX.) nunc ut in tempore contristationis, tempus etiam breviandi sermonis esse visum est. Contristatos autem nos vehementer fatemur, non tam de obitu corporali fratris nostri, quam de negligentia ejus spiritali, qua relinquendarum istic potius curatum, (2. Cor. 12. 14.) quam providendorum illic remediorum memor, posthabenda præposuit, & præponenda posthabuit. Quem oportuit & illa potiora pro se curare, & hæc temporalia pro filiis non prætermittere. Unde petimus, ut paterna affectione compatiens huic nostro dolori meminisse digneris, & illum quondam spiritalem tibi filium gratia Dei fuisse progenitum, & ideo tuæ specialiter curæ hanc esse causam, ne pietatem tuam, quæ nobis filiis gloriabatur, (Luc. 15. 13.) dilapidata hereditariæ portionis substantia confundamus: sed potius ut orationibus tuis condonetur tibi, ut & illius animam vel de minimo sanctitatis tuæ digito [c] distillans refrigerii gutta respergat; (Luc. 16. 24.) & nobis dum tempus est, recurrentibus ad te, & clamantibus: *Pater, peccavimus in cœlum & in te, jam non sumus digni vocari filii tui*: (Luc. 15. 18.) pro confessione peccati divina miseratio te interveniente succurrat. Ne pro absumta patria æterni substantia, quam quotidie peccata nostra dilapidant, obruamur pudore redeundi, & in longinqua regione [d] commorati in custodiam escamque porcorum indignam, quod nefas est, deducamur.

EPISTOLA XXXVI. *

* Alias XX. quæ autem 36. erat, nunc. 45. Scripta anno 403. & missa cum superiore.

Amandi Burdegalensis presbyteri precibus animam sui fratris & seipsum commendat. Successit postea Amandus ille in Burdegalensi episcopatu S. Delphino, & inter Sanctos ipse quoque recensetur in Romano Martyrologio 14. Kalend. Julii.

Sancto & merito venerabili, ac dilectissimo AMANDO,

PAULINUS.

DUlcissimum oris vestri gustum in brevi sanctitatis vestræ sermone libavimus. Nam sicut mellis gutta idem sapit quod totus favus, sic & in uno licet verbo stillicidium linguæ vestræ totum sanctæ animæ vestræ saporem refert: quia quidquid de bono thesauro promitur, bonum atque pretiosum est. (Matth. 12. 35. Luc. 6. 45.) Nec ideo margarita vilis est, quia exigua; sed ideo magis pretiosa, quia & in exiguo modo magnum pretium habet, ita ut, sicut Evangelica quoque testatur autoritas, profligatis etiam comparanda patrimoniis appetatur. (Matth. 13. 46.) Sed & granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exstat in olere. (Matth. 13. 32.) Cujus seminis verbum quia in vobis satum est, & in corde vestro viget, unde cor ardens habetis in via Domini, (Luc. 24. 32.) ideo etiam brevis sermo vester dulcedinem simul ac vigorem verbi cœlestis tenet, & nobis ministrat, ut nos etiam vestræ prudentiæ sale condiamur. (Col. 4. 6.)

2. Et ideo nos quoque imitabimur in hac epistola parsimoniam sermonis vestri, etsi plenitudinem sensus vestri non [e] valeamus imitari; hoc tantum respondentes, quod præcipue cum hæc scriberemus; curæ nobis erat, ex recenti dolore fraternæ divulsionis: quem etiamsi temporaliter ab hoc seculo sciamus assumtum, in illo nobis cito consequendum; tamen ea verius causa

a Ita editi quatuor cum MS. Vatic. Optima lectio. At quo sensu MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. *& divitiæ tuæ illius opes paupertati divisæ sunt?* MS. Reg. *paupertatis*.

b Ita MSS. Reg. & Vien. At editi habent, *desideratissimo*.

c MS. Reg. *destillans*. Sic omnes codices ad epist. 23. ad Severum n. 33. in fine, *quasi rorem in hac seculi molle destillant*. & n. 36. *guttam cœlestis sapientiæ destillare*. Utraque lectio recepta. V. ep. 19. n. 3.

d Ex MS. Viennensi codice emendavimus, *commoratos*. Edit. Scoth. *commorantes*. Ante erat, *commorantium*.

e Ita MSS. codices. Editi, *valemus*.

obisse

AN. 403. obisse lugemus quia ex his quæ gesta ab ipso, [a] [a] in finem ejus velordinata funt, peccatis magis oostris quam votis congrua egisse persPrOv.18.19. peximus, ut mallet ad Dominum debitor transire quam liber. Ob hoe impense rogamus, ut quasi frater, quod nobis in Domino esse dignaris, unanimos fratres juvans, & hanc meritis fidei tuæ mercedem accumules, ut pro eo infirmitati nostræ compatiaris, & orandi labore conspires; Psal. 134.6. ut *misericors & miserator Deus, qui facit omnia in cœlo & in terra, & in mari, & abyssis*, B Deut.32.22. refrigeret animam ejus stillicidiis misericordiæ suæ per orationes vestras. Quia sicut ignis accensus ab eo ardebit usque ad inferos deorsum, ita proculdubio etiam ros indulgentiæ ejus inferna penetrabit, ut [b] roscido pietatis ejus lumine in tenebris ardentibus æstuantes [b] refrigeremur.

3. Ora & pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur; Notum faciat nobis Dominus Psal. 38.5. & 101.25. Job. 2. 14. Psal. 89.9. & 72.10. Isa. 65.20. finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis, & properemus adimplere quod C restat; ut non revolvamur in medio dierum inanium, texentes operibus vacuis araneæ telam, sed dies pleni inveniantur in nobis; ut simus pueri centum annorum morientes, id est, *malitia parvuli, & sensibus perfecti*; Ita [c] fiat, [c] 1. Cor. 14. 20. ut mortui superstitibus exemplo bono salubrem pœnitentiam relinquamus: neque septem dies luctus noster Eccl. 22.13. Matth.5.25. excedat, si consentiamus in hujus vitæ via adversario nostro, id est, spiritui ac verbo Johan.16. 8. & 15. 22. Dei, quod nobis peccantibus adversatur. D Nam & *Spiritus arguit mundum de peccato*; & sermo Dei, ut Dominus in Evangelio contestatur, si ei non pareamus, accusator noster erit, & tradet nos judici Verbo, Matth.5.25. 1. Tim. 4.8. Matth.24. v. 51. & 25. 27. Luc. 19. 23. Jacob. 2.17. Eccli.22.13. Prov. 1. 17. Deut.28.44. Psal. 101.7. & 10. 6. Matth. 22. 13. qui rationem talenti sui usque ad novissimum quadrantem exiget; &, nisi *exercitio pietatis*, quæ *ad omnia utilis est*, duplicatum pecuniæ suæ fœnus receperit, otiosæ fidei partem cum infidelibus ponet: quia proximus infideli est, qui mortuam sine operibus fidem vacuo Christiani nomine gerit. E Et hic est insipiens, cujus luctus omnis temporis est, quia timorem Domini non habens, caput sapientiæ non tenuit. Et factus in cauda est, quia non habitat in medio domus, qui *diligens iniquitatem odit animam suam*, & traditus ministro inferni carceris, *mittitur in tenebras exteriores*, quia secundum exteriorem hominem vixerit. Propterea hic sine fine lugendus est, quia A in ignem damnandus æternum sine fine morietur. AN. 404.

Rom. 5. 1. Johan. 14. 27. 4. *Pacem ergo habeamus ad Dominum*, pacem non hujus mundi, quæ amica peccatis Deo dissidet; sed pacem Christi, quæ cum Deo conserit, & nos Christo conformat, si adhæreat Verbo Dei anima nostra, 1. Cor. 6.17. Eph. 2. 14. ut efficiamur unum cum Deo per interventum Mediatoris, qui est pax nostra; quia *fecit utraque unum*, naturas discordes Dei & hominis in se copulans; & in nobis duo B unum faciens, id est, carnem animæ spiritali consentientem; & tunc ignis in medio nostrum manebit, seu harum in nobis duarum vel [d] cum spirituum trium consensus invitet, [d] V. N. CLXXIX. Johan. 14. 23. Matth. 25. 21. ut faciat in corde nostro sibi placitam cum Patre & Spiritu mansionem, & vicissim nos ubi ipse est ducat, dicens: *Intrate in gaudium Domini vestri*. [e]

EPISTOLA XXXVII. *

* Alias XXVII. quæ autem 37. erat, nunc 13.

Scripta anno 404 exeunte.

C *Dolet per sua peccata factum, ut Victricius, cum Romam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico Evangelizandi munere, deque toleratis adversariorum vexationibus. Postremo eum ad constantiam rectæ doctrinæ & omnium virtutum hortatur.*

VICTRICIO [f] unanimo fratri PAULINUS. [f]

1. SICUT *aqua frigida sitienti, & bonus nuntius de terra loginqua*, Prov.25.25. D ita nobis refrigerio & refectioni fuit eloquium sanctitatis tuæ, quod per epistolam, brevem quidem verbis, sed caritate prolixam, in manu carissimi portitoris accepimus, hoc est, Psal. 16. 4. filii nostri Candidiani; cujus gratiæ congratulati sumus, quia propter verba labiorum sanctorum prompto spiritu impigrum carnis infirmæ jumentum angariavit in vias duras, non virtute, sed fide fretus. Psal. 54. 7. & 17. 34. Psal. 18. 6. Et sine dubio per orationes tuas, quasi pennas columbæ aut pedes cervi ad implendum caritatis E ministerium roboratus accepit, & inde in parvo corpore *quasi gigas* Psal. 18.11. factus, *exsultavit ad currendam viam*; & replevit animam nostram benedictione dulcedinis, afferens nobis epistolas *desiderabiles super aurum & lapidem pretiosum nimis, & super mel & favum dulces*. Quibus mentem nostram de peccatis amaram, quasi [g] merram illam [h] in manu [g] [h] Moysi per lignum mysterii, ita beatitudinis Exod.15.25.

[a] Sic manuscripti codd. Reg. & Vien. Editi, *ad*.
[b] Edit. Rosv. *refrigerentur*.
[c] Ita MSS. & Reg. Vien. & editi codices quatuor. Edit. Rosv. *fiet*.
[d] Sic emendavimus ex MS. codice Viennensi. Edit. Rosv. *seu horum in nobis duorum vel conspirantium trium*. Sacchinus, *cum spiritu trium*. Vide Not. CLXXIX.
[e] Editi codices Grin. & Rosv. addunt in fine, *Opto ut valeas*: quæ verba cum a manuscriptis & tribus editis codicibus abessent, expunximus
[f] MS. Vien. *Sancto & meritis venerabili, ac dilectissimo fratri* VICTRICIO, PAULINUS.
[g] Codices omnes, *myrrham*. Emendavimus *merram* ex MS. Germ. ad carm. 27. de reditu Nicetæ v. 32. Sic MSS. codices apud Augustinum, quæst. 36. in Exodum. Vide Not. 244.
[h] MS. codex. Vien. *illam manu Moysi*.

tuæ

AN. 404.

tuæ ſanctus & dulcia aſlatus io dulcedinem lætitiæ ſpiritali ſuavitate mutavit. Nam & inde triſtati amaritudinem duxeramus, quod ex Urbe ad nos, ſicut ſperabamus, brevi itinere non veneras, qui ad Urbem per tanta terrarum ſpatia perveneras. Fateor enim me hujua boni damno oon ſolum contriſtatum, ſed & conſuſum fuiſſe: numquam enim magia mihi ipſi, ne dicam aliis, manifeſtata fuerant peccata mea, quam quod mihi de tam proaimo vultus tui lumen inviderant. Numquid enim Dei manus, quæ tam longe te perduxerat, prope non valuiſſet adducere? Sed peccata noſtra grandi muro deſideriis noſtris oppoſita, inter nos & te ſeparaverunt. *Væ mihi miſero peccatori immunda labia habenti*, qui audeo dicere te prope nos, vel nos prope te fuiſſe: cum, etiam ſi ad nos uſque veniſſea, æque tamen a ſanctitate tua longe fuiſſemus: neque enim locia potuiſſet æquari aut conjungi tanta virtutum diſtantia & longinquitas meritorum.

[Iſa. 59. 2. — Iſa. 6. 5. ex verſione LXX.]

2. Veruntameo fructibus ſanctitatis tuæ opus iſtius pietatis [a] acceſſerat, & merces in cœlo tua de tam pio labore creviſſet, ſi & circa infirmitatem noſtram facie & manu tua comminus viſitandam, verbum illud Domini ſalutaris impleſſes, quia *non eſt opus medico ſanis, ſed male habentibus*. Nolo te enim, benedicte vir [b] Domino, ita ſecurum eſſe de nobia, ut putes jam ſanatos eſſe omnes languores animæ noſtræ, in quibua Domino peccavimus & peccamus: quamlibet ipſe ſummus unguentariua, qui ad remedia ſalutis noſtræ conficit varias unguentorum ſalutarium atque virtutum ſuavitates, medicamentum vitæ noſtræ non ſolum de effuſione ſpiritus ſui, ſed etiam de corporis noſtri aſſumtione confecerit; *factus*, ut ſcriptum eſt, *pro nobis peccatum per ſimilitudinem carnis peccati* in veritate carnia noſtræ, *ut de peccato damnaret peccatum* hoc eſt, radicem peccati noſtri ipſe peccati liber de materia prius peccatrice damnaret, *delens* illud *quod adverſum nos erat* mortalis *edicti chirographum* per ſanguinem paſſionis ſuæ, & *inimicitiam*, qua ſeparabamur a Deo peccatis intervenientibua, [c] *interfecit in ſemetipſo*, & triumphavit poteſtates adverſariaa * carne ſua; dans nobis exemplum vivendi atque vincendi in nobiſmetipſis ſpiritales & inviſibiles inimicos ſpiritali & inviſibili prælio, quod geritur inter legem mentia, & legem carnis captivare nos nitentem in legem peccati.

[f. leg. acceſſiſſet. — Matth. 9. 12. — 2. Cor. 5. 21. — Rom. 8. 3. — Col. 2. 14. — Epheſ. 2. 16. — * f. add. in — Rom. 7. 23.]

3. Sed ora Deum, & exora, *ut apprehendat arma & ſcutum, & exſurgat in adjutorium nobis, & dicat animæ noſtræ: Salus tua ego ſum;* ne fiat via noſtra tenebræ & lubricum, & operiat nos umbra mortia, & *dicat inimicus: Prævalui adverſus eos*. Te vero [d] tendente pro nobia arcum orationis, non convertemur in arcum perverſum. *Exſurgat in* nobia *Deus*, *ut diſſipentur inimici noſtri*; quia *propter miſeriam inopum & gemitum pauperum*, quorum participes ſumua, *exſurrexit Dominus*, ut *averteret mala* noſtra *inimicis noſtris*, & *ſalvos faceret peccatores, quorum præcipui ſumus*, ſicut infimi ſervorom Chriſti; qui nec ea quæ debemua, facere poſſumua; eum & ſupra debitum legia aliquod voluntarium munus adjicere debeamua de affectu noſtro, ut * Magiſter ipſe fecit, cujus tu imitator es; qoi poteſtatem habens de Evangelio vivendi, noluit tamen uti poteſtate ſua, & [e] abutens licito, hanc occaſionem ſibi cumulandæ apud Chriſtum mercedis invenit, ut Evangelium ſine ſumtu poneret.

[Pſal. 34. 2. & 3. — Pſ. 12. 5. — Pſ. 77. 57. & 67. 2. — Pſ. 11. 6. — Pſ. 53. 7. — 1. Tim. 1. 15. — Luc. 17. 10. — * Id eſt, Paulus. — Act. 20. 35. — 1. Cor. 9. 12. & 4. 12. — 1. Theſſ. 2. 9. — 2. Theſſ. 3. 8.]

4. Tua vero ſanctitas non ſolum de abuſione licitornm & abſtinentia commodorum viſibilium Chriſtianæ paupertatis divitem gloriam tenet; ſed, ſicut comperi, etiam de multitudine adverſantium, & tolerantia tentatioonum; *quoniam inſurrexerunt in te teſtes iniqui, & mentita eſt iniquitas ſibi*. Sed nodus in ſcirpo & nævua in lumine non potuit inveniri: *non* enim *ſub modio* latebat *lucerna* tua, quæ eminet & ſplendide fulget *ſupra candelabrum* ſanctum, *ut luceat omnibus qui in Domo ſunt*; & multis Domino accendendis luminaribua fomes exſiſtat. Et ideo inconcuſſum & ſtabile permanſit candelabrum tuum, quia manibus humania impellebatur ut caderet. Non autem merebaris, ut illius manu in roinam commoveretur, *qui habet ſeptem ſtellas, & ambulat inter ſeptem candelabra aurea, habens in ore gladium bis acutum*, quo armavit dexteram mentis tuæ, ut utriuſque Teſtamenti [f] face candentia inimici jacula victor exſtinguas; & *cadant a latere tuo mille, & dena millia a dextris tuis, tibi autem non appropinqnent*; [g] quem incapugnabili ſcuto teget veritas Dei, ut arcus eorum infirmentur, qui in te dicuntur acuiſſe linguarum machæras. Sed ut *ſagittæ parvulorum, ita infirmati ſunt* [h] *ictus eorum*; nec potuerunt in corpore armis Dei potentibus ſepto locum vulneris invenire: *Dominus enim protectio tua*, & Dominus illuminatio cordis tui, qui te in ſpiritu veritatis inſtruxit, ut in

[Pſ. 26. 12. — Matth. 5. 15. — Marc. 4. 21. — Luc. 11. 33. — Apoc. 2. 1. & 1. 16. — Eph. 6. 16. — Pſ. 90. 7. — Pſ. 63. 4. & 9. — Pſ. 26. 1. — 2. Tim. 2. 18.]

a MS. Vien. *accederet*. for. leg. *acceſſiſſet*.

b MS. Vatic. *in Domino*. Utrumque uſitatum Paulino & Scriptoribus ſanctis.

c MS. Vien. codex, *interfecerit ..... & triumphaverit*.

d MSS. Vatic. & Reg. *intendente*.

e *abutens licito*: id eſt, *non utens*. Eodem ſenſu mox, *abuſione licitorum*; & epiſt. 49. ad Macarium, num. 14. *non abutendum*. Item epiſt. 12. ad Amandum num. 7. *Eſt ſancta ſuperbia quæ huic mundo ſuperbit, ... omnibuſque magnis ejus & deliciis ac ſpecioſis abutitur*.

f MS. Reg. *facie*. MS. Vien. *acie*.

g MS. Vien. codex, *cum te ... tegat*. MS. Vatic. *cum tegit .... te*.

h Manuſcriptus codex Vaticanus, *jactus*.

doctrina

AN. 404. doctrina Pauli magister sis gentium, cum fi- A
de & veritate, non in inflatione scientiæ,
a 1. Cor. 2. 1. *neque in sublimitate sermonis* [a] *annuntias my-*
sterium Christi, sed nihil te judicans scire inter
homines, nisi Christum Jesum, & ipsum cruci-
fixum.

5. Cum ergo fides & confessio tua, ut
credimus atque confidimus, coæternam Tri-
nitatem unius Divinitatis & substantiæ, &
operis & regni esse testetur; cumque Pa-
trem Deum, & Filium Deum, & Spiritum
Apoc. 1. 4. sanctum Deum, ut est, *qui est, & erat, &* B
b *venturus est*, qui misit te sicut Moysem &
Exod. 3. 6. 7. 2. 9. 10. & 1. [b] Apostolos evangelizare gentibus bona Do-
mini: quod ita, ut ipse a Deo doctus es,
Matt. 28. 19. doces, unitatem Trinitatis sine confusione
Actor. 1. 2. jungens, & Trinitatem ipsius unitatis sine
separatione distinguens, ita ut nulla alteri
persona conveniat, & in omni persona trium
Deus unus eluceat; & tantus quidem Fi-
lius, quantus & Pater, quantus & Spiri-
tus sanctus; sed semper quisque sui no-
minis proprietate distinctus, individuam re- C
tinet in virtutis & gloriæ æqualitate con-
cordiam.

6. Certi autem sumus, quod & Filium
Dei ita prædicas, ut eumdem & filium ho-
minis confiteri non erubescas; tam vere ho-
minem in nostra natura, quam vere Deum
in sua; sed Filium Dei ante secula, quia
ipse est Dei Verbum Deus, qui erat in prin-
c Joh. 1. 3. & 14. cipio apud Deum, æque Deus [c] coomnipo-
tens & cooperator Patris. *Per ipsum* enim
omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil.
Et hoc *Verbum*, pietatis immensæ mysterio, D
caro factum est, & habitavit in nobis. Non
autem caro tantum corporis nostri, sed ho-
mo totus, & corporis nostri & animæ assum-
tione: animæ autem rationalis, quæ juxta
d naturale opificium Dei habet insitam men-
tem: alioquin in tenebris Apollinaris [d] erra-
bimus, si hominem assumtum Deo animam
mentis humanæ vacuam, qualis est pe-
corum & jumentorum, dicamus habuisse;
& eum hominem quem suscepit Dei Filius;
qui necesse est ea veritate, qua veritas est, E
& qua creavit hominem, totum susceperit,
ut opus suum plena salute renovaret. Nulla
est autem salus nostra, nisi plena est; quia
e non hominem, sed aliud nescio quod [e] irra-
tionabilis creaturæ animal suscepit Dei Filius,
si mentem suam propriam hominis assum-
ti anima non habuit, & contra naturam ge-
neris humani ille potissimum primogenitus
omnis creaturæ homo in formam perfectio-
nis humanæ assumtus in tantum mente sua
indiguit, ut non de humano, sed de divino F
A spiritu mentem habuisse dicatur. Quod illo- AN. 404.
rum ore dicitur, in quorum corde concipi-
tur hoc venenum, ut & Veritas mentita sit.
Sed prope te & in te est verbum veritatis
& veritas Dei. Neque indiges Spiritu san-
cto, qui Dominum Jesum Dei filium, Deum
in gloria Dei Patris, & ad dexteram virtu-
tis, Regem regum manere, & ex resur-
rectione mortuorum judicem vivis & mor-
tuis adfore confiteris, & credis, & prædi-
cas.

B 7. Memento nostri, & gloriare secundum 2. Cor. 4. 17.
Apostolum, quia hæc in brevi tentatio in 2. Tim. 4. 8.
æternum tibi gloriæ pondus operata est, &
reposuit tibi coronam justitiæ, quam acci-
pies de manu Domini: & in victoriæ mate-
riam tibi bellum excitari permissum est; ut 2. Cor. 12. 9.
& tibi secundum beatum Paulum doctorem
tuum liceat gloriari in passionibus tuis, &
dilatato super inimicos tuos ore, dicere quo-
modo laboraveris *in longanimitate, in Spiritu* 2. Cor. 6. 6.
sancto, in caritate non ficta, in verbo verita-
C *tis, in virtute Dei, per arma justitiæ a dex-*
tris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem,
per infamiam & bonam famam, ut seductor,
& verax; sicut ignotus, & ecce agnitus; quasi
castigatus, & non mortificatus; quasi tristis,
semper autem gaudens; sicut egens, multos
autem locupletans. Nam hæc ipsa tentatio Phil. 1. 12.
sanctitatis tuæ multis in profectum Evan-
gelii venit: quia nemo in te confusus est,
elucente gratia Christi & veritate fidei tuæ
non solum in directione doctrinæ tuæ, sed
D etiam in virtute conversationis quæ in cœlis
est. *Non est enim*, inquit, *regnum Dei in* Phil. 3. 20.
sermone, sed in virtute. Quid ergo [f] quæri- 1. Cor. 4. 20. f
tur, cum in te id, quod & verbo [g] præstat, g
emineat? Quis enim dubitet in ejus spiri-
tu fidem veritatis habitare, in cujus vita vi-
det fidei exstare virtutem?

a MS. Vien. & ed. Schot. *annuntians*.
b MS. codex Vien. *Apostolum*.
c Ita MSS. Reg. & Vien. ac editi quinque. Ed. Rosv. *omnipotens*. Sic Paulinus epist. 21. ad Amandum n. 3. *coomnipotentem & coopificem Patri Filium*, dixit.
d Sic MSS. Vatic. & Vien. Alii codices, *errabimus*.
e MS. Vien. *irrationalis*.
f Manuscriptus codex Viennensis, *quæritur*.
g MS. Vien. *præstat*.

AN. 404. * Alias XXIX. quæ autem 38. erat, nunc 36.

Scripta forte anno 404.

EPISTOLA XXXVIII. *

Commendat insignem Apri a foro ac tribunali ad Christum transitum: admonet ne miretur, sed potius gaudeat se propterea despectui & odio esse mundo; cum jam inde ab initio Christus in suis talia patiatur. Concludit quo studio humanis rebus servitum est, serviendum divinis. Processit deinceps ad omnem virtutem Aper, & presbyter factus est: memoriam inter Sanctos meruit XVII. Kalend. Octobris.

Sancto & merito venerabili, ac dilectissimo fratri.

APRO, PAULINUS.

Psal. 121.1. 1. LÆTATUS sum in iis quæ scripsisti mihi, & secundum fidem tuam,
quam corde conceptam ore testatus es, si
me gratia Domini participem tanti spiritus
a faciat, spero quia in domum Domini ibimus;
1.Cor.13.12. & quæ communi spe fideque [a] percepimus,
pariter intuentes in facie veritatis, consona
exsultatione cantabimus hymnum Deo nostro:
b dicturi Domino: Credebamus quia cinis &
Gen. 3. 19. terra essemus, [b] si in hoc tempore ita con-
Eccli. 10. 9. firmentur pedes nostri in atriis Hierusalem,
Ps. 121. 2. ut terra & cinis esse actu & opere desina-
Gen. 18. 27. mus; ita ut in spiritu humilitatis terram
esse nos meminerimus, & esse fateamur Do-
mino, ut per ipsum, quod damnatione pec-
Ps. 137.2. cati sumus, de reconciliatione gratiæ non
Matt.16.17. esse mereamur. *Beatus es* frater, *& bene ti-
bi erit*, quia non carne & sanguine, sed Spi-
ritu cœlestis Patris revelante didicisti, quod
te inconcussa fide tenere, & libera voce profi-
teri, sanctissimo ad me epistolæ tuæ fine fir-
Phil. 2. 10. masti, Christum Jesum crucifixum Dei fili-
c um Deum, cui [c] flectitur omne genu terre-
strium, cœlestium, & infernorum; & quem
ad dexteram virtutis, & in gloria esse Dei
Patris, omnis lingua confitetur. Hunc tu
Baruch. 3.v. Dominum & Deum nostrum, quia *non
36. sec. LXX. æstimabitur alius ad eum*, toto arcanæ pieta-
tis mysterio amplexus, Dominum & Deum
Rom. 1. 3. Dei Filium ante secula, *factum ex semi-
ne David* in hoc seculo; & nunc ex re-
surrectione mortuorum in spem æternitatis
humanæ viventem in secula, ut est, cre-
1.Cor.14.20. dis; & ut credis, prædicas: & rudem esse
te atque infantem Deo dices? Vere qui-
dem ex parte credo parvulum esse te factum,
sed malitia; sensu autem te esse perfectum
2. Cor.13.3. 1. Cor.7.40. de professione fidei tuæ disco; quia veritatis
agnitio, quam apprehendisti in sermone bre-
viato, sapientiæ plenitudo est: & ideo ipse

a Sic emendavimus ex MS. Vien. codice. Alii, *præcipimus*.

b MS. Vien. *sed in hoc confirmantur*.

c Ita MSS. Vien. & Reg. Alii codices, *flecti*: utraque lectio recepta.

A Magister gentium, vas electionis & vas Dei AN. 404.
qui in se Christum loqui, & se Spiritum
Dei habere profitetur, *non in sublimitate* 1.Cor. 2. 1.
sermonis, neque in legis scientia gloriatur,
sed omnem gloriam, qua vel Judæorum vel
philosophorum sapientia inflatur, abjecisse Phil. 3. 8.
se & æstimasse ut stercora protestatur, ut
Christum lucrifaciat, & illius scientiæ damno
hujus imperitiæ lucrum consequatur, ut di-
cat: Ego autem *nihil novi, nisi Christum Jesum,* 1. Cor. 2. 2.
& hunc crucifixum; In quo quoniam omnis
B sapientiæ & scientiæ plenitudo atque perfe-
ctio comprehenditur, [d] ut insultans huic Coloss. 2. 3. d
mundo, & litteras ejus totamque [e] sapien- e
tiam vanitate spiritu celsiore despiciens, ait: 1. Cor. 1.20.
*Ubi scriba, ubi sapiens, ubi conquisitor hujus
seculi; nonne stultam fecit Deus sapientiam hu-
jus mundi?* Causamque hujus erroris osten-
dit quo ita percuti sapientia hujus seculi
meruit, ut stultitia Deo sit; quia illi per
arrogantiam sapientiæ tamquam suæ, cum
nemo quidquam habeat nisi acceperit, stul-
C titia videretur sapientia Dei. Bene igitur 1. Cor. 4. 7.
secundum justitiam Dei, stultitiæ ac sapien-
tiæ versa vice, eo stulti esse damnantur, qui
sibi non de Dei munere, sed de suo quasi
proprio bono sapientes videntur.

2. Quo magis gratulor unanimitati tuæ Matt.11.25.
quod illam reprobatam Deo sapientiam res-
puisti, & cum parvulis Christi, quam cum
sapientibus mundi habere consortium malui-
sti. Inde jam & hanc gratiam mereris a Do-
mino, ut te, sicut indicare dignatus es pie
D glorians, oderint omnes: quod non fie-
ret, nisi verus imitator Christi esse cœ- Joh. 15. 19.
pisses. Non enim odisset hic mundus, ni-
si quod jam a se alienum, & sibi vide-
ret adversum. Gaude & exsulta: jam &
in rudimentis tuis virtus perfectionis o-
peratur. Perspicuum est, quam fortiter
credideris in Christo, cui jam donatum
est pro Christo pati. Vide quid dicat ipse
Dominus, & intellige quam beatus sis; *No-* Joh. 15. 18.
lite mirari, inquit, *si vos mundus odit, quia* Joh. 3. 13.
E *me prius odio habuit. Si* enim *ex mundo essetis,* Joh. 15. 16.
amaret utique *mundus quod suum esset*. Et
iterum: *Non est major servus Domino suo. Si pa-
tremfamilias Beelzebub dixerunt, quanto magis
domesticos ejus?* Vide nunc, si licet ut servi pro
Domino recusemus pati, quæ pro nobis servis
suis Dominus ante sustinuit. O beata injuria,
displicere cum Christo! magis nobis timen-
dus est amor talium, quibus sine Christo place- Ps. 138. 21. & 22.
tur. *Nonne qui oderant te*, inquit, *oderam illos*
& addidit, *Perfecto odio oderam illos*. Quod
F nobis cum horum societate commercium sit,
cum quorum forte discretio est?

d Addidimus particulam *ut* ex MS. codice Vienensi.

e Vulgatam retinuimus lectionem quæ MSS. codicum auctoritate fulcitur, id est, *despiciens mundi sapientiam spiritu celsiore vanitate*. Edit. Schot. *sapientium vanitatem*. Latin. *sapientia vanitatem*.

3. Me-

AN. 403.

3. Merito gloriaris, venerandissime frater, & in exsultatione dicis hinc te ipsum tibi credere quod Christianus sis, quia te odisse cœperint qui diligebant, & despicere qui timebant; & ipse tibi conscius es, quia si tu ipse tanti apud te esses; æque ut solebant & diligerent te, & venerarentur. [Matt. 5.12.] *Gaude* igitur *& exsulta, ecce enim merces tua copiosa in cœlis*. Non enim te, sed illum [a] qui in te esse cœpit, oderunt; cujus opus est in te & humilitas quam contemnunt, & castitas quam detestantur, in quo te bono prophetarum esse apostolorumque participem lætus agnosce & in Propheta, cum dicit: *Detrahebant mihi, quia* [b] *subsecutus sum justitiam*; [Ps. 37. 21. sec. Psalt. Rom.] & in Apostolo dicente: *Facti sumus omnium peripsema*; [1. Cor. 4. 13.] & iterum eodem contestante: Quia *positi sumus in hoc mundo spectaculum omnibus angelis & hominibus*. [1. Cor. 4. 9.] Ab initio seculorum Christus in omnibus suis patitur. Ipse est enim initium & finis, [Apoc. 1. 8.] qui in lege velatur, in Evangelio revelatur, *mirabilis* semper & patiens, & triumphans *in Sanctis suis Dominus*; [Ps. 67. 36.] in Abel occisus a fratre, [Gen. 4. 8.] in Noe irrisus a filio, [Gen. 9. 22.] in Abraham peregrinatus, [Gen. 12. 10.] in Isaac oblatus, in Jacob famulatus, [Gen. 27. 43.] in Joseph venditus, [Gen. 37. 28.] in Moyse expositus & fugatus, [Exod. 2. 3.] in Prophetia lapidatus & sectus, [2. Par. 24. 21.] in Apostolis terra marique jactatus, [Act. 7. 57. Heb. 11. 37. Act. 27. 15.] & multis ac variis beatorum Martyrum crucibus frequenter occisus. Idem igitur etiam nunc infirmitates nostras & ægritudinem portans; [Isa. 53. 4.] quia ipse est homo semper pro nobis in plaga positus, & sciens ferre infirmitatem, quam nos sine ipso nec possumus ferre, nec novimus. [2. Cor. 12. 9.] Ipse, inquam, nunc quoque pro nobis & in nobis sustinens mundum, ut perferendo destruat, & virtutem in infirmitate perficiat. [Ps. 50. 6. Rom. 3. 4. 2. Cor. 2. 14.] Ipse & in te patitur opprobria, & ipsum in te odit hic mundus. Sed gratias ipsi, quia vincit cum judicatur; & ut scriptum tenes, triumphat in nobis per speciem servitutis Dominus, servis suis gratiam libertatis acquirens, idque agens hoc pietatis suæ mysterio, quo formam servi induit, [Phil. 2. 7.] & pro nobis humiliare se dignatus est usque ad mortem Crucis, ut humilitate visibili invisibilem illam nobis in cœlestibus sublimitatem intus operetur. Vide enim ab initio unde ceciderimus, & intelliges quod divinæ sapientiæ pietatisque consilio reformemur ad vitam. [Gen. 3. 5.] In Adam quippe superbia ruimus, atque ideo humiliamur in Christo, ut peccatum sceleris antiqui contrariæ virtutis obsequio diluamus; & qui superbiendo offendimus, serviendo placemus.

4. Exsultemus itaque & gloriemur in ipso, qui nos & pugnam & victoriam suam fecit, dicens: *Constantes estote, quia ego vici mundum*. [Joh. 16. 33.] Et in Regnorum libro similiter audio Prophetam dicentem regi Josaphat, cum ingenti mole belli, & magna hostium multitudine terreretur; *Hæc dicit Dominus: Ne timeatis neque expavescatis a facie multitudinis hujus, quia non vobis est hæc pugna, sed* * *Domino*. [2. Par. 20. 15. sec. LXX. * Græc. τῷ Θεῷ Deo.] Moyses quoque similiter ante jam dixerat; *Vos tacebitis, & Dominus pugnabit pro vobis*. [Exod. 14. 14.] Igitur *qui confidunt in virtute* aut sapientia *sua* quique *in abundantia divitiarum suarum gloriantur*, [Psal. 48. 7. sec. Psalt. Rom. & vetus.] exacuant ut volunt adversum nos arma dentium, & verborum sagittas, venena thesauri mali vipereis vomant linguis; habent pro nobis respondentem sibi Dominum. * *Tacui, numquid semper tacebo?* [* V. epi. 3. n. 7. Isai. 42. 14.] Nos aures nostras spinis, ut scriptum est, sepiamus, [Eccli. 28. 28.] id est, Dei verbo & fide verbi; quæ vitæ nostræ segetem firmissima innocentiæ atque patientiæ sepe defendunt, & diabolo dolis suis aditus in præcordia nostra captanti, quasi furibus spinæ resistunt; & viscera inimicorum Regis: [Eccli. 36. 27.] id est, amatores hostium Christi, hos videlicet Christianorum obtrectatores, vitæ nostræ atque constantiæ contemplatione compungunt. Nos igitur taceamus istis, loquentes ad Dominum silentio humilitatis & voce patientiæ; & tunc ipse qui invictus est, pugnabit pro nobis, & vincet in nobis. [Exod. 14. 14.] Tunc princeps harum tenebrarum [c] mittetur foras; [Joh. 12. 31.] qui utique non ab hoc mundo, sed ab homine foras mittitur, cum a nobis fide introeunte discluditur, & dat locum Christo, cujus habitatio peccatum foras mittit, & pulsi serpentis exsilium est.

5. In hujusmodi autem passione quid facere debeamus, Propheta nos docet, dicens: *Ego autem cum mihi molesti essent, induebam me cilicium, & humiliabam in jejunio animam meam*, [Ps. 34. 13. sec. Psalter. Rom.] videlicet ut obtrectatores nostros ea ipsa qua commoventur humilitatis specie destruamus; tantoque magis confundantur coram Domino in antiquæ adhuc superbiæ crimine permanentes, quanto magis nos ipsi gloriamur, in quo confunduntur in nobis. *Inconfusibilem* enim *operarium* [2. Tim. 2. 15.] sicut *hilarem datorem diligit Deus*. [2. Cor. 9. 7.] Proinde stabiles in fide veritatis, & operatione justitiæ, talium vel odia vel convicia vivendo melius quam loquendo arguimus; [1. Cor. 15. 58.] quia rejiciet sermones tuos post se qui odit disciplinam; & *qui insipientem arguit*, ut tenes scriptum, *sumit sibi contumeliam*. [1. Pet. 2. 15. Ps. 49. 17. Prov. 9. 7.]

6. Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam suam philosophi, * sibi divitias suas divites, sibi regna sua reges: [* V. ep. 23. num. 41.] nobis gloria, & possessio, & regnum Christus est, nobis sapientia in stultitia prædicationis, [1. Cor. 1. 21.] nobis virtus in infirmitate carnis, [2. Cor. 12. 9.] nobis glo-

a MS. Vatic. *qui in te est, odisse cœperunt*.

b Ita S. Ambrosius ac Psalterium Romanum. LXX. vero, Psalterium vetus & S. Augustinus, *persecutus sum justitiam*. Cum hac lectione conveniunt Psalteria Arabicum & Æthiopicum, ac Metaphrasis Apollinaris. Vulgata autem habet, *sequebar bonitatem*.

c MS. Reg. *mittitur*.

[AN. 404. 1. Cor. 1. 23. Gal. 6. 14. Gal. 2. 20. Rom. 6. 4. Coloss. 2. 12.] A tia in crucis scandalo, *quo mihi mundus occiditur, & ego mundo*; ut *vivam* Deo, *non* autem *jam ego, sed in me Christus*; cui *consepulti sumus*, in quo nunc abscondimur hujus mundi oculis, ut confusioni ejusdem cum ipso revelemur; quando horum quæ nunc [Sap. 5. 4.] nobis objicit memor, dicet: *Hi sunt, quorum vitam æstimabamus insaniam, quomodo reputati sunt inter filios Dei*. Sine illos interim, frater dilectissime, fruantur gloria & vita [Psal. 36. 2. Psal. 143. 4.] sua, potiantur fructibus suis; *quoniam sicut olera herbarum cito decident*, & *dies eorum* B *sicut umbra prætereunt*; quorum spes intra hujus ævi spatia concluditur, quia nec fidem veri habent, nec voluntatem fidei, qui præsentibus tantum rebus intenti, præstant avaritiæ & libidini ne credant Deo, quia cupiditatis utriusque finem facit timor Domini, qui confirmatur fide Christi, per quam discimus agnoscere veritatem vel in contemtu temporalium, vel in appetitu æter- [Joban. 14. 6.] norum bonorum. A quo alieni, quia & veritas Christus est, in hac necesse est erro- C rum infelicium cæcitate permaneant, ut in fragili soliditatem, & in solido inanitatem putent; vera pro vanis rideant, & pro veris vana mirentur. Qui si vellent intellige- [Psal. 35. 4.] re ut bene agerent, & *oculos suos*, quos *sta-* [Psal. 16. 11.] *tuerunt, declinare in terram*, ad salutem justi- [* Virgil.] tiæ levarent, seque vel paululum * humo tollerent, facile his ipsis, quibus ut ina- [Psal. 145. 8.] nibus & stultis detrahunt, hominum con- [Psal. 18. 8. juxta Psalter. Rom.] versionibus illuminarentur. *Dominus* enim, ut scriptum est, *solvit compeditos*, & D *Dominus illuminat cæcos*. Et iterum: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas, testimonium Domini fidele: sapientiam præstans parvulis*. Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare [a] quod fecit. Quod toto jam dudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se [Sap. 7. 27.] gentium Verbi voluntate circumferens, & [b] *per electas animas semet immittens*; ut, sicut per Prophetam dixit, *in omni gente primatum habeat*.

[Eccli. 24. 10. * id est judicii. V. ep. 19. n. 3.] E 7. Et quia jam quotidie magis appropinquat * recognitionis dies, omnisque nos hora judicio applicat, satagit & properat bonus Dominus præripere nos ab ira ven- [Matt. 3. 7.] tura, & de complexu hujus, ut scriptum [1. Tim. 2. 4.] est, nocentis & vipereæ generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabilia solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum in- A stitutioni forma paucorum, quæ in utrumque [AN. 404. * An indurati.] proponitur, ut credentibus exemplo sit, * indurantibus testimonio. Quare si quid humani sapiunt ii, qui inficiantur animo quem figura præferunt hominem, admirentur in re, & laudent Deum, & hanc beatissimam immutationem mentis ac vitæ tuæ non existiment errorem stultitiæ tuæ, sed sapientiæ Dei esse virtutem intelligant. Quanto enim prudentiorem te ceteris & doctiorem fuisse meminerunt, tanto evidentior iis esse de- B bet operatio potentiæ Dei, quia prudentem a sententiæ suæ cursu vel statu non potest flectere, nisi summa ipsa Sapientia, quod est in Christo Deus, virtutum virtus, & mens mentium, Dominus majestatis, bra- [Luc. 1. 51.] chium excelsum, in quo dispersi superbi, ut scriptum est, a mente cordis ipsorum, depositi potentes de sede, & exaltati humiles. Quo brachio, id est, Christo, esurientes implentur bonis, & inanes dimittuntur divites. Quod & in re cernimus agi. C Respice enim in temetipsum, & hæc utraque, quæ dejicit aut extollit Deus, in te eodem invenies.

8. Destructus es a superbo, assumtus in humilem: depositus ab iniqua potentiæ sede, ut in pacis atque justitiæ solio locareris: inanitus es a divite, ut diteris in paupere: & ab illa supervacuæ distentionis saturitate vacuatus es, ut veris piæ paupertatis bonis implearis esuriens justitiam. Ubi nunc tu ille es aliquando terribilis, vel pro D tribunalibus advocatus, vel in tribunalibus judex? ubi tua illa cervix, tunc verius, ut [Matth. 11. 29.] nunc de te mentitus es, tauri pinguis, quomodo facta est docilis ac tenuis in jugo Christi ex quo conversus ingemuisti, *& beneplacitum est* in te *Deo* sicut *super vitulum novel-* [Psal. 68. 32.] *lum*? Deposita cervice tauri [c] fractus es in [Isaiæ. 1. 3.] mansuetudinem bovis illius qui *agnovit possessorem suum*. Beati oculi eorum qui hæc in te Dei mirabilia conspiciunt, etsi illi miserrimi, qui videntes non vident.

E 9. *Quis daret mihi pennas sicut columbæ,* [Psal. 54. 7.] *& volarem* ad te, & in conspectu tuo colloquioque *requiescerem*, *in voce* [d] *exsultationis* [Psal. 41. 5.] *& confessionis epularer*. Videns te non te, & videns ex leone vitulum, videns in Apro Christum: nunc versa ferocitatis aut virtutis vice aprum seculo, agnum Deo. Non [Psal. 79. 14.] enim jam de silva, sed de segete aper es, [e] quia bonis disciplinarum fructibus opimaris, [Gen. 10. 9. * V. ep. 9. n. 4.] & in fruge virtutum tibi pastus es; duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda retia * Nebroth venatoris armaris; totaque illa

a MSS. Reg. & Vien. cum editis tribus, *quem fecit*. Utraque lectio bona: vulgata concinnior & magis significans.
b LXX. & Vulgata, *in animas sanctas se transferens*.
c MSS. Reg. & Vien. *factus*: quæ lectio admitti posset, cum ea præmissis confirmetur. Verior visa est jam recepta lectio.
d Edit. Rosv. mendose, *exaltationis*: cum in aliis codicibus, in Psalteriis quinque, in Vulgata, & in epistola 9. ad Amandum num. 4. legatur, *exsultationis*.
e Ex MS. Reg. & edit. Grin. reposuimus *quia*, postulante secundo periodi membro. Ante erat, *qui*.

quæ

AN. 404.

quæ pro seculo superbus gerebas, nunc adversum seculum humilis arma convertis. Nunc vere sapiens, vere disertus, & vere potens, qui mundo huic stultus & mutus es, ut autori linguæ & mentis tuæ facundus & sapiens de suis muneribus Deo servias.

10. Nunc instructior jure divino advocatus pro te postules, & justior judex te ipsum judices; & in te, aut de te ipse sententiam feras, ut magis merearis absolvi; teque non solum venia, sed & gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque damnando sanctificas: intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat, sanctum & innocens esse; & ideo rarus, ut scribis, urbium frequentator, * familiare secretum taciti ruris adamasti, non otium negotio præferens, neque te ecclesiasticæ utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus turbis æmulos ecclesiarum tumultus & concilia inquieta declinans. Arbitror autem idipsum majoribus ecclesiæ utilitatibus præparari, quod salubri consilio instructioni sanctæ vacas, & intentus studiis spiritalibus, quibus solitudo amica est; formas in te [a] quotidie confirmasque Christum, quo & servus utilior, & magister doctior digniorem te [b] ea, in qua nutu Dei positus es, sede perficias, opere pariter & verbo potens; ut lingua & mente tibi concors, veram te Apostolicæ disciplinæ formulam præbeas præcepti Dominici actor & doctor. Ita demum constabit non humano suffragio, sed divino te esse judicio sacerdotem.

(margin: * V. N. CLXXX.; 2. Thess. 3. 9.)

11. Quod jam probari & fide & vita tua credens, peto & impense rogo, ut nos semper orationibus tuis implices; & quoties fuerit occasio, litteris revisere studeas. Quod quidem a te munus non tam officii capiendi cupidus, quam animi reficiendi studens exigo; ut & solatium caritatis & gaudium simul capiam, cum te mei memorem in negotiis sanctis, ac tui diligentem profectu scientiæ spiritalis, & intellectu ardentis in Deum cordis legens videam. Non jam te de sermone virtutis, id est, prædicatione Christi, sed de virtute ipsius sermonia expendens, id est, ut credere te Christum Jesum crucifixum Dominum & Deum loquendo pariter & vivendo confirmes. Quia eodem affectu *gestare debemus imaginem cœlestis hominis, quo gessimus ante terreni*. Alioquin quod nostrum est quis dabit nobis, si non fuerimus tam fideles in nostro, quam fuimus in alieno? In hoc enim facti sumus, ut boni simus, & nostro serviamus Autori; contra cujus præcepta viventes vitio voluntatis nostræ, non solum contra vitam, sed & contra naturam nostram facimus; & ideo *comparabimur jumentis, quibus non est intellectus*. Attamen Dei bonitas ita nobiscum paciscitur, ut præteritæ nobis impietatis gratiam faciens, contenta sit vel tale nos esse sibi servos pro nobis, quales adversum nos diabolo fuerimus, dicente Apostolo, ut *sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati, sic eadem exhibeamus servire justitiæ*; videlicet, ut eadem affectione delectemur in Domino, qua delectati sumus in peccato. Sic ambiamus Dei regnum, quomodo ambivimus seculi dignitatem; & denique tam diligenter curemus bona cœlestia, quam terrena curavimus.

(margin: 1. Cor. 15. 49.; Luc. 16. 12.; Psal. 48. 13. & 31. v. 9.; Tob. 6. 17.; Rom. 6. 19.)

EPISTOLA XXXIX.*

Aprum docet quomodo ager cordis sit colendus: ubi & verba Joelis de eruca, locusta, brucho, & rubigine, pulcre admodum ad quatuor animæ passiones trahit.

(margin: * Alias. XXX. quæ autem 39. erat, nunc 25. Scripta anno 405.)

Sanctis, merito venerabilibus ac dilectissimis fratribus APRO & AMANDÆ, PAULINUS & THERASIA peccatores.

1. ALIIS reditus de [c] patrimoniis pensitatione solemni præbeantur: nobis, quibus possessio caritas vestra in Christo est, reditus ab officiis affectionis vestræ sumitur, & in litterarum vestrarum humanitate numeratur. Gratias Domino Deo nostro, qui bona viva pro mortuis & caducis rependens, vos quoque nobis uberrimum fundum largitus est. Nam ut in rebus terrenis carior fundus est, qui aut avaris agricolæ sui votis profusa ubertate respondet, aut delicati possessoris oculis amœnitate blanditur; ita nunc in nostris prædiis spiritalibus, id est, sanctis fratribus, quos nobis caritas Christi connexuit, & in æternam possessionem dedit, is nobis opimior ager æstimatur homo, qui fuerit nostri diligentior, & fructuosior nobis, salutarium commodorum ministratione. Quod cum ita sit, videte quantam vos massam hujuscemodi possessionis habeamus, eum præter affectum quem in nos mutuo effunditis, alia, quibus pares esse non possumus, munera copiis linguæ & mentis vestræ opibus conferatis. Officia enim & eloquia litterarum vestrarum, quæ nobis largiter annuo commeatu [d] penditis, indicant quam ampla possessio nobis, & quam fertilis terra Deo sitis: jam tricesimum fructum de vestra inter vos continentia proferentes, & quotidianis fi- Matt. 13. 8.

[a] Addita ex MSS. codicibus Reg. & Vien. & editis quatuor particula &, ex iisdem MSS. codicibus & Grin. reposuimus, *formas .... confirmasque*. Ed. Rosv. Grav. & Schot. *formans ... confirmansque*.

[b] Sic emendavimus ex MS. codice Regio & editis quatuor Ad. Rosv. *ei*.

[c] MS. Vatic. *patrimonii*.

[d] MS. codex Viennensis. *impenditis*.

dei

AN. 405. Marc. 4. 5. Luc. 8. 5. dei communis augmentis sexagesimo propinqusntes, & de prole virginea centesimum pollicentes.

2. Nsm quod scribitis impedimenta vestri esse propositi possessiones filiorum, qui causs sint necessitatis istius qua terrena curatis, cum cœlestia desidereris, lo multimodam potius vobis exercendæ fidei perficiendæque virtutis materiam divino hæc esse proposita consilio judicamus. Cum enim hæc universa mundi possessio propter hominem constituta, hominique subjecta videatur; (Gen. 1. 26.) B quis ambigat in omni loco mundi, in omni parte naturæ utilitates homini paratas, e quibus non solum carnalia emolumenta capismus, sed multo magis spiritalia perlegamus. Propterea dicit per Salomonem ipsa rerum opifex Sapientia, quæ *disponit omnia suaviter*, (Sap. 8. 1. Eccli. 7. 17.) *ab Altissimo creatam rusticationem*, ut eam non corporali tantum, sed etiam spiritali studio colss. Denique quantum de rure ad eruditionem animæ trahi possit, docet, C eum sectatores suos ad formicam & apem mittit; (Prov. 6. 6. & 30. 25. Eccli. 11. 3.) quæ utraque ruria animslia sunt, illa de frugibus vitæ provida, & ista de floribus mellis opersria. Ec Dominus in Evangelio, quam mults de rusticis docuit exemplis, de ficu arbore, & de flavescentibus propioqua jam messe regionibus ultimorom temporum signa demonstrans; (Luc. 13. 6. Johan. 4. 45. Matt. 13. 25. Luc. 21. 29. Matt. 24. 40. Matt. 13. 25.) & in agro esse discendum monens, quod cavesmus in spiritu, ne fidei nostræ æmulam frsudem, sicut zizanism tritico, inimicus ioterserat. D Itaque nos agrum suum dixit, seque ipsum ostendit in nobis vitæ nostræ satorem; & snimarum discrimina variis terrarum expressit ingeniis. Ne sterilis sit caveamus; nos quoque ipsos ad fecunditatem Deo debitam & nobis utilem contentis in lege Domini studiis excolamus.

3. Igitur cum in agro es, & rus tuum spectss, te quoque ipsum Christi agrum esse cogita, & in te sicut in agrum tuum respice. E Qualem sgri tui speciem fieri a villico tuo postulss, talem Deo Domino cordis tui redde culturam; & intellige, quidquid in sgro tuo tibi displiceat aut placeat, idem in anims tua placere Christo, aut displicere. Si * vasta peccatis quasi dumis sordeat, (* V. N. CLXXXI.) neque propheticis aut apostolicis nubibus compluatur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur. Si vero sui diligens, orationibus crebris semet excolat, & sacris Litteris opimetur, & [a] intimum cordi aratrum Crucis imprimat, F & rastro divini timoris spinas suas eruat, ignitoque Dei verbo uratur in culpis, luminetur in sensibus; tunc necesse est ut spatiari in tuo corde patremfamilias & omnes animæ tuæ regiones peragrare delectet; & pro te in suo adgsudens tibi dicat, si diligens tui cultor appareas: *Euge serve bone, intra in gaudium Domini tui: quia fidelis fuisti in paucis, super multa te constituam*. (Matt. 25. 21. Luc. 19. 17.)

4. Nos vero ipsi, qui perverso ordine consilium validis infirmi damus, quid pro nobis respondeamus, qui tam pauperes, quam putas, spiritali potius quam terrena re sumus; non virtute mentis, sed inopia virtutis humiles. Angustus ille, quem lato potens ore describis, † vix unici csulis ferax & capax hortulus, († Martial.) nos ipsi sumus; & ultra * betam semicoctam, ut Propheta dixit, insipidi; (Isa. 51. 20. juxta LXX. * V. N. CLXXXII.) faciamus ne in domo nostra caulis ille solus insulsus sit. Excusabilius tamen ille non habet salem, quem ioopiæ nostræ necessitate, aut psrsimoniæ vitio non accepit; nos [b] potius elixi, nos culpabilius insulsi, in quibus superabundaute de peccatis voluntariis insipientia, sal apostolicus evanuit; (Matth. 5. 13.) & a facie peccatorum oostrorum spiritalia condimenta fugerunt. Sed nisi vestris orationibus reficiamur, nec ipse unicus caulis io nobis virebit, penitusque desertis etiam insulsum olus deerit.

5. Orste igitur ne germina animæ nostræ nocens eruca populetur, (Joel. 1. 4.) ne meotis segetem edax locusta consumar, ne præcordiis oostris piger bruchus insideat, & intimas vitalium fibras ultima harom bestiolarum comes rubigo exedat. Urgent enim interiorem oostrum malæ bestiæ; & importuoæ alites frequenter infestant, (Matth. 13. 4.) ut a nobis, si possint verbi semen abripiant. Sed gratias Deo, quod oon juxta viam de msou seroris excidimus, sed in ipsa potius via seminati sumus, id est, in Catholicæ matris gremio constituti: a quo oe projiciamur ut abortivi, ipsius misericordia opus est, ut intellectum det nobis in via hac qua ingredi jussit, ac præstitit; & confirmet super nos oculos suos, (Psal. 31. 2.) ne efficiamur sicut equus & mulus quibus non est intellectus.

6. Sed ad rusticationis nostræ verb.. :edeamus: nam ipse Deos noster & *Pater agricola est*; (Johan. 15. 1.) & Deus salutaris noster, *vera vitis* est; & Spiritus saoctus, rigator animarum est. Fist igitur nobis per orstiones vestras, ut summus paterfamilias, & cœlestis agricola, & diligeos hortulanus visitet, & frequentet, & sigoet hortum animæ nostræ, sicut illum in quo docuit, oravit, resurrexit. (Matt. 26 36. & 28. 6. Marc. 14 32.) Firmet in nobis caritatis suæ neaum, ut manentia in ipso sarmenta vivamus. Imperet nubibus suis ut pluant super nos, & a corde nostro improbas carnalium cogitationum passiones, ut illa animalia bonis frugibus inimica submoveat. Ne fiat in nobis verbum illud Prophetæ; *Residuum eru-* (Joel. 1. 4.)

[a] MS. Vic. *& in intimum cordis, aratrum crucis imprimat*.

[b] Edit. Schot. & Sacchin. *pejus*, non male.

AN. 405.

ca comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo. Sunt enim in corpore nostro principalia totidem incentiva vitiorum, spes, metus, gaudium, dolor; quibus maxime genus turbatur humanum, duobus præsentibus, & duobus futuris: præsentibus, ægritudine animi, vel gaudio: futuris, metu, vel spe. Unde cavendum est, ne dum alterum ex his vitium fugimus, incurramus contrarium.

7. Ergo in eruca, & locusta, & brucho, & rubigine; nostrarum affectionum intelligendæ sunt passiones; quarum aliæ breviter in corde hæreant, aliæ paulatim crescant; & si abjectæ non fuerint, usque ad medullas perveniant, & omnem succum ebibant animæ. Vide enim qualiter ista sibi congruant in cordibus nostris monstra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monstrorum. Nam, verbi gratia, si quid vetitum concupiscam, & mox abjiciam cogitationem, eruca est in folio sedens, ᵃ quæ decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, & cœperit abjici, & redire crebrescat, locusta est avolans & revertens. Quod si cœperit immorari, & majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur: quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima, numquam aut difficile expellitur.

8. Vereor ne dum loquacius vos fatigo, ipse vobis molestius quam locusta aut bruchus insederim. ᵇ Discutite igitur et erucam, & procul abjicite hanc chartulam, ne de longiore contactu sermonis nostri rubiginem insipientiæ nostræ colligatis, qua desplendescat nitor cordis vestri, & vigor mentis hebetetur. Attamen ob hoc tantum super hoc peccato nobis, quo vos tam graviter fatigamus, ignoscite, quod de licentia caritatis abutimur patientia vestra; & ita repletum pectus vestrum nostri amore confidimus, ut offensam nostri non capiat, etiamsi faciamus injuriam qua mereamur offendere, si vos umquam a nobis vel merentibus possitis offendi.

AN. 405.

EPISTOLA XL.*

* Alias XXVI. pars 1. quæ autem 40. erat, nunc 26.

Sanctus & Amandus data ad Paulinum epistola magnas in eum laudes congesserant. Hic eis respondens, acres ad perfectionem stimulos subdit. Tractat initio ex sacris Litteris, suam cuique rei tempus esse. Deinde ex Psalmo 101. expositionem moralem pellicani, nycticoracis, & passeris solitarii subjungit. Tum attributis sibi laudibus ad humilitatem utens, multa attexit de divina gratia cui debemus omnia, de vigilantia necessaria in via spiritus, deque perfecta sui abnegatione.

Scripta circa annum 405.

MEROPIUS PAULINUS & THERASIA, SANCTO & AMANDO ᶜ fratribus, in Deo Christo salutem.

1. OMNIBUS tempus, & *tempus omni rei sub cœlo*; super cœlum enim non est tempus; quia non habet tempus æternitas, quam in cœlo etiam creaturis Creator dedit, qui solus habet æternitatem propriam, (ᵈ & lucem habitat inaccessibilem. Vera enim æternitas nisi in ipso non est, qui solus, quod est, est; sicut ipse dixit: *Ego sum qui sum*. Cetera vero nisi in ipso non sunt.) *Tempus* ergo sub cœlo *omni rei*. Tempus otio, tempus negotio; tempus silentii, & tempus alloquii: tempus esuriendi, & tempus epulandi; ut nobis hactenus fuit tempus jejunandi a sermonibus vestris, sic nunc iisdem cibari tempus exortum est. Pavistis enim nos litteris vestris verbo Dei dulcibus, & oleo lætitiæ delibutis, quo libenter ᵉ ungimus caput nostrum; quia non est in vobis mendax opus olivæ, in quibus habitat *caritas de corde puro, & bona conscientia, & fide non ficta*. Sed quia nemo qui multum esurit potest uno pane satiari, fatemur nos necdum expletos; sed potius incitatos ad desiderium litterarum vestrarum una illa epistola vestra; quam unam computamus, quia talem a vobis, qua *sicut adipe & pinguedine repleatur anima nostra*, adhuc semel accepimus.

Eccl. 3. 17. — Matth. 6. 17. Habac. 3. 17. 1. Tim. 1. 5. — Ps. 62. 6.

2. Veruntamen, etsi inter officia nostra vicissitudines temporum fuerint, ut *tempus tacendi, & tempus loquendi*, non ita etiam diligendi ac negligendi tempus fuit. Dudum enim, ut proculdubio recognoscis, Sancte frater, diligere cœpi te; & dilexi jugiter, quamquam non ista dilectione quæ Christi est, sed illa familiaritatis humanæ amicitia, quæ blandimenta in labiis habet, & radi-

Eccl. 3. 7.

ᵃ MSS. Reg. & Vien. *atque decussa*. Ed. Grin. & Latin. *quæ decussa*.
ᵇ MS. codex Vien. *Decutite*.
ᶜ Sic MSS. codices Cluniac. & Vien. cum edit. Chiffl. At ed. Rosv. *famulis fratribus in Domino Christo salutem*.

ᵈ Hæc addidimus ex MS. codice Cluniacensi & ed. Chiffl. Ante erat, *propriam. Tempus ergo*, &c.
ᵉ Ita MSS. Clun. & Vien. cum edit. Chiffl. Rosv. *inungimus*.

ccm

AN. 405. cem in cordibus non habet; quia non est A fundata super petram, quæ non ædificatur in Christo. Unde quolibet interdum vento levitatis agitata dissolvitur, & temporali gratia brevem florem tenens, *sicut* [a] *fœnum velociter arescit, & sicut* [a] *flos agri*, [Psal. 36. 2. & 128. 6.] *cito decidit*: caritas vero Domini manet in æternum, qua invicem connexi sumus & ad convivendum & ad commoriendum; quia [Cant. 8. 6.] *fortis ut mors caritas* Christi. Sicut enim lex mortis irrupta, ita & caritatis catena parem vim caritatis & mortis esse testatur. Nam B [Psal. 88. 49.] sicut Propheta dicit: *Quis est homo qui* [b] *vivet, & non videbit mortem?* [Rom. 8. 35.] ita & Apostolus clamat: *Quis nos separabit a caritate Christi?* [c] Quamobrem tibi, benedicte, fructus uberior ex ea veniet, qui prior hujus caritatis spiculis vulneratus, *prævenisti nos in* [Psal. 20. 4.] *benedictione dulcedinis* per eloquia litterarum tuarum casta ac fidelia, in quibus a verbo [Cant. 4. 11.] Domini mel & lac distillavit lingua tua.

3. Scripseram vero & prius unanimitati tuæ, & cum a te epistolam tuam brevem C pro ea [d] quam ipse miseram, recepissem, tamquam persoluto officii debito, iterum me diuturnæ taciturnitati refuderam. Sed acrius, vigilante Christo, apud mentem tuam, prior refloruisti sapere ad excitandam in nobis observantiam caritatis, ne obdormirer in mortem oblivionis: & quia abundaverat tibi inhumanitas mea, superabundavit mihi humanitas tua. Multiplicasti enim locupletare me affectu & officio dilectionis tuæ, quo benedictum Domini puerum fratrem Aman- D dum visitationis nostræ socium assumsisti tibi, & nobis [e] validum apposuisti Patronum. Confidimus enim, quia sicut scribendi ad nos particeps tibi factus est: ita etiam orandi pro nobis collega sit. Et quidem germanitas spiritualis ita postulat, ut sicut spiritus vobis unus in fide & confessione Christi est, ita sit amor & labor unus in proximis [f] afferendis. Unde communem largiret a summo retributore mercedem meteris exaltari in turribus ejus; quia *frater fratrem ad-* E [Prov. 18. 19.] *juvans exaltabitur*. Si tamen semper orare tantum & suspirare pro nobis memineritis, & de cetero caveatis onerare nos verbis beatificantibus; ne & vobis forsitan offendiculum comparetis, si dicatis dulce, quod amarum est. Legistis etenim quia *rectos* & vere sanctos *decet collaudatio*, non vero peccatores in felle amaritudinis positos, sed & adhuc non tam tenui nexu iniquitatis [g] adstrictos, ut contritio & infelicitas in viis nostris deesse [h] jam possit. AN. 405. [Isai. 5. 20.] [Psal. 32. 1.] [Act. 8. 23.] [Psal. 13. 3.]

4. Verumtamen sic quoque mentibus nostris debet inesse contritio, quia, *cor* [i] *contribulatum & humiliatum Deus non spernit*. Et quis dabit nobis cor carneum; ut emollita sensus nostri duritia, sentiamus sagittas Domini configentes timore sancto carnes nostras; & excitato vulnerum nostrorum dolore, *ploremus ante Dominum qui fecit nos*? Commodet nobis Jeremias illum fontem lacrymarum, quo diem suum & populum lamentatus est: superfundat nobis & David flumina oculorum suorum, quibus rigabat lectum suum; neque tantum genas vultus sui, sed & totum corporis stratum lacrymis exundantibus proluebat. *Superposuerunt* enim *iniquitates nostræ caput nostrum, & multiplicatæ sunt super capillos capitis nostri*, quia plura in nobis iniquitatis quam justitiæ opera numerantur: & ideo [k] *computruerunt & deterioraverunt cicatrices nostræ a facie insipientiæ nostræ*, & *inveterata sunt ossa nostra, quoniam tacuimus* Deo; & *apponentes iniquitatem super iniquitatem*, cum *statuissemus oculos nostros declinare in terram*, tarde eos & ægre *levavimus ad montes* Dei, *unde nobis auxilium venit a Domino*, qui solus potens est *sanare omnes languores nostros*, & *eripere nos de corpore mortis hujus*: [l] qui per Adam constricti, per Christum solvimur: si tamen *ita portemus cælestis hominis imaginem sicut terrenam portavimus*; hoc est, si tam fideliter justitiæ & veritati serviamus pro salute nostra, quam diligenter injustitiæ & inhumanitati pro morte servivimus. Humanum enim a nobis Apostolus postulat; quemadmodum *exhibuimus membra nostra servire iniquitati* ad interitum & confusionem, *sic eadem exhibeamus servire justitiæ* ad vitam & gloriam. Nobiscum enim habemus fructum illorum operum, de quibus nunc erubescimus. [Psal. 30. 19.] [Ezec. 36. 26.] [Ps. 113. 120.] [Ps. 119. 4.] [Psal. 94. 6.] [Jer. 9. 1.] [Psal. 6. 7.] [Psal. 37. 5. sec. LXX.] [Psal. 39. 13.] [Psal. 37. 6. juxta Psalter. Rom.] [Ps. 31. 3.] [Ps. 68. 28.] [Ps. 16. 11.] [Ps. 120. 1.] [Ps. 102. 3. sec. Psalter. Rom.] [Rom. 7. 24.] [1. Cor. 15. 49.] [Rom. 6. 19.]

5. Sed gratiæ Sapientiæ Dei, Christo Deo, qui in se manens omnia innovat, ac *disponit omnia suaviter*, ut sit *omnibus rebus* [Sap. 8. 1.]

a LXX. Vulgata, Psalteria Rom. & Gallic. *olera herbarum*, Psalterium vetus & S. Augustinus in Commentario super Psalmos, *olera prati*. S. Hieronymus & S. Augustinus in Speculo, *olus viride*.

b Ex MSS. Clun. & Vien. & ed. Chiffl. emendavimus. *vivet*, juxta textum Græcum & Vulgatam; sic quoque sæpius legit Augustinus in Commentario super Psalmos. Ed. Rosv. *vivit*.

c MS Cluniacensis codex cum ed. Chiffl. *Quapropter tibi hujus caritatis fructus uberior veniet, qui eadem vulneratus prævenisti nos in benedictionibus dulcedinis*, &c.

d Ita MSS. Clun. & Vien. cum edit. Chiffl. Alii codices, *brevem, quam ipse miseras, recepissem*.

e MS. Vatic. *opposuisti*. MS. codex Clun. & edit. Chiffl. *validum salutis opposuisti patronum*, minus bene.

f MS. codex Cluniacensis, *sustinendis*. Vulgata lectio verior.

g MS. Clun. & ed. Chiffler. *obstrictos*.

h Abest *jam* a MS. codice Cluniacensi & edit. Chiffl. Tres vero MSS. codices Nol. Vatic. & Vien. *non*, mendose.

i Sic MSS. Clun. Vien. & ed Chifflet. Ita & alibi Paulinus, epist. 49. ad Macarium num. 13. & epist. 50. ad Augustinum num. 2. Ed. Rosv. *cor contritum .... non despiciet*.

k Ita Psalteria Rom. Hebraic. & vetus, SS. Ambrosius, Hieronymus, & Augustinus in Commentar. super Psalmos.

l MSS. codices Cluniac. & Vien. *qua*. MS. Nol. *quia*.

tem-

AN. 405. *tempus; tempus occidendi, & tempus sanandi:*
Eccl. 3. 17. *tempus ridendi, & tempus plorandi: tempus æ-*
Ibid. v. 3. & 4. *dificandi, & tempus destruendi*. Abierit quæso
jam nobis tempus occidendi, destruendi, ri-
dendi; & tandem sanandi, ædificandi, plo-
2. Cor. 6. 2. randi tempus advenerit. *Ecce enim nunc tem-*
a *pus* a *acceptum, ecce nunc dies salutis. Nox præ-*
Rom. 13. 12. *cessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus*
opera tenebrarum, & apprehendamus arma lu-
cis. Ut filii diei ambulemus in lumine: quoniam
Psal. 10, 3. *ecce* inimici nostri *paraverunt sagittas in pha-*
retra, ut sagittent in obscuro. Neque enim
in luce positos poterunt sagittare, antequam
feriant prævidendi, & præcaventibus facile
vitandi. Potest autem in eodem ipso opere
utrorumque temporum ratio connecti, ut
illa superius distincta tempora pariter ope-
rentur in nobis. Nam & in quo vivificamur,
occidimur; vel in quo occidimur, vivifi-
Deut. 32. 39. camur per eum qui dixit: *Ego occidam, &*
vivere faciam. Nisi enim nos Christus occi-
derit, non vivemus: de quo scriptum est:
1. Reg. 2. 6. *Dominus mortificat & vivificat*; quia nisi pec-
cata nostra peremerit, non vivificabit ani-
Psal. 138. v. 12. & 19. mas. Ideo illi Propheta dicit: *Exsurrexi,*
& adhuc tecum sum. Si occidas Deus peccato-
b *rem*. Exsurgemus b emergentes de luto fæ-
cis & umbra mortis, & cum ipso esse perma-
nebimus, si occiderit in nobis peccatorem,
& justum creaverit; *quia calix* fragilitatis no-
Psal. 74. 2. stræ *in manu Domini*, in quo *hunc humiliat, &*
hunc exaltat. Nisi enim humilietur exterior,
Eccl. 3. 3. non exaltatur interior. Ac sic occidendi &
c c sanandi, vel destruendi & ædificandi tempo-
ra in unum simul coeunt opus, cum destrui-
tur in nobis vita peccati, ut ædificetur vita ju-
Matth. 6. 24. stitiæ. Neque enim ædificari potest novitas,
nisi destruatur vetustas; aut amare possumus
Christum, nisi mammonam incipiamus odisse.
Sed neque gaudere poterimus in illo seculo,
Psal. 125. 5. sec. Psalter. Rom. nisi in isto lugeamus; quia *qui seminant in la-*
crymis, in gaudio metent.

* id est, pœnitentis v. n. 6. & 7.
Psal. 101. 4.
6. Convenit ergo nunc nobis illa de Psal-
mis * pauperis anxii & lugentis oratio, *quo-*
niam pene jam *defecerunt sicut fumus dies nostri*,
& necdum malitia nostra defecit. Ecce enim
veteres posuit dies nostros productos cursu æ-
d tatis, nec spargit canis caput, sed d perfun-
dit senectus: & nos adhuc primis reptantem
conatibus ævi spiritalis infantiam parvulis
sensibus agimus; & vix modo in verbo Dei in-
cipientes loqui, tamquam primis vocibus a-
nima vagiente mutam & rudem sanctis Litteris
linguam solvimus, & quondam in litteris hu-
manarum fabularum loquaces, nunc in veri-

a MSS. codices Cluniac. & Vien. cum edit. Chiffl. *acceptabile*.

b MSS. Nol. Vatic. & Vien. cum edit. Rosv. *enim genres*; unde conjectura est scripsisse Paulinum, *emergentes de luto*: quod cum Sacchino & Chiffletio sic emendavimus. Abest vox, *gentes*, a MS. codice Cluniacensi.

c MS. Clun. & edit. Chiffl. *vivificandi*.

d Ita cum MSS. codicibus Clun. & Vien. editio Chiffl. Ante erat in edit. Rosv. *profundit*.

A tatis balbutimus eloquiis, stultitiæ sapientes, AN. 405.
& sapientiæ stulti; robusti vitiis, & virtuti-
bus adhuc teneri; vix nascente ad justitiam
voluntate tirones, & consumta in peccatis æ-
tate veterani. Aliquandiu enim, ut tu San-
cte benedicte frater novisti, in hoc seculo vo-
lutari inveteravimus inter inimicos nostros;
atque utinam inveteraverimus inimicis, ut
illa jam nobis otiosis spariosi itineris vita defe-
cerit, & *renovetur* in Christo, *sicut aquilæ*, Psal. 102. 5.
juventus nostra; ut senio veteris hominis exua-
B mur, *induentes novum* illum, *qui secundum* Ephes. 4. 24.
Deum creatus est. Sed qui nec *pellicano solitu-* Psal. 101. 7.
dinis adhuc *similes esse* possumus, quando erit
ut efficiamur sicut *nycticorax in domicilio*?
Quando excitabimur in eum excelsæ mentis
vigorem, ut spiritali alacritate volucres, e & e
in alta virtutum ardua penna pervecti possimus
dicere: *Vigilavi, & factus sum sicut passer f sin-* Psal. 101. 8.
gularis super tectum. Videamus hoc loco, si
placet, in quam rationem hæc avium genera,
& hoc ordine sub persona pauperis anxii, id
C est, pœnitentis, ad inopiam spei per aliquem
lapsum redacti, propheticus sermo disponat.
Fertis, ut opinor, loquacitatem insipientiæ
meæ, quam ad contemtum vestrum provoca-
stis. Accepi enim a quodam sancto doctissimo
viro * & carissimo mihi, qui non solum le- * Ruffino.
gendo, sed etiam peregrinando multa cogno-
vit, pellicanum avem esse in Ægypto, vel
illis juxta partibus usitatam proximis Nilo
fluminis desertis uberrare, serpentibus vesci,
g in quos dimicando prævaluerit. Ergo pu- g
D gnat ut vincat, & victa moritur: victrix ve-
ro & evadit mortem, & acquirit alimoniam.
Quod autem nycticorax scriptum est, nycti-
coram esse verius asserebat; idque probabili
ratione videbatur ostendere; cum illam avem
hoc loco positam diceret, quam appellamus
noctuam, quia secreto noctibus cantus exer-
ceat & volatus; & obscuritate tenebrarum,
qua fere cuncta caligant animalia, luminetur:
unde nycticora aptius quam nycticorax dicitur:
quia nycticorax, nocturnus corvus interpre-
E tatio est; nycticora autem, nocte videns; eo
quod pupilla oculi κόρη a Græcis vocetur. Ni-
hil autem noctuam simile corvi habere manife-
stum est. Porro perspicuum eam, ut dixi,
sicut quasdam alias aves, noctis in tenebris
magis cernere, & in lumine cæcutire; noctem
diebus pati, lucem noctibus usurpare.

7. Nunc ergo, benedicti mei, videte qua-
liter hæc avis congruat ad pauperem mæstum,
hoc est, pœnitentem, opibus gratiæ * pau- * V. ep. 32. n. 20.
perarum, & conscia miserorum lapsuum

e Vulgatam retinemus lectionem, non enim placet MS. codicum Clun. & Vien. lectio, *& in alta virtutum ardua sint perfecti*, nec Chiffletii correctio, *ardua sint pervecti*.

f In MS. Clun. Nol. & Vien. & ed. Chiffl. reposuimus, *singularis super tectum*; sic enim Paulinus n. 8. & 9. itemque in ep. 49. ad Macar. n. 5. *passer unicus super tectum*.

g Ita M. codex Vatic. & edit. Rosv. At MSS. Clun. Nol. & Vien. cum edit. Chiffl. *quos dimicando pervicerit*, minus bene.

AN. 405.

mente, gloriæ ſuæ damna lugentem, & afflictatione miſerabili laborantem in gemitu ſuo, & de propriæ carnis interitu vitam animæ recipere nitentem, perque orationum impendia, & [a] gemituum ſuffragia, ambitioſa lacrymarum vulneratæ ſalutis remedia quærentem. Quam apte hujuſmodi pauper & peccator Ægyptia aut nocturna avis dicitur: [b] Qui enim ſe ad deflenda & confitenda peccata ſecernens a communi Eccleſiæ cœtu intra ergaſtulum cellulæ ſuæ mæſtus includit, & elongatur ab hoc ſeculo fugiens, ut maneat in ſolitudine deplorationis, & illic adverſus carnis ſuæ deſideria confligat, & in peccata ſua ſpiritali certamine contetenda depugnet; certe & habitaculo pariter & prælio fit *ſimilis pellicano ſolitudinis*, & illam inimicam ſerpentibus volucrem, ipſi diabolo & principibus tenebrarum, in peccatis & cogitationibus carnis expugnandis, dimicans æmulatur. Et ſi in eo agone ſuperaverit, vivet hoſtium ſuorum ſuperſtes: eſcam de victoria ſua ſibi quærit, quia vitæ meritum, [c] peccati & diaboli victor acquirit, quem cum omni nequitiæ ſpiritalis exercitu in perniciem noſtram variis artibus ſerpere quotidianis interioris noſtri periculis experimur. Sed gratias Deo, cui dedit nobis victoriam per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, ut *ſuper aſpidem & baſiliſcum ambulemus, & conculcemus leonem & draconem*. (Pſal. 90. 13.) Ergo *adverſus* hujuſmodi [d] *principes tenebrarum* pugnemus, hoc eſt, hominum peccatorum potentes, quos Apoſtolus (Ephes. 6. 12.) tenebras dicit, cum quibus nobis æmula pro ſalute *contentio eſt*, orate ut hos ſerpentes, dum in iſtius mundi deſerto agimus, exemplo illius [e] ſalutaris alitis tollamus. Quibus obtritis, & per victoriam devoratis, quaſi diſcuſſa nube tenebrarum, illuminabitur noſter interior; & tunc fiet *quaſi nycticora in domicilio*, hoc eſt, in domo Domini; ut inter hujus ſeculi tenebras acutam aciem defæcatæ mentis intendat, & poſſit ſecundum Prophetam talibus oculis [f] luminatus dicere: *Quia tenebræ non obſcurabuntur a me, & nox ſicut dies illuminabitur*. (Pſal. 138. 12.) Quod utique fit, cum utraque ſubſtantia in homine ſibi congruit, ut etiam caro terrenam inficiata naturam, ad animæ concordiam ſpiritali migret affectu: & tunc *nox ſicut dies* [g] *illuminabitur, cum & caro*, ſicut anima, ſpiritalis efficietur.

8. Quod ſi per orationes veſtras fuerit indultum, ut & in hoſte vipereo conterendo [h] pellicanum ſolitudinis æmulemur, & nycticoræ oculis inter hujus ſeculi obſcura cernamus; tunc in conſummatione pedibus conſtitutis, ſuper excelſa perfectæ virtutis impoſiti, vigilando in orationibus, & meditando in lege Domini, efficiemur *ſicut paſſer unicus ſuper tectum*, (Pſal. 101. 2.) & corpore & ſpiritu congruente [i] in voluntate Dei, jure dicemus: *Singulariter ſum ego, donec tranſeam*. (Pſal. 140. 10.) Et quis eſt iſte paſſer, in quo forma perfecti eſt, niſi *paſſer* ille qui *invenit ſibi domum, & cum turture nidum ſibi fecit altaria tua, Domine virtutum*? (Pſal. 83. 4.) Iſte forſan paſſer eſt de duobus illis, quorum *unus non cadit ſuper terram ſine voluntate Patris*. (Matth. 10. 29.) Cecidit enim paſſer hic ſummus in corpore, ſed & reſurrexit. Cecidit autem ex voluntatis aſſenſu, *factus obediens* Patri *uſque ad mortem crucis*. (Philip. 2. 8.) Hic paſſer eſt illa Sapientia, quæ requirentibus ſe in viis hilariter oſtendit; nunc in portis fit obvia, (Prov. 8. 2.) nunc in plateis occurrit, nunc in muris vel turribus celſa convocat ad ſe amatores ſuos, & invitat eos in altitudines habitationum ſuarum, ut impleat verbum ſuum, [k] quia exaltatus omnia ad ſe trahit. (Johan. 12. 32.) *Quis dabit nobis pennas columbæ deargentatas*, (Pſal. 54. 7. & 7. 4.) ut per *eloquia Domini caſta, & ſicut argentum igne examinatum*, (Pſalm. 11. 7.) pennati pervolemus ad bravium ſupernæ vocationis, ſequentes iſtum paſſerem ſingularem (qui eſt unicus Dei Filius) ſupervolitantem: *qui in altis habitat, & humilia reſpicit*: (Pſal. 112. 5.) & *qui deſcendit in inferiora terræ, ipſe eſt qui aſcendit ſuper omnes cælos, captivam ducens captivitatem, ut adimpleret omnia*. (Ephes. 4. v. 8. 9. 10.) Hunc paſſerem ſi directa imitatione valeamus ſequi, iiſdem veſtigiis ambulantes quibus ingreſſi ſunt *ſpecioſi evangelizantium pedes*; (Iſai. 52. 7. Rom. 10. 15.) tunc in edito conſtituti poterimus dicere: *Vigilavi, & factus ſum ſicut paſſer unicus ſuper tectum*.

9. Meminerimus tamen etiam in ſublime provecti verbum illud Domini, (Pſal. 101. 8. juxta Pſalter. Rom.) ut *qui fuerit in tecto, non revertatur in domum ſuam tollere vaſa*; (Matth. 24. 17.) id eſt, ne in noſmetipſos recurramus, & opera carnalia quaſi vaſa in inferioribus derelicta repetamus. *Nemo* enim, inquit, [*] *mittens ad aratrum manum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei*. (Luc. 9. 62.) (* id eſt, immittens, Græce, ἐπιβαλών.) Sed cum ſuper rectum fuerimus, id eſt, ſuper naturam terrenam evolaverimus, non acquieſcentes carni, timeamus avium exemplo ad humilia devolare. Scriptum eſt enim, quia

[a] Sic MSS. Clun. Nol. & Vien. cum edit. Chiffl. Ante erat, *Ingenuum ſuffragia, ambitioſe*, &c. nullo ſenſu.

[b] Ita MSS. Clun. Vien. & edit. Chiffl. Edit. Roſv. *& in quo ſe ſecernens*, &c.

[c] Hanc vocem addidimus ex MSS. codicibus Clun. Nol. Vien. & edit. Chifflet.

[d] Sic emendavimus ex MS. Clun. codice & ed. Chiffl. Ed. Roſv. *adverſus hujuſmodi noctes, qui ſunt principes tenebrarum, hoc eſt homines peccatorum potentes, quos* nullo ſenſu.

[e] MS. Nol. *ſolitariæ*. Sed convenit epitheton *ſalutaris*, quia ſerpentes tollit.

[f] Sic emendamus ex MSS. codicibus Clun. Vien. & edit. Chiffl. & correctio noſtra confirmatur ex epiſt. 41. n. 1. *oculus interior luminatur*. Ed. Roſv. *illuminatum*.

[g] Iidem codices, *illuminatur* . . . . . *efficitur*. Utraque lectio bona.

[h] Sic emendatum ex codicibus Cluniac. Vien. & Chifflet. At edit. Roſv. *pellicano*.

[i] MS. codex Vaticanus, *voluntati Dei*.

[k] Ita MSS. Clun. Nol. Vien. & edit. Chiffl. Alii, *& exaltatus omnia ad ſe trahet*.

non

[AN. 405.] [a] *non sine causa tenduntur avibus retia*. [Prov. 1. v. 17. sec. LXX.] Et scimus, quia sic insidiantes volucrum simplicitati aucupes humi ponunt tendiculas; [b] & plerumque esca, vel cæci illicis aspersa fraude deponunt aves, & opertis doloso cespite laqueis implicant credulas. Sed nos simili arte nos sollicitantibus per obtentas mundi hujus illecebras nequitiæ spiritalis aucupibus, armati fide & illuminati veritate dicamus: [Psal. 10. 2.] *In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ: transmigra in montem sicut passer; Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem*, [Psal. 6. 9.] Propterea oremus Dominum, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. [Iohan. 1. 9.] *Omnem hominem* dictum puto, quia nemo homo, nisi agnoscens Deum, & qui potius meruerit agnosci a Deo. Quem non agnoscentes, *comparati sunt jumentis insipientibus, & similes facti sunt illis*. [Psal. 48. 13.] Nos ergo magna ejus misericordia ex impiis justificati per fidem, & non ex operibus, *curramus in odorem unguentorum ejus*, [Cant. 1. 3.] [2. Cor. 2. 15.] ut ex illius nomine odorem vitæ trahamus, & efficiamur *odor Christi bonus Deo* [*] potionati, ut scriptum est, a vino unguentorum de calice salutaris, in quo ipse ut pigmentarius, ut in Ecclesiastico scribitur, unguenta suavitatum miscet, *dividens dona sua singulis prout vult*, [Psal. 115. v. 13. * V. N. 123.] ut omnia in omnibus [*] impleantur, & odorem notitiæ suæ manifestet in nobis: [Eccli. 49. 1.] [1. Cor. 12. 11.] quia *unguentum* [c] *exinanitum est nomen ejus*. Quod nomen ut invocetur super nos, semper & in nobis nominetur, fiat *conversatio nostra in cœlis*. [* Sive, impleatur. V. ep. 42. n. 2. & 43. n. 3.] [Cant. 1. 2.] Ita enim efficiemur *sicut passer unicus super tectum*, si non quæ in terra sunt, sapiamus aut quæramus, *sed quæ sursum sunt, ubi Christus* [d] *est sedens ad dexteram Dei* Patris, [Iacob. 2. 7.] [Phil. 3. 20.] [Psal. 101. 8.] [Col. 3. 2.] innumerabilibus oculis speculator actuum nostrorum, & spectator agonis istius, quo *in carne ambulantes, non secundum carnem militamus*. [2. Cor. 10. 3.]

10. *Non enim est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem*, [Eph. 6. 12.] sed adversus invisibiles inimicos & *adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus*. Non quod spiritus nequam in cœlestibus agant, sed quod in cœlesti conversatione viventibus adversentur. *Induamus* itaque *arma lucis*, [Rom. 13. 12.] *& in Deo nostro transgrediamur murum* [Psal. 17. 30.] illum inter nos & Deum separantem, nec de carnali infirmitate timeamus adversarium spiritali natura violentum: quia *virtus in infirmitate perficitur*. [2. Cor. 12. 9.] Nec in [A] virtute sua potens est vir, sed Dominus infirmum facit adversarium ejus, quem ipse Dominus virtutum Rex gloriæ tali pro nobis congressionis genere confudit, ut illum in Cruce Christi non divina virtus, sed humana superaret infirmitas. Sequamur itaque triumphantem Jesum, & *scuto* fidei *circumdet nos veritas ejus, ut non timeamus a timore nocturno, & a jaculo volante per diem. Cadent a latere nostro mille, & decem millia a dextris nostris*; [Ps. 90. 5.] non nostra, sed virtute [B] Christi cujus pugna est qua pugnamus, & cujus corona qua vincimus; quia membra sumus corporis ejus, si tamen mortificemus in terra membra nostra, ut fiant arma justitiæ; quibus accincti, & Christo, & angelis ejus, & vobis lætum de nostro certamine spectaculum præbeamus; & evolantes de laqueo venatorum garrula gratulatione cantemus: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, & nos liberati sumus*, [Ps. 123. v. 7. 8.] quia *adjutorium nostrum est in nomine Domini* Jesu Christi. [C] [Act. 4. 12.] Non est enim aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat salvos [e] fieri nos. [Ps. 106. 8.] In hoc nomine triumphantes, [f] *confiteamur Domino misericordias ejus, & gloriemur in laude ejus*, [Ps. 105. 47.] non in nostra. Quoniam ut Propheta dicit, si quid bonum in [g] nobis, ab ipso est; & si quid optimum, ab ipsius Majestate est: [Ps. 99. 3.] [1. Cor. 4. 7.] *Ipse enim fecit nos, & non ipsi nos*. Et propterea & Paulus dicit: *Quid autem habes, o homo, quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* [D] In quo monet ut, *qui gloriatur, in Domino glorietur*. [1. Cor. 1. 31.] Unde jam nobis leves angustiæ fiunt, quando laudari videmur: nihil enim nobis conscii sumus de proprio bono, ut tamquam agnoscentium pudorem laudator perurgeat: quia non ipsos nos, sed divinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscimus: si quid enim in nobis boni videtur aut creditur, illius est qui *solus bonus est, & de cujus plenitudine omnes accipimus*, [Matt. 19. 17.] [Ioh. 1. 16.] & pro meriti vel fidei capacitate respergimur. [E] Ros enim qui ab illo est, sanitas est nobis, & *lætamur in stillicidiis ejus*. [Ps. 64. 11.] Ergo & error iste, quo nos laudatis, innocuus erit nobis. Insuper & mercedem vobis copiosam tam pia fides congeret: quia ut nos nostra mente iniquos, & de perversa hujus seculi generatione pravos existime-

a Græc. ἀδίκως. LXX. & Lucifer, *non inique*. Et sic solet locus afferri a Patribus Græcis, ut a B. Cyrillo in Johan. lib. 2. c. 54. & aliis.

b Sic MS. Vaticanus codex cum edit. Rosv. At MSS. Clun. Nol. Vien. & edit. Chiffl. *& aspersa plerumque escæ illices fraude deponunt aves, & operti doloso cespite laquei implicant credulas*.

c Ita apud quosdam legi asserit Nobilius in scholiis ad hunc versum. Eamdem lectionem hujusce versus iterat Paulinus noster in fine epistolæ 41. ad eosdem num. 3. unde emendavimus & ex MSS. codicibus Clun. Vien. & edit. Chiffl. *ejus*. Ante erat, *es*.

d Editio Chiffl. cum codicibus manuscriptis Clun. & Vien. *est ad dexteram Patris*.

e Sic editio Chiffl. cum MSS. codd. Clun. & Vien. In editione Rosv. legebatur alia interpunctione, *fieri. Nos in hoc*.

f Ita Paulinus noster epist. 19. ad Delphinum n. 2. secutus versionem Psalterii ex Hebræo, cum in 4. aliis Psalteriis & in Commentario S. Augustini super Psalmos quater legatur, *Confiteantur Domino misericordiæ ejus*, in vers. 8. 15. 21. 31.

g Addidimus particulam *in* ex MSS. codicibus Clun. & Vien. & ed. Chiffl. in quibus *si quid bonum in nobis, ab ipso est; & si quid optimum, ipsius est*.

AN. 405.

tis bonos factos, Deo omnipotenti creditis, qui potens est justificare impium, & vivificare mortuos, & illuminare tenebras, & phœnicium candidare. (Isai. 1. 18.)

11. Quamobrem orate solliciti ut tanto ore vel munere Dei dignum Deo cor accipiamus; & qui accepimus contemtum patrimonii, accipiamus etiam nostri contemtum: angusta enim via gradimur, & quasi in fune suspenso ancipites ambulamus: & nisi certo libramine vestigia fixerimus, ut non declinemus dextra vel sinistra, facile nos in hujus aut illius partis ruinam inimicus impellet. Ideo nobis in Salomone Sapientia canit: *Non deflectatis a Domino, ne cadatis.* (Eccli. 2. 7.) Ipse enim Dominus Christus *via veritas, & vita est*, (Ioh. 14. 6.) qui dicit: *Omni vigilia serva cor tuum*, (Prov. 4. 23.) quia per ipsas virtutum vias in vitia delabi possumus; & nisi certo, ut dixi, statu dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; & evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites vitiis? Unde quæsumus, ne ex illo nobis verbo Domini blandiamini, quia fecerimus, *Vendite quæ possidetis*; quia plus est quod superest illud: *Et veni, sequere me.* (Matt. 19. 21. Ita in epist. 24. ad Sever. n. 5.) Facile est autem videre quantum sit sequi Christum, ut homo imitetur Deum. Sed & illud scitis: Quia *semel locutus est Deus, duo hæc audivi*; (Ps. 61. 12.) nam & iste sermo, sicut omnis fere Scriptura divina, in bivium patet; *Vade & vende omnia tua.* Non enim pecuniam tantum & fundos, extraneas facultates; sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus. Hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior dificultas est ingenita quam apposita separare; & intus infixa divellere, quam affixa extrinsecus rejicere. [a] Se enim ipsum vincit & superat, qui renuntiat moribus suis, & se abdicat sibi, ut illud fortissimum Dei verbum impleat: *Qui perdet animam suam propter me, inveniet eam*: (Ioh. 12. 25.) Hæc Domini verba recordantes, [b] effundamus in illum animam nostram, & ipse nos enutriet, & absconditam in se vitam nostram fovebit, & se cum gloria revelabit: si tamen pro hac eadem anima oremus in tempore opportuno nunc in isto seculo. *In inferno enim quis confitebitur tibi?* (Ps. 6. 6.) Istic moriamur peccatis, ne illic vivamus pœnis. Mors enim, quæ secunda dicitur, nihil aliud est quam vita pœnarum.

12. Caveamus igitur ab inferiore inferno, ubi corpus & animam gehenna torquebit, æternum moriente peccatoris anima, manente sensu, & durante materia corruptionis. Nam *& mortui*, ut scriptum est, *resurgent incorrupti*, (1. Cor. 15. 52.) non gloriæ immortalitate, sed pœnæ. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (Rom. 7. 24.) *Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio*, (Ps. 23. 8.) qui *vectes* [c] *ferreos confregit*, (Ps. 106. 16.) & *humiliavit calumniatorem*, (Ps. 71. 4.) ut *exaltaret me de portis mortis, ut narrarem mirabilia ejus in portis filiæ Sion.* (Ps. 9. 13. & 15.) *Benedicat vos Dominus ex Sion, & videatis quæ bona* sunt *Hierusalem*, (Ps. 127. 5.) & oretis pro nobis *omnibus diebus vitæ vestræ*, ut *portio nostra* communiter sit *in terra viventium.* (Ps. 141. 6.)

EPISTOLA XLI. *

* Alias XXVI. parte 2. quæ antem 41. erat, nunc 4. Scripta & missa cum superiore circa annum 405.

Paulinus a Sancto præmonitus fuerat ut faculam suam diligenter dum tempus est appararet: occasione inde accepta, in Evangelicam de lampadibus ac de prudentibus quinque totidemque fatuis virginibus parabolam pie admodum ingenioseque excurrit.

1. LEGIMUS in tergo epistolæ adnotationem epistolarum, quas meas esse [d] indicastis. Nam vere prope omnium earum ita immemor eram, ut meas esse non recognoscerem, nisi vestris litteris credidissem. Unde majus accepi documentum caritatis vestræ, quia plus me vobis quam mihi notum esse perspexi. Hymnos, quos desiderabam, accepisse gratulor: quo munere, Sancte frater, admonuisti me, ut faculam meam diligenter, dum tempus est, appararem, ne cum fatuis excluderer, si cum sapientibus non occurrerem. Orate autem, ut & virgines & fecundæ sint animæ nostræ: sine sterilitate virgines, sine corruptione fecundæ. Hoc enim mysterio & in lege maledictus est, qui semen in Israel non dederit: & in Evangelio virgo sapiens [e] dicitur quæ oleo procurato vigili solicitudine, uncta * face, sponsi exspectat adventum, jamque venienti non exstinguendum pingui fomite lumen accendit.

2. Ergo mens nostra fertilis Deo sit, & vitæ fructus operibus bonis pariat. Sit & spiritus virgo, ut nulla seculi corrumpatur illecebra, & ab omni labe vitiorum integer maneat. Stultæ enim virgines illæ mihi videntur animæ, quæ virtutibus steriles sunt; & illæ sapientes, quæ vitiis incoruptæ sunt. (Matth. 25. 3.)

a Sic emendavimus ex MSS. codicibus Clun. & Vien. & edit. Chiffl. in quibus *vincat*, pro *vincit*. Ante erat, *Si enim seipsum vincit*, nullo sensu

b Ita reposuimus ex iisdem codicibus. In edit. Rosv. *effundemus*.

c Juxta textum Græcum, Vulgatam, MSS. codices. Clun. Nol. Vien. & edit. Chiffl. emendavimus *ferreos*. Ante erat *æreos* in edit Rosv.

d Ita MSS. codices Clun. & Vien. cum edit. Chiffl. Edit. Rosv. *judicastis*. MS. Nol. *Indicatis*.

e Addidimus verbum, *dicitur*, ex MS. codice Cluniacensi & edit. Chiffl.

* Sic reposuimus ex MSS. codicibus Nol. & Vatic. Verissima lectio petita ex Evangel. Matthæi c. 25. eaque confirmatur n. 2. & ep. 25. n. 4. Alii codd. *nostra facie*, minus bene; non enim Christus præcepit in Evangelio ut ungerent faciem suam virgines exspectantes sponsi adventum, sed ut haberent oleum in lampadibus.

De-

AN. 405.

Denique in utroque virginum genere quinque ponuntur, ut intelligatur, ad sensus hominis integritatem aut corruptionem referri: nam quinque sensibus omnes prædiri sumus, per quos aut vitam recepimus aut mortem (Ier. 9. 21.) De ipsis enim dolens Propheta dicit. *Mors introivit per fenestras vestras*. Quas obstruamus timore Dei, ut ad omnes istius mundi formas & voces surdi simus & cæci: sepiamus aures nostras spinis contra linguam nequam (Eccli. 28. 28.) & illecebrosa modulamina: (Ps. 118. 37.) *avertamus oculos nostros, ne videant vanitatem*: obstruamus & nares nostras, ne de corruptione hujus seculi mortis odorem trahamus: neque per gustum illicem gulæ morbus irrepat, & concupiscentiarum [a] cibis continentiæ robur enervet: neque mollibus vestimentis corpori blandiamur, nec carneos tactus & amplexus illiciros delicatis male palpata regminibus membra [b] disquatiant. Ita fiet ut in unoquoque nostrum omnibus sensibus castis & oleo doctrinæ fidelis imbutis, virgines omnes quinque sapientes maneant, oleo in vasis suis reposito, exspectatione secura quiescant, facile mox parandis facibus occursuræ, cum primo supervenientis sponsi tumultu fuerint excitatæ. Nam in tantis Ecclesiæ populis, in quibus non solum virgines, quarum tamen innumera multitudo est; sed & maritatæ, & viduæ diversis & moribus cernuntur & fructibus; non arbitror alia ratione quinque tantum virgines fatuas & totidem sapientes esse positas, nisi quod utraque persona in totius populi universitate diversa, numerus autem ratione supradicta sigillatim in omnibus continetur; ut unusquisque in semetipso aut stultas aut prudentes habeat, pro qualitate sensuum suorum: in quibus providis sapiens, inertibus autem stulta virginitas est. Nam ideo & fatuæ, sicut sapientes in tanta sui dissimilitudine similiter virgines appellantur, quia virginibus secundum carnem sterilitas infecunda, secundum spiritum fructuosa [c] castitas adest. Quare nec sapientes sterilem virginitatem habent, quia sapientes sunt; (1. Cor. 3. 19. Rom. 8. 7.) nec stultæ fructuosam, quia stultæ sunt. Quarum forma mihi videtur esse *sapientia hujus mundi*, quæ *stultitia est apud Deum*, & *sapientia carnis*, quæ vere virgo stulta est, [d] quia *non est juncta atque subjecta legi* & sapientiæ (Prov. 20. 20.) Dei: & *lucerna ejus facile exstinguitur*, quia non habet oleum veritatis, vacua Spiritus sancti, quo oculus interior luminatur & impinguatur animæ caput, quod est fides (Ps. 140. 5. Eccl. 10. 1.) A nostra, cui oleum est doctrinæ cœlestis infusio?

AN. 405.

3. Itaque *oleum peccatoris non impinguet caput nostrum*, neque muscæ morituræ exterminent oleum suavitatis: ut semper nobis caput Christus sit, nec unquam deficiat oleum capiti nostro, quia (Cant. 1. 3.) *unguentum exinanitum est nomen ejus*: & tunc omnibus [e] perfectis sensibus erimus virgines sapientes, si in nobis manserit Sapientia Dei, per quam facta est etiam in corpore fecunda virginiB tas. Nimium vos fatigo, & mihi præsumo multum de patientia caritatis. Sed [f] oportet ut audiam Salomonem in Sapientia Dei loquentem, ut parcius, ad amantissimos licet, infestam verbi pedem, ne satiati oderint me: scio autem, quod sicut odisse quis non potest viscera sua, ita nec vos humilitatem nostram, quam visceribus vestris permiscuistis. Pax, & caritas, & gratia, & humilitas Christi Domini altissimi abundet in vobis, benedicti, fratres merito veneraC biles [g] & dilectissimi.

EPISTOLA XLII. *

Alias XXXII. quæ autem 42. erat, nunc 6. Scripta circa annum 405.

Lætatur se adeptum Florentii Cadurcensis episcopi amicitiam: illum commendat, ejus preces exposcit; pulcherrimasque Christi laudes immiscet.

D Beatissimo ac merito venerabili [h] Patri * FLORENTIO, PAULINUS

* V. N. CLXXXIV.

1. LÆTAMUR in Domino visitatos nos litteris sanctitatis tuæ, & provocatos, ut qui neque notitiæ tuæ prius gratiam gesseramus, nunc repentino Dei munere plenam tuæ tamquam veteris amicitiæ fiduciam sumeremus. (Eccl. 9. 15.) *Vinum*, inquit *& amicus veterascet, & cum suavitate bibes ipsum*. Ecce istam Prophetæ sententiam superavit sanctiE tas tua, quæ tam perfecto diligere nos cœpit affectu, ut inveteratæ nobis dilectionis suavitatem in prima hujus fœderis novitate reddiderint; ut non necesse habeamus optare incrementa caritatis, cujus maturitatem consummatam principiis abundantibus experimur. Ut ubertatem animæ tuæ magnis fontibus comparare possimus, qui originem suam late profuso ore rumpentes, statim in ortu suo flumina sunt. Benedictus

[a] MSS. codices Clun. Vien. & edit. Chiffl. *cibus*, minus bene.

[b] Manuscriptus codex Viennensis & edit. Chiffl. *defeateant*, mendose. MS. Clun. *discatent*.

[c] Manuscriptus Clun. codex & ed. Chiffl. *caritas*. Sed bene respondet *fructuosa castitas secundum spiritum infecunda sterilitati secundum carnem*.

[d] Editio Chiffletii cum Cluniacensi manuscripto codice, *quia legi & sapientia Dei non est subjecta*. *Cujus lucerna facile exstinguitur*.

[e] MSS. Cluniac. & Vien. ac edit. Chiffl. *perfecti sensibus*. Utraque lectio bona.

[f] Manuscripti codices Clun. & Vien. cum edit. Chiffet. *oportet audiam Salomonem sapientia Dei loquentem*.

[g] Editio Rosv. *ac dilectissimi*; & addit: *Valete in Domino*.

[h] Ita MSS. codices Reg. Vat. & Vien. & edit. Bad. Grin. Rosv. & quidem recte, cum ad episcopum Paulinus nondum episcopus scripserit. Edit. Grav. & Schot. *fratri*.

AN. 405. nedictus itaque Dominus, qui peccatis no-
ſtris tali gratia ſuperabundavit, ut nos nec
notitia tua dignos, etiam caritate ditaret;
& minore hactenus bono carentibus, cum
veſtræ corporalis notitiæ eſſemus expertes,
tanto majus de te munus indulſit, quanto
potior in homine ſubſtantia eſt ſpiritus,
quam caro. Propterea exſultat cor noſtrum,
Pſ. 125. 3. & repleto gaudiis ore dicimus. *Magnifica-*
Pſ. 10. 4. *vit Dominus facere nobiſcum, quoniam præve-*
Pſ. 21. 7. *niſti nos in benedictione dulcedinis* per eloquia
ſancta, & ſicut *argentum purgatum examinata:*
a visitans nos, ut [a] dixi, & excitans de pi-
gritiæ noſtræ ſitu ad obſervantiam caritatis
tuæ. In qua quidem non ſomnolentia dor-
Iob. 1. 21. miebamus, ſed ignorantia ſilebamus. *Sit*
Pſ. 112. 2. ergo *nomen Domini benedictum*; & lætetur
Pſ. 105. 51. in hoc etiam opere pietatis ſuæ, quo igno-
rantibus in carne faciem tuam, hanc potius,
qua pulcrius in Chriſto formatus es, ſpe-
b ciem tuæ mentis oſtendit. [b] *Sermo* enim in-
Eccli. 19. 13. quit, *viri indicat de illo*, & *ex abundantia*
Matt. 12. 34. *cordis os loquitur*.
Luc. 6. 45.
Col. 4. 6. 2. Sermo itaque tuus nobis Apoſtolico
ſale conditus expreſſit ſaporem gratiæ, quæ
tibi data eſt; & de ſtillicidiis labiorum tuo-
rum guſtavimus quam ſuavis ſit in te Do-
Pſ. 33. 9. minus, qui factus es & poſitus in caput po-
1. Reg. 15. 17. puli, electus ex ovibus in virum gregis,
ut regeres oves paſcuæ ejus, qui animam
1. Reg. 16. 11. pro ovibus ſuis poſuit. Idem agnus & pa-
Pſ. 77. 70. ſtor reget nos in ſecula, qui nos de lupis
Ioh. 10. 15. oves fecit; earumque nunc ovium paſtor
Ioh. 1. 29. eſt ad cuſtodiam, pro quibus fuit agnus in
Iſai. 53. 7. victimam. Hic ergo Dominus & Deus no-
ſter, qui *in terris viſus eſt, & inter homines*
Baruch. 3. 38. *converſatus eſt* pro nobis, ovis & paſtor in
nobis eſt, quia nos inviſibili baculo & ſa-
lutari virga intus regit, ut etiam ſi ambu-
lemus in umbra mortis, non timeamus ma-
la, quia nobiſcum Deus eſt, Emmanuel il-
Pſ. 22. 4. le, Dominus majeſtatis, & filius ancillæ;
Iſai. 7. 14. quorum [c] aliud natura, aliud factus eſt.
Matth. 1. 16.
Luc. 2. 7. Idem creator hominis & redemtor, Deus
c ex Deo, homo pro homine; Filius Dei an-
te ſecula, filius hominis pro ſeculo; forma
2. Cor. 8. 9. ſervi pro libertate ſervorum; & *pauper fa-*
Rom. 10. 12. *ctus*, ut pauperes ſua egeſtate locupletet:
Eph. 1. 23. quia ipſe eſt *dives in omnes* omnis boni; *qui*
Col. 2. 9. *omnia in omnibus adimpletur*, *plenitudo Divi-*
Pſ. 64. 6. *nitatis*, *ſpes omnium finium terræ*, *& in mari*
1. Tim. 2. 5. *longe*, Deus ſalutaris noſter, *mediator homi-*
Phil. 2. 21. *num & Dei*, *homo Chriſtus Jeſus*, qui *eſt in*
gloria Dei Patris ſuper omnes Deus benedi-
ctus in ſecula.
Act. 1. 20.
Col. 1. 12. 3. Hic ergo, qui te in ſortem apoſtolo-

A rum ſuorum dignatus aſſumſit, ut eorum Matth. 4. 19.
arte hominum piſcator exſiſteres, & de ama-
ris ac profundis hujus ſeculi fluctibus vivi-
ficandam potius quam perimendam Deo præ-
dam hamo verbi ſalutaris extraheres, quod
utique quotidie facis. Hic Deus, qui te ad- 1. Cor. 3. 9.
jutorem ædificationis & culturæ ſuæ fecit,
qui inſinuare dignatus eſt dilectionem hu-
militatis noſtræ ſublimi per humilitatem cor-
dis animæ tuæ, quia proculdubio per man-
ſuetudinem ovis & agni innocentiam paſtor
B eſſe meruiſti; hic te, inquam, Deus, qui
amantem noſtri facere dignatur, non juxta
meritum malum facies, ſed ſecundum divi-
tias bonitatis ſuæ, ut nobis adjutorium de
patrocinio orationum tuarum, tibi merces Matt. 25. 40.
de proximorum etiam minorum magna ca-
ritate cumuletur, memorem te noſtri per-
petuo faciat; omnibus orationibus tuis &
oblationibus curam noſtræ ſalutis immiſceat,
ne in offendiculum nobis accedat tanta iſta,
qua gloriamur in Domino, tuæ dilectionis Matth. 7. 15.
C impenſio, ſi rapaces indomitorum ſenſuum
beſtias veſtitu ovium contegamus. Sic igi-
tur ora, donec exores, ut fiat cor noſtrum Pſ. 118. 80.
immaculatum in conſpectu Domini, ut non
confundamur neque ſimul trahamur cum iis Pſ. 27. 3.
qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala au-
tem ſunt in cordibus eorum; ſed lingua &
mente concordes, corde credamus ad ju- Rom. 10. 10.
ſtitiam, ore confiteamur ad vitam. Ita de-
mum pietas qua nos diligis, tibi fructuoſa
reſcretur, ſi tam efficax pro nobis oratio
D tua fuerit, ut a noſtra terreſtri ſpecie de-
mutati in tuam ſimilitudinem transferamur,
ut *cæleſtis* hominis *imaginem* pari veritate *ge-* 1. Cor. 15. 49.
ſtemus.

4. Tunc vere erimus de tua caritate feli-
ces, ſi obtineas ne ſimus a tua caritate diſ-
ſimiles. In quo tamen non eatenus, quaſi
ſuperbum tendimus votum, ut apicem me-
riti tui ſperemus attingere; ſed ut ſalutis
fine concluſi, juxta formam fidei tuæ in iti- Apoc. 1. 8.
nere directo veritatis veſtigia perlegamus, & Eph. 1. v. 22. 4. 15. & 5. 23.
E ſit nobis finis ipſe qui initium eſt, caput &
fundamentum corporis ſui petra Chriſtus; Col. 1. 15.
Illa petra, quæ nos inter hujus ſeculi de- 1. Cor. 3. 11.
ſerta ſitientes juſtitiam ſequaci fonte proſe- 1. Cor. 10. 4.
quitur, & dulci potu reſtrigerat, ne car- Matth. 7. 24.
nalium cupiditatum æſtibus peruramur; Il- Luc. 6. 48.
la petra, ſuper quam domus ſtabilita non Ioh. 19. 34.
corruit; & illa petra quæ, latere lancea per-
forato, aqua fluxit & ſanguine, ut pariter
ſalutiferos nobis funderet fontes, aquam
gratiæ, & ſanguinem Sacramenti, qui idem
eſt & fons noſtræ ſalutis, & pretium.

a Sic repoſuimus ex MS. codice Viennenſi, cum an-
te eſſet, *ac dixit*. Correctio noſtra confirmatur ex ini-
tio epiſtolæ.

b Ita fere Paulinus epiſt. 13. ad Pammachium n. 2.
Verum hæc neque apud LXX. neque in Vulgata ha-
bentur, ubi, *ingreſſus hominis enunciat de illo*.

c Sic repoſitum eſt *aliud* ex MSS. codicibus Reg. &
Vien. Ed. Roſv. *alterum*.

5. Sed

AN. 406.

5. Sed væ mihi peccatori, quonam progressus, immo prolapsus sum? Dum pluribus apud te verbis ago, ut pro peccatis meis vel potius adversus peccata mea patrocinium promerear, cum orationibus intendas; [a] accumulo eamdem de loquacitate mea sarcinam, quam de orationibus tuis minui peto; tamquam immemor scriptum, *de multiloquio* [b] *non effugies peccatum*. Et quid agam? quo ore purgari postulem? vel qua a te ratione defendar, cum sciens prudensque contrarium Prophetico verbo commiserim, ut peccato multiloquii & me læderem, & sanctitatem tuam fatigarem? Hærebo prorsus hoc crimine, neque vel tua me tegere valebit oratio, nisi tu ipse mihi prius hanc injuriæ tuæ culpam remittas; & pro me, sicut [c] beatus Job pro loquacibus amicis facere præceptus est, hostiam placationis offeras Deo. Tantum enim de animo tuo mihi vendico, ut hoc mihi multiloquium de tua indulgentia impune cessurum præsumam; non ambigens tantam habere te patientiam, quantam habes caritatem.

Prov. 10. v. 19. sec. LXX. — *Job. 42. 8.*

EPISTOLA XLIII.*

** Alias XXV. quæ autem 43. erat, nunc 50.*

Scripta anno 406. circa festum SS. apostolorum Petri & Pauli.

Excusat Victorem quod serius sit reversus, causans hiemis tempestatem, & adversam ejus valetudinem: tum propositam sibi a Desiderio presbytero explicationem Benedictionum Patriarcharum excellenti humilitate ad ipsummet rejicit; & ipse maledictionem ficulneæ a Domino irrogatam sapienter exponit.

Sancto & merito venerabili fratri, & [d] desideratissimo * DESIDERIO desideriorum meorum, PAULINUS & THERASIA peccatores, in Christo Domino salutem.

** V. N. CLXXXV.*

1. AD te brevem * epistolam jam diu ante [e] fratri Victori dederamus, quam & ipsam perferri ad sanctitatem tuam volui, ut ipsi perlatori suo testimonium perhiberet non voluntariæ apud nos remorationis. Hæc enim causa brevitatis ejus fuit, quod post modicum adventus sui tempus Victor a nobis ad vos refestinans, tanta se ad iter relegendum obstinatione duraverat, ut vix vel brevium ad te litterarum nobis tribueret facultatem. Interea proficiscentem subiti rerum obices retraxerunt, cum hiems navigationem, & itinera metus [f] clauderent: quibus impeditus atque revocatus necessitati præstitit longam dilationem, qui procrastinationem rogatus negaverat caritati. Inter has moras etiam æger fuit, & quidem ita graviter laboravit, ut a portis mortis reductus plus temporis in reficienda valetudine consumserit, quam ægritudine tolerata produxerat. Postea jam vicino Apostolorum natali dimittere eum inhumanum putavimus Itaque longioribus ejus moris, quas supradictis necessitatibus dederat, brevem hanc illi moram de nostra voluntate adjecimus, ut, cum Apostolicam solemnitatem voti nostri & itineris annui socius celebrasset, hujus quoque ad vos negotii nostri nuntius reverteretur.

** Non exstat hæc epistola.*

2. Sane epistolas, quas ad benedictum Dei hominem fratrem nostrum Severum habet, diverso tempore, prout impetus festinationum habebat, fecimus, sicut ipsarum varia lectione monstrabitur: nam * breviores earum quasi properans & in profectionis januis pendens Victor exegit: prolixiores autem cum de longa ejus remansione securi esse cœpissemus, tamquam remissa atque laxata in otium mente [g] scripsimus. Scripserat autem nobis frater noster Severus, ut eum vobis illico remitteremus, atque ita præscripserat tempus, ut ad vindemiæ dies remissus occurreret. In quo, quia non potuimus illi parere, hac saltem specie obedientiam præbere tentavimus, ut illum si non eodem anno quo speraverat, tamen eodem tempore quo jusserat, occursurum recipiat: & si tarditatem illius necessitatibus, quas exposui, non vult imputare, meo delicto reputet quod remansit, suis tamen orationibus debeat vel tardum istius reditum; quia cum jam omnino depositus ægrotaret, de Severi fide spetavi sanitatem ejus, quam de meis meritis desperabam. Quibus videbam Victoris innocentiam verberari, ut in illo mea iniquitas plecteretur, in quo divina justitia vindicabat, quod in dilectione peccatoris errabat. Nam & mihi pœnam caritas excitabat, ut tribulationem, quam unanimus mihi homo patiebatur in corpore, cruciatu viscerum animique compatiens sustinerem.

** Illæ epistolæ perierunt.*

3. De quo autem mihi per ipsum scripseras, aquam dulcem & copiosam in amaro & arente rivulo quærens, tuæ potius gratiæ explicandum refundo: nam me fateor tantorum nominum & mysteriorum pondera nec digito ausum tangere. Legi enim, *quia in malevolam animam non introibit sapientia*; & ideo malitiæ meæ conscius non potui divinæ revelationis habere fiduciam, cum pru-

Jac. 3. 11. — *Sap. 1. 4.*

a MS. codex Viennensis, *adcumulem*.

b Ita LXX. & S. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum adversus Judæos art. 103.

c Sic MSS. Reg. & Vatic. codices cum editis quatuor. At MS. Vien. & edit. Gryn. *sicut beato Job . . . præceptum est*.

d M. Vien. *desiderantissimo*. MS. Reg. hunc titulum habet: *Incipit ad Desiderium secunda*. Abest tamen a MS. codice Regio prima ad Desiderium epistola, cujus meminit Paulinus in hujusce epistolæ 43. exordio, & hæc desideratur. V. Vit. c. 47. n. 1. & 3.

e Manuscriptus codex Viennensis, *per fratrem Victorem*.

f MSS. Reg. & Vien. *clauderet*.

g MS. codex Vien. *conscripsimus*.

AN. 406. Gen. 49. 2. dentiæ lucem tenebroso corde non caperem. Tu vero benedicte, vas mundum & aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius, qua filios suos prophetico spiritu Patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni, & sacramenta a seculis reposita, & pro seculis revelata in Christo Iesu; in quo concurrit diversa omnium forma Sanctorum; qui in patriarchis figuratur, in prophetis loquitur, in apostolis operatur, & *omnia in omnibus* a *adimpletur: quia in ipso placuit inhabitare omnis plenitudo*, qui omnium initium & finis est. (Ephes. 1. 23. Col. 1. 19. & 2. 9. Apoc. 1. 8.) Quod si necdum accepisti, quia forte dum proximo tuo mihi donata credis, quasi jam in tuo parata promptuario, petere tibi specialiter a Domino distulisti, pete, & accipies secundum fidem & animam tuam: quæ quanto castior membris, tanto vivacior sensibus: & quanto mundior corde, tanto capacior Christi est; qui ab humili possidetur, & a mundo corde conspicitur. (Isa. 66. 2. Matth. 5. 8.)

4. Te autem, ut tua opinione deceptum ab inopia mea minus moleste feras, sic habe, tamquam idem de me passus sis, quod ipse Dominus ab illa ficu, ad quam esuriens accessit, & sine fructu inventam percussit verbo oris sui; ut quæ sterilis fuerat b benedicto Domini, fieret arida maledicto. (Matth. 21. 19. Marc. 11. 9.) Sed obsecro fraternitatem tuam, ne me, licet similem illi arbori infelici inveneris, simili voce percutias; ne penitus arescam, & vacuus debito fructu, etiam foliorum amictu, id est, gratiæ fronde * despolier. (*. V. carm. 32. v. 46. & ep. 30 n. 4.) Sed iterum cogitans, quia misericors & miserator Dominus, neminem vult c mori morientem; neque creaturam suam in illa arbore, sed inimicum d plantationi suæ vitium arboris maledicendo damnavit: (Ezech. 18. 32.) oro te potius, ut maledicas sterelitati meæ, ne unquam ex illa fructus nascatur, ut possit ex me ipso fructus nasci Deo. Expedit enim mihi interitus sterilitatis meæ, ut in me plantationis Dominicæ fecunditas revivifcat; & moriente vitio, quo infructuosus efficior, agricolæ meo revirescam reditu bonæ voluntatis; ut esuriens vitam meam Dominus, ipse inveniat me feracibus ramis fructus sibi debitos offerentem.

5. Sed in hac eadem arbore non modicæ quæstionis argumentum Marcus adjecit. Nam alii Evangelistæ de maledicta & arefacta ficu consonans, hoc altius est locutus, (Marc. 11. 14.) quod cum dixisset non invenisse Dominum in arbore illa fructum, id, quod arborem excusare videatur, apposuit, dicens: *Non* A *enim erat tempus ut fructum haberet*. (A N. 406. Marc. 11. 13.) Quod si ita est, sine causa videtur arbor excepisse maledictum, quæ culpa sterilitatis carebat, si adhuc per anni tempus alienum fructus non habebat paratos, non infecunda de vitio, sed immatura de tempore. Sed quod de pecore Apostolus ait, & de ligno possumus usurpare, ut dicamus: *Numquid de* arboribus *cura est Deo?* (1. Cor. 9. 9.) Propter nos utique scriptum est, in quibus escam suam Deus semper vult invenire. Nam & agrum & viB neam in nobis habet. Nos in area sua ventilat, in nobis purgat triticum, e * difficit paleas, urit zizania. (Matth. 3. 12. Luc. 3. 17. * id est, separat V. N. CLXXXVI.) Itaque in illa arbore salutem hominis esuriebat, & ab homine debitum sibi fructum petebat. Sed & cum *in sua propria venisset, sui eum non receperunt*; (Iohan. 1. 11.) & debitam fidei frugem, quam per legem & prophetas in eos seminaverat, sterilis infidelium Iudæorum Synagoga non reddidit. Venit ad arborem eorum, quærens a filiis plantationis suæ exspectati germinis dulcem C cibum: (Matth. 27. 34. Marc. 15. 36) at illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius fel; & uvas petenti obtulit spinas, & ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem & botrum suavitatis aceto urente potavit. (Iohan. 15. 1 Luc. 13. 36 Psal. 68. 23 Deut 32. v 32. sec. LXX) Unde *conversa est ipsis mensa eorum in laqueum*, & *uva eorum amaritudinis* facta est, & *ira draconum insanabilis vinum eorum*.

6. Tu vero, mi frater, ora Dominum ne ex vinea talium vitis nostra procedat, quia propago eorum ex vinea Domini SaD baoth degeneravit in vineam Sodomorum. (Isa. 5. 7.) Et nisi Dominus in apostolorum palmitibus, de patriarcharum radicibus reliquisset nobis seminarium vitæ, de quo salus gentium pullularet, & in quo seminis benedicti vena duraret; tota malitiæ plenitudine *Sodomis & Gomorrhæ similes fuissemus*. (Rom. 9. 29. Isa. 1. 7.) Verum quia, *novissima hora est*, & *securis jam ad radices arborum posita*, (1. Iohan. 18. Luc. 3. 9.) aridis & infelicibus lignis justum minatur excidium, quæso te, ut indulgentiam mihi & laxamentum temporis E depreceris; ut morte dilata forsitan succum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia, & sollicitudinis meæ cultu; ut cor meum divinus timor fodiat, & stirpem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet: (Luc. 13. 8.) deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus, omni hora paratus assistam, & Domino absente sim trepidus, (Luc. 12. 40.) ut adveniente securus sim; omni tempore, omni die me fertilem sibi Christus inveniat, id est, ut nunquam cuiquam operi voluntatis illius immaturus appaream: sed si forte

a Ita MS. codex Regius cum editis Grav. & Schot. Alii, *adimplet*. Sed & *adimpletur*, pro *adimplet*, alibi usurpat Paulinus. Vide epist. 40. n. 9. & 42. n. 1.

b *benedicto*, id est, *benedictione*, ut respondeat *maledicto* quod sequitur. MSS. Reg. & Vien. cum edit. Scoth. *benedicto Domino*, mendose.

c Ita MSS. Vatic. & Vien. cum ed. Grin. id est, neminem vult morte æterna mori, licet naturaliter moriatur. Alii codices, *vult morte morientem*.

d Sic emendavimus ex codice MS. Vien. Quæ correctio confirmatur ex ep. 40. ad Sanctum & Amandum, n. 7. *inimicam serpentibus volucrem*. Ante erat, *plantationis*.

e Ita MSS. codices. Editi, *dejicit*. Vide Not. CLXXXVI.

AN. 406.

in tempore iracundiæ desideraverit a me pacem suam, non sit mens mea per iracundiæ acerbitatem cruda concordiæ; nec exspectem ut sol occidat super [a] iram meam, ne occidat vita mea, si ante clauserit vesper diem, quam exstinxerit pax furorem.

[a] Ephes. 4. 26.

7. Quod autem de iracundia posui, de omni vitiorum genere dictum puta. Hoc enim arbitror esse illud, quod Dominus in arbore illa ante tempus suum poma quæsivit. Neque enim ille qui *novit occulta cordis*, & qui cogitationes hominum perspiciebat, id quod in hominum oculis erat positum, non videbat, aut etiam humano sensu minor erat, ut etiam in parvulorum scientia positum anni tempus ignoraret, & autumni fructnm vere deposceret? Sed artifex salutis nostræ, Creator, cujus vita & actus omnis in terris forma nobis conversationis & morum fuit, ideo visibiliter invisibilia sua consilia disposuit, & in creaturis irrationabilibus animæ [b] rationali speciem suæ conformationis expressit, ut nos ad omnia nobis salutaria scriptis operum suorum atque verborum insignibus erudiret. Et hoc est quod voluit intelligi per Evangelistam nobis indicando non suo tempore fructum ab arbore se petisse, ut omni tempore homo se fructum Deo debere cognoscat; quia bonus Dominus, qui hominem mortalem immortalitati præparat, jam & in hoc seculo vult eum speciem perpetuitatis induere, ut fructum non accipiat de tempore, sed omni tempore sit maturus illi, cum quo vel in quo mansurus est sine tempore.

Ps. 43. 22. juxta LXX.

EPISTOLA XLIV. *

* Alias XXXI. quæ autem erat, nunc 45.

Scripta videtur anno 406.

Pulcherrime laudat spirantem in litteris Apri divinæ gratiæ vim ac suavitatem nec minus venuste Amandæ olim conjugis Apri, jam sororis, industriam celebrat, per quam res domesticas procurans otium viro ad divina præstabat. Simul admonet quibus modis instituendi sint filii. Ex ea epistola liquet quomodo viverent presbyterorum uxores.

[c] Sanctis & merito venerandis [c] ac dilectissimis fratribus APRO & AMANDÆ, PAULINUS & THERASIA peccatores.

[a] QUIS daret mihi fontem litterarum tuarum, ut respondere possem litteris tuis vario gratiarum spiritalium flore consertis, nec jam * scholastico magis quam divino sermone facundis, & affluentibus quasi de terra repromissionis divinæ lacte pietatis & melle sapientiæ, cujus & mel & oleum suxisti de firma petra, id est Christo Domino, qui est fundamentum æternæ domus, super quod vivis operibus struere ædificium salutis exorsus, non ligna, nec fœnum & stipulam, sed aurum, argentum, & lapides pretiosos suprædificare moliris; quia præteriti cordis duritiam, ariditatem, atque levitatem, cum veteri homine deponens, effectus es lignum humidum, quod vicinis aquarum decursibus virens, fructum suum dabit in tempore suo; neque unquam privabitur honore foliorum. Sensus tuus aurum est *igne examinatum*, & sermo tuus *argentum est purgatum septuplum*, qui gratia spiritali renidens, *eloquia Domini casta* de corde puro, & lingua indice cordis expromit. Bonum tu firmumque thesaurum in vase fictili, non fragili fide servas; quia commissæ tibi gratiæ vas mens tua est, quæ intra corpoream fragilitatem confirmata spiritu principali, solidam divino muneri custodiam præbet. *Pauper ego, & dolens*, quomodo parebo sapientiæ, quæ me ad mensam * potentis hac conditione præcepit mittere manum, ut me sciam similis apparatus fieri debitorem? Ecce enim tu mihi mensa potentis factus es; apposuisti mihi divites escas quæ me esurientem facile in omnia verborum tuorum, quasi in varia electarum gustu & aspectu dapum scitamenta rapuerunt, ut gulæ potius meæ quam inopiæ memor auderem sumere, quibus paria præparare non possum. Quid igitur agam, a quo mihi tribui vel commodari petam vel supellectilem, qua possim digno ambitu triclinium divitis æmulari; vel impendia, quibus possim divitem pauper * repascere? Quis mihi in hujus debiti obligatione subvenier, nisi tu Domine Jesu, qui te omni pauperi tuo semper obligas commodanti, & pro his retributorem fore spondes, qui nunc non habeant retribuendi facultatem. Adesto nunc mihi, & pro inopia mea Apro tuo de tuis meum debitum solve divitiis; *rivos ejus inebria*, & *multiplica* in illo *generationes tuas*, ut exsistat *in domo tua sicut oliva fructifera, florescat ut palma*, & *multiplicetur ut cedrus Libani*.

* V. ep. 28. num. 5.

Deut. 32. 13. 1. Cor. 10. 4. 1. Cor. 3. 12.

Ps. 1. 3.

Ps. 11. 7.

Ps. 50. 14.

Ps. 68. 30. Eccli. 23. v. 12. & 31. 12. 16. & 20.

* V. N. CLXXXVII.

* V. carm. 21. v. 553.

Prov. 19. 17.

Luc. 14. 14.

Ps. 64. 12. sec. Psalt. Rom. & vet. Ps. 51. 10. Ps. 91. 13.

2. Sed revertar ad litteras tuas, in quibus *Lætor sicut qui invenit spolia multa*: & licet de meis verbis nihil simile possim referre, tamen ut famelici faciunt, cum epulis opimi convivii digestis iterum de sua inopia esurire cœperint, famem suam præteritæ saturitatis recordatione solantur, & animam inanem præsenti cogitatione abscentis con-

Ps. 118. 162.

a Manuscriptus codex Viennensis, *iracundiam*.

b Sic emendatum ex MS. codice Vien. Hæc correctio confirmatur ex epist. 44. ad Aprum & Amandam num. 2. *Expressernus mihi faciem cordis tui litteræ tuæ*. Alii codices, *rationalis*, ob concursum sequentis litteræ *r*.

c In edit. Rosv. desunt voces, *ac dilectissimis ----- peccatores*. Editi codices quatuor præferunt, *Sancto & merito venerando ac dilectissimo fratri* APRO, PAULINUS & THERASIA.

AN. 408. vivii pascunt; ita ego hanc epistolam in tui
sermonis retractatione contexam, & voluptatem meam referam, nihil tibi largiens:
nec votum erga te meum potius? quam de re
experimentum loquar. Expresserunt enim
Ex S. August. ep. 27. ad Paulinum. (al. 32.) num. 3. " mihi faciem cordis tui litteræ tuæ, illæ litteræ spei bonæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ puræ caritatis, quid amoris sanctissimi
a " spirant; quam suavis in his & quantus Christi odor fragrat, [a] quanta opulentia sinceri cordis exæstuat? quomodo nobis anhelant sitim
Ps. 83. 3. " tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ B
" in atria Domini? quas agunt gratias Deo? quas
impetrant a Deo? quæ legenti mihi florescentium in te gratiarum Dei, jamque operantium virtutum præbent spectacula?

b
Ps. 136. 9. " 3. Ibi parvuli, sive etiam [b] adultuli Babylonis filii eliduntur ad petram, vitia scilicet
confusionis superbiæque secularis, quæ proclivius fides congressa superabit, si in primordiis ad Christum illidere anticipata crescentium infirmitate præcaverit. Ibi & cedri
Ps. 28. 5. " Libani ad terram depositæ, & in arcæ fabri- C
cam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribili robore secant. Ibidem excitatus Christus, ut directionis tuæ
Matth. 8. 26. Marc. 4. 35. " cursum ad stabilitatem suam ducat, ventos
" & maria tibi placans videtur. Cui jam in
Luc. 8. 24. corporis tui nave vectatio, & in tuo corde
Ps. 83. 4. cervical est, quia *invenit* illic *passer domum*
Matth. 8. 20. *sibi*, & habet in te, ubi reclinet caput suum.
c
Ex epist. S. August. ad Paulinum 27. (al. 32.) Illic & * conjux, non [c] dux ad mollitudinem vel avaritiam viro suo, sed ad continentiam & fortitudinem redux in ossa viri D
* V. N. CLXXVIII. sui, magna illa divini cum Ecclesia conjugii
Gen. 2. 23. æmulatione, mirabilis est: quam in tuam uni-
Ephes. 5. 32. tatem [d] redactam ac redditam, & spiritali-
d
bus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus caritas Christi copulat, in cujus
corpus transistis a vestro.

4. Benedicti vos Domino, *qui fecit utrum-*
Eph. 2. 14. & 15. *que unum, condens in semetipsum duo, faciens*
Ps. 71. 18. *mirabilia solus*, qui convertit non solum ani-
Ps. 22. 3. mas, sed & affectus, temporalia in æter-
e
na. [e] Manetis ecce iidem conjuges, qui fui- E
stis, sed non ita conjuges ut fuistis; estis
ipsi, nec ipsi: & sicut Christum, ita &
vosmetipsos jam secundum carnem non
2. Cor. 5. 16. nostis. *Hæc mutatio dexteræ Excelsi*, quæ
Ps. 76. 11. in se manens omnia innovat, & *convertit*
Ps. 65. 6. *mare in aridam*, ad continentiæ siccitatem
stringens fluenta vitiorum. Benedicta hæc
inter mulieres, & hac quoque devotione

A fidelis & acceptissima Domino, qua se ne- AN. 408.
cessitatibus seculi pro te, velut quædam
procellis in immobili scopulo stabilita tur-
ris, opposuit. Vere in ipsa petra illa, su- Matth. 7. 24.
per quam ædificata domus non cadet, so-
lido strenuæ mentis fundata vestigio, facta
est tibi *turris* * *protectionis a facie inimici*, * al. fortitudinis.
undas & turbines seculi frangens piæ ser- Ps. 60. 4.
vitutis objectu; ut tu seclusus a pelago, tu-
tam in Ecclesiæ portu mentis inconcussæ f
tatem [f] meditatione continua studiorum o-
B perumque cœlestium quasi quodam remi-
gio salutis exerceas. *Corporalis enim*, inquit, 1. Tim. 4. 8.
exercitatio ad modicum, nam *pietas ad omnia*
utilis est, quæ te subdidit Christo, præfe- Ps. 83. 11.
rentem vel *jacere in domo Domini, quam in*
peccatorum tabernaculis eminere, & conser-
vam tuam [g] in labores corporeos ex affectu g
spiritali pro tua anima pignoravit, ut pre-
tium libertatis tuæ faceret servitutem suam:
non illa in secularibus negotiis mundo,
sed Christo serviens, propter quem mun- 2. Tim. 2. 4.
C dum patitur, ne ut patiaris. Vere, juxta
divinum opus & verbum, facta in adjuto- Gen. 2. 18.
rium tibi, & ad te habens conversionem suam
de nutu tuo pendet, & in tuo statu sistit, Gen. 3. 16.
in vestigiis tuis ambulat, in anima tua ani-
matur, pro vita tua deficit, ut in tua vita
reficiatur. Curat illa seculi curas, ne tu cures;
[h] possidere videtur, ne tu possidearis a h
mundo, & ut possidearis a Christo. Non il-
lam a proposito tuo discors abjungit volun-
tas, sed quod magis mirum est, concors fi-
D des opere dividit voluntate conjunctam. Nam
sine animi captivitate rem captivitatis in li-
bertate spiritus administrans, *firmavit manus*
suas in * *opera* virtutis; *brachia sua extendit* * V. N. CLXXXIX.
ad utilia, accincta fortiter lumbos suos, & escas Prov. 31. 13. sec. LXX.
pigritiæ non edens, facta est tibi tamquam na-
vis, quæ mercatur a longinquo; necessaria di- Matt. 22. 21.
visione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæ- Marc. 12. 17.
saris; ut, quæ Dei sunt, per te ministret Luc. 20. 25.
Deo. Nam cum tributum, sicut scriptum Rom. 13. 7.
est, dederit cui debet tributum, tunc & *ma-* Prov. 31. 20 sec. LXX.
E *nus suas adaperiens pauperi*, & fructum ope-
ræ suæ porrigens inopi, spiritale vectigal pen-
sitat; & reditum possessionis in tuæ militiæ
stipendium suggerit, salutaris damni avarior
quam letalis lucri. Quæ talis est, *fidit in* Prov. 31. v. 11. & 12. juxta LXX.
ea cor mariti ejus. Operatur enim, ut scri-
ptum est, *viro suo bona tota vita sua, &*
non mala: & ideo non sollicitus agis quæ
in domo tua terrena aguntur; quod in do-

mo

a Apud Augustinum epist. 27. ad Paulinum num. 3. legitur, *quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant!*

b Manuscriptus codex Viennensis, *adulti*.

c Addidimus *dux* ex 21. MSS. codicibus ad quos collata est S. Augustini epist. 27. in edit. Bened. Aberat hæc vox (inquit Sacchinus) sed & sententia visa est postulare, & habet epist. 32. (nunc 27.) S. Augustini, unde totus hic locus pulcherrimus sumtus est, converso in Aprum & conjugem laudibus quas S. Augustinus Paulino & Therasiæ tribuerat.

d Sic Augustinus in epist. 32. n. 2. unde hæc desumsit Paulinus. In edit. Rosv. erat, *reductam*. Utraque lectio bona.

e Ita MSS. codices Reg. & Vien. Qua lectio venustior est vulgata, in qua *temporalia in æterna mutans. Ecce iidem conjuges qui fuistis*.

f Expunximus particulam *in*, quæ aberat a MS. codice Vatic. & edit. Grin.

g Manuscripti codices Vatic. & Vien. cum ed. Grin. *In labore corporeo, sed affectu spiritali*.

h MSS. Reg. Vien. & edit. Grin. hic addunt, *curas ut curas*.

AN. 406.
Ps. 126. 5. mo cœlesti agitur, strenue liber exsequeris.
Nec confunderis cum loqueris inimicis tuis in
a *porta*, quia [a] sapientiæ mulier, qualis tibi
donata est, pretiosior lapidibus pretiosis,
b circumspectum te facit in foribus Ecclesiæ.
Prov. 31. 22. sec. LXX. Et *duplicia* [b] *pallia*, inquit, *fecit viro suo*.
Nonne tibi videtur & hæc duplicia tibi pal-
c lia, ac purpurea vel byssina [c] sibi vestimen-
Prov. 12. 4. ta contexere, cum & illius fides gratiam
d tuam duplicat, quia *mulier* [d] *bona corona est*
viro suo; & vicissim illi honor tuus purpura
e est, quia [e] temperante Domini gratia, sim-
pliciter fidei unitate vestiti, superinduitis
1. Cor. 11. 3. vos invicem spiritalium operatione virtu-
tum. Tu illi in Christo caput, & illa fun-
damentum tibi, cujus opere pes tuus stat in
via Domini, & quam capitis tui participem
faciet commembrata in Domini corpore fi-
dei compago; quia & in sollicitudinis di-
f versitate, salvo tamen consonæ mentis as-
sensu, ac [f] propositi tui juncta sententia,
1. Cor. 9. 17. dum tu creditam tibi dispensationem fidelis
Matt. 25. 13. & solers talentorum herilium multiplicator
Matth. 6. 19. exerces: nec illa, quod de terrenis elaborat
fructibus, thesaurizat in terra, sed tuis po-
tius operibus quam damnosis avaritiæ quæ-
g stibus [g] fœneratur. Et ideo *dabitur illi fru-*
Prov. 31. 31. sec. LXX. *ctus a manibus suis, & laudabitur in portis fi-*
liæ Sion maritus ejus in Domino, qui vobis
ab operis ejusdem labore diverso, sed pari
studio consitam segetem in communem præ-
Ps. 125. 6. parat messem, ut in illa die pariter in ex-
sultatione veniatis afferentes manipulos ve-
stros, ministra illa seminis, & tu ministerii
seminator. Non enim defraudabitur consor-
tio mercedis tuæ per meritum compensatio-
nis istius, qua non voluntati suæ obtempe-
rans, sed saluti tuæ, hujus ipsius operis do-
cumento probat judicium fidei suæ, satis
indicans, quanto & ipsa potiorem seculi
contemtum quam usum judicet, quæ spiri-
talia tibi maluit, non hoc seculum Christo
sed te sibi præferens.

Ps. 113. 14. 5. *Adjiciat Dominus super vos, & filios ve-*
V. N. cxc. *stros*. *Misericordia* enim Domini promerita
Eccli. 3. 11. parentibus [h] *suscitabit*, ut scriptum est, *fi-*
h *lios eorum, & locupletabuntur in bonis Domi-*
Ps. 127. 3. *ni*. Spero autem, quod *sicut uxor tua in la-*
Ps. 90. 7. *teribus domus tuæ sicut vitis abundans* est, fru-
ctibus tibi pietatis exuberans, ut *cadant a*
Ps. 127. 3. *latere tuo mille, & decem millia a dextris tuis*;

A ita & filii tui mensam Domini tecum sicut AN. 406.
novellæ olivarum circumsistere merebuntur,
quos nunc arbitror divinæ sapientiæ, bonæ Job. 39. 30.
conversationis vestræ escis, ut pullos aqui-
larum cibari, ut depopulatas præda paren-
tum carnes, idest, carnales inimicitias, quæ
adversantur spiritui, jam nunc edere dis-
cant, & spiritali voracitate consumere, &
in superna virtutum confirmatis alarum re-
migiis evolare. Educentur sicut filii pro-
phetarum, qui tumultuosam civitatis habi-
B tationem, ad componendam [i] pace silentii a- i 4. Reg. 6. 2.
nimam, declinantes, juxta Jordanis alveum Exod. 40. 13.
sibi habitacula secreta metati sunt. Conse-
crentur sicut filii Aaron, non tamen illi qui Lev. 10. 1.
ignem alienum Domino accedentes exusti
sunt igne divino, quo ipsi carebant; sed ut
Eleazar & Ithamar merito perpetui succes-
sores dignitatis paternæ, quia non degene-
res sanctitatis heredes.

6. Ignem autem mihi alienum videtur ac-
cendere, quisquis corporeæ vel secularis a-
C licujus cupiditatis ignem in sacrario sui cor-
dis accendens audeat appropinquare altari-
bus Domini, quæ non recipiunt nisi illius
ignis accensionem, de quo ait: *Ignem veni* Luc. 12. 49.
mittere in terram; & quid volo [k] *si jam ac-* k
census est? Hoc igne nos, Domine Jesu, sem-
per accende, ut illuminemur sensibus, de-
flagremus in vitiis; hic enim solus, qui a
te est ignis, igni [l] resistet æterno. Haben- l
tes autem cor ardens in via Domini, non Luc. 24. 32.
alienum, sed suum ignem Domino accen-
D dimus, & inter ignes seculi, hoc igne mu- Dan. 3. 24.
niti, sicut illi in camino pueri inter sibilan-
tes impetu flammas rorabimur, & hymnum Matt. 18. 20.
Domino inter incendia refrigerantia Dei Fi-
lio concinente cantabimus. Ipse enim dixit,
in duorum quoque vel trium concordia se
semper interfuturum. Unde confidimus, quia
& in medio domus tuæ diversatur, ubi &
in vobis & in filiis unus numerosarum agi-
tur cœtus animarum. In quo nos quoque,
solo absentes corpore, spiritali præsentia [m] m
conseratis precamur, ut animæ nostræ hor-
E tulum sitientem non solum verbo, sed &
precatu rigetis, quem neque nostris mani-
bus, ut infirmi, neque conductis, ut ino-
pes excolere possumus; & [n] qua via tuam n
viam quæramus non invenimus: quia fode- Luc. 16. 3.
re non valemus, & mendicare erubescimus.

a Ita MSS. codices: idest, mulier de qua loquitur Sapiens in Proverbiis. Editi, *sapiens mulier*.

b LXX. *duplices vestes fecit viro suo*. S. Ambrosius lib. 2. de Fide; *binas vestes*. Aquila & Theodotio, *peristromata*; Symmachus, *tapetia*. Paulinus noster dixit, *pallia*; sunt enim vestes proprie crassæ, ut chlamydes aut penulæ, inquit Nobilius in scholiis ad versionem LXX. hoc enim videtur valere χλαίνας.

c Ita reposuimus ex MS. codice Viennensi. Vide ea quæ præcedunt & subsequuntur. Ante erat, *tibi*.

d LXX. *Mulier fortis*. Theodotio, *fortitudinis*. Symmachus, *abundantiæ*. Vulgata, *diligens*.

e Manuscripti codices Vatic. & Vien. *temperante Domino gratiam*. Utraque lectio recepta.

f MS. codex Vaticanus, *ad propositi tui juncta sententiam*. MS. Reg. *ad .... juncta sententia*.

g Manuscriptus codex Vien. & edit. Grin. *feneras*. Utraque lectio bona.

h Ita emendavimus ex MS. codice Vien. Ante erat, *suscitavit*. Vide seqq.

i MS. Reg. cum editis quatuor, *parem*, mendose. MS. Vien. *pacem silentii, e mari declinantes*.

k Sic ubique legit Paulinus noster. Vulgata, *nisi ut accendatur*.

l MS. Vien. *resistit*.

m MS. codex Vien. *conserati*.

n Ita MS. codex Vien. cum editis quatuor. Alii, *vita*.

A N. 408.

Unde impensius adjutorio orationum vestrarum indigemus: quia quis aut inutiles conducet operarios, aut tribuet non petentibus? nonnumquam tamen, qui agros inopes & incultos habent, desperatis ab ope vel manu sua fructibus spes omnes suas ad auxilia divina convertunt; & sæpe eventu juxta fidem præstito, compensante diligentiam religione, quos solers cultura deseruit, pia vota juverunt.

Psal. 106. 33. & 35. Exod. 17. 6. Judi. 6. 37. * V. N. cxci. a Cant. 4. 16. * V. ep. 24. n. 18. Luc. 13. 8. Rom. 8. 14. Rom. 4. 17.

7. Orate ergo, ut Dominus omnipotens, qui *posuit flumina in desertum*, convertat *aridam* nostram *in exitus aquarum*; percutiat & interrumpat duritiam cordis nostri, ut hanc quoque petram convertat in stagnum aquæ. Atque utinam illo nos rore respergat, quo illud mysticum [a] in area vellus fecit. Ros * enim qui ab illo est, sanitas est nobis. Orate, inquam, ut hortulum nostrum introire dignatus, exsurgere aquilonem jubeat, & austrum venire, quibus auras vitales afflantibus germina nostra * vivescant. Sed & si vineam suam ingressus, arborem nostram sine fructu invenerit, parcat excidere; & misericordia differente, credat agricolæ intervenienti, qui extorquendum diligentia sua fructum de sterili ficulnea pollicetur. Potens est enim ipse Dominus, *qui interpellat pro peccatis nostris*, & *qui vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint*, facere & de nobis egenis & aridis arborem fructuosam, & animam inanem adipe verbi sui tamquam cophino stercoris opimare. Quia scriptum est: De ipsius gratia *pinguescent* [b] *fines deserti*. Cophinus autem hic stercoris, qui de sterili fertilem arborem facit, specialiter mihi videtur humilitas spiritalis, qua contribulantes cor nostrum pœnitudine præteritæ vanitatis, evacuamus inania, & succum virtutis accipimus, qua, qui operibus justitiæ steriles eramus, reddimur fructuosi. Bonum ergo nobis intrare in recessus nostros, & humiliare in jejunio, quo jejunatur ab operibus tenebrarum, animam nostram: ut ab hujus humilitatis stercore, quæ seculo vilis, Deo cara est, erigatur per eum qui *suscitat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem*. Gratia Dei vobiscum.

b Psalm. 64. v. 13. sec. Psalt. Rom. V. N. cxcii.

Psal. 112. 7.

a MS. Vien. *area*.

b Ita in Psalteriis veteri & Romano, apud S. Hilarium & S. Augustinum in Commentario super Psalmos, ita ut pro

EPISTOLA XLV.*

A N. 408.

* Alias 44 quæ autem 45. erat, nunc 3.

Scripta videtur anno 408. die 15. Maii.

Augustino gratias agens pro libro, vel epistola ab ipso recepta; prosequitur laudes Melaniæ senioris, & unici ejus filii Publicolæ nuper defuncti; nonnulla disserens de futura in cœlis actione Beatorum post resurrectionem.

Sancto Domini beatissimo, & unice nobis unanimo, ac venerabili patri, fratri, magistro AUGUSTINO Episcopo, PAULINUS & THERASIA peccatores.

Psal. 118. 105.

1. LUCERNA semper est *pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis*. Ita quotiescumque litteras beatissimæ sanctitatis tuæ accipio, tenebras insipientiæ meæ discuti sentio, & quasi collyrio [c] declarationis infuso, oculis mentis meæ purius video, ignorantiæ nocte depulsa, & caligine dubitationis abstersa. Quod cum sæpe alias per munera epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum præcipuo isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster * Quintus diaconus, qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cum eo juxta solemnem meum morem, post Pascha Domini, pro Apostolorum & Martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis. Verumtamen obliterato quod nesciente me, Romæ consumserat tempore, recentissimus mihi visus est a conspectu tuo, ita ut tunc statim eum a te mihi venisse vix crederem, cum primum videbam, & cum mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cœlestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ, non potuisse me volumen ipsum, statim ut acceperam, Romæ legere. Tantæ enim illic turbæ erant, ut non possem munus tuum diligenter inspicere, & eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere cœpissem. Itaque, ut fieri solet, secura exspectatione convivii præparati, avidæ licet mentis esuriem, refrenavi, & spe certa capiendæ saturitatis (cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando, quod postea voranti mihi & in ore & in ventre dulcissimum fuit) inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi, donec Urbe proficiscerer, & interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi manciparem, ut in deliciis epistolæ tuæ spiritalibus ab omni

* V. N. cxciii.

ὅμοια videantur legisse ὡραῖα. Vulgata, *speciosa deserti* V. N. excii.

c Sic emendatum ex MS. codice Philmarconensi & edit. Bened. Verissima lectio. Ante erat, *delectationis*.

fæce

AN. 408.

[A] fece curarum & suffocatione turbarum liber epularer.

2. Quid ergo humilis & terrenus respondeam ad hanc sapientiam, quæ data est tibi desuper, quam hic mundus non capit, & quam nemo sapit, nisi sapientia Dei sapiens, [2.Cor.13.3.] & Dei verbo eloquens? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis, [Ps. 55. 11. Ps. 90. 5.] *in Deo laudabo sermones* tuos, & *non timebo a timore nocturno*, quia docuisti me in spiritu veritatis salubre moderandi in occiduis [B] mortalibus animi temperamentum, quo & illam beatam matrem & aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici * filii, [* Publicolæ.] taciturno quidem fletu, non tamen sicco a maternis lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem modestas & graves lacrymas, sicut propior vel æqualior animæ ejus spiritus, altius intellexisti, & perfectæ in Christo feminæ, salva virilis animi fortitudine, cor maternum de cordis tui similitudine melius ex æquo statu contemplatus es, ut eam pri[C]mum pro naturali affectione permotam, deinde causa potiore compunctam flevisse perspiceres; non tam illud humanum, quod unicum filium conditione mortali defunctum in præsenti seculo amisisset, quam quod propemodum in seculari vanitate præventum, quia necdum illum deseruerat Senatoriæ dignitatis ambitio, non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumtum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem coronamque capturus, si in hujus [D] seculi vita matris exemplo saccum togæ, & monasterium Senatui, prætulisset.

[a] 3. Verumtamen idem vir, ut antea [a] retulisse me puto sanctitati tuæ, his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulerit; ita enim secundum verbum [Matt.11.29.] Domini mitis moribus fuit & humilis corde, ut non immerito credatur introisse in [Ps. 36. 37. Matt. 5. 4. Ps. 114. 9.] requiem Domini, *Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico, & mansueti possidebunt terram, placentes Deo in regione vivorum*. [E] Nam certe & illud Apostoli non solum tacito mentis affectu, sed & conspicuis [b] religiosus implevit officiis, ut cum esset altorum [Rom. 12.16.] hujus seculi in ordine & honore collega, non tamen ut gloriosus terræ, alta saperet, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, & tota etiam die mise[Ps. 36. 26.]reri & commodare persisteret. Unde & *semen ejus potens in terra* factum est, inter eos [AN. 408. Ps. 111. 3. Ps. 46. 10.] qui [c] *dii fortes terræ nimium elevati sunt*: ut etiam de beatissima familiæ ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum [Ps. 111. 2.] reveletur. *Generatio*, inquit, *rectorum benedicetur: gloria* non caduca; *& divitiæ* non labentes *in domo ejus*; [d] domo quæ ædificatur in coelis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de memoria tam dilecti mihi quam devoti Christo hominis enarrare, cum & pristinis litteris non [B] pauca super eo narrasse me reputem, & nihil possim de beata hujus filii matre, & sanctorum [e] pari radice ramorum, * Melanio melius aut sanctius prædicare, quam [* Vide Not. CXXXVIII. & CXCIX.] sanctitas tua in eam profari & disputare dignata est; ut quia ego peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus, animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor [f] Israel in Ecclesia veritatis, procurante in melius Dei gratia, parareris dignior tam vi[C]rilis in Christo animæ prædicator, qui & mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, & mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.

4. Quæ vero post resurrectionem carnis in illo seculo Beatorum futura sit actio [g], tu me interrogare dignatus es. At ego de præsenti vitæ meæ statu & magistrum & medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuis vestigiis ambulare [D] post Christum, & [h] morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita, quæ tota tentationum plena, vel, ut tu aliquando [Iob. 7. 1.] ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus de pedibus meis, disrumpam vincula mea, & liber exsultem ad currendam viam; quo possim assequi mortem istam, [E] qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus & mors & vita in corpore tuo, & corde, & ore cognoscitur; quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo, & Spi[Col. 3. 16.]ritus veritatis effunditur in lingua tua superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei. [Ps. 45. 5.]

5. Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ *fortis est ut* [Cant. 8. 6. sec. LXX.]

[a] Ita MS. Phimarconensis codex & edit. Bened. Alias, *retuli ex voto sanctitatis tuæ*.
[b] Sic edit. Bened. Ed Rosv. *religiosis*. Sacchin. *religionis*.
[c] Addita vox *dii* ex edit. Bened. cum MSS. cod. collata.
[d] Ita edit. Bened. Ante erat, *domus*.
[e] Juxta MS. codicem Phimarconensem & edit. Bened. emendavimus *pari*. Vera lectio, cum ante esset, *patre*. Sic Paulinus noster epist. 32. ad Severum n. 17. *pare Gervasio*; & epist. 18. ad Victricium n. 3. *pare Paschasio*, *& amborum magistro*.
[f] Hæc vox inserta ex editione Bened. Sic Paulinus ep. 50. ad August. n. 2.
[g] Expunximus vocem, *nostra*, quæ aberat a MS. codice Phimarconensi & edit. Bened. & quæ perperam addebatur in editione Rosv.
[h] Sic MS. codex Phimarc. & edit. Bened. Vide seqq. Ed. Rosv. *mortem istam evangelicam*.

mors

AN. 408.

mori? Sic enim obliterat nobis & perimit hoc seculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi, avertimur ab hoc mundo, & cui viventes, mo- (*Gal. 2. 20.*) rimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu [a] visuque [b] decernimus; quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem hujus in cruce mortificatis membris & sensibus carnis imitemur; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius cujus voluntas B (*1. Thess. 4. 3.*) sanctificatio nostra est, & qui ideo pro nobis mortuus est & resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est & resurrexit, & dedit nobis pignus (*Ps. 58. 2.*) repromissionis suæ Spiritu suo, sicut pignus vitæ nostræ posuit in cœlis in corpore suo, quod est caput corporis nostri. Unde nunc exspectatio nostra Dominus est, & substantia quæ ab ipso facta est apud ipsum, & in ipso, & per ipsum, [c] qui conformatus est corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret C corpori gloriæ suæ, & secum in cœlestibus collocaret. Propterea & qui digni fue- (*1. Thess. 4. 16.*) rint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus ait, & cum ipso maneant, sicut & ipse Dominus ad Pa- (*Johan. 17. 24.*) trem dixit: *Volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum*.

6. (*Ps. 83. 5.*) Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes: *Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te*. Puto autem hanc laudationem vocibus concinentium esse D promendam; etsi immutabuntur Sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut & Domini corpus post resurrectionem apparuit, in quo utique resurrectionis humanæ viva imago præfulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat & resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cum in eadem carne, qua mortuus & sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia membrorum expressa oculis & auribus hominum sæpe [d] collata exhibuit. E Quod si etiam Angeli, quorum simpliciter spiritalis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino Creatori cantant, & gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritalia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen glorificatæ carnis omnibus membris, & per omnia membra formis & numeris suis, & linguas habebunt in oribus suis, & linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes, vel sensuum suorum gaudiorumque af- A fectus per verba depromant? Forte etiam hoc gratiæ gloriæque apposituro Sanctis suis Domino, in seculis regni sui, ut tanto potioribus linguis & vocibus canant, quanto ad beatiorem naturam corporum beata immutatione profecerint; ut in corporibus jam spiritalibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque cœlestibus, quales Apostolus audivit in paradiso, sermonibus eloquantur. (*2. Cor. 12. 4.*) Et [e] ideo forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia B Sanctis, inter alias præmiorum species, jam novæ linguæ parantur. Quibus idcirco hominibus hujus seculi adhuc uti non licet, ut jam his gloriæ suæ congruentibus immortales loquantur, de quibus dictum est: *Etenim clamabunt & hymnum dicent*: proculdubio (*Ps. 64. 14.* *Ps. 36. 11.*) in cœlestibus, ubi cum Domino erunt, & *delectabuntur in abundantia pacis*, gaudentes in conspectu throni, mittentes ante pedes Agni pateras & coronas, & canentes ei canticum novum, aggregati choris Angelorum, Virtutum, Dominationum, Thronorum; C ut & ipsi cum Cherubim atque Seraphim, & quatuor illis animalibus [f] voce perpetua concinentes dicant: (*Ps. 6. 3.*) *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth*, & reliqua quæ nosti.

7. Hoc est ergo quod egenus & pauper ego ille insipiens & parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuesti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hac tuam doceas, quia scio te illuminatum spiritu reve- D lationis ab ipso duce & fonte sapientium; ut sicut præterita cognovisti, & præsentia vides, ita etiam de futuris æstimes quid censeas de his cœlestium creaturarum, vel etiam super cœlos in conspectu Altissimi agentium, vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimantur. Quamvis enim Apostolus dicendo, *Si linguis angelorum loquar*, (*1. Cor. 13. 1.*) proprium quemdam illos suæ naturæ, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit, tanto humanis sensibus & eloquiis altiorem, quanto ipsa Angelorum creatura E & statio mortalibus [g] incolis & terrenis sedibus præstat: attamen forsitan linguas Angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut & de charismatum varietate differens, inter dona gratiarum numerat genera linguarum; utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed & vox Dei sæpe ad Sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum

a MS. Phimarc. *usque*.
b Editio Rosv. *decernimur*, male. Emendavimus ex edit. Bened. *decernimus*, & sic legendum; Respicitur enim locus ad Coloss. 2. v. 20. *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis*.
c Ita edit. Bened. & Paulinus epist. 11. n. 2. At edit. Rosv. *qui conformatus est corpori gloriæ suæ, ut secum*, &c.
d MS. Phimarc. & edit. Bened. *collatus*.
e Ita edit. Bened. Deerat *homini* in edit. Rosv. in qua *inde*, pro *ideo*.
f Addidimus ex edit. Bened. *voce perpetua concinentes*.
g Sic emendamus ex MS. Phimarconensi & edit. Bened. Ante erat, *in cælis*.

& ma-

AN. 406.

& magnum. Sed forte ex hoc ipso, [a] quia in hoc membro vocis officium Deus posuit, etiam incorporeæ Angelorum creaturæ sermones & voces linguam vocaverit, sicut Scriptura assolet Deo quoque, secundum species operationum, nomina assignare membrorum. Ora pro nobis, & doce nos.

8. Frater noster carissimus & dulcissimus Quintus quam tarde ad nos remeat a vobis, tam cito a nobis ad vos redire festinat: instantiam vero ejus in litteris exigendis & hæc epistola lituris quam versibus crebrior loquitur: commemorati [b] exactoris nimia festinatio schedam fecit. Nam pridie Idus Majas venit ad nos ut rescripta peteret, & Idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrum eum commendaverim vel accusaverim hujusmodi testimonio. Forte enim, imo sine dubio laudabilis magis quam culpabilis judicabitur, qui a tenebris, quod in comparatione vestri luminis sumus, justissime refestinavit ad lucem suam.

Scripta hictur, anno exeunte 408, aut ineunte 409.

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM

EPISTOLA 95. (al. 250.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, nec non de qualitate corporis beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

Dominis carissimis & sincerissimis, sanctis & desiderabilibus, & venerabilibus fratribus, sub magistro Domino Jesu condiscipulis, PAULINO & THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. *Cum vos fratres nostri conjunctissimi nobis, quos nobiscum desiderati desiderare, & salutati resalutare consuestis, assidue vident, non tam augentur bona nostra, quam consolantur mala. Nam ipsas causas & necessitates, & quantum valemus, devitare conamur; & tamen nescio quomodo, credo pro meritis nostris, deesse non possunt: sed cum ad nos veniunt & vident nos, fit quod scriptum est,* Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuæ jucundaverunt animam meam. *Proinde ad istam lætitiam, qua vobiscum est frater* [b] *Possidius, cum ex ipso audieritis, quam tristis eum causa compulerit, hoc me verissime dicere cognoscetis: & tamen si quisquam nostrum propter hoc solum iret trans mare ut vestra præsentia frueretur, quid hac causa justius, quid posset dignius inveniri? Sed id vincula nostra non ferrent, quibus religati sumus infirmorum servire languoribus, nec eos præsentia corporali relinquere, nisi cum hoc cogunt tanto imperiosius, quanto periculosius ægrotando. Utrum exerceamur his, an potius plectamur nescio, nisi quod non secundum peccata nostra facit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis, qui tanta solatia doloribus miscet, agitque mirabili medicina, ne amemus mundum, ne deficiamus in mundo.*

2. *Quæsivi abs te prioribus litteris, qualisnam tibi videatur futura æterna vita Sanctorum: sed bene mihi respondisti, etiam de præsentis vitæ statu adhuc esse utique consulendum: nisi quod me consulere voluisti, quod aut mecum nescis, aut mecum scis, aut magis quam ego forsitan scis; quippe qui etiam verissime dixeris evangelicam mortem prius emoriendum, quam carnalem resolutionem voluntario præveniamus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita. Simplex hæc actio, & nullo dubitationis æstu fluctuat, quod ita nos vivere oportere censemus in hac vita mortali, ut vitæ immortali quodammodo coaptemur. Verum omnis quæstio, quæ agentes quærentesque conturbat homines, qualis ego sum, illa est, quonam modo vivendum sit, vel inter eos, vel propter eos, qui nondum vivere moriendo noverunt; non resolutione corporis, sed quodam se a corporalibus illecebris avertentes mentis affectu. Plerumque enim videtur nobis, quod nisi eis aliquantulum congruamus ad ea ipsa, unde illos extrahi cupimus, nihil cum eis salubriter agere poterimus. Quod cum facimus, talium delectatio subrepit & nobis, ut sæpe etiam loqui vana delectet, auremque præbere loquentibus, nec arridere tantum, sed etiam risu vinci ac*

[a] Ex Phimarconensi codice locus correctus. Sic edit. Bened. Ante erat, *quia in hoc membro in quo est vocis officium, Deus posset etiam in corpore Angelorum creare sermones, & voces linguam vocaverit*, mendose omnino. Vide quæ præcesserunt n. 6.

[b] id est, *fecit festinatio exactoris* ut scheda potius lituris obsita sit, quam epistola. Edit. Bened. *nimiam festinationem scheda fecit:* nullo sensu. Auctor Gallicæ versionis epistolarum S. Augustini pro *schedam* reponendum existimavit *schediam* contra fidem omnium codicum sed perperam. Hic enim accipitur *scheda* pro charta, seu libello extemporaneo, non satis expolito, cujusmodi sunt quæ tamquam relecturi reponimus. V. Quintil. l. 9. cap. 18. & Martial. l. 4. Nec admittendas putamus quasdam illius interpretis correctiones ad S. Paulini Epist. 121. n. 1. iv. n. 3. & 5. Augustini Epist. 91. n. 5. cum his in locis optimus Editionis nostræ sit sensus, qui Codicum auctoritate fulcitur. Præterea quod ad prænotatum Epistolæ 111. locum spectat, vid. Epist. 29. n. 7. ubi consimili locutione de Zacharia sacerdote agens utitur Paulinus.

[c] Quia *magister & episcopus* in superiore epistola salutatus fuit Augustinus, idcirco reddit salutem hisce verbis. Ex quibus obiter conjectare nobis licet dignitatem episcopalem ante annum 409. non collatam fuisse Paulino, cui alioquin ornatior titulus debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Porro conjecturæ favet Rufinus, qui in epistola nuncupatoria 2. libri *de Benedictionibus Patriarcharum*, quem circiter id tempus scripsisse videtur, non episcopum, sed fratrem ipsum appellat. Deinceps vero episcopus ab Augustino dicitur in epistola 149. scripta versus annum 413. & in lib. 1. de *Civitate Dei* c. 10. ubi de re agitur, quæ anno 410. contigit.

Possidius Calamensis episcopus acturus causam ecclesiæ suæ, quæ expilationem, incendia, cædes perpessa erat a paganis Calamensibus, uti docent epistolæ 91. & 104. Augustini navigavit ad Imperatorem, ex eadem epistola 104. sub finem videlicet anni 408. (quo anno seditio illa contigisse videtur) seu initio 409. quandoquidem is dubio procul perlator fuerit epistolæ hujus 95. ad Paulinum scriptæ Carthagine, cum ibi hiemaret Augustinus, juxta epist. 121.

AN. 408. *solvi : ita pulvereis quibusdam , vel etiam luteis affectibus nostras animas aggravantes , laboriosius & pigrius levamus ad Deum , ut vivamus evangelicam vitam , moriendo evangelicam mortem . Quod si aliquando successerit ,* 2. Cor. 12. 7. *statim subjicietur , Euge , Euge , non ab hominibus ; neque enim quisquam hominum sentit in alio talem mentis agnitionem : sed in quodam intus silentio , nescio unde clamatur , Euge , Euge . Propter hoc genus tentationis ab angelo colaphyzatum se tantus Apostolus confitetur . Ecce unde vita humana super terram tota tentatio est ;* B *quando & ibi homo tentatur , ubi quantum potest vitæ cælestis similitudini coaptatur .*

3. *Quid dicam de vindicando , vel non vindicando ? quandoquidem hoc totum ad eorum salutem proficere volumus , in quos vindicandum aut non vindicandum esse arbitramur . Quis etiam sit vindicandi modus , non solum pro qualitate vel quantitate culparum , verum etiam pro quibusdam viribus animorum , quid quisque sufferat , quid recuset , ne non solum non proficiat , sed etiam deficiat , quam pro-* C *fundum & latebrosum est ? impendentem quoque vindictam metuentes , quæ ab hominibus metuitur , nescio utrum plures correcti sunt , quam in deterius abierunt . Quid , cum sæpe accidat , ut si in quemquam vindicaveris , ipse pereat ; si inultum reliqueris , alter pereat ? Ego in his quotidie peccare me fateor , & igno-* 1. Tim. 5. 20. *rare quando quoque modo custodiam id quod scriptum est :* Peccantes coram omnibus ar- Matth. 18. 15. 1. Cor. 4. 5. gue , ut ceteri timorem habeant ; *& quod scriptum est ,* Corripe eum inter te & ipsum D solum , *& quod scriptum est ,* Nolite ante tempus judicare , ut non judicemini ; *neque enim hic addidit ,* ante tempus ; *Et quod scriptum est :* Tu quis es qui judicas alienum Rom. 14. 4. servum ? suo domino stat , aut cadit : stabit autem ; potens est enim Deus statuere illum ; *unde confirmat de his se dicere , qui intus sunt : & rursus eos judicari jubet , cum dicit :* Quid enim mihi de his , qui foris sunt , judica- 1. Cor. 5. 12. 13. re ? Nonne de his , qui intus sunt , vos judicatis ? auferte malum ex vobis ipsis. *Quod* E *cum etiam faciendum videtur , quatenus fiat , quantæ curæ ac timoris est ? ne forte contingat quod de illo ipso intelligitur in secunda ad eosdem epistola cavendum admonere ,* ne majore 2. Cor. 2. 8. tristitia absorbeatur qui ejusmodi est. *Et ne quisquam hoc non multum curandum putaret , ibi ait ,* ut non possideamur a satana : non enim ignoramus mentes ejus . *Quis in his omnibus tremor , mi* PAULINE *sancte homo* Psal. 54. 6. 7. &c. *Dei ? quis tremor , quæ tenebræ ? Nonne putamus de his esse dictum ,* Timor & tremor venerunt supra me , & contexerunt me tenebræ ? & dixi , Quis dabit mihi pennas sicut columbæ , & volabo , & requiescam ? Ecce elongavi fugiens , & mansi in deserto . *Verumtamen etiam in deserto ipso fortassis expertus sit , quod adjungit :* Expectabam eum A qui me salvum faceret a pusillanimitate & AN. 408. tempestate . *Nempe ergo tentatio est vita hu-* Ibid. *mana super terram .*

4. *Quid ipsa divina eloquia nonne palpantur* Job. 7. 1. *potius , quam tractantur a nobis ? dum in multo pluribus quærimus potius quid sentiendum sit , quam definitum aliquid fixumque sentimus ? & ea cautio cum sollicitudinis plena sit , multo melior est tamen , quam temeritas affirmandi . Nonne in multis , si non secundum carnem homo sapiat , quam mortem dicit esse Apostolus ,* B *magno scandalo erit ei , qui adhuc secundum carnem sapit ? ubi & dicere quid sentias periculosissimum , & non dicere laboriosissimum , & aliud quam sentis dicere perniciosissimum est ? Quid , cum ea quæ non approbamus in eorum , qui intus sunt , sermone vel scriptis , putantesque id ad fraternæ caritatis libertatem pertinere , judicium nostrum non occultamus , & hoc non benevolentia , sed invidia facere credimur , quantum peccatur in nos ? & cum similiter eos , qui nostras sententias reprehendunt , lædere po-* C *tius velle , quam corrigere suspicamur , quantum peccamus in alios ? Certe hinc exsistunt inimicitiæ plerumque etiam inter carissimas familiarissimasque personas , dum supra quam scriptum est , unus pro altero inflatur adversus alterum , & dum mordent & comedunt invicem , timendum est ne consumantur ab invicem .* Quis Psal. 54. 7. *ergo* dabit mihi pennas sicut columbæ , & volabo , & requiescam. *Sive enim quia pericula , in quibus quisque versatur , graviora sunt quam inexperta ; sive quia revera ita est quæ-* D *libet pusillanimitas tempestasque deserti minus mihi videtur modesta , quam ea quæ vel patimur , vel timemus in turbis .*

5. *Proinde multum approbo sententiam tuam , de hujus vitæ statu esse agendum , vel potius cursu quam statu . Addo aliud , quia prius hoc requirendum atque tenendum est , quam illud quale futurum sit , quo iste fert cursus . Inde ergo interrogavi quid sentias , quasi hujus vitæ recta regula retenta atque servata jam securi simus , cum in tam multis maximeque in his , quæ breviter ut potui commemoravi , periculo-* E *sissime laborare me sentiam . Sed quia omnis hæc ignorantia & difficultas hinc mihi videtur exsistere , quod in magna varietate morum , & animarum occultissimas voluntates atque infirmitates habentium , rem populi gerimus , non terreni atque Romani , sed Hierosolymitani cælestis , magis me libuit loqui tecum ex illo quod erimus , quam ex isto quod sumus . Ibi enim etsi nescimus quæ bona futura sunt , non tamen de parva re certi sumus , quod ista mala ibi non erunt .*

6. *De agenda ergo ista temporali vita , eo modo per quem veniendum est ad æternam , novi concupiscentias carnales esse frenandas , tantumque remittendum in delectationes sensuum corporalium , quantum sustentandæ hujusmodi agendæque vitæ satis est , omnesque molestias* tem-

AN. 402.

temporales, pro veritate Dei, salute æterna nostra & proximi, patienter fortiterque tolerandas. Novi etiam proximo ad hoc consulendum omni studio caritatis, ut istam vitam recte gerat propter æternam. Præponenda etiam nobis spiritualia carnalibus, incommutabilia mutabilibus, & hæc omnia tanto magis minusve posse hominem, quanto magis minusve adjuvatur gratia Dei, per Jesum Christum Dominum nostrum. Cur autem ille sic, ille autem sic adjuvetur, vel non adjuvetur, nescio. Id tamen Deum summa sibique nota æquitate facere scio. Propter B *illa vero quæ supra commemoravi, quemadmodum vivendum sit cum hominibus, si quid tibi exploratum liquet, edoce me, obsecro. Sin & te ita ut me movent ista, confer ea cum aliquo mansueto cordis medico, sive illic inveneris ubi degitis, sive cum Romam toto anniversario pergitis, & quod per illum tibi loquentem, seu vobis colloquentibus Dominus aperuerit, scribe mihi.*

7. *De resurrectione autem corporum, membrorumque in illa incorruptione atque immortalitate futuris officiis, quoniam vicissim me in-* C *terrogasti quid sentiam audi breviter, quod, si non satis erit, poteris, si Dominus adjuverit, latius disputari. Firmissime tenendum est, unde Scripturæ sanctæ verax & clara sententia est, visibilia ista corpora atque terrena, quæ nunc animalia dicuntur, spiritualia futura in resurrectione fidelium atque justorum. Porro spiritalis corporis qualitas inexperta nobis, quemadmodum vel comprehendi, vel insinuari possit, ignoro. Corruptio ibi certe nulla erit, ac per hoc nec isto quo nunc indigent corruptibili cibo, tunc* D *indigebunt; nec tamen eum capere non poterunt, veraciterque consumere potestate, non necessitate. Alioquin nec Dominus eum post resurrectionem accepisset, qui nobis ita præbuit corporalis resurrectionis exemplum, ut hinc Apostolus*
1. Cor. 15. 16. *dicat:* Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; *qui cum membris omnibus*
Johan. 20. 20. *bus appareret, eorumque officiis uteretur, loca etiam vulnerum demonstravit: Quas ego cicatrices, non ipsa vulnera, semper accepi, &*
Luc. 24. 15. Johan. 20. 15. Marc. 16. 12. Johan. 10. 19. *eas ipsas potestate, non necessitate. Cujus po-* E *testatis facilitatem tunc maxime ostendit, cum vel in alia forma se demonstravit, vel in domo discipulis constitutis, cum ostia clausa essent, verus apparuit.*

8. *Hinc oritur de Angelis quæstio, utrum habeant corpora suis officiis & concursationibus congrua, an tantummodo spiritus sint? Si enim*
Psal. 103. 4. *habere dixerimus, occurrit nobis,* Qui facit Angelos suos spiritus. *Si autem non habere dixerimus, plus habet scrupuli, quomodo scrip-*
Genes. 18. 2. & 19. 1. *tum sit eos corporeis hominum sensibus sine cor-* F *pore præsentatos, hospitio susceptos, pedes eis lotos, edentibus & bibentibus ministratum. Facilius enim videri potest, sic esse spiritus Angelos dictos, ut homines animas, sicut scriptum*
Gen. 46. 27. *est cum Jacob in Ægyptum tot animas descendisse, (neque enim corpora non habebant)*

A *quam ut illa omnia sine corporibus gesta credantur; Deinde certa quædam in Apocalypsi Angeli statura definitur in ea measura, quæ nisi corporum esse non possit, ut quod hominibus apparuerit, non ad falsitatem, sed ad illam potestatem ac facilitatem spiritualium corporum, referatur. Sed sive habeant Angeli corpora, sive quisquam possit ostendere, quemadmodum corpora non habentes gerere illa omnia potuerint in illa tamen civitate Sanctorum, ubi etiam per Christum redemti a generatione hac, in* B *æternum conjungentur millibus Angelorum, voces corporales non latentes animos indicabunt: quia in illa societate divina nihil cogitationis proximo poterit occultari; sed erit consonans in Dei laude concordia, non solum spiritu verum etiam spiritali corpore expressa. Hæc mihi videtur.*

9. *Interim si quid congruentius veritati vel jam tenes, vel a doctioribus audire potueris, per te nosse studiosissime exspecto. Recense sane * epistolam meam, cui quoniam festinantissime te respondisse de diaconi festinatione cau-* C *satus es, ideo non conqueror, sed potius commemoro, ut quod tunc omissum est, nunc reddatur. Et de otio quippe Christiano ad percipiendam vel differendam Christianam sapientiam quid sentias; & de otio quod putabam tuo, cujus mihi occupationes incredibiles nuntiatæ sunt, require, & vide quid a te scire quæsierim.* (Et alia manu) *Memores nostri felices vivite, magna gaudia & solatia nostra sancti Dei.*

* Hæc non exstat.

EPISTOLA XLVI. *

* Alias XLVII qua autem 46. erat, nunc 7. & 8.

D *Petit doceri Græcas litteras a Ruffino. Fatetur se non recte Clemente vertisse; Postulat expositionem versiculi 11. capitis 49. Geneseos.*

Scripta circa annum 402.

PAULINUS RUFFINO fratri salutem.

1. VEl breves nobis ab unanimitate tua litteræ, magno refrigerio sunt, sicuti in penuria fluviorum ager sitiens rore recreatur; Unde refectos nos quamvis brevi epistola tua, attamen tua, per pue- E rum communium filiorum fatemur: sed tamen rursus affectus, quia etiamnum nunc vos in æstu sollicitudinis, & incerto morarum, Romam peti judicastis. Det nobis Dominus a Domino lætificari quamprimum de actu nostro: ut sicut anxiis compatimur, ita congaudeamus hilaritati, & incipiamus tamen sperare fructum præsentiæ vestræ, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placito, cœperitis.

2. Sane, quod admonere dignaris affectu F illo, quo nos sicut te diligis, ut studium in Græcas litteras attentius sumam, libenter accipio: sed implere non valeo: nisi forte desideria mea adjuvat Dominus, ut diutius consortio tuo perfruar. Nam quomodo profectum capere potero sermonis ignoti, si de-

AN. 408.

A si desit a quo ignorata condiscam? Credo enim in * translatione sancti Clementis, præter alias ingenii mei defectiones, hanc te potissimum imperitiæ meæ penuriam considerasse, quod aliqua, in quibus intelligere vel exprimere verba non potui, sensu * potius apprehenso, vel ut verius dicam, opinata transtulerim. Quo magis egeo misericordia Dei, ut pleniorem mihi tui copiam tribuat, quia pro divitiis erit pauperi, ut micas a divitis mensa cadentes, avido famelici cordis ore, colligere.

* V. N. cxcv.

* V. N. cxcvi.

B 3. In tempore sane, quo scripta hæc scribebantur, cecidit sub oculis, incidens proposita lectione, capitulum illud ex Genesi quo Judas a Jacob benedicitur. Et quia Dominus opportunissimam hanc occasionem dederat, pulsare post tempus fores cordis tui placuit. Ergo si me amas, immo quia multum amas; rogo ut scribas mihi, ut intelligis ipsam Patriarcharum benedictionem. Et si qua ipse scis in eis ardua sensu, & digna cognitione, scire me velis: C specialiter tamen de capitulo illo in quo ait, *Alligans ad vitem pullum suum, & ad* [a] *cilicium pullum asinæ suæ*; quis suus sit pullus, vel quis asinæ pullus? & cur suus ad vitem, asinæ vero pullus ad cilicium alligetur?

Gen. 49. V. ep. 43. n. 3.

Gen. 49. 11. juxta LXX.

EPISTOLA XLVII.*

* Alias XLVIII. quæ autem 47. erat, nunc 46. Scripta anno 409.

Ruffino Cerealem commendat. Petit in transitu visitari: simul exposcit reliquas Benedictiones Patriarcharum explicari, ut Desiderio presbytero possit satisfacere. Vide epistolam 43. n. 3. & 4.

D PAULINUS fratri RUFFINO salutem.

1. ET si incertum mihi fecit filius Cerealis, quod ad te perrecturus foret in tempore quo ad sanctum Petrum revertitur: tamen per eum qui æque tuus ac noster est, non scribere tibi, tam culpabile nobis, quam tibi triste futurum judicavimus. E Itaque chartulæ damnum, si te forte non vidisset, quam officii, sicut credimus, si te viseret, præoptantes capessere, commisimus epistolam istam non casu, sed fidei. Credimus enim in Domino dirigendam ad te viam sermonis ac filii nostri, quia desiderantibus bonum omnia procedent in bonum; desiderat enim te, quantum debes desiderari ab intelligente commodum suum de consortio tui. Et ideo præsumo quia secundum fidem ac pietatem suam salvabitur F in bonis desiderium ejus, & perveniet ad te, & tecum manebit, & geminabitur nobis apud Dominum in vobis salutare præsidium; cum

Rom. 8. 28. Vide idem in epist. 3. n. 9.

AN. 409.

A & tibi tam bonus filius, comes, discipulus, adjutor accesserit, & tu illi pater ac magister omnis boni donatus a Domino, ad efficacem orationum potentiam vires gratiæ spiritalis addideris. Nobis autem, etsi pro tua caritate præsumtio sit, quia remeaturus ad Orientem, non feres invisitatis nobis abire; tamen de peccatis nostris metus est, ne etiamsi tam nobis vicina, * filia Babylonis avertat. Quare Domino desideria nostra ac vota mandamus, ne secundum meritum no- B bis, sed secundum desiderium faciat, & dirigat ad nos viam tuam in via pacis suæ: quia non ambulantes in ea, in reprobum sensum damnati sunt, nec te desiderare merentur.

* id est, Roma. V. epist. 29. n. 13.

2. Sane importunitate qua ostium tuum vel media nocte pulsare consuevi, repulsæ metu ad verecundiam & modum postulandi coactus, nunc hoc circa me negotii tibi trado, ut Benedictiones duodecim Patriarcharum, cujus jam principium mihi, exposita C circa personam Judæ Prophetia, triplici ut jussum est interpretatione conscriptis paginis edidisti, per reliquos filios distributam digneris exponere; ut ipse per te fiam conscius veritatis, & magnæ gratiæ ac laudis autorem habeam, si his qui de me supra me †, propter operis * consulendum me putaverunt, divina potius & tuo spiritu, quam de meo sensu inepta respondeam.

V. epist. 46. n. 3.

† f. add. opinantes. Videtur aliquid deesse: f. add. difficultatem. V. ep 43. n. 3. & 4. & 50. n. 13.

D EPISTOLÆ XLVIII.

FRAGMENTUM.*

Circa annum 409. Porro quæ erat epist. 48. nunc 47.

Laudat illustrissimos sui seculi Episcopos.

SI enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exsuperium Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdegalæ, vel Diogenianum Albigæ, vel Dynamium Engolismæ, vel Venerandum Ar- E vernis, vel * Alethium Cadurcis, vel nunc Pegasium Petragoriis, utcumque se habent seculi mala, videbis profecto dignissimos totius Fidei Religionisque custodes.

* Hue adscitum. Ex Greg. Turon. Histor. Franc. lib. 2. cap. 13.

* al. Alithium.

F

[a] Ita S. Ambrosium & S. Augustinum legere annotat Nobilius in scholis ad LXX. pro quo LXX. & S. Cyprianus lib. 2. adversus Judæos, *ad helicem* Græce ἕλικα. Vulgata, *ad vitem*.

EPI-

AN. 409. aut post.

* Alias XXXVI. quæ autem 49. erat, nunc Append. 1.

Scripta anno 409. aut post.

EPISTOLA XLIX. *

Describit ingentia miracula, per quæ senex Valgius, postea Victor nominatus, ex naufragio servatus est: & Macarium rogat, ut eumdem jam & patronum ejus Secundinianum ab hominum importunitate tueatur.

MACAATO [a] PAULINUS.

V. N. cxcvii. Tob. 12. 7.

A 1 OPERA *Domini prædicare honorificum est*; quæ mihi causa hujus epistolæ fuit: quia patrisfamilias hujus, quem ad unanimitatem tuam prosequor, Secundiniani negotium, ut probabis, non potest sine Domini gloria & laude narrari. Sicut enim

Joh. 5. 17.

dixit in Evangelio; *Pater meus adhuc operatur, & ego operor*, ita & nunc facit: neque desinit bonus Dominus fidem nostram evidentibus veritatis suæ excitare ac vere pro-

Act. 1. 3.

vocare documentia. Itaque in diversis, ut scriptum est, argumentis apparens nobia salvator Deus, terra marique pro nobis operatur, & quod in singulis agit, multorum fidei salutique procurat. Vide enim quam admirabile & prædicabile opus sit, quod Jesus Dominus in uno sene cum angelis suis sanctis operatus est. Hæc enim causa est supradicti amici & fratris nostri, qui est vir in Christo fidelis. Hieme superiore compulsus in Sardinia, cum ceteris quippe naviculariis, invehendas fiscalibus horreis fruges ministerio propriæ navis accipere, non ex-

* V. N. LXIV. & cxcviii.

pectato tempore soliti * commeatus, ante æstivam temperiem onustum navigium vi publica urgente dimisit. Illico, ut mihi retulit, in proximo freto exorta tempestas, temere de portu solutam multarum navium classem, a cursibus destinatis retorsit, & fregit in littore. Hujus navem in quodam ejus insulæ loco, quem ad Pulvinos vocant, ne similiter illideretur, ancoris fundare conati sunt: sed hiemis ejusdem violentia prævalescente, rumpentibus vinculis, nautæ exterriti scaphulam demiserunt; vel ut navi fortius continendæ renovatis & altius stabilitis anchoris subvenirent, vel ut seipsos, si possent, a discrimine navis eriperent. Sed illos statim cum fragili perfugio lembuli sui arripuisse in scopulos procella dicitur, & superfusis fluctibus obruisse. Unum ex omni numero nautarum senem sentinando deputatum, vel metu immemores, vel ut vilem animam contemnentes, relinquunt. Interea destituta nautis & anchoris navis aufertur in pelagus.

2. Senex ille, qui nescierat se relictum, ut jactari volvique sensit, ab intimo navis

AN. 409. aut post. Virgil.

emergit, vacua omnia, mare undique, & undique cœlum videt: cum & metum & periculum misero solitudo cumularet, sex dies & noctes jejunus condidit. *Fuerunt* enim illi *lacrymæ panes die ac nocte*: tum ipsum Ps. 41. 4.

jam mortis quam vitæ cupidiorem, finemque pœnarum animæ exitu desiderantem, misericora & miserator Dominus adire cominus, & verbi cibo animare dignatus est. Refert ipse adhuc lacrymans felicitatem periculi sui, nec sine lacrymis cordis & gau-

B dio spiritus audiri potest, ut compellatus adeunte Christo, ut confortatus hortante sit, ut arborem jussus inciderit, quam excidi in eo tempore remedium navis erat; sed quod multi atque validissimi sine suo & navis periculo facere vix possunt, solus & debilis arripere non audens, Dei verbo ausus est. Bis tantum, & leviter, ut a senili manu tactus magis quam ictus securi, malus ita prosilivit a vulnere, ut longe extra navem in undas expulsus, tuto ceciderit. Deinde *

* V. N. cxcix.

C variis, ut marina jactatio & navalis instructio poscit, officiis, cum aut artemone armari oportebat, aut sentinam * depleri necesse erat, nomine Victoris vocatus a Domino, porrigere tantum specie agendi manum ad quamlibet operam jubebatur. Non enim in multa & varia circa hunc senem mirabilium divinorum gratia hoc quoque Dei munus prætereundum videtur, quod etiam nomen accepit, quo nunc & regeneratione censetur, & ab hominibus & ab ange-

* id est, vacuari, exhauriri. V. ep. 5. n. 16.

D lis scribitur: gentilitio enim signo Valgius vocabatur, qui nunc Victor a Domino dicitur, & est victor in Domino, qui illi aptum ad opera sua idipsum nomen imposuit; quia videlicet & in mari de tempestatibus atque naufragio per adjutorium Christi, & nuper in terra per ejusem gratiam de peccatis & diabolo triumphavit; videlicet ut totus in Christo novandus, neque in nomine, neque in homine veteri permaneret.

3. Mira fides & ineffabilia pietas Domini

E Salvatoris, qui senem, si forte somno piger lentius ad gerenda consurgeret, & molli manu ante præpalpans, ne trepidus expergefieret, vellicata blande auricula suscitavit, cum [b] leviter adnitens senex a primo statim cona-

Virgil. Eclog. 6. b

tu suo manibus angelicis res effectas videret. Vix rudentem quasi ducturus attigerat, cum velum videret jam exsinuatum in contos suos: * supparum stabat, vela navis faciebat. Aqua rimis navis accepta mergere ten-

* V. N. cc.

taverat: & post unum vel alterum brevis sen-

* V. N. cci.

F tinaculi haustum * humore destricto, siccataque navi quod ageret non habebat, stupens laborem sibi sine labore præcerpi, & actum

a Sic editio Grin. At MS. Reg. PAULINI *Epistola ad* MACARIUM. & edit. Bad. Grav. & Schot. addunt, *in qua de senis naufragio stupenda narrat miracula.*

b Ita MS. codex Regius cum editis Grin. & Schot. Editi tres, *leniter*.

[AN. 409. aut post.] suum occulta manu præveniri: si bene occulta dicitur, quæ tam perspicuum præstabar auxilium. Sed nec ipsi operatores simplicibus innocentissimi senis oculis subtrahebantur: nam sæpe vidit armatos, videlicet de exercitu cœli, milites excubare navigio, & cuncta nautici muneris administrare. Nec sane navem illam nisi angeli nautæ decebant, cui gubernaculum erat mundi gubernator. Ipse enim Dominus nunc suo vultu coruscus, ut in Apocalypsi describitur, [Apoc. 1. 14.] B & coma fulgidus; nunc confessoris & amici [* V.N.xvi.] sui, domini mei, communis * patroni Felicis ore venerabilis in puppi sedebat, sicut nautico usu dicitur, ad remones, vel potius pro temonibus, quos cum anchoris pariter & nautis in illo naufrago littore navis amiserat: infelix feliciter, ut pro amissis omnibus viris & armis suis, aut Domini Martyrem, aut Dominum Martyris obtineret. Narrat gaudio lacrymans senex se ad ipsius pedes nunc Domini, nunc Martyris gubernantis, sibi solitum procubare, C etiam familiarius ipso allectante, in genibus quoque ac finibus sacris beatum, & afflatibus divinis odorum reclinati capitis pulvinar habuisse.

4. Dubitemus nunc patriarcharum sinus fidelibus in Christo servis patere, cum immensa ejus bonitas etiam catechumenum tunc istum vel suo, vel sancti sui, foverit gremio. Nam & in sancto suo ipse aderat, [Iohan. 17. 22.] qui dixit, ut nosti, ad Patrem: *Ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum* D *sint, sicuti & nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me.* Et iterum ad apostolos, in quibus [Matth. 28. 20.] universo corpori suo dixit; *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummatio-* [* V.N.ccii.] *nem seculi*. Quod quotidie nobis * in manu [Act. 5. 2.] & apostolorum suorum & martyrum, operante conspicuis virtutibus potentia, probat, ut credamus Dei Filium & Dominum nostrum [Marc. 16. 19.] Jesum ex resurrectione mortuorum regnan- [Matth. 22. 32.] tem in cœlis ad dexteram Patris, *vivorum* [Marc. 12. 27.] esse *Dominum, non mortuorum*. Ergo cum E & sancti sui confessoris effigie senem nautam fovebat, ipse aderat in sancto suo, & fessum atque depositum blandis mulcebat alloquiis; nec magis cibo quam verbo reficie- [Iohan. 6. 41.] bat, quia ipse est verus *panis, qui de coelo* [Psal. 135. 25.] *descendit dare escam omni carni*. In omni e- [1. Tim. 2. 4.] nim homine opus suum diligit, & omnem, [Sap. 1. 13.] quantum in ipso est, *hominem salvum fieri* [Matth. 9. 13.] *vult*: quia *mortem non fecit* vitæ dator & vi- [Matth. 22. 16.] ta totus; *nec lætatur in perditione vivorum*: [Marc. 12. 14.] qui mavult misericordiam quam sacrificium, nec personas accipit, qui fecit omnes, sed [Luc. 20. 21.] pro meritis judicat; *quia Deus judex est*.

5. Denique non illi hic de calamitate naufragii, neque de senio & egestate nauta vi- A lior fuit; sed iis omnibus, quibus eum & socii spreverant, Christum movit, & visce- [Psal. 74. 24.] ra divina concussit. *Oculi* enim *ejus* semper [Psal. 9. 9. & 10. 5.] *in pauperem respiciunt*. Profecto & *iste pau-* [Psal. 33. 7.] *per clamavit, & Dominus exaudivit eum*. Cui forsitan ad precandum etiam voces propheticas Dominus & ipsa periculi causa dictaverit, ut clamaret: *Salvum me fac Deus,* [Psal. 68. 2. 3.] *quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Veni in altitudinem maris, non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me* [Psal. 68. 16.] B *profundum. Citò anticipet me misericordia tua,* [Psal. 78. 8.] priusquam *infigar in limo profundi*, & *urgeat* [Psal. 68. 3. & 16.] *super me puteus os suum. Respice in me, quo-* [Psal. 24. 16.] *niam unicus & pauper sum ego*, & *factus sum* [Psal. 101. 7. & 8.] *similis pellicano solitudinis, sicut nycticorax in* [V.N.ccii.] *domicilio*, & ita in navi mea *sicut passer uni-* [Psal. 29. 11.] *cus super tectum. Audivit Dominus, & miser-* [Psal. 33. 8.] *tus est ejus*, & misit angelos in circuitu ejus, [Psal. 17. 29.] *& factus est in salutem. Imperavit procellæ,* [Psal. 106. 29.] *& stetit in auram. Increpuit mare, & silue-* [Psal. 105. 9.] *runt fluctus ejus*, & *deduxit eum in aquis mul-* [Psal. 106. 24.] C *tis, videntem opera Domini & mirabilia ejus in* [Psal. 80. 17.] *profundo. Cibavit eum adipe frumenti*, & colloquente Christo, quasi *de petra, melle sa-* [Matth. 5. 3.] *turatus est*. Respexit humilem, qui beavit pauperes spiritu. Flentem affatus est, qui promisit lugentibus consolationem. Et qui esurientibus & sitientibus justitiam saturitatem dat, ipse hunc deficientem, qui panis, & justitia, & fons vitæ est, de se ipse irrigans pavit; nec alia istum pietate, quam omnem hominem in hujus mundi pelago vo- D lutantem, dedita Patri usque ad crucis mortem pietate miseratus est; quia videlicet unus homo universitatis portio, & universitas unius forma hominis & causa est.

6. Denique non solum navem, sed ipsum quoque, cujus causa navem tuebatur, regens, & in eo * discreta carnis & spiri- [* Id est, diversa. V. ep. 50. n. 13.] tus officia dispensans, noctu securum requiescere, die vigilare sollicitum jubebat, se pro dormiente vigilaturum, & vigilanti cooperaturum esse promittens. Nempe illum in E iis verbis Domini recognosces affectum, quo semper ita spem nostram fovet, ut sollicitudinem non relaxet: ita infirmæ carni consulit, ut spiritu promptus esse non desinat. Et ideo sic dormire permisit seni fesso, ut ne seni quidem & fatigato sine vigilandi negotio securitatem remitteret; ne scilicet resolveretur in somnos inertes, & inciperet non solum corpore, sed & mente dormire. Quod metuens quidam Sanctus ait: *Illumina* [Psal. 12. 14.] *oculos meos, Domine, ne unquam obdormiam* [a] *in mortem*. Vicina enim morti labes est torpor animorum. Et tunc *dicet inimicus: Præ-* [Ibid. v. 5.] *valui adversus eum*, si & mentis oculos somnus oppresserit. Recognoscimus ergo ipsum seni adfuisse, qui dixit dormitantibus suis:

a Sic MS. Reg. cum edd. Bad. Grav. & Grin. Græce, εἰς θάνατον. Edd Rosv. & Schot. *in morte*.

Vigi-

[AN. 409. aut post.] [Matth. 26. 41.] *Vigilate, & orate, ut non veniatis in tentationem*; & iterum vigilantibus ait, jam scilicet excitatorum vigore securus: *Dormite jam, &* [Ibid. v. 45.] *requiescite*. Quod quidem non magis de corporeo somno, quam de fidei firmitate dictum alibi docet, dicens. *Constantes estote, quia* [Johan. 16. 33.] *ego vici mundum*. Vera enim hominis hæc requies est, si fide constans, & victoria Christi ab omni hoste securus, pace unanime perfruatur; [Eph. 2. 14.] *Ipse enim quies nostra*, qui pax nobis est, quippe pro nobis vigilat ut requiescat in nobis, & qui nunc vigilare nos pro quiete perpetua jubet.

7. Ipse Dominus hæc eadem pietatis suæ munera, quæ toto vult agi mundo, in hoc sene uno agere dignatus est, cum blandimento severus, nec sine freno timoris indulgens, aurem vellit, ut somnum corporis excuteret; sinum præbuit, ut quietem perpetuam ministraret. Viginti tres dies homo non modo a terris, sed & ab hominibus exclusus, omnium ventorum ludibrium, [* Sic carm. 21. v. 222.] omnis * terræ exsul diversi maris hospes, & exsors generis humani, inter fluctus & belluas maris in vago erraticæ navis hospitio, jejuniis, senio, timore confectus, quæso [Psal. 71. 18.] [Rom. 4. 17.] te, numquid natura sua perduravit? Cui ergo obscurum sit Deum in illo fuisse? Eum dixi Deum, *qui facit mirabilia solus*; qui *vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint*; cujus ope enabat toto navis secrera pelago, & invisibili gubernatore quasi vacua, & tamen gravi mole se promovens, clausis intra ca- [Gen. 7. 17.] meras suas homine cum frugibus, velut illa diluvio feta mundi seminibus arca, fluebat; nec uno mari jactata, cursum cum tempestatibus immutavit.

8. Primo ad Urbem acta, Romani portus pharum vidit: deinde Campaniam longis tractibus legit, mutatisque turbinibus, in Africæ littora transvolavit; atque ab ipsis rursus abrepta, Siciliam transcurrit, circa quam concita & verticosa crebris, ut ferunt, insulis freta, & periculosos etiam sub gubernatore navibus cursus inter ambages & obices insularum tam directo otiosus senex inoffensoque navigio præterivit, ut quasi divina navis, & immisso divinitus spiritu sapiens, sua sponte cavenda vitaret, sequenda peteret, & utiliter ac perite per necessarios obitus flecteretur; vigesimo demum tertio die, miserante jam Domino, finem errorum atque discriminum in Lucanis positura littoribus. Quibus propinquanti Dominus æternus, ut indefessa ejus bonitas usque ad terminum susceptæ sibi navigationis operaretur mirabilia sua, tacito suæ adspirationis instinctu compulsos a littore in duabus naviculis piscatores obviam misit, qui navem

[A] [AN. 409. aut post.] hanc eminus conspicati, primo aspectu territi refugerunt: plenam enim armatorum, & liburnæ æmulam sibi visam ipsi postea retulerunt: deinde magnis & sæpe repetitis senis nostri vocibus aliquando revocati, ratione secum habita, & agente sic Domino, nihil sibi ab ea navi timendum, in quam vocarentur, intellexerunt. Accessere navigio, vacuumque militibus esse, quod longe stipatum viderant, vix seni contestanti, & ascensa tandem navi, suis oculis crediderunt. [B] Ubi receptos senex prandio, quod pridie jussus a Domino præpararat, excepit, multaque mercede copiosis amissorum nautarum panibus saturavit atque donavit. Quibus stipendiis læti famulantibus lembulis suis quasi emeritam gravi e bello & de certamine coronatam, quippe ut superstitem naufragii, victricem ventorum & fluctuum navem ad portum suum remulco præeunte duxerunt. Quid de hac navi fecisset eorum vanitas, qui errore eo, quo colunt omne [C] quod fingunt, factam Argonautarum infelicium puppem, fabulosis litteris sacraverunt, atque etiam nunc in cœlo videre se credunt, & inter astrorum choros numerant? Nec minore dementia vectricem draconis Epidauro navem, illudente ipso, cujus a corporatum phantasma vexerunt, serpente, venerantur?

9. Sed fugiamus a fictis & alienis, neque mendacia & venena pereuntium nostræ veritatis lumini misceamus. Sunt nobis no- [D] stræ naves, ut dignus veris & domesticis utamur exemplis. Habemus & arcam Noe. [Gen. 7. 15.] Habemus & navem Tharsi, navemque Thar- [Ion. 1. 3.] [Act. 27. 6.] sensis. Sed illa, de qua Dei * fugitivum [* V. N. ccIV.] Prophetam ultor & custos cetus excepit, ea- [Ion. 2. 4.] tenus huic navi comparari potest, quatenus ante sortem periclitata est: tertia vero navis [Act. 27. 24.] exemplo meo congruit hinc, quod Apostolum & Martyrem vexit, propterque ipsum & in ipso Christum recepit, vel cum illi totam perituræ navis multitudinem redonavit.

[E] 10. Proponamus ergo nobis animo, & mente cernamus pulcherrimum divini operis spectaculum, videntes navem unam de multarum navium omniumque nautarum naufragio raptam, uno sene maria diversa peragrante, solam in pelago, & in ea solum. Jam illa nobis arca diluvii ante oculos, Ecclesiæ imago, versabitur, super orbem de- [Gen. 7. 17.] mersum una ubique diffusi maris facie, inter effusas cœli & abyssi aquas solide toto innatans mundo, cujus ista imaginem multis mo- [F] dis in modulo minore gestavit. Nam ut illa omnigenum seminum, sic & ista variatum [Gen. 6. 20.] plena frugum fuit, cui præter onus publicum plura etiam de stipendiis & peculiis

a Ita MS. Reg. cum edit. Schot. & Paulinus epist. 16. ad Jovium n. 4. *in speciem corporatam itulica vegita-* *tionibus fingunt*. Edit. Rosv. hic habet, *corporeum phantasma*.

nau-

AN. 409. aut post.

Gen. 7. 7. 1. Pet. 3. 20. Gen. 8. 11. Gen. 8. 9.

A nauticis inerant. Illa unam familiam ad generis humani reparationem: & ista unum hominem ad multorum fidem vexit. Illi pacis ramum columba detulit: huic pacem Agnus exhibuit. Illam, in imaginem sancti Spiritus, ales intravit: & hanc, per imaginem Confessoris sui, Christus accessit. Respiciamus & Jonæ navem, largiore hanc munere virtutis ejusdem servatam videbimus, & majore miraculo. Illa enim omnibus salvis præter unum: ista omnibus amissis, uno

Jon. 2. 1.

B manente, servata est. Sed & cetum illum prophetæ viventis innocuum vorstorem videtur hæc navis imitata, cum æque utero suo clausum hominem per maris alta gestaverit, & littori exposuerit incolumen; sicut illum indigestum jejuna prædæ suæ bellua

Jon. 2. 11. Matt. 12. 39.

jussis singultibus ab ergastulo spatiosi ventris excussum refudit Deo, quo jubente susceperat, & mysterio salutiferæ passionis exple-

Act. 27. 24.

to, tertia die in spem resurrectionis evomuit.

C 11. Navis vero illius turba felicior quæ Apostolo condonata est, non suis quidem

Act. 27. 11.

meritis; nam & ipsi naufragium meruerunt, qui contemto Apostoli consilio navigarant. Sed non minus ex hoc possumus in divinis operibus navigio gloriari; cujus viris quamquam defuerit similis advocatus, tamen ipsi in unico nauta ipse Apostoli Deus adfuit gubernator, * & quo pro unius innocentis salute meruit liberari; quod illa, quæ Vas electionis in vinculis prima susceperat, ob Apostoli contemtum, & captivitatem, carce-

** Sach. f. a quo.*

D ris crimine damnata non meruit. Illa vero navis cohors mihi videtur propter gratiæ mysterium liberata, ut de naufragio navis [a] additæ nudi evaderent; scilicet, ut eos prio-

1. Pet. 3. 21.

ris navis, id est, ab Adæ carnis peccato liberatos, & ipsis per quos [b] evaserant fluctibus expiatos, atque omnium, quas in mare abjecerant, id est, secularium sarcinarum leves, & undis quasi peccatis gravi & madi-

E da veteris hominis veste nudatos, integra & solida navis acciperet, quæ plenam fidei Ecclesiæ exhibens formam, tutos in portum Romamque pervexit. In quibus similiter mystica argumenta formantur. Nam mutata navis, nova in Christo vita est; & portus salutis Ecclesiæ, recte Græcia, nomen est * Roma virtutis. Benedicamus ergo Deum, & *exsultemus in Deo nostro, qui in altis habitat, & humilia respicit*; cui *non in viribus equi, neque in tabernaculis viri*, sed in humilibus & *timentibus eum beneplacitum est*; & *qui*, ut in isto etiam sene ostendit, *sanat omnes con-*

** ῥώμη. … 12. 5. … 6. 9. … Psalm. … 146. 3.*

F *tritos corde, & alligat contritiones eorum.*

12. Nimis garrio, frater, sentio, sed quæso adhuc paucis feras me. Interrogare enim

A libet, ullane te hujus seculi dignitate, quam hac Dei dignatione affici malles, qua senex iste perfunctus est? Beatioresne tibi videntur, qui purpura fulgent, qui gemma bibunt, toga fulciuntur, palmataque pinguntur; & hominibus commortalibus ac plerisque melioribus dominantes, cupiditatum ac rerum suarum servi sunt; de Dei muneribus insolentes Deo; Christo egentes; peccato divites; vita steriles; morte fecundi? Quid huic quæso obfuit seni per-

B sona sentinatoris, & in nautis vilissima, inops habitus, & mastruca Sardorum? Nam pellibus sutis vestiebatur, cum illum Dominus virtutum, Rex gloriæ, & alloquio suo beabat, & illuminabat aspectu, & gremio sopiebat: profecto & id ipsum in eo diligens, quod Eliæ * meloten, & prævii Johannis habitum veste setigera imitabatur. Regem seculi videre propius, & ejus vel fastidioso sermone respergi, magna pars mundi tam beatum putat, ut si aliter non obti-

** V. N. CCIV. 4. Reg. 1. 8. Matth. 3. 4. Marc. 1. 6.*

C neat, etiam damnis emat, idque adeptus, non modo hominum, sed & sui immemor fiat. Quantorum hic dignitate felicior, quem Rex regum honoravit? quantorum nobilitate nobilior, quem Christus agnovit? quantorum divitiis opulentior, cui tanta tot Sanctorum bona pariter collata sunt, ut Christum videret sicut Israel, cum cœli Rege loqueretur facie ad faciem sicut Moyses; & eadem propemodum familiaritate requiesceret in sinu Christi, qua Iohannes in pectore

Gen. 32. 30. Num. 12. 8. Joh. 13. 23. Gen. 17. 5. & 32. 28. Joh. 1. 42. Marc. 3. 16. Eph. 6. 12.

D recumbebat? Denique ut novum nomen acciperet, sicut amici Dei, quos in patriarchis & in apostolis bene nosti. Te ego paulo ante interrogabam, an hujus gratia donari, omni hujus seculi gloriæ præoptares: ipsos equidem *rectores harum tenebrarum*, si videre mereantur, prælaturos arbitror beatissimam senis & inopis nostri calamitatem suis miseris felicitatibus, & gaudiis perenne lugendis.

E 13. Quæras forsitan, quibus hic meritis vetus navita semper in tenebris ignorantiæ demoratus, & tam ab operibus justitiæ quam a scientia veritatis alienus obtinuisse videatur, quod paucissimis certe operariis, quamquam *a custodia matutina usque in noctem* totius diei pondus & æstum sustinuerint, facile conceditur. Respondebit tibi Apostolus profecto, quia *sine pœnitentia sunt gratiæ & donationes Dei*; &, *quia non ex operibus justificabitur omnis caro*. Tempus est gratiæ, & fides ad justitiam deputatur, quis

Ps. 129. 6. Matt. 20. 12. Rom. 11. 29. Rom. 3. 20.

F de lapidibus filii Abraham quotidie suscitantur. *Nunc* enim *tempus acceptum, nunc dies salutis*, quo pacis & laudis hostias immolamus; & *sacrificium Deo spiritus contribu-*

Matth. 3. 9. 2. Cor. 6. 2. Ps. 50. 19.

a MS. Reg. *addisse*.
b Ita MS. Regius codex. Vide seqq. Ante erat, *evaserunt*.
c Alias, *tibiis*. Vide Not. CCV.

latus

[AN. 409. aut post.] *latus est*. Et in homine templum Dei, [A] & in corde credenti salutaria, & in defæcatis [2. Cor. 6.16.] pectoribus sancta sanctorum. Qusre *qui cor* [a] *contribulatum & humiliatum non sprevit*, ipse nostrum senem placitam sibi naturalibus [Psal. 50.19. sec. Psalt. Rom. & vetus.] bonis hostiam in odorem suavitatis accepit. [Eph. 5. 2.] Nam ingenita simplicitate tam purus animi semper fuisse perhibetur, ut peccare nescierit. [1. Cor. 14. 20.] Jam in extremæ ætatis senecta puer & malitia parvulus, non solum gratiæ, sed & mentis infantism gerit. Nuper enim, ut supra * dixi, renatus in Christo [B] [* n. 2.] & Domino dedicatus est, per quem mala vitæ, per quem aquas mortis evasit.

14. Accipe igitur eum lætus io Domino, [2. Cor. 2. 15.] ut bonum Christi odorem, ut agoum mensis novorum, quem ad unanimitatem tuam, de tudi mattis Ecclesiæ fetu, immaculatum candente lanitio pastor exigui gregis, sed magni pignoris munerator, ut [b] xenium spiritale [* V. N. ccvii.] transmisi. Noo enim alium tsli munere digniorem putsvi, quam te, qui juxta Dei gratiam & operationem illum & aspicere [C] & suscipere novisses. Videre enim mihi videor qua gratulatione, qus admiratione, qua fide & auditurus de illo, & visurus ipsum sis, cum quo navigasse aogelos, cui msrtyrem gubernasse, quem in sinu Christi dormisse, cui Christum aurem vellicasse, nomen imposuisse reputaveris. Fsteor tibi affectionem meam, dum nimium tam insignia in nostri temporis homine Dei gesta admiror, & diligo, pene in ipsum senem fuisse crudelem. Nam tam sssidue aurem ipsius [D] retractavi, ut peoe detriverim. Voluissem quoque vel uoius partem auris abscindere, nisi in illo vulneris, quæ mihi pignoris, res fuisset. [* N.] Non enim alter affectus homioes ad Hierosolymam rapit, nisi ut loca, in quibus corporaliter præsens fuit Christus, videsnt atque contingant, possintque & de suo fructu [Psal. 131.7.] edicere: *Introivimus in tabernacula ejus, & adoravimus ubi steterunt pedes ejus*. [* V. N. ccviii.] Quamquam & altior * & hic intellectus habeatur, tamen & simplici senso secundum litteram, [E] cum res postulsr, * non abutendum est. [* id est, utendum est; seu non oportet non uti. V. N. ccxi.] Si ergo religiosa cupiditas est loca videre, in quibus Christus ingressus, & passus est, & resurrexit, & unde conscendit; & aut de ipsis locis * exiguum pulverem, [* V. N. ccix. & ccx.] aut de ipso crucis ligno aliquid saltem festucæ simile sumere & habere, benedictio est; considera quanto major & plenior gratia sit, vivum senem vel testimonio divioæ veritatis inspicere? [Luc. 2. 7. Matth. 3. 13.] Si præsepe nati, si fluvius baptizati, [Iohan. 18. 1.] si hortus orantis Magistri, si atrium [F] judicati, [Marc. 15. 16.] si columna districti, si spina coronsti, si lignum suspensi, [Iohan. 19. 2.] si saxum sepulti, [A] si locus resuscitati evectique, memoria divinæ [AN. 409. aut post.] quondam præscotiæ, celebrarur, & [Iohan. 19. 37.] veterem veritatem præsenti fide comprobant [Marc. 15. 46.] in rebus exanimis viva documenta; [Marc. 16. 6.] quam [Exod. 7. 3.] religiose aspiciendus est hic, quem alloqui Dei sermo dignatus est? Cui se facie divina non texit? Cui ounc Mattyrem suum, nunc semetipsum Christus ostendit? In cujus vivente terra Dominici corporis videmus impressa vestigia, si fidelibus oculis & acie spiritali, quod in eo sinus Christi, quod manus contigit, [B] perlegamus, & canitiem, quæ sæpe super Domini genu jacuit, sæpe Domini sinu tepuit, nostra manu sæpe mulcentes, & auriculam sæpe palpantes, qusm cœlestes digiti [c] Domino jocante traxeruot.

15. Habes mi fracer [d] xenium meum, ede ipsum spiritu caritatis, & si loquscitatis meæ amaritudine nausesveris, de grstia Domini & cœlestis historiæ suavitate fastidium temperabis. Certo autem scio, quæsiturum te & desideraturum aliquid, quo circa hunc [C] hominem exerceas caritatem, qua diligis Christum. Subest materia: tu studium piæ devotionis intende; & patrono hujus Secundiniano, cui navem Christus omnipotens pro hujus salute servatam jam desperanti reddidit, toto fidei tuæ effectu adesto. Munus enim Christi adferes. Ne patiaris invidia diaboli per hominem improbum Secondiniano eripi, vel jam ereptum negari quod illi de naufragio redonavit Deus. Procurstor Christiani viri fratris nostri Post-[D]humiani esse dicitur, qui eam navem io Bruttiorum littore, quo possessio Senatoris adluitur, adlapsam, svarior mari & * sine [* V. N. ccxi.] myoparone piraticam in terra sgens occupavit, [Exod. 7. 3.] & captam vacuefecit: oam etiam nunc in ipso littore inanis manet, ut damoum oneris frustra in pelago servsti & in terra perditi contestetur. Depositæ jam sæpe apud Judicem Provincialem super hoc latrocinio querelæ, sed Pharao noster induravit cor suum. Forte ut in ipso mirabilia fiant: & [E] conventus per officia, primo vi rebellavit, postea Romam profugit. Hæc Secundioisnum meum necessitas ad Urbem & itinere terreno peregrinari cum suo unico oauta coegit. Non ambigo fratrem nostrum Posthumianum & ioterventu tuo, & sua fide atque justitia, commovendum. Quare hoc moderamine intervenire debemus, quod profecto [e] facies, etsi nullus admoneam, ut psri labore defendas & excuses optimo Sena-rori, id est, Christiano viro reum suum; [F] ita ut prædoni ipsi sufficiat impunitatis lucrum, nobis ab ipso Dei munera recipere conreotis.

[a] Sic MS. codex Regius; & sic alibi Paulinus. Vide epist. 40. n. 4. Edit. Rosv. *contritum*.
[b] MS. Reg. *exenium*. Vide Not. ccvii.
[c] MS. codex Reg. cum editis 2. *jacente*, mendose; unde Sacchinus legit, *Domini jacenti*.
[d] MS. Regius codex, *exenium*.
[e] Ita MS. codex Regius. Editi, *facias*.

EPIS-

AN. 409. circa an. 410.

* Alias XLIII. quæ autem 50. erat, nunc Append. 2.

Scripta circa annum 410.

EPISTOLA L. *

A

Augustino proponit quæstiones aliquot, primum de Psalmis, tum de Apostolo, & ad extremum de Evangelio.

1. DE paucis, quæ nunc jam ad navem currente litterarum perlatore, & mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam. Quæ si forte lucida sunt, & mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui forte de nostris in hora lectiunculæ hujus circa te steterint, de insipientia mea rideat; sed potius benevolentia fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps, & ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege Domini.

CAPUT I.

B

Quæstiones ex Psalmis.

2. Dic ergo mihi, benedicte doctor Israel, quod sit quid dicitur in Psalmo decimoquinto: *Sanctis, qui in terra sunt ejus, mirificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt* [a] *infirmitates eorum, postea acceleraverunt.* Quos ait sanctos? qui in terra sint sancti? Num illos Judæos, qui filii carnis Abrahæ, & non filii repromissionis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est? Ideo Sanctos in terra, quia sancti genere carnali; vita autem sensuque terreni sunt, quia terrena sapiunt, & [b] carnali; observantia in vetustate litteræ consenescunt, non renascentes in novam creaturam; quia non receperunt eum, per quem vetera transierunt, & facta sunt [c] nova. Sic enim forte eos in hoc Psalmo Sanctos appellat, quomodo & in Evangelio justos, ubi dicit: Non veni vocare justos, sed peccatores: id est, illos justos qui in sanctitate generis & littera legis gloriantur. Quibus dicitur: Nolite gloriari [d] in patre Abraham, quia potens est Deus de lapidibus istis excitare filios Abrahæ. Quorum forma in illo Pharisæo proponitur, qui justitias suas tamquam nescienti Domino recolens prædicabat in templo, non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus, bonis quidem, sed ingratis Deo; quia quod justitia ædificaverat, superbia destruebat: nec idipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui & ab hominibus vellet audiri. Atque ideo non placuit Deo, quia placebat sibi. Quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. Confusi sunt, inquit, quia sprevit illos, qui cor humile & contribulatum non spernit.

(Margin: a Psal. 15. — Rom. 9. 7. Psal. 15. 3. — b — c Gal. 6. 15. Johan. 1. 11. Apoc. 21. 4. & 5. Matth. 9. 13. — d Matt. 3. 9. Luc. 3. 8. Luc. 18. 11. — Psal. 52. 6.)

C D E

a Additum est, *enim*, ex MSS. codicibus 2. Big. & & edit. Bened.

b MSS. duo Big. addunt, *ideo*.

c Expunximus vocem, *omnia*, quæ aberat a MSS. 2. Big. & edit. Bened.

A

AN. 410.

3. Denique & in ipsa Evangelii parabola, qua Pharisæi & publicani persona confertur, evidenter ostendit ipse Dominus quid in homine suscipiat, quid repellat, sicut scriptum est: quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Ideo protestatur magis justificatum abiisse e templo publicanum de confessione peccatorum suorum, quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Merito autem ille laudator sui repudiatus abscessit a facie Dei, qui cum ipso nomine peritiam legis præferret, oblitus fuerat in Propheta dicentem Dominum: Super quem * habitabo nisi super humilem & quietum, & trementem sermones meos? Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, & obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo, quales Judæi sancti sunt, reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Judæi illi, de quibus Apostolus ait, quod suam justitiam statuere cupientes quæ ex lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham ad justitiam, non ex operibus, quia secundum omnipotentiam Dei credidit Deo, apud quem ille vere justus est, qui ex fide vivit: nec sanctus in terra est, sed in cœlo; quia non [e] in carne, sed in spiritu ambulat, cujus conversatio in cœlis est, non gloriantis in circumcisione carnis, sed in circumcisione cordis, quæ non littera, sed spiritu agitur invisibiliter: unde laus ejus non ex hominibus est, sed ex Deo.

(Margin: Psal. 52. 19. Luc. 18. 10. — Jac. 4. 6. — B — Isa. 66. 2. * trementem — Rom. 10. 3. — C — Rom. 4. 2. — Rom. 1. 17. — Phil. 3. 10. Rom. 2. 28. — D)

4. Deinde quod jungit in eodem versiculo: * *Miras fecit voluntates suas inter illos*; credo ex eo dicit, quod ipsis primum lucernam Legis accendit, & præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, & filiis Israel voluntates suas. Deinde ipsum pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est, natus in carne ex Virgine Deus in gente ipsorum, & de carne ipsorum factus ex semine David homo. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis & coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est, sed & blasphematus est ab eis cum dicerent: Hic homo si a Deo esset, non [f] curaret sabbatis: & non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Propter hanc mentem obdurata impietate cæcatam, *multiplicatæ sunt infirmitates* & tenebræ *eorum*.

(Margin: * Sic Aug. ep. 149. n. 6. Psal. 15. 3. Psal. 102. 7. 1. Tim. 3. v. 16. — E — Matth. 1. 1. — Johan. 9. 16. — f — Matth. 12. v. 24.)

5. Sed quid est, quod ait: *Postea acceleraverunt*? Utrum in pœnitentiam, sicut

(Margin: Psal. 15. 4. Act. 2. 37.)

d Manuscripti duo codices Bigotiani, *habere patrem Abraham*.

e Ita MSS. duo Big. Sic quoque Paulinus epist. 5. ad Severum n. 17. cum præpositione, *in*.

f Manuscripti duo Big. *curasset*.

illi

AN. 410. illi in Actibus Apostolorum, qui beati Petri prædicatione compuncti, crediderunt in eum quem [a] crucifixerant, & festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ [b] cucurrerunt? Ao vero, qnia virtutes animæ ex fide & caritate Dei roborantur, illis impiis utroque vacuis *multiplicatæ sunt infirmitates* animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupatæ, Chriftus etenim lumen & vita credentium est, & sanitas sub pennis ejus. (Johan. 8. 12. Johan. 14. 6. Mal. 4. 2.) Unde non mirum si & tenebræ & *infirmitates eorum multiplicatæ sunt* in interitum, qui vitam & lucem non receperunt, neque sub pennis ejus manere voluerunt. Quos, ut ipse flens in Evangelio suo protestatur, sæpe voluit congregare sub alas suas, sicut gallina congregat pullos suos, & noluerunt. (Matth. 23. v. 37. Luc. 13. 34.) Multiplicatis ergo infirmitatibus quo *acceleraverunt*? forte in crucem Domini conclamandam, & invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimplerent mensuram patrum suorum; ut isti Dominum prophetarum occiderent, quorum patres ipsos prophetas interfecerunt, a quibus hic mundi Salvator esse venturus nuntiabatur. (Matth. 23. v. 32.) *Postea acceleraverunt.* (Psal. 13. 3.) Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum & viam pacis non cognoverunt, id est, Christum qui dicit: Ego sum via. (Johan. 14. 6.)

Quæstio de Psal. 16.14. 6. In consequenti Psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat: *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcina*, vel (sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audio) *Saturati sunt filiis*, *& reliquerunt, quæ superfuerunt, parvulis suis*.

V. N. CCXXI. Quæstio de Psal. 58.12. 7. Rursus in alio Psalmo admirari soleo, Filium ad Patrem loqui intelligens, in Psalmo quinquagesimo-octavo, ubi de Judæis inimicis, de quibus supra dixerat, *Ecce ipsi loquentur in ore suo, & gladius in labiis eorum*; paulo infra dicit: *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur* [c] *legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, & destrue eos Domine.* Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim a veteri sua gloria, sine templo, & sine sacrificiis, ac sine prophetia in omnium gentium dispersione viventes. Sed quid miramur, quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus & sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens: Pater dimitte eis, non enim sciunt quid faciunt. (Luc. 23. 34.) Verum quod adjecit: *Ne unquam obliviscantur legis tuæ*, (Psal. 58. 12.) tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem, quæ sola fide quæritur, prodest in Legis memoria & meditatione versari, nisi forte propter honorem Legis ipsius, vel generis Abraham; ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videtur secundum arenam maris computari, (Gen. 22. 17.) legis antiquæ littera perseveret; [d] ne forte aliqui legendo Legem illuminentur ad fidem Christi, qui & Legis & Prophetarum finis est, (Rom. 10. 4.) & in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet. Aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribubus electi, in duodenis millibus designantur, quibus ipsa revelatio beati Johannis ex voce Angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet, (Apoc. 7. 5.) quia comitatui Regis æterni familiarius adhærebunt penitus immaculati, & humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter ait: Sequuntur Agnum quocumque ierit, quia cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim sunt. (Apoc. 14. 4.)

Quæstio de Psal. 67. 22. 8. In sexagesimo-septimo præter alia illud mihi obscurissimum est, quod ait: *Veruntamen Deus* [e] *conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* quid sit, *Verticem capilli* [f] *perambulare in delictis*. Non enim dixit, Verticem capitis; sed, *Verticem capilli*, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum est: Omne cor in dolore a pedibus usque ad caput. (Isa. 1. 6.) Et paulo infra quod ait: *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso*. (Psal. 67. 24.) A quo *ipso*? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio canes nominat? (Matt. 15. v. 26.) Aut ne forte ipsos canes Dei dicat, quales existimari possunt, si qui in nomine Christiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur, quia Deum, quem verbis colunt, factis negant? (Matth. 24. v. 51.)

CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo. 9. Hæc interim de Psalmis; nunc & de Apostolo quodcumque proponam. (Tit. 1. 16.) Dicit ad Ephesios, quod in alia Epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu sancto divisiones gratiarum: (Quæstio de Ephes. 4. 11. 1. Cor. 12. v. 28.) *Et quosdam quidem dedit Apostolos; quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores & doctores ad consummationem sanctorum*, & reliqua. (Ephes. 4. 11.) Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas. Quid proprium sit Apostolorum, quid Prophetarum, quid Evangelistarum, quid pastorum, quidve doctorum: in omnibus enim bis diversis nominibus

[a] Sic MSS. duo Big. & edit. Bened. Alias, *crucifixerunt*.
[b] Ita edit. Bened. cum MSS. 2 Big. Alii, *concurrerunt*.
[c] Sic cum Psalteriis veteri & Rom. Augustinus & Hilarius juxta Græcum, τὸ νόμον σου.

[d] Ita cum editis Grav. & Bened. MSS. duo Big. At edit. Rosv. *ac forte*.
[e] Edit. Bened. & Grav. *conquassavit*, mendose. Græce, συνθλάσει.
[f] Sic cum edit. Bened. MSS. Big. duo Ed. Rosv. *perambulantium*.

AN. 410. simile & prope unum doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem Prophetas, quos post Apostolus posuit, non puto illos esse, qui ordine temporum ante Apostolos fuerunt: sed illos, quibus jam sub Apostolis per gratiam donabatur aut interpretatio Scripturarum, & inspectio mentium, aut *Act. 21. 11.* prædictio temporis secuturi; ut Agabus cernebat, qui & famem instantem prædixit, & quæ beatus Paulus in Hierosolymis passurus esset, & verbo denuntiavit, & signo zonæ ejus ostendit. Inter pastores specialiter & B doctores quid intersit, dignoscere volo, quia præpositis Ecclesiæ utrumque nomen adscribi solet.

Quæstio de 1. Tim. 2. 1. 50. Item quod ait ad Timotheum, *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*; quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac diversitate verborum, cum omnia mihi, quæ gerenda dixit, orationis officio convenire videantur. C

51. Item quod ad Romanos ait, interrogo & rogo ut edisseras mihi. Multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli *Rom. 11. v. 28.* sententia de Judæis, quod ait: *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos; secundum electionem autem, carissimi propter patres*: quomodo & iidem inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus, tamquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent? Aut ipse unus omnium creator *1. Tim. 2. 4.* Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, D & ad agnitionem veritatis venire, capax non fuerit acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret? Deinde [a] *carissimi propter patres*: quomodo, aut unde, si carissimi non credant, & inimici Deo esse persistant? *Psal. 138. v. 21.* Nonne, inquit, qui oderant te Deus, oderam illos, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos: Certe hoc puto Paterna vox loquitur ad Filium per Prophetam in eodem Psalmo, ubi supra de *Psal. 138. 17.* parte credentium dixerat: Mihi autem nimis E honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Quid autem illis prodest ad salutem, quæ non nisi per fidem & gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi [a] Deo sint? cui bono diliguntur, quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a prophetarum & patriarcarum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo peribunt? & si non credunt, quomodo F non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo & propter patres

A non salvabuntur? sed, etsi fuerint Noe, Daniel, & Job, in medio eorum, filios impios non salvabunt, soli salvi erunt. AN. 410. *Ezech. 14. v. 14.*

12. Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo, & in vadum profer. In Epistola Colossensium omnino intelligere non possum quod ait: *Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput*. De quibus Angelis dicit? si de inimicis & malis, quæ illorum B religio, aut quæ humilitas; & quis magister seductionis hujus, qui per obtentum nescio cujus Angelicæ religionis, quasi visa & comperta doceat quæ non vidit? Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum *1. Tim. 4. 1.* & sequuntur, & promunt conceptis ab eorum spiritu adinventionibus, quæ non viderunt phantasmata quasi visa fingentes, & pestiferis disputationibus in corda male credula seminantes; hi sunt qui non tenent caput, id est Christum fontem veritatis, cujus C doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum, de quibus dici *Matth. 15. v. 14.* puto: Me dereliquerunt fontem aquæ vi- *Ierem. 2. 13.* væ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non tenent aquam. Quæstio de Col. 2. 18.

13. Deinde in [b] subsequenti capitulo adjecit: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta & doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate ad non parcendum* D *corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis*. Quæ sunt ista, quibus & rationem sapientiæ inesse testatur * Magister veritatis, & tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes? Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Colossensium Epistola per singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus exsecranda permiscuit. Quid est enim E tam laudabile, quam ratio sapientiæ? & quid tam exsecrabile, quam superstitio erroris? Humilitas quoque & Deo placita, & maxime in vera religione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur: de quorum doctrinis & actibus dicitur nobis: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, quæ sunt in interitum*, quia non sunt ex Deo: & omne quod non est ex fide peccatum est. Deus autem dissipavit consilia sapientium, qui Deo stulti sunt per prudentiam carnis: quæ non potest Legi Dei esse F subjecta. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Qualem humilitatem, qualemque rationem sapientiæ superstitioni ex

b *Col. 2. 21.* — * S. Paulus. V. ep. 30. n. 5. — *2. Tim. 3. 5.* — *Coloss. 2. 21. Rom. 14. v. 23. 1. Cor. 3. 20. Rom. 8. 7. Psal. 93. 11.*

[a] Ita cum edit. Bened. MSS. Big. duo. Edit. Rosv. *carissimi sunt*.

[b] MSS. duo Big. & edd. Bened. & Grav. *in sequenti capite*.

homi-

AN. 410.

hominum doctrinis venienti inesse dicat, requiro. Et quod ait: *Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis*. [Col. 2. 23.] Prorsus hæc parum intelligo: quia in eadem sententia magna mihi videtur esse * discretio. [* V. ep. 49. n. 6.] Arbitror enim eum de abstinentia qualibet ficta vel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari, hoc dicere, *Ad non parcendum corpori*. Quod autem adjecit: *Non in honore aliquo*; quia sancti operis speciem, non in fide veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel fructu agunt; quod in magna erroris perversi reprehensione conficiunt, transfigurantes se in ministros justitiæ. [2. Cor. 11. v. 15.] Sed quod adjecit. *Ad saturitatem carnis*, contrarium mihi videtur illi quod dicit, *Ad non parcendam corpori*. Videtur enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit: * *Lividum facio corpus meum, & in servitutem redigo*. [1. Cor. 9. v. 27.] [* Gr. ὑπωπιάζω Vulg. *castigo*.] A quo opere saturitas carnis aliena est. Nisi forte & ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime observantiam religionis prætendentibus probrosa est, non parcere corpori dixit, secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, [V. ep. 24. n. 14.] [1. Thess. 4. v. 4.] ut unusquisque suum vas honorifice possidere noverit; ut hostiam vivam & placentem Deo suum corpus exhibeat: [Rom. 12. 1.] non in [a] saturitatem carnis; quia distensio corporis animæ sobrietatem necat, & inimica est castitati.

[Quæstiones de Evangelio.] 14. Restat ut aliquid & de Evangelicis locis suggeram beatitudini tuæ: non quidem quanta legenti per otium occurrere solent; (nec enim nunc vacabit dispersa per libros quærere, aut in reminiscendis memoriam ventilare:) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consulationi meæ, dum * Carthagini [b] hiemares, rescripseras, si habes [c] relatam in schedis, rogo ut mittas, [* V. N. CCXIII.] aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam etsi scripta non exstat, quia forte brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promtam de thesauro cordis tui, & mitte ad me inter alia responsa quæ reddes mihi, ut spero; præstante mihi ac tibi * commeatum dierum Christo, [* V. N. LXIV.] ut ea, quo labor tuus in me fructificet, accipiam, secundum hæc capitula Scripturarum; de quibus te, qui [d] vides quasi per Deum, interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus. [Psal. 84. 9.]

15. Hoc autem rogo lucere mihi facias, quomodo vel qua ratione Dominus post resurrectionem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde discipulis suis, & non agnitus sit, & agnitus. [AN. 410.] [Quæstio, Quomodo Christus post resurrectionem a quibusdam agnitus sit, & non agnitus.] In eodem enim corpore resurrexit in quo & passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem corporis forma quæ fuerat? aut si eadem erat, quo modo non agnoscebatur ab his qui eam noverant? Illud vero sacramenti esse credo quod qui in via ambulantibus non fuerat agnitus, in fractione panis revelatus est. [Luc. 24. 30.] Idipsum tamen tuo sensu volo tenere, non meo.

16. Et quod ad Mariam ait: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem*. [Quæstio de Johan. 20. 17.] Si cominus stante non sinebatur attingere, quomodo eum tangeret cum ascendisset ad Patrem, nisi forte fidei profectu, & mentis ascensu, qua Deus homini fit longinquus, aut proximus: & illa [e] dubitaverit de Christo, quem hortulanum putaverat. Ideo fortassis audire meruit: *Noli me tangere*. [Johan. 20. 17.] Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum fide apprehenderat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum putasset, de quo paulo ante ab angelis audierat: Quid quæritis viventem cum mortuis? [Luc. 24. 6.] *Noli* ergo *me tangere, quia* tibi *nondum ascendi ad Patrem*, cui adhuc tantum homo videor: postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo conscenderis.

17. De illis etiam beatissimi Symeonis verbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum: [Quæstio de verbis Symeonis, Luc. 2. 34.] quibus, cum ad videndum ex oraculo Dei Christum, agente Spiritu, venisset in templum, & acceptum sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam: *Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes*. [Ibidem.] Numquid de passione Mariæ, [N.] quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse [f] credendus est? An vero de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum quod ipsa pepererat, maternorum viscerum dolore confixa est: & animam illius illa, quæ ejus secundum carnem filium, ipsa spectante, confoderat, crucis rhomphæa penetrabat. Video enim & in Psalmis de Joseph ita dictum esse: Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus; [Psal. 104. 18.] sicut in Evangelio dixit Symeon: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*. [Luc. 2. 35.] Non ait, carnem, sed *animam*, in qua pietatis affectio

[a] Ita MSS. codices cum edit. Bened. At ed Rosv. *favoritate*.
[b] MSS. 25 *exhiemares*. Vide Not. CCXIII.
[c] Sic MSS. 4 Vaticani, Bigotianus unus, & edit. Bened. Alter MS. Big. *reservatam*, Ed. Rosv. *relictam*.
[d] Sic emendavimus ex MSS. codicibus Vaticanis qua tuor & edit. Bened. Antea erat, *credendum est*.
[d] MSS. duo, *qui vides quasi Deum*. In editis quibusdam, *secundum Deum*.
[e] Ita MSS. codices quinque, inter quos Bigotiani duo cum editis tribus Augustinianis Amerb. Bad. & Erasm.

AN. 410.

A continetur, & doloris aculeus quasi gladius operatur: cum aut aliqua carnis suæ injuria afficitur, ut [a] Joseph, qui non mortis sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, & in reum * vinculatus, & carceri datus: aut cum affectionis internæ tristitia vel dolore cruciatur, ut in Maria; quam utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens duxerat; ut cum eum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepeliendumque colligeret, nihil sibi de ipsius B resurrectione præsumens, [b] quia subsecuturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cæcabat. Quamvis eamdem astantem cruci suæ Dominus non morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, qua obibat volens, in potestate habens mortem, plena virtute viventis, & constantia resurrecturi de cruce admonet, dicens de beato apostolo Johanne: Mulier, ecce filius tuus; itemque illi ibidem consistenti: Ecce mater tua. C Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina, per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ; & [c] ex discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini apostolo virginem matrem: duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens nobis, cum est de matre sollicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura: sed nec corpore relicturus, D quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum. Et illud, quod ad fidem omnium pertineret, salutiferum pietatis suæ sacramentum, arcana divini ratione consilii sub hac voce [d] consignans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, & vice sua consolandam; atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixerim, gigneret: quo ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere: E quia nec Salvator tantopere curam [e] desolationis habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.

(Margin: [a] Genes. 37. v. 28. & 39. 20. — * V. carm. 21. v. 752. — Johan. 19. 25. — [b] V. N. ccxv. — Johan. 19. 26. — [c] — [d] — [e])

18. Sed redeamus ad verba Symeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare fateor. *Et tuam*, inquit, *animam pertransibit framea*, vel *gladius*, *ut revelentur multorum cordium cogitationes*. (Luc. 2. 35.) Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille A ei futuram passionem prophetasse videatur. Sed & quod subjecit: *Ut revelentur multorum cordium cogitationes*. Scrutans enim, inquit, corda & renes Deus. (Psal. 7. 10.) Et de futuro judicio Apostolus ait: Quia tunc manifestabit Deus operta cordium, & occulta tenebrarum. (1. Cor. 4. 5.) Itidem Apostolus, spiritaliter exprimens arma cœlestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritus dicit verbum Dei, de quo ad Hebræos ait: Vivus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: B pertingens, inquit, usque ad divisionem animæ & spiritus; & reliqua quæ nosti. (Eph. 6. 17. Heb. 4. 12.) Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, & ancipitis gladii penetrabilior acies, & sancti Joseph olim, & postea beatæ Mariæ animam pertransivit? nam neque in illius neque in hujus corpore ferrum transisse cognovimus. Atque ut magis pateat ibi Prophetam ferrum pro verbi gladio posuisse, statim subsequente versiculo ait: Sermo Domini ignivit illum. (Psal. 104. 18.) Sermo C enim Dei & ignis, & gladius est, Verbo ipso Deo utrumque dicente de se: Ignem enim, inquit, veni mittere in terram, & quid volo nisi ut jam accendatur? (Luc. 12. 49.) Item alibi dicit: Non veni pacem mittere, sed gladium. (Matth. 10. 34.) Vides eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis & gladii nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret? Itaque hoc scire cupio quid ad Mariam pertineret, *ut revelarentur multorum cordium cogitationes* (Luc. 2. 35.): aut ubi apparuit, D quia ex eo quod *animam ejus* sive carnalis in ferro, sive spiritalis *gladius* in verbo Dei *pertransivit*, exinde multorum cordium cogitationes revelatæ sint. Expone ergo hanc maxime de verbis Symeonis clausulam mihi, quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari & inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, & illuminet vultum [f] suum super me (Psal. 66. 2.) E per lucernam verbi tui, sancte Domine, beatissime frater in Domino Christo unanimis, magister meus in fide veritatis, & susceptor meus in visceribus caritatis. [g]

[a] Expunximus particulam, *in* quæ aberat a MSS. codicibus & ab editis Grav. & Bened.

[b] Manuscripti sex, *quam*. Alii octo, *qua*. Vide Not. ccxv.

[c] MSS. codices quinque, *ex discipulis adolescentior suis adolescentiorem eligit*.

[d] Ita MSS. duo Big. Ante erat *designans*:

[e] Sic aliquot MSS. & editi codices. Ed. Bened. cum MS. 1. Big. *desolatio*.

[f] Ita edit. Bened. cum MSS. codicibus 2 Big. & 1 Germ. Ed. Rosv. *suum*.

[g] Manuscripti plures, inter quos duo Big. addunt, *Christi*.

AU-

AN. 410.

Scripta videtur anno 414.

AUGUSTINI AD PAULINUM

EPISTOLA 149. (*al.* 59.)

Augustinus respondet ad quæstiones ex Psalmis, ex Apostolo, & ex Evangelio propositas a Paulino superius in epistola 1.

Beatissimo & venerabiliter desiderabili, & desiderabiliter venerabili, sancto, sancteque carissimo fratri & coepiscopo PAULINO, AUGUSTINUS *in Domino salutem.*

CAPUT I. Tractantur quæstiones ex Psalmis propositæ.

1. QUOD *de perventione tam prospera fratris & compresbyteri nostri Quinti, & qui cum eo navigaverunt, cito nos Dominus exhilaravit, nuntiantibus litteris sanctitatis tuæ, gratias agens ei, qui recreat afflictos & humiles consolatur, sinceritati cordis tui occasione filii & condiaconi nostri Ruffini, quæ proxima occurrit, nunc rescripta persolvo: de littore namque Hipponensi profectus est. Et approbo misericordiæ consilium, quod tibi Dominus inspiravit, mihique insinuare dignatus es. Ipse & hoc adjuvet, ipse prosperet, qui jam curam nostram ex magna parte lenivit, quia pervectus & commendatus est carissimus homo non solum bonis operibus, sed etiam sanctis orationibus tuis.*

2. *Litteræ sane venerationis tuæ, ubi multa quæsisti, & quærenda admonuisti, & quærendo docuisti, ad me pervenerunt. Sed quas ipse continuo rescripsi per homines eorumdem sanctorum solatiorum nostrorum, sicut his tuis recentioribus comperi, non sunt redditæ venerationi tuæ. In quibus quidem, quatenus ad interrogata responderim, recolere non valui; nec earum exemplum cum requisissem, ubi hoc possem recognoscere, inveni. Ad nonnulla tamen me respondisse certus omnino sum, & ideo non ad omnia, quia ut cito finirem festinatio perlatoris urgebat. Simul etiam miseram, sicut jusseras, & illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione* [a] *rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio. Nunc ergo & hoc mihi, & alterum alterius, quia nec ipsam in manus tuas pervenisse conjeci, eo quod iterum interrogasti quædam, quæ jam me in ea respondisse lego & agnosco. Sed istam per quem direxerim nescio. Scripta quippe caritatis tuæ quibus eam reddidi, sicut etiam ipsa* [b] *indicat, missa sunt mihi ab Hippone a nostris, cum essem apud sanctum fratrem & coepiscopum nostrum Bonifacium (unam eorum perlatorem non vidi,) & continuo rescripta non distuli.*

3. *Quia ergo tunc, sicut scripsi, non potueram inspicere codices græcos propter quædam Psalmi decimisexti, inspexi postea quos inveni. Et unus habebat, quod & latini nostri,* Domine perdens de terra dispertire eos. *Alius, sicut ipse posuisti,* A paucis de terra. *Et illud quidem apertum habet sensum,* perdens de terra, *quam eis dedisti,* dispertire eos, *in gentibus: quod & factum eis est, cum gravi bello expugnati atque subversi sunt. Illud autem alterum quomodo accipiendum sit, non mihi occurrit, nisi quia in comparatione perditæ multitudinis eorum, reliquiæ salvæ factæ sunt, utique in paucis, a quibus eos dispertiendos, hoc est dividendos atque separandos Scriptura prænuntiavit, dicens:* Domine a paucis, *id est a reliquiis, quas ex illa gente salvas fecisti,* de terra dispertire eos: *ut terram intelligamus Ecclesiam hæreditatemque fidelium atque sanctorum, quæ dicitur & terra viventium, & quæ etiam illo loco recte intelligi potest, Beati mites, quoniam ipsi hereditate possidebunt terram. Cum autem dictum esset,* A paucis de terra divide eos, *additum est,* in vita eorum: *ut in manifesto futurum intelligeretur, dum hic vivunt. Separantur enim multi ab Ecclesia, sed cum moriuntur, qui tamen cum vivunt per sacramentorum communionem unitatisque catholicæ videntur Ecclesiæ copulati. Isti ergo divisi sunt* a paucis, *qui ex illis crediderunt;* de terra, *quam sicut agrum suum excolit pater agricola. Divisi autem in vita sua, id est hic in manifesto sicut videmus. Sequitur autem,* Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum, *id præter hoc quod in manifesto divisi sunt, etiam* de absconditis tuis, *quæ in occulto reddis* [c] *conscientiæ malorum,* adimpletus est venter eorum: *ventrem posuit pro internorum latentiumque secretis.*

AN. 414. Responsio ad quæstionem de Ps. 16. 14.

Matth. 5. 4.

4. *Quod vero sequitur,* Saturati sunt porcina: *jam quid mihi ex hoc videretur aperui. Sed quod alii codices habent, & verius habere perhibentur, quia diligentiora exemplaria per accentus notam ejusdem verbi græci ambiguitatem græco scribendi more dissolvunt, obscurius est quidem, sed electiori sententiæ videtur aptius convenire. Quia enim dixerat,* Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum, *quibus verbis occulta Dei judicia significata sunt:* [d] *occulte quippe sunt miseri, etiam qui gaudent in malis, quos tradidit Deus in concupiscentias cordis eorum: velut quæreretur unde possint cognosci, qui in abscondito ira Dei adimpleti sunt, & responderetur quod in Evangelio dictum est,* Ex fructibus eorum cognoscetis eos; *continuo scriptum est,* Saturati sunt filiis, *hoc est fructibus, quod evidentius dicitur, operibus suis. Unde alibi legitur: Ecce parturivit injustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem, & alibi, Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum.*

Pro ὑῶν, υἱῶν legisse videtur qui vertit, porcina.

Matth. 7. 16.

Psal. 7. 15.

Jac. 1. 15.

a MSS. quatuor Vaticani & Gallicani tres, *scripseram.*

b Editi, *indicant.* At MSS. habent, *indicat*, scilicet epistola ab Augustino reddita.

c Bad. Am. & Er. *reddis retributione malorum.*

d Bad. Am. Er. & MSS. duo, *occulta quippe sunt miseris.*

AN. 414.

catum. Mali ergo filii, mala opera, quibus cognoscuntur, & qui de absconditis Dei judiciis internis cogitationum suarum tamquam in ventrem adimpleti sunt. Bona opera, boni filii sunt. Unde ad sponsam Ecclesiam dicitur: Dentes tui sicut grex detonsarum ascendens de lavacro, quæ omnes geminos creant, & sterilis non est in illis. In quo gemino fetu geminum opus dilectionis agnoscitur, Domini Dei scilicet & proximi. In quibus duobus præceptis tota Lex pendet, & Prophetæ.

Cant. 4. 2.
Matth. 22. 40.

5 *Iste autem sensus, quo ita exponitur quod scriptum est*, Saturati sunt filiis, *non mihi occurrerat cum ante rescriberem; sed recensui brevissimam quamdam ejusdem Psalmi expositionem, quam jam olim dictaveram, & hoc satis breviter a me positum reperi. Inspexi etiam codices græcos, utrum dativus casus esset, quod dictum est* filiis, *an genitivus, quo lingua illa utitur pro ablativo, & inveni genitivum: quod si ad verbum interpretaretur, scriptum esset*, Saturati sunt filiorum; *sed recte interpres sententiam secutus est, & latino more dixit*, Saturati sunt filiis. *Quod vero sequitur*, & reliquerunt reliquias parvulis suis, *existimo parvulos accipiendos manifestas carnis filios. Unde etiam secundam istam non de porcina, sed de filiis expositionem, manet illa sententia qua dixerunt? Sanguis hujus super nos & super filios nostros. Ita enim reliquerunt operum suorum reliquias parvulis suis.*

Matth. 27. 25.

Responsio ad quæstionem de Psal. 15. 3.

6. *In quinto decimo autem Psalmo, quod scriptum est*, Mirificavit, *vel*, mirificet omnes voluntates suas inter illos, *nihil prohibet intelligi, immo & convenientius videtur non*, inter illos, *sed* in illis; *sic enim græci codices habent*. Sæpe autem quod habet *illa lingua* in illis, *nostri interpretantur*, inter illos, *ubi videtur sententiæ convenire. Accipiamus ergo*, Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in illis, *quod plerique codices habent. Et intelligamus*, voluntates ejus, *munera gratiæ quæ gratis data est, id est quia voluit, non quia debebatur. Unde est, Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. &, In voluntate tua deduxisti me. &, Voluntarie genuit nos verbo veritatis. &, Pluviam voluntariam segregans Deus hereditati tuæ. &, Dividens propria unicuique prout vult; & alia innumerabilia. Proinde*, Mirificavit omnes voluntates suas in illis, *in quibus, nisi in Sanctis, qui in terra sunt ejus? Si enim terra, sicut supra ostendimus, potest accipi in bono, & ubi non additum est*, ejus, *quanto magis ubi dicitur*, terra ejus? Miras *ergo* fecit omnes voluntates suas in illis. *Miras omnino fecit, quia eos ex desperatione mirabiliter liberavit.*

Psal. 5. 13.
Psal. 72. 24.
Jac. 1. 18.
Psal. 67. 10.
1. Cor. 12. 11.
Psal. 15. 3.

AN. 414.

7. *Ex hac admiratione exclamat Apostolus, O alt.tudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! Sapra qaippe dixerat, Conclusit enim Deus [a] omnes in infidelitate, ut omnium misereatur. Nam hoc etiam hic sequitur*, Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. *Infirmitates posuit pro peccatis, sicut ad Romanos Apostolus dicit, Si enim Christus, cum infirmi essemus adhuc juxta tempus pro impiis mortuus est: hos dixit infirmos quos impios. Deinde paulo post eamdem sententiam repetens, Commendat, inquit, suam caritatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Quos infirmos supra, eos hic peccatores appellavit. Item in consequentibus hoc idem aliis verbis versans, Si enim cum inimici essemus, inquit, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus. Ac per hoc in eo quod dictum est*, Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, *intelligantur multiplicata peccata eorum. Lex enim subintravit ut abundaret delictum. Sed quoniam ubi abundavit delictum, superabundavit gratia, ideo* postea acceleraverunt. *Non enim venit ille vocare justos, sed peccatores: quia non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus; quorum scilicet* multiplicatæ sunt infirmitates, *ut eis sanandis esset necessaria tantæ gratiæ medicina, & cui dimittuntur peccata multa, diligeret multum.*

Rom. 11. 33.
Ibid. 32.
Psal. 15. 4.
Rom. 5. 6.
Ibidem 8.
Rom. 5. 20.
Matth. 9. 13.

8. *Hoc cinis vaccæ & aspersio sanguinis, & cruentarum multiplicatio victimarum significabat, non efficiebat. Ideo deinceps dicit*, Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus, *id est illorum sacrificiorum, quæ immolabantur in figura sanguinis Christi*. Nec memor ero nominum eorum per labia mea. *Nomina quippe illorum erant in multiplicatione infirmitatum, Fornicatores, idolis servientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, avari, raptores, ebriosi, maledici, & quicumque alii regnum Dei non possidebunt. Sed ubi abundante peccato, superabundavit gratia*, postea acceleraverunt. *Hæc quidem fuerunt, sed abluti sunt, sed sanctificati sunt, sed justificati sunt in nomine Domini Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Ideo non memor erit nominum illorum per labia sua. Sane codices emendatiores & electioris autoritatis non habent*, voluntates suas, *sed* voluntates meas, *quod tantumdem valet, quia ex persona Filii dicitur. Ipse quippe loquitur, quem verba illa evidenter ostendunt, quibus & Apostoli usi sunt*, Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. *Eadem sunt utique munera gratiæ Patris, & Filii, & Spiritus sancti: & ideo rectissime & Filius eas potest dicere voluntates suas.*

Psal. 15. 4.
1. Cor. 6. 9. 10.
Rom. 5. 20.
1. Cor. 6. 11.
Psal. 15. 10.
Act. 2. 31.
Act. 13. 35.

[a] MSS. tres recentioris ætatis, *omnia in infidelitate*: quæ est lectio Vulgatæ versionis. At alii codices magno numero habent, *omnes*, juxta græcum textum Apostoli, τοὺς πάντας.

9. *Quod*

AN. 414.

Responsio ad quæstionem de Psal. 58.12.

9. Quod vero in Psalmo quinquagesimooctavo de Judæis intelligitur, dicente, Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legis tuæ, convenienter mihi videtur intelligi ita esse prænuntiatum, eamdem gentem etiam debellatam atque subversam, in popoli victoris superstitiones non fuisse cessuram, sed in veteri lege mansuram, ut apud eam esset testimonium Scripturarum toto orbe terrarum, unde Ecclesia fuerat evocanda. Nullo enim evidentiore documento ostenditur gentibus, quod salaberrime advertitur, non inopinatum & repentinum aliquid institutum spiritu præsumtionis humanæ; ut Christi nomen in spe salutis æternæ tanta autoritate præpolleat, sed olim fuisse prophetatum atque conscriptum. Nam ipsa prophetia quid aliud nisi a nostris putaretur esse conficta, si non de inimicorum codicibus probaretur? Ideo, Ne occideris eos, ne ipsius gentis nomen exstinxeris, ne quando obliviscantur Legis tuæ. Quod utique fieret, si ritus & sacra gentilium colere compulsi penitus qualecumque nomen religionis suæ minime retinerent. Quod in eorum figura etiam de Cain scriptum est, quod constituit in eo Dominus signum, ne quis occideret eum. Denique cum dixisset, Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legis tuæ; velut quæreretur quid de illis esset faciendum, ut in aliquos usus testimonii veritatis non occidantur, id est non consumantur, neque obliviscantur Legis Dei; continuo subjunxit, Disperge illos in virtute tua. Si enim in uno loco essent terrarum, non adjuvarent testimonio prædicationem Evangelii, quæ fructificat toto orbe terrarum. Ideo Disperge illos in virtute tua, ut ejus ipsius, cujus fuerunt negatores, persecutores, interfectores, ubique sint testes per ipsam Legem, quam non obliviscuntur, in qua est ille prophetatus quem non sequuntur. Neque enim eis aliquid prodest, quod eam non obliviscuntur; aliud est enim Legem Dei habere in memoria, aliud in intellectu & effectu.

Genes. 4. 15.

Psal. 58.12.

Responsio ad quæstionem de Psal. 67.22.

10. In LX. autem VII. Psalmo, quod quæris quid sit, Verumtamen Deus conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis, non mihi videtur aliud dictum, quam Deus conquassabit capita inimicorum suorum nimium superbientium, nimium se extollentium in delictis suis. Per hyperbolen quippe significavit superbiam tantum se extollentem, & tanta elatione incedentem, quasi capilli verticem perambulando calcaret. Item in eodem Psalmo quod scriptum est, Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso; non semper in malo accipiendi sunt canes. Alioquin non reprehenderentur apud Prophetam canes muti, nescientes latrare, & amantes dormitare. Profecto enim laudabiles canes essent, si & latrare scirent, & vigilare amarent. Et certe illi trecenti in numero per crucis litteram sacratissimo non eligerentur ad victoriam faciendam qui tan- A quam canes lamberent aquam, nisi aliquid magnum significarent. Vigilant enim & latrant boni canes & pro domo & pro domino, & pro grege & pro pastore. Denique & hic in Ecclesiæ laudibus, cum prophetia exsereretur, lingua canum est commemorata, non dentes. Tuorum autem canum, dixit, ex inimicis, id est, ut qui erant inimici tui, fierent canes tui, & latrarent pro te, qui sæviebant in te. Addidit autem, ab ipso, ut non a seipsis hoc factum intelligerent, sed ab ipso, id est misericordia B ejus & gratia.

Ibidem 24.

Esai. 56. 10.

Judic. 7. 7.

AN. 414.

CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo. Responsio ad quæstionem de Ephes. 4. 11.

11. De Prophetis quod ait Apostolus, Quosdam quidem dedit Deus in Ecclesia Apostolos, quosdam autem Prophetas, hoc intelligo quod ipse scripsisti, Prophetas eos dictos isto loco, ex quibus Agabus erat, non illos qui venturum in carne Dominum prophetaverunt. Evangelistas vero invenimus, quos Apostolos fuisse non legimus; sicut fuerunt Lucas & Marcus. Pastores autem & Doctores, quos maxime ut discernerem voluisti, eosdem puto esse, sicut & C tibi visum est, ut non alios Pastores, alios Doctores intelligamus; sed ideo cum prædixisset Pastores, subjunxisse Doctores, ut intelligerent Pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait, quosdam autem Pastores, quosdam vero Doctores; cum superiora ipso locutionis genere distingueret, dicendo: Quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Evangelistas: Sed hoc tamquam unum aliquid duobus nominibus amplexus est, quosdam autem Pastores, & Doctores.

D

Responsio ad quæstionem de 1. Tim. 2. 1.

12. Illa plane difficillime discernuntur, ubi ad Timotheum scribens, ait: Obsecro itaque primum omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones. Secundum græcum enim eloquium discernenda sunt. Nam nostri interpretes vix reperiuntur qui ea diligenter & scienter transferre curaverint. Ecce enim sicut ea ipse posuisti. Obsecro fieri obsecrationes, non eodem verbo utrumque dixit Apostolus, qui utique græce illam scripsit epistolam; sed pro eo quod in latino est, E obsecro, ille græce dixit παρακαλῶ. Pro eo vero quod latinus vester habet, obsecrationes, ille posuit δεήσεις. Proinde alii codices, in quibus & nostri sunt, non habent obsecrationes, sed deprecationes. Tria porro quæ sequuntur, orationes, interpellationes, gratiarum actiones, plerique latini codices sic habent.

13. Unde si velimus secundum latinæ linguæ proprietates ista discernere more loquendi, nostram, vel qualemcumque sententiam fortasse tenebimus: sed mirum si sententiam græci F sermonis vel consuetudinis obtinebimus. Precationem & deprecationem multi nostri hoc idem putant, & hoc quotidiano usu jam omnino prævaluit. Qui autem distinctius latine locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus vero in devitandis malis. Pre-

cari

AN. 414. cari enim dicebant esse precando bona optare; imprecari mala, quod vulgo jam dicitur maledicere; deprecari autem, mala precando depellere. Sed usitatum jam loquendi modum potius sequamur, & sive precationes, sive deprecationes inveneriмus, quas Græci δεήσεις vocant, non putemus emendandum esse. Orationes vero quas græcus habet προσευχάς, distinguere a precibus vel precationibus omnino difficile est. Quod vero quidam codices non habent orationes, sed adorationes, quia non dictum est in græco εὐχάς, sed προσευχάς; non arbitror scienter interpretatum: προσευχάς enim orationes dici a Græcis notissimum est. Et utique aliud est orare, aliud adorare. Denique non isto verbo, sed alio legitur in græco, Dominum tuum adorabis: & Adorabo ad templum sanctum tuum: & si qua similia.

Matth. 4. 10. Psal. 5. 8.

14. Pro interpellationibus autem quod nostri habent, secundum codices, credo, vestros postulationes posuisti. Hæc interim duo, id est quod alii postulationes, alii interpellationes interpretati sunt, unum verbum transferre voluerunt quod græcus habet ἐντεύξεις. Et profecto advertis, & nosti aliud esse interpellare, aliud postulare; non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi: verumtamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, non est velut censoria notatione culpandum. Nam & de ipso Domino Jesu Christo dictum est, quod interpellat pro nobis. Numquidnam interpellat, & non etiam postulat? Immo vero quia postulat, pro eo positum est, interpellat. Evidenter quippe alibi de eo dicitur: Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, & ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quamquam fortassis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jesu Christo non habent, interpellat pro nobis, sed postulat pro nobis. In græco enim, quo verbo hic positæ sunt interpellationes, quas ipse posuisti postulationes, ipsum & illic verbum est, ubi scriptum est, interpellat pro nobis.

Hebr. 7. 25. 1. Joban. 2. 1.

15. Cum igitur & qui precatur oret, & qui orat precetur, & qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret & precetur; quid sibi vult quod ista ita posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio? Excepto itaque nomine generali, & salva loquendi consuetudine, secundum quam sive dicas precationem, sive orationem, sive interpellationem, vel postulationem, una eademque res intelligitur; aliqua etiam singulorum istorum proprietas inquirenda est; sed ad eam liquido pervenire difficile est. Multa quippe hinc dici possunt, quæ improbanda non sint.

16. Sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis vel pene omnis frequentat Ecclesia, ut precationes accipiamus dictas, quas faci-

A mus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici: orationes cum benedicitur & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione concludit. Ad quem intellectum etiam verbi græci origo nos adjuvat. Nam eam, quam dicunt εὐχήν, raro ita Scriptura ponit ut intelligatur oratio, sed plerumque & multo usitatius votum appellat εὐχήν; προσευχήν vero, quod verbum ita positum est unde tractamus,

B semper orationem vocat. Unde hanc verbi originem, sicut superius dixi, nonnulli minus erudite intuentes, προσευχήν, non orationem, sed adorationem dicere voluerunt, quæ potius προσκύνησις dicitur. Sed quia oratio interdum vocatur εὐχή, adoratio putata est προσευχή. Porro si usitatius, ut dixi, in Scripturis votum appellatur εὐχή, excepto nomine generali orationis, ea proprie intelligenda est oratio quam facimus ad votum, id est πρὸς, εὐχήν. Voventur autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime (Altaris oblatio.)

C sancti altaris oblatio, quo sacramento prædicatur nostrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus. (1. Cor. 10. 17.) Ideo in hujus sanctificationis præparatione, existimo Apostolum jussisse proprie fieri προσευχάς, id est orationes, vel ut nonnulli minus perite interpretati sunt adorationes; hoc est enim ad votum, quod usitatius in Scripturis nuncupatur εὐχή. Interpellationes autem, sive, ut vestri

D codices habent, postulationes, fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antistites, velut advocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissimæ offerunt potestati. Quibus peractis & participato tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apostolus.

17. Hæc autem causa præcipua fuit ista dicendi, ut his breviter perstrictis atque significatis, non putaretur negligendum esse quod sequitur: pro omnibus hominibus, pro regibus, (1. Tim. 2. 2.) & his qui in sublimitate sunt, ut quietam

E & tranquillam vitam agamus in omni pietate & * caritate: ne quisquam, sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas, existimaret non esse ista facienda pro his, a quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominum genere colligenda. (* Vulg. castitate.) Unde adjungit & dicit, Hoc enim bonum & acceptum est coram Salvatore nostro Deo, (Ibid. 3.) qui omnes homines vult salvos fieri; & in agnitionem veritatis venire. Et ne quisquam diceret posse esse salutis viam in bona conversa-

F tione & unius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis & sanguinis Christi; Unus enim Deus, inquit, & unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus: ut illud quod dixerat, Omnes homines vult salvos fieri, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per (Christus est unica salutis via.)

medi-

AN. 414.

mediatorem, non Deum, quod semper Verbum erat, sed hominem Christum Jesum, cum Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.

Responsio ad quæstionem ex Rom. 11. 28. Joban. 1. 14.

18. *Unde nec illud moveat te, quod de Judæis idem Apostolus ait*: Secundum Evangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. *Altitudo quippe illa divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, & illa inscrutabilia judicia ejus, & investigabiles viæ ejus, hanc fidelibus cordibus magnam ingerunt admirationem, qui de illius sapientia pertendente a fine usque ad finem fortiter, & omnia suaviter disponente, non dubitant, quid sit quod ei placet; ut nascantur, crescant, ac multiplicentur hi, quos etsi malos ipse non fecit, tamen malos futuros esse præscivit.*

Reprobi cur creentur.

Nimis enim consilium ejus in abdito est, quo etiam malis bene utitur ad provectum bonorum, etiam in hoc mirificans omnipotentiam bonitatis suæ; quia sicut illorum nequitiæ est male uti bonis operibus ejus, sic illius sapientiæ est bene uti malis operibus eorum.

Rom. 11. 25. & 26.

19. *Hanc igitur altitudinem sacramenti sic commendat Apostolus*: Nolo vos ignorare fratres hoc sacramentum, ut non sitis vobis sapientes, quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret. Ex parte, "*dixit, quia non omnes excæcati sunt. Erant* Rom. 9. 7. "*enim ex illis qui Christum cognoverunt. Plenitudo autem gentium in his intrat, qui secundum propositum vocati sunt: & sic omnis Israel salvus fiet, quia & ex Judæis & ex Gentibus, qui secundum propositum vocati sunt, ipsi* [a] *verus sunt Israel: de quo dicit idem Apo-* (a Cor. 10. 18.) "*stolus, Et super Israel Dei. Illos autem dicit* "*Israel secundum carnem: Videte, inquit, Israel secundum carnem. Deinde interponit testimonium Prophetæ*, (Rom. 11. v. 26. & 27. ex Isai. 59. 20.) Veniet ex Sion, qui eripiat & avertat impietatem ab Jacob, & hoc illis a me testamentum cum abstulero peccata eorum, *non utique omnium Judæorum, sed* [b] *dilectorum.*

b v. 28.

20. *Hinc adjungit ea, quæ inquirenda posuisti*, Secundum Evangelium quidem inimici propter vos. *Pretium quippe redemptionis nostræ sanguis est Christi, qui utique nonnisi ab inimicis potuit occidi. Hic est ille usus malorum in provectum bonorum. Quod vero adjungit*, secundum electionem autem dilecti propter patres; *hinc ostendit non illos inimicos, sed electos esse dilectos. Sed Scripturæ mos est ita loqui de parte tamquam de toto: sicut Corinthios in primis epistolæ suæ partibus ita laudat tamquam omnes tales sint, cum essent laudabiles quidam eorum; & postea in nonnullis epistolæ ipsius locis ita reprehendit tamquam omnes culpabiles essent, propter quosdam qui tales erant. Istam divinarum Scripturarum consuetudinem per omne corpus litterarum ejus creberrime sparsam, quisquis diligenter adverterit, multa dissolvit quæ inter se videntur esse contraria. Inimicos ergo alios dicit, alios dilectos: sed quia in uno populo erant, velut eosdem ipsos dicere videtur. Quamquam & ex ipsis inimicis qui crucifixerunt Dominum, plerique conversi sunt, & apparuerunt electi. Tunc electi, quando conversi, quantum ad salutis initium: quantum vero ad Dei præscientiam, non tunc electi, sed ante constitutionem mundi, sicut idem dicit Apostolus, quod elegerit nos ante mundi constitutionem.* (Ephes. 1. 4.) *Duobus itaque modis, ipsi inimici qui dilecti, sive quia in uno populo utrique fuerant; sive quia ex inimicis sævientibus usque ad sanguinem Christi, quidam eorum dilecti facti erant secundum electionem, quæ latebat in præscientia Dei. Ad hoc enim* (Rom. 11. 28.) *addidit*, propter patres: *quia id, quod patribus promissum esse, oportebat impleri, sicut circa finem epistolæ ad Romanos ait:* "*Dico enim* (Rom. 15. 8.) "*Christum ministrum fuisse circumcisionis propter* "*veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia glorificare Deum. Secundum istam misericordiam* "*dictum est*, (Rom. 11. 28.) inimici propter vos: *quod & supra dixerat, illorum delicto salus gentibus.*

Rom. 11. 29.

21. *Cum autem dixisset*, secundum electionem dilecti propter patres, *addidit*: Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. *Vides certe illos significari, qui pertinent ad numerum prædestinatorum. De quibus alio loco* "*dicit: Scimus quia diligentibus Deum omnia* (Rom. 8. 28.) "*cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt* [c]. "*Multi enim sunt vocati,* (Matth. 22. 14.) *pauci vero electi. Qui vero electi, ipsi sunt secundum propositum vocati; in quibus Dei proculdubio præscientia falli non potest.* "*Hos præscivit & prædestinavit conformes imaginis Filii* (Rom. 8. 29.) "*sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: Quos autem prædestinavit, illos & vocavit. Hæc vocatio est secundum propositum, hæc est* "*sine pœnitentia. Quos autem vocavit, illos &* "*justificavit. Quos autem justificavit, illos & glorificavit. Si Deus pro nobis, quis contra nos?*

Sap. 4. 11.

22. *Non sunt in ista vocatione, qui in fide quæ per dilectionem operatur, etiamsi aliquantum ambulant, non perseverant usque in finem. Et utique potuerunt rapi, ne malitia mutaret intellectum eorum, si ad illam prædestinationem & vocationem, quæ secundum propositum & sine pœnitentia est, pertinerent. At ne quisquam præsumtor ita de occultis judicet alienis, ut dicat; Ideo non rapti sunt ex hac vita, antequam essent fidei desertores, quia in eadem vita non fideliter ambulant, & hoc in eorum cordibus noverat Dominus, quamvis hominibus aliter appareret, quid dicturus est*

a Ita in MSS. ubi in editis legebatur, *verius*.
b Editi, *electorum*. At MSS. habent, *sed dilectorum*.

c Excusi post *vocati sunt*, addunt, *sancti*; quæ vox abest ab omnibus MSS. & a græco textu Apostoli.

AN. 414. *de infantulis parvulis, qui plerique accepto in illa ætate Christianæ gratiæ sacramento, cum sine dubio pertinerent ad vitam æternam regnumque cœlorum, si continuo ex hac vita emigrarent, sinuntur crescere, & nonnulli etiam apostatæ fiunt? Unde? nisi quia non pertineat ad illam prædestinationem, & secundum propositum ac sine pœnitentia vocationem. Cur autem ad eam alii pertineant, alii non pertineant, occulta causa esse potest, injusta esse non*
Rom. 9. 14. *potest. Numquid enim iniquitas apud Deum? Absit. Nam & hoc ad illam pertinet altitudinem judiciorum, quam mirans tamquam expavit Apostolus. Ideo quippe illa judicia vocat, ne quisquam talia fieri putet sive iniquitate, sive temeritate facientis, sive casu & fortuito labentibus ullis partibus tam dispositorum sub tanta sapientia Dei seculorum.*

Responsio ad quæstionem de Coloss. 2. 18. 23. *In Epistola porro ad Colossenses, quod scriptum est,* Nemo vos seducat volens in humilitate, *& cetera quæ sequuntur, quousque tibi obscura esse dixisti, nec ego adhuc sine caligine intelligo: atque utinam præsens de me ista quæsisses. In eo quippe sensu, quem mihi in his verbis habere videor, adhibenda est quædam pronuntiatio in vultu & modo vocis, qui exprimi litteris non potest, ut ex qua parte aperiatur, quod ideo fit obscurius, quia non recte, sicut existimo, pronuntiatur. Quod enim scrip-*
Ibid. 21. *tum est,* Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne attaminaveritis; *tamquam præceptum putatur Apostoli, nescio quid tangere, gustare, attaminare prohibentis. Contra est autem, si tamen obscuritate ista non fallor. Per irrisionem quippe verba posuit eorum, a quibus eos nolebat decipi atque seduci, qui discernentes cibos secundum culturam angelorum, atque ita de hoc mundo decernentes, dicunt:* Ne tetigeritis, ne
Rom. 14. 20. Tit. 1. 15. 1. Tim. 4. 4. gustaveritis, ne attaminaveritis; *cum sint omnia munda mundis, & omnis creatura Dei bona sit: quod in alio loco ipse evidenter commendat.*

24. *Totam ergo ipsius sententiæ circumstantiam videamus. Ita enim Apostoli, intentione perspecta, sensum ejus, quantum valemus, fortasse tenebimus. Quibus enim ista scribit, metuebat eos seduci umbris rerum, dulci nomine scientiæ, & averti a luce veritatis, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Hanc autem sub nomine sapientiæ vel scientiæ curam vanarum superfluarumve observationum, & de superstitione gentilitatis, maximeque ab eis qui philosophi sunt nuncupati, & a Judaismo cavendam esse cernebat, ubi erant umbræ futurorum removendæ, quoniam lumen earum jam Chri-*
Coloss. 2. 1. 2. & 3. *stus advenerat. Cum ergo commemorasset & commendasset quantum certamen pro eis haberet, & pro his, qui Laodiceæ fuerant & quicumque non viderant faciem ejus in carne, ut cordibus consolarentur copulati in caritate, & in omnibus divitiis plenitudinis intellectus, ad cognoscendum mysterium Dei, quod est Christus,*

A *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi:* Hoc dico *inquit*, ut nemo vos circumveniat in * veri simili sermone: *quia veritatis amore ducebantur, veri similitudinem illis timuit, ne deciperentur. Et ideo commendavit in Christo quod dulcissimum habebant thesaurum, scilicet sapientiæ & scientiæ, cujus nomine & promissione induci poterant in errorem.* AN. 414. v. 4. * vidar verisimilitudine.

25. Nam etsi corpore, *inquit*, absens sum, spiritu vobiscum sum, gaudens & vi- v. 5.
B dens vestram ordinationem, & id quod deest fidei vestræ in Christo; *ideo illis timebat, quoniam quid eis adhuc deesset, videbat.* Sicut ergo accepistis, *inquit*, Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati & superædificati in ipso, & confirmati in fide, sicut & didicistis, abundantes in ea gratiarum actione. *Vult eos fide nutriri, ut capaces fiant participandorum thesaurorum sapientiæ & scientiæ, qui sunt absconditi in Christo, ne antequam sint ad hæc idonei, ve-* v. 6. & 7.
C *ri simili sermone capiantur, & a veritatis itinere devient. Deinde apertius quid eis timeat ostendens,* Videte, *inquit*, ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum * quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. *Ideo* corporaliter *dixit, quia illi umbratiliter seducebant, translato verbo usus, sicut etiam umbræ nomen in his rebus non est utique verbum proprium, sed* v. 8. * v. 9.
D *quadam similitudinis ratione translatum.* Et estis in illo, *inquit*, repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis. *Per principatus enim & potestates superstitio gentilium vel philosophi seducebant, prædicantes illam, quam vocant theologiam per elementa hujus mundi. Caput autem omnium Christum, principium omnium voluit intelligi, sicut ipse, cum ei dictum esset: Tu quis es? respondit: Principium quia & loquor vobis. Omnia enim per ipsum facta sunt; & sine ipso factum est nihil.* v. 10. Iohan. 8. 25.
E *Mirabiliter autem vult eos esse horum velut mirabilium contemtores; cum eos ostendit corpus factos illius capitis, dicendo:* Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.

26. *Hinc jam ne umbris Iudaismi seducantur, adjungit:* In quo etiam circumcisi estis circumcisione non manufacta in exspoliatione corporis carnis: *vel sicut aliqui habent,* in exspoliatione corporis *peccatorum carnis, in circumcisione Christi,* * *consepulti ei* Coloss. 2. 11. * v. 12.
F *in baptismo, in quo & consurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Vide quemadmodum & hic corpus Christi eos ostendit, ut ista contemnant, cohærentes tanto capiti suo, mediatori Dei & hominum Christo Jesu, & nullum falsum vel invalidum medium, per quod Deo cohæreant, requirentes.*

Et

AN. 414. v. 13. Et vos, *inquit* cum essetis mortui in delictis & præputio carnis vestræ, *præputium vocavit quod significatur præputio, hoc est delicta carnalia quibus exspoliandi sumus.* Vivificavit, *inquit*, cum illo donans vobis om- * v. 14. nia delicta, * delens quod adversus nos erat chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis: *quia reos Lex faciebat, quæ subintraverat ut abundaret delictum.* Tollens, *inquit*, illud de medio & affigens il- * v. 15. lud cruci, * exuens se carne, principatus & potestates exemplavit, fiducialiter trium- B phans eos in semetipso; *non utique bonos, sed malos principatus & malas potestates, dia-* * ἐδειγμάτισεν. *bolicas scilicet & dæmoniacas*, * *exemplavit, id est exemplum de illis dedit, ut quemadmodum ipse se exuit carne, sic suos ostenderet exuendos carnalibus vitiis, per quæ illi eis dominabantur.*

27. *Iam hic diligenter attende quemadmodum inferat propter quod cuncta ista commemoravimus.* v. 16. Nemo ergo vos, *inquit*, judicet in cibo; *tamquam propterea omnia illa* C *dixerit, quia isti per hujusmodi observationes seducebantur a veritate, qua liberi fiebant;* Johan. 8. 32. *de qua dictum est in Evangelio, Et veritas liberabit vos, id est liberos faciet.* Nemo ergo vos, *inquit*, judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum: * quod est umbra futuro- Colost. 2. 17. rum. *Hoc propter Iudaismum. Deinde sequitur propter superstitiones Gentilium*, Corpus autem Christi, *inquit*, * nemo vos convin- * v. 18. καταβραβευέτω. cat. *Turpe est, inquit, & nimis incongruum,* D *& a generositate vestræ libertatis alienum, ut cum sitis corpus Christi, seducamini umbris, & convinci videamini velut peccantes, si hæc observare negligatis.* Corpus ergo Christi nemo vos convincat volens in humilitate cordis. *Hoc si per verbum græcum diceretur, etiam in latina consuetudine populari sonaret usitatius. Sic enim & vulgo dicitur, qui divitem affectat, thelodives, & qui sapientem thelosapiens, & cetera hujusmodi. Ergo & hic thelohumilis quod plenius dicitur thelon humi-* E *lis, id est volens humilis, affectans humilitatem. Hoc enim talibus observationibus agitur, ut cor hominis velut religione humile reddatur. Addidit autem &* culturam Angelorum, *vel sicut vestri codices habent*, religionem Angelorum *quæ græce* θρησκεία *dicitur, Angelos volens intelligi principatus, quos elementorum mundi hujus præpositos, in his observationibus colendos esse arbitrantur.*

28 Nemo ergo vos, *inquit*, convincat, cum sitis corpus Christi, volens videri hu- F milis corde in cultura Angelorum, quæ * ἐμβατεύων. non vidit * inculcans. *Vel sicut quidam codices habent*, quæ vidit inculcans. *Aut enim sic dicere voluit*, quæ non vidit inculcans: *quia homines ista suspicionibus & opinionibus agunt, non quod viderint ista esse facienda.*

A *Aut certe*, quæ vidit inculcans, *id est magna existimans, quia vidit ea quibusdam locis observari alibi ab hominibus, quorum autoritati haberet fidem etiam ratione non reddita: & ideo sibi magnus videtur, quia ei contigit quorumdam sacrorum videre secreta: Sed plenior sensus est*, quæ non vidit inculcans frustra inflatus mente carnis suæ. *Mirabiliter ibi eum dixit inflatum mente carnis suæ, ubi thelohumilem supra dixerat. Fit enim miris modis in anima hominis, ut de falsa humilitate* B *magis infletur, quam si apertius superbiret.* Et non tenens, *inquit*, caput; *quod vult* v. 19. *Christum intelligi*, ex quo omne corpus compactum, & connexum subministratum & copulatum crescit in incrementum Dei. * * v. 20. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis?

29. *His dictis inserit verba eorum, qui decernunt de hoc mundo, per has observationes quasi rationabiles, affectata vanitate humilita-* C *tis inflati*, Ne tetigeritis, ne gustaveritis, v. 21. ne attaminaveritis. *Recolamus quod dictum est superius ut hoc intelligamus. Non vult enim eos in his observationibus judicari, ubi dicitur:* Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne attaminaveritis. * quæ sunt omnia, *inquit*, * v. 22. in corruptionem per abusionem. *Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cum superstitiose ab eis abstinetur, ut homo eis abutatur, id est, non eis utatur.* Secundum præcepta & doctrinas hominum. *Hoc planum* D *est: sed quod sequitur multum requiris:* Quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in observatione, & humilitate cordis, & * vexatione corporis: *vel sicut alii interpre-* * v. 23. ἀφειδίᾳ. *tati sunt*, ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. *Cur, inquis, hæc dicit rationem habere sapientiæ, quæ ita reprehendit?*

30. *Dicam quod & ipse in Scripturis potes advertere, sæpe sapientiam positam etiam in sedibus mundi hujus, quam dicit expressius sapientiam hujus mundi. Nec moveat quod hic* E *non addidit, mundi. Non enim & alio loco, cum* 1. Cor. 1. 20. *ait: Ubi sapiens, ubi scriba? addidit hujus mundi; ut diceret, Ubi sapiens hujus mundi? & tamen hoc intelligitur. Sic & ista ratio sapientiæ. Nihil enim ab eis dicitur in hujusmodi superstitiosis observationibus, ubi non mundi hujus elementorum naturarumque rerum, ratio quædam sapientiæ reddi videatur. Nam & cum dicit*, Cavete ne quis vos decipiat per philosophiam; *non ait, hujus mundi. Et quid est philosophia latine, nisi studium sapientiæ?* Sunt ergo, *in-* F *quit*, ista rationem quidem habentia sapientiæ, *id est de quibus aliqua ratio reddatur, secundum elementa mundi hujus, & principatus ac potestates.* In observatione & humilitate cordis: *id enim agunt ista, ut superstitionis vitio cor humilietur.* Ad non parcendum corpori, *dum*

AN. 414.

fraudatur istis escis, quibus compellitur abstinere. Non in honore aliquo ad saturitatem carnis: non quod honoratius illo magis, quam illo cibo caro saturetur, cum ad ejus necessitatem non pertineat, nisi qualibet valetudini apto alimento refici atque fulciri.

CAPUT III. Quæstiones de Evangelio. Resp. ad quæst. Quomodo Christus post resurrectionem agnitus, & non agnitus sit. Luc. 24. 16. Marc. 16. 12.

31. De Evangelio inquisitio tua solet multos movere, quomodo Dominus post resurrectionem, cum in eodem corpore surrexerit, a quibusdam, qui eum noverant, utriusque sexus hominibus & agnitus non sit, & agnitus sit. Ubi primum quæri solet, utrum in ejus corpore, an potius in illorum oculis aliquid factum sit, quo non posset agnosci? Cum enim legitur, Tenebantur oculi eorum ne agnoscerent eum, impedimentum quoddam agnoscendi videtur in luminibus factum esse cernentium; cum vero aperte alibi dicitur: Apparuit eis in alia effigie, utique in ipso corpore, cujus alia erat effigies, aliquid factum fuisse, quo impedimento tenerentur, id est moram agnoscendi paterentur oculi illorum. Sed ego miror cum duo sint in corpore, quibus cujusque species agnoscatur, lineamenta, & color, cur ante resurrectionem, quod in monte ita transfiguratus est, ut fieret vultus ejus splendidissimus sicut sol, neminem movet eum usque ad tantam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse; & post resurrectionem movet aliquatenus lineamenta mutata esse, ut non posset agnosci, & rursum eadem potentiæ facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic & post resurrectionem pristina lineamenta revocasse. Nam & illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset: sed quia cum illo erant, ipsum esse certissime retinebant. At enim corpus ipsum erat, in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud utique ipsum corpus erat in quo in monte transfiguratus est, & ipsum erat juvenis, in quo natus est: & tamen si quis eum repente juvenem vidisset, qui non nisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An vero ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas?

Matth. 17. 2.

Responsio ad quæstionem de Johanne 20. 17.

32. Quod autem Maria dixit: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem, nihil aliud me intellexisse noveris, quam tu. Ita enim significare voluit tactum spiritalem, id est accessum fidei se requirere, qua creditur eum excelsum esse cum Patre. Et quod ab illis duobus in fractione panis est agnitus, sacramentum esse, [a] quod nos in agnitionem suam congregat, nullus debet ambigere.

Responsio ad quæstionem de verbis Symeonis, Luc. 2. 35.

33. De verbis Symeonis, ubi ait virgini matri Domini, Et tuam ipsius animam pertransibit framea, in alia epistola cujus exemplum etiam modo misi, dixi quid mihi videatur, quod etiam tibi inter cetera visum est. Et quod adjunxit: Ut denudentur multorum cordium cogitationes, hoc intelligendum puto, quia per Domini passionem, & insidiæ Judæorum, & discipulorum infirmitas patuit. Tribulationem igitur gladii nomine significatam esse credibile est, quo materna anima vulnerata est doloris affectu. Ipse fuit gladius in ore persecutorum, de quibus in Psalmo dicitur, Et gladius in ore eorum. Ipsi enim erant filii hominum, quorum dentes arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Nam & ferrum quod pertransiit animam Joseph, pro dura tribulatione positum mihi videtur; Aperte quippe dicitur: Ferrum pertransiit animam ejus, donec veniret verbum ejus, id est tamdiu fuit in dura tribulatione, donec fieret quod prædixit. Hinc enim magnus est habitus, & ab illa tribulatione liberatus. Sed ne humanæ sapientiæ tribueretur, quod venit verbum ejus, id est, factum est quod prædixit, more suo Scriptura sancta Deo inde dat gloriam, & continuo subjungit: Eloquium Domini ignivit eum.

Psal. 58. 8. Psal. 56. 5. Genes. 39. 20. Psal. 104. 18. Psal. 104. 19. Psal. 34. 10.

34. Ut potui non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, & ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, & quæris acriter, & doces humiliter. Utile est autem ut de obscuritatibus divinarum Scripturarum, quas exercitationis nostræ causa Deus esse voluit, multæ inveniantur sententiæ, cum aliud alii videtur, quæ tamen omnes sanæ fidei doctrinæque concordent. Dabis sane veniam stilo meo multum festinanti, ut jam in navi constituto occurrerem perlatori. Filium autem nostrum Paulinum in Christi caritate dulcissimum, in hac potius epistola [b] resaluto, & paucis ut festinus exhortor, ut misericordiæ Domini, qui sciens dare auxilium de tribulatione, eum turbulentissima tempestate misit in portum, quo tu pelago tranquilliore permeasti, ipsi marinæ tranquillitati minime credens; & qui ejus rudimentis excipiendis atque nutriendis te dedit, gratias agat quantas potest, & omnia ejus ossa dicant: Domine quis similis tibi? Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem. Resalutant sanctam & sincerissimam benignitatem tuam conservi mei, qui mecum sunt. Condiaconus autem noster Peregrinus, ex quo a me profectus est cum sancto fratre nostro Urbano, quando episcopatus sarcinam subire perrexit, nondum remeavit Hipponem. Salvos eos tamen in nomine Christi, & litteris eorum & fama nuntiante cognoscimus. Compresbyterum Paulinum, & omnes qui tua præsentia in Domino perfruuntur, germano salutamus affectu.

[a] Bad. Am. & Er. quo nos, quibus suffragantur MSS. quatuor Vaticani, & e nostris totidem.

[b] MSS. aliquot, recognosco.

EPIS-

AN. 414.

EPISTOLA LI.*

* Accedit huic editioni.

Scripta ab anno 409. ad annum 426.

Eucherio & Gallæ in insula Lero degentibus scribit in testimonium animi & amoris, & eos multis laudibus extollit. Ab eo exposcit litteras in mutuæ amicitiæ signum.

Sanctis & merito prædicandis, atque venerandis, & dilectissimis filiis EUCHERIO & GALLÆ, PAULINUS Episcopus.

1. BENEDICTUS Dominus Deus noster, qui dat votum optanti, & semper nostra superat vota, votisque respondet: qui insperanti mihi tam opportunam quam exoptatam occasionem præbere dignatus est, per religiosos juvenes, filios meos, conservos vero communes in Domino, Gelasium, & Augendum, & Tigridium, quos de sancto atque castissimo congregationis suæ numero, vir laudabilis, & præclarus in Christo frater noster, & compresbyter meus Honoratus, ad humilitatem meam vestræ dilectionis exemplo a refovendam, Domino inspirante, direxit. Sollicite enim pro caritate meritis vestris debita scissitanti actum vel incolumitatem vestram, (nam de actu pio atque cœlesti dubius esse non poteram) id quod animam meam reficeret responderunt, quia vos, Deo propitio, incolumes reliquissent, venerandi propositi opera curantes, ac studia exercentes, in corde uno, quo terrestria reliquistis, cœlum petentes.

Ab anno 409. ad 426.

2. Memineram enim quia filii mei, quos ante annum ad humilitatem meam mei gratia visitandam miseratis, locum habitationis vestræ, simul & domni venerabilis Honorati nobis innotuerunt: dicentes scilicet quia in proximia, brevi interjecta maris rupe, etiam cognominibus Lero & Lerino insulis degeretis. Unde, cum se isti filii nostri ex ea quæ Lerinum dicitur, venisse dixissent, recognovi & facile recordatus sum propinqui nominis insulam, in qua sanctitatem vestram ab istius mundi strepitu profugam manere jam noveram. Quamobrem sciens dilectioni vestræ gratum fore officium litterarum mearum, quia & a me vobis in perennem gratiam debitum est, libens amplexus sum hanc opportunitatem spiritalium filiorum, ut ad benedictam in Christo Domino unanimitatem vestram, epistolæ meæ portitores essent: quod ut filii vel ministri obedientiæ, sicut a Deo, vel secundum Deum docti sunt, promptissime receperunt. Suscipite ergo in his exiguis sermonibus parvitatis meæ, non exiguæ caritatis, insignia: & quasi quædam pignora animæ

a MS. Vien. requirendam.

A vestræ, & testimonia animi & amoris in vos mei, hæc mea scripta retinete. AN. 414.

3. Spero autem de misericordia Christi Domini, quod incolumes hæc mea verba sumatis: & si deinceps opportunam & per hujusmodi tabellarios occasionem donaverit, rescribere impigrum habeatis. Quod sine dubio & per istos filios meos vestra fecisset affectio, si eorum ad me directæ profectionis conscii fuissetis. Nam cum ab eis hoc quærerem, quia vicinos esse vos noveram, ignorantibus vobis, se de Mona-

B sterio suo navigasse dixerunt. Verumtamen quia sicut *regnum Dei non in sermone est, sed in virtute*; ita & caritas, in cujus perfectione & plenitudine regnum Dei continetur vel acquiritur, in thesauro cordis & fidei virtute consistit; pro gratia familiari, vestræ unanimitatis scripta desidero. Ceterum de animorum vestrorum piissima affectione confidens, etiam tacentium mentibus me inhærere non ambigo. Non enim humana amicitia, sed divina gratia invicem nobis

1. Cor. 4. 20.

C innotuimus, & connexi sumus per viscera caritatis Christi. Atque ideo necesse est perpetuam inter pectora nostra manere concordiam, quæ, Christo autore, conjuncta est. Quæ enim vis aut oblivio valeat separare quod Deus junxit?

4. *Benedicat vos Dominus ex Sion*, ea benedictione qua *benedicitur homo qui timet Dominum*, perpetui conjuges & parentes, cum benedicta vobiscum Deo progenie nobilissimæ sanctitatis vestræ. *Videatis quæ bona sunt*

Psal. 127. 5. & 4.

D *Hierusalem*, & pariter *habitare* mereamini *in domo Domini in longitudinem dierum*, filii sancti, merito venerabiles, intima mihi caritate dilecti & semper desiderandi.

Ibid. v. 5. Psal. 22.7.

PASSIO
S. GENESII ARELATENSIS.

E 1. PROPRIUM atque indigenam Arelatensis urbis beatissimum * GENESIUM martyrem, alumnum ejusdem jure nascendi, patronum virtute moriendi, celebrare jam a principio atque extollere, omnium fidelium studia, omnes religiosorum litteræ debuerunt, ut tanti meriti gloriosa documenta, consignata scriptorum fide, & vivacibus commendata monumentis, illibata atque integra ad posteros pervenirent; quæ admiratio semper faceret nova, & venera-

* V. N. CCXV.

F tio probaret antiqua. Sed quoniam succedentes sibi per incertum vitæ tempus ætates; tradere hæc invicem memoriæ mutuæ, quam mandare litteris, maluerunt: vel nunc oportet eadem fidelibus scriptis in tempora

secutu-

A ſecutura tranſmittere ; ne ea, quæ adhuc viva recordatione rerum, ut ſunt geſta, referuntur, evaneſcente per tempus vel tradentium, vel accipientium fide, fabuloſa credantur.

2. Sanctus itaque Geneſius in juventutis flore primævo, provincialis militiæ tyrocinium ſoſcepit, eam officii partem ſtudio & arte complexus, quæ patronorum verba vel nova ſignorum velocitate, vel dexteræ, ſonum vocis æquaret: ſpiritalem futuræ gloriæ imaginem præfigurans, ut qui præcepta B divina celeriter audiret, ea fidelibus notis piæ mentis exciperet. Accidit autem, ut, cum ante tribunal exceptoris fungeretur officio, injuſto atque ſacrilego mandato perſecutionis juſſa ederentur, quæ devotus Deo repudiaret auditus, & imprimere ceris manus ſancta reſpueret. Abjectis ergo tabulis ante pedes judicis, miniſterium ſacrilegum ſacrata jam Domino mens refugit. Et ut in nullo a præceptis Evangelicis actus martyris deviarent, quibus declinare perſecutio- C nis impetum vel permittimur, vel jubemur, alia atque alia non ſolum latebra, verum etiam civitate mutata, (cum & alio loco ſcriptum ſit, *Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma*) ab ira ſe furentis judicis paulisper occuluit. Qui cum eum corripi protinus offerrique juſſiſſet, neque inveſtigatio ad procuratam latebram perveniret, crudeliſſimis pœnæ miniſtris, ut ubi repertus fuiſſet, gladio eum interficerent, imperavit. D Quod ubi beato Geneſio vel occultis nuntiis vel rumore compertum eſt, diverſa latendi loca, ut exitus docet, non infirmitate ſpiritus, ſed carnis trepidatione, mutavit.

[Matth. 20. 7.] [Matth. 26. 41.]

3. Atque interim, licet ſuperfluo, de præſumptæ fidei confirmatione ſollicitus, quoniam nondum erat ex aqua & Spiritu ſancto renatus, per fidos internuntios a Catholicæ religionis antiſtite donum Baptiſmatis poſtulavit. Sed ille vel temporis anguſtiis impeditus, vel juvenili ætati diffidens, E ardentia vota diſtulit, ac fideliter indicavit quod plenam conſummationem etiam hujus muneris daret promta pro Chriſto cruoris effuſio. Et hæc quidem cunctatio ſacerdotis, divino, ut æſtimo, promta nutu atque judicio provocata diſpoſitaque eſt: ut circa ejus ſolemnem conſecrationem officia humana ceſſarent, cui unius Baptiſmatis duplex gratia, ex utroque ſcilicet Chriſti latere & aqua & ſanguis, parabatur.

[Iohan. 19. 34.]

A 4. Sed jam Dominus, qui per Spiritum ſanctum futuri martyris ſervabat arcana, ſubeundæ conſtantiam paſſionis vel fecerat, vel videbat: neque patiebatur differri coronam, cum videret paratam eſſe victoriam. Itaque percuſſoribus ſuis eum obtulit, & iis, quorum in eumdem avida crudelitas inhiabat, oſtendit. Atque is ubi ſe perſpicit deprehenſum, inſtinctu Domini Rhodanum petiit, & ſancta fluvio membra committit, ut eum illic a contagione mortali, velut alterius Jor- B danis undis, occultus Baptiſta purgaret; & mutuo alternoque myſterio & aquis corpus, & aquas corpore conſecravit. Atque hæc cauſa profecto exſtitit, ut natandi adminiculo perveniret; qui exemplo beatiſſimi Petri ad Chriſtum tendens, per ſumma gurgitum ambulare potuit. Tranſgreſſum continuo in ulteriora fluminis, & jucundi præmii paſſionis Chriſto ſponſore ſecutum, in eo loco, quem effuſioni ſanguinis glorioſi Dominus elegerat, quique nunc oratione aſſi- C dua & votis numquam irritis frequentatur, percuſſor aſſequitur, exoptatoque gladii ictu feſtinantem ad Deum animam vinculis corporis, quibus tenebatur, abſolvit: & utraque ſubſtantia propriæ originis elementa repetente, terrena interim terris membra commendat, & cœleſtem ſpiritum emittit ad cœlum.

[Matth. 14. 29. Iohan. 21 7.]

5. Providerunt tamen fideles temporis illius Dei ſervi, ut utramque fluminis ripam, geminatis urbibus ambiendam, unius mar- D tyris tutela muniret. Nam in ipſo beatæ paſſionis loco conſecrati cruoris veſtigia relinquentes, in alterum fluii latus honoratas reliquias tranſtulerunt, ut utrobique præſens S. Geneſius, illic ſanguine haberetur, hic corpore.

6. Hæc omnia fideliter, atque ut geſta ſunt, vel comperta, vel dicta, libentibus devotiſque animis, qui noveratis, recognoſcite; qui ignorabatis, agnoſcite; & gloriam tanti martyris, per ſingula annorum E ſpatia creſcentem, & in ſecula æterna victuram, mentis oculis contuentes, unuſquiſque pro viribus ad ſimilia, ſi ita fides deſideraverit, animos præparate, & ut beatus Geneſius, throno Domini uſque in vindictæ ſuæ tempus aſſiſtens, ſacerdotibus, miniſtris, clero, nobiſque omnibus, & ei qui inſtructioni veſtræ iſta compoſuit, patrocinetur, orate: Amen.

[Apoc. 6. 12.]

S. PAU-

S. PAULINI
PARS ALTERA
CONTINENS
POEMATA.

S. PAULINI NOLANI EPISCOPI

POEMATUM ORDO NOVUS

cum antea vulgato comparatus.

Typothetarum oscitantia factum est, ut tres Natales XI. XII. XIII. qui nunc primum huic editioni accedunt, non suo loco ponerentur, quem errorem hæc Tabula emendat, suo quemque ordine ac serie repræsentans.

IN APPENDICE.

P O E M A T U M
S. PAULINI NOLANI
ORDO ANTEA VULGATUS
ad novum reductus.

IN-

INDEX ALPHABETICUS EORUM

ad quos data sunt S. Paulini Poemata.

Numerus primus Poema designat, alter Columnam.

S. PAU-

S. PAULINI NOLANI POEMATUM

INDEX

juxta ordinem litterarum digestus.

SAN-

SANCTI PAULINI NOLANI EPISCOPI POEMATA
SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM NUNC PRIMUM DISPOSITA.

POEMA PRIMUM.*

* Scriptum ante annum 390.

Dum adhuc degeret in feculo Paulinus, Gestidio volucres mittit.

Paulinus domino merito suspiciendo Gestidio.

Injuria quidem est patrifamilias maritimis deliciis abundanti terrenum aliquid & agreste præbere : sed ego, ut & causa mihi esset apud unanimitatem tuam aliquid colloquendi, & aliquod sermoni huic obsequium viderer adjungere, pauculas de paucissimis, quas pueruli vespere inferunt, ficedulas misi : quarum cum erubescerem paucitatem, plura etiam versiculis verba subtexui, quasi vero numerum loquacitate facturus. Sed quia utraque culpabilia sunt, tu utrisque benigne ac familiatiter ignoscendo [a] facies, ut nec inhumana videatur paucitas, nec odiosa garrulitas.

UME igitur pastas dumoso in rure volucres,
Quas latitans filicis sub tegmine callidus auceps,
Dum simili mentitur aves fallitque susurro,
Agmina viscatis suspendit credula virgis.
Tunc referens tenuem non parvo munere prædam,
Digerit aucupium tabulis, & primus opimis
Ordo nitet sensim tenuatus ad ima tabellæ,
Ut minus offendat macies; prælata saginæ
Gratia præventos pingui juvat alite visus.

POEMA II.*

* Scriptum ante annum 390.

In feculo adhuc agens eidem Gestidio mittit ostrea.

PAUPERIS *ut placeat carum tibi munus amici,*
Munera ne reputes, quæ mittis ditia nobis.
Nam tibi quid dignum referam pro piscibus illis,
Quos tibi vicinum locupleti gurgite littus

a Ita editi codices Schot. & Vinet. Ed. Rosv. *facis:*

Suppeditat, mira specie formaque diremptos.
At mibi vix alto vada per saxosa profundo
*Rarus in obscura generatur * sphondylus alga.*
Hinc te participans, bis quinque & bis tibi ternas
Transmisi æquoreo redolentes nectare testas,
Quas viscus prædulce replet bicolore medulla.
Oro libens sumas; nec vilia dedigneris,
Quæ sunt parva modo, magno metitus amore;

* V. N. CCXVI.

POEMATIS III. FRAGMENTUM.

* Scriptum est ante annum 390.

De regibus ex Svetonio collectis.

Huc adscitum ex epist. 19. Ausonii ad Paulinum.

EUROPAMQUE, *Asiamque duo vel maxima terræ*
Membra, quibus † Lybiam dubie Sallustius addit
Europæ adjunctam, possit cum tertia dici,
Regnatas multis, quos fama obliterat, & quos
Barbara Romanæ non tradunt nomina linguæ,
Illibanum, Numidamque Avelim, Parthumque Vononem,
Et Caranum, Pellæa dedit qui nomina Regum,
Quique magos docuit mysteria vana Necbepsus;
Et qui regnavit sine nomine mox Sesoostris.
* * * * * * * * *
Audax Icario qui fecit nomina ponto,
Et qui Chalcidicas moderate enavit ad arces.

† id est Africam V. carm 27. v. 73. & N. CCXVII.

P O E M A IV. *

* Alias III. quod autem erat 4. nunc 5. Scriptum circa annum 930.

Paulo post suam a seculo conversionem hac in Oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem sibi & suis deprecatur posteritatem.

Ad Deum matutina precatio.

OMNIPOTENS *Genitor* [a] *rerum, cui summa potestas,*
Exaudi si justa precor, ne sit mihi tristis
Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem.
Nec placeant aliena mihi, quin & mea prosint
Supplicibus, nullusque habeat mihi vota nocendi.
*Aut habeat nocitura mihi. * Male velle facultas*
Nulla sit, ac bene posse adsit tranquilla potestas.
Mens contenta suo, nec turpi dedita lucro,
Vincat corporeas casto bene conscia lecto
Illecebras; turpesque jocos, obscœnaque dicta
Oderit illa nocens, & multum grata malignis
Auribus effuso semper rea lingua veneno.
Non obitu affligar cujusquam, aut funere crescam:
Invideam numquam cuiquam, nec mentiar umquam.
Adsit læta domus, epulis alludat inemptis
Verna satur, fidusque comes, nitidusque minister,
Morigera & conjux, caraque ex conjuge nati.
Moribus hæc castis tribuat Deus, hi tibi mores
Perpetuam spondent ventura in secula vitam.

a

* Prudentius Hamartig. v. 10.

* V. carm. 5. v. 64.

a MS. Hieron. Aleandri & tres edit. Grav. Poelm. & Schot. in margg. habent: *Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.*

POE-

circa AN. 390.

POEMA V.*

* Alias 3 V. quod autem 5. erat nunc 6. Scriptum circa annum 390.

Varia Dei attributa enumerat, & gratiam a Deo precatur qua peccata vitet, ut Dei judicio securus occurrat.

Ad Deum alia Precatio.

OMNIPOTENS * *quem mente colo, Pater unice rerum,* * V. N. CCXVIII.
Ignorate malis, & nulli ignote piorum;
Principio extremoque carens, antiquior ævo,
Quod fuit aut veniet: cujus formamque modumque
Nec mens complecti poterit, nec lingua profari:
Cernere quem solus, coramque audire jubentem
Fas habet, & patriam propter considere dextram,
Ipse [a] *opifex rerum, rebus causa ipse creandis;* a
Ipse Dei Verbum, Verbum Deus anticipator
Mundi, quem facturus erat: generatus in illo
Tempore, quo tempus nondum fuit: editus ante
Quam jubar & rutilus cœlum [b] *illustravit Eous:* b
Quo sine nil actum, per quem facta omnia, cujus
In cœlo solium, cui subdita terra sedenti,
Et mare, & obscuræ chaos insuperabile noctis,
Irrequies cuncta ipse movens, vegetator inertum.
Non-genito * *ex Genitore Deus, qui fraude superbi* * V. carm. 6. v. 168.
Offensus populi gentes in regna vocavit:
Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.
Cernere quem licuit proavis: quo Numine viso,
Et Patrem vidisse datum, contagia nostra
Qui tulit, & diri passus ludibria leti,
Esse iter æternæ docuit remeabile vitæ.
Nec solam remeare animam, sed corpore toto
Cœlestes intrare plagas, & inane sepulcri
Arcanum vacuis adopertum linquere terris.
Nate Patris summi, nostroque * *salutifer ævo:* * V. carm. 10. v. 5.
Virtutes patrias Genitor cui tradidit omnes,
Nil ex invidia retinens, plenusque datorum,
Pande viam precibus, patriasque hæc perfer ad aures.
Da Pater invictam contra omnia crimina mentem,
Vipereumque nefas nocituri averte veneni:
Sit satis, antiquam serpens quod perdidit Evam,
Deceptumque * *adjunxit Adam. Nos sera nepotum* * V. N. CCXIX.
Semina, veridicis ætas prædicta Prophetis
Vitemus laqueos, quos letifer implicat anguis.
Pande viam, qua me post vincula corporis ægri
In sublime feram: puri qua lactea cœli
Semita ventosæ superat vaga lumina lunæ:
Qua proceres abiere pii, quaque integer olim
Raptus * *quadrijugo penetrat super æthera curru* * V. N. CCXX.
Elias, & solido cum corpore prævius Enoch.
Da Pater æterni speratam luminis auram,
Si lapides non juro deos, unumque verendi
Suspiciens altare sacri, libamina vitæ
Intemerata fero: si te Dominique Deique
Unigenæ * *cognosco Patrem, mixtumque duobus* * V. carm. 24. v. 93.
Qui super æquoreas volitabat Spiritus undas.
Da Genitor veniam, cruciataque pectora purga;
Si te non pecudum fibris, non sanguine fuso
Quæro: nec arcanis numen conjecto sub extis.

[a] Hi 9 sequentes versus desunt in editis codicibus Bad. & Mediolan.
[b] Edd. Grin. & Poelm. *illustrares*.

circa AN. 390.

*Si * scelere abstineo, errori ipse obnoxius : & si*
Opto magis, quam fido, bonus purusque probari,
Confessam dignare animam : si membra caduca
Exsecror, & tacitum si pœnitet, altaque sensus
Formido excruciat, tormentaque sera gehennæ
Anticipat, patiturque suos mens saucia manes.

* V. in append epist. 2. ad Celanc. n. 6.

*Da Pater hæc nostro fieri * rata vota precatu :*
Nil metuam, cupiamque nihil : satis hoc rear esse,
Quod satis est : nil turpe velim, nec causa pudoris
Sim mihi : nec faciam cuiquam, quæ tempore eodem
Nolim facta mihi : nec vero crimine lædar,
Nec maculer dubio : paulum distare videtur
*Suspectus, vereque reus. * Male posse facultas*
Nulla sit, & bene posse adsit tranquilla potestas.
Sim tenuis victu atque habitu, sim carus amicis :
Et semper genitor sine vulnere nominis hujus.
Non animo doleam, non corpore, cuncta quietis
Fungantur membra officiis : nec saucius ullis
Partibus amissum quicquam desideret usus.
Pace fruar, securus agam, miracula terræ
Nulla putem : suprema mihi cum venerit hora,
Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.
Purus ab occultis cum te indulgente videbor,
Omnia despiciam, fuerit cum sola voluptas
Judicium sperare tuum : quod dum sua differt
Tempora, cunctaturque dies, procul exige sævum
Insidiatorem blandis erroribus anguem.

Virgil.
* V. carm. 14. v. 45.
* V. carm. 4. v. 6.
Martial. lib. 10. Epigram.

Hæc pia, sed mæsto trepidantia vota reatu,
Christe [a] apud æternum placabilis assere Patrem,
Salvator, Deus ac Dominus, mens, gloria, Verbum,
Filius [b], & vero verum de lumine lumen,
Æterno cum Patre manens, in secula regnans ;
Consona quem [c] celebrat modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit aera vocibus : Amen.

P O E M A VI.*

* *Alias* V. quod autem 6. erat, nunc 7. Scriptum circa annum 390.

DE S. JOHANNE BAPTISTA
Christi Præcursore.

SUMME *Pater rerum, coelique æterna potestas,*
Cum quo nostra salus, sanctorum gloria Christe ;
Spiritus & Patri pariter Natoque cohærens,
Qui mentes linguasque regit, viresque ministras,
Promeruit quas sola fides : cui plena potestas,
Brutis ingenium, vocemque infundere mutis,
Præsta Evangelico ductum de fonte Johannem ;
In nostra arenti decurrere carmina rivo.
Ille quidem tantus, quantum potuit dare mundo,
Qui nasci talem nova per miracula jussit :
Sed licitum magnis tenues impendere curas,
Nec dedignantur vilem cœlestia laudem :
Pars etiam meriti, meritum celebrare piorum :
Nec nova nunc, aut nostra canam : dixere Prophetæ
Cuncta prius, sanctique viri sermone soluto
Promissum exortum, vitam mortemque sacrarunt ;
Si mors illa fuit, meruit quæ sanguine coelum.

a Editi cod. Grin. Poelm. & Schot. in margg. *Nate*, ut versu 26.
b Iidem codd. cum Grav. in margg. *Fili e ex vero verus*.
c Sola Rosveyd. editio *celebrant*, mendose, cum versu sequenti habeatur *ferit*, hic enim *plebes* singulari numero effertur.

Nos

Non tantum modulis evolvere dicta canoris circa AN. 390.
Vovimus, & versu mentes laxare legentum:
Sic (nam magna licet parvis, antiqua novellis,
*Perfecta indoctis conferre, * æterna caducis,)* * V. ep. 13. num. 19.
Inspirante Deo quidquid dixere priores,
Aptavit cytharis nomen venerabile David,
Consona coelesti pangens modulamina plectro:
Nos quoque fas meminisse Dei, quamquam obsita multis
Pectora criminibus coelestem admittere sensum.
Zacharias Syria quondam de gente sacerdos,
Credita sollenni curabat templa paratu.
Vita viri, pietate, fide, gravitate, pudore,
Obsequio conjugna Dei conjux huic alma
Elisabeth, prisca sanctorum stirpe virorum
Progenita, & tanto virtutibus æqua marito. * V. N. ccxx4.
*Sed (quod in opprobrio * matrum posuere priores)*
Prole carens, sterilem ducebat mæsta senectam,
Spemque omnem sobolis transacta excluserat ætas.
Forte sacrum sollenne Deo plebs cuncta ferebat,
Et pius antistes sacros adoleverat ignes,
Intima divinis decorans altaria flammis:
*Ecce sacram * propter coelestis nuntius aram* * id est, prope. V. carm. 9. v. 52.
Adstitit, ac veste insignis, venerabilis ore,
Se coelo missum vultuque habituque probavit,
Tum fausta in tales laxavit pectora voces.
Accipe, coelesti Domino dilecte sacerdos,
Æterni mandata Dei, cui cura piorum
Perpetua est, jugis qui puro in pectore custos
Emeritum sanctis impendere scivit amorem.
Ac primum: genus hic exstincto semine non vult
Interiisse tuum, fecundaque viscera fecit
Conjugis, effeto quæ jam cessabat in ævo.
Cur tamen addubitas, mortali tu quoque sensu,
Omnia posse Deum? sed credes, ille probabit.
Nascetur dignus tanto sponsore beatus,
Perpetuusque puer, qui primo protinus ævo
Te major, sacras invicto in pectore vires
Autoris dono plus quam genitoris habebit.
Nec sane, nato quæ prima vocabula ponas;
Arbitrii jurisque tui est: Deus ipse profecto,
Qui nasci jubet, hunc idem jubet esse Johannem.
Nominis hic titulus, meritorum immensa propago,
Quæ necdum genito potuit prænoscere solus,
Qui dabit, & tanto tribuet tibi gaudia nato:
Nec vero tribuet tantum tibi, gloria parva est
Intra unam conclusa domum, sed quantus ab ortu
Tenditur in seræ finita crepuscula lucis,
Totus prole tua tecum lætabitur orbis.
Quid mirum? cuncta virorum fæce carebit,
Coelestem ducens sine labe & crimine vitam,
*Vesano * servans abstemia pectora vino,* * V. epist. 22. num. 2.
Omniaque evitans malesuadi pocula succi.
Cumque hominum generi vel post errata salutem
Spondeat, ab sancta quisquis renovabitur unda,
Ipse in se nihilum, quo purificetur, habebit.
Ac ne plura tibi variis ambagibus edam,
Eliæ meritum doctus nescire sacerdos
Non potes, exosæ qui mortis lege remissa,
Æternam degit proprio cum corpore vitam,
Igneus excelsum quem vexit ad æthera currus,
Flammantum a rapido nisu glomeratus equorum:

a Sic editio Lugdunensis. Ed. Rosv. *Flammatum.*

Hunc

circa AN. 390.

Hunc tuus æquabit meritorum stemmate natus,
Tantumdem & laudis simul & virtutis habebit.
Ergo ad condignas tanto pro munere grates,
Ne dubiam suspende fidem, ne mota faventis
Ira Dei meritam statuat post præmia pœnam.
Hæc ait, & tenues elabitur ales in auras,
Fragrantemque sacro procul aera fundit odore.
Diriguit trepida confusus mente sacerdos,
Ac dum promissum cunctantia corda volutant,
Dum se diffidit tantum meruisse favorem,
Ut summi sit cura Dei, dimissus ut alto
Nuntius e cœlo, famulo tam clara referret
A Domino mandata suo, ludique veretur,
Somniaque illa putat, mores dum parcius æquo
Æstimat ipse suos, nec se meruisse fatetur:
Infidum facit ipsa fides, dum credere dignum
Se non vult, pœnas incredulitate meretur.
Protinus adstricta est dubitanti lingua palato,
Et motus oblita sui, molitaque vocis,
Articulare sonum, pigro torpore cohæsit.
Dumque cupit narrare suæ miracula plebi,
Conatus frustra, defixo obmutuit ore.
Mæstus abit, versatque inclusa mente dolorem,
Et veniam erratis arcano in corde precatur.
Quanta Dei pietas! quamque exorabile Numen!
Pœnituisse sat est. Rata qui dat, temporis ordo
Volvitur, & gravida (mirum) distenditur alvo
Elisabeth, sanctumque gerunt pia viscera pondus,
Et venit effeto munus juvenile sub ævo.
Inde aliud, sanctus Gabriel, qui nuntius idem
Zachariæ fuerat, multo majora volutans,
Ad [a] *Mariam molitur iter, quæ sponsa marito,*
Sed mage lecta Deo, mundi paritura salutem,
Virgo illibatum servabat casta pudorem:
Cui postquam insignis cœlesti forma decore
Constitit ante oculos, vultus demissa pudicos,
Tinxit suffuso rutilantes sanguine malas.
Ille ait: O toto quem Solis circulus ambit,
Quæque fuere prius, quæ sunt quæ deinde sequentur
Virginibus cunctis felicior orbe puella,
Magno lecta Deo, mater dicaris ut ejus,
Cujus & ille pater! felix age concipe pondus,
Impolluta viro, coituque immunis ab omni,
Verbo feta Dei: corpus tua viscera præstent
Illi, qui cœlum: terras, mare, sidera fecit:
Qui semper fuit, & nunc est & tempore in omni
Semper erit: mundi Dominus, lucisque creator,
Et lux ipse poli per te mortalia membra
Induet; atque oculos hominum, cœtusque subibit.
Imperturbatos tantarum in præmia laudum
Tolle animos, dabit ille tibi viresque, fidemque,
Qui voluit (nam cuncta regit, nutuque gubernat)
Filius esse tuus, Domini cum Filius esset.
Dixerat, & visus pariter terrasque reliquit,
Assuetumque sibi facili petit æthera nisu.
Implentur præcepta Dei, creditque puella
Protinus, atque auget meritum vitamque priorem
Prompta fides: tacitis elementa latentia causis
Divinum informant corpus, sacrandaque crescit

a Ita in voce *Mariam* secundam syllabam corripit Prudentius Psychomach. v. 88. sæpe Paulinus V. carm. 22. v. 153.

Sar-

Sarcina: cœlestem Dominum pia confovet alvus. circa AN. 390.
Interea gravidam soboles, quamquam edita necdum,
Instigat Mariam sanctam, ut progressa revisat
Elisabeth, longo quæ jam venerabilis ævo,
Dilectum Domino puerum paritura gerebat.
*Auscultat nato genitrix, vis tanta * fidei,* * V.N.334.
Et quo jussa venit: movit materna Johannes
Viscera, & implevit divino pectora sensu.
Jam vates, necdum genitus, conclusus in alvo,
Jamque propheta prius gesta & ventura videbat.
Illa ubi concepto fulgentem lumine longe
Conspexit Mariam, celeri procul incita gressu
Obvia progreditur, venerataque brachia tendens,
Salve o mater, ait, Domini, salve pia virgo,
Immunis thalami, coitusque ignara virilis,
Sed paritura Deum: tanti fuit esse pudicam,
Intactæ ut ferret titulos, & præmia nuptæ.
Cur mihi non meritæ, nec tanto munere dignæ
Officii defertur honos? cur gloria cœli,
In nostros delata Lares & vilia tecta,
Obscuris tantum lumen penetralibus infert?
Sed mitis placidusque suis cultoribus adsit,
Præstet [a] *& hunc genitus, quem præstitit ante favorem.* * V. N. ccxxii.
Dixit, & amplexus ulnis circumdata junxit,
Jamque Deum venerata, pio dedit oscula ventri.
Dic age nunc Judæa nocens, & sanguine regis
Commaculata tui, verbis si nulla priorum
Est adhibenda fides, sacros si fallere vates
Creditis, & Mosen ipsum, si fallere David
Impia perversæ putat inclementia gentis,
*Credite * non-genitis: materna clausus in alvo*
Quid videat, sancto matris docet ore Iohannes. * V. carm. 5. v. 17.
Quis precor hunc docuit, quem casto viscere virgo
Contineat, quantus maneat nova secula partus?
Sed sanctis abstrusa patent, nec visa profanis.
Verum egressa modum latos petit orbita campos,
Atque oblita mei procurrere longius audet.
Spero, erit ut possim firmato robore quondam
Hoc quoque per spatium fortes agitare quadrigas.
Nunc [b] *cœptum repetamus iter: mortalia dicat*
Pagina mortalis: Dominum divina loquantur.
Jamque adeo exacto, quantum natura jubebat,
Tempore, matura puer inclitus editur alvo,
Et promissa Dei magna non credita pœna
Implet certa fides, & natus comprobat infans.
Conveniunt contingentes de more propinqui,
Ut puer veterum de nomine ducta parentum
Aptent collatis quæsita vocabula causis:
Sed negat arbitrium cognatis esse relictum,
Cœlestis jussi per natum conscia mater.
Ergo placet dudum præclusa voce silentem
Consuluisse patrem, promendi sola facultas
Indicii, quod lingua nequit, si littera signat.
Consulitur, sumit tabulas, scribitque Iohannem.
Mirantur cuncti, nullumque habuisse priorum
Præscriptum nomen recolunt de stirpe parentum.
Quantum sera fides valuit! quia dextra notavit

a Sic emendavimus cum Gronovio. Ante erat *Præstitit hunc*. Vide Not. ccxxii.
b Edit. Lugd. & Rosv. *Hinc*. Cui non succurrat attendenti. *Nunc cœptum*? Præcedentia satis ingerunt. *J. F. Gronovius*. in Observat. Ecclesiast. c. 10.

Quod

circa AN. 390.

Quod mens crediderat, peccati pœna remissa est.
Solvuntur vinclæ laxata repagula linguæ.
Respondet jam voce senex, proditque propinquis,
Tecta diu mandata Dei, spondetque futura,
Dum transacta probat. Talem fore quis dubitaret,
Quem Domini jussis, naturæ lege remissa,
Insolito exortu nasci potuisse videret?
Exemplum cunctis celebrandum incredulitatis
Ante oculos cunctis posuit, vel pœna parentis,
Vel venia: atque animis instat simul hinc metus, hinc spes
Labitur interea cunarum tempus: in ipsis
Exstat divini species manifesta vigoris.
Blanditiæ, risusque silent, incertaque cessant
Murmura: serietas lascivi prævia sensus,
Jam tenera informat venturis moribus ora.
Inde ubi prima puer stabili vestigia nisu
Fixerat, & certam figuarent verba loquelam:
Mos erat aut sanctis acta auscultare parentis,
Aut antiquorum præclara edi[s]cere facta,
Vel quas ipse Deus leges interprete Mose
*Condiderat, sacri quas servat * pagina saxi.*
Hæc, & quæ teneram firmarent cetera mentem,
Tractabat recolens: neque enim ignorasse priora
Credendus, dederat Dominus cui nosse futura.
At postquam robur membris accessit ab ævo:
(Nam mens plena Deo tardos prævenerat annos:)
Illa sibi jam tum statuit discenda, docere
Quæ nequeunt homines: simul effugienda ciborum,
Et potus, sanctæ contagia noxia vitæ.
Tecta igitur sancti, quamquam immaculata, parentis
Deserit, ac turbas hominum, cœtusque nocentes
Effugit, ac solas loca tendit ad invia terras,
In queis se tantum mens impolluta videret,
Liberaque a curis sacra ad præcepta vacaret.
Vestis erat curvi setis conserta cameli,
*Contra luxuriem molles * duraret ut artus,*
Arceretque graves compuncto corpore somnos.
Hunc vilis rigidos ad lumbos zona ligabat,
Præbebant victum facilem silvestria mella,
Pomaque, & incultis enatæ cautibus herbæ,
Arentemque sitim decurrens unda levabat.
Quis locus hic vitiis? aditum quem prava cupido
Inveniat hæc inter sacra & penetralia mentis?
Quo peccet, qui nil cupiat? quo tendat iniqui
In latebras sensus, quisquis non indiget ullo?
Sic primi vixere homines, mundoque recenti
Hos autor dederat ventura in secula mores;
Inseruit donec sese malesuada voluptas,
Ac secum luxus, & amorem invexit habendi.
Hinc odia, hinc lites, hinc fraus, hinc livor, & iræ,
Cædes, arma, cruor, conflictus, prælia, mortes:
Hinc offensa Dei, quam tartara sæva piabunt.
Verum ego cur nimium communes arguo culpas,
*Immemor ipse mei, quem non * commissa gravare,*
Sed veniam sperare decet? a mirabuntur immo
Rectius invictum, nullique imitabile prisci
Exemplum secli, transgressum humana labore,
Semideumque virum, qui labe immunis ab omni,
Cum sua tam sævis cruciarit corpora pœnis,
Præscripsit quid nos vel post peccata deceret

* id est, Lex Decalogi sculpta in tabulis 2. lapideis.

* id est, induraret. Simplex pro composito apud Paulinum V. carm. 8. v. 12 & ep. 23. n. 33.

* V. v. 262; a

a Sic edit. Lugd. Edit. Rosv. *mirabitur*; Vide v. 254. & v. 285.

At

circa AN. 390.

At postquam invictam firmans per talia mentem,
Exegit largum tempus, statuitque reperta
Quæ fuerant quærenda, sibi vox edita coelo est:
Jam satis impensum spatii, dilecte Propheta,
Quo sibi prodesses: tempus tibi quæ data sentis,
Ut prosint aliis, & quæ jam perdita, servent.
Perge igitur sanctas puri Jordanis ad undas.
*Hic quicunque hominum vitæ * commissa prioris* — * id est peccata V. v. 248.
Pœnitet, & tandem sensu meliora volutat,
Ablue confessum: quisquis tibi mente fideli
Crediderit delere pio commissa lavacro,
Ille renatus erit, talis modo vita sequatur,
Quæ probet ablutos vitam damnasse priorem.
Paruit auditis famulanti mente Johannes,
Protinus & ripas jussi descendit ad amnis.
Prædicat hic præcepta Dei sermone verendo,
Infunditque novam credentum in corda salutem.
Diluit infusis credentum crimina lymphis,
Absolvitque metus hominum, pœnasque remittit,
Atque ignem restinguit aquis: oblivia suadet
Errorum, præstatque novæ nova corpora vitæ.
O Pater, o hominum rerumque æterne creator,
Quot gradibus parcis pietas tua! quis pater unquam
Sustinet erranti toties ignoscere nato?
a *Das genti sensum, quo vel bona vel mala noscant:*
Non satis: innectis servandæ vincula legis,
Proponisque malis poenas, & præmia justis.
Hæc quoque quis sprevit? redeat quandoque libebit,
In promptu venia est: sanctum patet ecce lavacrum,
Quod renovet vitam, veteresque obliteret actus,
Quodque novos homines faciat. Quid quærimus ultra?
Et tamen ulterior venia est: violaverit ullus
Hoc quoque polluto prolapsus corpore donum.
Quamquam jam nimius longe processerit error,
Desinat, & redeat: cum se damnaverit ipse,
Absolvi meruit: si pœnitet, irrita culpa est.
O vere, quod ais, pondus leve, quodque cohæret,
Suave jugum, toties homini cum ignoscitur uni,
Et tamen erramus, finis nec criminis ullus
Humano generi: sed crescit laus tua; nam quo
Major culpa rei, parcentis gloria major.
Grates ergo tibi referat mens omnis, & omnis
Lingua canat, quantumque potest humana propago,
Si placuisse nequit, fieri vel grata laboret.
Panditur immensum, si demus vela, profundum
In laudes Pater alme tuas: sed conscia tanti
Mens oneris trepidat, propriasque haud inscia vires
Consulit, & dignis potius dicenda relinquit.
Reddamur coeptis: opus hoc tibi sancte Johannes,
Quo renoves puras abluto corpore mentes.
Non hæc prima dedit Domini sententia, qua te
Admonuit claram mittens per nubila vocem:
Secula multa prius sancti Deus ore locutus
*Isaiæ * vatis, veteris qui maximus ævi;*
Mittam, ait, ante tuos oculos, o nate, ministrum; — Isai. 40. 3. & 4.
Qui sentosarum purgans concreta viarum
Gressibus ille tuis, celsos subsidere montes,
Idem depressas faciet consurgere valles:
Diriget hic quæ prava, & leniet aspera, dura
Molliet, & totum coget planescere mundum.

a Ita editio Lugdunensis. Ed. Rosv. Da, minus benè.

circa AN. 390.

Tunc precor, donum summi Patris, alme Johannes,
Cum Christo promisse venis, teque imputat ille
Qui misit natum? tunc o prædicte prophetis,
Nominis angelici tu participatus honore?
Per te prima Dei sese clementia profert:
Prima tibi dandæ veniæ permissa potestas:
Te cum multa novæ peterent miracula plebis,
De te Christus ait: Concessum est visere talem,
Qualem nulla prius viderunt secla prophetam.
Dico ego, qui solus quæ gesta gerendaque novi,
Inter mortales dederit quos femina partus,
Quosque dabit sollemni hominum de more creator,
Nullus erit, possit qui se præferre Johanni.
Hæc de te ille refert, qui quælibet intima cordis
Humani, & cunctos seclorum ex ordine tractus
Pervidet, ut quæ sunt oculis subjecta videmus.

POEMA VIL*

*Alias VI. quod autem 7, erat, nunc 8. Scriptum circa annum 390.

PARAPHRASIS PSALMI I.

Paulinus, tunc Theologicorum arcanorum rudis, putabat Christianos omnes quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quamdam consecuturos.

BEATUS *ille, qui procul vitam suam*
Ab impiorum segregarit coetibus,
Et in via peccantium non manserit,
Nec in cathedra pestilenti sederit:
Sed corde toto fixus in legem Dei
Præcepta vitæ nocte volvit & die,
Mentemque castis institutis excolit.
Erit ille ut arbor, quæ propinqua flumini,
Humore ripæ nutriente pascitur,
Suoque fructum plena reddet tempore,
Et, fronde numquam defluente, pervirens,
Stabit perenni vividum lignum coma.
Non hæc iniquos prosequetur gloria,
*Sed * ut favillam pulveris ventus rapit,*
Sic ira iniquos verret a vultu Dei.
Idcirco tali dividentur ordine
Hominum per orbem dissipatorum greges,
Ut judicandi non resurgant impii,
Qui denegarunt debitum cultum Deo,
Sed puniendi: nam suum crimen videns,
Non indigebit quæstione detegi;
Quoniam imminentem præferent mortis notam,
Signum salutis non gerentes frontibus.
Peccator autem, non & impius tamen,
Quæ magna turba est, non resurget gloriæ,
Verum resurget deputanda examini.
Nec enim sedere cum piis judex potest,
Causas suorum redditurus actuum,
Varieque gestis aut probandus, aut reus.
Sine lege passim legis ignari cadent,
In lege lapsus, lege judicabitur.
*Opus per omne curret * ignis arbiter,*
Quod non cremarit flamma, sed probaverit,
Illud perenni præmio pensabitur.
Qui concremanda gesserit, damnum feret,
Sed ipse salvus evolabit ignibus.
Tamen subusti corporis signis miser

Vitam

* ὡς χνοῦς.

* V. ep. 28. n. 2 & ep. ad Marcellam in Append. 1. n. 7.

f. circa AN. 390.

Vitam tenebit, non tenebit gloriam:
Quia carne victus, mente non versus tamen,
Etsi negarit debitam legi fidem,
Per multa sæpe devolutus crimina:
Tamen fidei nomen æternum gerent,
Numquam salutis exsulabit finibus.
Idcirco cuncti nunc in isto seculo,
Dum currit ætas, & dies ævi patet,
Rectas agamus semitas firmo pede,
Nec deferamur lubrico latæ viæ;
Præstat per arctum dimicantes tramitem
Laboriosis introire nisibus.
Vias bonorum lætus agnoscit Deus,
At impiorum pronum iter delebitur.

POEMA VIII. *

PARAPHRASIS PSALMI II.

*Alias VII. quod autem 8. erat, nunc 9. f. circa idem tempus.

CUR gentes fremuere, & inania cur meditati
Sunt populi? adstiterunt proceres cum Regibus acti
Adversum Dominum & Christum, vesana [a] ferentes. a
Vincula rumpamus, juga discutiamus eorum:
Qui manet æterno totis moderamine coelis,
Irridebit eos, justaque loquetur in ira,
Terribilique minas verbo turbabit iniquos.
Ast ego Rex ab eo parili ditione creatus,
Præceptum Domini super almum prædico Sion.
Ipse ad me Dominus, Meus, inquit, filius es tu,
Teque hodie genui. [b] Pete: sis mihi gentibus heres, b
*Et tua * fundatur totis possessio terris.* * idest, effundatur. V. carm. 6. v. 330.
Ferrea virga tibi est, valido quia jure tumentes
Orbe regis toto populos: ceu vasa [c] recocta c
Ficta luto frangens corda, ut meliora reformes.
Et nunc ecce omnes stratis advertite Reges
Mentibus, & quicumque hominum famulantia corda
Judicio regitis, rerumque tenetis habenas:
Deservite Deo trepidi, mixtoque fideles
Exsultate metu: fiat discordia concors,
Dissimiles socians affectus pectora in uno;
Ne timor affligat mentes, vel gaudio solvant,
Si careant læto, pavidi formidine leti.
Discite justitiam, rectosque capessite mores,
Et justo trepidate Deo, gaudete benigno,
Nequando meritum Deus irascatur in orbem,
Vosque via justa juste pereatis abacti.
Amodo jam resilire via properetis iniqua,
Ecce brevi, cum magna potentis inarserit ira,
Ventilet ut totum divino examine mundum,
Segreget & paleas igni, frumenta saluti:
Tunc omnes, quibus est in eo spei fida, beati.

a Manuscriptus codex Regius cum editis Bad. Grin. & Poelm. *fremuntes*: quod placeret, nisi jam dictum esset, *gentes fremuere*.
b Ex MS. codice Regio & editis Bad. Grav. & Schot. emendavimus, *Pete*, juxta textum Scripturæ. Ed. Rosv. *peto*.
c Sic MS. codex Regius cum editis Grin. & Poelm. Edit. Rosv. *recocta*.

† circa AN. 390.
* *Ali.* VIII. quod autem 9. erat nunc 10. † circa an. 390.

POEMA IX. *

PARAPHRASIS PSALMI CXXXVI.

* Prudentius in Dipyco. n. 23.

SEDIMUS ignotos * *diræ Babylonis ad amnes*
Captivi, Judæa manus, miserabile flentes.
Cum patrium memori traheremus pectore Sion,
Et meritum justa suspiraremus ab ira
Exsilium: lentis qua consita ripa salictis,
Hospitibus populis umbras præbebat amicas.
Illic Assyriæ mediis in moenibus urbis,
Obliti lætas per mæsta silentia voces,
De salicum ramis suspendimus organa nostra.
Namque dabat nobis durum gravis ira dolorem,
Quod solita in sancto depromi cantica templo
Hæc ad delicias sibi nos cantare jubebat
Impius ille, domo qui nos abduxerat, hostis.
Ergone divinas laudes & carmina castis
Apta choris, inter sacra barbara, foedaque busta,
Inter & accensas funestis ignibus aras,
Heu! male de nostro lætis mærore, canemus?
Deque pio ritu luxum faciemus iniquum,
Mystica ad hostilem modulantes cantica ludum?
Quo miseri nunc ore sacros cantabimus hymnos?
Quove loco Babylon poscit sibi cantica Sion?
Sed Domini carmen tellus aliena mereri
Non * *capit, indignas sacra vox avertitur aures.*
Si tamen ut captis dominus violentior instat,
Et, si tantus amor, Sion pia noscere vobis
Cantica, si pergis me cogere non tua fari,
Et divina tibi quænam sint cantica Sion,
Accipe quid captæ Deus alter spondeat urbi.
Ne longum speres isto gaudere triumpho
Impie; quo sacrum prodi tibi præcipis hymnum:
Ecce quis est hymnus Domini, quæ cantica Sion:
Si fuero oblitus mea moenia, te mea cura,
Urbs Hierusalem, fiat mea non memor unquam
Dextra mei, mea lingua meis & adhæreat arens
Faucibus, æterno nisi te complectar amore:
Et nisi principio promissi in secula regni,
Lætitiæque meæ primo reminiscar in anno,
Te cunctis Hierusalem præponere terris.
Esto memor tum prolis Edom, ut versa vice nostrum
Aspiciat confusa diem, quo plebs tua claram
*Moenibus æternis * Hierusalem habitabit,*
Cui nunc gens oblita tui, crudele minatur
Excidium, dicens: Invisam funditus urbem
Diruite, & vacuate manu, vestigia donec
Nulla relinquantur, muris ad inane redactis.
Infelix miseræ Babylonis filia, felix
Qui tibi pro nobis in nos tua gesta rependet.
Nec minus ille beatus erit, qui parva tenebit
*Et simul elidet solidæ tua * pignora petræ.*
Si cupis exstincta Babylonis stirpe beari,
In te ipso primis gliscentia crimina flammis
*Frange fide, jam * propter adest petra Christus; in ipso*
Vipeream sobolem validis elide lacertis.
Nam Babylon nomen Confusio: filia cujus
Est caro, peccatis mater: quæ turba saluti
Noxia, corporeis ducit mala semina fibris.

Hæc

* id est, non capax est non potest. V. carm. 22. v. 67.

* V. N. CCXXIII.

* id est, liberos. V. carm. 18. v. 227.
* id est, prope.

AN. 390.

Hæc vincenda tibi, si vis evincere mortem:
Namque tuis tales inclusos ossibus hostes,
Si permittantur crescendo assumere vires,
Difficili vinces luctamine: prævripe parvos,
Dum rudis ex utero cordis per pectora capta
Repeat adbuc teneris vitiorum infantia membris;
Quæ nisi præcaveas, aucta virtute necabit
Concordem vitiis animam terrena propago.
Ne parcas igitur talem mactare catervam.
Non tibi crimen erit, nocituram perdere gentem,
Ultricemque malo perfundere sanguine petram:
Gaudet enim justus, si concidat impia proles:
Nam magis atque magis pius ista cæde piatur,
Si perimat peccata suis dominantia membris,
*Et fracta in Christo vitiorum * plebe triumphet.*

* id est, multitudine, seu numero.

AUSONII AD PAULINUM
EPISTOLA 23.

Paulino in Hispania degenti scribit Ausonius, ejusque conversionem tribuit animi levitati. Expostulat cum illo de intermissione litterarum, eumque ad se invitat.

Scripta videtur anno 390.

AUSONIUS PAULINO salutem.

DISCUTIMUS Pauline, jugum quod certa fovebat
Temperies: leve quod positum & tolerabile junctis,
Tractabat paribus concordia mitis habenis.
Quod per tam longam seriem, volventibus annis,
Fabula non unquam, numquam querimonia movit,
Nulla querela loco pepulit, non ira, nec error,
Nec, quæ compositis malesuadæ credula causis,
Concinnat verisimilis suspicio culpas.
Tam placidum tam mite jugum, quod [a] uterque parentes
Ad senium nostri traxere ab origine vitæ:
Impositumque piis heredibus, usque manere
Optarunt, dum longa dies dissolveret ævum.
Et mansit, dum læta fides; nec cura laborat
Officii servare vices, sed sponte feruntur
Incustoditum sibi continuantia cursum.
Hoc tam mite jugum docili cervice subirent
Martis equi, stabuloque feri Diomedis abacti:
Et qui mutatis ignoti Solis habenis
Fulmineum Phaetonta Pado mersere jugales.
Discutimus [b], Pauline tamen; nec culpa duorum
Ista, sed unius tantum tua. Namque ego semper
Contenta cervice feram. Consorte laborum
Destituor: nec tam promtum gestata duobus
Unum [c] deficiente pari perferre sodalem.
Non animus viresque labant, sed iniqua ferendo
Conditio est oneri, [d] cum pondus utrumque relicto
Ingruit: accedumtque alienæ pondera libræ.
Sic pars ægra hominis trahit ad contagia sanum
Corpus, & exigui quamvis discrimine membri

a Edit. Schot. & Grævius in Notis ad Ausonium, *utrique*.
b Sic MSS. Poelm. & Reg. & tres editi, & recte; est enim repetitio prioris sententiæ quæ confirmatur ꙍ, quod ait, *nec culpa duorum Ista*. Alii editi codices, *Discutiunt*. At MS cod. Reg. & tres editi loco horum 2. versuum habent *Discutimus, sed tu tantum reus: Ast ego semper*, &c.
c MS. cod. Reg & editi tres, *deficiente altero solum perferre jugalem*.
d MS. Reg. *communis*. Editi Bad. & Poelm. *cum munus*.

Tota

AN. 390.

Tota per innumeros artus compago vacillat,
Obruar usque, tamen veteris ne desit amici
Me durante fides: memorique ut fixa sub ævo
a
Restituant profugum solatia *a* casta sodalem.
Impie, Pirithoo disjungere Thesea posses,
Euryalumque suo socium secernere Niso?
Te suadente fugam, Pylades liquisset Orestem,
Nec custodisset Siculus vadimonia Damon?
Quantum oblectamen populi, quæ vota bonorum
Sperato fraudata bono! gratantia cuncti
Verba loquebantur: jam nomina nostra parabant
Inserere antiquis ævi melioris amicis.
Cedebat Pyladea, Phrygii quoque gloria Nisi
Jam minor: & promissa obiens vadimonia Damon.
Nos documenta magis felicia; qualia magnus
Scipio, longævique dedit sapientia Læli.
Nos studiis animisque iisdem, miracula cunctis
Hoc majora, pares fuimus quod dispare in ævo.
Ocius illa jugi fatalis solvere lora
Pellæum potuisse ducem reor, abdita opertis
Principiis, & utroque caput celantia nodo.
Grande aliquod verbum nimirum diximus, ut se:
Inferret nimiis vindex Rhamnusia votis:
Arsacidæ ut quondam regis non læta triumphis,
Grandia verba premens ultrix dea Medica belli,
Sistere Cecropidum in terris monumenta paranti:
Obstitit: & Grajo jamjam fingenda trophæo,
Ultro etiam victis Nemensis stetit Attica Persis.
Quæ tibi Romulidas proceres vexare libido est?
In Medos, Arabasque tuos, per nubila & atrum
Perge chaos: Romana procul tibi nomina sunto.
Illic quære alios oppugnatura sodales,
Livor ubi iste tuus, ferrugineumque venenum
* *Id est*, inimica iacit.
Opportuna tuis * inimicat pectora fucis.
Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura & auratus trabeæ velavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere divæ.
Quid queror, Eoique insector crimina monstri?
Occidui me ripa Tagi, me Punica lædit
* V. N. CCXXV.
Barcino, me bimaris juga * ninguida Pyrenæi.
Mœnibus e patriis forsitan quoque vestis & oris
b
Quemque suo *b* longe dirimat Provincia tractu
Trans montes, Solemque alium, trans flumina & urbes,
Et quod terrarum cœlique extenditur inter
c
Emeritensis *c* Anæ, latæque fluenta Garumnæ.
Quod si intervalli spatium tolerabile limes
Poneret exiguus, quamvis longa omnia credant
Qui simul esse volunt, faceret tamen ipsa propinquos
Cura locos, mediis jungens distantia verbis.
Santonus ut sibi Burdigalam, mox jungit Aginnum

a Ita edit. Toll. recte. Alii *cassa*, mendose.

b Ita ed. Toll. Alii codices, *longo*.

c Sic legendum monet vir eruditus N. Heinsius in Notis ad Prudentii hymn. 3. Peristeph. v. 186. & 187.

Nunc locus Emerita est tumulo,
Quam memorabilis amnis Ana
Praterit.

ad hæc ille: De Ana Emeritam prætereunte quod subiungit, revocat mihi in memoriam locum Ausonii ex optimo Vossianæ Bibliothecæ exemplari a me castigatum in epistola ad Paulinum, cujus initium *Discutimus, Pauline, jugum*. Locus sic se habet.

Et quod terrarum, cœlique extenditur inter
Emeritensis Anæ, lataque fluenta Garumnæ.

Ita (inquam) Vossianus codex cum vulgatis circumferatur, *Emeritaque amnes*.

Illa

AN. 390.

Illa fibi, & populos Aquitaoica rura colentes:
Utque duplex Arelas, Alpinæ tecta Vieonæ,
Narbonemque pari fpatio fibi conferit, & mox
Quincuplicem focias tibi Martie Narbo Tolofam.
Hoc mihi fi fpatium vicinis mœnibus effet,
Tunc ego te ut noftris aptum complecterer uloia;
Adflaretque tuas aures ooftræ aura loquelæ.
Nunc tibi trans Alpes, & marmoream Pyrenen,
Cæfareæ Auguftæ domus eft; Tyrrhenica propter
Tarraco, & oftrifero fuperaddita Barcino pooto.
Me juga Burdigalæ, trioo me flumina cœtu,
Secernunt turbis popularibus: otiaque inter,
Vitiferi exercent colles, lætumque colonis
Uber agri: tum prata virentia, tum nemus umbris
Mobilibus, celebrique frequens ecclefia vico:
Totque mea in Novero fibi proxima prædia pago,
Difpofitis totum vicibus variata per aoaum.
Egelidæ ut tepeant hiemes, rabidofque per æftus
Adfpirent tenues frigus fubrile aquiloneæ;
Te fine fed nullus gratia vice provenit annus.
Ver pluvium fine flore fugit: Canis æftifer ardet;
Nulla autumnales variat Pomona fapores,
Effufaque hiemem contriftat Aquariua unda.
Agnofcifne [a] tuam, PONTI dulciffime, culpam?
Nam mihi certa fides, nec commutabilis uoquam
Paulini illius veteris reverentia durat:
Quæque meo atque tuo fuerat concordia patri.
Si tendi facilis cuiquam fuit arcus Ulixi,
Aut præter dominum vibrabilis ornus Achilli,
Noa quoque tam longo Rhamnufia fœdere folvet.
Sed cur tam mæfto fero triftia carmina verfu?
Et non io meliora animus fe vota propinquat?
Sit procul ifte metus. Certa eft fiducia nobis,
Si Genitor, Natufque Dei, pia verba volentum
Accipiat, noftro reddi te poffe precatu:
Ne fparfam, raptamque domum, laceraraque centum
Per dominos veteris Paulioi regna ficamus,
Teque vagum toto quam looga Hifpania tractu,
Immemorem veterum peregrinis fidere amicis.
Accurre, o noftrum decus, o mea maxima cura:
Votis, omoibufque bonis, precibufque vocatus
Adpropera: dum tu juvenis, dum noftra fcoectus
Servat inexhauftum tibi gratificata vigorem.
En [b] erit ut noftras hic nuntius excitet aures,
Ecce tuus Paulious adeft; jam oinguida linquit
Oppida Hiberorum, Tarbellica jam tenet arva:
Hebromagi jam tecta fubit; jam prædia fratris
Vicina ingreditur: jam labitur amne fecuodo,
Jamque in confpectu eft, jam prora obvertitur amni;
Ingreflufque fui celebrata per oftia portus,
Prævertit [c] cunctos, ut te amplectatur, amicos;
Et fua prætericns, jamjam tua limina pulfat.
Credimus, an qui amant, ipfi fibi fomnia fingunt.

[a] Sic MSS. codices. Editi *Agnofcefne*.

[b] Scitus ille & elegans verfus eft quem exhibent MSS. codices, Poelm. & Reg. & editi Grav. Schot. & Poelm. in margg. At editi,

Et quando ifte meas impellet nuntius aures?

[c] Hunc verfum itidem fubftituunt iidem MSS. & editi codd. in margg. pro ifto quem habent omnes editi, *Totum occurfantis populi prævertitur agmen*.

A U-

AN. 390.

Scripta anno 391.

AUSONII AD PAULINUM

EPISTOLA 24.

Iterum de silentio Paulini queritur Ausonius, & violatae amicitiae crimen in ejus uxorem Therasiam refundit.

AUSONIUS PAULINO SUO SALUTEM.

PROXIMA quæ nostræ fuerat querimonia chartæ
Credideram quod te, Pauline, inflectere posset,
Eliceretque [a] tuam blanda objurgatio vocem.
Sed tu juratis velut alta silentia sacris
Devotus teneas, perstas in lege tacendi.
Non licet, anne pudet, si quis tibi jure paterno
Vivat amicus adhuc, maneasque obnoxius heres?
Ignavos agitet talia timor, at tibi nullus
Sit metus: & morem missæ acceptæque salutis
Audacter retine. Vel si tibi proditor instat,
Aut quæsitoris gravior censura timetur,
Occurre ingenio, quo sæpe occulta teguntur.
Threicii quondam quam sæva licentia regis
Fecerat elinguem, per licia texta querelas
Edidit, & tacitis mandavit crimina telis.
Et pudibunda suos malo commisit amores
Virgo, nec erubuit tacituro conscia pomo.
Depressis scrobibus vitium regale minister
Credidit, idque diu texit fidissima tellus:
Inspirata dehinc vento cantavit arundo.
Lacte [b] incide notas: arescens charta tacebit
Semper [c] inaspicuas, prodentur scripta favillis.
Vel Lacedæmoniam Scytalen imitare, libelli
Segmina Pergamei tereti circumdata ligno
Perpetuo inscribens versu: qui deinde solutus
Non respondentes sparso dabit ordine formas,
Donec consimilis ligni replicetur in orbem.
Innumeras possum celandi ostendere formas,
Et clandestinas veterum reserare loquelas.
Si prodi, Pauline, times, nostræque vereris
Crimen amicitiæ, Tanaquil tua nesciat istud.
Tu contemne alios, nec dedignare parentem
Adfari verbis. Ego sum tuus altor, & ille
Præceptor primus, [d] primus largitor honorum,
Primus in Aonidum qui te collegia duxi.

[a] Editi quidam, *tuas .... musas*.
[b] Tres editi, *inscribe*.
[c] Ita MSS. Poelm. & Lugd. & quidem recte, mutata interpunctione. Ceteri codices mendose, *Semper in auspicuis prodentur scripta favillis*,
[d] Ita MSS. Reg. & editi codd. Bad. Lugd. Toll. & Vinet. Alii, *veterum*.

A U-

AN. 393.

AUSONII AD PAULINUM
EPISTOLA 25.

Nihil respondente Paulino Ausonius tertio conqueritur epistola scripta anno 392. quæ excidit. Quartam hanc ad eum scribit eodem argumento.

Scripta videtur anno 393.

AUSONIUS PAULINO
SUO SALUTEM.

QUARTA tibi hæc notos derexit epistola questus,
Pauline, & blando refidem sermone lacessit:
Officium sed nulla pium mihi pagina reddit,
Fausta [a] salutigeris adscribens orsa libellis.
Unde istam meruit non felix charta repulsam?
Spernit tam longo cessatio quam tua fastu.
Hostis ab hoste tamen per barbara verba salutem
Accipit, & *Salve* mediis intervenit armis.
Respondent & saxa homini: percussus ab antris
Sermo redit, [b] redit & nemorum vocalis imago.
Littorei clamant scopuli, dant murmura rivi;
Hyblæis [c] apibus sepes depasta susurrat.
Est & arundineis modulatio musica ripis;
Cumque [d] suis loquitur tremulum coma pinea ventis,
Incubuit foliis quoties levis eurus acutis.
Dindymaque [e] Gargarico respondent cantica luco.
Nil mutum natura dedit. Non acris alta,
Quadrupedesve silent, habet & sua sibila serpens;
Et pecus æquoreum [f] tenui vice vocis anhelat.
Cymbala dant flictu sonitum, dant pulpita saltu
Icta pedum: tentis reboant cava tympana tergis.
Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.
Nec Dodonæi cessat tinnitus aheni,
In numerum quoties radiis ferientibus ictæ
Respondent dociles [g] modulato verbere pelves.
Tu velut Oebaliis habites taciturnus Amyclis
Aut tua Sigalion Ægyptius oscula signet.
Obnixum [h] Pauline taces. [i] Agnosco pudorem:
Quod vitium fovet ipsa suum cessatio jugis.
Dumque pudet tacuisse diu, placet officiorum
Non servare vices: & amant longa otia culpam.
Quis prohibet *Salve* atque *Vale* brevitate parata
Scribere; felicesque notas mandare libellis?
Non ego longinquos ut texat pagina versus
Postulo, multiplicique [k] oneres sermone tabellas.
Una fuit tantum qua respondere Lacones
Littera, & irato regi placuere negantes.
Est etenim comis brevitas. Sic fama renatum

[a] Tres editi codices, *salutiferis*.
[b] Ita MSS. Lugd. & Reg. & editi Lugd. Poelm. & Toll. (verissima lectio.) Ceteri, *transl.* quod ex interpretatione est.
[c] Sic MSS. Lugd. & Mariang. cum editis Toll. & Grav. ac Poelm. in margg. sic quoque legendum docet Scaliger pro eo versu quem ceteri habent codices, scilicet:
Somniferumque canit sepes depasta susurrum.
[d] Pro hoc versu quem substituunt MSS. Lugd. & Mariang. & ed. Tollii, alii codices habent: *Atque arguta suis loquitur coma pinea ventis.* Est autem ibi *tremulum* pro *tremule*.
[e] Ita MS Lugd. & edd. Lugd. ac Toll. & sic legendum monent Scaliger & Mariangelus in Notis ad Ausonium. Ceteri codices, *Idæo*.
[f] MS. Reg. & ed. Schot. in marg. *tenuis*.
[g] Sic Tollius emendavit ex veteri libro. Omnes alii codices præferunt, *moderato*.
[h] Tres editi codices, *Obnixus*.
[i] Tres editi in marg. *Agnosce*.
[k] Editi quatuor, *onerent*.

AN. 393.

Pythagoram docuisse refert: cum multa loquaces
Ambiguis fererent verbis, contra omnia solum
Est respondebat, vel *Non*. O certa loquendi
Regula! nam brevius nihil est, nec plenius istis:
Quæ firmata probant, aut infirmata relidunt:
Nemo silens placuit: multi brevitate loquendi.
Verum ego quo stulte dudum spatiosa locutus
Provehor? Ut diversa sibi vicinaque culpa est,
Multa loquens, & cuncta silens, non ambo placemus:
Nec possum reticere, jugum quod libera numquam
Fert pietas, nec amat blandis postponere verum.
Vertisti Pauline tuos dulcissime mores.
Vasconis hoc saltus, & * ninguida Pyrenæi
Hospitia, & nostri facit hoc oblivio cœli.
Imprecer ex merito quid non tibi [a] Hiberia tellus?
Te populent Pœni, te perfidus Annibal urat,
Te belli sedem repetat Sertorius exsul.
Ergo meum patriæque decus, columenque [b] Senatus,
Bilbilis aut hærens scopulis [c] Calagurris habebit?
Aut quæ dejectis juga per scrupofa ruinis
Arida torrentem Sicorim despectat Ilerda?
Hic trabeam Pauline tuam, Latiamque curulem
Constituis? patriosque istic sepelibis honores?
Quis tamen ista tibi tam longa silentia suasit
Impius? ut nullos hic vocem vertat in usus.
Gaudia non illum vegetent, non dulcia vatum
Carmina, non blandæ modulatio flexa querelæ.
Non fera, non illum pecudes, non mulceat ales,
Non quæ pastorum nemoralibus abdita lucis
Solatur nostras Echo resecuta [d] querelas:
Tristis, egens, deserta colat, tacitusque pererret
Alpini [e] convexa jugi, ceu dicitur olim
Mentis inops, cœtus hominum & vestigia vitans,
Avia perlustrasse vagus loca Bellerophontes.
Hæc precor: hanc vocem Bœotia numina Musæ
Accipite, & Latiis vatem revocate Camœnis.

* V. N. xxxvi.

POEMA X. *

* Albi IX. X. XII. Scriptum anno 393. in æstate.

Quatuor supra memoratas epistolas quartum jam annum agens in Hispania Paulinus recepit, quarum primæ, tertiæ quæ intercidit, & quartæ respondet hoc carmine.

AUSONIO PAULINUS.

QUARTA redit duris hæc jam messoribus æstas,
Et toties cano bruma gelu riguit,
Ex quo nulla tuo mihi littera venit ab ore,
Nulla tua vidi scripta notata manu.
Ante salutifero felix cum charta libello
Dona negata diu, multiplicata daret.
Trina etenim vario florebat epistola textu,
Sed numerosa triplex pagina carmen erat.
Dulcia multimodis quædam subamara querelis
Anxia censuræ miscuerat pietas.

a Ita editi codd Bad. & Toll. ex vetustis libris. Alii, *Hiberica*.
b MS. Mariang *Senati*.
c Sic MSS Lugd. & Reg. & edit. Poelm. Editi 4. *Calagurris*.
d Ita MS. Reg & editi quinque. Verissima lectio; Sic enim Ausonius in epigrammate 97. de Echo dolente propter mortem Narcissi, *resonabilis Echo ...... pereuntis adhuc gemitum resonans querelis*. Et præterea hic verbo *solatur* melius convenit *querelas*, quam quod habent. MS. Lugd. & recens Tollii editio, *loquelas*.
e Sic MS. Reg. & edit. Grav. Toll. & Vinet. At MS. Lugd. & editi codices 4. *Alpinis convexa jugis*.

Sed

Sed mihi mite patris plus quam censoris acerbum
Sedit, [a] *& e blandis aspera penso animo.*
Ista suo referenda loco tamen, & graviore
Vindicis heroi sunt agitanda sono.
Interea levior paucis præcurrit iambus,
Discreto referens mutua verba pede.
Nunc elegi salvere jubent, dictaque salute,
Ut fecere aliis † orsa gradumque, silent. a † id est, proemium. * Hic olim incipiebat carm. X.

* *Quid abdicatas in meam curam, pater,*
Redire Musas præcipis?
Negant Camoenis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.
Fuit ista quondam non ope, sed studio pari
Tecum mihi concordia,
Ciere surdum Delphica Phoebum specu,
Vocare Musas Numina;
Fandique munus munere indultum Dei,
[b] *Petere e nemoribus aut jugis.*
Nunc alia mentem vis agit, major Deus; b
Aliosque mores postulat,
Sibi reposcens * *ab homine munus suum,* * V. N. CCXXIV.
Vivamus ut vitæ Patri.
Vacare vanis otio aut negotio,
Et fabulosis litteris
Vetat, suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam:
Quam vis sophorum callida, arsque rhetorum, &
Figmenta vatum nubilant,
Qui corda falsis atque vanis imbuunt;
Tantumque linguas instruunt,
Nihil adferentes ut salutem conferant,
Quod veritatem detegat.
Quid enim tenere vel bonum aut verum queant,
Qui non tenent [c] *summæ caput,*
Veri bonique fomitem & fontem Deum? c
Quem nemo nisi in Christo videt.
Hic veritatis lumen est, vitæ via,
Vis, mens, manus, virtus Patris,
Sol æquitatis, fons bonorum, flos Dei.
Natus Deo, mundi sator,
Mortalitatis vita nostræ, & mors necis.
Magister hic virtutium,
Deusque nobis, atque pro nobis homo
Nos [d] *induendo se exuit,*
Æterna jungens homines inter & Deum, d
In utrumque se commercia.
Hic ergo nostris ut suum præcordiis
Vibraverit coelo jubar,
Absterget * *ægrum corporis pigri situm,*
Habitumque mentis innovat: * f. leg. absterget, ob seqq.
Exhaurit omne quod juvabat antea
Castæ voluptatis vice;
Totusque [e] *nostra jure Domini vendicat*
Et corda, & ora, & tempora;

a MS. Lugdunensis codex cum editis 5. *Sederit*, *& blandis*. At omnes alii, *Sedit*, id est, *Placuit*, ut in versu 178. & carm. 24. v. 543. Sic in principio quarti Æneidos.
b Ita MS. codex Regius cum editis Grav. Schot. & Poelm. cum Bad. Ceteri mendose, *Petere fonte*, *nemoribus*, *jugis*.
c Edd. Bad. & Vinet. *summum*.
d Manuscriptus codex Regius, & ed. Schot. in marg. *Nos induendo nomine*. Editi tres in margg. *Nosque exuendo nomine*.
e Editi quatuor, *Totoque*.

AN. 393.

Se cogitari, intelligi, credi, legi,
Se vult timeri & diligi.
Æstus inanes, quos movet vitæ labor
Præsentis ævi tramite,
Abolet futuræ cum Deo vitæ fides.
Quæ, quas videmur spernere,
Non ut profanas abjicit aut viles opes;
Sed ut magis caras, monet
Coelis reponi creditas Christo Deo,
Qui plura promisit datis;
Contemta præsens vel mage deposita sibi
Multo ut rependat foenore.
Sine fraude custos aucta creditoribus
Bonus æra reddet debitor;
Multaque spretam largior pecuniam
Restituet usura Deus.
Huic vacantem, vel studentem, & deditum,
In hoc reponentem omnia,
Ne, quæso, segnem, neve perversum putes,
Nec crimineris impium.
Pietas abesse Christiano qui potest?
Namque argumentum mutuum est
Pietatis, esse Christianum: & impii,
Non esse Christo subditum.
Hanc cum tenere discimus, possum tibi
Non exhibere, id est patri,
Cui cuncta [a] *sancta jura, cara nomina*
Debere me voluit Deus?
Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,
Linguæ, togæ, famæ decus,
Provectus, altus, institutus debeo,
Patrone, præceptor, pater.

Vide Auson. ep. 22. & 23.

Sed, cur remotus tamdiu degam, arguis,
Pioque motu irasceris.
Conducit istud, aut necesse est, aut placet:
Veniale [b], *quidquid horum erit.*
Ignosce amanti, si geram quod expedit:
Gratare, si vivam ut libet.

* Hic olim incipiebat carmen XII.

* *Defore me patriis tota trieteride terris,*
Atque alium legisse vagis erroribus orbem,
Culta prius vestræ oblitum consortia vitæ
Increpitas sanctis mota pietate querelis.
Amplector patrio venerandos pectore motus,
Et [c] *mihi gratandas salvis affectibus iras.*
Sed reditum inde meum genitor te poscere mallem
Unde dari possit. Revocandum me tibi credam,
Cum steriles fundas non ad divina precatus,
Castalidis supplex averso Numine Musis?
Non his numinibus tibi me patriæque reduces.
Quod datur, in nihilum (sine Numine nomina Musas
Surda vocas, & nulla rogas) levis [d] *auferet aura,*
Irrita ventosæ rapiunt hæc vota procellæ,
Quæ non missa Deo vacuis in nubibus hærent,
Nec penetrant superi stellantem Regis in aulam.

a Editi quatuor, *sancto jure*.
b Edd. Lugd. Grav. Poem. & Schot. in margg. cum Sacchino. *Vel aliud horum quidquid est*.
c MS. Regius codex: *Hæ mihi gratandæ salvis affectibus iræ*. Hi 65. versus in MS. Reg. & edit. Bad. locum habent post versum, *Moribus & monitis*.
d Sic legendum me monuit V. C. Nic. Heinsius, refragantibus codicibus in quibus, *hoc feres*.

Si

AN. 393.

Si tibi cura mei reditus, illam aspice, & ora,
Qui tonitru summi quatit ignea culmina coeli,
Qui trifido igne micat, nec inania murmura miscet,
Quique satis coelo soles largitur, & imbres,
Qui super omne quod est, vel in [a] omnia totus ubique [a]
Omnibus infusus rebus regit omnia Christus,
Qui mentes tenet atque movet, qui tempora nostra
Et loca disponit; [b] quod si contraria votis [b]
Constituat nostris, prece deflectendus in illa est
Quæ volumus: quid me accusas? si displicet actus
Quem gero agente Deo, prius est ([c] si fas) reus autor [c]
Cui placet aut formare meos, aut vertere sensus.
Nam mea si reputes quæ pristina, quæ tibi nota,
Sponte fatebor eum modo me non esse sub illo
Tempore qui fuerim, quo non perversus habebar,
Et perversus eram, falsi caligine cernens,
*Stulta Dei sapiens, & mortis * pabula vivens.*
Quo magis ignosci mihi fas, quia promtius ex hoc, * V. N. cxxv.
Agnosci datur, a summo Genitore novari,
Quod non more meo geritur; non arbitror, istis
Confessus dicar mutatæ in prava notandum
Errorem mentis, quoniam sim sponte professus,
Me non mente mea vitam mutasse priorem.
Mens nova me fateor cepit, mens non mea quondam,
Sed mea nunc autore Deo, qui si quid in actu
Ingeniove meo sua dignum ad munia vidit,
Gratia prima tibi, tibi gloria debita [d] cedet, [d]
Cujus præceptis partum est quod Christus amaret.
Quare gratandum magis est tibi quam queritandum;
Quod tuus ille, tuis studiis & moribus ortus,
Paulinus, cui te non inficiare parentem
Nec modo, cum credis perversum, sic mea verti
Consilia, ut sim promeritus Christi fore, dum sum
Ausonii; feret ille tuæ sua præmia laudi,
Deque tua primum tibi deferet arbore fructum.
Unde precor meliora putes, nec maxima perdas
Præmia, detestando tuis bona fontibus orta.
Non etenim mihi mens [e] vaga, sed neque participantum [e]
Vita fugax hominum, Lyciæ qua scribis in antris
Pegaseum vixisse equitem, licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante sophorum
Pro studiis Musisque suis: ut nunc quoque castis
*Qui Christum sumsere animis * agitare frequentant;* * Id est, frequenter agunt.
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in ardua versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti, de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis & amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur,

[a] Ita emendavimus ex MS. codice Vossiano & edit. Poelm. succurrentibus MSS. Lugd. & Reg. & editis Bad. & Vinet. in quibus *regis*, & edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. in quibus legitur, *in omnia* ..... *infusus* ..... *Christus* ..... *qui tempora*. Antea legebatur in editione Rosv.

Qui super omne quod est, & in omni totus ubique
Omnibus infuso rebus agis omnia Christo,
Qui mentes tenes atque moves, qui tempora nostra, &c.

[b] Manuscriptus codex Vossianus in Anglia, *ne quid*.

[c] MS. Voss. cum editis Lugd. Vinet. & Poelm. Grav. & Schot. in margg. *fiat*. Vulgata lectio magis placet.

[d] MS. Reg. & edd. Bad. Poelm. & Vinet. *cedit*.

[e] Manuscriptus Regius codex cum editis Bad. & Schot. in marg. *demens*. Sacchin. an *præcipitantum*?

Quam

AN. 393.

Quam referet certus non desperantibus autor,
Si modo non vincant vacuis præsentia rebus;
Quæque videt spernat, quæ non videt ut mereatur,
Secreta ignitus penetrans coelestia sensus.
Namque caduca patent nostris, æterna negantur
Visibus, & nunc spe sequimur quod mente videmus,
Spernentes varias rerum spectacula formas,
Et male corporeos bona sollicitantia visus.
* id est, placuisse. V. v. 32. *Attamen hæc * sedisse illis sententia visa est,*
Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
Venturi æternum secli, & præsentis inane.
At mihi non eadem cui gloria, cur eadem sit
Fama? fides voti par est, sed amoena colenti,
Virgil. dictū. *Nunc etiam & blanda posito locupletis in acta*
Littoris, unde hæc jam tam festinata locorum,
Invidia est? utinam justus me carpere livor
Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
Non patitur tenerum mens Numine firma pudorem,
Et laus hic contemta redit mihi judice Christo.
Ne me igitur, venerande parens, his ut male versum
Increpites studiis, neque me vel conjuge carpas,
Vel mentis vitio: non anxia Bellerophontis
Mens est, nec Tanaquil mihi, sed Lucretia conjux.
Nec mihi nunc patrii est (ut vis) oblivio coeli,
Qui summum suspecto Patrem, quem qui colit unum,
Hic vere memor est coeli. Cede ergo, pater, nos
Nec coeli immemores, nec vivere mentis egentes,
Humanisque agitare locis; studia ipsa piorum
Testantur mores hominum: nec enim impia summum
Gens poterit novisse Deum; sint multa locorum,
Multa hominum studiis inculta, expertia legum,
a *Quæ regio agresti ritu caret? aut quid a honestis*
Improbitas aliena nocet? Quid tu mihi vastos
*Vasconiæ saltus, & * ninguida Pyrenæi*
V. N. cclxvi. *Objicis hospitia, in primo quasi limine fixus*
Hispanæ regionis agam, nec sit locus usquam
Rure vel urbe mihi, summum qua dives in orbem
Usque patet mersos spectans Hispania soles?
Sed fuerit fortuna, jugis habitasse latronum:
Non lare barbariem regni, mutatus in ipsus,
† *Inter quos † habui socia feritate, colonos.*
Non recipit mens pura malum, neque levibus hærent
Inspersæ fibris maculæ: sic Vascone saltu
Quisquis agit purus sceleris vitam inter iniquos,
Nulla ab inhumano morum contagia ducit
Hospite. Sed mihi cur sit ab illo nomine crimen,
Qui diversa colo, ut colui, loca juncta superbis
Urbibus, & latis hominum celeberrima cultis?
Ac si Vasconicis mihi vita fuisset in oris:
Cur non more meo potius formata, ferinos
* id est, deponeret. V. carm. 14. v. 81. *Poneret * in nostros migrans gens barbara ritus?*
b *Nam quod in b aversis habitacula ponis Hiberis*
Urbibus, & deserta tuo legis oppida versu,
Montanamque mihi Calagurrim & Bilbilim acutis
Pendentem scopulis, collemque jacentis Ilerdæ
Exprobras, velut his habitem laris exsul & urbis

a Ita MS. Voss. & edit. Vinet. Alii, *in istis*. Utraque lectio recepta.

† *Habui*, id est, *habitavi*. Sic *habere* pro *habitare* usurpatum a Prudentio. lib. 2. contra Symmachum v. 299. Vide Heinsium in Notis.

b Ante, erat, *eversis*. Levi facta immutatione reposuimus, *aversis*, id est *remotis*.

Extea

AN. 393.

Extra hominum tecta atque vias: an credis Hibera
Has telluris opes, Hispani nescius orbis,
Quo gravis ille poli sub pondere constitit Atlas,
Ultima nunc ejus mons portio metaque terræ
Discludit bimarem celso qui vertice Calpen?
Bibilis huic tantum, Calagurris, Ilerda notatur; a
Cæsarea est Augusta cui, a cui Barcino amoena,
Et capite insigni despectans Tarraco pontum.
Quid numerem egregias terris & moenibus urbes,
Qua geminum felix Hispania tendit in æquor,
Qua b Betis Oceanum, Thyrrhenumque auget Hiberus, b
Lataque distantis pelagi divortia complet,
Orbe suo finem ponens in limite mundi?
An tibi, mi domine illustris, si scribere sit mens,
Qua regione habites, placeat reticere nitentem
Burdigalam, & piceos malis describere Boios?
*Cumque Marojalicis tua prodigis * otia thermis,* * V. N. ccxxvii.
Inter & umbrosos donas tibi vivere lucos,
Læta locis, & miru colens habitacula tectis:
Nigrantesne casas & c texta mapalia culmo, c
*Dignaque * pellitis habitas deserta Bigerris?* * V. N. ccxxviii.
Quique superba tuæ contemnis moenia Romæ
*Consul, arenosos * num dedignare Vasatus?* * V. N. ccxxix.
Vel quia Pictonicis tibi fertile rus viret arvis, d
Rauranum d Ausonias e huc devexisse f curules e
Conqueror; & trabeam veteri sordescere g panno? f
Quæ tamen augusta Latiaris in urbe Quirini g
Cæsareas inter parili titulo palmatas V.N.ccxxx.
Fulget inattrito longum venerabilis auro, & ccxxxi.
Florentem retinens meriti vivacis honorem.
Aut cum Lucani retineris culmine fundi,
Æmula Romuleis habitans fastigia tectis,
Materiam præbente loco, qui proxima signat,
In Condatino diceris degere vico?
Multa jocis pateant; liceat quoque ludere fictis.
Sed lingua mulcente gravem interludere dentem,
Ludere blanditiis urentibus, & male dulces
Fermentare jocos satyræ mordacis aceto,
Sæpe poetarum, numquam decet esse parentum.

a Ita editiones Constantini, Poelm. & Vinet. cum MS. codice Regio & edd. Schot. Ed. Rolv. ... *Augusta cui Barcinona amena.*

b Prior syllaba in *Betis* perperam corripitur cum diphthongua sit; & priore longa legitur apud Lucanum, Statium, Silium, & omnes poetas. Ut igitur lex metri servaretur legerem:

Qua Bæti Oceanum, Thyrrenumque auges Hibero.

Duos amnes denotat, quorum Bætis in Oceanum, Hiberus in Tyrrhenum mare sese exonerant. Vulgatam tamen retinuimus lectionem, quam Paulini esse arbitramur, cum eam codicum omnium tueatur auctoritas.

c Sic MSS. codices Reg. & Voss. & editi Grav. Poelm. & Schot. in margg. Vide Nic. Heinsium in Notis ad Nasonem. Alii, *tecta*, cum Rolv.

d Tres MSS. codices Lugd. Reg. & Voss. cum editis Grav. Poelm. & Schot. in margg. *Rauranum*. V. N. ccxxx.

e Manuscripti codd. Lugd. & Voss. & edd. Poelm. & Schot. in margg. *heu devexisse*.

f MS. Voss. *secures*; non male. Vide Not. ccxxxi.

g Omnes codices *fano*, seu *phano*. Scribendum utique, *veteri panno*. *Pannus* enim passim apud Scriptores antiquos ponitur pro *centone*, sive pro veste lacera e centonibus consuta. Sic apud Petronium.

Barbara contemtim prælia pannus habet. Et,

Sola pruinosis horret facundia pannis.

Hinc *pannucea Baucis* apud Satyricum. *Pannus* & *purpura* nonnumquam inter se opponuntur, unde adagium, *pannum purpuræ insuere*. Ita & hic *trabea* & *pannus* sunt opposita. Paulinus carm. 21. ad Cytherium v. 477. *Coeunt in unum purpura & panni gregem.* & epist. 29. num. 12. *Vidimus purpuream supellectilem pannis veteribus servientem*.

Namque

AN. 393.

Namque fides pietasque petunt, ut quod mala nectens,
Insinuat castis fama auribus, hoc bona [a] voti
Meas patris affigi, fixumque hærescere cordi
Non sinat, ut vulgus [b] scævo rumore malignum.
Ante habitos mores, non semper, flectere, [c] vitam
Crimen habet: namque est laudi bene vertere. Cum me
Immutatum audis, studium officiumque require.
Si pravo rectum, si relligiosa profanis,
Luxurie parcum, turpi mutatur honestum;
Segnis, iners, obscurus ago: miserere sodalis
In mala perversi: blandam licet ira parentem
Excitet, ut lapsum rectis instauret amicum
Moribus, & monitu reparet meliora severo.
At si forte [d] itidem, quod legi, & quod sequor, audis,
Corda [e] pio vovisse Deo, venerabile Christi
Imperium docili pro credulitate sequentem,
Persuasamque [f] Dei monitis, æterna parari
Præmia mortali, damnis præsentibus emta,
Non reor id [g] sano sic displicuisse parenti,
Mentis ut errorem credat, sic vivere Christo,
Ut Christus sanxit. Juvat hoc, nec pœnitet hujus
Erroris, stultus diversa sequentibus esse
Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
Sit sapiens. Breve [h] quidquid homo est, ut corporis ægri,
Temporis occidui, & sine Christo pulvis & umbra:
Quod probat aut damnat, tanti est, quanti arbiter ipse.
Ipse obit, atque illi suus est comitabilis error,
Cumque suo moriens sententia judice transit.
At nisi, dum tempus præsens datur, anxia nobis
Cura sit ad Domini præceptum vivere Christi,
Sera erit exutis hominis querimonia membris,
Dum levia humanæ metuit convitia linguæ,
Non timuisse graves divini judicis iras,
Quem Patris æterni solio dextraque sedentem
Omnibus impositum Regem, & labentibus annis
Venturum ut cunctas æquato examine gentes
Judicet, & variis referat sua præmia gestis,
Credo equidem & [i] metuens studio properante laboro;
Si qua datur, ne morte prius quam crimine solvar.
Hujus in adventum trepidis mihi credula fibris
Corda tremunt, gestitque anima, id jam cauta futuri,
Præmetuens ne vincla ægris pro corpore curis,
Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
Increpitet tuba vasta polo, non possit in auras
Regis ad occursum levibus se tollere pennis,
Inter honora volans Sanctorum millia cœlo,
Qui per inane leves, neque mundi compede vinctos
Ardua in astra pedes facili molimine tollent,
Et teneris vecti per sidera nubibus ibunt,
Cœlestem ut medio venerentur in aere Regem,
Claraque adorato conjungant agmina Christo.
Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus atris
Sopitum tenebris sterilis deprendat in actu,

[a] Edd. Poelm. & Rosv. *voti*. Heinsius, leg. f. *voti* . . . . *patris*.
[b] Ita MS. Voss. Alii codd. *sæva*, mendose. Vide, *scæva fabula*, carm. 11. v. 44.
[c] Sic omnes codices. Nec male, si legeretur, *vita*.
[d] Ita MS. Voss. & ed. Lugd. Alias, *id idem*.
[e] Sacchinus & N. Heinsius suspicantur legendum *pie*; sed & supra *pio Christo* ep. 32 n 6.
[f] MSS. Lugd. & Voss, *fratr*.
[g] MS. Reg. cum editis quinque, *sancto*.
[h] MS. codex Vossianus *quidquid homo est, homo corporis ægri*.
[i] Ita MSS. Lugd. & Voss. cum edit. Vinet. Alii, *metuo*.

Tem-

AN. 393.

Tempora sub vacuis ducentem perdita curis.
Nam quid agam? lentis si dum conniveo votis,
Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
Et subitis Domini cœlo venientis aperto
Præstrictus radiis, [a] obscura & tristia noctis
Subfugia illato confusus lumine quæram?
Quod mihi ne pareret vel diffidentia veri,
Vel præsentis amor vitæ, rerumque voluptas,
Curarumve labor, placuit prævertere casus
Proposito, & curas finire superstite vita;
Commissisque Deo ventura in secula rebus,
Exspectare trucem securo pectore mortem.
Si placet hoc, gratare tui spe divite amici:
Si contra est, Christo tantum me linque probari.

POEMA XI. *

Scriptum sub finem anni 393.

Secundæ Ausonii epistolæ respondet carmine sequenti:

AUSONIO PAULINUS.

CONTINUATA *meæ durare silentia linguæ,*
Te numquam tacito memoras; placitamque latebris
Desidiam exprobras; neglectæque insuper addis
Crimen amicitiæ; formidatamque jugalem
Objicis, & durum jacis in mea viscera versum.
Parce, precor, lacerare tuum, nec amara paternis
Admiscere velis, ceu melli absinthia, verbis.
Cura mihi semper fuit, & manet, officiis te
Omnibus excolere, affectu observare fideli.
Non umquam tenui saltem tua gratia nævo
Commaculata mihi est; ipso te lædere vultu,
Semper & incauta timui violare figura.
Cumque tua accessi venerans, mea cautius ora
Composui, & læto formavi lumine frontem;
Ne qua vel a tacito contractam pectore nubem
Duceret in sanctum suspicio falsa parentem.
Hoc mea te domus exemplo coluitque colitque,
Inque tuo tantus nobis consensus amore est,
Quantus & [b] in Christo connexa mente colendo.
Quis tua, quæso, tuis obduxit pectora livor?
Quo rumore [c] pias facilis tibi fama per aures
Irrupit pepulitque animum contraque vetustam
Experta pietate fidem nova vulnera movit,
Læderet ut natis placidum malesuada parentem?
Sed mihi non fictæ mens conscia simplicitatis,
Nec patris inculti pietas rea, respuit omne
Immeritum, & falso perstringi crimine non fert;
Immunis [d] vero, gravius violatur iniquo
Vulnere, tam tenera offensæ, quam libera culpa.
Discussisse jugum quereris me, quo tibi doctis
Junctus eram studiis. Hoc nec gestasse quidem me
Assero: namque pares subeunt juga: nemo valentes
Copulat infirmis; neque sunt concordia frena,
Si sit compulsis mensura jugalibus impar.
Si vitulum tauro, vel equum committis onagro,

a Non displiceret, *obscura .... noctis*; ut carm. 5. v. 15.
b Edit. quinque cum MS. codice Lugd. *in Christum connexa mente colendum*.
c Manuscriptus codex Regius, *pium*.
d Edd. 5. *merito*.

AN. 393.

a V. N. CCXXXII.

Si confers fulicas cygnis, & a aedona parræ;
Castaneis corylos, æquas viburna cupressis,
Me compone tibi: vix Tullius & Maro tecum,
Sustineant æquale jugum; si jungar amore,
Hoc tantum tibi me jactare audebo jugalem;
Quo modicum sociis magno contendit habenis
Dulcis amicitia æterno mihi fœdere tecum,
Et paribus semper redamandi legibus æqua.
Hoc nostra cervice jugum non scæva resolvit
Fabula, non terris absentia longa diremit.
Nec perimet, toto licet abstrabar orbe, vel ævo.
Numquam animo divisus agam; prius ipsa recedet
Corpore vita meo, quam vester pectore vultus.
Ego te per omne, quod datum mortalibus
Et destinatum seculum est,
Claudente donec continebor corpore,
Discernar orbe quolibet,
Nec orbe b longe, nec remotum lumine,
Tenebo fibris insitum,
Videbo corde, mente complectar pia
Ubique præsentem mihi.
Et cum solutus corporali carcere,
Terraque provolavero,
Quo me locarit axe communis Pater,
Illic quoque te animo geram.
Neque finis idem, qui meo me corpore,
Et amore laxabit tui.
Mens quippe, lapsis quæ superstes artubus
De stirpe durat cœliti,
Sensus necesse est simul & affectus suos
Teneat † æque ut vitam suam,
*Et ut mori, sic oblivisci * non capit,*
Perenne viva & memor.

† sic. poet.
* id est, non potest. V. carm. 9. v. 23.

POEMA XII. *

* Alias XIV. quod autem 12. erat, nunc 10. Scriptum anno 394. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN I.

In eo carmine, quod scripsit in Hispania 14. Januarii die anno 394. paulo ante quam Nolam peteret, auxilium S. Felicis implorat, ut ad eius tumulum incolumis pervenire possit.

INCLITE c *Confessor, meritis & nomine Felix,*
Mens pietate potens, summi mens accola cœli,
Nec minus in totis experta potentia terris
Qui Dominum d Christum constanti voce professus,
Contemnendo truces meruisti evadere pœnas,
Devotamque e animam tormenta per omnia Christo,
Sponte tua jussus laxatis reddere membris,
Liquisti vacuos rabidis lictoribus artus,
Vectus in æthereum sine sanguine Martyr honorem,
O pater, o domine, indignis licet, annue servis,
Ut tandem, hanc fragili trahimus dum corpore vitam,

a MS. codex Regius & tres editi in margg. *pica*. V. N. 232.
b Edd. Lugd. Schot. & Vinet. *longum*. Poelm. *longo*. Sacchinus, forte: *Nec ore longe*, nam *orbe* præcessit vel *Nec orbe longe, nec remotum limine*.
c Hi tres primi versus, quos exhibet editio Rosv. desiderantur in MS. codice Germanensi notato num. 540. Secundus & tertius desunt in editis quinque.
d Manuscriptus Germanensis codex notatus num. 540. *Jesum non victa voce*.
e Tres sequentes versus cum 15. 16. 17. 19. 20. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 29. & 30. abiunt ab editis quinque.

Sedibus

AN. 393.

Sedibus optatis, & qua requiescis in † aula,
*Hanc liceat celebrare diem, pia reddere * coram*
Vota, & gaudentes inter gaudere tumultus.
Sit jam, quæso, satis merita impietate tulisse
Hanc pœnam tot jam, quot te sine viximus, annis,
Sede tua procul, heu! quamvis non mente remoti.
Jam desideriis immenso tempore fessis
Consule: jam vel sero memor miserere tuorum:
Perque orbem, magni qui nos [a] procul æquore ponti
Disparat, obtritis quæ nos inimica retardant,
Pande vias faciles: &, si properantibus ad te
Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
Fortior adversis, & amicos provehe cursus.
Seu placeat telluris iter, comes aggere tuto
Esto tuis; seu magna tui fiducia longo
Suadeat ire mari, da currere mollibus undis,
Et famulis famulos [b] a puppi suggere ventos,
Ut Campana simul Christo duce littora vecti,
Ad tua mox alacri rapiamur culmina cursu,
Inque tuo placidus nobis sit limine portus.
Illic dulce jugum, leve onus, blandumque feremus
Servitium sub te [c] domino; etsi justus iniquis
Non egeas servis, tamen & patiere, & amabis
Qualescumque tibi Christo donante dicatos,
Et foribus servire tuis; tua limina mane
Munditie [d] curare sines, & nocte vicissim
Excubiis servare piis; & munere in isto
Claudere promeritam defesso corpore vitam.

† V. carm. 32. v. 344.
* V. carm. 13. v. 9.

POEMA XIII *

* Alias XVII. quod autem 13. erat, nunc 21. Scriptum anno 395. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN II.

S. Felici gratias agit quod ejus auxilio salvus Nolam pervenerit; & describit populi concursum ad S. Felicis tumulum in festo illius die.

Felix, hoc merito, quod nomine; nomine & idem,
Qui merito; redit alma dies, qua te sibi summus
*Adscivit patriam confessum Christus in * aulam,*
Tempus adest, plenis grates tibi fundere votis.
O pater, o domine, indignis licet optime servis,
Tandem exoratum est, [e] inter tua limina nobis
Natalem celebrare tuum. Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo sollennibus istis
*Coram vota tibi * coram mea corda dicavi,*
Ex illo qui me terraque marique labores
Distulerint a sede tua procul orbe remoto,
Novisti; nam te mihi semper ubique propinquum,
Inter dura viæ, vitæque incerta, vocavi.
Et maria intravi duce te, quia cura pericli
Cessit amore tui, nec te sine: nam tua sensi
Præsidia, in Domino superans maris aspera Christo:

* V. carm. 32. v. 344.
* V. carm. 13. v. 13.

a MS. Germ. *tanto*.
b Editi codd. quinque, *a puppibus aggere*.
c Manuscriptus codex Germanensis, *domini*.
d MS. Germ. *Munditiis*.
e Reposuimus, *inter*, ex MS. codice Germanensi & editis quinque. Rosvevdus correxerat, *intra*. Sed & *inter viscera* in vetustioribus MSS ad Prudens. Cathemer. hymn. 4. v. 20. legi asserit Heinsius in Notis, non *intra*.

AN. 396.

a

Semper [a] eo & terris te propter tutus & undis.
(Hunc, precor, æternu pietate & pace serenum
Posce tuis, cujus magno stas nomine Felix.
Nunc juvat effusas in gaudia solvere mentes:
Cara dies tandem quoniam hic præsentibus orta est,
Semper & æternum nobis celebrata per orbem,
Quæ te sacravit terris & consulit astris.)
Ecce vias vario plebs discolor agmine pingit:
Urbes innumeras una miramur in urbe.
O felix Felice tuo tibi præsule Nola,
Inclita cive sacro, coelesti firma patrono,
Postque ipsum titulos Romam sortita secundos.
Quæ prius imperio tantum, & victricibus armis,
Nunc & apostolicis terrarum est prima sepulcris.
Sis bonus o felixque tuis, Dominumque potentem
Exores, liceat placati munere Christi,
Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
In statione tua placido consistere portu.
Hoc bene subductam religavi littore classem;
In te compositæ mihi fixa sit anchora vitæ.

* *Alias* XVIII. quod autem 24. erat, nunc 22. *Scriptum anno 396. die 14. Januar.*

POEMA XIV. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN III.

S. Felicis potentiam adversus dæmones ostendit, ejusque apud Deum intercessionem implorat.

* V.Beleth. div. Offic. cap. 4.
† Sic MSS.

VENIT festa dies cœlo, celeberrima terris,
*Natalem * Felicis agens, qua corpore terris*
Occidit, & Christo superis est natus in astris,
Cœlestem † nanctus sine sanguine Martyr honorem.
Nam Confessor obit, pœnas non sponte lucratus,
Acceptante Deo fidam pro sanguine mentem;
Qui cordis taciti scrutator, ferre paratos
Æquiparat passis, sat habens interna probasse,
Supplicium carnis justa pietate remittit,
*Martyrium sine cæde placet, * ([b] si prompta ferendi*
Mensque fidesque Deo calcat,) passura voluntas
Sufficit, & summa est meriti, testatio voti.
Ergo dies, tanto quæ munere [c] rettulit altu
Felicem cœlo, sacris sollemnibus ista est:
Nam post solstitium, quo Christus corpore natus
Sole novo gelidæ mutavit tempora brumæ,
Atque salutiferum præstans mortalibus ortum,
Procedente die secum decrescere noctes
Jussit, ab hoc quæ lux oritur vicesima nobis
Sidereum meriti signat Felicis honorem.
Denique nil impar his, qui fudere cruorem,
Testibus, & titulo simul & virtute [d] recepta,
Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit.
Nam sibi Felicem cæcis incumbere pœnis,
Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,

b

c

d *Suspirans.*

a Editi quidam, *Semper ego*. Post hunc versum addidimus sex sequentes ex MS. Germanensi codice pervetusto. Septem alii subsequentes, qui desunt in editis quinque, exstant in eodem MS. codice.
b Hunc versum addidimus ex MS. codice Germanensi.
c Idem codex MS. *condidit*.
d Manuscriptus Germ. codex, *recepsi*, non male.

Ocu-

AN. 398.

Occultasque cruces gemitu testantur aperto,
Velatamque oculis mortalibus, at manifestum
Auribus, & multo præsentem numine produnt,
Cum captiva intra deprensi corpora, Christum
In Sancto fulgere suo clamantque probantque,
Membrorum incussu tremuli, capitumque rotata,
Tormentisque suis, sed non sua corpora torquent,
Clamantes proprios aliena per ora dolores
Orantum veniam: latet ultor, pœna videtur.
Tum si quos graviore malo violentior hostis
Vinxerit, ista dies divino munere solvit.
Cernere tunc passim est sacra purgata medela
*Pectora * liminibus sterni, jam mente refectos,* * V. N. ccxxiii.
Gratantes jam voce sua: concurrit biantum
Turba tremens hominum; mixtæ inter gaudia cunctis
Prosiliunt lacrymæ: præsens Deus omnibus illic
Creditur: immensi Felix est gloria Christi.
Alma dies magnis celebratur cœtibus, (a omnes a
*Vota dicant sacris * rata postibus; omnia gaudent* * V. carm. 5. v. 58. & carm. 16. v. 10.
Terrarum & cœli,) ridere videtur apertis
Æthera polis: verum spirare silentibus aura
Flatibus, & lætum plaga cingere lactea cœlum.
Nec modus est populis coeuntibus agmine denso,
Nec requies; properant in lucem a nocte, diemque
Exspectare piget; votis avidis mora noctis
Rumpitur, & noctem flammis funalia vincunt,
Stipatam multis unam juvat urbibus urbem
Cernere, totque uno compulsa examina voto.
Lucani coeunt populi, coit Appula pubes,
*Et Calabri, & cuncti quos adluit * æstus uterque,* * id est, mare.
Qui læva & dextra Latium circumsonat unda:
Et qua bis ternas Campania læta per urbes
Ceu propriis gaudet festis, quos mœnibus amplis
Dives habet Capua, & quos pulcra Neapolis, aut quos
Gauras alit, læta exercent qui Massica, quique
Ufentem Sarnumque bibunt, qui sicca Tanagri,
Quique colunt rigui felicia culta Galesi,
Quos Atina potens, quos mater Aricia mittit.
Ipsaque cœlestum sacris procerum b monimentis d
Roma Petro Pauloque potens, rarescere gaudet
Hujus honore c diei, portæque ex ore Capenæ c
Millia profundens ad amicæ mœnia Nolæ,
Dimittit duodena decem per millia denso
Agmine: confertis longe latet Appia turbis.
Nec minus, ex alia populis regione profectis,
Aspera montosæ carpuntur strata Latinæ,
Quos Præneste altum, quos fertile pascit Aquinum:
Quosque suburbanis vetus Ardea mittit ab oris,
Quique urbem liquere Cales, geminumque Teanum,
Quam gravis Auruncus, vel quam colit Appulus asper:
Hac & olivifero concurrit turba Venafro,
Oppida Samnites duri montana relinquunt.
Vicit iter durum pietas, amor omnia Christi
Vincit, & alma fides: animisque locisque rigentes
*Suadet acerba pati, simul aspera * ponere corda.* * id est, deponere V. carm. 17. v. 248.
Una dies cunctos vocat, una & Nola receptat,
Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis;

a Hic versus additus est ex MS. codice Germ. Ante erat, *cœtibus, ma Gaudent terrarum, & ridere,* &c.
b Ita MS. Germ. cum editis Grin. & Poelm. Alii, *monumentis*.
c Sic MS. Germ. codex cum ed. Schot. in marg. per synalepham; & hæc non est usitata. Ante erat *Dei* in editis quinque, quod favet nostræ lectioni; in ed. Rosv. *die*, nullo sensu.

Credas

AN. 396.

Credas innumeris ut moenia dilatari
Hospitibus; sic Nola [a] *assurgit imagine Romæ.*
([b] *Tu quoque post Urbem titulos sortita secundos?*
Nam prius imperio tantum & victricibus armis,
Nunc & apostolicis terrarum est prima sepulcris.)
Tu quoque perpetuas duplici sub honore coronas,
Ante sacerdotis, post martyris, omne per ævum
Felicis complexa tui, gemino bene coelum
Contingis merito divini mater amici.
Te prius alma pio celebrans altaria cultu
Presbytee instituit, placido & moderamine rexit.
[c] *Hinc quoque perpetuo decorat te nomine Felix.*
Namque tuo meritum in gremio sacratus honorem,
Ducit odorifero pia conditus ossa sepulcro.
*Aurea nunc niveis ornantur limina * velis,*
Clara coronantur densis altaria lychnis.
*Lumina ceeatis adoleatur odora * papyris;*
*Nocte * dieque micant, sic nox splendore diei*
Fulget: & ipsa dies coelesti illustris honore,
Plus [d] *micat innumeris lucem geminata lucernis:*
Nos quoque felices, quibus istum cernere coram
Et celebrare diem datur, & spectare Patroni
Pæmia; præstantique suis tam grandia Christo
Gratari, & lætos inter gaudere tumultus.
Ferte Deo pueri laudem, pia solvite vota,
Et † pariter castis date carmina festa choreis,
*Spargite * flore solum, prætexite limina sertis:*
Purpureum ver spiret hiems, sit florens annus
Ante diem, sancto cedat natura diei.
Martyris ad tumulum debes & terra coronas.
Ast illum superi sacra gloria luminis ambit,
Florentem gemina belli pacisque corona.
Hunc, precor, æteena nobiscum pace serenum
Posce diem, hoc iterum liceat gaudere reverso;
Annuaque hic & vota tuis & carmina festis
Reddere placati tranquillo numine Christi.
Hic amor, hic laboe est nobis; hæc vota tuorum
Suscipe, commendaque Deo; ut cum sedula cura
Servitium nostrum longo tibi pendeeit ævo,
Tunc demum [e] *placidos pietate laboris alumnos*
Absolvas [f] *mitente manu; positasque tuorum*
Ante tuos vultus animas vectare paterno
Ne renuas geemio Domini fulgentis ad ora:
Quem bonitate pium, sed majestate teemendum,
Exora, ut precibus [g] *plenis meritisque redonet*
Debita nostra tuis, cum tu quoque magna piorum
Portio, regnantem Felix comitaberis Agnum:
Posce ovium grege nos statui, ut sententia summi
Judicii hoc quoque nos iterum tibi munere donet,
Ne male gratatis lævos adjudicet hoedis,
Sed potius [h] *dextra positos in parte,* [i] *salutis*
Munifico pecori, laudatisque adgreget agnis.

* V. N. ccxxxiv.

* V. N. ccxxxv. & ccxxxvi.

† id est, simul V. carm. 15. v. 334.

* N. ccxxxvii.

a MS. Germ. *adsurgit*.

b Hi tres versus desiderantur in MS. codice Germanensi. Ii paucis quibusdam vocibus immutatis jam reperiuntur in Natalitio carmine 2. S. Felicis. v. 28. 29. & 30.

c Manuscriptus German. codex cum editis Grav. & Schot. *Nunc*.

d MS. Germ. *vicet*.

e Manuscriptus codex Germ. *placitos*.

f Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice & editis quinque. Edit. Rosv. *Absolvat*.

g MS. Germ. *lenis*.

h MS. Germ. cum editis quinque *dextra*. Vitiata Rosv. editionis interpunctio *in parte salutis, Munifice pecori*.

i MS. codex Germanensis, *piorum*.

POE-

AN. 397.

POEMA XV.*

* Alias XIX. quod autem 15. erat, nunc 32. Scriptum anno 397. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATAL. CARM. IV.

S. Felicis genus & originem describit, & sancta ejus munia in Ecclesia.

ANNUA vota mihi remeant, simul annua linguæ
Debita, natalis tuus, o clarissime Christo
Felix, natali proprio mihi carior; in quo
Quamlibet innumeris sint gaudia publica turbis.
Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses,
Æternis dignate Deo comes ire triumphis;
Sed quia nos inopes a justi indignosque salutis id est, injustitiæ.
Sic voluit ditare Pater bonus, ut male ditet
Criminibus versa in melius vice divitiarum,
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, & pro
Nobilibus titulis & honoribus omnia vanis,
Felicem caperemus [b] *opes, patriamque, domumque.* b
Tu pater, & patria, & domus, & substantia nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus; hoc bene foti
Crescimus, inque aliam mutantes corpora formam,
Terrena exuimur stirpe; & subeuntibus alis
Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus, in te
Blandus & indignis, & dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo & nobis sollennis habenda,
Quæ tibi natalis; quia te mala nostra abolente
Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.
Surge igitur cithara, & totis intendere fibris,
Excita vis animæ tacito mea viscera cantu,
Non tacita cordis testudine, dentibus ictis,
Pulset amor linguæ, plectro [c] *lyra personet oris.* c
Non ego Castalidas vatum phantasmata Musas,
Nec surdum Aonia Phœbum de rupe ciebo;
Carminis incentor Christus mihi: munere Christi
Audeo peccator [d] *sanctum & cœlestia fari.* d
Nec tibi difficile, Omnipotens, mea solvere doctis
Ora modis, qui muta loqui, fluere arida, solvi
Dura jubes. Tu namque asinam reboare loquendo, Num. 22. 28. Psalm. 8. 3.
Perfectamque tibi lactentes condere laudem
Fecisti, & solidam solvisti in flumina rupem,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Jussisti, deserta rigans in spem populorum,
In quorum arentes animas pia gratia fluxit,
Quos Christus vivo manans petra fonte refecit.
Unde ego pars hominum minima, isto munere fretus,
Roris, Christe, tui vivos precor atrius haustus.
Da verbum de fonte tuo; tua non queo fari
Te sine; namque tui laus Martyris, & tua laus est;
Qui facis Omnipotens homines divina valere,
Fortiaque infirmis superans, de carne triumphas,

a MS. codex Germ. *æqui*.
b *opes*. Sic MSS. duo Germ. & Schot. in marg. & recte, pro *substantia*, ut in sequenti versu, & jam præcessit *opibus*. Legitur quoque Natal. 8. S. Fel. v. 356. *Felicis opes*.
c Ed. Rosv. *cor*.
d MS. 1. Germ. *sancta*.

Aerios

AN. 397.

Aerios [a] *proceres vincens in corpore nostro.*
Quare ades, ut duce te repetens ab origine pergam
Felicem narrare tuum, cui nobile ductum
Ex oriente genus: nec enim magis altera tellus
Felicis patriam decuit, quam quæ patriarchas,
Quæque pios tulerat, Christi sacra vasa, prophetas.
Unde & apostolicis fundens sua [b] *flumina linguis,*
Totum Evangelii sonus emanavit in orbem.
Debitus inde Deo Felix, genitore profecto
Italiam necdum genitus, tamen in patre venit:
Civis ut affectu nostris oriretur in oris;
Nec cuiquam natum nisi nobis se meminisset.
Sic pater Abraham Domini præcepta secutus,
Mutavit patrias externo cespite terras,
([c] *Deposuitque sacrum Chananæis semen in arvis;*
Unde peregrinas subeunte propagine terras,)
Mystica Felicem nobis transmisit origo,
Quem perfecta fides illa radice profectum
*Prodidit, ut nobis esset pia vena * fidei.*

* V. N. 334.

Felix nunc etiam posita cum carne quiescit,
Spiritus in Christo vivens, operantibus alta
Virtutis meritis Abrahæ semine mutat
Duritiam lapidum, quos suscitat in bona vitæ.
Hac igitur genitore Syro generatus in urbe,
Dilectam coluit patriæ sub imagine Nolam,
Sede beans placita: multoque relictus in auro,
Dives opum viguit, quamvis non unicus heres.
Hermia cum fratre sui cognomine patris
Terrenas divisit opes; cœlestia solus
Obtinuit Felix; geminos sententia discors
*Divisit fratres: Hermian mundus *, abegit,*

* id est, rapuit.

Felicem Christus sibi sustulit: ille caduca
Maluit, hic [d] *solida: præsentibus ille cohæsit,*
Iste solum cœlo vertit, patrimonia regnis:
Ille heres tantum proprii patris, iste coheres
Christi. Sed quis tam variam miretur ab uno
Sanguine progeniem, veterum inter sancta parentum
Pignora qui relegat populorum stirpe duorum
Fœcundam pugnas uteri doluisse Rebeccam?
Conquestamque Deo gravidi luctamina ventris?
Cum jam tunc fremeret sanctæ intra viscera matris,
Quæ nunc intra uterum mundi discordia sævit.
Hispida Judæis [e] *hirti sectantibus Esau*
Perfidia, addictis populo servire minori.
At nobis levem per [f] *lenia pacis Jacob,*
Qua via lucis agit, meliore sequentibus ortu.
Ergo pari dispar fratrum de sanguine sanguis:
Hermias, velut asper Edom terrena secutus,
Squaluit in vacua captivus imagine mundi,
Duraque Idumæi prælegit [g] *rura parentis,*

[a] Hic versus desideratur in uno Germanensi codice MS. Alter, *Aerios proceres*, recte, id est, *dæmones*. Sic amat loqui Paulinus; in epistola enim 24. ad Severum num. 14. *hostis aerii*; & in epist. 23. ad eumdem n. 20. *principum aeris hujus*. Alias, *Assyrios proceres*.

[b] Edit. Rosv. *fulmina*, refragantibus aliis MSS. & editis codicibus. Utraque lectio bona.

[c] Hi duo versus adduntur ex MSS. codicibus 2. Germ.

[d] Hic Paulinus syllabam natura brevem, positione longam fecit ob duas subsequentes consonantes. Vide eamdem licentiam carm. 24. v. 508.

[e] Sic MSS. codices. At editi, *hirtis sectantibus, Esau*, mala interpunctione. Sed quid sibi vult, *Hispida Perfidia?* Num forte legendum, *perfidia?*

[f] Ita MSS. codices Germ. cum ed. Schot. Alii, *lævia*.

[g] Sic restituimus ex veteri Badiana editione. Alias *jura*.

In

In gladio vivens proprio, vanæque laborem
Militiæ sterilem tolerans, qui Cæsaris armis
Succubuit, privatus agens ad munia Christi.
At meus æterni satus arma capessere Regis,
In patris Israel migravit nomina Felix:
Seseque a puero pia mens coelestibus edens,
Instituit servire Deo; nec gratia pauper
Adfuit, & quantum sitiebat corde capaci
Lucis hians animus, tam largiter influa traxit
*Dona Dei. Primis * Lector servivit in annis.*
Inde gradum cepit, cui munus voce fideli * V. N. cccxxxvIII.
Adjurare Malos, & sacris pellere verbis.
Quod quia perspicua meriti virtute [a] gerebat, a
Jure sacerdotis veneranda insignia nanctus;
Mente loco digna meritum decoravit honorem. b
Sed ne sola [b] sacrum caput infula comeret illi,
Exstitit & potior geminandæ causa coronæ.
Dira profanorum rabies exorta furorum;
*Cum pia sacrilego quateretur * Ecclesia bello,* * V. N. cccxxxix.
Præcipueque illos populo deposceret omni
Impietas, quorum pietas insignior esset:
Tunc senior sanctis [c] Nolanam legibus urbem c
Maximus [d] eplacido [e] formabat episcopus ore, d e
Presbytero Felice potens; quem mente paterna f
Complexus veluti natum, sedisque [f] fovebat g
Heredem; subita [g] sed tempestate fugatus,
Non cedente fide, petiit deserta locorum.
Tunc magis atque magis, quæsito antistite, felix
*Claruit oppositus gladiis, solusque * fidei* * V. N. cccxxxiv.
Invidia affectus: nec spectabatur honore; * V.N. 334.
*Major honore fides tantum quia causa * fidei.*
Tunc petitur, sua cum draco lividus excitat arma,
Proruere id cupiens, quo surgimus, & cadit ipse.
Ergo truces poenas, fugiente antistite, solus,
Vel primus de plebe, quasi de corpore vertex,
Competitur Felix. Hunc omnes vincere certant;
Et quasi præcelsam obsessis in moenibus arcem
Facta mole petunt; cujus munimine victo
Cetera jam facili cadat urbs [h] prostrata ruina. h
O digna insidis dementia! creditur uno
Exstinguenda fides, totus quam credidit orbis.
Heu misera impietas! infernis cæca tenebris,
Quo ruis? in quem tela moves? an credis in uno
Mortali constare Deum? &, si corpora solvas,
Vim simul & mentem divinam posse aboleri?
Quæ mundi per membra meat, qua nasceris ipse,
Indignusque aleris, cujus de numine pendet
Vincere vel vinci; cujus virtute vel unus

a Ita emendavimus ex duobus MSS. Germ. & sic Sacchinus legendum censebat. Ante erat, *regebat*, male; non enim dicitur, *exercitata munus regere*.

b Sic restituimus ex MSS. codicibus 2 Germ. Ante erat:
Sed ne sola vero sacrum caput infula valet.
Aldhelmus carm. de Paulo apostolo:
Infula virgineo quem comis sacra pudore.
Ita enim scribendum e membranis admonet V. C. J. F. Gronovius in Ecclesiast. Observat. c. 15. Aldhelmus de Eustochio:
Infula quam nitida comebat casta juventa.

c MS. 1. Germ. *Nolam qui*.

d Ita MSS. codices duo Germ. & edd. Grav. & Schot. in margg. Alii, *& placido*.

e Sic MS. codex unus Germ. cum edd. Grin. & Poelm. MS. alter Germ. *firmabat*. Alii, *formavit*.

f Alias *vovebat*. V. N. CCXL.

g MS. codex unus Germ. *sub tempestate*.

h Ita MSS. duo codices Germ. Editi, *constrata*.

AN. 397. *Fortior innumeris: pietate armatus inermi,*
Armatos ferro, sed inermes pectora Christo,
a *Prosternit [a] superante fide, quæ conscia veri*
Cælestis, vitam præsenti morte futuram
Comparat, & victo victricem corpore mentem
Læta Deo referens gaudentibus invehit astris.
Quid juvat ergo pium tanta quod mole furoris
Felicem vesane petis? manet intus operto
Mens invicta Deo; nec jam tibi sola resistit
Terreni natura hominis: Deus ipse repugnat
*Quem petis, atque tuis * serpens antique venenis*
* V. N. LIX. *Ipse offert se per famulorum corpora Christus,*
Teque tuis nectens laqueis, in cæde suorum
Sternit, per mortis speciem de morte triumphans.
Sed fera corda [b] suus stimulis furialibus error
b *Sanguinea flagrare siti, sanctumque cruorem*
Urgebat, veluti sceleris deposcere palmam.
Ergo ubi sacrilegos excepit Nola furores,
c *Intentosque [c] piis expavit civibus enses,*
Quæritur excussa Felix venerandus in urbe.
Nec refugit, celso jam spirans sidera flatu,
Et tacitis acueat stimulis in prælia mentem,
Impavidus trepidum servabat pastor ovile,
Joh. 10. 15. *Exemplo Domini, promptus dare pro grege vitam.*
Ergo alacer sævos perstat quasi murus in hostes;
Et canis, florente fide, revirescit in annis,
Totus in astra animo, Christi memor, immemor ævi,
Corde Deum gestans, & plenus pectora Christo.
Nec jam se capit ipse; sacer majorque videri,
*Sidereumque * oculis & honorem fulgere vultu.*
Illicet arripitur gaudens; sævisque furentum
* lic. poet. V. carm. 25. v. 98. *Protrahitur [d] manibus, sed (qui mos hostis iniqui,*
Cui potior labor est [e] animas quam corpora nostra
d *Perdere,) dilatum gladio terroribus ante*
e *Tentat, & in mortem surgit gradibus pœnarum.*
Primus supplicii de carcere texitur ordo.
Ferrea junguntur tenebrosis vincula claustris;
*Stat manibus colloque chalybs, nervoque * rigescunt*
* V. N. CCXLI. *Diducente pedes: sternuntur fragmina testæ,*
Arceat ut somnum pœnalis acumine lectus.
Nec requie tamen est vacuus, nec luminis expers
Confessor, cui jam sociatus in omnia Christus
Compatitur, virides gravior cui poena coronas
Multiplicat; spatiante polum qui mente peragrat.
Seque ipsum, vincto quamvis in corpore, liber
Spiritus antevolat summi in penetralia Christi,
Præmeditante anima certis sua præmia votis.
Ergo beata sacris Felicem passio poenis
Urgebat gravibus vinclis & carcere cæco:
Quantasque ex homine induerat caro subdita poenas,
Tantas a Christo recipit patientia palmas.
*Maximus interea * solis in montibus æger,*
* V. carm. 26. v. 28. *Contentus fugisse manus feraliaque ora*
Carnificum, diversa, at non leviore, ferebat
Martyrium cruce, quam si ferro colla dedisset.

a Sic MS. unus Germanensis. Alii codd. *Prosternet*. Vide seqq.
b MSS. duo & editi quinque, *fuit*. Alii, *suus*.
c Sic emendavimus ex duobus MSS. codicibus Germ. Ante erat, *Internosque . . . . ensis*.
d Ita emendatum ex MSS. duobus Germ. & ed. Schot. At alii, *Pertrahitur*. Correctio nostra confirmatur ex epist. 29. ad Severum. num. 21.
e Sic MSS. duo Germ. Alias, *animos*.

Mem-

Membraque tormentis, aut ignibus: acrior illam * NA. 397.
Cura sui gregis urit & afficit; uritur igne
Frigoris, & gelido coeli de rore rigescit,
Panis inops tectique simul, noctemque diemque
Pervigil intentu jungit prece tempus utrumque.
Dumosa dum strutus humo compungitur artus
Sentibus, & mentem curis, intusque forisque
Dimicat, & rursus spinas in corpore perfert,
Tristitiæ patitur spinas in pectore mæsto.
Duris duro tegens, cruciatu mentis acerbo
Membrorum tormenta levat, sensumque doloris
Corporei ª excludit cordis dolor. Attamen ægra a
Materies terræ (licet inconcussa maneret
Vis animæ, ᵇ spernente fide labentia carnis,) b
Victa hieme atque fame, duroque attritu cubili,
Deficiente suam linquebat corpore mentem,
Altius e vacuis fessi senis hausta medullis
Frigora pellebant glaciato sanguine vitam.
Motu Patris summi pietas antistite tanto,
Non tulit obscuro consumi funere corpus.
Quamquam & ut Eliam, ᶜ sic istum pascere posset, c
Esciferas volucres jejuna per avia mittens;
Posset & ut Mosen secreto operire sepulcro.
Sed soli hoc dederat Deus uni munus amico,
Arcana tellure tegi, quia jure decebat.
Tantus honos illud corpus, quod comminus ore
*Fulserat, & sermone Dei, ut * mortalia functus*
Jura, Deo ᵈ tantum frueretur teste sepulcri. * V. carm. 32. v. 15.
Ergo Sacerdotem Confessoremque sereno
Lumine respiciens, tacitis tabescere silvis
Non tulit ulterius mitis Pater; & quia digno
Condignum comitem meritis sociare parabat,
Felicem numero de carceris eligit omni,
Cujus id apponat meritis opus, ut senis almi
Membra levet, revocetque animam, rebebatque refotum,
Attonitisque ovibus cari solatia reddat
Pastoris. Venit ergo micans jam nocte silenti
Angelus, & tota vinctorum in plebe reorum
Felicem solum, pietas cui sancta reatum
Fecerat, alloquitur: fugit atri carceris horror. 1. Pet. 2. 19. & 3.14.
Voce simul sacri Felix, & luce ministri
Excussus tremit, & verbum trahit aure fideli.
Ac primum, velut eludentis imagine somni
Accipiat mandata Dei, stupet anxius: & se
Causatur non posse sequi prohibente catena,
Insuper & claustro simul & custode teneri
Carceris obsessi. Sed vox divina morantem
Increpitans, jubet excussis assurgere vinclis.
Et subito, ut molles manibus fluxere catenæ,
Sponte jugo cervix ferrato exuta levatur,
Prosiliuntque pedes laxato caudice nervi.
Mira fides! fulvis reserato carcere claustris,
Sopito custode, fores interritus exit,
*Perque ipsos * via fit, per quos via clauditur; ibat* * Virgil.
*Angelus, & tacitæ * per amica silentia noctis*
Lux & iter Felicis erat. Nonne unus in omni
Christus adest sancto? sicut viget omnibus idem

a MS. codex unus Germ. *Corporis*.
b MS. 1. Germ. *superante*. Utraque lectio bona,
c Manuscriptus codex 1. Germ. *sanctum quoque*,
d Sic emendatum ex MSS. codicibus duobus Germ. Ante erat, *tamen*, nullo sensu.

AN. 397.

Spiritus in Christo genitis, sic ipsa piorum
Gratia concordat. Veterem remeare recenti
Historia [a] video speciem, qua jussus abire
Bisseno [b] sublimis in agmine discipulorum
Petrus, sponte sua vinclis labentibus, eque
Carcere processit clauso, qua prævius illum
Angelus, Herodi prædam furatus, agebat.
Sic meat, educente Deo, geminata per atra
Carceris & noctis, reliquis obscura, sed uni
Illustrata sibi, Felix impune per ipsos
Custodes, constante premens vestigia passu,
Callibus ignotis directus, jussa petebat.
Et postquam emensus secretos avia saltus
Rura [c], locum fessi senis invenit; ægra trahentem
Jam tenui cernit mæstus suspiria flatu.
Et primo ut cari cognovit membra parentis,
Fusus in amplexum, dat vultibus oscula notis,
Et tentat gelidis revocare fovendo calorem
Artubus, & crebris adflatibus oris anheli
Reddere viventes tepefacto corpore sensus.
Sed neque clamata est neque pulsu mobile corpus,
Jam simile exanimo: modicus tamen ultima vitæ
Flatus, & internæ prodit trepidatio fibræ.
Anxius intuitu tali pia pectora Felix,
Distrahit exsanguet artus, & lurida cernens
Ora fame, nec habens quidquam quo rebus egenis
Ferret opem, non igne procul, neque comminus esca,
Ut dape tabentem recrearet & igne rigentem.
Quærenti, & multa Christum prece convenienti,
Quanam ope, quave via jussam complere valeret
Servitium, subitam Omnipotens de [d] sentibus uvam
Edidit, & capiti jussit pendere propinquam,
Ut facile * attiguo posset decerpere ramo
Natum sponte cibum. Divinitus ergo refectus,
Mente pia oblato lætatur munere Felix;
Decerptumque manu morientis ad ora racemum
Admovet: & quoniam strictis jam dentibus ille
Et tenere negat dulces & sumere victus,
Exprimit humentes acinos, succumque liquentem
Instillat, digito diducens arida labra;
Donec & adspirante Deo conatibus ægris,
Et luctante manu, rigidos paulisper hiatus
Laxavit, tenuemque aditum dedit oris aperti,
Quo rorem exiguum resoluta infunderet uva.
Hinc animæ sensus, calor ossibus, atque oculis lux,
Vitaque tota redit: quæque hæserat obsita siccis
Faucibus, exercet solitas jam lingua loquelas,
Postquam vocis iter patefecit lubricus humor.
Ergo reviviscens, notissima comminus ora,
Felicis videt ora sui, amplexusque vicissim,
Conqueritur tardum: Nam te promiserat, inquit,
Adfore jamdudum Dominus mihi, pars mea Felix;
Præcipuum, Felix, pignus mihi, quæ rogo tantæ
Aut ubi te tenuere moræ? si corpore cessi

Act. 12. 7. & v. 10.

* V. carm. 16. v. 168.

a Ita emendavimus ex MSS. duobus Germ. Ceteri codices, *Mysteria*, mendose.

b Sic reposuimus ex duobus MSS. codicibus Germ. pervetustis. In editis, *princeps super*.

c Ita emendatum ex MS. codice Germanensi. Alter, *Jura*. Editi, *Pura*. Correctio nostra confirmatur ex carm. 20. v. 29. *avia rura*.

d Sic MSS. codices cum edd. Grav. & Schot. in margg. Editi quinque, *vitibus*.

Ad

Ad tempus fragili, solido tamen esse fidelis
Pectore duravi. Docet & locus & status ipse,
In quo me cernis vitæ istius ima trahentem,
Non mortis fugisse metu, Christoque meam me
Præposuisse animam: fugi, non lucis amore,
*Sed * fragile hoc metuens infirmi corporis; atqui* V.carm.21. v.603.
Tectu petens, alia vixissem tutus in urbe,
Si mihi vile fides, & ᵃ cara hæc vita fuisset. a
Ignotos montes, desertaque nuda petivi,
In gremio Domini dulcis mea colla reponens,
*Ipso ut * deficerem teste, aut ut pascerer ipso.* * id est, moreer.
Nec frustra, ecce vides, fuit hæc fiducia nobis:
*Adfuit Omnipotens, & te mihi mittere * legit,* * id est, elegit. V.carm. 32. v. 523. & ep. 32. num. 6.
Per quem dona mihi sua redderet: utere fili
Præceptis pietatis opus mandantibus, & me
Suscipiens humeris, commune ad ovile reporta.
Impiger optato gavisus munere Felix,
Carum onus, ut Christi pondus leve, sumit, & adfert
Tam ᵇ volucri cursu, tamquam magis ipse feratur, b
Nec ferat; & vere Christus fert ipse ferentem,
Et ᶜ pedibus pietate citis Deus addidit alas. c
*Nocte * eadem pariter tot munera percipit unus,* * lic. poet. V. ep. 32. n. 5. v. 8.
Et simul exsequitur Felix; sua rumpere jussus
Vincla, sacerdotem reficit, eevehitque refectum,
Deponitque sui tutum sub culmine tecti,
Unica quod servabat anus; tam celsus & isto
Maximus exstabat merito Confessor, ut illi
Turba domus, summa & census, anus una maneret.
Pulsatis foribus Felix hanc excitat; illa
Ad primos ᵈ pavefacta sonos, vix nota renoscit d
Alloquia, & dominum tectis assumit apertis,
Voce gradaque tremens, quatiente tumore senectam.
Cui Felix: Cape depositum hoc, quod conscia mecum
Sidera noctis, & angelicæ sub principe Christo,
Me tradente, manus tradunt tibi; sume fideli
Hanc Domini gemmam gremio, quam tempore summo
Incolumem nobis Domino sub Judice reddas,
Quo nunc teste capis. Subit istis Maximus orsis,
Felicemque suum revocans: Cape tu quoque, dixit,
Muneris, o mi nate, vicem, quam me tibi jussit
Reddere compositum, qui te mihi jussit adesse
Deposito. Tum deinde sacrum Felicis amati
Imponit capiti dextram, simul omnia Christi
Dona petens: velut ille patrum venerabilis Isac
Rore poli natum, & terræ benedixit opimo; Gen. 27.28.
Felicem Christo sic Maximus ore paterno
Ore & apostolico benedicens & locupletans,
Immarcescibilis redimivit honore coronæ
Perpetuisque opibus, quas & modo cernimus, auxit.

ᵃ Sic MS. unus Germanensis codex. Alii, *carum*, incongrue omnino; nec enim attendendum ad præcedentia.
ᵇ MS. 2. Germ. *volucer*.
ᶜ Ita MSS. duo Germ. & edd. Grin. & Poelm. melius. Alii, *Et pedibus*.
ᵈ MS. 1. Germ. *stupefacta*.

POE-

AN. 397.

POEMA XVI.*

DE S. FELICE NATAL. CARM. V.

* Alias XX, quod autem 16. erat, nunc 11. Scriptum anno 398. die 14. Ianuar.

S. Felicis historiam prosequitur.

TEMPORA *temporibus subeunt; abit, & venit æstas*
Cuncta dies trudendo diem fugit, & rotat orbem
Omnia prætereunt, Sanctorum gloria durat
In Christo, qui cuncta novat, dum permanet [a] *in se.*
Tandem igitur revoluta dies mihi nascere, toto
Exoptata dies anno, quæ dulcia festa,
Et mea vota novas; quæ me sollemnia poscie
Munera, natalem referens, quo millia gaudent
Innumeri populi; quo me specialia tangunt
Gaudia, quo famulæ rata debeo munera linguæ
Felici [b] *libare meo, cui mente dicata*
In Domino Christo sum deditus: hunc & amoris
Obsequio celebrare per annua carmina sanctum
Fas mihi. Dicam igitur merita, & causas meritorum,
E quibus obtinuit cœlestum præmia laudum,
Æternosque dies, & magni nomen honoris.
Jam * *prior hoc* [c] *primos vobis liber edidit actus*
Martyris, unde domo, vel * *qui genus, & quibus altus*
In studiis, quo deinde gradu per sancta vocatus
Munia maluerit Christo servire perenni,
Quam patrias errare vias per devia mundi:
Nam pater emeritis sub Cæsare vixerat armis.
Diximus & tetro toleratas carcere pœnas,
Quas Confessor obit, mortem quoque ferre paratus,
Ni Deus anticipans gladios, solvisset iniquis
Emissum vinclis, aliosque vocasset ad actus;
Ut [d] *prius ad sacram remearet episcopus aulam*
Maximus, in * *solis qui saltibus ultima vitæ*
Æger anhelabat, grassante fugatus ab hoste:
Quem jussus proprio subvexit corpore Felix,
Pauperis & tecti delatum in sede locavit;
Pensatisque sibi, sancto senis ore beati,
Officiis benedictus abit; paucisque diebus
Delituit proprii tacitus sub culmine tecti,
Non tacita Dominum cœlestem mente fatigans,
Quem prece directa, penetrans super astra, propinquo
Pulsabat merito, pacem procedere poscens.
Interea fluxere dies, pax visa reverti.
Deseruit latebram Felix, tandemque sereno
Confisus cœlo, lætis se reddere lætum
Fratribus, & placidæ committere cœperat urbi.
Gratabantur oves Christi, pastore recepto.
Ille gregem pavidum de tempestate recenti
Mulcebat monitis cœlestibus, & duce verbo
Anxia corda regens, firmabat amore * *fidei;*
Contemnenda docens & amara & dulcia mundi;
Nec concedendum terroribus; obviaque ipsis
Ignibus aut gladiis promptos inferre monebat

* id est, Nat. 4.
* Virgil.
* V. carm. 15. v. 98.
* V. N. 334.

a MS. codex unus Germanensis, *ipse*. Utraque lectio bona.
b Sic repositum ex duobus MSS codicibus Germ. Editi, *libata*, minus bene,
c Iidem codices MSS. Germanenses duo, *primus*; & recte quidem hoc sensu: *primus liber prior hoc*, id est, *liber proxime hunc præcedens jam vobis edidit actus Martyris*.
d MS. 1. Germ. *pius*.

Pectora

Pectora; & ipse suis addebat pondera verbis,
Confessor passus, quæ perpetienda docebat;
Omnibus eloquio simul exemploque magister.
*Non tulit hæc * Malus ille diu: sed inhorruit atris*
Crinibus, & [a] rabidis inflavit colla venenis; a
Immisitque suum scelerata in pectora virus,
Ureret ut nigras Felicis gratia mentes.
Inseruit stimulos, & mentibus arsit iniquis
Vipereæ [b] furor invidiæ; petit improba [c] primam b
Ira domum; cunctis amor impius in scelus ardet. c
Felicem sitit impietas: sed ab ædibus absens
Forte suis media steterat securus in urbe,
Fraternis de more suo vallatus amicis,
Et pia verba serens populi credentis in aures.
Ecce ad eum, strictis quærentes ensibus, adsunt.
Cum subito, aut illis corda hostibus, aut huic ora
Vertuntur, notum non agnovere furentes,
Felicemque rogant, Felix ubi cernitur, & non
Cernitur; ipse, nec ipse vir est; cum sit prope, longe est.
Ignotus notasque suis fit civibus idem,
Discernente fide vultum credentibus, ipse
Hostibus alter erat: persensit & ipse faventis
Consilium Christi, ridensque rogantibus inquit:
Nescio Felicem quem quæritis: illicet illi
Prætereunt ipsum; discedit at ille platea,
Illudente canes Domino frustratus hiantes.
Nec longum emensis spatium, & scitantibus illis,
Qua Felix regione foret, quidam increpat, & dat
Indicium, ignarus causæ, credensque furore
Dementes, qui non vidissent comminus ipsum,
Ad quem contiguis fecissent verba loquelis.
Perculsi novitate doli, graviusque furentes
Mox redeunt, perque ipsa viri vestigia currunt.
Jamque propinquabant, sed præcurrente tumultu
Urbis, & attoniti clamoribus undique vulgi
Admonitus Felix, instantia vulnera flexu
Declinat, medioque procul se devius aufert.
Namque [d] locum nanctus, spatio qui forte patenti d
Panditur effugium, celebri seductus ab urbe,
Sic quoque non longinquus erat sectoribus atris,
Qui prope conspicuo subductus ab ore sequentum,
Infestos utcumque timens vitaverat enses;
Et capiendus erat, quia nullius obice claustri,
Ille repellendis locus obsistebat iniquis.
Nam foribus nullis, in publica rostra patebat
Semiruti paries malefidus fragmine muri.
Sed divina manus sese Sanctum inter & hostes
Opposuit, miroque locum munimine sepsit.
Non strue saxorum, neque ferratis data valvis
Claustra, per humanas quibus atria claudimus artes:
Rudere sed subito concrevit sordidus agger,
Jussaque nutantes intendit aranea telas,
Et finibus tremulis [e] in totum struxit apertum, e
Desertæque dedit faciem sordere ruinæ.

[a] Sic emendavimus ex duobus MSS. codicibus Germ. refragantibus editis in quibus mendose omnino legitur *rapidis*. V. v. 199. *rabida monstra*; & alibi, *rabidis hilloribus*.
[b] MS. unus codex Germ. *Vipereus*.
[c] Ita edd. sex. Tres in margg. cum MSS. 2. Germ. *primum*. Sed poetica magis vulgata lectio quam retinemus.
[d] MSS. duo codices Germ. *E spatio, nanctusque locum qui forte pavendi*. Tres edd. in margg. *pavendi*.
[e] MSS. duo Germ. *intentum*. Bona utraque lectio.

Qua

AN. 398.

Quæ simul occurrit minitantibus, obstupuerunt,
[a] *Defixoque gradu, ᵃ sibimet dixere vicissim:*
Nonne furor tentare aditus, aut credere quemquam
Hac intrasse hominem, minimi qua signa dedissent
[b] *Vermiculi? modicæ rumpunt hæc retia muscæ,*
Nos penetrasse virum ᵇ per clausa putamus inepti,
Et tenerum tanto non ruptum corpore textum?
Ille magis nostris manibus modo debitus index,
Qui nos in deserta doloso callidus astu
Induxit, versumque alio, mentitus in isto
Felicem latitare situ, quo nostra maligno
Verteret arma dolo, capiti fugientis amicus.
Ergo recedamus: nam stare diutius istic,
Risus erit vulgi, demensque notabitur error,
Scrutatum hac hominis latebras contendere gressum,
Qua vel mole putri, vel araneolis obductis,
Monstrat inaccessos humus incalcata recessus.
Nec mora, discedunt propere in diversa frementes:
Ps. 2. v. 1. & 4. *Sed Deus, ut Scriptura canit, vesana minantes*
Irridebat eos coelesti Christus ab arce;
Felicemque suum sacris velaverat alis.
Qui Domini tutus gremio candentia tela
* V. N. 334. *Discutiebat ovans galea, scutoque * fidei,*
Et gladium verbi Confessor in ore gerebat.
Armatus pietate manus, & pectora plenus
Casta Deo, insignis meriti thorace tegebat.
O multis divina modis Sapientia dives,
Semper ab infirmis confundens fortia mundi!
Vix populos altis defendunt moenia muris,
Et fretos valido munimine sæpius hostis
Opprimit, adversisque expugnat montibus urbes:
Nunc & ab armatis protexit aranea Sanctum
Defendente Deo; teneris stetit hostis abactus
Cassibus; aerio cessit vis ferrea filo.
Vana salus hominum, virtus mea non mihi virtus,
Si caream virtute Dei. Quo vasta gigantum
[c] *Robora? quo Pharii Reges? ubi magna ᶜ Hiericus?*
Omnibus exitio sua gloria, qua tumuerunt,
Cassa fuit. Neque vero suis virtutibus ista,
Sed magis infirmis divina potentia fregit.
Ille gigas pueri funda pastoris obivit,
Ut canis; illam urbem sonitus solvere tubarum;
Littorea jacuit Rex ille superbus arena,
Divitias regni pendens in funere nudo.
[d] *Sic ubi Christus adest nobis, & aranea ᵈ muro est:*
At cui Christus abest, & murus aranea fiet.
Digressis igitur cum facta silentia turbis,
Secretoque fugæ fidas nox alta tenebras
Præbuit, egreditur Felix, mutatque latebram,
Ps. 22. 4. *Illa canens Domino: Media si mortis in umbra*
Ingrediar, mala non metuam, quoniam tua mecum
Dextra, per infernum non expers luminis ibo.
[e] *Ergo ᵉ Dei ductu capit in regione remota*
* V. N. CCLII. *Compluvium, angusto brevia inter tecta * cubili,*
Quo vetus arebat tecto cisterna profundo.
* id est, prope, V. carm. 21 v. 305. & 22. v. 178. *Propter * in attiguis habitabat femina tignis*

ᵃ Edd. *simul &c.* Ex duobus MSS. codicibus reposuimus *sibimet*, id est, *sibi invicem dixere*.
ᵇ Ita MSS. duo Germ. Ed. Schot. proxime accedit, *per clusa*. Alii, *præclusa*.
ᶜ MSS. duo Germ. *Hierico*.
ᵈ MS. 1. Germ. *murus*.
ᵉ MS. codex 1. Germ. *dis ducte*.

Sancta

AN. 398.

Sancta Deo mulier, quæ Confessoris operti.
Nescia, Felicem Christo quasi conscia pavit.
Mira canam, ingenium Domini pascentis alumnum,
Ignara pascente suum. Nunc sedula panes,
Nunc alias de more, sibi quas coxerat escas,
Mentis in excessu divino facta paratu
Importabat eo, Felix ubi teste latebat Ovidius in epist.
Velatus Domino; sed nec cum tenderet illo
Noverat ingressum; nec cum [a] *discederet inde,* a
Introitus erat illa sui memor: usque paratos
Intulerat victus, proprius licet illa cibando
Serviret manibus Sancto, tamen inscia tanti
Muneris, hoc de corde suo novisse nequibat,
Quod non mente sua, sed Christi numine agebat,
Proque loco latebræ, & strictæ super ora lacunæ,
Appositos ingressa cibos linquebat, eosque
Se posuisse domi credens, ita semper abibat,
Ponendæ memor, & positæ mox immemor escæ.
O mulier benedicta Deo, velut una volucrum,
Quæ quondam mundo abductum pavere Prophetam.
Tu quoque secreto pavisti Martyra tecto,
Sicut avis Domino parens, & nescia Sancti, Μάρτυρα.
Conscia servitii: [b] *quid gesseris, & cui tandem* b
Servieris, gaudens illo sub tempore nosces,
Cum Deus ipse suo pro Confessore coronam
Justitiæ Christus reddet tibi, tunc tua Felix
Ipse tibi referet sub judice prandia Christo,
Quæ Deus ad dulces sacrati Martyris usus
Transtulit, ut quondam coctas messoribus escas,
Angelica per inane manu pendente Propheta
Misit jejuno rabida inter monstra Prophetæ;
Non fera monstra, fides quia vicerat alma leones,
Sanctaque frenabant avidos jejunia rictus.
Sex illum totos perhibent ex ordine menses
Expertem cœtus hominum vixisse sub illa
Culminis obscuri simul angustique latebra,
Nil opis humanæ indiguum, solamine Christi
Semper abundantem: qui tempore fertur in illo
Sæpe illum sermone suo dignatus adisse:
Sæpe sua pavisse manu, cœloque dedisse
Pocula, non pluvialis aquæ; quam nubila passim
Omnibus effundunt; sed [c] *quem specialiter uni* c
Gratia Felici [d] *mittebat ab æthere rorem,* d
Nam nimiis, ut fit, tunc torrida solibus æstas,
Et puteum quoque siccarat, qui parca latenti
Pocula præbuerat. Sed ne sitis ureret illum
Carnea, qui Christum sitiendo, ferebat & istam
Corporis afflicti pœnam, delata sereno
Inque globum [e] *tenuis nubes collecta, per arctum*
* *Impluvii, dulcem sitientis in ora liquorem* e
Infudit, quasi pressa manu; cœloque vocandum, * V.N.167.
Velleris ætherei succo lactante refecit.
Quid mirum, si nunc terrena [f] *labe solutum* f
Christus alat, positum quem in corpore sanctus alebat

a Manuscripti duo codices Germ. *discesserat*.
b Ita MSS. duo Germ. Edd. *quod*.
c Sic emendavimus ex MSS. duobus codicibus Germ. & editis quatuor. Edit. Rosv. *quam*, male.
d MS. unus Germ. codex *defudit*.
e Ita MS. unus Germ. codex melius, quam editi *tenuem*. Hic versus desideratur in alio MS. Germ. codice.
f Sic repositum ex MSS. duobus Germ. Vera lectio, quæ infra confirmatur ex versu 272. *terrenæ contagia exuere labis*. Ante erat, *mole*.

AN. 378.

Spiritus; & cui panis erat, Verbum Deus ipse
Cœlestum panis, quo vescitur angelus omnis?
Tempus ut hoc abiit, pax reddita condidit enses,
Felicemque Deus monuit prodire latebra,
a *Qui* [a] *dudum placidas mundi clamoribus aures*
Struxerat, humanis duceat oblivia rebus.
Ut novus in lucem jam desperantibus exit,
Et patria tamquam redivivus in urbe videtur.
Et multi dubitant agnoscere, & ante rogantes,
Verane te facies? (aiunt) tune ille beatus
Redderis heu tanto nobis post tempore Felix?
Qua regione venis? coelo datus, an paradiso?
Redditus in terras habitacula nostra revisis?
Ille fidem firmat, coram se corpore adesse,
Servatum vixisse Deo; dat gaudia cunctis
Laudibus & meritis populo celebratur ab omni.
b *Functus erat,* [b] *longum perfunctus episcopus ævum*
Maximus, & * *numerus ductu pastoris egebat.*
Felicis nomen totum balabat ovile,
Quem Confessoris redimibat aurea Christo;
Quemque salutiferum spondebat lingua magistrum,
Vitaque doctrinæ concors; sed ut hoc quoque palmam
Justitiæ ferret, meritum sublime quieto
Corde premeas, velut indignus, non audet honore
Crescere, testaturque seni mage debita Quinto;
Quod prior ille gradum socii meruisset honoris
Presbyter: hæc septem distabat summa diebus.
Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
Presbyter, & crevit meritis, qui crescere sede
Noluit: ipse illum tamquam minor omnia Quintus
Observabat, & os linguam Felicis habebat.
Ille gregem officio, Felix sermone regebat,
Multa aliis sanctum Christi virtutibus auxit
Gratia Felicem, nec pace minora subegit
Prælia, quam validis Confessor gesserat armis.
Corpoream tristi sub tempestate salutem
Spreverat, idem & opum simul & contemtor honorum
Secura sub pace fuit Non ille tenendi
Securus meriti, sed cautior ut bona vitæ
Parta tueretur, postquam discrimina mortis
Vicerat, & scopulos inter tranquilla timebat,
Diximus ut mortem calcarit, & ambitionem,
Nunc aliam Confessoris cognoscite palmam.
c *Vicit avaritiam: nam prædia multa* [c] *domosque*
Divitiis locuples patriis possederat heres;
Confessor proscriptus erat, sed pace reducta,
Et sua, si vellet, deposcere jura licebat:
Maluit ille tamen verbum curare * *Magistri,*
Cuncta licent, non cuncta juvant: licito utile præfert;
Et quasi terrenæ contagia ducere labis,
Horruit amissos in jura reposcere fundos.
d *Multi* [d] *obtundebant, præ cunctis nomine prisco*
e *Archelais* [e], *tam sancta fide, quam stemmate clara,*
Dives opum vidua, & sanctum pietate fideli
Felicem venerans, atque illi cara vicissim.

* id est, populus. V. carm. 23. v. 27.

* id est, apostoli Pauli. V. ep. 30. n. 5. & 1. Cor. 6. 12.

a Ita MSS. duo codices Germ. & ed. Schot. Alii, *Qua*. Et mox iidem duo MSS. *Et patria*. Alias, *Ut*.

b Sic MSS. duo Germ. Editi; *largum*.

c MSS. duo Germ. *domusque*; sic ubique iidem codices, *domus* pro *domos*.

d MS. 1. Germ. *obtendebant*:

e MSS. duo Germ. *Archelaus*; sic forte Paulinus dixerit, ut *Melanius* pro *Melania*.

Hæc

AN. 398.

Hæc illum juxta meritum venerata colebat,
Utque ferunt, junctum sibimet pro jure sodali
Usurpans animum, crebris pia corda querelis
Sæpe fatigabat, cur debita promtaque reddi
Jura recusaret, quæ dispensare recepta,
Mercedis magnæ cum fœnore posset egenis.
Plurima de propriis quoque rebus munera sæpe
Obtulit; ille pio contentus ad omnia sensu
Femineam placido ridebat pectore curam,
Cœlestum sibimet sat conscius ipse bonorum,
Quæ pro terrenis sibi compensata tenebat.
Unde potens, caris instantibus hæc referebat:
Cogitis ut repetam terrena, perennia perdam?
Præstat, opes salvo desint, quam vita opulento:
Dives egebo Deo, nam Christum pauper habebo.
Divitiis inopem [a] ditabit gratia Christi.
Hunc retinens animum, [b] tria macri jugera ruris,
Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
Possessor: sed & has de cespite dives egeno
In Dominum confudit opes; cum paupere semper
Collectum divisit olus, cum paupere mensa
Una dies illi curam consumsit habendi.
Unica vestis eum, sæpe & vix unica texit.
Si geminas habuit, nudum meliore refovit.
Sæpe novo miseros vertit velamine pannos
Felicisque habitu pauper mutatus ab atro
Enituit; contra mendici tegmine Felix
Sorduit, exornans inculto corpore mentem.
Hac vivens pietate Deo maturus, & ævi
Et meritis plenis clausit sua secla diebus,
Mutavitque piæ, non clausit, secula vitæ.

a Ita MS. 1. Germ. melius; quam alii *donabit*.
b MS. duo Germ. *modici tria*.

AN. 398.

*Alias XXX. quod autem 17. erat, nunc 13.
a Scriptum videtur anno 398. in æstate.

POEMA XVII.*

AD NICETAM REDEUNTEM IN DACIAM.

S. Nicetam Dacorum Episcopum, qui ad Natalem S. Felicis Nolæ occurrerat, abeuntem miris laudibus prosequitur.

Jamne abis, & nos properans relinquis?
Quos tamen sola regione linquis,
Semper adnexa sine fine tecum
Mente futuros?
Jamne discedis revocante longe
Quam tolis, terra? sed & hic † resistis
*Sancte * Niceta: quoniam & profectum*
Corde tenemus.
I, memor nostri, remaneque vadens
Spiritu præsens, animis vicissim
Insitus nostris, trahe, ferque tecum
Quos geris in te.
O nimis terra & populi beati!
Quos modo a nobis remeans adibis;
Quos tuo accedens pede visitabit
Christus & ore.
Ibis Arctoos procul usque Dacos,
Ibis Epiro gemina videndus,
Et per Ægeos penetrabis æstus
Thessalonicen.
Appulis sed nunc via prima terris
Te vehet, longo spatiosa plano,
Qua Canusino medicata flagrant
Vellera fuco.
Ast ubi paulum via proferetur,
Det, precor, mites tibi Christus æstus,
Et levis spiret sine nube siccis
Aura Calabris.
Sicut antiqui manibus Prophetæ
Per sacramentum crucis, unda misso
*Dulcuit ligno, * posuitque tristes*
Merra [a] liquores.
Sic tibi cœlum modo temperetur,
Et [b] levi sudo tenuatus aer,
Flatibus puris placide salubres
Spiret in auras.
Qui solet flatu gravis e palustri,
Anguium tetros referens odores,
Solvere in morbos tumefacta crasso
Corpora vento.
Quem potens rerum Dominus fugari,
Sive mutari jubeat: suoque
Nunc sacerdoti bona sanitatis
Flabra ministret.
Sicut Ægypto pereunte quondam,
Noctis & densæ tenebris operta,
Qua Dei vivi sacra gens agebat,
Lux erat orbi.

† id est, remanes. V. N. 3[illegible].

Exod. 15. v. 25.
* id est, deposuit. V. N. CCLIV.

a Sic emendavimus ex optimo MS. codice Germanensi. Ex hujus codicis lectione pariter emendatus est locus Epistolæ 37. n. 1. Poem. 23. vers. 342. & 345. Lxx. ἐκ μέῤῥας. Exod. 15. 25. Origen. homil. 7. itemque S. Augustinus quæst. 56. *Non poterant aquam bibere de mera.* V. N. CCXLIV.
b MS. Germ. *Ut.*

Qua

Quæ modo in toto species probatur
*Orbe, cum sanctæ pia pars * fidei*
Fulgeat Christo; reliquos tenebris
Obruat error.
Sic meo, qua se feret actus ora,
Cuncta Nicetæ Dominus secundet:
Donec optatu patriam vehatur
Lætus ad urbem.
Perge, Niceta, bene qua recurris,
Prosperos Christo comitante cursus,
Quem tui dudum populi fatigant
Nocte dieque.
Te reposcentes, ut ager levandis
Cum satis imbrem sitit, atque molles
Cum suas matres vituli represso
Lacte requirunt.
Unde nos justis precibus tuorum,
Qui suum recte repetunt parentem,
Cogimur victo, licet irrepleti,
Cedere voto.
Et quia spes jam rapitur tenendi,
Urget affectus placitis favere:
*Jam vias illas licet * oderimus* * lic. poet. V. N. CCCXLII.
Quæ rapiunt te:
Odimus quamvis,[a] sed easdem amamus. a
Odimus quod te retrahunt: amamus
Quod tuum nobis procul attulerunt
Cernere vultum. b
Quas [b] prius stringi superante amore,
Nunc tibi sterni faciles precamur
Prævio terris pelagoque summi
Nomine Christi.
Qui tibi factis iter omne campis,
Arduos montes reprimat, cavasque
Impleat valles, salebras adæquet,
Jungat hiatus.
Te per Hydruntum[c] Lupiasque vectum, c
Innubæ fratrum simul & sororum
Ambient [d], uno Dominum canentes
Ore catervæ. d
Quis mihi pennas daret ut columbæ,
Ut choris illis citus interessem:
Qui Deum Christum duce te canentes Ps. 54. 7.
Sidera pulsant?
Sed licet pigro teneamur ægri
Corporis nexu, tamen evolamus
Mentibus post te, Dominoque tecum
Dicimus hymnos.
Nam tuis intus simul implicati
Sensibus, vel cum canis, ac precaris:
Cum tua de te prece cumque voce
Promimur & nos.
Inde jam terris subeunte ponto
Aëriæ stratus sinus obsequetur,
Unde procumbet, zephyroque leni
Vela tumescent.

a Edd. quinque, *tamen has*.
b MSS. codices Germ. & Reg. *peradstricti*. Sed melius respondet *prius stringi*, huic quod sequitur, *Nunc sterni*.
c MS. Germ. *Lipias*. MS. codex Regius cum editis quatuor, *Lepias*.
d MS. Germ. *ambiant*.

Ibis

AN. 398. *Ibis illabens pelago jacenti,*
* V.N.245. *Et rate amata * titulo salutis,*
* V.N.246. *Victor * antemna crucis ibis, undis*
Tutus, & austris.
* V.N.245. *Navitæ læti solitum * celeusma*
Concinent versis modulis in hymnos,
Et piis ducent comites in æquor
Vocibus aurat.
Præcinet cunctis, tuba ceu resultans;
Lingua Nicetæ modulata Christum,
a *Psallet a æternus citharista toto*
Æquore David.
Audient Amen *tremefacta cete,*
Et sacerdotem Domino canentem
Læta lascivo procul admeabunt.
Monstra natatu.
Undique alludent patulo verentes
Ore delphines, sine voce quamquam,
Æmula humanis tamen eloquentur
Gaudia linguis.
Nam Deo quid non sapit atque vivit,
Cujus & verbo sata cuncta rerum?
Hinc Dei laudem maris ima noscunt
Mutaque clamant.
Ion. 2. 1. *Testis est nobis veteris Prophetæ*
Bellua, ad nutum Domini profundo
Excita, ut mersum caperet, d-inque
Redderet haustum.
Sed modo ad nostrum ferus ipse vatem
Auribus tantum pia devorabit
b *Cantica b: impastam saturabit alvum*
Carmine pastus.
Qua libet pergas iter, & per undas,
Perque tellurem, licet, & per hostes,
Ibis armatus galea salutis,
** Vertice Christo.*
V.c. 24. v. 462. Tob. 5. *Advolet missus Raphael, ut olim*
Tobiæ Medis; ita prosequendo
Ipse Nicetæ comes usque Dacos
Angelus adsit.
Ducat hunc æque famulum suum dux
c *Ille, qui quondam profugum c minacis*
Gen. 28. 13. *Fratris a vultu Deus in salutem*
Duxit Jacob.
Namque Niceta fugitivus æque est;
Quod semel fecit Patriarcha, semper.
Hic facit, mundo fugiens ad alti
Mœnia cœli:
Et gradus illos, quibus ille vidit
d *Angelos versa vice commeantes,*
Gen. 28. 12. *Iste d contendit superante nubes*
Scandere vita:

a Ed. Rosv. *alternis*. Emendavimus ex MS. codiee Germanensi, *æternus*, succurrentibus MS. Reg. & editis codicibus Bad. Grav. Schot. & Poelm. qui præferant *æternis*, nullo sensu. (*Sacchin.* Lego, *æternus*. Et sane aptissime David dicitur *æternus citharista*, quandoquidem ore omnium psallit, qui ejus Psalmos decantant; id consecutus non modo ut in cœlo per se, sed in terris etiam per alios in seculum & in seculum seculi Deum laudet, quod optabat & spondebat dum viveret.
b Manuscriptus Germ. codex, *Carmina*.
c MSS. Germ. & Reg. *superbi*. At omnes edd. *minacis*, aptius ad Scripturæ sensum.
d Ita MS. Germ. Alii, *consentus*.

Per

Per crucis scalas properans in astra AN. 398.
Qua Deus niteus ad humum coruscit
E thronis spectat varios labores,
Bellaque mentis.

Tuque, Niceta, bene nominatus
Corporis victor, velut ille dictus
Israel, summum quia vidit alto
Corde satorem. Gen. 32. 28.

Uude Nicetes meus approbatur
Israelites sine fraude verus,
Qui Deum cernit a solidæ fidei
Lumine Christum. a

Hic Deus noster, via nostra semper,
Sis comes nobis, sis & autecessor:
Semitis lumen, pedibusque nostris Ps. 118. 105.
Sermo lucerna.

Qua per obscuri vada cæca secli,
Luminis veri face dirigamur,
Donec optatos liceat salutis
Tangere portus,

Quos modo undosum petimus per æquor,
Dum vagæ mentis fluitamus æstu:
Terreo, tamquam fragili carina,
Corpore vecti.

Sed * gubernaclo crucis hanc regente *V.N. 248.
Nunc ratem, in nobis pia vela cordis
Paudimus, Christo referente littus
Flamine dextro.

Ergo dux idem modo prosequatur
Te via, qua nunc properas revertens
Ire Niceta, patrioque reddat
Limine tutum.

Sed freto emenso superest viarum
Rursus in terra labor, ut veharis
Usque felices, quibus es sacerdos
Præstitus oras.

Tu Philippæos Macedum per agros
Per Tomitanam gradieris urbem,
Ibis & * Scupos patriæ propinquos *V.N. 259.
Dardanus hospes.

O quibus jam tunc resonabit illa
Gaudiis tellus ubi tu rigentes
Edoces Christo fera colla miti
Subdere gentes!

Quaque Riphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvios pruinis,
Hic gelu mentes rigidas superno
Igne resolvis.

Nam simul terris animisque duri,
Et sua Bessi nive duriores,
Nunc oves facti duce te gregantur
Pacis in aulam.

Quasque cervices dare servituti,
Semper a bello indomiti negarunt,
Nunc jugo veri domini subactas
Sternere gaudent.

Nunc magis dives pretio laboris
Bessus exsultat: quod humi manuque
Ante quærebat, modo mente cælo
Colligit aurum.

a MS. Germ. & ed. Grin. solido.

O vices

AN. 398.

O vices rerum! bene versa forma!
Invii montes prius, & cruenti,
*Nunc tegunt * versos monachis latrones*
Pacis alumnos.

* V. ep. 51. n. 15.

Sanguinis quondam, modo terra vitæ est,
Vertitur coelo pia vis latronum,
Et Pavet Christus supera occupanti
Regna rapinæ.
Mos ubi quondam fuerat ferarum,
Nunc ibi ritus viget angelorum:
Et latet justus, quibus ipse latro
Vixit in antris.
Præda fit Sanctis vetus ille prædo,
Et gemit versis homicida damnis:
Jure nudatus, spoliante Christo,
Criminis armis.
Interit casu satanæ vicissim
Invidus Cain, redivivus Abel
Pascit effusi pretio redemtos
Sanguinis agnos.

Gen. 4.

Euge Niceta bone serve Christi,
Qui tibi donat lapides in astra
Vertere, & vivis sacra templa saxis
Ædificare.
Avios saltus, juga vasta lustras,
Dum viam quæris, sterilemque silvam
Mentis incultæ superans in agros
Vertis opimos.
Te patrem dicit plaga tota [a] Borræ
Ad tuos fatus Scytha mitigatur,
Et sui discors fera te magistro
*Pectora * ponit.*

* id est, deponit. V. carm. 14. v. 81. V. N. 250. & 251.

Et Getæ currunt, & uterque Dacus:
Qui colit terræ medio, vel ille
Divitis multo bove [b] pilleatus
Accola ripæ.

[b] Isai. 11. v. 7. & 8.

De lupis hoc est vitulos creare,
Et bovi junctum palea leonem
Pascere, & tutis cava viperarum
Pandere parvis.
Namque mansueto pecori coire
Bestias pulsa feritate suades,
Qui feras mentes hominum polito
Imbuis ore.
Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano, placidamque casti
Vivere pacem.
Sic tuo mitis lupus est ovili,
Pascitur concors vitulus leoni,
Parvus extracto trucibus cavernis
Aspide ludit.

[a] Ita MS. Germanensis codex. Perperam alii codices *Borea*: Ed. Schot. in marg. *Borrha*. Nos vero ex MS. codice Germ. pervetusto correximus *Borræ* eo confidentius quo, præter necessitatem metri, eamdem vocem ad vetustiores codices Prudentii castigatam moneat N. Heinsius in Notis ad Psychomach. v. 847. *algida Borræ*.

[b] Sic emendavimus ex MS. codice Germ. Ante erat, *pelleatus*; At recte *pilleatus*, sive *pileatus*; *Pilleati* enim apud Ulpianum dicitur in Collat. Legis Mosaicæ tit. 11. estque, *pileo donari*. Henricus Valesius in Notis ad Excerpta, *pileatus* pag. 205. B. de Legationibus. Sed vide quid hic significet *pilleatus* in Not. CCLI.

Callidos

*Callidos auri * legulos in aurum* AN. 399.
Vertis, & [a] Bessos imitaris ipse, [a]
E quibus vivum fodiente verbo. * id est, qui legunt aurum ex venis. * V. N. CCLII.
Eruis aurum:
Has opes [b] condens Domino perenni, [b] Matt. 25. 21.
His sacrum lucris cumulans talentum,
Audies; Intra Domini perennis,
Gaudia laetus.
His, precor, cum te domus alma sancto,
Ceperit fratrum numerosa coetu
In choris, & nos pietate cari
Pectoris abde.
Nam Deo grates, quod amore tanto,
Nos tibi adstrinxit per operta vincla,
Vis ut internam valeat catenam
Rumpere nulla.
Unde complexi sine fine carum
Pectus, haeremus laqueo fideli;
*Quaque [c] contendas, comites * erimus,* [c]
Mente sequaci. * V. N. 342. lic. poetic.
Caritas Christi bene fusa coelo,
([d] Cordibus nostris ita nectit intus, [d]
Ut nec abjuncto procul auferamur
Orbe remoti:
Nulla nos aetas tibi labis unquam,)
Orbis aut alter, neque mors revellet;
Corporis vita moriente, vita
Vivet amoris.
Dum graves istos habitamus artus,
Mente te semper [e] memori colemus: [e]
Tu petes [f] simus simul in perenni [f]
Tempore tecum.
Namque te celsum meritis, in altum
Culmen imponet pretiosa virtus:
Inque viventum super urbe magnis.
Turribus addet.
Nos locis, quantum meritis diremti,
Eminus celsis humiles [g] patronis, [g]
Te procul sacris socium catervis.
Suspiciemus.
Quis die nobis dabit hoc in illa,
Ut tui stemus lateris sub umbra,
Et tuae nobis requietis aura
Temperet ignem? Luc. 16. 24.
Tunc, precor, nostri nimium memento,
Et patris sancti gremio recumbens,
*Roscido * nobis digito furentem.*
Discute flammam. * V. carm. 20. v. 270.
Nunc abi felix tamen & recedens.
Semper huc ad nos animo recurre.
Esto nobiscum, licet ad paternam
Veneris urbem.

[a] In editis *versa*. Non dubium quin juxta MSS. codices Germ. & Reg. legendum fit *Bessos*, de quibus superius. Vide Not. CCLII. Quidam codices, *imitare in ipsis*.
[b] MSS. Germ. & Reg. *condis . . . . . cumulas*. Sed melius alii codices, *condens . . . . . . cumulans, Audies*.
[c] Ita omnes codices, praeter Rosv. in quo, *Quoque*. Utraque lectio bona. Vide carm. 16. v. 116.
[d] Nosce quatuor versus addidimus ex MSS. codice Germanensi, qui omnino necessarii erant ut perficeretur sensus. Desunt in aliis codicibus, & in ipso MS. Regio 800. annor.
[e] MS. Germ. *memores*.
[f] Idem MS. codex Germ. *Tu pete ut simus*.
[g] MS. Germanensis codex, *patronum*, non male.

AN. 399.

Non enim unius populi magistrum,
Sed nec unius dedit esse civem
Te Deus terræ, patria ecce nostra
Te sibi sumit.
Nunc tuos æqua pietate utrisque
Divide affectus, & amore nobis,
Civibus vultu, gemina morare
Civis in ora.
Forsan & major patria hæc habenda,
Non manufactis ubi contineris
Pectorum tectis; hominesque vivam
Incolis urbem.
Sicut antistes, ita dignus almi
Hospes et Christi, quia Christianis
Mentibus consors, habitas herile
Accola templum.
Jam vale nobis, & in omne nostrî
Diligens ævum, bonus usque finem
Duc bonum cursum, positamque justis
Sume coronam.

POEMA XVIII. *

* Alias XXI. quod autem 18. erat, nunc 14. Scriptum anno 399. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATAL. CARM. VI.

De morte, sepulcro, ac miraculis S. Felicis.

LEX mihi jure pio posita hunc celebrare quotannis
Eloquio famulante diem, sollenne reposcit
Munus ab ore meo, Felicem dicere versu,
Lætitiamque meam modulari carmine voto,
Et magnum cari meritum cantare Patroni,
Quo per iter durum, qua fert via pervia paucis
Alta per arcta petens superat penetravit ad arces.
Concordate meis, precor, & complaudite fratres
Carminibus, castoque animos effundite luxu.
Gaudia sancta decent & carmina casta fideles:
Nam cui fas hominum, cui Christus amorque timorque,
Non gaudere hodie? & vacuum procedere voti?
Qua quis possit ope, ingenii, linguæque, reique;
Cælicolas Christo quando adgaudere ministros,
Ipsa etiam festo produnt elementa colore?
Cernite lætitiam mundi in splendore diei
Elucere sacris insignibus; omnia lætus
Candor habet, siccus teneris a nubibus imber
Ponitur, & niveo tellus velatur amictu.
Quæ nive tecta, solum nive, silvæ, & culmina, colles?
Cuncta senis sancti canos testantur honores;
Angelicaque docent & luce & pace potiri
Felicem placida clarum in regione piorum,
Lactea quæ tacito labuntur vellera cælo.
Christe, Deus Felicis, ades, da nunc mihi verbum
Sermo Deus, da perspicuam Sapientia mentem.
Non opis humanæ [a] *facundia dicere laudes*
Posse tuas: tua namque tui sunt gaudia Sancti.
Cedo, alii pretiosa ferant donaria meque
Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
*Vela * ferant foribus, seu puro splendida lino,*
Sive coloratis textum fucata figuris.

* V. N. CCLIII.

a Ita MSS. duo codices Germ. Editi, *facunde*.

Hi

AN. 399.

Hi læves titulos lento poliant argento,
Sanctaque præfixis obducant limina lamnis.
*Ast alii pictis accendant lumina * ceris,* * V. N. CCLIV.
Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent,
Ut vibrent tremulas funalia pendula flammas.
Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
Et medicata pio referant unguenta sepulcro.
Cedo equidem & [a] vacuo multis potioribus auro,
Queis gravis ære sinus relevatur, egente repleto,
Qui locuplete manu promptaria ditia laxant,
*Et variis animam * sponsantes dotibus adstant,* * V. N. CCLV.
Mente pares, ope diversi; nec segnius illi
Fercula opima cibis, cerui aulæa ferisque
Larga quidem, sed mutua dicant: ego munere linguæ,
Nudus [b] opum famulor, de me mea debita solvens,
Meque ipsum pro me, vilis licet hostia, pendo.
Nec metuam sperni, quoniam non vilia Christo
Pauperis obsequii libamina, qui duo lætus
Æra piæ censum viduæ laudata recepit.
Tunc quoque multa Deo locupletes dona ferebant,
Implentes magnis æraria sancta talentis.
Sed Christus spectator erat, qui corda ferentum
Inspiciens viduæ palmam dedit; illa diurni
*Rem victus, geminos (quod ei * substantia) nummos* * id est, bona seu divitiæ.
Miserat in sacram, nil anxia corporis, arcam.
Propterea ex ipso venturi Judicis ore
Aute diem meruit facti præcerpere laudem,
Præferrique illis, quorum stipe vicerat aurum,
Munere pauper anus, sed prodiga corde fideli.
Ergo, boni fratres, quibus hec dignatio, & iste
Consensus, placidis advertite mentibus aures,
Nec qui, sed de quo loquar, exaudite libenter.
Despicienda, quidem, tamen & miranda profabor,
Despicienda meo ingenio, miranda beati
Felicis merito; quod dicere non sine Christi
Laude licet: quia quidquid in hoc miramur, ab illo est,
Unde piis virtus, & per quem vita sepultis.
Præteritis cecini patriam, genus, acta, libellis,
Et tota sanctum repetens ab origine [c] dixi
Felicem, donec perfectæ tempora vitæ
Clauderet, & posito desertis corpore terris,
Tenderet æterni merita ad consortia regni.
Sed quia non iidem tumuli, qui membra piorum,
Et merita occultant; animarum vita superstes
Corporibus functis, quæsitos corpore fructus,
Et post corporeos obitus non mortua, sentit
Læta [d] bonos, cruciata malos, quos rursus in ipsum
Tempore venturo corpus revocata, remixto
Corpore, communi metet indiscreta recepto.
Longa igitur mihi materies; quantumque erit ævi,
Tantum erit & verbi super. O si dicere gesta
Felicis [e] liceat, totumque efferre per orbem

a MS. 1. Germ. codex, *vano*.

b MSS. duo codices Germ. *Nullus*. Bona utraque lectio: Vulgata canfirmatur carm. 18. v. 337. *Nuda bonum*.

c MSS. duo Germ. *duxi*.

d Sic emendavimus ex MSS. duobus codicibus Germ. & recte; id est, *anima corpore exuta sentit læta fructus bonos, anima cruciata fructus malos, quos tempore futuro in ipsum corpus revocata metet*. Edd. Grin. & Poelm. *quos*. Ante erat nullo sensu, *læta bonis, cruciatque malos, quod*.

e MSS. duo codd. Germ. & editi quinque *pateat*; & duo MSS. addunt, post *pateat*, *si copia tanta sit oris*.

AN. 399.

Nomina sic meriti, o si copia tanta sit oris,
Quanta operum meritique manet. Nam tempore ab illo,
Quo primum ista dies Felicem fine beato
Condidit, & carnem terris, animam dedit astris;
Ex illo prope cuncta dies operante videtur
Confessore Dei, probat & sine corpore vivum
Christus, ut ostendat majorem in morte piorum
Virtutem, quam vim in vita superesse malorum.
Ecce vides tumulum sacra Martyris ossa tegentem,
Et tacitum obtento servari marmore corpus:
([a] Nemo oculis hominum qua corpore cernimus exstat)
Membra latent positi, placida caro morte quiescit,
In spem non vacuam redivivæ condita vitæ.
Unde igitur tantus circumstat limina terror?
Quis tantos agit huc populos? quænam manus urget
Dæmonas? invitosque rapit? frustraque rebelli
Voce reclamantes compellit adusque sepulcrum
Martyris, & sancto quasi [b] fixos limine sistit?
Respicio hanc aliquando diem, quam mæsta relicto
Orbe fuit, quam læta polo, cum Christus amicam
Assumens animam casto Deus hausit ab ore!
Addidit ornatum cœlis, nec pignore terras
Orbavit: superi Felicis mente fruuntur,
Corpore nos; animæque potentis spiritus illic
Vivit, & hic meritum; sed totum funeris almi
Præsentare juvat, quem Nola impendit, honorem.
Namque sacerdotem sacris, annisque parentem
Perdiderat, sed eum cœlis habitura patronum
Urbs devota pium: spe [c] solabatur amorem.
Totis ergo quibus stipatur conflua turbis,
Currit in obsequium, populos effusa fideles.
Tunc dolor & pietas coeunt [d] in pectora cunctis;
Admixta pietate fides gaudetque doletque.
Et licet [e] accitum Christo super æthera tolli
Felicem credat, tanto tamen ipsa relinqui
Præceptore dolet; quodque unum in funere sancto
Inter & exsequias restat solamen amoris,
Postquam depositum tumulandi in sede feretrum,
Certatim populus pietatis circumfusus
Undique densato cœtu sita membra coronat,
Religiosa pie pugna exercetur amantum:
Quisque alium premere, & proprior consistere certat
Reliquiis, corpusque manu contingere gaudet.
Nec satis est vidisse semel, juvat usque morari,
Luminaque expositis, & qua datur, oscula membris
Figere; dat meritam Christo plebs consona laudem,
Moliturque sacrum solii Felicis honorem.
Qua muris regio & tectis longinqua vacabat,
Fusus ibi læto ridebat cespite campus,
Uberius [f] florente loco, quasi præscia jam tunc
Semper honorandi mundo [g] venerante sepulcri
Gaudebat sacro benedici corpore, seque
Veris [h] amoena habitu, quo dignior esset [i] humando
Martyre, graminibus tellus sternebat odoris.

Δαίμονας.

a Versus ille additus est ex MSS. codicibus duobus Germ.
b MS. 1. Germ. *fixus limine*.
c Ita MSS. duo Germ. Alii, *sed spe solatur amorem*.
d Sic MSS. duo Germ. & edd. Grin. & Poelm. Alii, *in pectore*.
e MS. unus Germ. *acceptum*.
f Ita MSS. duo Germ. Edd. *Liberius*.
g Sic edd. Grin. & Poelm. faventibus MSS. 2. Germ. Alias, *venerando*.
h MS. 1. Germ. *amoeno*.
i Ita MSS. duo codices Germ. Editi, *humato*.

Ast

AN. 399.

Ast illum placido scandentem celsa volatu,
Et casto assumtum de corpore, læta piorum
Turba per æthereas susceperat obvia nubes;
Angelicique chori septemplicis agmina cœli,
Totis, qua cœlum patet, occurrentia portis,
Regis in adspectum, summique parentis ad ora,
Sidereo volucrem læti vexere triumpho.
Tu nivea sacrum caput ornavere corona:
*Sed tamen & roseam Pater addidit * indice Christo,*
Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus;
*Quod [a] meritis utrumque decus. Nam * lucida sumsit*
Serta, quasi placido translatus in æthera leto.
Sed meruit pariter quasi cæsi Martyris ostrum
Qui Confessor obit. Tenet ergo & præmia passi,
Quod prompta virtute fuit; nec pacis honore
Ornatuque caret, quia non congressus obivit.
Facta igitur ruta justa pium texere sepulcro
*Funus; * at in sanctis divinitus insita membris*
Gratia non potuit cum carne morique tegique:
Illico sed positis ex ossibus [b] ecce micat lux,
Quæ medicis opibus meriti dare signa potentis
Hactenus ex illo non umquam tempore parcit,
Et toto, quo mundus erit, fulgebit in ævo
Lux eadem, sancti cineris per secula custos.
Martyris hæc functi vitam probat; & bona Christi
Ad tumulum Felicis agens, diffundit in omnes
Felicis late terras mirabile nomen.
Dignatam tanto præ cunctis urbibus unam
Hospite nobilitat Nolam; quam gratia Christi
Felicis meritis ita dilatavit, ut aucta
Civibus ecce novis; & mœnibus hic etiam urbs fit,
Pauper ubi primum tumulus, quem tempore sævo
(Religio quo crimen erat) mutante profano
Struxerat anguste, gladios trepida inter & ignes
Plebs Domini, ut feris antiqua minoribus ætas
Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
Clauserat; & tanti tantum sacer angulus olim
Depositi possessor erat, qui lucis opertæ
Conscius, ut quidam fons ædibus exstitit amplis,
Et manet in mediis quasi gemma intersita tectis,
Basilicas per quinque sacri spatiosa sepulcri
Atria diffundens, quarum fastigia longe
*Adspectata * instar magnæ dant visibus urbis.*
Quæ tamen, ampla licet, vincuntur culmina turbis;
Quod crescente fide, superundat gratia Christi,
Quæ populis medico Felicem munere præstat
Vivere. Qui perstans etiam post corporis ævum
Præsidet ipse suis sacer ossibus; ossaque sancti
Corporis in tumulo non obsita pulvere mortis,
Arcano æternæ sed prædita semine vitæ,
Vivificum spirant animæ victricis odorem;
Quo medicina potens datur exorantibus ægris.
Quanta resurgentes virtus & gloria cinget,
Conjectare licet, cum gratia tanta sepultos
Ambiat; & quanto rediturv decore micabunt.
Corpora, in obscuris cum sit lux tanta favillis?
Quid nobis minimis horum præstare coronæ
Sufficient, quorum, & cineres dant commoda vivis?
Cernere sæpe juvat variis spectacula formis
Mira salutantum, & sibi quæque accommoda votis

* id est candida.

* id est, cadaver, seu corpus exanime. V. carm. 32. v. 41.

* V. carm. 21. v. 875.

a Sacchinus cum ed. Schot. in marg. *Pro meritis.*
b MSS. duo Germ. *emicuit lux.*

Po-

AN. 399. *Poscentum; videat etiam de rure colonos*
* id est, liberos. V. v. 326. & 328. *Non solum gremio sua * pignora ferre paterno,*
Sed pecora ægra manu sæpe introducere secum,
Et Sancto quasi conspicuo mandare licenter.
Mox que datam sua confisos ad vota medelam
Experto gaudere Deo, & jam credere sana,
Et vere plerumque brevi sanata sub ipso
Limine læta suis jumenta reducere tectis.
Sed quia prolixum & vacuum percurrere cuncta,
Quanta gerit Felix miracula nomine Christi,
Unum de multis opus admirabile promam
Innumeris paribus, sed ab uno pende relicta,
Quæ virtus eadem gessit, distantia causis.
Pandite corda, precor, brevis est injuria vobis,
Dum paucis magnum exiguisque opus eloquor versis.
Et memores viduæ primo sermone relatæ,
Quam Deus e pretio mentis, non munere cernens,
Attenuit multum mittentibus, omnia dantem:
Me quoque ferte levi dicentem magna relatu.
* V. N. CCLVI. *Et mea namque illis sunt æmula verba minutis,*
*Queis pretium pietas * peculibus aurea fecit.*
* id est, opibus, *Quidam homo * re tenuis, plebeius origine, cultu*
Rusticus, e geminis angustam bubus alebat
Pauperiem mercede jugi; nunc subdere plaustris
Suetus eos, oneri pacta regione vehendo,
Nunc operæ pretium sub aratro aliena locatis
Paupertatis habens reditum; spes anxia resque
Tota inopi par illud erat. Non carior illi
* id est, liberos. V. v. 309. *Progenies, aut ipse sibi: sed * pignora & ipsos*
Ducebat; neque cura minor saturare juvencos,
Quam dulces natos educere; parcior immo
Natis, quam pecori carus; non gramine vili
Illos, aut sterili palea, sed tegmine aprico
Algidus, & de farre sibi natisque negato
Esuriens pascebat, egens sibi, dives in illis,
Quorum fecundus labor exsaturabat egentem.
a *His igitur tam caræ a suæ solamina vitæ,*
Nocte miser quadam somno graviore sepultus,
Amisit tacitis furto prædonis abactos;
Exsurgensque die reduci, de more jugandos
Infelix primo in vacuis præsepibus intus,
Moxque foris frustra notis quæsivit in agris:
Illico sed fessus cassis erroribus ultro
Atque citro, postquam nullis vestigia figuit
Certa videt, spretus frustrata indage parentis,
Humanam desperat opem, & pietate repletus,
Adspirante Deo depressam in pectore fracto
Erigit in cœlum mentem; & mox corde refecto,
Præsumente fide spem voti compotis haurit,
Sanctaque Felicis rapido petit atria cursu,
Ingressusque sacram magnis cum fletibus aulam,
* V. N. CCLVII. *Sternitur ante fores, & * postibus oscula figit,*
Et lacrymis rigat omne solum, pro limine sancto
Fusus humi, & captos nocturna fraude juvencos
A Felice pio, velut a custode reposcit,
Increpitans, miscetque precantia verba querelis:
Sancte Deo Felix inopum substantia, semper
Pro miseris felix, & semper dives egenis,
Te requiem fessis Deus, afflictisque levamen,
Te posuit mæstis ad saucia corda medelam,

a MS. unus Germ. *sibi*.

Pro-

AN. 399.
* Virgil. 12. Aeneid.

Propterea tamquam gremio confisa paterno,
*In * te pauperies caput inclinata recumbit.*
Felix sancte meos semper miserate labores,
Nunc oblite mei, cur me rogo, vel cui nudum
Deseris? amisi caros tua dona juvencos,
Sæpe tibi supplex quos commendare solebam;
Quos tua perpetuo servabat cura favore,
Pascebatque mihi. Tua nam custodia salvos,
Dextraque sufficiens illos præstabat opimos,
Quos misero mihi nox hæc abstulit. Heu quid agam nunc?
Quo deceptus eam? quem criminer? An tibi de te
Conquerar? immemoremque mei accusabo patronum?
Qui mihi sopito tam densum irrepere somnum,
Ne mea sentirem perfringere claustra latrones,
Passus es? & nullo fregisti dura pavore
Pectora? nec lucem tenebris furtoque dedisti?
Aut ullis profugos curasti prodere signis?
Quo modo discurram? quo deferar? Omnia cæcis
Structa mihi latebris; nunc & mea tecta videntur
Clausa mihi, abductis ubi desolatus alumnis
Nil habeo, quod habere velim; quod dulce videnti,
Dulce laboranti non irrita gratia præstet,
Oblectans inopem censu fructuque peculi.
Hos ubi nunc quæram miserandus? quando vel usquam
Inveniam tales? aut unde parabo repertos?
Qui solos habui contentæ rusticus illos
Paupertatis opes? Ipsos igitur mihi redde,
Nolo alios. Nec eos ulla regione requiram,
Hic mihi debentur: hæc illos limina reddent,
In quibus ipsum te supplex adstringo, tibique
Hæreo; cur quæram, aut ubi, quos ignoro latrones?
Debitor hic meus est; ipsum pro fure tenebo
Custodem: tu, Sancte, reus mihi, conscius illis:
Te teneo; tu scis ubi sint, qui lumine Christi
Cuncta & operta vides, longeque absentia cernis,
Et capis, includente Deo, quo cuncta tenentur.
Atque ideo occulti fures, quacumque latebra
Non tibi celantur, nec de te evadere possunt,
Quos & jam manus una tenet. Deus unus ubique,
Christi blanda piis, sed iniquis dextera vindex.
Redde igitur mihi, redde boves & corripe fures.
Sed non quæro reos, abeant, non nescio mores
Sancte tuos, nescis [a] male facta rependere, mavis
Emendare malos venia, quam perdere pœna.
Conveniat nobis igitur: sic divide mecum
Quæ tua, quæ mea sunt; indemnis stet mea per te
Utilitas, justeque tuas clementia partes
Vendicet; æquatoque tuum libramine constet
Judicium: tibi solve reos, mihi redde juvencos.
Ecce tenes pactum, famuli jam nulla morandi
Causa tibi; accelera tantis me solvere curis.
*Nam mihi certa manet sententia * cedere nusquam,* * di est, discedere.
Donec subvenias, nec ab isto poste refigi;
Ni [b] properas, isto deponam in limine vitam,
Nec jam repperies, cui reddas sero reductos.
Talia voce quidem querula, sed mente fideli
Plorantem, totoque die sine fine precantem,
Audivit lætus non blando supplice Martyr,

a MS. unus Germ. *sibi*.
b MS. unus Germ. codex & edd. 4. *mala facta*.
c MS. 1. Germ. cum editis quinque, *Ni properes*.

Et

AN. 399.

Et sua cum Domino ludens convitia risit;
Poscentisque fide, non libertate dolentis
Motus, opem properat; paucis mora ducitur horis.
Interea labente die, jam vespere dacto,
Nec precibus dabat ille modum, nec fletibus; una
Vox erat affixi foribus: Non eruar istinc,
Hic moriar, vitæ nisi causam protinus istic
Accipiam: tandem tamen, ut jam plurima tutum
Nox secretum adytis fieri cogebat; & ille
Temporis oblitus, damni memor, ostia prono
Ore premeas, toto probibebat corpore claustra:
Sed multis frustra [a] *pulsatum vocibus aures*
Aggreditur violenta manus; tandemque revellit
Turba reluctantem, & sancta procul exigit aula.
Pulsus ab æditui flet amarius, & sua lugens
Tecta petit, resonant plangore silentia noctis,
Questibus [b] *& magnis late loca sola resultant:*
Donec & invitus pervenit, & atra silentis
Ingrediens tuguri penetralia, rursus ab ipso
Culminis introitu taciti, ut præsepia vidit
Nuda boum, & nullos dare tintinnabula pulsus,
Excussa ut cervice boum crepitare solebant,
Mollius aut lentis cava linguis æra ferire,
Armentum reduces dum gutture ruminat escas:
His gravius tamquam rescisso vulnere, planctum
Integrat: & quamquam neget ægro cura quietem,
Pervigili [c] *tamen hæc dat solamenta dolori,*
Ut bubus stabulata suis loca corpore fuso
Pressa superjaceat; nec duro fracta cubili
Membra dolent, juvat ipsa injuria; nec situs horret
Sordentis stabuli, quia notum reddit odorem
Dilecti pecoris, nec fœtor fœtet amanti.
Si qua illi extremo tulerant vestigia gressu
Aspicit, & palpante manu calcata retractans
Ingemit, & refricat totis jam frigida membris
Signa pedum; mentemque suam, licet eminus absit
Corpore, sacratam Felicis mittit ad aulam,
Felicem fletu, Felicem nomine clamans:
Nec desperat opem, nec parcit fundere vota.
Nox medium transvecta polum perfuderat orbem
Pace soporifera, reticebant omnia somno,
Solum illum sua pervigilem spes curaque habebat.
Ecce repente suis strepitum pro postibus audit,
Et pulsas resonare fores; quo territus amens
Exclamat, rursum sibi fures adfore credens:
Quid vacua incassum crudeles ostia vultis
Frangere? jam nullus mihi bos, quid quæritis ultra?
Prævenere alii, mea tantum vita superstes
Quæ sociis vestris ut præda cassa remansit.
Dixerat hæc metuens: sed nullo fine manebat
Liminibus sonitus; quo crebescente, nec ulla
Respondente sibi pulsantum voce, propinquat
Suspensus cunctante gradu, & dat postibus aurem
Sollicitam, & rimis acies per hiantia claustra,
Qua tenebris albus coeli color interlucet,
Inserit, exploratque diu; nec adhuc sibi credit,
Quid videat: nec enim sublustri lumine noctis
Pura fides oculis, dubio tamen ipsa per umbras

[a] MSS. duo codices Germ. *pulsantum*.
[b] Ita MSS. codd. cum ed. Schot. Alii, *Questubus*.
[c] Sic cum Sacchino MS. codex Germanensis unus. Ceteri, *Et vigili*.

Cor-

Corpora pulsantum trepidos auferre pavores,
Spemque [a] *boni cœpere novis promittere formis.* [a]
Non homines pulsare videt; sed quod videt esse
Verum, non audet sibi credere. Magna profabor,
Quamquam parva Deo miracula, cui sapit omne
Rerum animal sensu, quo jusserit ipse Creator
Omnigenum pecus. Ecce gerens duce Numine mentem
Par insigne boum, non nota per avia nocte
Venerat ad notas nullis rectoribus ædes,
Sponte quasi, non sponte tamen, quia Numinis actu
Ereptos potiore manu prædonibus illos
Egerat occultis Felix moderatus habenis.
Et postquam attigerant assueti culmea tecti
Culmina; gaudentes reditu, expertasque timentes
Sat [b] *memori terrore manus, quasi sponte timerent*
Instantem sibi raptorem, quatere ostia junctis [b]
Frontibus, & tamquam manibus sic cornibus uti,
Ut dominum excirent sonitu. Sed territus ille,
Rursus ut hostili circum sua claustra tumultu,
Tuta etiam timuit; cursus sapientia bruto
Adspirat pecori causam sentire morantis,
Atque intellectum domini reserare timentis,
Edere mugitum, de quo formidine pulsa
Panderet exclusis aditum securus alumnis.
Ille inopina videns divini insignia doni,
Hæret adhuc, trepidumque etiam sua gaudia turbant;
Credere non audet; metuit non credere; cernit
Coram, [c] *& caligare putat; dum respicit ad se,* [c]
Diffidit tantum sese potuisse mereri;
Sed contra reputans, a quo speraverit, audet
Credere, cognoscens Felicis gesta patroni.
Jamque rubescebant * *rumpente crepuscula mane,*
Noctis & extrema fuga rarescentibus astris, * id est, erumpente.
Luce subobscura vel sublucentibus umbris,
Cœperat ambiguos rerum reserare colores.
Tunc demum nota specie sibi bubus apertis,
Ut primum cœpere oculis clarescere setæ,
Certior exsultat, removens & pessula claustris,
Ostia laxato stridentia cardine solvit.
Dum facit hoc, juncti simul irrupere juvenci,
Et reserantis adhuc molimina prævenerunt.
Dimoto faciles cesserunt obice postes,
Oblatumque sibi mox ipsa in limine regem
Cognoscunt hilares lætum, lambuntque vicissim
Mulcentem, labrisque manus palpantis [d] *inundant,*
Atque habitum totum spumosa per oscula fœdant, [d]
Dum [e] *complectentis domini juga cara benignum* [e]
Molliter obnixi blanda vice pectus [f] *adulant.* [f]
Illum dilecti pecoris nec cornua lædunt,
Et collata quasi molles ad pectora frontes
Admovet, & manibus non aspera lingua videtur;
Quæ lambens etiam silvestria pabula radit.
Sed tamen hæc inter, non vano corde, fidelis
Rusticus officii meminit, neque curat anhelos

a Hic versus desideratur in duobus MSS. codicibus Germ.
b Sic emendatum ex tribus MSS. codicibus, 2. Germ. & 1. Barth. Ante erat, *Stans*.
c MSS. tres codd. & ed. Schot. *Comminus, & caligare putat*, male. V. carm. 32. v. 203.
d Ita correximus ex MS. Germ. uno codice. Alter, *inhumant*, forte, id est, *humidas reddunt*. Ante erat, *laudant*.
e Sic MSS. duo Germ. Edd. *complectentes*.
f Ita emendavimus ex duobus MSS. codic. Germ. Editi, *adorant*.

AN. 399.

Ante boves stabulis inducere, postque laborem
Atque famem, recreare cibo, quam ducere secum
Illuc, unde suos meruit. Venit ergo reductos
Ducens, nec tacitis celat sua gaudia votis:
Et referens, densas trahit ad sua verba catervas;
Ingrediturque sacras cunctis mirantibus ædes.
Quos miser hesterno amissos deflerat, eosdem
Præsentes hodie ducit; sanctique triumphum
Martyris ostentat populis; ducuntur & ipsi
Per medios cœtus, modo furum præda, juvenci,
Et modo Felicis spolium; dat euntibus ingens
Turba locum, & muto celebratur gloria Christi
In pecore. Ille autem, qui tanti muneris alto
Causa fuit Domino, mediis in liminibus stans
Flensque iterum, sed lætitia, modo debita Sancto
Vota refert, non ære gravi, nec munere surdo,
Munere sed vivo linguæ mentisque profusus,
Voce pia largum testatur pauper honorem:
Debitor & Christo satis isto pignore solvit,
Immaculata suæ cui sufficit hostia laudis,
Captivos en Sancte tuos tibi plebe sub omni
Victor ago, & supplex iterum tibi mando tuendos:
Conserva reduces, dignatus reddere raptos.
Sed tamen in me nunc ipsum bone respice Martyr:
Namque vides quod agas tibi adhuc superesse sed in me,
Qui prope cæcatis oculis tua comminus adsto
*Limina**; *nam multo mersi mea lumina fletu,*
Non solum damno, sed & inter gaudia plorans.
Dempsisti causam lacrymarum, tolle modo orta
Vulnera de lacrymis; miseratus, Sancte, meorum
Damna boum, miserare itidem modo damna oculorum.
Donasti reduces pecudes mihi, rursus & illis
Redde meos oculos. Nam quid juvat esse reductos,
Si languente acie præsens præsentibus absim?
Talia præsentes populi risere querentem.
Sed procul admotæ secreti Martyris aures
Suscepere pias ab inepto supplice voces,
Moxque refecta sacram senserunt lumina dextram.
Inde domum gaudens oculis bubusque receptis,
Collaudante Deum populo, remeabat, & illum
Læta sequebatur gemini victoria voti.

* V. N. CCXII.

IN

IN SANCTI PAULINI
NATALES NUNC EDITOS
LUDOVICI ANTONII
MURATORII
PROLEGOMENA.

Andem apertum io diem quatuor PAULINI Episcopi Nolani Poemata perduxi, diu ab omoibus litterarum cultoribus desiderata, diu etiam deplorata. Hæc taoti viri monumenta hocusque nobis invidit sæva temporum edacitas, quæ inter illustres rapinas hoc quoque magnum involverat eloquentiæ pignus. Maxime dolendum profecto est tot veterum Patrum divitias excidisse, quibus & Ecclesiastica Historia, & Fidei Catholicæ dogmata promoveri feliciter possent; sed in earum potissimum jactura dolorem nostrum exercere juvat, quæ ab eloquentissimis, Sanctissimisque Patribus elaborata fuere, quorum ope ævi nostri Heterodoxos evertere, & meliorem ad frugem revocare fas esset. Quantus autem fuerit PAULINUS noster & Orator, & Poeta, & Sanctus, tum ejus scripta, tum omnium illustrium Scriptorum documenta testantur. Eximiam illius Sanctitatem non attingam, utpote quæ satis apertos laudatores invenerit S. Ambrosium Ep. 30. ad Sabin. Sulpic. Severum io fine Dialog. Gregor. Turon. lib. de Glor. Confess. cap. 107. Greg. Magnum lib. 3. Dialog. aliosque ejus res gestas prosequutes, ac etiamnum in Fastis Ecclesiasticis commendetur. Mirum sane videri debet, virum Senatoria dignitate, ac ipso Consulatu olim auctum, innumeris præstantem opibus seculo ita renuntiasse, ut universæ Christianorum Reipublicæ Sanctitatis exemplum exstiterit, quod inquit ad eum scribens Augustinus Ep. 34, & Ep. 39. ad Licentium. Ejus io Oratoria arte excellentiam commendavit Hieronymus in Ep. 13. his verbis: *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius: nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus*. Tum addit: *Magnum habes ingenium, & infinitam sermonis supellectilem, & facile loqueris, & pure &c.* Reliqua mitto, ut ejusdem in Poesi præstantiam magno viri magni testimonio ostendam. Ausonius PAULINUM inter paucos carum habuit, totusque in eo semper fuit, ut illi dignitates compararentur, ejusque nomen famæ commendaretur. Itaque ad eum scribens Ep. 20. hæc habet:

Et, quæ jamdudum tibi palma Poetica pollet,
Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.
Cedimus ingenio, quantum præcedimus ævo,
Assurgit Musæ nostra Camoena tuæ.

Hinc disce, quantum in Poesi nominis PAULINO foret, cui Ausonius præclarissimus alioqui vates assurgeret. Idem Ausonius ad PAULINUM Ep. 1. *Jam quid*, ait, *de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romanæ juventutis æquari*, Sed viri tanti nunquam satis laudandi Panegyrim texere non lubet. Ad ejus igitur librorum seriem explicandam me confero. Ejusdem quinquaginta ad plures Epistolæ exstant, tum Poemata varia, ac præcipue X. Natales in honorem S. Felicis conditi. Hæc, & alia S. Episcopi Opuscula typis sæpe commissa fuere, ita tamen ut omnium venustissima habeatur Antuerpiensis editio Anni 1622., quippe quæ notis Frontonis Ducæi, & Heriberti Rosweidi, ac PAULINI Vita per P. Sacchinum elaborata abundet. Parisiis demum Anno 1685. in duos Tomos digesta prodiere PAULINI opera ad MSS. Codices recognita, notisque variorum illustrata studio Johannis Baptistæ le Brun, quæ ad manus meas, quod valde dolui, deferri nondum potuerunt. Emiserat etiam Petrus Franc. Chifflettius V. C. e Soc. Jesu Anno 1662. librum, cui titulum fecerat *PAULINUS illustratus*, eruditeque admodum res gestas, librosque Sancti hujus exornarat. Nemini tamen hucusque ea Poemata intueri contigit, quæ ex Ambrosianæ Bibliothecæ latebris omnium primus in lucem produco. Testatur PAULINUS in Ep. ad Severum nona, se quotannis *Natalitium carmen* S. Felici pangere consuevisse. Decem vero ex his Natalibus tantum extare opinio erat, quuoa in publicum prolatus est Dungali, qui A. Ch. circiter 821. florebat, liber adversus Claudium

Taurinensem *de cultu Sacrarum Imaginum*, quem Ludovico Pio Imperatori, ejusque filio Lothario inscripsit. Plurima ibi memorat vir disertus ac pius S. PAULINI carmina, inter quæ nonnulla ex Natalibus XI. XIII. XIV. & XV. libata, quibus Sacrarum Imaginum, Reliquiarumque cultus mirabiliter comprobatur. Vetustissimum hujus Scriptoris exemplar & nostra Bibliotheca servat. Istius igitur monitu alios quoque Natales PAULINUM procudisse innotuit. Sitim auxit fragmentorum pretium visisque aliquot undæ guttis continuo totus in votis fons fuit. Itaque dum uberrimam Manuscriptorum Codicum seriem lustro, quæ in Ambrosiana asservatur, incidit in manus meas antiquissimum volumen, in quo Venantii Fortunati, Prosperi, Juvenci, Aratoris, aliorumque veterum Christianorum carmina continebantur. Tres & decem S. PAULINI Natales ibi exaratos inveni, quos cum Dungali fragmentis collatos germanum protinus tanti Scriptoris fœtum mihi, & orbi litterario sum gratulatus. Codex venerandam sapit vetustatem. Characteres quadrati, ac minutissimi miraque venustate rectis lineis inter se distincti, seculo, ut arbitror, nono elaborati fuere. Quindecim porro Natales PAULINUM cecinisse hucusque creditum, quum expresse carmina Dungalus tum ex XIV. tum ex XV. citarit. Verum Auctor iste, aut librarii in illo exscribendo decepti fuere; quæ enim carmina ex Natali XIV. hausta referuntur, omnino rejicienda in XIII. Codex noster, & rerum ordo evincunt. Itaque Natalis apud Dungalum XV. hinc inscribendus erit decimus quartus, quem in membranis nostris descriptum non fuisse vehementer dolemus. Nostro præterea in Codice simul confunduntur primus, & alter Natales, ac idcirco reliqui numero uno ab editis discrepant, ita ut hic septimus dicatur, qui apud alios octavus numeratur, quo ordine reliqui procedunt; sed amanuensium incuria id factum; quum penitus inter se distinguendi sint primus, & secundus. Subsequitur in laudato Codice aliud PAULINI Poema absque titulo, quod uti summa refertum eruditione & ego produxi. Posthæc S. Martini vita cum hujusmodi inscriptione exhibetur: *Incipit opus PAULINI Petrecordie de vita S. Martini Episcopi versibus*. Unde Bellarmini de Script. Eccl., Sirmondi ad Sidon. Apoll., Labbæi de Script. Eccl., aliorumque sententia confirmatur, qui horum carminum auctorem faciunt *PAULINUM Petricorium*, seu *Petricordium*, qui 30. aut 40. annis ab obitu PAULINI nostri florebat. Parum accurate scripsit Ughellus tom. 6. Ital. Sacr. illorum Scriptorem Poematum fuisse S. PAULINUM juniorem, Nolanum itidem Episcopum; hic enim circa A. Ch. saltem 520. Episcopatu illo est auctus, Petricordium vero, ut dixi, circa A. 460. scripsisse certissimum est. Ceterum satis mirari nequeo, cur hosce Natales partim neglexerint, partim summo studio veteres protexerint. Beda, Notkerus, Ado, Marcellus presbyter antiquissimus, atque ipse Gregorius Turon., aliique in Actis SS. die 14. Januar. relati, S. Felicis vitam, ac miracula illustrarunt; neminem tamen ex iis plures quam decem hucusque editos Natales vidisse appsret, quum ea tantum miracula exhibeant, quæ in eis laudantur, alis etiam relaturi, si in promtu reliquos tres habuissent, aut quatuor. Vix unus Dungalus inventus, qui horum aliquam mentionem iniecerit. Lubentius igitur ab eruditis laborem nostrum exceptum iri speramus, quum thesaurum tam diu nobis ereptum, ac pene desperatum tandem subduxerimus, voracitati temporum. Hæc autem omnia notis eruditis, ac disceptationibus pro viribus enucleanda censui, tum ne reliquis PAULINI operibus, quæ eruditorum studio hucusque ornata visuntur, in aliquo crederent, tum ut Poeseos merito aliqua per me ratione satisfieret. Ut enim ea omittam, quæ hinc adversus Novatores, Reliquiarum, Sanctorumque cultum improbantes adferri possunt, certe nusquam majorem quam in hisce tribus saltem Poematis, invenias eruditionem. Hic Ethnicorum superstitio, hic Sanctorum Monumenta explicantur, resque gestæ PAULINI velut in unum compendium coactæ illustrem Scriptoribus seriem eruditionis præbebunt. Quod ad annos spectat, quibus recitati fuerint hujusmodi Natales, sententiæ Chiffletii par. 2. cap. 9. Paulini ill. propositæ acquiescendum puto, primum nempe ad A. Ch. 394. pertinere, quum nondum Nolam se contulisset PAULINUS, alterum deinde in A. 395. cadere, quo Sanctus jam Nolæ redditus erat, tertium in A. 396. & sic de reliquis, etenim quotannis Natalem cecinit PAULINUS. Id autem ex Natali XIII. potissimum probatur. Ibi præclarissima de Gothis relata victoria, cæsusque Rhadagaisus memoratur, quæ A. 405. *Stilicone II.*, *&* *Anthemio Coss.* contigere, uti Prosper in Chronico testatur; ac propterea sequentem Annum 406. respicit Natalis XIII. Si ergo reliquis elapsis annis Natalem suum affigas, primum comperies in Annum 394. incidere; similiter undecimum Anno 404., duodecimum Anno 405. esse tribuendos. Unum tantummodo Lectores monitos velim, nimirum consulto hosce versus una cum amanuensium erroribus a me fuisse descriptos; conqueri enim sæpe solent doctissimi viri fidem Manuscriptis non servatam, germanasque lectiones emendantium opinione, aut audacia plerumque vitiari. Idcirco omnium ingenio quædam castiganda reliqui, nonnullis etiam inter notas manum apposui. His animadversis in omnium commodum PAULINI vitam summatim scriptam subjicio.

POE-

POEMA XIX.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XI.

SIDERA si cœlo possunt, si gramina terris
Desore, mella favis, aqua fontibus, uberibus lac,
Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,
In quibus & vita, & virtus, & gloria mortis
Ipse Deus, pro quo vitam voluere pacisci,
Et moriendo piam sancire fidem populorum,
Mercarique sacrum pretioso sanguine Regnum,
Sanguine, quo totum spargentes Martyres orbem
Gentibus innumeris semen cæleste fuere.
Horum pro numero Procerum Confessor in ista
Urbe datus Felix longe lateque per orbem
Nominis emicuit titulo. Sed Nola sepulti
Facta Domus tamquam proprio sibi sidere plaudit.
Omnis enim, quacumque jacet mandatus in ora,
Martyr, stella locis simul, & medicina, colentum est.
Namque tenebrosum veteri caligine Mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Creator
Sic sacra disposuit terris monumenta piorum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina Cœlo.
Et licet una fides, par gratia, & æmula virtus
Martyribus cunctis maneat; tamen omnibus iisdem
Dissimiles operum formas exstare videmus,
Atque alibi tacitis meritum sublime sepulcris
Excolimus memores; alibi clamantia signa,
Conspicuas miramur opes. Ubi credo mali plus
Durior impietas retinet, majorem ibi morbus
Poscit opem gravior, vel adhuc ubi carior altam
Perfidiæ noctem trahit error, & ægra laborat.
In populo titubante fides, ibi lumina prorsus
Accendi majora decet, mundique tenebras
Illustrante Deo premi, mentesque retusis
Attonitas oculis, trepidasque intendere ad ipsos
Divini veri radios, caligine tetra
Solvere, collyrioque medentes inungere Christi.
Quod per Apostolicas curandis sensibus artes
Cote pia teritur, quia lene jugum, & leve Christi
Est onus ad Christum puro jam lumine versis,
Atque Evangelico suffusis pectora succo,
Quo bene purgantur nebulæ, quibus interiorem
Obducunt aciem mundi fallentis amores,
Qui magnum per inane vagos sine remige sensus
Circumagunt, hebetantque gravi caligine captos
Mollibus illecebris, ut frangant robora vitæ,
Sectenturque cavas per gaudia lubrica pompas.

Hos

V. 1. *Sidera si Cœlo.* Priora hæc carmina retulit etiam Dungalus Diaconus, qui seculo Christi nono Librum *de cultu Imaginum* adversus Claudium Taurinensem scripsit, eumque Ludovico, & Lothario Augustis nuncupavit. Hæc ejusdem præclarissima verba omnino sunt oculis omnium subjicienda: *Paulinus*, ait, *Episcopus vir eruditissimus, & Sanctissimus, sicut & multi de eo testati sunt, nobilem librum XV. carminibus distinctum in honore, & laude S. Felicis Martyris edidit, in quo quanta miracula, & virtutes per ipsius merita, & intercessiones Divina largiente clementia ad sepulcrum fieri cotidie cunctum, & maxime die Natalis ejus anniversario asserruit, non facile a quoquam excerpi, aut deflorari potest, quia cuncta flores, aromata, rosæ, lilia suaveolentia, ac mellifluus sunt.* Animadverti tamen supra in Prolegom. deceptum Dungalum, qui XV. a Paulino elucubratos Natales asseruit, quum revera XIV. tantum cecinerit, ipse enim Dungalus unum ex eis in duos considerate divisit.

V. 4. *In quibus & vita.* In fragmentis ex hoc Natali relatis Dungalus legit: *In quibus & vita virtus, & gloria mortis.* Neque displicet hujusmodi lectio.

V. 11. *Longe, lateque per orbem.* Tanta fuit per orbem S. Felicis fama, ut ea quavis terrarum parte Nolam populi venerabundi confluerent. Miracula crebra Sanctum quotidie commendabant; ipsaque Roma, tot licet Sanctorum cœtu sublimis, tota pene suis e sedibus solvebatur, ut gloriosi Confessoris sepulcrum inviseret. Hoc sæpe repetit Paulinus, ac potentissimum Natali II. S. Damasus Papa Sancto huic se quondam voto obstrinxerat, cujus rei testem Epigramma reliquit nostra quoque ad tempora transmissum. Videnda super his Acta SS. tom. 1. die 14. Januar.

V. 34. *Medentes*, Restituendum *medentis*.

V. 44. *Sectenturque cavas.* Idest manes. Virgil. 6. Æneid.

Ad

AN. 400.

Hos igitur nobis cupiens avertere morbos
Omnimedeus Dominus Sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri
Edidit, atque suam Divina potentia curam
Clarius exereret, potioribus intulit illos
Urbibus, & quosdam licet oppida parva retentent
Martyres, ad proceres Deus ipsos moenibus amplis
Intulit, & paucas functos divisit in oras,
Quos tamen ante obitum toto dedit Orbe Magistros.
Inde Petrum, & Paulum, Romana fixit in Urbe,
Principibus quoniam medicis caput Orbis egebat
Multis insanum vitiis, cæcumque tenebris.
Sed potiore Deo nostram reparare salutem,
Quam Satana captos etiam nunc fraude tenere,
Rarescunt tenebræ mundi, & jam pœne per omnes
Prævaluit pietas, & mortem vita subegit.
Crebrescente Fide victus dilabitur error,
Et prope jam nullis sceleri, mortique relictis,
Tota pio Christi censetur nomine Roma,
Irridens figmenta Numæ, vel fata Sibyllæ.
Cumque sacris pia turba ferat Pastoribus Amen,
Per numerosa Dei regnantis Ovilia lætum
Laudibus æterni Domini ferit æthera clamor
Sanctus, & incusso Capitolia culmine nutant,
In vacuis simulacra tremunt squallentia Templis,
Vocibus ita piis, impulsaque nomine Christi,
Diffugiunt trepidi desertas Dæmones ædes,
Lividus incassum Serpens fremit ore cruento
Lugens humanam jejuna fauce salutem,
Seque simul pecudum quem sanguine defraudatum
Prædo gemens frustra siccas circumvolat aras.
Sic Deus & reliquis tribuens pia munera terris.
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Johannem,
Ut simul Europam, atque Asiam curaret in illis,

Discu-

Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diverberet umbras.

Et alibi.

Nox atra cava circumvolat umbra.

V. 45. *Hos igitur nobis.* Theophridus Abbas in Serm. 5. de SS. Reliqq. *Has*, ait, *singulis Provinciarum, & Civitatum populis dedit in solatium, ut dum importunis urgentur incursibus hostium visibilium, & invisibilium, per harum defensoriae meritum.* Infra. *Sic & Deus noster videns hostium multitudinem per totum volitare aerem, & pugnam adversus adoptivos suæ filios fieri multiplicem, humanæ miseriæ misericorditer consuluit, & multiplicatis super arenam patrociniis Civitatem suam, idest Ecclesiam custodit, & protegit.*

V. 51. *Ad proceres.* scripserim *At proceres.*

V. 54. *Inde Petrum, & Paulum.* S. Leo in Serm. de Nat. Apost. Petri, & Pauli, apposite ad hanc rem: *Beatissimus Petrus Princeps Apostolorum ad arcem Romani destinatur Imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet.* Vide reliqua.

V. 63. *Tota pio Christi.* Haud ita stricte sumenda Paulini verba, ut Romæ tum nullos superfuisse Paganos credamus; siquidem non uno cecidit ictu Superstitionis imperium, sed temporis beneficio id obtentum, quod statim a Constantino sacra Fidei documenta, Principumque exempla, evincere haudquaquam potuerant. Certe ex Paganorum grege Consules, Senatores, aliique Magistratus fuere adumei pene ad hæc usque tempora, hoc est ad Annum Chr. 404. Quin & ipse Paulinus nondum profana Religione expeditus Consul processerat. Emissæ vero per hæc eadem tempora plures a piissimis Imperatoribus Leges, queis Ethnicismus confodiebatur, satis innuunt, nondum illi, ut Taciti verbis utar, magnum diem impositum fuisse. Videndus hac de re Codex Theod. tit. de Paganis &c. Quin immo & Anno 410., sex videlicet ab hinc Annis, Roma Barbarorum irruptione sub Alarico eversa S. Augustino scribendi præclarissimos de Civ. Dei libros causam præbuit, ut a Paganorum contumeliis Christi Fidem tueretur. Inquit autem Magnus Doctor lib. 1. cap. 1. *An non etiam illi Romani Christi nomini infensi sunt, quibus propter Christum Barbari pepercerunt? Testantur hoc Martyrum loca, & Basilicæ Apostolorum, quæ in ipsa vastatione Urbis ad se confugientes suos, alienosque* (videlicet Paganos Romæ degentes) *receperunt.*

V. 65. *Cumque sacris pia.* Id moris in Ecclesia primitiva invaluit, ut post sacras Antistitis preces populus concordi voce responderet *Amen.* Egregius in hanc rem est S. Justini Martyris locus in Apol. pro Christianis secunda, quæ revera prior dicenda est: οὗ συντελέσαντος, inquit is, τὰς εὐχὰς, καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων ἀμήν. *Ubi ille,* (idest Episcopus) *preces, & Eucharistiam absolvit, totus qui adest populus fausta approbatione acclamat dicens Amen.* Quod etiam antiquissimus Doctor infra repetit. Tertullianus lib. de Spectac. cap. XXV. ad Christianum ait: *Eo ore, quo Amen in Sanctum protuleris, gladiatori testimonium vis reddere?* Ipse Paulinus in precatione Matut. de Deo loquens.

——Quem celebrans modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit aera vocibus Amen.

Consule præter hæc Bonam Rer. Liturg. lib. 2. cap. 5.

V. 68. *Capitolia culmine.* Num, *fulmine*, hoc est piarum vocum fragore?

V. 69. *In vacuis simulacra.* Eadem ferme verba exhibet S. Hier. in Præf. ad 2. Lib. Comment. in Ep. ad Galat. *Romana, inquit, plebis laudatur fides. Ubi alibi tanto studio, & frequentia ad Ecclesias, & ad Martyrum sepulcra concurritur? Ubi sic ad similitudinem cælestis tonitrui Amen reboat, & vacua Idolorum templa quatiuntur?*

V. 74. *Quem sanguine.* Superfluit in sensu particula *quem.* Ego legerem: *Jam sanguine defraudatum.*

V. 78. *Sic dedit Andream.* Patræ Urbs Achaiæ. Ibi consum-

Discuteretque graves per lumina tanta tenebras.
Parthia Matthæum complectitur, India Thomam,
Lebbæum Lybies, Phryges accepere Philippum,
Creta Titum sumsit, medicum Boeotbia Lucam,
Marcus Alexandria tibi datus, ut bove pulso,

45 *Hos*

sommasse Martyrium Andreas dicitur in ejus Actis apud Sor. tom. 6. Hieronymus in Ep. 148. ad Marcellam: *In omnibus locis versabatur* (Jesus) *cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaja.* Vide Bar. in Martyr. Rom., & Florentin. in Martyr. Hieron.

V. 78. *Ephesoque Johannem.* Ephesi occubuisse Johannem mille monumenta testantur. Euseb. Cæs. Lib. 3. cap. 35. Hist. Eccl. Polycratis Ephesini Episcopi Epistolam refert, in qua idem affertur. Vide Baron. in Martyr. ad diem 27. Decembr. Hinc celebris Ephesina Ecclesia, & inter Apostolicas relata Primatem, seu Exarchum nulli subditum Patriarchæ quondam jactavit. Tertull. cap. 36. Præscript. *Proxime,* inquit, *est tibi Achaja? habes Corynthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum.* Venantium Fortunatum his juvat addere canentem lib. 8. carm. 4.

Nobilis Andream mittit Achaja suum.
Præcipuum meritis Ephesus veneranda Johannem
Dirigit——

V. 81. *Parthia Matthæum.* M. Antonius Columna in libello de Vita, & gestis S. Matthæi: *Illud,* ait, *certe inter Historicos convenit, in Regia Ethiopiæ Civitate B. Apostolum Martyrio coronatum, ibique diu sacrum mansisse corpus.* Pro Martyrii loco adsentiri aliquantulum possem, siquidem Metaphrastes eidem adstipulatur, unaque cum eo Venantius Fortun. lib. 5. carm. 2. ubi ait.

Matthæus Æthiopes attemperat ore vaporis,
Vivaque in exusto flumina fudit agro.

Verum de Sepulturæ loco Columna decipitur. Qui enim Paulinus noster Parthiam Matthæi sepulcrum complecti dixisset, si in Æthiopia illud conditum fuisset? Parthi, Æthiopesque nimium diversi, ut eorum nomina confundantur. Sed audiamus iterum Venantium lib. 8. carm. 4.

Inde triumphantem fert India Bartholomæum,
Matthæum eximium Naddaver alta virum.

Idem etiam innuit carm. seqq.

Quos Patra, quos Ephesus, Naddaver arce tenet.

Ut igitur concilientur viri tanti, Urbem Naddaverem in Parthia positam arbitrarer, quo S. Matthæi ossa post mortem fuerint translata. Cur enim hic audiatur Abdias omnium judicio scriptor apocryphus, qui hanc Urbem Æthiopica in regione statuit? Si hujusmodi auctoritatibus agendum, Dorotheum & ego reponerem pseudographum & ipsum Auctorem, qui in libello de XII. Apostolis Matthæum asserit *Hierapoli Parthiæ* defunctum, seu *Hierapoli Syriæ*, ut prodit in fragmento quodam Gulielmus Cave lib. de Script. Eccl. Sed aperte Paulino subscribunt Anonymus apud Oecumenium dicens: *Matthæus Evangelista Evangelium Hebraica lingua conscriptum tradidit. Obdormivit autem in Hierea Civitate Parthiæ, & ibi sepelitur.* Hippolytus in Indiculo XII. Apost. scribit: *Matthæus obdormivit Hierea Parthorum Civitate.* Freculphus tom. 2. lib. 2. cap. 46. Matthæi sepulcrum ita signat: *Primum evangelizavit in Judæa, postmodum in Macedonia prædicavit, requiescit in Montibus Parthorum.* C. V. Bollandus ad diem 24. Febr. ex Codice a mille annis exarato notitiam refert de locis SS. Apostol., ubique dicitur: *Natalis S. Matthæi Apostoli, qui passus est in Persida.* Martyr. Hieronym. a Florentinio editum hæc habet: *In Persida Natalis S. Matthæi Apostoli, & Evangelistæ.* Alius item Indiculus vetustissimus apud Florent. pag. 159. *in Persida* passum testatur Matthæum. Parthia certe Persidi adjacebat, immo, ut Plin. lib. 6. cap. 25. ait: *Persis in Parthorum jamprimem translata est nomen.* Et Persidem Parthia complectebatur, ut etiam erudit. & C. V. Baudrandus amicus meus in Lexico Geograph. monuit. Unde opinioni meæ aliud suffragium accedit, dum in Parthia sepulcrum Matthæum una cum Paulino affirmo. Patet etiam in Parthis prædicasse S. Apostolum, ut par sit credere, relictos ibi discipulos eidem e vivis sublato, ejusque ossibus in Urbem Naddaverem reportatis parentare potuisse.

V. 81. *India Thomam.* Obiisse hunc Apostolum ibidem præter alios Auctores testatur S. Hieron. de Script. Eccles., qui & Urbem Calaminam locum Martyrii assignat. Ejus corpus Edessam deinde translatum, uti videre est apud Baron. in Martyr. ad diem 3. Julii. Laudata a Bollando notitia hoc etiam asserit: *Natalis S. Thomæ Apostoli in India, & translatio corporis ejus in Edessa.*

V. 82. *Lebbæum Lybies.* Lebbæus idem est ac Thaddæus, qui alio etiam nomine Judas nuncupatur. S. Hieron. in cap. 10. Matth. *Thaddæum Apostolum Ecclesiastica tradit Historia missum Edessam ad Abagarum Regem Chosdenæ* (Osrhoenæ legendum potius) *qui ab Evangelista Luca Judas Jacobi dicitur, & alibi appellatur Lebæus, quod interpretatur corculum, credendumque est eum fuisse trinomium.* At a Paulino dissident reliqui Scriptores in constituendo loco, ubi laterum illius corpus servetur. Venant. Fortun. carm. 4. lib. 8.

Hinc Simonem, & Judam lumen Persida gemellum
Læta relaxato misit ad astra sinu.

Dorotheus Tyrius in lib. de XII. Apost. *Judas Jacobi, qui & Thaddæus, & est Lebbæus Edessenus, & universæ Mesopotamiæ Evangelium Domini prædicavit. Sub Augaro Edessenorum Rege in Beryto occisus, & cum honore sepultus.* Florentin. in not. ad Martyr. Hieron. quædam producit Martyrologia antiquissima, quibus *in Perside,* aut *in Suanis Civitate Persarum* occisus Thaddæus dicitur. Ego censerem hæc de mortis loco intelligendos, Paulinum vero de sepulcri loco.

V. 82. *Phryges accepere.* Hierapoli in Urbe Phrygiæ sepultum Philippum discimus etiam a Venantio Fortun.

Læta suis votis Hierapolis alma Philippum
Producens——

Cui addit Hieron. de Script. Eccles. *Philippus Apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli cum filiabus honorifice.* Vide Baron. in Martyr. ad diem 1. Maii.

V. 83. *Creta Titum sumsit.* Episcopum Cretæ fuisse Titum, ibique etiam sepulturam nactum docet Hieronymus, ceterique Scriptores, ac Menologia, ut eamdem recoquere crambem nihil sit opus.

V. 83. *Medicum Boeotbia Lucam.* Hactenus depravatam lectionem e Dungalo hauseramus, quum ita in ejus Codicibus, ac præsertim in antiquissimo Bibliothecæ nostræ legatur:

Creta Titum sibi sumsit, & Antiochia, & Ostia Lucam.

Rosweidus in notis ad hunc locum ita ait: *Mirum a Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochiæ, & Ostiæ, quum Martyrologium Romanum IX. Maii dicat ejus reliquias translatas ex Achaja Constantinopolim. Nisi tantum velit Antiochiam, & Ostiam Lucam Evangelii proseminatorem habuisse egregium, fore & reliquias aliquas ejus aliunde expetierint.* Verum vulneris hujus sanitatem Codici nostro debemus. Revera in Boeotbia, seu Achaja sepultus est Lucas. Gaudentius Brix. in serm. habito in Dedic. Eccles. *Johannem in Sebaste Provinciæ Palestinæ, Thomam apud Indos, Andream, & Lucam apud Patras Achajæ Civitatem tumulatos refert.* Lucæ dein reliquias una cum Andreæ Apostoli Ossibus Constantinopolim de Achaja translatas meminit Hier. de Script. Eccles. Quibus alia documenta addi possunt. Hinc pseudo Dorotheum arguas, dum Ephesi mortuum, ac sepultum Lucam somniat. Ceterum Medici titulus Lucæ a Paulino alibi aptatur, nempe Natal. 9.

Hic Medicus Lucas prius arte, deinde loquela
Bis Medicus Lucas——

V. 84. *Marcus Alexandria.* Alexandrinam Ecclesiam Marcus a S. Petro illuc missus fundavit, eamque suo etiam sanguine, tumuloque beavit. Id a Hieronymo docemur, omnibusque Martyrologiis.

V. 84. *Ut bove pulso.* Apud Ægyptios celebris quondam fuit cultus Apidis, quem bovis specie figurabant. Huic quotannis longa cæremoniarum series impendebatur. Solin. cap. 32. *Inter omnia, quæ Ægyptus habet digna memoratu, præcipue bovem miramur. Apim vocant. Hunc ad instar colunt Numinis, insignem notæ albæ macula, quæ dextero ejus lateri ingenita corniculantis Lunæ refert faciem &c.* Historiam de hisce Ægypti superstitionibus texere possem; præstat tamen Lectorem ad ea dimittere, quæ congesserunt Vossius in Libris de Theolog. Gentil., Salmas. in Exercit. Plin. ad Solini locum supra relatum, Diodor Sic. lib. 1., Eus.

Cæs.

AN. 400.

Cum Jove, nec pecudes Ægyptus in Apide demens,
In Jove nec civem coleret male Creta sepultum;
Nec Phryges exsectis agerent Cybeleja Gallis
Impuram fœdo solantes vulnere Matrem;
Et tandem castis fronderet montibus Ida,
Intactas referens securo vertice pinus;
Vana nec ulterius multos jam Græcia Delphos
Consuleret, spernensque suum calcaret Olympum,
Altius in Sion gradiens, ubi collis alumni
Lene jugum celso fastigat vertice Christus.
Fugit & ex Epheso trudente Diana Johanne
Germanum comitata suum, quem nomine Christi
Imperitans Paulus pulso Pythone fugavit.
Fugit & Ægypto Satanas sub mille figuris.
Nomina mille sibi variis adcommoda monstris

100 *Sum-*

Cæs. de Præp. Evang. cap. 11., Herodot. &c. Ego quoque ad quartum Paulini Poema plura notabo.

V. 85. *Cum Jove*. Illatu per Titum in Cretensem urbem Evangelio, inde pulsus est Jupiter. Quod si ad Ægyptios hujus mentionem referas, ille est Jupiter Ammon, quem summa illi veneratione prosequebantur. Plutarch. de Isid. & Osir. Ammonem ait esse ἴδιον παρ' Αἰγυπτίοις ὄνομα τοῦ Διός, *proprium nempe apud Ægyptios Jovis nomen*. Herodot. in Euterp. Ἀμμοῦν γὰρ Αἰγύπτιοι καλέουσι τὸν Δία. *Ammonem enim Ægyptii appellant Jovem*.

V. 86. *In Jove nec coleret*. Jovem Cretæ Regem fuisse, ibique sepulturæ datum, atque ad divinitatis fastigium ab infelici Ethnicorum errore perductum ipsi fatentur Gentiles, inter quos Lucianus in lib. de Sacrific. ita ait: οἱ δὲ αὖ Κρῆτες οὐ γενέσθαι παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ τραφῆναι μόνον τὸν Δία λέγουσι, ἀλλὰ καὶ τάφον αὐτοῦ δεικνύουσι. *Cursus autem Cretenses Jovem affirmant non modo vixisse apud sese, nutricumque fuisse, verum etiam sepulcrum illius ostendunt*. Idem asserit Callimachus in Hymno ad Jovem duobus his versibus:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο, σὺ δ' οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ αἰεί.
Mendaces semper Cretenses, namque sepulcrum
Construxere tuum, o Rex; non es morte peremptus
Ipse, sed es semper——

Vide Clement. Alex. in Orat. Hortatoria ad Græcos, Demetrium Scepsium apud Scholiast. Apollon. lib. 3. & reliquos Mythologos.

V. 87. *Nec Phryges exsectis*. Cybelem Cybeles, seu Berecynthiæ magnæ Deorum matris dies festi erant. Hujus Deæ Sacerdotes *Galli* nuncupati virilibus carere in Atidis memoriam cogebantur. Paulinus noster in Poem. 4. ita ait:

Hic habet & matrem captam pastoris amore,
Sed melior Pastor, castum servare pudorem
Qui voluit, sprevitque Deam, cui sæva virilea
Abscidit partes &c.
Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt &c.

De Gallis etiam meminit Lucanus lib. 1.

——*crinemque rotantes*.
Sanguineum populis cecinerunt tristia Galli.

Herodian. lib. 1. *Inde Phryges olim Orgia colebant ad ipsum fluvium Gallum, a quo etiam Sacerdotes Cybeles cognominantur*. Vide Panvin. lib. 2. Descript. Civ. Rom., & ea, quæ ad quartum Poema retuli. Plura etiam de Gallis, & Archigallis dixi ad Inscriptionem quandam Juliani J. C., quam in marmorum collectione nova sum editurus.

V. 89. *Et tandem castis*. Cybele potissimum in Ida monte colebatur apud Phryges, quia ibi nefandos Atidis amores exercuerat. Hinc Virgil. lib. 10. Æneid.

Alma parens Idæa Deum——

A *Cybelo* etiam Phrygiæ monte putatur Cybele nomen traxisse.

V. 90. *Intactas referens*. *Pinus in tutela Matris Deum est*, inquit Servius ad lib. 9. Virgil. ubi hæc leguntur Cybeles Jovem alloquentis verba:

Pinea sylva mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa——

Arnobius etiam lib. 5. contra Gent. *Quid sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deum Matris intermittitis Sacrario? Et eod. Lib. ad finem: Pinus illa solemniter, quæ in Matris infertur Sacrum Deæ, nonne illius imago est arboris sub qua sibi Atys virum demessis genitalibus abstulit? Et quam memorant Divam in solatium sui consecravisse mæroris?* Multa super his videas apud V. C., mihique supra omnes carissimum Benedictum Bacchinum in singulari dissert. de Sistria.

V. 92. *Vana nec ulterius*. Unos adhuc novimus Delphos Apollinis oraculo celebres. Quid est igitur, quod multi hic memorantur? Poetice loquutus hoc in loco videtur Paulinus, ut pro Delphis oracula, aut templa Phœbo præcipue dicata intelligat. Est hoc Poetarum. Scimus etiam Apollini Pythio plura delubra fuisse sacrata, Delphosque antiquitus Pythum appellatos. Pausan. in Phocicis. Χρόνῳ δὲ, ait, ὕστερον, καὶ Πυθὼ τὴν πόλιν οὐ Δελφοὺς μόνον ὀνομάζειν οἱ περιοικοῦντες. *Sequenti vero tempore urbem Delphos non solum, sed etiam Pytho incolæ nuncuparunt*. Quare pro Delphis multa Apollinis Pythii templa hic intelligenda non inepte venirent. Dæmonem Delphicum obmutuisse nato Christo ferunt Orosius lib. 1. Cedrenus, & Niceph. Callist. lib. 1. cap. 17. De silentii causa rogatum respondisse aiunt:

Me puer Hebræus Divos Deus ipse gubernans
Cedere sede jubet, tristemque redire sub Orcum &c.

Hinc arbitrarer in textu latere mendum, ac propterea pro *multos* reponendum *mutos*.

V. 94. *Fastigat*. hoc est: *acuit*. Silius lib. 5.

——*mediamque per alvum*
Sensim fastigans compressa cacumina nectit.

Et apud Cæsarem in Comment. *fastigatus leviter collis* legitur.

V. 95. *Fugit & ex Epheso*. Plin. lib. 36. cap. 14. *Magnificentiæ vera admiratio exstat templum Dianæ Ephesiæ*. Censebatur autem hoc templum inter septem mundi miracula. Paulus Apostolus, ut habetur in Actis Apost. cap. 19. delatus Ephesum hæc ait: *Magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia, & Orbis colit*. Illuc demum S. Johannes venit, ac Dianæ silentium imposuit. Prochorus licet Apocryphus scriptor in Johannis Historia id multis prodit cap. 4. & 5.

V. 97. *Pulso Pythone*. Cap. 16. Act. Ap. hæc habentur: *Factum est autem euntibus nobis ad orationem puellam quamdam habentem spiritum Pythonem obviare sibi, quæ quæstum magnum præbebat Dominis suis divinando &c. Dolens autem Paulus, & conversus spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea, & exiit eadem hora*. Apollo Pythius oraculis clarus habebatur; quicumque igitur spiritu malo obsidebantur, ac in divinationem erumpebant, Pythium in se habere dicebantur. Hoc autem a muliere illa expulso Paulinus Apollinem fugatum recte memorat. Pythii vero cognomen a Pythone interfecto, vel a πυνθάνεσθαι hoc est *a consulendo* Phœbus traxit.

V. 98. *Fugit & Ægypto*. Ægyptiorum Deorum numerus erat infinitus. Longam horum seriem texit Diodor. Sic. lib. 1. Biblioth., Juvenalis Sat. 5.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc; illa pavet saturum serpentibus Ibim;
Effigies sacri nitet aurea Cercopitheci &c.

Tertull. cap. 24. Apolog. *Ægyptiis permissa est tam vanæ superstitionis potestas, avibus, & bestiis consecrandis, & capite damnandis, qui aliquem hujusmodi Deum occiderit*. Videndi Lucian. de imag., Clemens Alexandr. lib. 3. Pædag. cap. 2., Minutius Fel. in Dialog., & in primis Constantinus

AN. 400

Sumserat, ut Serapis Sanctum formaret Joseph,
Nomine ferali abscindens venerabile nomen,
Cum tamen ipsa Fidem simulacri forma doceret,
Qua modius capiti super est, quia frugibus olim
Ante famem, Domino sic inspirante, coactis
Innumeras gentes Ægypti ex ubere pavit,
Et steriles annos annis saturavit opimis.
Sed ne ultra Sanctus coleretur honore profano,
Mens arcana Dei devotæ pectora plebis
Immissis acuit stimulis, cultumque nefandi
Dæmonis averso fractoque Serapide clausit.
Non Pelusiacis vaga saltibus Isis Osirim
Quærit haruspicibus calvis, qui pectore tunso
Deplorant aliena suo lamenta dolore,
Moxque itidem insani sopito gaudia planctu
Vana gerunt eadem mentiti fraude repertum,
Quæ non amissum sibi quæsivere vagantes.
Heu quo stultitiæ merguntur gurgite mentes

Luce

tinus Manasses in Annal., ubi ab Ægyptiis coli asserit.

αἰλούρους, καὶ πιθήκους
Ἴβεις, καὶ τράγους, βόας, κύνας, καὶ κροκοδείλους,
Καὶ τ' ἄλλα προσοχθίσματα τῆς σφῶν φρενοβλαβείας.
—————— *feles, & simias,*
Ibes, & hircos, & boves, canes, & Crocodilos,
Et alias abominationes ab errore mentis profectas.

Hinc S. Hieron. lib. 4. Comment. in Esaiam. cap. 11. ajebat *Gentem Ægyptiorum in tantum Idololatriæ, & vanissimæ superstitioni deditam, ut accipitres, noctuas, canes, & hircos, & asinos Divino nomine consecrarent &c.*

V. 100. *Ut Serapis.* Josephum Patriarcham in Ægypto celebrem vana incolarum superstitio in Serapidem converterat. Julius Firmicus de error. profan. Relig. cap. 14. id pluribus asserit; nomenque Serapidi inditum prodit. *Nam quia Sara proavus fuerat, ex qua nonagenaria Abraham indulgentia Dei susceperat filium, Serapis dictus est Græco Sermone, hoc est Σαρᾶς παῖς. Sed hoc invito Joseph accidit, immo mortuo, &c. Hic in Ægypto colitur, hic adoratur, hujus simulacrum Neocororum turba custodit, & ad memoriam vetustatis errans populus ordinem Sacrorum in honorem antegressi, ac pendentissimi hominis constitutum contentiosa hodie animositate custodit.* Post Firmicum Rufinus Paulino coævus id quoque testatus est lib. 2. Hist. cap. 23. de Serapidis simulacro loquens: *Quidam in honorem nostri Joseph formatum perhibent simulacrum ob divisionem frumenti, quâ famis tempore subvenit Ægyptiis.* Vide Baronium ad Ann. 389. De hac re præclaram dissertationem non ita pridem emisam Romæ a viro eruditissimo Patre Bonjour per litteras monuit V. C. Ant. Magliabechius, eique Paulinum quoque nostrum favere gratulor.

V. 103. *Qua modius capiti.* Serapidis statua modio capiti super imposito effingebatur. Hanc effigiem reperire est apud Cartarium de Imag. Deor., & apud Fulv. Ursinum Scipionis numismate. Rufinus supra laudatus ibidem ait: *Post hoc evulsum cervicibus, & depresso modio trahitur caput.* Et infra: *Alii Jovem putant, cujus capiti modius superimpositus.* Suidas quoque verbo Σαράπις, inquit: οἱ δὲ τὸν Νεῖλον ἔφασαν εἶναι, διὰ τὸ ἔχειν μόδιον ἐν τῇ κεφαλῇ. *Alii vero Nilum esse dicebant, eo quod modium in capite gestaret.* Macrob. cap. 20. lib. 1. Saturn. hujus falsi numinis meminit, sed pro modio *calathum* ejus capiti affingit. Ad Theodosii usque tempora stetit Ægypti Serapidis templum. Dirutum deinde jacuit, ut Rufinus, Socrates, ceterique narrant Historici. Casalius de profan. rit. cap. 13. Serapidis effigiem exhibet, sed quum ejus capiti modius desit, incertum mihi videtur, an illius Numinis sit simulacrum. Certe plures Serapidis figuras profert Clar. Patinus in Impp. Numism. pag. 153. in Tito, & in Hadriano, ac omnes cum Modio intueri licet. Id etiam tetigit Plutarch. in libell. de Isid. & Osir.

V. 110. *Fractoque Serapide.* Id innuit, quod ævo suo peractum fuerat; Serapidis enim simulacrum sub Theodosio M. eversum.

V. 111. *Isis Osirim.* Osiris a Typhone interemtus fuit, ac in frusta discerptus. Isis conjugem occisum ulta cum luctu, ac e ulatibus ejus reliquias quæsivit, inventasque sepulcro reddidit. Hinc prolatus apud Ægyptios ritus quotannis repetebatur. Ovid. lib. 9. Metam.

Et regale decus, cum qua latrator Anubis,
Sanctaque Bubastis, variisque coloribus Apis,
Sistraque erant, numquamque satis quæsitus Osiris.

Minutius in Octav. *Considera denique sacra ipsa, & ipsa mysteria; invenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atque planctus miserorum Deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo, & calvis Sacerdotibus luget, plangit, inquirit; & Isiaci miseri cædunt pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur. Mox invento parvulo gaudet Isis, exsultant Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur.* Sed cur perditum filium vocat Minutius? Osiridem profecto maritum Isidis testantur antiqui omnes, ac potissimum Synesius in lib. de Provid., & Plutarchus in lib. de Isid., & Osir. Non juvat his immorari, quum tantum a se ipsis discrepantes ipsimet Ægyptii inveniantur in Sacrorum suorum Historia, ut ne venditent quidem fabulas sale mixtas, sed nugas proferant ineptissimas. Pro Minutio stat Lactantius lib. 1. Instit. cap. 21. ubi inquit: *Isidis Sacra sunt, quatenus filium vel perdiderit, vel invenerit; nam Sacerdotes ejus sua pectora tundunt, lamentantur, deinde puer producitur, quasi inventus, & in lætitiam luctus mutatur.* Filium autem Isidis Horum nomine deperditum ab Iside, simulque quæsitum suspicor ex verbis Athanasii in Orat. contra gentes: ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ ἔτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίριδος, καὶ Ὥρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρῆνος εἰς ὑπόμνησιν ἐπιτελεῖται. *Certe in Ægypto nunc etiam de Osiride, Horo, Typhone, aliisque ut deperditis, & extinctis deploratio solemnis peragitur.*

V. 112. *Quærit Haruspicibus.* Lampridius in Commodo: *Sacra Isidis coluit, ut & caput raderet, & Anubin portaret.* Idem repetit Spartianus in Pescenn. Nigro. *Vidimus Sacra Isidis ferentem, quibus Commodus adeo deditus fuit, ut & caput raderet, & Anubim portaret.* Hieron. in Ezech. cap. 13. *Perspicue demonstratur rasis capitibus, sicut Sacerdotes, cultoresque Isidis, ac Serapidis, nos esse non debere.* Ambros. quoque in Ep. ad Sabin: *Ipsi capita, & supercilia sua radunt, si quando Isidis suscipiunt Sacra.* Hujus ridiculi moris causam tradit Plutarchus de Isid. & Osir. De vocabulo *calvi* ad rem facit Martialis distichon lib. 12. Epigr. 29.

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba,
Inter adorantes cum stetit Hermogenes.

V. 113. *Qui pectore tunso.* Julius Firmicus præclarissimus Scriptor de errore profan. Relig. cap. 2. Isiaci Sacri summam his perstringit verbis: *In adytis habent Idolum Osiridis sepultum. Hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miserandum casum sui Regis turpitudine dehonestati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum resecant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funestæ, ac miserandæ necis exitium renascatur.* &c. Lactant. lib. 5. div. Inst. *Sacerdotes Isidis deglabrato corpore pectora sua tundunt, lamentantur sicut ipsa, cum filium perdidit, fecerat.* Commodus quoque referente Lampridio Isiacos pineis usque ad perniciem pectus tundere cogebat. Athenag. in Apolog. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη. *Ægyptii pectus tundunt in Sacris suis.*

V. 116. *Quæ non amissum.* Minutius in Octav. *Nec desinunt annis omnibus vel perdere, quod inveniunt, vel invenire, quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere, quod colas, vel colere, quod lugeas?*

AN. 400

Luce Dei vacuæ! Nam quid, rogo, cæcius illis,
Qui non amissum quærunt, nusquamque manentem
Inveniunt, planguntque alii, quod non dolet ipsis?
Elige quid facias miser error. Quid colis? aut quid
Plangis? Non coeunt, quæ jungis. Luctus honorem
Non sequitur. Lamenta colis, lugendaque credis,
Quæ divina putas. Si dicis, nec miseri sunt;
Aut si sunt miseri, Dii non sunt, atque homines sunt,
Et miseri. Miserere igitur mortalia passos,
Aut lætos venerare Deos; nam cæcus aperte est
Hic furor, aut miseros colere, aut lugere beatos.
Ergo Dea est Isis, mulier Dea, si Dea corpus
Non habet, & sexus sine corpore, aut sine sexu
Pars habet? Unde ergo illi quem quærat Osirim,
Atque ubi quærat eum nescit Dea? Sed Dea numquam
Esse potest mater, nec femina. Nam Deus unus,
Virtus Trina Deus, Pater unus, & unus in ipso
Filius, ex ipso simul unus cum Patre Verbi
Spiritus. Hæc trina sunt Deus unus nomina semper.
Sola Dei natura Deus. Quod Filius, & quod
Spiritus, & Pater est. Sed Filius ex Patre natus
Spiritus ex Patre procedens. Nihil hic habet illa
Commune, aut simile in rebus natura creatis.
Et Carthago potens Cypriano Martyre floret,
Cujus & ore simul profusi, & sanguine fontes
Fœcundaverunt Lybiæ sitientis arenas.
Nec procul inde Uticam conlatis Candida Massa
Martyribus magno veneranda cædis acervo

Ex-

V. 124. *Si dicis*. Num *si Divi?*

V. 125. *Aut si sunt miseri*. E Julio Firmico lib. de Proph. Relig. error. hæc hausit verba Paulinus: *Si Dii sunt illi*, inquit is cap. 8. *quos colitis, cur eos lugetis? Cur annuis luctibus eos plangitis? Si lacrymis, & luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque e duobus facite, aut nolite eos lugere, si Dii sunt, aut si luctu eos dignos putatis, ne lacrymas, Deos eos appellare nolite, ne luctibus, ne lacrymis vestris majestas divini numinis polluatur*. Epiphanius etiam in Anchorato cap. 106. Ἄλλος δὲ Ἡράκλειτος Αἰγυπτίοις φησὶν: εἰ θεοί εἰσι, διὰ τί θρηνεῖτε αὐτούς. *Alius vero Heraclitus Ægyptiis ita obiicit: Si Dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis?*

V. 130. *Et sexus sine corpore*. Corruptum carmen. Ego emendatum verbis ita legerem:

Ergo Dea est Isis? Mulier Dea? Si Dea, corpus
Non habet, & sexum sine corpore, vel sine sexu
Corpus habet?

Ut sit sensus. Si Dea est Isis, quomodo corpus, a quo divinitas abhorrere deprehenditur, habet illa? Si corpore carentem dicitis, quo pacto sexus illi erit sine corpore? Sed legendum potius *Partum habet*.

V. 131. *Unde ergo illi*. Et hic inscitii exscriptores offenderunt. Corrigo sic:

Unde ergo illi, quod quem quæris Osirim,
Aut ubi quæras eum, nescis Dea?

V. 135. *Ex ipso simul unus*. Spiritus Sanctus hic *Spiritus Verbi* nuncupatur, aut si aliter legendum censes, ut illud *Verbi* referendum sit ad *Patrem*, *ex ipso* referendum esset ad Filium, a quo Spiritus procederet, ac propterea de processione S. Spiritus a Filio argumentum hinc quoque duci posset. Priorem tamen sensum tuetur S. Augustinus Tract. 99. in Johann., ubi ait: *Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus Sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus?* Verum vide quæ inferius adnotavi.

V. 136. *Hæc trina sunt*. Medico indigere versus videtur. Num scribendum. Ita porro emendandum.

Hæc trina Deus unus nomine semper?

V. 139. *Spiritus ex Patre*. Prioribus Ecclesiæ seculis quum in controversiam non adduceretur, an ex Filio quoque procederet S. Spiritus (id enim hæretici, ut Bellarminus ait, concedebant, quemadmodum ex Basilio lib. 2. contra Eunomium in Concilio Florentino evictum est) contenti erant Catholici ex Patre Filium procedentem dicere. Nusquam tamen a solo Patre procedentem affirmare ausi sunt; quin immo & complures expresse Spiritum a Filio procedere scripserunt, ut pluribus exemplis ostendunt Bellarminus lib. 2. de Christo cap. 24. 25. &c. Leo Allatius, & alii. Ego in reliquis Anecdotorum libris Venantii Fortunati expositionem in Symbolum *Quicumque* producam, qua idem etiam expressum reperietur. In alio item vetustissimo Ambrosianæ Bibliothecæ Codice ante mille, & plures annos scripto Symbolum idem sum nactus, ubi vulgata occurrunt verba: *Spiritus Sanctus a Patre, & Filio non factus, non creatus, nec genitus, sed procedens*. Quare Græculorum, ipsorumque Novatorum querelam retundere fas erit, quibus particula *Filioque* serò addita videtur. Nil igitur, uti superius dixi, obstat, si apud veterum nonnullos *e Patre* Spiritum procedere audiamus, quum, licet de Filio sileatur, nihil in nos eorum silentium pugnet. Sic Bachiarium audiemus antiquissimum Philosophum, qui seculo Christi, quantum ex Gennadio colligere possumus, quinto florebat, in Apologia sua *Patris*, non vero *Filii* meminisse. Hanc item Apologiam in Anecdotis meis veluti eximium vetustatis arcanum Deo favente proferam. Illud etiam animadverti in expositione Fidei, quæ inter S. Hieronymi Opera habetur, Rufinoque Presbytero adjudicatur, eidemque in Symbolo, quod a quibusdam Hieronymo, ab aliis Pelagio, & in vetustissimo Ambrosianæ Codice Papæ Damaso tribuitur, non addi particulam *Filioque*, uti volumina typis consignata habent, sed eam a nuperis exscriptoribus nimium scrupulosis adjectam. Verum Lectorem ad secundum Anecdotorum volumen remitto, ubi de his fusius. Nunc animadvertisse sufficiat, Paulinum hunc S. Spiritus e Filio processum alibi affirmare, siquidem ita canit Natal. IX.

Spiritum ab unigena Sanctum, & Patre procedentem.

Hoc est *a prole unigena*; quæ alia non est, quam Filius. Hoc certe miror tanti Scriptoris testimonium nulli observatum fuisse.

V. 141. *Et Carthago potens*. Cypriani Sanctitas, & fama doctrinæ adeo se per Orbem propagavit, ut apud Latinos non tantum, sed & apud Græcos antiquis temporibus celeberrima fuerit illius solemnitas. Exstant de illo sermones quidam S. Augustini, & duo S. Maximi. Quinque etiam alios ejusdem Taurinatis Episcopi in S. Cyprianum laudem proferam in reliquis Anecdotorum libris.

V. 144. *Nec procul inde Uticam*. Celebris est Catonis fato,

Extulit; unum etenim benedicti cespitis agger
Corpora multa tegens alte caput extulit arvis,
Et meritis altos testatur monte sepulcri.
Inde Deo dudum jam fertilis Africa Christo
Multiplicat largas tanto de semine fruges,
Et parit egregios verboque fideque Magistros.
Nec minor Occiduis effulsit gratia terris:
Ambrosius Latio, Vincentius exstat Iberis,
Gallia Martinum, Delphinum Aquitanica sumsit.
Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina Sanctorum positis diffusa sepulcris
Inlustrant totum superis virtutibus Orbem,
Et toto antiquum detrudunt Orbe Draconem,
Qui genus humanum per nomina mille Deorum,
Quæ tamen ex obitis mortalibus & sibi sumsit
Ipse, suisque dedit coluber, quibus arte nocendi
Princeps in vacuo tetrum gerit aere signum,
Dæmonibusque caput nobis inimicus oberrat.
Sic itaque & nostra hæc Christi miserantis amore
Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul, quia cæcis mixta ruinis
Orbis, & ipsa simul moriens in nocte jacebat,
Saxicolis polluta diu cultoribus, in qua
Prostibulum Veneris, simul & dementia Bacchi
Numen erant miseris, fœdoque nefaria ritu
Sacra celebrabat sociata libido furori.
Et quis erat vitæ locus hic, ubi nec pudor usquam,
Nec metus ullus erat? Quis enim peccare timeret
Hic, ubi sanguineus furor, atque incæsta libido
Religiones erant, & erat pro Numine crimen?

At-

to, amplitudine, & antiquitate inter Africanas Urbes Utica. De ea sic Appianus: Ἰτύκη Λιβύης μεγίστη μετὰ Καρχηδόνα πόλις. *Utica post Carthaginem maxima urbs Africæ.* Sub Valeriano trecenti Martyres, ut fatentur quævis Martyrologia, seu ut S. August. Tract. in Psal. 49., centum quinquaginta tres in fornacem conjecti gloriose occubuerunt. Hinc cinerum sacrorum massa in summa veneratione habita. Vide Baron. in Martyr. ad diem 24. Septemb. Prudentius in Hymno 13. de S. Cypriano.

Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes,
Candida massa dehinc dici meruit per omne sæclum.

V. 151. *Et parit egregios.* Ita me Deus amet, quum Paulinus religioni sibi aliquantulum duceret, Sanctos in vivis agentes laudibus extollere, quod saltem potuit, tacite laudavit. Hic itaque S. Augustinum, qui cum Hipponensem urbem, immo totum orbem *verboque fideque* illustrabat, innui certo certius arbitror, & forte etiam Alipium egregium virum, ac tum temporis Tagastensem Episcopum, quos omnes Paulinus arcta familiaritate complectebatur. Consule Augustini, Paulinique amœbæas Epistulas.

V. 153. *Ambrosius Latio.* Doctorem tantum nullus est ex antiquis, qui dignis non extulerit laudibus. Unum producam Venantium Fortunatum lib. 8. carm. 4., ut ejus vulneri opem feram. Commendat ille

Vitalem, & reliquos, quos cara Ravenna sepultat
Geruasium, Ambrosium Mediolane tuum.

Hactenus depravata lectio; sed ex Codice optimo Ambrosianæ Bibliothecæ lectionem genuinam restituo: *Gervasium, Ambrosium* &c. scilicet S. Gervasii Fortunatus meminit, cujus corpus ab Ambrosio repertum Paulinus infra memorat.

V. 153. *Vincentius exstat.* Idem Ven. Fortun. ibid.

Vincenti Hispana surgis ab arce decus.

V. 154. *Gallia Martinum.* Ad S. Martini memoriam illustrandam non est meum plura congerere. Ejusdem res gestas a Paulino Petricordio, Sulpicio Severo, aliisque magnis Scriptoribus pete. Satis sit adnotasse, paucis ante annis tantum virum ad Superos concessisse. An. 397. an vero 400., aut 401. is annus fuerit, inquirendum aliis relinquo.

V. 154. *Delphinum Aquitanica.* Burdegalensis Episcopus fuit Delphinus, Paulinique nostri admodum familiaris; Ad illum etiamnum quinque Paulini Epistolæ exstant, in queis etiam testatur Poeta noster se ab hoc viro Sancto baptizatum. Hinc autem disce Delphinum Anno Christi 404. inter vivos non exstitisse, quippe viros Sanctitatis fama post mortem præclaros hic tantum Paulinus recenset.

V. 169. *Prostibulum Veneris.* Vetus ænigma de quadam muliere Clodia nomine usurpatum legitur: *In triclinio Coa, in cubiculo Nola.* Quod eruditorum consensu nil aliud portendit, quam Clodiam in triclinio, convivisque lascivo ore, verbisque procacibus sic usam, ut Venerem, quæ in Insula Coo colebatur, penitus exhiberet; in cubiculo vero in omne libidinis genus Nolanorum more incubuisse. Et revera Nolana lascivia in adagium translata est, ac propterea Ausonius in Epigr. 70. Crispæ cuidam fœdissimos objicit amores hisce verbis:

Et quam Nolanis capitalis luxus inussit.

Campani autem populi, inter quos Nolani, antiquitus Osci appellabantur, hoc est *quasi obsceni*, ut Porphyrionis antiquissimi Scholiastis verba ad Horatium testantur; & Festus Oscis frequentissimum fuisse spurcarum libidinum usum asserit. Jure itaque Paulinus Nolæ positum *Veneris prostibulum* inquit.

V. 169. *Et dementia Bacchi.* Ambrosius Leo lib. 3. cap. ult. de Nola. Ejusdem regionis vindemiam eleganter expressit. Inter alia hæc ait: *At vero vindemiatores ea die, qua pro quoque vindemiam faciunt, atque per totum vindemiæ tempus Baccho Deo pleni esse, ac furere prorsus videntur.* Subdit: *Clamor vero captum omnem hominis superat, atque qui vix audientibus creditur, nam omnino furentium est. In agro quin etiam, in quo vindemiant, semper pudibunda vindemiando inclamant, obscœnissimas quasque partes suis nominibus pronunciantes, Veneres vel obscœnissimas se optare exclamant, eas jactant, minitantur &c.* Quis certe crederet iis in terris tantas Ethnicismi reliquias tamdiu durasse, ut nostra ad usque tempora illic Orgia celebrarentur, & sub Christianis mutato tantum nomine Bacchus coleretur? Proh summum dedecus! *Quale enim*, ut cum Tertulliano lib. de cor. mil. cap. 6. loquar, *habendum est apud homines veri*

Dei,

AN. 400.

Atque erat in toto quasi sanctior agmine cultor,
Qui Veneris Sacris pollutius incalluisset,
Plenus & ille Deo, reliquisque beatior esset,
Qui magis infuso sibi Dæmone sævius in se
Desipiens, propriis litans furalia sacra
Vulneribus sanam meruisset perdere mentem?
O cæcis mens digna animis, & Numine, digna
Adversis servire Deis! Venus, & nemus illis
Sint Deus. Ebrietas demens, amor impius illos
Sanctificent; abscissa colant, miserique pudorem
Erroris fœdi Matris Mysteria dicant.
Digna fides illis, quibus almo in lumine veri,
Legibus & castis, & magno nomine Christi,
Nulla fides, & nullus amor, ideoque nec ullum
Indignæ pretium vitæ est in sanguine Christi.
Sit Deus his venter, vel cetera gaudia carnis,
Queis Deus ipse Deus non est, quibus in Cruce Christi
Gloria nulla subest, quia non dignatur adire
Degeneres animos virtus Crucis. Inde Beatus
Felix, ut reliqui diverso Martyres Orbe,
Nolanis Medicus fuit, estque perennis ope ista.
Nec modo Nolanis, sed & omnibus, a quibus idem
Imploratus erit, dabit isto jure salutem,
Si Crucis alma Fides in pectore supplicis adsit.
Ista Fides genus humanum curatque piatque,
Hæc ubi defuerit medicina, morabitur illic
Omne mali regnum, nec in illo desinet umquam
Cypres adulteriis, furiis regnare Lyæus,
In quo defuerit Christi pudor, & Crucis ardor.
Ignis enim divinus inest, ubi vis Crucis intus
Ardescente fide cruciat male conscia corda,
Vivificans animam, vitiis in carne peremtis.
Hostibus his obtrita diu, corruptaque tantis
Pestibus ingentem poscebat Nola medelam,
Atque ideo pensante Deo discrimen, opemque
Felicem accepit medicum, qui vinceret omnem
Quamlibet antiquam miserorum in cordibus atris
His, qui crediderant esse unum in crimine Numen,

Per-

Dei, quod a candidatis Diaboli introductum, & ipsis a primordio dicatum est, quodque jam tunc Idololatriæ initiabatur ab Idolis, & Idolis adhuc vivis?

V. 179. *Sævius in se desipiens.* Non possum me contioere, quin egregium proferam S. Maximi Taurinatis Episcopi locum ex sermone *de Idolis auferendis*, quem una cum aliis ejusdem Sancti in ceteris Anecdotorum libris orbi propediem Deo favente communicabo. Inquit ille: *Cum matutinum vigilaveris, & videris saucium vino rusticum, scire debes, quoniam, sicut dicunt, aut Dianaticus est, aut haruspex est; insanum enim Numen amentem solet habere Pontificem; talis enim Sacerdos parat se vino ad plagas Deæ suæ, ut dum est ebrius pœnam suam miser ipse non sentiat. Hoc autem non solum de intemperantia, sed & de arte faciunt, ut minus vulnera sua doleant, dum vini ebrietate jactantur.* Tum haruspicum vestes, furoremque describens addit: *More gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore pejor est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur.* Multa deio insignia in hanc rem addit, quæ silentio præterire propositum suadet. Tibull. de femina sacrificante agens:

Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit inepta Deam.

Expressius hæc asserit Prudentius in Hymn. S. Romani:

Sunt Sacra, quando vos ipsi exciditis,
Votivus & cum membra detruncat dolor,
Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
Sectisque matrem brachiis placat Deam.

V. 180. *Litans furalia.* Lege *furialia sacra*, hoc est Matri Deum, aut potius *furialia Sacra*.

V. 183. *Venus, & nemus.* Nemora, quæ alio nomine *luci* appellabantur, apud antiquos magna superstitione coli solebant. *Nemus Aricinum*, ubi Dianæ simulacrum conditum, *Lucus Martis* apud Athenienses, & in Ponto, & alia nemora passim memorata audimus. Ovid. lib. 2. Fast.

Lucus Aventino suberat niger ilicis umbra,
Quo posses viso dicere: Numen inest.

Claudian de rap. Pros. l. 3. Lucum venerabilem refert prope flumen Aeym, additque numen loco, religionemque fuisse. Propert. El. 10. lib. 4. *Lucoque absiede verendo.* His addam Apuleium in Apolog. pag. 377. ita loquentem: *Iste vero nec Diis rurationis, qui eum pascunt, ac vestiunt, segetis ullas, aut vitis, aut gregis primitias impartit, nullum in villa ejus delubrum situm, nullus locus, aut lucus consecratus.* Et hæc in re satis nota sint satis. Hanc eruditionem supra omnes illustravit Pinto Ramirez in Spicileg. sacro. Tract. 1. cap. 6., quem consule.

V. 185. *Abscissa colant.* Tum in Isiacis, tum in Orgiis nefandus hic ritus inoleverat, ut virilia colerentur, quæ Phallum nominabant antiqui. Diodor. lib. 2. Biblioth. hæc omnia explicat: *Virilia*, inquit, *Osiridis a Typhone in fluvium abjecta esse ajunt, quod factorum nemo hæc recipere vellet. Quæ tamen ab Iside recepta divinis sunt honoribus affecta. Nam in templis effigiem eorum adornatam coli præcepit, & cæremoniis, sacrificiisque Deo isti peragendis honoratissimum ut esset effecit. Idcirco & Græci postquam Sacrorum Bacchicorum, & Orgiorum solemnitates ab Ægyptiis accepere, membrum id in mysteriis, initiationibus, & sacrificiis Dei hujus Phalli nomine honorant.*

V. 191. *Sit Deus his venter.* Respicit cap. 3. Epistolæ 1. Pauli ad Philipp., ubi de inimicis Crucis Christi ait Apostolus. *Quorum finis interitus, quorum Deus venter &c.*

V. 218.

Perniciem, & meriti virtute potentior altis
Vulneribus ductum super ulcera putria callum
Scinderet, ut saniem suffusa labe coactam
Exprimeret finibus ruptis, ac deinde lacunam
Vulneris expleret plana cute ducta cicatrix.
Ergo ubi Nolanis Felix ut stella tenebris
Fulsit ab ore Dei veniens, verbumque medendi
Ore gerens, tamquam venturo Sole serenus
In matutino laetum jubar exerit ortu
Phosphorus, occiduisque novus praefulgurat astris,
Nuncius instantis cessura nocte diei.
Sic jam Evangelio totum radiante per Orbem,
Propitiante Deo cunctis mox Judice terris,
Adventus vexilla sui praetendit ubique,
Perque suos Christus sua signa coruscat amicos,
Ex quibus hac voluit sibi praelucere sub ora
Felicem, ut nostras isto decerperet umbras
Sidere, & antiquos ista quoque pelleret Urbe
Daemones, ut pulsis hominum de corde colonis
Talibus, intraret puras Deus incola mentes;
Et vice mutata nobis pietate salutis
Nostra prius nostros premerent modo vincla Leones,
Frustra in oves Christi vincta feritate frementes.
Et manet haec nobis etiam nunc gratia, quae nos
Peccatis prece Sanctorum exorante resolvit,
Atque iisdem Sanctis ultoribus alligat illos,
Discruciatque hostes, qui nos vincire solebant.
Hi modo tam lato deprensi lumine fures,
Atque in vincla dati, nunc ignea flagra piorum,
Ut meruere, ferunt; aut jam Infernis male trusi
Carceribus trepidant, vicinum instare fatentes
Judicium Domini solis sibi triste, suisque
Omnibus, in Satanae partem quos saeva voluntas
Verterit, & Satanae sociaverit aemula vita,
Istic nequitiae socios homines, ibi poenae.
Ecce dies accepta Deo; modo vera salutis
Lux micat; omnia jam nobis bene versa videmus.
Diffugere doli, cecidit Bel, interit error,
Quique colebantur totis quasi Numina templis
Daemones, hi per templa Dei torquentur inermes;
Et qui divinos audebant sumere honores,
Hi modo ab humana plectuntur lege subacti.
Namque isti, quos nunc celebri Felicis in aula
Torqueri, clamare, rapi per capta videmus
Corpora, corporibus vincti retinentur in ipsis,
In quae se trusere ipsi, poenamque volentes
Humanam, invenere suam. Nunc ergo reorum
Personae exululant poenis, qui Numine falso
Dii fuerant; & qui mentito Numine vivos
Ante Dei cultum sibi nil coeleste videntes
Dediderant homines, hi nunc ubi lumine Christi
Vera Fides patuit, non possunt ferre sepultos.
Sed magis ut pateat, quia nunc hi, qui cruciantur

De-

V. 228. *Sua signa coruscat*. Eleganter, atque meliorum exemplo id usurpatum. Virgil. lib. 12. Æneid.

Æneas instat contra, telumque coruscat.

Iterum ibidem:

Hinc atque hinc oditque moras, hastamque coruscat.

Graecorum quidem ad imitationem hoc factum, sed vetuste admodum.

V. 255. *Hi modo ab humana*. Piissimi Imperatores Constantinus, ejusque successores plurimas in Paganos leges emiserant, quae Codicem Theod. tit. de Pagan. &c. consulenti patebunt. In his autem Gentilium Sacra, Daemonumque cultus omnino interdicuntur, quod hic per Poetam nostrum innui arbitror:

V. 256. *Namque isti, quos*. S. Felicis mirabilem in fugandis immundis spiritibus alibi canit, ac praecipue Natal. III., ubi inquit:

Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
Daemonas exercet, devinctaque corpora solvit;
Nam sibi Felicem caecis incumbere poenis
Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,
Occultasque Cruces gemitu testantur apertas &c.

V. 262. *Mentito Numine vivos*. Scriberem potius: *mentito numine vivo*. Dungalus in fragmentis habet: *mentito numine vivos*.

AN. 400.

Dæmones ante fores, aut ante sepulcra piorum
Iidem sunt illi, quibus olim serva litabat
Gens hominum, & sacros demens litabat honores;
Ipsa docet vocum species, nam sæpius illa
Voce gemunt, solitum ut noscas clamare furorem.
Sic plerumque velut dissoluto lanius ore
Dente fremunt, spumant labris, horrentque capillis,
Utque manu prensante comam excutiuntur in altum,
Et pede pendentes stant crinibus, interea illic
Sacrorum memores veterum, quibus exta solebant
Lambere cæsarum pecudum, aut libamine pasci,
Lascivosque choros hederatis ducere pompis,
Nunc etiam sua testantes Sacra illa fuisse,
In quibus insanos dabat ebria turba tumultus,
Euhoe Bacchisonum fractis imitantur anheli
Vocibus, & lento jactant sua colla rotatu.
Sed quia non poterat mortalibus unius ætas
Sufficere, ut longo contagia tempore tracta
Dilueret paucis, quot corpore viveret, annis,
Confessor Felix, & Presbyter, ore Magister,
Elogio Martyr, merito, officioque Sacerdos,
Omnipotens Dominus finitum corporis ævum
Felici potiore via persistere fecit,
Continuans medicos operosi Martyris actus,
Virtutes ut eas idem celebraret humatus,
Quas in carne manens Christi virtute gerebat;
Atque ita susceptæ nec mortuus abforet Urbi
Corpore, cum tantum positi sanator adesset
Spiritus, & desideriis latitaret amantum
Ad tempus cari facies subtracta Patroni,
Prompta sed ægrorum semper medicina saluti
Adforet. Inde perennis honos, & gloria Sanctum
Felicem meritis sine fine virentibus ambit.
Et licet a veteri tumulis absconditus ævo.
Qua mortalis erat, lateat telluris operto,
Viva tamen vegetante Deo membrisque superstes
Gratia divinum spirantia Martyris ossa
Clarificat populis, merito vivente sepulti,
Et magni solium breve Confessoris adorat
Jugiter e variis confecta frequentia terris.
Sed Deus ut cunctorum hominum sator omnibus istam
De Sanctis indulsit opem procedere terris,
Ut jam de tumulis agerent pia dona Beati
Martyres, & vivos possent curare sepulti.

Nec

V. 278. *Hederatis*. In Dionysiacis mos erat hedera caput redimire. Hinc Seneca in Oedip. Act 2. in choro: *Te caput Tysia exhibere mitra, Hederaque mollem baccifera religare frontem*. Hæc ille ad Bacchum. Statius item lib. 1. Sylv. 2. vers. 233. *Atque hederis, redimita coluns*. Vide comment. Delrii in Senec. ibid., reliquosque Mythologut. Ne in re satis nota putidus videar, pluribus parco.

V. 287. *Elogio Martyr*. Felicis Nolani tormenta, passionemque prioribus in Natalibus expressit Paulinus. Exprimuntur & illa in Actis editis. Non tamen in persequutione mortem obiit Sanctus ille. Hinc *Elogio tantum Martyr* dicitur, uti etiam alibi *sine sanguine Martyr* appellatur. Primæva in Ecclesia vero Martyris nomen etiam iis tribuebatur, qui tormentis superstites erant, ut manifeste ea lib. Tertull. ad Martyras colligitur. Cyprianus *ad Martyras, & Confessores Jesu Christi* Epistolam 9. dedit, & Ep. 12. ait: *De hoc & ad Clerum, & ad Martyras, & Confessores literas feci*. Ep. quoque 15. *Litteras*, inquit, *feci, quibus Martyres, & Confessores consilio meo, quantum possem, ad Dominica præcepta revocarem*. Quidam igitur viventes adhuc Martyris appellatione distinguebantur, quia ad sanguinis usque effusionem Christum constantissime fuerant confessi. Scribit in hanc rem Cyprianus laudatus Ep. 30. *Illud præterea vellemus addiscere, si Martyres non propter aliud Martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant Ecclesiæ usque ad effusionem sanguinis sui pacem*.

V. 287. *Officioque Sacerdos*. *Sacerdotis* vox pro *Episcopo* hic capienda; siquidem superius *Presbyter* dicitur S. Felix. Revera tantum pro grege Christi egerat hic Sanctus, ut Antistitis nomen promereretur. Sic Natal. XIII. ait Paulinus additam Felici in Cœlis coronam Antistitis. Vide quæ ibidem notavi versu 568.

V. 300. *Et licet a veteri*. Septem sequentes versus retulerat, etiam Dungalus, iique Rolwerdo visi erant ad Natalem IX. referendi; sed verum intuetis eorum situm. In antiquo Dungali Codice, quem Ambrosiana Bibliotheca asservat, ea Natali XI. dilucide citati reperiuntur.

V. 305. *Et magni solium*. Animadvertere juvat, quibus verbis debitam Sanctis venerationem Paulinus exprimat. Certe is ait eorum sepulcra adorari:

Et magni solium breve Confessoris adorat.

Cui si tot alia Paulini adjicias hac de re testimonia, profecto Novatorum querelas mirabetis, quibus tantam bilem movet idem Sanctorum cultus in Ecclesia Catholica etiamnum servatus. Paulinum itaque, ceterosque Sanctos, velint nolint, Idololatris accenseant oportet, quum nos passim hujusmodi laborare morbo gens cæca exclamet.

V. 321.

NA. 400.

Nec satis hoc donum Domino fuit, ut sua tantum
Nomine, sive opibus loca Martyres inlustrarent,
Ex iisdem tumulis etiam monimenta piorum
Multiplicans multis tribuit miserator eosdem
Gentibus. Et referam varias ab origine causas,
Ex quibus hæc orta est variis benedictio terris.
Nam quia non totum pariter diffusa per Orbem
Prima Fides ierat, multis regionibus Orbis
Martyres abfuerant, & ob hoc, puto, munere magno
Id placitum Christo nunc inspirante potentes,
Ut Constantino primum sub Cæsare factum est,
Tunc famulis retegente suis, ut sede priori
Martyres accitos transferrent in nova terræ
Hospitia, ut Sancto non olim Antistite factum
Novimus Ambrosio, qui fultus munere tali
Postquam ignoratos prius, & tunc indice Christo
Detectos sibimet mutata transtulit aula,
Reginam prompta confudit luce furentem.
Nam Constantinus proprii cum conderet Urbem
Nominis, & primus Romano in nomine Regum
Christicolam gereret, divinum mente recepit
Consilium, ut quoniam Romanæ mœnibus Urbis
Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,
His quoque Romuleam sequeretur dotibus Urbem,
Ut sua Apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus; tunc Andream devexit Achivis,
Timotheumque Asia. Geminis ita turribus extat
Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ,
Verius hoc similis Romanis culmine muris,

Quod

V. 321. *Ut Constantino*. Ea recole, quæ de Sanctorum Translationibus fuse notavi in diss. IX.

V. 325. *Novimus Ambrosio*. Celebrem refert, suisque peractam temporibus SS. corporum Protasii, & Gervasii inventionem, quæ Mediolanensium Antistiti Ambrosio contigit. De illa S. August. lib. Conf. 9. cap. 7. hæc habet: *Tunc memorato Antistiti tuo* (Ambrosio) *per visum aperuisti, quo loco laterent Martyrum corpora Protasii, & Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras*. Sidon. Apoll. Ep. 1. lib. 7. *Ambrosium duorum Martyrum repertorem* appellat. Videnda etiam Ambrosii ipsius Ep. 14. ad Marcellinam sororem, & Paulinus alter in Ambrosii vita. Fusissime autem omnium Jo. Petrus Puricellius, quo accuratius nemo rei Mediolanensium prosequutus est, hanc rem tractat in diss. Nazar. & in Monum. Basil. Ambros. Horum Sanctorum reliquias ad se ipsum ab Ambrosio transmissas meminit Poeta noster in Ep. 12. ad Sever. dum enim reliquias recenset in Fundata Basilica per se conditas ait:

Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Sæcula Protasium cum pare Gervasio.

V. 326. *Et tunc indice Christo*. Per visionem S. Ambrosio revelata SS. Protasii, & Gervasii corpora testatur etiam, ut nuper vidimus, S. Augustinus præter ipsum Ambrosium ad Marcellinam Ep. 14. Molinæus tamen famosus inter Calvinistas minister lib. 7. contr. Perron. cap. 11. totam hujus inventionis historiam inter commentitias fabulas rejicit. Vir sane & fronte, & mente destitutus, qui tantos Auctores piissimi hujus eventus testes quasi impurissimos impostores traducere est ausus. S. Aug. iterum hanc rem divinitus factam asseruit lib. 22. de Civ. Dei cap. 8., ubi agens de SS. Protasii, & Gervasii corporibus ait: *Quæ cum laterent, & penitus nescirentur, Episcopo Ambrosio per somnium revelata reperta sunt*.

V. 328. *Reginam*. Ariana labe infecta Imperatrix Justina, ut Paulinus, qui Ambrosii vitam scripsit consignavit, expressum nobis reliquit, Ambrosium oderat, viresque plurimum ejus inimicis augebat. Viso autem tanto miraculo per Sanctissimum Antistitem patrato, coercuit exinde furorem, & a Catholicorum persequutione abstinuit. Hæc quoque Augustinus habet cap. 7. l. 9. Confess. *Unde opportune prometes ad coercendam rabiem femineam, sed regiam &c. Inde illius inimicæ* (Justinæ scilicet) *animus, etsi ad credendi sanitatem non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est*.

V. 336. *Tunc Andream* Mirum in modum discrepant Auctores in assignando tempore, quo SS. Andreæ, Timotheique corpora Constantinopolim fuere translata. Alii enim Constantino, alii Constantio pium opus adjudicant. Certum tamen crediderim, id sub Constantino contigisse, quum Hieronymus duobus in locis id expresse tradat. Advers. Vigilant. agens ironice hæc habet: *Sacrilegus fuit Constantinus Imperator, qui Sanctas Reliquias Andreæ, & Lucæ, & Timothei transtulit Constantinopolim*. Idem quoque de Script. Eccl. in Luca: *Sepultus est*, ait, *Constantinopoli; ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum Reliquiis Andreæ Apostoli translata sunt de Achaja*. Illud quidem verum, eumdem Scriptorem in Addit. ad Euseb. Chron. A. 19. Constantii ita loquutum: *Reliquiæ Apostoli Timothei Constantinopolim invectæ*. Sed exscriptorum vitio potius quam Hieronymi memoriæ tribuendus error. B. Petrus Damiani Serm. 16. de S. Marco: *Vigesimo anno Constantini Cæsaris Lucas de Achaja Constantinopolim translatus est una cum sociis B. Andreæ Apostoli Reliquiis*. Certe Euseb. lib. 4. de vit. Constantini. cap. 60. inquit: αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τῆς [illegible] *Is igitur in opportunum tempus mortis diem hic locum sibi divina dispensatione præparavit, qui Apostolorum appellatione innotescit, ad suum sepulcrum*. Igitur Ecclesiam Apostolorum Andreæ, & Lucæ Constantinus ædificari mandavit, ut ibi tum Apostolorum ossa, tum suum corpus requiem haberent. Hoc alii multi, & meliores tradunt. Sed Lectorem ad lib. 4. cap. 5. Constantinop. Chr. Cl. viri Du Cangii remitto. Is rem hujusmodi supra cunctos diligentissime examini subjecit.

V. 337. *Geminis ita turribus*. Sancti Regnorum propugnacula, turresque merito vocantur. In hanc rem optime conferri possunt Basilii Magni verba in Or. in XL. Martyr., ubi de Reliquiis eorumdem loquens similia habet: *Hi sunt*, inquit, *qui nostram regionem administrant, & velut turres quædam conjunctæ securitatem ab hostium incursu exhibent, non uno loco se ipsos includentes, sed multis jam locis hospites facti, & multas patrias exornantes*. Theophrid. Abbas serm. 1. de SS. Reliqu. *Unicuique locorum ficut & huic nostro abunde magnas Sanctorum Reliquias accommodat, quatenus dum ab indigenis digne, ac familiaribus honorantur, iidem indigenarum perpetua defensione firmentur*.

V. 338. *Constantinopolis*. Secundam, & novam Romam Constantini urbem dictam pluribus probat eruditionis

fons

AN. 400.

Quod Petrum, Paulumque pari Deus ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum cum fratre Petri. Jam quanta per istam
Sanctorum per longa viam divortia terræ
Creverit utilitas ad nostræ munia vitæ,
Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa Beati
Rheda capax oneris posita statione resedit;
Omnibus in spatiis quacumque aut mansio Sanctis
Corporibus, requiesque fuit vectantibus illos
Sacratos cineres, miris clamantia signis
Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias, qua corpora Sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur fundente Fide data copia fidis
Tum comitum studiis, quædam ut sibi pignora vellent
Ossibus e Sanctis merito decerpere fructu,
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris
Præsidia ad privata domum sibi quisque referret.
Ex illo sacri cineres quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis, quaque osse minuto
De medica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit, ingentes illic pia gratia fontes,
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.
Inde in nos etiam stillavit copia Christi
Dives & in minimis, nam hoc quoque sumsimus istic
Carnis Apostolicæ sacra pignora pulvere Patrum,
Quæ Sanctus nostri Dominusque paterque cubilis,
Et custos animæ nostræ, & tutela salutis
Felix vicina sibi comminus æde recepit,
Quæ reliquis ejus ætate recentior aulis
Exiguos cineres, & magnos servat honores,
Servaturque magis custodibus ipsa Patronis.
Absit enim ut servari unquam videantur egere,
Qui servare solent tamen, & curare suorum
Commoda alumnorum patrio dignantur amore,
Atque dicatorum sibi tutamenta locorum
Diligere. Hoc Sanctis studium pietatis inesse
Spiritibus miranda fide documenta dederunt.
Inde recens etiam paucis opus eloquar orsis,
Dignum etenim Sancti Felicis munera in ipso
Natali ejusdem gratantibus edere verbis.
Non peregrina loquar, neque tempore prisca profabor;

Fini-

sons Du Cangius lib. 1. Const. Chr. cap. 6. Socrates de Constantino loquens lib. 1. cap. 16. hæc habet: χρηματίζειν δὲ δευτέραν Ῥώμην νόμῳ ἐκύρωσεν. *Lege denique sanxivit, ut secunda Roma Constantinopolis diceretur.* Eaque lex marmoreæ columnæ incisa, quod etiam afferunt Chron. Alex., & Theophanes A. 25. Constantini. Secunda Synodus Oecumenica A.C. 381. celebrata Constantinopolitanæ urbis Episcopo post Romanum privilegia honoris concedit, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην, *eo quod ipsa sit nova Roma.* Apposite vero ad Paulini verba cecinit Claudian. in Rufin. lib. 2.

Urbs etiam magnæ quæ dicitur æmula Romæ.

Vide Gothfr. ad l. 1. C. Th. de Jure Italiæ.

V. 346. *Rheda capax.* Sanctorum Reliquias in lecticis collocatas transferri consuevisse & nos docuit Paulinus alter in vita S. Ambrosii; agens enim de SS. Protasii, & Gervasii translatione ait: *Sed ubi SS. Martyrum Corpora sunt levata, & in lecticis posita, multorum ibi sanatæ ægritudines produntur.*

V. 349. *Clamantia signis.* Post hæc verba excidisse versus videtur.

V. 358. *Ex illo sacri.* Vide quæ de SS. Reliquiarum translatione notavi in diss. XIX.

V. 364. *Nam hoc quoque* Emendandum carmen. *Nam nos quoque.*

V. 365. *Carnis Apostolicæ.* Plures Apostolorum Reliquias in Basilicis Nolanis repositas sæpe testatur Paulinus. In Ep. 12. ad Sever. agens de Reliquiis in Basilica S. Felici sacra conditis ita canit:

Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum Cruce Apostolicos quæ sociant cineres,

De Basilica Fundana loquens ait:

Hic & Apostolicas præsentat gratia vires
Magnis in parvo pulvere pignoribus.
Hic pater Andreas, & magno nomine Thomas &c.

V. 369. *Quæ reliquis ejus*, Hæc eadem est Basilica, quam descripsit Natali IX. ad Nicetam Episcopum, eamque vix perfectam fuisse eum temporis innuit hisce versibus, quibus Nicetæ ad se opportune delato gratulatur, ut

Imperfecta juves precibus, perfecta Sacerdos
Dedices ――――

Tum illam elegantissimis carminibus describit, & Reliquias ibi collocatas recensens addit:

Namque & Apostolici cineres sub cælite mensa
Depositi placidum Christo spirantis odorem
Pulveris inter Sancta sacri libamina reddunt.

Hanc eamdem Basilicam Nat. X. his verbis designat, simulque eosdem Apostolorum cineres memorat:

Currimus ergo fide tantum, & prece supplice mixti
Ad vicina mei Felicis limina, & inde
Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
Atque ab Apostolici cineris virtute medelam
Poscimus. ――

V. 375. *Atque dicatorum.* Nescio quid adversus Ecclesiarum

Finibus in nostris, & in ista Sede patratum
Nuper opus referam, quod forte agnoscere vobis
Promptum erit in medio, quoniam res lumine gesta est.
Credo ex hoc numero vestrum prope nullus in istu
Sit novus auditu, quia per longinqua remotis
Fama volans ivit. Certe adfueratis in ista
Urbe aliqui per idem tempus, quo contigit, ut fur
Inlicitis animo stimulis agitatus avarus
Mitteret in sacra dona manus, & ab omnibus unam
Improbus, & demens, venerandæ insignibus aulæ
Eligeret prædæ speciem Crucis, insciut illam
Iudicio sibi, non spolio fore, quam velut hamum
Piscis edax hausit capta capiendus ab esca.
Quis, rogo, latronem tam grandis spiritus ausu
Impulit, armavit, cæcavit, præcipitavit?
Ut nec ad excubias vigilum, nec ad ipsa (quod est plus)
Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros,
Pulveris & Sancti virtutem balantia fragrant,
Corde repercusso fugeret, neque Numine tantum,
Sed specie simul, & præstantia ferret?
Multa etenim suberant alia, ut novistis, in ipso
Ornamenta loco, quæ sumeret, ut Crucis auro
Parceret; intus enim latitabant mystica vasa
Sumendis mandata sacris. Sed præter & aulæ
Ipsius in spatio variis insignia formis
Munera erant de more sita, hæc quæ cernitis illic
Omni prompta die, vel circumfixa per omnes
Ordine dimensu quasi candelabra columnas,
Depictas exstare gerunt quæ cuspide ceras,

Lu-

rum nostrarum dedicationes obmurmurent Heterodoxi, quum illas Deo in honorem Sanctorum dedicemus. Sed animadvertant quæso, quam nostro mori suffragetur Paulinus.

V. 395. *Eligeret prædæ*. In Ms. est: *Eligeret præda speciem Crucis*. emendavi.

V. 398. *Quæ cineres &c.* Altaribus quibusque subesse Martyrum corpora, aut ossa solebant. Quin & absque illis aræ sacrari nequibant. Expressum est can. 14. Concilii Carthag. V. id interdicentis. S. Hieron. contra Vigilant. hæc habet ironice: *Male facit ergo Romanus Episcopus, qui super mortuorum hominum Petri, & Pauli secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria*. Synodus VII. Oecum. Can. 7. Ε'πίσκοπος χωρὶς ἁγίων λειψάνων καθιερῶν ναὸν καθαιρείσθω, ὡς παραβεβηκὼς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. *Episcopus absque sacris Reliquiis consecrans templum deponatur, ut ille, qui Ecclesiasticas traditiones transgreditur*. Hoc aliæ Synodi statuere. Præterire etiam nolo egregium S. Ambrosii locum in Ep. ad Marcellinam, ubi SS. Protasii, & Gervasii inventione exposita ita ad populum se dixisse ait: *Succedant victimæ triumphales in locum, ubi Christus hostia est. Sed ille super altare, qui omnibus passus est; isti sub altari, qui illius redempti sunt passione &c.*

V. 398. *Altaria*. Rosvveidus in Addend. ad notas in Paulini locum Ep. 12. ad Sever. *Reliquiis Apostolorum, & Martyrum intra Absidem trichora sub altaria sacratis*, prioribus Ecclesiæ temporibus unicum altare in templis fuisse censet. Salmas. in Solin. Polyhist. pag. 1213. hæc ait: *De trichoris altaribus nugæ, Unicum tantum altare in templis Paulini tempore habebatur*. Tum laudata verba ita corrigit: *intra Absidem trichoram sub altari sacratis*. Verum non ita certum est, unum Altare antiquitus sacris in ædibus constitutum. En ipse Paulinus in una Basilica memorat:

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros.

Ipse in Ep. 12. ad Sever.

Divinum veneranda tegunt Altaria fœdus
Compositis sacra cum Cruce Martyribus.

Iterum: *Sancta Deo geminum velant Altaria honorem,*
Cum Cruce Apostolicos quæ sociant cineres.

Verum quidem est, Paulino rationem carminis suadere potuisse, ut plurali numero pro singulari uteretur. Sed ab ipso etiam pluralem numerum soluta in oratione usurpatum ostendam. Agit in ead. Ep. de consecranda sua Basilica, ad quod opus Martyrum reliquiæ satis erant, *Quorum Martyrum*, inquit Paulinus, *veneranda cinis sub figne Crucis consortio subiciatur altaribus, hic apertus titulus indicabit*. Sed & in Ep. XI. ad Sever. de Basilica per Helenam Augustam Hierosolymæ condita ait: *Dignoque mox ambitu consecratur condita in Passionis loca Basilica, quæ auratis corusca laquearibus, & aureis dives Altaribus arcano positam Sacrario Crucem servat*. Verum audiamus & magnum Ambrosium in Ep. 4. lib. 2. ad Marcellinam. Refert ille celebrem de Portiana Basilica adversus Arianos defensa historiam. Inclusus ipse cum plebe immissos per vim armatos intrepidus sustinebat, quum repente nunciatur pax ab Imperatore reddita: *certatim*, inquit, *hoc nunciare milites, irruentes in Altaria osculis significare pacis insigne*. Ergo non unum Altare, sed plura. S. Greg. M. l. 5. Ep. 50. ad Pallad. Ecclesiæ meminit, in qua *XIII. Altaria* collocata. In Cœmeteriis item, quæ sub Ethnicorum Imperio Ecclesiæ erant, idem est observare. Unum ea iis describit Aringhus Rom. Subterr. l. 3. c. 22., & non pauca altaria Martyrum tumulis superposita monet. Quanto id usitatius futurum tuic, quum Religioni libertas reddita, pluraque Sanctorum Corpora in una eademque Ecclesia plerumque conderentur? Ad alia propero.

V. 401. *Sed specie*. Desideratur heic vox aliqua. Ceterum & in præcedentibus aliquid deesse videtur; tenebris quippe scatent.

V. 402. *Multa etenim suberant*. Consule diss. XVI. de Ecclesiarum ornamentis, quam ad hæc explicanda, ne in notis nimium prolixus essem, ad libri calcem reservatam volui.

V. 409. *Ordine dimensu*. Candelabra antiquitus in Christianorum Sacris adhibita. Id satis in præf. diss. probavi. Juvat nunc apponere S. Clementis auctoritatem in Ep. ad Jacob., licet enim tanti Pontificis illam esse genuinum fœtum & ego vix arbitrer, adhuc apud antiquos venerabilis fuit: ait igitur: *De vasis sane sacris ita gerendum est: Altaris palla, cathedra, candelabrum, & velum, si fuerint vetustate consumta, incendio dentur*. Quam vero magnifica forent candelabra, hinc disce, ubi dicuntur columnarum ad instar extructa.

V. 410. *Depictas exstare*. Non ausim *exstare* illud aut corrigere, aut immutare. Aliorum id erit. Olim quo-

AN. 400

Lumina ut inclusis reddantur odora papyris.
At medio in spatio fixi laquearibus altis
Pendebant per ahena cavi retinacula lychni,
Qui specie arborea lentis quasi vitea virgis
Brachia jactantes, summoque cacumine rami
Vitreolos gestant tamquam sua poma caliclos,
Et quasi vernantes accenso lumine florent,
Densaque multicomis imitantur sidera flammis,
Distinguuntque graves numerosa luce tenebras,
Et tenerum igniculis florentibus æthera pingunt;
Dumque tremunt liquidos crines, crebrumque coruscant
Assiduis facibus, sparsa caligine noctis,
Ambiguam faciem miscent lucem inter & umbras,
Et dubium trepidis conspectibus aera turbant.
Iste ergo licet in patulo sibi prompta videret,
Tutius & furanda sibi, quoniam minus esset
Criminis, & pretii, suspensam Altaris ab ora
Longius, urgentoque levem emendare lucernam;
Sed miser, ambitiosus, & ipsa in fraude superbus,
Tamquam vi'e nefas argentea sumere furto
Sprevit, & audacem porrexit in aurea dextram,
Quæ simul & variis scite distincta lapillis
Viderat, & magnis inflarat pectora votis,
Ut pariter gemmis gauderet dives, & auro.
Sed tantum sceleris magni cumulatus iniquo
Pondere, peccato mansit gravis, & levis ære.
Sacrilegum sua pœna manet, sua præda latronem
Deseruit. Spolio furti, non crimine, nudus
Vivit inops fructu, sed vulnere fraudis abundans.
Quamquam illum non hoc magno sine numine Christi
Consilioque putem permissum crimen adesse,
Ut, quia vel quicquam de sacris tollere rebus
Mente recepisset, fineretur ad illa venire
In quibus admissi impietas insignior esset.
Ante dies paucos idem confugerat illuc
Militiam simulans fugere, & susceptus amice
Hospes ab æditnis sacram curantibus aulam,
Toto pœne latens ubi mense, cubilia, somnos,

Tem-

que pingebantur cerei, idemque mos in Ecclesia perdurat. Paulin. Natal. VI.

Ast alii pictis accendunt lumina ceris.

V. 413. *Lumina ut inclusis*. Idem Paulin. Natal. III. cecinit.

Lumina ceratis adolentur odora papyris.

Mos fuit tum Ethnicis, tum Christianis scyrpum papyri speciem cera circumdare, atque ex illo candelas efformare. Plinius cap. 27. lib. 16. de scyrpis loquens: *E quibus detracto cortice candelæ luminibus, & funeribus serviunt.* Sunt etiam Antipatri carmina apud Suidam in hanc rem.

Λαμπάδα κηροχίτωνα [illegible]
Σχοίνῳ, καὶ λεπτῷ σφιγγόμενον παπύρῳ.

Quæ sic verto: *Lampadem, ceream tunicam habentem, Saturni ardentem internam junco, & levi constrictam papyro.*

V. 412. *Fixi laquearibus*. Virgil. lib. 1. Æneid. ita:

——Dependent lychni laquearibus altis
Incensi——

Ipse Paulinus Nat. VI.

Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent.

Et Natal. IX. ——————*tectoque superne*

Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funibus, undantes flammas levis aura fatigat.

V. 414. *Qui specie arborea*. Lucernas graphice describit, quæ *Lumiere* Italice nuncupantur, quæque Mediolani arte mira elaborari solent. Hæ pluribus constant ramis, aut brachiis ab uno stipite, aut a medio orbe in circulum tendentibus. Singuli rami cereis suis in cacumine gravantur, & pendentes circum undique crystalli baccas ita gerunt, ut lumen in illas impingens nobili varietate iteretur.

V. 416. *Vitreolos*. En tibi vitreæ illæ baccæ, quas modo memorabam.

V. 427. *Altaris ab ora*. Etiam ævo Paulini suspendabantur lampades ad altaris latus. Hinc ille Natal. III.

Clara coronantur densis altaria lychnis.

V. 441. *Permissum crimen*: Certe male positum illud *adesse*. Emendo itaque *Permissum crimen adisse*, aut adire.

V. 445. *Confugerat illuc*. Ecclesiarum immunitatem, seu asylum multis exemplis illustrat V. C. Gothofr. tom. 3. Cod. Th. tit. 45. l. 1. de his qui ad Eccl. confug. Hanc statuerunt postea Impp. Theodosius, ac Valentinianus l. 4. eod. tit. *Pateant*, inquiunt, *Summi Dei templa timentibus. Nec sola altaria, & oratorium templi circumjectum ad tuitionem confugentium sancimus esse proposita* &c. Idem exprimitur in altera Theodosii jun. Lege, super quibus consulendus laudatus Gothofredus.

V. 447. *Ab æditnis*. Æditnus apud veteres *æditimus* etiam dicebatur, & sacræ ædis custos hoc nomine insigniebatur. Ab Ethnicis ad Christianos vocabulum translatum. Æditui autem nil aliud sunt, quam Ostiarii, quorum Ordo in Ecclesia Dei ab ipsis ejus incunabulis viguit. Hinc apud Græcos Ostiariorum Ordo Νεωκόρων ordo appellatur, quod nomen proprie *æditnum* sonat. Paulini sero nostri locus in Ep. 6 ad Sever. ab his lucem accipiet. Inquit is: *Repente vi multitudinis, sed credo ipsius ordinatione correptus, & Presbyterata initiatus sum, fateor, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia & ab Æditui nomine, & officio optavi sacram incipere servitutem) sed* &c. Vides itaque etiam Paulini tempore Ostiarii munus primum Clericatus gradum extitisse.

V. 448. *Toto pene latens*. In lege superius memorata Imperatores immunitatem multis etiam Ecclesiæ adjacen-

Tempora custodum simul exploraverat. Et cum
Cœpisset placitas meditati criminis horas,
Nocte nefas tacita arripuit, nulloque labore,
Nec strepitu foribus clausis inclusus, ut unus
Servantum, quibus hospes erat, primos ubi somnos
Non vigiles Vigiles cœpere silentibus umbris
Carpere, & oppressis oblivia ducere curis.
Ille locum sceleri sumens, quam noverat usu
Adpositam lychnis per noctem ex more parandis
Machinulam gradibus scalas præbere paratam,
Et male securo sibi jam custode relictam,
Qua Crucis instar erat, quod & est modo, perpete virga
Directum geminos transverso limite gestans
Cartarulos; unum de calce catenula pendens
Sustinet in tribus. His scyphulis incerta relucent
Lumina, cum fert festa dies; Tunc vero sine usu
Luminis ad speciem tantum suspensa manebant.
Sed paulo Crucis ante decus de limine eodem
Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.
Hunc importuno sibi lumine prædo micantem
Protinus extinguit; namque id quoque noverat idem
Sæpe solere mori, cum stuppa perarida longam
Conderet in noctem consumto lumen olivo;
Nec miraturum vigilem, si forte tenebras
Cerneret obducto subducere culmine lychno,
More putaturus noctem, non crimine, factam.
Non igitur quasi fur, quod erat latro, sed quasi custos
Aufert inlicitam securus prædo rapinam,
Nec fugit, impavidusque manet. Tegit una latentem
Cellula de multis, quæ per latera undique magnis
Adpositæ tectis præbent secura sepultis
Hospitia. Harum una fur abditur, atque ubi mane
Claustra patere videt, reserata prosilit aula,

Et

centibus locis concesserant, rationemque pietatis hanc ediderunt: *Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ne in ipso Dei Templo, & sacrosanctis altaribus confugentium quemquam mane, vel vespere cubare, vel pernoctare liceat.* Fur igitur iste in ipsa Basilica somnos carpere non solebat.

V. 453. *Primos ubi somnos.* Hinc disce Ostiariis necessitatem impositam in Ecclesiis noctu cubandi, ibique vigilias ducendi. Consule Hallier. p. 2. art. 5. cap. 1. de Sacr. Elect. & Morin. de Sacr. Ordin. Etiamnum in Metropolitana Mediolani Ecclesia id moris retinetur.

V. 460. *Qua Crucis instar.* Instar hic sumendum pro imagine, forma, aut figura. Id alibi in hoc Natali occurrit:

Ante tamen, quia res hoc postulat, ipsius instar
Enarrabo Crucis———

Nat. XIII. *Ipsius instar erit Domino puer iste beatus*
Arboris———

Hoc est *imago*. Fuit hoc etiam Latio meliori vocabulum. Virg. l. 6. Æneid. ——*Quantum instar in ipso est!* Videlicet *exemplar*. Ulpian. in l. si stipulatio ff. de novi op. nuntiat. ait: *Si proponatur instar quoddam, & quasi facies quædam operis facta.*

V. 461. *Transverso limite.* Limes transversus alius non est quam trabs transversa, quæ lateralia Crucis brachia constituit. Hanc intra ita designat:

Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

S. Aug. tract. 118. in Johann. *Crux lata est in transverso ligno, quo extenduntur pendentis manus.* Duo itaque ea hic Cantharulis Crucis Sanctæ lateralibus brachiis superponebantur. Crucem elegantissime elaboratam Aringhus profert lib. 2. cap. 22. pag. 381. Rom. Subterr., in cujus brachiis candelabra duo itidem superposita cernuntur. Hujus ad instar sitos fuisse Crucis Paulinianæ Cantharulos crediderim, quum nulla catenæ mentio occurrat, qua hi regerentur, uti de alio mox videbimus. Hincmarus Rem. Episc. in S. Remigii vita apud Surium id. Janu. ait: *Assumta igitur palla de Beati sepulcro, composuit eam in modum feretri, accensisque super Crucem cereis, atque super ceroferalia duos portans in canticis.*

V. 462. *Cartarulos.* Necessario vox corrigenda, ac reponendum *Cantharulos*. Canthari autem species lucernæ fuere, quæ in Ecclesiis suspendebantur aliarum lampadum more. Anastas. Bibl. sæpe illorum meminit, & expresse in Silvestro: *Pharum cantharum*, ait, *ex auro purissimo ante altare, in quo ardet oleum nardinum pisticum, ubi candelæ ardent.* In Leone 3. *Canthara habentia in medio ceros ex argento deauratos.* *Pharocanthara* alibi etiam occurrunt, & *canthara cerostrata*. Cl. V. Jo: Ciampinus Urbis, ac litterarum decus, in eximio opere de Musivis Canthari figuram exhibet. Frequentius tamen Candelabra per hanc vocem designata arbitror. Hac significatione Canthari nomen in Ambrosianæ Ecclesiæ Ritualibus perdurat. Beroldus vetustissimus hujusce ritus Scriptor, qui in Metropolitanæ Archivo, & in Bibl. Ambros. MS. asservatur, vocabulum non raro usurpat, ut Candelabra designet. Exscribam quædam loca: In Sabbati S. ritibus hæc ait: *Et tunc duo Diaconi de circumstantibus accendunt Cereos, quos ettrunt cum Cantharis de igne, qui est super Candelabrum majus.* Infra: *Duo Diaconi portant duo Candelabra, quæ vocantur Canthara cum cereis desuper accensis.* Item Paschatis die: *Diaconi portant Candelabra, quæ vocantur Canthara.* Et pluries alibi.

V. 463. Meliori interpunctione heic utendum. Scribere placet *Sustinet. in tribus his scyphulis &c.*

V. 464. *Cum fert festa dies.* Etiam in diurnis Sacris cereos accendi consuevisse hinc disce, de qua re consule Diss. XVI. *Incerta* vero lumina relucere dicuntur, quia interdum accensa Solaris luminis vigore ita premuntur, ut via ardere cera videatur.

V. 467. *Continuum scyphus.* *Scyphus* tum sacrum vas, in quo vinum ad Missæ Sacrificium deferebatur, tum etiam candelabri, lampadisve species fuit, ita a calicis similitudine appellatus. Cap. 25. & 37. Exodi, & alibi hoc sensu usurpatur *Scyphorum* vox, & in Græca editione σφαιρωτῆρες dicuntur.

V. 478. *Cellula.* Recurre ad Diss. XVII., ubi etiam in Ecclesiis privatos homines sepulcri locum invenisse ostendi, simulque hanc vocem pro viribus illustravi.

V. 509.

AN. 400.

Et latebram linquens portat scelus. Ire parabat
Romuleam, ut post jam captus narrabat, ad Urbem,
Illic infandæ acturus commercia fraudis.
Interea ignaris nostris nox illa diesque
Totus obit. Sero solitum jam vespere munus
Curantes posuere gradus. Ut scandere cœpit
Facturus lychnum, nihil invenit. Orba manebat
Virga Crucis solitæ, pulchro spoliata monili.
Pallescunt miseri, neque damnum criminis audent
Prodere, noscentes etiam sibi posse reatum
Competere. Abscedunt trepidi, fugiuntque latronem
Sectantes profugum. Nusquam vestigia lapsi
Ulla legunt. Omnes adeunt diversa viarum,
Scrutanturque sitos diverso litore portus.
Effluxere dies frustra quærentibus octo,
Sive decem, & cunctis vacua jam indage recursis
Unus quærentum puer inritus ipse laboris
Incassum fusi longa regione redibat,
Et prope jam Nolam veniens subsistit in ipso
Aggere, & ingenti gemitu, fletuque profuso
Felicem clamans præsumit corde fideli
Non remeare domum, nisi cum Cruce. Moxque peractum
Promptus iter relegit, sitque illicet obvius illi
Quidam homo, qui furem, non furem, sed quasi civem
Norat eum. Noster primus rogat, unde viator
Adforet. Ille refert. Rursus de fure rogatus,
Si vidisset eum, respondit at ille, propinquis
Inde locis agere; & regio prope ipsos,
Dum loquerentur, erat monti conjuncta Besævo;
Quintus ab urbe lapis Nola. Sed vesperis ortus
Consilium differt. Placet ut lux crastina rursus
Jungat utrumque sibi. Fit mane; Revertitur index;
Perducit nostros; capitur fur; præda refertur.
Forte sacrata dies inluxerat illa Beati
Natalem Prisci referens, quem Nola celebrat,
Quamvis ille alia Nucerinus Episcopus urbe
Sederit. Ecce ipsam Sancti Felicis in aulam,
Quam tunc solemni populus stipavit honore,
Post Sacra jam solvente pios Antistite cœtus,
Tempore proviso divinitus egredientis
Plebis in occursum subito introducitur ille
Furaces post terga manus nodata revinctus.
Lætitia populus, formidine prædo repletur;
Utque novum ad monstrum tota concurritur Urbe.
Turba furens odiis popularibus ibat in illum;
Lætitia incertos miscebat & ira tumultus.
Pertimui, fateor, ne forte Diabolus illa,
Qua solet, invidia violaret sanguine pompam,
Et pejore prius curaret vulnere vulnus.
Eripitur populo, cellaque includitur ipsa

(*Quod*

V. 509. *Et regio prope*. Claudicat versus, ac propterea addendum Epithetum, dicis causa: *Et regio monstrata prope ipsos*.

V. 510. *Besævo*. Græcorum aliquorum more V. consonans per B. effert. Apud hos non raro Βεσβιος, & Βεσβιος nuncupatur Vesuvius. Celebre est Agellii effatum de iis Virgilii versibus: *Vicina Vesævo Ora jugo*; ait enim Poetam scripsisse prius *Nola jugo*, at ob negatum a Nolanis aquæ petitæ beneficium pro *Nola* reposuisse *Ora*. Fidem servamus Auctori. Vesuvium montem ab urbe Nola quinque passuum millia distare docet quoque Ambr. Leo lib. 2. de Nola cap. 3.

V. 516. *Natalem Prisci*. Nuceriæ duæ. In Umbria una in Picentibus altera. Postrema hæc *Nuceria Paganorum* nominatim dicta, ejusque Episcopus fuit S. Priscus. Ughellus tom. 7. Ital. sacræ hæc de illo profert: *S. Priscus primus hujus Ecclesiæ Episcopus censetur sub Nerone coronatus, cujus dies festus agitur IX. Maii in Martyrol. Rom., de quo Baronius, Estque Divus tutelaris*. In Martyrol. hodierno nil tamen de hoc Sancto occurrit, unde Ughellum suspicari licet hallucinatum, ac pro Ferrario Baronium, ejusque notas memorasse. Illi Cathedralis a Nucerinis dicata, ac tutelaris apud illos est semper habitus. Agunt de hoc Sancto ad diem IX. Maii in Act. SS. Cl. Viri Henschenius, & Papebrochius, qui tamen incertam fatentur hujus historiam, sicuti incertissimum etiam est Martyrii tempus. Ego Nucerinis gratulor, quod illustrem ante tot secula S. Episcopi memoriam primus e tenebris eruerim; Quam enim celebris ille fuit, cujus natalitius dies non Nuceriæ modo, sed & in aliis urbibus Paulini tempore colebatur!

V. 453.

(Quod sic forte reo capto tunc accidit) in qua
Delituit rapta Cruce, qua post ipse reperta
Clauditur, ut vivat. Tunc ergo ut mente recepta
Ipse suum facinus reus, atque obstacula cœpit
Mirandis narrare modis, fassusque per illos
Octo, decemve dies, quibus ire paraverat Urbem
Romuleam, implicitis ita se pedibus retroactum,
Semper ut ire parans, semper retrahente rediret
Nescio quo, rursusque illam remearet ad oram
Besævi, qua jussus erat quasi carcere claudi,
Angelica nectente manu. Tamen ille putabat
Arbitrii miser esse sui, quod corpore liber
Esse videbatur, quem non extante catena
Fortior arcanis retinebat dextera vinclis.
Ultor eum digno Felix errore ligabat,
Et tali mentem vertigine circumagebat,
Semper ut abscedens nusquam descendere tectum
Prosiliente gradu cœpisset abire rediret.
Mira fides! ibat stando, remanebat eundo,
Nescius hoc ipso, pro quo fugitare parabat,
Ne fugeret fieri, & secum sua vincla manere,
Inruptamque sibi proprium scelus esse catenam.
Namque sinu clausæ mandaverat insita prædæ
Pondera, & hinc avidam quasi captus mente latebram
Quærens, luce tamen campis errabat apertis,
Seque latere putans exstabat in æquore claro.
Conscia sic mentem impietas cæcaverat, ut nec
Effugeret fugiens, nec celaretur aberrans
Sentibus adversis. Metus hinc, stupor inde nocentem
Miscuerant animam; vitabat strata viarum,
Secretos metuebat iners accedere saltus;
Ipsa etiam in sylvis sibi forte silentia tantum
Clamatura nefas metuens, aut tristia formis
Occursura putans ultricum monstra ferarum.
Inde miser celebri seductus ab aggere juxta
Devius in quodam spatiabatur sibi rure,
Securum ignaris simulans, sed corde timorem
Ut facinus sub veste premens, nam vestis in altum
Succinctæ sinibus clausum mandaverat aurum;
Nam neque vel tacitæ furtum committere terræ
Ausus erat, specubusve cavis de more latronum,
Indicium metuens credendæ fraudis avarus,
Inde suæ tantum tunicæ sua furta nefandus
Crediderat. Quare strictum nudarat amictum
Suspendens fluidam nudato poplite vestem.
Hanc prædo pœnam sceleris tunc semet in ipso
Struxerat, & digne tali est formidine vinctus,
Crederet ut nullis miseri consortia furti,
Ut sceleris tanti contagia solus haberet,
Et sinus illius fieret custodia furti,

Cujus

V. 534. *Tum ergo*. Textum correxi, ubi *Tunc ego*. Nempe versus claudicabat.

V. 557. *In æquore*. Mendum certe exscriptoris, ac positum pro *æthere*, aut *aere claro*.

V. 561. *Strata viarum*. Vide quæ de stratis collegi ad vers. 375. Nat. XII., ubi de his fuse.

V. 577. *Hanc prædo*. MS. ita habet: *Hanc sibi prædo pœnam*. Sed syllaba versus abundabat. Errorem Amanuensium reparavi.

V. 581. *Et sinus illius*. Descripserat modo Paulinus tunicam, quæ vulgaribus hominibus in usu fuit. De illa audiendus Quinctilianus lib. XI. *Cui laticlavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant*. Cingebant autem Romani tunicam, & prout libebat, illam contrahebant, aut dimittebant; interdum ita laxabant, ut sinu facto ibi celare aliquid possent. Inquit supra Paulin.

———— vestis in altum
Succinctæ sinibus clausum mandaverat aurum,
Suspendens fluidam nudato poplite vestem.

Hoc idem fieri solitum docet Plutarchus in Coriolano, ubi Candidatos olim sine tunicis ad Comitia accessisse ait, ne inclusis in eisdem auro suffragia mercarentur: *Α'ζωστοι ἱμάτιον φορεῖν, ... Discinctum volebant, ac sine tunica ad Cives accedere candidatum*. Ovid. Amor. lib. 1.

Quid puerum Veneris pretio prostare jubetis?
Quo pretium condat, non habet ille sinum.

Horat. lib. 2. Sat. 3.

Ferre sinu laxo, donare, & ludere vidi.

Super his Consule Oct. Ferrar. de re vest.

V. 612.

Cujus sacrilegam fuerat manus ausa rapinam;
Ipse suum sibi ferret onus, solumque gravaret,
Pollueretque sua lethalis sarcina præda;
Ut nihil ex illo vacuum impietate maneret,
Qui spolium sceleris sacris ex ædibus actum
Includens habitu cincto contingeret ipsum,
Atque suis signum prætenderet ipse catenis.
Namque brevi captus mutavit cingula vinclis,
Utque aurum finibus distincta veste solutis
Decidit, ex ipsa fuerat qua cinctus habena
Vinctus eas, quas in sacra dona tetenderat audax
Prædo manus, proprii captus nodamine lori
Rettulit, & prædæ vacuas, & rete repletas.
Verum si penitus totam spectare velimus
Ordinis exacti seriem magis, ac magis omni
In specie, vel qua latuit, quave arte reclusus
Claruit, admiranda Dei cernemus opera
Felicem gessisse manu. Jam plurima retro
Diximus, ut fugiens non fugerit,[a] utque redactis
Passibus emensos sua per vestigia cursus
Incassum totiens volvente relegerit orso,
Longinquis exclusus, & ad vicina recursus.
Nunc aliud Felicis opus, quod dextera Christi
Edidit, ut meritum cari monstraret alumni,
Commemorabo pari specimen mirabile signo,
Quod reus ipse tremens confesso prodidit auso.
Ante tamen, quia res hæc postulat, ipsius instar
Enarrabo Crucis, qualem & pictura biformem
Pingere consuevit, baculo vel stante bicornem,
Vel per quinque tribus dispansam cornua virgis.
Forma Crucis gemina specie componitur, & nunc
Antemnæ speciem navalis imagine mali,
Sive notam Græcis solitam signare trecentos
Explicat existens, cum stipite figitur uno,
Quaque cacumen habet transverso vecte jugatur.
Nunc eadem Crux dissimili compacta paratu
Eloquitur Dominum tamquam monogrammate Christum.
Nam nota, qua bis quinque notat numerante Latino
Calculus, hæc Græcis Chi scribitur, & mediam Rho,
Cujus apex & signa tenet, quod rursus ad ipsam

Car-

V. 612. *Forma Crucis*. Elegantissima est Crucis ista descriptio. Hanc duplici modo effingi dicit. Alius Crucem exhibet ejus ad instar, in qua Christus Redemptionem nostram consummavit; alter vero Monogramma, Græcis, Latinisque notam profert. Singula dispiciamus.

V. 613. *Antemnæ speciem*. Minutius in Octav. *Signum sane*, ait, *Crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur*. Auctor Poematis de Paschate quod S. Cypriano adscribitur, sed a Beda Victorino Pictav. vindicatur:

Arboris hæc species uno de stipite surgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos,
Sicut plena graves antemnæ carbasa tendunt.

S. Justinus Apol. 2. κατανοήσατε πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ ἄνευ τοῦ σχήματος τούτου διοικεῖται, ἢ κοινωνίαν ἔχειν δύναται. θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται ἢν μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἱστίον, ἐν τῇ νηῒ σῶον μείνῃ. *Considerate omnia, quæ in mundo sunt, an sine signo hoc* (Cruce) *gubernentur, aut possint præbere sui usum. Mare etenim non secatur, nisi trophæum hoc, quod appellatur malus, salvum in navi maneat*. Auctor. ser. 56. tom. 3. op. S. Ambr. seu ille S. Maximus, seu Ambrosius sit, id luculenter asserit. Origen. Hom. 8. in diversi. inquit: *Antemnæ navium, veluti cornua sub figura nostræ Crucis volitant*.

V. 614. *Sive notam Græcis*. Hoc est Tav. Vide quæ congessi in diss. XXI.

V. 617. *Nunc eadem Crux*. Monogramma Christi nomen fuit compendiose scriptum. Hoc in antiquis vexillis, quæ Labara nuncupantur, usitatum fuit, sed præ ceteris sanctiori consilio Constantinus Magnus usurparit, ex quo Christianorum albo primus nomen suum dedit. Euseb. lib. 2. cap. 8. de vit. Const. hoc signum ὡς ἂν τεμενώτατον, *aliis pretiosius, ac sanctius*, habitum asserit. Videndus Gretser. in egregio Opere de S. Cruce lib. 2. cap. 38. & sequ. Brentius hæreticus perquam famosus Monogramma aiebat nullam habere formam Crucis, sed significare tantum hanc vocem *Christus*. En ut illum Paulinus noster arguit, dum ita loquitur:

Nunc eadem Crux dissimili compacta paratu
Eloquitur Dominum tamquam Monogrammate Christum.

Est hoc plane Crucis exhibere figuram. Effingebatur autem ita Monogramma.

V. 619. *Nam nota*. Numerus *decem* per X. exprimitur apud Latinos. Hæc eadem littera apud Græcos *Chi* dicitur.

V. 620. *Et mediam Rho*. Forte scribendum: *Et medium est Rho*; seu potius *Et media est Rho*.

V. 621. *Et signa tenet*. Ad efformandum Christi Græcum nomen, hoc est Χριστὸς, utique septem elementa concurrunt, quæ tamen sex melius vocantur quia unum sigma utrobique inservit. Quum vero adnumerarit Paulinus X. P. I. T. O., nihil de Σ. addit. Num pro *Signa* scribendum *Sigma*? Hoc autem elementum dupliciter olim effingebatur, modo enim Σ. & modo C. exaratum invenimus. Illud in nummis antiquioribus Græcis observare est; alterum, testante Spanhemio diss. 2. de Præst. & us. Numism., post Domitiani tempora ita in usu fuit, ut prioris vestigia

vix

Curvatum virgam facit O, velut orbe peracto;
Nam rigor obstipus facit I, quod in Ellade Iota est,
Tau idem stylus ipse brevi retro a cacumine ductus
Efficit, atque ita sex, quibus omni nomine nomen
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice, & una tribus formatur littera virgis.
Sex itaque una notas simul exprimit, & tribus unà
Significat virgis Dominum simul esse ter unum.
Et Deus in Christo est, quem sumto corpore nasci
Pro nobis voluit Trinæ concordia mentis,
Idque Sacramenti est, geminæ quod in utraque virgæ
Ut deducta pari fastigia fine supinant,
Infra autem distante situ parili pede constant,
Adfixæque sibi media compage cohærent,
Et paribus spectant discreta cacumina summi.
His intermedio coeuntibus insita puncto
Virga quasi sceptrum Regale superbius exstat,
Significans regnare Deum super omnia Christum;
Qui Cruce dispansa per quatuor extima ligni
Quatuor adtingit dimensum partibus Orbem,
Ut trahat ad vitam populos ex omnibus oris.
Et quia morte Crucis cunctis Deus omnia Christus
Exstat in exortum vitæ, finemque malorum,
Alpha Crucem circumstat, & ω, tribus utraque virgis
Littera diversam trina ratione figuram
Perficiens, quia perfectum est mens una, triplex vis.
Alpha itidem mihi Christus, & ω, qui summa supremis
Finibus excelsi pariter complexus, & imi,
Victor & inferna, & pariter cœlestia cepit;
Effractisque Abyssi cœlos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.
Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,

Cor-

vis deprehendantur. Adsunt etiam in Inscriptionibus quibusdam Christianorum notæ istæ XC hoc est XPICTOC. *Christus*. Sed quomodo Sigma istud in Monogrammate exprimitur? ut verum fiat, quod hic Paulinus canit:

——— *Atque ita sex, quibus omni nomine nomen*
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice. ———

Et infra: *Sex itaque una notas simul exprimit.*
Neque enim Σ. ibidem cernitur. Propterea censeo, alteram ejusdem *Sigma* figuram, nempe C, in Monogrammate constitutam fuisse si partem lineæ rectæ, partemque convexæ litteram Rho constituentium sumamus. Seu potius C idest Sigma efformatur in hemicyclo litteræ P, nempe in Ɔ., qui si reflectatur exibet verum C. Aliter Paulinus explicari nequit.

V. 622. *Facit O.* Ita ego reposui, quum in Codice scribatur *facit ω*, non enim Omega, sed Omicron in voce Χριστὸς occurrit. Illud vero satis exprimitur in linea curvata ipsius P.

V. 623. *Facit I.* Dempta ex P. linea curva, purum superest Jota I.

V. 624. *Tau idem stylus.* Posito Jota si lineam transversam ejus cacumini superponas, habes T., cujus altera pars in sinum curvata integrum deinde P. præbebit. Animadverti autem in antiquis Labaris aliquantulum protendi summam lineam ipsius Rho ad sinistram, quæ protensio etiam Paulino dicitur brevis. Hujus observationis exempla ab Aringo petes in Rom. subterr. l. 4. c. 27. pag. 175. & 178. l. 6. c. 50. pag. 685. l. 3. c. 22. pag. 524. Annulum etiam præfatus Aringhus exhibet, in quo Monogramma ita expressum, ut integrum quoque Tau ibi conspicias. Sex itaque litteras, quod infra Paulinus asserit, in Monogrammate delineatas nancisceris. Neque sensus, neque carmen hic sibi constant. Potius igitur legendum *Tau idem stylus, ipse brevi retro acumine ductus.* Ubi *To idem* refertur ad stylum, nempe *idem stylus I efficit Tau.*

V. 627. *Una tribus.* Virgæ duæ ad constituendum X., una vero dumtaxat ad efformandum P. concurrunt. Et hinc sublime Triadis mysterium educit Paulinus. X. duabus constare virgis subjecta docent carmina.

Idque Sacramenti est, geminæ quod in utraque virgæ
Ut deducta pari fastigia fine supinant,
Infra autem distante situ parili pede constant,
Adfixæque sibi media compage cohærent.

V. 636. *Cacumina summi.* Mendum nescio an heic lateat. Forte scribendo *summis*, intelligi posset paribus extremis discreta cacumine, idest paribus extremitatibus. Felicius emendent alii.

V. 637. *His intermedio.* Ita lego. Ms. habet: *Hæc inter medio.*

V. 640. *Extima ligni.* An ex ligno Monogramma efformari solitum? Ne crede. Hic itaque legendum duco *extima Signi.*

V. 641. *Quatuor adtingit.* S. Ambr. Serm. 56., seu ut melius dicam, S. Maximus ita scribit: *Cœlum quoque ipsum hujus signi figura dispositum est; nam cum quatuor partibus, hoc est Oriente, & Occidente, & Meridiano, & Septentrione distinguatur, quatuor quasi Crucis angulis continetur.* Greg. Nyss. Orat. de Christi Resurr. hæc de Cruce ab Apostolo memorata habet: *Novit enim ea figura quatuor cornibus e medio provenientibus descripta potentiam, ac providentiam illius, qui ex ipsa pependit, declarari.* S. Hier. (seu quis alius sit Auctor ille) in cap. 15. Marci. *Ipsa species Crucis quid est nisi forma quadrata Mundi?*

V. 645. *Alpha Crucem.* In plurimis Græcorum numismatis, utque in multis veterum Christianorum sepulcralibus notis Monogramma invenias cum litteris A. & ω. utrinque locatis, hoc modo Apposite ad illud Apocal. cap. 1. Ἐγώ εἰμι Α καὶ Ω, λέγει ὁ κύριος ὁ θεός, ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν. *Ego sum Alpha, & Omega, principium, & finis, primus, & novissimus.* Clemens Alex. lib. 1. παιδαγ. ὅθεν καὶ μεγάλη ἀνδρὸς ... ἀληθῶς ἀρχὴ ... Α καὶ Ω, ἀρχὴ, καὶ τέλος. *Merito rursus hoc justis pollicetur Dominus, ut manifeste Verbum utrumque esse ostendatur, Alpha, & Omega, principium, & finis.*

V. 645. *Tribus utraque.* Tres virgæ A. componunt. Duæ etenim in cacumine coeuntes tertiam sinu complectuntur. Similiter Omega tali figura delineatum ω tres exhibet virgas, queis magnum Trinitatis mysterium aperitur.

V. 654.

AN. 400

Corporeum statuit cœlesti in sede tropæum,
Vexillumque Crucis super omnia sidera fixit.
Illa igitur species, quam fur agitatus avaris
Incassum furiis pendente refixerat unco,
Pollutaque manu sancta amandaverat aula;
Hoc opere est perfecta, modis ut consita miris
Æternæ Crucis effigiem designet utramque,
Ut modo si libeat spectari cominus ipsam,
Prompta fides oculis; nam reddita fulget in ipso,
Quo fuerat prius apta loco, & velamine clausi
Altaris faciem signo pietatis adornat.
Ergo eadem species formam Crucis exerit illam,
Quæ trutinam æquato libratam flamine signat,
Subrectoque jugum concors temone figurat,
Sive superciliis a fronte jugantia vultum
Lumina transversis imitatur cornibus arbor
Ardua, qua Dominus mundo trepidante pependit,
Innocuum fundens pro peccatore cruorem.
Huic autem solido quam pondere regula duplex
Jungit, in extrema producti calce metalli
Parva Corona subest variis circumdata gemmis.
Hæc quoque Crux Domini tamquam diademate cincta
Emicat æterna vitalis imagine ligni.
Hanc fur ille sui toto de corpore furti
Intactam ferro, quo cetera fregerat, unam
Liquit, & ut capto tunc distinctoque refusit
Vestibus, elapsæ ciciderunt fragmina prædæ.
Visa rei species tunc inventoribus ipsis
Ancipiti motu confudit pectora. Gaudent
Inventis, sed fracta dolent. Cum quærere causam
Incipiunt, cautum simul, audacemque latronem
Mirantes, cæcum fractis, cautumque relictis:
Tunc ille adtonitis crimen, Numenque fatetur,

Men-

V. 654. *Tropæum*. Ita Codex noster, & ad veræ orthographiæ amussim. Bulengerus in Opusc. de Spol. bell. *trophæum* potius legendum censet propter alius constantiam, neque tamen diffitetur, rectius *Tropæum* dici. Verbum e Græcia prodiit, a qua ita exprimitur *τρόπαιον* videlicet *tropæum*. Ger. Jo. Vossius in Etymol. hanc lectionem tuetur. Sane vetusti Codices ita legunt, quos & ego contului, S. Virgilianus Codex antiquissimus in Florentina M. Ducis Bibliotheca asservatus sub cura Cl. viri, eximiique in re litteraria fulgoris Antonii Magliabechii *tropæum* non *trophæum* inscriptum habet. Neque ipsa dissentiunt marmora. Vide Dausquium in orthogr.

V. 660. *Æternæ Crucis*. Non purum putumque Monogramma fuit Crux a Paulino descripta, verum vulgaris etiam Crucis imagini junctum erat. Omnia percurri Monogrammatis exempla tam in vetustis nummis, tam in sepulcralibus monimentis, neque mihi utramque hanc effigiem simul copulatam nancisci fas fuit. Unam tantum, atque egregium hujus eraditionis testimonium occurrit apud Aringhium in Rom. Subterr. lib. 2. cap. 10. pag. 311. Exhibetur ibi marmorei Sarcophagi ex Vaticano cœmeterio effossi icon, in quo XII. Apostolorum imagines eleganter delineatæ cernuntur. Media inter illos gemmatæ Crucis forma conspicitur, eodem plane modo, quo Crux vulgaris efformatur, nempe transverso ligno. Ab hastæ rectæ superiori cacumine sacrum attollitur Monogramma venusta Coronæ circumdatum. Hujus ad instar Paulinianam Crucem elaboratam autumo.

V. 663. *Velamine*. Forte scripsit Paulinus: *Velamine clausa altaris faciem &c.* quod puriorem sensum efficeret. Solebant autem altaria velo claudi ad ejus similitudinem, quod olim fuit in Salomonis templo ante Sancta Sanctorum 2. Paralipom. 3, quodque *καταπέτασμα* & *εἰδῶν* , *velum sacri* vocabatur. Theodoretus lib. 1. Hist. cap. 31. *διακοσμεῖται δὲ ... τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς ... παραπετάσμασι*. *Ornabatur autem & Divinum Altare regiis velis*. Conc. Tolet. cap. 7. *Qui insana temeritate abrepti altaria nudantes sacratis vestibus exuunt*. Anastas. in Steph. 2. ait: *In circuitu altaris fecit tetravela octo*. Item: *super altare in Ecclesia S. Laurentii coopertorium fecit*.

V. 664. *Altaris faciem*. Cruces in Altaribus antiquitus collocabantur, quicquid obmurmurent heterodoxi. S. Jo. Chrys. orat. *quod Christus sit Deus*: ait: *in mensa sacra Crux*. Egregius porro est in hanc rem Sozomeni locus lib. 2. cap. 3. Hist. Eccl. ubi narrat Probiano cuidam, qui ex Ethnico Christianus factus, Crucis tamen virtutem non admittebat, oblatum per visionem fuisse *Σημεῖον σταυροῦ ... ἀνακείμενον ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τῆς ἐκκλησίας*, *Crucis signum, seu effigiem, quæ in sacro ejus Ecclesiæ altari collocata erat*. Hanc quidem historiam mendacissimi Centuriatores cent. 4. c. 13. superstitiosam vocant, & a Constantini tempore alienam, a Sozomeno confictam, vel stulte pro vera acceptam. Sed nos non morantur eorum calumniæ. Sigebert. ad A. C. 451. Crucem auream in Altari fuisse docet, quum Episcopus Casatensis Missam celebraret. Hæc recte animadvertit Gretser. cap. 13. lib. 2. de S. Cruce. Quibus adde quæ habet Can. 3. Concil. Taronensis habiti A. 567. (non ut quidam putant 570.) *Ut Corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub Crucis titulo componatur*. Qui canon profecto de Cruce in altari posita intelligendus. Hinc lucem accipit Paulini carmen, de Cruce.

Altaris faciem signo pietatis adornat.

V. 666. *Quæ trutinam*. MS ita se habebat: *Quæ trutinam æquatæ libratam flamine &c.* Emendavi. Recurre ad ea, quæ disserui in Diss. XXI.

V. 667. *Subrectoque jugum*. Ita scribendum duxi, non *subrepto*, ut in MS. Consule eamdem Diss. XXI.

V. 668. *Sive superciliis*. De his in præd. Diss. XXI.

V. 674. *Variis gemmis*. Crucis Corona circumdatæ pingi solebant. Idem nos edocet Paulin. Ep. 12. ad Sever. ubi sic ait:

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare Crucem, duro spondentem celsa labori

Præ-

Mente etenim placida confederat; hoc tamen unum
Numine servarat, quo Crux inclusa vetabat
Quamlibet audacem fegni virtute latronem.
Ipse fatebatur mentis scelus, atque Crucis vim
Contestans, quotiensque manus armasset in illam
In Cruce consertam socia compage Coronam,
Seu fractas totiens ictu cecidisse recusso,
Brachiaque ægra sibi nervis stupuisse solutis.
Hic libet in miserum paucis insurgere furem:
Infelix quæ tanta tuam dementia mentem
Verterat, ut tanto reprehensus lumine veri
Non festinares omnem prævertere cursu
Indagem revolans, ut furtum sponte referres?
Tantane vis animum tenebris oppressit avaris,
Auderes illam ut gremio tibi condere partem,
Quam totiens arcente Deo violare timebas?
Dic mihi: qua pavor ille tuus fugiebat, & unde?
Rursus ut intrepidum præceps audacia sensum
Tam male durabat, pavidus, contemptor & idem;
Ejusdem sceleris speciem diversus abibas,
Perfidiæque fidem diviso pectore miscens,
Virtutem Crucis, & signum inviolabile Christi
Credebas metuendo fidem confringere ferro,
Et quod noscebas metuens, portando negabas.
Sed tamen impietas tua nec tibi profuit, & nos
Stultitiam confesse tuam, divinaque signa
Fecisti magno Crucis exsultare triumpho.
Ergo relinquamus captum jam incessere furem,
Cui satis ad pœnam est spoliatæ fraudis egestas.
Nunc ad te veneranda Dei Crux verto loquelas,
Gratantesque tua concludam laude profatus.
O Crux magna Dei pietas, Crux gloria Cœli,
Crux æterna salus hominis, Crux terror iniquis,
Et virtus justis, lumenque fidelibus. O Crux,
Quæ terris in carne Deum servire saluti,
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti.
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
Tu destruxisti credentibus eruta fana
Gentibus, humanæ concors tu fibula pacis,
Concilians hominem medii per fœdera Christi,
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera ferri.
Esto columna piis tu semper, & anchora nobis
Ut bene nostra domus maneat, bene classis agatur,
In Cruce nixa Fidem, & de Cruce nacta Coronam.

Præmia; tolle Crucem, qui vis auferre Coronam.
Ibidem: *Ardua florifera Crux cingitur orbe Coronæ.*
Iterum: *Crucem Corona lucido cingis gyro,*
Cui coronæ sunt corona Apostoli.
De Coronis item Crucem ambientibus hæc ibidem sunt:
Sanctorum labor, & merces sibi rite cohærent,
Ardua Crux, pretiumque Crucis sublime Corona.
Greg. Nazianz. in Julian. Orat. 2. idem expressit. [illegible] *Ferunt, quum Julianus sacrificaret, victimarum* *exta coronatam Crucis effigiem illi ostendisse.* Harum Crucium exempla in pluribus Christianorum Impp. numismatis occurrunt. Vide quæ Aringh. in Rom. Subterr. habet, & Gretser. lib. 2. cap. 11. de S. Cruce, & ex eo Rosvveid. in not. ad prælaudatam Paulini Epistolam.

V. 687. *Mente etenim.* Quum pede carmen laboraret, ex conjectura addidi illud *placida*.

V. 712. *Sed tamen impietas.* Aberat in MS. *profuit*. Sensus, & carmen poscebant. Idcirco adjeci.

AN. 405.

AD SANCTI PAULINI
NATALEM DUODECIMUM

PRÆFATIO.

NNO Christi 405. Natalem hunc cecinit S. PAULINUS. Tria vero Sancti Felicis miracula complectitur. Quidam Beato Confessori suem voverat, divisisque inter pauperes exiguis victimæ partibus votum completum arbitratus abibat. Mirabiliter e cœlo tactus ex equo ruit, pedesque secretis compedibus laborare dolet. Ad S. Felicis Basilicam rursus defertur. Ibi Sanctum precibus, & carnium distributione demulcet, pristinaque sanitate divinitus donatur. Apuli quidam agricolæ alterum suem S. Felici votivum Nolam trahere conantur. Animal sagina oppressum pio desiderio obstat, primoque in itinere gressu destituitur. Hi aliter votum completuri ad S. Felicis pergunt. Insciis ipsis per plura passuum millia, nulloque hominum ducente, sus sponte Nolam defertur. Miraculum cuncti stupent, & hostia improvisa Nolanos pauperes alunt. Postremum prodigium agricolis aliis accidit. Juvencam & ipsi glorioso Confessori vovent. Hæc plaustro jungi renuit, & e Dominorum manibus furiosa dilabitur. Sponte dein ipsorum iter comitatur, & non sine miraculo mansuefacta se ad securim sistit. Omnia fuse, atque eleganter a PAULINO canuntur.

POEMA XX.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XII.

SÆPE boni Domini caris famulantur alumnis
Mente pia, patrio subjecta tuentur amore
Mancipia, bisque favent cura propiore fovendis,
Quos magis indiguos opis, & virtute carentes
Affectu rimante vident. Et si quis eorum,
Moris ut humani solemnis postulat usus,
Votum aliquod celebrare velit, neque possit egenis
Id patrare opibus, studio curatur herili
Servus inops, cui dives opum, queis pauper egebat,
Contulerit Dominus cumulandæ impendia mensæ.
Hæc mihi conditio est data sub Felice Patrono,
Nulla mihi ex me sint, ut sint mihi cuncta per illum.
Namque ad Natalem nunc ipsius, ut quidem & ante
Præteritis, quibus ista dies mihi floruit, annis,
Non erat unde epulum voti solemne pararem,
Instabatque dies, nec adhuc mihi prompta facultas
Ex aliquo suberat; subito ecce Patronus abundans,
Unde dapem instruerem, ... geminos dedit una
Cum junice sues, quorum de carne cibatis
Pauperibus, nos materiam ex animalibus iisdem
Sumsimus, egregiis quoniam miracula signis
Per pecudes ipsas nuper Deus edidit, alta
Dissimulans ratione homines adtendere Christo,

Nec

V. 19. *Cum Junice sues.* Junix est bos femina teneræ ætatis, quæ jam cessavit vitula esse, nec dum tamen ad summam magnitudinem pervenit. Persius Sat. 2.
Tot tibi quum in flamma junicum omenta liquescant.
Plautus Mil. 6.
Quam mox ad stabulum junix recipiat sese pabulo.
Papias:
Junices, boves juvenes.
Alexander Jatrosophista lib. 2. Passionum:
Qualia sunt bubula, & de junice pedes.

V. 24.

Nec desiderium Carnis præferre Fidei.
Namque ad avaritiæ nostræ lacrymabile probrum
Et pecora humanæ rationis egentia summum
Signa dedisse Deum series recitanda docebit.
Non adficta canam, licet arte Poematis utar;
Historica narrabo fide sine fraude Poetæ,
Absit enim famulo Christi mentita profari.
Gentibus hæ placeant, ut falsa colentibus, artes,
At nobis ars una Fides, & musica Christus,
Qui docuit miram sibimet concurrere pacem
Disparis armoniæ quondam, quam corpus in unum
Contulit adsumens hominem, qui miscuit almum
Infusa virtute Deum, ut duo conderet in se,
Distantesque procul naturas redderet unum;
Ut Deus esset homo, Deus est homo factus ab ipso,
Qui Deus est, genitore Deo; cui gratia non est,
Sed natura, quod est summi Patris unicus heres,
Solum & habens proprium, quod munere præstat habere
His, quibus alma Fides dederit divina mereri.
Ille igitur vere nobis est musicus auctor,
Ille David verus, cytharam qui corporis hujus
Restituit Patri dudum compage jacentem,
Et tacitam ruptis antiquo crimine chordis
Adsumendo suum Dominus reparavit in usum;
Consertisque Deo mortalibus, omnia rerum
In speciem primæ fecit revirescere formæ,
Ut nova cuncta forent, cunctis abeunte veterno.
Hanc renovaturus cytharam Deus ipse Magister
Ipse sui positam suspendit in arbore ligni,
Et Cruce peccatum carnis perimente, novavit,
Atque ita mortalem numeris cœlestibus aptam
Composuit Cytharam variis ex gentibus unam,
Omnigenas populos compingens corpus in unum.
Inde lacessitis fidibus de pectine Verbi
Vox Evangelicæ testudinis omnia complet
Laude Dei. Toto Christi chelys aurea mundo
Personat innumeris uno modulamine linguis,
Respondentque Deo paribus nova carmina nervis.
Sed referam ad mea cœpta pedem, nam tempus & hora est
Promissas afferre dapes, adponere vobis
Prandia sollicitas caste sumenda per aures.
Nec veteri repetam, quæ sum dicturus, ab ævo:
Ante dies paucos istic spectata profabor.
Venerat huc quidam placitum sibi solvere votum
Urbis Abellinæ de finibus advena nostris
Sedibus. Hic porcum studio curante paratum
Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
Cresceret, huc illuc perduxerat; atque ubi venit,
Pingue pecus voti jugulat de more voventum.
Fama suis magnopere gentum accenderat acrem
Ore famem, & cuncti magnæ spe partis hiantes
Tendebant ad opima senes convivia fauces.
Interea largitor inops non partibus æquis
Dividit, & totum sibi corpus habere relinquit,
Et votum complesse putat, lætusque redire
Incipit, ausus eas jumento imponere secum

80 *Relli-*

V. 24. *Fidei*. Vocabulum hoc sæpe Paulinus usurpat pen. longa. In Paneg. *Et genus humanum passim sine lege Fidei* Nat. V. *omne gaudia, scutoque Fidei*. Et alibi.

V. 32. *Nobis ars una*. Idem Paulin. Nat. IX. dixerat:
Sic Deus omnisonæ modulator, & arbiter omnis
Armoniæ, per cuncta movet quam corpora rerum. &c.
Infra Nat. XIII. Cytharæ exemplum alterum repetit.

Omnes ex nobis Cytharam faciamus in unum
Carmen diversis compositum fidibus.

V. 71. *Pingue pecus voti*. Votorum, ac oblationum usum, quæ Sanctis exhibebantur, elucidavi diss. XVIII. ad quam Lectores dimitto.

V. 74. *Ore famem*. Est in MS. *ora famem*. Emendavi.

V. 59.

AN 401.

Relliquias, & in his placiti se pignora voti
Sancta referre domum male credulus, in quibus idem
Damnum animæ, nodumque viæ portabat avarus.
Denique mox nec mille viam permissus abire
Passibus, elucente die, simul aggere plano,
Non tenebris pavitante, nec offendente salebris
Lapsus equo, & quasi fixus humi se tollere rursus
Ad consistendum reparato robore surgens
Non potuit, cœpitque pedes clamare ligatos,
Idque probare jacens plantis quasi compede junctis:
Hic aliud mirum casu sociatur in ipso,
Nam dum illum tanta cum debilitate jacentem
Mœsta propinquorum circumstat turba suorum,
Jumentum, cui sola oneri porcina manebat,
Ascensore sui vacuum, & ductore relictum,
Sponte sua sese nullo flectente refrænans,
Tamquam offendiculi causam cognosceret ultro;
Aut aliquem prohibere viam, qua cœperat ire;
Vidisset, sic fugit iter, cursumque retorsit,
Et properante gradu recucurrit ad hospita tecti
Omnibus antevolans, quos lapsi attenta tenebat
Cura viri, quem paulatim quasi corpore fracto
Nitentem, & genibus rigidis prodire negantem;
Cæcaque vincla, pedem amissum, meritumque ruinæ
Illius, & pœnæ, lacrymosa voce fatentem,
Luce palam manibus grave subvectantibus ægri
Corpus, fida cohors sanctas referebat in aulas,
Orantem medici Felicis ad ipsa reduci
Limina, mox illic certam reperire medelam.
Illum homines interque manus, interque catervas
In sacra vectatum mirantibus atria turbis,
Dispositi trino per longa sedilia cœtu
Obstupuere senes, inopum miserabile vulgus,
Et socio canæ residentes agmine matres.
Præterea multi, sua quos devotio sanctis
Ædibus attulerat diversis eminus oris,
Viderunt insigne pium, cum tempore eodem;
Imo die, tam mira foret mutatio rerum.
Idem homo, qui paulo ante suo digressus ab iisdem
Liminibus gressu, nunc ipse redux alienis
Infertur pedibus, subvecto corpore pendens.
Parte alia stratus, nullo servante sequentum,
Hospitis ante fores etiam nunc carne suilla
Stabat onustus equus, nec quisquam notior illi
Adstiterat, cui cura foret relevare gravatum
Fasce suo, & notis reducem subducere tectis.

Ille

V. 89. *Quasi compede junctis*: In MS. erat *quasi pede conjunctis*.

V. 99. *Hospita tecti*. Potius *Tecta*.

V. 101. *Quem paulatim*. Ita scripsi; male etenim in MS. habetur *Qua paulatim*.

V. 108. *Certam reperire*. Legere mallem: *Certum reperire*, Græca plane poeticaque elegantia.

V. 108. *Certam*. Plus arrideret *Certum*.

V. 111. *Dispositi trino*. Triplex hominum cœtus in veteribus Ecclesiis cernebatur, ibique omnes per longa sedilia dispositi piis precibus operam dabant. Vid. Dodwel. Diss. Cypr. quinta n. 24. Ex Ecclesiarum reditibus forte unusquisque alebatur. *Senes* primo memorantur, deinde *Inopum miserabile vulgus*, postremo *canæ matres*. De prioribus utique nil dicendum habeo, nisi quod eos Ecclesiis inservisse crediderim, ut ad veteris Legis instar oblationes ad Altare deferrent. Hic usus etiamnum in Metropolitana Mediolani Ecclesia servatur, *Vegloniesque* vocantur a Beroldo nostro MS., ac in pluribus aliis vetustis diplomatis. Pauperes ex Ecclesiarum proventibus nutriri solitos fuisse expresse docet Conc. Antioch. can. 25., Chrysost. passim, Possidius in Vita S. Aug.; aliique innumeri Patres, ut res majori claritate non egeat.

V. 113. *Et socio canæ*. Hic Diaconissas intelligi pene certum duco, quarum gradus, & usus in Ecclesia non paucis seculis viguit. Hæ vero nonnisi ætate admodum provectæ ad id muneris admittebantur secundum Apostoli præceptum 1. Timoth. 5. *Ut eligantur viduæ non minus sexaginta annorum, neque bigamæ*. Id confirmat Tertull. lib. de vel. Virg., & lex 27. C. Theod. de Ep. & Cler. De ministerio earum plura docebit Hallier. de Sacr. Elect. par. 2. sect. 5. cap. 2., & Morin. de Sacr. Ord. Earum vestigia in Ambrosianæ Ecclesiæ ritibus permanere certum est mihi, quum Viduæ illæ, quæ hic *Veglonissæ* nuncupantur, oblationes ad sacrum Altare deferendo inserviant: quod itidem veterum Diaconissarum munus fuit, ut S. Hier. in cap. 13. Matth. docet. Tam vero illæ, quam istæ, ex Ecclesiæ proventibus alebantur, testante id can. 103. Conc. Carth. 4., Apost. Constit. lib. 3. cap. 1. 2. 3. &c. Balsamone in cap. 18. & 24. Epist. Basilii ad Amphiloch. Inter alios audiatur S. Hier. in Isai. c. 3. *Nec Ecclesiasticis viduæ sustentatur alimentis, nisi quæ LX. annorum est*.

V. 134.

Ille tamen velut humana ratione repletus
Quærentique suos, & protinus opperienti
Adstiterat similis, certo vestigia servans
Fixa loco, simul aure micans, & naribus efflans
Adsuetorum hominum notos quærebat odores.
Mirum erat hospitibus quænam fuga, qui status ille
Esset equi, notumque animal faciebat amicis
Ambiguum nova forma rei, neque quisquam erat inde
Accidui cunctis illum stipantibus, intus
Qui fuerat manibus sacram portatus in aulam
Martyris, æger ubi sancto pro limine fusus
Corpore projecto, & complexis postibus hærens,
Oscula figebat supplex, fletuque lavabat;
Seque recognoscens proprii caput esse doloris,
Tales sese ipsum dabat accusando querelas.
Hic ego qui talem merui desumere pœnam,
Factus & inde miser, quo si miser adveniat quis,
Efficitur felix? Sed justum, parque maligno
Me fateor merito exitium cepisse, patique,
Ut reus ipse inter modo limina puniar ardens
Exurente pedes simul, & stringente dolore,
In quibus heu demens oblati munera voti
Fraude fidem violans converti in damna salutis.
Est tamen, est aliquid, fateor, quod dicere possim
Jam mihi mutari grata vice tristia lætis,
Atque ipsas animo jam prosperiora tuenti
Infractis cœpisse malis dulcescere pœnas,
Ex quibus hæc nunc ipsa mihi bene gratia venit,
Quod factum mihi nunc, ut tam cito tangere rursus
Limina Felicis misero veneranda liceret.
Nam mihi si nullus, vel si levis iste fuisset
Casus, ut adreptum possem pertendere cursum,
Tunc magis infelix de prosperitate fuissem
Mansisset mihi culpa nocens, neque vulnus adactum
Intus in ossa animæ sensissem carne rebelli;
Occultasset enim meriti discrimen iniqui
Corporis inlæsi vigor, & vinxisset inertem
Mens durata reum, nisi lapsum pœna ligasset.
Ergo potens medice in Domino tu nomine Christi
Felix, jam satis hoc tibi sit, Dominoque potenti,
Quod non ira mihi, pietas sed amica saluti
Supplicium peperit, devinctam ut corpore culpam
Solveret ecce malum, servumque, fugamque voracem
Iure retraxisti. Injectis pro crimine vinclis
Debitor infelix teneor, constringor, aduror,
Propositus cunctis divini forma timoris.
Mentibus hæc trepidis omnes adtendite, quæ nunc
Me miserum reliquis documento ferre videtis.
Numquid enim hoc errore carent aliqui? Sed in uno
Exemplum fieri placuit, quo sit mea pœna,
Et præjudicium quibus emendatio non est.
Sed jam parce tuo, misero, precor, optime Felix,

Parce

V. 134. *Accidui*. Correctione indigere videtur vox ista, cujus nullum nullum mihi succurrit exemplum.

V. 137. *Complexis postibus*. Sacris Ecclesiarum januis oscula figere usitatum Christianis fuit. S. Jo. Chrys. Hom. 30. in Ep. 2. ad Corinth. Ναὸς ἐσμὲν τοῦ Χριστοῦ. Τὰ τοίνυν πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ, καὶ τὴν εἴσοδον φιλοῦντες. οὐχ ὁρᾶτε πόσοι καὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσι, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες. *Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula, & aditum osculamur, quum alii alios osculamur. An non cernitis, quosnam homines etiam hujusce templi vestibulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes!* Clarius id exprimit Prudent. in Hymn. 2. S. Laurent. περὶ στεφάνων.

Ipsa & Senatus lumina
Quondam Luperci, & Flamines,
Apostolorum, ac Martyrum
Exosculantur limina.

Paulinus infra.

————Dum postibus hæret in ipsis
Felicis Sancti, lambensque per oscula tergit.

Idem Natal. VI. dixerat.

Sternitur ante fores, & postibus oscula figit.
Et lacrymis rigat omne solum, pro limine Sancto
Fusus humi————

V. 159. *Mansisset*. Legebatur in MS. *Mansissetque mihi*. illud que supprimendum docuit metri ratio.

V. 181.

Ergo relaxatis alacer vestigia vinclis
Idem ex incolumi cito debilis, & cito liber
Ex modo captivo, læta cum voce redibat,
Insultans velut ille olim, quem matris ab alvo
Claudentem in verbo Domini Petrus, atque Johannes
Jusserunt validis in saltum exurgere plantis.
Dignus & hic pauper Speciosæ limine portæ,
Quem Deus ipse Petri Deus, & Felicis, eadem
Nunc verbi virtute sui sanavit apud nos
Excessu claudum modo, qua sanaverat olim
Ex utero claudum. Ista nunc ope lætus abibat,
Quique preces mœstus pro vulnere fuderat intus,
Ecce foris sano reddebat corpore grates.
Quidnam ego Felici possim redhibere patrono?
Quas illi referam pro tanto munere dignas
Tam cito de tanto sanatus vulnere grates?
Non pretium statui medico, aut fastidia lecti
Tristia sustinui, neque per scalpella, vel ignes,
Aut male mordaces vario de gramine succos,
Sævior & morbis & vulneribus medicina
In corpus grassata meum est: velut accidit illis,
Quos humana manus suspecta visitat arte,
Semper & incerto trepidos solamine palpat.
En ego per breve nunc spatium perlatus ad ipsum
Felicis Sancti solium, & projectus in ipso
Limine, tam gelido quam duro in marmore fractus,
Atque dolens jacui, & solus mihi sermo precandi,
Sola fides medicina fuit. Nullum adfore vidi,
Et sensi medicum. Quisnam hic medicus, nisi Christus
Ipse, vel a Christo Felix de nomine Christi,
Et virtute potens? Neutrum illo in tempore sensi,
Et tamen ipse fuit præsens in utroque, velut me
Peccantem urgueret cito, sanaretque dolentem.
Par modus in specie varia mihi castigantis,
Parcentisque fuit Domini. Sanator, & ultor
Luminibus latuit, pœna atque medela refulsit.
Nunc ego jam pleno perfectis ordine votis
Ibo domum gaudens medico, totusque Patrono
Æternum Felice, nec amplius ulla verebor
Occursura mihi, velut ante, pericla viarum,
Namque periclum aberit, quia causa est nulla pericli.
Non resoluta fides tamen: alliget, oro, tuus me
Semper amor Felix, istam mihi necte catenam,
Qua tibi me numquam nec mors, nec vita resolvat.
Verum omnes quicumque meos videre dolores,
Inque tuo merito magnis insignibus altam
Conspexere manum Christi, cognoscere debent,

V. 241. *Claudentem*. Hoc est *claudicantem*. Vox certe nova, neque Paulino digna, de quo ait S. Hieron. Ep. 13. ad eumdem scribens: *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus*. An scribendum *Plaudentem*? an potius *claudum ante* Historia nota est in Act. Apost. cap. 3.

V. 244. *Speciosæ limine portæ*. Ibid. in Act. ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην ὡραίαν. *Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa*.

V. 249. *Mœstus*. An *Mœstus*?

V. 254. *Non pretium statui*. Celebres admodum sunt Plinii senioris cap. 1. lib. 29. in Medicos querimoniæ; neque minorem plausum assequutus est Leonardus a Capua peritissimus nostri ævi Jatrosophista in lib. *de Medicinæ, ac medicamentorum incertitudine*, quem annis præteritis interdictum vidimus, ac dolemus. Huic addere Iubet Bernardinum Ramazzinum V. C., & de Medicina optime meritum, qui in diss. *de Constitutionibus annor.* 1692. 93. & 94. num. xxv. crudelibus Medicis subirascitur, incertamque eorum in medendo methodum eleganter castigat, *gentem rusticam, quæ magis Parocho quam Medico fidit*, fortunatam appellans. Eruditissimus quoque Harteus non ita pridem dissertationem emisit *de Medicorum dolis, mendaciis &c.* S. Bernardus in Ep. 391. ad Fratres de S. Anastasio: *Propterea*, inquit, *minime competit religioni vestræ medicinas quærere corporales, sed nec expedit saluti*. Ibidem ad remedia spiritualia, quibus major quam humanis inest virtus, confugiendum potius docet. Hunc Doctoris mellistui locum frustra Jo. Molanus in suo Diario cap. 34. mitigare nititur. Refert etiam S. Hier. in Hilarion. vita adductam ad hunc Sanctum fuisse mulierem, quæ omnem substantiam in Medicos se erogasse querebatur, cui Hilarion: *Si quæ Medicis dando perdidisti, pauperibus elargita fuisses, curasset te verus Medicus Jesus Christus*.

AN. 401.

Quantum illis mea pœna boni providerit, ut jam
Præcaveant de terrenis sibi parcere rebus,
Et, lucra dum captant, adquirere damna salutis.
Nam si de vili pecudis mihi carne alimentum
Pauperibus fraudasse malo fuit: & quid in illis,
Qui male divitias vano amplectuntur amore?
Defossisque suo pariter cum corde metallis
Incubitant, atque hæc latitare superflua produnt,
Quæ proprio longe secreta tuentur ab usu?
Quid facient, quidnam pro se tibi, Christe, loquentur,
Tantorum qui partem inopum invasere, nec ullam
Apposuere sibi de re superante salutem?
Unus abit missus. Nunc mensæ grata secundæ
Fercula ponemus; sed quamvis rursus eamdem
Diversa carnem condita jure feremus.
Namque aliud vobis iterum, quod de sue mirum
Lusit opus Felix, mira novitate retexam.
Tempore res prior est, sed nostris ante libellis
Præterita in præsens tempus servata canetur.
Nec refert, quod opus quo sit sub tempore gestum,
Unus erit quoniam variis operator in annis,
Qui diversa facis Sanctorum in laude suorum
Omnibus in terris rerum miracula Christus.
Agricolæ quidam de nostris longius oris
Apula trans urbem Venventum rura colentes
De grege setigero multis a fœtibus unum,
Lactea adhuc tenero pulsantem sumina rostro,
Excerpsere sibi, & curatum tempore multo
Paverunt in vota suem, & cœpere paratum
Ducere saucitam Sancti Felicis ad aulam,
Corpore de magno ut multos mactatus egenos
Pasceret, & saturo gauderet paupere Martyr.
Sed grave sagina porcus superante pedumque,
Non potuit se ferre diu, primoque viarum
Limine succubuit sibimet, neque deinde moveri
Voce, manu, stimulis potuit. Liquere jacentem,
Hospitibusque suis commendavere relictum
Mærentes Domini. Mens anxia nutat in anceps;
Nam voti revocare viam pia pectora nolunt,
Rursus Felicis veneratum limina longe
Ire pudet vacuos devoti muneris. Ergo
Ambiguis talis sententia mentibus hæsit,
Et totidem lectos eadem de grege minores
Ad sua vota legunt, quot erat provectus in annos
Ille, sua pressus qui mole manebat ineptus.

Quod

V. 309. *Venventum*. Beneventum, quod olim, si fides divis, *Maleventum* dicebatur, Ptolomæo vocatur *Venebentus*. Paulinus noster recentiorum more Græcorum V. consonanam pro B. usurpat.

V. 311. *Pulsantem sumina*. *Sumen*, *inis*, mamilla a sugendo dicitur. Lucil. Satyr. lib. 4. apud Nonium.

Quod si nulla potest mulier tam corpore duro
Esse, tamen tenero maneat succussu lacerto,
Et manus uberior lactanti in sumine sidat.

Lamprid. in Alex. Severi vita: *Jussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactentem*. Casaubonus in notis *suminatam* pro *sagminatam* explicat, ita tamen ut meliorem sensum arbitretur, si textum corrigat sic legendo: *Ne quis suem suminatam occideret*. Revera *sumen* de mullis mammis proprie usurpatur, & ex illo quoddam irritamen efformabatur Plinio, ac Martiali sæpe memoratum. Salmasius ad eumdem Lampridii locum *Suminatam* censet pro *scrofa* intelligendam; & *lactantem* esse *tenerum porculum*. Plin. lib. 11. c. 37. *Sumina* olim sub abdominis appellatione venisse affirmat, quem consulere cuique liberum facio.

V. 313. *Ut multos mactatus*. Oblationes votivas in pauperum subsidium conferri solitas, non semel reperit Paulinus, quia Martyribus id admodum placebat. Et sane in Ecclesia laudabilis olim fuit Agaparum usus, quo nomine pia intra Ecclesias convivia distinguebantur. In iis autem pauperes ex divitum mensa participabant, & caritatis ardor foveabatur. Sed quum inde multa incommoda fluerent, Agapæ e Christianorum cœtu sublatæ. Oblationum tamen usus aliquatenus permansit, easque in Martyrum honorem factas S. Aug. memorat lib. 8. cap. 7. de Civ. Dei, in quarum partem pauperes etiam vocabantur. *Quæcumque*, ait ille, *exhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non Sacra, vel Sacrificia mortuorum, tamquam Deorum. Quicumque etiam epulas suas eo deferunt (quod quidem a Christianis melioribus non fit, & in plerisque terrarum locis nulla talis est consuetudo) tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari sibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini*.

V. 327. *Eadem de grege*. Unam de duabus syllabis fecit Paulinus.

V. 333.

AN 401.

Quod devota fides obstricti debita voti
Maturare parans tali ratione putavit,
Pluribus ut modicis unum pensaret opimum,
Ergo sacrum huc venere locum, votisque peractis
Hospitium rediere suum non comminus istinc;
Nam tum forte domos, quæ circa Martyris aulam,
Impleat solitis densata frequentia turbis;
Propterea procul hinc secreto in rure remotam
Conteati subiere casam, qua mane parabant
Ad reditum proferre pedem, cum prima ruberet
Parturiens Aurora diem. Tuguri forte aperti
Hospes homo egreditur tecto, notumque suem vir
Conspicit ante fores mirando adstare paratu,
Tamquam se missum Domino loqueretur adesse,
Atque salutanti similis vestigia lambit
Gaudentis Domini, & gestu subgrunnit alumno,
Blandus, & olfaciens motando dat oscula rostro,
Seque quasi votum debere agnoscat herile
Ingerit, & tardos invitat gutture cultros.
Quo duce, quæso, vias ignotis finibus egit,
Quosve pedes, tam longe ut posset currere, sumsit,
Qui brevibus spatiis in primo fine viarum
Defecit fluidæ depressus mole saginæ?
Certe nulla manus tantum pecus aggere longo
Nec sinus advexit, nec mens sua tam spatiosam
Ignota regione viam penetrare subegit,
Quando homines etiam & mentis ratione vigentes,
Perque ignota regi faciles interprete lingua,
Si tamen hi careant duce, quo via luceat illis,
Cæcus in extremis regionibus implicat error.
Quisnam igitur direxit iter suis? unde voluntas,
Qua Dominos sequeretur, ei, vel sensus, ut esset
Conscius ad votum se longa ætate paratum?
Unde hæc cura fuit pecori, quæ rara fideles
Excitat, ut, tamquam proprio culpabilis actu
Pigra remansisset sancto sus cincta timore,
Contractam remanendo sibi, veniendo piare
Curaret culpam, & vitium pensaret inertis
Desidiæ, quamvis sero comitata profectos
Obsequio Dominos? Patet admirabile monstrum
Cælesti ditione datum .... suis auso
Solus ut iret iter longum; tantoque fuisse
Ingenio porcum, ignotis ut tramite recto
Digereret spatiis: quod & hoc quam grande, quod illum
Trans Beneventanis huc finibus advenientem
Publica seu medii se strata per aggeris audax
Miserit, occursus numquam cepere frequentes.

Sive

V. 333. *Huc*. An potius *Hunc*?

V. 336. *Impleat solitis*. Quanta gens ad S. Felicis venerationem coiret, sæpe monuit Paulinus. In Nat. III. postquam multos enumeravit populos Nolam idcirco confluentes, addit:

Una dies cunctos vocat, una & Nola receptat,
Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis,
Credas innumeris ut mœnia dilatari
Hospitibus. Sic Nola assurgit imagine Romæ.

V. 340. *Tuguri forte aperti*. Mendum, quod emendare non audeo.

V. 355. *Subegit*. Pro *coegit* usurparent veteres.

V. 375. *Publica seu medii*. Viæ olim *stratæ* appellabantur, unde nomen Italicum *strada*, eo quod silicibus sternerentur. Hinc Paulin. Nat. XIII.

Cum tacita inspirans curam mihi mente juberes
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem.

Idem Sanctus in Carm. ad Cyther. de Via Appia:

Post hæc & ad nos pergere incipias viam,
Qua sternis aggerem silex,
Cui munitor Appius nomen dedit.

Tibullus quoque ad Messal. scribens:

Namque opibus congesta tuis hic glarea dura
Sternitur, hic apta jungitur arte silex.

Propterea Procopius lib. 2. de Bello Pers. pag. 46. ait: ςρᾶτα ἡ ἐςρωμένη ὁδὸς τῇ Λατίνων καλεῖται φωνῇ. *Strata Latino sermone via vocatur silicibus constrata*. Neque hoc inferiorum seculorum inventum fuit, sed ipsos melioris seculi Latinos vocabulum istud Auctores habuis. Virgil. 1. Æneid. *Strata viarum* ait. Lucretius quoque:

Strataque jam pedibus populi detrita viarum
Saxa conspicimus——

Hinc noster Nat. XI.

AN. 400.

Sive per occultos igitur vestigia saltus
Nulla manus ferro, fera vel fuit obvia morsu,
Quæ solum duxit manus, aut protexit euntem?
Nempe oculos aliqua celatus nube fefellit,
Aere vel raptus vento mage quam pede venit,
Et subito hospitium Domini delapsus ad ipsum
Constitit ignoto pro limine quadrupes hospes.
Dicam aliud prope vicini mirabile signi;
Nam genere abjunctam pecus armentale juvencam
Quidam homines æque longinqua hac sede profecti
Secretam primo lactentis ab ubere matris
Nutrierant, nostris votivo munere pactam
Pauperibus, magna quos ista plebe coactos
Larga ope multorum Felicis gratia pascit.
Ergo ubi jam membris vitula exsultabat adultis
Facta per excretum jam corpus idonea voto,
Promovere domo; sed qui mos esse videtur
Persolvenda piis longe sua vota ferentum
Martyribus, plaustro subjungere, quo veherentur,
Adgressi hanc volvere jugo, submittere, quamvis
Insuetam, tamen ut mitem jam mente subacta
Usibus humanis, quibus illam e congrege cœtu
Sustulerant Domini parvam, tectisque cibisque,
Miscuerant; hinc ut domita feritate putantes
Sub juga se facilem docili cervice daturam,
Sollicitant palpante manu, & conantur in artum
Ducere. At illa sibi solitos adludere tactus
Credula, consentit primum, sequiturque vocantes.
Verum ubi jam propiata jugo conspexit habenas,
Cervicique suæ persensit lora parari:
Indignata dolos, & permutata repente
Fit fera, nec cervice jugum, nec vincula collo
Suscipit; & victis manibus, lorisque recussis
Prosilit a cœtu retinentum, & devia longe
Rura petit, fugiens Dominos, adsuetaque tecta.
Nec procul ex oculis hominum de more ferino
Se rapit, & cæcis fugitivam saltibus abdit;
Nam fugiens Dominos abeuntes eminus adstans
Sic fugit, ut non se patiatur rure relinqui.
Denique ubi vinctum gemino bove currere plaustrum
Conspicit, humanum sapit, & quasi conscia voto
Deberi sese, comes incipit esse profectis.
Nec longe comes est: tardis comes orbibus ire
Spernit, & excursu velut insultante gementes
Præter vecta rotas, lenti molminis agmen
Respicit antevolans, nec jam timet ad juga cogi;
Invisoque prius fit amica, & prævia plaustro,
Donec sacratam ventum Felicis ad aulam.
Illic sponte gradum sistit, seseque vocanti
Adplicat, & tamquam voti rea gaudet in ipso
Stare loco, propriam cui debet victima cædem.
Illa rebellis, & humanis non subdita vinclis
Ducitur ad placidam nullo luctamine mortem,
Intemerata jugis submittens colla securi,
Pauperibus factura cibus de corpore cæso,
Læta suum fundit Dominorum in vota cruorem.

Quo-

———*vicabat strata viarum*. *Strata*, a absque alio additamento usurpabatur etiam Paulini ævo, namque in l.6. C. Theod. de imag. Imper. edita ab Honorio, & Theod. AA. ita habetur: *Absit, ut nos instructionem viæ publicæ, & pontium, stratarumque operam inter sordida munera numeremus*. Vide Gothofr. ad eamdem Legem. Du Fresnium in Gloss. Lat. verb. *strata*, Isidor. l. 15. c. 16. & Juvenc. lib. 2.

V. 377. *Sive per occultos*. Illud *vestigia* nullo verbo sustineri video, quid si legamus: *Sive per occultos regeret vestigia saltus?*

V. 381. *Aere vel raptus*. Ita scripsi. In MS. est *aera*.

V. 395. *Plaustro*. MS. habebat *plaustrum*. Hinc emendavi.

V. 433.

AN. 401.

Quorum istaec numquid pecudum est, ut Apostolus inquit,
Cura Deo? sed qui propter nos omnia fecit,
Omnia pro nobis operatur in omnibus auctor,
Atque per ignotas pecudes operantia nobis
Signa facit, brutas per clara insignia mentes
Sollicitans firmare fidem, & confidere vero,
Ut Dominum dociles linguis in verba solutis
Non taceant homines, quem signis muta loquuntur,

V. 433. *Quorum*. Legendum videtur: *Quorsum istaec?* Ibid. *Numquid pecudum*. S. Paulus 1. ad Corinth. cap. 9. ἐν γ, τῷ νόμῳ Μωσέως γέγραπται: οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; *Scriptum est in Lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo?*

AD

AD SANCTI PAULINI
NATALEM DECIMUMTERTIUM

P R Æ F A T I O.

UPRA alios Natales procul dubio præclariſſimus eſt decimus tertius, tum propter uberrimam eruditionem, reſque geſtas PAULINI fuſe illic explicatas, tum etiam propter eximios viros, piaſque feminas, quæ Nolæ conſtitutæ Epiſcopo canenti aderant, pretiumque ſolemnitatis augebant. Annus, quo Natalis proounciatus, eſt vulgaris Epochæ 406., uti Chifſletius parte 2. PAULINI illuſtrati ſolidis argumentis ductus probat, ac Proſperi Cronicon teſtatur. Etenim ibi Radagaiſus cum ſuo exercitu ad internecionem profligatus dicitur *Stilicone II. & Anthemio Conſulibus*, anno nempe 405. Igitur ſequenti anno pacem Italiæ redditam canit PAULINUS, ac ſin anno propterea 406. figendus Natalis. Nunc videamus quinam ſint illuſtres ii viri, ac feminæ, quibus præſentibus elegantiſſimum carmen recitavit Poeta noſter. Decem una cum PAULINO fuiſſe, proditur hiſce verſibus:

Ergo novem cuncti ſocia cum prole parentes
Pectore concordi ſimus ut una chelys.
Æmilius veniat decimus. Tunc denique pleno
Concinet in nobis myſtica lex numero.

Singilatim itaque eorum nomina recolamus. Primi omnium memorantur

Turcius ore pio, florente Svecrius ævo.

Turcius idem eſt ac Apronianus V. C., qui poſtea his verſibus commendatur:

Apronianum Turciæ gentis decus
Ætate puerum, ſenſibus carnis ſenem &c.

Svecrius (ſi tamen pure hoc nomen in Codice refertur) aut Aſterium Turcii Aproniani ſupra relati filium exhibet, de quo PAULINUS infra:

Aſt aliud mihi par lumen in Aſterio eſt &c.

aut Pinianum V. C., de quo mox. Sequuntur puellæ duæ:

——————ſimileſque puellæ,
Alſia, qualis erat ſoror illa Philemonis olim,
Nobilis in titulo, quam ſignat Epiſtola Pauli;
Et ſimul Eunomia æternis jam pacta virago
In Cælo thalamis.

Unius puellæ nomen eluceſcit, Eunomiæ nempe, quæ Turcium Apronianum, ac Avitam parentes habebat. Alterius vero ſupplendum, hoc eſt Melaniæ junioris, cui Albina mater; hæc etenim una propter ætatem teneram, matriſque præſentiam puella dici potuit. Hoc autem infra melius exprimitur:

Matribus bis duo ſunt tribus uno pignora ſexu,
Flos geminus, Melani germen, & Eunomia.

Germen Melani pro Melania ponitur, ſeu quia ex filjo ſenioris Melaniæ prodierat, ſeu, ut rectius dicamus, Poetarum ac præcipue Græcorum more, quibus familiare eſt pro nomine recto ſimilia uſurpare. Sic *βίη Πριάμοιο, vis Priami*, ideſt *Priamus*; *ἲς Τηλεμάχοιο, robur Telemachi*, ideſt *Telemachus*, apud Homerum; *fortis equi vis*, hoc eſt *equus*, apud Lucretium; & *odora canum vis* pro *canes* apud Virgilium reperiuntur. Quum itaque certum ſit, Melaniam hic innui, dubium in Alſiæ nomine exortum eſt mihi. Siquidem ſoror Philemonis non *Alſia*, ſed Græce Ἀπφία, & in vulgata verſione Latina *Appia* recte dicitur, unde ſi ſenſus hic habendus: *Qualis fuit Alſia ſoror Philemonis*, corrigendum nomen, ac *Appia* reponendum. Verum in eam potius ſententiam traherer, ut Alſia Melaniæ nomen quoque fuerit; ſicque legerem, ut poſt *Alſia* ponendum comma arbitrarer. Nomen hoc veteribus notum, ut nos non pauca docent marmora, ac ipſe textus id præ ſe ferre videtur; quum enim inferius dicat: *Et ſimul Eunomia*, oppido nos monet, expreſſum ſuperius fuiſſe & alterius puellæ nomen. Hiſce ſuccedit Albina ejuſdem Melaniæ mater:

Prima chori Albina eſt.——————

Et infra de Melania ſermonem habens eam *Albina cum matre* copulat. Inde ſubſequitur *Heraſia: Compar & Hæreſia*, ſeu, ut Diſſ. 5. dicemus, Theraſia illa ſit, ac ita corrigen-

dus

dus textus: *Cum pare Therasia*. Hæc io seculo PAULINI conjux fuit, cum quo dein continentiam amplexa piissimam etiam tum Nolæ vitam ducebat. Avita mulier alia dein memoratur:

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps.
Agminis hymnisonis mater Avita choris.

Avita autem Turcii Aproniani conjux erat, & ex eo duos genuerat filios, Asterium nempe, ac Eunomiam supra laudatos. Post hos Pinianus V.C. sequitur, Melaniæ junioris maritus:

Huic propinquat socius æquali jugo
Ævo minor Pinianus, par fide &c.

Æquale jugum illi cum Turcio facit; ambo enim conjugati erant. Si istis PAULINUM ipsum adjicias, ac *Æmilium*, decem habebis procul dubio illos, quos versu supra laudato innuebat ipse Poeta. Quibus positis, elucescit, cur ille cecinerit:

Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quatuor in natis, in patribus duo sunt.

Albina, Avita, ac Therasia matres erant. Licet nullum pignus Therasiam matrem tunc commendaret, ejus ætas tamen, & receptus olim in Hispania filius nomine hoc illam distinguebat. Duæ filiæ matribus erant, Melania Albinæ, Eunomia Avitæ: quod PAULINUS melius expressit:

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus, Melani germen, & Eunomia.

Subsequuntur duo filii mares, Pinianus videlicet, ac Asterius. Hic Turcium naturalem parentem, ille PAULINUM Spiritualem patrem profitebantur, unde ait idem Sanctus:

Cum patre PAULINO pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Ergo quatuor nati, ac duo patres aperte produntur. De his autem omnibus Dissertationes singillatim posuimus, ad quas Lectorem remittimus. Ceterum fama sanctitatis, piissimæque vitæ, quam ducebat PAULINUS, Nolam illustres illos Romanos adduxerat, ut ibi, abdicato seculo, sibi ac Deo unanimiter viverent. Nimirum illic Monasticam vitam profitebatur PAULINUS, plurésque sub ejus regimine melioris, tutiorisque instituti rudimenta haurire gestiebant. Hinc animadvertes, Pinianum a S. Augustino, & quidem Episcopo, Fratrem appellatum, quo nomine utique illum S. Doctor non compellasset, nisi Monachus saltem laicus iste fuisset. Auctor vitæ S. Melaniæ apud Sur. die 31. Ianuar. Pinianum, ac Melaniam in Siciliam navigasse, ait, *partim quidem ut agros, qui illic erant, venderent; partim autem ut sanctissimum Episcopum PAULINUM viserent, qui erat eis Pater secundum spiritum*. En ut optime universa congruunt. In eo tamen decipitur Auctor iste, quod clarissimam hanc cathervam ad PAULINUM officii tantum gratia perrexisse; illud enim iter ab eis susceptum fuit, tum ut instantes Urbi Gothos declinarent, tum ut vitam ibi suam perpetuo Christi servitio manciparent. Certe PAULINUS inquit:

Hos ergo Felix in suo sinu abditos
Mandante Christo condidit tectis suis,
Mecumque sumsit sempiternos hospites &c.

Infra subdit:

——— *Socios in tecta recepimus, & nunc*
Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
Felicisque Patris gremio conjuncta fovemur
Pignora &c.

Tantum enim emicuerat in PAULINO viro antea nobilissimo ac ditissimo rerum sæcularium repudium, ut unus PAULINUS ferme in perfectioois exemplum proponeretur. Vide Ep. Augustini 34. ad eumdem PAULINUM, & 39. ad Licentium, rursusque 59. ad ipsum PAULINUM. Consule Hieronymum itidem in Ep. 34. ad Iulianum, & Sacchinum in PAULINI vita par. 2. Quod autem illustris hic cœtus diu Nolæ moratus non fuerit, in caussa fuisse videtur ingruentium iterum Barbarorum motus, qui servitutem Italiæ minitantes Anno postea 310. impetu funestissimo ipsam Urbem ingressi, cædibus, atque rapinis implevere, atque adeo Campaniam ipsam vastavere. In hoc insuper Natali quum plura proponantur ad tanti Antistitis res gestas illustrandas, omnia pro viribus meis 10 Diss. 9. & sequentibus expendi.

AN. 402.

POEMA XXI.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XIII.

Candida pax lætum grata vice temporis annum
Post hyemes actas tranquillo lumine ducit,
Signatumque pio Sancti Felicis honore
Securis aperit populis. Gaudere serenis
Mentibus, absterſa diri caligine belli,
Suadet ovans Felix, quia pacis & ipſe patronus
Cum patribus Paulo, atque Petro, & cum fratribus almis
Martyribus Regem Regum exoravit amico
Numine, Romani producere tempora Regni,
Instantesque Getas ipſis jam faucibus Urbis
Pellere, & exitium, ſeu vincula vertere in ipſos,
Qui minitabantur Romanis ultima Regnis.
Nunc igitur pulſa formidine, & imbribus actis
Reſpicere expulſas nubes, præſentia rerum
Præteritis conferre juvat. Quam tetra per iſtos,
Qui fluxere, dies elapſo nox erat anno,
Cum furor accenſus Divinæ motibus iræ
Immiſſo Latiis arderet in urbibus hoſte!
Nunc itidem placidi ſpectata potentia Chriſti
Munere, mactatis pariter cum Rege profano
Hoſtibus, Auguſti pueri victoria pacem
Reddidit; atque annis tener idem, & fortis in armis,
Prævaluit virtute Dei, & mortalia fregit
Robora, ſacrilegum Chriſto ſuperante Tyrannum.
Sed quid ego hinc modo plura loquar, quod non ſpeciale
Eſſe mei Felicis opus Reſpublica monſtrat?
Pluribus hæc etenim cauſa eſt curata patronis,
Ut Romana ſalus, & publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Pauli proceres, hic Martyres omnes,
Quos ſimul innumeros magnæ tenet ambitus Urbis,
Quoſque per innumeras diffuſo lumine gentes
Intra Romuleos veneratur Eccleſia fines,
Sollicitas ſimul impenſa duxere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit; ſed ſumma petiti
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

Unde

V. 1. *Candida pax*. Anno præterito, hoc eſt A. C. 405. *Stilicone II., & Anthemio Coſs.*, ut Proſper in Chronico aſſerit, eſt ingens de Gothis relata victoria, ac idcirco Anno præſenti 406. pacem Italiæ redditam canit Paulinus. Addidi illud *lætum*, ut carmen in MS. laborans ſupplerem.

V. 10. *Instantesque Getas*. Paul. Oroſius lib. 7. cap. 37 Hiſt. eadem de Rhadagaiſo Gothorum Rege habet: *Hoc igitur*, ait, *Romanis artibus immanemq, frementium Paganorum in Urbem concurſus*. Et infra: *Hic jam occupatus ſine Italiæ Romam e proximo tremente terrore quaſſabat*. S. Auguſt. de Civ. Dei lib. 5. cap. 23. hanc Gothorum irruptionem tangit: *Cum Rhadagaiſus*, inquit, *Rex Gothorum agmine ingenti, & immani jam in Urbis vicinia conſtitutus Romanis cervicibus immineret*.

V. 12. *Qui minitabantur*. Paulino adſtipulatur Oroſius ſupra laudatus: *Qui* (Rhadagaiſus) *ut mos eſt barbaris gentibus, omnem Romani generis ſanguinem Diis ſuis propinare devoverat*.

V. 20. *Mactatis pariter*. Iterum audiamus Oroſium, Rhadagaiſi eadem his verbis teſtantem: *Igitur Rex Rhadagaiſus ſolus ſpem fugæ ſumens clam ſuos aſſerens, atque in noſtros incidit, a quibus captus, & paulisper retentus, deinde interfectus eſt*. Auguſtinus quoque loco citato Barbarum hunc interemptum affirmat.

V. 21. *Auguſti pueri*. Natus erat Honorius Auguſtus Coſſ. *Richomere, & Clearcho*, videlicet A. C. 384., ut Marcellinus in Chron., Idacius, Socrates lib. 5. cap. 12. aſſerunt, quamquam Claudianus in 4. Conſul. ejuſdem Honorii obſtare videatur. Igitur Anno 405. vigeſimum primum ætatis ſuæ annum complevit, ac vigeſimum & alterum iniit. Nihilo ſecius *Puer* Paulino dicitur, Poetica certe libertate. Vide quæ infra adnotavi ad v. 158.

V. 27. *Pluribus hæc etenim*. Prodigioſe Gothos ad internecionem cæſos, aut in vincula redactos fatentur, quicumque hanc Fidelium Romanorum tergere victoriam. S. Aug. Serm. 29. in Luc. *Deus oſtendens, quia non in iſtis ſacrificiis eſt ipſa temporalis ſalus, ipſa Regna terrena muner. Victus eſt Rhadagaiſus, adjuvante Domino, miro modo*. Et Oroſ. loco laudato: *Conterritum divinitus Rhadagaiſum in Fæſulanos montes egit*.

V. 30. *Quos ſimul innumeros*. Dodvellus inter Proteſtantes vir erudit. *de paucitate Martyrum* Diſſertationem conſcripſit; ſed quantum ille a vero aberraverit, hic nos Paulinus docet, quum innumeros in Urbe una Martyres extitiſſe affirmet. Huic omnino conſentit Prudent. in Hymno XI. ad Valerian. de Hippolyto:

Innumeros cineres Sanctorum Romula in Urbe
Vidimus, o Chriſte Valeriane ſacer.

Idem in Hymno S. Laurent.

Vix fama nota eſt
Quam plena Sanctis Roma ſit,
Quam dives Urbanum ſolum
Sacris ſepulcris floreat.

Idem etiam tradidit S. Leo Magnus:

V. 56.

Ergo pedem referam, sat enim mihi pauca locutum,
Unde nihil proprium meritis Felicis adesset;
Nec reticere tamen potui, quia portio laudis
Hoc quoque Felici suberat, quod summa potestas,
Rexque potens Regum Christus Deus omnibus una
Adnuerat Sanctis, quibus in grege supplice mixtum
Felicem parili audivit pietate benignus.
Parcam igitur propriis adjungere publica donis
Munera, privatosque canam Felicis honores,
Quæque suis proprie egerit hic in sedibus edam.
Unde igitur faciam texendi carminis orsum?
Quæ bona Felicis referam? Quæ multa per omnes
Passim egit, expediam? magis anne domestica dicam
Munera, quorum ego sum specialis debitor illi?
Hæc potius repetam, mihi quæ conlata meisque.
Sat memini; & quia præteritis magis illa libellis
Dicta mihi, quæ partim aliis, permixtaque nobis
Præstitit, ex his nunc opibus, quas largiter in nos
Contulit, hunc animo texam gratante libellum.
Et contra solitum vario modulamine morem,
Sicut & ipse mihi varias parit omnibus annis
Materias, mutabo modos, serieque sub una
Non una sub lege dati pede carminis ibo.
Nam quia fœcundo Sancti Felicis in agro
Emersere novi flores, duo germina Christi
Turcius ore pio, florente Sucrius ævo,
Et pariter Sanctæ matres, similesque puellæ,
Alfia, qualis erat soror Philemonis olim
Nobilis in titulo, quam signat epistola Pauli,
Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cœlo thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit,
Unguentoque sui perfudit nominis, unde
Tincta comas animæ, & mentis caput unctu pudicum
Debere quemquam plaudere, & confidere,
Quamvis honesta rectus incedat via,
Tamen timere semper offensam pedis,
Donec peractis usque metam cursibus
Palmam petitæ comprehendat gloriæ.
Quare Beatos Martyres, quos extulit
Perfecta virtus in coronam cælitem,
Justis honoris debiti præconiis

Ce-

V. 56. *Et contra solitum*. Reliquos Natales Heroico versu prosequutus est Paulinus; hunc vario metro absolvit. Hanc illi mentem obvenisse crediderim, ut Piniani nomen Poemate complecteretur; non enim illud Exhametris salva metri ratione includi poterat. Ita Rutil. Numatianus in Itiner. quum Volusiani nomen illæsis Prosodiæ legibus carmini commendare non posset, satis habuit desiderium suum testari. Ait ille:

Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quosdam refugit regula dura pedes.

Est hic ille Rufius Volusianus Albinæ inferius memorandæ avunculus, de quo consule Diss. meam IV.

V. 62. *Turcius ore pio*. Vide Diss. I.

V. 62. *Sucrius ævo*. Adeat Lector Diss. II.

V. 64. *Alfia*. Quæ de hoc nomine observavi, habes in Præf. ad hunc Natalem.

V. 64. *Qualis erat*. S. Pauli Epistola ad Philemonem his incipit verbis: Παῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ, καὶ συνεργῷ ἡμῶν, καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ. *Paulus vinctus Christi Jesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adjutori nostro, & Appiæ carissimæ*. In vulgatis additur: *Sorori carissimæ*, atque ita Paulini ævo scriptum dignoscitur. Hanc vocem ad Paulum referunt Sacri Interpretes, ut ejus in Christo soror secundum Christianæ gentis ritum dicatur; at noster ad Philemonem trahit, illamque ejusdem sororem indigetat. Porro sanctam hanc feminam non sororem, sed uxorem Philemonis extitisse, tum ex Chrysostomo, tum ex Theodoreto, aliisque discimus. Sentit igitur Paulinus, eam uxorem quidem fuisse; attamen in Christo sororem Philemonis appellat, nimirum quia continentiam Christo cum illa voverat Philemon: qui mos non ignotus antiquis probatione haud indiget.

V. 66. *Et simul Eunomia*. Plura de hac S. Virgine retuli in Diss. III.

V. 67. *Quam matris ab ubere*. Hunc pium Christianorum usum illustratum infra reperies in not. ad vers. 262. Nunc sufficiat Prudentius in Hymno S. Laurentii:

Videmus illustres domos
Sexu ex utroque nobiles
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberum.

V. 71. *Debere quemquam*. Deesse ante hæc verba versum aliquem sensus docet, quum a nullo pendeant fulcro illa *debere*, & *timere*. Similia itaque verba hic desiderantur: *Numquam in terrenis opibus illa docet debere quemquam plaudere* &c.

V. 86.

AN. 401.

Celebramus omnes nos eorum posteri
Confessione Christiani nominis,
Quibus profuso sanguine ob Sanctam Fidem
Proseminarunt frugis æternæ bonum,
Ut si ambulemus Martyrum vestigiis
Partis parentum perfruamur præmiis.
Hinc ergo Sanctis, sive Confessoribus,
Sive consecratis passione testibus,
Dies sacratos, in quibus functi diem
Mortalis ævi morte vitali suum
De labe mundi transierant ad Deum,
Populi fideles gaudiis sollemnibus
Honore Christi gratulantes excolunt,
Ut iste Sancti pace Felicis dies,
Quo clausit olim corporis vitam senex
Confessionis ante functus prœlia,
Sed incruento consecratus exitu,
Post bella victor pacis adsumtus die
Vocante Christo liquit exsultans humum,
Et in supernas transitum fecit domos,
Non defraudatus a corona Martyris,
Quia passionis mente votum gesserat.
Nam sæpe agonem miles intravit potens,
Victoque semper hoste Confessor redit;
Sed præparata mente contentus Deus
Servavit illum, non coronam Martyris
Negans, sed addens & coronam Antistitis,
Ut incruento palmam adeptus prœlio,
Et prœliati possideret præmium
Confessionis purpurante laurea,
Vittaque pacis in Sacerdotis stola
Redimitus idem bis coronatus foret
Confessor, atque Presbyter Felix Dei.
Hic ergo votis, quem recolimus, annus
Non est agonis, sed sepulturæ dies,
Quo separata ab invicem substantia
Anima volavit ad Deum, in terram caro
Reversa tumulo conquievit abdita.
Et merito Sanctis iste Natalis dies
Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,

Et

V. 86. *Sive consecratis.* Μάρτυς Græce, Latine *testis* dicitur. Frequentius tamen usurpata vox Græca. August. lib. 22. contra Faust. cap. 76. hujus nominis significationem expressit: *Per quorum*, ait, *confessiones, passiones, & mortes hoc Deo placuit attestari, Martyres appellantur, qui Latine testes dicuntur.* Isidor. lib. 7. cap. 11. *Martyres, seu testes ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt.*

V. 87. *Dies sacratos.* Quam apertis hic verbis doceat, laudet, ac suadeat Paulinus Festos dies in Sanctorum honorem institutos, etiam lippis patet. Id alibi tetigit, hic plenis testatur encomiis. Totius vero Ecclesiæ Catholicæ calculo quum hic pius olim probaretur usus, impudenter tamen Lutherus in libello de Form. Miss. *Omnium*, ait, *Sanctorum Festa prorsus abroganda putamus.* Et in lib. de cærem. Eccl. servand. *Festa Sanctorum in universum aboleantur.* Cui non pauci Heterodoxi dant manum. Nos Catholici cum Paulino, reliquisque Sanctis Patribus sentientes, sacra celebrabimus Sanctorum Festa; illi vero duce Luthero contenti novam credulis venditabunt sententiam.

V. 99. *A corona Martyris.* Alibi innuimus, S. Felicem Martyrio vitam non consummasse; ac propterea vocatur iste in Nat. XI. *Elogio Martyr*, & alibi *sine sanguine Martyr*. In Natali vero VI. hæc ipsa canit de Felice in cœlum assumto.

Tum nivea sacrum caput ornaverat corona,
Sed tamen & roseam Pater addidit, indice Christo,
Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus,
Quod meritis utrumque decus. Nam lucida sumsit
Serta quasi placido translatus in æthera lecho,
Sed meruit pariter quasi cæsi Martyris ostrum,
Qui Confessor obit &c.

V. 105. *Et coronam Antistitis.* Jure hanc in Cœlis adeptus coronam Felix, quia oblatam respuerat in terra. Exposcebat illum populus post S. Maximi obitum in Antistitem; at ille (sunt Paulini verba Nat. V.)

———————— velut indignus, non audes honore
Crescere, testatusque seni mage debita Quinto &c.
Ergo sub hoc etiam Felix Antistite vixit
Presbyter, & crevit meritis, qui crescere sede
Noluit. ————————

V. 112. *Hic ergo votis.* S. Felici sacer dies postrid. Id. Janu. celebratur, quemadmodum etiam ævo Paulini factum. Vvandelbert testis accedit:

Quam nonam & decimam constat Februi ante Kalendas
Esse diem, Felix sacer, & Confessor honorat.

V. 112. *Quem recolimus annus.* A metri regula, & a sensu abhorret illa vox *annus*. Scribe itaque *dies*.

V. 113. *Anima.* Ita scripsi, quum in MS. *animæ* haberetur.

V. 117. *Natalis dies.* Apud antiquos familiare fuit diem Sanctorum emortualem *Natalis* nomine exprimere, quia tum cœlo revera nascebantur. Noster vates Nat. III.

Venis

Et in superna regna nascuntur Deo,
Secumque latam spem resurgendi ferunt.
Ego semper istum sic honoravi diem,
Magis hunc putarem ut esse Natalem mihi,
Quam quo fuissem natus incassum die.
Legendus etenim est ille dignus mihi
Dies, in istum quo creatus seculum
Peccator utero peccatricis excidi
Conceptus atris ex iniquitatibus,
Ut jam nocentem pareret me mater mea.
Maledictus ergo sit dies, quo sum miser
Ad iniquitates ex iniquis editus.
Benedictus iste sit Natalis & mihi,
Quo mihi patronus natus in cœlestibus
Felix ad illam exortus est potentiam,
Qua me valeret fæce purgatum mea
Laxare vinclis, & redemtum absolvere
De luctuosa morte Natalis mei.
Acto per orbem circulis anno suis
Eadem recurrit semper hæc cunctis dies;
Verum quotannis innovante gratia
Diversitatem munerum, quæ dat suo
Christus sodali, donet ut Felix mihi,
Mutatur & non ipsa, quæ cunctis venit
Varias meorum carminum causas ferens.
Videamus ergo quid mihi hoc anno novum
Adtulerit, unde vocibus vernem novis.
Non ibo longe, nec procul sumam mihi
Præterita tempore, aut locis absentia.
Adsunt, tenentur ipsa dona cominus:
Videtis omnes munera hoc anno data
Nobis in uno juncta Felicis sinu,
Mancipia Christi, nobiles terræ prius,
Nunc vero cœlo destinatos incolas;
Quos Christus ipse, qui creavit divites,
Hoc pauperavit seculo, in regnum ut suum
Terreni honoris arce dejectos vehat.
Apronianum Turciæ gentis decus,
Ætate puerum, sensibus carnis senem,
Veteri togarum nobilem prosapia,
Sed clariorem Christiano nomine;
Qui mixta veteris, & novi ortus gloria,

Velut

Venis festa dies cœlo, celeberrima terris,
Natalem Felicis agens, quo corpore terris
Occidit, & Christo superis est natus in astris:

S. August. ser. 10. de Sanctis, seu quisquam alius est illius Auctor, eamdem profert rationem: *Digne Natalem istorum colimus, quos beatius æterna vitæ mundus edidit, quam Mundo maternorum viscerum partus edidit.* Euseb. Gallicanus, seu Cæsarius Hom. 50. de S. Genesio: *Beatorum Martyrum passiones Natales vocamus dies, quando eos Martyrii vita, & gloria fides dum, ingeris morti, genuit æternitati.* His adde Petrum Chrysol. serm. 129., Belet. de div. Off. cap. 4., Amalar. lib. 4. cap. 33. de Eccl. Offic., Raban. lib. 2. de Instit. Cler. cap. 43., Honor. Augustodun. lib. 3. cap. 17., Albin. Comment. in Johan. Evang. lib. 6. cap. 38., aliosque non paucos. De his consule Differt. XIX. infra.

V. 122. *Ego semper istum.* Idem Natali IV.

——Natalis tuus, o carissime Christo,
Felix, Natali proprio mihi carior.

Vide, quæ congessi in Diss. XII.

V. 130. *Maledictus ergo.* S. Jobum imitatur, diei, qua natus erat, maledicentem. Præter Origenem (seu alius ille sit Auctor) lib. 3. in Job audiendus S. Gregorius lib. 4. Moral. cap. 7. Jobi verba explicans, atque ita concludens: *Quid est ergo diei Nativitatis maledicere, nisi aperte dicere; dies mutabilitatis pereat, & dies æternitatis erumpat?* Juvat etiam adducere verba Philippi in hunc locum. Philippus ille Gennadio memoratus, ac S. Hieronymi discipulus Commentarium in Job edidit, quem nobis infesta ætas eripuit. Quædam illius fragmenta ex vetustissimo Bibliothecæ Ambrosianæ Codice Saxonicis characteribus exarato in reliquis Anecdotorum libris producam, quorum unum in præsentia omittere nolo: *Quidam, ait, dicunt tempora Nativitatis humanæ, quia præterierunt, non posse maledici. Certe ex superfluo maledicuntur, quia suis jam sunt peracta transcursibus. Sancti autem instati spiritu Prophetiæ maledicunt diem Nativitatis humanæ, quod quidem non sine tribulatione sua faciunt; sentiunt quippe in se compatiendo generi humano justitia Dei sententiam mortis inlatam &c.*

V. 150. *Hoc anno data.* Igitur Anno 406. Nolam concesserat Sancta hæc Romanorum cohors.

V. 155. *Pauperavit.* Pauperare est inopem facere. Vox melioribus etiam nota Latinis. Horat. 2. Serm. Sat. 5.

Eripiet quivis oculos mihi citius, quam te
Contemtum cassa nuce pauperet.

Plaut. in Pseud. 20.

——Nam boni viri
Me pauperant, improbi alunt.

Eamdem vocem in Mil. Glor. repetit. Chromat. Aquilejens. Episcop. Hom. 2. *Qui se causa religionis, ac Fidei seculo pauperarunt.*

V. 157. *Apronianum.* De illo in Diss. I.

V. 158. *Ætate puerum.* Summa dignum est animadversione, quod hic Turcius *puer* nuncupetur; infra enim ait Pinianum Turcio ætate minorem fuisse. At Pinianus ex

AN. 402.

Vetus est Senator Curiæ, Christo novus.
Huic propinquat socius æquali jugo
Ævo minor Pinianus, par fide,
Et ipse prisco sanguine inlustris puer,
In principe Urbe Consulis primigenus.
Valerius ille Consulari stemmate
Primus Latinis nomen in Fastis tenens,
Quem Roma pulsis Regibus Bruto addidit
Valeri modo hujus Christiani Consulis
Longe retrorsum generis auctor ultimus.
O vena felix! Ille gentilis licet
Terrore functus, hoc suæ stirpis bonum
Non capiat atro mersus Inferni lacu;
Sed nos fideli contuentes lumine
Retroacta, vel præsentia, humani status
Miramur opera conditoris ardui,
Et præparatos a vetustis seculis
Successionum mysticarum lineis
Post stupemus impiorum filios.
Tamen in tenebris impiarum mentium
Lucis videmus emicasse semina
In tempore ipso noctis antiquæ sitis,
Quibus probata quamlibet Gentilibus
Mens, & voluntas lege naturæ fuit.
Hinc in quibusdam nunc eorum posteris
Veterum subinde vena respondet patrum,
Ut ille quondam Piniani, nunc mei,
Auctor supremus in libertatem suis
Post Regna dura vindicandis civibus
Lectus, nepotis hujus ortum prætulit,
Qui mente avita persequens superbiam
Potiore causa servitutem depulit
A se met ipso, corporis victor sui;
Pulsoque Regno Diaboli e membris suis,
Jam spiritali pace peccati jugum
Fidelis animæ casta liber'as terit;
Et in hoc parentis aliquid illius refert
Puer iste, Christi Consulatum militans,

Quod

ca A. C. 406. trigesimum, & quod excurrit, vitæ suæ annum agebat. Quum enim Auctor vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31. Janu. Pinianum asserat una cum Melania Deo continentiam vovisse, dum illi ætatis annus 24. excurreret, atque id An. Dom. 399. contigerit, uti ostendi in Diss. VI. manifesto colligitur, Pinianum A. 406. trigesimo saltem in anno ætatis constitutum. Quare quum Turcius etiam *puer* vocetur, qui tamen Pinianum ætate præcellebat, *pueri* vocabulum a Paulino amplificari admodum videtur. Hic ipse Pinianum infra, Julianum in ejus Epithal., & Honorium Imperatorem, dum annus ætatis vigesimus secundus illi foret, eodem *pueri* cognomine afficit. Id quidem nescio, an usum obtinuerit apud Græcos, Latinosve auctores; sed in Sacris Bibliis quandoque *pueri* appellantur ii, qui virilitatem jam attigere. Crediderim, forsan hanc vocem a Paulino de iis usurpari, qui nuper Baptismum suscepissent; ait enim in Ep. 36. ad Macarium de sene quodam recenter baptizato: *Jam in extrema ætatis senecta puer, & malitia parvulus, non solum gratia, sed & mentis infantiam gerit.*

V. 164. *Pinianus*. De hoc illustri viro infra consule Diss. VI.

V. 166. *In principe Urbe*. Cur Consulem *in Urbe principe*, nimirum in Urbe Roma, vocat? An aliis tum temporis Consules, ut ad eorum distinctionem Urbis nomen fuerit apponendum? Ita sane. Ad exemplum Urbis in Civitatibus Imperii præclarissimis Consules vocabantur supremi Magistratus. Burdigalæ constitutos Consules nos docuit Ausonius de Clar. Urb. in fine.

Diligo Burdigalam, Romam colo. Civis in hac sum,
Consul in ambabus. Cunæ hic, ibi sella curulis.

Exhibet Gruterus septem Inscriptiones pag. 429. & sequ. L. Licinio cuidam positas, qui ter Consul Barcinone fuerat. Memoratur itidem apud illum pag. 352. num 5. alius *in Colonia Astigitana* Consul VI. *Allius Mamercus*. Sic Sidonius Apollin. Consul appellatus fuit, quum revera in patria sua tantum hoc peregerit munus.

V. 167. *Valerius ille*. P. Valerius postea Poplicolæ cognomentum adeptus inter primos Consules numeratus fuit. Ita nos omnes Fasti docent, Livius, Plutarchus in ejus vita, Sigonius, & reliqui Romanæ Scriptores Historiæ. Is Brutum collegam hostili transfixum hasta publice laudavit, Legesque in populi favorem condidit. Ex istius familia Pinianus prodierat.

V. 184. *Quibus probata*. Acris inter Pelagianæ ac Jansenianæ Historiæ Scriptores intercedit quæstio, nempe utrum Gentilibus solo naturæ lumine bonum aliquod opus patrare licuerit, an vero omnia eorum facta nomen peccati mererentur. De hujusmodi quæstione legendus magnus Augustini clypeus, & gloria Em. Norisius in Vindiciis Augustin. §. 4., Gonet. disp. 1. de Necess. gratiæ sect. 5. Art. 3. Maced. in lib. adversi. Calvin., aliique plurimi præstantissimi Theologi. Apostolus ad Rom. 2. ita scribit. *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt.* S. August. de Spir. & lit. cap. 27., & 28. aliqua ab Infidelibus opera bona fieri asserit, additque rationem, *quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta permanserint.* Hinc Paulinus in Ethnicis ait quædam *lucis emicasse semina*, eisque propterea aliquam in seculo mercedem, quum secundum naturæ documenta operantur, a Deo concessam consentiunt plerique Auctores.

V. 190. *Post regna dura*. Hoc est post durum Regum Imperium, quibus Roma diu paruerat.

205.

Quod liberandis consulens, munus pium
Redemptionis ope dispensat Deo,
Prisci parentis æmulator hactenus,
Quod servitute liberat domesticos,
Ut ille cives. Sed quod ille gesserat
In Urbe, & una, & parvula, primis adhuc
Romæ sub annis, hic modo in multis agit
Diverso in orbe constitutis Urbibus,
Passim benignus & suis, & exteris.
Nam & libertorum plurimis cervicibus
Servile sanctis opibus expellit jugum,
Quos ære vinctos in tenebris carceris
Absolvit auro de catena fœnoris.
Hos ergo Felix in suo sinu abditos
Mandante Christo condidit tectis suis,
Mecumque sumsit sempiternos hospites.
His nunc utrinque lætus adjutoribus,
Trium sub una voce votum dedico,
Uno loquente spiritu in affectu trium.
Magnificate Deum mecum, & sapientes honestis
Unanimes patri psallite carminibus.
Ut decachorda sonent pulsis psalteria nervis,
Et paribus coeant dissona fila modis.
Sic pia compagis nostræ testudo resultet,
Tamquam uno triplex lingua sonet labio.
Tres etenim numero sumus iidem, mentibus unum.
Et plures coeunt in tribus his animæ.
Quarum cœlestis liber indita nomina servat;
Peima chori Albina est, compar & Herasia.
Jungitur hoc germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis, hymnisonis mater Avita choris.
Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus Melani germen, & Eunomia.
Hæc eadem & nobis maribus sunt pignora; nam quos
Discernit sexus, consociat pietas.
Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.
Diverso ex ævo nomen sociamur in unum,
Et non ambo senes, sed tamen ambo pares.
Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quatuor in natis, in patribus duo sunt.
Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,
Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.
Pinus enim semper florente cacumine perstans

Semper

V. 205. *In Urbe, & una.* Florus lib. 1. cap. 9. enarrata Regum ab Urbe expulsione ita loquitur: *Liber jam hinc Pop. Rom. prima adversus exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum pro gloria, & Imperio, lacessentibus assidue usquequaque finitimis; quippe cum patrii soli gleba nulla esset, sed statim hostile pomœrium, mediusque inter Latium, & Tuscos quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret &c.*

V. 209. *Nam & libertorum.* Consule Diss. VI.

V. 225. *Tres etenim.* Hæc omnia explicui in Præf. ad hunc Natalem.

V. 228. *Albina.* Adeat Lector Diss. IV. ubi multa de hac præclarissima femina.

V. 228 *Compar & Herasia.* Legendum prorsus *compare Therasia*, seu *cum pare Therasia*. Vide Diss. V.

V. 230. *Avita.* De ista quoque Dissertationem III. institui.

V. 232. *Flos geminus.* In Præf. ad hoc Poema elucidavi totum.

V. 238. *Ambo pares.* Mihi magis arrideret hæc lectio: *sed tamen ambo patres.*

V. 241. *Melani conjux.* Ad ea recurre, quæ fusius tractavi in Diss. VII.

V. 245. *Pinus enim semper.* Virgil. in Culice.

Bumastusque virens, & semper florida pinus.

Columella lib. 9. de pabulis apum disputans ait: *Posthac frequens sit incrementi majoris frutinus, ut rosmarinus, & utraque cytisus; est enim sativa, & altera suæ sponte; itemque semper virens pinus, & minor ilex.* Hunc Columellæ locum Petrus Victorius lib. 25. cap. 5. varier., Pontan. in Virgil. ad 4. Georg. v. 112. non de pinu arbore, sed de quodam virgulti genere interpretantur, cui perpetua insit viriditas. Salmasius ad Solin. pag. 279. tum apud Virgilium, tum etiam apud Columellam legendum censet *tinus*, non *pinus*. Verum arguuntur viri tanti Paulini testimonio, aperte Arborem, non virgultum, pinum semper florentem appellantis:

Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Hæc infra expressius habet. La Cerda ad citatum locum Georg. Pinum deliciis destinatam, ac in hortis

sæpe

AN. 401.

Semper amans celsis alta comare jugis;
Non mutat speciem cum tempore, namque sub æstu,
Et nive par sibimet stat viridante coma.
Fertilis & fructu validæ nucis intus ad escam
Lac tenerum crispo tegmine mater habet.
Pinguis odoratum desudat thæda liquorem,
Ut nec in ipso arbor robore sit sterilis.
Hæc igitur typus est æterni corporis arbor,
Pulchra, ferax, vivax, ardua, odora, virens.
Istius instar erit Domino puer iste beatus
Arboris, ut maneat gratia perpes ei.
Jamque Deo plantatus agit, sanctoque profectu
Fructiferum adtollit pinus ut alta caput.
Eminet hic proprio mihi filius in grege primus;
Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.
Quem simul unanimes vera pietate parentes
Infantem Christo constituere sacrum.
Ut tamquam Samuel primis signatus ab annis
Cresceret in sanctis votus alente Deo.
Prima parente Christi sub nomine murmura solvit,
Et Domini nomen prima loquela fuit.
Jamque parente Deo regnis cœlestibus ortus
Sidereo pariter nomine, & ore micat.
Hunc puerum, & fratrem fecit pia gratia patri,
Nam pariter sancto flumine sunt geniti.
Quos natura gradu diviserat, hos Deus almo
Munere germanos in sua regna vehet.
Ergo novem cuncti socia cum prole parentes,
Pectore concordi simus ut una chelys;
Omnes ex nobis cytharam faciamus in unum
Carmen diversis compositam fidibus.
Æmilius veniat decimus. Tunc denique pleno
Concinet in nobis mystica lex numero.
Hoc etenim numeri in capite, in testudine pacis
Viva salutiferum chorda loquetur opus.
Huic cytharæ plectrum Felix erit. Hoc decachordam
Christus ovans cytharam pectine percutiet.
Quæ cythara in nobis Christo modulante sonabit

Plenam

sæpe locum invenisse evincit, nimirum ad apum utilitatem, quibus mediocres pinos Virgilius, & Columella destinant.

V. 251. *Desudat thæda*. Ita in Codice nostro, & in vetustis MSS. legitur, quamquam Stephani *tædam* absque diphtongo scribere maluerint. Thæda Græce δᾷς, vel δαΐς, quasi fax, seu lampas vocatur. Est autem Thæda Pini morbus; nempe quum arbor illa nimia succi abundantia luxuriat, in lignum materiemve oleaginosam ad incendium accommodam migrat. Theophrast, de caus. Plant. lib. 5. cap. 15. Τάχα δὲ καὶ γένος τι δένδρων, καὶ οὐ κακουμένης, ἀλλ' εὐθενούσης, οἷον ἡ πεύκης, ὅταν αἱ ῥίζαι δᾳδωθῶσι. *Arborum autem genus etiam aliquod forte est, cui corruptio sponte, &c. nullo pacto læso, sed bene vigenti eveniat, ut pino, quum radices in thædam mutatæ fuerint*. Ex hoc ligno faces parabantur, quæ in Nuptiis potissimum præferri solebant. Hinc Ovid. Ep. 12. *Pinea tæda* inquit. Columella lib. 5. cap. 10. 12. *Fissuram cuneo thædæ pineæ adigito*. De Thædis multa Salmas. in Solin. cap. 33.

V. 259. *Mihi filius*. Pinianum spiritalem Paulini filium etiam innuit Auctor vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31. Januar. de Piniano, ac Melania ejus conjuge in Siciliam profectis inquiens. *Ut Sanctissimum Episcopum Paulinum viserent, qui erat eis pater secundum spiritum*.

V. 260. *Asterio*. De isto multa in Diss. II.

V. 262. *Infantem*. Nostrorum temporum Heterodoxi interdum invehuntur in Monachismum, ac in Religiosorum vota. Verum non ita sentiebant priorum seculorum Christiani, quando & ab ipsis incunabulis Deo dicare pueros, puellasque solebant. Hoc de Asterio Paulinus affirmat, dixeratque ante de Eunomia:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cœli thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festina placitam sibi Christus amore dicavit.

Augustinus in Psal. 75. hunc eumdem morem nobis insinuat: *Alii virginitatem*, ait, *ab ineunte ætate vovent, ut nihil tale vel experiantur, quale illi experti sunt, & reliquerunt, & isti voverunt plurimum*. Sic SS. Virginum præclarissimæ, ut Tecla, Agnes, Cæcilia, Agatha, Catharina &c. a teneris, ut ajunt, unguiculis Deo dicatæ fuere. S. Melania quoque Piniani uxor, uti habent ejus acta die 31. Janu. ap. Sur., filiam vix natam Deo dicavit: *Nascitur ei puella. Ea, quum primum lucem adspexit, castitatis Soli consecrata fuit, Melania afferente primitias Domino, qui ipsam dederat, ut sic vel consuetudinem habens matrimonii, videretur plurimum tribuere virginitati*. Hinc explicare facillimum erit Hincmari Rem. Episcopi locum in vita S. Remigii, ubi ait, Sanctum hunc, *postquam per viginti, & duos annos in Clericali conditione, in Episcopatu vero septuaginta & quatuor continentissime ministravit, nonagesimo sexto ætatis anno terræ corpus reddidisse*; nam vix natus Remigius Deo sacratus fuit, atque idcirco ab ipsa ejus nativitate Clericatus illius anni ab Hincmaro dinumerantur.

V. 265. *Parente Christi*. Pro *Christi* nomine *Dei* nomen repono. Sed infra repetitur:

Jamque parente Deo.

V. 268. *Sidereo*. Asterius ab *astro*, hoc est *sidere* deducitur; hinc *nomen sidereum* Asterii esse Paulinus ait:

V. 273. *Ergo novem*. Vide Præf. ad hoc Poema.

V. 277. *Æmilius*. De isto prolixam Disceptationem habes Diss. VIII.

V. 291.

Plenam perfectis sensibus armoniam.
Sic pax nostra Deo totis sit consona fibris,
Simus ut uniti corpore, mente, Fide.
Talis enim cytharam sanctis homo legibus implet
Omnibus ad vitam compositus numeris.
Cujus vita sacræ concordat ad omnia legi,
Omnis enim inrupto stamine chorda canet.
Nunc ad te, venerande Parens, æterne patrone,
Susceptor meus, & Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas,
Multa mihi variis tribuisti munera donis;
Omnia, præsentis vitæ rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me memini debere, cui me
Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi flumineis facundia curreret undis,
Oraque mille forent centenis persona linguis,
Forte nec his opibus conlato fonte refertus
Omnia Felicis percurrere munera possem,
Quanta suo Dominus donavit Christus amico,
Et mihi Confessor famulo transfudit alumno.
Quæ quibus ante feram donis diversa, sed æquis
Grandia ponderibus concurrunt multa, nec ex his
Quid potius memorare legam, discernere possim.
Judicii facilis discrimen copia turbat.
Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,
Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.
Tu mihi cœlestum, si possem adtingere, rerum
Prima salutiferis jecisti semina causis.
Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris,
Ut primum tetigi trepido tua limina gressu,
Admiranda videns operum documenta sacrorum
Pro foribus fervere tuis, ubi corpore humato
Clauderis, & meritis late diffunderis altis,
Toto corde Fidem divini nominis hausi,
Inque tuo gaudens adamavi lumine Christum.
Te Duce fascigerum gessi primævus honorem,
Teque meam moderante manum, servante salutem,
Purus ab humani sanguinis discrimine mansi.
Tunc etiam primæ .... libamina barbæ

Ante

V. 291. *Nunc ad te*. Dungalus in respons. ad Claud. Taurin. hos versus ex Natali XIV. citat, aliosque itidem ex eodem Natali se decerpsisse fatetur, qui tamen omnes Codicis nostri beneficio ad unum & eumdem Natalem XIII. pertinere dignoscuntur. Inde ortus error, Paulinum XV. Natales elucubrasse, quum solum XIV. potius sint reputandi.

V. 298. *Si mihi flumineis*. Celebriores Poetas Poeta noster imitatur, qui hujusmodi verbis sunt usi. Homerus:

Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
Φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Neque si mihi decem linguæ quidem, decem & ora essent, vox & infrangibilis, æreum & mihi pectus inesset. Virgil. 6. Æneid.

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox &c.———————

Ovid. lib. 1. Trist. Eleg. 4., Silius lib. 9., Claudian. in Paneg. Olybr. & Prob., & alii cecinere. Persius tamen Sat. 5. hanc morem ridere videtur, inquiens:

Vatibus hic mos est centum sibi poscere voces,
Centum ora, & linguas optare in carmina centum &c.

V. 314. *Nam puer*. Sunt qui in dubium revocarunt, an Paulinus in Aquitania cunas fuerit sortitus; sed præter alias auctoritates id evincentes en idem astruitur.

Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris.

Paulinus ergo suum apud Gallos ortum traxit. Infra quoque asseritur,

Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Hæc de se ipso in Galliam profecto loquitur, ubi præterea innuit, parentem suam etiam tum in vivis egisse. Addit se, licet in Hispania morantem, *Gallo* tamen *mente* vixisse. Ceterum Nolam se adhuc puerum concessisse superius iterum testatus est Paulinus, S. Felicem ita alloquens:

———————————*tibi me*
Mancipium primis donavit Christus ab annis.

V. 322. *Te Duce fascigerum*. De Consulatu S. Paulini prolixe egi in Diss. IX.

V. 323. *Purus ab humani*. Carmen emendandum, ac *sanguinis* vocabulum aut tollendum, aut in metro anteponendum. Placeret

Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

V. 324. *Tunc etiam primæ*. Pes in versu desideratur. Aut epitheto igitur *libamina* sunt jungenda, aut quid aliud interponendum exempli causa. *Tunc etiam primæ, ut mos est, libamina barbæ*. Mos antiquis fuit, quum primum ex ephæbis prodirent, barbam tondere, eamque Deo alicui,

aut

AN. 402

Ante tuum solium, quasi te carpente, totondi;
Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis
Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.
Cum tacita inspirans curam mihi mente juberes
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem;
Adtiguumque tuis longo consurgere tractu
Culminibus tegimen, sub quo prior usus egentum
Incoluit, post hæc geminatu tegmine crevit
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospita cellis.
Subdita pauperibus famulatur porticus ægris,
Quæ nos impositis super addita tecta colentes
Sustinet hospitiis, inopumque salubria præstat
Vulneribus nostris consortia sede sub una.
Commoda præstemus nobis ut amica vicissim,
Fundamenta illi confirment nostra precantes,
Nos fraterna inopum foveamus corpora tecto.
Ergo ubi bis terno ditionis fasce levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus. Inde propinquos
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.
Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.
Ex illo quamvis alio mihi tramite vita
Curreret, atque alio colerem procul abstitus orbe,
Qua maris Oceani circumsonat unditus æstu:
Galla mente tamen numquam divulsus ab ista
Sede fui, semperque sinu Felicis inhæsi,
Inque vicem sensi Felicem adsistere nostris
Rebus in omne bonum, per cuncta, domique, forisque,
Conficienda. Mihi res, & defensio rerum.
Unus erat Felix placato Numine Christi,
Semper & avertens aversa, & prospera præstans.
Tu Felix semper felix mihi, ne miser essem,
Perpetua pater, & custos pietate fuisti.
Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineum pareret fraterna periclum

Cau-

aut Penatibus dicare. Theseus Delum hujus rei causa profectus est, ut in ejus vita Plutarchus docet. Statius Thebaid. lib. 8.

Ille genas Phœbo, crinem hic pascebat Iaccho.

Dio lib. 61. de Nerone agens ait: Τρίχας ἐς σφαιρίον τι χρυσοῦν ἐμβαλὼν ἀνέθηκε τῷ Διῒ τῷ Καπιτωλίῳ. *Barbam in sphæram quamdam auream conjiciens dedicavit Jovi Capitolino.* Quod idem Svetonius hisce verbis prodiderat: *Gymnico, quod in septis edebat, inter Buthysiæ apparatum barbam primam posuit, conditamque in auream pixidem, & pretiosissimis margaritis adornatam Jovi Capitolino consecravit.* De hoc more videndi Bisciol. Hor. Subcesiv. lib. 7. cap. 5., Alex. ab Alex. Dier. Gen. lib. 1. cap. 26. & lib. 3. cap. 27., & alibi, Cœl. Rhodig. lib. 29. cap. 22. Tiraquell. de Jure primig., Adrian. Jun. lib. 2. de coma, & alii. Quod Ethnici fecere, id & in Christianos translatum hinc discimus. Illi Diis suis; isti Sanctis Martyribus, aut ipsi Deo summo dicabant. E vita S. Vuillelmi Ducis edita per V. C. Mabillonium cap. 23. edocemur, barbam Deo jussse consecratam a Monachis, qui eam ponebant. Barbæ apud Christianos benedictio fiebat, quum illa tondebatur. Ademarus Cabanensis apud Beslium pag. 328. de Jordano Episc. ait: *Crastino diem barbam benedici jubet, & detondi.* De quo more consule Du Fresnium in Diss. 22. ad Joinvillam pag. 273. Paulinus itaque ante S. Felicis tumulum barbam primam secari voluit, eamque forte S. Confessori dicavit.

V. 327. *Campanis.* Ad ea recurre, quæ fusissime tractavi in Diss. X. ne hic morosus nimium evaderem.

V. 342. *Ergo ubi bis terno.* S. Ambr. Ep. 58. *Scio*, inquit, *plerosque Gentilium gloriari solitos, quod incruentam de administratione provinciali secures revexerint.* De hisce Paulini muneribus vide infra Diss. X.

V. 344. *Soli quondam genitalis.* Nimirum Galliæ, seu Aquitaniæ, ex qua ortum suum traxerat Paulinus.

V. 345. *Inde propinquos.* Burdigalæ in clarissima Aquitaniæ urbe natus est Paulinus, quod Uranius in ejus vita testatur, aut Hebromagi in Castello eidem Urbi proximo, ut Ausonius in Ep. ad eumdem Paulin. innuit. Hinc est, quod Paulinus propinquos vocat Iberos.

V. 347. *Illic me thalamis.* Therasia, de qua Diss. V. vide, Paulino conjux obtigit. Hæc probabili nimium conjectura in Hispaniis nata, fuitque ejus patria fortasse Complutum, nam in Paneg. Celsi Paulinus ait de filio sibi nato:

Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Conjunctum tumuli fœdere Martyribus.

V. 353. *Qua maris Oceani.* Facili negotio versus emendandus, neque enim Paulinus unquam illud *unditus* excogitavit; sed verbum aliquod mutandum. Petrus Bernardonius elegantissimus Poeta, summoque vir præditus ingenio, ita legendum hunc versum censet:

Quæ maris Oceani circumsona tunditur æstu,

ac propterea corrigendum etiam superiorem, ut sibi sensus constet:

Atque aliam colerem procul abstitus oram.

Sed

Causa mihi, censumque meum jam Rector adisset,
Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia Fisco
Eximis, & Christo Domino mea, meque reservas.
Nam quo consilio rebus capitique meo tunc
Christus opem tulerit, Felicis cura potenter
Adfuerit, docuit verum post exitus ingens,
Quo mutata mea est sors, & sententia vitæ,
Abjurante Fide Mundum, patriamque, domumque,
Prodita diversis egit commercia terris,
Portandamque Crucem distractis omnibus emit.
Res igitur terræ Regni cælestis emit spem;
Spes etenim Fidei carnis re fortior. Hæc spes
Perpetuam, quæ nixa Deo est, rem parturit; At res
Carnea cælestem perimit spem; quæ tamen & rem
Si superet vincente Fide, non protinus aufert,
Sed bene mutatam divino jure reformat,
De fragili æternam referens, terrisque remotam
In Cælis statuens, ubi fidus credita custos
Christus habet; neque tantum isto, quo sumserit istinc,
Depositum numero servat, sed multiplicato,
His, qui crediderint, commissa talenta rependet
Fœnere, seque credentibus efficiet rem.
Et quæ res hac re poterit pretiosior esse?
Si totus Mundus mihi res privata fuisset,
Num potior Domino foret hæc possessio Christo?
Et quis me tantæ vel spe modo possessorem
Præstitit esse rei? Quis me rem compulit istam
Spernere pro Christo, ut Christum mihi verteret in rem?
Quis nisi tu, semper mea magna potentia, Felix
Peccatis inimice meis, & amice saluti?
Tu mihi mutasti patriam meliore paratu,
Te mihi pro patria reddens. Tu carnea nobis
Vincula rupisti. Tu nos de labe caduci
Sanguinis exemptos terræ genitalis ab ora
Ad genus emigrare tuum, & cælestia magnis
Fecisti sperare animis. Tu stemmata nostra
Mutans de pravis mortalibus inter amicos
Cælestis Domini, & libro signata perenni
Nomina, translato mortalis originis ortu,
Deleri facies morti, transcripta saluti.
Quid simile his habui, cum diceret esse Senator,

Qualia

Sed quamnam Hispaniæ regionem colebat Paulinus? Ausonium audiamus, qui nostro Poetæ in Ep. 24. querulus hæc obiicit:

——————*Me Punica lædit*
Barcino, me bimaris juga ningnida Pyrenai.

Et infra: *Nunc tibi trans Alpes, & marmoream Pyrenem*
Cæsareæ Augustæque domus Tyrrhenica propter
Tarraco, & ostrifero superaddita Barcino ponto &c.

Verum istæ urbes Tyrrheno tantum mari alluuntur, non vero Oceano. Equidem arbitror in Vasconia plerumque egisse Paulinum. Erat hæc Hispaniæ pars prope Oceanum in Aquitaniæ finibus. Ipse Poeta fidem facit in Ep. 4. ad eumd. Auson.

——————*Quid tu mihi vastos*
Vasconiæ saltus, & ningnida Pyrenai
Obiicis hospitia? In primo quasi limine fixus
Hispanæ regionis agam &c.

Non ita tamen Paulinus ibi constitit, quin reliquum Hispaniæ Tarraconensis tractum sæpe inviseret. Hoc alia ejusdem carmina suadent. Ego ad alia progredior.

V. 365. *Jam Rector*. Provinciis Romani Imperii Rectores præficiebantur, quibus summa potestas in sontes, & patrimonia erat. Est Tit. in C. Theod. lib. 1. de Off. Rector. Provinciæ, ubi de his plura. Agunt etiam de illis l. 1. Off. Præf. Præt. Afr. §. Deo nobis. l. illicitas. ff. de Off. Præsid., & alia Imperatorum edicta. Vide Gothofr. in Not. Dignitat., Pancirol. ad Not. utriusque Imp., & Bolenger. in Imp. Rom.

V. 373. *Egit commercia*. Mallem *egi commercia*, uti etiam in sequenti carmine: *distractis omnibus emi*.

V. 386. *Seque credentibus*. Adderem *ipsum*, ut sit completum carmen:

Fœnore, seque ipsum credentibus efficiet rem.

V. 393. *Mea magna potentia*. Virgiliana imitatio. Ait Venus Æneid. lib. 1. ad Cupidinem:

Nate, meæ vires, mea magna potentia solus.

Statius lib. 1. Theb. ita Venerem inducit loquentem:

Sed dabitur juveni, cui tu mea summa potestas
Nate cupis.

V. 396. *Tu carnea nobis*. Sanctum castitatis propositum innuit, quo se una cum conjuge Therasia Christo dicaverat. Ut enim ad Sacerdotium promoveretur, ab uxoris toro seiungendus erat. Hæc prisca Ecclesiæ consuetudo multis Conciliorum Canonibus roborata invenitur. S. Hier. 50 Ep. ad Pammach. *Episcopi, Presbyteri, Diaconi aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post Sacerdotium in æternum pudici*. Idem sæpe repetit, & præsertim contra Vigilantium. Arator Subdiac. cap. 30.

Ecclesiæ nunc alma Fides sine fine pudicos
Pontifices jubet esse suos &c.

De hac quæstione plures plura, & præcipue Bellarm. lib. 1. de Clericis; Allatius de consens. utriusque Eccl. Propterea Therasiam *de conjuge sororem Paulini factam* inquit Idacius in Chron.

V. 430.

AN. 402.

Qualia nunc istic habeo, cum dicor egenus?
Ecce mihi per tot benedicti Martyris aulas,
Et spatiis amplas, & culminibus sublimes,
Et recavis alte laquearibus ambitiosas,
Insignas & aquis, & porticibus redimitas,
Undique, & ubique simul, quodcumque per ista Beati
Nomine Felicis colitur, celebratur, habetur,
Omnibus in spatiis domus est mea. Nec locus ullus
Ædibus illius conjunctus, & insitus extat,
Qui mihi non quasi res pateat mea, Sed quid in isto
Munere me jactem, si rem Felicis amati
Visibili lapidum tecto vernaculus hospes
Possideam? Quanto plus est mihi, quod mihi Felix
Ipse Dei dono domus est, in quo mea vivat
Vita, domum nullis lapsuram possidet annis?
Nam quod Felicis domus & mea sit domus, ipso
Permittente sui licitas mihi juris habenas,
His etiam probat officiis audacia nostra,
Hospita quod socios in tecta recepimus, & nunc
Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
Felicisque patris gremio conjuncta fovemur
Pignora, quæ nostis, quos cernitis, & modo in ipsis
Felicis tectis mecum metata tuentes
Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum
Culmina, & angustis vicino Martyre cellis
Tutius in parvo spreta ambitione manentes.
Christus enim juxta est modicis, avertitur altis,
Pauperis & tuguri magis arta tigilla frequentat,
Quam præcelsa superbarum fastigia rerum
Ergo ut componam, quæ nunc colo, tecta relatis
Culminibus, quæ nunc habeo, aut habuisse recordor,
Si placet, arbitris sibimet componite justis.
Quæ tam pulcra domus? Quis ager tam fertilis? aut quid
In re mortali fuerit mihi, quam modo in ista
Paupere contribuit Christus, per quem mihi abundat
Dives inexhausto reditu possessio Felix?
Ut vero ex veteri relegam mea prædia censu,
Quicquid erat magnum quondam mihi qualibet in te,
Terra erat, & vacuæ species ventosa figuræ,
Sive aurum, gemmæque forent, erat illa supellex
Vile bonis pretium, pretiosum virus avaris.
Ac modo cassus opum; nec opum, sed verius expers
Damnatorum onerum; secura liber habendi
Paupertate fruor, nec habent inimica sequentum
Vincula, quo teneant nudum. Facile levis exit
Corpore, quem nullis suffocat amoribus illex
Per varias species mundi fallentis imago.
O veneranda mihi, & toto pretiosior orbe

Pau-

V. 430. *Vicino Martyre*. In his eisdem Cellis a se exceptam fuisse Melaniam seniorem scripsit Paulinus in Ep. X. ad Sever. *Tugurium vero nostrum, quod a terra suspensum cœnaculo uno, porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini non solum Sanctis, qui illam plurimi comitabantur, sed etiam ultimis illorum catervis non incapaces angustias præbuit.*

V. 433. *Arta tigilla*. Tigillum est tignum parvum, seu exigua trabs, ac propterea parum sibi constat sensus. Emendare placet: *magis arta tegella*. Tegellum nuncupatur *parvum tegmen*, pusillumve tectum. Hoc Poetæ menti magis consonat.

V. 441. *Inexhausto reditu*. *Reditus*, non *redditus* pro proventu apud optimos Auctores in usu fuit: Ovid. lib. 4. de Ponto. Eleg. 5.

Aut populi reditus positam componat ad hastam.

Uberiores reditus Velleio Paterculo dicuntur lib. 2. Hist., & *populi reditus* Plinio lib. 16. cap. 37. memorantur.

V. 443. *Quicquid erat magnum*. Vir profecto ditissimus olim Paulinus fuerit. Præter alios Auctores aperte Ausonius sonuit Ep. 24. ad eumdem:

Ne sparsam raptamque domum, lacerataque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus.

S. Eucherius in Ep. de contemtu Mundi: *Paulinus quoque Nolanus Episcopus peculiare, & beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu* &c. Venant. Fortun. in Vita S. Martini lib. 2. hæc de Paulino habet.

Dives agris, opulens famulis, locupletus acervis,
Vir censu vastus, lare celsus, & ore rotundus,
Ditior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
Et dedit innumeros redimentes crimina nummos.

Mitto Augustin. lib. 1. cap. 10. de Civ. Dei, Prosper. in Chron. ad Annum 4. Arcad. & Honor. Greg. Turon. de Gl. Conf. cap. 107. & reliquos.

V. 450. *Facile levis exit*. S. Hieronymus in Ep. 13. ad

Pau-

AN. 404.

Pauperies Christi, thesauro cælite ditas
Quos spolias opibus, terræ quasi rudere purgas,
Destruis in nobis terrena, æterna vicissim
Construis in pretium vitæ; dispendia terræ
Vertis vere novo, versa vice detrimenti,
Ut lucri nobis servata pecunia damnum,
Non servata lucrum faciat, sed more sinistro
Fusa eadem damno est. Nec enim sine nomine Christi
Præceptoque cuiquam sua fundere prodest;
Nam vere pereunt vitiis impensa profanis.
Luxus, & ambitio magno discrimine morbi
Crimen avaritiæ pensant, quia par in utroque
Causa subest mortis, quam sic maculosa libido
Perficit, & rerum mundi malesuada cupido.
His me divitiis inopem cupis, optime Felix,
Ut facias vitæ locupletem, & paupere cultu
Exsortem reddas mortis sine fine luendæ
Divitibus mundi, quibus auri lethifer usus
Parturit æternos sociis cum vermibus ignes.
Non solis tibi nos junctis vis degere tectis,
Quos & in æternæ tibimet consortia vitæ
Enutrire paras, & ad illam ducere formam,
Quam tu sub Domini perfectus imagine Christi
Gessisti in terris homo quondam ex divite pauper:
Nam cui paupertas tua, quam pro nomine sancto
Proscriptis opibus gaudens Confessor adisti,
Ignorata manet, & qua præditus usque senectam
Conducto Felix coluisti semper in horto?
Propterea similes tibi niteris efficere omnes
Paupertate pia, quos suscipis hospite tecto:
Dissimilis nec enim tibi posset forma coire.
Quantum etenim discors agno lupus, & tenebris lux,
Tantum dispescunt via divitis, & via Christi.
Nam via lata patet, quæ prono lubrica clivo
Vergit in Infernum, qua dites urget avaros
Molibus impulsos propriis in Tartara ferri.
At via, quæ Christi est, quæ Confessoribus almis
Martyribusque patet, paucis iter ardua pandit.
Non capit ergo via hæc fursos, excludit onustos.
Propterea famulum, sectatoremque Beati
Martyris adstringi decet, exutumque molestis
Compedibus tenuem de paupertate salubri,
Atque levem fieri, ut portam penetrare per artam
Possit, & excelsum Domini conscendere montem.
Sed quid ego imprudens discernere pondera rerum?
Pro magis hæc ego pono tuis, pater optime, donis.
Quamlibet hæc quoque sint mihi grandia, parva tamen sunt,

Si

Paulinum nostrum: *Denique*, ait, *& tu, audita Salvatoris sententia: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me: verba vertis in opera, & nudam Crucem nudus sequens expeditior, & levior scandis scalam Jacob.*

V. 461. *Nec enim sine nomine.* Idem S. Hier. lib. 3. in Matthæum: *Non dixit Christus: qui reliquistis omnia, hoc enim & Crates fecit Philosophus, & multi alii divitias contempserunt; sed qui secuti estis me: quod proprium Apostolorum est, atque credentium.*

V. 462. *Præceptoque cuiquam.* Carmini deest aliquid. Scriberem: *Præceptoque ejus cuiquam.*

V. 473. *Junctis.* Fortasse *junctos.*

V. 477. *Quondam ex divite.* De S. Felice idem Paulinus Nat. IV. dixerat:

—————— *multoque relictus in auro*
Dives opum viguit, quamvis non unicus hæres.
Hermia cum fratre sui cognomine patris,
Terrenas divisit opes, cælestia solus

Obtinuit Felix &c.

V. 481. *Conducto Felix.* De eod. S. Confessore Paulin. Nat. V.

—————— *tria macri jugera ruris*
Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
Possessor ——————

Eadem habent Beda, & Marcellus Presbyter in S. Felicis vita.

V. 486. *Tantum dispescunt.* *Dispescere* pro *dissidere* vox inusitata. Fortasse: *tantum discordant*, ut carmen superius docet, in quo dicitur: *agno lupus discors.*

V. 492. *Via hæc fursos.* Placet conjectura hoc in loco Petri Antonii Bernardonii, amœnissimi Poetæ, meique supra omnes familiaris, cui legendum videtur *fartos*, literis nimirum in Codice parumper vitiatis. Hoc autem verbum proprie *plenos*, *gravesque cibo* significat, ac Poetæ menti omnino convenit.

AN. 402.

Si potiora loquar. Quota portio namque tuorum est
Erga nos operum reputatio muneris hujus,
Quod terram hospitio dederis, habitandaque tecta
Condere præstiteris, cum tu, pater, & tua nobis
Viscera præbueris? Nam quid nisi viscera nobis
Intima prompsisti, quibus interiora sepulcri,
Sancte, tui excitis ab operto pulvere causis
Pandere dignatus speciali nos tibi amore
Insertos tanto voluisti prodere signo,
Ut tacitam, & fixam per tot retro secula sedem
Corporis, alme, tui subito existente favilla
Pulveris in nostro servari tempore velles?
Ergo illas Felicis opes in laudibus ejus
Transcursu properante legam, quasi dona minora,
Multa suo nobis quæ jam gremio susceptis
Sedulus adtribuit, neque parcet prodigus in nos
Jugiter affluere innumeris ope divite donis.
Non ea suppeditans tantum, quibus indiget usus
Corporis, illa etiam, quibus & nunc gratia nobis
Quæritur, & post nos retinetur nomen honoris,
Addidit, ut tantis numquam retro condita seclis
Nostro opere exstructas adcrescere, vel renovari
Porticibus domibusque suas permitteret aulas.
Ille etiam proprii nobis secreta sepulcri
Sancta revelavit. Paucis venerabile munus
Eloquar, ut magnæ pietatis luceat instar,
Qua nos indignos tanto dignatus amore est,
Ut prope ad arcanum permittens nostra verendum
Lumina ceu propriis sua proderet ossa medullis.
Ergo suam toto vobis loquar ordine causam,
Qua tribuit vicina suis nos cernere membris,
Atque ipsam positi contingere corporis arcam.
Nota loci facies cunctis manet, ut super ipsum
Martyris abstrusi solium, claudente sepulcri
Cancello latus in medio, sit pagina quædam
Marmoris, adfixo argenti vestita metallo.
Ista superficies tabulæ gemino patet ore

Præ-

V. 510. *Per tot retro secula*. Dissertationem XIV. adi, in qua de S. Felice. Ibi adversus vulgarem opinionem de ejus Martyrii tempore plura diximus.

V. 535. *Cancello*. Cancellis circumdari hominum Sanctitate illustrium sepulcra solebant. Paulinus Nat. VII.

Excussum de plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis corpore verso &c.

Greg. Turon. lib. 6. Hist. Franc. cap. 10. *Qui fures ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super tumulum cujusdam defuncti erat &c.* Paulus in libello, quem S. Augustino obtulit Serm. 31. de divers. ait: *Orabam ego quotidie cum magnis lacrymis in loco, ubi est memoria gloriosissimi Martyris Stephani. Die autem Dominico Paschæ, sicut alii, qui præsentes erant, viderunt, dum orans cum magno fletu cancellos teneo, subito cecidi.* S. Ambr. in Ep. ad Marcellinam: *Formidantibus etiam Clericis jussi erudere terram eo loci, qui est ante cancellos SS. Felicis & Naboris &c.* Quod idem repetit Paulinus alter in Ambrosii vita. Noster vero infra de aperiendo S. Felicis tumulo ait:

——————— *Est primus labor illis*
Cancellos removere loco ———————

V. 535. *Sit pagina quædam*. Ita scripsi, quum in MS. haberetur: *Sua pagina quædam*. Sanctorum sepulcra argento, aut auro olim tegebantur. Celebris est hic Mediolani ara, ubi SS. Ambrosii, Protasii, & Gervasii corpora conduntur, quam Angilbertus Archiepiscopus aureis conperuit laminis. Anno 1468., referente Spondano de Cœmet. Sacr. lib. 1. part. 3. cap. 4. Romæ in sacello S. Petronillæ reperta est arca marmorea candidissima in se duas capsas ligneas continens, unam grandiorem, alteram pueruli capacem, utramque laminis argenteis contectam, Signoque Crucis insignitam. Aut ipsæ arcæ ex argento efformari solebant, harumque exempla petes ab Aringh. in Rom. Subterr. Anno 1695. Ticini sub Confessione, seu altari S. Augustini repertus non dissimilis sarcophagus capsas duas in se continens, quarum altera ex purissimo argento. Diu quæsitum, an ossa inclusa Augustini forent; Sed res adhuc in incerto.

V. 537. *Gemino patet ore*. Sanctorum tumuli ita conditi, ut corpora in capsulis inclusa penitus humi laterent; superiore vero parte aperiebatur in pavimento *foramen* unum, aut geminum, quod in Vita S. Quintini apud Surium 31. Octob., & apud alios *fenestella* nuncupatur, cui circumpositi cancelli, de quibus supra. Hujusmodi imaginem conspicere est in S. Caroli sepulcro hic Mediolani. Per hæc foramina pallæ, oraria, Brandea (hoc nomine apud veteres velamina quædam donabantur) aliaque immittebantur, ut universa per tumuli contactum virtute ex Sanctorum Reliquiis effluente imbuerentur. Greg. Turon. lib. 1. de Glor. Mart. cap. 46. de sepulcro S. Venerandi ait: *Super quod caput quicumque vult per fenestellam immittit precans, quæ necessitas cogit.* Idem de Glor. Conf. cap. 37. lib. 1. Sepulcrum SS. Petri, & Pauli describens: *Qui orare desiderat, reseratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit super sepulcrum, & sic fenestella parvula patefacta &c.* Metaphrastes apud Sur. 11. Jul. S. Euphemiæ Reliquias adinventas refert. In ejus autem sepulcro arca erat, *parvum foramen habens, in quod cum ego quoque indignus aliquando ausus essem manum inferre, & linteum tetigissem, sensi bonum odorem, & gratiam apprehendi.*

V. 538.

AN 400.

Præbens infusæ subjecta foramina nardo,
Quæ cineris sancti veniens a sede reposta
Sanctificat medicans arcana spiritus aura.
Hac subito infusos solito sibi more liquores
Pocula de tumulo terra subeunte biberunt,
Quique loco dederant nardum exhaurire parantes,
Ut sibi jam ferrent, mira novitate repletis
Pro nardo jaculis cumulum erumpentis arenæ
Inveniunt, pavidique manus cum pulvere multo
Faucibus a tumuli retrahunt. Nova res movet omnes,
Et studium accendit subiti disquirere causam
Prodigii. Placet ergo diem condicere certam,
Scrutari & penitam submoto marmore sedem.
Hæc etenim, fateor, nimis anxia cura timebat,
Ne quid forte pio de corpore pulvis haberet,
Quem manus e tumulo per aperta foramina promptum
Hauserat, & varia concretum sorde ferebat
Cum officulis simul, & testis cum rudere mixtis.
Inde metus hominum per mutua verba putabant,
Ne fortasse sacram sancta de carne favillam
Bestiola occultis aliqua interclusa cavernis
Altius exspueret, sicut deserta per agros
Monstra solent terram rostris fodere intus acutis,
Et foveas circum cumulos effundere nigros;
Sic & ab interno Sancti Felicis operto,
Quo magis hoc mirum foret, intervalla dierum
Fecit congestæ miranda eruptio terræ.
Ergo die placita multis opus utile rebus
Arripitur. Cunctos transmittit Episcopus ad nos
Presbyteros. His fabra manus spectantibus instat
Jussa Sacerdotum facere. Est primus labor illis
Cancellos removere loco, curaque sequenti
Herentes tabulas resolutis tollere clavis.
Verum ubi depressam sub tegmine marmoris arcam
Vidimus irrupta solii compage manentem,

Tunc

V. 538. *Præbens infusæ*. Pius iste mos Christianorum ferat, ut oleum nardumve ad Sanctorum sepulcra deferrent, quem liquoribus curationum gratia communicabatur. En quid Paulinus de hac nardo ferat:

Quæ cineris sancti veniens a sede reposta
Sanctificat medicans arcana spiritus aura.

Infusam nardum solebant reportare immittentes.

Quique loco dederant, nardum exhaurire parantes
Ut sibi jam ferrent ——————

Dixerat Nat. VI.

Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
Et medicata pio referant unguenta sepulcro.

Quot autem virtutes oleum, ac nardus e SS. Martyrum tumulis asportata operarentur, pluribus evincere possem. Augustinus unus sat erit, qui lib. 22. cap. 8. de Civ. Dei hæc de filio quodam defuncto habet: *Cumque corpus jaceret exanime, atque a gementibus, & plangentibus exsequiæ pararentur, amicorum ejus quidam inter consolantium verba suggessit, ut ejusdem Martyris oleo corpus perungeretur. Factum est, & revixit.* Hunc morem, oleique benedicti virtutem videant Agiomachi, quam recte ipsi calumnientur. Nos ad alia festinamus.

V. 539. *Quæ cineris sancti*. Rem hanc mire illustrant Paulini Petricordii carmina lib. 3. de Vita S. Martini, ubi sic ait:

Namque ut sæpe solent præcauto corde Fideles
Vasa oleo opplere, & servanda adducta saluti
Vel sacris offerre viris, vel condere sanctis
Religione locis, quibus aut operatio præsens
Martyris emerito prodit virtute patronos &c.
His persæpe locis, quibus hæc vicinia præstat,
Pacificum exponunt per vascula pura liquorem
Desuper infusi mutandum nectere voris,
Quo fluit in sanctum cœlestis gratia succum.

Reliqua sileo apud præfatum Auctorem legenda.

V. 545. *Pro nardo jaculis*. Mendum fortasse latet. *Jaculum* tamen ita explicarem, ut esset vas, aut spongia aliqua in sepulcralem arcam per foramen injecta, ut inde immissa nardus, oleumve extraheretur; *Jaculum enim dicitur, quod ut jaciatur fit*, teste Varrone. Sic Plautus Trucul. 5. *Rete jaculum* vocat:

Tentant benignusne, an bene frugi siet, quasi in piscinam
Rete qui jaculum parat, quando abiit rete pessum abducit.

Melius tamen ita emendarem paucis mutatis.

——————— *mira novitate repletis*
Pro nardo vasclis cumulum &c.

Vasclum pro *vasculum* dicere figura Syncope finit. *Manipla* pro *manipulis*, *durii* pro *duritii*, *dispostus* pro *dispositus*, *tablis* pro *tabulis*, *soldis* pro *solidis*, & sexcenta hujusmodi usurparunt antiqui Poetæ. Hanc autem lectionem mirabiliter firmant Paulini alterius carmina nuper laudata:

Pacificum exponunt per VASCULA pura liquorem.

V. 546. *Cum pulvere multo*. Solitum tamen antiquitus fuit e Sanctorum tumulis pulverem asportare, cui curationum virtus haud minor, quam ipsis Reliquiis inerat. Beda lib. 1. Hist. Angl. cap. 3. Beati Ceaddæ Episcopi tumulum hisce describit: *Est autem locus sepulcri tumba lignea in modum domunculæ facta, coopertum habens foramen in pariete, per quod solent hi, qui causa devotionis illo adveniunt, manum suam immittere, ac partem pulveris inde assumere.* De hac re consulendus Jo: Ferrandus e Soc. Jes. lib. 1. cap. 5. Disquis. Reliqu.

V. 550. *Scrutari & penitam*. Idest *intrinsecam*. *Penitus* adjectivum exemplis meliorum non caret. Plaut. Asin. 5. *Age quæso hercle usque ex penitis faucibus*. Catull. in carm. nupt. *At non minus quam tu pectore uritur intimo Flamma sed penita magis*. Hinc *penitissimus*, & *penitior* apud veteres Latinos.

V. 552. *Ne quid*. In MS. est: *Ee quid*. Emendavi.

V. 568. *Jussa Sacerdotum*. Primis Ecclesiæ seculis *Sacerdotis* nomen Episcopis solis tribui solitum. Mos iste paulatim fractus, & inde ad Presbyteros vox passim delata; unde

AN. 402

Tunc secura fides dubio de corde periclum
Erroris pepulit, cum tactu oculoque probaret,
Incolumi solio numquam rimante sepulcro
Undique vallatum valido munimine corpus
Martyris emeriti nullis patuisse piaclis,
Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
Ossa, quibus Sanctus numquam desistit adesse
Spiritus, unde piis stat gratia viva sepulcris,
Quæ probet in Christo functos sine morte sepultos
Ad tempus placido sopiri corpora somno.
Ergo reformato Felicis honore sepulcri
Omnia sollicite munita relinquimus, ut jam
Usque diem Domini, quo debita principe Christo
Excitis pariter radiabit gloria Sanctis,
Inconcussa suo requiescant ossa cubili,
Quæque animam sanctam manet in regione superna
Pax, eadem in terra teneat venerabile corpus.
Quid superest quod adhuc referam? quasi vero vel ipsa,
Quæ cecini, digne ediderim, vel cuncta profusi
Munera retulerim pleno sermone patroni?
Multa latent, numero memori tamen omnia nobis
Pectore fixa sedent, & plurima jam memorata,
Plura etiam memoranda manent. Sed maxima multis
Excerpenda monet moderandi regula libri.
Omnibus extructis operum, quæ stare videntur,
Diversis extare modis excelsa per aulas,
Et per vestibula extentis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia munus aquarum
Tecta videbantur mœstis orare colonis.
Ipsum etiam, fateor, querula jam voce solebam
Felicem incusare meum, quasi segniter istis
Instaret votis, quod aquæ consortia nobis

605 *Tam*

unde Rabanus lib. 1. de Instit. Cler. cap. 5. *Sacerdos vocari potest sive Episcopus sit, sive Presbyter*. Cui prævivit Honorius Augustod. lib. 1. cap. 182. Apud veteres vero, puta apud Cyprianum, Augustinum, aliosque solis semper, aut plerumque defertur hoc nomen Episcopis. S. Ambrosius lib. 5. Ep. 30. *S. Damasus Romanæ Ecclesiæ Sacerdos*. Greg. Turon. lib. de Glor. Conf. cap. 107. de Paulino nostro loquens: *Decedente Sacerdote apud Nolanam Urbem, ipse in locum Episcopi subrogatur*. Paulinus ipse in Epith. agens de Æmilio Beneventano Episcopo hæc ait:

Posterius natus senior, quia sede Sacerdos
Gestat Apostolicam pectore canitiem.

Supra. *Sancta Sacerdotis venerando pignora pacto*
Junguntur ——————

Hoc est Memoris Episcopi. De hac re vide etiam la Cerda in Adverf. Sacr. cap. 39. n. 13. Appellabantur vero Presbyteri *secundi ordinis Sacerdotes*, ut videri potest apud Sidonium Ep. 25. lib. 4., & apud alios. Episcopi vero *primi ordinis Sacerdotes* dicti. Hæc tamen vox Presbyteros ipsos hic significare posset, quum plurali numero efferatur, & Nolæ tunc temporis unus memoraretur Episcopus. Non ausim nihilominus asserere; sed potius pro *Sacerdotum Sacerdotis* reponendum arbitrarer.

V. 575. *Incolumi solio*. Octo sequentia carmina perperam ex Nat. XIV. retulit Dungalus. Tu vide quanto hæc emendatiora nunc prodeant.

V. 586. *Excitis pariter*. Quum tempore Paulini haud ita exploratum foret, statimne a morte, an post extremum Judicium piorum animæ ad visionem Dei, gloriamque perennem admitterentur, Paulinum suspicabar in hujusmodi quæstione ambiguum stetisse, & aliorum quorumdam Patrum itidem hic ancipitum exempla fuisse secutum. Ex hoc versu satis ejus opinionem deprehendisse mihi videbar, & evidentius ex Ep. 12. ad Sever., ubi de Claro homine sancto jam defuncto ita canit:

Sive Patrum finibus recubas, dominive sub ara
Conderis, aut sacro pasceris in nemore:
Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Verum P. Eustachius a S. Ubaldo Congr. Erem. S. Aug. Excalc. V. C. & exquisita eruditione refertus, Paulinum, si ejus verba expendantur, recte sensisse me monuit. Et revera Sanctum Poetam hoc versu completam illam beatitatem innuisse, qua post supremum Judicii diem corpore etiam glorificati fruentur Sancti, facile nobis persuadere possumus. Memorata vero nuper carmina ad Severum de loco dumtaxat, ubi nunc detineantur Fidelium animæ, Paulinum ambigere testantur; Gloriam enim Sanctis ante corporum resurrectionem collatam tantum abest ut eat inficias, quin illam expresse asserat, quum ait:

Qualibet in regione poli situs, aut Paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Hinc ejus opem apud Deum implorat. Sæpe vero S. Felicem Cœlo redditum canit Paulinus. Nat. I. inquit:

Vectus in æthereum sine sanguine Martyr honorem.

Nat. III. *Occidit, & Christo superis est natus in astris,*
Cœlestem nactus sine sanguine Martyr honorem.

Natal. VI. expresse S. Felicis gloriam testatur:

——————*Superis Felicis mente fruamur,*
Corpore nos, animæque potentis spiritus illic
Vivit, & hic meritum. ——————

Defunctum Felicem ait per Angelos delatum

Regis in aspectum, summique parentis ad ora.

Tribus illum coronis donatum exhibet, subditque:

——————*tenet ergo & præmia passi*
Quod pompa virtutis fuit, nec pacis honora
Ornatuque caret. ——————

Igitur de loco, ubi Fidelium animæ detinerentur, non vero de eorum beatitate aliquantulum dubitasse Paulinus videtur.

V. 601. *Ipsum etiam, fateor*. Hunc aquarum defectum tetigit Paulinus Nat. IX.

Forsitan hæc inter cupidus spectacula quæras,
Unde replenda sit hæc fontibus arva diver,
Cum procul nobis, & ductus aquæ prope nullus ab Urbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Respondebo: nihil propria me fidere dextra,
Nil ope terrena confidere: cuncta potenti
Deposuisse Deo, & fontes præsumere Cœlo,

V. 362.

Tam longum socia pateretur ab Urbe negari.
Verum inconsulta properantes mente trahebat
Consilio potiore moras in tempora nectens
Congrua, sic etenim justa ratione petebat
Ordo operum, prior esset ut his perfectio cœptis,
Quæ circa Sanctas venerandi Martyris aulas
Sedula multijugo molimine cura parabat;
Cumque manum summam factis divina dedisset
Gratia, tunc pleno finitis ordine votis
Condita perductos rivares in atria fontes.
Denique ut impleto stetit hic opus omne paratu,
Non extincta diu nostri sitis arida voti,
Moxque volente Deo populi prius aspera corda
Consensum facilem proclivi corde dedere.
Dicam igitur modo munus aquæ. Da nunc mihi Felix
A Domino exorans Verbo mihi currere verbum
Tam facili eloquio, quam largo flumine fontes
In tua vestibula, atque domos manare dedisti:
Omnia, quæ nobis te suffragante benignus
Contribuit Dominus, tali decoravit & auxit
Munere, quo fontes sitientibus intulit arvis.
Illa pio rursus petra Christus ab ubere fluxit,
Antiquæ refereos donum pietatis, ut omnem
Insolito siccam prius inroraret arenam,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Efficeret, sanctasque sui Felicis in aulas,
Hospitibus populis diversa gente coactis,
Per puteos simal, atque lacos, conchasque capaces
Largiter infusis nova currere pocula rivis.
Quis mea te fons summa daret deserta rigare,
Pumiceumque mei cordis perrumpens saxum,
Exque petra fundare domum, & de te bibere undam,
Quæ pareret vivam mihi sicco in pectore venam
Æternum salientis aquæ? Sed & hæc mihi gutta
Eloquii tenuis, quo te loquar, inde profecto
Ducitur, unde etiam fluviis exundat origo.
Nam quis vel modico te summa potentia summi
Christe Patris fari sine te queat? Ipse tuus te
Inspirat Christus dici quo lumine lumen
Et Patris & nati par cernimus, ut duce sancto
Adspirante Deum fateamur cum Patre Christum.
Sed quia dum vivi fontis gero nomen in ore,
Gutta meum stillavit in os de flumine Verbi,
Forte aliquem referent ex hinc mea labra saporem,
Et nunc munus aquæ non siccis faucibus arens
Lingua, sed uberius velut humectata loquetur.
Omnibus instructis operum, quæ multa videntur,
Postulat iste locus devotæ nomen Abellæ
Indere versiculis, nam digna videtur honore
Nominis hujus, ut in laudem Felicis & ipsa
Laudetur, quia pro Felicis honore laborem
Sponte sibi sumpsit, quod desudare sub æstu
Rupibus abruptis requiem, pretiumque putavit.

V. 632. *Per puteos*. Hic est Nolanæ Urbis usus, illatas per aquæductum undas puteis, & lacubus excipere, futurum æstivo tempore solacium. Capacius Hist. Neap. in fin. de aqua Nolam ex Urbe Abella derivata agens hæc ait: *Non modo agrum alluit, atque ita ut, cum per rivos derivetur, immittatur in puteos, qui passim ubique conspiciuntur, cujusque aquarum bonitate, & frigiditate Abellani æstivis caloribus maxima cum voluptate recreantur, sed ad Nolanorum quoque cisternas, soluto pretio, defertur.*

V. 642. *Ipse tuus te*. Lectio, sensusque non parva in caligine sedent. Medelam tamen aliis intentandam relinquo.

V. 652. *Nomen Abellæ*. Legendum *Abella*, non *Avella*, quippe quod apud Ptolomæum, ac Strabonem, ut observat Cluver. in Ital. antiqua lib. 4. pag. 1185. scribitur Ἄβελλα, non vero Ἀυέλλα. In marmore vetusto apud Capacium legitur POPULUS ABELLANUS. Virgilius quoque Æneid. lib. 7. Abellam memoravit:

Et quos mellisferæ despectant mœnia Abellæ.

Servius tamen ad hunc Virgilii locum *malisferæ* legendum monet, *nam Nolæ Punica mala nascuntur*. Vide præterea Justinum Trogi abbreviatorem lib. 20., & Plinium lib. 3. cap. 5.

AN 400.

Parva quidem hæc muris, sed sancto magna feretro
Urbs opere hæc nostræ hinc sex millibus absita Nolæ
Altijugos montes interjacet, ex quibus ortas
Cominus haurit aquas, & in unam suscipit arcam:
Unde per insertos calices sibi prima fluentum
Vindicat, & reliquo Nolanam profluit Urbem
Flumine, multa rigans & in agris prædia passim.
Sed redeam ad grates operis pro munere habendas;
Namque operis ad aquæductum, quem longa vetustas
Ruperat, ad sua vasa iterum formasque vocandum
Præbuit ubertim gratas operas. Locus altis
Insertus scopulis, nullo neque calle viarum
Jumentis etiam penetrabilis esse negabat;
Unde etiam mercede manum reperire paratam
Difficile immensi faciebant ardua montis;
Quo major mercedis honor locupletat Abellam,
Quod promte famulata sacro Felicis honori
Effusa pietate manus impendit inemtas.
Cernere erat trepidas tota de plebe catervas
Ordinis & Populi simul una mente coactas
Mane novo excitos ad opus concurrere lætos,
Certatimque alacres in summa cacumina ferri,
Et sub fasce gravi cophini cervice subacta,
Cæmentisque simul dumosa per ardua vectos
Sole sub ardenti crebros iterare recursus,
Et tota, quam longa dies æstate moratur,
Tendere ab Aurora seras in vesperis horas,
Pervigilesque animis, modica vix nocte refectis
Corporibus, rursum ante diem fabrilia ad arma
Surgere, nec sentire Deo vegetante laborem.
Denique sic operis processit gratia magni,
Ut tamquam ludo paucis opus omne diebus
Sumeret explicitum perfecto munere finem;
Formaque longinquis a montibus aggeris, arto
Quæ fuerat longe prius interrupta veterno,
Undique fonticulis diversa ex rupe receptis
Collectam revocaret aquam sitientibus olim

Urbi-

V. 658. *Sancto magno feretro*. Nondum rescire datum est mihi, quodnam Sancti corpus olim Abellæ conderetur, quicquid in hanc rem laboris impenderit eruditissimus vir, mihique multum commendandus Hercules Barussius, qui nullum prætermisit, dum Neapoli ageret, officium, ut hujus eruditionis cognitionem attingeret. In Codice nostro ita legitur: *Sed Sancto mihi magna feret*. Ego defectum supplevi in postremo verbo, illudque *mihi* metro suadente expunxi.

V. 659. *Urbs opere*. Error fortassis in voce, quem tollere non audeo. Geminæ nunc temporis numerari possunt Abella. Nova una, vetus altera. Illa vix passuum sex millibus Nolana ab Urbe distat; hæc vero, ut ait, Capac. Hist. Neap. lib. 2. cap. 30., vestigia vetusta prodit, quæ *haud a nova longius absunt, murorum, turriumque reliquiis perspicua, 24. fere stadiorum ambitu circumscripta*.

V. 660. *Altijugos montes*. Capacius loco laudato hæc habet: *In montium, & collium hearte posita sedes Abella in Campana planitie, & quamvis hyeme montium juga rigeant, tanta nihilominus afflatur aeris amœnitate, ut numquam accolæ frigorum injurias pertimescant*.

V. 661. *Cominus haurit aquas*. De rivulis, qui ex Abellanis montibus cadunt, & Nolam usque deferuntur, legendus Ambrosius Leo de Nola lib. 1. cap. 2., & Capacius loco memorato.

V. 662. *Per insertos calices*. Quid sit calix in Aquæductibus Glossæ, & reliqui Lexicographi silent. Frontinum tamen habeo docentem lib. de Aqued. Romæ: *Est autem*, inquit ille, *Calix modulus æneus, qui rivo, vel castello inditur. Huic fistulæ applicantur, longitudo ejus habere debet digitos non minus XII., lumen, idest capacitatem, quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor æris difficilior ad flexum non temere potest laxari, vel coarctari.* Hanc vocem usurpat infra laudatus Auctor: *Procurator Calicem ejus moduli, qui fuerit imperatus, adhibitis libratoribus signari cogitet.* Et rursus: *Circa collocandos quoque Calices observari oportet, ut ad lineam ordinentur, nec alterius inferior calix alterius superior ponatur*. Denique hæc notanda refert: *In quarumdam fistulis ne calices quidem positi fuerunt*.

V. 668. *Gratas operas*. Sic legendum arbitror pro eo quod est in MS. *gratis operis*.

V. 680. *Cophini*. Cophinus est viminea fiscella, aut quid simile. Vox apud Evangelistas non modo, sed apud Latinos quoque meliores occurrit. Juvenal. Sat. 3. v. 13.

Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Judæis, quorum cophinus, fœnumque supellex.

Idem repetit in Sat. 6. v. 542. Egregiam de *cophino* eruditionem, nempe signum Judaicæ servitutis fuisse, pete a Laurentio Ramirez de Prado in Pentecont. cap. 40. In subsequenti versu pro *vectos* lego *vectis*.

V. 691. *Formaque*. *Formæ canales structiles sunt, & arcuati*, ut ait Vitruvius. Nomen hoc Sidon. Apoll. lib. 1 cap. 5. usurpavit: *Cujus mihi non solum formas, verum etiam Naumachias videbar epotaturus*. Frontin. lib. 1. & 2., Cassiod. Ep. 31., & 31., Symmach. Ep. 33. lib. 10., Ammian. lib. 28. & alii meminere. Anonymus de Aquæduct. *Nunc nomina aquarum, quæ usibus æternæ Urbis formarum constructionibus advectæ sunt, indicentur*. Palladius lib. 9. tit. 11. *Aqua si per formam ducetur, solidandus est canalis, ne per rimas possit elabi*. Hinc Magistratus, cui *Comes Formarum*, & *Curator Formarum* nomen erat, in Inscriptionibus vetustis non raro occurrens. De hoc vide Clarissimum Du Fresnium in Gloss. Med. & inf. Lat.

V. 691.

Urbibus, & pleno per milia multa viarum
Tramite formarum, & nostri Felicis inundans
Læta novum calicem fluvio superante repleret.
Et quod divini documentum muneris egit
Largior æstivis huc mensibus unda cucurrit,
Quam prius hybernis ex imbribus ire solebat.
Hic ego te modo jure ream, mea Nola, patrono
Communi statuam, & blandæ pietatis ab ira
Mente manens placida motum simulabo patronum,
Filiolam increpitans veteris sub voce querelæ.
Nam mihi, Nola, tui consortia justa petenti
Fontis, eo turbata metu, quasi dura negabat
Hospitium communis aquæ; divinaque jura
Respicere oblita, humanis mea vota putabat
Viribus, & mihi te, Felicem oblita, daturam
Credebas; ac, si tribuisses, mox tibi siccam
Subducto patriam potu fore mœsta gemebas;
Idque etiam moto damnabas sæpe tumultu,
Nescia divinis opibus promtos fore fontes,
Sicut & experta es. Nam mox Deus ipse Creator
Arguit ignavos Christo diffidere mentes,
Cum tibi post placitam pacem ut jam fluminis usum
Felici consorte pie partita teneres;
Quo magis exsuperante tuam bonitate querelam
Argueret. Non, ut metuebas, ille sitire
Divisa te fecit aqua, sed ut auctor, & altor
Rerum hominumque simul, qui condidit omnia verbo,
Ostendit tibi rem esse suam, quam tu ejus amico
Ut propriam Domino rerum diffisa negabas.
Vidisti certe (nam te res ipsa fateri
Compulit) æterni sublimia jura parentis,
Cis potens .... meritum cum larga sub æstu
Efflueret, damnoque pio, quo Martyris aulis
Tradideras partem, subitos crevisse meatus,
Laxatoque suis in faucibus ubere fontis
Jussa fluenta tibi cum fœnore reddita multo
Mœnibus influxisse tuis; & tempore in ipso,
Quo totiens undæ possessor egere solebat,
In multum referente Deo quod sumpserat a te,
Fluxit abunda tuis aqua potibus, atque lavacris:
Quodnam igitur tanto pro munere munus, Abella
Pauper opum, referam tibi? Saltem carmine nostro
Obsequium nomenque tuum dum prædico signans,
Hoc pensabo tibi pretium mercedis honore,
Felicis Sancti scribaris ut addita semper
Laudibus, & tanti memoreris alumna patroni,
Cujus donorum tibi portio maxima facta est.
Nunc tuus iste labor, quo te Felicis adegit
Spiritus, ut tota tibi Plebe vel Ordine concors
Adgredereris opus magno sudore parandum,

Tem-

V. 695. *Per milia multa.* *Milia* pro *Milliaria* vox nescio an melioribus nota, sed ævo Paulini usurpata. Hac noster supra usus fuerat:

Urbs opere hæc nostra hinc sex millibus absita Nolæ.

Adhibitam quoque invenio a Rutilio Numatiano lib. 2. qui Paulini ætate floruit:

Intervalla viæ fessis præstare videtur
Qui notas inscriptus: Millia multa lapis.

Ego a Græcis Latio illatum hoc nomen arbitror; apud illos enim in usu fuit Μίλιον pro *mille passibus*, quod vocabulum Strabo lib. 7. usurpavit. De hac voce Suidas ait: Μίλιον μέτρον ὡς γῆς. Τὸ δέκα μίλιον ἔχει σταδία π'. *Milium mensura terræ. Decem Millia habent 80. stadia.* Idcirco Constantinopoli appellabatur locus, unde viæ numerabantur, & ubi itinerum meta fuerat sita, ad instar *Milliaris Aurei*, quod Romæ antiquitus erectum fuit, de quo vide erudit. Du Fresnium lib. 2. CP. Christ. cap. 34. Palladius propterea Paulino synchronus in Hist. Laus. cap. 6. 20. & 77. *milii* vocem pro *milliari* usurpat, quam Latinus ejus Interpres admodum vetustus retinuit. In Codice nostro per unicum L scribitur hoc vocabulum. Ego non immutavi, quum maxime ad Græcorum lectionem accedat.

V. 710. *Credebas.* Forsan verbum aliqua indiget emendatione. Certe sensus clarior evadere posset.

V. 736. *Pauper opum.* Abellæ pauperiem tetigit etiam Silius Italic. lib. 8.

Sorrentum, & pauper sulci Cerealis Abella.

V. 767.

AN. 402.

Tempore & æstivo durum duplicante laborem,
Molis ut antiquæ per iniqua cacumina formam
Præteritis notam seclis, jam vero sine usu
Deficientis aquæ, superactis undique multa
Congerie sylvis inter juga vasta latentem
Exuis aggeribus densis, oblitaque dudum
Munia restituis; sparsasque per avia venas,
Pumiceis alte quæ sorbebantur arenis,
Colligis, & sua quamque sequi vestigia rursus
Cogis aquam, & reducem formæ matricis in ora
Invehis; & dudum vacuos cessante meatu
Exundare facis flucta remeante canales;
Atque diu querulam subductis fontibus Urbem
Jam desperato perfundis flumine Nolam.
Quæ fruitur Felicis aquis (quia copia non est
Hæc ipsi sua nunc Urbi, quam nuper adepta est
Felicis studio) modicæ pro munere guttæ
Ex ope divina largis ditata fluentis.
Ergo & tu mecum parvam quasi mater Abellam
Nola fove, quoniam, ut cognoscis, & ipsa tuarum,
Filia cum tua sit, tamen est tibi mater aquarum,
Cujus ab indigenis tibi montibus affluet omnis
Copia, quæ fueras felicibus ante superba,
Et qua post studio meliore ministra fuisti.
Gaude igitur, mea Nola, tibi & gratare, profusis
Viribus exsultans Christo, qui te per amicum
Dilectumque suum Felicem finxit, & auxit
Natura famulante tuum manus alta decorem.
Cerne tuam faciem, qua nunc nova pœnituisti,
Ut noscas, dederisne aliquid Felicis honori,
An magis a Felice Dei cumulata colaris?
Asper ubi nudis arebat calculus arvis,
Nunc mutata viret madefactis gratia glebis.
Non istos tantum fontes tibi, Nola, profudit
Felicis merito tibi dives gratia Christi:
Cœlestinos etiam fontes huc ad tua duxit
Mœnia, Felicisque sinu gaudente locatos
Diffluere in multas effusis amnibus urbes
Urbe sua jussit. Famulos Christi loquor istos,
Par inlustre Deo, par nobile nomine Christi
Albina cum matre tuis modo finibus ortos,
Pignora cunctorum Sanctorum, & gaudia Cœli,
Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.
Hos Deus & natos Felicis, & ubera fecit,
Ubera Divinæ bonitatis proflua lacte,
E quibus omnis inops alimenta fluentia sumit,
Omnis item dives documenta salubria sumit.
Hi sunt ecce pio Christi de flumine fontes,
Qui non visibili per terram gurgite manant,
De viva miserantis aqua pietatis abundant.
Hos tu Christe tibi præsta ubertate perenni
Scaturire tui Felicis in ubere fontes,
Et numquam has ullo tenuari sidere venas.

Io-

V. 767. *Copia quæ fueras;* Ita in Codice.

V. 773. *Pœnituisti.* *Pœniteo* apud veteres Latinos usurpatum, ac propterea eleganter quoque a Paulino usurpatur. Testis est vetustiss. Priscian. lib. 11. de temp. & form. Particip., ubi de Imperson. loquens ait: *Sciendum tamen, quod hæc omnia inveniuntur perfectorum declinationem habentia in usu veterum esse Capeo, pigeo, pudeo, tædeo, pœniteo.* Monuit etiam utriusque linguæ peritissimus vir, & summa refertus eruditione Michael Maddius magni viri Caroli Mariæ Maddii filius, apud Pacuvium se legisse *pœnitebunt.*

V. 787. *Piniadæ.* Hoc est Piniani, qui forte alterius Piniani filius erat, secundum Patronomycorum nominum normam. Vide quæ dixi in Diss. VI.

Influe pectoribus semper tibi Christe dicatis,
Felicique tuo de peccatoribus ipsi
Mandatis tribue, ut numquam pietas tua nostris
Visceribus fontem hujus opis subducat, & ipse
Fons a fonte tuo Felix nos largus inundet,
Semper ut in nobis saliat, Rex Christe, tuus fons,
Et nos de miseris & egenis sorte tui jam
Nominis obtineat felices vivere Felix.

P O E M A XXII.*

Jovium docet Providentiæ divinæ omnia subjacere; fatum vero & fortunam nihil esse. Illum ad Scripturæ sacræ lectionem hortatur.

JAM mihi polliceor sacris tua carmina libris
Condere, teque Dei flammatum numine Christi
Ora soluturum summo facunda parenti.
Incipe divinis tantum dare pectora rebus,
Subrectusque [a] Deo sensus attollere terra,
Mox oculis cœlo nova lux orietur aperto,
Intrabitque sacer tacito per [b] aperta meatu
Spiritus, & læto quatiet tua viscera flatu.
Eia age tende chelym, [c] fœcundum concute pectus,
Magna [d] movens: abeat solitis impensa facultas
Carminibus: major rerum tibi nascitur ordo.
Non modo judicium Paridis, nec bella gigantum
Falsa canas: fuerit puerili ludus in ævo
Iste tuus quondam; decuerunt ludicra parvum.
Nunc animis gravior, quantum provectior annis,
Aspernare leves maturo corde Camœnas,
Et qualem castis jam congrua moribus ætas,
Atque tui specimen venerabile postulat oris,
Suscipe materiam, divinos concipe sensus.
Si decus e falsis aliquod nomenque tulisti
De vacuis magnum rebus, cum ficta vetustis
Carminibus caneres, vel cum terrena referres
Gesta triumphantum laudans insignia Regum.
Non equidem ex illis tu laudem sumere dignus,
Quos magis ornabas opulenti munere verbi.
Quanto major ab his cedet tibi gloria cœptis,
In quibus & linguam exercens, mentem quoque sanctam
Erudies, laudemque simul vitamque capesses?
Dumque leges [e] catus, & scribes miracula summi
Vera Dei, propior disces, & carior ipsi
Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
Incipies, & amando Deum redamabere Christo.
Hactenus illa tuæ vanos tuba vocis in usus
Persona, divinos modo celsius intonet actus.
Nosse [f] moves causas rerum & primordia mundi?
Ne vagus innumeros (Epicuri somnia) mundos,
Quos atomis demens per inane parentibus edit,
Irritus in vacuum spatiato pectore quæras;
Legifer antiquo venerandus nomine Moses,
Compositus prima referens ab origine mundum,
Instituente Deo, curas tibi solvet inanes,
Formatumque hominem limo, & spiramine sacro

* *Alias subjungebatur epist. XVI. Huc adscitum est.*
* *Scriptum ante annum 400. forte an. 398. aut 399.*

a MSS. Vien. *Subjectus*. MS. Reg. & ed. Poelm. *Subreptus*.
b Ita MS Vien. & edit. Schot. t. 5. Bibl. PP. pag. 978. Alii, *operta*.
c MS. Vien. *facundum*.
d MS. codex Vienoensis, *vimens*.
e MS. Vien. *cantu*.
f MS. Vien. *volens*.

AN. 405. *Afflatum referens, cujus sis munere cunctis*
Celsior in terra spirantibus, ipse docebit.
Ne te ceu lapides Pyrrhæ, argillamve Promethei
Contemnas, quem summa manus vultuque animoque
Sublimem & propria dignatus imagine finxit.
a *Cognosces [a] ibidem (ne pergas tradere fatis*
Arbitrium nostri) quæ nos sententia leto
Vinxerit, & cujus vitam sub lege trahamus.
Si mentem cœlo jacis altius, & super astra
Scire cupis quid sit, vel quid fuerit prius ævo;
Et mundo & seclis docet ulteriora Johannes.
Johan. 1. *Principio Verbum, inquit, erat: Deus obside Verbo*
Gaudebat, Verbumque Dei simul & Deus idem
Verbum erat. Hoc Verbum est, sine quo nihil, omnia per quod
Facta vigent, quod cuncta regit, cui subdita parent
Omnia, & æterno natura omnis famulatu
b *Strata Deo [b] Numen geniti & genitoris adorat.*
Cunctaque per gentes, in majestate paterna
Philip. 2. 1. *Regnantem Dominum jam lingua fatetur Jesum:*
Nomine quo fundata salus stat nostra, fidesque
Nititur, æternæ tendens in secula vitæ.
Hujus divino mortales munere fulti
Assequimur fragilem castis evincere factis
Naturam, & rigidæ disrumpere vincula mortis:
Et non corporeis in corpore legibus uti,
Sectantes divina Dei vestigia Christi:
Mente animam corpusque sacris moderante sub armis,
Mens quoniam subjecta Deo capit arma salutis,
Inque animam carnemque suam regnum obtinet; & fit
Jure potens homo quisque sui: qui deditus uni
Æternum [c] Domino proprios regnator in artus
c *Efficitur, vitiis invictus & ultor iniqui;*
Fortior adversis virtutibus, ordine justo
Verus homo, quia mente potens, in qua rationis
Lumen habet, famulos nullo certamine sensus
Temperat, & placidis sua pectora flectit habenis;
d *Tu, cui mens generosa superni [d] seminis igne*
Ardet, in æthereos animo conscende recessus,
Et gremio Domini caput insere: mox inhianti
Proflua lacte sacro largus dabit ubera Christus;
Divinoque tuam perfundet lumine mentem;
Ut videas pulsa caligine magna tremendi
Jura Dei, quibus omniparens sapientia Christus,
In sese ipse manens semper novat omnia rerum.
Atque ut vult, operum Deus arbiter ipse suorum,
Continet & mutat species, & tempora vitæ
Porrigit aut retrahit; cœlum, mare, sidera, ventos,
Qua fecit virtute regens. Docet exitus ingens
Exod. 14. *Ægypti, mersusque mari refluente tyrannus.*
Et prius ipse graves elementa per omnia motus
Expertus quem cuncta tremant, cui cuncta ministrent;
Tempore namque uno tellus communis habebat
Psal. 75. 1. *Judæos, quæ sola Deo tunc lecta suis gens;*
Et tamen illa Dei gravis hostibus ira superbis
Permixtos inter populos discreta cucurrit.
Jam scio, non dicis, quod Fors incerta procellas
Et mare casus agat, mare cum discedere jussum
Discessisse legas, siccamque rigentibus undis

a Sic MSS. Reg. & Vien. cum edit. Schot. p. 978. Alii codd. *iisdem*.
b Ita MS. Viennensis. Alii codices, *geniti nomen genitoris*.
c MS. Vien. *Æterno*.
d MS. codex Vaticanus, *luminis*.

Inter

Inter aquas patuisse viam, rursusque solutum AN. 403.
Æquor ad imperium sancti virgamque Prophetæ Exod. 14.
In liquidos remeasse sinus. In utroque maris vis
Paruit, ut sanctis iter & vindicta daretur.
Quid profugus Tharsum vates, quem forte pericli Jon. 1.
In mare dejectum spatioso bellua rictu
Cepit, & innocuum vasta [a] eructuvit ab alvo; V.N. 258.
Nonne docet ditione Dei mare & astra moveri?
Namque Deum frustra fugiens, quem cuncta tenentem
Nemo fugit, movit cœli simul & maris iras.
Omnipotentis enim Domini natura rebellem
Cognoscens, timuit per se quasi conscia tutum
Ferre reum, & ventis fugitivum vinxit, & undis.
Iste Propheta Deo lectus terrere minaci
Peccantes monitu populos; postquam grave dixit
Exitium, fregitque reos, avertit & iras
Numinis; impenso lavit sua crimina fletu,
Extremumque diem fugit bene versa [b] Ninive.
Num Rex ille habuit fatum, qui morte propinqua Isa. 38. 5.
Oravit Dominum, quem leges noverat unum
Flectere posse suas, consumtum ut tenderet ævum
Longius, & meruit tria ducere lustra, superstes
Annis ipse suis, & non sua vivere secla?
*Nunc * tria miremur texentem Fata Platonem,* * V. N. CCLIX.
Aut Arati numeros, aut picta Manethonis astra?
Dicant, quæso, ubi tunc rapidas nascentibus horas
Ponebant, & quæ quibus ibant sidera signis,
Cum pius Ezechias [c] fidi virtute [d] precatus,
Verteret astrorum [e] cursus, cœlique meatus
Turbaret [f] jussis retroactu lumine solis?
Vel ducis imperio sancti cum sisteret idem Jos. 10. 12.
Dilata sol nocte diem, ut victoria sacri
Profligaretur populi, stetit orbe [g] recursu
Libra poli, ut magnos caperet lux aucta triumphos.
Quid soboles, virtusque Dei, & sapientia Christus,
Nonne satis vanis curas erroribus aufert?
Nosque simul monitis & factis edocet, unum
Cuncta Deum regere, & nihil ut sine mente putemus
Principis esse Dei, dicens non arbore frondem,
Aere nec volucrem sine jussu decidere? & cum Matth. 10. 29.
Omnipotens verbo sternit mare, vel pede calcat, Luc. 8. 24. & Matth. 14. 25.
Et verbo morbos abigit, vel dæmonas urget, Ibid. 4. 24.
Aut reduces animas in corpora functa remittit, Luc. 7. 15.
Jamque diu exanimos tumulis jubet ire reclusis, Johan. 11.
Integratque putres vita remeante sepultos: 39. & 44.
Nonne potestatem propriam satis indicat Autor
Qui solus naturam omnem vitamque gubernat?
His, precor, his potius studiumque operamque legendis
Scribendisque vove; cane grandia cœpta Tonantis,
Scribe creatarum verbo primordia rerum,

a Sic MS. Reg. & edit. Schot. MS. Vatic. *jactavit*. Alii, *ructavit*. V. N. CCLVIII.

b Ita MSS. Reg. Vien. & edit. Schot. p. 979. Editi quinque, *Ninevæ*.

c Sic Bad. edit. & Sachin. Ceteri codices, *fidei*. Sed secundam syllabam in voce *fidei* semper producit Paulinus.

d MSS. Vatic. & Vien. *precatu*: quæ lectio etiam admitti potest.

e MS. Reg. & edit. Poelm. in marg. *casus*.

f Ex MS. Viennensi & ex Sacchino emendavimus *jussis*, idest, imperio suo turbaret cœli meatus retroacto sole: imperio autem, quia ipse elegit signum. Ante erat, *jussi*. MS. Reg. *jussus*, mendose.

g Sic MSS. Reg. & Vien. cum editis Grav. & Poelm. At MS. Vaticanus codex cum editis tribus, *recessu*.

Et

AN. 403.

Et chaos ante diem, primaque crepuscula lucis;
Quæque dehinc variis elementa per omnia seclis
Dicta vel acta Deo per sancta volumina disces,
Quæ docuit tabulis legalibus indita Moses;
Aut Evangelici quæ lex nova Testamenti
Signat operta prius retegens mysteria [a] *Christi.*
Tunc te divinum vere memorabo poetam,
Et quasi dulcis aquæ potum tua carmina ducam.
Cum mihi nectareos summis a fontibus haustus,
Præbebunt Dominum rerum recinentia Christum,
Atque tuam pollere Deo testantia mentem,
Ut simul oris opes a te mentisque capessam;
Et quem [b] *cognatum junctum mihi fœdere lætor,*
Gratuler & sancta sub religione propinquum,
Nec cum mortali solvendis corpore vinclis
Perpetuo functum complectar pignore fratrem.
[c] Lege felix Jovi in Christo Jesu Domino nostro.

POEMA XXIII.*

* Alias XXII quod etiam erat, 10. nunc 16. Scriptum anno 400. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN VII.

Obsessos a dæmone liberat S. Felix. Theridio oculum restituit.

VER *avibus voces aperit, mea lingua suum ver*
Natalem Felicis habet, quo lumine & ipsa
Floret hiems, populis gaudentibus; & licet atro
Frigore tempus adhuc medius hiberna pruinis
Ducat, concreta terris canentibus anno:
Ista luce tamen nobis pia gaudia lætum
Ver faciunt, cedit pulsis a pectore curis
Mœror hiems animi: fugiunt a corde sereno
Nubila tristitiæ. Sicut cognoscit amicos
Mitis hirundo dies, & pinnis candida nigris
Ales, & illa piæ turtur cognata columbæ,
Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi,
Quæque sub hirsutis mutæ modo sepibus errant,
Mox reduci passim lætantur vere volucres,
Tam variæ linguis, quam versicoloribus alis;
Sic & ego hunc agnosco diem, quem sancta quotannis
Festa novant justo magni Felicis honore.
Nunc placidum mihi ver gaudente renascitur anno,
Nunc libet ora modis & carmina solvere votis,
Vocibus & vernare novis: Deus influe cordi
Christe meo, & superis sitientem fontibus exple.
Sed de te vel gutta meis aspersa medullis,
Flumen erit. Quid enim mirum, si rore pusillo
Et minimam repleas animam, qui corpore parvo
Factus homo, æterno complesti semine mundum,
Et totum gutta servasti Sanguinis orbem?
Annue fons verbi Verbum Deus, & velut illam
Me modo veris avem, dulci fac voce canorum,
Quæ viridi sub fronde latens solet avia rura
Multimodis mulcere modis, linguamque per unam
Fundere non unas mutato carmine voces.
Unicolor plumis ales, sed picta loquelis;
Nunc teretes rotat illa modos, nunc sibila longis
Ducit acuta sonis, rursum quasi flebile carmen

a Ita MS. Vien. Ceteri codices, *Christo*.
b Sic MSS Reg. & Vien. cum tribus editis. Alii, *cognato*?
c Hæc desunt in MS. Vien. Edit. Schot. *Vale felix*, &c.

Incboat, & [a] subito præcidens fine querelam AN. 403. a
Attonitas rupto modulamine decipit aures.
Sed mihi juge fluat de te tua gratia Christe.
Et tamen illius mihi deprecor alitis instar
Donetur variare modos, & jam mihi pacta
Carmina, mutatis uno licet ore Camœnis,
Promere; diversas quia semper gratia dives
Materias miris Domini virtutibus addit,
Quas Deus in caro Christus Felice frequentat,
Clara salutiferis edens miracula signis.
Cernitur illa dies spectari sueta per omnem
Vipeream sobolem, sævos cum dæmonas urget, δαίμονας.
Occultaque manu [b] clamosos verberat hostes. b
Sed tamen hac ipsa mirum in virtute notatur,
Quod licet in toto cruciatos dæmonas anno δαίμονας.
Exagitet, jubeatque hominum discedere membris,
Producat plerosque tamen, quo longior hostes
Pœna malos agitet; velut illi, qui meruere
Vasa Malis fieri, ut meritum, tardante medela,
Plenius omne luant [c] dilato tempore crimen: c
Sive hoc natali studet indulgere diei,
Ut paucis alias det opem, quo plura benignus
Natali det dona suo. Nam cum ista propinquat
Elabente dies anno, tunc crebrior instat.
Et gravior. Videas tunc ægra examina cogi
Densius, & certam repeti prope festa salutem.
Tunc solito gravius succensi dæmones ardent, δαίμονες.
Flebiliusque ululant, & vi majore subacti:
Ultima jam tormenta gemunt: nec abire sinuntur
Excessu facili, sed miris ante agitati
Et variis male suppliciis, tolluntur in altum,
Suspensi solito sublimius, & [d] quatiuntur d
Aeris in vacuo, vinclisque latentibus hærent
Pœnali per inane mora; per non sua quamvis
Corpora, vexatos hostes sua pœna fatigat.
Solvuntur pœnis, cum pœnas ferre videntur
Corpora, & immunes animæ spectant aliena
In membris tormenta suis: homo dæmone capto
Liber agit, ([e] species pœnarum in corpore tantum est; e
Sensus abest,) quia non hominis, sed dæmonis est crux.
Hostis amare quid insultas, qua spe uteris in nos?
Ecce Redemtoris nostri Malus arte vicissim
Luderis illusor; dolus & tuus in tua cedit
Vincla tibi; capiens caperis, nectensque ligaris.
Fit laqueus laqueatus homo, & sua præda latronem
Decipit; & capti captivus corporis escam
Dum petit illicitam, letalem devorat hamum.
His etiam potiora tamen spectata profabor.
Ante alios illum, cui membra vetustior hostis
Obsidet, ad sacri pia limina Martyris, ægra
Excussum de plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis, corpore verso
Suspendi pedibus spectantem tecta supinus.
*Quodque magis mirum atque * sacrum est, nec in ora relapsis* * V.N. 261.

a Ita restitutum ex MS. codice Germ. Ante erat, *sicut*.
b Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice & ed. Schot. in marg. In editis quinque mendose, *cum nosset*; inde Rotvveydus correxerat, *communes*. Vide Not. CCLX.
c Ita MS. Germ. Edd. decreto.
d Sic emendavimus ex MS. codice Germ. Alii, *patiuntur*.
e Hunc versum addidimus ex MS. cod. Germ. Ante erat, *liber egit; quia*.

AN. 403.

* pro aperimento.

Vestibus, ut rigidis, aut ad vestigia sutis,
*Corporis omne sacrum casto velatur * operto.*
Scilicet ut divini operis reverentia tectis
Corporibus maneat, nec pœna dæmon in ipsa
Qua cruciatur ovet, nudis prodendo pudorem
Artubus, illæso gravius torquetur honesto,
Recta licet versis sedeant cum tegmina membris:
Mira hæc sunt, & magna: quis abnegat? & tamen usu
Nota magis, minus auditu miranda videntur,
Quamlibet & visu reverenda, & grandia facto.
Ergo minuta mei simul & nova facta Patroni
Auscultate, precor, Dominus quæ Christus in illo
Multimoda virtute gerit, quibus omnibus unam
Confirmare fidem nobis studet; ut per aperta
Arcanum documenta Deum videamus adesse,
Resque hominum & mentes studio curare paterno
Cœlestem Dominum, qui condidit omnia verbo.
Det mihi prima meus narrandi exordia frater
Theridius: nam quod potiusve priusve canendum
Suscipiam Felicis opus, quam quod mihi tectis
Ipse meis quibus est, idem Dominædius egit?
Ex illa modo nocte diem cadit annus in istam.
Nostris cum morem [a] quo jejunare solemus
Ante diem, & sero libatis vespere sacris,
Quisque suas remeare domos. Tunc ergo solutis
Cœtibus a templo Domini, postquam data fessis
Corporibus requies sumta dape, cœpimus [b] hymnis
Exsultare Deo, & Psalmis producere noctem.
Interea meus iste choro digressus amico,
Ut spirante foris aura depelleret æstum,
Quem fumosa dabat ceratis cella papyris,
Porticus angusti qua tenditur agmine tecti.
Nocte licet nullo via lumine cæca lateret,
Hic tamen intrepido per cognita limina passu,
Heu! (nam vicini incautus discriminis) ibat.
Comminus in medio tecti cameram inter humumque
Nutabat solitus [c] lychnum suspendere funis,
Innectens trijugum supremo flamine ferrum,
Quo vitreæ inseritur penetrabilis ansa lucernæ,
Auritusque calix tribus undique figitur uncis.
Funditus albet aqua, super undam flavet olivo.
Stat liquor in [d] liquidis, subjecto lubricus humor
Fonte natat, neque juncta coit mixtura fluoris.
Et mirum, quod pingue natat; neque densa solutum
Rumpit materies elementum, sed leve crassum
Sustinet, ut solido dilutior unda fluento,
Subsistensque oleo, liquidis aqua fundamentum est.
Tantaque confusis intus discordia succis
Lucet, ut admistos videas distare liquores,
Communique sinu calicis discrimine claro
Quæque sui laticis [e] servet natura colorem.
Mergitur in medio plumbum tripes, & cavus illo
Exstat apex uncti stipatus fomite lini.
Stuppa madens liquidum tenui face concipit ignem,
Et circumfusum spatio stagnantis olivi,
In vitreis exile vadis funale coruscat,

V. N. CCLXII.

a Ita restitutum ex MS. Germ. Ante erat, *ut* contra legem metri.
b MS. Germ. cum editis tribus, *hymnos*.
c Sic emendavimus ex MS. codice Germ. faventibus Latinio & Ducæo. In editis. *lignum*, male. Vide Not. CCLXII.
d MSS. Germ. *in liquida*.
e MS. Germanensis codex, *servat*.

Et tremulo vibrans a vertice lumen acutum, AN. 403.
Leniter umbrosam jacit in penetralia lucem,
Et placido densas aperit splendore tenebras.
Hoc tamen emensa fuerat jam nocte remotum;
Productas quoniam pueris vigilantibus horas,
Consumto bibulam defecerat unguine lumen.
Sed puer, exstincto abstulerat qui lumine lychnum,
Quem dependendo funem laxarat, eumdem
Neglexit solito adductum restringere nodo.
Laxior hinc humili fluitabat linea tractu,
Gratæ lucis inops, & cœci plena pericli.
Nam laquei summum dentata minantibus uncis
Armabatur, & his male tunc fuit obvia fratri,
Pene male, at nutu Christi bene, qui bene vertit
Feralem nobis memoranda in gaudia casum.
Ergo (videte manum Christi) male pendulus ille
Per tenebras, solito funis submissior infra
Aeris assuetum spatium pendebat; & inde
E capitis regione pari libramine factus,
Ut * status hujus erat, secaram, heu! cuspide trina * id est, flatura.
Excepit faciem venientis, & induit unco V. N. CCLXIII.
Occurrens oculum, teneroque per intima lapsus
Mucro subit cilio; qua vix solet arte medendi
Cauta manus levem trepido moderamine molem
Ducere, palpebramque levi suffundere tractu.
Percussus subito tam duri verberis ictu,
Exclamat, trepidasque manus turbatus ad ipsum
Fert oculum; & pariter clausum cum lumine ferrum
Continet, ut reprimat, vel si cadat, ut labentem
Excipiat globulum, qui luminis intima servans,
Intra folliculum teretem liquido interfuso
Sub vitrea nigri latet albus imagine * pupi, * id est, pupilla.
Hic veluti radix oculum subeunte medulla
Fulcit, & humecto venarum fomite pascit,
Dum parili fontes oculorum sidere constant.
At si forte gravi morbo disrupta, vel ictu
Heu! male dissiliat membrana fluentis ocelli,
Prosilit iste globus, succoque relictus alente
Deserit aridulam vacuata luce lacunam.
Interea puer excussus clamore dolentis
Accurrit, stratum somno fugiente relinquens,
Accensamque manu prætendit ad ora lucernam.
Clauserat hic manibus vultus, & fronte supina
Contigero * similis juveni spectabat in altum, V. N.
Ut daret immotum librato corpore funem, CCLXIV.
Vulneris arbitrio trepidantia membra gubernans,
Dum timet adverso vulnus didacere motu,
Captivique oculi ex uno, quo liber agebat,
Lumine discrimen sociali parte cavebat,
Nec tamen audebat ducendum attingere ferrum,
Ne simul hærentem ductu mucronis & orbem
Extraheret, neque jam poterat sub lumine fixi
Ferre moram teli, sed desperante medelam
Ex ope mortali, divina mox ope Felix
Imploratus adest, quem tanto in vulnere pendens
Advocat, & tali depromit voce querelam:
Hei mihi! quanta meos urgent peccata labores;
Qui tantam merui plagam Felice patrono,
Vicinoque simul, Felicis & insuper ipso
Natali miser excipere? Heu! magno reus ingens
Crimine, quem tunc pœna ferit, cum solvere suevit.

AN. 403.

Sancte, precor, succurre tuo: scio proximus adstas,
a *Et de contigua missis* [a] *huc auribus æde*
Audisti, Felix, fletum infelicis alumni;
Sive modo excelso lateri conjunctus adhæres
Ante thronum magni Regis Confessor, amicus,
Pauperis hanc venerande tui trans nubila vocem
Accipis aure Dei, neque temnis, sed petis illic
Quam mihi deportes Christo miserante salutem.
Ergo veni, Felix, animæque perenne Patronus,
Nunc pro corporeo medicus mihi curre periclo.
Curre precor, sanctasque manus oppone minanti
Lapsum oculo, & fixum quod conspicis erue ferrum,
Quod propria revocare manu non audeo, ne me
* V. carm 32. v. 64. & ep. 43. n. 4. *Lumine* * *despoliem, dum conor solvere telo.*
Sic etenim penitus mihi sentio fulmen adactum
Inserto sub operta oculi penetralia clavo,
Ut tantum divina manus, quæ condidit ipsos
In nobis oculos, quæ te quoque dextra potentem
[illegible] *Saufera virtute dedit, qua dæmonas atros*
Excruciando domas, qua corporis omne caduci
Pellere tormentum potes alto nomine Christi,
Omnipotente potens Domino quo præsule nunc me
Suscipe sanandum; nec te mea crimina vincant,
Sed magis a te victa cadant. Nam dignior isto
Vulnere sum, fateor, placidi quam munere Christi:
Sed Domini ipsius verbum factumque memento,
Qui peccatoris vitam moriendo redemit.
Justitiæ si jure velit decernere mecum,
Non sum uno tantum, sed lumine dignus utroque
Multari, ut talis facie sim, qualis & intus
Corde tenebroso, de quo male visibus utor
Corporeis, cæcus justis oculatus iniquis,
Et peccatorem luscum fateor decet esse,
b *(* [b] *Si deceat talem esse tuum. Quocumque ligatus*
Crimine sit dignus venia, jam si tuus esse
Cœperit:) ut dudum cœpi pars esse tuorum,
Quos ego non patriæ telluris amore secutus,
Sed desiderio, quo me tibi Sancte dicarem,
Per maris & terræ contemta pericula veni;
Exemploque boni, cognatæ vincula terræ,
Ut tibi servirem, rupi, consortibus illis
Cum quibus & me jacto tuum; quod & hac ope monstra,
Ne perdam tanto confixum vulnere lumen.
Da, precor, indigno famulo tam nobile munus
In laudem Domini: præsta hoc insigne diei
Sancte tuo, ut, confessa tibi quem gloria Christi
Luminis æterni natalem in secula fecit,
c *Hunc habeam natalem oculi (* [c] *pariterque celebrem*
Felicem & lumen mihi de Felice receptum.
Talia dum plorat simplex, manus ecce beati
Prospera mox Felicis adest,) dubiamque timentis
Aspirans tacite firmat mentemque manumque,
Ne timeat tuto ausurus producere ferrum.
Vix hoc conatus fuit, & quasi lubricus uncus
Ex oculo cadit absque oculo; tantum unda secuta
Evomuit lacrymis, quem suppuraverat, æstum.
Mox oculus tanti purgatus nocte pericli,
Tam puro enituit speculo, quam nunc quoque sanus

a Ita MS. Germ. tum edd. tribus. Editi codices duo, *hunc*.
b Hi duo versus additi sunt ex MS. codice Germanensi.
c Tres hosce versus supplevit MS. Germanensis codex.

Cer-

Cernitur æterni collucens munere Christi. AN. 403.
Et puto plus hodie solito niteat, quia lumen
Addidit ipse dies qui reddidit. Ergo fideles
Cernite nunc animis tanti discriminis instar,
Et pariter tanti perpendite muneris actum.
Vir jam maturo gravis ævo, & corpore celsus,
Staminis uncino quasi piscis inhæserat hamo;
Et vice suspensus lychni pendebat aperto
Sed non sponte oculo, quem diducebat inuncans
Subfixo clavus cilio, neque vulnus agebat,
Divina prohibente manu, quæ fecerat illic
Innocuamque aciem ferri, simul & leve pondus;
Qua pituita gravis, pilus intolerabilis, & qua
*Nec minimæ perferre atomum * duramus arenæ,* * Virgil. lib. 8
Hac grave & incurvo, quis credat? acumine ferrum,
Insuper & lychno concretis sordibus uncto
Fixum, impune diu tenuem pressisse metallo
Pupillam, & nullo temeratum vulnere visum.
Quæ tam subtilis digitis manus, aut opis arte,
Quæ se tam tenui potuit discrimine junctis
Inserere; & medio palpebræ oculique subactum,
Inter utramque viam fragili per utrumque meatu
Illæso penetrans oculo, suspendere ferrum,
Quod solidi crasso totum complebat opertu
Orbem oculi, figens atie, nec vulnere lædens;
Quæ manus hoc potuit, nisi quæ manus omnia fecit?
Spiritus ille Dei penetrator ubique per omnes
Naturas rerum, tenui subtilior omni,
Perdita cæcatis qui lumina reddidit, & qui
Ex utero cæcum nova lumina fecit habere, Johan. 9.
Vultum imperfecti natura corporis implens
Arte Creatoris, qua totum perficit orbem;
Filius ille Dei, manus & Sapientia Patris,
Omniparens rerum fons: & constantia Christus.
Ipse illum quondam non pleno matris in alvo
Finxerat, ut post hac homo factus & ipse Creator
Hoc quoque divinis opus admirabile signis
Adderet, ut vacuos expleret visibus orbes.
Denique humi sputum limum facit, unde negatos
Nascenti obtutus credenti reddat alumno:
*Materiaque * eadem defecta in parte perornat* * V. carm. 15. v. 334.
Semiperactum hominem, qua toto corpore finxit;
Ut seipsum nostra venisse in carne probaret,
Qui cum Patre Deo communis imaginis ore
Compositum limo, & flatu formaverat Adam.
Ipse opifex, lux nostra, Deus, Felicis amici
Natalem tanta voluit decorare medela;
Ut Confessoris meritum sublime potenti
Munere monstraret, non ut cumularet honorem
Martyris hoc opere, ingentes cui contulit olim
Nobilibus titulis benedicto nomine palmas,
Quas indefessis in eo virtutibus omni
Tempore continuat Domini clementia Christi.
Sed nobis voluit specialem tempore in isto
Lætitiam donare Deus, propriique patroni
Tale aliquod propriis operans signum dare servis,
Quo nos siderei proprios Felicis alumnos
Proderet, ut merito illius curaque doceret
Vivere, quo nostram servans custode salutem,
Sæpius infestum nocturnis casibus hostem
A nostris pariter membris & mentibus arcet.
Denique jam nostri gaudemus honore pericli,

Cer-

AN. 403.

Cernentesque pari splendentem lumina visu,
Quem pene amisso deformem vidimus uno,
Lætamur [a] *sacti hoc* * *sospite fratre medullis,*
Quem tanto [b] *nobis donavit munere Christus.*
Jure oculis hunc æquo meis; in lumine cujus
Felicis manus in Christo mea gloria fulget.
O felix casus, bona vulnera, dulce periclum,
Per quod cognovi me curam Martyris esse.
Tanti namque fuit lumen mihi pene perisse,
Ut modo Felicis de [c] *lumine lumen haberem.*

* V. N. CCLXV.

POEMA XXIII. [a]

De Naufragio Martiniani scribit ad Cytherium, quem laudat quod filium suum Sulpicio Severo instituendum tradiderit.

[a] Alias XIII quod autem 21. ætat. anno 18.

* Scriptum f. anno 400.

MEROPIUS [d] PAULINUS CYTHERIO
fratri in Christo salutem.

MARTINIANUM *spiritum featrem mihi,*
Unaque germanum fide,
Quem tu disertis prosecutus litteris
Ad nos venire, miseras [e].
Nunc vix salutis compotem factum suæ
Scriptis inanem perditis,
Sed caritatis induem plenum tuæ
Ut os tuum suscepimus.
Et veriorem litteris epistolam
De corde signatam tuo.
Cum te referret spiritali littera;
Et mente & aure legimus.
Tunc ambo nexi ad invicem * *dextras damus*
In osculo pacis sacræ,
Et immolamus hostiam laudis Deo,
Gratesque Christo reddimus.
Quo liberante, nostra sospes e mari
Intrarat hospes limina:
Nam dira passus, & tamen miracula
Expertus in periculis.
Patria profectus cognita causa tibi
Iter pedestre legerat:
Sed longa secum spatia terrarum putans;
Vetuit viæ sententiam,
Et otiosam fluctuandi nauseam
Pedum labori prætulit.
Narbone solvit per trucem ponti viam
Fragili carinæ credulus.
Hinc ille gressu vir piger versa vice
Fit navigandi pœnitens.
Jamque ut profectus continenti littorum
In alta processit freta,
Jam nocte densa, sed sereno lucida
Ridente tranquillo maris,
Cum sola cursus ordinarent siderea
Absente tunc luna polo;

* V. N. CCLXVI.

[a] MSS. codices Belgic. & Germ. cum editis tribus, *vellis hoc hospite*. Vulgata lectio concinnior & verior visa est. Vide Not. CCLXII

[b] Sic MS. Germ. & edd. Grin. & Poelm. optime. Ceteri codices, *Quem tanto ille bonis*.

[c] Manuscriptus Germanensis codex, *munere*. Utraque lectio bona.

[d] Ita MS. Reg. In editis deest, MEROPIUS.

[e] Ed. Schot. *jusseras*.

Na-

*Navem repente * temporis longo putrem* AN. 403. *V.v.245. & carm. 32. v. 12.
Usus vehendi deserit,
Laterumque laxis solvitur compagibus,
Undasque rimis accipit.
Cunctis soporem suaserat tranquillitas,
Tantum gubernator vigil
*Labente * blandis classe securus vadis* *Virgil. 8. Æneid.* * V.N.261.
Iter secabat spumeum,
Et fortiores provehendis cursibus
Auras vocabat sibilo.
Interea navis altius decrescere
Crescente pletura sui,
Tabulisque sese latius laxantibus
Incurrit unda largior;
Quibusque nulli de salo fluctus erant
In nave fluctus nascitur,
Et dormientum membra jam subterluens
Udo rigore suscitat.
Ut sensit unus, mox & alter, omnibus
Formido somnum discutit.
Timent pavore mortis, & causas adhuc
Timoris ignorant sui.
Qua miseri fugiant pelagus infestum via?
Merguntur in navi sua.
Si concitata fervéant ventis freta,
Navi teneretur salus;
Intra carinæ viscera infuso mari,
Quo vita captetur loco?
Quis portus illis, queis & in navi mare est,
Quod intus pressos enecat?
Sed aura, portus, & salus cunctis Deus
Manum paternam porrigit,
Et inter alta medii dorsa gurgitis,
Pietatis expandit sinum,
Quo abrupta mortis incidentes excipit,
Et in vado vitæ locat.
Scapham sequacem quadriremis machinæ
Ad hanc opem paraverat:
Ut quos ab illa † plebe navigantium † id est, nautæ.
*Servare * legisset Deus,* * id est, elegisset.
Susciperet illa, quæ dehiscentem mari
Classem adnatabat comminus.
Hanc ipse navis rector, & cum littore
In alta primo solveret,
Novatianus ille, discissam fidem
In corde portans naufrago,
Homo mortis, & apta morti cogitans
De more suo voluit,
Ut esset onerum portio, in navem suam
Properat statim conscendere;
Et cum periclo stringeretur ultimo,
Molitus est expellere,
Ut fune rupto quo cohærebat rati,
Dimitteretur æquori.
Sed plurimorum voce victus obvia,
Ab utroque mansit irritus,
Quia prævalebat omnium sententia
Autore Christo fortior,
*Ut mox salubri * barca perfugio foret* * V.N.268.
Puppi superstes obrutæ.
Insitata naufragii facies erat,
Mors navis, & pax æquoris.

Foris

AN. 403.

Foris sedebat in freto tranquillitas,
In nave tempestas erat.
Non saxa classem, non procella fregerat:
Sed his vetustas fortior
Clavante ferro firma ligni * robora
Ævo terente solverat.
Cœlum serenis enitebat [a] vultibus,
Astris renidebat mare.
Verum quid illis læta ventorum simul
Pelagique præstabat quies,
Quos deserebat in profundo marmoris
Vectura dilapsæ ratis?
Bibit unda navem, navis undam combibit,
Sorbentur, & sorbent aquæ.
Inebriati navitæ potu salis,
Tristi necantur crapula.
Ridebat aliis mitis unda navibus,
Unique sæviebat rati.
Sed in periclo plurimorum cernere est
Cœlestis actum examinis.
Commune cunctos una quos navis vehit
Periculum mortis manet;
Et ecce variis dividuntur casibus,
Ad mortem & ad vitam dati.
Quod ne putetur forte permixtim bonis
Simul tributum vel malis,
Constat perisse Christianum neminem,
Et interisse perfidos.
Namque aut maligno corde Judæus perit,
Reus aut superbi schismatis.
Quemcumque Christi recta signavit fides,
Hunc vita cognovit suum.
Tamen fuere Christianis additi,
Necdum hoc sacrati nomine,
Quos de profundo juncta servavit fuga,
Quia Christianis hæserant.
Nam cum infideli * plebe navigantium
Nullus fidelis mersus est.
Ut clara magni veritas mysterii
Ostendit in paucis Deus,
Quod fine mundi dividendis gentibus
Discrimen in cunctos erit,
Cum prænotatos ora vexillo Crucis
Transibit ultor Angelus.
Sic nave in illa nemo morti traditus,
Qui veritate præditus.
Vixere juncti Christianis impii,
Vincente noctem lumine.
Nam Christianos aggregare mortuis,
Virtute [b] cassa mors fuit.
Quia fronte signum Christianis emicat,
Quo mors subacta corruit.
Navarchus ipse perditæ princeps ratis
Pereuntibus primus fuit.
Namque ante pelago quam periret naufragus,
Jam mente naufragaverat.
Bis mersus ille, quem carina fluctibus
Demersit, error inferis.
Potuisset ille se periclo abrumpere,

*id est, quercus.

*id est, numero. Vide v. 74. & carm. 10. v. 71.

Apoc. 7. 2. & 3.

b V. N. 269.

a MS. Regius codex cum editis quinque, nubibus.
b MS. codex Regius & ed. Schot. in marg. Mors cassa virtutis fuit. Vide Not. 269.

Sed

Sed debitum morti caput
Captiva dignis mens avari vinculis
Adstrinxit in finem ligans.
Nam ne superstes navis & mercis foret,
Necem saluti prætulit.
Martinianum jam supremo flamine
Mergentibus mixtum viris
Tumultuantis excitat turbæ sonus,
Somnoque mortis excitat.
Qui tunc remoto fessus in proræ sinu, &
Securus innocentia,
Jonas ut olim ventre navis abditus
*Somnos * anhelabat graves.* * V. N.270
Sed excitatus a luctuosis undique a
Pereuntium clamoribus,
Pedibusque turbæ membra quassus omnia,
Duro cubili prosilit.
Plerisque mersis intus in navis utero,
Laterum per oras, qua solent,
Ut vela tollant, sive contis subrigant,
Nautæ expediti currere,
Tabulis adhuc supernatabat extimis
Operta navis gurgite,
Viam salutis hac via rimantibus
Martinianus jungitur,
Et agente Christo de globo mortis fugax
Comes fit evadentibus,
Seseque saltu mittit in cymbam procul,
Quæ plurimis portus fuit.
Et pene morti derelictus hæserat,
Cum classe mergendus mari,
Nisi Christus illum ceu manu prensum sua
Rapuisset e mortis lacu. "Gen. 39.12
"*Sicut recussis fugit olim vestibus*
"*Joseph furentem feminam,*
"*Sic hic relictis omnibus nudus, fuga*
"*Evasit infidam ratem.*
"*Et sicut olim jussa * Jonam obvio* "* V. carm.
"*Excepit ore bellua,* "23. v. 193.
"*Et biulca late lubricum per guttura;* "Jon. 2. 1.
"*Transmisit in ventrem suum,*
"*Incolume corpus dente suspenso vorans,*
"*Et quem vorabat non edens:*
"*Sic hunc ab alta nave in undas cernuum*
Suscepit occurrens scapha,
Tutoque b vexit fida per noctem sinu, b
Donec referret portui.
Sed mentione magni vatis edita,
In quo pii mysterii
Imago mortem triduani funeris Matth. 12.40
Reduci salute prætulit,
Paucis reflexo carminis vestigio
Recurrere ad Jonam libet.

a Ita emendavimus ex editione Schot. in marg. monente Heinsio in Notis ad Prudentium, ubi eodem sensu *ejulatus flebiles*. Sic & Paulinus noster carm. 14. v. 26. *tristi clamore*.

b Sic emendavimus cum J. F. Gronovio in Observat. Ecclesiast. c. 10. satis enim liquidum est ita scripsisse Paulinum. V. epist. 4. n. 4. *tuto excipe sinu*; & ep. 16. ad Jovium n. 1. *tutissimis finibus exceperas*.

AN. 403. *Commenta Domini mira: mersus æquore*
Jon. 2. 1 *Intactus undis fluctuat.*
Vivit voratus, quique glutivit, manet
Vivente jejunus cibo.
Et præda cum sit, esca non est belluæ,
Domoque ventris utitur.
O digna sancto claustra fugitivo Dei!
Capitur mari, quo fugerat,
Altumque vastæ missus in ventrem feræ,
Jon. 2, 3. & *Vivo tenetur carcere.*
15 c. 2 v. 2 *De nave jactus perit, & undis navigat,*
Exsul soli, & hospes sali;
Spatiatur antro belluini corporis
Captivus, & liber reus.
c. 2. v. 15. *Nam liber undis, intra mare a & exter maris,*
Natat in natante bellua,
a *Claususque quamquam corpore exit ad Deum*
* V. v. 501. *Volans Propheta spiritu.*
& Not. 371. *Corpus tenetur corpore, at mentis fugam*
c. 2. v. 3. *Terrena vincla non tenent.*
Inclusus alvo carcerem rumpit prece,
Auresque pertingit Dei;
Orationi liber, & vinctus fugæ
Fide sua sese arguit.
Nam qui putarat per mare evadi Deum,
Et nave celari Deo,
Nunc iste & intra belluam mersam mari
c. 1. v. 3. *Adesse credat arbitrum.*
Jam me referre flexilis verbi pedem
Oportet ad Jonam meum,
v. 7. & 8. *Quem more ceti cymba suscepit capax,*
Uteroque conclusum suo
Vexit trementem frigore & formidine,
Salvumque terra reddidit.
*Mirum renarrat, se per illud * temporis,*
Cum puppe præceps ardua
Saliens in illam decidisset naunculam
*. V. v. 37. *Eoque venisset loci,*
Quo cymba multam duxerat rimis aquam
Olente sentinæ lacu,
Statim fovente frigidos artus Deo,
Quiete sopitum sacra.
Nudumque & udum, fugere quæ somnus solet,
Dormisse lecto mollius.
Spatioque toto quo relatus littori est,
Somno fuisse deditum,
Nec aqua excitatum qua madebat, nec gelu
Quod nuditate traxerat:
Licet esset anni tempus autumnus tepens,
Sed naufragis hiems erat,
Quos perditorum dura damna tegminum,
Gelidusque quassabat tremor.
Aliud stupendum, quo fidelem gratiam
Martiniani colligas,
Dilecte frater accipe, & lauda Deum,
Sanctumque fratrem amplectere:
b *Ut adlabentem portui sensit ratem,*
Stridente arena littoris,
Abeunte somno fit sui tandem memor,
Recipitque sese, b expergitur,

a Addidimus & ex editione Schot. ut constaret versus, & ita legendum monet Barthius. Vide Not. 272. V. v. 34.
b Ita emendatum ex MS. codice Regio. Ante erat, *expergitur*.

Et

AN. 403.

Et adjacentes pectori tangit suo
Epistolas Apostoli.
Hunc in pavore codicem, sed nesciens,
Rebus relictis sumserat.
Vel ille codex spiritu vivens sacro
Non sentienti adhæserat.
Metire quæso, quis nisi Christus suo
Dedit hunc ministro præsulem?
Testatur iste nec cogitatum sibi
Illo pericli tempore,
Ut implicatam sarcinis membranulam
Meminisset illinc tollere.
Quod si subisset in metu mentem suam,
Non & vacasset quærere.
Sed in suarum litterarum corpore
*Paulus * magister adfuit,* * V. ep. 30. n. 5.
Amansque puro corde lectorem sui.
De mortis abduxit manu:
Iterum eximendos e maris fundo viros
Largitus est Paulo Deus.
Quæ quondam in ipso navigante Apostolo
Fuit potestas gratiæ,
*Hæc nunc per ejus * suffragata litteras* *Vide eamdem hic carmen 32. v. 616. V. N. CCCLXI.
Martiniano, & ceteris,
Qui Christianis tunc cohæserunt fuga,
Discrimen a discrimine
Tutum paravit, ut fideles impiis
Discriminarat naufragos.
Ergo ut biremis applicata littori
Exposuit humentes viros,
Vitam tenentes, & requirentes simul,
Opem saluti flagitant,
Ne sæviori fluctibus terræ dati
Algu perirent & fame.
Sed propter inde posita Gallorum solo * id est, prope
Massilia Grajum filia, * V. carm. 16 v. 168.
Alumna sanctæ civitas Ecclesiæ,
Pandebat humanos sinus.
Urbem hanc petentes naufragi casum indicant. a
Ali, tegique postulant.
*Martinianum suscipit * fraternitas,* * ἀδελφότης V. N. CCLXXII.
Tectoque apricat & cibo.
Sed copiosa caritate pauperes
Stipem pusillam commodant.
*Exigua * largus pensat affectus data:* * V. N. CCLXXIII
Orando ditant hospitem,
Et spiritali divitem viatico
Cum pace dimittunt sua.
Caligis tamen iste vilibus donatus est,
Ne nautico erraret pede,
Qui maluisset confoveri excalceus,
Quam calceari frigidus.
Sed ire terra, quamlibet passus mare;
*Nudi * pudore respuit,* * V. v. 34.
Reputans & illud, ne putaretur lucri
Amore nudum fingere,
Si veste Teucer pannea pervaderet
Castella, vicos, oppida,

a MS. codex Regius cum editis quinque, *naufragii*. Duc. Forte legendum *naufragi*, loco *naufragii*; ut ante dixit, *Discriminarat naufragos*.

AN. 403.

Qualia vagari per mare & terras solent
*Avara * mendicabula,*
*V.N. 274.
Qui dejerando, monachos se vel naufragos,
*Nomen * casumque venditant.*
*lic. poet. V. 9. 494.
Verum iste noster Christianus, quamlibet
Et naufragus vere foret,
Similis putari præcavens fallentibus,
Aliosque falli non volens,
Non vult viatoris sine re nomen novum
Acquirat impostor sibi;
*Mavultque vitæ ferre * jactum navigans,*
* id est, jacturam.
Quam frontis æstum inambulans.
Panno ergo sordens, calceamento nitens,
Fluitare rursus eligit,
*Repetitque a portus, & * terræ tuto viæ*
* f lic. poetic.
Prævertit † intutum maris;
† id est Prævenit. V. ep. 13. n. 19.
Ut nave tectus usque voti littora,
Velut expeditus navita,
De nuditatis nauticæ consortio
Nudi pudorem evaderet.
Favens fideli rex Deus constantiæ,
Prosequitur audacem fidem,
Vicesque mutans, dura succedentibus
Adversa pensat prosperis,
*Solidoque navem paginatam * robore*
* Vide v. 109 & Var. Lect.
Ad pervehendum præparat;
Pacem procellis imperat, nubes fugat;
Cursumque in aura dirigit:
Tali quiete temperans cœlum & mare,
Ne pace cursus hæreat,
Periculosa nec ratem flatu gravi
Perurgeat velocitas.
Sic iste Christo blandiente molliter
Emensus asperum mare,
*Longinquiorem * portum ab urbe adlabitur,*
*V. carm. 18. v. 203.
*Cui * Centumcellas nomen est;*
*V. N. 275.
Ac inde navi promovendus longius,
*Intraret ut * portum phari.*
* V. ep. 49 n. 8.
Vix iste credens se potitum littore
Telluris optatæ sibi;
Navi relicta lætus insultat solum;
Romamque festinat pedes:
Illic amica tecta fratrum, civium,
Optatus hospes invenit:
Respirat animo, conquiescit corpore;
Dat accipitque gaudia,
Patria fruentes invicem reddunt sibi;
Deo fatentur gratias.
Martinianus mœsta gaudens indicat,
Tolerata narrans fratribus.
Lacrymas in ipsis gratulationibus
Miscent refuso pectore.
*Theridius * aberat inde tunc mecum meus,*
* V. ep. 16. n. 1. & ep. 27. n. 1.
Vir, munus a Christo mihi,
Vir pacis, & vir legis, & vir gratiæ,
Requies, voluptas, mens mea:
*Hujus * cohospes mente Paulinus pia*
* V. carm. 24. v. 438.
In Urbe servabat domum:
Martinianum hic veste nudat naufraga,
Et veste cooperit sua.

a Ed. Schot. *portum, & terra.*

Do-

Donumque tunicæ, qua sodalem ornaverat, AN. 403.
Geminat cucullæ munere.
Largitor ipse tunc vicissim, ut naufragus,
In veste mansit unica.
Post hæc & ad nos pergere incœptat viam,
Qua sternit aggerem silex,
*Cui * munitor Appius nomen dedit,* * lic. poet. V. v. 332.
Terit terentem tramitem,
Qui veste trita navigator venerat,
*Pedes viator * exterit..* * id est, novis.
Sed ne vel ista penitus immunis via
Solitis vacaret casibus,
Impune pigram non tulit sententiam,
Qua tendere ingressu piget.
Ab urbe Capua, quæ loco sedis meæ
Bis dena distat millia,
Nanctus vacantem sarcina mulum (ut solent
Jumenta revocari domum).
*Parvo * breve per iter ære conductum sedet;* *Vide eamdem lic. carm. 10. v. 28.
Medioque mox spatio viæ
Muli pavore sessor excussus procul
Vectore subducto cadit.
In ora lapsus, ora non lædit sua;
In saxa fusus, & rubos,
Nec sente vultum, nec lapide artus contudit,
Felicis exceptus manu;
Qui jam propinquantem ædibus fratrem suis,
Non passus occursu mali,
Suis periclum in finibus capessere,
Hostem removit invidum,
Et hunc fidelis compotem voti, suis
Confessor induxit locis.
Nostrisque juxta sedibus gratum intulit
Felix patronus hospitem.
Patriam hic rogatus indicat, casus refert,
De te beata nuntiat:
Referensque paucos de tuis scriptis logos, λόγους, id est, sermones.
Quasi labra melle asperserit;
Sic de favorum mihi tuorum guttulis
Dulcissimum gustum offerens,
Magis coegit, quas aventi non dabat,
Desiderari litteras.
Sed cum ipse causa litterarum venerit,
Et litteras vidi tuas,
Non atramento calami, sed mentis stilo
In fratre præscriptas bono;
Ignotus ante, mox ut esse cognitus
Cœpit, fit & carissimus.
Ab intus ejus emicabat gratia,
Sermone mentis nuntio.
Bonus, inquit, omnis de bono profert bona,
Et arborem fructu vides:
Sic iste verbo suavis, & castus fide,
Et fronte honesta lucidus,
Dulci benignæ caritatis flumine
In nostra fluxit viscera.
Super hæc amicum merito se jactans tuum.
Quo plus amaretur dabat.
Nec enim ulla nocti & lumini concordia est;
Lupus nec agno congruit. Eccli. 13.21.
Hinc & Propheta, Sicut (inquit) alites Eccli. 27.10.
*Pares * in unum convolant,* * V. N. CCLXXVI.

Sic

AN 403.

Sic ſemper apta qualitate moribus
Juſtitia concurrit bonis.
Martinianum ſic tibi longe parem
Germana mens contexuit,
Speculumque mentis & fidei inſtar tuæ
Eſt talium dilectio.
Benedictus autor fonſque ſanctorum Deus, 1. Cor. 1. 27
Non ſtulta jam tantum, neque
Infirma mundi defluentis eligit, Job 12. 32.
Ut alta mundi deſtruat:
Sed ut ipſe dixit, cuncta jam ſurſum trahens;
Et alta mundi vendicat.
Quoniam ipſe fecit & puſillum & maximum,
Utroſque jungit gratia,
Et quos Creator opere in uno condidit,
Hos recreat uno munere.
Communis omnes clauſit infidelitas,
Medeatur ut cunctis fides.
Ut fiat omnis ſubditus mundus Deo,
Omniſque lingua & dignitas
Super omne Jeſum nomen unum in gloria Philip. 2. 10.
Regnare fateatur Patris.
Huic jam & potentes ſeculi curvant genu;
Dedunt que cervices Deo,
Regemque Chriſtum confitentur Principes,
Et ſceptra ſubmittunt cruci.
Coeunt in unum purpuræ & panni gregem,
Paſtore concordes Deo..
Commune regnum, ſanguis unus omnibus,
Summis & imis Chriſtus eſt,
Qui te decorum glorioſi ſeculi
Honore, litteris, domo,
Ditavit humili corde, ut æternam tibi
Conferret altitudinem;
Et ut coheres divitum cæleſtium,
Eſſes amator pauperum.
Beatus es nunc mente pauper, ſed ſpei
Dives, qua gaudent pauperes,
Qui defraudati lubricis mundi bonis,
Cæli fruentur gaudiis.
Hos inter alto in Abrahæ patris ſinu
*Secretum * ab igne divitum, &* *V. ep. 49. n. 6.
Refrigerantem roribus vitæ locum,
Deus † vivorum præparat. † lic. poet. V. v. 312.
Inſigne tantæ jam ſpei certum tibi
Magno coruſcat pignore,
*Plantata Domino in atrii * Hieruſalem,* *V. ep. 18. n. 5. & Var. Lect.
Tui propago germinis.
Namque ut fideli te patri componeret,
A te popoſcit filium,
In ſemine Iſac ſemen adſcribens tuum,
Ipſumque ut Iſac expetens,
Quem tu ᵃ Abramææ caritatis æmulus; a
Vivam dediſti victimam,
Deoque tradens jam peremiſti tibi,
Ut ſalvum habere firmius.
*Nunc iſte vobis * exter, & veſter manet,* *V. v. 225.
Terreſtris exſors ſeculi.
De matris alvo promtus ante, quam patrem
Matremque cognoſſet ſuam,

a MS. Reg. & edd. quinque, *Abramia*.

Bo-

Bonumve saperet, aut malum discerneret. AN. 403.
Beatus elegit bonum.
Et nunc in aula parvulus ludit Dei,
Et ore lactenti canit:
De ventre matris, & die prima mihi Psal. 70. 6.
Tu Christe protector meus.
Audistis & vos, quod beatis dicitur:
Potens erit semen tuum. Psal. 111. 2.
Habes & illud: Ventris a fructu tui Psal. 131. 11
In sedibus ponam meis.
Qui sermo David quamlibet Christum sonet,
In Christo & illis concinit,
Qui Christiani corporis collegio
In sede ponentur Dei.
Vobis & Annæ sternitur consortium
Infantis exemplo sacri.
Samuel & iste crevit in templo Dei,
Nunc agnus, & pastor dehinc.
Contexat illi sedulæ matris manus
Ephod staturæ congruum,
Quem spiritalis in Dei verbo sacris
Doctrina texat liciis.
Sitque in superna veste Reginæ aureis
Intextus ipse fimbriis,
Sanctumque Christo Nazaræus verticem
*Pastis * adornet crinibus,* * V.N. 277.
Animæque pulcrum crine virtutis caput
*Armetur * operosa fide.* * id est, *bonis operibus & fide.*
Nec hujus unquam desecans novacula
Ascendat in damnum comæ.
Et ut ille Samson vi capillorum potens
Virtute crinitus sacra,
Sternat leonem strangulatum fortibus
Orationum brachiis,
Dulcemque fructum nobilis victoriæ
Decerpat ore mortui.
Sed hoc ab exemplo monitus caveat sibi
Aliena adire fœdera.
Allophyla mulier est mihi lex carnea,
Blandis dolosa retibus.
Si lege mentis ista sit lex fortior,
In jura peccati trahet;
Malesuada verbis fraudis arte dulcibus,
Animum virilem effeminat;
Excæcat oculos mentis, & radit caput,
Spolians & exarmans fidem.
Hac parte Samson nolo sit noster puer:
Ne misceatur copulæ,
Quam consequatur protinus captivitas,
Infirmitas, & cæcitas.
Licet ille fortis postea receperit
Robur recretis crinibus,
Manuque ductus de mola ad ludibrium
Hostilis exsultantiæ,
In cæcitate corporis mente intuens
Vocarit ultorem Deum.
Et restituto mox capillis robore,
Prostravit a hostilem domum;
Cujus columnas fortior saxis manus

a Omnes codices, *Prostravit*, ex nova periodo. Sacchinus, Si conjungas superiori, lege *Prostraris*.

Ut

AN. 405.

Ut clausit amplexu gravi,
Collapsa fulcris tecta subductis humo
Cecidere in ipsum; sed tamen
Et morte in ipsa præpotens heros Dei
Hostes ruina miscuit;
Et gloriosa morte pensavit sibi
Vitæ subactæ dedecus,
Qui servus hoste gloriante vixerat,
Hoste obruto victor cadit.
Et plura moriens interemit millia,
Quam vivus interfecerat.
Imitetur istam filius noster volo
Sic morte mortem, ut permanens
In carne carnem vincat, & vivat Deo,
Peccata carnis opprimens.
Sed nolo carnis gaudiis, ut noxiæ
Dolis subactus feminæ
[a] V. N. 278.
Addicat animum, [a] postea fiat hostium
Virtute nudus gratiæ.
Samuel in ista parte sit, qua jugiter
Sanctus, neque accisus comam
Per tota vitæ tempora irrupto sacrum
Pertexat ævum flamine.
Et incboatam servitute infantiam
Usque ad senectam pensitet.
Occidat Amalech, & pie sævus Deo
Peccata carnis immolet,
Quibus peremtis interit quoque zabulus,
Invisus æternum Deo.
Saul in hoc deficiat & regnet David,
Pusillus altum destruat,
Ut non sit altus spiritu superbiæ,
Nec lividus zeli malo:
[b] * id est, humilitatem cordis. V. carm. 15. v. 318.
*Sed * humile [b] cordis, celsa virtutum gerens,*
Ascendat in regni thronum,
Et illa Samson gesta, quæ priora sunt,
Sequatur ut restes novas,
Ceu fila rumpat, nec fidem prodat suam,
Ne perdat ignavus comam.
Crinitus operum viribus cœlestium,
Prætenta rumpet vincula,
Palos refiget; mille prosternet viros,
Una subactos dextera:
Quia nostra virtus, & caput Christus Deus,
Qui dextera & virtus Dei est;
Virtute cujus mille serpentem dolis
Nos appetentem vincimus,
* V. N. 279.
*Sit fortis anima mortificans * asinum suum,*
Pigri jumentum corporis,
Decoctus humor sobriis laboribus
Pallore vultum lividet,
Et tribulata carne victrix castitas
*W. N. 280.
*Consumat * ignes criminum.*
2. Cor. 4. 16. & 12. 10.
Exterior etenim noster ut corrumpitur
Terente continentia,
Tunc innovatur qui intus est victi potens
Infirmitate corporis.
Psal. 90. 7.
Tunc mille a latere, dena a dextris millia

[a] Ducæus emendandum putat, *præda*. At omnes codices *postea*. Vide N 278.
[b] Sic emendavimus ex MS. Regio & veteri Badiana editione: Ante erat, *humili corde*, violata lege metri.

Aren-

Arente maxilla cadent, AN. 403.
Si mala nostra salva fiat otio,
Quæ est usu edendi mobilis:
Quia succulenti corporis licentia
Retunditur jejuniis.
Et tunc triumphus, fonsque nobis nascitur
In arefactis ossibus.
Maxilla telure præliandi quæ dedit,
Dat æstuanti poculum,
Jejuna succi carnis ossa mortua
Sancto rigante spiritu.
Sed quæ ante sanctis in figuram gesta sunt,
Nobis in actum scripta sunt. 1. Cor. 10. 11.
Ut quod parentes gestitarunt corpore,
Nos actitemus spiritu.
Fluxere vetera, cuncta facta sunt nova,
Vacuavit umbram veritas. Apoc. 21. 4. & 5.
Adest salutis jam dies, hiems abit,
Et terra vernat floribus. Cant. 2. 11.
Audita jam vox turturis, tempus canit
Incisionis adfore.
Epulemur ergo vetere fermento sine
In veritatis azymis; 1. Cor. 5. 8.
Quia Pascha nostrum Christus immolatus est,
Intraque nos regnum Dei est.
Quare vetustis absoluti legibus,
Jam non in umbra degimus.
Quos nube legis, & statutorum jugo,
Quasi comarum sarcina
Christus levavit ipse Deus, ille & suis
Factus redemtis in caput.
Quo capite liberi super tetrum caput
Dracone victo incedimus. Psal. 90. 13.
Illos decebat impedimentum comæ,
Umbraculumque verticis,
Quibus tegebat corda velamen, sacra
Obnubilans mysteria.
At nos remoto litteræ velamine
In luce corporis sui
Enubilatam * veritatem cernimus, * V. ep. 23. n. 22.
Faciem revelati fide.
Puer ergo noster legis atque gratiæ
Alumnus, ex utroque sit
In spiritalem comparatus gloriam,
Ut a vetera promat & nova. a
Fortis pudicis actibus crines agat,
Ferrumque * damni nesciat,
Ut a machæra noxiorum dogmatum * id est, damnosum. V. v. 703. V. N. 281.
Conservet intactam fidem.
Sed rursus idem & Evangelico desuper
Mentem retectus lumine,
Ponat * capillos oneris & velaminis * id est, Deponat. V. carm. 14. v. 81.
Servus fidei, & liber fide.
Hunc lacte primo per prophetarum ubera
Lex pædagoga nutriat.
Hunc Angelorum pane dulcis gratia
Et melle de petra cibet.
Inebrietur * sobriante poculo
De fonte sancti Spiritus: Psal. 80. 17. * V. carm. 24. v. 106.

a Ita correximus ex MS. codice Regio & editis quinque, postulante metro. Ed. Rosv. veteri, mendose.

AN. 403.

Et ipse tu mox copulatus filiis
Ut palma florescas Deo.
Et ecce conjux in jugo Christi, tua,
Ut vitis exundat bona
*Domui, Deoque: * costa fortis hæc tibi*
Lateribus in domus tuæ,

Psal.127.3. * V.N.282.

Curas mariti sustinens, curans fidem,
Sancti corona conjugis,
In castitate liberos enutriens
Vitam novellantes Deo.
Hunc namque vestra vite fusum palmitem
Sic credo firmandum Deo,
Radicis ipse ramus ut radix suæ
Secum suam stirpem trahat.
Ut ille quondam providentia Dei
Distractus in servum puer,
*Ad arva * frugum missus est, ut & patrem*
Præiret & fratres suos,
Qui mox per orbem consecutura fame,
Patris altor & fratrum foret.
*Sic iste forsan in sacram * panis domum*
Vos antecessit filius;
Ut & parentes pascat & fratres suos
In istius mundi fame.

* id est, frugifera. V.v.674.

* Bethlehem.

Ubi terra tribulos parere nobis largior,
Eget bonorum frugibus:
Et hic spadoni venditus dici potest,
Qui castitatis servus est;
Et qui in Severi jus manumque est traditus
Spadonis ob regnum Dei,
Quo nutriente, roboratus in fidem,
Et charitatem masculam,
Irretientis seculi pompam illicem,
Ut impudentem feminam
Casto superbus respuit fastidio,
Nudaque vitavit fuga,
*Et * antevertit gaudiis letalibus*
Pœnas salutares pati.
Ut ille quondam, sic modo iste carcerem
Pro castitate perferat;

* id est, prævulis. V. v. 344.

Ut a juventa singulariter sedens,
Tacitaque seclusus domo,
Amet quietæ tecta solitudinis,
Spinis & aures sepiat.
Domibus ciborum præferat luctus domum,
Ut gaudium fletu ferat;
Seseque duris sponte nectat legibus,
Culpæ ut resolvat vinculis,
Patientiæque compedem imponat sibi,
Nec sede, nec sensu vagus.
Et tunc ab humili celsa promerebitur:
Quia qui superbos deprimit,
Humiles inaltat, dansque parvis gratiam,
Resistit arrogantibus.
Sic ille Joseph ante parvus factus est,
Ut magnus esset: & nisi
Servus fuisset, non fuisset in sui
Tellure servitii potens.
Ubi sustinuerat servitutem & carcerem,
Ibi regnum opesque nanctus est.
Sed sustinendo iniquitatis vincula,
Justitiæ cepit præmia.

Sit

Sit & hic probatus corporis custos sui,
Ut claustra teneat carceris.
Si vitia carnis strinxerit Christi metu,
*Quasi * vinculatis † praerit,* * V. ep. 50. n. 17. † Vide eamdem licent. v. 871.
Aliisque mundi carceri inclusis adhuc,
Et alligatis seculo,
Ut liber ipse; jamque commissus sibi,
Magister & custos erit.
Namque ille jure qui suam servaverit,
Aliorum habet custodiam;
Non ut tenebris permanere carceris,
Seu liberos vinctos velit:
Sed ut receptos doceat exemplo suo
Mundi catenis exui,
Et facile, propriis absolutus vinculis,
Solvi docebit crimine,
Bonusque mentis vir gubernator suæ,
*Et * Ecclesiæ navem reget.* * V. N. 239.
Nam quomodo ille præsidebit proximis,
Præesse qui nescit sibi?
Sed sermo lapsus decucurrit longius,
Revertar ad Joseph meum.
Castus beatæ flore vernet gratiæ,
*Ut * paradisi lilium:* * V. carm. 22. v. 103.
Ut corde puro cœlitis prudentiæ
Potum pudicus hauriat;
Responsa dubiis exserat mortalibus
Arcanus interpres Dei,
Et emicante gloria famæ bonæ
Notescat in Regis domo.
Placitusque Regi spiritu prudentiæ,
Sumatur in regni ducem:
Possessionis regiæ princeps eat,
Præfectus in magna domo,
Stolam sed iste byssinam & torquem aureum
Gerat, apta Christo insignia,
Textam supernæ gratiæ vestem induat,
Stolatus innocentia.
Contexta bysso vestis irruptam fidem
Signat valenti stamine,
Nam fila byssi fortiora & sparteis
Feruntur esse funibus.
Pro torque, collo caritatis aureæ
Prædulce circumdet jugum,
Quod suave Christo, nec molestum, pondere Matth. 11. 30.
Adstringit colla, non premit.
Hæc inter idem dona sumat, regii
Insigne juris, annulum,
Comtusque trino Trinitatis munere,
Curru vehatur regio.
Regalis etenim currus est Christi caro,
Corpusque sanctum Ecclesia,
Quo vehitur ipse millibus lætantium
*Agitator * Israel Deus.* Psal. 67. 18. * V. N. 28[illegible].
Imitare Christum: fac bonum, vita malum, Psal. 36. 27.
Cœli vitam in terris age.
Et ipse te Rex ponet in currum suum,
Regnique consortem dabit.
Et summa regni jura committet sui,
Pandetque thesauros suos.
Sed ante digna largietur pignora,
Ut regiis insignibus

AN. 405.

Ornatus altum Regis ascendas thronum,
Referesque regales penus,
Sapientiæ monile, gloriæ stolam,
Fideique gestans annulum.
Sed ut ille totam vir per Ægyptum potens
Fuit exter Ægypti solo;
Et iste, mundi viribus potentior,
Sit fortis Ægyptum super,
Ægyptiorum sed peregrinus domo
Sic mixtus, ut non mixtus sit,
Distetque sanctum, sede communi licet,
De gente non sancta genus,
[a] *Tantumque [a] in isto, tamquam in Ægypto situs,*
Sic demoretur seculo,
Alienus ut sit seculi negotiis
Cœlestis urbis incola.
In carne vivens, vita carnis exsulet,
In lege mentis ambulans,
Totamque regni crediti terram sibi
Peragret in Libris sacris.
Et sicut ille vir Dei Joseph pius
Memphiticos fines obit,
Et ampliatis horreis lætas opes
Fecunditatis congerens,
Exuberantum dives annorum bonis,
Jejuna pavit tempora:
Sic iste noster in sacratis Litteris
Perambulet regnum Dei.
Scriptura namque sancto flata Spiritu
Regni perennis mater est,
Et iste cura spiritali providens
Struat ampla mentis horrea,
Ut dilatato larga vitæ perpetis
Alimenta condat pectore;
Et cum vitali divitem substantia
Perfecerit terram suam,
Tunc tu ut fruaris filii potentia
Tamquam Israel ibis senex,
Et introibis lætus, accito simul
Cognationis agmine.
Pascetque natus in domo Regis tuam
* V.N. 284. *Partis * senectam panibus.*
† V. ep. 44. 11. 1. *Ut pullus aquilæ dicitur † repascere*
Cura parentes mutua,
Quos vis senectæ rursus implumes facit,
Nidoque pascendos refert:
Donec replumi vestiantur corpore,
Pennisque florescant novis.
Versi vicissim more naturæ novo
Sunt filiis pulli senes.
At cum veterno defæcata fecerit
Novos juventa præpetes,
[b] *Desueta [b] longo remigia pennarum senio*
Natis magistris inchoant,
Mixtique pullis convolant altoribus
Leni per auras impetu;
Liquidum sereno tractibus lentis iter
Secare sublimi juvat.

a MS. codex Regius cum editis quatuor, *Nam nunc in isto*. Edit. Schot. *Nam nunc*.
b Deest vox, *longo*, in editis Grin. & Poelm. Morbo incurabili medicinam facere non potui.

Pla-

Placideque sudum ventilantes aerem, AN. 403.
Alæ pares immobili
*Dum se sequuntur, & vicissim * præeunt,* V. v. 752.
Serto coronant circulo,
*Utroque regni * cœlitis mysteria* * V. N. 285.
Mutæ loquuntur alites,
*Sacrum potentis explicant * instar crucis* * id est, *exemplum*, seu *imaginem* V. carm. 18. v. 181. & N. 286.
Suspensa pennis corpora.
Volatus autem circumactus ambitu
Spondet laboris præmium.
*Sic iste * pullus gratiarum filius*
Vestræ salutis prævius, * V. N. 287.
Avium per alta commeantum nubila
Sit spiritalis æmulus.
Cornibus, & alis arduæ fultus crucis
Volet in coronam gloriæ.
Qui fonte proprio est derivatus, ut suam
Fons totus in venam fluat,
Vestrumque proni rivulum sequamini,
Ut [a] flumen e cunctis eat a
Benedicta proles, sancta radix, & bonæ
Rami feraces arboris.
Deo dedistis nutriendum filium;
Et ille sic vobis alit,
Vos ut vicissim nutriat [b] canos puer; b
Senibus magister parvulus,
Pietatis admirabili mysterio
Factus parens parentibus.
Deinde cuncti, tota Sanctorum cohors,
*Ad corpus illud * verticis,* † id est, *Christi*. V. carm. 17. v. 140. & carm. 22. v. 148.
Quo sicut aquilæ congregabuntur pii,
Et vos volantes ibitis.
Quod non valebunt, quos humo tolli vetant
Patrimoniorum pondera.
Cum prima signum suscitandis mortuis
Cœlo tuba intonaverit,
Hi nunc obesi spiritu superbiæ
*Et opibus inflati * cavis,* * id est, *venis*. V. carm. 22. v. 139.
Humi manebunt compediti, nec suis
Sese explicabunt [c] vinculis:
Quibus infideles nunc ligantur, ut volunt,
Tunc attinendi ne volent,
*Quia sarcinatos & graves * rebus suis,*
Mundi caduci divites, * id est, *divitiis*.
Portare tenera non valebunt nubila
Ad Regis occursum Dei;
Sed hæsitantes in luto fæcis suæ
Opumque pressos molibus,
A meridiano incendio mundi repens
Ruina mortis opprimet.
Ne quæso Dominus talium virgam Deus
Admittat in sortem suam;
Neque nos in horum divitum fructus sinat
Manus iniquas tendere.
Vos ergo, magna cura pectoris mei,

a Hunc versum emendavimus ex editione Schot. & MS. Reg. Ante erat, *Ut fluminibus cunctis eat*.

b MS. Regius codex cum editis Bad. Grav. & Schot. *canus puer*, non omnino male, (ait Sacchinus) ut respiciat illud. *Cani sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata*. Sap. 4. 9.

c MS. Reg. & edd. 4. *vitiis*. (Sacchinus, An *divitiis*? Sed rectum opinor, *vinculis*, & numeri causa & allegoriæ.

Pa-

AN. 409

Paramini Christo leves.
Jamque expediti sarcinis egentibus,
Laxate vinculis pedes,
Ut copiosa luce vestiamini,
Estote nudi seculo,
Veniens ut hujus seculi princeps nihil
Inveniat in vobis suum.
Et vos prementum mole rerum liberos,
Et labe puros criminum,
Facile allevantes perferant tenui sinu
Nubes piorum bajulæ,
Sponsoque vectos obviam Regi Deus
Fulgore perfundat suo,
Ut sempiternæ clara vitæ gloria
Mortale vestrum sorbeat,
Et ad supernam restituti imaginem
Herile a conformet decus,
Ævum perenne, perpetes ut angeli,
Cum rege vivatis Deo.

* Alias XIV. quod autem 23. erat nunc 20. Scriptum circa annum 400. ante 408.
† V.N. 288. & 289.

POEMA XXIV. *

EPITHALAMIUM † JULIANI ET JÆ:

Julianum Memoris episcopi filium & Iam docet Paulinus, quomodo in matrimonio se gerere debeant, quomodo domum instituere, seculi pompam fugere, honores declinare, &c.

CONCORDES animæ casto sociantur amore;
Virgo puer Christi, virgo puella Dei.
Christe Deus pariles duc ad tua frena columbas,
Et moderare levi subdita colla jugo.
Namque tuum leve Christe jugum est, quod prompta
Suscipit, & facili fert amor obsequio.
Invitis gravis est castæ pia sarcina legis:
Dulce piis onus est vincere carnis opus.
Absit ab his thalamis vani lascivia vulgi,
Juno, Cupido, Venus, nomina luxuriæ.
Sancta sacerdotis venerando pignora pacta
Junguntur: coeant pax, pudor, & pietas.
Nam pietatis amor simul est, & amoris honestas,
Paxque Deo concors copula conjugii.
Fœderis hujus opus proprio Deus ore sacravit,
Divinaque manu par hominum statuit.
Quoque individuum magis assignaret amorem,
Ex una fecit carne manere duos.
Genes. 2. 21. Nam sopitus Adam costa privatus adempta est,
Moxque suo factam sumsit ab osse parem:
Nec lateris damnum, suppleta carne vicissim,
Sensit, & agnovit quod geminatus erat;
Seque alium ex sese sociali in corpore cernens,
Ipse propheta sui mox fuit ore novo.
Genes. 2. 23. Hæc, inquit, caro carne mea est: os ab ossibus istud
Nosco meum: isthæc est costa mei lateris.
Nunc igitur, prisca quoniam sub imagine sanctum
Fœdus Aroneis pignoribus geritur,
Seria tranquillis agitentur gaudia votis:
Christus ubique pii voce sonet populi
Nulla per ornatas insultet turba plateas:
Nemo solum foliis, limina fronde tegat.

a MS. codex Reg. cum editis quinque, conformet.

Ne

Ne sit Christicolam fanatica turba per urbem: AN. 403.
Nolo profana pios polluat ambitio.
Nulla peregrinis fragret nidoribus aura:
Cuncta pudicitiæ munditias oleant.
Unguentum sanctis unum est, quod nomine Christi
Diffusum casto spirat odore Deum.
Nolo supervacuis ornentur fercula donis:
Moribus ornatur, non opibus probitas.
Sancta sacerdotis nurus, & matrona [a] *sacratam* a
Jam puri dotem luminis accipiet.
Horrent inclusas auro, vel murice vestes:
Aurea vestis huic gratia pura Dei est.
Respuat & variis distincta monilia gemmis,
Nobilis ut Domino gemma sit ipsa Deo.
Cervicem Christi Domini juga ferre dicatam
Non premat invisæ pondus avaritiæ.
Interiore magis * *mundo placitura colatur,* * id est, ornatu.
Comtu salutiferis dotibus ingenium.
Non cupiat lapidum pretium, non vellera Serum,
Incassum reditus dilapidare suos,
Ornetur castis [b] *animam virtutibus, ut sit* b
Non damnosa suo, sed pretiosa viro.
Namque ubi corporeæ curatur gloria pompæ,
Vilescit pretio depretiatus homo.
Et male mens pravi cæcata libidine voti
Sordescit nitidis corporis exuviis,
Nec sentit quam turpe decus gerat improbus, ut sit
Veste sua levior, qui sibi veste placet.
Absit ut [c] *idolici videatur filia templi,* c
Gentis apostolicæ filia facta domo.
Non fucis male ficta cutem, neque lumina nigro
Pulvere, nec flavo tincta colore comam.
Purum naturæ decus aspernata superbo
Crimine, divinum in se sibi damnat opus.
Frustra hæc se mulier jactaverit esse pudicam,
Quæ se tam variis ornat adulteriis.
Vos autem juvenes Christi fugite omnia, quorum
In damno pretium est, usus in interitu.
Credite divinis verbis, de cultibus istis
Pœnalem cupidis surgere materiam,
Isaias rigida cingendas veste minatur, Isai. 3. 21.
Quæ modo purpureis serica mixta gerunt.
Quæ tunicas ostro rutilas, auroque crepantes
Fluxis talari fine trahunt sinibus:
Funibus accinctæ saccos sine fine gerentes
Grandia pistrini carcere saxa molent.
Quæque caput [d] *passis cumulatum crinibus augent:* d V. N. 192. & 277.
Turpe gerent nudo vertice calvitium.
Talibus ornari fuge dotibus, o nova sancti
Nupta viri: vacuis sensibus ista placent.
Tunc [e] *neque odoratis vaga vestibus atque capillis,* e
Naribus agnosci, qua gradiare, velis.
Aut implexarum strue, tormentoque comarum

a In edit. Schot. ex MS. codice Belgico. Ed. Rosv. *sacrale*, mendose.

b Hic loquendi modus Paulino familiaris, præsertim in hoc carmine. Vide v. 64. v. 162. & ep. 32. n. 6. v. 11. Ed. Schot. *animus*.

c Eadem licentia reperitur apud Prudentium lib. 1. contra Symmachum v 611. & lib. 2. v 48. & 79.

d Ed. Rosv. *pexis*. Utraque lectio bona. Vide Not. 292.

e Sic emendavimus monente J. F. Gronovio in Observat. Ecclesiast. c. 10. idque mens Paulini & sensus subsequentes imperant. Ante erat, *quoque*.

Tur-

AN. 404.

Turritum sedeas ædificata caput.
Ne multis splendore tuo male sollicitatis
Pestiferæ nequam sis caput illecebræ.
Sed neque vel proprio per corporis incrementum
Tu cupias mentem fœda placere viro.
Tu quoque sancte puer libris devote sacratis
Corporei curam sperne decoris amans.
Compensavit enim Christus tibi largiter, ornans
Perpetuis pulcram divitiis animam,
Vosque simul castis ornavit dotibus ambos
Spe, pietate, fide, pace, pudicitia.
Sermo Dei argentum est, & sanctus Spiritus aurum,
Mentibus & gemmæ clara bonorum operum.
Si tenuis cultus mentes offendit honestas,
Et pretio ambiri corda superba juvat:
Submoveant istum Sanctorum exempla pudorem,
Castaque primorum simplicitas hominum.
*Aspicite antiquos * paradisi in sede parentes,*
Quorum totus erat mundus, & unus ager.
Attamen his ovium pellet tegumenta fuerunt:
Nunc uti neto vellere texta pudet?
Pulcra Rebecca sacrum cum sponsa veniret ad Isac,
*Simpliciter velo tecta * pudoris erat.*
Non legitur variis venisse ornata lapillis,
Sed superobducto prædita palliolo,
Quo pudibunda suum texit velamine vultum,
Oblatam sponsi virgo pavens faciem.
An magis Herodias saltatrix virgo placebit,
Baptista mortem nancta pedum pretio?
Impia maternæ sic ulta libidinis iram,
Ut caput acciperet luxuriæ pretium.
Illud nempe caput, de quo clamaverat index
*Vox populis Agnum * propter adesse Dei.*
Unde nefas tantum meruit, nisi ab illice cultu,
Impia saltatrix, filia digna patre?
Quem tamen hoc vicit scelere, invitumque coegit
In facinus placiti corporis illecebris.
Convivas etenim dignos dape Regis iniqui
Duxit in assensum mobilis arte pedum.
Nam sibi fulva leves texisset bractea plantas,
Calcibus ut pictis luderet improbius,
Et fluidum crispo duxisset syrmate vestem,
Fronte micans gemmis, pone refusa comam:
Non ita corruptis spectantum mentibus intrans
Callida ad infandum prævaluisset opus.
Ipse quoque Herodes regali veste superbus
Sacrilegis demens flatibus intumuit,
Elatusque habitu divinum oblitus honorem
*Vulnere * vermifluo fœtidus interiit:*
Dignus luens meritis, ut sordidus ulcere obiret,
Qui se crediderat vestis honore Deum.
Sed, cedo ut insani deceant regalia flatus
Pectora, quæ nobis cum Pharaone manus?
*Dissidet a nostris * cauta mundi gloria regnis,*
Nec coit adversis lux pia cum tenebris.
Clericus † uxorem Christo comente decoram
Diligat, & pulcram lumine cordis amet,
Auxiliumque viri divino munere factam,
Lector cælestis discat ab historia;
Inque vicem mulier, sancto sit ut æqua marito,
Mente humili Christum in conjuge suscipiat,
Crescat ut in sanctum texta compagine corpus,

* V. carm. 21. v. 772.

Genes. 24. 65

* V. v. 96. & c. 13. 1. 24. & 25

* id est, prope V. carm. 16. v. 158.

* Mors Herodis.

* id est, nostra V. carm. 22. v. 906. N.

Ut

AN. 400.

Ut sit ei vertex vir, cui Christus apex.
Tali conjugio cessavit servitus Evæ,
Æquavitque pium libera Sara virum.
Tali lege suis nubentibus adstat Jesus
Pronubus, & vini nectare mutat aquam.
*His * Mariam sponsis Domini decet adfore matrem,* * V. carm. 6. v. 110.
Quæ genuit salva virginitate Deum.
Namque Deus placitum sacrata in virgine templum
*Ipse sibi arcano condidit * impluvio,* * V. carm. v. 208.
Descendit † tacito allapsu, velut imber ab alta †V. ep. 19. n. 3.
Nube super vellus rore silente cadit.
Nam nemo arcani fuit hujus conscius unquam,
Quo Deus assumsit virgine matre hominem.
O nova ad humanam Domini commenta salutem!
Fit sine concubitu femina feta uterum.
Sponsa viro tantum, non est subjecta marito,
Et genitrix partu, nec mulier coitu.
Fœdere erat conjux, sed corpore non erat uxor:
Intemerata viro, mater erat puero.
*Grande sacramentum, quo nubit * Ecclesia Christo,* * V. N. 239.
Et simul est Domini sponsa sororque sui.
Sponsa quasi conjux: soror est, quia subdita non est.
* * * * * * * * Hic deest versus.
Inde manet mater † æterni semine Verbi † hic. poet. V. Prudent. Hamartig. v. 968.
Concipiens populos, & pariter pariens.
Hinc soror, & conjux: quoniam sine corporis usu
Mente coit, cui vir non homo, sed Deus est.
Hac genitrice senex æque generatur, ut infans.
Ætatem & sexum non habet hæc soboles.
Hæc etenim est benedicta Dei generatio, quæ non
Seminis humani, sed generis superi est.
Inde Magister ait: "Quia jam nec femina, nec mas " Gal. 3. 28.
"*In Christo, sed idem corpus, & una fides.*
"*Namque omnes unum corpus sumus: omnia Christo* " 1. Cor. 12. " 27.
Membra, quibus Christus corporis in caput est.
Et quia jam Christum induti, deponimus Adam,
Protinus in speciem tendimus angelicam.
Propterea hoc opus est cunctis Baptismate natis,
Perfectum ut capiat sexus uterque virum,
Et commune caput stet in omnibus omnia Christus,
Tradens in Regnum Rex sua membra Patri.
Nubere vel nubi fragilis jam deserit aetas,
Omnibus æterno corpore compositis.
Ergo mei memores par inviolabile semper
Vivite: sit vobis crux veneranda jugum.
Illius ut matris nati, quæ sponsa sororque est,
Sumite digna piis pectora nominibus,
Et vobis fratri sponsi concurrite Christo,
Sitis ut æterni corporis una caro.
*Hic vos nectat amor, [a] quo stringit * Ecclesia Christum,* * V. N. 239.
Quoque vicissim illam Christus amore fovet.
Ipse pater vobis benedicat episcopus, ipse
Præcinat hymnisonis cantica sancta choris.
*Duc, * Memor alme, tuos Domino ante altaria natos,* * V. N. ccxci.
Commendaque precans sanctificante manu.
*Sed quis odor nares * allabitur æthere manans?* * V. carm. 21. v. 363.
Unde meos stringit lux inopina oculos?
Quis procul ille hominum placidis se passibus adfert,
Plurima quem Christi gratia prosequitur?
Quem benedicta cohors superis circumdat alumnis,

[a] Sic emendatum ex edit. Schot. Ed. Rosv. qui. Vide v. seq.

AN. 403.

Angelici referens agminis effigiem?
Nosco virum, quem divini comitantur odores,
Et cui sidereum splendet in ore decus.
Hic vir hic est, Domini numeroso munere Christi
*Dives, vir superi luminis * Æmilius.*
Surge, Memor, venerare patrem, complectere fratrem,
Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est.
Junior & senior Memor est: mirabile magni
Munus opusque Dei; qui minor, hic pater est;
Posterius natus, senior: quia sede sacerdos
Gestat apostolicam pectore canitiem.
Filius est, fraterque Memor: lætatur adesse
Communem sibimet pignoribusque patrem.
Justitia & pax se gemina vice complectuntur,
Cum memor Æmilio jungitur unanimo.
Infula pontifices divino jungit honore:
Humano pietas jungit amore pares.
Hinc Memor, officii non immemor, ordine recto
Tradit ad Æmilii pignora cara manus.
Ille jugans capita amborum sub pace jugali,
Velat eos dextra, quos prece sanctificat.
Christe, sacerdotes exaudi, Christe, precantes,
Et pia vota sacris annue supplicibus.
Imbue, Christe, novos de sancto antistite nuptos,
Perque manus castas corda pudica juva,
Ut sit in ambobus concordia virginitatis,
Aut sint ambo sacris semina virginibus.
Votorum prior hic gradus est, ut nescia carnis
Membra gerant; quod si corpore congruerint,
Casta sacerdotale genus ventura propago,
Et domus Aron sit tota domus Memoris,
Christorumque domus sit domus hæc Memoris.
Esto & Paulini Therasiæque memor,
*Et memor * æternum Christus erit Memoris.*

*V.N. 292.

*V. carm. 32 v. 613.

POEMA XXV. *

*Scriptum anno 401. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN VIII.

Gothis Italiam vastantibus Paulinus in S. Felicis protectione confidit. Aliqua ejus miracula enumerat.

ECCE *dies nobis anno revoluta peracto*
Illustrem revehit Felicis nomine lucem.
Tempus erat lætis modo promere gaudia verbis,
Anxia si læsas paterentur tempora voces.
Sed tamen ista dies, licet inter prælia, nobis
Lætitiæ pacisque dies erit; horrida longe
Bella fremant, nostris pax libera mentibus adsit.
Lætitiæ dulcem non obliviscitur usum
Mens adsueta piis sua solvere pectora votis;
Et Domino festis caste gaudere diebus.
Quare importunam, quamvis sub tempore mæsto,
Pellite tristitiam bona gaudia, dulcia verba,
Omne pium lætumque die Felicis amemus,
Natali sine fine die, quia natus in ista est
*Perpetuus Felix seclis, qua corporis * ævum*
Functus, ad æternam migravit in æthera vitam.
Ergo metus abeant tristes, redeantque refectis
Gaudia pectoribus; a decet omnia pellere sanctum

*V.N. 331. & 332.

a MS. codex Gem. *figant*, lege: *fugiant*, *decet*, *omnia sanctum Mæsta diem.*

Ma-

AN. 404.

Mœsta diem, tanti quem gloria Confessoris
Insignem cunctis per tempora tota diebus
Elucere facit, populisque frequentibus ornat.
Hunc * *ego si Geticis agerem male subditus armis,*
Inter & immites celebrarem lætus Alanos,
Et si multijugæ premerent mea colla catenæ,
Captivis animum membris non jungeret hostis;
Pectore non [a] *victo, calcaret triste superba*
Servitium pietas. Licet inter barbara vincla,
Liber amor placitis caneret mea vota loquelis.
Nunc igitur, quamvis varias vaga fama per oras
Terrificis pavidas feriat rumoribus aures,
Nos tamen in Domino stabilis fiducia Christo
Roboret, & recto fixis pede mentibus armet.
Nec pavor ater in hanc obducat nubila lucem,
Quam Deus ætherio Felicis honore serenat.
Legifer ut quondam Pharii tellure tyranni
Pascha sacrum [b] *Moyses prima sub lege dicavit,*
Sanctaque tunc Judæa (domo licet impius illos
Maturare fugam valida vi cogeret hostis)
Libertate tamen devoti pectoris audax,
Nec turbante metu jussum sollenne reliquit;
Sed trepidans fugiensque licet, divina peregit
Festa, salutifero lætis epulatus in agno
Cœtibus, & ficto Christi jam Sanguine victor,
Duxit ovans lætas victos Pharaone choreas.
Inde fugæ memores etiam nunc azyma sumunt
Judæi, solo retinentes nomine gentem,
Infermentatis pulsi quia panibus olim
Ægypto, fecere fugam: paribus modo signis
Per patrios, sed jam per inania sabbata, ritus
Antiqui recolunt vestigia grata timoris.
Nam frustra veterem vacua sub imagine legem
Exercent, verum nobis quia Pascha replevit
Unus pro cunctis Patri datus hostia Christus:
Et quia corpus adest vitæ, perit umbra figuræ.
Sic igitur modo nos turbato in tempore læti,
Mente pia festum dilecti Martyris omnes
Collatis hilare studiis pietatis agamus.
Forte magis pietas nobis dabit ista salutem,
Si nostras ideo libeat deponere curas,
Ut Confessori lætantia corda feramus,
Cujus honore Deus gaudet, quia Martyr honorem
Contempsit proprium Domini pro nomine Christi,
Vilior ipse sibi, ut Christo pretiosior esset.
Propterea tali placeat gaudere Patrono,
Natalemque diem sopiti pace beata
Martyris * *expositis lætantes ducere curis.*
Hic quoque devotis aderit, si fortior extet
Nunc ad lætitiam affectus, quam causa timoris
Ad consternendas obducto pectore mentes.
Credite, non armis, neque viribus esse timendos
Allophylum populos, quos propter crimina nostra
Offensi movet ira Dei, ut formidine mortis
Excitet ad curam vitæ torpentia corda.
Ergo Deum mitem sævo timeamus in hoste,
Absit ut hoste metus, quem formidare meremur
([c] *Non metuendo Deum, placida quem pace remissi)*
Negligimus, saltem vi compellente tremamus,

Marginal notes: * subaudi diem. — a — b Exod. 12. — * id est, depositis. V. v. 59. & carm. 24. v. 609. — c

a MS. Germ. *vincto*.
b Idem MS. codex Germ. *Moses*.
c Versus ille additus est ex MS. codice Germ.

AN. 404.

† id est, revelamus, seu revolvamus. a

Jon. 3. Exod. 17.11. * V. carm. 24 v. 619. Esther. 7. b

Josue 6.

* id est, populi. V. carm. 16. v. 130.

Placemus mœrore humiles, quem læta ferentem
Spernimus ex ipsa mox prosperitate superbi.
*Prisca * retractemus sanctorum exempla parentum,*
Qui merita immissis tolerantes verbera bellis,
Non armis sibi, nec muris capienda a parabant
Præsidia. Humanis opibus sperare salutem
Nulla salus. Nec enim mortem mortalia pellent.
Ergo quia est curæ tempus, sit cura precandi
Cœlestem Dominum, a quo mœsta aut læta parantur,
Qui solus præstare potest ditione superna,
Rursus ut exactis renoventur gaudia curis.
Hoc etenim regit & variat Deus arbiter usu
Res hominum, ut semper succedant nubila sudis,
Atque iterum fugiant imbres redeunte sereno.
Quanta precum virtus, quæ sit medicina, parenti
Flere Deo, doceat luctu servata Ninive,
*Et senis impensa Moysi prece victus * Amalec,*
Et maledictus Aman sanctæ prece perditus Esther,
Qui bene pœnarum versa vice, quæ male sanctis
Miscuerat, solus bibit impius, & cruce justa,
Quam b famulo Domini præfixerat, ipse pependit.
Ergo fides innixa Deo trepidantia firmet
Pectora, & in mœsto securum tempore tempus
Præsumat confisa Deo, quia non metuendi
Causa, timere Deum, quem quisquis non timet unum,
Omnia jure timet. Fidant legionibus illi,
Perfugioque parent reparatis mœnia muris,
Nulla saluiferi quibus est fiducia Christi:
Nos crucis invictæ signum, & confessio munit,
Armatique Deo mentem, non quærimus arma
Corporis; & quamquam membris videamur inermes,
Arma tamen gerimus, quibus & sub pace serena
Contra incorporeos animis decernimus hostes.
Nunc opus adjutore Deo, solusque timendus,
Quo sine & arma cadunt, per quem firmantur & arma;
Ipse intra muros turris tibi, qui sine muris
Murus erit. Recolamus abhinc signata sacratis
Gesta patrum libris, & perspice qui potiore
Præsidio fuerint, quos urbs circumdata magnis
Absque Deo muris, an quos sine mœnibus urbis
Vallabat socio virtus divina favore.
Illam dico urbem, quam perdidit acer Jesus,
Mutatus proprium virtutis nomine nomen,
Quam non militiæ solito de more subegit,
Ut solitum est, longa dux obsidione laborans;
Verum ope divina, sacra per mysteria vibrant
Tela, nec exercens, tacitis exercitus armis
Lustravit cessante manu, septemque diebus
Septenos iterans sibi circum mœnia gyros.
*Obtinuit captos * numeri virtute potentis,*
Atque sacerdotum lituis clangore tremendo,
Fulmineos superæ tonitrus imitantibus iræ.
Tunc qui divitiis populus fidebat, & urbe,
Interiit mixtis inter sua tecta sepulcris.
Sola Rahab meretrix castam quæ gessit iniqua
Gente fidem, non freta suis evadere muris,

a MS. idem Germ. *putabant*, non male.
b Editi codices, *populo*. At ex MS. codice Germanensi emendavimus, *famulo*, scilicet *Mardochæo*, cui Aman paraverat patibulum; V. cap. 7. Esther v. 10. non autem populo Judæorum, quos die statuto interfici & gladio perire edixerat. Vide cap. 3. Esther.

Sed

Sed pietate Dei, meritum pietatis adepta est: AN. 404.
Qua famulis Domini tuto fuit hospita tecto,
Celatisque pie cives illusit iniquos,
Fraude bona fallax, animo mentita fideli.
Hospitibus quia fida piis, infida profanis
Civibus exstiterat, vitam, patriamque, domumque
Prælato contemta Deo, mox cuncta benigno
Repperit in Domino; quæ, si posuisset in urbe
Præsidium, patriis cecidisset mixta ruinis,
Indefensa Deo: Meretrix sed mystica Christum
Provida polluta rmturum Sanguine gentes
Puniceo proprium signavit vellere tectum,
Excepitque suam patria pereunte salutem;
Significans illos mundo labente tegendos,
Quos crucis invictæ signat cruor. Hinc cape quantum
Ipse cruor valeat, cujus salvabat imago.
Semper in omne bonum valuit confidere Christo:
Credere cuncta Deo virtutum; ponere solum
Omnia summa Deum; talis super omnia semper
Arma fides valuit; tali puer ille pusillus 1.Reg.17.49
Robore grandis erat, qui spretis fortior armis
Perculit armatum silicis virtute gigantem.
Arma fide semper, numquam cognovimus armis
Indiguisse fidem. Rupit mare virga fidelis,
Quod vacua arma fide cum Principe mersit iniquo. Exod. 14.
Femineas quoque personas virtute virili
Induit alma fides: mulier qua sancta peremit
Terribilem Sisaram transfixum tempora palo; Iudic.4.21.
Terrentemque manu late populos Holofernem Iudith 13.
Arte pudicitiæ deceptum callida Judith
Risit, in impuro quæ non polluta cubili,
Barbara, truncato victrix duce, castra fugavit.
*Nuda fides armata Deo est; virtute * fidei* * V.N. 334
Fortior Ezechias paucis, quam millibus ille 4. Reg. 19.
Sennacherib, cujus Babylon & opima Ninive
Regnum erat. Assyrias vires & Medica regna
Moverat, & magnis legionibus omnia circum
Regna terens, sacram Domini tendebat ad urbem,
Atque unam tota bellorum mole petebat.
Dum parat hoc bellis retinentibus impia vota
Impediente Deo, præmisit scripta superbis
Dura minis, quæ sumta dolens altaria circa
Intulit Ezechias Domino, lacrymisque profusis
Dum recitat fera verba [a] lavans, prostratus, & orans a
Atrata cum plebe, Deum permovit; & una
Tam gravis exitii victor prece perculit absens
Assyrios, pugnante Deo; compendia tanta
Promeritus, ne nosset eum, quem vinceret, hostem.
Nam post Ezechiæ querulos trans sidera fletus,
Et de corde humili missas super astra querelas
Voce pia impulsis summi Patris auribus, altæ
Ut patuere fores cæli, delabitur ales
Angelus, halantem (qua labitur) aera ducens,
Armatus verbi gladio, ferit impia castra,
Et sopitorum taciturna strage triumphans,
Centum octoginta dedit uni millia leto,
Et nox una fuit tam magni conscia belli.
Mane minax Rex surgit adhuc; & mox miser armis

[a] Forte legendum, *levans*. (Sacchinus, Non displicet intelligi *lavisse lacrymis scripta*. Sed & libenter legerem, *levans, prostratus*, ut intelligatur *levasse dum* (ut Isaias ait) *expanderet coram Domino, & prostratus ipse oraret*.

Mi-

AN. 404.

Milite deleto vacuis fugit agmine raro,
*V.carm.21 v. 195.
*Ezechiam * fugiens alio procul orbe diremtum,*
Cui modo præsenti fuerat sua vincla minatus.
4. Reg. 20.
Tunc velut Ezechiæ fuit interventor Isaias,
Ad Dominum nobis isto sit tempore Felix,
Jactemus nostras & transfundamus in ipsum
Curas atque metus. Levis illi sarcina nostrum
Pondus erit, quia quod parvis onus, hoc leve magnis.
Sic Deus ipse hominum gessit peccata, nec hausit,
Et mortem passus, non pertulit in cruce culpam,
Perdidit ille, meam repararet ut in cruce, vitam;
Ille reus factus, ne sim reus, inter iniquos
Condemnatus obit, nos ut discernat iniquis.
Morte pia Dominus mihi mortuus, ut sibi vivam,
*V.carm.32 v. 497.
*Et merear semper-viventis vivere * vitam.*
Sic potiora ejus venerando in corpore Felix,
Μάρτυρες.
Martyres (in quibus est insigni robore Felix,
Inter divini capitis sacra lumina fulgens)
Jure Deo validi, quia Christo proxima passi.
Concurramus ad hunc spe conspirante Patronum;
Suscipiet nostras placida pietate querelas,
Et dum natalem ipsius celebramus ovantes,
Ille preces nostras meritis pius adseret altis,
Inque vicem flebit nobis, quia mente dicata
†Sanctorum intercessio.
Nos lætamur ei. † Non est cura hæc nova Sanctis
Exorare Deum pro peccatoribus ægris,
Vique boni meriti meritum superare sinistrum.
Exod. 32.
Sic legimus Moysen populo peccante precatum
Exstinxisse graves æterni Vindicis iras.
*Et cum * Pentapolim perfunderet igneus imber,*
*id est, urbes 5. V. ep. 13. n. 21. Gen. 19.
Exiguam Segor Sodomis secernit iniquis
Lot fugiens, castaque potens prece liberat urbem,
Electamque domo sumit; quia sede pudica
Integer incestæ permanserat incola terræ
Permixtus Sodomæ tectis, sed moribus exter.
Quid loquar Eliæ precibus clausum atque reclusum
* Sic apud Prudentium Apotheol. v. 1006. Sanctiloquus Lucas.
*Cœlum, & * sanctiloquo sublimis in ore Prophetæ*
Terrarum mansisse famem, redisse salutem?
Ut quondam hos habuit vetus ætas, sic modo nostra,
Felicem sortita salus, pstat omne quod audet,
Quodque cupit, tali speret confisa Patrono.
Sancte Deo dilecte, Dei tu dextera, Felix,
Esto, precor, nobis tu munitissima turris.
Nam Deus Abraham, Deus est tuus, & Deus Isac,
*V.carm.32 v. 486.
*Et Deus * Israel, Deus est tuus; ille rubentis*
*V.carm.24 v.149.
Divisor pelagi, & dulcator fontis amari;
Ille dator mannæ cœlo, dator ortigis Austro,
Et sitientis humi percussa rupe rigator:
Ipse tuus Deus est, qui per deserta sequentem
Præcessit populum, & prætentam nocte dieque
Temporis alterna mutavit lege columnam,
Quique quater denos inter deserta per annos,
Angelico plebem de cœlis pane cibavit,
Et rupta in fluvios sitientem cote refecit.
Posce, precor, placidum nostris accedere Christum
Jos. 10. 13.
Partibus; ipse tuus Deus est, quo fortis Jesus
Stare suis jussit solem lunamque triumphis,
Et tibi, cum Dominus Romani prospera regni
Annuerit, famulis elementis præcipe, Felix,
Ad nostrum servire bonum, procedat & astrit
Stantibus aucta dies; sol stet tibi, lunaque concors
Hæreat obfixo suspendens sidera cursu,

Dum

AN. 401.

Dum Romana suum capiat victoria finem:
Sicut in Assyria Daniel Babylone leones Daniel 14.
Effusa domuit victor prece; sic tibi, Felix,
Effera barbaries Christo frangente dometur,
Et tua captivi jaceant vestigia circum,
Ceu quandoque feræ circum jacuere Prophetam,
Orantisque pedes linguis mulsere benignis,
Natura mutante Deo, ut damnaret acerba
Mente feros homines humana pace ferarum.
Sic & crudelem confudit flamma tyrannum;
Sanctis spectantem pueris servire caminos;
Innocuos cantare reos, ardere ministros.
Quonam se miseri poterunt defendere Reges,
Qui tam degeneres humanæ mentis, in illos
Sævierint, quibus & feritas & flamma pepercit?
Sed velut æternos pueris recinentibus hymnos, Daniel 3. 50.
*Roscidus * accensos discussit spiritus ignes;* * V. carm. 17. v. 315. & Not. CCXCIII.
Sic nobis placido Felicis gratia flatu,
Adspirante Deo, bellorum temperet ignes,
Ortaque Romuleis repriment incendia terris,
Sollicitos placida jam pace refrigeret æstus,
Fessaque restinctis absolvat pectora curis.
Sed cur insipiens, tamquam tibi sim rudis hospes,
Oblitusque tui, veterum te posco parentum
Exemplis, ut opem tribuas in rebus egenis,
Quam tibi dante Deo facies tu cedere nobis?
Sat mihi sunt, Felix, virtutum exempla tuarum,
Nec tibi pauperior Christus cœlestia fundit
Munera quam patribus, quorum generosa propago es.
Nam Patriarcharum Felix & filius æque
Stirpis Apostolicæ es, tanti non degener heres
*Seminis, ut sanctæ legis simul atque * fidei* *V.N.334.
Confessor, patriis virtutibus æmula sanctus
Signa geris: nec, si species operum tibi dispar,
Non similis virtus; diversa est gratia vobis,
Gloria par, quoniam Sanctis fons omnibus unus,
Martyribusque sacris; opera ut diversa fuerunt
Tempora, nec coeunt signis distantia causis
Gesta: Dei per dona sibi cœlestia distant
Æquales meritis. Si non eadem omnia Felix
Quæ Daniel gessit, vel pertulit, & lacus istum Daniel 6. 22.
Non habuit, nec terribiles cinxere leones;
Nec Daniel eadem pro nomine passus herili est,
Verbera, vincla, metus, & noctem carceris atri,
Quæ Felix horrenda tulit. Qui rostra ferarum
Clausit, adoranti faciens mansueta Profetæ;
Qui fecit tepidos pueris orantibus ignes,
Humidaque in mediis dedit indumenta caminis:
Ipse dedit celso Felicem jure potentem
Pestiferis satanæ legionibus imperitare.
*In quibus iste * feras omnes compescit & ignes.* * V. N. CCXCIV.
Nam quæ non serpens, quæ non hæc bellua turba est?
Denique de multis unum loquar, ut sit ab uno
Discere, dæmoniis sensus constare ferinos.
Quidam homo, non longum tempus, tam prodigiali
Dæmone distentus fuit, ut jam non modo notos
Ille cibos hominum, vel si congesta daretur
Multa mensa dape, in facili consumeret haustu,
Verum & gallinas habitantum limine raptas,
Mox ut sustulerat rapido discerperet ore,
Et pluma incoctas non suffocante voraret.
*Quin & * funeream saniem sitiebat, & ossa* * idest, cadaveris mortui.

Lam-

AN. 403. *Lambebat, pecudum projecta cadavera mandens,*
Obscœnus conviva canum. Hic modo dæmone tanto,
Sobrius, ecce procul conductum exercet agellum.
Et curante Deo sancta Felicis in aula
Redditus ipse sibi, claro satis indice monstrat,
Felicem meritis & Christi nomine fortem,
Immites domitare feras, & vincere flammas.
Dicite qui testes operum Felicis adestis
Nonne feras ignesque domat, cum dæmonas urget,
Qui vitiis animas, & morbis corpora frangunt,
In igneas. *Peccatisque vorant: istos cruciansque fugansque,*
Nonne feras ignesque domat? fremit igneus ultor
Agminis igniferi Felix, flammamque nocentem
Opprimit igne Dei: tenebrarum vincitur ignis
Luminis igne pio: dæmon fugit, & Deus intrat;
Et fit homo bene versa domus, felicior aula,
Possessore Deo tetrum inficiata colonum.
In igne. *Candidus & medicans ignis Deus: hoc meus igne*
Fervet, ut infensum restinguat dæmona, Felix,
Laxatumque hominem flagrante refrigeret hoste.
Mira manus! sic virga potens & celsa potestas
Intra unum mixtis inimico fœdere corpus
Spiritibus, Felix intervenit inter operta
Pectoris, & tenues dirimit subtilior auras,
Dæmone discernens animam, quo libera pulso
Mens hominem recipit. Par hoc operi est opus illi,
a *Quo* [a] *merram tristem sacri dulcedine ligni*
In populi potus crucis immutavit imago.
Sic Felix pietate potens, quia nobilis altæ
Confessor crucis est, ipsum, quasi tristia merræ
Pocla, hominem mutat. Qui nunc inflatus acerbo
Dæmone, vipereum per spumea labra saporem
Concussu laterum & singultu gutturis ampli
Sæpius adsiliens flatus ructabat amaros:
Jam totus, vel solus homo in sua jura reversus,
Dulce sapit, sanum spirat, placidumque profatur.
Ergo & Felicem virtutis dextera cingit.
Inde potens varias tenebrosi principis artes
Exod. 7. 12. *Devorat, ut magicos Moseia virga dracones.*
Cernimus ecce pares Domini cælestis adesse
Ad meritum Felicis opes; operum quoque formas
Congruere, & quæcumque patres in corpore sancti
Ediderint documenta Dei, sine corpore vivum
In Christo Felicem agere, insignique potentem
Mente animam, positi dum corporis ossa quiescunt,
Ante diem reditus claris prætendere signis,
Qualem pro meritis sit gestatura coronam,
Cum floterit totus redivivo corpore Felix.
* *Omnes, quisque suo, radiabunt lumine sancti,*
Dissimili fulgore pares, nec judice Christo
Alter in alterius meriti dispendia crescent:
Christus erit cunctis regnum, lux, vita, corona.
Cernite distinctos actus, sed onore jugatos
Testamentorum veterisque novique Magistros,
In quibus una dedit geminas Sapientia leges.
Atque ita virtutes varias par gloria pensat.
*V. carm. 14 v. 606. &c. 23. v. 157. *Non Petrus * irrupit virga mare; sed neque Moses*
Æquoris incessit liquido: tamen unus utrisque
Fulget honos, unus quoniam fuit autor utrique.
Scindere aquas virga, pedibus calcare fluenta,

a Hanc vocem, ut & in versu 345. emendavimus ex carm. 17. v. 32. juxta MS. codicem Germ. Vide ibidem, & præterea Not. CCXLIV.

AN. 401.

Qui Deus est veterum in Sanctis, Deus ipse novorum;
Quo data lex Domino est, ex ipso gratia venit:
Ille Deus Danielis, & ille trium puerorum,
Felicis Deus ipse Deus, nec se minor ipse est
In sancto Felice Deus: per quem bona dona
Et medicas exercet opes terraque marique.
Omni namque die testes sumus, undique crebris
Cœtibus aut sanos gratantia reddere vota,
Aut ægros varias petere ac [a] *ambire medelas.*
Cernimus & multos peregrino a littore vectos,
Ante sacram sancti prostratos Martyris aram,
Dum referunt grates, tolerata referre pericla,
Testantes, validis collisa nave procellis,
Se raptos miserante Deo, Felicis ut ipsa
Educente manu, maris emersisse profundo,
Et desperatam placidos cepisse salutem,
Felicis meritis & aquas & cedere flammas,
Præterita ut taceam meriti documenta potentis,
Novimus experti: pavor e terrore recenti
Vibrat adhuc memores animos, recolentibus illa
Quæ tulimus pene absumtis incendia testis:
Quamlibet extinctæ recalent vestigia flammæ,
Mentibus & magni cumulant Felicis amorem;
Quem prope corporeo præsentem vidimus actu
Objectare manus flammis, & nostra tueri
Limina juncta suis, quæ tamquam territa Sancti
Obstantis facie prope tangens flamma pavebat,
Pulsaque de nostri rapiendo culmine tecti,
Comminus in tuguri vicina strage perarsit.
Mira loquar, stetit immotus sine flatibus æther,
Nec nemorum foliis ullum dedit aura tremorem,
Ne posset rapidus procedere longius ignis,
Per contexta volans sociarum tigna domorum:
Sed ventis deserta cadentibus ire negaret
Flamma, & consumto moreretur languida pastu,
Consimili modo nos Felix ope solve periclis;
Nec domibus nostris propient mala; pulsaque per te
Horrida sanguineo longe sonet ira flagello.
Illam etiam virtutem arcendis indue bellis,
Qua male labentem vicinis montibus amnem,
Qui subitis aucto pluviis torrente redundans,
Sic tua præcipitans in limina sæpe ruebat,
Ut tectis conjuncta tuis habitacula vastis
Quassaret violentus aquis, ita flumine verso
Fecisti mutare vias, ut nunc novus illum
Alveus insolita ducat regione furentem,
Nostraque longinquo vitantem tecta meatu;
Sic modo bellisono venientes flumine pugnas,
De nostris averte locis. Manus impia sacris
Finibus absistat, quibus est tua gratia vallum.
Atque tuam timeant hostes quasi dæmones aulam,
Nec cruor hæc violet, quæ flamma vel unda refugit. δαίμονας.

a Edd. Grav. & Schot. in marg. *finire*.

AN. 402.

POEMA XXVI. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN IX.

* Scriptum anno 402. die 14. Januar.

De solennibus Christianorum festis agit. S. Nicetam Dacorum episcopum ad festum S. Felicis diem Nolam secundo venientem miris laudibus excipit.

NASCERE quæ tardo semper mihi redderis ortu,
Mox & in occasum properans fugis; ægra redire,
Ales abire dies. Nam te per longa morantem
*Tempora, dum tardi * niteus rota vertitur anni,*
Sustineo intentis affecto pectore votis:
Quam cuperem totis mihi prælucere diebus,
Vel si quando venis, ita compensare moras, ut
Æstivis posses spatiis producere lucem,
Aut illum pensare diem, qui sistere jussis
Sideribus longo lassavit lumine mundum,
Humanos duplicans dilata nocte labores.
Nunc te cara dies rapido nimis aere nobis
Temporis hiberni lex subtrahit, & breviatas
Cogit hiems horas cita lumine, pigra tenebris.
Sed bene quod tibi sol Felix, cui gratia perpes
Illustrante micat Christo, propriumque coruscat
Natali jubar ipse suo, neque conditur unquam
Casibus occiduis, æterni splendor honoris.
I fugitiva dies, elabere, non revocabo:
Nec te jam querar esse brevem; quia te sine Felix
Semper inexstincto præsens mihi lumine fulget.
Si natalis abest, plus est quod jugiter ipse
Lux hujus natalis adest. Nec enim ille die fit
Sanctus, cujus honor celebrandi causa diei est.
Quod si natalem reliquis præstare diebus
Turba facit, solito quæ densius ad sacra currit
Limina; conferta prope semper plebe videmus
Natalem Felicis agi. Nam quæ, rogo, votis
Cassa dies oritur, vel magnis rara catervis?
Sed tamen hanc speciale decus retinere fatebor
Jure diem, expleto quondam qua contigit ævo
*Ponere * terrenos habitus, & in alta vocari*
Sidera Felicem retinendum sede beata.
Firmat enim ratio ista fidem, quæ tempora certis
Distinguit titulis, sacrosque per annua signat
Festa dies, quibus a ad Domini miracula quondam
Antiqui tremuere patres, horrenda sinistris,
Et semper celebranda piis; quia commoda sanctis,
Dura fuere malis. Testis Memphitica tellus,
Et mare tunc factum sanctis humus; æquor iniquis;
Ceteraque his paria Ægypto multasque per oras
Gesta Deo memori nobis recoluntur amore,
*Sic æque * divina feruntur b munere Christi.*
Ut veneranda dies cunctis, qua Virgine natus,
Pro cunctis hominem sumsit Deus; utque deinde
Qua puerum stella duce mystica dona ferentes
Suppliciter videre Magi: seu qua magis illum
Jordanis trepidans lavit tinguente Johanne,
Sacrantem cunctas recreandis gentibus undas:
Sive dies eadem magis illo fit sacra signo,
Quo primum Deus egit opus, cum flumine verso

* id est, albitens.

* id est, deponere. V. carm. 14. v. 81.

Exod. 14. 22. & 27.

* V. N. ccxcv.

b Matth. 1. 16.
Matth. 2. 11.
c. 3. v. 16.
Johan. 2. 9. & 11.

a Correximus, *ad*, ex MS. codice Germ. Ante erat, *aut*.
b MS. Germ. *munera*, minus bene.

Per-

Permutavit aquas [a] *prædulcis nectare vini.* AN. 402.
Quid paschale epulum? Nam certe jugiter omni
Pascha die cunctis Ecclesia prædicat oris,
Contestans Domini mortem cruce, de cruce vitam
Cunctorum: tamen hoc magnæ pietatis in omnes
*Grande * sacramentum, præscripto mense quotannis* * V. N. ccxcvi.
Totus ubique pari famulatu mundus adorat, Matth. 28. 6.
Æternum celebrans redivivo corpore regem.
Hoc sollemne dies sequitur: septem numeratis Act. 2. 2.
Hebdomadas, & lux populis festiva recurrit, & 4.
Qua sanctus quondam cœlo demissus ab alto
Spiritus ignito divisit [b] *lumine linguas,*
Unus & ipse Deus [c] *diversa per ora cucurrit,* v. 3.
Omnigenasque uno sonuit tunc ore loquelas,
Omnibus ignotas tribuens exprimere voces, v. 4.
Quisque suam ut gentem peregrino agnosceret ore, v. 6.
Externamque suo [d] *sentiret in ore loquelam.*
Barbarus ipse sibi non notis nota canebat,
*Verba suis * aliena loquens: sed in omnibus unum* v. 8. * V. N. 297.
Voce Deum varia laudabat spiritus unus. [e] v. 11.
Ut citharis modulans unius verbere plectri
Dissona fila movet: vel qui perflantia textis
Labra terit calamis, licet unum carmen ab uno
Ore ferat, non una sonat, variosque magistra
Temperat arte sonos; arguta foramina flatu,
Mobilibusque regit digitis, clauditque, aperitque,
Ut rapida vice dulcis eat redeatque cavernis:
Currens Æolio modulabilis aura meatu,
Explicet irruptos animata ut tibia cantus:
*Sic Deus omnisonæ * modulator & arbiter unus* * V. N. 298.
Harmoniæ, per cuncta movet quam corpora rerum,
Et naturæ opifex Deus omnis, & artis; in omni
Fons opere, & finis, faciens bona, factaque servans,
Ipse manens in se media pietate vicissim,
Qua Pater in Verbo, qua Filius in Patre regnat,
Quo sine nil factum, per quem sata cuncta in eodem
Consistunt, idem novat omnia principe Verbo.
Qui cruce purpurea pretiosi Sanguinis ostro Marc. 16.
Arduus ascensu volucri penetravit in alta 19.
Nube super Cherubim volitans, seditque Parenti
Dexter, & [e] *inde suis cœlestia dona profudit,*
*Spiritum ab * Unigena sanctum & Patre procedentem.* * N. μονογενής.
Qui Deus ipse Deo veniens licet adsit ubique, V. carm. 5.
Conspicuo tamen allapsu ruit igneus illic, v. 47.
Pubis Apostolicæ concors ubi cœtus agebat, Act. 2. 2. &
Mox que novo sonitu, multis ex urbe coactis 4.
Omni ex gente viris, sedit quasi flamma per omnes, v. 6.
Et simul in cunctis spiramine dissonus uno,
Ut lyricas facili modulatus pectine chordas, v. 4.
Dividuis eadem cecinit præconia linguis,
Incutiens varias humana per organa voces.
Talis ubi lectas implevit crapula mentes,
Ructavere sacras jejuno gutture laudes Alludit ad v. 13.
Ebria corda Deo; quis me miseratus, ab isto
*Flumine potabit, quod * sobriat ebrietate?* † V. carm. 21. v. 685.

[a] Manuscriptus Germanensis codex cum ed. Grin. *perdulcis*. At vox, *prædulcis*, Paulino familiaris. Vide carm. 21. v. 790. & carm. 32. v. 210.
[b] Ita emendatum ex MS. codice Germ. Editi, *flumine*.
[c] Sic emendavimus ex eodem codice MS. Editi, *divisa*.
[d] Ita MS. Germ. Editi, *nescires*. Bign. f. *vesciret*.
[e] Sic MS. codex Germ. & editi Grav. Poelm. & Schot. Alii duo, *&* *in servos*. Utraque lectio recepta.

AN. 403.

Ergo velut cœlum stellis, ut floribus arva,
Temporibusque annos Dominus; sic ipse diebus
Tempora distinxit festis, ut pigra diurnis
Ingenia obsequiis, saltem discrimine facto,
Post intervallum reduci sollennia voto
Sancta libenter agant, residesque per annua mentes
Festa parent Domino, quia jugiter intemeratos
Justitiæ servire piget. Delinquere suetis,
Parcere peccato, labor est. Decurritur omni
Valle, per ascensum non est evadere cursu.
Hinc via labendi proclivior, & via vitæ
Durior; illa capax multis, hæc ardua paucis.
Inde bonus Dominus cunctos pietatis ut alis
Contegat, invalidis niti virtutis ad arcem,
Congrua sanctorum dedit intervalla dierum:
Ut saltem officiis mediocribus ultima Christi
Vestimenta legant, & eos sacra fimbria sanet,
Qui non extorres penitus regione salutis,
Intra perpetuæ stabulant præsepia vitæ,
Longinqui primis non longo fine secundis.
Primus enim [a] *gradus est cœlo, pertexere cunctos*
Continua bonitate dies, & tempore toto
Pascha sacrum Christi cultu celebrare pudico.
Quod si mixta seges tribulis mihi germinat, & cor
Incultum stimulat terreni spina laboris;
Vel festis Domino studeam me offerre diebus,
Ut vel parte mei tangam confinia vitæ,
Corpore nec toto trahar in consortia mortis.
Quamquam igitur jugi nos qui statione propinqua
Accolimus, sancti potiamur honore Patroni,
Quem & sine natali devota frequentia semper
Concelebrat; tamen ut proprii per herilia vernæ
Festa relaxemur curis, & vota canamus,
Hujus lætitiæ princeps psallentibus ibo
Fratribus, & socium ducam quasi signifer agmen.
Nam licet e varia populi regione frequentes
Comparibus votis hodie pia gaudia fundant;
Me tamen uberius decet atque insignius isto
Exsultare die; quia nemo obstrictior est me
Debitor huic, cui privato specialius astro
Ista dies tantum peperit sine fine Patronum.
Salve cara dies, salve mihi lux mea, salve
Semper festa mihi: sed in hoc mihi clarius anno
Orta refulsisti, quia cum Felicis honore
Nicetam revehis, sanctorum ut amore duorum
Binum habeam natalem hodie, quo corpore sumti
Martyris excessum celebrans, & corpore prompti
Ecce sacerdotis reditum satiatus * *adoro,*
Suscipiens humili † *metantem in pectore Christum.*
Exsultet mea nunc * *anima, dicatque quod olim*
Sponsa canebat amans Domino vocalis amanti:
Imber abit, discessit hiems, vox turturis altæ
In nostra * *tellure sonat, dat vitis odorem,*
Florida & in terris miramur lilia cœli.
Unde repente, precor, versa vice temporis æther
Ver abit, & gelidis flores visuntur in agris?
Unctus [b] *adest Domini Christi comitatus amicis*
Nicetes, hinc vernat hiems, hinc undique nobis

V.N.ccxcix
* id est, honoro. V. carm. 31. v. 6.
† id est, diversantem.
* lic. poet.
Cantic. 2 v. 11. & 12.
Virgil. Ecl. 1.
b V.N ccc.

[a] Manuscriptus Germanensis codex, *Primus enim vitæ gradus est.*
[b] Sic reposuimus refragantibus codicibus; quid enim sibi vult, *Junctus Domini comitatus?* Vide Not. CCC.

Spirat

Spirat odoratos vegetabilis aura vapores: AN. 409.
Hoc de corde venit benedicti spiritus agri.
Vita pudicitiæ, & liquido mens candida vero,
Nicetam faciunt flores, & aromata a verna. a
Munere quid tanta dignum, vel corde, vel ore
Pauper, & insipiens, & parvulus edere possim?
Ipso nunc Felice opus est, & in hoc mihi munus,
Sumat ut a Christo, mihi quas impertiat ipse,
Ut digne sibi grater opes. Et nunc mihi vellem
Viva perennis aquæ manarent flumina ventre,
Ut non ore meo, sed Christi munere possem
Lætitiam enarrare meam, quæ munere Christi
Uberius solito placidum mihi pectus inundat,
Natalemque mihi duplicat Felicis amore
Multiplici. Video præsenti lumine coram
Nicetem b rediisse mihi, visoque parente, b
Cujus præ cunctis amor in me regnat, & ipse
Nicetes fio, benedicti nominis instar
Mente gerens, qua nunc voto victore triumphat.
c Hunc ego conspiciens longo post tempore longe
Natali venisse tuo clarissime Felix, c
Nonne tua ducente manu adventasse fatebor?
Nam quis tam claro poterit non cernere signo,
Hoc prece provenisse tua, ut, quod sumere votis
Vix poteram, aut ipso saltem mihi fingere somno,
Nicetam rursus coram, Felicis in ipso
Natali, visu simul amplexuque tenerem,
Atque iterum sub eo canerem mea debita, Felix,
Auditore tibi. Sed quid faciam? rogo. Pauper
Divitis assideo mensæ, & miser audeo magnis
Insertare manum dapibus; neque cogito quod me "Prov. 23. 1."
Talia consimili vice, qualia sumo, parare
Conveniat, dignumque isto dare judice verbum.
Quare inopi da, Sancte, tuo, ut te digna Patrono,
Et pariter condigna tuo loquar d ausus amico.
Posco tuos, Felix, tecum ad tua vota parentes. d
Quæ tua vota loquor, mea sunt, & verius hæc sunt
Vota mea: at tibi celsus honor terrena recusat
Gaudia. Sed quia nostra tuæ sunt gaudia palmæ,
Ut tua digneris tibi ducere vota tuorum,
Ergo tuos etiam, Felix, imploro parentes;
Hic quoque ades, mihi nunc poscas ut adesse vocatos.
Qui colitis lætos paradisi e cœlitis hortos,
Quique sub excelsa Domini requiescitis ara, e
Pulcher Apostolici chorus agminis, & Patriarchum
Gens prior, ambo chori procerum, quos agmine bino
Per duodena Deus signavit nomina patres,
Gentibus & populis regnum ad cœleste vocandis:
Vos etiam sancti, supplex deposco, Prophetæ,
In nostra qui carne Deum fore præcinuistis:
Vos quoque corporibus cæsis, & sanguine fuso
Occisum & vivum testati Martyres Agnum,
Omnes divinis a fontibus una propago, Μάρτυρες.
Quos pius Abraham, sacer Isac, lenis Jacob,
Progenuere Deo per non numerabile semen, * V. carm. 35. v. 486.
Et bifidum, meritis cœlestibus, atque caducis;
** Æquantes his astra poli, his telluris arenam;*
Credo equidem vos officio pietatis ad istum

a MS. codex Germ. *Christi*.
b Idem codex MS. cum editis quinque, *Nicetem*.
c Sic restitutum ex MS. codice Germ. & editis Grav. & Schot in margg. Ceteri.
Ergo conspiciens hunc longo tempore longe.
d Ita reposuimus ex MS. codice Germanensi. Ante erat *usus*. MS. Germ. *cælitus*. V. carm. 21. v. 773. & 873.

Uadi-

AN. 402. *Undique convenisse diem Felicis amore,*
Ut Confessoris socii celebretis honorem.
Non autem tanti mihi sum præsumtor honoris,
Ut Sanctos idcirco meis modo protinus omnes
Sensibus adspirare precer, quasi munere tanto
Dignus, ut illa meo resonet vox turturis ore,
Quam totum tellus audivit læta per orbem:
Sed quia vox divina decet Felicis honorem,
Et quia Nicetes, Domini puer atque sacerdos,
Longinqua tellure mihi modo missus, ad istum
Ecce diem venit, vir tam bonus ore magistro,
Quam sacer est victore animo, vel corpore victo.
Isai. 6. v. 6. * V. N. cccI. *O mihi fulminea * Cherubim si forcipe sumtum*
a *Carbonem ex ipsa Domini procul* a *efferat ara,*
Et peccatoris male pinguia labra perurat,
Ut defæcato concretis sordibus ore,
Non ut ab ore meo, sed ut auditoris ab ore
Ipsius hausta, meo depromam dignus ore;
Nec peccatoris stolidi sermo asper & æger,
b *Et violet castas, & doctas* b *vulneret aures!*
Sed quoniam lateri meus assidet ipse magister,
Comminus e regione situm venerante frequenter
Lumine conspiciam; forsan sapientis ab ore,
Ut quondam effetæ pecudes pastoris Jacob,
Concipiam sterili fecundos pectore sensus.
Namque & Nicetes Domino benedictus, ut ille,
*Mitis; ut * Israel ovibus quoque pastor & hædis*
* V. carm. 23. v. 236. *Ante lacum viventis aquæ; sed & hic etiam tres*
Corde pari trina sibi legit ab arbore virgas,
Queis in aqua positis pecus advocat, & coeuntes
Ingravidat, virgisque tribus concepta colorat;
* id est, incisa. *Ut de * interrasa variatis cortice virgis,*
Insignita gregis c *sancti fetura probetur.*
c *At pecori Laban non est nota, sed nota vitæ;*
Nam nota mortis erit, Christo non esse d *notatos.*
d *Sic animas steriles in nomine gratia trino*
Innovat, & verbi coitu vir Spiritus implet,
* V. N. cccII. & ccxxxIx. *Conceptosque Deo * notat intus * Eclesia fetus*
Virgineo fecunda utero, materque salutis,
Dum virgis intenta tribus bibit uvida Verbi
Semina, & æterni signatur lumine vultus.
Psal. 4. 7. *Hinc sterilis peperit * septem, & defecit abundans*
* V. N. cccIII. 1. Reg. 2. 5. *Dilatante Deo tenues, tenuante superbos:*
Sic ego Niceta viso, quasi fonte reperto,
Sicut ovis sitiens ad viva fluenta cucurri
Aridus, & sensi mea protinus ubera tendi,
e *Attentusque diu pascentis in ora magistri,*
f *Inspexi docto varias in pectore virgas,*
Conspectumque bibi per lumina fixa colorem,
* V. carm. 23. v. 270. *Et me divinis sparsit mens * roscida guttis.*
Sed tamen in tribus his (quia venit mentio) virgis,
Si placet, inspiciamus adhuc mysteria regni,
Tres Patriarcha sibi trina legit arbore virgas,
g *Spirantem* g *storacis, levem platano, nuce firmam.*
Spiritus in platano est, Virgo in storace, in nuce Christus.

a Sic. MS. Germ. Ed. Rosv. *adferat*. Ceteri mendose, *hac ferat*.
b MS. Germ. codex *verberet*, minus bene post *violet*.
c MS. Germ. *Christi*.
d Ita emendatum ex MS. Germ. & edit. Schot. Alii, *notatos*.
e Edd. quatuor, *vira*.
f Sic correximus ex MS. codice Germ. Ante erat, *interrunt*, nullo sensu.
g Ita emendatum ex MS. codice Germ. & editis quinque. Ed. Rosv. *sterace*.

Nam

AN. 402.

Nam patulos platanus ramos expandit in umbras:
Sanctus inumbrata formavit Virgine Christum
Spiritus. Et floracis puto virga fit, arbore David,
Promsit odoratum quæ Virgo puerpera florem. Isai. 11.
Virga nucis Christus quoniam in nucibus sibus intus * Virgil.
*Testa foris, & * amara super viridi cute cortex.*
Cerne Deum nostro velatum corpore Christum,
Qui fragilis carne est verbo sibus, & cruce amarus.
Dura superficies, verbum crucis; & crucis esca est,
Cœlestem Christi claudens in carne medullam.
Sed cruce dulcis item, quia protulit arbore vitam
Vita Deus noster: ligno mea Vita pependit,
Ut staret mea vita Deo. Quid, vita rependam,
Pro vita tibi, Christe, mea? nisi forte salutis
Accipiam calicem, quo te mea dextra propinet, Psal. 115.4.
Ut sacro mortis pretiosæ proluar haustu.
Sed quid agam? neque si proprium dem corpus in ignes,
Vilescamque mihi, nec sanguine debita fuso
Justa tibi solvam, quia me reddam tibi pro me,
Et quidquid simili vice fecero, semper ero impar
Christe tibi: quia tu pro me mea, non tua Christe
Debita solvisti, pro servis passus iniquis.
Quis tibi penset amor? Dominus mea forma fuisti,
Ut servus tua forma forem: & res magna putatur,
Mercari propriam de re pereunte salutem?
Perpetuis mutare caduca, & vendere terram,
Cœlum emere? Ecce Deus quanto me carius emit.
Morte crucis? passus, dejectus imagine servi,
Ut viles emeret pretioso sanguine servos.
Sed quid agam? ª intuto temerarius evehor alto, a
Ausus in excelsum fragili me credere penna?
Martyris egregii natalem (qui meus est mos)
Materia leviore canens, in summa repente
Emicui, super astra volans, mentemque procacem
Ad rerum fontem misso sermone tetendi.
Unde mihi hos animos? quæ me levat aura superbum?
*Non agnosco tumens mea pectora; * major agit mens,* * Virgil.
Sentio Nicetam, qui proximus assidet, & me
Tangit, & adjuncto lateri vicinus anhelat.
Acer anhelantis juxta me spiritus intrat,
Insolitumque potens meditantis suscitat ignem,
Frigentes animans admoto fomite fibras.
Sed reprimam tumidos flatus, nec magna super me
Exiguus ᵇ sperabo loqui, referarque relicta b
Parvus humo, & plano modici pede carminis ibo.
Quamvis Felicis meritum sublime profari
Non possim sine laude Dei, tu sancte paterno
Suscipe me Niceta sinu: & dum pectore docto
Sustineor, caput in blando mihi corde reclinans;
Sal tuus insulsum me condiat, & sitientes
Dives vena riget vivo mihi perpete sensus.
Dicam iterum gaudens, & adhuc vix muneris hujus
Credulus, ingeminabo rogans: Dic, quæso, redisti?
Teque ipsum teneo, Niceta? in quo hactenus æger
Noctes atque dies animo tabente pependi?
Venisti tandem quarto mihi reditus anno.
Sed grates Christo, quia te vel sero revexit.
Quam metui ne te mediis regionibus hostis
Disclusum opposita bellorum nube teneret?

a Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice. Alias, *mo.*
b Ita MS. codex Germ. cum ed. Schot. Ceteri, *spirabo*.

Sed

AN. 402.

Sed desideriis superantibus, obvia nobis
Vincula rupisti: nec te mare, nec labor ullus,
Nec Gothici tenuere metus, nec frigora longis
Dura viis: vere in tantis, Niceta, fuisti
Casibus affectu victus victorque benigno, (Allusio ad nomen.)
Fortis & infirmus pariter, sed utrumque potenter.
Victus amicitia, victus Felicis amore,
Vicisti duros tenera pietate labores.
Nunc age, sancte parens, aurem mihi dede manumque;
Nodemus socias in vincula mutua palmas,
Inque vicem nexis alterno fœdere dextris,
Sermones varios gressu spatiante feramus.
Enarrare libet simul, & monstrare parenti
Sollicito nostros toto quo defuit actus
Tempore. Nam cui jure magis mea gesta retexam,
Felicisque manu nobis operata revolvam,
Quam cui cura sumus? gemino [a] qui jure magistri
Et patris ut bene gesta probet, sic improba damnet:
Corrigat errata, & placidus disponat agenda:
Imperfecta juvet precibus, perfecta sacerdos
Dedicet; atque ita se Felicis in ædibus ultro
Atque citro referat, tamquam ipsum pectore toto
Felicem gerat, & patria se jactet in aula.
Ergo veni, pater, & socio mihi jungere [b] passu: (* Virgil.)
Dum te circum agens operum per singula duco.
Ecce vides istam, qua janua prima receptat,
Porticus obscuro fuerat prius obruta tecto;
Nunc eadem nova pigmentis & culmine crevit.
Ast ubi conseptum quadrato tegmine, circa
Vestibulum medio reseratur in æthera campo,
Hortulus ante fuit male [c] culto cespite, rarum
Area vilis olus nullos præbebat ad usus.
Interea nobis amor incidit, hoc opus [d] isto
Ædificare loco: namque hunc deposcere cultum
Ipsa videbatur; venerandam ut Martyris aulam
Eminus adversa foribus de fronte reclusis,
Lætior illustraret honos; & aperta per arcus
Lucida frons bifores perfunderet intima largo
Lumine, conspicui ad faciem conversa sepulcri,
Quo tegitur posito sopitus corpore Martyr,
Qui sua fulgentis * solii pro limine Felix, (* V. N. cccIV. & xxxIX.)
Ætria bis gemino patefactis lumine valvis
Spectat ovans, gaudetque piis sua mœnia vinci
Cœtibus, atque amplas populis rumpentibus aulas
Laxari densas numerosa per ostia turbas.
Ipsaque, qua tumulus sacrati Martyris exstat,
Aula novos habitus senio purgata resumsit.
Trina manus variis operata decoribus illam
Excoluit; bijugi laqueari & marmore fabri,
Pictor imaginibus divina ferentibus ora.
Ecce vides * quantus splendor, velut æde renata (* V. N. cccV.)
Rideat insculptum * camera crispante lacunar. (* V. N. cccVI.)
In ligno mentitur ebur; tectoque superne
Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funibus; undantes flammas levis aura fatigat;

a Sic MS. Germ. cum editis codicibus Grin. Poelm. & Sacchino. Alii, quoque.
b MS. Germ. gressu.
c Ita emendavimus ex MS codice Germ. & ed. Schot. in marg. Ante erat, casto.
d Sic. MS. Germ. Edit. codices quinque, ipso. Ed. Rosv. isto, mendose.

Qua-

Quæque prius pilis stetit, hæc modo fulta columnis, AN. 402.
*Vilia mutato sprevit cæmenta * metallo.* * V. N. cccvii.
Sed rursum redeamus in atria, conspice rursum
Impositas longis duplicato tegmine cellas
Porticibus, metanda bonis habitacula digne,
Quos huc ad sancti justum Felicis honorem
Duxerit orandi studium, non cura bibendi.
Nam quasi contiguata sacris cœnacula tectis,
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent Sanctorum corpora sedem.
Namque & Apostolici cineres sub cælite mensa
Depositi, placitum Christo spirantis odorem
Pulveris inter [a] sancta sacri libamina reddunt. a
Hic pater Andreas, hic qui piscator ad Argos
*Missus * vaniloquas docuit mutescere linguas:* * V. carm. 23. v. 118.
Qui postquam populos, ruptis erroris iniqui
Retibus explicuit, traxitque ad retia Christi,
Thessalicas fuso damnavit sanguine Patras.
Hic & Præcursor Domini & Baptista Johannes,
Idem Evangelii sacra janua, metaque Legis:
Hospes & ipse mei veniens Felicis ad aulas,
Parte sui cineris fraternum funus honorat.
*Huic dubius gemino * Didymus cognomine Thomas*
Adjacet; hunc Christus pavidæ cunctamine mentis * V. N. cccviii.
([b] Pro nostra dubitare fide permisit, ut & nos
Hoc duce firmati, Dominumque Deumque trementes) b
Vivere post mortem vero fateamur Iesum
Corpore, viva suæ monstrantem vulnera carnis;
Et veniente die, qua jam manifestus aperta
Luce Deus veniet, cruciata in carne coruscum
Agnoscant trepidi, quem confixere rebelles.
Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela,
Bis medicus Lucas: ut quondam corporis ægros
Terrena curabat ope, & nunc mentibus ægris
Composuit gemino vitæ medicamina libro.
His socii pietate, fide, virtute, corona, Μάρτυρες.
Martyres, Agricola, & Proculo Vitalis adhærens, * V. N. 309.
*Et quæ * Chalcidicis Euphemia martyr in oris,*
Signat virgineo sacratum sanguine littus.
Vitalem, Agricolam, Proculumque Bononia condit,
Quos jurata fides pietatis in arma vocavit, c
Parque [c] salutiferis texit victoria palmis, * V. N. cccx.
*Corpora transfixos * trabalibus inclita clavis.*
Hic & Nazarius martyr (quem munere fido
Nobilis Ambrosii substrata mente recepi) * V. carm. 21. v. 385. & ep. 32. n. 6.
*Culmina Felicis dignatur & ipse * cohospes,*
Fraternasque [d] domos privatis sedibus addit.
Quamvis Sancti omnes toto simul orbe per unum d
Sint ubicumque Deum: quo præsentantur ubique,
Corporis ut sua membra Deo: sed debita sanctis
Sunt loca corporibus: neque tantum qua jacet ora
Totum corpus, ibi positorum gratia vivit:
Sed quacumque pii est pars corporis, & manus extat,
Contestante Deo meriti documenta beati.
Magna & in exiguo Sanctorum pulvere virtus
*Clamat Apostolici vim corporis, * indice Verbo.* * V. carm. 18. v. 147.
His igitur vicinus erit, quicumque supernis
Castus aget tectis: & qui procul advena recto

[a] MS. Germ. codex, *sacra sui*. Editi quatuor, *sacra Deo*.
[b] Ex MS. Germanensi codice hos versus duos addidimus, qui sensum olim interruptum completum reddunt & restituunt:
[c] Sic emendatum ex MS. codice Germ. Editi, *Proque*.
[d] MS. Germ. *domus*.

AN. 402.

Percitus affectu sanctas properarit ad ædes,
Cum volet oratum Christo secretus adire,
Sive die seu nocte velit sua promere vota,
* V. carm. 25. v. 291.
*Impiger * attiguo de limine prodeat hospes.*
Hoc etiam mirare, domus [a] quod Martyris alta
Lege sacramenti per limina trina patescit:
Fassus enim est unum trino sub nomine Regem.
Et quod contextæ junctis sibi molibus ædes
Fune pio signant: quoniam etsi culmina plura
Sint domibus structis; sancta & tamen unica pacis
Est domus, & multis unum concordia membris
* V. carm. 27. v. 140.
*Corpus agit: [b] cui compago stat * vertice Christo.*
Forsitan hæc inter cupidus spectacula quæras,
Unde replenda sit hæc tot fontibus area dives,
Cum procul urbs, & ductus aquæ prope nullus ab urbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Respondebo, nihil propria nos fidere dextra,
* V. carm. 32. v. 525.
*Nil * ope terrena confidere; cuncta potenti*
Deposuisse Deo, & fontes præsumere cælo.
Denique cisternas adstruximus undique tectis,
Capturi fundente Deo de nubibus amnes:
* id est, simul. V. carm. 14. v. 109.
*Unde fluant * pariter plenis cava marmora labris.*
Quod si etiam interdum eveniat defectus aquarum,
Ordine disposito varias distincta figuras,
Concharumque modis, & pictis florida metis,
Forte erit & siccis spectabilis area vasis.
1. Paral. 18. 8.
Namque tenes etiam magna Salomonis in æde,
* V. N. CCCXL.
*Quam fuerit decori siccum * mare: quod sapiens Rex*
Ære dedit solido, & tauris suspendit ahenis.
Aspice nunc aliud latus: ut sit porticus una,
Et paries mediis spatio bipatente columnis,
Culmine discretas aditu sibi copulat aulas.
Tempus in hanc transire oculis peragrantibus ædem,
Quæ longum reserata latus, cum lumine cæli
Acquirit spatium tecti, quod in atria juncta
Panditur, insertos socians disjuncta per arcus,
Et populis rigui præbet spectacula campi,
(Quem tamen includunt structo circumdata septo
Mœnia, ne pateant oculis sacra tecta profanis,)
Vestibulumque patens aura defendit operta.
Nec mirere sacras spatiis accrescere caulas,
Crescit ubique potens æterni gloria Christi:
Sanctorum cumulatur honor, Deus omnibus unus
Noscitur: illustrat quia sanctus Spiritus orbem,
Cumque coæterno regnat Patre Filius heres,
Inde propagato pia gratia lumine veri
Multiplicat populis æternæ semina vitæ.
Et quia pastor oves auget bonus, ampla redemtis
Crescere cum gregibus [c] favet altus ovilia Christus.
Ingredere hæc Psalmis recinens antistes & hymnis,
Et mea vota refer Domino, & tua gaudia votis
Junge meis, celebrans communis festa Patroni.
Tempore oportuno pro peccatore rogabis
Gaudentem Dominum de Confessoris honore.
Hoc duce, proclivi tua tramite vota ferentur,
Felix divinas tibi prævius ibit ad aures;
Teque [d] sacris Psalmis simul & devota litante

[a] Ita ex MS. codice Germ. emendavimus cum Sacchino. Alias; *quo*.
[b] MS. codex Germ. *compago sua stat*.
[c] Edd. tres, *fovet*. Sacchinus legendum putat, *facit*.
[d] Ita restituimus ex MS. codice Germ. & editis quatuor. Ed. Roiv. *sacro Psalmisque*.

Obse-

*Obsequia, * placido descendet numine Christus,* AN. 400. *V. eamdem. lic. carm. 15. v. 81.
Ut populum templumque sacra caligine velet,
Infundens niveam per operta sacraria nubem.
Nunc volo picturas fucatis agmine longo
Porticibus videas, paulumque supina fatiges
Colla, reclinato dum perlegis omnia vultu.
Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris,
Non vacua fidam sibi [a] pascet imagine mentem.
Omnia namque tenet serie pictura fideli,
Quæ senior scripsit per quinque volumina Moses,
Quæ gessit Domini signatus nomine Jesus,
Quo duce Jordanis, suspenso gurgite fixis
Fluctibus, a facie divinæ restitit arcæ.
Vis nova divisit flumen: pars amne [b] recluso
« *Constitit, & fluvii pars in mare lapsa cucurrit,* [b] *Josue* 3. 15.
« *Destituitque vadum; & validus qua forte ruebat*
« *Impetus, adstrictas alte cumulaverat undas,*
« *Et tremula compage minax pendebat aquæ mons,*
« *Despectans transire pedes arente profundo,*
« *Et medio pedibus siccis in flumine ferri*
Pulverulenta hominum duro vestigia limo.
Jam distinguentem modico Ruth tempora libro,
Tempora Judicibus finita, & Regibus orta,
Intentis transcurre oculis: brevis ista videtur
Historia, at magni signat mysteria belli,
Quam geminæ scindunt sese in diversa sorores!
Ruth sequitur sanctam, quam deserit Orpha, parentem; *Ruth.* 1. 14. «
Perfidiam nurus una, fidem nurus altera monstrat: «
Præfert una Deum patriæ, patriam altera vitæ. c. 2. v. 12 «
Nonne, precor, toto manet hæc discordia mundo?
Parte sequente Deum, vel parte ruente per orbem?
Atque utinam pars æqua foret necis atque salutis!
Sed multos via lata capit, faciliqque ruina
Labentes prono rapit irrevocabilis error.
Forte requiratur, quanam ratione gerendi
*Sederit * hæc nobis sententia, pingere sanctas* V. carm. 10. v. 12.
Raro more domos animantibus adsimulatis.
Accipite, & paucis tentabo exponere causas.
Quos agat huc sancti Felicis gloria cœtus,
Obscurum nulli: sed turba frequentior hic est.
Rusticitas non cassa fide, neque docta legendi,
Hæc adsueta diu sacris servire profanis,
Ventre Deo, tandem convertitur advena Christo.
Dum Sanctorum opera in Christo miratur aperta:
Cernite quam multi coeant ex omnibus agris,
Quamque pie rudibus decepti mentibus errent.
Longinquas liquere domus, sprevere pruinas
Non gelidi fervente fide; & nunc ecce frequentes
Per totam & vigiles extendunt gaudia noctem:
Lætitia somnos, tenebras funalibus arcent.
Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,
*Nec sua * liminibus miscerent pocula sanctis.*
Quamlibet hæc jejuna cohors potiore resultet
Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos * V. N. poem. 1.
Personat, & Domino cantatam sobria laudem
Immolat. Ignoscenda tamen puto talia parvis
Gaudia quæ ducunt epulis, quia mentibus error
Irrepit rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula Sanctos

a MS. Germ. *pascit*.
b Sic reposuimus ex MS. Germanensi codice: Ante erat; *recurso*. Vide caput 3. Josue, & Augustinum in Psalm. 113. v. 13.

AN. 401.
1. Pet. 4. 3.
Perfusis balante mero gaudere sepulcris.
Ergo probans obiti, quod damnavere magistri?
* V. N. cccxiii.
Mensa * Petri recipit, quod Petri dogma refutat?
Unus ubique calix Domini, & cibus unus, & una
a id est discede.
Mensa, domusque Dei. a Divendant vina tabernis;
Sancta precum domus est ecclesia: * cede sacratis
Liminibus serpens: non hac male ludus in aula
Debetur, sed pœna tibi: ludibria misces
Supplicis inimice tuis: idem sibi discors
Tormentis ululas, atque inter pocula cantas.
Felicem metuis, Felicem spernis inepte,
Ebrius insultas, reus oras; & miser ipso
Judice luxurias, quo vindice plecteris ardens.
Propterea visum nobis opus utile, totis
Felicis domibus pictura illudere sancta;
Si forte attonitas hæc per spectacula mentes
Agrestum caperet fucata coloribus umbra,
Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret
Quod manus explicuit: dumque omnes picta vicissim
Ostendunt releguntque sibi, vel tardius escæ
Sunt memores, dum grata oculis jejuna pascunt;
Atque ita se melior stupefactis inserat usus,
Dum fallit pictura famem: sanctasque legenti
Historias, castorum operum subrepit honestas
Exemplis inducta piis; potatur hianti
Sobrietas, nimii subeunt oblivia vini.
Dumque diem ducunt spatio majore tuentes,
Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
Tempore, jam paucæ superant epulantibus horæ.
Quod superest ex his, quæ facta & picta videmus,
Materiam orandi pro me tibi suggero, poscens,
Rem Felicis agens, ut pro me sedulus ores
Et decet, ut quem mente pia comitaris, eumdem
Et mentis facie referas, animoque sequaris
Par in amore mei; nec enim miser ambigo amari
Martyre, vel modici dignatus amore catelli.
Cum mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis,
Sit Felix donante Deo; quo præsule posce
Psal. 86. 1.
Montibus in sanctis mea fundamenta locari,
Luc. 14.
Et cœptam peragi irrupto molimine turrem.
1. Cor. 15. 48.
De Genesi, precor, hunc orandi collige sensum:
Ne maneam terrenus Adam, sed virgine terra
b id est, deposito.
Nascar, & b exposito veteri, nova former imago
Educar tellure mea, generisque mei sim
Ephes. 4.
Degener; & sponsæ festinem ad mellea terræ
Gen. 12.
Flumina, Chaldæi servatus ab igne camini.
* V. ep. 28. 21 n. 5.
Sim facilis tectis, quasi Lot, * fore semper aperta,
Gen. 19.
Liberer ut Sodomis; neque vertam lumina retro,
Ne salis in lapidem vertar, sale cordis egenus.
Gen. 22.
Hostia viva Deo, tamquam puer offerar Isac:
Et mea ligna gerens sequar almum sub cruce patrem,
Inveniam puteos; sed ne, precor, obruat illos
Gen. 26.
Invidus, & viventis aquæ cæcator * Amalec.
* V carm. 28 v. 94. & Not. 314.
Sim profugus mundi, tamquam benedictus Jacob
Fratris Edom fugitivus erat; fessoque sacrandum
Supponam capiti lapidem, Christoque quiescam.
Gen. 28.
Sit mihi castus amor, sit & horror amoris iniqui:
Gen. 29.
Carnis ut illecebras velut inviolatus Joseph,
Effugiam vinclis exuto corpore, liber

a MS. Germ. cum edd. 4. in margg. Discedant.
b Leg. forte, exposita; vel ex posito. Hic exponere pro deponere, sicut & carm. 23. v. 66.

Crimi-

AN. 402.

Criminis, & spolium mundo carnale relinquam.
Tempus enim longe fieri complexibus; instat
Summa dies: prope jam Dominus, jam surgere somno
Tempus, & ad Domini pulsum vigilare paratos.
Sit mihi ab Ægypto bonus exitus, ut duce Lege
Divisos penetrans undosi pectoris æstus,
Fluctibus evadam rubris, Dominique triumphum
Demerso Pharaone canam. Cum supplice votu
Exsultando tremens, & cum formidine gaudens,
Ipsius pia dona, meos commendo labores.
Adsere, Niceta, prece quod precor, & simul omnes
Qui simul huc sancta pro relligione coistis,
Devoti Domino, & gratantes dicite mecum:
Hæc tibi, Christe Deus, tenui facilique paratu
Pro nobis facimus; nec enim te, summe Creator,
Facta manu capiunt, toto quem corpore mundus
Non capit: angustum cui cœlum, terraque punctum est.
Sed Sanctis sine fine tuis devota ferentes
Obsequia, exiguo magnos veneramur honore:
Sperantes illis exoratoribus, ut tu
In nobis operum ponas perfecta tuorum
Culmina: & exstructis habitator mentibus adsis.

Eccl. 3. 1. Cor. 35. Rom. 1. 7. Luc. 12. Exod. 7. 14.

POEMA XXVII. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN X.

* Scriptum anno 403. die 14. Januar.

Veteres S. Felicis basilicas novis ædificiis auget, novam eamque magnificam cum baptisterio construit; easque picturis & epigrammatibus ornat. Nova a Nolano Episcopo Paulo consecratur, & in illa eodem die Baptismatis & Eucharistiæ sacramenta conferuntur.

IN veteri nobis nova res adnascitur actu,
Et solita insolito crescunt solemnia ritu:
Materiamque simul mihi carminis, & simul almi
Natalem geminant Felicis: in ædibus ejus
Nata recens opera hæc, quæ molibus undique celsis
Cernitis emicuisse pari splendentia cultu.
*Istic * porticibus late circumdata longis*
Vestibula a impluvio tectis reserantur aperto,
Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.
Illic adjunctæ sociantur mœnibus aulæ,
Diffusoque sinu simul & coeunte patentes
Æmula consertis jungunt fastigia tignis,
Et paribus variæ & speciosæ cultibus exstant
Marmore, pictura, laquearibus, atque columnis.
Inter quæ & modicis variatur gratia cellis:
Quas in porticibus (qua longius una coactum
Porticus in spatium tractu protenditur uno)
Appositas lateri tria comminus ora recludunt,
*Trinaque * cancellis currentibus ostia pandunt:*
Martyribus mediam pictis pia nomina signant,
Quos par in vario redimivit gloria sexu.
At geminas quæ sunt dextra lævaque patentes,
Binis historiis ornat pictura fidelis.
Unam sanctorum complent sacra gesta virorum,
Jobus vulneribus tentatus, lumine Tobit.
Ast aliam sexus minor obtinet, inclita Judith,
Qua simul & regina potens depingitur Esther.
Interior variis ornatibus area ridet,

* V. N. CCCXV.
a id est, *atria*.
* V. N. CLXVII. & CCCXVI.
* V. N. CCCXVII.

a MS. Germ. codex, *inclusa tecti*. Editi quinque, *in clivo*. V. Not. CLXVII. & CCCXVI.

Læta

AN. 403.

Læta super tectis & aperta luce serenis
Frontibus, atque infra * niveis redimita columnis.
  Cujus in exposito prælucens cantharus exstat,
Quem cancellatu tegit ærea culmini turris.
  Cetera dispositis stant vasa sub aere nudo
Fonticulis, grato varie quibus ordine fixis
Dissidet artis opus concordat vena metalli.
Unaque diverso fluit ore capacius unda.
  Basilicis hæc juncta tribus, patet area cunctis,
Diversosque aditus ex uno pandit ad omnes,
Atque itidem gremio diversos excipit uno
A tribus egressos, medio spatiosa pavito:
Quod tamen ordinibus structis per quinque nitentum
Agmina * concharum, series densata coacto
Marmore, mira oculis aperit spatiantibus arte.
  Sed circumjectis in porticibus spatiari
Copia larga subest, interpositisque columnas
Cancellis fessos incumbere; & inde fluentes
Aspectare jocos, pedibusque madentia siccis
Cernere, nec calcare sola; & certamine blando
Mirari placido salientes murmure fontes,
Non solum hiberno placitura in tempore præsto est
Commoditas, quia sic tecti juvat umbra per æstum;
([a] Sicut aprica placent in frigore, siccaque in imbre.)
  Parte alia patet exterior, quæ tingitur æque
Area porticibus, cultu minor, æquore major.
Ante sacras ædes longe spectabile pandit
Vestibulum, duplici quæ exstructis tegmine cellis;
Per contextarum coeuntia tigna domorum,
Castelli speciem meditatur imagine muri,
Conciliisque forum late spectabile pandit,
  Quale locu signum Felix venerandus in isto
Ediderit nuper, celeri narrabo relatu.
  In medio campi, * contra venerabilis aulæ
Limina de ligno duo texta tigilla manebant,
Importuna situ, simul & deformia visa;
Quæ decus omne operum perimebant, improba, fœdo
Objice * prospectum cæcantia: namque patentis
Janua basilicæ, tuguri brevis interjecta
Obscurata, fores incassum clausa patebat.
  Hæc amoliri cupientibus obvia nobis,
Verba dabant tectis qui metabantur in illis,
Jurabantque prius vitam se posse pacisci,
Quam cogi migrare locis. Temneada quidem vox
Ista videbatur: sed erat, fateor, mihi idipsum
Invidiæ: tædebat enim vel vincere rixa.
  Interea quadam [b] primam jam nocte quietem
Carpere sopitis cœptantibus: ecce relictis
Prosiliens scintilla focis, conflavit in una
Cellarum ipsarum latebra, de stramine fœni,
Quo forte inciderat, subitum ignem: moxque per ipsam
Fusa casam, ut vires alimenta per arida cepit,
Ingentem fragili rapuit de fomite flammam;
Et facili lapsu per putria ligna vetusti
Culminis erumpens; magnis incendia torsit
Turbida verticibus; calidamque per aera nubem
Miscuit, & nigro subduxit sidera fumo.
  Ipsaque terribilem dabat insuper ira fragorem,
Materiæ fragilis [c] crepitu graviore resultans.

* id est, ex marmore.

* V. N. CCCXVIII.

* id est, prope.

* Gall. qui empechoient la veue,

[a] Hic versus additus ex MS. codice Germanensi.
[b] Ita correximus ex MS. Germ. Ante erat, *prima*, mendose.
[c] Manuscriptus idem codex Germ. *strepitu*.

Cum-

AN. 405.

*Cunctaque vicanis circum * metata colonis;* * V. carm. 24. v. 155.
Atque etiam vico submotos longius agros,
Sic vapor afflabat, sic horrida lux feriebat; * lic. poet. V. carm. 15. v. 176.
Sic prope, sic longe sita culmina respergebat;
Scintillis late volitantibus igneus imber;
Ut subito exciti nos planctibus undique mæstis,
Et circumfusis immani lumine tectis,
Omnia circa nos lucere ut aperta videntes,
Cuncta putaremus flammis correpta cremari,
Ipsaque Sanctorum simul igne palatia tanto
*Fervere * : & a tectis simul omnibus illa referri*
Fulgura, quæ sparsis etiam longinqua replebant
Ignibus, & multo terrebant [a] igne vapores.
Ut quasi vicinas omnes sibi quisque timerent
Ad sua tecta faces ardentem comminus æstum,
Infectasque [b] trahens diris nidoribus auras.
Nos trepidi, ut nostris domibus propiore periclo,
Nil ope de nostra præsumimus, unde etenim vis,
Et manus infirmis foret, illam exstinguere [c] molem
Sufficiens? cum [c] flamma suis ingentior iret
Fomitibus, parvoque exorta repente tigillo,
Culmina cuncta simul persunderet igne minaci?
Currimus ergo, fide tantum & prece supplice nixi,
Ad vicina mei Felicis limina: & inde
Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
Atque ab Apostolici cineris virtute medelam
Poscimus, impositis subjecti altaribus ora.
Ipse domum remeans, modicum, sed grande saluti,
De crucis æternæ sumtum mihi fragmine lignum
Promo, tenensque manu adversis procul ingero flammis, N
Ut clypeum retinens pro pectore, quo tegerem me,
Arceremque hostem collato umbone relisum.
Credite, nec donate mihi, sed reddite Christo
Grates, & justas date laudes Omnipotenti:
Nostra salus etenim cruce Christi & nomine constat,
Inde fides nobis, & in hoc cruce nixa periclo
*Profuit, & nostram cognovit flamma * salutem.* * id est, crucem quæ est nostra salus.
Nec mea vox, aut dextra illum, sed vis crucis ignem
Terruit, inque loco de quo surrexerat ipso,
Ut circumseptam præscripto limite flammam
*Sidera *, & exstingui fremitu moriente coegit:* * id est, sisti.
Et cinere exortam cineri remeare procellam.
Quanta crucis virtus! ut se natura relinquat,
Omnia ligna vorans ligno crucis uritur ignis.
Multa manus, crebris tunc illa incendia vasis
Aspergens, largis cupiebat vincere lymphis:
Sed licet exhaustis pensarent fontibus imbres,
Vi majore tamen, lassis spargentibus, omnem
Vicerat ignis aquam: nos ligno exstinximus ignem,
*Quamque aqua non poterat, vicit brevis * astula flammam.* * V. N. CCCXIX.
Post ubi discessit metus, optatumque reduxit
Lux operosa diem, processimus acta videre
Noctis, & exstinctæ quamvis, fumantia late
Securis spectare oculis vestigia flammæ.
Et credebamus nos plurima damna domorum
Visuros, magni memores terroris & ignis:
Sed cito conspectis decrevit opinio rebus:
Et nihil exustum, nisi quod debebat aduri,

a MS. codex Germ. *vare pavore*.
b Ita MS. Germ. cum edd. Bad. & Schot. in marg. Ceteri codices, *infestas*.
c Manuscriptus codex Germ *flammam*,

Cer-

AN. 403.

Cernimus, ex illisque unum flagrasse duobus
Hospitiis, quæ nostra manus, nisi flamma tulisset,
Abstulerat: sed & hoc Felicis gratia nobis
Munere consuluit, quod prævenıendo laborem
Utilibus flammis, operum compendia nobis
Præstitit; inde parem incensæ, quam vicerat illic
Flamma domum, non ut pateretur stare, vel ipsam
Obstantem simili bipatentibus objice valvis:
Verum ut & hæc illum puniret flamma colonum,
Conservans illi, quod mox everterit ipse.
a *Nam sua qui sanctis nuper gurgustia* [a] *tectis*
Prætulerat, primum flamma mulctatus in uno,
Mox aliud propria ipse manu vastare tigillum
Incipit, & celeri peragit sua damna furore,
b *Dilectasque* [b] *domos, & inanes plangit amores.*
Qui simul aspiciens incensa, & diruta tecta,
Dissimiles simili miratur in aggere labes,
c *Ruderis, & cineris* [c] *juncti bicolore ruina.*
Hunc nobis sine lite videns cessisse triumphum,
Se tantum miser accusat, quem gratia nulla
Manserit obsequii, & maneat confusio pœnæ,
Nunc quia dimoto patuerunt objice frontes,
Eloquio simul atque animo spatiemur in ipsis
Gaudentes spatiis, sanctasque feramur in aulas:
Miremurque sacras veterum monumenta figuras:
Et tribus in spatiis duo Testamenta legamus;
d *Hanc quoque* [d] *cernentes rationem lumine recto*
Quod nova in antiquis tectis, antiqua novis lex
Pingitur: est etenim pariter decus utile nobis
In veteri novitas, atque in novitate vetustas.
Ut simul & nova vita sit, & prudentia cana.
Ut gravitate senes, & simplicitate pusilli,
Temperiem mentis gemina ex ætate trahamus,
Jungentes nostris diversum moribus ævum:
Est etiam interiore sinu majoris in aulæ
* V. N. CCLXX. *Insita* * *cella procul, quasi filia culminis ejus,*
e *Stellato* [e] *speciosa* * *tholo, trinoque recessu*
* V. N. CCLXXI. *Dispositis sinuata locis; medio pietatis*
Fonte nitet, mireque simul novat atque novatur.
Namque hodie bis eam geminata novatio comit,
Dum gemina antistes geris illic munera Christi;
In geminos adytum venerabile dedicat usus,
Castifico socias pia Sacramenta lavacro:
Sic pariter templum novat hostia, gratia fontem:
Fonsque novus renovans hominem, quod suscipit, & dat
Munus; sive magis, quod desinit esse per usum,
Tradere divino mortalibus incipit usu.
f *Nam fons ipse semel* [f] *renovandi missus in usum,*
Desinit esse novus: sed tali munere semper
Utendus, numquam veteres renovare facesset.
Hoc Domini donum, hanc speciem, qua munere Christi
Idem homo fis novus, & vetus interit, ecce refectis
Cernite culminibus gemina Felicis in aula

a Sic emendavimus ex MS. codice Germanensi. Edd. *dictis*.
b MS. Germ. *amnes*.
c Idem MS. codex Germ. *juncta & bicolore ruina*.
d MS. Germ. *credentes . . . . . certo*.
e Sic emendatum ex MS. codice Germanensi; non enim *insita cella in sinu majoris aulæ spatiosa* esse poterat, ut præferunt editi codices; sed *quasi filia culminis ejus, speciosa stellato tholo*. Quid autem sit *tholus*, vide Not. CCCXXI.
f Ita correximus ex eodem MS. codice Germ. Ante erat; *renovandum missus in unum*, nullo sensu.

Quæ

Quæ fuerant vetera, & nova nunc exstare videntur. AN. 403.
Nam steterant vasto deformibus agmine pilis:
Nunc meliore datis eadem vice fulta columnis,
Et spatii cepere, & luminis incrementa:
Depositoque situ reducem sumsere juventam.
Namque & in his duplex spectandi gratia fulget
Qua renovata novis æquali lumine certant
Culmina culminibus, tectorum dissidet ætas,
Concordat species; veterum manus atque recentum
Convenit; in facie simili decor unus utrumque
Ornat opus; coeunt olim fundata novellis.
Nec discrimen adest oculis, nitet una [a] *venustas* a
Annosis * *rudibusque locis; niger abditur horror;* * id est, novis. V. ep. 23. n. 5. v. 23.
Et senibus tectis juvenem pictura nitorem
Reddidit, infuso variorum flore colorum.
Hinc operum tempus confunditur, & nitet extra
Parietibus novitas, latet intus operta vetustas:
Fronte juventutis tegitur fucata senectus:
In pueram faciem [b] *veterana refloruit ætas.* b
Suntque simul vetera & nova; nec nova, nec vetera æque.
Non eadem simul, atque eadem, quæ forma futuri
Præsentisque boni est; namque & nunc utile nobis,
Deterso veteris vitæ squalore, novari
Mente pia, Christumque sequi, regnisque parari.
Tunc quoque * *cum dabitur redeunte resurgere vita,* * V. N. CCCXXIII.
Ille resurgentum potior numerabitur ordo,
Qui super illustri carnem perfusus amictu,
Servilem Domini [c] *mutabit imagine formam:*
Conformemque Deo conregnaturus honorem
Accipiet, Christo similis, sed munere Christi. c
Hæc eadem species veterem deponere formam,
Et gestare novam monet, & retro acta abolere:
Inque futura Dei conversam intendere mentem, Eph. 4. Philip. 3.
Congrua præteritis oblivia ducere curis,
Cœlestumque animo regnorum inducere curam;
Rebus & humanis, & amoribus istius ævi,
Mente prius quam morte mori; neque corporis ante
Nexibus absolvi, quam criminis. Ergo novemur
Sensibus, & luteos terrestris imaginis actus
Discutere a nostro properemus corpore longe
Vestibus excussis: puros, ut [d] *sorde recussa* d
Corporis atque animæ, nitidi reddamus amictus.
Nec modo commissum peccati, sed meditatum,
Sicut morbiferam de labe cadaveris auram,
Naribus obstructis tristem fugiamus odorem.
Ut faciem colubri, Salomon peccata timeri, Eccl. 21. 2.
Horrerique monet, dicens armata leonis
Dentibus: & vere, quoniam velut ore ferino
Sæva vorant animam, quam vicerit ægra [e] *voluptas* e
Corporis, [f] *enectamque suæ draco duxerit escæ,*
Qui * *vorat Æthiopum populos, non sole perustos,* f * V.N.323.

505

[a] Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice; id est, vetus ædificium quod picturis ornaverat eadem *nitebat venustate* qua nova. Quid enim significat, *nitet una venustas*? quod præferebant editi codices.
[b] Ita MS. Germ. Edd. *veterata*.
[c] Sic emendatum ex MS. codice Germ. Vide præcedentia & subsequentia. Ante erat, *mutavit*.
[d] Ita correximus ex MS. codice Germ. Ante erat in ed. Rosv. *corde recusso*, in edd. 2. *recuso*; in tribus, *recussi*.
[e] MS. Germ. *voluntas*.
[f] MS. codex Germ. cum editis tribus, *evilitamque*.

AN. 403. *Sed vitiis nigros, & crimine nocticolores.*
Tales Æthiopas serpens edit, in quibus escam,
a *Quam capere est [a] donatus, habet: quia peccatorem,*
Serpentisque cibum Deus uno nomine terram
Dixit: & inde vorans peccata, dracone voratur.
Rom. 13. 11. *Tempus adest mutare vias, exsurgere somno,*
Et tandem vigilare Deo, dormire vicissim
Actibus his, quibus invigilat mens mortua Christo.
Si nobis doctrina Dei de lumine verbi
Non aperit sensum, saltem capiamus ab ipsis
Ædibus exempla: & lapides & ligna magistri
Sint stolidis, ut quale manu confecimus istic
Tale fide faciamus opus: licet absit ab uno
Mentis opus, manuumque labor, sed ab impare causa
Par operis trahitur ratio; ecce videte, probabo
Dissimiles simili specie concurrere formas.
Qua nova tecta sedent, multi meminere locorum:
Nam breve tempus id est, ex quo sunt omnia cœpta,
Quæ modo facta manent: annis sudata duobus
Tertius explicuit prece Sanctorum, atque ope Christi.
Pars spatii brevis hortus erat, pars ruderis agger,
Quem collata manus, populo curante, removit:
Et viles olerum cum sentibus eruit herbas,
Ut nitido purgata patesceret area dorso,
Quæ modo marmoreis ornato jugere saxis
Late strata nitet, cultus oblita priores.
Quam bene mutavit speciem! post stercoris usum,
b *Marmoris [b] ornatam, Parias post vilia conchas*
c *Brassica [c] fert; & splendet aqua, quæ sorde nitebat.*
Quonam igitur nunc ista modo mihi fabrica formam
Præbebit, qua me colere, ædificare, novare
Sensibus, & Christo metandum condere possim?
Prompta quidem ratio est, quæ sit mea terra, quod in me
Rudus, & unde meo spinæ nascuntur in agro.
Terra cor est, culpæ pravi sunt rudera cordis:
Luxus iners, impurus amor, maculosa libido,
Rudera sunt animæ; sic corporis anxia cura,
Livor edax, & avara fames, gravis ira, levis spes,
Prodigaque ambitio proprii, sitiens alieni,
d *Spinæ sunt [d] animo: quia semper inanibus angunt*
Ancipites animas stimulis: quas jugiter urit
Defectus miseri metus, & miser ardor habendi.
Atque ita & inter opes inopes, quasi Tantalus ille
Inter aquas sitiunt, nec habeat quod habere videntur.
Nam partis uti metuunt, servata relinquunt:
Dumque alimenta parant, vivendi tempora perdunt.
Has igitur spinas, hæc rudera mentibus hirtis
e *Egerere est opus, & [e] primam hanc evellere fibris*
f *Cunctorum stirpem scelerum, [f] qua pullulat arbor*
Matth. 3. 10. *Infelix, Domini radicitus illa securi*
Icta cadat, nostris ut numquam germinet arvis.
Hæc si præciso de nobis fomite radix
Aruerit, cadet omne nefas, vitium omne peribit,
Matricisque suæ casum mala cuncta sequentur,

a Sic restitutum ex MS. Germanensi codice. Ceteri, *damnatus*. V. Not. CCCXXIII.
b MS. Germ. *ornatu*.
c Sic emendavimus ex editis codicibus tribus favente MS. codice Germ. Ed. Rosv. *Brassicla*. Alii, *Brassida*.
d MS Germ. *animæ*.
e Ita MS. Germ. codex, Latinius, & tres editi. Alii, *primum*.
f Sic MS. Germ. Editi codices, *quia*, mendose.

Et

AN. 403.

Et moriente sua simul arbore poma peribunt.
Tunc bene purgato domus ædificabitur horto,
Et vivo fundata solo bene surget in altum
Fabrica divini moliminis. Ipse columnas
Eriget in nobis Christus, veteresque resolvet
Obstructæ pilas animæ; spatiumque sibi Rex
Sensibus efficiet nostris, ut inambulet illis,
Tamquam in porticibus Salomonis quinque solebat
Ore pio medicos Sapientia ducere gressus:
Corpora tangendo [a] *sanans, & corda docendo.*
Non igitur simus veteres inter nova tecta.
Ut qui corda habitat Christus, nova corda revisat.
Pejor enim scissura novo veterique coactis
Redditur, & nova vina novos bene dantur in utres:
Vita prior pereat, pereat ne vita futura.
Sponte relinquamus mundum, non sponte carendum,
Sponte nisi fugimus: moriamur, ne moriamur:
Letalem vitam vitali morte tegamus.
Terrena intereat, subeat cœlestis imago,
Et Christo vertatur Adam, mutemur & istic,
Ut mutemur ibi: qui nunc permanserit in se
Idem, & [b] *in æternum non immutabitur a se.*

Johan. 3. 2. & 3.

Matth. 9. v. 16. 17.

POEMA XXVIII. *

DE NOLANA BASILICA S. FELICIS A SE AUCTA.

PARVUS *erat locus ante, sacris angustus agendis,*
Supplicibusque negans pandere posse manus:
Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet
Officiis medii Martyris in gremio.
Cuncta Deo renovata placent, novat omnia semper
Christus, & in cumulum luminis amplificat,
Sic & dilecti solium Felicis honorans,
Et splendore simul protulit & spatio.

* *Huc adscitum. Porro carmen 26. nunc 27. Scrip. anno 403.* Hi versus hodie extant in eadem basilica.

POEMA XXIX. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN XVIII. FRAGMENTA.

De Sanctorum reliquiis per orbem diffusis.

SIDERA *si cœlo, si possunt gramina terris*
Desore, mella favis, aqua fontibus, uberibus lac;
Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,
In quibus & vitæ virtus, & gloria mortis
Ipse Deus; pro quo vitam voluere pacisci,
Et moriendo piam sancire fidem populorum:
* * * * * * *

Horum de numero procerum Confessor in ista
Urbe datus Felix longe lateque per orbem
Nominis emicuit titulo: sed Nola sepulti
Facta domus, tamquam proprio sibi sidere plaudit:
Omnis enim, quacumque manet mandatus in ora
Martyr, stella loci simul & medicina colentum est.
Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Creator
Sic sua disposuit terris monimenta piorum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina cœlo.

* *Alias 2211. quod autem 27. erat, nunc 28. Scriptum anno 404. die 14. Januar.*

a MS. codex Germ. *curans*.
b Ex MS. codex Germanensis. Editi, *in æterno*.

AN. 404.

* * * * * *

Hos igitur nobis cupiens avertere morbos
Omnimedens Dominus, sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri
Edidit: utque suam divina potentia curam
Clarius exereret, potioribus intulit illos
Μάρτυρες. *Urbibus: & quosdam licet oppida parva retentent*
Martyres, ad proceres Deus ipsos mœnibus amplis
Intulit: & paucas functos divisit in oras;
Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magistros.
Inde Petrum & Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

* * * * * *

Sic Deus & reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Johannem,
Ut simul Europam atque Asiam curaret in illis,
Discuteretque graves per lumina tanta tenebras.
Parthia Matthæum complectitur India Thomam:
Lebbæum Libyes, Phryges accepere Philippum:
* V. N. cccxxiv. *Certa Titum sibisumsit, & * Antiochia & Ostia Lucam:*
Marcus Alexandria tibi datus, ut bove pulso,

* * * * * *

* V. N. cccxxv. *Nam * Constantinus proprii dum conderet urbem*
Nominis, & primus Romano in nomine regum
Christicolam gereret, divinum mente recepit
Consilium, ut quoniam Romæ mœnibus urbis
Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,
His quoque Romuleam sequeretur dotibus urbem;
Ut sua Apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus: tunc Andream devexit Achivis,
Timotheumque Asia. Geminis ita turribus exstat
Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ:
Verius hoc similis Romanis culmine muris
Quod Petrum, Paulumque pari Deus ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum, cum fratre Petri. Jam quanta per istam
Sanctorum per longa viam divortia terræ
Creverit utilitas ad nostræ munia vitæ,
Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati
Rheda capax oneris posita statione resedit:
Omnibus in spatiis quacumque aut mansio sanctis
Corporibus, requiesve fuit vectantibus illos
Sacratos cineres, miris clamantia signis.
Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide data copia fidis
Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora vellent
Ossibus e sanctis meritum decerpere fructum:
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris
Præsidia ad privata domum sibi quisque referret.
Ex illo sacri cineres, quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis: quaque osse minuto
De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit, ingentes illic pia gratia fontes,
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.

* * * * * *

At Carthago potens Cypriano Martyre gaudet,
Cujus & ore simul profusi, & sanguine fontes
* id est, *Africa*. V. carm. 3. v. 2. *Fecundaverunt * Libyæ sitientis arenas*

* * * * * *

Nec

AN. 404.

Nec minor occiduis effulsit gratia terris,
Ambrosius Latio, Vincentius exstat Hiberis:
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sumsit.
Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina Sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem.
* * * * * *

Sic itaque & nostra hæc Christi miserantis amore
Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul: quia cæcis mixta ruinis
Orbis, & ipsa pari moriens in nocte jacebat.
* * * * * *

Personæ exululant pœnis qui Numine falso
Dii fuerant; & qui mentito nomine vivos
Ante Dei cultum sibi nil cœleste videntes
Dediderant homines, hi nunc, ubi lumine Christi
Vera fides patuit, non, possunt ferre sepultos.
* * * * * *

*Alpha * itidem mihi Christus & ω: qui summa supremis* * V. N. CCCXXVI.
Finibus excelsi pariter complexus & imi,
Victor & inferna & pariter cœlestia cepit:
*Effractisque * abyssi cœlos penetravit apertos,* * V. carm. 32. v. 328.
Victricem referens superata morte salutem.
Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,
*Vexillumque crucis * super omnia sidera fixit;* * V. N. CCCXXVII.
Corporeum statuit cœlesti in sede trophæum.
* * * * * *

*Nunc * ad te veneranda Dei crux verto loquelas,* * V. N. CCCXXVIII.
Gratantesque tua concludam laude profatus.
O crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
Crux æterna salus hominum, crux terror iniquis,
Et virtus justis, lumenque fidelibus: o crux
Quæ terris in carne Deum servire saluti
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti!
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
Tu destruxisti credentibus eruta fana
Gentibus, humanæ concors tu fibula pacis,
Concilians hominem medii per fœdera Christi.
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera ferri.
Esto columna piis tu semper & anchora nobis:
Ut bene nostra domus maneat, bene classis agatur,
In cruce fixa fidem, vel de cruce nancta coronam.

POEMA XXX.*

* *Alias* XXVII. *quod autem* 27. *erat nunc* 28.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XIX. FRAGM.

Scriptum anno 406. *die* 14 *Ianuari.*

De Gothorum † exercitus cum suo rege interitu.

† V.N. 329.

PLURIBUS *hæc etenim causa est curata patronis,*
Ut Romana salus, & publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic Martyres omnes, Μάρτυρες.
Quos simul innumeros magnæ tenet ambitus Urbis,
Quosque per innumeras diffuso limite gentes
*Intra Romuleos veneratur * Ecclesia fines,* * V.N. 239.
Sollicitat simul impenso ducere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit, sed summa petiti
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

POE-

* Alias XXVIII. quod autem 29. erat, nunc 30.

Scriptum anno 407. die 14. Ianuar.

POEMA XXXI.*

DE S. FELICE NATAL. CARM. XX. FRAGM.

S. Felici gratias refert maximas pro acceptis ejus interventu Dei donis & beneficiis.

NUNC ad te, venerande parens æterne Patrone,
Susceptor meus, & Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas.
Multa mihi variis tribuisti munera donis.
Omnia, præsentis vitæ rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me memini debere: cui me
Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi fluminеis facundia curreret undis,
Oraque mille forent centenis persona linguis,
Forte nec his opibus collato fonte refectus
Omnia Felicis percurrere munera possem,
Quanta suo Dominus donavit Christus amico,
Et mihi Confessor famulo transmisit alumno:
* * * * * *

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,
Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre:
* * * * * *

Incolumi solio, & numquam rimante sepulcro,
Undique vallatum solido munimine corpus
Martyris & meriti nullis patuisse piaclis:
Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
Ossa, quia Sanctis numquam desistit adesse
Spiritus: unde piis flat gratia viva sepulcris,
Quæ probat in Christo cunctos sine morte sepultos
Ad tempus placido sopiri corpora somno.

* Alias XXIX. quod autem 30. erat, nunc 17.

Scriptum anno 408. die 14. Ianuar.

POEMA XXXI.*

DE S. FELICE NATAL. CARM. XXI. FRAGM.

Narrat S. Felicis miracula, quibus ægri sanantur, & corpora a dæmonibus obsessa liberantur.

VER age carminibus: fluat articulata modestis
Vox muneris: ades, o dives mihi causa loquendi
Felix, & tacito mea corda illabere flatu.
Spiritus ore meo curret tuus; esto meis fons
Eloquiis: ego vero tuis ero fistula rivis,
Quos mihi præbueris divini a flumine verbi.
* * * * * *

Surge igitur, blandoque meum spiramine pectus
Ingredere, o Felix pater, & domine, atque Patrone,
Tu domus, & medicina mihi, & sapientia Felix
Tu nunc obtusam mihi longa per otia mentem
Exacue, ignito vegetans mea lumine corda.
* * * * * *

Sed mihi non isto fundendus in æquore sermo est,
Ut per Sanctorum merita aut miracula curram,
Et quæ per Sanctos omnes ab origine rerum
Præstat agitque Deus, versu pertexere coner,
Quæ nec mens humana capit nec lingua profari.

Et

Et quid in hoc mirum, si charta volumine toto
Non capiat, quæ nec mundus capit omnia totus?
Major enim mundo mundi sator; ipse Deus Rex
Qui terram cœlumque implet, quem non capit iste
*Mundus, eum capiunt Sancti, non * corporis amplo,*
Sed pietate humiles, & mundo corde capaces.

* * * * * *

Nunc itaque ut divina mei bene gesta Patroni
Felicis referam, vel quæ mihi commoda vitæ
Contulerit, vel quæ multis ope cœlite præstans,
Muneribus conferre piis non desinit omni
Pene die, variis tribuens pia munera signis:
Christum laudari meritorum postulat ordo.
Non hominem, sed eum potius laudare videbor,
Quo Felix autore potens, venerabile nomen
Obtinet, & medicas dat opes; quibus ægra revisit:
Corpora, captivasque animas vi dæmonis atri
Absolvit superante Deo: nec in hac ope tantum
Munificus Felix operatur munera Christi,
Et de vipereo fortissimus hoste triumphat.

POEMA XXXIII.*

DE S. FELICE NATAL. CARM. INCERTI FRAGM.

S. Felicis virtus in tumulo: frequens ad eum populi concursus.

ET licet a veteri tumulis absconditus ævo,
Qua mortalis erat, latuit telluris operto,
Viva tamen, vegetante Deo, membrisque superstes
Gratia divinum spirantia Martyris ossa
Clarificat populis, merito vivente sepulti,
*Et magni solium breve Confessoris * adorat*
Jugiter e variis congesta frequentia terris.

* id est, honorat V. carm. 24. v. 154.

Alias XV. quod autem 32. erat, nunc 3.

POEMA XXXIV.

DE OBITU CELSI PUERI PANEGYRICUS:

Pneumatium & Fidelem pueri Celsi parentes consolatur de Obitu filii.

ANTE puer patribus claris, & nomine avito
Celsus erat, sed nunc celsus agit merito:
Quem Dominus tanto cumulavit munere Christus,
*Ut rudis ille annis, & novus * iret aquis,*
Atque bis infantem spatio ævi & fonte lavacri
Congeminata Deo gratia perveheret.
Heu! quid agam? dubia pendens pietate laboro,
Gratuler, an doleam? dignus utroque puer;
Cujus amor lacrymas, & amor mihi gaudia suadet,
Sed gaudere fides, flere jubet pietas.
Tam modicum patribus, tam dulci e pignore fructum
*Defleo in exiguo * temporis esse datum.*
Rursus ut æternæ bona volvo perennia vitæ,
Quæ Deus in cœlo præparat innocuis,
*Lætor obisse brevi * functum mortalia * seclo,*
Ut cito divinas perfrueretur opes.
Ne terrena diu contagia mixtus iniquis

Duce-

* id est, obiret. V. N. 330.

* V. carm. 21. v. 37.

* V. v. seq. carm. 15. v. 228. & N. 331. & 332.

AN. 404.

Duceret in fragili corporis hospitio:
Sed nullo istius temeratus crimine mundi;
Dignius æternum tenderet ad Dominum.
Ergo Deo potius quam nobis debitus infans,
Verum & pro nobis ille Deo placitus.
Cœperat octavum producere parvulus annum,
Prima citis agitans tempora curriculis.
Jam puerile jugum, tenera cervice, ferebat,
Grammatici duris subditus imperiis.
Quæque docebatur puer, admirante magistro,
Sordebat docili nobilis ingenio.
Gaudebant trepido præsagi corde parentes,
Dum metuunt tanti muneris invidiam.
Nec mora longa fuit, placitam Deus æthere Christus
Arcessens merito sumsit honore animam,
a *Et rapuit terris* [a] *subitum, quo dignior esset*
Associata piis vivere conciliis.
Causa fuit leti suffusus faucibus humor,
Quo gravis inflavit lactea colla tumor,
Inde repressus abit, sed lapsus ad intima fugit
Corporis, & vitam visceribus pepulit.
Terra suam partem tumulata carne recepit,
Spiritus angelico vectus abit gremio.
*Deserti vacuum * funus duxere parentes*
*V. v.278. *Fletibus, in culpam ne pietas veniat.*
Impia nam pietas animam lugere beatam,
Gaudentemque Deo flere, nocens amor est.
Nonne patet quantum tali pietate trahatur
Peccatum? arguimur fraude tenere fidem;
Aut reprobare Dei leges errore rebelli,
Ni placeat nobis, quod placuit Domino.
Justius est istas hominum lugere tenebras,
Quas facimus nobis degeneres animæ,
Immemores primos cœlestis imaginis ortus,
Quam revocat miserans ad sua regna Pater.
Cujus amore meos suscepit Filius artus,
Virgine conceptus, virgine natus homo,
V. Not. cccxxxii. * id est, per cuncta. *Cuncta gerens hominem, cunctos & corpore in uno*
Cunctorum Dominus suscipiens famulos.
Factus enim servi forma est, qui summus agebat,
Forma Dei regnans cum rege Patre Deus.
Suscepit formam servi, culpamque peremit,
Qua pœnæ & mortis quondam homo servus erat.
Et libertati famulum, sub imagine servi
Nostra caro effectus restituit Dominus.
Ut mihi per Christum cœlestis imago rediret,
b *Qui cruce terrenum* [b] *despoliavit Adam.*
Carnem igitur mortemque meam meus ille Creator
Pertulit, & earum morte redemit opus.
Multa mihi dederat prius & promissa salutis,
Et præcepta quibus per bona dirigerer.
Sed quia nec, legis posito medicamine, primi
Inveterata patris vulnera dilueram,
Et neque præmissis divino ex ore prophetis
Exspectare Dei munera credideram,
*V.N.334. *Et genus humanum passim sine lege * fidei*

a Ed. Rosv. *subitam*. At juxta MS. codicem Regium & edd. quatuor restituimus cum Sacchino *subitum*, dictum pro *subito*, ut Paulinus carm. 32. v. 593. *longum* dixit, & *æternum*, v. 613. 630. & carm. 22. v. 141.

b Ita ex editione Schor. emendavimus cum Barthio. Sic ea voce alibi usus Paulinus, carm. 20. v. 219. *Lumine despoliem*, & ep. 24. n. 2. Alias, *se spoliavit Adam*.

Des-

Desperata salus merserat in tenebras,
Regnabatque simul peccatum in corpore nostro,
Mors in peccato, dæmon in interitu,
Captivumque hominem tristis metus & miser error
Altius in mortem præcipitare dabant.
Interea Pater ipse polo miseratus ab alto,
Errantum lapsus pestiferos hominum,
Serpentemque truci dominantem in morte cadentum
Non tulit, & Natum misit ad omne bonum.
*Paruit ille libens, Deus * omnia cum Patre concors*
Communem curans rem pietate pari.
Advenit, & fit homo, & mixtum perfectus utroque
*Ostendit * fragili carnis inesse Deum.*
Utitur officiis hominis, sed & intus operti
Signa Dei medicis exserit imperiis.
Voce hominis divina docet, mortalia vere
Extra peccatum corporeus peragit.
Quippe sui rem tantum operis sibi reddere curans,
Naturam venit sumere, non vitium.
Namque bonum natura hominem bonus ad bona fecit?
Mente sua lapsus se vitiavit homo.
Quare opifex hominum mortali in corpore venit,
Non & mortali crimine factus homo.
Nam neque deleret culpas, nisi liber ab illis,
Nec laxare reos posset & ipse reus,
Nec peccatori mors cederet utpote vinctum
Peccati vinclis legitime retinens.
Jure igitur cessit rumpenti tartara Christo,
In quo, quod posset nectere, non habuit.
Ipsaque judicii injusti rea facta vicissim,
Per scelus occiso jure subacta homini est.
Palluit invidia serpens, inferna reducto
Claustra homini, versa lege, reclusa videns.
Inque vicem vincta mortalem morte resolvi,
Excussumque sua surgere corpus humo,
Insuper & cælos redivivum scandere cernens,
Dente truci frustra lividus infremuit.
Et modo tabescit, cum, crebrescente piorum
*Agmine, per Christum * perditor ipse perit.*
Ergo mei vitiosa animi sanavit, & ægra
Corporis excepit, matre homo, patre Deus.
Imbecilla quidem, sed naturalia carnis
Gessit, & affectus corporis exhibuit.
Sensibus humanis edit & bibit, & sua somno
*Lumina declinat, * lassat eundo viam.*
Tamquam homo, defuncto lacrymas impendit amico
Quem mox ipse Deus suscitat e tumulo.
“ *Navigio vectatur homo, & Deus imperat austris,*
“ *Et virtute Dei permeat æquor homo.*
“ *Mente hominis trepidat vicinæ mortis ad horam,*
“ *Mente Dei novit tempus adesse necis.*
“ *In cruce fixus homo est, Deus e cruce terruit orbem,*
“ *Mortem homo, verum mors ipsa Deum patitur.*
“ *In cruce pendet homo, Deus e cruce crimina * donat,*
“ *Et moriens vitam criminis interimit;*
“ *Proque reis habitus, pejorque latrone putatus,*
“ *Quem Judæa pio præposuit Domino,*
“ *Credenti donat regnum cæleste latroni,*
“ *Clausus adhuc terris jam paradisum aperit.*
“ *Nos igitur firmare animos, attollere mentem,*
“ *Ignavosque decet trudere corde metus.*
“ *Pro quibus ecce animam posuit simul atque resumsit*

* V. v. 55. & N. 332.

* id est, *in carne fragili*. V. carm. 25. v. 318.

* id est, *serpens*.

* pro *lassatur*. V. ep. 5. n. 68. *Iohan.* 11. 35. & 44. *Matth.* 14. 32. & 29. *Ibid.* 26. 38. *Ibid.* v. 36. *Matth.* 27. 56.

* id est, *condonat*; simplex pro composito. *Marc.* 15. 28. *Matth.* 27. 36. *Luc.* 23. 43.

Filius ille Dei, quo sata cuncta Deo.
De nostra victor Deus egit morte triumphum,
Et nostrum secum corpus in astra tulit:
Non sat habens, quod pro nobis mortalia cuncta
Hausit, ut auferret vulnera nostra suis.
Sed ne me dubiæ suspenderet anxia mentis
Cura, resurrexit corpore, quo cecidit.
Clara fides oculis patuit mortalibus, ipse
Post obitum visus, qualis & ante obitum.
Iohan. 20. 20. Ibid. v. 27. *Nam se discipulis dubitantibus obtulit ultro,*
Rimandumque oculis præbuit & manibus.
* V. carm. 24. v. 413. & seqq. *Nec * sine mente Dei dubitavit Apostolus olim,*
Vivere post mortem nullus ut ambigeret.
Firmavit dubitando fidem: dum comminus anceps
Arguitur Thomas, omnis homo instruitur.
Cernere quod Thomas coram & palpare jubetur,
Constanter stabili credere disco fide:
Mortem hominum Christi crucifixi morte subactam,
Spemque resurgendi corporibus positam;
Corporibus nostris, quia Christus victor in ista
Carne resurrexit, quam gero, qua morior.
Meque docet, pro me dubitantibus ingerit artus,
Et solidam carnem structa per ossa probat,
Insuper & lateris, manuum quoque vulnera monstrat,
Et dubium digitos bis jubet inserere.
« *Cerne, inquit, latus ecce meum, palmasque, pedesque,*
« *Ecce crucis clavos, cuspidis ecce viam.*
Iohan. 20. 27. Luc. 24. 39. « *Ecce ipsam toto compagem corpore vivam*
« *Stare patet nervis, ossibus, ore, cute.*
Ergo tenete fidem, quam cernitis, insuper & quam
Tangitis, & dubios pellite corde animos.
Et testes tantæ cunctis estote salutis,
Cunctorumque hominum solvite corda metu.
Omnibus intereat mortis timor, & simul omnes
Ista resurgendi spes animet populos.
Credentum tamen ista salus, qui corde fideli
Suscipient, quæ vos lumine conspicitis.
Nam postquam victa gessi de morte triumphum,
« *Mors superata* [a] *obiit, stat rediviva salus.*
[a] Osee 13. 14. « *Vitam ex morte dedi, mortem moriendo subegi.*
« *Et genus humanum sanguine restitui.*
Peccatum carnis superans in carne, peremi
Materiam culpæ, justitiam peperi.
Corpore mors cecidit, surrexit corpore vita,
Qua prius occiderat, carne revixit homo.
Et nunc ecce meo redivivum in corpore portans,
Præfero victorem mortis & anguis Adam.
Quæ, rogo, sufficient nobis solatia, vel quæ
Sanabit fessos jam requies animos,
Si nec tanta potest ægris medicina mederi,
* V. v. 174. & carm. 24. v. 568. *Quæ vitas * obita morte redire docet?*
Mœror abi, discede pavor, fuge culpa, ruit mors,
Vita resurrexit, Christus in astra vocat.
Morte mea functus, mihi mortuus, & mihi victor,
« *Ut mors peccati sit mihi vita Dei.*
Luc. 23. 43. « *Denique servatum jam de cruce duxit aperto*

[a] Sic reposuimus ex editione Schotti; aliud enim Paulinus ad illud Osee 13. 14. *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero MORS tua o mors.* Et bene quadrat, *Mors superata obiit*, cum *stat rediviva salus*. Ante erat, *abiit*. At vide infra v. 186. *obita morte*, & v. 187. *mors ruit*.

Li-

Limite latronem, qua paradisus adest,
Munere quo signum dedit & peccata piare,
Et nemoris vetiti vincere septa fide.
Talibus exemplis, tanto sponsore salutis
Erectos lætis vertere mæsta decet. * V. v. 407.
Pellamus querulos ingrato corde dolores,
Et redeant tersis lumina pura oculis.
Credamus Christo, quod in ipso vidimus, iisdem
Nos, quibus occidimus, surgere corporibus,
Inde superfusa divini veste decoris,
Sumere mutatos angelicam speciem.
Quod si tanta animis nox caligantibus obstat,
Et piger obtuso corpore sensus hebet,
Ut, quia corporeis oculis divina tegantur,
Nullam dicatis scripta tenere fidem.
Sed doceat Paulus, quia non æterna videntur,
Æterna humanis abdita sunt oculis.
Insipiens terrena vide, cœlestia crede,
Obtutu mundum conspice, mente Deum.
Hinc pretiosa fides; nam sicut gratia jam non
Gratia, si meritis attribuatur, erit:
Sic & nulla fides, nisi quæ quod non videt, illud
Credit, & æternam spe duce rem sequitur.
Mortales miseri, querulum genus, impia tandem
Pectora mollitis mentibus exuite.
« *Heu! quonam, precor, usque gravi mendacia corde* Psal. 4. 3.
« *Quæritis, & vani lubrica diligitis?*
Commutate vias, disrumpite vincula mortis,
Et date prædulci libera colla jugo.
Sumite divinas pro libertate catenas,
Crimine quæ solvunt, & pietate ligant:
Qui sequeris tenebras, in aperto lucis oberras,
*Et quia nocte vides, * lumine cæcus agis.* * id est, die.
Ergo oculos mentis Christo reseremus & aures;
Ut meas peccato clausa, Deo pateat.
Nam quæ corporeis sua jam promissa revelat
Visibus, & claris monstrat operta Deus,
*Cuncta resurgendi faciem * meditantur in omni* Prudent. hym. 10. Cathemer.
Corpore, & in terris germina, & astra polo.
Noctes atque dies, ortus obitusque vicissim
Alternant: morior nocte, resurgo die.
Dormio corporeæ sopitus imagine mortis,
Excitor a somno sicut ab interitu.
Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora? nempe
Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
Vere resurgentum cunctis nova rebus imago
Post hiemis mortem vivificata redit.
Quod semel est facturus homo, cui subdita mundi
Corpora, sub cœlo cuncta frequenter agunt.
*Sed quærunt, quali reparetur mortuus * omnis*
Corpore, quove modo fiat homo ex cinere. * id est, integer. V. v. 308.
Si non sufficiunt sacris signata prophetis,
Muta fidem clamant, credite conspicuis.
*Cernite nulla suis emergere * semina campis,*
Ni prius intereant labe soluta putri. * V. N. cccxxxv.
*Nuda seris, * vestita legis; jacis arida grana,*
Atque eadem fructa multiplicata metis. * V.N.336.
O perversa fides, & diffidentia nobis,
Credere nos terris, & dubitare Deo!
Et certa nil terra fide spondere nec ausa,
Nec potuit; quin & sæpe fefellit ager,
Vix commissa sibi reddens sata: nec tamen illi

Credere deceptus spem segetis dubitos
Nec piget incertis certum sudare laborem
Frugibus, & nudo credere nuda solo.
Quod si terra potest corruptum reddere semen,
(Quod tamen æterni lege facit Domini,)
Difficile Omnipotentis opus fore creditur, ut nos
Ex nihilo factos, ex aliquo reparet ?
Nullus eram, & faciente Deo sum natus ut essem,
Nunc jam de proprio semine rursus ero.
Nam licet in tenuem redigantur & ossa favillam,
Corporis integri semina pulvis habet :
Cumque etiam cineres vacuatis terra sepulcris,
Cognato immixtos cespite sorbuerit,
Tunc quoque corporeis hominum vanescere visos
Luminibus, solidos continet Omnipotens ;
Inque die magno, quæ nunc absumta putamus
Corpora, cernemus surgere tota Deo,
Nulla cui natura perit : quia quidquid ubique est,
Omne Creatoris clauditur in gremio.
Quos aqua fluminibus, pelagoque, & piscibus haurit,
Quos volucres, & quos diripuere feræ,
Cunctos terra Deo debet : quia quos aqua mersit,
Littore vel fundo, strata recepit humus.
Quæ licet una, tamen non uno sumta sepulcro,
*Sparsa locis laceri * funeris ossa tegit.*
Et quia consumtus simul & consumtor in uno
Telluris gremio morte ferente cadunt ;
Sive per egeriem, qua sese animalia purgant ;
Reddunt digestis membra vorata cibis :
Humanum corpus transfunditur ex alieno
Corpore, nec perdit vim proprii generis.
Sed licet e membris in humum transmissa ferinis,
Membra hominum vivo semine salva manent ;
Et moriente fera, cui forte cadaveris esca
Humani fuerit, dividitur ratio.
Namque animal rationis homo est, idcoque & in ipso
Rex aliis præstat corpore corporibus.
Inde licet possit mutis animalibus idem
Præda dari, tamen his forte coire negat.
Sola resurgendi caro perceptura vigorem,
*Quæ rationalis * vas animæ fuerit,*
Ut reducem terris animam compage refecta,
Jam non lapsuro tegmine suscipiat.
Et velut hic omni mens & caro jungitur actu,
Sic & in æternam sint sociata diem,
Ut carpant socio gestorum præmia fructu,
Consortes meriti luce, vel igne, loci.
Propterea, quamvis nos, & spirantia cuncta,
Unam sortiti corpore materiem,
Non tamen in vacuum revocamur morte soluti,
Exsortes animæ carnis ab occiduo :
Sed clangente tuba, reddentibus undique terris
Nostra ex arcanis corpora seminibus,
Corpore, mente, anima, rursum in sua fœdera nexis,
*Integri * Dominum sistimur ante Deum.*
Si dubitas cineres in corpora posse recogi,
*Et fieri reduces in sua * vasa animas ;*
" *Ezechiel sibi testis erit, cui prodita dudum*
" *Tota resurgendi per Dominum facies.*
" *Illic aspicies toto * vivescere campo*
" *Arentes veterum relliquias hominum,*
" *Ossaque porrectum late dispersa per agrum,*

Ultro

* id est, *cadaveris.* V. v. 41.

* id est, *corpus.* V. v. 310.

* V. v. 248.
* id est, *corpora.* V. v. 294. *Ezechiel.* c. 37.
* V. ep. 24. n. 18.

" *Ultro ad compages currere jussa suas,*
" *Atque medullatis penetralibus edere nervos,*
" *Moxque supernata ducere carne cutem,*
" *Et dicto citius perfectis ordine membris,*
Pulvere de veteri stare novos homines.
Ac ne forte, quod est sacri manifesta Prophetæ
Visio, sopitis omnia vana putes;
Majorem super his & plenum suscipe testem:
Ipse prophetarum nam loquitur Dominus:
" *Vita ego sum, qui me credet, nec morte peremtus,* Johan. 11. 25. & 26.
" *Consorti mecum luce beatus aget:*
Denique quod verbo dixit, virtute probavit,
Ipse suum revocans ex [a] *abyssi hominem.*
Tempore quamquam illo non tantum in corpore Christus a
Signa suo dederit, cum cruce victor obit.
Namque ut concussis patefecit tartara terris,
Et vinctum inferno carcere solvit Adam;
" *Fissa resurgentes ruperunt saxa sepulti,*
" *Et novus in sancta floruit urbe* [b] *tholus:* Matth. 27. 52. & 53.
Viderunt multi veterum renovata piorum b
Corpora, descensu vivificata Dei.
Tunc etiam refugo cæcatus lumine mundus,
Æterna timuit nocte piare nefas.
Tunc & discusso nudata altaria velo
Amisere sacri relligionem adyti;
Ut monstraretur vacuandum numine templum,
Et fore ab hostili sancta profana manu.
Quod duce Romano docuit post exitus ingens,
Eversis templo, civibus, urbe, sacris.
Fas etenim, ut Judæa, cui suus hostia Christus
Non erat, & per quam victima Christus erat,
Sede locoque simul veterum * *viduata sacrorum,* * id est, spoliata.
Inficiata fidem, perderet omne sacrum.
Finis enim legis Christus: quia lege fideli
Prædictus, legi lex veniendo fuit,
Præscribens veteri finem legemque * *fidei,* * V. N. 334.
Legem perfectam gentibus instituens.
" *Unde* * *Magister ait: Vetera effluxere, peractis*
" *Temporibus, subeunt omnia ubique nova.* * V. ep. 30. n. 5.
" *Jamque revelata facie speculamur apertum* 2. Cor. 3. 17.
" *In Christo propriæ lucis honore Deum.* Ibid. 3. 18.
" *Et puto, quod scissi in templo mysteria veli,*
Id quoque signarint, gratia quod tribuit.
Nam veluti rupto patuere sacraria velo,
Sic referat nobis legis operta fides.
" *Inde sub antiquo legitur velamine Moses,*
Judæis nebula cordis opertus adhuc, Exod. 34. 35.
Quam de luminibus mentis mihi creditus aufert
Christus, adumbratas discutiens species.
Seque docet prisca velatum legis in umbra,
Jamque revelatum corporis in facie.
Qualem præmissi cecinerunt adfore vates;
Qualis Apostolicis coram oculis patuit;
Qualem & Judæi non perspexere videntes,

[a] Ita emendavimus ex MS. Regio; & sic Paulinus carm. 27. v. 92. Omnes editionum correctores (& ipse etiam Rosvveydus) substituerant; *orbis*, offensi secunda syllaba in *abyssis* correpta; sed hic per geminam *ss* vox illa non scribenda. Sic alibi *Eclesia* prima correpta, pro *Ecclesia* dixit Paulinus.

[b] Ed. Schot. cum Sacchino, *chorus*; Non ausus sum emendare contra aliorum codicum autoritatem.

Men-

Mentibus obtusis impietate sua;
Et qualem, quamvis non visum in corpore nobis,
Credendo interno lumine conspicimus.
Nam quod veridici sese vidisse Magistri
Et palpasse docent, tango fide, & video.
Et cunctis credendo, patet, cognoscere Christum
Impia cæcantem pectora perfidia,
Fundentemque suam per corda fidelia lucem,
Ut placitas habitet clarificetque animas.
Ergo mei fratres, mea cura, meum cor, in ista
Mærentes animos lætificate fide.
Pellite tristitiam, dociles pietate fideli,
Fidentesque Deo lætitiam induite.
Illos infelix luctus decet, & dolor amens,
Nulla quibus superest spes, quia nulla fides.
Heu mihi, quam stultum est oculis se credere vanis,
Desperare Deo, fidere corporeis!
Illis internus stupor, insolabile pectus,
Desertis vero sensibus, obsideat;
Quos infida Deo mens abdicat, & quibus exsors
A Christo infernas sors cadit in tenebras.
Nobis ore Dei solator Apostolus adsit,
Nos Evangelio Christus amans doceat;
Nos exempla patrum simul & præconia vatum,
Act. 1. Nos liber historiæ firmet Apostolicæ,
In qua corporeum remeare ad sidera Christum
Cernimus, & gremio nubis in astra vehi,
Et talem cælis reducem sperare jubemur,
Ad cœlos qualem vidimus ire Patri.
Hujus in adventum modo pendent omnia rerum,
Omnis in hunc Regem spesque fidesque inhiat.
Jamque propinquantem supremo tempore finem
Immutanda novis secula parturiunt:
Omnes vera monent sacris oracula libris,
Credere prædictis, seque parare Deo.
Festinate, precor, dum copia panditur istic
Procurare bonis, præque cavere malis.
* V. v. 196. Vertite * perversas converso pectore curas,
Monstrat flere fides utilibus lacrymis.
Peccato lugere juvat, contractaque culpis
Vulnera profusis fletibus abluere.
Psal. 6. 7. « Qualibus ille suum stratum omni nocte rigabat
« Multa gemens David, corde potens humili.
Psal. 101. 10. « Si cinerem Rex ille Deo dilectus edebat,
« Et sua miscebat pocula cum lacrymis:
Quid facere heu misero mihi competit? unde piabor?
Unde satisfaciam? quanam ope salvus ero?
Pumiceum cor eget lacrymis, cinis horret ad escam,
Deliciæque juvant esuriente anima.
Jerem. 9. 15. Quis mihi suggeret ad lacrymarum flumina fontem,
Quo mea deflerem facta meosque dies?
Nam mihi pro meritis actæ per crimina vitæ
Ingentes plagas flumina flere opus est.
Rumpe mei lapidem cordis salvator Jesu,
Ut mollita pio viscera fonte fluant,
Tu, precor, o fons Christe meis innascere fibris,
Ut mihi viva tuæ vena resultet aquæ.
Nam tu fons, qua vita fluit, quo gratia manat,
Quo lux omnigenas funditur in populos.
Johan. 4. 13. « Qui te Christe bibent, dulci torrente refecti,
« Non sitient ultra, sed tamen & sitient.
Nam quos divini satiarit copia verbi,

Hos

Hos dulcedo magis pota sitire facit.
Te Domine ergo Deus panem, fontemque salutis
Semper & esuriant, & sitiant animæ.
Non jejuna fames, sed nec sitis arida vitam
Consumet, si te meus edat, atque bibat.
Jugiflum semper biberis, turbamque, sitimque
Potantum exhausto largior exsuperas.
Totus enim dulcedo Deus, dilecte Christe es,
Inde replere magis, quam satiare potes.
Et desideriis semper sitiendus avaris
Influis, exciperis, nec saturatur amor,
Atque ita perficitur pietas, sine fine ut ameris,
Christe tuis vitam, qui sine fine dabis.
Da mihi nunc lugere Deus, fletuque salubri
Præserere æternæ semina lætitiæ,
Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in ævo,
In quo quidquid adest per breve transit iter.
Ite procul læti, flentum consortia malo,
Ut brevibus lacrymis gaudia longa metam.
Si modo lugentem gravis hirto tegmine saccus
Caprigenum setis dum teget, & stimulet,
Tunc Patre placato meriti reddentur honores,
Annulus, & cinget me stola lætitiæ,
Tunc mihi jure Pater vitulum mactabis opimum,
Si modo jejunus justitiam esuriam.
Malo famem panis, quam sancti ducere verbi;
Nolo domum vini, lucis aquam sitio,
Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
Contractum pannis tristibus obsideat,
Hic licet ante suas dives me transeat ædes,
Spernens vel micis me saturare suis.
Nolo mihi Tyrio modo serica murice vestis
Ardeat, arsuri corporis invidia;
Ne post purpureos me flamma perennis amictus
Ambiat, & pretium vestis in igne luam.
Hic potius miseri jaceamus in [a] *aggere fœdo*
Stercoris, & lambant ulcera nostra canes;
Ut placida tristem post vitam morte solutos
Mitis ad occursus angelus excipiat;
Et Patriarcarum sinibus deponat ovantes,
Unde gehenna procul sævit hiante chao.
Non commenta loquor vatum terrentia parvos,
Latrantem in foribus per tria rostra canem.
Terrentemque umbras tristi squalore Charontem,
Vipereis sævas crinibus Eumenidas,
Æternam Tityon funesti vulturis escam,
Arentemque siti Tantalon inter aquas,
Volventem sine fine rotam, & revolubile saxum,
Cassaque sudantum dolia Danaidum.
Hæc inopes veri vanis cecinere poetæ,
Qui Christum veri non tenuere caput.
At nos vera Deus docuit, sator ipse suorum
Ennarrans nobis omnia vera operum,
" *Disce Evangelio loca pauperis, & loca ditis:* Luc. 16.
" *Pauper in* * *Abraham, dives in igne jacet.* * V. carm. 25. v. 335. & N. CCCXXXVII.
" *Justitia mutante vices, qui fleverat istic,*
" *Gaudet ibi: &, pleno paupere, dives eget.*
" *Iste bona requie fruitur, gemit ignibus ille,*
" *Dives opum pœnas, pauper opes recipit.*

[a] Sic reponendum mihi visum est ex edit. Schot. in marg. Alii codices, *in agmine*; sed quid sit, *fœdum agmen stercoris*, non video.

Men-

" *Mendicat dives modicum de paupere rorem,*
" *Quem mendicantem spreverat, in superis.*
" *Inde in eum ardentem nec parvi pauperis imo*
" *Stillavit digito gutta refrigerii:*
" *De magnis quoniam dapibus nec mica referto*
" *Esurientis in os pauperis exciderat.*
* V. carm. 23. v. 266. *His monitis sanctam discamus * vivere Christo*
Justitiam, & partem ponere pauperibus.
Tu, cui fordet inops, qui viso horrescis egeno,
Occursumque pii supplicis, omen habes;
Qui te miraris pretiosa veste nitentem,
Nec fordere vides interiore habitu?
Omnia mente geris, quæ in corpore pauperis horres,
Sordidior pannis, dives & ulceribus:
Contemnis cæcum, leprosum tangere vitas,
Dives avare lepram diligis ipse tuam.
Ille oculis hominum miser est, & debilis; & tu
Turpis et ante Deum debilitate animæ.
Improbe consortem naturæ spernis egentem,
Et facis exsortem partis avaritia.
Quidquid inique tibi nullo supereffluit usu,
Quod fosso abstrudis cespite, pars inopum est.
Cur aliena tenes, qua spe linquenda retentas,
Nec retributa suis, nec potienda tibi?
Tu cui fordet inops, qui nomine divitis excors,
*Triste levas * crispa fronte supercilium,*
* id est, caperata. *Nec dignaris eos homines vel nomine fari,*
Quos simili luxu non fluitare vides;
Filius ille Dei qua venerit aspice forma,
" *Qui cum esset dives, pauper in orbe fuit.*
2. Cor. 8. 9. 1. Cor. 1. 27. " *Et veniens non alta Deus, sed vilia mundi*
" *Legit, ut infirmis fortia destrueret.*
Non jam divitiis dives, nec robore fortis,
Nec sapiens magno gaudeat ingenio.
* V. carm. 24. v. 468. *Nemo * ope confidat propria, aut de se sibi plaudat,*
Cum sata vel data sint omnia fonte Deo.
Perfugium Christus personaque factus egentum,
Divitibus pudor est, gloria pauperibus.
Hujus in ambrosios avidi curramus odores,
Ut procul a nobis mortis odor fugiat.
Luc. 7. 38. *Quis mihi det pretiosum alabastro fundere nardum,*
Et Domini sacros flendo lavare pedes?
Vos precor, o mea cura, piis operam date curis,
Vosque date immenso jungere mente Deo.
Rom. 13. 11. " *Tempus adest; prope jam Dominus: properate parari*
" *Regis ad occursum, dum brevis hora patet.*
Utimini vestris opibus pietate benigna,
Radicemque mali vellite pectoribus.
Corde inopum vestræ pretium concludite vitæ,
Et capita expensis ungite vestra piis.
Castaque lambentes Domini vestigia Christi,
* V. ep. 23. n. 35. *Detergete * comis ambo, lavate oculis.*
Si desiderium est Celsi sine fine fruendi,
† id est caelum. V. carm. 13. v. 8. *Sic agite, ut vobis † aula eadem pateat.*
Nam quem sancta fides, & nescia criminis ætas,
Et pia mens casto corpore continuit;
Certa fides, illa superum regione potiri,
Igne qua Sanctos protegit ara Dei.
1. Thess. 4. 13. * id est, filio. V. carm. 18. v. 200. " *Nolumus ergo, boni fratres, de * pignore vestro*
" *Vos ita tristari, tamquam homines vacuos:*
1. Thess. 4. v. 14. " *Nam si certa fides vobis, quia Christus Jesus*
" *Mortuus est, & nunc vivit in arce Dei;*

Sic

" Sic & eos quicumque fide vivente quiescunt,
" Adducet Christo cum remeante Pater.
" Hoc etenim in verbo Domini docet ille * Magister. * Paulus V. ep. 30. n 5. & v. 353. 1. Thess. 4. v. 15.
" Quo duce sidereas nitimur ire vias;
" Quod quibus in Christo fuerit modo vita peracta,
" Iisdem cum Christo vita perennis erit.
" Cumque tuba signum Domini adventantis ab alta v. 16.
" Sede Patris princeps angelus ediderit,
" Primi, qui in Christo mortes obiere, resurgent,
" Dignati occursum nubibus ire Deo. v. 17.
Cumque omnes, in qua vixerunt, carne revivent,
" Non omnes verso corpore lumen erunt. 1. Cor. 15. 51.
Namque resurgemus, sed non mutabimur omnes:
Hoc discrimen erit gentibus ante Deum.
Incorrupta profanorum quoque corpora surgent
A tumulis, longo pabula supplicio.
Vita erit his, sine fine mori; & mors, vivere pœnis,
Et durante suas pascere carne cruces.
Ipse suos proprio peccator corpore gignet *V.N.338.
Carnifices, & erit * vermibus esca suis.
At quos cœlesti pietas evexerit actu,
Participata gerent stemmata Rege Deo;
Vestitique suum divino lumine corpus,
Conformes Christo semper agent Domino
" Quod cum ita sit, capite ex istis solatia verbis, 1. Thess. 4. v. 17. 18.
" Et fidos veri spe recreate animos:
" Et * pignus commune superno in lumine Celsum * V. v. 549.
Credite vivorum lacte favisque frui.
Aut illum gremio exceptum fovet Abramio,
Et blandus digiti rore Eleazar alit: Luc. 16. 23. & 24.
Aut cum Bethlæis infantibus in paradiso,
Quos malus Herodes perculit invidia,
Inter odoratum ludit nemus, atque coronas Matt. 2. 16. Virgil. 6. Æneid.
Texit honorandis præmia martyribus.
Talibus immixtus Regem comitabitur Agnum,
Virgineis infans additus agminibus.
Celse, Beatorum castæ puer incola terræ;
Celse, dolor patribus, gloria Celse patrum;
Celse, amor & desiderium, lumenque tuorum,
Celse, brevis nobis gratia, longa tibi.
Sed tamen & nobis poterit tua gratia * longum * V. v. 613. & ep. 29. n. 8.
Vivere, si nostri sis memor ad Dominum.
Namque in te parvi meritis ingentibus ævi
Tempore vita brevis, sed pietate potens.
Talium enim cœli regnum Deus esse profatur,
Qualis eras ævo mente fideque puer;
Qualis & ille fuit noster, tuus ille beati
Nominis, accitus tempore quo datus est,
Exoptata diu soboles, nec præstita nobis,
Gaudere indignis posteritate pia:
Credimus æternis illum tibi, Celse, viretis
Lætitiæ & vitæ ludere participem,
Quem Complutensi mandavimus urbe, propinquis
Conjunctum * tumuli fœdere Martyribus; *V.N.339. & 340.
Ut de * vicino Sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo purget in igne animas.
Forte etenim nobis quoque peccatoribus olim,
Sanguinis hæc nostri guttula lumen erit.
Celse, juva fratrem socia pietate laborans,
Ut vestra nobis sit locus in requie.
Vivite participes, * æternum vivite fratres, * V. v. 593. 630. & carm. 22. v. 241.
Et lætos dignum par habitate locos,

Innocuisque pares meritis peccata parentum
*Infantes castis vincite * suffragiis.*
Quot tibi, Celse, annis, totidem illi vita diebus
Hausta; sed ille minor, qua prior est senior.
Nam minor est, in quo vixit minus; attamen idem
Qua prior abscessit, nunc ibi te senior.
Celse, tuo cum fratre tuis (quibus addimur) adsta,
Nam tua de patrio sanguine vena sumus.
Cum patre Pneumatio, simul & cum matre Fideli
Dic & Paulinum Therasiamque tuos.
Ut precibus commune tuis miserante habeamus
Præsidium Christo nos quoque, Celse, tui.
Sed tamen & nobis superest operam dare, qua te
Possimus simili simplicitate sequi.
Tum nostro socii ᵃ poterimus vivere Celso,
*Dulcis & * æternum pignoris esse pares.*

* V. carm. 21. v 293. & c. 1. Append. v. 74. & N. 341.

V. N. 342.
* V. v. 613.

a Ita restituimus antiquam & verissimam lectionem ex MSS. codicibus Belg & Reg. & edit. Schot. in marg. Omnes editi, *possimus*. Vide Not. CCCXLII.

AD

AD SANCTI PAULINI

POEMA ULTIMUM

PRÆFATIO.

Ræclarissimum hoc S. PAULINI Carmen in Ethnicos post XIII. Natalem subsequitur in Codice nostro. Multa ibi cruditio, & solitus Poetæ eloquentissimi spiritus. Primum in Judæos, in Gentiles deinde fertur, quorum Numina, variam Philosophiam, erroresque plurimos notat. Hoc opus innui certum arbitror in Epist. 34. S. Augustini ad PAULINUM ita scribentis: *Adversus paganos te scribere didici ex fratribus. Si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte, ut legamus; nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus.* Opinabatur forsan Augustinus, statutum fuisse PAULINO universam Ethnicorum confodere superstitionem, sed hujusmodi consilium Poetæ sacro non obvenerat, cui tantum placuit Paganorum explicare, non refutare dementiam. Fama aliud Augustino suasit, ut mirum non sit, si a PAULINO loquacissimaa quæstiones explicataa opperiri se dicat. Certe si PAULINUS egregium aliquod opus in Paganos scribendum suscepisset, Gennadius ejus scripta recensens mentionem aliquam injecisset. Superest igitur, ut ab eodem Sancto exiguum hac de re opus elaboratum fuisse dicamua, cujusmodi est hocce Poema. Quin & elucubrati libelli tempua conjecturam nostram tueri videtur. *Olybrio, & Probino Coss.*, inquit Prosper in Chron. (hoc est Anno Domini 395.) *Augustinus B. Ambrosii discipulus multa facundia, doctrinaque excellens Hippone Regio in Africa Episcopus ordinatur.* Suæ porro ordinationis tamquam nuper factæ certiorem PAULINUM Augustinus facit in eadem supracitata Epistola, dum ait: *Qua Ecclesiæ cura tenear, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod Beatissimus Pater Valerius nec Presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi Coepiscopatus sarcinam imponeret &c.* Hæc ergo Augustini Epistola aut sub finem anni 395., aut sub initium subsequentia procul dubio scripta. Ut enim Chifflctius parte 2. cap. 8. Paulin. II. Iustr. ostendit, contigit ordinatio Augustini post medium Decembrem ejusdem Anni 395. Itaque hoc Anno adversus Paganos PAULINUS noster scriptis pugnabat. Nolam hic se receperat cadente A. C. 394. ibique maturato conversionia suæ consilio præstantissimam Christianæ vitæ methodum aggressus fuerat. Hoc vero idem consilium tangit hujus Poematia initio his verbia:

Discussi, fateor, sectas Antonius omnes,
Plurima quæsivi, per singula quæque cucurri,
Sed nihil inveni melius, quam credere Christo.

Uberius hoc sequentia evincunt.

*Hæc ego cuncta prius * clarum cum lumen adeptus,*
Meque diu incertum, & tot tempestatibus actum
Sancta salutari suscepit Eclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquilla in sede locavit,
Ut mihi jam liceat detersa nube malorum
Tempore promisso lucem sperare serenam.

Et infra: *Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,*
Hic meliore via Paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata.

En ut secessum Nolanum, novumque vitæ institutum nuper sibi electum nobis PAULINUS insinuat. Itaque quum hos versus elucubrarit eo tempore PAULINUS, quo totum animum Christo, ejusque Fidei devoverat, hoc est A. 394. aut 395. vides eosdem incidere in supra memoratum tempus, quo PAULINUS contra Paganos scribere ab Augu-

stino

ftino etiam dicitur. Quis ille Antonius fuerit, cui Poema fuum PAULINUS infcribit, divinare nequeo. Ad primum operis confpectum pro *Antonius* legendum *Aufonius* fufpicabar, quem utique arctiffima familiaritate quondam complectebatur PAULINUS, carminibufque non paucis etiamnum exftantibus eft alloquutus. Sed interruptum inter hofce duos egregios viros amoris commercium jampridem fuerat, & aliis fane verbis Poeta nofter ufus fuiffet, fi ad Aufonium, fuum olim præceptorem, ac pene parentem, fcripfiffet. Antonium vero iftum Chriftianorum albo fuiffe infcriptum non ambigo, quum David illi in exemplum adducatur.

Et ne difpliceat, quod talia carmina pando,
David ipfe chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus.

Quum igitur incertum fit, an Aufonius Chrifti Religionem fuerit amplexus, atque non pauca ex illius Carminibus Chriftianum Poetam dedeceant: propterea ipfum heic innui neutiquam puto.

SAN-

SANCTI PAULINI
EPISCOPI NOLANI
POEMA ULTIMUM.

Discussi, fateor, sectas Antonius omnes,
Plurima quæsivi, per singula quæque cucurri;
Sed nihil inveni melius quam credere Christo.
Hæc ego disposui leni conscribere versu,
Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus,
Dicentes quæ sunt fugienda, sequenda, colenda,
Cum tamen in cunctis & res, & causa probetur.
Judaicum primo populum nec gratia movit
Mira Dei; nam tam Pharaoni ereptus iniquo,
Et mare transgressus pedibus, lucente columna
Cum Duce, qui mergi infestos vidit equestres,
Et cui desertis nihilum quoque defuit agris,
Manna cui e cælo, & fons de rupe cucurrit.
Post hæc ipse Deum præstantem tanta negavit,
Dumque aliud Numen dementi pectore quærit,
Ignibus incensis quod misit perdidit aurum.
Par quoque Paganus lapides, quos sculpsit, adorat;
Et facit ipse sibi, quod debeat ipse timere.
Tum simulacra colit, quæ sic ex ære figurat,
Ut quando libitum est, mittat conficta moneta,
Aut magis in species convertat sæpe pudendas.
Hinc miseras mactat pecudes; mentesque Deorum,

Quos

NOTÆ.

V. 1. *Antonius*. Quem Paulinus hæc alloquatur, qui a me doceat? Nominativum pro Vocativo adhibitum ab antiquis, ostendit Vossius Lib. IV. Cap. V. de Arte Grammat.

V. 13. *Qui mergi*. Ni Poetica licentia Paulinus est usus, communis rationi aliquid deest. Fortassis pro *mergi* legendum *mersos*.

V. 15. *Et fons*. Hic quoque laborat aliquantulum versus. Scriberem:

Manna cui e cælo, cui fons &c.

V. 21. *Ex ære figurat*. Tertullian. in Apoleg. cap. 13. idem Ethnicis objiciebat. *Domesticos Deos, quos Lares dicitis, domestica potestate tractatis pignerando, demutando aliquando in Cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus, atque contusus est, dum diu colitur, ut quisque dominus familiorem expertus est domestica necessitate. Publicos æque publico jure fœdatis, quos in hastario vectigales habetis. Si Capitolium, si olitorium forum petatur, sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris divinitas addicta conducitur.* Cacabulum Tertulliano memoratum, quod vas spurcitiarum fuit, a Paulino modasta innuitur per hæc verba:

Aut magis in species convertat sæpe pudendas.

V. 24. *Mentesque Deorum*. In pecudum cæsarum extis Deorum mentem stulte perquirebant Gentiles. Ovid. lib. 5. Metam.

Fff *Fibra*

Quos putat irasci, calido in pulmone requirit,
Atque hominis vitam pecoris de morte precatur.
Quid petit ignosci veniam, qui sanguine poscit?
Illud enim quale est? quam stultum? quamve notandum?
Cum Deus omnipotens hominem formaverit olim,
Audet homo formare Deum. Ne crimina desint,
Hunc etiam vendit dominus, sibi comparat emptor.
Philosophos credam quicquam rationis habere,
Qui ratione carent, quibus est sapientia vana?
Sunt Cynici canibus similes, quod nomine produnt.
Sunt & sectantes incerti dogma Platonis,
Quos quæsita diu Animæ substantia turbat,
Tractantes semper, nec definire valentes;
Unde Platonis amant de Anima describere librum,
Qui præter titulum nil certi continet intus.
Sunt etiam Physici Naturæ nomine dicti,
Quos antiqua juvat, rudis, atque incondita vita.
Namque unus baculum quondam, & vas fictile portans,
Utile quod solum, solumque putarat habendum.
Illud ut auxilii, atque hoc esset causa bibendi,
Cum stare agricolam, manibusque haurire supinis
Potandas vidisset aquas, vas fictile fregit,
Quo procul abjecto removenda superflua dixit.

Rusti-

Fibra quoque ægra notat vati, monitusque Deorum
Prodiderat ——————

Hunc eorumdem errorem Seneca & ipse Ethnicus improbabat. Natur. Quæst. lib. 2. *Nimis Deum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit &c.* Consule I. Cæs. Buleng. de Magia &c.

V. 31 *Etiam vendit*. Ad hoc spectant rursus, quæ ex Tertulliano nuper retulimus. Julius Firmicus de Err. prof. Relig. cap. 16. *Vendebatur Deus, ut prodesset emptori, & emtor suppliciter adorabat quicquid paulo ante viderat jussi statum.*

V. 32. *Philosophos credam*. Eleganter in hanc rem scripsit S. Eucherius in Parænet. ad Valerian. Inter alia hæc habet: *Brevi tibi liquebit, quanto hæc nostra, id est pietatis veritatisque, præcepta illis Philosophorum præceptis præferri debeant. In illis namque eorum præceptis vel adumbrata virtus, aut falsa sapientia, in his vera consummata justitia, solida veritas continetur. Unde licet dicere Philosophia olim nomen usurpasse, nos vitam. Etenim quænam possunt ab his dari præcepta vivendi? Causam nescimus &c.*

V. 34. *Sunt Cynici*. Vulgo κυνικοὶ dicebantur hi Philosophi, hoc est canini ἀπὸ τοῦ κυνὸς a cane. Diogenes Laert. in Antisthenis vita hæc ait: [illegible], *Cynicam primus sectam instituit*, & in ea princeps fuit. Hinc de illo Ausonius canit:

Inventor primus Cynicus ego. Quæ ratio istha?
Alcides multo dicitur esse prior.
Alcida quondam fueram doctore secundus,
Nunc ego sum Cynicus primus, & ille Deus.

Idem vero Laertius in Proœm. Cynicos ob ignominiæ sic appellatos asserit: Καὶ ἀπὸ [illegible], ὡς οἱ κυνικοί. Suetonius in Vespas. *Demetrium Cynicum in itinere obvium sibi post damnationem, ac neque assurgere, neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam nescio quid, satis habuit Canem appellare*. Eleganter quoque Augustinus de Civ. Dei l. 14. cap. 20. *Hoc illi canini Philosophi, hoc est Cynici, non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est immundam sententiam.*

V. 35 *Sectantes incerti*. Plato Socrati adhæsit, atque idcirco inter Socraticos refertur a Laertio in Prolegom. Quia vero τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημίας [illegible] *veterem Academiam instituit, Sectæ novæ* fundamenta jecit. Hinc Platonicorum secta. Proprie tamen ii vocabantur Academici. Laertius in Platonis vita. Ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἔνθα τὸν πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν, ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσηγορεύθη ἡ ἀπ' αὐτοῦ αἵρεσις. *Sepultus est in Academia, ubi plurimum temporis philosophatus fuerat, unde & quæ ab eo fluxit secta Academica est appellata.* August. de Civ. Dei. cap. 12. lib. 8. *Cum Speusippus sororis Platonis filius, & Xenocrates in scholam ejus, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, ob hoc & ipsi, & eorum successores Academici appellabantur. Recentiores tamen Philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos.*

V. 35 *Incerti dogma*. Prudentius in Apotheosi:
Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule & hircosos Cynicos, quos somniat, & quos
Texit Aristoteles torta vestigia nervos.

V. 36. *Diu Animæ*. Versus aliquantum laborat. Scriberem:
Quos animæ quæsita diu substantia turbat.

V. 39. *Qui præter titulum*. Egregius utique, celeberrimusque Platonis est liber, ubi *de anima immortalitate* quæstionem habet. Sed si cum Christianorum asseclis, certissimisque nostræ Fidei documentis componatur, *nil certi continet intus*. Homini Ethnico, & longe a vera Religione posito magnum fuit sapientiæ portentum, non irridendam omnino de ejusdem Animæ perennitate proferre sententiam, in qua tamen quot errores erraverit non est meum hic investigare, sed monere tantummodo, ibi in incertum pleraque ferri. Theodoretus scriptor eruditissimus Serm. V. contra Græcos hanc Platonis sententiam acutissime examinat, ac nutantem sæpissime deprehendit. Addit porro: Καὶ ὁ μὲν σοφώτατος Πλάτων περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς παμπόλλους λόγους διεξελθὼν [illegible]. Ita vertit Acciaiolus: *At Plato quidem sapientissimus, qui complures sermones de immortalitate animæ disseruit, ne Aristoteli quidem Auditori suo persuasit eam positionem.*

V. 40. *Sunt etiam Physici*. φύσις Græce Latine dicitur natura. Hinc Physici, seu naturales Philosophi. Laertius in Proœm. καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς περὶ φύσεως πραγματείας φυσικοὶ προσηγορεύθησαν. *Et alii, quod de Natura rerum scripsere, Physici sunt appellati.*

V. 42. *Namque unus baculum*. Laertius in Vita Diogenis: [illegible]. *Intuitus Diogenes aliquando puerum cava bibentem manu, cyathum pera productum abjecit.* Hoc Diogeni universa scriptorum cohors adjudicat, ac Seneca potissimum Ep. 90 & S. Hieronym. advers. Jovinian. lib. 2. qui Paulino concordes, non puerum, ut Laertius habet, sed rusticum Diogeni magistrum fuisse consentiunt. Quum vero Antisthenis Cynicorum antesignani auditor iste fuerit, ac Cynicam Philosophiam sectatus Cynici supra nomen cognomentum manserit: utique mirum, cur Paulinus Cynicos a Physicis aperte distinguens, eundem postea e Physicis hoc Diogenis factum adscribat. Neque reponatur, veteres tripartitam coluisse Philosophiam, ac propterea Physicam, quæ pars e tribus erat, Cynicis etiam competere; siquidem Cynici hanc Philosophiæ partem aversabantur, ac uni Ethicæ operam dabant. Sunt Laertii verba in Menedemo: Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς (κυνικοῖς) τὸν λογικὸν, καὶ τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν, μόνῳ δὲ προσέχειν τῷ ἠθικῷ. *Placet ergo illis (Cynicis) Logicam, ac Naturalem Philosophiam tollere,*

Rusticus hunc docuit quod spernere posset & istud.
Hi neque vina bibunt, nec victu panis aluntur,
Nec lecto recubant, nec frigora vestibus arcent,
Ingratique Deo, quod præstitit ille, recusant.
Quid dicam diversa sacra? Et Dis, atque Deabus
Condita Templa loquar? Quæ sunt Capitolia primum
His Deus, uxorque Dei, ipsamque sororem
Esse volunt, quam Vergilius notat auctor eorum
Dicendo: Et Soror, & Conjux. Plus de Jove fertur,
Et natam stuprasse suam, fratrique dedisse;
Utque alias caperet, propriam variasse figuram;
Nunc serpens, nunc taurus erat, nunc cignus, & arbor;
Seque immutando, qualis fuit, indicat ipse;
Plus aliena sibi quam propria forma placebat.
Turpius bis aquilam finxit, puerique nefandos
Venit in amplexus. Quid dicit turba colentum?
Aut neget esse Jovem, aut fateatur dedecus istud.

Nomen

lere, ac uni Ethicæ animum intendere. Quæ vero Paulinus addit, omnino Cynicis, non Physicis conveniunt.

V. 49. *Hi neque vina bibunt.* Expressa de Cynicis id Laertius tradidit in Menedemi Cynici vita: ἔνιοί τε γοῦν καὶ βοτάναις, καὶ παντάπασιν ὕδατι χρῶνται. *Plerique etiam herbis, & aqua frigida utuntur.* Et de Diogene in ejus vita sic ait: ἐν ἔθει τε, ἰδὼν τοὺς δαπανῶντας λοιπὸν τροφὴν χρωμένους, καὶ ὕδωρ πίνοντας. *Deos etiam ministrare doctos sibo levi, ac olei contentos, & aqua.*

V. 50. *Nec lecto recubant.* Celebre Diogenis Cynici dolium etiamnum habetur, in quo Philosophus ille noctu diuque recubabat. Hunc alii Cynici imitati. Chrysost. in Mystagog. lib. 6. cap. 20. sect. 3. de his ait: *Inanissima gloria causa Cynici dormiebant in herbaceis toris, aut nuda humo, ut ea vitæ duritate, & fucata patientia omnium in se oculos converterent.* Pallio itaque substrato incubare etiam isti solebant, quod innuit Martial. lib. 4. Epigr. 52. de Cynico agens:

Quem nudi tegit uxor abolla grabati.

Abolla autem pallium erat.

V. 50. *Nec frigora.* Ita vestibus caruere Cynici, quæ frigori arcendo inserviunt; tunica enim destituti solo utebantur pallio. S. Cyprianus in his *exerti, ac semenudi pectoris inverecundam jactantiam* arguit. Vide August. lib. 14. de Civ. Dei cap. 20.

V. 51. *Ingratique Deo.* Recte Seneca lib. de Brev. vitæ cap. 14. Cynicos ait *naturam hominis excedere.* Tot corporis ab his Philosophis quæsita incommoda superbiæ potius, quam veræ sapientiæ miracula fuere. Diogenes fastum Platonis se aliquando calcare profitebatur; cui Plato: *At fastu alio.* Tatianus Assyrius in elegantissima oratione ad vers. Græc. super his consolatur.

V. 53. *Quæ sunt Capitolia.* Mutila hic, & absque interpunctione (quæ totus Codex MS. caret) non facile enucleanda oratio occurrit. Adderem tamen binum *est*, ac ita distinguerem:

——————— Quæ sunt Capitolia? Primum
His Deus est, uxorque Dei est, ipsamque sororem
Esse volunt &c.

V. 54. *Ipsamque sororem.* Vergilius hic a Paulino memoratus Æneid. lib. 1. Sic Junonem de se loquentem inducit:

Ast ego quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux ———————

Greg. Nazianz. Orat. 3. in Julian. Ἥρα τε μεγάλου Διὸς ἀδελφή, καὶ ὁμόζυξ. *Juno magni Jovis soror, & conjux.* Hanc Ethnicis impudentiam exprobrat August. lib. 4. cap. 10. de Civ. Dei. Minutius quoque *Deos colitis incestos cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos.*

V. 55. *Vergilius.* Ita Codex, Politian. Miscell. Ep. 2. cap. 77. & lib. 2. Ep. 3. apertis testimoniis evincit, *Vergilium*, non *Virgilium* esse scribendum. Ita marmora plura, ita vetustissimi libri ferunt. Cal. Rhodig. lib. 7. Antiqu. lect. cap. 4. Manut. in Orthogr. alia exempla prolata contrariam tuentur sententiam. Harum rationes apud Dausquium in Orthogr. recolendæ, apud quem *Virgilius* rectius fanes.

V. 57. *Natam stuprasse.* Non hic aliam intelligi, quam Proserpinam Jovis a Cerere filiam, fatebuntur omnes, quæ ista Plutonis deinde fuerit mancipata conjugio. Verum quis illam a Jove stupratam affirmavit? Eusebius Cæsar. Lib. 2. de Prap. Evang. hæc habet: Κύει μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη· μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὗτος ὁ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ τῇ ἰδίᾳ θυγατρί, μετὰ τὴν μητέρα Δηώ, ἐκλαθόμενος τῆς προτέρας μύσους, καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος. Hoc est: *Ceres peperit, educatur filia, hanc Proserpina filia a se genita rursum Jupiter post matrem Cererem immiscetur, prioris oblitus sceleris, ac Draconis forma suscepta illam comprimit.* Hæc autem iisdem pene verbis Eusebius a Clemente Alexandr. in Monit. ad Gent. hausit, cui Arnobium advers. Gent. lib. 5. fuse eam hanc tractantem addere potes. Hinc lucem accipiet Ovidii locus 6. Metamor. Inquit is Jovis adulteria recensens:

Aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, varius que Deoida serpens.

Deois hæc Proserpina est, Cereris ex Jove filia; Græce enim Δηὼ ἀπὸ τοῦ δαίω, hoc est *invenio* dicitur Ceres, & inde Patronymicum nomen Deoidis Proserpinæ communicatum. Orpheus (seu quis alius sit Auctor) ex hoc nefando concubitu Liberum genitum ait, cui adstipulatur Diodor. Sic. lib. 3. Bibl. Hist.

V. 59. *Nunc serpens.* *Serpentis* figuram induit Jupiter, quam Proserpinam, ut nuper vidimus, se miscuit; *Tauri*, quum Europam asportavit; *Cycni*, quum Ledam fefellit; ac denique *arboris* (nisi forte *aurum* pro *arbor* hic legendum sit) quum in aliam quamdam feminam nefandus adulter procubuit. Hæc & alia Ovidius exprimit lib. 6. Metam.

Fecit olorinis Ledam recubare sub alis;
Addidit ut Satyri celatus imagine pulcra
Jupiter implerit gemino Nycteida fœtu;
Amphitryon fuerit, cum te Tirynthia cepit;
Aureus ut Danaen; Asopida luserit ignis;
Mnemosynen pastor; variusque Deoida serpens.

Venustè etiam Græcus quidam duobus hisce carminibus lusit:

Ζεὺς κύκνος, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δι' ἔρωτα
Λήδης, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fit Jupiter cycnus, taurus, satyrus, aurum propter amorem Ledæ, Europæ, Antiopes, Danaes. Hanc Jovis procaciam rides Nazianzen. in Orat. 1. advers. Julian. καὶ κύκνος γίνεται δι' ἀσέλγειαν, καὶ ἀνδραποδίζει ὁ Ζεύς. *Quidnon efficitur Jupiter ob impuritatem, ac libidinem.* Plura pete ex Arnobio, Lactantio, Clemente, aliisque vetustissimis Patribus.

V. 60. *Turpius bis aquilam.* Per aquilam Ganymedem rapuit Jupiter. De hoc Vergil. lib. 1. Æneid.

——————— Quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Quidam tamen ipsum Jovem in aquilam conversum hujus rapinæ auctorem faciunt. Est Græcum carmen:

Αἰετὸς ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθεον Γανυμήδην.

Jupiter aquila factus volavit ad pulcrum Ganymedem. Ovidius quoque lib. 10. Metam.

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit, & inventum est aliquid, quod Jupiter esse,
Quam quod erat, mallet. Nulla tamen alite verti
Dignatur, nisi quæ posset sua fulmina ferre.

Est hæc Paulini nostri mens illo in loco.

V. 64. *Aut neget esse Jovem.* S. Justinus Martyr in Apolog. prima, quæ hactenus habita secunda, sic loquitur:

Nomen habet certe, quod nec ratione probetur:
Sacra Jovi faciunt, & Jupiter Optime dicunt,
Huncque rogant, & Jane Pater primo ordine ponunt.
Rex fuit hic Ianus, proprio qui nomine fecit
Ianiculum, prudens homo; qui cum multa futura
Posset respicere, hunc duplici pinxere figura,
Et Ianum geminum veteres dixere Latini.
Hic quia navigio Ausonias advenit ad oras,
Nummus huic primum tali est excusus honore,
Ut pars una caput, pars scalperet altera navem.
Cujus nunc memores quæcumque nomismata signant,

Ex

quitur: αὐτοῖν δὲ σωφρονούσης ψυχῆς ἔστω πόῤῥω περὶ θεῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα, καὶ γεννήτορα πάντων κατ' αὐτοὺς Δία, πατροφόντην, καὶ πατρὸς τοιούτου γεγονότα, ἔρωτί τε αἰσχρῷ, καὶ αἰσχρῶν ἡδονῶν ἥττω γενόμενον, ἐπὶ Γανυμήδην, καὶ τὰς πολλὰς μοιχευθείσας γυναῖκας ἐλθεῖν. *Absit enim a casta mente hæc de Diis cogitatio, videlicet ipsum eorum ducem, & patrem omnium secundum eos Jovem, parricidam, & patre tali genitum, & pro amoris turpitudine a pravis, fœdisque voluptatibus victum, ad Ganymedem, compluresque alias adulteriis imminutas feminas venisse.* Lactantius Ganymedis raptu memorato subdit: *Hæc qui fecit, viderimus an maximus, certe optimus non est.* Plura in hanc rem Aug. Lib. 7. Cap. 9. de Civ. Dei, & Arnob. Lib. 3. advers. Gent.

V. 65. *Nomen habet certe.* Quum tot sint Jovis flagitia, orpata qui stupris familiæ exagitet, & sæpe Jovem Ethnici sine causa inimicum habeant, nomen Jovis huic Deo nequaquam competere ait, sive, ut opinatur Lactantius Div. Inst. lib. 1. cap. 11. *Jovem, Junonemque a juvando esse dictos Cicero interpretatur, & Jupiter quasi juvans pater dicitur: quod nomen in Deum minime congruit, quia juvare hominis est, opis aliquid conferentis in eum, qui sit alienus, & exigui beneficii.* Tum demonstrare pergit, quam parum Summo Deo conveniat vocabulum illud.

V. 66. *Et Jupiter Optime.* Plinius in Paneg. *Parens*, ait, *hominum Deorumque Optimi prius, deinde Maximi nomine colitur.* Erat cognomen hoc præcipuum Jovis, illudque apud veteres Scriptores sæpissime occurrit. Nostram ad rem facit Lactant. Lib. 1. Inst. Div. Cap. 10. ubi inquit: *Quid horum omnium pater Jupiter, qui in Solemni precatione Optimus, & Maximus nominatur?* Et infra: *Hæc qui fecit, viderimus an maximus, certe optimus non est.* Arnobius quoque Lib. 1. adversus Gent. *Cum a vobis & Jupiter Optimus, & Maximus habeatur.*

V. 67. *Jane pater.* Veteres, ut docet Brissonius de Formul. lib. 1. a Jano precationes auspicabantur. Martial. lib. 10. Epigr. 28. de hoc numine agens:

Annorum, nitidique sator pulcherrime mundi
Publica quem primum vota precesque canunt.

Aur. Victor. in Brev. Hist. Rom. *In sacris omnibus primum locum Jano detulerunt usque eo, ut etiam cum aliis Diis sacrificium fit, dato thure in altaria, Janus prior nominetur, cognomento quoque addito Pater.* Paulus Festi abbreviator in verbo Chaos: *Unde Janus detracta aspiratione nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo supplicabatur.* Arnob. Lib. 3. de ipso agens: *Atque ita per vos Dei nomen creditur, quem in cunctis anteponitis precibus.* Hinc Ovid. lib. 1. Fast.

——————*Cur quamvis aliorum numina placem,*
Jane, tibi primum thura merumque feram?

Consulantur Macrob. Lib. 1. Saturn. Cap. 9. Horat. Ep. 16. Lib. 1. Servius in VII Æneid. &c.

V. 69. *Janiculum.* Cyprian. lib. de Idol. vanit. de Saturno agens: *Hunc fugientem*, ait, *hospitio Janus excepit, de cujus nomine Janiculum dictum est.* Solin. Polyhist. cap. 2. Arnob. Lib. 1., & August. Lib. 7. de Civ. Dei Cap. 4. idem asserunt. Sed & Virgil. Lib. 8.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Minutius: *Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium, & urbem Saturniam de suo nomine, & Janiculum Janus ad memoriam uterque posteritati reliquerunt.* Miror, Dionysium Halicarnass. tam accuratum alioqui Romanarum antiquitatum Scriptorem scriptis prodidisse, a Romulo Æneæ filio, Ascaniique & Romi fratre conditam Αἰνείαν πόλιν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἣν ὕστερον ἀλλάξαντες Ἰανίκλον, hoc est: *Urbem Æneam a patre denominatam, quæ postea Janiculum appellata fuit.*

V. 69. *Qui cum multa futura.* Est & hæc aliorum opinio assertatium, ideo bifrontem Janum fingi, quia præterita respexerit, ac futura providerit. Ovidius tamen Lib. 1. Fast. Macrob. Lib. 1. Saturn. August. Lib. 7. de Civ. Dei Cap. 8. aliique diversas excogitarunt rationes, quas recolere volenti ad manum erunt eorum volumina. Macrobius vero Lib. nuper laudato & potissimum Cap. 7. Paulino adstipulatur.

V. 71. *Janum geminum.* Numa omnium primus Janum Geminum dedicavit. Velleius Lib. 2. ita illum vocat: *Certa pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit.* Plin. Lib. 34. Cap. 7. *Præterea Janus Geminus a Numa Rege dicatus.* Idem Cap. 3. Lib. 33. *Nota æris fuit ex altera parte Janus Geminus, ex altera rostrum navis.* Ad hoc respiciunt sequentes Paulini versus. Vide quoque Varronem Lib. 4. de Lingu. Latina, Sueton. in Neron. Cap. 14. & Macrob. Cap. 9. Lib. 1. Saturn.

V. 73. *Nummus huic.* Plutarchus in Quæst. Rom. hæc de ea scribit: Διὰ τί τὸ παλαιὸν νόμισμα πῆ μὲν εἶχεν Ἰανοῦ διπρόσωπον εἰκόνα, πῆ δὲ πλοίου πρύμναν, ἢ πρῷραν ἐγκεχαραγμένην; πότερον (ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν) ἐπὶ τιμῇ Κρόνου πλοίῳ διαπεράσαντος εἰς Ἰταλίαν. *Cur antiquum nomisma ab una parte Jani bifrontis imaginem, ab altera navis aut proram, aut puppem insculptam habet? An, quæ vulgata opinio est, in honorem hoc fit Saturni navigio in Italiam advecti?* Ipse quidem Plutarchus hanc rationem haud omnino probandam ait; sed huic acquievere probatissimi Auctores. Ovid. Fast. lib. 1. cum Jano colloquens ita canit:

——————*Sed cur navalis in ære*
Altera signata est, altera forma biceps?

Janus respondet:

Causa ratis superest. Tuscum rate venit in amnem,
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
At bona posteritas puppem formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Verum enim vero ab aliis dissidere videtur Paulinus, quum ipsi Jano adventum in Italiam tribuit, quod alii ad Saturnum referunt. Athenæus Deipnos. Lib. 15. non Italiæ solum, sed & Græciæ in usu fuisse asserit hujusmodi nummos; sic enim ait: καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν, Σικελίαν, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράξαντας διπρόσωπον, ἐξ ἑτέρου μέρους ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. *Civitates in Græcia multas, in Italia, Siciliaque monetam cudere impressam bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel corona, vel navigio.* Similes nummi visuntur etiamnum apud antiquitatis amatores, & præsertim apud Clariss. Virum S. R. I. Com. Franciscum Mediobarbum Biragum, qui amplissimum in re nummaria thesaurum possidebat, præteritisque annis laudatissimum emisit opus de Numism. Imper., quod Occonem mirabiliter auxit. Sed heu infortunium nostrum. Ereptus e vivis est hoc anno vir iste doctissimus, magnumque sui desiderium viris eruditis reliquit.

V. 75. *Nomismata.* Numisma, & nomisma dicitur. Primum apud Horatium occurrit Lib. 2. Ep. 1., & Martial. Lib. 1. Epigr. 40. Alterum in antiquis Glossis, & apud Auctores præstantissimos. Certe melius Græcæ Orthographiæ accomodatur, quæ Νόμισμα habet.

V. 76.

Ex veteri facto Capita hæc, & Navia dicunt.
De Iove quid sperant, qui est a Rege secundus,
Quique sacrificiis apponitur ore precantum?
Hic habet & matrem captam pastoris amore,
Nam prior est pastor, quam Jupiter, aut Jovis ipse:
Sed melius pastor castum servare pudorem
Qui voluit, sprevitque Deam, cui sæva viriles
Abscidit partes, ne quando tangeret ille
Alterius thalamum, qui noluit ejus adire.
Hoc tamen hoc egit sententia justa Deorum,
Ne fieret conjux, qui non est factus adulter?
Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt,
Nec desunt homines, quos hæc contagia vertant,
Intus & arcanum quiddam quasi majus adorant,
Idque vocant Sanctum, quo si velit ire pudicus
Iste profanus erit. Sic artior ipse Sacerdos
Femineos vitat coitus, patiturque viriles.
O mens cæca virum! De Sacris semper eorum
Scena movet risus, nec ab hoc errore recedunt.

Satur-

V. 76. *Capita hæc & Navia.* Est ludus apud Italos puerulos, quem vocant: *giocare a testa, a arma*, aut *a testa, a Croce*, & apud Gallos *jouer a croix, ou pile.* Ille ipse est, qui apud antiquos. Accipe auctoritatem. Aur. Victor (seu quis alius autor ille sit) in Lib. de Orig. gent. Rom. *Ipsum etiam*, inquit, *usum signandi æris, ac monetæ in formam incutiendæ, Ianus ostendisse traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur, altera navis, qua vectus ille erat.* En ut Autor iste cum Jani adventu Paulino concordat. Subdit: *Unde aleatores posito nummo, opertoque optionem collusoribus ponunt enuntiandi, quid putent subesse, Caput, aut Navem: quod nunc vulgo corrumpentes Naviam dicunt.* Tu vocem hanc nominandi corrige, & naviam repone. His consonat Macrobius Lib. 1. cap. 7. Saturn. *Cum primus Ianus æra signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur. Æs ita fuisse signatum hodieque intelligitur in aleæ lusu, cum pueri denarios in sublime jactantes, Capita, aut Naviam, lusu teste vetustatis, exclamant.* Andreas Schottus hic integre legi naviam, non naviam in 4 MS Pithæorum ait; sed mihi potius naviam, aut navium legere placeret, id versus Paulini metro inconcussa docente. Certe Io. Isac. Fontanus in edit. Macrob. Anni 1597. *navia* legit.

V. 77. *A rege secundus.* Ante Iovem filium Saturnus regnavit. Expulsus dein filio reliquit Regni aut cœlestis, aut terreni habenas. Lactant. lib. 1. cap. 11. Div. Inst. *Vides alium Deum Regem fuisse primis temporibus, alium consequentibus. Potest ergo fieri, ut alius sit postea futurus. Atqui Divinum Imperium, aut semper immutabile est; aut si est mutabile, quod fieri non potest, semper utique mutabile est.* Hinc Saturnia Regna, ac ætas aurea Saturni Imperio adscribitur.

V. 78. *Quique Sacrificiis.* Quod superius innuerat, repetit, nempe Ethnicorum precationes, quæque a Iani invocatione inchoari, deinde ad Jovem verti, quod sane Numinum maximum, omniumque Rectorum nunquam decebat.

V. 79. *Hic habet & matrem.* Atym pastorem deperiit Rhea, seu Cybele Iovis genetrix. Illa impudica nolens ausaultare Dea, ait evirctus. De hoc Ovid. lib. 4. Fast.

> *Phryx puer in sylvis facie spectabilis altis*
> *Turrigeram casto junxit amore Deam &c.*

Hoc Deæ facinus Ethnicis exprobrat Minutius in Octav. *Cybeles Dyndima pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis, & vetula, ut multorum Deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut Deum scilicet faceret Eunuchum.* Augustin. lib. 6. Cap. 7. de Civ. Dei: *Sacra sunt Matris Deum, ubi Atys pulcher adolescens ab ea dilectus, & muliebri zelo abscissus, etiam hominum abscissorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur.*

V. 80. *Nam prior est pastor.*) Tantis ambagibus, ac discordiis Gentilium Theologia constat, ut se per illam extricare nemo facile possit. Euseb. Cæs. Lib. 2. Cap. 4. de Prep. ubi de Phrygum Theologia disserit, Cybelem ante Deorum connubia Atydis amore correptam ait. Verum quot capita, tot sententiæ.

V. 80. *Aut Jovis ipse.* Jovis in recto casu recte dicitur. Prisciano teste, apud veteres *Jovis* solum dicebatur a *Juvando*, adjectoque altero vocabulo dictus est *Jupiter*, quasi *Jovis pater*, seu ut malius arbitratur Lactantius, *Juvans pater*. Jovis in recto casu affertur apud Hyginum in Lib. Fabul. Nonium Marcellum, aliosque, quos consulere potes. Quidam severissimus censor Gallus N. A. libros quatuor *de Symbolo ad Catechum.* Augustino abjudicat, quippe quod illi stylus ab Augustiniano, imo a Grammaticorum dogmatis abhorrere videtur. Inter exempla hoc profert: *Illis fingentes, quod idem Jovis Junonem habeat sororem, & conjugem*, & nomen *Jovis* in nominandi casu usurpatum sugillat. Verum decipitur, quum hujusce nominis usus apud gravissimos Autores obvius fiat, ac propterea Augustinum non dedeceat. Nos istis contenti ad alia pergimus.

V. 81. *Sed melius.* Magis ne placeret: *sed melior!*

V. 87. *Semiviri.* Hi sunt Galli Matris Deum Sacerdotes, quibus virilia in Atydis eviravi memoriam amputabantur. Lactant. lib. 1. cap. 17. *Deum mater, & amavit formosum adolescentem, & eumdem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit. Et ideo nunc Sacra ejus a Gallis Sacerdotibus celebrantur.* Minutius Cybeles impuritate detecta subdit: *Propter hanc fabulam Galli eam, & semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt Sacra, tormenta sunt.* Vide Juvenal. Sat. 2. ipsumque Paulinum Nat. XI.

V. 88. *Nec desunt homines.* Totus est Augustinus Lib. 6 de Civ. Dei, & alibi in confutanda hac Ethnicorum vanitate, ac subterfugio. Hi fabulas aniles internis scatere mysteriis, ibique Philologicas veritates latere fun non abjiciebant; sed falsitate illi rationibus contundebantur: *Deinde*, ait Cap. 8 S. Doctor, *si ista Sacra, quæ feminis turpitudinibus continentur esse finduru, hinc excusantur, atque purgantur, quod habent interpretationem suam cur non etiam poetica similiter excusantur, atque purgantur?* &c. Greg. Nazianz. in Orat. 2 advers. Julian. enumeratis quibusdam Gentilium superstitionibus hæc subdit: [illegible] *Hæc eximiis, & admirandis dicentis auditoribus excalcentur; posteaque his allegoriæ, ac portentosæ interpretationes excogitentur, atque a propositis rebus aberrans oratio in barathra feratur, & præcipitia contemplationis nihil solidum habentis.*

V. 92. *Patiturque viriles.* Deesse versum hic suspicor, sensus enim in ancipiti manat. Certe vox *abscindi* penitus hic necessaria, ne sit sensus: *patiturque viriles abscindi partes.*

V. 93. *Scena movet risus.* Jul. Firmicus de error. profan. Relig. Cap. 27. hoc luculenter habet: *O facinorosæ cupiditatis triste solatium! O hominum deflenda persuasio! Scenam de Cælo fecistis & errantes animos per abrupta*

pra-

Saturnum perhibent Jovis esse patrem, huncque vorasse
Natos ante suos, & mox e ventre nefandas
Evomuisse dapes, sed postea conjugis arte
Pro Jove suppositum mersisse in viscera saxum;
Quod nisi fecisset, consumptus Jupiter esset.
Huncque Chronon dicunt, fictèque Chronon, quia tempus
Quæ creat absumit, rursusque absumpta promittit.
Cur tamen oblique nomen pro tempore fingunt?
Hunc etiam, quod sæpe sibi de prole timebat,
Ab Jove dejectum cœlo latuisse per agros
Italiæ, Latiumque ideo tunc esse vocatum.
Magnus uterque Deus! Terris est abditus alter,
Alter non potuit terrarum scire latebras.
Hinc Latiare malum prisci statuere Quirites,
Ut mactatus homo nomen satiaret inane.
Quæ nox est animi? quæ sunt improvida corda?
Quod colitur nihil est, & Sacra cruenta geruntur
Quid quod & Invictum spelæa sub atra recondunt,

Quæque

præcipitia crudeli calamitate duxisti. Et infra: *ad theatrum potius templa transferret, ut in scenis Religionum istarum secreta tradantur, & ut nihil prætermittat impietas, histriones faciat Sacerdotes*. Mitto Augustinum Ep. 5. ad Marcellin. & Lib. 7. Cap. 26. de Civ. Dei, & Tertullian. in Apolog. Cap. 15.

V. 95. *Saturnum*. Rem fuse enarrat Hesiodus in Theogonia, Natal. Com. in Mythologia Lib. 2., & reliqui Ethnicæ Theologiæ eruditionem scriptis prosequuti.

V. 100. *Huncque Chronon*. Scribendum fuerat *Cronon*; Græce enim Saturnus est Κρόνος. At quia tempus significare dicitur, χρόνος quoque appellatur. De hoc Macrob. Lib. 1. Saturn. Cap. 22. Dionys. Halicarn. lib. 1. Antiqu. Cic. de Nat. Deor. Lib. 2., aliique agunt. Arnobius tamen hanc denominationem minime probat Lib. 3. adver. Gent. *Nam si Tempus, ut, significatur hoc nomine, Græcarum ut interpretes autumant, ut quod Chronos est, habeatur Cronus, nullum est Saturnum numen. Quis enim est tam demens, qui Tempus esse dicat Deum?* &c.

V. 101. *Quæ creat absumit*. Latinum reddidit eleganter Orphei, seu Onomacriti versum de Saturno, in ejus Hymno:

Ὃς δαπανᾷς μὲν ἅπαντα, καὶ αὔξεις ἔμπαλιν αὐτός.
Omnia qui profers, consumis & omnia rursum.

Pro vero *promittit* legerem *remittit*.

V. 105. *Latiumque ideo*. Vergil. Æneid. Lib. 8. de Saturno agens:

——————— *Latiumque vocari*
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

V. 108. *Latiare malum*. Crudelissimum hoc erat Ethnicismi piaculum. Jovi, quem Latiarem appellabant, humana immolabatur hostia. Tertull. in Apolog. cap. 9. tem prodit: *Ecce in illa religiosissima Urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine*. Locum illustrat egregie in Grcdo Minutius: *Hodieque a Romanis Latiaris Jupiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatur*: & alibi: *Cum Latiaris cruore perfunditur*. Porphyrius lib. 2. περὶ ἀποχ. [illegible]. Α'λλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον; Quis & nostro aevo quis nescit, in magna Urbe Jovis Latiaris festo immolari hominem? Prudent. Lib. 1. in Symmachum:

Funditur humanus Latiari in munere sanguis.

S. Athanas. in Orat. contra Gent. καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον. *Prisci quoque Latini Jovem Latiarem victimis humanis sunt venerati*. Tatianus contra Græcos. εὗρον δὲ παρὰ Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροφονούντων αἵμασι τερπόμενον. *Item apud Romanos Latiarem Jovem humano cruore, & sanguine per homicidia fuso placari*. Dionys. Halic. Lib. 4. Antiq. Rom. Sacra hæc Jovi Latiari facta commemorat, neque tamen victimæ hujus meminit. Hinc disce rectius *Jovem Latiarem*, quam *Latialem* dici, quod quidam negant.

V. 112. *Et Invictum*. A Persis omnium maxime Solis cultus usurpabatur. Hunc *Mithram* vocabant, additumque illi *invicti* cognomen. Plura apud Gruterum pag. 33. & sequ., & apud Reinesium marmora occurrunt *Deo Invicto, Deo Invicto Mithræ*, SOLI MITHRÆ, SOLI INVICTO, & SOLI INVICTO MITHRÆ posita. Jul. Firmicus de Err. Prof. Relig. cap. 5. Jovem in duas dividi potestates, quarum unam (hoc est virilem) Mithram dici asserit. Herodotus lib. 1. de Persis loquens: Θύουσι δὲ οὐρανίῃ Ἀφροδίτῃ, τὴν καλέουσι Μίθραν. *Sacrificant vero cœlesti Veneri, quam vocant Mithram*. Nicetas ad Stelitenz Nazianz. Τὸν Μίθραν οἱ μὲν τὸν ἥλιον, οἱ δὲ τὸ πῦρ [illegible], ἄλλοι δ' ἄλλην τινα δύναμιν ὑπολαμβάνουσι. *Mithram alii Solem, alii vero ignem, nonnulli peculiarem quandam potestatem esse volunt*. Itaque quum non Solem tantum, sed quid aliud per Mithram significari videam, facile Gruterianam Inscriptionem pag. 32. nu. 12. explicabo. Ita se habet illa. D. I. M. ET. SOLI. SOCIO. SAC. hoc est *Deo Invicto Mithræ, & Soli Socio sacrum*. Pro Mithra hic aliud Numen intelligendum videtur, a Sole diversum, non ipsemet Sol tamquam alienigena, uti opinatus Reinesius ad Inscript. 48. Cl. 1. Legitur quoque in priscis Inscriptionibus NANNÆ. SEBECIO. DEO MITHRÆ quæ verba omnia ad Solem Mithram referenda contra I. Cæs. Bulengerus c. 4. Lib. 2. de Ic. & vet. Magor. Ego tamen tribus Diis dicatum marmor puto, ut NANNA sit *Dianæ Nanneæ* nomen, de qua Liber. I. Cap. 6., & 2. Cap. 1. Machab., Hieronymus, & Josephus meminere; SEBECIUS pro *Jove Sabazio* intelligatur, de quo Orpheus, seu Onomacr. in Hymno

Κλῦθι πάτερ, Κρόνου υἱέ, Σαβάζιε κύδιμε δαῖμον.
Audi pater, Saturni fili, Sabazie inclyte Deorum.

Neque enim scio, quo auctoritate Bacchum etiam *Sabazium* dicerit Heinsius in Arist. Sacr. Sed hæc satis superque.

V. 112. *Spelæa*. Græcum est verbum σπήλαιον quod Latine spelunca dicitur; sed Græcum nomen usus etiam Auctoris toleraverat. Vergil. Eclog. 10.

Certum est in sylvis inter spelæa ferarum &c.

Claudianus de bello Get.

——————— *metuenda ferarum*
Spelæa ———————

Mithræ Sacrificia secretissimis in antris peracta. Religioso silentio apud ejus cultores illic accepta mysteria servabantur. Quin & iis sacris initiari volentes multis cruciatibus probationem subibant. Hinc Suidas in verb. Μίθρας ait: οὐκ οὖν ἂν τις αὐτῷ ἐμυήθη, εἰ μὴ διά τινων βαθμῶν παρελθὼν τῶν κολάσεων δείξῃ ἑαυτὸν ὅσιον καὶ ἀπαθῆ. *Nullus autem potest initiari, nisi per quosdam suppli-*

Quæque tegunt tenebris, audent hunc dicere Solem?
Quis colat occulte lucem, sidusque superum,
Celet in Infernis nisi rerum causa malarum?
Quid quod & Isiacum sistrumque, caputque caninum
Non magis abscondunt, sed per loca publica ponunt?
Nescio quid certe quærunt, gaudentque repertum,
Rursus & amittunt, quod rursus quærere possint.
Quis ferat hoc sapiens, illos quasi claudere Solem;
His proferre palam propriorum monstra Deorum?
Quid Serapis meruit, qui sic laceratur ab ipsis
Per varios turpesque locos? Hic denique semper
Fit fera, fitque canis, fit turpe cadaver aselli,
Nunc homo, nunc panis, nunc corpore languidus ægro.
Talia dum faciunt, nihil hunc sentire fatentur.
Quid loquar & Vestam, quam se negat ipse Sacerdos
Scire quid est? Imisque tamen penetralibus intus
Semper inextinctus servari fingitur ignis.
Cur Dea, non Deus est? Cur ignis femina fertur?
Ista quidem mulier, sicut commendat Hyginus,

Stami-

suppliciorum gradus se sanctum, & perturbationum immunem ostenderit. Hoc idem confirmant Nazianz. Orat. 3., Lampeid. in Commodo, ac Tertull. Cap. 15. de Cor. Mil. Sunt hujus verba: *Erubescite Romani commilitones ejus, non jam ab ipso judicandi, sed ab aliquo Mithræ milite, qui cum initiatur in Speluc &c.* S. Justin. Martyr. in Dialog. cum Triphone Mithræ Sacra peragi hic ait ἐν τόπῳ ἐπικαλουμένῳ παρ' αὐτοῖς σπηλαίῳ, *in loco, qui apud illos spelæum, seu specus vocatur.* Vide Hieron. in Ep. ad Lætam., Reines. Cl. 1. n. 48 Inscript., Bulenger. Lib. 1. Cap. 4. de lic. & vet. Mag., Selden. de Diis Syriis Synt. 1. Cap. 6., Salmas. ad Hist. Aug. fol. 349. 382. &c.

V. 113. *Quæque tegunt.* Scribendum potius videtur *quæmque tegunt tenebris.* Nihilo secius placet sensus.

V. 115. *Celet*, *Cele* pro *lateo* inusitatum verbum. Tegendi tantum, atque occultandi significatione usurpatum invenio. Me tamen monuit eruditissimus vir Michael Maddius clarissimi viri Car. M. Maddi dignissimum germen apud *Plautum* in Bacch. Act. 3. sce. 2. leg.

Ut ne erit, moneo, non celabis.

Et a Scholiaste Lambino ita explicari: *non falles, non latebis.* Certe si pronomen *te* hic subintelligendum contendis: & ego in Paulini versu pronomen *se* subintelligam. Si cui placeret emendare, legerem:

Celet in Infernis ni se horum causa malorum.

Sane in Cod. MS. non *malarum*, sed *malorum* est scriptum.

V. 116. *Isiacum.* In sacris Isidis sistra quatiebantur, & Anubidis caput caninum exponebatur. Lucan. Lib. 8. rem complectitur utramque:

Semideosque canes, & sistra jubentia luctum.

Ausonius ad Paulinum nostrum scribens Epist. 25.

Isiacos agitans Mareotica sistra tumultus.

Porro Anubis Cynocephalus etiam dicebatur, nomine ejus formam exprimente. Athanas. orat. contr. Græc. ὁ παρ' Αἰγυπτίοις Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. *Apud Ægyptios caninus factus Anubis.* Ovid. Metam. Lib. 9.

——— *Cum quo latrator Anubis*
Sistraque erant, numquamque satis quæsitus Osiris.

De sistris consule Laurent. Pignor. in Mensa Isiac., & egregiam dissertationem Benedicti Bacchini eruditissimi, & Clariss. viri.

V. 118 *Nescio quid.* Locum Minucii expressit Paulinus. Inquit ille: *Mox inventa parvulo gaudet Isis, exsultant Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur, nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdant.* Jul. Firm. Cap. 2. *Nihil hic invenis, nisi quod iterum aut quæras, aut lugeas.* Ipse Paulinus Nat. XI.

——— *Nam quid, rogo, turius illis;*
Qui non amissum quærunt, nusquamque manentem
Inveniunt? ———

V. 122. *Quid Serapis meruit.* Hic aquam hærere mihi lubenter fateor. Alicujus Festi diei meminit Paulinus, quo Seraphis multas indecoras figuras cogebatur. At hujus moris vestigia nusquam reperio. Certe Macrobius, & Plutarchus in Lib. de Isid. & Osir. nulla alia effictum forma Serapidem faciunt quam humana. πανταχοῦ ἀνθρωπόμορφον Ὀσίριδος ἄγαλμα, *ubique simulacrum Osiridis humana specie ostenditur.* Ab eruditioribus itaque expectanda solutio.

V. 127. *Quid loquar & Vestam.* Vestam esse ipsam terram sunt quidem arbitrati, alii domorum omnium servatricem, alii etiam per illam purum ætheris ignem significari opinabantur. Hinc Orpheus illam non Siculas habitare regiones, sed in æthere morantem aiebat.

Ἑστία ἁγνοτάτη Κρόνου θύγατερ βασίλεια,
Ἣ μέσον οἶκον ἔχεις πυρὸς ἀενάοιο μεγίστου.
Vesta potentis Saturni filia Regina,
Quæ mediam regionem ætheris magni, ignisque habitas.

Alii alia, ut mirum non sit, si Sacerdotibus ejus ignotum quoque quid illa sit, noster affirmet.

V. 130. *Cur ignis femina.* Vidisti supra ex Orpheo Vestam pro igne sumi, adde nunc Ovid. Lib. 6. Fast.

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam;

Et tamen is ante dixerat:

Vesta eadem est & Terra ———

Augustin. Lib. 4. cap 10. de Civ. Dei ita fatur: *Eamdem terram Cererem, eamdem etiam Vestam volunt, cum tamen sæpius Vestam non nisi ignem esse perhibeant*, quod idem repetit lib. 7. cap. 16. Vide Cic. de Nat. Deor., & in 2. de Leg., Diodorum, aliosque. Miratur igitur, videtque Paulinus, cur igne femina dicatur.

V. 131. *Hyginus.* Augusti libertus fuit Jul. Hyginus, ac Ovidii familiaris. Librum *fabularum* scripsit, qui etiamnum exstat. Verum ibi adductum a Paulino locum nancisci non potui. Scripsit ille præterea libros *Genealogiarum*, & librum *de Penatibus*, quem laudat Macrob. Lib. 3. Cap. 4. Saturnal. librum *de proprietatibus Deorum*, Macrobio itidem teste Lib. 3. Cap. 8. & *Confusaneas quæstiones* Fabio, Gellio, ac Diomedi memoratas, quas nobis omnia temporum voracitas invidet. Ex hisce libris propositam eruditionem procul dubio Paulinus noster hauserat.

Stamine prima novo vestem contexuit olim,
Nomine de proprio dictam, quam tradidit ipsa
Vulcano, qui tunc illi monstrarat opertos
Custodire focos. Hic rursum munere lætus
Obtulit hanc Soli, per quem deprehenderat ante
Martis adulterium. Nunc omnis credula turba
Suspendunt Soli per Vulcanalia vestes;
Usque notent Venerem, tunc & portatur Adonis,
Stercora tunc mittunt, ipsum pro stercore jactant.
Omnia si quæras, magis & ridenda videntur.
Additur hic aliud: Vestæ quas Virgines ajunt
Quinquennes epulas audis portare Draconi,
Qui tamen aut non est, aut si est, Diabolus ipse est
Humani generis contrarius antea suasor.
Et venerantur eum, qui nunc in nomine Christi
Et tremit, & pendet, suaque omnia facta fatetur.
Quæ mens est hominum, ut pro veris falsa loquantur,
Qui linquenda colunt, contraque colenda relinquunt?
Jam sat erit nobis vanos narrare timores.
Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen adeptus,

Me-

V. 138. *Suspendunt Soli*. Vulcanalia festa erant in Vulcani honorem. De his mentio exstat in vetustissimis Kalendariis apud Gruter. pag. 133. 134. & 135. & in alio non dissimili apud Dempster. Rom. Antiqu. in Paralip. ad Cap. 4. Lib. 4. Peragebantur autem 10. Kal. Septemb. Cum his Columella concordat de Re Rust. Lib. 11. Cap. 3. *Ceterum, ait, Augusto circa Vulcanalia tertia satio est*. Meminit etiam Varro de lingua Lat. In usu autem antiquis fuit Idolorum cultoribus vestes falsis suspendere Diis. Aristoph. in Avibus,

——————— τίς δὲ θεὸς
Πολιοῦχος ἔσται, τῷ ξανοῦμεν τὸν πέπλον;

Quis autem Deus urbi præsidebit, cui dividemus vestes? hoc est: cui Deo vestes suspendemus? Apulejus Lib. 6. Asin. Aur. *Video dona pretiosa, & lacinias auro litteratas ramis arborum, postibusque suffixas*. Alex. ab Alex. Lib. 3. Cap. 18. *In aliis mysteriis traditum mos, ut vestem, in qua quispiam initiatus, templis, & Numinibus dicaret*. Hæc, & alia congerit Pinto Ramirez in Spicileg. Sacr. tract. 1. Cap. 2. & 22. §. 13. Verum vestes Soli singulariter dedicatas apud neminem invenire potueram, quum eruditissimus Abbas Franciscus Blanchinus, cujus curæ Em. Othoboni Bibliotheca demandata est, per Clarissim. Ciampinum quemdam hac de re apud Herodotum exstare locum me monuit. Est autem Lib. 2. ubi agit de Neco Rege: ἐν τῇ δὲ ἐσθῆτι ἔτυχε ταῦτα κατεργασάμενος ἀνέθηκε τῷ Ἀπόλλωνι πέμψας ἐς Βραγχίδας τὰς Μιλησίων. *In vestitu autem curiosus quum fuisset, illam Apollini dicatam ad Branchidas Milesiorum misit*.

V. 139. *Portatur Adonis*. Erant quidem Adonia apud Gentiles, hoc est Festa Adonidi sacra, de quibus meminit Aristophanes in Pace, & Ovid. Metam. Lib. 10. eo versu per Venerem prolato:

Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Præsertim vero Alexandriæ, ut asserit Nat. Comes Lib. 5. cap. 16. Mythol., Adonidis solemnia ferebant, cujus imago magna cum pompa ferebatur. Sed hic aliud locus tempus patet, quo Adonidis simulacrum portaretur, nempe in ipsis Vulcanalibus, ait enim: *Tunc & portatur Adonis*. Celebris est Veneris, & hujus pueri fabula.

V. 140. *Stercora tunc mittunt*. Fimo Dii Gentium dehonestari solebant. Nuper laudatus Abbas Blanchinus Othoboniane Bibliothecæ Præfectus per Cl. virum Jo: Ciampinum Orphei, seu Onomacriti versum de hoc similis et animadverterem monuit. Habetur ille apud Nazianz. in Stelitent. 1. advers. Julian.

Ζεῦ κύδιστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμένε κόπρῳ.
Jupiter gloriosissime, Deum maxime, delibute stercore;

Seldenus de Diis Syriæ Synt. 2. Cap. 9. hunc eumdem recitat versum, sed ad *Jovem Stercorum* non magis pertinere censet illud εἰλυμένος κόπρῳ, quam Vergilii de Jove verba:

——————— *Totamque infusa per artus*
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Quasi utrobique Jupiter arcanis naturæ involutus dicatur. Verum nil res Latina carmina cum Græcis habent, & κόπρος ille, quo delibutus dicitur Jupiter, hujusmodi ab explicatione abhorret. Dii Stercorei fuere præterea; atque, ut ibidem notat idem Seldenus, *Beelzebul* sunt *Dominus stercoreus*, & Rabbi Abraham Benkattun versum 33. Cap. 23. Exodi ita explicat: *Non sinas apud te habitare, qui colunt Deos peregrinos, vel stercoreos*. Sed cur Adonis stercora patiebatur? Causam invenisse mihi videor. Nonnulli Adonidem semen tritici esse statuerunt, inter quos Theocriti Scholiastes ita loquutus est: ὁ Ἄδωνις, ἤγουν ὁ σῖτος ὁ σπειρόμενος ἓξ μῆνας ἐν τῇ γῇ ποιεῖ ἀπὸ τῆς σπορᾶς &c. *Adonis, videlicet frumentum satum sex menses humi sub satione degit*. Tam bene igitur Adonidi stercora aptantur, quam tritico. Quia vero inter Vulcanum, Venerisque amasios inimicitiæ intercedebant, hinc Adonis male habitus, quum Vulcani Sacra peragebantur. Has ego propiores causas arbitror, cur adeo turpia ille in Vulcanalibus subire cogeretur.

V. 143. *Quinquennes epulas*. Lipsium audi Cap. 2. de Vesta & Vestal. *In ambage, vel nube est, quod in Symmachi Actis quibusdam legitur: Draconis cum ore clausisse* [illegible] *& perpetuo ergastulo mancipasse, cui Kalendis singulis a Virginibus Vestæ suppeditari solita sunt alimenta. Nam quis usurum tale aliquid? neque speam, aut abides a* [illegible] *veris ut falsa video. Me cunctante, an non Tertullianus huc adspexerit ad Uxor. cap. 6. hisce verbis: Romæ quidem quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, a* [illegible] *pœna sua cum ipso Dr* [illegible] *de Virginitate censentur*. Hæc Lipsius. Tu vero sodes intuere, quantum ponderis hisce omnibus e Paulino accedat. Quomodo vero *quinquennes epulas* vocet, fateor me nondum percepisse. Habetur quidem in Codice nostro scriptum *quinquennes*, at neque metrum, neque sensus hanc lectionem patiuntur, scripsimusque pro *quinquennes*.

V. 149. *Qui linquenda*. Similis locus Minutiano: *Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas?*

V. 151. *Ego cuncta prius*. Hic versum unum, pluresve deesse nemo diffitebitur; quippe verba priora in incerto manent, similemque sensum ut compleantur requirunt: *Nec ego cuncta prius dubia mente volvebam, & probare nesciebam, clarum cum lumen adeptus sum* &c.

V. 153. *Eclesia*. Ita effert alibi Paulinus hoc nomen metri gratia In Epithal.

Grande sacramentum, quo nobis Eclesia Christo.
Hoc vos nectat amor, quo stringit Eclesia Christum.

In Nat. IV. quoque & alibi. Ita etiam usurpavit Anonymus

Meque diu incertum, & tot tempestatibus actum
Sancta salutari suscepit Eclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquilla sede locavit,
Ut mihi jam liceat, detersa nube malorum,
Tempore promisso lucem sperare serenam.
Jam prior illa salus, quam perdidit immemor Adam,
Tunc vero suadente malo, nunc remige Christo,
Eruta de scopulis semper mansura resurget.
Rector enim noster sic undique cuncta gubernat,
Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via Paradisi limina pandat
Felix. Nostra Fides uni, certoque dicata;
Unus enim Deus est, substantia Filius una,
Unus in utroque est unus vigor, una potestas.
Namque Dei Verbum patrio de pectore Christus
Emicuit, semperque fuit, qui non quasi natus,
Ore, sed egressus, Chaos illud inane removit,
Et tulit informem contextæ noctis hiatum,
Distribuitque locis mare, terras, aera, cœlum,
Hisque dedit geminam pulsa caligine lucem.
Ast ubi cuncta novum stupuerunt surgere Solem,
Quatuor hæc hausit variis exordia rebus.
Sunt homines terris, sunt addita sidera cœlo,
Aere pendet avis, liquido natat æquore piscis.
Sic elementa suis decoravit singula formis,
Nexuit hæc diversa licet, discretaque junxit,
Junctaque discrevit, quæ nunc divisa cohærent.
Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur; ipse
Axe sub æthereo medius concluditur aer.
Hoc etiam cœlum, quod nos sublime videmus,
Sex aliis infra est spatio surgentibus æquo,
Postque thronos septem, post tot cœlestia regna
Cetera pars omnis, quæ cunctis eminet ultra,
Quæ super excedit, quæ passim tendit in altum,
Quæ sine fine patet, quam nec mens colligit ulla,
Lucis inaccessæ domus est, sedesque potentis
Sancta Dei, unde procul quæ fecit subdita cernit.

Omnia

nymus lib. 2. contra Marcionem iis carminibus, quæ Tertulliano adscribuntur:

Sic & Apostolico decorris Ecclesia verbo.

V. 161. *Ut modo*. Tempus designat, quo hæc scriptis mandabat, nempe Annum 395. Se enim Nolam nuper contulerat Paulinus, ut ibi religiose pieque vivendi instituto daret operam. Vide quæ disserui in Præf. ad hoc Poema.

V. 176. *Sic elementa*. Vix erit quisquam, cui nova non videatur Paulini sententia. En aperte *mare, terras, aera, cœlum* elementorum nomine distinguit, neque hilum de igne cogitat. Res pulcra, & disquisitione digna. Consulat itaque Lector Dissertationem XX. quam idcirco posui, ut singularem eruditionis hujus partem elucidatam facerem.

V. 180 *Medius concluditur aer*. Absit, ut imaginariam illam ignis sphæram, quam Aristotelis, ejusque sectatores lepide excogitarunt, ac etiamnum probant, Paulinus noster admiserit. Hinc aerem non a commentitia illa flamma, sed ab æthere, cœlove conclusum affirmat.

V. 183. *Postque thronos septem*. Non septem tantum, sed novem sub Empyreo constitutos fuisse cœlos, vulgo dicimus. Septem ex iis errantia Sidera tenent, ut habet versiculus:

Cynthia, Mercurius, Venus, & Sol, Mars, Jove, Satur.

Octavum a fixis sideribus occupatur; nonum vero primum Mobile est, cui succedit Empyreum. Nihilominus septem Cœlos ante Empyreum exstare diserte Paulinus sensit. Qua ratione quæris? Poetica facultate respondeo; siquidem apud Poetas in octavo cœlo, videlicet in sidereo cœlo, Dei summi domicilium statuitur. Vergil. Lib. 10. Æneid.

Conciliumque vocat Divum pater, atque hominum Rex
Sideream in sedem ———

Sidon. Apollin. in Panegyr. Aviti de Deorum Concilio

Ipsa pavimentum sunt sidera, jam Pater auro
Tranquillus sese solio locat. ———

Euripides in Jone Διὸς πολυάστερον ἕδος *Jovis pavimentum multisidereum* appellat, cui adde Chrysost. Orat. 2. de Dei nat., aliosque. Fuit hæc quoque veterum Christianorum sententia. *De Cælorum diversitate* Philastrius Brixianus Episcopus imaginariam hæresim recenset Cap. 46. atque, *Sive ergo tres Cælos secundum David, & septimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat; nam Salomon tres Cælos dicit, ita Cælum, & Cælum Cæli. Paulus æque Apostolus usque ad tertium Cælum se raptum fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, ut David, sive tres, sive duos, non errat.*

V. 188. *Unde procul*. Vergilium imitatus ita lib. 10. Æneid. canentem:

Conciliumque vocat Divum Pater, atque hominum Rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omnes
Castraque Dardanidum spectat. ———

Licet

Omnia sic constant, dum spiritus omnia cingit;
Hæc eadem, quorum nobis conceditur usus,
Quæ polus inferior magna complectitur Urbe,
Cuncta licet distent, una cum pace tenentur.
Denique nomrn habent unum, sunt omnia Mundus;
Hunc etiam Græci Cosmon dixere priores;
Hinc ita compositum distinguens utraque Lingua
Cosmon ab ornatu, Mundum de lumine dixit.
Nam quo Sol nitet, hoc totum sordebat in umbra;
Et manet exemplum, quotiens nox omnia fœdat,
Et docet ex tenebris, quæ sit data gratia lucis.
Tot bona qui fecit, qui sic operatur ubique est,
Hic Deus est de corde Dei, hic Spiritus oris,
Sancti sermo Patris, tantarum fabrica rerum.
Nec se Paganus laudet, si vitat Idola,
Ac satis esse putat, quod Numine credat in uno.
Quid coles ille Drum, qui Verbum non colit ejus?
Qui non Virtutem simili veneratur honore?
Quique invisibilem, incomprehensibilemque fatetur
Esse Deum, hic etiam Christum si cogitet, idem
Inveniet, quoniam Verbum comprehendere nemo,
Nemo vidrre potest, opera ejus sola videntur.
In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit;
Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.
Sic fuit, & steterit versus Salvator in ævum,
Qui tulit errores, qui fecit vera videri,
Placatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
Prætulit, atque diem jussit succedere nocti;
Quodque in carne fuit, carnis peccata remittit.
Cernit enim, fragilem faciles incurrere lapsus,
Corripiensque tamen veniam dabit omnibus unam;
(Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit)
Plusque pius quam justus erit. Si denique justus
Esse velit, nullus fugiet sine crimine pœnam;
Justus enim mala condemnat, pius omnia donat:
Hoc facit, ut rata sint venturæ munera vitæ,

Liceat quoque Italicorum vatum Principem hic audire Lib. 1 Hier. Liber.

Quando dall' alto soglio il Padre eterno,
Ch' è nella parte più del Ciel sincera,
Gli occhi in giù volse, e in un sol punto, e in una
Vista mirò ciò ch' in se 'l mondo aduna.

V. 191 *Complectitur Urbe.* Romani Imperii fines eosdem ac Orbis terrarum Poetæ statuerunt. Rutil. in Itiner. eleganter:

Dumque offers victis proprii consortia juris
Urbem fecisti, quæ prius Orbis erat.

Scholiast. in Dionys. de situ orb. *ὅσης δὲ πόλεις τῆς αὐτῆς ὅρους, καὶ χώρης ἐςί, τὴν ἄλλ ἡ πόλις τῆς ἀνάσσης ἐσωμένης, ὥσπερ αὐτὴν χώρης οὖσαν κοινὸν ἀποδεδειγμένον. Quod autem est suis finibus, & regionibus Urbs æqua, hoc Roma est totius Orbis provinciis, quasi commune totius habitabilis terræ oppidum.* Hinc Roma Claudiano dicitur *quæ fundis in omnes Imperium.* Sic Plin Cap. 5. Lib. 35. Romam esse *unam cunctarum gentium in toto orbe patriam* dixit. Plura pete a Bulengero de Imp. Rom. Lib. 2. Cap 5.

V. 195 *Hinc ita.* Antideret: *Hunc ita.*

V. 196. *Cosmon ab ornatu.* Κόσμος Græcis est ornamentum. Ab has significatione Mundi, qui Græcis Κόσμος dicitur, nomen derivatum senset Paulinus, quia revera est Mundus venusta ornamentorum series. Alii ἀπὸ κόσμου, qui est *ordo*, seu *modus*, nominis hujus Etymologiam deducunt, quum Mundus rerum simul nexarum, atque ordinatarum vere sit status. Tertullianus advers. Marcion. Lib. 9. Poetæ nostro subscribit: *Ut ergo*, ait, *aliquid de isto hujus Mundi indigus loquar, cui & apud Græcos ornamenti, & cultus, non sordium nomen est.*

V. 196. *Mundum de lumine.* Honor. Augustod. Lib. de Imag. Mundi Cap. 1. Isidor. Lib. 3. Orig Cap. 28., & 13. Cap. 2. *Mundum* quasi *movendum, quia in perpetuo sit motu*, dictum putant. Sed rectius Varro, Cic. Plin., Paulus I. C., & alii, *a munditie* appellatum volunt. Huic Etymologiæ Paulinus accedit, dum *a lumine Mundum* dici ait.

V. 201. *Hic Deus est.* Hoc est Divinum Verbum, Deique filius, per quem, ut supra cecinit, *omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.* In MS. dicitur: *Hic Deus de corde.* Apposui verbum *est.* Adhuc tamen claudicat versus, possem alterum *est* adjicere: *Hic est Spiritus oris.*

V. 202. *Fabrica rerum.* *Fabrica* pro *officina* proprie usurpari docuit Sipontens. Ita forte capiendum hic nomen illud. Mea tamen sententia aut error in Codicem irrepsit, aut versus aliquis excidit.

V. 203. *Nec se Paganus.* De hoc nomine plura pete a magno Annalium parente Baronio in Martyrol. ad diem 31. Januar. a Gothofred. ad Lib. 6. C. Th. tit. 10. de Paganis &c., aliisque Scriptoribus. Seculo Christi quarto nomen hoc Gentilibus aptari cœpit, quum iidem in *Pagis*, agrisque profanam adhuc Religionem exercerent.

V. 203. *Si vitat.* In MS. legebatur: *Si qui Idola vitat.* Emendavi.

V. 204. *Numine.* Ita scribere placuit pro *nomine*, quemadmodum habet MS.

V. 213. *Versus Salvator.* Illud *versus* mihi parum arridet. Fortasse *verus* scribendum est.

Et quod culpa tulit, rursum indulgentia reddat,
Quæ si non fuerint plebi concessa roganti,
Tunc prope nullus erit delicto liber ab omni,
Qui possit meritus promissa luce potiri?
Tangere tunc lætis Cœlorum Regna licebit,
Tunc poterit mors ipsa mori, cum tempore toto
Vita perennis erit, quia tunc in Sede beata
Nullus peccandi locus est, ubi nulla cupido est.
Gloria tanta manet populo servata Fideli.
Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque munus,
Quod peccatorem, quem pœnitet, antea lapsum
Non facit in numero turbæ peccantis haberi;
Quippe satis pœna est, cum sit sua culpa dolori;
Supplicium proprium timor est; tormenta reatus
Tum veluti patitur qui se meruisse fatetur.
Quid poterit melius, vel quid moderatius esse?
Judicat, inquirit, castigat, parcit, honorat,
Omnia qui vincit, nec ab ipsa vincitur ira.
Quod de præsenti jam cernimus esse futurum;
Nam cum sæpe minax horrentia nubila cogit,
Et terrore pio rutilo nimis igne coruscat,
Tristibus & pluviis, & nubibus intonat atris,
Omne genus timet interitum; sed vita potestat
Desinet, & pariter Cœlum mentesque serenat,
Hoc quoque tunc sperare jubet, qui se modo cuncta
Perdere posse probat, si perdere velle recusat.
Sic iteranda salus venturo ostenditur ævo,
Æternique Dei pietas æterna manebit.

V. 249. *Vita potestat*. Errorem aliis tollendum relinquo.

Post

POst egregia hæc S. Paulini Poemata Hymnum quemdam subnectere placuisset, quem ab eodem Sanctissimo vate in S. Ambrosii laudem compositum gemini Bibliothecæ Ambrosianæ MSS. vetustique Codices affirmant. Ejus initium est:

Miraculum laudabile
Canite omnes populi,
Quod datum est Ecclesiæ
Fluctuanti in seculo.

Ille vero idem est Hymnus, quo etiamnum Ambrosiana Ecclesia utitur, quique in ejusdem Breviariis legitur recenti studio expolitus, ac restauratus. Quum tamen plurima eidem Hymno verborum barbaries insit, nullaque metri sit habita ratio: apertissime patet, non a Paulini modo nostri stylo abhorrere, verum etiam humilem plane foetum sequioris ævi fuisse. Constat quidem, Gennadio teste, *Hymnarium* a Paulino elucubratum sed ab edacissima ætate opus istud interceptum fuit, ejusque particulam Opusculum hoc non esse, quisque eruditus nullo negotio dignoscet. Itaque Dissertationes subdo, quas, ut major Paulini carminibus lux affulgeret, pro viribus elaborare studui. Ex eis autem quædam erunt viris doctissimis inscriptæ, quas nullo inter eos præstantiorum delectu habito, sed secundum propositum Poematum ordinem distribuendas censui. Utinam hujusmodi labor æquo gratoque animo ab humanissimis Lectoribus excipiatur; tunc enim & de suscepto consilio mihi gaudebo, animusque ad maiora in posterum suscipienda appelletur.

AD

S. PONTII MEROPII
PAULINI,
SENATORIS ET CONSULIS ROMANI,
DEINDE
NOLANI EPISCOPI,
OPERA

APPENDIX

COMPLECTENS

OPERA DUBIA, ALIENA, SUPPOSITITIA;

NOTAS VARIORUM,

Variantes ex manuscriptis & editis codicibus Lectiones,

ET DISSERTATIONES;

Operum ejus Ordinem Chronologicum, & varios Indices.

PARS TERTIA.

APPENDIX OPERUM S. PAULINI NOLANI EPISCOPI

COMPLECTENS.

OPERA DUBIA, ALIENA, SUPPOSITITIA.

* Alias XLIX.

EPISTOLA I. *

Autor agit de bono tribulationis, per quam ad studia pietatis profecisse Marcellam gratulatur. Vide Dissert. 6. n. 2.

MAGNAM humilitati nostræ fiduciam scribendi ad venerationem tuam Christi caritas dedit, quæ te fecit humilem corde pietatis, & divitem operibus benedictionis. Talis etenim de sanctis fidei tuæ divitiis fama processit, ut † ad nos quoque in longinquo positos penetraverit, & auditu *a* gratiæ Dei tamquam oleo lætitiæ impinguaverit ossa nostra. Notum enim factum est nobis bonum tuum; quoniam illuminavit Dominus vultum suum super te. Segregavit te ab utero cognationis & terræ tuæ, non regione, sed spiritu bonæ voluntatis, ut de terrenis opibus fidelem sibi constituat in cœlestibus carum participem, de quibus scriptum est: *Mulieres sapientes ædificaverunt sibi domos*. (Prov. 14. 1. sec. LXX.) Hæc autem

A audientes de tua felicitate cœlesti, effudimus coram Deo corda nostra, & *in voce exsultationis epulantes* diximus: *Dominus mortificat, Dominus vivificat, deducit ad inferos & reducit. Dominus divites pauperes facit, humiles exaltat, quia calix in manu Domini* *b* *hunc humiliat & hunc exaltat*. (Psal. 41. 5. 1. Reg. 2. 6. Psal. 74. 9.) Quod etsi ad omne mysterium regni pertinere videtur, attamen & ad tuam specialiter gratiam referri potest, quæ magno Domini miserantis consilio exaltata es ut *c* humiliareris, & humi-
B liata ut exaltareris.

2. Non enim ignoramus, venerabilis soror & benedicta filia, tuam præteritam in hoc seculo gloriam. Nam etiam vidimus te in tempore illo, quo domum tuam regalis affinitas ambiebat, eminentem in his honoribus qui destruuntur, quia & etsi ipsi quoque a Domino altissimo tribuuntur, quia *omnis potestas a Deo est*; (Rom. 13. 1.) attamen caduci & fragiles sunt qui sub hoc mundo aguntur, cujus figura ut umbra prærerit. Unde im-
C pensius admiramur gratiam quæ tibi data est, & magnificamus in te Dominum, qui te in laboribus hominum posuit, & salutifero paternæ pietatis verbere visitavit, ut in paucis vexatam in multis bene disponeret, teste

† Paulino hæc epistola adscripta fuit a Romano socio, cum tomo 9. Hieronymi, vel Hieronymum ipsum, vel incertum præferret autorem. Equidem cum Paulinus Nolæ maxime vixerit, cui vicina Roma ubi Marcella degebat, non potuit Paulinus illi fuisse longinquus; Nisi ad eam scripserit, cum primum in Hispania vitam severiorem amplexus est. *Rosweydus.*

a Ita MSS. tres codices 1. Iol. & 2. Victor. cum editis Mogunt. Rom. & Ponc. At edit. Rosv. *gratia.*

b Hæc addidimus ex MSS. codicibus tribus & edit. Mogunt. Vide seqq.

c MSS. Jol. & 1. Vict. *humiliaris* . . . *exalteris.*

[1. Cor. 11. 32.] Apostolo: In hoc mundo *corripimur*, *ne cum hoc mundo damnemur*. Unde & David ait: [Psal. 140. 5.] *Corripiet me justus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*. Ita & in Salomone scriptum esse, sine dubio in studiis spiritualibus posita didicisti, quoniam *Dominus quem diligit, corripit & flagellat; Castigat autem omnem filium, quem recipere* [Prov. 3. 12. sec. LXX. 1. Cor. 11. 32.] dignatur disponendum ad vitam æternam. De eo & Apostolus non confunditur, nec atteritur: sed magis gloriatur, & potens fit in infirmitatibus suis: qui ut nos suo confortet exemplo, fatetur & prædicat sibi ipsi, cui etiam usque in tertium cœlum patuerat ascensus, & quem neque ignea illa rhomphæa ab aditu paradisi potuerat excludere, ubi etiam ineffabile omni linguæ [a] audierat arcanum: sed tamen ne extolleretur propter excellentiam revelationum, ita se ipsius, a quo intantum glorificabatur, Domini moderamine gubernatum refert, ut apposito angelo satanæ in stimulum carnis suæ, id est, in [b] tribulationem corporis, deprimeretur salubriter, ne inflaretur inaniter. *Propter quod*, inquit, *ter* [2. Cor. 12. 8.] *Dominum rogavi, ut recederet a me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur*.

[* Vide Paulini ep. 30. n. 5.] 3. Quamobrem cum tali magistro & autore instructa, ad virtutem patientiæ & spem gloriæ æternæ, confidens esto filia, sicut esse cœpisti, & gloriare in præteritis passionibus tuis, recolens & illa ejusdem doctoris eloquia. Fideliter enim, ut conscius arcanorum cœlestium, contestatur *non esse condignas passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis*. [Rom. 8. 18.] *Tribulatio*, inquit, [Rom. 5. 3.] *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*: in qua caritate [c] radicati omnia sustinemus. Propterea & David ait: [Psal. 17. 2. sec. Psalt. Rom.] *Diligam te Domine virtus mea*. Dilectio enim Domini virtus salutis est: quia [1. Iohan. 4. 16.] *Deus dilectio est, & qui manet in* [d] *caritate in Deo manet*. Sciens autem & Propheta, quia [2. Cor. 4. 17.] *momentaneum tribulationis* in hoc seculo *immensum perennis gloriæ*, ut Apostolus ait, *pondus operatur*: sanctus ille Rex in Psalmo, ut dignus habeatur igniri tentationum examine, dicit: [Psal. 25. 2.] *Proba me Domine, & tenta me*. Unde & iterum idem [e] Psalmographus noster, quasi pœnitens mundi hujus gloriæ, confitetur cum dicit: *Priusquam humiliarer ego deliqui*. [Psal. 118. 67.] Et quia humiliatione curatus sit, statim dicit: *Propterea eloquium tuum custodivi*. Ob hoc rursus Propheta: *Da nobis*, ait, [Psal. 59. 13.] *auxilium de tribulatione*. Et: *Vana salus hominis est*. Est enim vana salus hominum, quæ putatur in hac tantum vita mortali esse, de qua homini dicitur: *Homo sicut fœnum dies ejus*. [Psal. 102. 15.] Et quidem tu sancta filia etiam documentis edocta es probare sententiam, quia [Isa. 40. v. 6. 7. & 8.] *omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quasi flos fœni. Aruit fœnum, & flos ejus decidit: verbum* autem *Domini*, [Ps. 59. 13.] & qui fecit illud, *manet in æternum*, [f] sicut ipse Dominus manet in æternum qui est ante secula. Ob hoc vere dictum est: *Vana salus hominis*, quia vana omnia sub cœlo. Unde & in Psalmis habes: [Psal. 38. 6.] *Universa vanitas omnis homo vivens*.

4. Sed de quo genere hominum ista dicat, in consequentibus docet: de eis scilicet qui vane conturbantur amore divitiarum suarum, in quas sicut belluæ cæcæ inhiant sine fine cupiendi & congerendi, thesaurizantes in terra, & ignorantes cui congregent eas. [Ibid. v. 7.] *Relinquet*, inquit, [Ps. 48. 12.] *alienis divitias suas*: & postquam [Psal. 75. 6.] *in vanitate defecerint dies eorum*, rapti in infernum *omnes* non domini, sed *servi divitiarum* suarum, *nihil illic invenient in manibus suis*, quia nihil præmiserunt, nisi æternarum merita pœnarum. Illa autem non est [g] *vana salus hominis*, de qua dicitur: [Psal. 3. 9.] *Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua*. Et iterum: [Psal. 36. 39.] *Salus autem justorum a Domino est*. Ideo & spes in Deo posita non confundet, [Rom. 5. 5.] quia salus vana non est quæ speratur in Christo, & confertur a Christo.

5. Ergo quia accepisti [Psal. 59. 13.] *auxilium de tribulatione*, ne concupisceres humanam diem, & vana salute hominis gauderes: gloriare in Domino, & benedic eum, [Psal. 15. 7. & 1.] *qui* tibi *tribuit intellectum*, ne in via peccatorum stare persisteres, *neque in filiis* generationis istius permaneres, *quibus non est salus*: quia [Psal. 145. 3. sec. LXX.] *prævalescunt in vanitate sua* veritatis immemores. Quia dum [Psal. 51. 6.] *confidunt in multitudine divitiarum suarum, non ponunt Deum adjutorem suum*. Tibi autem facta est sors in hereditate Jacob, & illuminati sunt oculi tui in agnitionem veritatis, ut intelligeres, quia *melius est modicum justo super divitias peccatorum multas*. [Psal. 36. 16.] Ideo enim [Psal. 110. 4.] *misericors & miserator Dominus*, quia talibus suis præparat adinventiones suas ad vitam hominum propagandam, permisit te istius seculi fluctibus ventisque jactari, ut experta naufragium, de cetero similiter periclitari caveres. Itaque cuncta quæ passa es, sicut intelligis, vulnera quidem corporis tui, sed & animæ remedia fuerunt.

6. In [Rom. 2. 29.] *circumcisione cordis* fac opera tua, ut *gloria* tua *non sit ex hominibus, sed ex Deo*,

a MS. Iol. cum ed. Mog. *patuerat*.
b Sic iidem codices. Alii *tribulatione corporea*
c Hanc vocem addidimus ex tribus MSS. codicibus & editis quatuor.
d Ita MSS. tres cum ed. Mog. Alii, *dilectione*.
e MS. Iol. & ed. Mog. *Psalmigraphus*.
f Hæc addita sunt usque *Ob* ex MSS. codicibus tribus & edit. Mogunt.
g MS. Jol. *vacua*.

qui

Luc. 1. 52. 1. Reg. 2. 3. qui *deponit potentes de sede, & exaltat humiles: & esurientes implet bonis, & divites dimittit inanes. Deus scientiarum Dominus*, vide quanta gloria tuam [a] recompensatione mutavit, qui de te maluit participem rerum cœlestium fieri, quam ad finem terrestrium permanere, ut ab humana dignitate transires in regnum Dei. Et quidem multis hominibus hujus seculi vanitate captivis, similia Deus auxilia percipiendæ in æternum salutis offerre dignatur: sed [b] plerique superantibus sana consilia sollicitudinibus divitiarum ac delectationibus corporum nolunt intelligere ut bene agant, & malunt lata via perditionis spatiari cum multis, quam angustam semitam invenire cum paucis. Unde & tu beatissima, cui donatum est non indurari pia castigatione, sed corrigi; neque gloriari in divitiis, sed spem & * rem in Deo ponere, & a sorte divitum peccatorum [c] dividi, quorum cor ut cœnum est, quia & cor sicut thesaurum suum in terram demergunt; transi ad beatorum pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, *& factus est refugium* [d] *pauperi*. Neque divites, sed pauperes beati, quorum esse pronuntiat regnum cœlorum.

Psal. 33. 4. Matth. 7. 13. — * Vide ep. 32. n. 3. v. 18. — Psal. 9. 10. Matth. 5. 3.

7. Tuum est ergo nunc in magna gratiarum actione confiteri, & psallere Domino: quæ ita ut audivimus, & habitu & corde humilitatis ornata es, ut linguæ & menti tuæ Davidica verba conveniant: *Bonum mihi est, quod humiliasti me; ut discerem justificationes tuas*. Adiicere etiam quod statim sequitur [e] vere poteris: *Bonum mihi est lex oris tui super millia auri & argenti*. Elegisti enim thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi. Dicimus & nos congratulantes tibi in verbis Prophetæ: *Gaude filia Sion, lætare filia Hierusalem*: & obliviscere malorum, quæ tibi de hujus seculi bonis orta sunt: quæ elegisti tibi bonam partem, quæ non auferetur tibi. Nemo enim potest auferre thesauros [f] repositos in sinu Christi, neque

Psal. 118. 71. Psal. 118. 72. — Zach. 2. 10. sec. LXX. Luc. 10. 42.

A evertere domum in ipso angulari lapide fundatam. Non enim ligno putribili, neque stipula fragili, aut fœno arescente, super infirmam arenam ædificium collocasti, sed super immobile fundamentum quod est Christus, *præter quod aliud fundamentum nemo potest ponere* inconsummandum, argento, & auro & lapidibus pretiosis exstruere cœpisti in Christo. Et quia perficis hoc ædificium, Dei enim ædificatio est, ille sapiens architectus insistit operi tuo, ut doceat te B percurrere cursum bonum, oblivisci quæ retro sunt, & extendi ad bravium supernæ vocationis, ut apprehendas in quo apprehensa es, & accipies coronam justitiæ, & diadema gloriæ de manu Domini Cumque magna dies illa in igne cœperit revelari, non concremetur opus tuum [g] sapientis ignis examine, sed probetur Nec exstinguatur lumen tuum, sed inter stellas clariores emicet, inter illos qui *fulgebunt sicut sol in regno Dei, & sicut luna in æternum perfecta*: quos C etiam *per diem sol non uret, neque luna per noctem*. Erunt enim in Hierusalem urbe illa cœlesti permanentes: cui ipse Dominus, ut scriptum est, erit & nomen & lumen.

1. Cor. 3. 11. 1. Cor. 3. 10. — 1. Cor. 3. 9. — Phil. 3. 13. — 1. Cor. 3. 13. Vide ep. 28. ad Severum n. 2. — Matth. 13. 43. Psal. 88. 38. Psal. 120. 6. — Apoc. 21. 23.

8. Videntes ergo & prævidentes in spiritu revelationis [h] magnam tibi perennium gaudiorum messem florescere, exsultamus in Domino, & gaudentes fructibus tuis in voce exsultationis Psalmi [i] canimus: *Magna opera Domini, exquisita inter omnes voluntates ejus*: quia multum abundavit bonitas D ejus, * superabundare tribulationibus tuis: quandoquidem te in eorum sorte vocavit perenni lætitia & hereditate cœlesti, & in honore regali, & in consessu superjudiciali. [k] Tolerandæ sunt in hoc seculo humilitates passionis, quæ tibi a Deo recompensabuntur: & tu benedicta similiter [l] interim his verbis consolare, ut & veterum dolorum obliviscaris, & in præsenti proposito, quoad opera salutaria, elevasti manus tuas corde perfecto firmata, fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem * festi-

Psal. 110. 2. * V. ep. 42. n. 1. — * V. ep. 13. n. 24. & ep. 17. n. 1.

[a] Sic MSS. tres & edit. Ponc. Hæc lectio infra confirmatur ex n. 8. *quæ tibi a Deo recompensabuntur*. Ed. Rom. *repensatione*. Ed. Rosv. *compensatione*.

[b] Ita restituimus ex tribus MSS. 2. Vict. & 1. Jol. & ex editis codicibus Mog. Ponc. & Rom. cum ante esset, *plerisque spernentibus*.

[c] Abest hoc verbum a duobus MSS. codicibus Victorinis & edit. Mogunt.

[d] Ita edd. juxta Græcum & Vulg. At MSS. duo Vict. *pauperi* MS. Jol. *pauperum*.

[e] Hæc vox desideratur in editione Mog. & in MSS. Jol. & 1. Vict. Alter Vict. *jure*.

[f] MS. Iol. cum edit. Mog. *recondisti*; sed jam præcessit, *Elegisti thesauros tuos ponere in præceptis Altissimo*.

[g] Ita emendavimus ex tribus MSS. codicibus & editis Rom. & Ponc. Ante in editis erat, *sapientis ignis examine*. Sed restituta lectio verissima, quæ ex loco persimili epistolæ 28. ad Severum n. 2. confirmatur: *Hæc est domus illa non manufacta, in qua si habitemus iis operibus quibus cives Sanctorum fieri mereamur, non ardebit opus nostrum; & IGNIS ille SAPIENS transeuntes nos per examen suum non sæviente ardore ambiet puniendos, sed ut commendatos suscipiens, blando lambet attactu*, &c. Sic & *ignis sapiens* apud Augustinum; qui ideo dicitur *sapiens*, quod quadam veluti sapientia a Deo illi infusa discernat quos probare debeat, & quos urere. V. Paulini carm. 7. v. 32. & seqq.

[h] MS. Codex Victorinus unus, *magna tibi perennium gaudiorum præmia florescere*. Vulgatam lectionem, quam retinemus, confirmat locus epistolæ 13. ad Pammachium n. 23. *Nec longe retribuendi dies, albentibus jam propinqua messe regionibus*.

[i] MSS. tres cum ed. Mog. *dicimus*. Sed melius convenit verbum *canimus* cum *voce exsultationis*, & versu Psalmi ad quem alludit.

[k] MS. 1. Vict. *Tolerandæ* ..... *humilitatis passiones*. MS. Jol *Tolerata*.

[l] Editi codices Rom. & Ponc. *inter hæc verba consolare*. At vulgata lectio, quam tuetur MSS. codicum auctoritas, confirmatur ex eodem loco epistolæ superius laudatæ n. 24. *liberius*,.. *veniunt fide*, *quam* ... *unquam formone solaberis*.

va meditatione promittas, teque ipsam in cœlum [a] animo gestiente præcurras; ut dum corpore moraris in terra, jam ad Christum mente pervenias: dumque Christum conatis imitari, & vestigio ejus affigeris, depositis oneribus & impedimentis atqoe compedibus, quibus seculi hujus divites attinentur, *sedentes in tenebris & umbra mortis*; tu
Psal. 87. 7. & 106 10. jam liberata & expedita comiteris Dominum majestatis crucifixum, cujus imaginem non potest portare, nisi qui in hoc seculo nudum se reddit & mortuum, ut secundum ipsum Dominum dicat: *Venit enim princeps*
Iohan. 14. 30. *mundi hujus, & in me nihil invenit*; vel secundum Prophetam David: *Factus sum in-*
Psal. 87. 6. Gal. 2. 20. *ter viventes quasi mortuus*; ut sic *inter mortuos libera* possis juxta Apostolum dicere: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus*. [b] Gaude quia facta es sicut gloriosa Judith, inter virtutes pudicitiæ meritis viduitatis incorruptæ potens, sicut & Anna venerabilis in jejuoiorum castimonia orationi instans nocte ac die.

EPISTOLA II.*

* Alias I.

Autor Celanciam nobilem matronam, a qua obnixe rogatus de hoc fuerat, docet quomodo inter honores, divitias, matrimonii onera, vitam suam sancte ac religiose ducat. Eam ad divinæ Scripturæ lectionem hortatur, & admonens ne de generis nobilitate superbiat, docet in quo sita sit vera nobilitas; item quid viro suo debeat. Eam demum redarguit quod inconsulto viro castitatem Deo voverit. V. Dissert. 6. o. 2.

Eccli. 4. 25. 1. VEtus Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem, quo gloria inveniatur & gratia; & esse rursus pudorem, qui soleat parere peccatum. Cujus dicti veritas, quamquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate; mihi tamen nescio quo modo in præsenti causa propius innotuit. Provocatus enim ad scribeodum litteris tuis, quæ miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia; cui tamen fortissime resistebat, & vim faciebat precum tuarum fidelis * ambitio; pugnabatque acriter cum hæsitatione mea humilitas obsecrantis; & magna quadam fidei violentia oris claustra pulsabat: cumque sic animum in utroque nutantem cogitatio diversa libraret, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, Sapientis sententia armavit ad depelleodam inutilem verecundiam, & damnosum silentium resolvendum; cum utique ipsam scribendi causam tam honestam viderem esse, tam sanctam, ut peccare me crederem si tacerem, illud mecum Scripturæ reputans: *Tempus tacendi, & tempus loquendi*. Et iterum: *Ne retineas verbum in tempore salutis*. Et illud B. Petri: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem*. Eccli. 3. 7. Eccli. 4. 28. 1. Pet. 3 15.

* id est ambitus.

2. Petis namque, & sollicite ac violenter petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præfiniamus regulam ad quam tu ordines cursum vitæ tuæ; ut cognita Domini voluntate, inter honores seculi & divitiarum illecebras, morum magis diligas supellectilem; atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugi placere, sed etiam ei qui ipsum indulsit conjugium. Cui tam sanctæ petitioni tamque pio desiderio non satisfacere, quid aliud est, quam profectum alterius non amare? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad impleudam Domini voluntatem ipsius nitar incitare sententiis. Idem est enim verus omnium Dominus ac Magister, qui nos placere sibi jubet, & docet quo modo placere ei possimus. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interroganti in Evangelio adolescenti, quid faceret ut mereretur vitam æternam, divina continuo mandata proponit, ostendens nobis ejus voluntatem esse faciendam, a quo speramus & præmia; propter quod alio testatur loco: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum*. Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti præmii magnitudinem promereri, nisi fidei & justitiæ opera conjuncta fiat. Matth. 19. 17. Matth. 7. 21.

3. Qualis enim est illa confessio, quæ sic Deo credit, ut pro nihilo ejus ducat imperium? aut quomodo ex animo ac vere dicimus, *Domine, Domine*; si ejus, quem Dominum confitemur, præcepta contemnimus? Unde ipse in Evangelio dicit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; & non facitis quæ Dico*? Et iterum: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*. Et rursum loquitur per Prophetam: *Filius honorificat patrem, & servus dominum suum timet*. Et, *si pater ego sum, ubi honor meus? & si dominus ego sum, ubi est timor meus*? Ex quo [c] apparet, nec honorari ab eis Dominum nec timeri, qui ejus præcepta non faciunt. Unde ad David expressius dicitur, qui peccatum admiserat: Et [d] *pro nihilo duxisti Dominum*. Et ad Heli fit sermo Domini: Luc. 6. 4. Matth. 15. 8. Mal. 1. 6. 2. Reg. 12. 9. 1. Reg. 2. 30.

a MS. Jol. cum editis Rom. & Ponc.... *animum gestantem*.

b Hæc duo verba absunt a tribus MSS. codicibus & editis duobus.

c MS. codex Jolianus, *patet*.

d Ex MS codice Jol. reposuimus *Dominum* juxta Græcum. Ante erat, *Deum*. Vulgata & LXX. *contempsisti verbum Domini*.

[a] ni: *Qui honorificat me, honorificabo eum;* [a] *qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur.*

4. Et nos securo ac bono animo sumus, [b] qui per singula [b] quæque præcepta, inho- [c] norantes Deum clementissimum, [c] Dominum ad iracundiam provocamus; ejusque imperium superbissime contemnendo, in tantæ majestatis imus injuriam? Quid enim umquam tam superbum, quid vero tam ingratum videri potest, quam adversus ejus vivere voluntatem, a quo ipsum vivere acceperis? quam illius præcepta despicere, qui ideo aliquid imperat, ut causas habeat remunerandi? neque enim obsequii nostri Deus indiget, sed nos illius indigemus im- (Psal. 18. 11.) perio. *Mandata ejus desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel & favum:* quoniam *in custodiendis illis retributio multa*. Et ideo nobis irascitur, idcirco magis illa immensa Dei bonitas offenditur, quia eam per tanti etiam præ- [d] mii detrimenta contemnimus: nec solum [d] imperia, sed etiam promissa illius pro nihilo ducimus. Unde sæpe, immo semper il- (Matth. 19. 17.) la nobis Domini est revolvenda sententia: *Si vis ad vitam venire, serva mandata;* hoc enim tota nobiscum lege agitur: hoc prophetæ, hoc apostoli docent: hoc a nobis & vox Christi & sanguis efflagitat, qui ideo (2. Cor. 5. 15.) *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro illis mortuus est.* Vivere autem illi, non est aliudquam ejus præcepta servare, quæ nobis ille, quasi certum quoddam dilectionis suæ pignus, servanda (Johan. 14. 15. & 21.) mandavit. *Si diligitis*, inquit, *me, mandata mea servate.* Et *qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me.* Ac rursus: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit; & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte [e] amatur, totam sibi amantis [e] vendicat voluntatem. Nihil est imperiosius caritate. Nos si vere Christum diligimus, si ejus nos redemtos sanguine recordamur; nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota justitia: prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi otium imperatur, hic studium; ibi coercetur animus, hic incitatur; [f] Ibi fecisse hic non fecisse, culpabile est. [f] Unde & Propheta dicit: *Quis est homo qui vult vitam, & cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, & fac bonum* (Psal. 33. 13.) Et beatus Apostolus: *Odientes malum, adhærentes bono.* (Rom. 12. 9.) Hoc itaque duplex diversumque præceptum, prohibendi scilicet & imperandi, æquo omnibus jure mandatum est. Non virgo, non vidua, non nupta ab hoc imperio libera est. In quovis proposito, in quovis gradu, æquale peccatum est, vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Neque vero eorum te seducat error, qui ex arbitrio suo eligunt, quæ potissimum Dei mandata faciant, quæve quasi vilia ac parva despiciant: nec metuunt, ne secundum divinam sententiam, minima contemnendo paulatim decidant. (Eccles. 19. 1.)

6. Stoicorum quidem est, peccatorum tollere differentiam, & delicta omnia paria judicare, [g] nec ullum inter scelus & erratum discrimen facere. [g] [h] (Hanc Stoicorum sententiam refellunt Hieronymus in lib. 2. contra Jovinianum, & Augustinus epist. 167. (al. 29.) ad Hieronymum.) Nos vero, etsi multum inter peccata distare credimus, quia & legimus: tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima [h] pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto; quanto illud magis metuimus; nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio, an possimus leve aliquod peccatum dicere, quod in Dei contemtum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussum sit, quam illum qui jusserit; nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

7. Ædificanti itaque tibi spiritualem domum, non super levitatem arenæ, sed super soliditatem petræ, innocentiæ inprimis fundamentum ponatur, super quod [i] facilius possis arduum culmen justitiæ erigere. [i] Maximam enim partem æquitatis implevit, qui nulli nocuit: beatusque est, qui potest cum sancto Job dicere: *Nulli nocui hominum, juste vixi cum omnibus*, (Job. 27. 6.) Unde audenter & simpliciter loquebatur ad Dominum: *Quis est ille qui judicetur mecum?* (Job. 13. 19.) id est, Quis tuum adversum me potest implorare judicium, ut se læsum a me convincat? Purissimæ conscientiæ est, secure canere cum Propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus* [k] *meæ:* (Psal. 100. 2.) Unde idem alibi dicit: *Non* [l] *fraudavit eos Deus bonis, qui ambulant in* (Psal. 83. 13.) [k] [l]

a Lucifer, & *qui spernit me ad nihilum redigetur*.

b MS. Jol. addit, *Dei* Add. codices Rom. & Ponc. *per singula quæque peccata*.

c Addidimus, *Dominum* ex MSS. 2. Vict. Jol. 1. & edd. Rom. & Ponc.

d Sic tres MSS. codices Vict. & Jol. cum ed. Rom. ut supra Edit. Rosv. *imperata*.

e Ita omnes codices, præter Rosv. in quo, *vindicat*.

f Sic MS. codex Jolianus ex præcedentibus bene subsequitur, cum alias esset: *hic fecisse, illic non fecisse*. At idem MS. post *culpabile est*, subjungit: *Homo qui velis vitam, & cupis dies videre bonos*.

g Paulinus carm. 5. v. 52. *Si scelere abstines, errori ipse obnoxius*, &c.

h MSS. Jol. & Vict. 1. *timere pro maximis*.

i MS. Jol. *facilius valeas arduum justitiæ culmen surgere*.

k Ita codices Rom. Ponc. & MS. Vict. juxta Græcum & Vulg. Vide eadem in fine epistolæ n. 32. Ed. Rosv. *tuæ*.

l Græce, Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθά. *Non privabit Dominus bonis*. Psalteria 4., & S. Augustinus in Psalmos, *Non privabit*.

in-

A *innocentia*. Itaque malitiam, odium, atque invidiam, quæ vel maxima, vel sola semina sunt nocendi, Christiana a se propellat anima: neque manu tantum aut lingua, sed corde quoque custodiat innocentiam: nec opere modo, sed voto etiam nocere formidet. Quantum enim ad peccati rationem pertinet, nocuit & qui nocere disposuit. Multi [a] nostrorum illum absolute atque integre definiunt innocentem, qui ne in eo quidem ulli noceat, quo prodesse desistat. B Quod si est verum, tum demum lætare de innocentiæ conscientia, si cum potes, adjuvare non desinas; si vero divisa inter se ista atque distincta sunt; aliudque est, non nocere, quod semper potes: aliud prodesse, cum possis: aliud malum non facere, aliud operari bonum: illud tibi rursum occurrat, non sufficere Christiano, si partem unam justitiæ impleat, cui utrumque præcipitur.

8. Neque enim [b] debemus ad multitudinis exempla respicere, quæ nullam morum disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur, quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, & aliud professione, aliud conversatione testantur: atque, ut Apostolus ait, *Deum confitentur se nosse, factis autem negant*. [Tit. 1. 16.] Inter Christianum & gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere, & diversam Religionem per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Apostolus, *jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas [c] luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis*. [2. Cor. 6. 14.]

9. Sit ergo inter nos & illos maxima separatio. [d] Disjungitur certo discrimine error & veritas. * Illi terrena sapiant, qui cœlestia promissa non habent: illi brevi huic vitæ se totos implicent, [e] qui æterna nesciunt: illi peccare non metuant, qui peccatorum impunitatem putant: illi serviant vitiis, qui non sperant futura præmia virtutum. Nos vero, qui purissima confitemur fide, omnem hominem manifestandum esse ante tribunal Christi, *ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum*; [2. Cor. 5. 10.] procul esse debemus a vitiis, dicente Apostolo, *Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis*. [Gal. 5. 24.] Nec turbam sequantur errantem, qui se veritatis discipulos confitentur.

[* Figura Paulino valde familiaris.]

10. Duas certe conversationis vias, & distincta in diversum itinera vivendi, Salvator in Evangelio ostendit: [f] *Quam*, inquit, *spatiosa via quæ ducit ad mortem & multi sunt qui intrant per eam*. Et rursum: *Quam arcta & angusta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam*. [Matth. 7. 13. & 14.] Vide quanta inter has vias separatio sit, quantumque discrimen. Illa ad mortem, hæc tendit ad vitam: illa [g] celebratur & teritur a multis, hæc vix invenitur a paucis: illa enim vitiis per consuetudinem, quasi declivior ac mollior, & velut quibusdam amœna floribus voluptatum, facile ad se rapit commeantium multitudinem; hæc vero insueto calle virtutum, tristior atque horridior, ab his tantum eligitur, quibus non tam delectatio itineris cordi est, quam utilitas mansionis. C Asperam enim nobis & insuavem virtutum viam nimia facit vitiorum consuetudo, quæ si in partem alteram transferatur, [h] *invenietur*: sicut Scriptura dicit, *semita justitiæ levit*. [Prov. 15. 19. juxta LXX.] Ponamus ergo jam rationem vitæ nostræ, &, per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod agimus, omne quod loquimur, aut de lata aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter & subtilem quamdam semitam invenimus, ad vitam tendimus: D si vero multorum * comitamur viam, secundum Domini sententiam imus ad mortem. [* Al., comitum imus viam. Vide. seqq.]

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati & avaritiæ cedimus, si præsentia commoda futuris præferimus; per spatiosam viam incedimus: habemus enim ad hæc comitum multitudinem, & late similium stipamur agminibus. Si iracundiam libidinemque explere volumus, si injuriam vindicare; si maledicenti remaledicimus, & E adversus inimicum inimico animo sumus; æque cum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, [i] si verum dicere gratia impedimur, & magis offendere animos hominum timemus, quam non ex animo loqui [k]; de multorum item via sumus. Tot nostri sunt socii, quot extranei veritatis. At e contrario, si ab his omnibus vitiis [l] sumus extranei, si purum ac liberum animum præstamus,

[a] Editi codices Er. & Rosv. *nomen illud*.

[b] Manuscriptus codex 1. Vict. cum editis Rom. & Ponc. *decet*. MS. Jol. *Neque enim debemus ad multitudinem hominum malam respicere vitam, quæ*, &c.

[c] Ita tres MSS. codices cum ed. Rom. juxta Græcum & Vulg. At ed. Rosv. *lucis*.

[d] MS. Jol. *distinguitur*; MSS. duo Vict. cum editis Rom. & Ponc. *distinguatur*.

[e] MS. codex Jolianus, *æternam nesciunt vitam*.

[f] Manuscriptus codex Jol. *dicens: Quam lata & spatiosa via est*.

[g] Idem MS *celebratur a pluribus, & teritur a multis*.

[h] Editi codices Rom. & Ponc. *Invenies . . . semitam justitiæ levem*. Affertur & hic locus a S. Augustino in libro de Nat. & Grat. cap. 69. in fine. Versio latina juxta LXX. *invenissem utique semitas justitiæ leves*.

[i] Editi codd. Rom. & Ponc. *si vero gratiam impendimus*.

[k] MS. codex Jolianus, *loqui Domino, item multorum viam imus*.

[l] MS. Jol. *vacui sumus*.

stamus, & omni cupiditate calcata, solis studemus divites esse virtutibus: per angustam viam nitimur, conversatio enim ista paucorum est; estque perrarum atque difficile, idoneos hujus itineris comites reperire: quin etiam multi hac ire se simulant, & per diversa errorum diverticula ad viam multitudinis revertuntur: ideoque timeodum est, ne quos duces recti hujus itineris habere nos credimus, eos comites habeamus erroris.

12. Si igitur inveniuntur exempla, quæ nos per hanc ducant viam, & rectum Evangelii tramitem teneant; sequenda sunt: sin vero ea vel deficiunt, vel deficere putantur, Apostolorum forma universis proposita est. Clamat vas electionis Paulus, nosque quasi ad angustum hoc iter convocans, dicit: *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. [1. Cor. 4. 16. & 11. 1. Phil. 3. 17. Matth. 11. 28.] Certe quod est amplius omnibus, ipsius Domini relucet exemplum, qui in Evangelio ait: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & discite a me quia mitis sum, & humilis corde*. Si periculosum est imitari illos, de quibus dubitas an imitandi sint: hunc certe imitari tutissimum est, atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego sum via veritas, & vita*: [Johan. 14. 6. 1. Johan. 2. 6.] Numquam enim errat [a], qui sequitur veritatem; unde & Apostolus Johannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, & ipse ambulare*. [1. Pet. 2. 21.] Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum; ut peccatis mortui, justitiæ vivamus*.

13. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi fœda solatia. Nihil nonnino agimus, qui nos per multitudinis exempla defendimus; & ad consolationem nostram aliena sæpe numerantes vitia; deesse nobis dicimus, quos debeamus sequi. Ad illius exemplum mittimur quem omnes fatemur imitandum. Atque ideo præcipua tibi cura sit, legem nosse divinam, per quam possis quasi præsentia cernere exempla Sanctorum, & quid faciendum sit, quidve vitandum, illius consilio discere. Maximum enim ad justitiam auxilium est, implere divinis eloquiis animum, & quod opere exsequi cupias, semper corde meditari. Rudi adhuc populo, & hominibus ad obedientiam insuetis per Moysen imperatur a Domino, ut in signum memoriæ, quæ præcepta Domini recordentur, per singulas vestimentorum fimbrias habeant eum [b] cocco hyacinthini coloris insignia; [Num. 15. 38.] ut etiam casu huc illucque respicientibus oculis, mandatorum cœlestium memoria nascatur, de quibus fimbriis Pharisæi redarguuntur a Domino, [Matth. 23. 5.] quod eas perverso usu, non ad commonitionem præceptorum Dei, sed ad ostentationem sui habere cœperint; ut scilicet quasi de majoris observationis diligentia sancti a populo judicarentur.

14. Tibi vero servanti non jam litteræ præcepta, sed spiritus, divinorum mandatorum memoria spiritualiter excolenda est; cui non tam frequenter recordanda sunt præcepta Domini, quam semper cogitanda. Sint ergo divinæ Scripturæ semper in manibus tuis, & jugiter in mente volvantur. Nec sufficere tibi putes, mandata Dei memoria tenere, & operibus oblivisci: sed ideo illa cognosce, ut facias quidquid faciendum didiceris: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur*. [Rom. 2. 13.] Latus quidem & immensus divinæ legis campus extenditur, qui diversis testimoniis veritatis, velut cœlestibus quibusdam floribus vernans, mira oblectatione legentis animum pascit ac refovet. Quæ omnia semper cognoscere, secumque revolvere, ingens ad conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad compendiosum quoddam commonitorium illa tibi Evangelii eligenda sententia est, & superscribenda cordi tuo, quæ ad totius justitiæ breviarium [c] Dominico ore profertur: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc & vos facite illis*. [Matth. 7. 12.] Cujus præcepti vires exprimens, jungit ac dicit: *Hæc enim Lex & Prophetæ*: Infinitæ namque sunt species parresque justitiæ: quas non modo stilo persequi, sed cogitatione etiam capere difficillimum est: quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, & latentem hominum conscientiam, secreto animi judicio, aut absolvit, aut damnat.

15. Ad omnem igitur actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum, hæc sententia * retractetur: [* V. infra, n. 29.] quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, & ad manum semper positum, qualitatem tuæ voluntatis ostendat: ac etiam vel de injusto opere redarguar, vel de justo lætificet. Quotiescumque enim talem io alterum habueris animum, qualem in te ab altero servari cupis, æquitatis viam tenes: quoties vero talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem, iter justitiæ dereliquisti. En totum illud divinæ Legis arduum, totumque difficile: en ob quam causam dura imperia

[a] MSS. codices addunt, *imitatione*.
[b] MS. Jol. una MS. 1. Vict. serica.

[c] MSS. Jol. & Vict. 1. cum edd. Rom. & Ponc. *Domini*.

Domino reclamamus, & dicamus nos vel difficultate vel impossibilitate mandatorum premi. Nec sufficit quod justa non facimus, nisi etiam jubentem injustum pronuntiemus, dum ipsum æquitatis autore non modo dura & ardua, sed etiam impossibilia præcepisse conquerimur. *Omnia*, inquit, *quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc & vos facite illis*. Conjungi vult inter nos atque connecti permutua beneficia caritatem, omnesque homines vicario inter se amore copulari: ut id unoquoque præstante alteri, quod sibi ab omnibus præstari velit, tota justitia, & præceptum hoc Dei, communis sit utilitas hominum. Et o miram clementiam Domini! o ineffabilem Dei benignitatem! præmium nobis pollicetur, si nos invicem diligamus, id est, si nobis ea præstemus invicem, quorum vicissim indigemus: & nos [a] superbo simul & ingrato animo, ejus renitimur voluntati, cujus etiam imperium beneficium est.

Matth. 7. 12.

16. Nulli umquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis; magisque vitam tuam ordinare disce, quam alienam carpere. Ac semper Scripturæ memor esto dicentis: *Noli diligere detrahere* [b] *ne eradiceris*. Pauci admodum sunt qui huic vitio renuntient: raroque invenies qui ita vitam suam irreprehensibilem exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam; tantaque hujus mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem detrahenti aliquando credas. Nec obtrectatoribus autoritatem de consensu tribuas, ne eorum vitium nutrias annuendo. *Noli*, inquit Scriptura, *consentaneus esse cum derogantibus adversus proximum tuum; & non accipies* [c] *super illum peccatum*. Et alibi: *Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam*. Unde & beatus David, diversas innocentiæ species justitiæque dinumerans, de hac quoque virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos*: propterea quod ipse non solum adversatur, sed etiam persequitur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar*. Est sane tale hoc vitium, quod vel imprimis exstingui debeat, & ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus excludi. Nihil enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem ac levem faciat, quam facile totum credere, & obtrectatorum verba temerario mentis assensu sequi; hinc enim crebræ dissensiones, hinc odia injusta nascuntur. Hoc est, quod sæpe de [d] amicissimis etiam inimicos facit, dum concordes quidem, sed credulas animas maliloqua lingua dissociat. At contra, magna quies animi, magnaque est morum gravitas, non temere de quoquam sinistri [e] aliquid audire. Beatusque est qui ita se contra hoc vitium armavit, ut apud eum detrahere nemo audeat. Quod si hæc in nobis esset diligentia, ne passim obtrectatoribus crederemus; jam omnes detrahere timerent, ne non tam alios, quam se ipsos, viles detrahendo facerent. Sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis fervet hoc vitium: quia pene ab omnibus libenter auditur.

Prov. 20. 13. juxta LXX.

Eccli. 28. 28.

Psal. 14. 3.

Ps. 100. 5.

17. Adulatorum quoque assentationes, & noxia blandimenta fallaciæ velut quasdam pestes animæ fuge: nihil est quod tam facile corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci & molli vulnere animum feriat. Unde & quidam Sapiens ait: *Verba adulatorum mollia, feriunt autem interiora ventris*. Et Dominus loquitur per Prophetam: *Popule meus, qui beatificant vos, seducunt vos, & semitas pedum vestrorum* [f] *dissipant*. In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium, quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolentiæ loco ducitur: eo fit, ut qui adulari nescit, aut invidus aut superbus putetur. Est sane grande & subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, & decipiendo, animum sibi obligare decepti; quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere. Quæ hæc tanta est levitas animi, quæ tanta vanitas, relicta propria conscientia alienam opinionem sequi; & quidem fictam atque simulatam? rapi vento falsæ [g] laudationis, gaudere ad circumventionem suam, & illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo, si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras illique præpara conscientiam tuam, *qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium; & tunc laus tibi erit a Deo*.

Prov. 26. 22. Isa. 3. 12. sec. LXX. & 9. 16.

1. Cor. 4. 5.

18. Sit igitur intentus ac vigilans: & adversus peccata semper armatus animus tuus. Sermo in omnibus moderatus & parcus, & qui necessitatem loquendi magis indicet,

[a] Iidem codices quatuor, *superbissimo*.
[b] Versio latina secundum LXX. *ne extollaris*. Sic S. Cyprianus lib. 3. Testim. in multis codicibus; Nam in quibusdam est, *ne eradiceris*; & utramque interpretationem fert verbum Græcum ἐξαρθῇς.
[c] MS. codex 1. Vict. cum editis Rom. & Ponc. *per illum*. Ms. Jol. *& non accipias adversus illos peccatum*.

[d] Iidem codices 4. *amicis*, minus bene.
[e] Sic ex MSS. Jol. & 1. Vict. Ante erat, *quid*. Vide n. 23.
[f] Edd. Rom. & Ponc. *perturbant*.
[g] Editi codices Rom. & Ponc. *falsæ adulationis*. Quæ lectio admitti posset cum n. 30. legatur, *ficta adulationem accipere*.

quam

quam voluntatem. Ornet prudentiam verecundia; quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu ante considera quid loquendum sit; & adhuc tacens provide, ne quid dixisse pœniteat. Verba tua ponderet cogitatio, & linguæ officium animi libra dispenset; unde Scriptura dicit [Eccl. 28. 29.]: *Argentum & aurum tuum* * *confla, & verbis tuis facito stateram, & frenos ori tuo rectos; & attende, ne forte labaris* [a] *lingua*. Numquam [b] malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis juberis etiam maledicentibus benedicere. *Misericordes*, inquit [1. Pet. 3. 9. Rom. 12. 17.], *modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes*.

* Gr. κατάδησον.

19. Mentiri vero atque jurare lingua tua prorsus ignoret: tantusque in te sit [c] veri amor, ut, quidquid dixeris, juratum putes; de quo Salvator ad discipulos ait [Matth. 5. 34. & 37.]: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino*. Et paulo post: *Sit autem sermo vester, Est, est; Non, non: quod autem his abundantius est, a malo est*. In omni igitur actu atque verbo quieta mens & placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat. Sit humilis animus ac mitis, & adversus sola vitia erectus: numquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inflectat, aut ira præcipitet; nihil enim quietius, nihil purius, nihil denique pulcrius ea mente esse debet, quæ in Dei habitaculum præparanda est: quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo & templum Dei Sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait [1. Cor. 3. 17.]: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus; templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*.

20. Nihil habeas humilitate præstantius, nihilque amabilius: hæc est enim præcipua conservatrix, & quasi custos quædam virtutum omnium: nihilque est quod nos ita & hominibus gratos & Deo faciat, quam si vitæ merito magni, humilitate infimi simus: propter quod Scriptura dicit [Eccli. 3. 20.]: *Quanto magnus es; humilia te in omnibus, & coram Deo invenies gratiam*. Et Dominus loquitur per Prophetam [Isa. 66. 2.]: *Super quem alium requiescam, nisi super humilem, & quietum, trementem sermones meos*. Verumtamen humilitatem [d] sequere, non quæ ostenditur atque simulatur gestu corporis, aut fracta voce verborum, sed quæ puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim, virtutem habere; aliud, virtutis similitudinem; aliud est rerum [e] umbras sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quæ sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, cum virtutum specie celantur.

21. Nulli te umquam de generis nobilitate præponas, neque obscuriores quasque, & humiliore loco natas, te inferiores putes. Nescit religio nostra personas accipere, nec conditiones hominum, sed animos inspicit singulorum: servum & nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non servire peccatis. Summa apud Deum est nobilitas, clarum esse virtutibus. Quid apud Deum in viris nobilius Petro, qui piscator & pauper fuit? quid in feminis beata Maria illustrius, quæ sponsa fabri describitur? sed illi piscatori & pauperi cœlestis regni a Christo [f] creduntur claves [Matth. 16. 19.]: hæc sponsa fabri meruit esse mater illius, a quo ipsæ claves datæ sunt; [1. Cor. 1. 28.] *elegit* enim *Deus ignobilia & contemtibilia hujus mundi*, ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret. Nam & alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit, cum universi paris honoris, & ejusdem apud Deum pretii sint, qui uno Christi sanguine sunt redemti: nec interest, qua quis conditione natus sit, cum omnes in Christo æqualiter renascamur. Nam & si obliviscimur, quia ex uno omnes generati sumus; saltem id semper meminisse debemus, quia per unum omnes regeneramur.

22. Cave, ne si jejunare aut abstinere cœperis, te putes esse jam sanctam; hæc enim virtus adjumentum est, non perfectio sanctitatis; magisque id providendum est, ne tibi hoc, quod licita contemnas, securitatem quamdam illicitorum faciat. Quidquid supra justitiam offertur Deo, non debet impedire justitiam, sed adjuvare: quid autem prodest tenuari abstinentia corpus, si animus intumescat superbia? quam laudem merebimur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? quid virtutis habet, vinum non bibere, & ira atque odio inebriari? Tunc, inquam, præclara est abstinentia, tunc pulcra atque magnifica castigatio corporis, cum est animus [g] jejunus a vitiis. Immo qui probabiliter ac scienter abstinentiæ virtutem tenent, eo affligunt carnem suam, quo animæ frangant superbiam: ut quasi de quodam fastigio contemtus sui atque arrogantiæ descendant ad implendam Domini voluntatem, quæ maxime in humilitate perficitur. Idcirco a variis

a MSS. Iol. & Vict. 1. *in lingua*, ut in Vulgata.
b MS. 2. Vict. *maledictum*. Alter MS. Vict. *maledicta*.
c Iidem MSS. codices cum editis Ponc. & Rom. *veritatis*.
d Ita MSS. codices Jol. & Vict. & edit. Rom & Ponc. ut in ep. 50. n. 3. Edit. Rosv. *verbo meo*.
e Sic iidem codices. Ed. Rosv. *umbram*.
f MS. codex Joliianus, *donantur*.
g MS. Iol. *mundus*.

ciborum desideriis mentem retrahunt, ut totam ejus vim occupent in cupiditate virtutum: jamque minus jejuniorum & abstinentiæ laborem caro sentit, anima esuriente justitiam. Nam & vas electionis Paulus, 1. Cor. 9. 27. [a] cum castigat corpus suum, & in servitutem redigit, ne aliis prædicans ipse reprobus inveniatur, non ob solam, ut quidam imperiti putant, hoc facit castitatem: non enim huic tantummodo, sed omnibus omnino virtutibus abstinentia opitulatur; neque magna aut tota Apostoli gloria est, non fornicari: sed hoc agit, ut castigatione corporis erudiatur animus; quantoque nil ex voluptatibus concupiscit, tanto * V. ep. 30. n. 5. magis possit de virtutibus cogitare; ne * † V. ep. 45. n. 3. perfectionis Magister imperfectum aliquid in se ostendat, ne Christi † imitator extra præceptum quidquam aut voluntatem Christi faciat, neve minus exemplo quam verbo doceat; cumque aliis prædicaverit, ipse reprobetur, [b] audiatque cum Pharisæis: *Dicunt enim, & non faciunt*.

Matth. 23. 3. 23. Apostolici vero & præcepti est & exempli, ut [c] habeamus rationem non conscientiæ tantum, sed etiam famæ. Rom. 12. 17. Non superfluum, & a fructu vacuum, gentium Magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines per fidelium opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendet. Phil. 2. 15. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere nos jubet, in medio nationis pravæ & perversæ; ut incredulæ mentes errantium ex nostrorum actuum lumine, ignorantiæ suæ tenebras deprehendant, Rom. 12. 17. & 1. Cor. 10. 32. & 33. unde & ipse ad Romanos ait: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus*. Et alibi: *Sine offensione estote Judæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis*. Beatus est, qui tam sancte tamque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fingi quidem possit; dum adversus obtrectatorum libidinem pugnat meriti magnitudo; nec fingere quisquam ausus est, quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est; saltem hanc adhibeamus vitæ nostræ diligentiam, ne malæ mentes occasionem inveniant detrahendi; ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistræ famæ flamma confletur: alioquin frustra irascimur obtrectatoribus nostris, si eis [d] ipsi obtrectandi [e] materiam ministramus. Si autem, nobis diligenter atque sollicite omnia ad

A honestatem providentibus, cunctisque actibus nostris timorem Dei præferentibus, illi nihilominus insaniunt: consoletur nos conscientia nostra; quæ tunc maxime tuta est, tunc optime secura est, cum ne occasionem quidem male de se sentiendi dedit: illis enim *væ* dicitur per Prophetam, *qui dicunt quod bonum est malum, qui lucem appellant tenebras, & quod dulce est, amarum vocant*. Isa. 5. 20. sec. LXX. Nobis ergo Salvatoris aptabitur sermo: *Beati estis cum vobis maledixerint homines mentientes*. Matth. 5. 11.
B Nos modo id agamus, ut male de nobis nemo loqui absque mendacio possit.

24. Ita habeto sollicitudinem domus, ut aliquam tamen vacationem animæ tribuas. Eligatur tibi opportunus, & aliquantum a familiæ strepitu remotus locus, in quem tu, velut in portum, quasi ex multa tempestate curarum te recipias, & excitatos foris cogitationum fluctus secreti tranquillitate componas. Tantum ibi sit divinæ lectionis studium, tam crebræ orationum vices, tam C firma & pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vacatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: immo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris, qualem tuis præbere te debeas.

25. Familiam tuam ita rege & confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Fidelius & gratius semper obsequium est, quod D ab amore, quam quod a metu [f] proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato Apostolicæ regulæ ordo teneatur.

26. Servetur imprimis viro auctoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra; tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. *Caput* enim, ut ait Apostolus, *mulieris est vir*: 1. Cor. 11. 3. nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex E capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: Col. 3. 18. 1. Pet. 3. 1. *Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino*. Sed & beatus Petrus Apostolus ait: *Similiter [g] autem mulieres subditæ sint viris, ut & si qui non credunt verbo, per [h] mulierum conversationem sine verbo lucrifiant*. Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis?

27. Atque ut ostendat, quibus ornamentis etiam viris junctæ feminæ decorari debeant, ait: *Quarum sit non extrinsecus ca-* F

[a] Ed. Rosv. *dum*.
[b] Editi codices Rom. & Ponc. addunt, *a Domino*.
[c] Iidem codices; *curemus*.
[d] Ita MS. Jol. & Sacchin. Alias, *ipsi*.
[e] Manuscriptus codex Jolianus cum editis Rom. & Ponc. *materias*.

[f] MSS. Jol. & Vict. *accipitur*, Edd. Rom. & Ponc. *percipitur*.
[g] Hæ duæ voces quæ in omnibus codicibus nostris reperiuntur, absunt ab edit. Rosv.
[h] Sic MSS. Jol. juxta Scripturam. Alias, *mulieris*.

pilla-

[1. Petr. 3. 3.] *pillatura, aut circumdatio auri, aut vestimentorum cultus; sed qui absconditus cordis est homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.* Sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in Domino ornabant se, subjectæ propriis viris, sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum suum vocans. Hæc autem præcipiens, non eas jubet ᵃ squalere sordibus, & horrentibus pannorum assumentis tegi; sed immoderato cultui, & nimia exquisito interdicit ornatui; simplicemque commendat ornatum atque habitum, de quo & Vas [1. Tim. 2. 9.] electionis ait: *Similiter autem & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: sed quod decet mulieres, promittentes castitatem per opera bona.*

28. Reperi vero te miro fidei ardore succensam, aliquot jam ante annos continentiam proposuisse, & reliquum vitæ tuæ tempus pudicitiæ consecrasse. Magni hoc animi signum, & perfectæ virtutis indicium est recountiare subito expertæ voluptati, fugere notas carnis illecebras, & calentis adhuc ætatis flammas fidei amore restinguere. Sed illud quoque simul didici, quod me non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum absque consensu & pacto viri servare cœpisse; cum hoc Apostolica omnino interdicat autoritas, quæ in hac dumtaxat causa noo modo uxorem ᵇ viro, sed etiam virum uxoris subjecit potestati. [1. Cor. 7. 4.] *Uxor*, inquit, *sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem & vir potestatem non habet sui corporis, sed mulier.* Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis, pactique hujus ac juris immemor, inconsulto viro, vovisti Domino castitatem. Sed periculose promittitur, quod adhuc in alterius potestate est; & nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum. [V. ep. 262. S. Augusti. ni (al. 199.) ad Ecdiciam.] Multa jam per hujuscemodi ignorantiam & audivimus & vidimus scissa conjugia; quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum: nam dum una pars se etiam a licitis abstinet, altera ad illicita delapsa est. Et nescio in tali causa quis magis accusari, quis amplius culpari debeat; utrum ille qui repulsus a conjuge fornicatur; an illa, quæ repellendo a se virum, eum fornicationi quodam modo objicit. Atque ut super hac causa, quid veritas habeat, agnoscas, pauca mihi de divina autoritate ponenda sunt. Apostolicæ doctrinæ regula oec cum Joviniano æquat continentiæ opera nuptiarum, oec cum Manichæo conjugia condemnat. Ita Vas electionis ac Magister gentium inter utrumque temperatus incedit ac medius, ut remedium incontinentiæ indulgeat, & ad præmium provocet continentiam. Totusque in hac causa ejus hic sensus est, ut ex utriusque seotentia proponatur castitas, aut certe ab utroque debitum commune solvatur.

29. Sed ipsa jam Apostoli verba ponamus, totamque hanc causam a sui principio * retractemus. Loquitur ad Corinthios: [* V. supra n. 15.] *De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere.* [1. Cor. 7. 1. ibid.] Et quamqam hic laudaverit castitatem; tamen, ne aliquibus videatur prohibere conjugia, subjungit: *Propter fornicationem autem, unusquisque suam uxorem habeat,* (ᶜ *& unaquæque suum virum habeat:*) *uxori vir debitum reddat, similiter autem & uxor viro. Mulier autem sui corporis potestatem non habet, sed vir: & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem.* Ac rursus, ne tanta pro nuptiarum parte dicendo, videretur excludere castitatem, sequitur: *Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Et statim quasi ᵈ recusat hoc quod dixit, *ad tempus*; ne non tam perpetuam, quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur; ait enim: *Propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* Unde hoc quod dixit, *ad tempus*, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum, quasi exploratis continentiæ suæ viribus, sine periculo utrique promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit: *Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum*, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.

30. Videsne, quam caute, quam provide, quam sine ullius occasione scandali, * [* V. ep. 30. n. 5.] Magister firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in unius temeritate nutare, quod ligare & confirmare debet consensus ambotum? Et revera quid ea castitate firmius est, quidve tutius, quam quæ ex duorum cœpta sententia, ab utroque velut in commune servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita, mutuo se ad virtutis animet perseverantiam; hoc enim, sicut alia quoque bona, non tantum cœpisse, sed perfecisse laudandum est. Jamdudum, ut intelligis, scopuloso difficilique in loco versatur oratio, nec audet in alterutram declinare partem, dum æqualiter utrumque formidat; sed ex nostra difficultate tuum agnosce discrimen: maluimus enim te contristare forsitan ᵉ vera dicendo, quam

ᵃ Ita edd. Rom. & Ponc. Ante erat, *squalore sordibus*.
ᵇ Edd. Rom. & Ponc. cum Sacchino, *sibi*.
ᶜ Verba isthæc ansulis clauduntur, quia non exstant in MSS. & tribus editis codicibus.
ᵈ Ed. Rom. *recursat*.
ᵉ Vox, *vera*, abest ab edit. Rosv.

ficta

A ficta adulatione decipere. Duplex, ut vides, malum æquale & anceps periculum est: ex utroque arctaria, ex utroque constringeria. Contemnere omnino vitum atque despicere, aperte contra Apostoli sententiam est. Perdere vero tanti temporis castitatem, & Deo non reddere quod promiseras, timendum atque metuendum est, ut vulgo dicitur: Facile ex amico inimicum facies, cui promissa non reddas. Sic enim Scriptura dicit: *Quod si voveris votum Domino*

Deut. 23. 21. sec. LXX. Eccl. 5. 3. 1. Cor. 7. 4.

B *Deo, non moreris reddere illud: quia quærens quærit illud Dominus Deus abs te, & erit tibi in peccatum*. Ait ergo: Debitam honorificentiam viro exhibe, ut ex utroque Domino debitum, quod vovisti, reddere possis. De cujus conscientia non diffidimus, si paululum expectasses: non quod te a bono castitatis retrahamus, sed hujus animum ad castitatis oraculum totis viribus incitemus: ut voluntarium sacrificium offerat Deo in odorem suavitatis; ut exuta mens a cunctis retinaculis mundanis atque corporali-

C bus voluptaribus [a] sit; ut valeas plenius inhærere Dominicis præceptis; quod tamen ne quid a nobis negligenter esse dictum arbitreris, divinarum Scripturarum testimoniis edocuimus, sicut etiam Apostolus dicit: *Et erunt duo in carne una*; jam non *una caro*, sed *unus spiritus*.

1. Cor. 6. 16. Matth. 19. 6.

31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis: sed magna sunt præmia; vocatque nos Dominus in Evan-

D gelio dicens: *Venite benedicti Patris mei: possidete præparatum vobis regnum ab origine mundi*. Idem ipse Dominus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & & discite a me quia mitis sum, & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, & onus meum leve*. Dicit enim idem Dominus *his qui ad sinistram ejus erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo & angelis ejus: nescio vos, operarii iniqui-*

Matth. 25. 34. Matth. 11. 28. Matth. 25. 41.

a Edit. Rom. *voluptatibus, valeas*. Lectio utraque bona.

A *tatis*. *Erit ibi fletus & stridor dentium*. Illi utique omnes plangent, illi lugebunt, qui ita curis se vitæ præsentis involvunt, ut obliviscantur futuram; quos somno quodam ignorantiæ & malæ securitatis oppressos fluctibus, Domini comprehendet adventus, unde ipse in Evangelio ait: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ: ne forte superveniat in vos repentina dies illa; tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent su-*

Luc. 21. 34.

B *per faciem omnis terræ*. Et rursum: *Vigilate & orate*, nescitis enim quando tempus sit.

32. Beati sunt qui ita exspectant, ita illum speculantur diem, ut se ad eum quotidie præparent; qui non de præterita sibi justitia blandientes, secundum Apostolum per dies singulos in virtute renovantur. Justitia enim justi non proderit ei, a quo die justus esse desierit. Sicut etiam iniquo non nocebit iniquitas sua, a die quo se ab iniquitate converterit. Nec sanctus ergo se-

Matth. 24. 42. & 25. 13. 2. Cor. 4. 16. Ezech. 18. 24.

C curus esse debet, quamdiu in hujus vitæ agone versatur; nec desperare peccator, qui secundum prædictam Prophetæ sententiam, uno die justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitæ tuæ est, ut peragere possis justitiam, nec de præterita justitia confidens remissior efficiaris. Sed sicut dicit Apostolus, *Posteriora obliviscens, ad ea autem, quæ anteriora sunt, me extendens, ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis*, sciens scriptum esse cor-

Phil. 3. 13. Prov. 24. 12. Act. 1. 24. Prov. 4. 23.

D dis inspectorem Deum. Et idcirco satagit, ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est: *Omni custodia serva cor tuum*. Et iterum: *Diligit Dominus munda corda. Accepti autem sunt ei omnes immaculati*. Idcirco age, ut ordines reliquum tempus vitæ tuæ sine offensa, ut possis secure canere cum Propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ*. Et iterum: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*. Quia inchoasse non sufficit; sed perfecisse, justitia est.

Prov. 18. 29. juxta LXX. Psal. 100. 2. Psal. 42. 4.

POEMA

POEMA I.*

* Alias XXXI.

Ux rem hortatur ut se totam Deo dedicet. *V. Differt.* 6. *u.* 2.

GE, jam precor, mearum
Comes irremota rerum,
Trepidam brevemque vitam
Domino Deo dicemus.
Celeri vides rotatu
Rapidos dies meare,
Fragilisque membra mundi
Minui, perire, labi.
Fugit omne quod tenemus,
Neque fluxa habent recursum:
Cupidas a *vagasque mentes* a
Specie trahunt inani.
Ubi nunc imago rerum est?
Ubi sunt opes potentum?
Quibus occupare captas
Animas fuit voluptas.
Qui centum quondam terram vertebat aratris,
Æstuat, ut geminos possit habere boves.
Vectus magnificis carpentis sæpe per urbes,
Rus vacuum fessis æger adit pedibus.
Ille decem celsis sulcans maria b *ante carinis,* b
Nunc lembum exiguum scandit, & ipse regit.
Non idem status est agris, non urbibus ullis.
Omniaque in finem præcipitata ruunt.
Ferro, peste, * *fame, vinclis, algore, calore,*
Mille modis miseros mors rapit una homines. * V. carm. 21. v. 304
Undique bella fremunt, omnes furor excitat, armis
Incumbunt reges regibus innumeris.
Impia confuso sævit discordia mundo,
Pax abiit terris ultima quæque vides.
Et si concluso superessent tempora seclo.
Aut posset longos mundus habere dies:
Nos tamen occasum nostrum observare deceret,
Et finem vitæ quemque videre suæ.
Nam mihi quid prodest, quod longo flumina cursu
Semper inexhaustis prona feruntur aquis?
Multa quod annosæ vicerunt secula c *silvæ,* c
Quodque suis durant florea rura locis?
Ista manent, nostri sed non mansere parentes.
* *Exigui vitam temporis hospes ago.* * V. carm. 32. v. 12.
Non ergo sumus hic ne quidquam in secula nati,
Quæ pereunt nobis, & quibus occidimus:
Sed vitam æternam vita ut mereamur in ista,
Et d *subeat requies longa labore brevi.* d

a Manuscripti codices quatuor; *cupidasque vanas mentes.*
b Ita MSS. tres Germ. Jol. & Vict. 1. Alter cum ed. Rosv. *alta*. Vide præcedentia.
c Ex MSS. quatuor emendavimus, *silvæ*. Ed. Rosv. *silva*.
d Sic MSS. 4. Ed. Rosv. *Ut*.

Et

Et tamen iste labor [a] *sit forte rebellibus asper,*
Ac rigidas leges effera corda putent:

[a]

Non [b] *tamen hæc gravis est mansueto sarcina dorso:*
*Nec lædit * blandum mitia colla jugum,*

b
Luca 28.27.
* V. carm. 21. v. 792. & 22. v. 4.

Tota mente Deus, toto vi cordis amari
Præcipitur: vigeat cura secunda hominis.
Quod sibi quis nolit fieri, non inferat ulli,
Vindictam læsus nesciat exigere.
Contentus modicis vitet sublimis haberi,
Sperni non timeat, spernere non libeat.
Parcus, vera loquens, & mente & corpore castus,
Insontem vitam pacis amator agat.

c

Det [c] *proprium cunctis quos cernit egere benignus;*
Non sua non cupiat: quæ sua sunt, tribuat.
Quid, rogo, mandatis durum censetur in istis?

d

Aut quid erit, quod non possit [d] *obire fides?*
Qui credunt sacros verum cecinisse prophetas,
Et qui non dubitant verba manere Dei;
Qui Christum passum pœnas crucis, ultima mortis
In toto excelsi Patris honore vident,
Quique ipsum multa cum majestate tremendum
Expectant pingui lampade pervigiles:
His sordent terrena, patent cœlestia, nec se
Captivos servos temporis hujus agunt.
Non illos fallax cepit sapientia mundi,

e

Nec [e] *curas steriles inseruere polis.*
Imperia & fasces, indocti munera vulgi,
Quasque orbis scelerum semina fecit opes,
Calcarunt, sancta cœlum ambitione petentes,
Suffragiis [a] *Christi & plausibus angelicis.*

a V. eamd. licent. carm. 21. v. 293. & c. 32. v. 616.

Nec labor hos durus vincit, nec blanda voluptas.
Quærere nil cupiunt, perdere nil metuunt.
Omnia non Christi, qui Christi est, odit in illo
Se statuens, in se qui gerere optat eum.

f
b V. carm. 32. v. 53.

Ille Deus rerum, cœli terræque creator,
[b] *Me propter sacra Virgine natus homo est.*
Flagris dorsa, alapis maxillas, ora salivis
Præbuit, & figi se cruce non renuit.
Non ut tanta Deo quidquam patientia ferret,
Cujus nec crescunt nec minuuntur opes:
Sed quod erat vitiatum in me, ut superaret in illo,
Factus sum Christi corporis, ille mei.

c V. carm. 32. v. 137. 155 & 156.
d Ibid. v. 138.
e Ib. v. 154. & 170.

Me [c] *gessit moriens, me victa morte resurgens,*
[d] *Et secum ad Patrem me super astra tulit.*
Quidnam igitur [e] *tanta pro spe tolerare recusem?*
Aut quid erit quod me separet a Domino?
Ignem adhibe, rimare manu mea viscera tortor,
Effugient pœnas membra soluta tuas.

f V. carm. 15. v. 195.

Carcere [f] *si cæco claudar, nectarque catenis,*
Liber in excessu mentis adibo Deum.
Si mucrone paret cervicem abscindere lictor,
Impavidum inveniet: mors cita, pœna brevis,

a MSS. codices Jol. & Victorini duo, *sit*. & vers. seqq. *putant*.

b MSS. tres, *Non autem gravis est*. Vulgata lectio concinnior.

c Ita reposuimus ex MSS. codicibus quatuor; nec tamen vulgata lectio non optima, *Et proprio pascat locuples quos novit egentes*.

d MSS. duo Jol. & Vict. t. *habere*.

e Sic emendavimus ex MSS. quatuor codicibus. Ed. Rosv. *cura*.

f Ita restitutum ex tribus MSS. t. Germ. & Victorinis duobus. Ante erat; *Ille Deus cœli, rerum terræque creator*.

Non

Non metuo exfilium, domus omnibus una est,
g Sperno famem, Domini [a] fit mihi sermo cibus.
Nec tamen ista mihi de me fiducia surgit,
Tu das Christe loqui, tuque pati tribuis.
In [h] nobis nihil audemus, sed fidimus in te,
Quos i pugnare jubes, & superare facis.
Spes igitur mea sola Deus, quem credere vita est,
*Qui * patriæ civem me dedit alterius.*
Sorte patrum occiduum jussus transcurrere mundum,
Sub Christi sacris advena miles eo,
Nec dubius me jure brevi terrena tenere,
Sic utar propriis, ceu mea non mea sint.
Non mirabor opes, nullos sectabor honores,
Pauperiem Christo divite non metuam.
Qua flecteo adversis, hac utar mente secundis;
Nec mala me vincent, nec bona me capient.
Semper agam grates Christo, dabo semper [b] honorem,
Laus Domini semper vivet in ore meo.
Tu modo fida comes, mecum isti accingere pugna,
Quam Deus infirmo præbuit auxilium.
Sollicita elatum cohibe, solare dolentem:
Exemplum vitæ simus uterque piæ.
Custos esto tui custodis, mutua redde;
Erige labentem, surge levantis ope.
Ut caro non eadem tantum, sed mens quoque nobis
Una sit, atque duos spiritus unus alat.

a
g V. carm. 32. v. 457.
h V. carm. 23. v. 31. & carm. 25. v. 305.
i V. ep. 38. n. 4.
* V. carm. 17. v. 329.

b
* V. carm. 32. v. 17. & 18.

a Sic repositum ex MSS. Germ. Jol. & 1. Vict. Alter Vict. cum ed Rosv. *fit*.
b Ita MSS. Germ. & 1. Vict. Alii codices, *honores*.

POEMA II.*

De Nomine Jesu.

Huc adscitum ex Adversar. Commentar. Barthii lib. 34. c. 1. *V. Differt. 6. n. 2.*

Ux festa sacris vult † litari paginis,
Remove profanos codices:
Hymno sacranda [a] Nominis primordia
Quæ Christus imperat coli.
In ore Christus nectar, in lingua favus;
Ambrosia viva in gutture,
** Lotus beata in pectore, a qua nesciat*
Abire gustata semel.
Mel in medullis, lux serena † pupullis,
In auribus vitæ sonus.
Elin ve plectrum suavis eloquentiæ
Hoc Nomine audito redit.
Cursu vagante, lubrico infortunio
Tentationibus § Mali,
Siti, & fame, calore, & algu mortuis
[b] Malagma præbetur potens,
Penetrale mentis dira desperatio
[c] Peccaminum ob molem quatit?
Sævit paterna in viscere imo pravitas?
Libido succendit faces?
Auri cupido molle pectus incitat
Per fas nefasque cogere?
Fœtentis animus [d] ardet ingluviem gulæ
Venere atque Baccho perditam?
Cruentus ultor raptat iracundiam
*Mucrone prompto * flinguere?*
Inferre mandat terror infortunium
Cavere quod possis male?
Vis impotens sui ejicit patientiam,
Et arma quærit perdita?
Fidem sinistra quassat obstinatio
*Felix * errorum non diu?*
Hoc ad salutem Nomen auditum venit,
Hoc omne tollit pharmacum.
Obsessa membra, spiritusque dæmone
Vexatus impurissimo,
Hoc hoc medelam sortiuntur Nomine,
Redeuntque sursum ab inferis
*Cantata * diro carmine; & bustis sono*
Devota [e] sago corpora
Vim colligantis perfidam excutiunt luis,
*Et sana * vertuntur domum.*

† V. carm. 24. v. 507.

[a]

* Arbor, cujus fructus suavissimus. V. Paul. ep. 16. n. 7.
† id est, pupillis, ut apud Prudent. Hamartig. v. 308. 374. 382.
§. id est, *diaboli*: hæc vox Paulino familiaris.

[b]

[c]

* V. carm. 21. v. 304. & append. carm. 1. v. 25.

[d]

* id est *extinguere*. Simplex pro composito sæpissime apud Paulinum.

* lic. Poet. V. carm. 21. v. 494. Par. 2.

* V. Differt. 6. n. 2.

[e]

* id est, *revertuntur*.

a MS. *luminis*. Correctio nostra confirmatur ex v. 12. 33. 37. 50. & 64.

b *Malagma*, est medicamentum quod molli tritione, & absque igne, ut tradunt veteres magistri, mixtum est. Barthius Advertar. Commentar. lib. 7. c. 8. Eadem voce usus est Paulinus noster in epist. 12. ad Amandum n. 5.

c *Peccaminum*, Ita Prudentius in Apotheosi v. 915. & Cathemer. hymno 9.

d MS. *horret*, nullo sensu.

e *Sago*, id est, *magio*. S. Ambrosius lib. 4. in Hexaemer. c. 8. n. 33. in editis plerisque, *magnæ artis carmina*; MSS. *saga*, semel & iterum.

Com-

Compago quem soluta membratim jubet
Lecto sedere debilem ;
Quem cæcitas , crux omnium miserrima
Addixit alieno pedi ;
Utroque claudum quem venire poplite
Videt universa civitas ,
Suis redire gressibus domum queunt
Nomen celebrantes Dei .
Salve o Apollo vere , Pæan inclite ,
Pulsor draconis inferi .
*Dulcis tui pharetra * Testimonii*
Quod quatuor constat viris ;
Sagitta melle tinctilis prophetico ,
*Pinnata * patrum oraculis ;*
Arcus paternæ forte virtutis sonans ,
Miraculis nervus potens ,
*Stravere * veterem morte serpentem sua .*
Io triumphe nobilis !
Salve beata a seculi victoria ,
Parens beati temporis .
Salve , quod omnes cœlici , medii , inferi ,
Nomen genu flexo audiunt .
Salve unus , unus , unus , in trino Deus ,
Salve una in uno Trinitas .
Hæc , lux Eoo cum levata cardine
Iter diurnum suscipit ;
Hæc , cum occidente sol subit curru fretum ,
Benedictio me consecrat ,
Crucifixe victor , expiator criminum ,
** In morte vita præpotens ,*
Fac cum supremo sevocabor tempore ,
Ab obruto malis chao
Traducat ista me sibi benedictio ;
b Caro interim terræ data ,
Ne se inquieta mentis excruciet mora ,
Fætente vincta carcere .

* id est, *Novi Testamenti*.

* pro *pennata*. Hac voce usus est Prudentius Apotheos. v. 615.

* V. Not. 59.

V. carm. 21, v. 571.

a MS. *seculis*.
b MS. *Quod nolle interim dato*. *Nec* , &c.

DISSERTATIONES IN S. PAULINI VITAM ET SCRIPTA.

DISSERTATIONUM INDEX.

DISSERTATIO PRIMA DE EPISTOLIS S. PAULINI,

Seu earum Ordo Chronologicus argumentis demonstratus.

EPIST. I. *scripta ineunte anno 394. in exordio presbyteratus paulo ante Pascha.*

UAS ante conversionem Paulinus scripsit Epistolas, illæ omnes penitus excidere. Ut autem his quæ supersunt a conversione datis Epistolis chronologiæ ratio statuatur, ponimus Paulinum a seculo conversum in Hispaniam secessisse anno 390. Vide cap. 5. Vit. S. Paulini n. 1. & c. 15. n. 1. Exeunte anno 393. a Lampio Barcinonensi Episcopo Paulinus Barcinone creatus est Presbyter die Natalis Domini. V. c. 15. Vit. n. 1. Aliquanto post ordinationem suam, ineunte scilicet anno 394. paulo ante Pascha scripsit Barcinone *ad Sulpicium Severum* epistolam I. in qua de sua ad sacerdotium promotione certum faciens eum ad se invitat, *ut Barcinone sacras Paschales ferias ipso sacerdote con-*

A *celebraret*. Vide epist. I. n. 10. & 11. & Vit. c. 16. n. 1.

Sub idem tempus circiter Pascha collocamus scriptam de eadem consecratione *ad Amandum* presbyterum epistolam II. Vide n. 2. 3. & 4. ac Vit. c. 15. n. 2. & c. 16. n. 2.

Eodem anno 394. paulo post Pascha, sicut statuerat Paulinus, V. epist. I. n. 11. & Vit. c. 16. n. 1. Barcinone profectus in Italiam venit, ubi peramanter ab Ambrosio exceptus est. V. Vit. c. 17. n. 1. & ep. 3. n. 4. Inde Romam se contulit ubi quorumdam clericorum ipsiusque Romani Pontificis sensit invidiam. V. Vit. c. B 17. n. 2. Hinc Nolam recessit, ubi consistens epistolas III. & IV. in Africam transmisit, alteram *Alypio patri*, id est Episcopo; hanc enim dignitatem ipsi competere didicerat haud dubie ex litteris quas ab Alypio se recepisse profite-

II. *Scripta anno 394. circ. Pascha.*

III. & IV. *Scriptæ sub finem anni 394. ante hiemem.*

fitetur epist. 3. n. 1. alteram autem *Augustino fratri*, quem scilicet presbyterum adhuc agere audiverat, cuique, ut ait n. 4. *officio sociatus æquabatur*. Atque ex tertia quidem epistola n. 2. habemus quartam hanc simul cum illa datam fuisse. Ex principio vero epistolæ VI. quam ad Augustinum sub initium anni 395. indubitanter scripsit Paulinus, hanc eamdem *ad Augustinum* scilicet quartam; immo & alteram *ad Alypium* tertiam *ante hiemem superiorem*, id est autumno anni 394. directam fuisse certo cognoscimus.

Aug. ep. 27. ad Paulinum scripta anno 395. ineunte.

Augustini *ad Paulinum* epistola 27. sub initium anni 395. a nobis collocatur. Quippe acceptis Paulini litteris sibi ante hiemem scriptis, hanc illi epistolam perferendam Augustinus tradidit Romaniano, uti n. 4. significat; qui Romanianus, ad quem data est epistola VII. in Italiam rei familiaris & domesticæ causa navigabat; forte verno tempore prædicti anni 395. certe Augustino nondum episcopo, ex epistola S. Augustini ad Paulinum 31. & Paulini VII. ad Romanianum. Vide Vit. c. 27. n. 1.

V. *Scripta anno 395.*

Anno quoque 395. secundo scilicet ex quo se Nolam receperat Paulinus, scripsit *ad Severum* epistolam V. per Vigilantium, qua respondet Severo, qui se excusaverat quod Nolam apud Paulinum se recipere hactenus per geminas ægritudines non licitum fuisset. Vide Vit. c. 16. n. 1. & 2. sicut statuerat V. Vit. c. 16. n. 1. De sua etiam ægritudine Paulinus agit, & commemorat quomodo Africæ & Campaniæ episcopi missis prima æstate vice sua clericis sibi in infirmitate detento adfuerunt. V. epist. 5. n. 14. & Vit. c 26. n. 1. Tum narrat quantum Romæ a quibusdam clericis & ab ipso summo pontifice *scandalizatus* fuerit. V. epist. 5. n. 13. & Vit. c. 17. n. 2. & supra art. 3.

VI. *Scripta anno 495.*

Epistolam VI. scripsit Paulinus antequam Augustini rescriptum, quod superius est 27. Augustini epistola, a Romaniano recepisset. Nempe vir ille sanctus incredibili Augustini desiderio ex ipsius lectione incensus, cum nuntium, quem ante hiemem in Africam transmiserat, in itinere videret remorari, ac de litteris suis perlatis dubius esset, officium suum diutius suspendere non valuit, sed *ad Augustinum* secundas litteras dedit Romano & Agili; ut sui in eum animi studium & observantiam, simulque ejus videndi desiderium flagrantissimum testaretur. V. Vit. c. 27. n. 1.

Aug. epist. 31. scripta ineunte anno 396.

Epistolam in nova S. Augustini editione tricesimam primam *ad Paulinum* jam demum episcopus Augustinus, acceptis posterioribus Paulini litteris, reddidit per Romanum & Agilem ei continuo referendam. In hac epistola de sua ad episcopatum promotione certiorem fecit Paulinum, quo ille intelligeret sede profectione in Italiam ejus invisendi causa cogitare non posse; ipsumque ecclesiasticis curis expeditiorem, nondum enim episcopus erat Paulinus, ad trajiciendum in Africam invitaret. Contigit autem Augustini promotio imminente Domini Natali, ex homilia 25. inter 50. c. 3. atque certo certius ante annum 397. quo Concilium Carthaginense III. die prima Septembris, aut 28. Augusti celebratum sancivit, ut ordinandis episcopis vel clericis decreta Conciliorum prælegantur, quæ nimirum sanctio constituta fuit ipsius Augustini rogatu, qui & eidem Concilio subscripsit. Verum de annis 395. & 396. uter illorum Augustini ordinatione insignitus sit, res est apud nos haud satis explorata. Prosper sub Olibrio & Probino Consulibus, id est anno Christi 395. scribit: *Augustinus B. Ambrosii discipulus, mira facundia doctrinaque excellens Hippone-regio in Africa episcopus ordinatur.* Quotquot Augustini gesta scripsere, hanc omnes adeo liquidam autoritatem velut epocham chronologicam ratam, fixam, minimeque dubiam habuere: unde religio est ab illa discedere. Hanc igitur *ad Paulinum* epistolam, ab Augustino recens episcopo datam, ad anni 396. exordium revocari oportuit. Hinc etiam superiorum inferiorumque aliquot epistolarum tempus figendum fuit.

VII. *Scripta paulo post superiorem.*

Reversis ex Africa Romano & Agili, non continuit sese Paulinus quin continuo nuntium gratissimum exinde acceptum de sanctis viris, atque imprimis de Augustini ad episcopatum provectione, communicaret *cum Romaniano*, ad quem hanc epistolam VII. biduo post ejus reditum dedit super ea ipsa re, de qua apud illum, prout sanctum Dei hominem lætari par erat, gratulatur. Vide Vit. c. 29. n. 3.

VIII. *Scripta & missa cum superiore.*

Hæc *ad Licentium* epistola VIII. in vulgatis Paulini & Augustini editionibus jungebatur epistolæ superiori ad Romanianum, unoque tenore decurrebat. Nos, quia in duas divisam vulgatam hanc ad Romanianum epistolam exhibebant MSS. codices Cluniacensis optimæ notæ ac pervetustus & Bigotianus unus epistolarum S. Augustini 600. annorum, in duas etiam distinximus, priorem ad Romanianum, posteriorem ad Licentium ejus filium qui propriam suam de manu patris acciperet. Et quia in eodem fasciculo missæ sunt, nullus huic posteriori appositus est titulus, nisi is, *ad Licentium*, qui in MSS. codicibus Clun. & Big. reperitur. Priorem epistolam claudit fausta hæc precatio: *Incolumem te ætate quamplurima, & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, Domine frater merito honorandissime, & desiderantissime.* Posterior incipit in illis verbis, *Audi ergo fili legem patris tui*, id est Augustini; & egregio clauditur carmine ad seculi fugam hortatorio. Unaquæque habet suum argumentum; prioris argumentum. *Ad Romanianum scribens, gratulatur ecclesiæ Hipponensi quod Augustinum meruit episcopi collegam.* Argumentum posterioris: *Licentium Romaniani filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus & prosa & carmine, ut contemto aulæ fastu se dedicet Christo.* Nemo non videt duas esse epistolas.

IX. & X. *Scriptæ anno 396.*

Epistolas IX. & X. *ad Amandum* presb. & *Delphinum* Burdegalensem episcopum Paulinus scripsit eodem anno 396. simulque misit. V. Vit. c. 30. n. 1. Haud procul ab initio hujus epistolæ IX. in codice MS. Viennensi appictus est asteriscus ad hæc verba, *& vigor potuit hebetari.* * *Quis me dicentem excitavit?* &c. Tum in margine adscribitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est.* Antiquarii hujus conjecturam firmat, quod Paulinus qui ab initio hujus epistolæ Amandum singulariter allocutus fuerat, ab asterisco ad finem usque tamquam ad plures sermonem dirigit, & concionanti ad populum similis est. Hæc vero labes, si qua est, perquam antiqua est, cum & in vetustissimo codice Regio inveniatur, necnon in MS. Vaticano & editis quinque.

XI. *Scripta anno 397.*

In annum 397. referimus epistolam XI. *ad Severum*. V. Vit. c. 30. n. 2. In ea profitetur Paulinus se numquam destituturum invitare Pauli-

Paulinum, & quam studiosissime hortaturum. Cumque nequaquam Severus polliceatur se venturum, idcirco epistolam XVII. oon nisi post duos annos collocamus.

XII. Scripta eodem anno.

Hoc anno 397. ponendam duximus epistolam XII. *ad Amandum* ob causam presbyteri Basilii de qua sub finem agitur. V. Vit. cap. 31. n. 1. & 2. Hujus epistolæ portitor fuit Sanemarius, quem ea servo libertum fecerat Paulinus, ut sub ecclesiæ Burdegalensis autoritate in domo Domini serviret, delegatis ad parentum ipsius memoriam obsequiis. V. Vit. cap. 31. n. 1. & ep. 12. n. 12.

XIII. Scripta exeunte anno 397.

Paulina S. Paulæ filia & uxor Pammachii diem supremum obiit circa finem anni 397. Paulinus non nisi post multos menses mortem ejus cognovit & propter loci remotionem & nuntiorum raritatem, eamque accepit ex litteris cujusdam amici, Olympii scilicet, idque in hieme, cujus tempestatis inclementia prohibitus ne Pammachium adiret, ut in votis habebat, prolixam hanc illi scripsit epistolam XIII. in qua primo pias ejus lacrymas in funere conjugis, tum deinde impensas pro defunctæ solatio egenis eleemosynas laudibus prosequitur: quæ ultima pars epistolam olim 33. fere integram occupabat in vulgatis editionibus, partemque posteriorem epistolæ ad Alethium constituebat. V. Vit. c. 32. n. 1. Hic autem error accidit aut amanuensium oscitantia, aut verosimilius compactorum incuria qui librorum folia aut quaterniones præpostere consuerunt, ita ut quæ posteriora esse deberent priorem locum obtinerent, vel posteriorem quæ priora. Genus hoc perturbationis natum videtur esse ex eo quod prisco ævo numquam aut perraro vel paginæ numeris, vel quaterniones litterarum notis, uti nunc, distinguerentur. Hujusmodi coofusio cum in hujusce epistolæ primarium aliquot exemplar invecta esset, in alia deinde ex eo derivata promanavit. Et celavit errorem inæqualitas paginarum in exemplaribus diversis: dum nexus ille in primario exemplari finem unius paginæ cum alterius initio vitiose copulans, in ectipi pagioam ioteriorem incurrit. Hinc factum ut hæc Paulini consolatoria *ad Pammachium* epistola super obitu Paulinæ conjugis duas in partes discerperetur; quarum prior abrupta exstabat in his verbis; *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate est, carnalis est tristitia*; posterior autem juncta erat epistolæ ad Alethium, & incipiens ab illis verbis, *mortem operatur*, in his desinebat; *Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Partem illam priorem exhibebant vulgatæ editiooes variis e codicibus manuscriptis expressæ, eamdemque repræsentat MS. Regius. Posteriorem partem epistolæ in antea vulgatis codicibus Alethio inscriptæ, ad Alethium non pertinere inde intelliges, quod ad Alethium scribens Paulinus *per longinqua terrarum intervalla* dicit eum a se *discretum* ep. 33. n. 1. eum ab urbe Roma tridui tantum itinere abesset Paulinus Nolæ; & revera Alethium in Galliis fuisse cum ad eum scriberet Paulinus deprehendere est ea fratre Victore ibi memorato, qui se illi & Severo ac Desiderio amicis Gallis *impigrum annuis recursibus tabellarium præbebat*. Ad hæc, epistolæ ad Alethium pars prior nec unum habet apicem qui consolatoriam redoleat. At pars olim posterior ad aliquem Paulæ generum data est; cujus uxori in flore ætatis vita functæ *soror* fuerat *Eustochium*, & *Paula mater*, ut habet conclusio epistolæ: qui Romæ tum degeret, & largissimas ibi eleemosynas in pauperes erogaret. Cento igitur erat Alethio ioscripta in vulgatis epistola, duabus constans partibus; priore ad Alethium in Galliis agentem, fratrem Florentii episcopi Cadurcensis, ut videbitur Dissertatione III. n. 2; posteriore ad quemdam Paulæ generum pascendis Romæ pauperibus intentum. Ea variis MSS. codicibus error deprehensus est: audax enim antiquarius, cujus manu codex Cluniacensis exaratus est, cum sententiam non constare animadverteret, io duarum ejus partium commissura succisis novem fere lineis ut aliquis utrimque appareret sensus, epistolam ad Alethium conclusit io his verbis, *fidei tuæ ligno & eloqui suavitate*. Tum deinde subjunxit ad Pammachium consolatoriam, hoc exordio: *Domino merito prædicabili & honorando fratri Pammachio Paulinus. Deo gratias, quod laboris & timoris mihi compendium facit conscientia virtutis & prudentiæ tuæ*; & cetera usque ad finem, *cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus*. Sed publico longe utilior fuit aliorum religio, qui ne syllabam quidem antiqui exemplaris, quamvis, ut diximus, a compactore turbati, abire passi sunt, quam noo exprimerent; sic enim cicatricem reliquerunt, ex qua agnosci aliquando vulnus & curari posset. Ea cicatrix apparuit post illa verba *percusso corde*, sive, ut habeot codices Regius & Viennensis, *percusso cordis*, & ante proxime sequentia, *mortem operatur*: quo in intermedio asteriscum * appioxerat Rosveydus in editione Antuerpiensi, in margine adnotans, *Desunt non pauca*; sed totam nihilomious partem sequentem, ad finem usque, ad Alethium datæ adscribens. Rectius & verius eodem ipso interstitio adnotatum est in Viennensi codice: *Hic deest finis superioris epistolæ, & initium sequentis quæ scribitur ad Pammachium*. Ita codices duo Viennensis & Cluniacensis in hoc conveniunt ut partem posteriorem epistolæ in vulgatis codicibus Alethio inscriptæ, ad Pammachium a Paulino datam esse confirmeot. Præterea Catenam in omnes Pauli Epistolas ex Patribus Græcis æque ac Latiois, demto Augustino, coofecit Florus Lugdunensis, divisitque in libros duodecim. Horum librorum undecimus ex Paulini Nolensis Episcopi opusculis totus constat, ibique insignia duo loca ex hac Alethiana ante vulgo credita epistola refert sub titulo, *Ex Epistola ad Pammachium*. Prior locus est in illud Epistolæ ad Ephesios cap. 1. vers. 13. 14. *Signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ*; ubi hæc Florus: *Ex Epistola ad Pammachium: Ita per Christum Deo vincti & insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus*, &c. usque *ad possessionem hereditatis æternæ*. ep. 13. n. 26. & 27. Hæc habebantur sub titulo epistolæ ad Alethium in editiooe Antuerpiensi anni 1622. pag. 300. Iosuper Florus in illud Epistolæ ad Hebræos cap. 13. vers. 1. & 2. *Caritas fraternitatis maneat, & hospitalitatem nolite oblivisci*, hæc Paulino refert: *Ex Epistola ad Pammachium: Et vide rationem. Facile judicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere discretos*, &c. usque ad *præmia operum recipiendo*. ep. 13. n. 20. & 21. Hæc item ipsa, quæ Paulini epistolæ *ad Pammachium* Florus imputat, reperiuntur in epistola ad Alethium inscripta in eadem edi-

tione

tione Antuerpiensi, a linea 25. paginæ 295. ad lineam 20. paginæ 297. Quare dubii nihil superest quin hanc epistolæ Alethio inscriptæ posteriorem olim partem, ad epistolam qua Pammachium consolatus est Paulious, pertinere Florus existimaverit. Sed & unam dumtaaat Paulini ad Pammachium epistolam se agnoscere satis ostendit Florus, duo illa fragmenta referre se dicens ea epistola ad Pammachium: si plures censuisset, illas haud dubie a numero discreturus, eo more quo laudavit alias Paulini Epistolas. Nec vero alius quisquam, quod quidem sciam duas ad Pammachium epistolas agnovit; sed & duæ non erunt, si probentur unius & ejusdem partes duæ. Certum est ex dictis illi epistolæ ad Pammachium, quæ sub nomine epistolæ ad Alethium in vulgatis ante habebatur, partem priorem deesse. Id notum est præcipue ea adnotatione Viennensis codicis, & ex abrupto ejus ac sine sensu initio. Quo enim spectant illa verba, *mortem operatur*, nisi ad antecedentia quædam quibus compleatur sententia? Nec minus certum est alteri illi, quæ in vulgatis titulo ad Pammachium prænotatur, deesse partem posteriorem. Nobis vero constat, si priori parti connectatur posterior, ne apicem quidem huic epistolæ ad integritatem defuturum. Coalescunt autem hæ partes, & sibi mutuo adstringuntur nexu triplici: Primus est locus Apostoli 2. ad Corinth cap. 7. v. 10. *seculi autem tristitia mortem operatur*. Ait Paulinus in fine vulgatæ ad Pammachium epistolæ: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia*. Tum initio partis posterioris epistolæ quæ in vulgatis ad Alethium inscribebatur, legimus: *mortem operatur*. Jungimus ut Apostoli locus expleatur: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia, mortem operatur*: & confecta res est. Alter nexus est in his verbis partis posterioris: *Quod licet autore diverso, tamen uno per utrumque Sanctorum Dei Spiritu & verbo Scriptura concinit*. Quæris duos hic memoratos sacros Scriptores, prioris partis finem adi: ibi refert Paulinus ea Ecclesiastico c. 38. v. 19. *A tristitia enim festinat mors, & cooperiet virtutem*. Subjungit locum Apostoli: *Quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate carnalis est tristitia, mortem operatur*. Sic demum concludit: *Quod licet autore diverso*, nempe Jesu Siracide, & Paulo, *tamen uno per utrumque Sanctorum Dei Spiritu & verbo Scriptura concinit: Mors enim vera virtutis adopertio est*, &c. Sed ecce nexus tertius, etiam adstrictior, ex idea autoris totiusque operis œconomia. In parte priore sub initium proposuerat Paulinus duo se in Pammachio laudaturum: primum pias ejus lacrymas in funere Paulinæ conjugis, tum deinde impensas egenis eleemosynas pro defunctæ solatio. *Nam* inquit ep. 13. n. 3. & 4. *ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audivi.... conjugem... non vacuam fletibus, neque vano pomparum manium honore comitatus es; sed remediis salutaribus & vivis operibus, hoc est eleemosynis, prosecutus, debito ordine primum caro funeri justa persolvens, piis lacrymis & largo caritatis rore perfusus, religiosius exsequias honorasti. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo*, &c. Tandem non longe ab initio partis posterioris Alethio inditæ: *Veniam enim jam*, ait epist. 13. n. 11. *ad prædicationem operum tuorum, & ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo*; atque hinc ad finem usque, Pammachii largitiones in egenos etiam magnificentius quam pias lacrymas extollit. Nunc integram ipsam epistolam XIII. coagmentatam, & ad antiquos aliquot codices recensitam, uno ductu intueri juverit, ut vel inde argumenti totius ratio partiumque omnium ordo & connexio planiores fiant.

XIV. & XV. Scripta anno 398. post Pascha.

Anno 398. ut credimus, advenit apud Paulinum in diebus quadragesimæ Cardamas, & a Delphino ac Amando litteras ei attulit, quæ illum faciebant certiorem de negotio Basilii feliciter gesto, de quo superius egimus ad ep. 12. & præterea de diuturno ac gravi morbo Delphini: sed eodem indice & ægritudinem & sanitatem cognovit Paulinus. Post Pascha Domini respondit *Delphino* & *Amando* per litteras XIV. & XV. quarum portitor fuit idem Cardamas, quem per id temporis Paulinus apud se detinuerat. Vide Vit. cap 32. n. 2. & ep. 14. n. 1. & 3. & ep. 15. n. 1. 2. & 4.

XVI. Scripta anno 399.

Theridius & Posthumianus Paulinum convenerant: cum Gallias repeterent, per eos anno 399. dedit epistolam *ad Jovium* virum in Galliis clarissimum, suumque affinem. V. ep. 16. n. 1. & Vit. c. 33. & 34.

XVII. Scripta exeunte anno 399.

Paulinus toto superiore anno 398. a suorum puerorum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum exspectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio, V. ep. 17. n. 1. credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adfuturus esset, & idcirco singulis eum diebus exspectabat. Itaque Romam anno 399. ad solemnitatis Apostolicæ diem adventantem profectus est solemni consuetudine, præsumens illic amplectendum sibi carissimum Severum. Ab Anastasio Papa peramanter ac honorifice exceptus est. At Severi sui conspectu frui non datum est. Itaque litteris quæ ejus nomine ipsi redditæ sunt se consolatus est, in quibus causatus infirmitatem suam Severus illi spem præsentiæ suæ adimebat. V. ep. 17. n. 1. 2. & 4. & Vit. c. 35. Has litteras Paulinus accepit ab homine Sabino Severo affinitate conjuncto. Romæ per totos decem dies occupatus rescribere non valuit; multo minus domum regressus ubi eum gravis detinuit ægritudo, eaque diutina. Cum revaluisset per Amachium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. V. ep. 17. n. 3. & Vit. c. 35.

XVIII. Scripta circa idem tempus.

Hoc eodem aono & tempore collocamus epistolam XVIII. *ad Victricium* Rotomagensem episcopum, in qua eamdem suam ægritudinem commemorat. Hujus epistolæ portitor fuit Paschasius S. Victricii diaconus, quem Romæ cum comperisset Paulinus secum adduxit Nolam, cum quodam Rotomagensis ecclesiæ catechumeno Urso qui apud Paulinum gravissimo languore confectus est; sicque detentus Nolæ Paschasius. Cum autem Ursus sana & robusta esset valetudine, & Paschasius reditum meditaretur, per ipsum XVIII. epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus, in qua Paschasium diutius apud se retentum excusat, & illustrissimi Confessoris Victricii vitam, sicut didicerat a Paschasio describit. Eam damus Dissertat. IV.

XIX. XX. & XXI. Scripta anno 400. ante 29. Jun.

Ante annos pene duos litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum. V. ep. 19. n. 1. Sub finem anni 399. in hieme scilicet, iterum idem Cardamas tunc exorcista a Delphino & Amando litteras reddidit Paulino, eum-

eumque certiorem fecit de Delphini valetudi- A
ne. V. ep. 19. n. 1. & ep. 21. n. 5. & 6. His
respondit Paulinus & *Amando* epistola XXI. in
qua laudat Cardamatem; & *Delphino* epistola
XIX, quæ licet amplissima sit, tamen cum Pau-
lino ad Delphinum scribendi occasio raro oc-
curreret, alteram apposuit epistolam, certe
quidem conscriptam inter Anastasii electionis
anniversarium, ac tempus quo Paulinus Ro-
mam se conferre consueverat, id est a fine
anni 399 ad diem Junii 29. anni 400. V. ep.
20. n. 1. & 2. ac Vit. cap. 37. n. 1. Haece
epocha quibusdam ad Delphinum & Amandum
epistolis tempus præfiximus. Cum Cardamati B
de inquirenda Paulini valetudine mandatum
dedisset Delphinus, in epistola XX. scribit Del-
phino se bona esse valetudine, non tamen ro-
busta; & Anastasii summi Pontificis benevo-
lentiam in se commemorat. V. ep. 20. n. 1.
& 2 idque jam observavimus ad epist. 17. Vi-
de etiam Vit. c. 35. & c. 37. n. 1. Harum epi-
stolarum portitorem fuisse Cardamatem nemo
non agnoscit ex supra allatis.

XXII. *Scripta anno 400.*
Nihil obstat quominus XXII. *ad Severum* epi-
stolam, quæ vigesimam septimam antecessisse
debet, hoc anno collocemus. Severus episto-
lam ad Paulinum dederat Marracino. V. ep. C
22. n. 1. At Romam cum advenisset, camtra-
didit Soriano Marracinus nolens in Paulini
conspectum venire. Sorianus vero monachus
admodum pius gaudens optata Paulini videndi
occasione litteras in se recepit, attulitque Pau-
lino, cui se probavit. Eapropter Severo respon-
dens Paulinus postquam veri monachi imagi-
nem adumbravit, ponit eam esse Soriani qui
probabiliter hanc Paulini epistolam erat delatu-
rus. V. Vit. c. 37. n. 3. & c. 35. necnon epist.
22. n. 2. & 3.

Severi epist. scripta exeunte anno 400.
Severus qui semel tantum quotannis *Paulino*
scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, D
ut videtur, iterum scripsit, quo ei amorem
suum magis testificaretur, ac mutuum a Pauli-
no repeteret, eique misit coquum ad præpa-
randos monachorum cibos aptum, nomine Vi-
ctorem suæ solitudinis socium, gladio alias cir-
cumcinctum, S. Martini spiritualem filium,
sanctæque vitæ B. Clari consortem, quem Seve-
rus in sua epistola dixerat virtutibus ornatum.
Apud Paulinum aliquandiu pro tota domo co-
quinariam artem exercuit, & Paulini capillos
totondit. V. Vit. c. 38. n. 1. Ep. 23. n. 1. 2. 3. 4.
6. 9. & 10. ac epistolam quæ vigesimam tertiam
præcedit. E

XXIII. & XXIV. *Scriptæ ineunte anno 401.*
Si potuit exeunte anno 400, sed potius an-
no 401. ineunte per eumdem Victorem *Severo*
probabiliter respondit Paulinus, Severi amici-
tiam ac benevolentiam valde commendans,
suamque mutuam ei denuntians, & deinde mul-
ta de Victore differit: hæc recludit initium
epistolæ XXIII. usque ad num. 10. quod olim
epistolam totam *ad Severum* III. in vulgatis
antea codicibus constituebat; Quarta vero in
iisdem edd. codicibus sic inchoabat: *Venio nunc
ad majorem fratris erga me Victoris operam*. Atquis
non videat & ex his primis vocibus præceden-
tis epistolæ cohærentiam, unam eamdemque
esse. Itaque unam constituimus epistolam XXIII. F
In hac postrema parte postquam ostendit ne-
cessitatem Deum & proximum adamandi, hoc
fine concludit: *Quo magis tua caritate gloriamur
in Domino, quæ sola nos facit vel unum de magnis
& innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis
bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua*
tantum dilectione profitemur esse perfectos. Illius epi-
stolæ fine commonitus de perfectionis vide-
licet & caritatis verbo *ad Severum* istius facit
exordium epistolæ XXIV. quæ antea in editis
secunda erat: huic nullum præfiximus titulum,
quia in eodem fasciculo missa fuit cum episto-
la XXIII. V. ep. 24. n. 1. Expostulat etiam cum
Severo quod multa dilectione injustis laudibus
eum cumulasset in quadam epistola, quæ periit,
alia plane ab ea quæ vigesimam tertiam Pau-
lini præcedit. V. ep. 24. Paulini n. 1. & n. 23.
ac Vit. n. 2.

Ex Victoris colloquiis epistolas XXV. & XXVI. — XXV. & XXVI. *Scriptæ videntur anno 401.*
conscripsit Paulinus, ideirco eas ad hunc an-
num 401. referimus quo Victor aliquandiu man-
sit apud Paulinum. V. Vit. c. 38. n. 1. & c.
39. n. 1. Vigesima quinta *Viro* cuidam *Nobili* in-
scripta est, cujus nomen ignoratur. V. Vit. c.
39. n. 1. Vigesima sexta data est *Sebastiano*, ere-
mitæ in Aquitania, ut videtur. V. Vit. c. 39.
n. 2. Locum in vulgatis S. Hieronymi episto-
lis obtinuerant illæ epistolæ: At eas Paulini
esse & stilus arguit, & persona Victoris. His
inter Paulinianas epistolas locum dederunt Gra-
vius, Schottus, & Rosveydus; eas quoque Pau-
lini esse censuit Erasmus in sua Hieronymia-
na editione. Sed quod notatu dignissimum:
omnium prima S. Hieronymi Epistolarum edi-
tio Romana an. 1468. epistolam ad Sebastianum
Paulino & Therasiæ adjudicat, eaque sub illo-
rum nomine vulgatur.

Hoc ipso anno Paulinus XXVII. epistolam — XXVII. *Scripta anno 401.*
scripsit, qua pluribus Severi litteris se respon-
surum dicit, n. 2. duabus saltem, quarum
priorem a Posthumiano Theridioque accepe-
rat, posteriorem a Soriano & Virino. V. ep.
27 n. 1. & Vit. cap. 40. n. 1. Cum his omni-
bus Severi epistolis se responsurum polliceatur
ep. 27. n. 2. nec solummodo omnibus Severi
in priori epistola querelis satisfaciat, videntur
multa desiderari in hac XXVII. epistola. V.
Vit. cap. 40. n. 2.

Anno 402. Melania senior ab Hierusalem Ro- — XXVIII. XXIX. & XXX. *Scriptæ anno 402, ineunte æstate.*
mam advenit, eamque Neapoli Nolam redeun-
tem Paulinus humanissime excepit. Ep. 29. n.
6. & 8. & Vit. c. 41. n. 2. Particulam de ligno
divinæ Crucis munere Johannis episcopi Hie-
rosolymitani illustris hæc vidua attulit Pauli-
no, ac dono dedit tunicam de agnorum vel-
lere. Ibid. Ad hos potissimum dies a Severo
missus Victor advenit apud Paulinum, hoc est
decedente hieme; V. ep. 29. n. 6. & 28. n. 3. ac
Vit. n. 2. mittebatque ad eum Severus pallia
camelorum pilis texta, ep. 29. n. 1. Scripse-
rat hanc anno superiore Severus epistolam, &
Victorem cum Paulino acturum hiemem spera-
bat, & postea statim reversurum. V. ep. 28.
n. 3. At Victorem, qui *abeunte hieme* advenerat,
Paulinus *vernis mensibus detinuit*. Ibid. Et quia
adhuc breve spatium videbatur Paulino, qui
adeo infirmus per id tempus fuerat ut rescribe-
re non valuerit, *per mediam æstatem* Victorem
etiam retinuit, nec abire passus est nisi sub fi-
nem æstatis *ut* ad Severum *autumno perveniret*.
V. ep. 28. n. 3. Eidem præbuit deferendam *ad
Severum* epistolam XXVIII. cui adjunctum habe-
bat Theodosii Panegyricon cum quodam in S.
Felicem carmine; ep. 28. n. 6. Huic epistolæ
addidit alteram, XXIX. scilicet, & contextam
de agnorum vellere tunicam ad Severum mi-
sit Paulinus, quam sibi de Melaniæ benedictio-
ne pignus esse dicebat. V. ep. 29. n. 5. Ex pal-
liis camelorum pilis contextis, quæ a Severo
attu-

A attulerat Victor ineunte anno, materiam captat Paulinus se confitendi peccatorem qui pœnitentiæ habitu & labore indigeret. V. ep. 25. n. 1. 4. & 5. ac Vit. c. 41. n. 2. & 3. Reliqua præconium conficiunt Melaniæ. ibid. n. 6. & Vit. c. 41. n. 5. Hoc quoque anno, nec serius, Paulinus *ad Severum* XXX. misit epistolam, quam Augustinus tractans de originali peccato citavit; quia cum Severus Paulini & Therasiæ imagines postulasset, ut videtur hac 30. epistola, & denegasset Paulinus, concessit Severo ut eas dictaret pictoribus proponens illis memoriam in qua eos haberet pictos. V. ep. 30. n. 2. & 6. & Vit. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti Paulinum in æde sacra pingi curaverat. V. ep. 32. n. 2. & Vit. c. 44. n. 2. unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam 30. quam nec multo ante conscribere potuit; qua enim spe Paulinum adeundi Severus ducebatur, ea sane dejectus est cum Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo reddita fuerit hæc epistola. V. Vit. c. 41. n. 4.

XXXI. & XXXII. Scripta anno 403.

Ecclesiam Paulinus construi jussit Fundis oppido ubi possessiones olim habuerat & familiare domicilium. Cum hæc basilica esset propemodum constructa ac mox consecranda anno 403. V. ep. 32. n. 17. ep. 31. n. 1. & Vit. c. 44. n. 1. Litteras XXXI. & XXXII. dedit *ad Severum* qui etiam ædificandis religiosis locis operam dabat. V. ep. 32. n. 1. & 10. In primis Severus elaborandum curavit basilicæ baptisterium quod hinc Martini, illinc Paulini imaginibus decoravit. V. ep. 32. n. 1. & 2. Victor a Severo ad Paulinum missus petiit ab eo reliquias Sanctorum in ecclesia a Severo constructa recondendas: cui, cum nullas haberet Paulinus præter eas quas mox dedicandæ Fundanæ basilicæ reservabat, tradidit conditum tubello aureo fragmentum de ligno veræ Crucis quod habebat ex dono Melaniæ. V. ep. 31. n. 1. *Cumque pateret pagina*, prolixiorem denuo epistolam 32. inchoavit, in qua conqueritur se a Severo vel majori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit, &c. V. ep. 32. n. 2. & 3. Has per Victorem misit Paulinus litteras. V. Vit. c. 44. n. 2.

XXXIII. & XXXIV. Scrip. videntur an. 403.

In hoc eodem forsan itinere Paulino litteras Alethii detulit Victor eorum communis tabellarius, & per eumdem responsivam *Alethio* videtur Paulinus dedisse epistolam XXXIII. quæ integra non est. V. ep. 33. n. 1. 2. & Vit. c. 45. n. 1. Quidam existimant Paulinum sermonem de Gazophylacio seu de Eleemosyna misisse simul ad Alethium, cui nominatim inscriptus est in MS. codice Vaticano. V. Vit. c. 45. n. 1. Huic sermoni inter epistolas dedimus locum ut suo numero constaret. Quis fuerit Alethius ille, vide Dissertat. III. n. 2.

XXXV. & XXXVI. Scripta anno 404.

Paulinus carmine 27. initio anni 404. edito Delphinum Burdegalensem episcopum in Sanctorum numero adscribit, cujus reliquiæ has terras commendabant: itaque serius quam præsenti huic anno 403. non debemus adscribere epistolam ad *Delphinum* XXXV. qua brevissimæ priori ejus epistolæ respondet, ex qua fortasse, vel alio indicio, mortem fratris circa idem tempus cognoverat: pro ejus anima & pro se Delphini preces postulat. Ad Amandum eadem de causa dedit epistolam XXXVI.

XXXVII. Scripta exeunte an. 404.

Anno 404. ad Paulinum litteras misit Victricius Rotomagensis episcopus per Candidianum. V. ep. 37. n. 1. quibus respondit Paulinus epist.

Tar. III.

XXXVII. sub finem anni 404. Vide huic epistolæ assignatum tempus Dissertat. IV. cap. 3. n. 2.

XXXVIII. Scripta videtur anno 404.

Ad Paulinum scripserat Aper de sua ad Christum conversione. V. ep. 38. n. 1. Hoc anno 404. ei respondit Paulinus epistola XXXVIII. Vide Dissert. V. quis ille fuerit Aper, & quale Paulini cum eo commercium.

XXXIX. Scripta anno 405.

Aper rursus ad Paulinum scripsit, & questus est possessiones filiorum suorum causas sibi esse necessitatis qua terrena curaret, cum eas vendere debuisset. *Ad Aprum & Amandam* conjugem rescripsit super ea re Paulinus suo & Therasiæ nomine anno 405. ut colligitur ex
B tempore transmissarum utrimque litterarum.

XL. & XLI. Scriptæ circa annum 405.

Paulino & Sancto intercesserat olim commercium litterarum antequam Paulinus ad Christum converteretur. V. ep. 40. n. 1. 2. & 6. Paulo post conversionem suam ad Sanctum scripsit, & hinc *diuturnæ taciturnitati se refudit*. ibid. n. 3. Diuturnum, quo ex tunc cum Sancto usus est Paulinus, silentium inducit ad credendum Paulinum jam a multis annis Nolæ commorantem hanc scripsisse epistolam XL. Adde quod in ea dicit *senectutem canis caput non spargere* modo, *sed & perfundere*; ibid. n. 6. Possumus solummodo judicare eum scripsisse antequam ad episcopatum fuerit
C promotus, atque idcirco ante annum 409. cum scribat una cum Therasia; V. tit. ep. 40. & certissime post annum 397. quo in occidentem reversus est Ruffinus, quem profecto indicat cum scribit *ad Sanctum & Amandum* se aliquid accepisse a doctissimo & sibi carissimo viro qui multum peregrinatus fuerat: eam itaque circa annum 405. collocamus. Postquam huic epistolæ 40. veluti clausulam apposuit, aliud aggreditur argumentum; de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod eleganter spectari potest veluti altera epistola priori adjecta sine ullo titulo; & sane in Cluniacensi & Viennensi MSS. codicibus separatim
D leguntur. In Viennensi quidem XLI. epistola a quadragesima quatuordecim aliarum interjectu dividitur; in Cluniacensi porro quamvis priorem proxime sequatur posterior, ab ea tamen proprio hoc titulo distinguitur: *Sancti Paulini epistola ad nescio quem, suppresso nomine*; cum in Viennensi codice prima omnium epistola inscribatur *Sancto & Amando*; tum sequantur ad Sulpicium Severum octo, tres ad Delphinum Burdegalensem episcopum, totidem ad Amandum: ac demum illa: *Legimus in tergo epistola*, sub titulo, *Item ejusdem Paulini Epistola XVI.* Qui fuerint illi Sanctus & Amandus, vide cap. 25. Vitæ S.
E Paulini n. 1. & 2.

XLII. Scripta circa annum 405.

Ad Florentium Cadurcensem episcopum epistolam XLII. a Paulino scriptam putamus anno 405. aut circiter. V. Vit. c. 47. n. 1. & c. 45. n. 2.

XLIII. Scripta anno 406. circa festum SS. Apost. Petri & Pauli.

Victor a Severo missus ad Paulinum anno 405. attulit litteras ejusdem Severi, quibus a Paulino postulabat ut ad vindemiæ dies remissus Victor occurreret. V. ep. 42. n. 1. & 2. Simul & epistolam Desiderii presbyteri reddidit qui ab eodem petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit: ibid. n. 3. *Post modicum adventus sui* Nolam *tempus* Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut
F Paulinus vix breves *ad Desiderium* & Severum litteras fecerit, ibid. n. 1. & 2. quæ binæ perierunt. At vero jam jam profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, *dum hiems navigationem & itinera metus clauderent*, quibus impeditus necessitati longam dilationem ad finem usque hiemis præstitit. ibid. n. 1. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat

L l l ne ipsi

ne ipsi Romanorum aut hostium exercitus in via occurrerent: quod referre fas est ad descensum Alarici in Italiam anno 403. aut Rhadagaisi anno 405. V. Prosper. In Chronic. Cum vero retulerimus ad annum 403. epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam; hunce metum rejiciendum censemus in descensum Radagaisi qui multo majorem quam Alaricus in Italia concitavit terrorem. Rhadagaisi exercitus nonnisi circa hiemem deletus fuisse dicitur, ibid. qui licet ante fuisset; Romani etiam exercitus milites qui adhuc multis in locis dispersi esse poterant, quique ut plurimum barbari erant, metum viatoribus incutere potuerunt. Coactus igitur fuit Victor Nolæ exspectare donec adventasset verna tempestas anni 406. ut in Gallias rediret. Sic exspectantem eum invasit gravissimus morbus quo in extremis positus est, & ab omnibus desperatus. V. ep. 43. n. 1. Convaluit tamen, sed plus temporis in reficienda valetudine, quam ægritudine tolerata produxerat, ibid. & vicino tantum Apostolorum Natali plane restiturus est, ibid. Tam cito dimittere eum noluit Paulinus, sed retinuit donec secum Romam illum sui *itineris annui socium* duceret, ut illinc proficisceretur in Gallias reversurus, & ad vindemiæ dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod præscripserat Severus, verum sequenti tantum anno. ibid. n. 2. Duas breves epistolas, quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum & Desiderium scripserat Paulinus, eidem Victori deferendas dedit, ibid. n. 1. & 2. & Vit. c. 47. n. 1. & 3. sed duas prolixiores ad eosdem scriptas iis adjecit. ibid. n. 2. & Vit. c. 47. n. 3. Ea quæ ad Severum prolixior erat scripta excidit, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit. Isthæc ad Desiderium XLIII. superest, in qua propositæ de Patriarcharum benedictionibus quæstioni respondere humiliter recusavit; quarum expositionem a Ruffino postulavit, ac tandem obtinuit, ut videbimus ad epistolas XLVI. & XLVII.

XLIV. Scripta videtur anno 406.

Ad epistolam 39. observavimus scripsisse Paulinum anno 405. *ad Aprum & Amandam*: iis iterum epistolam XLII. dedit, quam ante annum 406. collocare non possumus, cum eorumdem Apri & Amandæ ad Paulinum intercesserit epistola quam ipse multum laudat, & cui dicit se nihil simile posse referre. V. ep. 44. n. 1. & Vit. c. 48. n. 2.

XLV. Scripta anno 408. die 15. Maii.

& Aug. ep. 95. scripta hieme, exeunte anno 408. aut ineunte 409.

Mensem diemque datæ a se *ad Augustinum* epistolæ XLV. indicat Paulinus n. 8. his verbis: *pridie idus Maias venit ad nos Quintus diaconus ut rescripta peteret, & idibus ante sextam dimitti obtinuit*; Annum vero Augustinus ipse in epistola 95. n. 1. rescribens: *proinde ad istam lætitiam qua vobiscum est frater Possidius; cum ex ipso audieritis quam tristis cum causa compulerit hoc me verissime dicere cognoscetis*. Nempe tristis illa causa quæ Possidium in Italiam navigare compulit, non alia est, quam Ecclesiæ suæ Calamensis calamitas perniciesque a paganis anno 408. mense Junio illata. Cui Possidio proficiscenti dubio procul traditum est istud rescriptum perferendum Paulino, aut certe non multo post ejus profectionem transmissum fuit: quandoquidem tum illud scripsit Augustinus *cum Carthagine hiemaret* ex epistola Paulini 50. n. 14. id est hieme ineunte, vel exeunte; nam media hieme erat apud Hipponem ex epist. S. August. 97. n. 3. Nisi forte media hiems tempus navigationi jam maxime adversum significat.

XLVI. & XLVII. Scriptæ anno 408. & 409.

Observavimus ad epistolam 43. Desiderium in Aquitania presbyterum a Paulino Patriarcharum benedictionum intelligentiam quæsisse, eique denegatam a Paulino, qui deinde ab eodem Desiderio iterum rogatus hanc benedictionum explicationem postulavit a Ruffino, de qua se ab aliis consuli testatur in sua *ad* eumdem *Ruffinum* epistola XLVII. n. 2. Cum enim ad Paulinum scripsisset Ruffinus se quibusdam de negotiis Romam venisse, v. ep. 46. n. 1. circa annum 407. rogavit eum Paulinus epistola XLVI. n. 3. ut capitulum quo Judas a Jacob benedicitur explanaret. Postea rursus ad eum scripsit epistolam XLVII. qua petiit ut hanc benedictionem triplici interpretatione elucidaret, v. Gennad. Catal. c. 17. historica nimirum, morali, & mystica; ita ut Ruffinus excusatione primum allata tandem obtemperaverit, ejusque votis cesserit. V. ep. 47. n. 2. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima petiit a Ruffino Paulinus ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. ibid. n. 2. Paruit Ruffinus; illaque opera duo etiamnum supersunt cum suis ad Paulinum litteris. Postremam hanc 47. epistolam Paulinus per Cerealem misit Ruffino qui tunc temporis in Pineti monasterio degebat, unde brevi erat Romam venturus ut in Orientem reverteretur, idque circa annum 409. Hæc planius cognosces ex Hieronymi & Ruffini historia, quam, Deo dante, in lucem proferet vir eruditissimus mihique amicissimus. Vide tamen Vit. Paulini c. 48. n. 1. & c. 50. n. 1. Dubitat Sacchinus utrum hæ duæ ad Ruffinum epistolæ sint Paulini nostri, earumque stilum a quopiam magis affectatum ad similitudinem Pauliniani, quam genuinum ipsiusmet Paulini sibi videri dicit. V. Sacchin. in Vita Paulini sub finem, p. 739. Non ea sum equidem ingenii perspicacitate ut quid discriminis eum inter & genuinum Paulini stilum interesse mihi appareat; mihique facile persuaderem non aliud de illis epistolis dubitandi nonnullis fuisse fundamentum, quam præconceptum in Ruffinum odium; quibusdam enim videtur non potuisse innoxie amari ex quo, orta controversia, Ruffinum ab Hieronymo abalienavit, cujus tamen causa Augustini & Paulini in utrumque amicitia nullum passa est detrimentum. Sed & ex supra allatis luce clarius has epistolas a Paulino nostro ad Ruffinum fuisse scriptas.

XLVIII. Scripta anno 409.

Epistolam XLVIII. cujus Fragmentum damus, scriptam ponimus exeunte anno 408. seu potius ineunte 409. paulo ante Paulini episcopatum, ob rationes a nobis allatas cap. 49. Vit. Paulin. n. 3. ubi fuse de hac epistola a nonnullis rejecta disserimus.

XLIX. Scripta anno 409. aut post.

Paulinum anno 410. jam Episcopum factum demonstramus Vit. c. 50. n. 1. Cum autem in epistola XLIX. *ad Macarium* de historia servati e naufragio Valgii, qui postea Victoris nomen sortitus est, ep. 49 n. 2. *exigui gregis pastorem* se dicat, ibid. n. 14. nullus est dubitandi locus quin ab ipso jam episcopo hæc scripta fuerit ad Macarium epistola non ante annum 409. sed ipso anno, vel post, hujus enim casus fixum omnino tempus statuere non possumus. V. ep. 49 hujus historiæ contextum: & Vit. c. 51. n. 1. quis fuerit ille Macarius.

L. Scripta circa an. 410.

Hanc Paulini *ad Augustinum* epistolam ordine L.

apparet

apparet esse aliquanto posteriorem 95. Augustini sub finem anni 408. scripta, cum istius sibi jam datæ aliud exemplum hic n. 14. sibi transmitti petat, & aliquanto priorem 149. Augustini scripta circiter annum 414. cum hanc inter & illam aliquot ultro citroque epistolæ, atque in iis Augustini responsio ad quæstiones hic a Paulino propositas, emanaverint, quæ tamen omnes interciderunt. Confer Augustini epistolam 149. n. 1.

Aug. epist. 149. scripta circa annum 414.

Vix ante annum 414. collocari potest epistola centesima quadragesima nona Augustini *ad Paulinum*, tum quia hanc inter & quinquagesimam epistolam anno 410. rescriptam a Paulino, cujus quæstionibus iterato solutionem adhibet Augustinus, missæ sunt ultro citroque epistolæ aliquot quæ exciderunt, ex n. 2. tum etiam quia hic numero 32. fit mentio Urbani Siccensis episcopi, qui si idem est ac Urbanus presbyter in epistola Augustini 143. n. 1. commemoratus, nondum episcopalem dignitatem anno 412. in finem inclinante consecutus fuerat. Vix etiam possit serius reponi; quippe Peregrinus diaconus qui, Urbano ad sarcinam episcopatus subeundam pergente, cum eo simul profectus fuerat, nondum remeaverat Hipponem cum hancce epistolam dictaret Augustinus, uti in fine testatur.

LI. Scripta ab anno 409. ad annum 426.

Ab anno 409. usque ad annum 426. data est epistola LI. a Paulino jam episcopo Nolano *ad Eucherium* nondum episcopum, cum adhuc Lerinensibus monachis præesset S. Honoratus Abbas qui anno 426. ad Arelatensis ecclesiæ episcopatum assumtus est. Hic Honoratus in insulam Lerinum in ora Provinciæ maritima secesserat, ibique monasterium fundaverat. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, cum Galla conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie *S. Margaritæ insula* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Honoratus, qui Paulino innotuerat per homines ab Eucherio missos, anno sequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres de congregatione sua monachos ad Paulinum salutandum misit. V. ep. 51. n. 1. Per hanc Lerinensium monachorum opportunitatem Eucherio plenam affectionis & amoris epistolam dedit, ibid. n. 2. quam merum Paulinum sapere nemo non fatebitur qui genium ejus & ingenium norit. Eucherio & Gallæ ejus uxori inscripta est.

PASSIO S.ti GENESII. Arelat.

Dubitat Rosveydus an *S. Genesii* martyris historia sit genuinus Paulini nostri fœtus: eam Paulino cuidam Biterrensi episcopo, qui anno 420. sedit, adjudicari posse existimat. Hæc tamen Paulino Nolano vulgo tribuitur; nec sane aliquid obstat quominus ei adscribatur, licet non videamus quam occasionem illius texendæ narrationis habuerit. Nullo argumento potuimus huic historiæ tempus præfigere.

DISSERTATIO II.

DE POEMATIBUS S. PAULINI,

Sive eorum Ordo Chronologicus argumentis demonstratus.

Carm. I. & II. Scripta ante annum 390.

AD *Gestidium*, cui Paulinus volucres & ostrea mittit, Poemata duo, cum nihil Christianæ pietatis redoleant, quam in aliis ab ejus conversione editis carminibus deprehendere est, scripta astruimus ante ipsius Paulini conversionem, vide Vit. c. 5. hoc est ante annum 390.

III. Scriptum ante annum 390.

In seculo adhuc agens Paulinus tres Suetonii libros, quos ille de Regibus composuit, in epitomen redegit & jucundissimum poema composuit. Intercidit autem illud Suetonii Tranquilli opus *de Regibus*, unaque cum eo Paulini *Epitomen*, si Pauliniani carminis paucos versus exceperis, quos Ausonius in epist. 19. ad eumdem Paulinum laudat & mirifice extollit. Hujusce Carminis Fragmentum damus quod ante annum 390. scriptum pro certo habemus. Etenim Paulinus ab eo scribendi genere multum fuit alienus ex quo ad Christum conversus, Musis & Vatum figmentis renunciavit, ut colligitur ex ipsius ad Ausonium carm. 10. v. 19. & seqq.

IV. Scriptum circa annum 390.

Paulo post progressum ad vitam severiorem & Hispanicum secessum poemata quædam composuit Paulinus, quæ non eam sanctitatem spirant quam in scriptis postea carminibus & epistolis reperire est: Hæc inter collocamus *Matutinam ad Deum Precationem*, in qua honestos secularis viri mores a Deo enixe postulat, ex quibus tamen æternam eamque beatam sibi spondet vitam, carm. 4. v. 18.

V. Scriptum circa idem tempus.

Alia item *Matutina ad Deum Precatio* circa idem tempus conscripta est; ibi tamen pietas major, profundior humilitas, & metus judiciorum Dei elucent. Tunc filium sibi procreatum in ea satis indicat carm. 5. v. 67.

Sim semper genitor sine vulnere nominis hujus;

Cumque carm. 32. v. 599. & seqq. dicat se in Hispania habuisse filium, quem post octo a nativitate dies ibi mortuum Compluti sepeliri jussit, ibid. v. 605. & constet ex Vit. Paulin. c. 5. n. 1. c. 6. n. 2. & 3. c. 14. n. 3. c. 15. n. 1. & præcipue c. 16. n. 1. in Hispania per quatuor jam revolutos annos eum commoratum fuisse ab anno 389. usque ad vernum tempus anni 394. quo prole orbatus Nolam recessit hoc interstitio illud poema collocari necesse fuit, sicque scriptum anno circiter 390. posuimus.

VI. Scriptum circa annum 390.

In carmine de *S. Johanne Baptista*, se non ita pridem ad attentiorem religionis cultum addixisse & arctiorem instituisse vitam innuere vide-

videtur, carm. 6. vers. 175. *Spero erit ut possim firmato robore quondam*, &c. Itaque illud poema circa annum 390. scriptum arbitramur.

VII. *Scriptum circa annum 390.*

Paraphrasim primi Psalmi ad hæc tempora referimus, quem condidit Theologicorum arcanorum rudis: cum hic reperiatur error eorum qui prave intelligentes locum Apostoli 1. Cor. 3. putabant Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quamdam consecuturos, nec damnatorum pœnis cruciandos.

VIII. & IX. *Scripta fuit circa idem tempus.*

Poemata VIII. & IX. *in Psalm.* 2. & 136. quibus epocham certam statuere non possumus, priori subjunximus, quia cum eadem sit materia, eodem forsan tempore illa Paulinus condidit.

Auson. epist. 23. scripta videtur anno 390.

Auson. epist. 24. scripta an. 391.

Auson. ep. 25. scripta anno 393.

Jam supra observavimus ad poema V. Paulinum a seculo conversum secessisse in Hispaniam cum conjuge, ibique quatuor annos exegisse ab anno 389. usque ad vernum tempus anni 394. quo Nolam secessit. Hisce quatuor annis complures ad Paulinum in Hispania agentem scripsit Ausonius epistolas, vigesimam tertiam anno, ut videtur, 390. in qua Paulini conversionem tribuit animi levitati, expostulat cum illo de intermissione litterarum, queritur quod in Hispania tam remotus degeret, eumque ad se invitat. Isthæc epistola Paulino in Hispania agenti non ante quartum annum reddita fuit. V. carm. 10. v. 1. & Vit. c. 12. n. 1. Itaque nihil respondenti Paulino iterum scripsit anno sequenti Ausonius epistolam 24. de illius silentio conquestus, & proditæ crimen amicitiæ objectans, varios ostendit scribendi modos ut illud nesciat uxor ejus Therasia, quam *Tanaquilem* malo nomine vocabat, epist. 24. v. 31. Anno, ut videtur, 392. tertiam item scripsit epistolam, quæ intercidit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, & ad Musas reditum precabatur. V. Auson. ep. 25. v. 1. & Not. Vinet. p. 568. cum vero Paulinus, qui nihil litterarum ab Ausonio acceperat, non responderet, vigesimam quintam ad eum anno 393. rursum misit Ausonius epistolam in qua pergit queri de fastu quo Paulinus rescribere dedignaretur; tum demum subjungit Hispaniæ pagos, ninguida Pyrenæi loca, & Vasconum saltus mores Paulini dulcissimos vertisse; eumque mentis inopem, cœtus hominum vitantem, & atræ bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas precatur ut Paulinum ad poesin revocent. Tres illas epistolas diversis annis assignamus cum propter locorum distantiam, (Ausonius enim in Aquitania, Paulinus in Hispania degebat) tum quia idem Ausonius, Paulini responsa in dies exspectans, interjecto multo tempore rescribebat. Tandem quadriennio post tres simul recepit Paulinus epistolas, eam nempe cujus initium est: *Proxima quæ nostræ*, ut infra patebit; eam quoque quæ sic inchoatur, *Quarta tibi hæc*, cum altera quæ excidit. V. Vit. c. 12. n. 2.

X. *Scriptum anno 393. in æstate.*

Eodem anno 393. in æstate, v. carm. 10. v. 1. hisce tribus epistolis etiam metrica epistola respondit Paulinus carmine X. cujus initium Elegia est veluti quædam præfatio, quam sequuntur versus Iambici trimetri & dimetri, in quibus reddit ei rationes cur Musis renunciaverit & bona abdicarit. Versus Iambicos sequebantur Hexametri, v. carm. 10. v. 14. in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat Heroico scilicet carmine, *Defore me patriis*, ibid. v. 103. quo vigesimæ quintæ respondet Ausonii

A epistolæ, *Quarta tibi hæc*, & tertiæ quæ excidit, necnon vigesimæ quartæ, *Proxima quæ nostræ*, in qua Therasiam Ausonius *Tanaquilem* vocabat, ibid. v. 31. Istæ litteræ quas in quaternas dividebant antea vulgati codices variis, novis, & falsis titulis, binæ tantum numerari debent, quarum prior tria hæc complectitur carmina; Elegiacum, *Quarta redit*. Iambicum, *Quid abdicatas*; & Hexametrum *Defore*. Hocque Iambicum Elegiaco subscribebat vetus codex MS. Lugdunensis; illudque profecto est Iambicum quod se dicebat in extremis Elegiis Paulinus Heroico præpositurum: ita ut quod Heroicum B intelligebat quo se vindicaret, id sit quod incipit *Defore me patriis*. Unica itaque fuerit epistola tria hæc carmina complectens, eamque sic a Paulino scriptam satis ipse declarat in sua Elegiaca Præfatione. Cum autem Paulinus dicat carmine 10. v. 222. & seqq. Ausonium Hispaniæ oppidula nominare tacitis urbium nominibus Cæsareæ-Augustæ, Tarraconis, & Barcinonis; quæ cum habeantur in epistola Ausonii prima, hanc nondum a Paulino tunc receptam fuisse inde manifestum est.

XI. *Scriptum sub finem anni 393.*

Ausonio insuper respondit alio carmine, cujus initium *Continuata meæ*, sub finem ejusdem C anni 393. siquidem anni sequentis verno tempore Nolam se recepit. V. Vit c. 16. & 17. n. 5. quod quidem poema vigesimæ tertiæ Ausonii epistolæ respondet, & cuipiam alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito imperitare incusabat: quas simul Paulinus aliquanto post tres alias recepisse videtur. Vide Vit. c. 13.

XII. *Scriptum an. 393. die 14. Januar.*

Quotannis Natalem S. Felicis qui 14. Januarii die colitur, novo Natalitio carmine, quasi tributum annuum pensitans, honorare se testatur Paulinus ep. 28. n. 6. Hanc annalium quindecim carminum continuam seriem prius cœptam esse a Paulino quam Nolam ad S. Felicem D se reciperet, immo tum inchoatam in Hispania cum in procinctu esset ad Nolanum iter, apparet ex Natalitio primo carmine, quod idcirco ad anni 394. mensem Januarium pertinere opinamur, quia Paulinum anno eodem vergente Nolam incolere cœpisse nemini dubium est, & probamus Vit. c. 16., 17. & 18. n. 1. Quare Natalitium carmen secundum spectabit annum 395. tertium vero 396. & sic alia deinceps usque ad decimum & ultimum quod cuio anno 408. erit comparandum. Vide quæ ad secundum & tertium spectant. Vit. c. 26. n. 2. & c. 27. n. 2.

XIII. *Scriptum an. 395. 14. Januar.*

XIV. *Scriptum anno 396. 14. Januar.*

E Natalitium de S. Felice carmen quartum editum est anno 397. ineunte, juxta constitutum a nobis ordinem ad carmen XII.

XV. *Scriptum an. 397. 14. Januar.*

De S. Felice Natalitium carmen quintum condidit Paulinus ineunte anno 398. Vide quæ supra diximus ad carmen 12.

XVI. *Scriptum anno 398. 14. Januar.*

XVII. *Scriptum anno 398. in æstate.*

Ex ordine Natal. carminum in laudem S. Felicis statuenda est epocha huic carmini XVII. *ad Nicetam* redeuntem in Daciam. Nam Paulinus in Natalitio carmine nono v. 333. ait, *Venisti tandem quarto mihi redditus anno*; cumque illud carmen ineunte anno 402. editum fuerit: prior Nicetæ adventus Nolam ad annum 398. referendum F est, cum illum abeuntem in æstate denotet Paulinus carm. 17. v. 26. 33. 34. 35. & 36. & in secundo itinere post quadriennium ibi adfuerit ad Natalem S. Felicis diem anno 402. Vide Vit. cap. 41. n. 1.

XVIII. *Scriptum anno 399. 14. Januar.*

Natalitium carmen sextum de S. Felice a nobis collocatur initio anni 399. juxta præsignatum ordinem ad carmen 12.

Jam

XIX. *Scriptum anno 399.* Jam supra Dissertat. 1. observavimus epist. 16. ad Jovium missam de Fato & Fortuna. Ex eadem illa epistola, num. 1. colligitur Paulinum jam ad eum paulo ante eodem argumento scripsisse, forte istud poema de quo agitur, sicque illud collocari posset anno 398. vel initio anni 399. cum Paulini ad eumdem ep. 16. anno 399. scripta fuerit, ut demonstramus Differt. 1. ad ep. 16. & Vit. c. 33. n. 2. & c. 34. num. 2. seu anno 399. si una cum epistola missum fuerit.

XX. *Scriptum anno 400.* De S. Felice Natalitium carmen septimum condere debuit Paulinus anno 400. ex ordine a nobis constituto ad carmen 12.

XXI. *Scriptum f. anno 400.* In carmine 23. Natalitio scilicet octavo S. Felic. quod ineunte anno 401. composuit Paulinus, commemorat v. 386. plerosque homines se singulis diebus ante S. Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque Sancti auxilio, pereuntes e naufragiis evasissent incolumes. Alludit forsan ad historiam Martiniani quam Cytherio describit in poemate XXI. sicque illud forte scriptum fuit anno præcedenti 400.

XXII. *Scriptum circa annum 400. ante 408.* Julianus episcopi Memoris filius conjugatus fuit cum Ia. Paulinus patris & filii amicus (perinde ac Augustinus) in Juliani & Iæ matrimonium metrice scripsit Epithalamium; cujus epocham ut statuamus, observandum est Augustinum circa annum 408. ejus patri Memori episcopo litteras dedisse, v. ep. 101. Augustini ubi de filio ejus Juliano agit qui tum erat diaconus, ibid. n. 4. & postea hæresiarcha factus est. V. Aug. libros VI. in Julianum. Itaque cum anno 408. diaconus fuerit, illud Epithalamium in annum 400. aut circiter, rejiciendum fuit. V. Vit. c. 59. n. 2. & c. 51. n. 5.

XXIII. *Scriptum anno 401. die 14. Januar.* Juxta eam quam hucusque præfiximus epocham octavum S. Felic. carmen Natalitium ad initium anni 401. referendum est: historiæ omnino congruit; illud enim in medio belli tumultu, & incursionum barbarorum, carm. 23. v. 75. & nominatim Gothorum metu conscriptum est, ibid. v. 22. Discimus autem ex Prosperi Chronico Alaricum Gothorum ducem & Rhadagaisum anno 400. Italiam pervagasse, necnon ab Hieronymo accipimus eos anno 400. sive 401. Aquilejam obsedisse. V. Hieron. advers. Ruffinum III. 6. T. 2.

XXIV. *Scriptum anno 402. 14. Januar.* Jam ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas Dacorum episcopus, ut supra observavimus ad carmen 17. Iterum Nolam venit ubi ad Natalem S. Felicis diem 14. Januarii adfuit anno 402. V. carm. 24. v. 333. ep. 29. n. 14. & Vit. c. 41. n. 1. Et supra constituto ad carm. 12. & 17. ordini istud poema optime convenit.

XXV. *Scriptum anno 403. 14. Januar.* Natalitium carmen decimum de S. Felice juxta eumdem ordinem ineunte anno 403. editum est.

XXVI. *Scriptum anno 403.* Dissertatione I. & Vit. cap. 44. observatum est Paulinum anno 403. epistolam 32. dedisse ad Severum qui ædificandis basilicis operam dabat. Huic misit Nolanæ & Fundanæ basilicarum, quas mox construxerat, epigrammata parietibus Ecclesiæ Primuliacensis inscribenda. V. ep. 32. & Vit. c. 44. n. 2. Hos autem paucos versus quos Paulini operibus adjicimus, quod ecclesiæ Primuliacensi non quadrarent, non misit Paulinus ad Severum qui novam exstruebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat: Vide Not. CLXI. sicque illos eodem anno 403. patet esse conscriptos.

XXVII. *Scriptum an. 404. 14. Jan.* Ineunte anno 404. scripsit Paulinus de S.
A Felice Natalitium carmen undecimum, juxta præsignatum ordinem ad carmen 12.

XXVIII. *Scriptum an. 404. 14. Jan.* Nihil superest Natalitii carminis 12. quod Paulinus anno 405. in S. Felicis honorem scripsit. Decimi tertii, quod juxta historiæ nostræ seriem ineunte anno 406. conditum fuit, titulus est. *De Gothorum exercitus cum suo Rege interitu*; quibus verbis aperte Rhadagaisi clades indicatur. V. Not. 329. Pauca quæ supersunt ex hoc poemate, Paulinum Romæ & Imperii Martyribus hanc victoriam tribuisse probant. V. carm. 28.

XXIX. *Scriptum an. 407. 14. Jan.* Natalitium carmen decimum quartum de S.
B Felice collocamus anno 407. juxta statutum a nobis ordinem ad carmen 12.

XXX. *Scriptum an. 408. 14. Jan.* Natalitium carmen XV. de S. Felice scriptum anno 408. colligitur ex constituto ordine ad carmen 12. Illud de S. Felice, ultimum a Paulino editum cognoscimus sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi oblectationibus potuisse Paulinum avertere, qui etiam ubi episcopatum adeptus est, aliis profecto studiis pietatem sibi colendam duxit. V. Vit. c. 49. num. 1.

XXXI. C Natalitii de S. Felice Carminis incerti Fragmento huic nec locum nec annum certo assignare potuimus.

XXXII. *Scriptum ab anno 393. ad annum 413.* Huic de Obitu Celsi pueri Panegyrico certum quoddam tempus nullo argumento possumus præfigere. Id unum scimus, eum nempe scriptum fuisse ab anno 393. ad annum 413. in eo enim v. 599. & 60. mortuum in Hispania filium Complutique sepultum commemorat, id est, ab anno 389. usque ad annum 394. ut supra demonstravimus ad carmen 5. & vers. 624. conjugem suam Therasiam designat, quam anno 413. jam vita functam o-
D mnino probabile est. V. Vit. c. 50. n. 1.

DISSERTATIO III.

DE S. SULPICIO SEVERO.

B. MARTINI DISCIPULO.

SULPICII SEVERI, [a] nomen in variis Martyrologiis reperitur die 29. Januarii, ubi S. Martini discipulus & episcopus Bituricensis de-
E signatur. Quod ad episcopatum ejus spectat, Gennadio qui solam ei presybteri dignitatem tribuit, doctissimi quique adstipulantur; eumque Bituricensem episcopum ideo dictum existimant, quod illum non distinxerunt ab altero duorum hujusce Ecclesiæ episcoporum, cui etiam nomen erat Sulpicius; & quorum alter sub Guntramno anno 585. alter sub Dagoberto an. 680. vixit. Et revera quod extremis vitæ suæ temporibus sibi ipse imposuit Sulpicius Severus silentium, minus ei congruit qui episcopale munus adeptus fuerit. An vero [b] ille qui die 29. Januarii colitur, sit ex duobus
F Biturigum episcopis unus, an S. Martini discipulus; qui Martyrologium sub Urbano VIII. retractavere, priorem sententiam amplexi sunt; & [c] eo ipso die illorum antiquiorem nunc veneratur Bituricensis Ecclesia. *Severi* cognomen qui huic Sulpicio tribuerit Antiquorum legimus neminem; & quod habent plurima Martyrologia, Romanum quoque ab Urbani VIII.

[a] *Bolland. Act. Sanctor. 29. Januar. tom. 2. n. 3. p. 967.*

[b] *Ibid. n. 12. p. 968.*

[c] *Ibid. n. 10.*

A VIII. temporibus, *Severi* [d] nomen sine Sulpicii cognomine, maximi est ponderis. [e] Posterioris ævi Scriptores cujus sit illud *Severi* nomen inter se disceptant: alii [f] posteriori sine fundamento; Bollandus priori impertit hac unica rationa ductus quod posteriori tribuendum non sit. De priore loquitur Gregorius Turonensis tamquam de viro bono, sed de eo nihil refert peculiare: apud alios autores de eo nil compertum. Nec facile crediderim posse quemquam probare Ecclesiam Bituricensem hunc semper coluisse. [g] Guibertus, qui anno 1308. obiisse creditur, Sulpicii Severi B. Martini discipuli festivitatem, cui ipse interfuerat in Majori-Monasterio, solemni officio ad diem 29. Januarii celebratam fuisse significat; at eum scribit episcopum Bituricensem. Monachi vero Majoris-Monasterii videntur illum in honore habuisse, non eo quod Bituricensis episcopus exstiterit, sed quod eorum Fundatoris S. Martini fuerit [h] discipulus, & quod apud ipsos, ut fuerunt, domicilium statuerit. At quibus illum præconiis [i] Gennadius & [k] Paulinus Petricordius annis post ejus obitum 60. vel 80. prosecuti sunt, ea satis declarant quanto apud Gallicanam Ecclesiam honore semper habitus fuerit. In Majori-Monasterio [l] Vitam ejus scripto traditam asservatam testatur Guibertus: unde monachos Martini discipuli festum diem 29. Januarii coluisse manifestum est. Itaque non immerito Ecclesiæ Gallicanæ [m] Martyrologium ad hanc diem illius festivitatem assignat. Utut sit, jure quidem merito virum venerari par est, cujus non modo conversione, vita, singulari pœnitentia, silentio, & pietate quam summis laudibus viri sanctissimi celebrarunt, Ecclesia Gallicana illustrata est; verum etiam scriptis quæ ut ceteris fidelibus ædificationi, ita & doctissimis admirationi exstitere. Jam vero quanta observantia Sulpicii Severi memoriam semper coluerit Ecclesia, validioribus elucesceret argumentis, si ipsum fuisse Severinum, de quo [n] Gregorius Turonensis duo refert miracula, pro certo haberetur, cujus scilicet oratione arbor arescere, & iterum revirescere cœpit liliumque tumulo ejus super positum ipso obitus die singulis annis florebat. Multis conjecturis [o] eumdem fuisse arbitratur Rosveydus. Et quidem Gregorius Turonensis [p] hunc asserit presbyterum fuisse generis nobilitate clarum, qui alendis pauperibus facultates impendebat, quique duas in sessione ruris sui ecclesias exstrui curaverat, in quarum altera tumulo fuerat compositus. Solus habitationis locus Rosveydo difficultatem parit, Sulpicius enim Severus circa Tolosam videtur habitasse; Severinus vero, de quo loquitur Gregorius, infra terminum [q] Beorretanæ urbis in vico Sexciacensi, vel in locis adjacentibus. Nullis tamen rationibus circa Tolosam domicilium tenuisse Sulpicium Severum nisi ad annum usque 405. probari potest. Habitationis locum deinde motasse potuit, & in aliud prædium suum se recepisse, eo forte consilio ut Pyrenæi montes ipsum a barbarorum incursionibus tutum præstarent, vel aliis de causis. Ac ea quidem ipsa, quæcunque de eo testatur Gregorius Turonensis, majorem habent conjunctionem cum ipsa Sulpicii Severi vitæ serie & continuatione, quam cum eo statu in quo eum constat fuisse ante annum 405. eo usque enim solitarius nobis visus est, sola sui-

d Ibid. n. 3.
e Ibid. n. 2.
f Bolland. ad 27. Januar. n. 1. & 6. p. 165. & 166.
g Idem ad 29. Januar. n. 17. p. 969.
h Ibid. n. 15. p. 968.
i Genad. c. 19.
k Paulin. metr. 5.
l Bolland. loc. cit. n. 14.
m Ibid. n. 12.
n Greg. Turon. de glor. Confess. c. 5.
o V. Not. 137. ad Paulin.
p Greg. loc. cit. 50. & 51.
q V. Not. 137. ad Paulin.

ipsius & familiæ cura occupatus, vel ad summum amicorum quorumdam qui vitam cum eo privatam agebant; presbyterum enim suum Calippianum quemdam vocat. Severinus vero pastorali haud dubie munere fungebatur, quandoquidem singulis [s] diebus dominicis in duabus ecclesiis octo leucas dissitis Missarum agebat solemnia, quas profecto [t] basilicas in suis prædiis construi jusserat, nec eas fuisse de quibus loquitur Paulinus in epistolis suis 31. & 32. [u] satis apparet ex earum distantia, siquidem videntur sibi proximæ fuisse a Sulpicio Severo constructæ basilicæ. Hac etiam B ratione Sulpicium Severum intelligi Severini nomine conjici potest, quod [x] in Beorretano solo exstet civitas Severi propria, & tribus abhinc leucis in Arminiaco pago S. Justini vicus, qui fortasse ipse est vicus [y] Sexciacensis ubi juxta Gregorium Turonensem quiescebat S. Justinus presbyter, ad cujus tumulum plurima fiebant miracula. Nusquam notat Gregorius quo tempore vixerat Justinus ille, Severinus, & Misilinus etiam presbyter cujus meritis [z] in vico ejusdem regionis nomine Talva, ubi conditus erat, insignia quoque miracula patrabantur. De Sulpicio nostro vide Saus- C saium in Martyrologio Gallicano, & Petrum de Natalibus lib. 3. c. 67.

r Sulp. Sever. dial. 1. p. 306.
s Greg. Turon. loc. cit. 50.
t Ibid.
u Paulin. ep. 31. n. 1. & 32. n. 5. & 6.
x Sans. Geograph.
y Greg. Turon. de gl. Confess. c. 49.
z Ibid.

DE ALETHIO

2. Ad Algasiam sic scribit Hieronymus; [a] *Satis miratus sum cur, purissimo fonte vicino relicto, nostri tam procul rivuli fluenta quæsieris. Habes istic sanctum virum* ALETHIUM *presbyterum, qui viva, ut aiunt, voce, & prudenti disertoque sermone possit solvere quæ requiris. Nostram igitur amaritudinem illius nectareo melle curato, senilemque pituitam juvenili ætate compesce.* Ad eumdem, ut puto, D scripsit Paulinus [b] Alethium, quem [c] *beati & merito venerabilis fratris* nomine compellat, ut excuset se ab aliquo opusculo quod ab ipso flagitaverat, datis ad eum epistolis per Victorem consuetum suum, ut ex aliis Paulini locis apparet, in Gallias tabellarium: unde colligere licet in eadem hac regione habitasse Alethium. Gregorius Turonensis [d] citat Paulini nostri epistolam XLVIII. in qua inter sanctissimos Galliarum episcopos Domino dignissimos, totiusque fidei & Religionis custodes in afflictis Ecclesiæ rebus, *Alethium* recenset Cadurcensem episcopum; & ad eumdem E Alethium scripsisse Paulinum satis conjicere licet ex ipsa epistola in qua episcopus designatur, ut Amandus & alii qui fuerunt episcopi ex quo Paulinus ad eos litteras dedit. Ille etiam in MSS. codicibus Cluniac. Reg. & Vien. ad titulum epistolæ XXXIII. dicitur [e] frater Florentii Cadurcensis episcopi, cui forte successit,

a Hieron. ep. 151. in initio.
b Paulin. ep. 33.
c Ibid. in tit.
d Greg. Tur. lib. 2. Hist. Franc. c. 13.
e Paulin. ep. 33. ad tit. V. Fit. c. 45.

DIS-

DISSERTATIO IV.

DE S. VICTRICIO

CAP. I.

Historia S. Victricii Rotomagensis Episcopi. Arma deponit; & patitur pro Christo qui ejus innocentiam miraculis tuetur.

VIctricius natus videtur [a] in aliquibus Imperii finibus, e quibus in lucem populi sui eum eduxit Deus. [b] Junior erat Martino nato 316. vel 317. anno. Ordinante Domino [c] factus est miles Victricius; militavit Cæsari, & [d] in ipsa militia primum ad fidem ingressum habuit. Cum primo Christi amore succensus est, respuit mente militiam, & per insignem concilio militari diem arma repente exuit, quæ ad Tribuni sui pedes abjecit. Quo in furias concitato Tribuno, Victricius in verbera districtus est, fustibusque fractus, & sic afflictus, in carcere acuto testarum fragmine subtritus est, necdum vulneribus obductis, [e] Comiti fuit oblatus: qui Comes, ut videtur, ad eum cruciandum venerat. De illo potentiore inimico Victricium triumphavisse dicit [f] Paulinus, unde colligitur hunc Comitem tormentis eum admovisse. [g] Non ausi sunt satellites rursus ingerere cruciatus, capitali vero sententia damnatus est Victricius. Sed conspicuis miraculis ejus inimicos tum Deus confudit; nam dum ad supplicii locum duceretur, carnifex qui præibat, cum ejus cervicem insultans manu tetigisset, quasi ictus sui locum præpalpans; [h] excussis illico oculis, cæcitate percussus est. Sed idcirco ille excæcatus est ut plures illuminarentur, & ut ipse forsitan lumina mentis acciperet. Quas innodatas [i] arctius catenas, vel exiguo beneficio, rogante Victricio, relaxare noluerant custodes, conversa in eorum conspectu ad Deum prece, sponte de manibus absolutis fluere viderunt, nec ausi sunt eas renectere milites; sed ad Comitem pavidi concurrerunt, veritatem miraculi confitentes. Comes ipse, de furore ad clementiam Deo providente conversus, testimonio militum fidem adhibuit, & eum ad Imperatorem misit, cui rem totam sicuti gesta fuerat retulit, qui Confessorem, ut probabile est, non ut reum detinuit, sed ut sanctum emisit.

2. Paulinus qui supradicta refert non dicit utrum Victricius voluerit solum arma abjicere ut totum se Deo devoveret, an vero eo quod eum cogere voluerint milites an aliquid Religioni contrarium, ut contigit sub Imperatore Juliano; neque etiam dicit utrum damnatus fuerit tamquam desertor, an vero pro Religione Christiana. In exordio ejus narrationis prima causa una affertur; Et si fuisset damnatus sicut Christianus sub Juliano, Comes, ut probabile est, non eum emisisset [k] laudans ut sanctum, sive antequam illius emittendi mandatum ab Imperatore accepisset, sive eo accepto. Aliunde Paulinus dicit [l] Comitem voluisse in Victricio esse Christi persecutorem, eumque testes fidei punire voluisse; [m] Tribunum, ad cujus pedes arma abjecit Victricius, fuisse sacrilegum; & milites, qui eum cruciabant, diaboli fuisse satellites. Id sane mirum videri potest, si Victricium, militis solum nomine qui arma deponere vellet, cognoscebant. Videtur etiam insigniri non debuisse titulo Confessoris & Martyris quo a Paulino [n] multoties ornatur, propter omnia quæ hanc ob causam sustinuit; quin etiam & multi [o] eadem qua Victricius de causa videntur damnati, qui cum eo emissi sunt, quos omnes Paulinus Confessores appellat. Quibus rationibus adductus est Baronius ut assereret [p] Victricium sub Juliano passum fuisse, & in Martyrologio Romano ejus Natalis die 7. Augusti assignatur. Si passus est sub Principe Christiano, & tantum ut se Deo devoveret totum, nullo præstantiori exemplo demonstrari potest quantam quisque sibi vim inferre debet ut gratiæ obtemperet, & exuere etiam munia ex se non plane noxia: unde etiam evidenter apparet Deum posse in cœlo coronare homines ex legibus civilibus reos, quas Ecclesia suis legibus defendere non potest. In carcerem fuit conjectus [q] S. Martinus quod sub armis stare amplius nollet, verum non ob illam præcipue causam, neque enim in capitis discrimen venit. Victricii [r] virtutes illustri huic rudimento responderunt, quod longorum laborum paucis consummatio est. Semper enim visus est [s] potens meritorum, & gratiarum dives; & Paulinus [t] asserit Deum fecisse illum meritis parem Martino. Hic [u] non utens licitis & a commodis abstinens, Christianæ paupertatis divitem gloriam tenuit, & [x] fidei virtus in tota ejus vita ieclaruit.

[a] Paulin. ep. 18. n. 4.
[b] Ibid. n. 9.
[c] Ibid. n. 7.
[d] Ibid.
[e] Ibid.
[f] Ibid.
[g] Ibid.
[h] Ibid.
[i] Ibid.
[k] Ibid. n. 7.
[l] Ibid.
[m] Ibid.
[n] Ibid. n. 7. & 9.
[o] Ibid n. 7.
[p] Baron. A. 360. §. 264
[q] Sulp. in Vit. Mart. lib. 3.
[r] Paulin. ep. 12. n. 8
[s] Ibid.
[t] Ibid. n. 9.
[u] Ep. 37. n. 4.
[x] Ibid. n. 7.

CAP. II.

Victricius creatur Rotomagensis Episcopus. Ecclesiam suam pietate illustrem facit; Fidem in Belgio prædicat.

1. DEus nolens Victricii virtutem sub modio taciturnitatis obscuram latitare, [a] eum super candelabrum Apostolicæ Sedis [b] Rotomagensis Ecclesiæ evexit. Id [c] ante contigit quam Paulinus hujus seculi curis liber esset, scilicet ante annum 390. quo eum tempore Paulinus [d] Viennæ apud S. Martinum vidit, & quamvis eum tunc Episcopum dumtaxat novisset, non vero Martyrem, omnia tamen urbanitatis officia ei exhibuit, seque ac suos ejus precibus commendavit, & singulari prorsus dilectione eum complexus est. Sulpicius Severus narrat [e] episcopos Valentinianum & Victricium adfuisse cum parens quidam Martino puellam annos duodecim natam Carnutibus sanandam obtulit: quod miraculum ad duos illos episcopos remittere voluit Martinus asserens se iis sanctitate esse multo inferiorem, illosque omnia posse; verum ii una cum parente illo Martinum obtestati sunt, qui dimisso populo, adstantibus duobus episcopis & patre, puellæ sanitatem restituit. Ille Victricius fuit proculdubio Rotomagensis episcopus, cum inter ceteros Galliæ episcopos nullum alium istius hominis agnoscamus.

2. Postquam Episcopus creatus est Victricius, [f] in fide & veritate, non in inflatione scientiæ, neque in sublimitate sermonis mysterium Christi annuntiavit, nihil se judicans scire inter homines, nisi Christum Jesum, eumque crucifixum. Illi concessit Deus [g] quod eximiæ dum-

[a] Paulin. ep. 18. n. 4.
[b] Ibid. n. 5.
[c] Ibid. n. 9.
[d] Ibid.
[e] Sulp. Dialog. 3. c. 2.
[f] Paulin. ep. 37. n. 4.
[g] Ep. 18. n. 10.

dumtaxat sanctitatis viris concedere solet, factis scilicet adæquare sermones, & pariter vita ac sermonibus instruere; atque adeo nullus poterat se excusare difficultatis imperio cum prius adstringeretur Victricii virtutis exemplo. Ea ration multorum [h] beatorum beatus parens exfiitit. Innumeros circa se utriusque sexus Sanctorum greges coegit, quos Christo sapientibus institutis suis genuerat, & quibus erat fidei formula, sicut & perfectæ virtutis exemplum. [i] Ecclesiæ suæ etiam primævæ illius Hierusalem Ecclesiæ speciem dedit, & in ea omnis generis virtus florere videbatur. Intemeratam [k] virginitatem servabant maximo numero filiæ, quibus unus Christus hospes & sponsus erat; innumerabiles viduæ sanctis operibus, ministratu pio, noctu diuque Ecclesiæ famulatu, eas, quibus diabolus ipsarum corpora lacessebat, aggressiones superabant. Multi conjugati arcanam fratrum germanitatem profitebantur, & orationibus sedulis Christum ad sui visitationem & castitatis benedictionem invitabant; alii vicissim tum ad castitatem conjugalem tum ad continentiam sese exercebant. Ubique [l] misericordiæ pandebantur viscera; continua diebus ac noctibus Christi Domini nomen prædicatione resonabat. [m] Quotidiano concentu sancta cantica psallebantur per frequentes ecclesias & monasteria, & castissimis cordibus ac vocibus cum in cœlo, tum in terra, Sancti delectabantur. Idcirco Paulinus addit [n] Apostolos, cum in Victricio aptissimum sibi diversorium reperissent, eos ipsi esse cooperatos, & effectu divinorum operum probasse suum spiritum ea in Ecclesia exstare, a qua ipsorum aberant reliquiæ; eos [o] in filiis pietatis ac justitiæ conquievisse, eos Victricium in omnibus eruditionis suæ filiis dilexisse, & in ipso Christum amavisse; utque ipsum gloriæ suæ consortem testarentur, eos in illius potissimum diœcesi divina plane miracula fuisse operatos. Itaque S. Victricii studiis & cura [p] Rotomagus, vicinis ante regionibus urbs tenus nomine pervulgata, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter cœpit, & inter urbes sacratis locis nobiles cum divina laude numerari.

3 Nec solum pontificali dignitate Apostolorum collega factus est Victricius, sed & eo quod [q] illum Deus speciosum, ut Paulini verbis utar, verbi sui pedem fecit, clarum [r] fulgur in obscuris ante regionibus lumen accendens, *in gentibus populorum remotis* qui sedebant in regione umbræ mortis, nubem impluviam uberem deserta rigantem, [s] magistrum denique & doctorem gentium. Diocletiani temporibus [t] Morinos & Nervios in Belgio tenui jam spiritu fides veritatis afflaverat, at pastorum negligentia & frequenti barbarorum incursu incrementum non fecerat. [u] Victricium Deus potissimum in vas electionis excerpsit, in quo sanctificaret illic nomen suum; in eo enim fides veritatis prima refulsit clarius, at propius apparuit, & caritas incaluit ardentius. Denique [x] ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter intuta loca advenæ barbari ac latrones incolæ frequentabant, tunc venerabiles & angelici Sanctorum chori, urbes, oppida, insulæ, silvæ, monasteria, & ecclesiæ plebe numerosæ, pace consona divinas laudes celebrabant. [y] In omnem terram sonus ejus exivit, & Dei nomen sanctificatum est.

h Ibid.
i Ibid. n. 5.
k Ib. d.
l Ibid.
m Ibid.
n Ibid.
o Ibid.
p Ibid.
q Ibid. n. 6.
r Ibid. n. 4.
s Ibid.
t Ibid.
u Ibid.
x Ibid. n. 4.
y Ibid.

CAP. III.

Ad Victricium scribit Paulinus. Accusatur de Fide Victricius: Romam venit; & scribit ad Paulinum.

1 Probabiliter admodum jam Episcopus prædicavit in supradictis regionibus Victricius, novissime enim de illo audierat Paulinus cum ad eum litteras dedit anno 390. [a] Hæc nota illi fecerat Tychicus, quem S. Victricii carissimum fratrem & fidelem in Domino ministrum appellat; & tunc [b] luxit Paulinus negligentiam infelicitatis suæ quod Victricii sanctitatem non satis agnovisset & veneratus fuisset cum Viennæ apud S. Martinum olim eum viderat, & illius cicatrices non lambisset. [c] Ad eum scribendi quærebat occasionem, nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id insperanti sibi provenit Romæ quo accesserat Paulinus; nec multo post [d] cum quodam catechumeno Urso concurrit & Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, [e] in cujus humanitate & gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas velut speculo reddente se collegisse dicit Paulinus; quem & [f] institutionis Victritii discipulum & viæ comitem modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis, & sermo in omnibus sale conditus, probabant. Itaque [g] cum præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilius amabiliusque suscepit Paulinus, quod de Victricii clero, & corpore, & spiritu esset. [h] Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci, sed quadam caritatis violentia cum Nolam perduxit; ut diutius per illius præsentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione frueretur. [i] Illius tamen conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus qui eo tempore temporis carnali ægritudine afflictus est. Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat Paschasius contribulatus & compassus est; sed [k] & in Ursi, quem individuum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est, in quo Paulinus se perspexisse asserit fidem & caritatem in Domino plenam. Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui Confessoris Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, & [l] per Paschasii diaconi manus Christo genitus, in lectulo baptizatus est, licet adesset S. Paulinus jam presbyter, & plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem Ursus sana & robusta esset valetudine, & Paschasius ad Victricium reditum meditaretur, [m] per ipsum XVIII. epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus, in qua cum Paschasium diutius apud se retentum excusasset, [n] de Morinis & Nerviis, quos per Evangelium Christo Victricius genuerat, verba facit, & [o] quemadmodum Rotomagensem formaverat Ecclesiam, ut [p] supra enarravimus; denique postquam ejus martyrii seu confessionis [q] texuit historiam, [r] illius videndi summo se teneri desiderio significat. Nihil in ea commemorat de Victricii ad Urbem accessione, quam anno 404. factam fuisse mox demonstrabimus.

a Paulin. ep. 18. n. 4.
b Ibid. n. 9.
c Ibid. n. 10.
d Ibid. n. 3.
e Ibid. n. 10.
f Ibid. n. 1.
g Ibid.
h Ibid.
i Ibid. n. 2.
k Ibid. n. 3.
l Ibid.
m Ibid. n. 2.
n Ibid. n. 4.
o Ibid. n. 5.
p Cap. 2. n. 2.
q Ep. 18. n. 6. & 7.
r Ibid. n. 8.

2 Ex-

A 2. Exstincto Alarici bello, *s* Honorius ultimis anni 403. diebus Romam venit, ubi saltem ad vigesimum quintum Julii diem anni 404. commoratus est. Eodem tempore Victricius Rotomagensis illuc se contulit, & *t* vidit ipse quantis laboribus & quanto studio Rom. pontifex Innocentius Imperatorem sollicitaverit ne ecclesiasticos viros ad onera & munera civilia pertraheret. De hac Victricii peregrinatione Romam loquitur *u* Paulinus; speravit enim Victricium, *x* qui per tanta terrarum spatia Rotomago Romam venerat: brevi itinere Nolam ad se venturum, qui cum non venisset, fatetur Paulinus hujus se boni B damno non modo contristatum, verum etiam confusum fuisse; neque unquam sibi ipsi magis, neque aliis manifestata fuisse peccata sua, quam cum Dei manus quæ Victricium tam longe perduxerat, propius ad ipsum accedere non permisit. Quo consilio hanc peregrinationem susceperit Victricius non plane perspicuum est, nisi *y* malevolorum linguis mendacibus ejus sanctitati invidentibus eo pertractum dicamus. *z* Accusatus fuisse videtur quod de fide non recte senserit, de qua cum ad eum scriberet Paulinus, fidem illi catholicam *a* præcipue de mysteriis Trinitatis & Incarnationis C longo sermone exponit. Deus vero *b* hac eum affici passus est injuria, ut gauderet rursus de victoria, & donaretur corona qui victor discessisset e pugna, *c* eique secundum B. Paulum liceret dicere pugnare se a dextris & a sinistris per arma justitiæ, per ignominiam & bonam famam, per gloriam & ignobilitatem; *d* neque enim linguarum iniquarum sagittæ in corpore armis Dei potentibus septo locum vulneris, neque nævum in lumine potuerunt invenire: *e* quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare; in cujus vita videt fidei exstare virtutem. *f* Nec quisquam in eo D confusus est quod rectius de ipso senserit, & nova hæc vere fidei ipsius, necnon virtutis probatio multis in profectum Evangelii venit. Qua de causa Romam venerit Victricius palam non est; nec satis constat, ut jam diximus, an eo iniquorum criminationibus fuerit pertractus. Utut sit, ibi certe in ore omnium cum doctrinæ tum virtutis ejus laus exstitit maxima; paucis enim interjectis diebus *g* missa ad eum epistola laudat pontifex Innocentius quod in directione doctrinæ, in virtute conversationis, & in aliorum ad Ecclesiæ normam institutione laudem veri episcopi adeptus sit; neque E quidquam in ejus doctrina animadvertit quod cum sacris paginis non consentiret.

3. Non multo post reditum ejus Rotomagum *h* misit in Italiam Candidianum cui brevem ad Paulinum dedit epistolam, quam ipse Paulinus incredibili gaudio accepit; *i* quæque pristinum dolorem, quod Victricius ad ipsum non pervenisset, penitus abstersit: de quo tamen suavissime & humillime per responsum conqueritur, & *k* sibi peccatori & ægroto fatetur hoc debitum fuisse solatium. *Nolo enim te*, inquit *l* Paulinus, *ita securum esse de nobis, ut putes jam sanctos esse omnes languores animæ nostræ; in quibus Domino peccavimus & peccamus*. Ea de re multa pro F suo more subnectit, *m* orationum ejus suffragia implorat; *n* reliquum epistolæ spectat ad eam quam sustinuerat persecutionem. Loquitur *o* Augustinus circa annum 404. de quodam Candidiano presbytero, cujus in cognitionem venerat Paulini opera, & cujus ministerio idem

s Prudent. in Symmach. & Claudian. in poem.
t Ep. 2. Innoc. ad Victr. c. 14.
u Paulin. ep. 37. n. 1.
x Ibid.
y Ibid. n. 4.
z Ibid. n. 6. 7. & Chifl. p. 177.
a Paulin. ep. 37. n. 5. & 6.
b Ibid. n. 7.
c Ibid.
d Ibid. n. 4.
e Ibid. n. 7.
f Ibid.
g Ep. 2. Innoc.
h Paulin. ep. 37. n. 1.
i Ibid. n. 1.
k Ibid. n. 2.
l Ibid.
m Ibid. n. 1.
n Ibid. n. 4. & 7.
o Aug. lib. de cura pro mort. c. 18.

A Augustinus librum *de Cura pro mortuis* ad Paulinum misit. Portitor epistolæ Victricii ad Paulinum nondum erat presbyteri dignitatem adeptus, cum eum Paulinus *p* *filium* vocet; & tunc temporis videtur potius Victricii, quam Paulini, fuisse.

p Paulin. ep. 37. n. 1.

CAP. IV.

Ad Victricium scribit Innocentius I. Pontifex Romanus.

B 1. EIdem forsan Candidiano dedit Victricius litteras ad Innocentium papam; *a* voluit enim ab eo pontifice cognoscere quænam esset Ecclesiæ Romanæ de disciplina & morum directione regula & praxis. *b* Conquestus est de perversa quorundam agendi ratione, qui divinum judicium non timentes, sed gratiam popularem aucupantes, sacra & vetera Ecclesiæ decreta, nulla ejus sanctitatis habita ratione infringere præsumebant; quare eamdem Ecclesiæ Romanæ disciplinam servari in sua provincia in votis habuit: cujus æquissi- C mæ petitioni consensit Innocentius, & misit ad Victricium *c* librum quem vocat *Regularem*, quasi didascalum & monitorem; in quo non nova præcepta imperare, sed quæ per desidiam aliquorum neglecta fuerant, quæque Apostolica & Patrum traditione fuerant constituta ab omnibus vellet observari, habita divini judicii ratione, eaque mittere se asserit Innocentius, ne ipse erroribus & abusibus favere silentio suo videatur, *d* monetque Victricium ut illa Episcopis suffraganeis & vicinis Ecclesiis nota faciat, ut cognoscatur quæ sit Ecclesiæ Romanæ praxis, & hanc regulam D sequantur quicumque instituendorum Christianorum curam susceperint, quorum observatione aliorum decretorum, quæ hic non notantur, notitiam essent facile assecuturi. Regularis ille liber, quem cum epistola sua Innocentius a se missum dicit, non alius mihi videtur esse ab iis decretis quæ adeo epistolæ ipsi conjuncta sunt, ut illius partem constituere videantur; quorum primum vetat, *e* *Ne quis extra conscientiam metropolitani episcopum audeat ordinare, vel ab uno episcopo ordinetur*. Secundum prohibet *f* *ne in clerum admittatur qui post peccatorum in baptismate remissionem cingulum* E *militiæ secularis habuerit*; pœnitentiam enim solam a clero exclusisse constat, licet militiam secularem quis non fuisset professus. Tertium quod secundo adjungit *g* Dionysius Exiguus, *h* statuit *causas vel contentiones inter clericos tam superioris ordinis quam inferioris ab ejusdem provinciæ episcopis esse terminandas*; (*sine præjudicio tamen Romanæ Ecclesiæ*, ut habet Justelli editio p. 197.) *eosque qui causæ suæ judicium in alias provincias transtulerint de clericatu deponendos; de causis vero majoribus ubi judicium episcopi tulerint, notum facient summo pontifici ex consuetudine, & ex decreto Concilii*, ut videtur, Sardicensis *i* Quartum, F V. & VI. prohibent *ne clerici ordinentur qui secundam habuerint uxorem, aut viduam: aut ejectam, sive post, vel ante baptismum*, contra *k* Hieronymi sententiam: quod observatum asserit a singulis episcopis. Nonum, quod *l* *Levitæ & Sacerdotes cum uxoribus suis non coeant, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur*. Licitum fuisse videtur inferioris ordinis clericis pro nutu matrimonio

a Ep. 2. Innoc. ad Victr. in init.
b Ibid.
c Ibid.
d Ibid.
e Ibid. c. 1.
f Ibid. c. 2.
g Cod. Can. p. 197.
h Ep. 2. Innoc. c. 3.
i Ibid. c. 4. 5. & 6.
k Hieron. ep. ad Ocean.
l Ep. 2. Innoc. c. 9.

m Ibid. c. 10.
n Ibid. c. 7.
o Ibid. c. 8.

A uti, m *præterquam iis*, ut ait Innocentius c. 10. *qui in Monasteriis diu morati fuerant, ubi perpetuæ se addixerant continentiæ; fuisset enim a ratione alienum, si quod diu servassent, id in meliori gradu positi amisissent.* Notat in eodem articulo *ante matrimonium corruptos Ecclesiæ benedictionem non recipere cum uxores ducerent; eosque qui ante baptismum in virginitate non steterant, pollicitos fuisse juxta antiquum Ecclesiæ usum & praxim cum in clerum admitteretur, se matrimonium non contracturos.* VII. articulo prohibetur n *ne de aliena Ecclesia clericum ordinare quisquam usurpet, nisi ejus episcopus precibus exoratus concedere voluerit: & abjectum ab altero clericum altera Ecclesia non recipiat.* B VIII. o *Ut ad Ecclesiam redeuntes a Novatianis, vel Montensibus*, hoc est Donatistis, *per manus tantum impositionem suscipiantur, præter eos qui ab Ecclesia Catholica ad eos transeuntes rebaptizati sunt; ii enim sine longa pœnitentiæ satisfactione nequaquam sunt admittendi.* In undecimo monte Innocentius Victricium p *ne curiales vel quibuslibet publicis functionibus occupatos clericos faciat, quippe qui nonnumquam a sacerdotio revocarentur a Principibus iis muniis subjiciendos, in quibus voluptates exhibebant* (ludos scilicet publicos) *quas a diabolo inventas esse non dubium est*; & simul in ejus memoriam revocat q *quæ ipse Romæ positus viderat.* C Decrevit duodecimum r, *eas quæ Christo spiritaliter nupserunt & velari a sacerdote meruerunt, si postea vel publice nupserint, vel se clanculo corruperint, non admittendas esse ad agendam pœnitentiam, nisi is cui se junxerant de seculo recesserit; & eas quæ vivente adhuc viro alteri nupserint, haberi adulteras, nec eis concedendam esse agendæ pœnitentiæ licentiam, nisi unus ex eis fuerit defunctus.* Statuit decimum tertium s *pœnitentiam aliquanto tempore iis esse agendam quæ nupserint postquam in proposito virginitatis semper manere promiserant, etiamsi velatæ non fuerint.*

p Ibid. c. 11.
q Ibid.
r Ibid. c. 12.
s Ibid. c. 13.

D 2. Extremi duo articuli t citantur ex epistola Innocentii I. Papæ ad Victricium Rotomagensem in Concilio Turonensi II. & ibi approbantur. u Inepte admodum hujusce temporis hæretici iis extremis duobus articulis utuntur ut hanc Innocentii epistolam suggillent. Illam x alii penitus rejiciunt & contendunt eam non esse Innocentii, quia de verbo ad verbum Siricii epistolam complectitur. Cum vero Innocentius antiquas regulas renovare, & Ecclesiæ Romanæ disciplinam notam facere voluerit, id melius præstare non potuit quam si majorum instituta traderet. Quamobrem nemo jure dubitaverit de epistola Siricii a E Concilio Teleptensi & a Ferrando laudata, neque de Decretali Epistola Innocentii, quam Dionysius Exiguus inseruit integram in codice Ecclesiæ Romanæ, & quæ citatur anno 570. a Concilio II. Turonensi & y plurimis aliis. Major difficultas versatur in assignando tempore conscriptæ epistolæ quæ est z 15. Februarii, eo quod referat epistola a Victricium testem fuisse quantis molestiis Imperatorem præsentem Pontifex Rom. sollicitaverit; idcirco enim asserendum nobis est eum versatum fuisse Romæ eodem tempore quo Honorius qui illuc F non pervenit nisi mense Decembri anni 403. Ex poemate, quod Claudianus de eo itinere in sextum Consulatum suum edidit, constat eum illuc numquam antea venisse ex quo fuerat Imperator creatus; præterea vero Innocentius pontificatum non adeptus est ante annum 402. Si igitur Victricius Romæ adfuerit mense Decembri 403. quis putet Innocentium

t Concil. II. Turon. an. 570.
u Baron. A. 404. §. 122.
x Coc. p. 506.
y Blond. de Decret. p. 351.
z Ep. 2. Innoc. in fine.
a Ibid. c. 15.

A ad eum scripsisse 15. die Februarii anni 404. Hoc unum existimari posset Victricium Romæ adhuc commorantem hanc ab eo institutionem postulasse, & ab eodem per formam epistolæ accepisse, quo majoris esset ponderis. At ex his vocibus, b *quam ipse nobiscum positus cognovisti*, manifestum est Victricium ab urbe Roma jam tum abfuisse; ac re quidem ipsa asserit hæc a se decreta cum epistola missa fuisse; & hæc verba, c *quosdam enim asseris exstitisse*, satis indicant pontificem non respondere iis quæ coram Victricius dixerat, sed ad ea quæ ex illo tempore ipse Victricius rescripserat. B Itaque si ejus Roma discessum ad finem Martii 404. posuerimus, qui quidem maturius assignari non potest; cum necesse sit Victricium Rotomago Romam scripsisse, & Innocentium per aliquod tempus suum paravisse responsum, quod ante hunc annum dare non potuit decimo quinto Kalendas, non Martii, sed Januarii, hoc est 18. Decembr. In quibusdam editionibus & in MS. Justell. non reperitur quo tempore scripta fuerit hæc epistola, quamvis sun quæque tempori assignentur aliæ epistolæ; Et vero quæ sequuntur, d *Hæc itaque Regula*, &c. ex aliis quibusdam scriptis C videntur excerpta, neque cum præcedentibus ullo modo cohærent, nisi de hac Regula tota intelligatur epistola. Nihil amplius docet historia de Sancto Victricio qui septimo Augusti die inter Confessores Christi colitur ab Ecclesia. e Corpus ejus Brennam translatum, & in Ecclesia S. Remigii repositum fuisse traditur.

b Ibid. c. 15.
c Ibid. init. ep.
d Ibid. in fine epist.
e Gall. Christ. T. 1. p. 559.

DISSERTATIO V.

DE S. APRO.

CAP. I.

De Vita S. Apri Tullensis Episcopi. An idem fuerit ac Aper Paulini amicus.

SI a Aper monachus, qui anno 404. vel sequenti interfuit Galli colloquio ex quo confecti sunt Sulpicii Dialogi, idem sit cum E eo ad quem scripsit Paulinus, serius anno 404. ad eum litteras non dedit; sed eumdem non esse satis verisimile est, cum enim is ad quem Paulinus scribit, nobilis fuerit & sacerdos, non eum solo monachi nomine designasset; itaque nihil certi comperimus de tempore ejus conversionis & epistolarum quas ad eum scripsit Paulinus. Superest alia difficultas: Quæritur enim utrum ille sit Tulli Leucorum episcopus qui idem nomen sortitus est, quique exstat in Martyrologiis ad 15. Septemb. Supponitur quidem episcopus Tullensis a Baronio in Martyrologio suo. Neminem F de eo dubitare asserit b Chiffletius, sed c nomen illud *Episcopi*, quod ei tribuebatur in vulgatæ olim 29. epistolæ Paulinianæ titulo, revera significat eum episcopum, si tunc non esset, postea extitisse. Contra d Sammarthani contendunt non potuisse Paulinum ad Aprum Tullensem episcopum scribere, obierat enim inquiunt, priusquam Sidonius crearetur episcopus. Quid

a Sulp. Dial. 3. c. 1.
b Chiffl. Paulin. p. 177.
c Ibid.
d Gall. Christ. t. 3. p. 1095. & c.

Quid inde sequatur non advertimus, nisi supponamus cum illis S. Aprum episcopatum non fuisse adeptum, nisi defuncto Urso Auspicii successore; quæ si supposuerimus, constabit eum non factum fuisse episcopum nisi sub finem quinti seculi: unde non fuit Paulini contemporaneus, quandoquidem temporibus Sidonii *e* vivebat Auspicius, circa annum 470. Huic validissimæ rationi qua distinguitur Aper Tullensis ab eo qui fuit Paulini contemporaneus, accedit Vita MS. prioris Apri quæ denotat *f* Aprum Christianis parentibus ortundum ab ipsa infantia in maxima pietate vixisse, & a juventute ad reliquum vitæ cursum in virtute processisse, cujus fama ad episcopale munus assumtus est: quod difficulter admodum convenit cum iis quæ habet Paulinus, qui amicum suum describit pro more seculi *g* vitiis mancipatum, eumque non *h* Advocati modo, sed & Judicis personam gessisse, *i* mentem vero & vitam mox immutatam, in *k* cujus pectore per gratiam Deus esse cœperat, quique *l* duritiam cordis, ariditatem, atque levitatem veteris hominis habuerat. Aper quoque post conversionem suam Paulino in epistola testatus fuerat inconcussa fide *m* tenere se Christum Filium Dei & hunc crucifixum; huic Paulinus respondit illum esse beatum qui Spiritu cœlestis Patris revelante has veritates didicerit, & Jesum Christum toto arcanæ pietatis mysterio amplexus fuerit. Quibus verbis innuitur eum recens Christianum vel saltem Catholicum fuisse; quia enim illa de cathecumeno facile intelligat in religione Christiana ab ipsa infantia enutrito, etsi nondum baptizato, quales erant hoc tempore complures; quis etiam facile crediderit in vita Apri laudari cathecumenum, de quo præsertim hæc referuntur *n*: *A puero cœlestis tyrocinii rudimenta suscipiens, Christianæ religionis venerator ac præcipuus semper exstitit cultor, totus circa ecclesias & loca sancta semper intentus*, &c. Si quis igitur Aprum amicum Paulini episcopum fuisse asseruerit, dicendum erit vel in eo peritus falsam esse illius historiam, vel huic multa deesse; nec enim videtur originalis historiæ characterem habere, quin immo virtutes ejus generatim & fuse describit, de gestis ejus pauca differens. Mors Judicis Catalaunensis a fide communi satis aliena est; & dum quamdam de morte Apri tangit circumstantiam, hanc fundat opinione communi, *fertur*; hanc tamen Vitam recte & pie elaboratam dixerim. Civitates hæc *o* designat antiquis nominibus, verbi gratia; *Augusta Leucorum*, *Leucorum civitas*, quod vulgare non est apud autores sexti seculi & infra; nec miracula tradit veluti certissima episcopi sanctitatis argumenta, & notat quanto sibi studio cavebat Aper ne hæreticorum industria in errorem adduceretur: quæ prudentia vix reperitur in iis qui exstinctis hæresibus vixere, id est post medium sexti seculi. Notandum tamen de Catalogo episcoporum Tullensium, P. Cnintium illos recolentem qui ab Auspicii vixere temporibus ad annum usque 550. nullum de Apro habere sermonem, quem profecto priorem Auspicio existimavit.

e Sidon. ep. VII. 10. & IV. 17. & Not.
f Vit. MS. S. Apri Tull.
g Paulin. ep. 38. n. 1.
h Ibid. n. 2.
i Ibid. n. 7.
k Ibid. n. 3.
l Ep. 44. n. 1.
m Ep. 38. n. 1.
n Vit. MS. S. Apri Tull.
o Vit. MS. S. Apri Tull.

CAP. II.

Conversio Apri & uxoris Amandæ.

AD Paulini amicum jam redeamus: Vir erat *a* dives, sapiens, disertus, *b* prudentia clarus & doctrina; sed adeo superbus, ut Paulinus *c* similem eum dicat tauro pingui, ut habet Scriptura. *d* Uxorem duxit nomine Amandam ex qua *e* habuit filios complures & filiam. *f* In tribunalibus fuerat Advocatus & Judex: quod vocat Paulinus *g iniquam potentiæ sedem*, ut seculares dignitates ab Augustino *h* dicuntur *Magistratus Babyloniæ*. In Galliis commorabatur, siquidem ex quo fuit conversus litterarum officia nonnisi *i* annuo commeatu Paulino pendebat. Haud dubie cum adhuc in seculo agerent Aper & Paulinus se invicem noverant, & videtur Paulinus quasdam ad eum epistolas *k* scripsisse quibus ad fidem Christianam amplectendam eum incitaret. Sed eluxit tandem *l* in eo divinæ virtus sapientiæ & cœlestis operatio potentiæ *quia prudentem a sententia sua cursu vel statu non potest flectere nonnisi ipsa summa Sapientia*, &c. Cœlesti lumine edoctus est inconcussa fide Christi veritatem tenere & libera voce profiteri, ac mentem statim immutavit & vitam; conversus ingemuit, & factus est acceptus Deo; *Destructus es a superbo*, inquit *m* ad eum Paulinus, *assumtus in humilem. Illa cervix facta est docilis ac tenuis in jugo Christi. Deposita cervice tauri fractus es in mansuetudinem bovis illius qui agnovit possessorem suum; jam ex leone vitulus; & versa ferocitatis aut virtutis vice, aper seculo, agnus Deo; totaque illa quæ pro seculo superbus gerebat, nunc adversus seculum humilis arma convertis*. Præteritam *n* cordis duritiam, ariditatem, atque levitatem cum veteri homine deposuit, peccati infelices fructus. *Nunc vere sapiens*, ait *o* ei Paulinus, *vere disertus, & vere potens, qui mundo huic stultus & mutus es, & autori linguæ & mentis tuæ facundus & sapiens de suis muneribus Deo servias, nunc instructior jure divino Advocatus pro te postules, & justior Judex te ipsum judices; & in te aut de te ipso sententiam feras, ut magis merearis absolvi, teque non solum venia sed & gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque damnando sanctifices*: *p intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat sanctum & innocens esse*. Jam bonis disciplinarum fructibus opimabatur, & in virtutum fruge pastum quærebat, ac duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda diaboli retia armabatur. Quam dixit Deus *q* stultam hujus mundi sapientiam reprobavit & respuit, quia quæ a Deo hæc acceperat, ea sibi arrogabat, & cum parvulis Christi quam cum sapientibus mundi consortium habere maluit. Huic *r* mundo mutus factus *s* humilitatem a superbis contemtam, & *t* ipsam humilitatis speciem amplexus est; *u* inanitus est a divite ut ditaretur in paupere, & ab illa supervacuæ distentionis saturitate vacuatus est, ut veris piæ paupertatis bonis impleretur. Sed *x* ad propositam sibi bonorum spoliationem pervenire non potuit, & in ea Paulinum imitari; quamvis enim libero affectu cœlestia desideraret, terrena tamen quodammodo curare filiorum

a Paulin. ep. 38. n. 7.
b Ibid.
c Ibid. n. 8.
d Ep. 39. in tit.
e Ibid. n. 1. & 2.
f Ep. 38. n. 8.
g Ibid.
h Aug. in Psal 61. n. 8.
i Paulin. ep. 39. n. 1.
k Ep. 38. n. 11.
l Ibid. n. 7.
m Ibid. n. 8.
n Ep. 44. n. 1.
o Ep. 38. n. 9.
p Ibid.
q Ibid. n. 7.
r Ibid. n. 9.
s Ibid. n. 5.
t Ibid. n. 5.
u Ibid. n. 8.
x Ep. 39. n. 2.
y Ibid.

A possessinnibus compulsus est. Uxor ejus in recta virtutis via vel præcessit eum vel secuta est; [z] fuit enim illi non dux ad mollitiem & avaritiam, sed ad fortitudinem quasi redux in ossa viri sui. [a] Continentiam & [b] castitatem uterque simnl professi non jam se secundum carnem hoverunt, [c] sed a suo in corpus Christi transiere, & magna illa divini eum Ecclesia conjugii æmulatione, spiritualibus tanto firminribus quanto castioribus nexibus Christi caritate copulati sunt.

z Ep. 44. n. 4.
a Ep. 39. n. 2.
b Ibid. n. 3.
c Ep. 44. n. 3.

CAP. III.

Provehitur ad Sacerdotium Aper: Illum uxor a curis domesticis & civilibus negotiis liberat.

Quamvis nonnisi sub ipsa conversinnis initia Paulioianas epistolas accepisse videatur Aper, jam tamen [a] ad Sacerdntium promotus fuerat, & in ea sede tamquam [b] in pacis & justitiæ solio non nutu tantum divino positus est, sed & humano ibi locatus suffragio. **C** Nec est profecto cur miremur quod viros, qni cum eloquentia tum sapientia, magnis quoque virtutibus in negotiorum eivilium tractatione claruerant, ad sacerdotium promovendos populi assumerent, ipsis non modo hominibus vim inferendo, sed legibus etiam Ecclesiæ repugnantibus. Si hæc vis abominanda prorsus & intolerabilis in iis qui e statu seculari in Ecclesiam se intrudunt, & ex seipsis, nnn divinitus vocati, sed cupidine accensi, culmen honoris, opus & onus Angelicis etiam humeris formidandum rapiunt, potius quam assequuntur; quam econtra laudabilis & sancta ea est qua populus ad sacerdotium compellit, **D** urgetque promoveri quos tanto Deus honore dignos ostenderit, ut Ambrosios, Paulinos, Germanos, aliosque hujusce meriti viros: cum qnibus sane conferendus est Aper, quem ad sacerdotium ambitione seculari non fuisse provectum vitæ ejus declarat sanctitas; ipse enim rarus urbium frequentator familiare [c] secretum taciti ruris adamavit, *non otium negotio præferens*, inquit [d] ad eum Paulinus, *neque te ecclesiasticæ utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus turbis æmulos ecclesiarum tumultus & concilia inquieta declinans. Arbitror autem idipsum majoribus Ecclesiæ utilitatibus præparari*, **E** *quod salubri consilio instructioni sanctæ vatas intentus studiis spiritualibus quibus solitudo amica est, formans in te quotidie confirmansque Christum, quo & servus utilior & magister doctior digniorem te ei, in qua nutu Dei positus es, sede perficias; opere pariter & verbo potens, ut lingua & mente tibi concors, veram te Apostolicæ disciplinæ formulam præbeas, præcepti Dominici actor & doctor.* [e] In prædium suum sese receperat, & [f] agrum suis videtur excoluisse manibus. Ex litteris [g] vero Paulini apparet in hoc secessu annum saltem illum exegisse, quo peracto [h] creditam sibi dispensationem solers talentorum herilium multiplicator exercuit. [i] **F** Uxorem & liberos domi habebat: ibi [k] vitam agebat ab omni perturbatione expertem & seclusam a pelagi fluctibus, *tutam in Ecclesiæ portu mentis inconcussæ ratem in meditatione continua studiorum operumque cælestium quasi quodam remigio salutis exercens.* [l] Quod in domo cœlesti agitur liber exsequebatur, de iis non sollicitus quæ

a Paulin. ep. 32. n. 10.
b Ibid. n. 8.
c Ibid. n. 10.
d Ibid.
e Ep. 39. n. 3.
f Ibid.
g Ibid. & ep. 38. n. 10.
h Ep. 44. n. 4.
i Ibid. & n. 5.
k Ibid. n. 4.
l Ibid.

A in dnmo sua terrena agerentur, nxoris suæ fide & prudentia fretus, [m] quæ eamdem sibi, sed vitæ & sollicitudinis varietate, assecuturam prnponebat felicitatem: [n] Laboribus enim intenta corporeis, secularibus vacabat negotiis, vt vir vacaret Christo; [o] non hoc seculum Christo, sed virum sibi præferens; neque enim in eo voluntati suæ inhærebat, sed saluti ejus consulebat, [p] cui naturæ, conditione exigeote, debebat obsequium, atque ita dum secularibus negotiis serviret, non ipsi seculo, sed Christo militabat; [q] rata se fore fidelem Deoque acceptissimam, si tamquam in immnbili scopulo **B** stabilita turris se opponeret necessitatibus seculi & procellis quæ turbare potuissent eam, qua maritus ejus lætus fruebatur, tranquillitatem. Illi Aper [r] suorum, seu liberorum, possessionem prædiorum reliquisse videtur ex sequentibus: *Curat illa seculi curas*, inquit [s] Apro Paulinus, *ne tu cures. Possidere videtur, ne tu possidearis a mundo, & ut possidearis a Christo. Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas; sed quod magis mirum est, concors fides opere dividit voluntate conjunctam. Nam sine animi captivitate rem captivitatis in libertate spiritus administrans, firmavit manus suas in opera virtutis: brachia sua extendit ad utilia*, **C** *accincta fortiter lumbos suos, & escas pigritiæ non edens, facta est tibi tamquam navis quæ mercatur a longinquo; necessaria divisione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæsaris, ut quæ Dei sunt per te ministret Deo. Nam cum tributum, sicut scriptum est, dederit cui debet tributum, tunc & manus suas adaperiens pauperi, & fructum operæ suæ porrigens inopi, spiritale vectigal pensitat; & reditum possessionis in tua militiæ stipendium suggerit, salutaris damni avarior quam letalis lucri;* [t] *Nec enim illa, quod de terrenis elaborat fructibus, thesaurizat in terra; sed tuis potius operibus, quam damnosis avaritiæ quæstibus fœneratur.* **D**

m Ibid.
n Ibid.
o Ibid.
p Ibid.
q Ibid.
r Ibid.
s Ibid.
t Ibid.

CAP. IV.

Reflectit Paulinus ad conversionem Apri: eum adversus mundi persecutiones munit.

Dicit Paulinus [a] Deum cnjus est mutare hominem, quia solus ptest instaurare qund (solus) fecit, plura tunc mirabilia solito gratiæ signa, quæ peccatorum animas convertunt, fecisse, quasi properasset suns eripere ab ira ventura: **E** in quo non tantum se uxoremque suam Therasiam, Sulpicium Severum sibi carissimum, & Aprum, ad quem scribebat, ejusque uxorem spectare poterat, verum & Pammachium, Pinianum uxoremque illius Melaniam juniorem, Constantem & Macarium qui amplissima obierant munera; multosque alios nobis ignotos, quibus adjiciendus Germanus Autissiodorensis, qui a muniis & dignitatibus seculi in clericorum sortem inaudito plane & miro modn a Sancto adscitus est. Deus in istis sanctis [b] virtutum ostendebat exempla **F** multis maxime utilia; quanto enim majori sapientia & prudentia naturali eminebant, tanto evidentior in eorum conversione Dei potentiæ operatio & virtus apparebat: idcirco Paulinus [c] pennas habere voluisset, ut volaret ad Aprum, in ejus colloquio requiesceret, & Deum toto corde laudaret. [d] Quod autem alia exemplo, quibusdam induratis & reprobis testi-

a Paulin. ep. 32. n. 6.
b Ibid. n. 7.
c Ibid. n. 9.
d Ibid. n. 7.

testimonio erat: quare *e* homines quorum spes intra hujus ævi spatia concludebatur, & in quibus timor Domini finem libidinum & avaritiæ nondum fecerat, Apri conversionem *f* existimavere errorem stultitiæ; ejus humilitatem contemserunt, qua eorum *g* destruebatur superbia; & *h* castitatem, quam erat amplexus, fuere detestati: *i* Eum mundus odit; ubi eum a se alienum & moribus adversum vidit, ac sua illa zelotypia Aprum jam verum Dei famulum probavit. *k* In ejus rudimentis virtus perfectionis est operata, sed tentationibus jam ille obsistere poterat; beatumque se existimabat quod odisset eum mundus, quia Christo serviebat. *l* Hinc se Christianum credebat quia eum odisse cœperant qui diligebant, & despicere qui timebant; sibique conscius erat quod si ipse idem fuisset qui antea, æque ut solebant & dilexissent & venerati fuissent. *m* Hæc scripserat ad Paulinum Aper in epistola sua quam ad eum *n* e tacito sui ruris secreto misit, in qua citra dubium totius suæ conversionis seriem referebat. In fine epistolæ affirmabat *o* se inconcussa mente fidem Catholicam tenere & libera voce profiteri, ac *p* in ea se rudem atque Deo infantem esse dicebat. *q* Lætatus est valde Paulinus in iis quæ ad eum scripsit Aper, & cum non haberet pennas ut ad eum volaret, ipsique hanc felicitatem coram gratularetur, quid de ea sentiret in egregia & eleganti epistola testatus est, in qua ei dicit *r* perspicuum esse quam fortiter crederet in Christo, cui jam ab initio donatum esset pro Christo pati. *s* Eum hortatus est ut hanc persecutionem sustineret, quam ipse olim passus fuerat; *t* ut suos adversarios firmissima humilitate destrueret, eorum odium & obtrectationes potius vitæ moribus quam linguæ sermonibus confunderet, & ad Dominum silentio humilitatis & voce patientiæ loqueretur; deinde *u* venit ad illam admirabilem immutationem quam Dominus in Apro operatus fuerat; sub finem *x* eum hortatur ut diligentem se in profectu pietatis exhibeat, ut eadem affectione in Domino delectetur, qua in peccato fuerat delectatus; & addit *y*: *Impense rogo ut me in orationibus tuis implices, & quoties fuerit occasio litteris revisere studeas*: illas animi reficiendi studio expetebat Paulinus; & maximo cumulabatur gaudio eum *z* cum in scientia spiritali proficere cognoscebat. Paulino libentissime obtemperavit Aper, & reipsa eum singulis annis ad Paulinum scripsisse videmus, Paulinus *a* enim Aprum sibi ea litterarum officia annuo commeatu pependisse dicit; ex quo etiam commercio duæ prodiere epistolæ quas Paulinus & Therasia ad Aprum & Amandam scribunt, quas ad annos 405. & 405. referimus; & quidem cum Barbari Gallias invaserint vergente anno 406. brevissimoque temporis spatio eas depopulati fuerint, cumque Honorio sublatas eas in ditionem suam redegerit universas Constantinus anno 407. videtur anno 406. aut saltem ineunte anno 407. tam grato Paulini cum suis in Galliis familiaribus commercio finis imponendus. Hæc de Apri vita, quem asserere non audemus eumdem cum Tulleosi episcopo de quo pariter Annales nihil habent. Eum Martyrologia Usuardi, Adonis, & Bedæ, adscribunt in numero sanctorum Episcoporum 15. Septembris die. Templo quod ipse cœperat ædificare juxta Tullum statim ejus nomen inditum est, quamvis Gallico nomine corrupte vocetur *S. Epure*: nunc S. Benedicti ordinis cœnobium est. Notant item *b* Sammarthani Abbatiam Monialium Coloniæ esse istius nominis & Parochiam in urbe Nanceio. Salvianus, qui floruit Florentiæ ab anno 430. usque ad finem seculi quinti, scribit *c* una ad Aprum & Verum amicos suos, quibus se multo inferiorem esse profitetur; eos totius ferme humilitatis & omnium prope bonorum operum palmam adeptos esse asserit, ipsorumque morum dignitatem ita ab omni suspicione eos vindicare, ut plane quidquid ab illis fieret nihil non recte factum esse crederetur.

e Ibid. n. 6.
f Ibid. n. 3.
g Ibid. n. 3.
h Ibid. n. 3.
i Ibid. n. 2.
k Ibid.
l Ibid. n. 3.
m Ibid.
n Ibid. n. 10.
o Ibid. n. 1.
p Ibid.
q Ibid.
r Ibid. n. 2.
s Ibid. n. 2. & 7.
t Ibid. n. 5.
u Ibid. n. 7. & 10.
x Ibid. n. 11.
y Ibid.
z Ibid.
a Ep. 39. n. 2.
b Gall. Christ. T. 3. p. 1095. 1. c.
c Salvian. ep. 3. p. 212. & 213.

DISSERTATIO VI.

DE S. PAULINI OPERIBUS

AMISSIS, DUBIIS, & SUPPOSITITIIS.

1. JAm satis fuse de his quæ supersunt S. Paulini Operibus disseruimus in I. & II. Dissert. at multa excidere præclara sane monumenta. Etenim præter illius pro Theodosio Imperatore Panegyricum, cujus meminere S. Hieronymus in epist. 13. ad Paulinum de Institutione monachi, Cassiodorus lib. 2. divin. Institut. Gennadius in libro de Scriptor. Eccles. & Trithemius, ac ipse Paulinus in epist. 28. ad Severum n. 6. præter varias, quæ periere, Epistolas ad *a* Augustinum, *b* Hieronymum, *c* Delphinum Burdegalensem episcopum, *d* Venerium Mediolanensem antistitem, ad *e* Sulpicium Severum quatuor saltem, ad *f* Desiderium presbyterum, *g* Macarium, *h* Sanctum, & *i* Ausonium, aliosque complures; præter Homilias quas habuit ad populum, saltem ex quo creatus est Episcopus, dignas profecto quæ ad posteros transirent; Gennadius *k* multas eum ad Sororem litteras de mundi contemtu dedisse scribit; & Sacramentarium ei adjudicat, præclarum sane, si exstaret, antiquitatis monumentum, ex quo in administrandis Sacramentis veterem Ecclesiæ usum, & externas cæremonias colligeremus; Paulinum etiam composuisse Hymnarium testatur idem Gennadius, quem de S. Felice Natalitia carmina esse existimo. At inprimis liber *de Pœnitentia & de Laude generali Martyrum*, qui interiit, maxime desiderandus est, cum omnium Paulini operum præcipuum dicat idem ipse Gennadius; hujus quoque meminere *l* Trithemius & Bellarminus. Excidit præterea illius opus contra Paganos, quod circa annum 395. scribebat, ut Augustinus *m* didicisse ait, & quod vehementer desiderare se testatur. Sed & Gregorius Turonensis citat Paulini epistolam in qua S. Martinum plures SS. Gervasii & Prothasii reliquias accepisse legitur. Ex ipso Paulino *n* insuper colligimus eum latinitate donavisse quædam S. Clementis (Papæ) opera.

a V. Vit. c. 31. n. 3. & 4.
b Ibid. c. 36. n. 2.
c Ibid. c. 31. n. 1.
d Ibid. c. 37. n. 2.
e Ibid. c. 29. n. 1. c. 32. n. 2 c. 47. n. 1. & n. 3.
f Ibid. c. 47. n. 1.
g Aug. ep. 239. n. 1.
h V. Vit. c. 25.
i Auson. ep. 24.
k Gennad. Catal. c. 48.
l Trithem. & Bellarm. lib. de Scriptor. Eccl.
m Aug. ep. 31. n. 8. & ep. 42. n. 1.
n Paulin. ep. 46. n. 2. & Vit. c. 48. n. 9. V. Not. 195.

De Epistolis ad Marcellam & ad Celanciam, &c.

2. In ultima Operum S. Paulini [o] editione Antuerpiana an. 1622. insertæ fuerunt Epistolæ ad Marcellam & ad Celanciam, quæ etiam inter S. Hieronymi opera reperiuntur. Epistolam ad Marcellam de tolerandis adversis maxime accedere ad dictionem Paulini ipsi [p] Sacchino & nobis videtur; at certe non facile est illud componere cum historia Paulini nostri, ut etiam observavit [q] Rosveydus. Afflictæ Marcellæ sub ipsum conversionis initium opem salutarem contulit misericors Dominus, & pium dedit consolatorem, [r] qui etsi *in longinquo positus*, auditis maximis in illam divinæ misericordiæ beneficiis, cognito etiam quo erat statu, & ea, quæ illi acciderat, tribulatione, disertam hanc illi epistolam gratulabundus conscripsit. [s] In ea ad spem vitæ æternæ, & ad virtutem patientiæ quam præ se tulerat, illam hortatur, & ut Domino in magna gratiarum actione confiteatur [t] quod ipsam a sorte divitum peccatorum ad beatorum pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, revocaverit: quod quidem evenisse a primis annis, quibus divino se obsequio Marcella addixit, ex ipsa epistola conjici potest. Et inde si primum non susceperit Deo se vovendi consilium, contigit saltem ut casus ille, quicumque fuerit, acriores ad opera pietatis illi stimulos subdiderit, feceritque ut propositum suum & firmius teneret & liberius profiteretur. Hic tamen nonnulla reperire est quæ ad extrema vitæ ejus, & Romæ ab Alarico expugnatæ tempora, quibus vere [u] ipsa in corpore passa est, referri posse videntur. An vero duras adeo calamitates, & mala innumera quæ tot ac tantis provinciis subeunda fuerunt, quæque ipsa Romæ expugnatio peperit, reticeret epistola? De hac calamitate testificatur Hieronymus [x] quod illam pauperem non fecerit, sed foverit, nec ei eripere potuerit bona quæ sponte semel dimiserat. Cujus sit hæc epistola de qua agimus plane non liquet, nec in ullo MS. codice Paulini nomine inscribitur. Inter opera Hieronymi spuria recensetur, & merito, cum Hieronymianum stilum non redoleat. Ejus stilum [y] Erasmus sentit a Pauliniano non abhorrere, quippe qui suavis sit & pius, necnon Spiritus sancti gratia & caritate perunctus, locisque Scripturæ abundans. Idem tulit judicium [z] Marianus Victorius. Hanc posuit Rosveydus in editione Operum Paulini [a]; sibi tamen in Notis [b] suis objicit Paulinum Nolæ habitantem dicere non potuisse, ut hujus epistolæ autor testatur, se [c] *in longinquo positum* a Marcella quæ Romæ vitam agebat: quam difficultatem solvere videtur, dum hanc sub conversionis Paulini initium scribi ab eo potuisse ex Hispaniis judicat. Illud tamen non facile admittimus, cum Paulinus nonnisi circa annum 390. multisque post annis ex quo Marcellæ pietas emicuit, conversus fuerit. Ad eam tamen, quasi ipsa virtutis viam recens ingressa fuisset, scribit quasi autoritatem habens, quod cum Paulini humilitate parum convenit. Et ille profecto eum de divitiis & humana ambitione differit, mea quidem sententia, de se ipso pauca retulisset. Itaque [d] Erasmi judicio inhærendum censeo, nos inter tot ac tantos hujusce ætatis scriptores epistolæ hujus autorem inepte quæsituros. Si quis hanc Paulini fœtum esse voluerit, siquidem stilo, sermone & sententiis, ut in margine adnotavimus, minime differt a Paulinianis epistolis; illam Marcellæ alteri inscriptam esse dicendum erit; non vero ei cui sæpe sæpius scripsit Hieronymus, & cujus vitam exposuit in epistola 16. ad Principiam virginem, quam sic breviter perstringimus: [e] "S. Marcella Albinæ filia, nobilis Romana, prius patre, mox septimo a nuptiis mense viro orbata, Cerealique Consule eam in uxorem petente rejecto, ab Athanasio Petroque Alexandrinis episcopis edocta, prima omnium Romæ monachæ vitam professa est: ubi a D. Hieronymo instructa una cum Principia virgine vixit. Ejus autem illud præcipuum facinus memoratur, quod Origenistarum errores ex Urbe expulerit, & Hierosolymam pietatis ac religionis causa accesserit. Obiit paucis diebus post captam a Gothis Romam."

Posterior ad Celanciam epistola, præclarissimum certe est antiquitatis monumentum cum ob stili suavitatem, tum ob materiam; egregia enim de institutione matrisfamilias præcepta recludit. Inscribitur [f] ad nobilissimam matronam quæ inter honores seculi in conjugio constituta nupta erat viro, & illi [g] Christiano. [h] Aliquot jam ante annos continentiam sibi in animo proposuerat, & pudicitiam, absque pacto & consensu viri, nullo voto emisso servare cœperat. [i] Tunc temporis paganismus abrogatus nondum fuisse videtur, cum hæc conscripta est epistola, [k] quam certe post tempora Joviniani missam fuisse constat. Itaque ea posset Paulino adscribi, quadrat enim tempus; & habet præterea, si [l] Erasmo & [m] Sacchino credimus, multas Pauliniani stili notas: inest tamen in hac stili suavitate gravitas quædam nimis a Paulini alacritate & volubilitate in dicendo aliena & locorum S. Scripturæ diversa expressio, quam ut ei possit adjudicari isthæc epistola; etenim Sacchinus [n] ejus non esse censet, siquidem ait: *Nulla nobis satis videtur.*

Paulini Poema [o] Exhortatorium *ad Conjugem* ut se Deo dedicet, quod Rosveydus Paulinianis Operibus [p] inseruerat, ad ipsius Paulini stilum & sermonem satis accedere lector ipse in pluribus poematum locis animadvertet. Cum vero in quatuor MSS. codicibus Prospero tribuatur, in nullis Paulino, cujus historiæ prorsus non respondet, Paulini fœtum asserere non audemus. Egregium est sane illud poema & jucundissimum, poesis quoque aliis Paulini carminibus suavior liberius fluit. At quod istud carmen Paulino potest abjudicare, illud nempe est, quod universum orbem in ea generali eversione rerum & perturbatione describit, [q] quam expertum est ab anno 407. Occidentis Imperium. Verum Paulino tunc temporis non necesse fuit ut se & uxorem ad Christianam vitam hortaretur, & designaret [r] quomodo facultatibus suis uterentur. Arbogastus maximas in Occidente turbas fecit, cum anno 392. 15. Maii die juniorem Valentinianum strangulari jussit, & diadema Eugenio imposuit. At illud carmen hæc non adumbrat. Habetur inter Prosperi carmina, cui Rosveydus & alii abjudicant, & Paulino tribuunt: a quibus dissentit [s] Labbæus

o Rosv. edit. p. 412. & 419.
p Sacchin. Vit. Paulin. p. 733. & 734.
q V. Not in Append. ad hanc ep. n. 2.
r Append. ep. 1. n. 2.
s Ibid. n. 3. & 6.
t Ibid.
u Hieron. ep. 16.
x Ibid.
y Erasm. ad ep. Hieron.
z Marianus Vict. ibid.
a Rosv. edit. p. 412.
b V. Not in App. ep. 1.
c Append. ep. 1. n. 1.
d Erasm. loc. cit.
e Mar. Victor. ad ep. 16. Hier.
App. Ep. II
f Append. ep. 2. n. 2.
g Ibid. n. 26.
h Ibid. n. 27.
i Ibid. n. 8.
k Ibid. n. 28.
l Erasm. T. 2. Hieron. p. 106.
m Sacch. Vit. p. 733.
n Ibid. & p. 734.
o Append. carm. 1.
p Rosv. ed. p. 64.
q App. carm. 1. v. 5. & 7.
r Ibid. v. 37. & seqq.
s Labb. de Script. Eccl.

beas eorum tamen opinionem oullis refellens argumentis.

App. Carm. II.

Appendicis Poema II. videri posset Paraphrasis in laudes quas de Nomine Jesu scripsit S. Beroardus; ideoque illius autor duodecimo seculo non aotiquior exstitisse appareret, si quid stilus redoleret barbarum: illud vero ad elegantiam paululum accedit; & nisi foret hæc Bernardi Paraphrasis, Paulinum ejus autorem facile quivis crediderit. Quid enim? cur Bernardus, qui ex autoribus non laudatis tot sententias collegit, quæ de Nomine Jesu tot protulit argumenta ex Paulino non excerpserit? In MS. codice membranaceo Cartusiæ prope Argentoratum civitatem Germaniæ ioter nonoulla variorum Autorum carmina hoc poema offendit Caspar Barthius, & inseruit Adversariorum Commentariorum libro 34. c. 1. illud Paulino nostro adscribens. Cum quocumque nobilium Poetarum Christianorum comparaveris, nullo inferiorem genium videbis; mihi vero phrasis & indoles usque adeo Paulinum sapit, ut eum ejus scriptis comparando nihil non in eo simile ioventurus sis. Post Barthium sic censuere eruditissimi viri, quos consului, & poeticæ artis peritissimi, inter quos R. P. Commirius S. J. & Nicolaus Heinsius paulo ante quam e vivis excederet. Illa *Felix errorum non diu* v. 32. manifeste peccant io legem metricam, nec satis tamen video quid pro iis reponi debeat, nec qua ratiooe sine alio libro emaculari possit; oec indueor ullo modo ut ab autore tam insignem nævum profectum esse arbitrer, sed ab inscitis librariis. Ista de *cantatis diro carmine corporibus*, manifeste respiciunt ad manes carmine magico solitos evocari tumulis. *Sono sago* videtur dixisse, *sagarum carmine*: *Corpora cantata diro carmine & sono sago*; *devota bustis*, id est, jam mortua. Vide num forte v. 76. legendum sit. *Carne interim terra data*, vel *Caro interim terra data*; *Ne*, &c. Hoc carmen in feriis Paschalibus conscriptum putat [t] Barthius.

[t] Advers. Comment. lib. 34. c. 8.

3. Suspicati sunt quidam inter S. Augustini epistolas 126. (al. 45.) & 243. (al. 38.) oostri Paulini esse; at refragantur Lovanieoses Theologi & RR. PP. Benedictini, quippe cum Fossidius in Indiculo eas recenseat c. 7. easque citans Beda vulgatus in 1. ad Timoth. 5. & in 2. ad Corinth. 5. 15. Augustioi esse agnoscat.

Jam vero nullus pene nescit S. Ambrosii Vitam & sex Carminum libros de Vita S. Martini olim falso adscriptos Paulino Nolano, ab aliis Paulinis fuisse compositos, quorum prior tantum diaconus erat anno 411. cum Paulinus noster jam pontificalibus infulis esset sublimatus; alter vero scribebat circa aunum 480. Hæc de Paulino autore Vitæ S. Ambrosii habet Baronius [u] ad annum Christi 397. §. 36. Qui res ab Ambrosio gestas conscripsit Paulinus, longe alius a Paulino Nolano episcopo fuisse manifestissime declaratur sua ipsius assertione: quod enim hoc tempore testetur se clericum minoris ordinis militasse in Ecclesia Mediolanensi sub cura, ut ait, Casti diaconi, Ambrosio autem fuisse a manu: Quis non videat hunc esse diversum a Paulino Nolano jam ante quadriennium initiato presbyteratu, & hoc tempore in agro Nolano agente jam triennium, ibique firmiter subsistente? Decepit complures nomen: sed & quod ambo viri isti Augustino familiaritate conjuncti fuisse noscantur, existimarunt iidem hunc ipsum qui res gestas Ambrosii memoriæ commendavit fuisse Paulinum Nolaoum; a quo, etsi alia deessent firmissima argumenta, certe quidem ipsa longe dissimilis dicendi phrasis discriminat. Ceterum is qui rogatus ab Augustino sanctissimi viri Vitam conscripsit, ad ejus vitæ finem se in Africa Carthagine esse versatum affirmat, cum agit de irrogato divinitus supplicio in Mauranum episcopum Ambrosio detrahentem: ut non mirum sit quod innotuerit Augustino, qui & eum antea novisse potuit cum Mediolaoi vitam ageret. Et §. 27. [x] Quamobrem hunc ipsum interdum existimavi esse Paulinum illuio qui auctus postea diaconatu acerrimus insurrexit impugnator hæresis Pelagianæ, dum Carthagine primum adversus Cælestium io episcoporum concilio strenue egit: exstant enim acta illa a S. Augustino recitata, quibus significatur ejus opera factum ut Cælestius primum Carthagini damnaretur, ac postea Romæ; oblato adversus eum Zosimo Papæ libello. Qui plura volet consulat Isidorum de Viris illustribus lib. 4. & Bellarminom lib. de Scriptor. Ecclesiast. ad annum 420. Observat. 1.

[u] Baron. ad An. 397. §. 36.

[x] Ibid. §. 27.

Primus curavit Franciscus Juretus typis mandari de Vita & Miraculis S. Martini sex libros, quos tribuit S. Paulino Nolano Gregorii Turonensis testimonio fultus, qui libro 1. de Miraculis S. Martini c. 2. sic scribit [y]: *Paulinus quoque beatus Nolanæ urbis episcopus, post scriptos versu quinque libros de virtutibus ejus quas Severus complexus est, illa comprehendit miracula quæ post ejus gesta sunt transitum*, id est in sexto operis sui libro. Et paulo post idem Gregorius subdit [z]: *Hæc Paulinus in sexto operis sui libro versu conscripsit, accepto a S. Perpetuo episcopo de his indiculo.* Is autem Perpetuus episcopus Turonensis Ecclesiæ sedem adeptus est [a] anno 64. post obitum Martini, ut testatur ipsemet Gregorius Turonensis l. 1. de Mirac. Martini c. 61. idemque Histor. Francor. lib. 10. c. 31. ubi nomina episcoporum Turonensium ordine referens ait [b]: *Sextus* (post B. Martinum) *ordinatur Perpetuus, de genere & ipse, ut ajunt, Senatorio, dives valde, & per multas civitates habens possessiones.* Sed & [c] Sidonius Apollinaris lib. 4. epist. 18. sextum a Martino antistitem Perpetuum nominat, & ejusdem Perpetui meminit [d] Sigibertus io Chronico circa annum Christi 472. unde liquido constat aut hæc verba, *Nolanæ urbis episcopus*, ab amanuensi quodam imperito addita & interpolata, aut Gregorium Turonensem stupide lapsum & sibi contradicere. Si enim sextus post Martinum episcopus ordinatus est Perpetuus anno post obitum Martini 64. sub annum 470. & adhuc anno 472. vitam ageret, quomodo potuit Paulinus, qui anno 431. obiit, ad eum de Vita S. Martini librum sextum scribere? Præterea libri sex de Vita S. Martini non possunt esse S. Paulini Nolani, cum eorum librorum autor Paulini Nolani meminerit lib. 2. & se ejusdem nominis esse testetur. Huic seotentiæ adstipulatur Bellarminus lib. de Scriptor. Eccles. de S. Paulino Nolano Observat. 2. Sed & ipsa laudatio Paulini satis fidem facit eumdem non esse qui scribit. An illæ superbiæ victor ac vanitatis, animo tam demisso de se ipso venditaret [e], *Insignis fidei quem gloria late extulit*? Et tamen devinctus præjudicio Juretus; *observa*, inquit, *hic Paulinum sua ipsius fidei laudatorem videri.* Immo observa, quia tam magnifice de Paulino Nolano sentit, hunc Paulinum Nolanum non esse. Ceterum proferre alia

[y] Greg. Tur. de Mir. S. Mart. l. 1. c. 2.

[z] Ibid.

[a] Ibid. c. 61.

[b] Idem Hist. Franc.

[c] Sidon. Apoll. l. 4. ep. 18.

[d] Sigibert. Chron.

[e] Lib. 2. Vit. S. Mart.

alis argumenta ad coofirmandum non hunc esse Nolaoum haud existimo necessarium.

In Codiee Regularum *f* quas collegit nono seculo S. Benedictus Anianensis Abbas, exstat eujusdam Paulini fragmentum, hoc titulo: *S. Paulini ad Monachos Responsio de Pœnitentia*, qua solvit quæstionem: *Quomodo debeant Monachi agere Pœnitentiam?* Autorem præfert eloquentem, nec tamen Paulinum Nolanum, ut opinor; non enim eertissimum posuisset, *g* » es quo die quis abrenuociavit seculo non memorari ejus delicta quæ a suscepto baptismate gessit in seculo, in quo facturum se justitiam de reliquo promiserit Deo, nec ipsum debere dubitare Dominieum corpus accipere. » Quis enim unquam asseveraverit id convenire Paulino nostro, qui monachus & presbyter factus sæpe sæpius de commissis in seculo delictis dolet & ingemiseit?

f Cod. Reg. append. part. 4. p. 81.

g Ibid. p. 82.

Ad extremum meminisse oportet illud Sidonii Apollinaris *h* qui, singula singulis Ecclesiæ Patribus dona sua attribuens, Paulinum *provocare* dicit: quod de siogulari acrimonia interpretaodum est, & de vi suavissima qua ipsius Scripta legentes ad obsequium Christi, & exactam præceptorum ejus eustodiam provocat, allieit, atque ineendit.

h Sid. Apoll. l. 4. ep. 3. p. 90.

DISSERTATIO VII.

DE CAPTIVITATE S. PAULINI.

Pro captivo vicarium se tradit Paulinus. Quo tempore hæc Captivitas acciderit.

1. DE Paulino Nolano ab anno 414. ad anoum 417. in historia nihil comperimus. Quod vero insigne caritatis exemplum de eo refert Gregorius M. illud huic intervallo adseribi posse videtur. Et quidem ad posteriora Paulini tempora referre non convenit, eum *a* satis habuerit virium ut hortum excoleret, & in hae exercitatione venusti vultus speciem quæ juventutis propria est præ se tulerit. Singulos autem annos ad annum usque 413. eo, quod io Galliis & cum Augustino habuit, commereio ita completo videmus, ut ejus absentiæ tempus eui anous saltem tribuendus est, non reperiamus. Videtur etiam Augustioo notum & perspectum noo fuisse tam illustre amiei sui facinus, quod profecto in libro de Civitate Dei de eo locutus non taeuisset. Hæc summatim » complectitur historia, cujus siogulas partes » deseribit *b* Gregorius M. lib. 3. Dialog. c. 1. » Campaniam nimirum Italicam populantibus » Wandalis, & plurimis in Africam captivis » abductis, cum Paulinus in pietatis officiis rem » omnem eoosumsisset, posceretque ab eo vi» dua, ut filium captivum sibi redimeret, se» ipsum pro illo in servitutem tradidisse, ac » Wandalorum Regis genero in Africa eolendis » hortis se addixisse. Quem eum Wandalus in » potestatem suam recepisset, hortuli curam ei » commisit; qui cum datis de quotidiano la» bore suo respoosis Domino placuisset, eum » in colloquium Dominus lubens & frequens » adhibuit; cumque aliquando soli inter se dis» ferrerent, a Paulino monitus est ut rebus suis » eonsuleret, & de statu Wandalorum eogita» ret, quoniam illorum Rex socer ejus brevi » esset interiturus. Hoc ille retulit Regi qui au» toris ejus eonsilii videndi causa apud gene» rum pransum venit, quia Paulinus ad do» minum eum pranderet solebat olera deferre. » Hujus intuitu Rex commotus genero confes» sus est eumdem Paulioum & complures alios » se vidisse per noctem sedentes judiees qui e » manibus ipsius flagellum abstulerant. Tum » vero Paulinus dieere se episeopum compulsus » est; & cum Nolanos eives captivos per Afri» cam Rex inquiri jussisset, (eorum enim Pau» linus libertatem supplex flagitaverat) Nolam » honorifiee cum episcopo remisit onustis fru» mento iis, quibus advecti fuerant, navibus. »

a Greg. M. Dial. lib. 3. c. 1.

b Ibid.

2. Nemini dubium est quin magnas hæc historia patiatur diffieultates, quia Paulioi temporibus in Italiam oon venere Wandali, quibus vix datum est oeeupandæ Africæ tempus, non ibi eolendorum hortorum; tum vero Res Gensericus, quo regnante, huc adducti sunt, longe post Paulinum obiit. Ita in quibusdam hujusce historiæ partibus deceptum Gregorium fatendum est, ut quandoque contingit in gestis aliorum relatione traditis, licet verissimis; qua illud ratione se eognovisse asserit Gregorius. Post Procopium, *c* observat *d* Chiffletius, & merito, Gothos, Wandalos, Gepedes, Sarmatas, aliasque gentes, apud Scriptores uno nomine venire, quippe qui ex una omnes genie procreati, contemporaoei, commilitones, iisdem instituti legibus, omnes pariter Arianæ hæresis fautores, linguæ quoque unius fueriot quam Gothicam vocant. Itaque cum *e* Nola a Gothis eapta sit anno 410. neque alii barbari Paulini temporibus in Campaoiam venerint, nec venisse potuerint, hue referenda est magna illa eaptivorum turba quæ, ut refert Gregorius M., a Wandalis in Campaniam fuit abducta, quam addit & in Africam fuisse transvectam, utpote cum Wandali ibi diu sedem regni habuerint; at necdum illic tum dominabantur. Quamobrem longe verisimilius est eaptives una eum exercitu Gothorum qui ex Italia in Gallias anno 412. & in Hispaniam triennio post transierunt fuisse abductos, vel illos aliis barbaris venditos fuisse. Fieri autem potest ut ille in cujus gratiam servum se tradidit Paulinus, hoc pacto in manus venerit Waodalorum qui ab anno 409. Hispanias ineolebant. De prioeipe vero eujus mortem prænuntiavit Paulinus inter tot varios illarum gentium duces qui Reges habebantur potuit aliquis nobis ignotus interiisse anno 415. vel 416. Paulini enim Captivitas ad ulteriora tempora extendi non potest.

c Procop. Wandal. l. 1. c. 2.

d Chiffl. Paulin. illustr. p. 187.

e V. Vit. c. 51. n. 2.

3. Idatius io Chronico *f* circa annum 416. vel 417. agit de quodam Fredibaldo eujusdam gentis Wandalorum Rege, qui a Constantio sine prælio eaptus ad Honorium missus est: ille paucis interjectis diebus forsan & exstinctus est; qui casus si anno dumtaxat 417. evenerit, potuit tamen & a Paulino prædici sub finem aoni 416. velutí proximus. Anno 415. Ataulphum Alarici levirum & Regem Gothorum mortuum legimus. Cum vero paulo ante

f Idat. Chronic.

ante in Hispanias transierit, nondum Gothi de hortorum cultura cogitabant. Asserit Chiffletius g anno 409. vel 410. Paulinum in servitutem se dedisse, & mortem Alarici prænuntiasse. Illum autem Nolæ fuisse constat cum ab Alarico circa mensem Septemb. direpta est, nec multo post obiit Alaricus. Neque etiam dici potest Alarici generum Africæ dynastam fuisse ab anno 408. ut supponit Chiffletius, & anno 410. potuisse libere ab eo abduci Paulinum ut in manus Alarici immanissimi Imperii hostis traderetur, quæ ficte supposita & minime probabilia videntur. Affirmat Baronius h Gensericum Wandalorum Regem anno 428. vel 429. Italiam depopulatum fuisse & ex ea captivos abduxisse, mortemque Guntharii a Paulino prædictam; quem Procopii auctoritate fretus Wandalos in Africam cum Geoserico fratre adduxisse contendit. Maria vero non potuerunt Wandali percurrere nisi post occupatam Africam, eo enim tempore quo ex Hispaniis in Africam transierunt, i navigationis artem iis notam non fuisse Prosper affirmat. Procopius k quem Baronius ducem sequitur, tum fuisse puerum Guntharium asserit; generum itaque non habebat. Guntharium vero, vel potius Gundicarium, sic enim a nonnullis Scriptoribus vocatur, anno 427. vel 428. jam obiisse constat, priusquam Wandali in Africam transirent: quod confirmat Idacius. Procopius l ipse testatur ætatis suæ Wandalos id credidisse; neque Victor Vitensis aliique Scriptores in Africam alio duce quam Genserico venisse Wandalos significant. Si igitur sub Gunthario captivus factus est Paulinus, fuit certe in Hispania, non vero in Africa, ut contendit Baronius; atque ita dicendum erit m Paulinum annos natum 75. hortulanum egisse: quod nullo modo verisimile est.

4. Haud scio an alterius Paulini tempora, quem aliquanto post nostrum Paulinum creatum fuisse Nolæ episcopum ferunt, cum Gregorii narratione non melius convenirent; quæ licet ita se haberent, cuivis tamen tam illustre facinus, quod quidem tamquam insigne caritatis specimen omnibus proponendum est, non videbitur alteri tribuendum, quam illi a quo tanta divinæ caritatis opera sub ipsa conversionis initia eum eo veluti colludente gratia

g Chifl. loc. cit. p. 188. 189.

h Baron. A. 431. §. 191.

i Prosper. Chronic. an. 427.

k Procop. l. Vand. l. 1. c. 3.

l Ibid.

m Chifl. loc. cit. p. 182.

A profecta sunt. Ut prævertantur quæ in hujus historiæ argumentum objici possent, non debuisse nimirum episcopum a populo suo discedere, neque privati cujusdam captivi libertatem æternæ totius gregis saluti præponere, satis erit si respondeatur, a Gregorio n qui & Ecclesiæ regulas & episcoporum officia quam optime callebat, laudatum fuisse stupendum illud, mirandum, & prorsus inauditum facinus, ex quo quivis maxima virtutis documenta posset percipere. In hoc, inquit o, *illum imitatus est qui formam servi assumpsit, ne nos essemus servi peccati*. S. Eulogius p nono seculo martyr

B illustris iisdem fere utitur verbis, exemplum illud detentis in carcere pro Christo virginibus proponens, ibique *S. Paulinum miræ sanctitatis & incomparabilis meriti episcopum* vocat. Tradunt quidam q S. Paulinum Nolanæ civitatis episcopum cum Nolanis omnibus ejus nomine liberatis redeuntem, de civibus adeo bene meritum, tanta pompa lætitiaque ab ipsis exceptum, ut proinde eumdem diem statis pompis, festis, spectaculisque usque ad nostram tempestatem venerati sint, & etiamnum venerentur, idque a decimo mensis Junii die quo in urbem rediisse fertur, usque ad vigesimum se-

C cundum quo diem obiit extremum. Ex MS. codice Medicæo, in quo exstat Uranii de Obitu Paulini ad Pacatum narratio quæ historiam ibi complectitur de redemto a S. Paulino sui permutatione filio viduæ usque ad ejus ex Africa Nolam reditum, r contendit Baronius S. Gregorium ab Uranio hanc totidem verbis exscripsisse historiam quam inter Elogia dedimus. At illud Sacchino s non persuasit qui eam S. Gregorio M. semper adscribit, nec Chiffletio t qui Baronii argumenta & rationes optime refellit. Etenim ipse Gregorius u hanc de Paulini Captivitate historiam non ex cujusquam

D scriptis se excerpsisse dicit, sed a senioribus viris audiisse, quorum testimonio fidem denegare non potuisse fatetur. Si hæc acciderit Captivitas ab anno 414. usque ad 417. Augustinum hac de re jam ad Paulinum scripsisse non serius quam sub initium anni 417. credere par est, cum in epistola x 186. (alias 106.) circa medium ejusdem anni scripta nullum de hac Captivitate verbum faciat.

n Greg. M. Dialog. l. 3. c. 1.

o Ibid.

p Eulog. ad Floram & Mariam. T. 9. p. 312. Bibl. Patr.

q Ambr. Leo lib. 2. de Nola c. 13. & Chiffl. p. 259.

r Baron. A. 431. §. 195. in append.

s Sacch. Paulin. Vit. p. 721. 722.

t Chiffl. p. 179. 180.

u Greg. M. Dial. l. 3. c. 1.

x V. ep. 186. Aug. in ed. Bened. p. 663.

AD SANCTI PAULINI
POEMATA
LUDOVICI ANTONII MURATORII
DISSERTATIONES.

De Turcio Aproniano .
DISSERTATIO I.

ENS Turcia Aproniana celebris eft apud veteres Latinos . Familiam vero Aprononianam fingulariter exquifitiffima , ac nervofa eruditione poft Glandorpium profequutus eft Em. Norifius in Cænotaph. Pif. Diff. 4. Cap. 2. §. 1. *Gens itaque Turcia Aproniana Afteria Romæ nobiliffima fuit*, uti ibidem laudatus Cardinalis ait . Floruit fub Juliano Augufto L. Turcius Secundus Apronianus Præf. Urbi, de quo apud Gruterum pag. 476. o. 7. Infcriptio habetur , itemque altera pag. 647. n. 6. Ad eumdem referenda eft alia Infcriptio Gruteriana pag. 165. n. 2. Fani fita , quæ tamen hactenus eum errore propofita eft , quafi DIVO AUGUSTO fuerit dicata. Veram lectionem exhibent Schedæ Am-

A brofianæ Bibliothecæ , eæque omnium vetuftiffimæ , e quibus multa mihi haufta fuere in ornamentum collectionis ineditarum Infcriptionum , quam jufto volumine comprehenfam , faventibus Superis, orbi communicare jam meditor . Sic autem fe habet marmor ,ejufque adnotatio:

Fani in arce femidiruto convulfo
tormentis bellicis bello Pii II. contra
Fanenfes . MCCCCLXII.

DIVO AUGUSTO PIO CONSTANTINO PATRI
DOMINORUM .

Subfequitur in medio marmore, ac infra quidquid apud Gruterum invenitur . Pofitum Au-
B gufto prius fuerat marmor ; tum, uti frequenter contingit , eidem marmori copulata eft altera Infcriptio, quam Torcius Secundus Afterius Conftantino Magno dicatam voluit. Alii fuere Turcii Aproniani , aut Afterii , quos

quos in laudaro numquam faris opere Norisiano videre licet. Ibi ex antiquissimo Mediceæ Bibliothecæ Vergiliano Codice exhibetur Inscriptio Turcii Rufii Aproniani V. C., qui Consul Anno Christi 494. processit, propria ejusdem Turcii manu elaborata. Redeamus nunc ad Turcium nostrum. Hunc ita Paulinus commendat:

Apronianum Turciæ gentis decus
Ætate puerum, sensibus carnis senem,
Veteri togarum nobilem prosapia,
Sed clariorem Christiano nomine,
Qui mixta veteris, & novi ortus gloria,
Vetus est Senator Curiæ, Christo novus.

Igitur Senatorum albo inscriptus erat Turcius iste, & nuper Christianam Religionem fuerat professus. Hanc suam ad Christum conversionem debuit Apronianus Melaniæ senioris pietati, quæ illum a Gentibus in Christi ulnas adduxit. Auctorem hujus rei Palladium habeo in Hist. Lausiaca Cap. 118. ubi de seniore Melania Hierosolymis Romam reversa his verbis agit: *Atque illic quidem cum esset, beatissimum virum, magnæque existimationis clarissimum Aprianum* (legendum est *Apronianum*) *qui erat Gentilis, Catechesi instituit, & Christianum effecit.* Romam rediit Melania anno 397. ex Baronii, Pagiique calculis; igitur post illud tempus Ethnicismo Apronianus valedixit. Erat autem hic inter paucos Rufini Aquilejensis amicus, quam familiaritatem Melaniæ senioris, ac junioris officia conciliaverant, apud quas Rufinus primas honoris & existimationis tenebat. Hinc illius fautor effectus pravis etiam illius Doctrinis animum obstrinxerat. Anno Domini 399. ad Pammachium, & Oceanum Epistolam Hieronymus conscripsit, ubi quasdam Rufini sententias, calumniasque castigavit. *Verum*, ut Lib. 1. Cap. 2. Hist. Pelag. ait Em. Norisius, *statim ac Hieronymi litteræ Pammachio redditæ sunt, earumdem exemplar Apronianus, qui in Rufini rem vigilantissime incumbebat, Aquilejam ad magistrum transmisit.* Ad hæc Rufinus duos e vestigio libros invectivarum in Hieronymum elucubravit, quos Aproniano nostro inscripsit. Sic autem incipit: *Perlegi scripta tua, Aproniane carissime, quæ ab amico, & fratre bono* (hoc est Hieronymo) *de Oriente ad virum nobilissimum Pammachium missa transmisisti ad me.* Nunc videamus, quæ ejus uxor. Palladius in Hist. Laus. Cap. 134. hanc nobis notitiam servavit: *Vidi etiam*, inquit ille, *beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiano.* Ita in libris editis; at corrigendus locus, & pro *Primiano* legendum *Aproniano*. Heraclides in Paradiso, qui liber paucis mutatis idem est ac Historia Lausiaca Palladii, Cap. 39. ita scribit: *Avitam aliquam Deo dignam cum Apreniano quodam ipsius viro, & filia eorum Eunomia vidi.* Et hic error in nomine, ac legendum *Aproniano*, non *Apreniano*. Igitur Avita Paulino æque præsens, de qua sermonem inferius habebo, Aproniani conjunxerat. Ex ista duos ille susceperat natos, Eunomiam videlicet, ac Asterium puerum. De hoc primum videamus.

A

De Asterio Turcii Aproniani filio.

DISS. II.

CErte hic Asterius a Turcio Aproniano distinguendus, tum ut numerus versificetur, quem exhibet eo versu Paulinus:

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes &c.

B tum quia expresse id asseritur superioribus verbis:

Cum patre Paulino pater atque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Erat quidem Turcio soboles alia, nempe Eunomia, sed illam Avitæ matri Paulinus primum adscripserat:

Matribus bis duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus, Melani germen, & Eunomia.

Itaque Turcii Aproniani filius erat Asterius, cognomine utique gentis Turciæ proprio. Expressius vero infra id a Poeta repetitur, postquam de Piniano filio suo in Christo egit his verbis:

C *Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.*
Quem simul unanimes vera pietate parentes
Infantem Christo constituere sacrum.
Ut tamquam Samuel primis signatus ab annis
Cresceret in Sanctis votus alente Deo.
Hunc puerum, & fratrem fecit pia gratia patri.
Nam pariter sancto flumine sunt geniti,
Quos natura gradu diviserat, hos Deus almo
Munere germanos in sua Regna vehet.

Vides hic Asterium memorari, qui una cum parente Turcio Aproniano, sacro Baptismatis fonte fuerat ablutus. Neque id quidem multo
D ante factum fuit, quod Asterii ætas non patiebatur, & observata nuper de Turcio non ferunt, qui dicitur *Vetus Senator Curiæ, Christo novus, qui novi ortus gloria* longe clarior evaserat. De hoc item Asterio forsan intelligendus ille versus:

Turcius ore pio, florente Suecrius ævo.

Turcius pater primum refertur, dein filius, qui Suecrius etiam appellatur, nisi Pinianum potius hoc nomen respiciat. Fateor cognomen istud satis peregrinum apud Romanos illo ævo fuisse, unde in suspicionem depravati textus facile trahor. Fortasse *Syagrius* legendum est, quod librarii nullo negotio in *Suecrius* conver-
E tere potuerunt; hujusque cognominis duos Consules habemus in Fastis anno 381. & 382. Geontem quoque Syagriam *Ecclesiæ thesaurum* appellat Ennodius in *Epiphanio*. Laudatus Cardinalis Norisius in Cœnotaph. Pis. Diss. 4. Cap. 2. §. 1. Idacium laudat in Chronico ad annum Imperii Honorii 26. hoc est Æræ nostræ 420., & ad annum 17. Valentiniani Tertii, nempe 440., iterumque Renatum Profuturum apud Gregor. Turon. lib. 1. Hist. Franc. qui duos Asterios memorant sub Honorio, ejusque successore Valentiniano, magisterio utriusque militiæ in Hispania perfunctos. Alius item
F Asterius anno Christi 449. Consul in Fastis legitur. At neminem ex his Asterium nostrum fuisse mihi lubenter suadeo, quippe a teneris, ut ajunt, unguiculis Deo Sacratus a parentibus iste fuerat, ac Sacerdotalem nutriebatur ad honorem, quemadmodum superius e Paulino didicimus.

De Avita, ac Eunomia.

DISS. III.

TUteii Aproniani coojux erat Avita, ejusque filii fuere Asterius supra memoratus, ac Eunomia. De illa sic scribit Paulinus:

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis hymnisonis mater Avita choris.

Palladius in Lausiaca Historia Cap. 134. hanc mulierem beatam vocat, feminisque vitæ Sanctitate illustribus accenset. Sunt ejus verba: *Vidi etiam beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiana* (legendum est, ut supra diai, *Aproniano*) *& coram filia Eunomia in omnibus Deo bene placentes, ut aperte facile traducti fuerint a dissoluta, & voluptaria vita ad honestam & continentem vitæ institutionem; in his quoque digni habiti, ut in Christo dormirent, ab omni quidem peccato liberi, perfecte in certamine decertantes, in bona memoria vitam suam relinquentes.* Idem Palladius Cap. 118. quum a Melania seniore Apronianum Fidei Christianæ redditum retulisset, hæc addit: *Persuasitque eumdem, ut contineret etiam cum sua uxore, ejus autem sorore, Avita nomine.* Hinc discimus, Avitam senioris Melaniæ fuisse sororem, ac post ejus monita continentiam servasse. Nisi hic Palladii locus obstaret, *germanæ* vocabulum apud Paulinum ita explicassem, ut soror Albinæ supra memoratæ diceretur Avita; sed intelligere cogimur inde aut affinitatem, quæ illi cum Albina intercedebat, aut ætatis morumve inter easdem similitudinem, quum multiplicem interpretationem patitur vocabulum istud. Quum vero Melania senior Anno Christi 397. Romam redierit, Avitam, ac Turcium continentiam amplexos post illud tempus fatendum est, propterea que Eunomiam, & Asterium illorum filios ante memoratum annum in lucem prodiisse. Heraclides in Paradiso iisdem verbis ac Palladius Avitam describit: *Avitam*, inquit, *aliquam Deo dignam cum Apreniano* (lege *Aproniano*) *quodam ejus viro, & filia eorum Eunomia vidi adeo placentes Deo, ut transferri ad cælestem vitam ante conspectam ipsius mererentur. Et ipsi enim jam ultimo fine naturæ nunc in Christo quiescunt, qui peccatorum quidem omnium nexibus absoluti sunt, divinarum autem rerum peritiam, atque notitiam semper habuerunt.* Constat igitur ea dictis, Eunomiæ parentes Turcium, ac Avitam fuisse. De illa sic loquitur Paulinus:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cælo thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit &c.

Illam inferius itidem memorat. Animadversione vero dignum in primis est, quod hic innuit Paulinus, videlicet Eunomiam, ac Asterium pueros ab infantia dicatos Christo: quem veterum Christianorum morem in notis aliquantulum illustravi.

De Albina.

DISS. IV.

CEleberrima quoque apud veteres habita est Albina tum natalibus, tum sanctitate femina præstans. Primum videamus, quid Paulinus de illa ferat:

Prima chori Albina est cum pare Therasia.

Et inferius:

——— Famulos Christi loquor istos,
Par illustre Deo, par nobile nomine Christi
Albina cum matre tuis modo finibus artus.

Hujus præclarissimæ feminæ parentes Clariss. Cardinalis Norisii ingenio innotuere; quum enim in Actis S. Melaniæ junioris die 31. Decembr. apud Surium exhibitis Melaniæ θεῖος, hoc est *avunculus*, Volusianus dicatur: præstantissimus Auctor inde Albinam eduxit Rufii Ceionii Albini filiam, qui Rufii Ceionii Volusiani frater fuit, ideoque in Cejoniam gentem referendam hanc illustrem mulierem censuit. Hæc ab illo eruditissime animadversa in quodam Opusculo. De Rufio Volusiano Inscriptionis fragmentum ineditum non pigebit e meis MSS. Schedis libatum apponere, quod etiam in justo ineditorum marmorum corpore, Deo favente, brevi per me referetur. Exstat illud in Lateranensis Basilicæ pavimento Romæ:

RUFIUS. VOLUSIANUS. V. C. X. VI.
RUFIUS. FESTUS. V. C. XV. SEPT.
SEBASMIUS PHILOS
. . . . PONT. M.
BRITTIUS. PRÆSENS. V. C. P. M.
EVACRIUS. PHILOSOPUS . . . . . .
FL. ATTICUS. V. C. . . . .

Melania senior femina perillustris, marito e vivis sublato, unicum reliquæ proli superstitem vidit filium, quem Poblicolam (an recte nescio) appellat Chifflettius V. C. e Soc. Jesu. Crevit iste, eximiam in Urbe nactus existimationem, opibusque clarus inter primos evasit. Omnia hæc Paulino debemus in Ep. 10. ad Severum, ubi multa de Melania, ejusque nato habet. Albinam iste dein conjugio sibi copulavit: unde etiam æstimare facile possumus, quanta hæc nobilitate pulleret, quæ virum nobilissimum, & Consulibus avis illustrem, maritum fuerit nacta. Hisce ex nuptiis profecta est Melania junior, quæ Nolæ itidem aderat, & de qua sermo infra erit. Huic Melaniæ, ut Metaphrastes docet apud Surium die 31. Januarii, *fuit genus clarissimum, erant enim ejus parentes primi Senatus Romanorum.* Itaque vides & ea his verbis, quam illustria cunabula sortita fuerit sancta mulier Albina, de qua modo inspiciamus, quid Palladius retulerit. Hic in Hist. Laus. Cap. 118. ita loquitur de seniore Melania agens: *cum autem suam quoque neptem confirmasset Melanium una cum ejus marito Piniano, & catechesi instituisset Albinam nurum suam, uxorem autem filii sui, & persuasisset his omnibus vendere quæ habebant, Roma eos eduxit, & ad honestum ac tranquillum vitæ portum deduxit.* Cap. vero 120. de Melania senioris nepte verba faciens subdit: *Habebat autem secum*

quoque

quoque matrem Albinam, quæ similiter exercetur, & similiter rursus seorsum dispergit suas pecunias. Eadem repetit Heraclides in Paradiso cap. 42. his verbis *Confirmatos hos erga simul, hoc est Melaniam neptem suam, & Pinianum ejus maritum, Albinam quoque eam ipsius nurum suam, hoc est uxorem filii sui, per omnia docuit*. Erat igitur Albina Melaniæ senioris nurus, quippe quæ ejus filio nupserat, ac juniorem Melaniam pepererat. Arcta hæc sanguinis conjunctio in caussa fuit, quod contubernium, animosque semper junxerint Albina, Melania junior, ac vir istius Pinianus. Conjunctim idcirco hi omnes peregrinationem in Africam instituerunt, quam etiam memorat Metaphrastes in Act. S. Melan. 31. Januar. apud Surium. Potior itineris scopus fuit Augustinum invisere Hippone degentem. Ibi Pinianus turbas non paucas perpessus, quum illum Hipponenses ad Sacerdotium amplectendum omnino cogere vellent. Hinc S. Augustinus litteras ad Albinam Tagastæ morantem dedit, quibus popularem impetum excusat, seque in primis apud illam purgat. Est hæc Epistola 225. in edit. Antuerp. Aliam quoque dederat S. Doctor Epistolam (quæ est 227.) ad *Albinam, Pinianum, & Melaniam*, qua se excusarat, quod eos convenire nondum potuerat. Hæc secundum magnum parentem Annalium acta Anno 409. seu serius, ut quibusdam videtur. Aliam etiam peregrinationem hi tres egregii comites suscepere Hierosolymam, ubi S. Hieronymum salutarunt; qui eodem tempore Alipio, & Augustino rescribens Epist. 79. addit: *Sancti filii communes Albinus, Apinianus, & Melania plurimum vos salutant*. Rosvveidus in notationibus ad Vit. Patr. pag. 1005. ad Albinæ hujus nomen hæc apponit: *De ea D. Hieronymus in variis Epistolis*. Sed parum recte; istam enim Albinam cum Albina Marcellæ matre confundit; quod tamen cavendum monuerat Baronius ad ann. 408. Vidisti supra in Epist. 227. Augustini, & nunc in prælaudata Hieronymi Epistola *Albinum* pro *Albina* dici. Baronius Albinam reponens corrigendos ait Codices; ac Rosvveidus pag. 703. in Not. ad vit. Patr. haud necessariam arbitratur hanc restitutionem, quandoquidem tum temporis feminarum nomina etiam terminationibus masculinis efferri solebant: quod Melaniæ exemplo probat, quæ *Melanium* quandoque dicebatur. Pace viri tanti mihi hæc sententia non sedet; dispar enim ratio, & dispar nominis origo. Latinis nominibus non adhæsit hic usus, sed quidem Græcis Latio illatis. Donatus Grammaticus Lib. 5. de gener. *sunt alia*, inquit, *tono neutra, intellectu feminina, ut Phronesium, Glycerium, Sophronium, quæ mulieres sunt*. Priscianus etiam Lib. 5. nomina feminarum desinere in Um asserit, ut *Glycerium mea, Dorciam, & Philotium*. Hæc quidem omnia feminarum nomina, sed originem Græcam unaquæque sortita. Albina vero vocabulum Latinis e fontibus manans in Albinum converti non sine audacia, ac non sine patentis Amphibologiæ periculo potuit. Licuit id Græcis, at Latinis minime. Deinde nomina in exemplum adhibita tantum neutrius generis terminatione efferuntur; Albina vero masculinorum ad instar, ut pateat nullam inter eadem nomina institui posse comparationem. Sciendum porro est, Albinæ nomen lepidissimum primo, dein acre bellum inter maxima ingenia excitasse. Scripserat olim Em. Norisius in celeberrimo opere de Hist. Pelag. Libri Augustiniani *de gratia Christi*, inscriptionem non esse corrigendam, ubi legitur: *Albino, Piniano, & Melania*. Rosvveidi vestigia sequutus. P. Macedus vir magni nominis, & spissorum voluminum Scriptor, in quo tamen judicium non raro desideres, adversus Clarissimi Norisii sententiam insurrexit, & pro Albino non Albinam junioris Melaniæ matrem intelligendam censuit, sed *virum aliquem, aut patrem, aut socerum, aut patruum, aut avunculum Piniani, aut Clericum quemdam*, & quid non somniavit? Certe ibi Albinam nostram designari invictissimis argumentis evicit idem Amplissimus Cardinalis in duobus Opusculis hac de re confectis, quibus & ego alia ope S. Paulini aggerere possem. Unum animadvertisse sufficiat, ipsum nempe Em. Scriptorem alicubi scribere, in duobus MSS. Mediceis Hieronymi Epistolam superius laudatam ita se habere: *Albina, Apinianus, & Melania salutant vos*, quod & mihi observatum in quodam MS. Ambrosianæ Bibliothecæ. Apud Augustinum ita quoque legendum nos docet Possidius eidem Sancto synchronus, ejus enim opera recensens Epistolam ita inscriptam refert *Albinæ, Piniano, & Melaniæ*. Quin & *Albinam*, non *Albinum*, Cl. PP. Benedictini in egregia S. Augustini editione annis proxime præteritis instructa legunt, eamque lectionem quorumdam MSS. auctoritate firmant. Igitur non Albinus, sed Albina, legendum ubique, & Baronio emendanti acquiescendum.

De Therasia.

DISS. V.

IN optimo Codice, unde S. Paulinum redivivum feci, ita sunt distincta verba, ut legatur *compar & haerasia*. Sed quænam est hæc Hærasia? Ego hujusmodi feminæ mentionem nusquam invenio. Emendandus itaque Codex, & sic legendum: *compare Therasia*, aut *cum pare Therasia*. Similem Paulini versum habeo in Epist. 12. ad Severum, ubi ait:

——— Post longa revelat
Secula Protasium cum pare Gervasia.

Erat hæc Paulini nostri fida, ac pissima conjux in Seculo, quæ cælibatum postea una cum illo professa sibi castæ ac religiosæ vitæ elegerat institutum, viro Presbyteratus munia sancte relictura. Idacius in Chronico ad annum Honorii xxx. hæc habet: *Paulinus nobilissimus, & eloquentissimus, dudum conversione ad Deum nobilior factus, vir Apostolicus, Nola Campaniæ Episcopus habetur insignis, cui Therasia de Conjuge facta, Soror testimonio vitæ beatæ æquatur, & merito*. En ut ejus castitatem extollit Idacius, quum *de Conjuge* illam Paulini *Sororem* effectam asserit. Gennadius quoque de Script. Eccles. Epistolarum plurium meminit, quas *ad Sororem de contemtu mundi* Paulinus scripsit. Hanc autem Sororem non aliam forsan fuisse, quam conjugem Therasiam, autumo, ad quam etiamnum Carmen hac de re exstat S. Prospero male a qui-

quibuſdam Codicibus adjudicatum. Hiſpanam vero Sanctam hanc fuiſſe mulierem conjicio, quum ibi in Paulini connubium ceſſerit. Sic ipſemet Sanctus de ſe canit:

Trans jug. Pyrenes adii peregrinus Iberos.
Illic me thalamis humana lege jugari
Paſſus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque jugum carnis duplicata ſalus animarum
Dilatam unius poſſet penſare ſalutem.

Inferius vero innuit commune ſibi cum Theraſia ſuſceptum caſtitatis votum:

———Tu carnea nobis
Vincula rupiſti &c.——— ——

Hæc autem piiſſima mulier tempore, quo Natalis hic recitatus fuit, imo & ſerius, in vivis fuit. Id ex ejuſdem Paulini Epiſtola 44. ad S. Auguſtinum elicitur, quæ utriuſque nomen, hoc eſt Paulini, ac Theraſiæ inſcriptum habet, & Anno Chriſti 416. & quod excurrit, data eſt ut Chiffletius par. 2. cap. 34. recte probat. Igitur Anno 406. Theraſia vivens Paulino, dum hæc recitaret, aderat. Vide Sacchinum in vita hujus Sancti, ubi plura de Theraſia.

De Piniano.

DISS. VI.

CElebre iſtius nomen eſt in Eccleſiaſtica Hiſtoria. Ejus tam res geſtas quam breviſſime licebit expediam. Piniani familiam præclariſſimam fuiſſe teſtatum nobis Paulinus reliquit, nam a Valerio Poplicola, qui inter primos Urbis Conſules numeratur, prodibat. Valeriæ genti igitur Pinianus fuerat adſcriptus. Paulinum audire juvat:

Huic propinquat ſocius æquali jugo,
Ævo minor Pinianus, par fide,
Et ipſe priſco ſanguine illuſtris puer,
In Principe Urbe Conſulis primigenus.
Valerius ille Conſulari ſtemmate
Primus Latinis nomen in Faſtis tenens,
Quem Roma pulſis Regibus Bruto addidit,
Valerj modo hujus Chriſtiani Conſulis
Longe retrorſum generis auctor ultimus &c.

Audis Pinianum *primigenum*, hoc eſt primogenitum Conſulis cujuſdam dici? Hoc idem aſſeritur in Melaniæ junioris Vita apud Surium 31. Januar. his verbis: *Erat autem ejus ſponſus & genere, & ætate, & aliis omnibus cum Melania conferendus, natus quidem ex Conſulibus, & modo excedens ex ephæbis. Sponſi autem nomen erat Apenianus* (hoc eſt *Pinianus*) *agens annum circiter decimum ſeptimum.* Sed quis iſte Conſul? Utique me in tenebris derelictum fateor. Faſti ſilent, Scriptores ne verbum quidem. Palladius tamen in Vit. Patr. cap. 119. *Pinianum* aſſerit *Severi filium, qui erat ex Præfectis* (legendum potius *Expræfectus*) Heraclides quoque in Paradiſo cap. 49. *Severi Expræfecti filium* appellat. Contra laudatus Auctor Vitæ S. Melaniæ Severi fratrem facit; ſic enim loquitur: *Sed gravem quidem adverſus eos machinam Apeniani* (ſcilicet *Piniani*) *fratrem admovet Severum, per quem exiſtimabat ſeſe ſolida eorum mentis turrim eſſe labefacturum. Hic ergo Severus cum eſſet frater, factus erat inimicus.* Idem etiam inferius repetit. Ego rem ita conciliari poſſe arbitror, ſi Pinianum dicamus de patre Severo, atque ex hoc Severo Severum alterum Piniani fratrem produiſſe. Quum igitur familia Valeria Pinianum protulerit, ſequitur, ut ejus pater Valerius Severus fuerit nuncupatus, ſicuti etiam frater nomine tantum, ſeu prænomine utroſque diſtinguente. Sed iterum in incerto verſari me doleo, quum nuſquam Valerium Severum Conſulem hiſce temporibus nanciſcar. Quapropter affirmandum duco, Piniani patrem non ordinarium, ſed ſuffectum, aut honorarium Conſulem fuiſſe renuntiatum. Quo poſito, nil mirum, ſi ejus nomen oblivioni traditum. Memoratur apud Gruterum quidam L. VALERIUS. SEVERUS, pag. 49. num. 4. & pag. 566. num. 6. Sed cum hoc Severo neſcio an quid negotii habeat. Adnotavi in Diſſ. 2. de Aſterio corruptum eſſe verſum illum:

Turcius ore pio, florente Succrius ævo,

Et conjectura prolata *Syagrius* legendum cenſui, quum ſoni cognatione hæ litteræ commutari inter ſe facillime potuerint. Quid ſi in eo verſu Pinianus intelligatur, cognomenque etiam Syagrii vir nobiliſſimus geſſerit? Forte patrem ejus Conſulatu ordinario illuſtrem fuiſſemus nacti; anno ſiquidem Chriſti 381. & 382. Syagrii duo (& quidem inter ſe diſtincti, ut vult Cl. Pagius in Proleg. ad Diſſ. Hypat. num. 27.) hujuſmodi munere ſunt aucti. Quod ſi verum foret, *Valerius Syagrius Pinianus* appellandus eſſet, & ex iis Conſulibus alter in ejus patrem admittendus. Quum tamen multa obſtare poſſe conjecturæ huic non ignorem, monuiſſe tantum mihi ſit ſatis; meliora ab aliis argumenta expectentur. His viſis profecto patet, Pinianum noſtrum Valerium quoque fuiſſe nuncupatum. Magnus Annalium parens Baronius ad A. Ch. 485. ex Codice Vaticano literas Valentiniani Imp profert ad Pinianum Urbis Præfectum ſuper Syricii Summi Pontificis electione ſcriptas. Eidem Piniano inſcriptæ ſunt lex. 13. de Medicis, & Profeſſoribus C. Theod. data A. 387. l. 4. C. Th. de Principib. agent in reb. eodem Anno data, & l. 13. C. Th. de Privileg. eor. qui in S. Pal. mil. Anno 386. promulgata. Hunc Pinianum Baronius, & Gothofredus in animadverſ. ad haſce ipſas Leges eumdem arbitrantur ac noſtrum, nempe Pinianum junioris Melaniæ maritum: quod idem repetit celebris hic Juridicus in Proſopogr. Cod. Theodoſ. Sed parum ſolide opinari tantos viros evincam. Ante Majum Anni 399. e vivis exceſſit Poplicola (uti eum vocat Chiffletius) Melaniæ junioris pater, ac Piniani ſocer, uti egregie in quodam opuſculo probat Clariſſ. Card. Noriſius. Scriptor vero Vitæ S. Melaniæ eamdem narrat una cum conjuge Piniano de vita cælibe ineunda cogitaſſe, ſed a Melaniæ parente propoſito tam ſancto obviam itum. Subdit Auctor ille: *Eis quidem e vivis excedit Melaniæ pater; illi vero cum amotus eſſet is, qui prohibebat, quando Deo viſum eſt, & tempus vocabat, ſtatim quidem exeunt a magna Civitate, urbanam multitudinem, & tumultus valere jubentes. Eis autem quando hanc Angelicam inceperunt vitæ formam, ætas erat, Apeniano quidem 24. annorum, Melaniæ autem 20.* Igitur ſi ab Anno Ch. 399. ſex annos retro numeres, quibus Piniani cum uxore matrimonium ſtetit, venies ad annum 393. quo ipſe Melaniæ nupſit,

agens,

agens, ut ait idem Scriptor, *annum circiter decimum septimum*. Rursus ab anno 393. retro excurrens ad A. 385. quo Urbanam Præfecturam gessisse censetur, Piniano tum fuisse novem circiter annorum ætatem manifeste deprehendes. Quam igitur improvide Pinianum nostrum Urbis Præfectum Baronius, & Gothofredus effecerint, nemo non videt. Urbis Præfectura grandis erat moles, tenerosque respuebat humeros, uti videre est apud Guid. Pancirol. in Not. Utriusque Imp., & apud eumdem Gothofredum in Notitia Dignitatum. Id quoque ex Paulini silentio suaderi potest; cur enim Pinianum laudaturus, atque ut laudet omnia componens, hunc ejus honorem insalutatum præteriisset? Sed inquies: Quis ille Pinianus Urbana Præfectura clarus? Me nescire libenter fateor; nostri Piniani tamen consanguineum, & fortasse patrem fuisse cur non credamus, quum Heraclides Pinianum *Severi Ex-præfecti filium* vocet, ac Palladius *Severi filium, qui erat ex Præfectis*? Severus autem iste Piniani cognomentum usurpare potuit; quod mirum in modum probare mihi videtur Paulini verba dicentis:

Piniada Melani cum fœdere par benedictum.

Hoc certe *Piniada* vocabulum Pinianum denotat Piniani filium ad Patronomycorum nominum normam. Vidimus igitur Pinianum sibi matrimonio copulasse juniorem Melaniam. Sex autem annos simul connubium tenuere, post quos continentiam amplexi, vastisque renuntiantes opibus, quibus omnes præter unum Imperatorem vincebant, pauperum subsidio universa dicarunt. Hæc tum Palladius, tum Auctor vitæ S. Melaniæ produnt, apposite ad ea, quæ Paulinus canit:

Et in hoc parentis aliquid illius refert
Puer iste Christi Consulatum militans,
Quod liberandis consulens munus pium
Redemptionis opere dispensat Deo &c.
Nam & libertorum plurimis cervicibus
Servile sanctis opibus expellit jugum,
Quos are vinctos in tenebris carceris
Absolvit auro de catena fœnoris.

Reliquas vero Piniani V. C. res gestas, quomodo Tagastam profectus, turbas populi eum sacris initiatum volentis fuerit expertus, quomodo Hierosolymam, ac dein Constantinopolim peregrinationem instituerit; penes Baronium invenies A. Ch. 409. 419. nisi quod errores Annalium aliquot in Chronologia patrati ex Historia Pelagiana Norisii Cardinalis Clarissimi sunt emendandi. Unum addere lubet, nempe *Apenianum* a quibusdam, ab aliis *Alpinianum*, & a nonnullis *Pimanum* appellari virum hunc nobilissimum. Sed falluntur omnes. Verum ejus nomen Pinianus fuit, quod apertissime Paulinus exprimit, dum super ejus nomine ludens Pino eum comparat. Sic autem ait:

Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,
Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æterna vita puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.
Pinus enim semper florente cacumine perstat &c.

Augustinus ita carum habuit Pinianum, ut illi duos dicaverit Libros adversus Pelagianos. Hieronymus etiam amicissime illo est usus, ac idcirco virum sui temporis clarissimum appellare fas erit. Nunc ad ejus uxorem Melaniam nos recipiamus.

A

De Melania.

DISS. VII.

Melaniæ seniori illustri feminæ unicus fuit filius. Poblicolam Chiffletius vocat. Hic Albinam uxorem duxit, & ex illa Melaniam suscepit, quæ propterea *junior* appellatur, neptis nempe Melaniæ senioris. Piniano V. C. hæc postea in uxorem cessit, & fida comes ejus lateri semper adhæsit. Adeo præclaræ feminæ in Sanctorum album relatæ Vitam scriptis consignavit Anonymus apud Surium die 31. Januarii, apud quem mirandæ illius virtutes sunt recolendæ. Tanto continentiæ amore flagravit, ut ab ipsis nuptiis viro eamdem persuaserit; sed post annos tantummodo sex voti sui compos est facta. *Erat autem*, inquit laudatus Auctor, *quando hanc Angelicam inceperunt vitæ formam, ætas erat, Apeniano quidem* (scribe *Piniano*) *viginti quatuor annorum, Melaniæ autem viginti*. Anno Ch. 399. Sanctum hoc propositum Melania implevit; eo siquidem anno ejus pater vivere destitit, qui piis conjugum votis semper obsisterat. Id in superiori Diss. innui, nunc autem ut anachronismum tollamus Cl. viri Jo. Baptistæ le Brun, qui postremam operum S. Paulini editionem adornavit diu a me quæsitam, & nondum obtentam, in emortualem annum patris Melaniæ diligentius inquirendum duco. Ejus obitum expressit S. Paulinus Ep. 44. ad S. Augustinum, a quo deinde responsum accepit, nempe Epistolam 250., in qua in primis hæc animadvertenda scribit magnus Doctor: *Prande ad istam lætitiam, quæ vobiscum est, Frater Possidius, cum ex ipso audieritis, quam tristis eum causa compulerit, hoc me verissime cognoscetis &c.* Tristis causa, quæ Possidium Episcopum ad navigandum in Italiam compulit, traditur ab eodem Augustino in Ep. 202. ad Nectarium. Ethnici Calamæ in Numidia degentes Possidium ipsum inibi Episcopum impetu facto ad necem quæsiverant: quod facinus scribit Augustinus perpetratum *adversus recentissimas leges* contra Paganos ab Imp. Arcadio, & Honorio latas. Leges porro, quarum meminit Augustinus, promulgatæ fuerunt 14. *Kal. April. Manl. Theodoro Cos.* hoc est A. C. 399. ut idem testatur Lib. 18. de Civ. Dei Cap. 54. & a Cod. Theodosiano docemur. Rursus ex Augustini Epist. ad Nectarium 254. tempus navigationis Possidii elicitur; ibi enim ait: *Nam ego rescripseram, cum adhuc nobiscum esset, neque navigasset Sanctus Frater, & Coepiscopus meus Possidius. Has autem, quas mei causa illi dignatus es reddere, accepi VI. Kal. April. post menses fere octo, quam scripseram.* Igitur Possidius post Kal. Junias, quo tempore adversus ipsum ex Augustino discimus tumultum fuisse excitatum, A. Ch. 399. in Italiam transmiserat, & Africam altero anno ante VI. Kal. Apr. repetierat. Augustinus itaque Epistolam 250. ad Paulinum rescripsit An. 399. quo eodem Paulinus Epistolam ad ipsum dederat quadragesimam quartam, obitumque patris Melaniæ nostræ denuntiarat. Hæc eruditissime ab Amplissimo Card. Norisio in quodam libello observata. Ad Annum ergo 399. referenda est Epistola laudata Paulini, non ad 409. uti arbitratus est recens Paulini illustrator Brunius. Quamobrem eodem Anno 399. Melania, ac

Pinia-

Pinianus enntinentiæ votum suscepere. Tum ingentibus io pauperes distractis opibus, uterque sacris peregrinationibus animum addicuot. Primo Nolam ad Paulinum, deinde in Siciliam, post in Africam, ac demum Hierosolymam, atque Constantinopolim pergunt. Hæc eorum gesta a Baronii Aonalibus petenda. Quod ad ejus nomen spectat, modo *Melania*, & modo *Melanium* nuocupari video. Si Rosvveydo fidem habemus in Prælud. ad Palladii Lib. pag. 703. & io notis ad Ep. 44. Paulini, *Melanius* quoque est appellata. Sed eruditissimi Scriptoris sententiam non probo. Etenim ubinam hoc nomen præterquam neutrius aut feminini generis terminatione usurpatum invenit? Μελάνιον, apud Græcos, & apud Latinos *Melanium* taotummodo occurrit. Paulinus in Ep. 44. de seniore Melania ait: *Nihil possim de beata hujus filii matre, & Sanctarum pariter radice ramorum Melanio melius, aut sanctius prædicare*. Io Ep. 12. ut MSS. præferunt:

Hoc Melani sancta delatum munere Nolam.

In Nat. XIII. sæpe repetit:

Flat geminus Melani germen, & Eunomia.
Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi.
Piniada Melani cum fœdere par benedictum.

Augustinus quoque Epistolam 227. ita inscribit: *Carissimis fratribus Albinæ, Piniano, & Melanio.* Palladius quoque hunc titulum præfert Cap. 117. περὶ τῆς μακαρίας Μελάνης, *de beata Melania*.

De Æmilio.

DISS. VIII.

TAndem ait Paulinus: *Æmilius veniat decimus*. Vivebat hisce temporibus, hoc est A. Ch. 406. Æmilius vir piissimus, ac uti illum appellat Metaphrastes in Vita S. Johannis Chrysostomi, Episcopus Beneventanus. Ughellus hinc illum retulit inter Ecclesiæ Beneventanæ Antistites. Maxima isti cum Paulino familiaritas intercessit, atque idcirco eumdem his versibus innui nemo negabit. Anno 405. ut scribit Baronius, legationem Constantinopolim suscepit Æmilius in causa S. Johannis Chrysostomi, quo Innocentii Papæ, aliorumque epistolas tulit. Theodorus Diaconus Ecclesiæ Romanæ in Dialogo apud Palladium ita ait: *Acceptis igitur Sanctis viri Æmilius, & Cythegius, & Gaudentius Episcopi una cum Valentiano, Bonifacioque presbyteris, Imperatoris Honorii, & Papæ Innocentii, & Italiæ Episcoporum Chromatii Aquilejensis, & Venerii Mediolanensis, ac reliquorum Episcoporum Epistolis, una & commonitorio Concilii totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim concessere*. Similia item habet Metaphrastes in prælaudata Chrysostomi vita. Verum non minus ex hujusmodi legatiooe celeber Æmilius evasit, quam ex Paulini nostri carminibus. Julianus Memoris Capuani Episcopi filius, qui postea petulantissimus acerque Pelagiaoi Dogmatis propugnator est factus, & in S. Augustinum aculeatis debacchatus est libris, uxorem jam duxerat. Has nuptias præsentia sua honestavit una cum Memore Juliani parente Æmilius Episcopus, & Paulinus eleganti Epithalamio cecinit. Ioter alia sic loquitur noster:

A *Quis procul ille hominum placidis se passibus adfert,*
Plurima quem Christi gratia prosequitur?
Quem benedicta cohors superis circumdat alumnis,
Angelici referens agminis effigiem?
Nosco virum, quem divini comitantur odores,
Et cui sidereum splendet in ore decus.
Hic vir, hic est Domini numeroso munere Christi
Dives, vir superi luminis Æmilius, &c.

Quo tempore Paulinus hoc Epithalamium recitarit, ambiguum plane est, mihique facilius erit alienam confutare, quam meam statuere sententiam. Emin. Card. Norisius Lib. 1. Cap. 18. Hist. Pelagian. Julianum nuptiis mancipatum censet, postquam Æmilius e Constantinopolitana legatione suæ restitutus est Sedi, quod in Annum forsan 407. incidit. Garnerius quoque V. C. in Diss. 2. Cap. 6. ad Marium Mercatorem, rem A. 408. peractam asseruit, neque sectatoribus hujusmodi sententia caret. Verum aote A. Ch. 399. Julianum Iæ coonubio addictum fuisse peoe certum habeo. Quum memoratum Carmen Paulinus cecinit, Clericus erat Julianus, interque Lectores nomerabatur; inquit enim sanctus Poeta:

B *Clericus uxorem Christo comente decoram*
Diligat, & pulchram lumine cordis amet.
C *Auxilioque viri divino munere factam*
Lector cælesti discet ab Historia.

Julianus deinde, aut sublata e vivis uxore, vel ex mutuo consensu ab eadem sejunctus ioter Diaconos nomen suum dedit. S. Augustinus ad Memorium ejusdem Juliani patrem in Ep. 131. ait: *Nam superiores quinque vix filio nostro, & Condiacono Juliano (quoniam & ipse jam nobiscum commilitat) lectione, & cogitatione digni videbuntur*. Hoc autem quo Anno scriptum a S. Augustino fuerit, ejusdem Epistolæ verbis exploratum redditur: *Nimis autem*, inquit, *ingratum, ac ferreum fuit, ut te qui nos sic amas,*
D *hic sanctus frater, & collega noster Possidius, in quo nostram non parvam præsentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret*. Possidium in Italiam ex Africa transmittentem litteris suis Augustinus instruxerat, ut in ipsius Memoris, sive Memorii familiaritatem concederet. Porro navigavit iste post Idus Junias A. 399. uti in superiori Dissertatione satis ostendi. Igitur ante hunc annum Julianus oon nuptias modo cum Ia celebrarat, verum etiam ab iis solutus Diacoatus muneri sese obstrinxerat. Hinc videas, quam parum bene Garoerius in laudato libro Æmilium e vivis sublatum, antequam Epithalamium Paulious pangeret, poeticaque fictione
E præsentem nuptiis Iuliani a sacro vate confictum fuisse arbitretur. Et quamquam, si carmioa consulantur, hujusce somoii statim fundamenta subsidant, adhuc e nostris calculis male sibi constare eruditissimi viri sententia deprehenditur, quum Æmilium etiam post hujusmodi nuptias vixisse e Paulino doceamur. Em. Card. Norisius in præclarissimo opere Hist. Pelag. lib. 1. cap. 18. Juliani res prosequitur, ubi erudite pro more illum Eclanensem postea Episcopum factum evincit, simulque Æmilium nostrum Iæ, quæ Iuliano uxor
F contigerat, parentem statuit. Verum parcat Clarissimus Cardinalis, si ad ejus opinionem facile non accedam. Quibus fundamentis hæc ejus sententia nitatur, non video. Hinc fortasse tamen assertum suum amplissimus scriptor promovit. Ait Paulinus:

Insula Pontifices divino jungit honore,
Humana pietas jungit amore patres.

Hæc

A *Hanc Memor, officii non immemor, ordine recto*
Tradit ad Æmilii pignora cara manus.

Hic autem *patres* ait appellari Memorem Juliani, ac Æmilium Iæ parentes. Sed nihil hinc hauriet magnus Scriptor; quippe carmina priora se correxisse fatetur, ac propterea sententiæ suæ se illa accommodasse. Vox illa *Patres* ab omnibus Paulini Codicibus editis, ac MSS. abest, ubi legitur *pares*. Nil itidem sequentia carmina evincunt. Quod autem addit, Paulinum utrique Antistiti Sponsorum parenti longam nepotum seriem his versibus augurari:

Casta Sacerdotale genus ventura propago
B *Et domus Aron sit tota domus Memoris.*

perspecto verborum sensu, utique ad unum Memorem referendum augurium arbitror. Ventura etenim propago Sacerdotale genus erat futura, quæ a Juliano ejusdem filio procederet, atque idcirco solam nominari audis Memoris domum, in qua ad Aronis exemplum Sacerdotalem, seu Episcopalem honorem perpetuandum Poeta noster exoptat; nil autem de Æmilii domo subditur, cui accrescere *Sacerdotalis propago* non debuerat. Sed quid conjecturæ meæ favet? Epithalamium ipsum. Hæc ibi leguntur:

C *Sancta Sacerdotis venerando pignora pacto*
Junguntur ——————

Si Episcopi filia Ia quoque fuisset, cur *Sacerdotis*, non *Sacerdotum pignora* Paulinus vocasset? Sic infra *Sancta Sacerdotis nurus*, &

Gentis Apostolicæ filia facta domo,

hæc mulier dicitur. Profecto Iam *gentis Apostolicæ filiam* tunc fieri, non antea extitisse proditur. Nusquam patris nomen Æmilio; Memori vero passim occurrit, ad quem unum etiam votorum suorum summam Paulinus refert:

Christorumque domus sit domus hæc Memoris.

Sed & animadvertenda sunt sequentia carmina, e quibus facile colligas, Æmilium Memoris fra- D trem fuisse. Audi:

Surge Memor, venerare patrem, complectere fratrem,
Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est.
Junior, & senior Memor est; mirabile magni
Munus, opusque Dei: qui minor, hic pater est.
Posterius natu senior, quia Sede Sacerdos
Gestat Apostolicam pectore canitiem.
Filius est, fraterque Memor &c.

Frater Memoris Æmilius erat, sed natu minor, ac idcirco dicitur *junior*. Ante Memorem Episcopatus infulas obtinuerat, ac inde *senior*, *paterque* appellatur. Solemne quidem Episcopis E fuit se *fratres* invicem appellare, ideoque interpretetur quispiam vocari *fratrem* Æmilium, quia Episcopus, & quia senior Episcopus, *patris* appellatione illustrari. Verum enim vero quis non videat florem in Antithesi propositum bujusmodi interpretatione labefactari? Siquidem de innumeris Episcopis usurpari sensus iste posset, quum passim hic junior, ille vero senior ad Episcopatum promoveantur. Superest igitur, ut Memoris germanus frater Æmilius foret, quod Paulini eloquentiæ magis consonum elucet, atque ab illo *mirabile magni munus opusque Dei* dicitur. Quod si verum est, F qui possumus Iam facere Æmilii sobolem Juliano nuptam, nimirum patruelem patrueli? Sub Christianorum legibus interdicta perpetuo fuit conjunctio in secundo consanguinitatis gradu, & si S. Ambrosio in Ep. 66. fidem habemus, neque apud Hebræos in usu fuit. Concilium Epaonense Anno Epochæ nostræ 517. coactum

A Can. 28. hujusmodi conjugia penitus execratur. Hoc idem repetunt Turonense secundum Cap. 12. Parisiense primum Can. 4. & Greg. M. Cap. 6. in Respon. ad Interrog. Augustini. Igitur Iæ pater non fuit Æmilius, filiam enim Juliano fratris filio uxorem non tradidisset. Ceterum quum Æmilius noster A. Ch. 405. Legatus Constantinopolim in causa Jo: Chrysostomi destinatus Baronio videatur, & sequenti illuc transmissus, non mihi bene constat, quomodo Nolæ præsens A. 406. a Paulino exhibeatur. Non vacat Baronii calculos in examen revocare. Si tamen ii optime positi, intelligere B cogimur, Nola hoc Anno Æmilium abfuisse, & idcirco a sacro vate pronuntiatum *Æmilius veniat*. Ejus quoque absentia e Paulini silentio suadetur; cur enim, si aderat vir tantus, ab ejus laudibus tam paucis sese Paulinus expedisset? Non erat hic mos Paulino. Sed hæc de Æmilio dicta sint satis.

De S. Paulini dignitatibus.

C
DISS. IX.

FRanciscus Sacchinus V. C. e Soc. Jesu Vitam S. Paulini olim scriptis mandarat. Dignus profecto fœtus erudito viro, qui tanta tamen animi demissione præclarum opus in lucem proferri est passus, ut scriptoris nomen silentio tegeretur. Hanc autem Vitam in editione operum Paulini Rosvveydus Anno 1621. nobis communicavit, illamque iterum prælo subjecere nuperi Typographi Parisienses. Verum quia nondum innotuerant Poemata qua- D tuor, quæ mihi primum prodere contigit, non pauca ibi desideres, quæ nostro stylo supplenda erunt, quædam etiam illic invenias, quæ sint castiganda. Aggredior itaque ad opus, ut Episcopi tanti memoriam seris seculis clariorem efficiam, quod potissimum Natalis XIII. beneficio facile præstiturum me spero. Paulinorum familia inter præcipuas Urbis olim censebatur. Illustrium virorum series, Magistratuum copia, immanisque opum cumulus clarissimæ gentis gloriam commendabat. Ex ista prodiit Paulinus noster, qui tamen in Aquitania lucem primam adspexit. Seu Burdiga- E læ, seu Hebromagum ei cunabula præstiterint, certe in ea provincia est natus. De hoc dubitavere nonnulli, sed apertissime convincuntur, Uranius Presbyter Paulino coævus in Epist. ad Pacatum de obitu Paulini ait: *Igitur S. Paulinus Episcopus Burdegala oppido Galliarum oriundus fuit*. Ausonius etiam ejus primis in annis præceptor id innuit Epist. 21. Sed ipsum audiamus Paulinum, quo nullus testis melior. Se puerum fatetur ille in Italiam e Gallia migrasse:

Nam puer Occiduis Gallorum advectus ab oris &c.

Et clarius infra:

F *Ergo ubi bis terno ditionis fasce levatus*
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Solum hoc genitale, cujus meminit Poeta, Gallia est, cui propinquos appellat Hispanos, ac Pyreneos montes. Idcirco subjicit:

——————— *Inde propinquos*
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.

Propterea licet in Hispania moraretur, adhuc se *Galla mente* semper mansisse gloriatur. Hæc quidem omnia per me observata, ut eorum opinioni occurrerem, qui Aquitaniam ævo Paulini a Gallis distinctam volunt. Sirmondus vir magnus e Soc. Jesu in not. ad Sidon. Carm. 17. hanc tuetur sententiam, eaque mihi rectis fundamentis etiam fulciri videtur. Aquitania enim tum temporis quinque Provinciis accensebatur, quæ in Conc. Valentino A. D. 374., in Maximi Tyranni Ep. ad Syricium A. 385., a Symmacho Lib. 4. Ep. 30. a Conc. Taurin. A. 399. aliisque, a Gallia distinctæ inveniuntur. Super his consule Gothofred. lib. 16. Cod. Theod. tit. 10. de Pag. & Sacr. l. 15. Sulpic. Severus Hist. Lib. 2. Aquitanos a Gallis diversos facit, quum ait: *Sed id nostris idest Aquitanis, Gallis, ac Britannis indecens visum.* Ausonius in Arelate:

Gallia queis fruitur, gremioque Aquitania læto.

Verum & apud Aquitanos Gallorum nomen post quinque Provinciarum constitutionem permansisse ex Uranio, ipsoque Paulino discis. Quin & idem Sulpicius Severus Nitiobrix, videlicet Aquitanus Lib. 2. Hist. *Gallias nostras*, inquit, *Saturninus Arelatensium Episcopus homo impotens premebat.* Infra: *Illud apud omnes constitit unius Hilarii beneficio Gallias nostras piaculo hæresis liberatas.* Vetus Notitia Σατραπειῶν, sive provinciarum, quæ in antiquis membranis Ptolemæi libris subjuncta legitur, & a Salmasio refertur pag. 611. de Eccl. Suburb. in Europa recenset Γαλλίας Ἀκυιτανίας. *Galliam Aquitaniam.* Alia aggerere non vacat. Modo honores in Paulinum collatos inspiciamus. Primum Senatorum albo adscriptus fuit. Ausonius Ep. 25. ad ipsum in Hispania degentem scribens ait:

Ergo meum, patriæque decus, columenque Senatus
Bilbilis, aut hærens scopulis Calaguris habebit?

Uranius in ejus vita scribit: *Taceamus generis nobilitatem, paternis, maternisque natalibus in Senatorum purpuris admirabiliter purpurantem.* Ipse Paulinus Nat. XIII.

Quid simile his habui, cum dicerer esse Senator?

Ad Consularum etiam provectus est Paulinus. Unum tamen adhuc hujusce rei testem Ausonium habuimus. Inquit is Ep. 20.

Paulino Ausonius. Metrum sic suasit ut esses
Tu prior, & nomen prægrederere meum.
Quamquam & Fastorum titulo prior, & tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Ep. dein 24.

Paulinum, Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura, & auratus trabeæ velavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere Divæ.

Ep. quoque 25. ad eumdem Paulinum in Hispania constitutum:

Hic trabeam Pauline tuam, Latiamque Curulem
Constituis? ———

Quum tamen de Paulini Consulatu ne verbum quidem faciant Auctores reliqui, ipsique omnino Fasti conticescant, hinc nonnulli hujusmodi dignitatem Paulino abjudicant, Ausoniique verba quibusdam responsionibus eludere conantur. Sed en ipse Paulinus pro se loquitur S. Felicem alloquens:

Te Duce, fascigerum gessi primævus honorem
Teque meam moderante manum, servante salutem,
Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

Hic *honor fasciger* Consulatus est, cujus insigne proprium fuit fascium gestatio. In eo ita se placide gesserat Paulinus, ut ab omni cæde se purum fateretur. Celebris est quæstio, an Consulatus hic ordinarius fuerit, an suffectus. Priorem sententiam amplectuntur Baronius, & Sacchinus. Sed posterior, quæ Chiffletium auctorem habet parte 2. cap. 2. Paul. Illustr. mihi solidior videtur. Censet hic Paulinum Anno Ch. 378. suffectum Valenti Aug. Consuli V. Id. Aug. a Gothis cæso, meritoque Baronium arguit, qui A. 375. ordinarium Consulem fuisse Paulinum conjicit, quum illum Annum tum Fasti, tum Hieronymus, ac Prosper Consulibus caruisse affirment. Clariss. vir Antonius Pagius in Prolegom. ad Diss. Hypat. num. 26. in S. Paulini Consularum inquirit, ac reprobata de ejusdem ordinario Consulatu sententiam ait: *Paulinum suffectum Consulem fuisse, quod scribit idem Chiffletius, minime existimandum. Per hæc enim tempora, quibus Consules erant ordinarii, Consules honorarii, non vero suffecti in usu erant.* Verum ab ipso Paulino eruditissimus scriptor castigatur. Quum enim is fateatur se ab humanis abstinuisse cædibus, suæque dextræ moderamen a S. Felice tributum, utique non honorem tantum Consulatus, verum etiam potestatem prætulit, quæ verum Consulatum comitabatur. Honorarii Consulis insignia describit Senator lib. 6. Variar. Ep. 1. In ea autem formula hæc habentur: *Sed nunc sumitis ista felicius, quando nos habemus labores Consulum, & vos gaudia dignitatum.* Et infra: *Pinge vastos humeros vario colore palmata; validam manum victoriali scipione nobilita; lares proprios etiam calceis auratis egredere; sellam Curulem pro sua magnitudine multis gradibus enisus ascende, ut in otio subjectas merearis, quod nos per maximos labores assumimus imperantes.* En Consulibus honorariis nulla potestas, nullum in hominum vitas jus conceditur; ecce nulla fascium gestatio tribuitur, quum alioqui Paulinus *honorem fascigerum* a se gestum affirmet. Honorarius idcirco Consul a Procopio Lib. 3. de Bello Gothico ὕπατος καλούμενος, *Consul nomine tenus* appellatur, ac in otio jacere a Cassiodoro dicitur. Deinde, quæso, hujusmodi Consulum nomina Fastis umquam indita fuisse ostendatur; certe exemplum non proferetur, quum interea ex Ausonii verbis supra laudatis Paulinum eisdem inscriptum sciamus. Igitur honorarius Paulini Consulatus procul amandetur; ipsumque, si non ordinarium, saltem suffectum admittamus. Nolim tamen prætérire duos versus, qui non parum luminis Consulatus hujusce tempori videntur affundere. Hi autem sunt:

Tunc etiam primæ . . . . libamina barbæ
Ante tuum solium, quasi te carpente, totondi.

Postquam Consulatus sui meminit, subjicit hæc verba Paulinus, quibus docet se Nolæ ante S. Felicis sepulcrum primam barbam posuisse. Id vero post Consularum peractum contigisse rerum series, quæ secundum temporum ordinem in hoc Natali digesta cognoscitur, manifeste innuit. Quod si verum, videamus quo ætatis anno primam barbam juvenes Romani tonderent. Macrobius Paulino coævus Lib. 1. in Somn. Scipion. Cap. 6. de septenario numero disputans *post ter septennos annos* barbam poni solitam docet: quæ sententia apud

erudi-

eruditiores recepta. Ergo Paulinus Anno 378. ætatis vigesimo quarto, aut quinto Consul non processisset, sed quidem tres, aut quatuor annos ante. Nihilo secius quum barbam ponere, quo anno vellent, consuevisse Romanos, plura nos doceant exempla, fluxum hoc, & futile esse argumentum definio. Alioquin pene certum habeo, Paulinum A. 379. Nolam se contulisse, ac propterea anno vigesimo quinto, & quod excurrit, Consulatu adauctum fuisse.

S. Paulinus Campaniæ Consularis.

DISS. X.

POstquam Paulinus se Nolæ primam posuisse barbam est fassus, subsequitur ita canens:

Jam tunc præmisso per honorem pignore Sedis
Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.

Ego Dignitatem aliquam hic significari video. Sed quænam hæc? Meam conjecturam profero. Scilicet Consulatu peracto, Paulinum Campaniæ Consularem factum arbitror. Sub Augustorum Imperio Provinciæ plures adhuc Senatus regimini suberant, quæ aut Proconsulares, aut Consulares appellabantur. Priores uti omnium præclarissimæ viris dignissimis a gesto Consulatu Ordinario plerumque administrandæ tradebantur. Consulares vero tum iis, qui Consulatum peregerant, tum iis etiam, qui minime. In examen revocare non vacat, an satis certa sit Bulengeri sententia dicentis Lib. 4. Cap. 36. de Imp. Rom. *Consulares personæ dicuntur ob Consulatum gestum, non ob Provincias Consulares.* Certe, ut ajebam, Consulares non pauci fuere, quibus numquam Consulatum gerere contigit. Campaniæ suus Consularis erat, isque adeo præstans fuit, ut ad ejus similitudinem ceteri Consulares officium haberent, uti nos docet Notitia Imperii Occidentalis. Paulinum itaque non alium quam Consularem fuisse Campaniæ mos ille etiam eum servatus suadet, ut post gestum Consulatum viris Clarissimis regenda Provincia commendaretur. Ipse idcirco Paulinus se Campanis in locis habitacula fixisse, & singulariter Nolana in Urbe consedisse significat. Diximus supra, firmiorem nobis Chiffletii sententiam videri, nimirum A. Ch. 378. Consulatum a Paulino gestum. Id autem nunc uberius elucescit. In secundo Natali ita ipse ad S. Felicem:

——————Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram vota tibi, coram mea corda dicavi.

Incidit Natalis secundus in Annum 395. Si tria lustra, hoc est annos XV. retro numeres, ad annum venies 380. quo Paulinus se Nolæ adfuisse testatur. Eo igitur anno Campaniæ Consularis erat, ac S. Felici sua corda dicavit. Certum vero mihi videtur & anno superiori, videlicet 379. profectum in eamdem Provinciam Paulinum; idcirco enim Anno tantum 380. solemnitati S. Felicis se præsentem adstitisse ait, quia Anno 379. tam matuce ad novam dignitatem advolare non poterat, ut Sancti Martyris festo diei interesset. Celebrabatur ille postrid. Id. Januar. ac propterea Romæ constitutus, ab officiis, quæ depositum Consulatum subsequuntur, atque ab aliis domesticis negotiis se expedire tam cito nequiverat, ut ipso eodem Anno festo diei S. Felicis interesset: Itaque Anno sequente hoc ille peregit. Quod si Anno 379. in Campaniam se contulit Paulinus, recte patet Anno 378. ejus Consulatum esse affigendum, quum ab eo gesto confestim alicujus Provinciæ gubernacula viris Consularibus demandari solerent. Sed cur, inquies, Nolæ, non Capuæ, quæ Campaniæ Metropolis habebatur, subsedit Paulinus? Ego Consularibus liberum fuisse arbitror ea in Civitate permanere, quæ sibi placeret, modo intra Provinciæ sibi statutæ limites detinerentur. Sic in Actis S. Januarii, & Sociorum ejus dicuntur ii Sancti ad Timotheum Campaniæ Præsidem perducti, qui Nolam incolebat, non Capuam. His de Paulini dignitatibus animadversis, examini subjiciendæ sunt leges duæ in Codicem Theodosianum relatæ. Sunt istæ l. 4. & 5. Tit. 5. de Scœnicis, atque *Paulino Præfecto Urbi Coss. Gratiano V. & Theodosio A. A.*, videlicet Anno Epochæ nostræ 380. inscribuntur. Baronius ad Annum 394. ex his Legibus Paulinum nostrum Urbana Præfectura donatum arguit. Sed quibus tabulis fretus id affirmare potuerit, non video. Si hujusmodi conjecturis agendum, nil obstat quin Paulinum etiam Præsidem Epiri novæ faciamus, siquidem ad Paulinum quemdam hac dignitate affectum Anno 372. rescriptum Valentiniani senioris exstat in C. Theod. l. 22. de Episcopis. Multo potiore argumento eum Præfectum Augustalem faciemus, quum in eodem Codice legantur l. 10. de Fide testium, & l. 22. de susceptoribus Annis 385. & 386. Paulino simili munere functo inscriptæ. Quod tamen affirmare non ausus est Magnus Annalium Scriptor. Igitur quum Paulinus ipse, qui alioquin honores suos exprimit, hanc dignitatem sibi nequaquam afferat contigisse, a Baronii sententia discedendum puto. Minus placet Chiffletius, qui ceteroquin in Historia Pauliniana multum debemus, quum Parte 2. Cap. 2. Paulini Illustr. ex laudatis Legibus docere conatur, Paulinum nostrum Anno 380. Prætorem Urbanum fuisse constitutum. Legum harum inscriptiones ita sunt conceptæ: *Ad Paulinum P. V.* quæ verba etiam minus eruditi *Præfectum Urbis* interpretantur, non vero *Prætorem Urbis*. Ex hac opinione in alteram se præcipitem Chiffletius dedit; statuta enim hac imaginaria Paulini Prætura eum necessario Ædilem Curulem fuisse opinatur; Ædilitas enim, ut observat Paulus Manutius lib. de leg. Rom. Præturam Urbanam biennio præcedere solebat. Sed suismet calculis jugulatur V. C. siquidem *Ædilitas Præturam biennio antecedit, ac Prætura item biennio Consulatum*, ut animadvertit idem Manutius eodem lib. Rosinus, ac Dempsterus Antiqu. Rom. Lib. 7. Cap. 9. & alii Romanam eruditionem scriptis prosequuti. Si ergo Paulinus Anno 378. Consul processisset, uti opinatur ipse Chiffletius, quomodo eodem etiam Anno Ædilis Curulis fuisset, annoque postea 380. Prætor Urbanus? Est hoc Romanarum dignitatum ordinem invertere. Verum, uti supra dicebamus, Paulinum quemdam Præfectum Urbi leges illæ clarissime loquuntur, non Prætorem Urbanum; & neutrum exstitisse Paulinum nostrum ipsiusmet silentium

fatis aperte indicat. Eum potius Paulinum his innui Legibus arbitror, qui memoratur in Inscript. Gruter. pag. 343. ac PRÆF. URBI nuncupatur.

De reliquis Paulini rebus gestis.

DISS. XI.

Vidimus, ni fallor, Paulinum Campaniæ Consularem: nunc inspiciamus, quid illi post hanc dignitatem actum. Sunt ejus verba:

Ergo ubi bis terno dicionis fasce levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus ——

Fascem ditionis bis ternum ego interpretarer pro sex annis, aut sex mensibus, quibus forsan Paulinus Campaniam Consularia munera administravit. Quamvis enim l. 4. ad Legem Jul. de Ambitu C. Th. *Consularitatis fasces iterare* fuerit interdictum, & biennio tantum, aut summum triennio munus hoc durasse credendum sit, attamen nil inde adversus nos eruitur, quum Anno tantum 416. sub Honorio, ac Theodosio illud emanaverit rescriptum, quin imo hujusmodi munera iterari consuevisse (faciente tamen veniam Principe) eadem in Lege asseratur. Verum quidem est, Consularibus etiam jus fascium fuisse concessum: quod ea laudata nuper Lege deprehenditur, & ex aliis Legibus docet Gothofredus in Notit. Dignitat. Videri propterea posset *bis ternos fasces* iis concessos ad Consulum differentiam, quibus, ut inquit lib. 4. Silius,

Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces.

Sentiant eruditi, quod magis sanum putant; ego non moror. E Campania igitur in Gallias processit Paulinus, ubi adhuc in vivis ejus mater agebat. Sequitur Poeta:

——— Inde propinquas
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.

E Galliis in Hispaniam migravit Paulinus, ibique diu constitisse videtur. Sacchinus Vitæ Paulinianæ eruditissimus Scriptor Natalis XIII. cognitione destitutus ita scribit: *Aliquamdiu Romæ vixit. Inde per Annos ferme quindecim peregrinatus est per Italiam, Galliam, Hispaniam, terra marique, partim publicis rebus, partim (nisi me conjectura fallit) domesticis occupatus.* Non Annos XV. peregrinatus est Paulinus, quum illum in Campania Consularis munus per aliquot coercuerit annos. Deinde nimis amplificatur ista peregrinatio, quæ nulla neque curiositatis, neque publicarum rerum causa suscepta est. Manifestius decipitur Gulielmus Cave in Hist. Script. Eccl. quum de Paulino agens Consulatus honorem illi obtigisse Anno 375. ait, subditque: *Anno sequenti ad cæteras regiones visendas se accingens, omnes fere Occidentis Provincias peragravit. Hisce peregrinationibus quindecim fere annorum spatium impendit.* Siquidem multo serius ex Italia Paulinus movit, neque in omnes fere Occidentis Provincias delatus est. Quid porro in Hispania gesserit, docet ipse:

Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.

Therasia, mulier natalibus ac pietate præstans, illi uxor contigit. Complutensem illam fuisse inde quis possit haurire, quod Paulinus in Paneg. de Celso in fin. sibi quoque ea in Urbe natum, atque e vivis sublatum dixerit filium. Erat autem Therasia jam tum sacro Baptismate abluta, & nomen Christianum profitebatur; etenim se unum salutem suam distulisse Paulinus memorat, multisque revera post annis a Delphino Burdigalensi Episcopo baptizatus fuit. Poetæ nostro fratrem fuisse, subsequentes versus testantur. Hic nescio qua causa cæsus multas Paulino fratri turbas excitatas reliquit. Non de hujus opibus tantum, latissimoque patrimonio Fiscus agebat, sed innocenti etiam capiti feralis imminebat sententia. S. Felicis tamen patrocinium supplici præsto fuit, ejusque ope tum Paulini bona, tum vita improvisum evasere periculum. Juvat ipsum vatem sanctum audire:

Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineum pareret fraterna periculum
Causa mihi, censumque meum jam Rector adisset,
Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia Fisco
Eximis, & Christo Domino mea, meque reservas.

Quis fuerit iste Paulini frater, nondum mihi compertum est; eundem tamen esse, quem Paulinus in Ep. 19. ad Delphin. Burdig. Ep. memorat, facile arbitror. Nullius ibi quidem cædis mentio occurrit, quia totius scenæ Delphinus jam certior ante fuerat factus; sed quum se *contristatum vehementer*, propterea que *brevi usurum scriptione* fateatur Paulinus, magnam illi contigisse doloris causam apertum est, quæ alia a fratris cæde vix poterat esse. De hac eadem fraterna nece Epistolam 20. ad Amandum scripsit, ubi *recentem fraternæ divulsionis dolorem memorat*. Quæ si vera sunt, emendandus Anachronismus Cl. V. Jo. Baptistæ le Brun, qui postremam operum S. Paulini editionem debemus, dum ad A. Ch. 403. Epistolam utramque refert. Hæ siquidem binæ Epistolæ circiter Annum 393. scriptæ, quum fratris cædem Paulino in Hispania adhuc agenti, ex hoc Natali accidisse pateat. In ea ad Amandum Epistola inquit vir pius: *Ora & pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur. Notum faciat Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis, & properemus adimplere, quod restat.* En ut sibi nondum impletum insinuat sanctum Paupertatis votum, seque ab Hispania nondum discessisse. Ceterum hujusmodi infortunium ita Paulini animum perculit, ut Seculo renuntiare certa statuerit sententia, ad id potissimum pia impellente uxore. Consilio itaque maturato, omnibusque in pauperum subsidium distractis, maximum cum cœlo fœdus feriens, Paulinus Nolanam ad Urbem sese demum recepit. Hæc omnia ipse canit:

Nam quo consilia rebus, capitique meo tunc
Christus opem tulerit, Felicis cura potenter
Adjuverit, docuit rerum post exitus ingens,
Quo mutata mea est sors, & juventa vitæ,
Abjuraant fide mundum, patriamque, domumque &c.

Sammarthani in Gall. Christ. in Burdigal. Archiep. notitia ad S. Delphini vitam Paulinum Anno etiam 396. in Hispania degentem faciunt; atqui iis regionibus Anno 394. Sanctum virum valedixisse tam certum est, quam quod certissimum.

De tem-

De tempore suscepti a Paulino Episcopatus.

DISS. XII.

Vix Nolæ constitutus fuit Paulinus noster, quum in omnia pietatis genera solutus muodum omnino dedidicit. Jam Presbyter factus io Monasterio per se a fundamentis erecto degebat, aliis eximium sanctitatis exemplum factus. Illum tantæ commendabant virtutes, ut populi universi votis in Episcopum Nolanum tandem expetitus fuerit. Sed quoto Epochæ nostræ Anno id actum? Brevissime loquiram. Anno 409. aut ad summum 410. hujusmodi munere nequaquam caruisse ipse videtur, quandoquidem S. Augustinus cum *Nolensem Episcopum* Lib. 1. Cap. 10. de Civ. Dei nuncupat, dum cruciatus memorat io illum a Barbaris Campaniam vastantibus iogestos, quod A. Ch. 410. contigit. Et hinc, ut arbitror, novus Paulini illustrator Jo: Baptista le Brun, quemadmodum aliunde didici, Anno 409. Episcopatus Pauliniani primordia constituit. P. Sacchinus in ejus Vita sub init. Partis tertiæ illum Episcopalem Sedem ascendisse arbitratur, statim ac Nolanus Antistes decessit. Chifletius vero cap. 52. par. 2. Paul. Illustr. *plus minus biennio a Nolano ejus secessu*, videlicet circa Annum 397. hanc illi dignitatem collatam censet. Ego ad istius posteriori scriptoris sententiam accedere nequeo; nullum enim potens suffragium in ejusdem tutelam profertur. Argumentum, quod ille ex Epistola ad Pammachium petit, Codicum præstantiorum auctoritate infirmatur. Alterum illud est. Inquit Paulinus in Nat. IV. (qui Anno 397. recitatus fuit)

Natalis tuus, o carissime Christo
Felix, Natali proprio mihi carior, in quo,
Quamlibet innumeris sint gaudia plurima turbis,
Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.

Hæc de Paulini in Episcopum ordinatione intelligenda affirmat Chifletius, eo quod priscis temporibus *Natales* etiam appellabantur Episcoporum ordinationes; *Nam*, inquit, *si quis interpretetur de Paulini primo in lucem exortu, in quo sint publica gaudia innumeris turbis, ne ille Monachismo ejus, ac modestiæ haud levem injuriam fecerit*. Verum non bene calculos ponit vir Clarissimus. Illud *in quo* ad Natalitium S. Felicis diem, non vero ad Paulinum est referendum. Deinde *Natalis proprius* nil aliud Paulino est, quam prior in lucem egressus, quem solemni apparatu quotannis veteres celebrare consueverunt. Id certissimum ex Nat. XIII. fiet, ubi hæc eadem Paulinus repetit:

Ego semper istum sic honoravi diem
Magis hunc putarem ut esse Natalem mihi,
Quam quo fuissem natus incassum die.

Reliqua evidentius docent. Tota igitur Chifletii moles, ejusque prolixa in hunc locum meditamenta ruunt. In Ep. 16. ad Delphin. ait Paulinus de Papa Urbis Anastasio: *Etiam ad Natalem suum (quod Consacerdotibus suis tantum deferre solet) invitare dignatus est*. Scripta hæc Epistola A.

A 399. Igitur tum temporis Paulinus ab Episcoporum numero exclusus erat, quum se a *Consacerdotum* numero (quod idem tunc erat ac dicere *Coepiscoporum*) distinguit. Quæ ad hujus argumenti perspicuitatem Chifletius regerit, facili negotio explodi queunt. Anno quoque 402. data est Paulini ad Severum Epistola XII. Huic autem Epistolæ Epigrammata quædam Paulinus intexuit Nolanæ Basilicæ recens a se exstructæ inscripta. In eorum uno sic habetur:

Plebs gemina Christum Felicis adorat in aula,
Paulus Apostolico quam temperat ore Sacerdos.

Et in altero:

B *Paulus in æternos Antistes dedicat usus.*

Anno ergo 402. Paulus Nolæ sedebat Episcopus, non vero Paulinus. Hæc sane apertissima verba frustra eludere Chifletius molitur. Alia porro & ego argumenta suppeditabo. Scribens ad Delphinum Episcopum Burdigalensem, cum semper, Annoque potissimum 403. *venerabilem Patrem* appellat: quod non fecisset Episcopus; mos enim erat iis temporibus, ut Episcopi se *fratres* invicem appellarent. Consule quæso Epistolam XVI. ad Delphinum 3. ubi ait: *Mediolanensis quoque Episcopus filius vester hucusque, nunc frater Venerius scripserat &c.* Vides
C Venerium, statim ac ad Episcopatum venit, fratrem Delphini cœpisse nuncupari; & quum ab isto quoque se distinguat Paulinus, utique Episcopalibus infulis nondum cingebatur. Sed clariora proferamus. A. Ch. 404. Natalem XI. recitavit Paulinus. In eo vero multa de fure habet, qui sacra nuper expilarat. Captus non sine miraculo improbus latro ad S. Felicis ducitur

Post sacra jam solvente pios Antistite cœtus.

Sunt hæc vatis nostri verba, qui se propterea a Nolano Episcopo tum temporis diversum facit. Natalis quoque decimus tertius rem
D evidenter prodit. Quum Nolanis aperiendi tumuli, ubi S. Felicis ossa quiescebant, animus obvenisset, ait Paulinus:

——— Cunctos transmittit Episcopus ad nos
Presbyteros. Hic fabra manus spectantibus inter
Jussa Sacerdotis facere. ——— ——

Hunc Natalem Anno 406. elucubravit Paulinus. Rem vero ibi memoratam nuper accidisse, certum pœne est mihi; non enim tantum opus diu silenrio pressisset Poeta Sanctus. Igitur, quum Antistes alius Nolæ sedens ibi diserte dicatur, ne Anno quidem 405. Episcopalem Cathedram Paulinus ascenderat.
E Deinde cur eximiam hanc dignitatem, si sibi contigisset, præteriturus in Nat. XIII. fuisset Paulinus? Nullis ibi parcit verbis, ut honores in se collatos, vitæque peractæ gesta recenseat, & maximum hoc manus infalucatum dimisisset? Ne credo. An vero Episcopus Anno solum 409. processerit, latere procul dubio arbitror. Eruditissimi nihilo secius Brunii sententiæ acquiescendum nunc est, a quo non sine validis rationibus, aut saltem conjecturis hoc affirmatum mihi persuadeo. Quod autem asserit Ambrosius Leo Lib. 2. Cap. 12. de Nola, videlicet Paulinum Fundanæ Ecclesiæ
F Antistitem ante fuisse, Autoris alioquin eruditi somnium habeatur. Reliquas Paulini res gestas, ejusque mirandam sanctitatem prosequi statuta mihi brevitas non sinit. Si tamen hanc quis adornandam susciperet spartam, uberem messem e Natali XIII. hauriet. Ego ad ejus pietatem in ædificiis Nolæ confessis exprimendam procedo.

De

De ædificiis Nolæ a Paulino conditis.

DISS. XIII.

TRes minimum Paulini adventus Nolam sunt enumerandi. Prior contigit, quum adhuc puerili in ætate versaretur, vixque e Galliis in Italiam advenisset: quod innuit ille his ad S. Felicem carminibus:

Nam puer Occiduis Gallorum advectus ab oris
Ut primum tetigi trepido tua limina gressu &c.

Hinc est quod ipsum S. Confessorem alloquens iterum canit:

———————— tibi me
Mancipium primis donavit Christus ab annis.

Alterum Nolam instituit iter, quum a gesto Consulatu Campaniam Consularis factus regendam suscepit; sic enim inquit:

Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis
Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.

Diu Nolæ versatus est Paulinus, quod exposcebat suscepta dignitas. Quumque quotidie patrata per S. Felicem miracula sub ejus oculis starent, tum ad Christianam Fidem ex Ethnicismo se convertere meditari cœpit. Inter Catechumenos itaque constitutus, ut arbitror, quædam pietatis opera continuo sibi peragenda censuit. Quingentos circiter ab urbe Nola passus S. Felicis ossa quiescebant, ubi etiamnum illustris Basilica visitur. Illuc propterea ducentem viam munivit Paulinus, ut affluentium populorum commodo consuleret. Sic ipse S. Felicem alloquitur:

Cum tacita inspirans curam mihi mente juberes
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem

Neque his contentus vir pius, apud eamdem B. Felicis ædem procudi magnificam domum voluit. Longo tractu procedebatur hujusmodi ædificium, primumque usui pauperum destinatus est locus, ut hinc etiam discas, quanta Paulini pietas foret, licet in Christi gregem nondum per Baptismatis undas esset perductus. Audiamus iterum loquentem.

Adtigaumque tuis longa consurgere tractu
Culminibus tegimen, sub quo prior usus egentum
Incoluit ————————

Tertius demum Paulini ad Urbem Nolanam adventus contigit, quum ejurato seculo, opibusque in pauperes effusis, secessum Nolanum elegit, ut ibi Christo nui dicatus sanctiorem institueret ac prosequeretur vitam. Hoc Anno 394. actum. Tum Paulinus in omnia pietatis officia se vertit, nihilque antiquius habuit, quam ea promovere, quæ S. Felicis honorem augerent. Primus illi labor fuit, quemadmodum reor, conditam in secundo adventu domum amplificare. Alia igitur super priores muros tecta molitus, ita veteres excoluit ædes, ut sibi decenter in habitaculum cedere potuerint. Pauperibus in cellas sub porticu conjectis, ipse in superiori tecto hospitium sibi constituit. Hinc ita canit:

———————— Posthæc geminato tegmine crevit
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospita cellis;
Subdita pauperibus famulatur porticus ægris,
Quæ nos impositis super addita tecta colentes
Sustinet hospitiis ————————

Hujus porro ædis venustatem infra extollit:

Ecce mihi per tot benedicti Martyris aulas
Et spatiis amplas, & culminibus sublimes,
Et recavis ulte laquearibus ambitiosas,
Irriguas & aquis, & porticibus redimitas &c.

Ita tamen ædificium Paulinus constituerat, ut in ipsa ejus amplitudine sibi suisque hospitibus humiles cellas esse voluerit: nimirum quæ nullam saperent ambitionem, sed quæ potius immania potentum tecta arguerent. Hinc de illustribus hospitibus suis ad populum loquit:

———————— Quas cernitis, & moda in ipsis
Felicis tectis mecum metata tuentes
Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum
Culmina, & angustis vicino Martyre cellis &c.

His enarratis Paulinus aliud opus addit:

Omnibus exstructis operum, quæ stare videntur
Diversis composita modis, excelsa per aulas,
Et per vestibula extentis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia munus aquarum
Tecta videbantur mæstis orare colonis, &c.

Optatum propterea aquæductum temporum vetustate interruptum ab oppido Abella ad S. Felicis Basilicam perducere in animom induxit. Longus interponebatur viæ tractus, nempe quinque passuum millia. Sed operis difficultate non territus vir sanctus, amplos canales, reluctantibus nequidquam, sacræque ædis beneficium respuentibus Nolanis, reseravit. Operas illi suas Abellani ad laborem contribuere, adeoque is incaluit, ut ingentem aquæ vim tandem destinatum ad locum perduxerit. Hæc fusissime in laudato semper Nat. XIII. habentur. Alia vero Paulini ædificia me prosequi propositum brevitatis institutum non patitur. Tantum meminero, plures ab eo conditas fuisse Basilicas, quas omnes ex Ep. XII. ad Severum ab ipso descriptas petere potes. Potiorem inter has locum obtinuit illa, *quæ ad Dominædium* (ut is inquit) *communem patronum in nomine Domini Christi dedicata est.* Ambrosius Leo Lib. 2. Cap. 11. de Nola Basilicam hanc Deo O. M. dedicatam a Paulino autumat: *Deus enim, ait, tum Domnedius vocabatur, quod verbum in ore jurantium, ac invocantium Deum usque ad nostra tempora servatum audimus.* Sed veram vocis significationem ille non tangit; nam pro *Domnædio* S. Felicem Paulinus intelligit. Hujusmodi vox *Dominum* pure, aut *patronum* significat, quod itidem per me probabitur in quodam S. Maximi Taurinatis Sermone, quem una cum pluribus aliis ejusdem Episcopi ineditum in reliquis Anecdotorum libris producam. Ibi vero *Domnedius* pro *Domino* usurpatur. Paulinus quoque se S. Felicem innuisse ostendit in Ep. 9. ad Sever. ubi Natalem in ejusdem S. Confessoris honorem elaboratum *solemnem ad Dominædium cantilenam* vocat, & in Ep. 28. ad Victricium *Sancti sui Confessoris dilectissimi Felicis Dominædii* meminit. Id autem alibi occurrit. Neque melius loquitur idem Leo Lib. 2. Cap. 12. quum S. Felicis Basilicam antiquitus intra Urbis Nolæ ambitum sitam affirmat, ab ea namque enormi aberat spatio, nimirum mille circiter passus. Hæc eadem nunc tamquam eximium sanctitatis penetrale visitur in loco, quod Cœmeterium (vulgo *Cimitiao*) nuncupatur. Ejus porro descriptionem petere licebit a Capace. in Hist. Neap. Lib. 2. in fin. a V. Cl. Sarnello in Cleric. Spec. ad Vitam S. Felic. a Paciclello in Italicis ejus Epistolis, & ab aliis pluribus.

De

De S. Felice Nolano.

DISS. XIV.

PAuca & hic de S. Felice animadvertere libuit, cujus olim adeo celebris miraculorum fama fuit, ut ad eum undique populi concursus foret, nullaque pars orbis terræ haberetur, quæ tantum non coleret Sanctum. Ejus acta scriptis consignarunt Gregorius Turonensis Lib. 1. de Glor. Martyr. Cap. 104. Beda, Marcellus Presbyter antiquissimus, Ado, Notkerus, & alii; sed omnibus tamquam magister Paulinus noster præivit, qui suis Natalibus Felicis vitam, ac prodigia per eum facta complexus est. Hæc omnia in unum coegere Patres eruditissimi e Soc. Jesu, qui Acta Sanctorum incredibili & sollicitudine & eruditione elaborant. Quia tamen eis latuere Natales nunc primum editi, alia, quæ Paulinus cecinerat, quæque ab omnibus nunc recoli possunt, omisere miracula. Rem præclaram in Natali XIII. describit sacer vates, nempe B. Martyris sepulcrum pene adapertum fuisse, quum e superioribus sarcophagi venerandi partibus improvisus erumperet pulvis. Quo tempore id evenerit, plane incompertum mihi. Sed paucis ante Annum 406. mensibus contigisse crediderim, siquidem tantum munus præteritis in Natalibus Paulinus haud prætermisisset, si diutius ante id factum. Quibus visis ad examinandum procedo, quo tempore S. Felix in vivis esse desierit. Bollandus V.C. in ejusdem Sancti Vita die XIV. Januar. §. 6. hæc habet: *Ætas S. Felicis a Paulino non exprimitur. Inepte Christophorus Phreislebius circa Theodosii tempora vixisse scribit. Henricus Fabricius circiter annum Christi 300. obiisse existimat; sed quæ tum pax Ecclesiæ? Heraus circiter 310. Michael Monachus non longe post Annum 312. quo data pax Ecclesiæ. Est hæc aliorum quoque, & probabilis opinio.* Sed diversus a tot Auctorum opinione abire eogor. En Paulinus Nat. XIII. ait:

——————— tanta voluisti prodere signo,
Ut tacitam, & fixam per tot retro Secula sedem
Corporis, alme, tui subita existente favilla
Pulveris in nostro servari tempore velles.

Et infra:

Addidit, ut tantis numquam retro condita Seclis
Nostro opere exstructas adcrescere, vel renovari
Porticibus, domibusque suas permitteret aulas.

Igitur non circa Annum Christi 312. S. Felix e vivis excessit. Quomodo enim memorata hic *tot retro Secula* ævo Constantini queunt accommodari, a quo ne unum quidem Seculum distabat Paulinus? Idem in Natal. XI. ajebat:

Et licet a veteri tumulis absconditus ævo,
Qua mortalis erat, lateat telluris operto &c.

Sed alium e Natali VI. producamus locum, quem animadvertere Bollandus etiam cum aliis poterat. Nolanum agrum, in quo sepulturæ S. Felix mandatus fuit, describit noster vates:

Pauper ubi primum tumulus, quem tempore sævo
(Religio qua crimen erat) minitante profano.
Struxerat anguste gladios trepida inter, & ignes,
Plebs Domini, ut seris antiqua minoribus ætas
Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
Clauserat &c.

Si Felix *non longe post annum 312. quo pax data Ecclesiæ*, obiit, quemadmodum Bollandus arbitratur, cur illi *pauper tumulus* exstructus dicitur, & quidem *tempore sævo, quo Religio crimen erat*, & plebs Domini, Tyrannis minitantibus trepida inter gladios ignesque jacebat? Cur hujusce memoria tumuli *ab antiqua ætate series nepotibus* tradita affirmatur? Profecto hæc de Constantini temporibus intelligere prorsus vetamur. Idem Paulinus Natali VI.

Lux eadem Sancti cineris per Secula custos
Martyris hac functi vitam probat &c.

En *per Secula*, non per unum Seculum stetisse Felicis sepulcrum discimus. Igitur concludamus, Felicem Nolanum in prioribus Ecclesiæ ærumnis exagitatum, pacis subsequuto tempore, cœlis animam reddidisse. Seculo Christi secundo potius, quam tertio rem actam *tot Secula* ab eo usque ad Paulinum elapsa suadere videntur. Hinc plures Ughelli in Ital. Sacra. Anachronismos emenda. Asserit enim, S. Maximum Episcopum Nolanum, cui Felix in Martyrio socius fuit, mitescente Diocletiani persecutione e vivis decessisse, uti etiam S. Quintum (sub quo S. Felicem itidem vixisse scimus) Anno Christi 330. floruisse, aliumque S. Felicem primum Nolæ Episcopum anno 259. Martyrio coronatum obiisse; nam ad antiquiora tempora trahenda est horum Sanctorum ætas.

Ad S. PAULINI Natal. XI. vers. 324. de Anno, qua SS. Protasii, ac Gervasii corpora per S. Ambrosium fuere inventa.

DISSERTATIO XV.

Ad eruditissimum virum NICOLAUM RUBINUM Metropolitanæ Mediolanensis Ecclesiæ Ordinarium Canonicum, & Theologum.

MInime dubito, Rubine vir sapientissime, quin Paulinum meum prono animo, sinuque toto sis excepturus, tum quod quasi postliminio reversus, & inimicæ ætatis victor in eruditorum manibus versari jam poterit, tum etiam quod ex Ambrosiana Bibliotheca, quam tibi perenni amore devinxisti, ille prodierit. Eo tamen potissimum nomine te meæ felicitati gratulaturum arbitror, quod in ejusdem Sancti operibus aliquam de SS. Protasio ac Gervasio mentionem injectam sis deprehensurus. Quamvis enim felicissimo ingenio tuo universum Ecclesiasticæ eruditionis pelagus complectaris, adhuc in rerum Mediolanensium indaginem cognitionemque ita sedulus incumbis, ut reliquis perfunctorie, his vero te totum dicasse videaris. Quamobrem quum in Annum inquirere, quo horum Sanctorum corpora divinitus fuere reperta, instituerim, nulli sane melius quam tibi mea hac de re sententia fue-

fuerat offerenda. Annum Christi, quo hæc contigere, Puricellius noster, vir æternom laudandus, in Diss. Nazar. cap. 39. fuisse trecentesimum octogesimum septimum est arbitratus; remque ille diligenti cura studioque pertractans quæcumque argumenta sibi militare animadvertit, prolixe in suum tradaxit volumen. Verum enim vero tanta sunt, quæ in ejus sententiam pugnant, ut ab illa discordare penitus cogar, simulque affirmare, non Anno 387. sed 386. Protasium, ac Gervasium a magno Antistite Ambrosio fuisse adinventos. Adeo celebrem Historiam Paulinus ejusdem Ambrosii amicus & Synchronus sic refert:

——————Ut sancto non olim Antistite factum
Novimus Ambrosio, qui fultus munere tali
Postquam ignoratos prius, & tunc indice Christo
Detectos sibimet, mutata transtulit aula,
Reginam prompta confudit luce furentem:

Primum itaque Puricellianæ opinionis argumentum fuit S. Augustini Baptismus, cujus tempore cognito tempus quoque inventorum Martyrum elucescit; sanctum vero Doctorem A. Ch. 388. salutari unda ablutum posuit: quod a veris Historiæ calculis abhorrere primum omnium ostendetur. Equidem graves sententiæ suæ propugnatores Baronium, Pennottum, aliosque plures adscivit vir doctissimus; sed inde parum roboris illi accessisse dicenda evinceot. Quum Baptismum suum commemorat Augustinus Lib. 9. Cap. 7. Confess. hæc habet: *Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Justina Valentiniani Regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa &c. Tunc Hymni, & Psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mæroris tædio contabesceret, institutum est. Tunc memorato Antisti ti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent Martyrum corpora Protasii, & Gervasii &c.* Igitur ab inventione Sanctorum ad Augustini Baptismum *annus, aut non multo amplius* effluxerat. Idcirco si Annum, quo baptizatus est Augustinus, attingere licebit, in alterius cognitionem necessario deveniemus. Ludovicus ab Angelis Lib. 3. Cap. 4. de Vita S. August. ex eo quod in Annum 387. Magnus Annalium Scriptor Justinæ in Catholicos furorem, Sanctorumque Martyrum inventionem conjiciat, eodem ipso Anno S. Doctoris Baptismum contigisse censet; sed male illi subducti sunt calculi; siquidem *annum & amplius*, ut dixi inter Martyrum translationem, suumque Baptismum intercessisse aperte testatue Augustinus. Natus est S. Doctor, uti nunc omnes adversus Baronium, ejusque sectatores consentiune, A.D. 354. Id. Novemb. Ait autem Lib. 9. Cap. 11. Confess. Monicam parentem suam apud Ostia Tyberina ad Superos evolasse *trigesimo & tertio ætatis meæ anno*. Hic vero obitus eodem Anno accidit, quo Augustinus Baptismum susceperat; nam post illum, ut in Africam transmitteret, Mediolano valedixerat, & recta ad Tyberinam focem perrexerat mari se commissurus. Alibi quoque repetit, se *trigesimo & tertio ætatis anno* sacris undis fuisse purgatum; idemque ipsa Romana Ecclesia in Breviarii lectionibus tradit. Trigesimus & tertius ætatis Annus Augustino currere incipiebat Id. Novemb. Anni 386. Igitur intra hunc diem, & Idus Novemb. Anni 387. sequentis statuendus est ejusdem Baptismus. Quum autem a

A Possidio in ejusdem Sancti Vita doceamur, *propinquantibus diebus sanctis Pascha salutis aquam Augustinum percepisse*: manifeste colligitur, non nisi Sabbato Sancto Anni 387. eumdem Sanctum ad sacrum fontem processisse. Sed & aliud argumentum proferamus. Saltem annum unum in Italia post Baptismum substitit Augustinus; namque præter moram ad Tyberim, aliaque loca, Romæ diu se tenuit, ubi se libros scripsisse *de moribus Manichæorum*, & *de morib. Eccl. Cathol.* itemq; *Dialogum de Anima*, & Libros tres *de libero Arbitrio* fatetur Lib. 1. Cap. 7. 8. 9. Retract. Deinde in Afri-

B cam remeavit. Illuc porro quando advenerit, ipsum docentem audiamus Lib. 3. Cap. 25. contra liter. Petiliani Donatistæ; *Cum ego Mediolanum ante Bautonem Consulem* (Consul hic processit A. Ch. 385.) *venerim, eique Consuli Kal. Januar. laudem in tanto conventu conspectuque hominum pro mea tunc Rhetorica professione recitaverim, & ex illa peregrinatione jam post Maximi Tyranni mortem Africam repetiverim.* Anno Ch. 388. die 28. Aug. obiit Maximus, ut Idacius in Chronico, & Socrates Lib. 5. Cap. 24. fidem faciune, & Gothofredus in Chronolog. Cod. Theod. ad l. 6. & 7. C. eod. tit. *de Infirmanc.*

C *bis quæ sub Tyrann.* testatur. Eodem ergo Anno 388. Africæ redditus est Augustinus, ac propterea Anno 387. superiori baptizatus. Clariss. vir P. Eustachius a S. Ubaldo, cujus benevolentiæ eruditionique me plura debere fateor, in Quodlib. Regul. dub. 7. n. 53. Macedum, & Desnos solidissime arguit, quod moram Augustino in Italia post susceptum Baptismum brevissimam statuant. Verum ejusdem sententiam probare nequeo, dum A. 388. S. Doctorem Baptismatis gratiam recepisse arbitratur, Anno vero 389. Monicam ejus matrem e vivis sublatam, ac inde in

D Africam iter ab illo institutum. Cur enim, ut Annum navigationis suæ Augustinus designaret, Maximi nece usus fuisset jam Anno superiori peracta? Cur *jam post Maximi necem*, quod idem sonat ac *statim post Maximi necem*, dixisset? Quantum enim attinet ad S. Monicæ mortem, tam certum est, illam Anno 387. contigisse, ut nil certius. Augustino Annus trigesimus tertius eodem Anno Id. Novemb. exibat, & trigesimus quartus adveniebat: ergo quum, ut vidimus, ipse Augustinus se trigesimo tertio ætatis suæ anno matre orbatum asstruerit, in ipso Anno 387. S. Mo-

E nicæ obitus figendus venit. Deinde non Romam primum, ut cum eruditissimo viro censuere Baronius, Torellus, Ludovicus ab Angelis, aliique plures, sed recta ad Ostia Tyberina Mediolano Augustinus perrexit; etenim Lib. 9. Cap. 10. Confess. is ait: *Apud Ostia Tyberina, ubi remoti a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationi &c.* Vides *post longum iter* illuc Augustinum concessisse? Nimirum Mediolano, non Roma veneiat; non enim Roma ad Tyberis Ostia profectis *longi itineris labor* opus erat. Illic igitur *post quinque dies ab adventu febribus decubuit, & nono*

F *ægritudinis die* ad Cœlos evolavit S. Monica A. 387. Cur autem in sequentes annos ab eruditissimo P. Eustachio, & ab aliis Scriptoribus ejus mors protraheretur, in causa fuit dies, quo illa solemniter colitur, nempe quartus Maji; quum enim eo die Monicam decessisse sibi quisque suaderet, Annoque 387. forsan is dies Monicæ in urbe Mediolano effluxerit,

hinc

hinc ad alios annos ejusdem obitum distulere. Atqui animadverterat Emin. Card. Norisius in quodam Opusculo, diem S. Monicæ festum ad aliquam ejus translationem, aliamve causam referendum, & Clarissimi post illum Patres e Soc. Jes. in Act. Sanct. ad diem 4. Maii monuere, qui etiam a quingentis tantum annis S. Monicæ cultum in Ecclesiam invectum fatentur. Augustinum quoque Anno 387. ad Baptismum accessisse, ex Possidio cap. 31. Vitæ colligi potest. Inquit ille de S. Doctore: *Vixit annis 75. in Clericatu autem, vel Episcopatu annis ferme 40.* Vixerat autem in agris Tagastensibus, antequam sacris Clericatus muneribus initiaretur, *ferme triennio alienatis a se curis secularibus*, ut idem Possidius cap. 3. ait. In Africa igitur annos 43. plus minus egit Augustinus, postquam ab Italia se illuc recepit; & quum Anno 430. certissime obierit, liquido apparet Anno saltem 388. Magnum Doctorem ex Urbe Tagastem delatum: a quo Anno ad 430. si utrumque terminum complectaris, *Annos ferme* 43. supra memoratos colliges: quod minime præstabis, si in Anno 389. ejus ad Africam profectionem figas. Si igitur A.Ch. 388. Africam petiit Augustinus, Anno superiori 387. Baptismali unda fuerat ablutus. Ceterum hujus veritatis testes accedunt Clariss. Card. Norisius in Opusculo quodam, Ludovicus ab Angelis Lib. 3. de Vit. S. August. Cap. 4. Herrera in Alphab. August. Torellus tom 1. Secul. August. ad A. 387. & omnium nunc ferme eruditorum calculo sententia hæc roboratur. Itaque tecum, Rubine doctissime, jure mirari jam subit, cur Religiosissimi PP. Cistercienses in Ambrosiano Cœnobio degentes A. D. 1677. hanc Inscriptionem ædiculæ, quæ S. Augustini nuncupatur, in fronte poni curarint.

DIVUS AUGUSTINUS
AD LEGEM FIDEI
PER S. AMBROSIUM
EVOCATUS
HIC UNDA COELESTI
ABLUITUR
ANNO DOMINI CCCLXXXVIII.

Profecto ægre ferendum est, publicum monimentum ad nepotes seros transmittendum, tam confidenter fuisse expositum, ut nulla in ipso veræ Chronologiæ ratio sit habita; quodque magis dolet, amicus noster communis hujusmodi Anachronismo causam præbuerit. Nam quantum pertinet ad locum, ubi Baptismum S. Augustinus receperit, parcas tu quæso extra chorum saltanti, parcant egregii Patres, si Landulpho, qui seculo Christi undecimo florebat, quique sub Datii nomine in Ambrosiana MS. asservatur, ita de S. Augustino scribenti assentiar: *In Fontibus, qui B. Joanni adscribuntur, Deo opitulante, a B. Ambrosio, cunctis fidelibus astantibus, & videntibus, in nomine Sanctæ, & individuæ Trinitatis baptizatus & confirmatus est*. Sita erat hæc olim ædes S. Joannis ad Fontes *inter Ecclesiam Majorem, & S. Theclæ*, ut ostendit Puricellius vir summæ eruditionis in Dissert. Nazar. cap. 39. n. 21. & in Monum. Basil. Ambr. n. 300. qui etiam in præfata S. Augustini æde Baptismum Augustinianum contigisse negat. Petrus Paulus Bosca vir disertissimus in Martyrol. Ambros. ad diem 5. Maii veteri Traditioni standum putat. Sed quidnam, rogo, ponderis hujusmodi tradi-

A tioni inest, quæ nullis non modo veterum suffragiis munitur, sed eorum espresse testimonio jugulatur? Quin & antiquitus unum tantum in Urbibus fuisse Baptisterium (qui mos in quibusdam etiamnum durat) eruditissime docuit Joseph Vicecomes Collegii Ambros. quondam Doctor in Lib. de Baptismo Cap. 8. & ego animadverti, ab Episcopis tantummodo ministratum olim fuisse Baptismatis Sacramentum, ut propterea pluribus opus non esset Baptisteriis, sed unum dumtaxat sufficeret. Hoc autem Baptisterium Mediolani S. Joannis ad Fontes Basilica appellabatur, quo B nomine in aliis Urbibus etiam Baptisterii Basilicæ distinguebantur. Sic Romæ templum S. Joannis Baptistæ, cui Lateranensis nomen, Baptisterium complectebatur; & Ravennæ *S. Joannis in Fonte* simillimo muneri inserviebat, ut monuit Cl. Vir, meique amantissimus Patronus Joannes Ciampinus Cap. 25. Veter. Monim. tom. 1. S. Ambrosius in Ep. 13. ad Marcellinam: *Dimissis*, inquit, *Cathecumenis Symbolum aliquibus Competentibus in Baptisterii tradebam Basilica*. Profecto contra ipsius Ambrosii sententiam ire videretur, quisquis ejus ævo plura Mediolani Baptisteria constitueret. Cur enim C *Basilica Baptisterii* nude nuncuparetur, si non una tum Mediolani fuisset? Alio nomine distinguenda erat ædes illa, ut inter reliquas Baptisterii Basilicas nosceretur. Unum ergo Mediolani Baptisterium positum erat, quod *ædem S. Joannis ad Fontes* minores appellarunt; ibique S. Augustinum Baptismali gratia donatum merito opinamur. Neque ex Ennodio, Landulpho, aliisque bina antiquitus in hac Urbe sita fuisse Baptisteria reponas, itidemque aliud apud Portianam Basilicam, quæ Metropolitana olim fuit, ut Carolus a Basilica Petri in Hist. Mediol. ad Vit. S. Castritiani docet; D quippe Ennodii tempore jam plura in Urbibus usurpari Baptisteria cœpta sunt: quod Ambrosii ævo insuetum plane fuit, & alius Baptisterii apud Basilicam Portianam nulla fit apud antiquos, recentesque memoria. Quin & illam Basilicam Metropolitanam nequaquam fuisse, solide suspicatur Mediolanensium rerum accuratissimus perscrutator Camillus Sitonus I. V. Doctor, quum *Intramurana Basilica*, quæ *Major* a S. Ambrosio in Ep. 13. ad Marcellinam dicitur, hoc potius muneris quondam præstitisse censenda sit. Alia mitto, ne morosior æquo extra semitam deprehendar. Statuto igitur Au- E gustini Baptismo Anno videlicet 387. superest ut in Annum superiorem 386. SS. Protasii, & Gervasii inventionem conjiciamus, quam Puricellius una cum aliis ipsi Anno 387. assignavit. Id necessario, ut diximus supra, ex S. Augustini verbis admittatur oportet. Sed & S. Ambrosium a nobis stantem habeo, & ex ejus libris hoc Anno 386. peractum eliciam. Eodem ipso Anno, quo a S. Doctore recitata est oratio de Basil. non tradend. inventi sunt memorati Martyres; Anno enim superiore Justina Augusta animi sui impotentiam in Catholicos exercere cœperat. In ea autem Oratione sic ait magnus Episcopus: *Si quis* F *confidit, huc veniat; iacinatum jam Imperatoris judicium, quod latam lege patefecit, quo impugnat Fidem, vel sperata ambientium quorumdam studia non requirat*. Quamdam Imperatoris Legem nuper promulgatam memorat Ambrosius, qua Fides impugnatur. Sed quænam hæc? Ea est l. ult. C. Th. de Fide Catholica *data X.*

Kal. Febr. Mediolani Honorio Nob. Puero, & Evodio Coss. scilicet A. Ch. 386. Ibi Arianis fit in Ecclesias Catholicorum coeundi potestas; ibi Ariminense Concilium probatur; quod in laudata Oratione Ambrosius hisce tetigit verbis: *Hanc ergo Legem quisquam sequatur, qua firmatur Ariminense Concilium, in quo creatura dictus est Christus?* Anno igitur eodem 386. sub Paschatis dies, non vero 387. ut Puricellius ac Baronius autumarunt, eadem Oratio recitata; non enim *jam inclinatum Imperatoris judicium* dixisset Ambrosius, si Anno 387. hoc est post Annum unum & menses a lata Lege penes populum S. Episcopus perorasset. Rursus ex Secunda Legatione a S. Ambrosio ad Maximum Tyrannum suscepta idem Chronologiæ punctum statuitur. Anno 387. Valentinianus, ac Justina eumdem Legatum Treviros ad Tyrannum miserunt. Re infecta dimissus vir Sanctus, Italiæque redditus, ad Valentinianum Epistolam 56. scripsit, ubi ait: *Esto tutior adversus hominem pacis involucro bellum tegentem.* Quare Imperator *Dominum* alterum pro confirmanda pace Legatum ad Maximum destinavit. Hunc ingenti honore exceptum dimittens Maximus, mox cum exercitu subsequitur, & Cottiis Juliisque Alpibus occupatis, Aquilejam usque contendit. Hæc ubi ad Valentinianum delata, sibi timens Augustus Thessalonicam versus fugam arripit. Mense Septembri Occidentem deseruisse Imperator videtur, siquidem VII. Id. ejusdem mensis *Mediolani* edidit Legem 4. *de Princip. agent. in reb.* C. Th. Si An. 387. sacræ Gervasii ac Protasii exuviæ die XIX. Junii translatæ fuissent; quo pacto Ambrosium virum illuc usque sibi infensissimum tam cito Legati munere Justina exornasset? Quove etiam modo intra spatium trimestre ejusdem Ambrosii, iterumque Domnini legationes, & Maximi in Italiam irruptio contingere potuissent? Certe locorum distantiam perpendenti aliud affirmandum videbitur, nempe A. superiore 386. inventa Sanctorum corpora fuisse; alteroque Anno reliqua ad Maximum spectantia accidisse. Paulinus in Vita S. Ambrosii hoc rursus suadet; enarrata enim hac inventione subdit: *Sanctus vero Ambrosius Episcopus, majoris humilitatis vir factus, donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie Fide & amore coram Deo & hominibus.* Ambrosium post hæc legationem ad Maximum suscepisse affirmat. Igitur quum *quotidie Fide, & amore coram Deo*, antequam Legatus Treviros peteret, Ambrosius creverit, non modicum tempus inter Martyrum inventionem, legationemque susceptam intercessit, atque idcirco non uno A. 387. hæc omnia fuere peracta. Quæ autem hucusque retulimus, summum ex Prosperi Chronico robur mutuantur. Ita apud illum in edit. Labbæi Tom. 1. Novæ Biblioth. ista digeruntur.

Num. II. Justina mater Valentiniani Arianis favens, in Ambrosium & in Mediolanensem Ecclesiam diversa injuriarum genera congerit. Reliquiæ Gervasii & Protasii Martyrum ab Ambrosio primum Mediolani repertæ. Hymni Ambrosii compositi, qui numquam ante in Ecclesiis Latinis modulis cantantur.

Num. III. Maximus irrumpit. Valentinianus ad Theodosium confugit. Augustinus Mediolani Rhetoricam adprime docens, omissis scholis ad Fidem rectam convertitur, cum ante Manichæus fuisset.

Num. 4. Theodosius cum exercitu ad Italiam transgrediens Maximum interfecit.

Viden hic servata annorum serie universa tradi? Annum 386. respicit secundus numerus, ibique detectæ Sanctorum Reliquiæ dicuntur. In tertio, hoc est A. 387. Augustini Baptismus refertur; & quartus demum numerus Maximi interitum in Annum 388. confert, quemadmodum & reliqui affirmavere Chronologi. Sed jam tempus poscit, ut maximum hujusce sententiæ assertorem Em. Norisium in Opusc. de Itiner. S. Augustini commendem; quum enim per tantum virum profecerim, & ad illum debita gloria referenda, & singulare huic opinioni pondus ab illius suffragio accedere fatendum est. Clariss. quoque virum Antonium Pagium in Critic. Baron. ad A. Ch. 387. ac Hermantum in Vita Gallica S. Ambrosii nostris in castris militare animadverti; quibus viris (& quanti quæso sunt) quis jam subscribere dedignetur? Verum patientia tua diutius abuti nolo, Rubine ornatissime, ne si quid obsequii professione meruerim, omnia loquendi libidine perdatur. Utinam tu quoque ad Urbis Mediolanensis dignitatem operas tuas aliquando conferas, studiisque tuis publicæ luci redditis ingenii tui felicitatem prodas; tunc enim eruditissimum tantæ Urbis illustratorem literaria Respublica suspiciet, certe graviorem deinceps desiderare nequibit. Vale:

Ad Sancti ***PAULINI*** *versum* 402.

Multa etenim suberant alia &c.

Nat. X I.

DISSERTATIO XVI.

De templorum apud veteres Christianos ornatu, ac de diurno in eis cereorum usu, ad Cl. & Eruditissimum virum ANTONIUM MAGLIABECHIUM Ser. Etruriæ Ducis Bibliothecarium.

Si te judicem, Clarissime Magliabechi, in aliqua eruditionis causa sisterem, utique electioni meæ vel ipsi adversarii succensere non possent, quum virum eruditissimum, & Reipub. Litterariæ columen in illud tribunal advocarem, ex quo solida continuo foret expectanda sententia. Et revera nunc tibi hujusmodi munus injunctum velim, dum de sacris Ecclesiarum ornamentis loqui in animum induxi, non ut Paulinum meum tantummodo illustrem, sed ut consuetis etiam Novatorum calumniis ex parte occurram. Cardinalis Baronius vir æternum laudandus in Annal. ad A. C. 57. & 58. Ecclesias pluribus, iisque ditissimis ornamentis antiquitus fuisse refertas, magno eruditionis robore statuerat. Non multos vero ante annos tanti viri sententiam arrodere ausus est Johannes Henricus Ottius Calvinista in libro, cui titulum fecit: *Examen perpetuum Historico Theologicum in Card. Baronii Annales.* Dicam neque malevolentia ductus, neque

que invidiam scriptori facturus ; liber ille magno hiatu magna spondebat, sed in ridiculum murem festivissime foetus evasit. Et profecto si aliud examen huic *examini* quis sibi reponendum sumeret, attramento etiius, ac papyro destitueretur, quam ab erroribus castigandis temperaret. Illam ego interim partem refellere decrevi, quæ de sacrarum Ædium ornatibus agit, beneficio Paulini potissimum fretus, quo nemo melius, nemo apertius hæc seculis futuris reliquit expressa. Laudat Ottius Alexandrum Severum Ethnicum Imperatorem, utpote qui Templis aurum inferri vetuit, recitatis ad id Persii carminibus:

Dicite Pontifices : in sacris quid facit aurum?
Quin Superis justos mores, castosque probamus.

Atque hæc subdit : *Tu vero sodes confer hæc cum modernorum Pontificiorum templis, atque Monasteriis.* Ad annum vero 58. §. 36. relatis verbis Actorum 20. 8. *Erant lucernæ non paucæ in cœnaculo, ubi erant congregati*, hæc habet : *Hinc Baronius cereorum, lucernarum, seu luminum usum obtrudere nobis, & ex medio Judaismo, atque Gentilismo in Christianum orbem, ceu alter ceroferarius, inferre vult.* Tum ostendere pergit, cereos olim in Ecclesia accensos non diurnis exercitiis, sed nocturnis adhibitos. Rem paucis expediam. Et quidem quum Paulini nostri carmina evolvo, tam ad unguem expressa intueri mihi videor Ecclesiarum nostrarum & usum, & ornamenta, ut nullam majorem concordiam reperiri posse arbitrer. Pretiosa olim in sacris ædibus ornamenta fuisse, & quidem auro, & argento decorata, en tibi Paulinus Nat. VI. testatur:

Ceda, alii pretiosa ferant donaria, meque
Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
Sive coloratis textum fucata figuris.
Hi laves titulos lento poliant argento,
Sanctaque præfixis obducant limina lamnis. &c.

In Natali vero XI. præter alia non minori pretio insignia Crux aurea his versibus exprimitur:

Multa etenim suberant alia, ut novistis, in ipsa
Ornamenta loco, quæ sumeret, ne Crucis auro
Parceret ; intus enim latitabant mystica vasa
Sumendis mandata Sacris.

Quo ultimo versu non aliud intelligendum censeo, quam Calices, e queis Dominicus Sanguis hauriebatur a Fidelibus, aliaque hujusmodi vasa sacra. Aderant & lucernæ argenteæ.

——————— Mians esset
Criminis, & pretii suspensam altaris ab ora
Longius, argentoque levem emendare lucernam.

Et infra :

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.

Crux ipsa, quam adeo venuste Paulinus exprimit, non auro tantum gravis erat, sed & gemmis concinne exornatam gerens Coronam sui pretium augebat. Ait de aureis, hoc est de Cruce, coronaque aurea, in quæ dextram latro porrexerat:

Quæ simul & variis scite distincta lapillis
Vderat. ———————

Iterum S. Poeta Coronam gemmis gravem asserit:

Parva corona subest variis circumdata gemmis.

Multis præterea verbis Lampades describit:

At media in spatia fixi laquearibus altis
Pendebant per ahena cavi retinacula lychni &c.

Idem Natal. 9.

——————— Tectoque super se
Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
Et media in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funibus ; undantes flammas levis aura fatigat.

Natali 3. lampadum frequentiam circa altaria sic memoraverat :

Clara coronantur densis altaria lychnis &c.

Natali etiam VII. vitream lucernam, ut moris sui est, graphice describit, & Nat. XI. alias e metallo fabrefactas omnium oculis subjicit. Hæc & alia refert Poeta noster, partim etiam videnti populo describere non sustinet, ne tædium audientibus ingerat, aitque compendij ergo :

Munera erant de more sita, hæc quæ cernitis illic
Omni prompta die. ———————

Illustris autem est Candelabrorum mentio subsequentibus in versibus 16.

——————— vel circumfixa per amnes
Ordine dimenso quasi Candelabra columnas,
Depictas exstare gerunt quæ cuspide ceras,
Lumina ut inclusis reddantur odora papyris.

Quot igitur, quantumque pretiosa sacris in ædibus tum temporis ornamenta haberentur, expressum intuemur ; quibus addere juvat quædam aliunde petita loca, ne nudum Paulinum exhibeam. Theodoretus Lib. 1. Cap. 31. Hist. *ἐκοσμεῖτο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς τε παραπετάσμασι, καὶ κειμηλίοις λιθοκολλήτοις χρυσοῖς. Ornabatur autem & divinum Altare regiis velis, donarisque aureis gemmatis.* Euseb. in Vita Constantini Lib. 4. Cap. 59. Apostolorum Templum ab eodem Imperatore Constantinopoli describens, interius tectum asserit universum auro fuisse contectum. Aur. Prudentius item Paulino coævus Peristeph. in Hymno S. Laurentii Tyrannum sic adloquentem inducit:

Hunc esse vestris Orgiis
Moremque & artem proditum est,
Hanc disciplinam fœderis,
Libent ut auro Antistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis Sacris
Adstare fixos cereos.

Ferventibus igitur in Christianam Religionem Ethnicorum minis etiam pretiosis vasis utebatur Ecclesia. Occulte id quidem propter timorem factum, sed tamen factum. S. Aug. Lib. 3. contra Cresconium Cap. 29. hæc profert ea Gestis Proconsularibus habitis *Constantino Maximo Augusto, & Constantino jun. Nob. Cæs. Coss.* hoc est A. C. 320. ut recte statuit Valesius, non vero, ut putavit Baronius, 306. *Posteaquam apertum est, in Bibliotheca inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Sylvanus capitulatam argenteam, & lucernam argenteam.* Sed & ante scriptum erat *Calices duos aureos, itemque calices sex argenteos* ab eodem Sylvano traditos. Hæc Augustinus, ut Sylvanum evincat, persequutionis tempore fuisse *traditorem*. Anastasius Bibl. (seu antiquior Libri Pontificalis Auctor) *in Sylvestro* præter alia vasa aurea ac argentea hæc memorat : *Donavit patenam argenteam pensantem libras viginti, scyphos argenteos duos, qui pensaverunt singuli libras denas. Amas argenteas duas &c. Obtulit candelabra auricalcha septem ante altaria, quæ sunt in pedibus decem &c.* Candelabra quoque exprimit Athanasius in Ep. ad Orthodoxos. Celebris autem S. Ambrosii sententia evasit in Lib. 2. Offic. Cap. 28. quam etiam Gratianus refert in c. aurum. 12. q. 2. Ait ibi : *Aurum Ecclesia habet, non ut servet, sed ut eroget &c. Quid enim dices : Timui, ne Templo Dei ornatus deesset ? Respondebit :*

Aurum Sacramenta non quærunt, neque auro placent, quæ auro non emuntur &c. Prosequitur vero, & aperto sermone pretiosam sacris ædibus fuisse supellectilem asserit, omnium consensu probatam, & egenorum nihilo secius præsidio destinatam. Sunt hæc, doctissime Magliabechi, venerandæ antiquitatis argumenta, quæ Novatoribus opponamus, nostrarum Ecclesiarum ornamenta calumniantibus. Quid ergo Satyricum in nos producunt hæretici, atque Ethnicam, insulsamque sententiam canunt? *In Templis quid faciat aurum* quærunt; sed eos elegantissime castigat Johannes Tomcus Bosnensis Ep. in Orat. pro Ecclesf. ornam.

Quod autem spectat ad alteram propositi partem, qua contendit Ottius, cereos, lucernasque non nisi nocte accendi consuevisse in Ecclesiis, Paulinum ecce pro nobis stantem in medium adduco. Inquit iste Natal. III.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte dieque micant. Sic nox, splendorque diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore
Plus micat innumeris lucem geminata Lucernis.

Nihil clarius occurrit. Sed & Nat. XI. sic ait:

——————— *His scyphulis incerta relucent*
Lumina, cum fert festa dies,

Et infra scyphuli meminit ad continuum luminis usum destinati:

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum,

qui & noctu diuque lucebat, quemque importuno sibi lumine micantem fur extinxit. Distinguendum itaque reor inter sacras antiquorum lucernas eo pacto, quo inter ævi nostri Lampades, ac lumina distinguitur. Alia enim lumina nocturno tempori, alia diurno inserviebant; omnia tamen in templi cultum excogitata. Quæ Lampas modo dicebatur relucere, quum ferebat festa dies, noctu hoc munere carebat. Audi subsequentes versus:

——————— *Tunc vero sine usu*
Luminis ad speciem tantum suspensa manebat.

Superius vero alias descripserat Lucernas nocti illustrandæ destinatas. At Ottius Lucernas hasce nocturnas necessitati sacra facientium adscribit, non Ecclesiæ cultui. Hallucinatur Calvinista, quandoquidem quum latro bicad furta accessit, Lampas illa nullis tum Sacris peragendis lumen præbebat; quin expresse illum quavis nocte, imo per totam noctem, lucere consuevisse dignoscimus; ait enim de scypho loquens:

Hunc importuna sibi lumine prædo micantem
Protinus extinguit, namque id quoque noverat idem
Sæpe solere mori, cum stuppa perarida longam
Conderet in noct.m consumto lumen olivo &c.

Igitur in pium Religionis, sacræque Ædis cultum noctu non minus, quam interdiu Lampades adhiberi solebant. Quo sane expressius nihil reperiri potest. Addam etiam Venantii Fortunati, qui uno post Paulinum Seculo floruit, testimonium. Describit ille Lib. V. carm. V. diem festum Ascensionis, populorumque ad Ecclesiam concursum, & ait:

Undique rapta manu lux cerea provocat astra,
Credas ut stellas ire trahendo comas.
Lacteus hinc vesti color est, hinc lampade fulgor
Ducitur, & vero lumine picta dies.
Inter candelabros radiabas & ipse Sacerdos &c.

Nunc armis Baronii rem agam. Laudat ille Epiphanii Epistolam ad Johannem Hierosol. Ep. ubi ait; *Quum venissem in villam, quæ dicitur Arablatha, vidissemque præteriens ibi Lucernam ardentem, interrogassemque, quis locus esset, didicissemque esse Ecclesiam &c. Accidit id quidem,* ut ait Baronius, *interdiu, nam noctu non mirum multas vidisse ubique lucernas.* Constat autem ex pluribus antiquis Patribus, cereos laudabili usu in templis comburi solitos: quod probare supervacuum foret. Repetit tamen Ottius Hieronymi autoritatem ab Annalium parente satis ibidem explicatam, atque hic integram victoriæ spem sistit. Inquit S. Doctor ad vers. Vigilant: *Cereos non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui propter imperitiam, & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum feminarum, de quibus vere possumus dicere: Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Hoc pro honore Martyrum faciunt, quid inde perdis?* Verum hic animadvertendum, negare Hieronymum non potuisse diurnam cereorum accensionem, quum id & in Occidente, & Hierosolymis in usu fuisse supra exploratum effecerimus, & ipse ibidem hæc habet: *Per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium, accenduntur luminaria jam Sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum.* Ipse quoque Vigilantius omnino mentis expers fuisset, si quum nusquam id moris comperisset, adhuc inflatis buccis hæc protulisset: *Videmus moles cereorum sole fulgente accendi.* S. Cyrillus Hierosf. Hieronymo antiquior in Præf. ad Catecheses, & alibi; S. Greg. Nazianz. Hieronymo coævus in Orat. 40., aliique testantur in Baptismate conficiendo luminaria incendi solita. Igitur diurnus cereorum usus negari non poterat. Causa itaque, cur incenderentur, Vigilantium ad calumniam Catholicis infligendam moverat; arbitrabatur enim id a religiosis populis fieri, quasi Martyres aliqua illustratione, & lumine crederentur egere, ut beati essent. Non vendo conjecturam meam, sed ipsam Vigilantii calumniam. Sunt ejusdem hæretici verba: *Magnum honorem præbent hujusmodi homines beatissimis Martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni cum omni fulgore majestatis suæ illustrat.* Respondet ergo Hieronymus, non clara luce accendi Cereos ab hominibus hac ratione adductis, sed ad lætitiæ signum, ut infra Evangelicis exemplis probat; neque sub hac prava opinione nocturno tempore solere luminaria incendi, sed ut noctis tenebræ hoc solatio temperentur, ne cæci cum Vigilantio in tenebris dormiant. Tum subsequitur: ac si qui forent inter seculares homines, feminasque religiosas, qui hoc facerent sub ea ratione, quæ Vigilantio in mentem venerat, eos excusat, & zelo Dei, ac sine crimine id peractum evincit. *Si faciunt,* ait, *quid inde perdis? Causabantur quondam & Apostoli, quod periret unguentum, sed Domini voce correpti sunt; neque enim Christus indigebat unguento, nec Martyres lumine cereorum.* En iterum Vigilantii mens expressa. Credebat ille, cereos ideo incendi a Fidelibus, quia lumine illo Martyres indigerent, & hinc illum Hieronymus prolato exemplo increpat. Si Christus, cui unguenti nulla erat necessitas, feminam ungentem laudavit: cur & nos Christianum non commendemus, qui Martyribus lumine haud quaquam

egen-

egentibus cereos accendit? At secundum scientiam non faciunt. Illud verum omne; neque enim Sanctorum beatitati quidquam confert terrenum lumen. Sed quid inde? Fides accendentibus prodest. *Quicumque*, ait infra egregius Doctor, *accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo; Unusquisque in suo sensu abundat. Idololatras appellas hujusmodi homines?* Idem etiam in Epist. ad Riparium dixerat: *Accensine ante tumulos Martyrum cerei idololatriæ insignia sunt?* Pergit porro Ottius, & hæc Lactantii verba Lib. 6. Cap. 2. laudat: *Num igitur mentis suæ compos putandus est, qui auctori, & datori luminis candelas, ac cereorum lumen offert pro munere?* aitque, ita Papistis displicuisse, ut hanc propositionem inter Lactantii errores numerarint, causamque Gentilium contra Doctorem Christianum defendant. Sunt illustres calumniæ ignaro in nos brachio intortæ. Nemo inter ipsos Heterodoxos habetur, qui plures in Lactantio nævos non agnoscat. Qui graviores lapsus est in errores, in minorem hunc ruere potuit. Sed neque censura hic dignus Lactantius, ut meeum omnes consentient Catholici, quin potius ejus censores castigandi. Agit ille in Ethnicos, eorumque cæcitatem validis excipit argumentis; ea enim ducti Deo tamquam in caligine sito, luminibusque indigenti cereorum lumen offerebant. En aperta Lactantii verba: *Mactant igitur opimas ac pingues hostias Deo quasi esurienti; profundunt vina tamquam sitienti; accendunt lumina velut in tenebris agenti.* Id etiam aliis inculcat, quæ apud eumdem videre licet. Si a quibusdam e nostris hic Firmianus carpitur, hic ipsi censura se exhibent dignos, ut in aliis non paucis se exhibuere testimonio Possevini. Non diffiteor tamen, hinc alicui hæretico ansam præberi posse Catholicum cereorum usum impetendi. Sed videant illi, an eisdem in nos mucronibus pugnent, quibus in Gentiles ferebatur Lactantius. Nos Deo, luminum patri, lumina offerimus honoris gratia, non ut ab ejus oculis caliginem depellamus. Hoc in Lactantio potius excusandum, quam arguendum, qui nondum solidis Fidei rudimentis imbutus, in arenam contra Ethnicos descendit; cui nil pensi fuit Religioni sacræ patrocinium parare, dum ejus adversarios profligaret. *Utinam*, de illo ait ad Paulinum nostrum Hieronymus scribens Ep. 13. *tam nostra confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit.* Perverse igitur afferit Ottius, nos contra Doctorem Christianum causam Gentilium suscepisse. Neque minus sobrie litem nobis intentat, quia de Idololatris, ac Hebræis in Catholicam Ecclesiam cereorum usum derivemus. Plura sunt, quæ ex Ethnicis, Judæisque ad nos fuere translata, neque tamen ipsis Acatholicis stomachum movent, sed venerationem quam maximam incutiunt. Cur ergo nos hic arguendos arripiunt? Nimirum illis ego Hieronymum objiciam de proposito Cereorum usu ita loquentem: *Non diffiteor, omnes nos, qui in Christo credimus, de errore Idololatriæ venisse; non enim nascimur, sed renascimur Christiani. Et quia quondam colebamus Idola, nunc colere Deum non debemus, ne simili eum videamur cum Idolis honore venerari? Illud fiebat Idolis, & idcirco detestandum est; hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est.* Augustinus quoque Lib. 21. contra Faust. Cap. 10. hujusmodi verbis Hæreticorum oppositionem occupat, de Paganorum, Judæorumque Sacrificiis loqueos. *Tantum*, ait, *interest inter Sacrificia Paganorum, & Hebræorum, quantum inter imitationem errantem, & præfigurationem prænuntiantem. Sicut autem non ideo contemnenda, vel detestanda Virginitas est Sanctimonialium, quia & Vestales Virgines fuerunt, sic non ideo reprehendenda Sacrificia Patrum, quia sunt & Sacrificia Gentium: quia sicut inter illas virginitates multum distat, quamvis nihil aliud distet, nisi quæ cui voveatur, atque reddatur, sic inter Sacrificia Paganorum, & Hebræorum multum distat eo ipso, quod hoc solum distat, quæ cui sint immolata, & oblata; illa scilicet superbæ impietati Dæmoniorum, illa vero uni Deo &c.* Quid itaque, Magliabechi celeberrime, ad ista obmurmurabunt hæretici? Audiere veterum testimonia diurnum Cereorum usum asserentia; Paulinum nostrum audiunt, quo nemo melius adversus illos hoc in proposito certat. Si tot Sanctos in prævaricatorum album conjiciendos arbitrantur, hoc illorum eruditioni, quum majora etiam audeant, integrum relinquamus. Vale.

Ad Sancti PAULINI *versum*:
Cellula de multis &c.
Nat. X I.

DISSERTATIO XVII.

Ubi de veterum Christianorum sepulchris.
Ad Clarissimum, doctissimumque virum
JOANNEM CIAMPINUM Romanum,
Magistrum Brevium Gratiæ, Litterarum
Apostolicarum Majorem Abbreviatorem,
& in utraque Signatura Referendarium.

EMersit apud nonullos opinio, Ciampine vir eruditissime, scilicet priscis temporibus haud quaquam licuisse in sacris ædibus Fidelium Christianorum corpora tumulare, quia quibusdam Imperatorum edictis id interdictum deprehenditur. Hinc egregius Scriptor Cabassutius ad Can. VI. Concilii Namnetensis: *Serius*, ait, *in usum Ecclesiarum receptum fuit, ut Fidelium cadavera intra templorum ambitum sepelirentur.* Tum Gregorii Magni temporibus hanc invaluisse consuetudinem concedit, quippe quæ ex ejus Dialogis evidenter eruitur. Laudantur in hanc rem Can. 36. Concilii Bracarensis Primi, ubi *intra Basilicas sepeliri Fidelium cadavera prohibentur*, & Can. 17. Concilii Triburiensis Anno 895. coacti illud idem interdicens. Pro his etiam militant lex 2. C. de Sacrosan. Eccles. in qua sic legitur: *Nemo Apostolorum, vel Martyrum sedem humanis corporibus existimet concessam*, & lex ult. C. Theod. de sepulcr. viol. his expressa verbis. [illegible], *nemo in Ecclesia sepeliat mortuum.* Kepperus heterodoxus homo in Polit. Eccles. Lib. 1. Cap. 15. postquam similes protulit auctoritates, in hanc mirabilem sententiam descendit: *Postquam vero, crescente superstitione, sacra pro defunctis sub Gregorio Magno fieri cœperunt, tunc etiam cœmeteria templis vicina fecerunt Monachi, & sacrifi-*

crificandi, ut sacra illa facilius obire, & quæstum majorem facere possem. Est hæc & plurium Novatorum invidiosa de nobis opinio. Verum aperte nimis hunc hæreticum, ejusque asseclas falli, simulque apud veteres in usu fuisse, ac non sine laude peractum, ut in sacris ædibus Fidelium cadavera humarentur, solidis evincere testimoniis post eruditissimum Spondanum nitar, quibus præsentium temporum morem cum antiquis consentire penitus ostendam. Sunt Paulini versus:

Cellulæ de multis, quæ per latera undique magnis
Adpositæ tectis præbent secura sepultis
Hospitia. ——————

Hæ profecto cellulæ in ipsa fuere Basilica, ejusque partem constituebant; dixerat enim Paulinus, furem clausis Basilicæ foribus inclusum, iisque reclusis mane fugam arripuisse:

——— *Harum una fur abditur, atque ubi mane*
Claustra patere videt, reserata prosilit aula.

Nihil vero aliud mihi videntur, quam ædes, quas nos Italico sermone vocamus *Cappelle*. Quod & ex ejusdem Paulini ad Severum Epistola XII. manifeste iterum probo. *Totum*, inquit ille, *extra Concham Basilicæ spatium alto & laqueato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula* (en tibi Cappellæ præfatæ) *intra porticus quaterna longis Basilicæ inserta secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis Religiosorum, ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent*. Rursus ecce vides in hisce Cubiculis tumulos Christianæ gentis fuisse sitos. Lateribus autem Basilicæ Cellulæ istæ, seu Cubicula insita erant, eodemque procul dubio ordine, quo præsentium temporum Cappellæ dispositæ conspiciuntur. Nam porticus ibi memoratæ, intra quas cellæ collocabantur, ecquid aliud sunt, quam quæ nobis *laterales Basilicæ naves* nuncupantur? Geminas porro hujusmodi naves extra majorem Ecclesiæ concham utrimque sitas alto ac magnifico opere, suisque columnis destinctas, videre est in immani mirabilique Ecclesia Metropolitana Mediolani, tibique in Urbe æterna degenti plura circumquaque exempla suppetunt. Sed ut Cubiculorum, quæ Paulinus memorat, significationem evidentius attingamus, en tibi Anastasii Bibliothecarii in Sergio Papa hac de re testimonium: *Hic tectum*, ait, *& Cubicula universa in circuitu Basilicæ B. Apostoli Pauli studiosius renovavit, ac reparavit*. Defunctos autem vita hisce in Cubiculis tumulatos ex eodem Auctore discimus in Marcellino: *Hic sepultus in Cœmeterio Priscillæ in Cubiculo claro*. Fuit & apud Græcos usurpatum eodem sensu Cubiculi nomen. Anonymus de Locis Sanctis Cap. 1. apud Clariss. Du Fresnium in Gloss. med. & inf. Latin. *Καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς τρύλλας εἰς τὸ ἔδαφος κουβούκλιον τίμιον ὡραιότατον*: *& in medio Trulli super solum jacet Cubiculum ex marmore formosissimum*. Idem Anonymus cap. 15. refert *τὸ μνημεῖον τῆς Ῥαχὴλ κουβούκλιον πέτρινον*: *monumentum Rachelis in Cubiculo marmoreo*. Eadem Cubicula quoque *οἰκίσκοι* appellabantur a Græcis. S. Nilus in descriptione Templi ab Olympiodoro Præfecto exstructi sic ait: *ἐν δὲ τῷ κοινῷ οἴκῳ πολλοῖς, καὶ διαφόροις οἰκίσκοις διακεκριμένῳ ἀρκεῖσθαι ἕκαστον οἰκίσκον πεπηγμένῳ τιμίῳ σταυρῷ* &c. *In communi vero æde multis varisque distincta Cubiculis attolli Cubiculum unumquodque, composita intus venerabili Cruce*. Itaque istis in Cellulis quum piorum memoriæ, seu tumuli statuerentur, evidenter elucet, in Basilicis

A Fidelium sepulcra fuisse locata. Alius præterea pius inter Catholicos usus obtinuit ab ipsis Ecclesiæ incunabulis, ut Martyres in sacris conderentur ædibus, uti in notis animadverti ad versiculum illum in Nat. XI.

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros.

ubi etiam innui, fas non fuisse templa absque Martyrum corporibus, aliquibusve Reliquiis sacrare. Illud certissimum, & extra omnem dubitationis aleam positum. Alius autem mos erat Fidelibus, nempe omni studio curare, ut SS. Martyrum corporibus cadavera sua apponerentur, quia tantorum apud Deum in-
B tercessorum precibus se fortius adjuvandos arbitrabantur. Paulinus in Panegyr. Celsi pueri hæc de filio sibi defuncto habet:

Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Conjunctum tumuli fœdere Martyribus.
Ut de vicino Sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo purgat in igne animas.

Sanctus quoque Augustinus a Paulino ipso interrogatus, *an cuique post mortem prosit, quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam sepelitur* (sunt ejus verba Lib. v. Retract. Cap. 64.) librum unum reposuit *de cura pro mortuis gerenda*. Ibi vero ait: *Hoc abs te vidua memorata petiverat pro*
C *defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegii, quod materno & pio affectu desideravit esse completum, ut scilicet in Beatissimi Felicis Confessoris Basilica poneretur*. Probat ibidem hanc piam consuetudinem Augustinus, neque ab hoc fideli juvene tantum, sed ab universis Fidelibus usurpatam affirmat. In calce libri hæc satis expresse subjicit Doctor magnus: *Quod vero quisque apud memoriam Martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam Martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicationis augeatur*. Unusquisque igi-
D tur apud Martyrum tumulos sepeliebatur, atque idcirco intra Templorum ambitum. S. Maximus Taurinensis Episcopus Serm. 55. hujusce rei fidem facit: *Ideo hoc*, inquit, *a majoribus provisum est, ut Sanctorum ossibus nostra corpora sociemus, ut dum illos Tartarus metuit, nos pœna non tangat, dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo diffugiat. Cum Sanctis ergo Martyribus quiescentes evadimus Inferni tenebras eorum propriis meritis, attamen consocii sanctitate*. Florebat Maximus quincto Epochæ nostræ Seculo, & quum is *a majoribus provisum* asserat, ut ossa nostra Sanctorum ossibus copulentur, continuo
E patet, prioribus Ecclesiæ Seculis Christianorum cadavera in templis componere consuetum fuisse. Nonnulla vero, ut multis parcam, istius rei exempla dabo non longe nimis adscita, sed Mediolani nata. Quietis locum in Ambrosiana Basilica sub altari sibi vivens destinarat S. Ambrosius, ubi dein SS. Gervasii, ac Protasii corpora locavit. At ille in Orat. ad populum de iisdem Martyribus habita: *Hunc ego locum prædestinaveram mihi; dignum est enim, ut ibi requiescat Sacerdos, ubi offerre consuevit. Sed cedo sacris victimis dexteram portionem. Locus iste Martyribus debebatur*. S. Saty-
F rus ejusdem Ambrosii frater, vir inter laicos dumtaxat connumeratus, parem sortitus est quietis sedem; ab amantissimo enim fratre in S. Victoris tumulo depositus est, additque sepulcro versiculi, a Dungalo quoque relati:

Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad lævam detulit Ambrosius.

Hæc

Hæc meriti merces, ut ſacri ſanguinis humor
Finitimas penetrans abluat exuvias.

Aliud etiam in Ambroſiana Baſilica non minoris antiquitatis pretiique monumentum occurrit, Manliæ nempe Dædaliæ Virginis piæ ſarcophagus his verſibus diſtinctus:

Martyris ad lævam recubent quæ membra ſepulcro,
Ut Lector noſcas eſt operæ pretium.
Clara genus, cenſu pollens, & mater egentum
Virgo ſacrata Deo Manlia Dædalia.

Reliquos verſus a Grutero in Inſcript. volum. pete. Sed & S. Marcellina juxta S. Ambroſii fratris tumulum requiem invenit: quod, uti apertiſſimum, probatione non indiget. Hi igitur omnes, quod Eccleſiaſticus poſcebat uſus, intra ſacrarum ædium ambitum ſepulturam aut in vivis conſtituti ſibi deſtinaverant, aut poſt mortem aliorum ſtudio ſunt nacti, ut mirer Cabaſſutium in hæc verba exiliiſſe: *Verum non in alia templi parte, quam in veſtibulo, conditus Conſtantinus Auguſtus: quod idem cenſendum pariter exiſtimo de Epiſcopis.* Atqui S. Ambroſium, alioſque Fideles juxta SS. Martyrum corpora cineres ſuos compoſuiſſe tam certum, ut nihil hæſitationis obveniat. Quum vero SS. Martyres ſub templorum altaribus quieſcerent, quis non videt Chriſtianos quoque Fideles, nedum Epiſcopos, in interioribus ſacrarum ædium penetralibus ſuam inveniſſe ſepulturam? Quam autem improvide ad contrarium firmandum Canon Concilii Moguntiaci inducatur, quem refert etiam Gratianus in c. nullus. 13. quæſt. 2. nemo non videt. Eſt ille his conceptus verbis: *Nullus mortuus intra Eccleſiam ſepeliatur, niſi Epiſcopi, aut Abbates, aut digni Presbyteri, aut Fideles laici.* Etiam laicos Fideles præter Epiſcopos, & Presbyteros templis inferri poſt mortem ſolitos hinc diſcimus: tantum abeſt, ut contrarium inde ſuadeatur. Itaque ſolos Infideles, Hæreticoſve, aut etiam laicos parum pios, puta ſine pœnitentia defunctos, uſuris addictos, occiſores, aut hujuſmodi morbis tactos reſpicit laudatus Canon, quos a ſacris in Eccleſia ſepulturis arcendos omnino conſtituit. Quod ſi quidam Canones, & Imperatorum leges adverſus pium hunc morem emanarunt, non alia ratio in cauſa fuit, niſi quia nimis in ædibus ſacris tumulorum cadaverumque moles augebantur, ut propterea coercendi ex parte fuerint Chriſtiani, quibus extra Eccleſiam ſacer locus aliom aperiebat ſepulcri campum. Hincmarus Rhemenſis Epiſcopus in S. Remigii Vita apud Sur. tom. 1. quamdam *Eccleſiolam* memorat, *in qua ejus circumjacentibus atriis ex antiquo erat Cœmeterium Rhemenſis Eccleſiæ.* Vides igitur *ex antiquo*, videlicet ante S. Remigii tempora, qui ſeculo Chriſti Quincto degebat, tum in ipſis Templis, tum etiam circa illa Chriſtianorum tumulos fuiſſe conſtitutos. Gothofredus ad l. 9. C. Theod. Tit. 17. de ſepulcr. viol. *Obſervandum*, ait, *etſi Chriſtiana Religione invaleſcente contra legem obi aucrit Sanctorum Reliquias in Civitatibus condi, atque ad ejuſmodi ſepulcra pleriſque ædiculæ, ſeu Martyria extructa fuerint, in quibus Imperatores Conſtantinopoli, mox & Sacerdotes ſingulari privilegio fuerint ſepulti, privatis tamen idem non licuiſſe.* Hæc appoſite ad legis ſenſum, quibus & ego lubens ſubſcribo. At hinc illud diſcimus, in urbanis quidem Templis per aliquod tempus interdictam Fidelium ſepulturam, quia & antiquis Ethnicorum placitis, & Chriſtianorum pariter Principum edictis cautum erat, ne in Urbibus ſepulcrum mortuo concederetur; in Eccleſiis vero extra Urbem ſitis, cujuſmodi primo Chriſtianæ Religionis ævo pene omnes erant, id non licuiſſe, parum ſapit, qui negare ante tot veterum teſtimonia audeat. Non ſum denique eorum immemor, quæ tu in egregin opere de veter. Monim. Tom. 1. Cap. 17. Cœmeteria illuſtrando protuliſti, ſed apud temet ipſum tua adhibere inutilis opera cenſeretur. Unum idcirco producam Onuphrium Panuinium virum tanti in antiquitatum ſcientia nominis, qui in ſuis ad Platinam additamentis libellum de Cœmeteriis iiſdem propoſuit. Docet autem *Cœmeteria non ſolum Eccleſias fuiſſe, & Baſilicas, ſed aliquid amplius quam Eccleſiæ urbanæ, ſepulcra ſcilicet Chriſtianorum, quæ intra Urbem fieri non poterant, habuiſſe.* Id innumeris ille exemplis roborat, quæ apud illum, & apud Spondanum in lib. de Chriſt. ſepul. recolenda volentibus reſervamus. Hinc igitur, Ciampine doctiſſime, ni mea me fallit opinio, eluceſcit, quam parum æque Kepperus aliique in Chriſtianorum ſepulcra ferantur. Profecto non Gregorii Magni temporibus, nempe Seculo Æræ noſtræ Septimo, vicina Templis loca ſibi in tumulum uſurpare cœperunt Fideles, ut illi nobis invidiam conflaturi ineptiunt, ſed ipſis prioribus Eccleſiæ Seculis id apud non paucos receptum fuit, ut intra ipſas tumularentur Baſilicas. Quibus hucuſque enarratis ſi calculum tuum pro ſumma, qua polles, eruditione addideris, ego non tam quod hæreticorum calumniam everterim, quam quod tibi placuerim, mihi ſummopere gaudebo. Vale.

Ad Sancti PAULINI Natalem XII.

DISSERTATIO XVIII.

De votis votiviſque Chtiſtianorum oblationibus in Sanctorum venerationem factis. Ad Cl. Virum P. GUILLELMUM BONJOUR Ord. Eremitarum S. AUGUSTINI.

OBlationes, quas alicui Sancto voti cultuſque cauſa Catholicus populus dicat, irridebat olim Eraſmus vir multa eruditione petulans, & de Religione parum quandoque bene meritus. In Colloquio, quod *Naufragium* inſcribitur, hunc pium Eccleſiæ morem carpere inſtituit, apud ſubſequutos hæreticos non parum gratiæ idcirco nactus. Verum tantam maledicendi libidinem allatis veterum Patrum teſtimoniis, ac uno potiſſimum Sancti Paulini oraculo fretus, neque brevitatis, neque modeſtiæ oblitus, retundere ſtatui, tum ut calumnia, quam Novatnribus hodiernis placere video, uno ictu confodiatur, tum etiam ut Sanctorum cultus veterum Patrum autoritate fortius confirmetur. Tibi vero Clariſſime Bonjour, brevem hanc Diſquiſitionem offerendam cenſui, ut apud Literariæ Reipub.

Reip. cultores perspicuum fiat, quanto studio, quantaque animi observantia eruditionem prosequar tuam. Ubi enim prodiit tua illa Dissertatio, quam de Josephi castissimi viri cultu sub Serapidis nomine instituisti, & cui Paulinum quoque Nolanum subscripsisse intelliges, continuo in magnam tui admirationem fui raptus. Et plane quid a te sperandum non est, quum ad maturiores annos perveneris, si florentissima ætate adeo Philologicis doctrinis imbutum te prodidisti? Parum tamen hoc tibi laudis fuisset, ni scientiam tuam modestia etiam ac humanitate clariorem effecisses. Et illa quidem nunc est, quæ me laudibus tuis parcere cogit; hæc vero, quæ mens hisce commentationibus animum fiduciamque ad te accedendi fecit. Sed jam proposita impleamus. Variæ antiquitus fieri solebant oblationes. Aliæ enim panis erant, ac vini, quæ in usum incruenti Sacrificii transferabantur, & de illis Concilium Matisconense Secundum Cap. 4. ait: *Propterea decernimus, ut omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris & mulieribus offeratur tam panis, quam vini.* Cyprianus quoque Lib de opere & eleem., Augustinus, seu alius Autor Serm. 215. de Temp. Eligius Noviom. Tract de Rectitud. Cathol. convers. tom. 1. Augustin. Bona Rer Liturg Lib. 1. Cap. 23. aliique non pauci istiusmodi morem commemorarunt. Aliæ erant oblationes olei, aut ceræ ad luminaria, de quibus præter laudatum Autorem Serm. 215. de temp. loquitur Canon. 4 Apostolorum in hæc verba: *Μὴ ἐξὸν δὲ ἔστω προσάγεσθαί τι ἕτερον πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ἢ ἔλαιον εἰς τὴν λυχνίαν, καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς. Offerre autem non liceat aliud ad altare quam oleum ad luminare, & incensum tempore sacræ oblationis.* Aliæ sacrorum vasorum, vestium, ac ornamentorum fuere oblationes, quas Græci *ἀναθήματα* vocant, & de quibus omnium uberrime Anastasius Biblioth. Coccius Tom. 1 lib. 6. art. 15. & Raynaudus Heterocl. Spirit. sect. 2. puncto 3. verba faciunt. Aliud postremo oblationum genus nos docet Paulinus, quæ Sanctis ex voto, aut veneratione offerebantur. Hæ autem ex rebus quibuscumque constabant, ut omnium pietati se accommodaret Sancta Religio. Divites opulenta dona; pauperes quod sibi, pusillum licet, suppetebat, Beatorum in obsequium conferebant. Neque hæc donaria Voto carebant; ut enim quisque Sanctorum opem ad effugienda pericula implorabat, Voto etiam sese obstringere Sancto patrocinanti solebat. Hujusmodi Votorum (quæ tamen minus proprie sic appellantur) quam sit rectus usus, Theologis nostris ostendendum relinquo; non enim tantam messem mihi proposui. Factum igitur, non jus hoc loco quærimus; & confestim hujusce rei luculentus adsertor Paulinus accedit in Nat. XII. ita loquens:

Venerat huc quidam placitum sibi solvere Votum
Urbis Abellinæ de finibus advena nostris
Sedibus. Hic porcum studio curante paratum
Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
Cresceret, huc illuc perduxerat; atque ubi venit,
Tingue ptens voti jugulat de more voventum.

Ecce quam apertis verbis antiquum eorum morem, qui Deo in honorem Sanctorum Vota nuncupabant, hic indicat Scriptor noster. Repetit infra:

Et Votum complesse putat———— ——

A Item: *In quibus heu demens oblati munera Voti*
Fraude fidem violans converti in damna salutis.
Et alibi. ———— *Confestim Voti ratione soluta*
Debitor ille intus meritæ compage catenæ
Solvitur ———— ——

Primum istud est S. Felicis miraculum, qui Abellinum incolam pro fraudata Voti parte castigavit. Alterum a Paulino propria ejus facundia, ornamentoque verborum refertur, ubi iterum votivarum oblationum in S. Felicis cultum egregiam injicit mentionem. Audiamus canentem.

Agricolæ quidam de nostris longius oris,
B *Apula trans Urbem Veneventum rura colentes,*
De grege setigero multis a fœtibus unum
Excerpsere sibi, & curatum tempore multo
Paverunt in Vota suem, & cœpere paratum
Ducere sancitam Sancti Felicis ad aulam.
Subdit: ———— *Mens anxia nutat in anceps*
Nam Voti revocare viam pia pectora nolunt,
Rursus Felicis veneratum limina longe
Ire pudet vacuos devoti muneris.

Steterat sus pondere saginæ pressus, ac propterea iidem agricolæ sues alios minores legerunt, ut Votum omnino persolverent. Ait hinc Paulinus:

C *Quod devotæ fides obstricti debita Voti*
Maturare parans tali ratione putavit,
Pluribus ut modicis unum pensaret opimum.
Ergo Satrum huc venere locum, votisque patratis &c.

Tertium Paulinus memorat prodigium hisce versibus:

Nam genere abjunctam, pecus armentale juvencam
Quidam homines æque longinqua huc sede profecti
Secretam primo lactantis ab ubere matris
Nutrierant nostris Votivo munere pactam
Pauperibus ————

Sed & in Nat. VIII. hæc ait:

Omni namque die testes sumus, undique crebris
D *Cœtibus aut sanos gratantia reddere Vota*
Aut ægros varias petere, & sentire medelas.

Et hæc quidem ergo Sanctum Vota oblationibus etiam additis conspicua erant. Omnes autem in pauperum alimenta cedebant, nempe *ut saturo gauderet paupere Martyr*: quod nos hisce tribus exemplis Poeta sacer edocuit, qui etiam dilucide addit, Vota hæc Martyribus nuncupata. Audiamus.

———— *Sed qui mos esse videtur*
Persolvenda piis longe sua Vota ferentum
Martyribus ————

Alia præter hæc Vota Sanctis voveri consue-
E vere, quæ hujusmodi oblationibus carebant. Quidam se Beatorum Basilicas visitaturos, alii se Festos eorum dies celebraturos vovebant, quorum votorum exempla nobis idem Paulinus præbebit. Morabatur ille in Hispaniis, quum Natalem primum cecinit, voveratque suum ad Nolanam Urbem iter invisendi S. Felicis causa. Itaque ait:

———— *& qua requiescis in aula*
Hunc liceat celebrare diem, pia reddere coram
Vota, & gaudentes inter gaudere tumultus.

In Natali vero II. illud idem scribit quum se Nolæ reddidisset:

F ———— *tria tempore longo*
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram Vota tibi, coram mea corda dicavi.

In Nat. IV. hæc habet:

Annua vota mihi remeant.

In Nat. V. itidem:

Exoptata dies anno, quæ dulcia Festa
Et mea Vota noves, &c.

Quod

Quod si quis *Vota* his versibus memorata pro puris putis precibus intelligenda esse contendat, dicat rogo, num preces ad S. Felicem ejus tantum Natali die funderet Paulinus? Hoc utique non affirmabit; ait enim Paulinus Nat. IX.

————— Namque, rogo, Votis
Cassa dies oritur, vel magnis rara catervis?

Igitur Vota eo die novata erant carmina, quæ S. Felici quotannis voverat noster vates. Hoc autem expressum reliquit ipse Nat. VI.

Lex mihi jure pio posita hunc celebrare quotannis
Eloquio famulante diem, solemne reposcit
Munus ab ore meo Felicem dicere versu,
Lætitiamque meam modulari carmine voto.

En Carmen votum, en S. Felici promissum debitumque munus. Vide autem, quam bene hæc Vota idem Paulinus a votivis oblationibus supra relatis distinguat. Sic loquitur Nat. laudato:

Flensque iterum, sed lætitia, modo debita Sancta
Vota refert, non ære gravi, nec munere surdo,
Munere sed vivo linguæ, mentisque profusus.

Paulino, qui hucusque rem confecit, juvat alios apponere propositi nostri testes, ut in lucem melius veritas efferatur. De S. Felice Nolano Epigramma etiam elaboravit S. Damasus Papa, cujus postremi versus ita se habent:

Te duce servatus mortis quod vincula rupi
Versibus his Damasus supplex tibi Vota rependo.

Prudentius in Hymno de SS. Hemeterio, & Chelidonio similia profert:

Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ
Confrequentant obsecrantes voce, Votis, Munere.

Hic, ni fallor, cum Vota pura, tum Oblationes memorari videmus. Gregorius vero Turonensis Lib. 2. Hist. Franc. cap. 37. *Domino*, ait, *gratias agentes, & Vota B. Confessori* (Martino) *promittentes læti nuntiaverunt Regi &c.* S. Augustinus Lib. 2. contra Faustum eumdem Hæreticum hæc nobis objicientem inducit: *Idola vertistis in Martyres, quos Votis similibus colitis.* Egregium autem est in hanc rem Eusebii Cæsariensis testimonium. Postquam hic Lib. 13. Præpar. Evang. Cap. 7. a nobis coli Sanctos affirmavit, ut veræ pietatis milites, Denique amicos, addit: *Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῖν παριέναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταύταις ποιεῖσθαι. Unde tumulos eorum frequentare, & circum eosdem Vota illis nuncupare solemus.* Verum quia vocabulum τὰς εὐχὰς pro *precibus* positum quibusdam videri posset, sine quæso me verbi hujus rationem explicare, ut palam fiat, apud Græcos Patres proprie εὐχὴν pro *Voto*, προσευχὴν vero pro *Oratione*, aut *prece* usurpari. Henricus Stephanus in Thes. Græcæ linguæ id pluribus exemplis probat, & ego duobus clarissimis roborabo testimoniis. Gregorius Nyss. Orat. 2. de Orat. Domin. ad illud Matthæi 6. *Cum Oratis &c.* inquit: *Non dixit, ὅταν εὔχησθε, idest cum vota facitis, sed ὅταν προσεύχησθε, idest cum oratis &c. Sed quænam est horum nominum differentia? εὐχὴ, idest Votum, quidem promissio est alicujus rei, quæ pietatis nomine dedicetur, & sacris destinetur; προσευχὴ autem, idest Oratio, est petitio bonorum, quæ Deo cum supplicatione offertur &c.* tum subdit: *Multis in locis Scripturæ ejusmodi τῆς εὐχῆς, idest Voti significationem, videre licet &c.* Non minus aperte loquitur S. Augustinus in Epist. 59. ad Paulinum nostrum scripta, ubi hæc habet. *Nam eam, quam dicunt εὐχὴν, raro ita Scriptura ponit, ut intelligatur Oratio; sed plerumque & multo usitatius Votum appellat εὐχὴν; προσευχὴν vero semper Orationem vocat.* Et infra: *Porro si usitatius, ut dixi, in Scripturis Votum appellatur εὐχὴ, excepto nomine generali Orationis ea proprie intelligenda est Oratio, quam facimus ad Votum, idest πρὸς εὐχήν. Voventur autem omnia, quæ offeruntur Deo, maxime Sancti Altaris oblatio &c.* Sed redeamus ad nostra, iterumque Vota Sanctis nuncupata prodamus. Concilium Namnetense Can. 20. ita statuit: *Omnibus interdicatur, ut nullus Votum faciat, aut candelam, vel aliquod munus pro sanitate sua rogaturus alibi deferat, nisi ad Ecclesiam Domino Deo suo.* Ego plane assentiri non possum Clarissimo Du Fresnio, qui in Gloss. med. & inf. Latin. hic *Votorum* nomine dies Paganorum Festos significari censet. Candelæ enim, aliaque munera pro recuperanda valetudine æterno Numini oblata, quæ hic memorantur, satis docent, *Vota* hujusmodi pro *tabellis votivis* esse intelligenda. Scilicet antiquis non minus quam nostris temporibus has Deo, Beatisque viris suspendere tabellas in usu fuit. Audi præclarissimum hac de re testimonium Theodoreti Cyrensis Episcopi, qui, ut optime nosti, medio fere Seculo Quinto scribebat. Hæc autem ejus sunt verba in Serm. 8. de Martyribus ad Græcos: *Ὅτι δὲ τυγχάνουσιν ὧνπερ αἰτοῦσιν, οἱ πιστῶς ἐπαγγείλαντες, ἀναφανδὸν μαρτυρεῖ τὰ τούτων ἀναθήματα τὴν ἰατρείαν δηλοῦντα. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν, οἱ δὲ ποδῶν, ἄλλοι δὲ χειρῶν προσφέρουσιν ἐκτυπώματα, καὶ οἱ μὲν ἐκ χρυσοῦ, οἱ δὲ ἐξ ὕλης ἀργύρου πεποιημένα.* Quæ ita vertit Zenobius Acciajolus: *Pie vero fideliter qui precatos ea maxime consequi, quæ desiderant, testantur illa, quæ Votorum rei dona persolvunt, manifesta nimirum adeptæ sanitatis indicia. Nam alii quidem oculorum, alii vero pedum, alii porro manuum simulacra suspendunt ex argento aurove confecta.* Plura addit laudatus Theodoretus, quæ brevitatis ergo nunc sileo. Sed & videre est illustrem hujusmodi Votorum memoriam apud Paulinum in Natali III. inter illos versus, quos ex Codice nostro vetustissimo prætermissos nunc restituimus, aut addimus editioni. Sunt autem hi:

Alma dies magnis celebratur cœtibus, omnes
Vota dicant sacris rata postibus, omnia gaudent &c.

Hic profecto votivæ memorantur tabellæ, quæ sacris suspendebantur Basilicarum postibus; *dicare* enim *Vota* idem est ac *suspendere Vota*. Vota autem appellantur *rata*, hoc est *exaudita* ad instar Ovidiani versus Lib. 1. Fast.

Efficiosque ratas utraque Diva preces.

In memoriam igitur munerum intercessione Sancti Felicis a Deo receptorum, atque ad testandum exauditi Voti pignus tabulæ ad sacras templorum fores deferebantur. Ad hæc utique si respexisset Erasmus, fortasse dicacitati pepercisset, neque votivarum erga Sanctos oblationum, aut tabellarum usum hactenus Catholica ab Ecclesia probatum tam mordacibus sarcasmis invasisset. Ceterum si mos hujusmodi nuperis Novatoribus non bene accommodatur, litem etiam vetustissimis Patribus ii intentent oportet, a quibus quum sanctitate vincantur, & eruditione, ita & pietatis rationibus facile superabuntur. Vale.

Ad S. PAULINI Natal. XIII. verf. 87.

De Sanctorum Martyrum Natalibus.

DISSERTATIO XIX.

Ad Clar. Virum ANTONIUM FELICEM MARSILIUM Bononienfis Cathedralis Archidiaconum.

JAmpridem, Marfili Clatiffime, una cum Eminentiffimo Aonalium parente Baronio, aliifque multis credideram, quotquot in Ecclefiafticis Faftis Sanctorum Natales proponuntur, eofdem fi non perpetuo, at fæpiffime diem eorumdem emortualem defignare. In hanc autem fententiam eo facilius ibam, quo aecuratius animadverteram, ab ipfa nos nonnumquam moneri Ecclefia, quum in alium, quam in obitus diem, Sanctorum folemnia caderent. Tunc enim Hymnis, precibufve paulum mutatis fibi ab antiqua confuetudine declinatum omnium Ecclefiarum magiftra prodebat. Verum celeberrimi Scriptores P. Papebrochius ptimum, deinde P. Pagius me diutius in errore verfatum præteritia annis commonuere; ille enim in Conatu Chronico-Hift. ad Catalogum Roman. Pontif. pag. 25. ait: *Itaque in hodiernum tempus, exceptis paucis, veteres fere omnes Romani Epifcopi alio coluntur die, quam dicendi funt obiiffe:* Pagius vero in Critica Baroniana ad Ann. Ch. 67. num. 18. hæc babet Papebrochii veftigiia inhærena: *Dies, quibus Sancti Pontifices coluntur, aut quos eorum morti, vel fepulturæ Martyrologii, aliique attribuunt, nihil plerumque cum die obitus, aut fepulturæ commune habent.* Immo longius procedit num. fequ. dum reliquos Sanctos eidem regulæ fubeffe pronuntiat; inquit enim: *Sancti itaque plerumque aliis diebus, quam quibus ad cœleftem patriam migrarint culti.* Et infra: *Hinc pauci Sancti, quibus obierunt diebus coluntur.* Vix vero novam hanc & ego opinionem indueram, tantofque viros omnino fequebar, quum antiquam a Paulino magis firmari animadverti, reque ad examen revocata, infirmis nuperam banc niti fundamentis intellexi. Quæ igitur fuper hifce per otium differere licuit, en oculis tuis fubjecta prodeunt, obfequii potius meritum, quam eruditionis laudem mihi allatura. Primum vero de Sanctorum Feftis diebus quædam adnotabo, ut eorum inftitutionem continuo nobis favere perfpicuum fiat. Quæcumque enim antiquitus in Ecclefiàm Dei inducebantut folemnia, eum ipfum diem refpiciebane, quo SS. Martyres vitæ fuæ confummarant curfum, cœloque redditi toleratæ mortis fructum primo perceperant. Celebria eft S. Cyptiani locus in Epift. 37. ad Presb. & Diac. ubi fedulo illos hortatut, ut dies, quibus Martytum quilibet e vivis exceffetat, adnotent. *Denique*, ait, *& dies eorum, quibus excedunt, adnotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poffimus; quamquam Tertullus fcripferit, & fcribat, ac fignificet mihi dies, quibus in carcere beati fratres noftri ad immortalem vitam gloriofa mortis exitu tranfeunt, & celebrentur hic a nobis oblationes & facrificia ob commemorationes eorum, quæ cito vobifcum Deo protegente celebrabimus &c.* Epift. quoque 34. idem Cyprianus: *Sacrificia pro eis femper, ut meminiftis, offerimus, quoties Martyrum paffiones, & dies anniverfaria commemoratione celebramus.* Antiquius etiam hac de re teftimonium proferamus, nempe Epiftolam Smyrnenfis Ecclefiæ de S. Polycarpi Martyrio, quæ inter facros fœtus antiquitatis ad noftra ufque tempora pervenit. Inquiunt autem piiffimi viri: *Sancti Martyris offa gemmis auroque pretiofiora tumulo mandavimus, ὅπου ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ, παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον &c. ubi fane nobis in unum aliquando coactis Dominus præftabit, ut cum exfultatione, & gaudio ejus Martyrii diem inftar Natalis fefti celebremus.* Igitur Apoftolicis etiam temporibus Natalis appellabatur hic dies Martyrum commemorationi dicatus, illudque vocabulum apud veteres diem tantummodo Sanctornm emortualem defignabat. Primum audiamus Paulinum Nat. XIII. ita loquentem:

Et merito Sanctis ifte Natalis dies
Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,
Et in fuperna Regna nafcuntur Deo.

Quia tum Cœlo SS. Martyres nafcebantut, Natalis nomen eorum obitua diei inditum. S. Petrus Chryfol. Serm. 129. *Natalem*, ait, *Sanctorum cum auditis cariffimi, nolite putare illum dici, quo nafcuntur in terram de carne, fed de terra in Cœlum, de labore ad requiem &c.* Eufeb. Gallicanus, five Cæfarius Homil. 50. de S. Genefio: *Beatorum Martyrum paffiones Natales vocamus dies, quando eos Martyris vita, & gloriæ fides dum ingerit morti, genuit æternitati.* Eadem in fententia funt S. Auguft. Serm. 1. de Sanct. Nicolaus PP. in Refp. ad confulta Bulgar. Cap. 5. Rhaban. Lib. 2. de Inftit. Cler. Cap. 43. Radulpbua Flavi. Lib. 7. Cap. 2. in Levit. Amalar. Lib. 4. de Ecclef. Offic. Cap. 35. Belet. de Divin. Off. Cap. 4. & alii. Ex horum autem Autorum confenfu patet, eos tantum antiquis temporibus dies folemni honore fuiffe infignitos, Sanctorumque memoriis facratos, quibus iidem toleratæ mortis beneficio fupernæ redditi fuerant quieti. In hanc rem teftis luculentiffimus accedit Paulinus, fiquidem Nat. XIII, inquit:

Hinc ergo Sanctis, five Confefforibus
Dies facratos, in quibus functi diem
Mortalis ævi morte vitali fuum
De labe mundi tranfierunt ad Deum,
Populi fideles gaudiis folemnibus
Honore Chrifti gratulantes excolunt.

Quoties

Quoties igitur seu in vetustis Martyrologiis, seu apud Christianos Patres *Natalis* vocem comperimus, continuo Festum diem intelligamus oportet, quo Sancti alicujus obitus, seu sepultura annuis recolitur votis. Hioe Martyrologia originem, binc Fasti Eeelesiastiei primordia sua eognoscunt. Et profecto constanter affirmandum reor, non nisi seris Ecclesiæ Seculis factum, ut alius dies Sanctorum commemorationi dicatus haberetur, quam qui eorum obitus memoriam quotannis renovaret. Autor est Gregorius Turon. Lib. 2. de Mir. Martyr. Cap. 29. S. Germani temporibus, hoc est Seculo Christi Quinto, institutum fuisse S. Juliani Martyris solemnem diem. Ignorabatur, quo die decessisset B. Martyr; hine populus anxius, incertusque dies piis eorum votis obstabat. Divinitus tamdem subsidium ignaris præstitum, & quæsitus dies, cœlo ipso revelante, innotuit. Inquit laudatus Autor: *Hujus festivitatis temporis ignara plebs mæsta pendebat, nesciens diem, in quo Martyr beatus deberet pro virtutis ac passionis gloria honorari, & hæc ignorantia usque ad B. Germanum Autisiodorensem Antistitem est protracta &c. Tunc ille, Oremus, inquit, & fortasse nobis hæc Domini potentia revelabit. Quod cum fecissent, mane orta ait, V. Kal. mensis septimi celebrandam esse festivitatem*. Si liberum olim fuisset, quoto magis placeret die Sanctorum commemorationem celebrare, utique non adeo segnes in S. Juliani solemnius instituendis ii fuissent populi, neque tanto studio tempus, quo recolenda *ejus passionis gloria* foret, investigassent. Quamobrem animadvertas, quotquot seriptores Martyrologia publieis eonsignavere tabulis, id potissimum præ oculis habuisse, ut emortualea Sanctorum dies quanto eertius posset exprimerentur. S. Gregor. M. ad Eulogium Alexandr. Epist. 29. lib. 7. *Nos autem*, inquit, *pene omnium Martyrum distinctis per dies singulas passionibus collecta in una Codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum solennia agimus. Non tamen in eodem volumine quis qualiter sit passus indicatur, sed tantummodo nomen, locus, & dies passionis ponitur*. In hanc rem Ado Vienn. Arehiep. seribit in Præf. ad suum Martyrologium: *Huic operi at dies Martyrum verissime notaretur, qui confusi in Kalendis inveniri solent, adjuvit Martyrologium ab Urbe Roma Aquilejam transmissum*. Beda quoque Adone antiquior in suorum operum Catalogo: *Martyrologium*, ait, *de Natalitiis SS. Martyrum diebus, in quo quos invenire potui non solum qua die, verum etiam quo genere certaminis, vel sub quo Judice mundum vicerint, diligenter annotare studui*. Eo autem hæc omnia spectant, ut unum Pagii fundamentum dejiciamus; inquit enim: *Sanctat plerumque aliis diebus, quam quibus ad cœlestem patriam migrarunt, cultos, sive quia persecutionis tempore minus exquisite notatio haberi potuerit dierum, quibus passi sunt &c.* Quantopere vero in hisee diebus notandis seduli Christieolæ forent, ex relatis scriptorum suffragiis jam patuit. Audiatur præterea Chrysost. Hom. 26. in Epist. 2. ad Corinth. *At vero*, ait, *servorum Christi vel monumenta ipsa sunt illustria, quæ regiam, & dominam omnium Civitatem obtinuerunt; tum mortis illorum dies noti sunt omnibus, qui festi per totum orbem aguntur*. Quapropter hoc pro eerto habeamus, nullos fere olim festos dies in Eeclesia Dei fuisse institutos, nisi eos, quibus Sanctorum e vita decessio quotannis recolebatur.

Sed jam quærentes audio, cur nonnumquam vetusta inter se Martyrologia dissideant, nec cum ipsis Martyrologiis Sanctorum Acta non raro conveniant. Si unum tantum obitus diem sacri repræsentarent Fasti, aut Acta illa fidem non haberent, aut ipsa inter se Martyrologia de veritate eertarent. Ego cum varias edisseram hujusce diserepantiæ eaussas, tum ne ipsam quidem tantam esse demonstrare pergam, ut (quod Pagius sensit) nullus ferme Sanctorum emortualis dies nunc observetur. Neque enim infieias imus, quorumdam Festa non ipsis Martyrii diebus coli, sed id tantummodo præstamus, ut ea raro contingere, & fere semper Martyrologio monente, ostendamus. Hæc quoque, & non alia est Florentinii sententia in Adnot. XI. ad Martyrol. Hieronymianum, & Petri Damiani in Opuse. eui tit. *Dominus vobiscum*. Itaque primam rationem, eur quorumdam Sanctorum alio die, quam quo obierint, memoria celebretur, eam assignari posse puto, quod olim Quadragesimali tempore aut nullæ, aut paueæ Feriæ Sanctorum commemorationem admittebant, eorumque propterea honores in alios extra Quadragesimam protrahere necesse erat. Sie Festum Annuntiationis e die 25. Martis in 18. Decemb. a Coneilio Toletano X. Can. 1. rejectum est; neque alia intercessit eaussa. Synodus Laodieena Can. 52. statuit: *Quod non oporteat in Quadragesima Martyrum Natales peragere, sed eorum in Sabbato, & Dominica tantum memoriam fieri*. Idem habetur in Capitulis Martini Bracarens. Cap. 48. *Non liceat in Quadragesima Natales Martyrum celebrare, sed tantum Sabbato, & Dominica die pro commemoratione eorum oblationes offerri*. Si igitur in Sabbatum, Dominicumve diem Sanctorum Natales Quadragesimali tempore ineidebant, eorum commemoratio utique permittebatur, aliis vero diebus id interdictum. Hine diversis diebus, quam quibus e vivis excessere, quidam coluntur Beati, quod nempe annus illorum obitus Quadrsgesimæ eausa celebrari non posset. Sane ubique locorum hujusmodi consuetudinem invaluisse minime erediderim; in Ecclesia tamen Ambrosiana adeo constans fuit, ut nullius Sancti Festum durante Quadrsgesimæ jejunio, etiam nunc eelebretur, & in alios referantur dies, quæ alioqui iisdem temporibus eelebranda forent. De hoc legendus Carolus Guyet. e Soc. Ies. in Heortolog. lib. 2. cap. 2. 3. Secundo, quia Sancti alicujus Natalis dies a dignore Festo oceupabatur. Sie S. Basilii Festum e dia prima Ianu. in 14. Iun. & S. Remigii e die 15. ejusdem mensis in primum Octobr. conjecta fuere. Sanctorum deinde Translatio effieere potuit, ut diversus ab emortuali dies ipsorum commemorationi fuerit dieatus. Nonnulla quæso quæ ad id, quo adeo agimus, pertinent, eonsideremus. Saeras Martyrum Reliquias sub Constantino tantum transferri cœpisse Paulinus Auctor est disertissimus. Natali XI. inquit ille:

Ut Constantina primum sub Cæsare factum est
Tunc famulis retegente suis, ut sede priori
Martyres accitos transferrent in nova terræ
Hospitia &c. ——————

Quod tam sero pretiosæ Sanctorũ exuviæ in varias

Qqq 2 trans-

transferri partes cœperint, Ethnicorum Imperium in causa fuisse videtur; constat enim, antiquo Romanorum jure eatinctorum corporum tranalationem fuisse interdictam, ut l. 39. ff de Religiof. & Plinius Epist. 73. lib. 10. docent. Vix autem sub Constantino Christi Fides extulit caput, quum hinc inde triumphales Martyrum Reliquiæ ad populorum opem transvehi cœpere. Iterum Paulinus ait:

Ex illo sacri cineres quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis, quaque ossa minuta
De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit, ingentes illic pia gratia fontes
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.

Em. Baronius ad diem 15. Jun. in Martyrol. & Azor. Tom. 1. Instit. Mor. Lib. 9. Cap. 8. quæst. 11. ex eo tantum tempore in Gallias, & per Occidentem cœpisse Beatorum corpora transferri censent, quo Franci Romana Ecclesia a Longobardis, aliisque tyrannis vindicata liberum fecere piorum commercium. Sed multis ante Seculis hunc obtinuisse morem eum Paulinus tum innumera suadere possunt exempla, ut mirum sit, viros doctissimos in hanc opinionem concessisse. Unus legatur Gregorius Turonensis, & res palam fiet. *Translationis* vero nomen non ad quamcumque Reliquiarum transvectionem refertur, sed eam dumtaaat respicit, quando ab aliquo justæ sepulturæ loco ad alium sacra pignora asportantur. Nam quod S. Ignatii Martyris statim post ejus cædem corpus Antiochiam Syrorum hominum studio delatum fuerit Anno Ch. ut Baronius arbitratur 110. ejus Reliquiæ translatæ minus apte diei potuere. Tam celebres dein hujusmodi translatiooes sunt factæ, ut earum quotannis memoria solemniter recoli in Ecclesia cœperit, earumque mentio nonnumquam in Martyrologiis fit obvia. Quocirca post Florentinium doctissimus Pagius suspicatus est, pro diebus Sanctorum emortualibus substitutos quandoque Translationum dies fuisse. Mihi hujusmodi rem examini subjicere non vacat; ea tamen non præteribo, quæ Guyetus in eamdem quæstionem Lib. 2. Cap. 2. quæst. 3. Heortolog. ait: *Verum quantum fas est conjicere, ideo fortasse celebritas major præfatis diebus indicta est, quod Natalis Sanctorum illorum Quadragesimæ tempore eveniat, quo tempore a celebratione Festorum fuisse olim abstentum observavimus.* Sed jam ad controversiæ caput aggrediamur, & in ejus arcem invadamus. Et quæso, Marsili sapientissime, confestimoe Pagium veritatem attigisse arbitraberis, quum in severam illam absolutamque sententiam discessit, qua nullorum pene Sanctorum Natales, seu obitus dies, nunc observari pronuntiavit? Ego nequaquam reor. Haoc ideo opinionem sequutus est ille, ut in Romanorum Pontificum Chronologia calculis suis robur pararetur. Quam bene tamen illi res cesserit, ex quibusdam cognoscamus exemplis, & in eosdem Romanos Antistites tantummodo inquiramus. Neque enim mihi suadere umquam potui, tam incaute Romanum Martyrologium falli, aut fallere posse, ut quos nobis tamquam dies mortis in Sanctorum Festis plerumque proponit, ii sint a nobis diversi omnino censendi. Quandoquidem quænam adeo graves crebræque causæ intercedere potuerunt, ob quas priorum seculorum usus in Sanctorum Natalibus colendis ab Ecclesia Romana penitus eliminaretor, & Martyrologii fides passim turbata jaceret? Jam vero ipsius Pagii calculos in examen vocemus. S. Linus An. Ch. 67. duobus videlicet post Petri Paulique obitum anois, e vivis sublatus est, ejusque mors cum in Romano, aliisque Martyrologiis, tum in Chronico veterum Pontificum ad diem 23. Septembr. refertur. Quid ad hæc Pagius? *Sed non existimandum, ait, Linum eo die ad superos transiisse, cum dies quibus in Martyrologiis veteres Pontifices coluntur, & in auctiori Chronico veterum Pontificum dicuntur sepulti, ad aliquam eorum Translationem ut plurimum pertineant.* Coluntur præterea S. Cletus die 26. Apr. S. Anacletus die 13. Jul. S. Evaristus die 26. Octobr. S. Telesphorus die 5. Januar. S. Soter. die 22. Apr. & in hoc die assignando Martyrologia omnia cum veteri Pontificum Chronicn consentiunt; & eamdem nihilo secius cantilenam Pagius repetit, videlicet iis diebus non credendum horum Sanctorum mortem, sed aliquam potius Translationem contigisse. Sed parcat Vir Clar., si expresso lubentius Ecclesiæ Romanæ, aliorumque scriptorum testimonio, quam nudæ illius opinioni fidem habendam esse aperte pronuntiamus. Enim vero cuinam magis, dum emortualem summorum Pontificum diem perquirimus, quam Ecclesiæ Romanæ auscultandum est, quæ præsens olim eorum agones inspeait, adnotavit, atque ad posteros in Martyrologiis relatos transmisit? Placet sane Philosophis, pluris esse unius, non modo multorum, assertionem, quam unius tantum, & quidem sine aliquo argumento inficiantis opinionem. Ecquid enim ille vincet, qui id ipsum quod in quæstione versatur, pro ratione argumentoque profert? Reliqua videamus. SS. Petrus, ac Paulus die 29. Iunii, S. Clemens die 23. Novembr. S. Alexander die 3. Maij, S. Hyginus die 11. Ianuar. S. Pius die 11. Iul. S. Anicetus die 17. April. S. Callistus die 14. Octobr. S. Urbanus die 25. Maij, S. Fabianus 20. Januar. S. Lucius 4. Martii, S. Stephanus die 2. Augusti, S. Siatus II. die 6. ejusdem mensis, S. Dionysius 26. Decembr. S. Eutychianus 8. ejusdem mensis, & S. Cajus die 22. April. in publicis tabulis coluntur; istisque diebus eorum Martyrium, sepulturamve contigisse non Romanum modo Martyrologium, sed Hieronymianum, ut vocant, Ado, Beda, Notkerus, Vvandelbertus, Chronicon veterum Pontificum, Anastasius, & alii explorate testantur. Quare tot antiquorum consensui in horum Pontificum Natali die assignando victas manus dare coactus est Pagius. Qua igitur ratione fretus in illam sententiam ire vir doctissimus potuit, ut adeo paucos Beatos ipso obitus die solemniter coli assereret, si ex ipsis tantum Romania Pontificibus tot eodem die recoluotur? Immo & hisce ille moveri exemplis debuit, ut si de aliquibus diebus Festis non temere dubitari posse sibi videbatur, eos potius ex comperto Martyrologii more, non levi ductus opinione explicaret. Sed & attingere non pigebit, quæ ipsi plane difficultatem peperere. S. Siati obitus in Martyrologiis Romano, Hieronymiano, Usuardi, Adonis, Rosvveidi, Vvandelberti, aliorumque multorum ad diem 6. Aprilis refertur; ab Anastasio tamen, a Floro, aliisque paucis infimæ notæ Scriptoribus die 3. ejusdem mensis memoratur. Pagius vero neutrum diem ad Sixti mortem spectare ait,

quippe

uippe in diem 3. Iulii, si annos Pontificatus numeraveris, ejus Martyrium cadere animadvertit. Sed quam lubricis ille nitatur fundamentis, quantumve ejus regulæ in Pontificum Chronologia nutent, mei non est instituti perpendere. Pauca tamen, ut quod ad Sixtum pertinet absolvatur, producam. Chronicon, ut vocant, Damasi hæc de illo habet: *Sixtus annis decem, mensibus tribus, diebus viginti uno. Fuit temporibus Hadriani a Consulatu Nigri, & Aproniani usque Vero III. & Ambibulo*. Ad hæc Pagius: *Sed error irrepsit in numeros, legendumque* mensibus duobus die uno, *ut habetur in auctiori Chronico veterum Pontificum, in Catalogo Palatino, & in duobus Catalogis Corbejensibus*. Quum vero, teste eodem Damasi Chronico, die 3. Maji Anno Ch. 116. Martyrium subierit S. Alexander, qui Sixto in Pontificatu præcessit, hinc Pagius ad diem 3. Julii Anni 116. trahendum Sixti obitum censet. Sed primum in producendis veterum testimoniis major in Pagio diligentia desideratur; nam Catalogi Corbejenses, quos ille pro sua correctione adfert, quique apud Papebrochium in Conatu Chronico historico post S. Felicis IV. Vitam inveniuntur, aliter se habent, Sixtumque his produnt verbis: *Sixtus An. X. m. 3. d. 22. VIII. Id. Apr.* En ut ii etiam in assignando emortuali die S. Sixti cum Romano Martyrologio consentiunt. Deinde an inter S. Alexandri mortem, Sixtique electionem nullum (ut vocant) Interpontificium fuit? Sane Anastasio aliisque testibus 27. dies intercessere. Et cur hos quoque in censum Pagius non refert? Si demum A. Ch. 116. ipso die 3. Maij, quo S. Alexander ad Superos evolavit, Sixtus Pontificatu est auctus, cur in Damasi Chronico non ab A. 116. sed a Consulatu Nigri, & Aproniani, qui in Annum Ch. 117. cadit, ejus numerantur Anni? Dicam confidenter quæ sentio: Chronicon Damasi omnium consensu Auctorem incertum habet, pluribusque erroribus scatet, quos ipse Pagius aliique identidem emendent oportet, ut inde quid referant emolumenti. Quænam igitur toties peccanti fides habenda? Oleum facile operamque perdere arbitror, quoscumque huic uni fidere Scriptori in Pontificia Chronologia conspicio. Ipsius etiam Pagii confessione ad A. Ch. 130. num. 3. patet, Interpontificiorum tempus omnino nobis ignotum. *Annotatur quidem*, ut ait idem, *illud tam in Libro Pontificali, quam in Chronico auctiori veterum Pontificum: sed præterquam quod inter horum Librorum Auctores non convenit, vacatio Sedis non ex certis monumentis, sed ex proprio calculo ab illis descripta*. Cur ergo tantum Pagio laboratur, ut electionum obitusque dies ex iis ipsis Autoribus hauriantur? Cur tam prompte adversus Romani Martyrologii fidem fertur? Itaque S. Sixtum die 6. Apr. aut obiisse, aut sepulturæ traditum mihi suadeo, & ab hujusmodi die S. Pontificis tempora sunt retro numeranda. Ad Eleutherum Papam transeo. Hunc Pagius die 26. Maji, quo a Romana Ecclesia colitur, sepultum non negat, licet quorumdam testimonia in aliam sententiam vergant. Quod est ad S. Victorem, Pagius eum obiisse diem non diffitetur die 28. Jul. quo eodem die Martyrologium Romanum, Chronicon auctius veterum Pontificum, antiqui Catalogi, Anastasius, alia Martyrologia, & Henschenius eum coli testantur. Non audiatur ergo Hieronymianum Martyrologium, Papebrochius in Conatu Chronico-hist., & nonnulli pauci, qui in alium diem referunt Sancti hujus obitum. Zephyrinus ejus successor Martyrii palmam consequutus die 26. Aug. in Martyrologiis præter Hieronymianum universis, & reliquorum Scriptorum documentis dicitur. Verum ex fluxis incertisque Pontificatus annis illum die 12. Jul. vita defunctum Pagius arbitratur. Nil tamen vir doctissimus contra tot monumentorum consensum evincet, ni prius certum aliquem proferat Autorem, qui tum Pontificatuum, tum Interpontificiorum tempora securus erroris signet. Certe hoc ab illo præstari non poterit, dum interim certi, ac ii quidem numero, & autoritate præcipui Scriptores pro nobis pugnent. Quum in Sardinia exul obierit S. Pontianus, mirum non est, si ejus obitus ad varios dies hinc inde trahatur. S. Cornelium una cum S. Cypriano die 14. Septembr. inter vivos esse desiisse, quo eodem die in singulis Martyrologiis mortem oppetiisse dicuntur, Pagius quoque contra Papebrochium erudite ostendit. S. Felix die 29. Maii ab omnibus pœne refertur; sed suorum calculorum, ac Hieronymiani Martyrologii testimonio fretus die 22. Dec. extinctum Pagius affirmat. Quum nihilominus inter se Chronice, & Catalogi longe in assignanda Pontificatus continuatione dissideant, nescioquam multum fidei sibi queat conciliare. Hucusque igitur, Marsili doctissime, per tria Epochæ nostræ priora secula complures vidimus SS. Pontifices ex Pagii consensu ipsis diebus, queis coluntur, Martyrii corona donatos. Dum vero paucorum admodum, qui supersunt, mortem aliis contigisse diebus, quam quibus coluntur, nullis probare solidis argumentis queat, proximum est, ut nos omnem Romano potius Martyrologio, quam levissimis aliorum rationibus fidem habeamus. Quamobrem tactam ante querelam nunc repeto; cur Papebrochius, & Pagius adeo paucos Beatos die eorum emortuali nunc in Ecclesia Dei honorari pronuntiarunt, si tot ex ipsis dumtaxat Pontificibus contra horum opinionem ita recoluntur? Quamquam & hanc nuperam sententiam exemplis pluribus profligare arduum non foret, si per otium liceret. Nunc unum animadvertisse sufficiat, nempe Eusebium in Lib. de Martyr. Palæstinæ, qui libro 8. Hist. subjici solet, plurium Martyria, diemque etiam Martyrii memoriæ tradidisse. Hi autem dies prorsus cum Romani Martyrologii fide consentiunt. Coluntur die 17. Nov. SS. Alphæus, & Zachæus; Eusebius vero hæc de illis habet: Δίου μηνὸς ἑπτα-, καὶ δ᾽ ἄν εἴη αὐτὸ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Δεκεμβρίων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνονται. *17. die Mensis, qui vocatur Dius, hoc est apud Romanos ad 15. Kal. Decemb. capite privantur*. S. Procopii memoria in die 8. Julii cadit, quo sepulturam B. Martyr est nactus, apposite videlicet ad ea, quæ tradit Eusebius, dum Δεσίου μηνὸς ὀγδόῃ πρὸ ἑπτὰ ἰδῶν Ἰουλίων *Desii mensis octava die, quæ est apud Romanos VII. Id. Julii* illum asserit e vivis excessisse. Sic Sanctorum Dionysii, Timolai, Agapii, Apphiani, Theodosiæ, Sylvani, Hadriani, Euboli, aliorumque plurium emortuales dies ab Eusebio traditi, cum hodiernis eorum Festis concordant, uti Romanum docet Martyrologium. Quod si germana etiamnum extarent Martyrum Acta, eamque fidem, quam Eusebius Scriptor celeberrimus, mere-

mererentur: utique in Martyrologio Sanctorum Natales recte consignatos fere semper legeremus; nam quis ignorat, eadem Martyrum Acta Sseculorum sæpe posteriorum lætus fide non raro infirma esse, atque idcirco cum Martyrologiis certissimis minime componenda? At vereor, ne plus æquo auribus tuis, Marsili Clarissime, molestiam creaverim, quum ea ad te pertulerim documenta, quæ tibi eximiæ eruditionis viro levia videri possunt, aut quod summum est, ignota non eruot. Scilicet ad hoc unum doctissimam in ædibus tuis Academiam instituisti, ut Ecclesiasticæ Historiæ, Sacrorumque Canonum, & Rituum secretiora illustrares, illudque opus adeo feliciter sapienterque a te præstitum fuit, ut te Felsina nostra venerari, tota vero Litteratorum Respublica demirari nequeat satis. Et utinam aliquando nobis liceret publicis typis commendatas intueri præstantissimas illas dissertationes, quibus præcipuæ per te dirimuntur Ecclesiasticæ controversiæ; tunc enim non tam sibi de lucro suo gauderet Ecclesia, quam tibi de tanta doctrinarum ubertate gratularetur. Et quamdiu quæso eruditorum desideria mora tua patiere torqueri? Modestiæ tuæ consiliis ut tamdem renunties, votis poscimus iteratis; atque ego interim, ut humanitate, qua soles, hanc dissertationem excipias, te sedulo rogare non desinam.

Ad S. PAULINI Poema postremum.

DISSERTATIO XX.

Ubi ejus de Elementis sententia perpenditur. Ad præclarissimum, doctissimumque virum JOSEPHUM FERRARIUM Em. Cardinalis FEDERICI CACCIÆ Archiepiscopi Mediolanensis Generalem Vicarium.

MAle de Paulino, Ferrari Musarum omnium decus, meritus mihi viderer, si singularem ejusdem de Elementis opinionem insalutatam præterirem, eoque gravius in præsentiarum mei me silentii pœniteret, si tempus omnino accommodatum ad meum erga te tuasque virtutes prodendum obsequium, parerer tam facile mihi elabi. Nimirum ad S. Antistitis gloriam, meamque in te observantiam plurimum conducere sentio, si illum & in Philosophicis disciplinis non ultimas tulisse demonstrem: & viro, tum Philosophiæ, tum aliarum artium, quæ animum nostrum informare queunt, laude præstanti, hanc quoque Paulini virtutem proponam. Et quidem, ut ajebat Boyle in Dub. & Paradox. Chymico-Phys. part. 1. Dial. *Opiniones de Elementis tanti sunt inter Physiologiæ dogmata momenti, quanti elementa ipsa sunt inter corpora universi.* Cur igitur Paulinum, quem in reliquis sequutus sum, nunc de Elementis proloquentum in contione destituam? Pulcherrimam

A plane in postremo ejusdem Poemate quæstionem animadvertas, siquidem ibi non Ignem, sed Cœlum S. Doctor inter elementa componit. Hoc ubi Philosophorum vulgus audierit, ita me ament Superi, sibi vix a risu, certe ab admiratione, non temperabunt. Vulgaria illi solum quatuor Elementa agnoscunt, Terram videlicet, Aquam, Aerem, & Ignem: quicquid ab his diversum occurrit, præoccupatis eorum ingeniis aut crucem figit, aut assertum monstro potius quam vero simillimum videtur. Quamobrem operæ pretium duxi non obviam cuicumque Paulini opinionem illustrare,
B ne tanti Patris eruditio minus a quibusdam intellecta aut male audiat, aut etiam exsibiletur. Ejus verba primo intueamur:

Distribuitque locis mare, terras, aera, COELUM,
Quatuor hæc hausit variis exordia rebus.
Sunt homines terris, sunt addita sidera COELO,
Aere pendet avis, liquido natat æquore piscis:
Sic ELEMENTA suis decoravit singula formis.

Elementorum compaginem, situmque infra describit:

Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur; ipse
Axe sub æthereo medius concluditur aer.

Hæc profecto, & non alia Paulini sententia.
C Cœlum is, non vero ignem inter Elementa recenset. Immo & imaginariam illam Ignis sphæram, quam Aristoteles supra aeris regionem commentus est, quamque omnes discimus, nemo ex eruditis nunc credit, sibi nequaquam arrisisse tum Paulinus palam facit, quum de illa ne verbum quidem. Sed quibus calculis fretus in hujusmodi opinionem Paulinus concessit? Ego subinde pro virili investigabo, & in primis, dum de Elementis disceptationem instituo, me nolle adversus aliorum sententias, multoque minus adversus Peripateticos in arenam descendere lubens fateor, quum & bre-
D vitatis sit mihi ratio habenda, eorumque dogmata satis erudite in examen adduxerint disertissimi temporum nostrorum Philosophi, ac inter illos potissimum emineant Helmontius, Gassendus, & Boyle, eximia procul dubio ingenia. Unam idcirco Paulini sententiam prosequemur; & illam, ni mea me fallit opinio, sacrarum Scripturarum auctoritate niti plane affirmo; earum enim testimonio Ignis in Elementorum censum haudquaquam refertur. S. Petrus in Epist. 2. Cap. 3. *Expectantes*, inquit, *& properantes in adventum diei Domini, per quem Cœli ardentes solventur, & Elementa Ignis ardore ta-*
E *bescent*. Ecce ab Igne Elementa distinguit Apostolus, quum per illum hæc aut consumenda, aut in melius reformanda nos docet. Sed & Cœlum, urgebis, ab Elementis inibi diversum dignoscitur. Ego non video. Supra namque ita loquebatur Petrus: *Adveniet autem dies Domini, ut fur, in quo Cœli magno impetu transient, Elementa vero calore solventur, Terra autem, & quæ in ipsa sunt, exuretur.* Vidistin & hic ab Elementorum serie distinctam Terram? Quum vero hinc Terram Elementum non esse argui nequeat, idem quoque de Cœlis affirmare absurdum non erit. Cœli enim, Terræque vices,
F quæ supremum Judicii diem instare docebunt, ita S. Petrus memorat, ut non ab Elementis distinguere, sed singillatim clarioris explicationis ergo describere videatur. Quid quod & alios Christianæ Fidei sectatores a Paulini sententia minime abhorruisse compertum habeo? Gennadius Massiliensis Presbyter in libello de Eccles. dogmat. Cap. 69. hæc habet: *Elementa, idest*

idest Cælum, & Terram, non credamus abolenda per Ignem, sed in me ius commutanda. Philastrius Episcopus Brix. vir sanctitate, ac eruditione inter veteres Patres notus Lib. de Hæref. Cap. 46. Cœlum inter Elementa numeravit. *Scriptura*, inquit ille, *in primo die Cælum, & Terram facta declarat duo hæc elementa.* Eloquentissimus quoque Scriptor Theodoretus Serm. 3. ad Græc. Infid. de Angel. apertissime hanc sibi opinionem inhæsisse demonstrat; ait enim de Deo: τά δὲ τινα συνέλαβεν τοῖς στοιχείοις, ἵνα τὸ ἐν κάλλος αὐτῶν, καὶ τὸ μέγεθος θαυμάζοντες παραπέμπωσι τὸν ποιητὴν, τὰ δὲ γε συγκεχυμένα παθήματα κωλύσῃ τὴν θείαν αὐτοῖς προσφέρειν προσκύνησιν. *Nonnullas affectiones Elementis adjunxit, ut illorum quidem species, & magnitudinem intuentes homines ad opificem demirandum attollerentur, ipsaque vicissim labes, ac affectiones simul juncta eosdem cohiberent, quo minus ea tamquam Deos ad randa censerent.* Tum addit non de Igne exempla, sed de Cœlis, in quibus Sol, & Luna quandoque deficiant. His adjicit Aeris, Terræ, Aquarumque infirmitates, ut recte singulis Elementis sua inesse vitia ostendat. Sed & idem Autor Serm. 4. de Mater. & Mundo, camdem sententiam confirmavit. Ibi enim inquit: τούτους δὲ τοὺς ὅρους ἐστιν ἰδεῖν τὰ ἄψυχα στοιχεῖα φυλάττοντα: *hos autem fines videre est ab ipsis Elementis inanimis custodiri.* Multa in probationem congerit, & hæc in primis concludendo profert: διὰ τοι τοῦτο, καὶ ἡ γῆ μεμένηκεν οἷάπερ ἐξ ἀρχῆς ἐγεγόνει. Καὶ ὁ ἀὴρ ἣν ἐξ ἀρχῆς ἔλαχε φύσιν, ἄσυλον διετήρησε. Καὶ ἡ θάλαττα οὔτε συμπίπτεται, οὔτε αὔξεται. Καὶ ὁ ἥλιος τήκειν οὐ δύναται, καὶ διαλύειν ὃ διατρέχει οὐρανὸν &c. *Ex quo factum est, ut Tellus hactenusque ita permaneat, sicut ab initio fuit constituta, & Aer, quam ab initio naturam sortitus est, inviolatam conservet; neque item Mare augescat, neque decrescat; atque Sol firmissimum illud Cælum, per quod currit, eliquare, aut dissolvere non possit.* Cœlum igitur Theodoretus in Elementis numeravit, quodque etiam animadvertendum est, nullam de iisdem agens Ignis mentionem injecit. Sane apud veteres quidam exstitere, qui ita Cœlum Elementi nomine appellandum putarunt, ut Ignem non excluderent, atque idcirco quintum Elementum excogitarunt. Audi L. Apulejum Lib. de Mundo. *Elementorum inter se mutui nexus arctis affinitatibus implicantur, & quinque conjuges copula his ordinatæ vicibus attinentur, ut adhæreant etiam gravioribus leviora. Aquam in se habet Tellus, & Aqua (ut alii putant) vehit Terram. Aer ex Aqua gignitur; Ignis ex aerea densitate conflatur; Æther vicissim, Ignesque illi immortales Dei vivacitate flammantur.* Quinque Elementa aperte facit Apulejus quinque nexibus inter se colligata. Illis autem maximam afferunt lucem, quæ supra disseruerat; *Cælum ipsum, stellæque cœligera, omnisque siderea compago Æther vocatur, non (ut quidam putant) quod igneus sit, & incensus, sed quod cursibus rapidis semper rotetur. Elementum vero non unum ex quatuor, quæ nota sunt cunctis, sed longe aliud numero quintum, ordine primum, genere divinum, & inviolabile.* Nil evidentius utique proferri poterat, ex quo præstantissimum Elementorum Æthera fuisse disceremus. Hinc est, quod Jovi Æthera assignarunt nonnulli, quos arguit S. Augustinus Lib. 4. Cap. 10. de Civ. Dei, hisce verbis: *Jovem, inquiunt, in Æthere accipimus, in Aere Junonem. Et hæc duo Elementa conjuncta sunt. Mare Neptuno tribuitur, Terra Plutoni.* Tum ridet magnus Doctor, quod Juno Jovi, Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina conjunctæ dicantur: *Si enim*, ait, *hæc ita essent, tria potius Elementa mundi esse, non quatuor eorum veteres proderent, ut singula Deorum conjugia singulis dividerentur Elementis.* Ludovicus Vives vir eruditissimus in notis ad hunc locum pro quatuor Elementis Augustinum intellexisse censet Terram, Aquam, Aerem, & Ignem. Alia tamen est Augustini mens. Nil de Igne ibi, sed de Aethere tantum is verba facit, quem Jovis nomine designatum, atque inter Elementa numeratum ab antiquis asseruerat. Recentes porro Ethnicos addit ab iisdem dissidere, quum Jovem Junoni, hoc est AeremÆtheri copularent, unoque propterea ex illis Elemento conflato, tria tantummodo ex eorum sententia Elementa constituerentur. Sensim aperuimus, quænam de Elementis veterum placita forent, nunc rem clarius illustrabimus, & Gassendum visum ceteroqui doctissimum suis interpretationibus ab eorum opinione discessisse identidem ostendemus. Empedocles apud Plutarch. Lib. 1. Cap. 3. de Placit. Philosoph. inquit:

Τέσσαρα γὰρ πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε.
Ζεὺς αἰθὴρ, Ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ᾽ Ἀϊδωνεύς,
Νῆστίς θ᾽ ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον.
Radices primum rerum tibi quatuor edam.
Jupiter æthereus, Juno vitalis, ad hos Dis,
Et Nestis lacrymis humanus quæ rigat alveos.

Gassendus Lib. 3. sect. 1. Cap. 2. Phys. hic *non obscure Jovis nomine intelligi Ignem* inquit, Plutarchum fortasse sequutus hæc ad eos versus dicentem: Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν, καὶ τὸν αἰθέρα; *Jovis enim nomine Calorem intelligit, atque Aetherem.* Sed una cum Plutarcho minus recte sentit vir doctissimus. *Æther* ab Empedocle *Jovis* nomine insignitus longe ab Ignis Elemento differt; idem enim ipsum est Cœlum, de quo Apulejum disserentem nuper audivimus, & alios insuper differentes inducemus. Orpheus (seu Onomacritus ille sit) in Hymno ad Rheam Elementa quatuor recenset:

Ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
Καὶ πόντος, πνοιαί τε ——————
Ex te nam Tellus, Cælumque, & Pontus, & Auræ
Emersere ——————

Vides hic οὐρανὸν, hoc est *Cælum* esse Orpheo, atque Empedocli *Ætherem*. Quid igitur Cœlum pro Igne capi, rursus Æthera pro Igne summendum Gassendus censet? Et quidem lib. eod. ad hunc versum ait: *Nimirum Cæli nomine ob Ignes in eo apparentes Ignem intellexit.* Sed ingenio suis jam præoccupato opinionibus omnia, diversa licet, favere videntur, quemadmodum oculorum vitio nonnumquam fit, ut quæ nusquam apparent intueamur; quæ vero exstant, falsa imaginis colorumve varietate actei intentæ obversentur. Etenim an adeo verborum inopia veteres laboravere, ut quum Elementum Ignis describere vellent, Cœli vocabulo abuti cogerentur? Euripides apud Empiricum lib. 2. advers. Phys. universa ex Æthere, & Terra gigni arbitratus est:

Αἰθέρα, καὶ γαῖαν πάντων γενέτειραν ἀείδω.
Ætheraque, & Terram rerum decanto parentem.

Gassendus ibidem addit: *Nomine Ætheris intelligendum esse Ignem vel ex ipsa Aristotelis interpretatione intelligi potest 1. de Cælo. 3. & 4. Phys. 5.*

Sed

V. Nic. Chor. in Thes.

A Sed falsum est, Euripidi Æthera idem esse in Ignem, & Stagyritæ banc interpretationem ac animum uspiam incidisse. Nil profecto hac de re habet Aristoteles 4. Phys. Cap. 5. Libro vero 1. de Cœlo. Cap. 3. taotumque abest, ut Aethera pro Igne accipiat, ut etiam ab illo penitus diversum constituat. Sunt ejus verba: ὥσπερ ὡς ἑτέρου τινὸς ὄντος τοῦ πρώτου σώματος παρὰ γῆν, καὶ πῦρ, καὶ ἀέρα, καὶ ὕδωρ, αἰθέρα προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ τὸν ἀΐδιον χρόνον, θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῷ. Ἀναξαγόρας δὲ καταχρῆται τῷ ὀνόματι τούτῳ οὐ καλῶς, ὀνομάζει γὰρ αἰθέρα ἀντὶ πυρός. *Quapropter quia primum corpus diversum quiddam est a Terra, Igne, Aere, atque Aqua, Ætherem superum locum appellaverunt a semper currendo perpetuo tempore posita appellatione. Anaxagoras vero hoc nomen non recte adhibet, pro Igne enim Ætherem dixit.*

B Ætherem illum, quem Elementis annumerari audiebamus, Aristotele teste non aliud quam ignem esse Gassendus vir disertissimus pronunriabat. Sed quam recte, quam accurate, jam nemo non videt. Nil minus revera quam hujusmodi dogma Philosophus excogitavit. Verum evidentius perspiciamus, quænam hac de re sit ejusdem sententia, ut ipsum Gassendum a memorata opinione validius dejeciamus. Audi perspicua verba in Lib. de Mund. Cap. 2. Οὐρανοῦ δὲ, καὶ ἄστρων οὐσίαν μὲν αἰθέρα καλοῦμεν, οὐχ ὥς τινες διὰ τὸ πυρώδη οὖσαν αἴθεσθαι, πλημμελοῦντες περὶ τὴν πλεῖστον πυρὸς ἀπηλλαγμένην δύναμιν: ἀλλὰ διὰ τὸ ἀεὶ θεῖν κυκλοφορουμένην στοιχεῖον οὖσαν ἕτερον τῶν τεττάρων, ἀκήρατόν τε, καὶ θεῖον. *Cœli porro siderumque substantiam appellamus Ætherem, non quidem ideo quod ignita flagret ipsa, ut aliqui censuerunt, valde errantes circa potentiam illam maxime ab ignea natura abhorrentem, origine vero hujus vocabuli inde ducta, quod semper Æther curvat motu circumductili, quum sit illud Elementum a quatuor illis diversum, tum interitus expers, tum divinum.*

C Præterea idem Aristoteles Lib. 2. de Gen. Anim. Cap. 3. animalium semini calidam quamdam substantiam inesse inquit, quæ respondeat τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ, *ipsi siderum Elemento*.

D Hinc igitur, Ferrari eloquentissime, satis mirari nequeo, cur tanta Philosophorum turba, quæ unum Aristotelem præceptorem sequitur, Elementum hoc ita contempserit, ot ne illius quidem mentionem in suos inferre libros sint dignati. Qoæ enim clarior Aristotelis opinio proferri quam ista potest? Plutarcbus ipse Lib. 1. de Placit. Philosoph. ab Aristotele asserit fuisse tradita στοιχεῖα τέτταρα, πέμπτον δέ τι σῶμα αἰθέριον ἀμετάβλητον, *quatuor, Elementa, & quintum quoddam corpus immutabile*.

E Itaque si in posterum quis quærat, quomodo Cœlum, seu Æther Elementi nomine designetur, quidve Paulinus noster hac sententia significaverit, parata responsio erit, nempe Ætherem substaotiam quamdam subtilissimam esse, mntuque perpetuo præditam, quæ ad rerum generationem, corporumque constitutionem confluit, quemadmodum terra & aqua. Hinc, ut arbitror, Lucretius lib. 5. *Ætherem liquidissimum, ac diffusilem* vocat. Item Orpheus, seu Onomacritus, ab Æthere omnia nutriri sensit, dum universum mundum constitutum ait:

F Ἐκ πυρὸς, ἐξ ὕδατος, καὶ γῆς, καὶ παντοτρόφ' αἴθρης.

Ex igne, ex aqua, & terra, & omnia nutriente Æthere. Idem Autor in hymno ad Amorem quatuor Elementa recensuit:

Αἰθέρος οὐρανίου, πόντου, χθονὸς, ἠδ' ὅσα θνητοῖς
Πνεύματα.——————
Ætheris, & ponti, terra, & spirabilis auræ.

A Et hic Gassendi interpretationem haud probo; Ætheris enim nomine Ignem intelligendum putat, quum substantia illa hic referatur, quæ in altero supralaudato carmine omnia nutrire dicitur, & expresse ab Igne distinguitur. Quod enim vir doctissimus Franciscus Patritius Lib. 7. Panaug. aic: *Æther universus ex veterum Græcorum sapientia Ignis est*, tam longe ab eorum sententia discedit, ut jam cnofutatione non egeat. Quibus animadversis lux quædam Vergilio affulgebit ita Lib.

B 2. Georg. canenti:

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus Æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit magno commistus corpore fœtus.

Quin & Pacuvius in Chryse hoc idem apertissimis tradidit verbis:

Quod nostri Cælum memorant, Graji perhibent Æthera,
Quicquid est hoc, omnia is animat, format, auget, alit, serit,
Sepelit, recipitque in se omnia, omniumque idem est Pater.

C Vides ergo, apud veteres Cœlum, sive Ætherem, seu substantiam illam, quam Empiricus Lib. 2. adversus Phys. & alibi κυκλοφορητικὸν σῶμα *mobile in orbem corpus* appellat, pro Elemento habitam, atque idcirco quum ab illis Æthera una cum terra, aqua, & aere recenseri audies, non Ignem continuo, ut Gassendus censuit, sed Elementum ab Igne diversum inibi designatum intelliges. Plura vero ad hanc spectaotia quæstionem brevitatis memor omitto, unumque pro dictorum coronide animadverto. Materia illa subtilis, quam Cartesius vir summi Ingenii primus omnium

D excogitasse est visus, ita Peripateticos novitate percellit, ut tamquam audacissimum figmentum e scholis elimioandum exclament. At oonne mutato paululum nomioe idem est ac antiquorum Æther, eademque *diffusilis* substantia, unde omnia formaotur, atque nutriuntur? Miretur quidem ætas nostra, aut damnet Cartesium; communem ille cum antiquis sortem subeat oportet, quando ingeniosam ab illis audacemve sententiam mutuatus, ex imitatione potius, quam ex inventione sibi nomen quæsivit. Sed & substantia illa ætherea, quam Robertus Fluddus Medicus inter prima rerum principia statuit,

E nonne ab Autoribus per me laudatis tradita primum fuit, & inde in acutissimi viri libros traosfusa? Ita verum est, quod Ecclesiastes Cap. 1. ait: *Nil sub Sole novum*, & in Scientiarum cultura nil fere excogitari posse, quod io veterum scholis procusum aliquando non fuerit. Hæc suot, Ferrari eruditissime, quæ ad Paulioi versus adjungenda censui, quæque tamdem ab eruditione tua suffragium præstolantur. Enimvero non postremum est decus tuum Philosophiæ exquisitiori nomen dedisse, interque seriem reliquarum scientiarum, quibus ornaris, hanc quoque

F tuam ita fuisse factam, ut non Physiologus mious quam divini humanique juris peritissimus videare. Hujusmodi igitur ornamentis disceptationi meæ, ut ad te accederet, animum addidisti; nunc humanitate præstabis, ut accedentis obsequium sua non careat felicitate. Vale.

De Cru-

De Cruce Nolana.

DISSERTATIO XXI.

NE nimium in notis immorarer, placuit huc ea omnia conjicere, quæ de Cruce a Paulino descripta disserere non alienum videbatur. Duplex Crucis olim figura componi solebat. *Commissa* una vocabatur, quum nempe ligno erecto alterum brevius supra, & in ipso vertice transversum committebatur, ita ut nil ex eodem ligno erecto supra exstaret. *Immissa* altera fuit, videlicet quum ligno erecto transversum injungebatur, ita ut ipsum secaret. Prioris exemplum litera T. exhibet; alterius passim occurrit in Templis, aliisque Christianorum monumentis. Utri Christus affixus fuerit, incertum; quamquam eruditissimi viri Lipsius Cap. 10. Lib. 1. de Cruce, & Gretserus Lib. 1. Cap. 3. de S. Cruce, decus hoc *immissæ* Cruci contigisse firmis nixi argumentis contendant. Ego omni quæstione dimissa, Crucis a Paulino memoratæ figuram prosequar, & cujusnam generis fuerit, brevibus inquirere pergam. Generatim Crucis effigiem describit ille Nat. XI. atque.

Forma Crucis gemina specie componitur, & nunc
Antennæ speciem navalis imagine mali,
Sive notam Græcis solitam signare trecentos
Explicat existens, cum stipite figitur uno,
Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

En utriusque Crucis distinctam imaginem. *Immissa* est antemnæ, seu mali navalis specie intelligitur, de qua Gretserus luculentum dignumque cedro Opus promulgavit, Bosius Lib. 1. Cap. 5. de Cruce Triumph. & Lipsius Lib. 1. Cap. 9. de Cruce, aliique non pauci egere. *Commissa* vero Crux per *notam Græcis solitam signare trecentos*, videlicet per Tau delineatur. Hoc exemplo non semel Paulinus est usus, quippe qui in Ep. 2. ad Sulpic. Sever. ita loquitur: *Christus non multitudine, nec virtute legionum, sed jam tunc in Sacramento Crucis, cujus figuram per litteram Græcam Tau numero trecentorum exprimitur, adversarios Principes debellavit*. S. quoque Augustinus Serm. 1. de Tem. Fer. 2. post Dominicam Passionis; *Prævidit ergo*, ait, *mysterium Sanctus Gedeon: denique elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet, non in numero multitudinis, sed in Sacramento Crucis mundum ab incursu gravium hostium liberandum; trecenti enim in Græca Tau similitudinem Crucis ostendit*. Tertull. Lib. 1. adversus Marcionem: *Ipsa enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species Crucis*. Dirutum Serapidis templum fuit, Theodosio M. imperante, ibique, ut Ruffinus Lib. 11. Cap. 29. Hist. Sozomenus Lib. 7. Cap. 15. Socrates, ac Suidas testantur, litteræ Ægyptiorum Hieroglyphicæ inventæ fuerunt, quæ Crucis imaginem præ se ferebant. Earumdem typum profert Kircherus in In-

A terpr. Obelisci Ægypt. Hierogl. V., signis prorsus cum nostro T. convenientibus. Crucem etiam hujusmodi, ni fallor, deformare videtur I. Firmicus vetustissimus Autor Lib. de profana Relig. quum ait: *Cornua nil aliud nisi venerandum Crucis signum monstrant. Hujus signi uno extenso, ac directo cornu Mundus sustentatur, terra constringitur, & e duorum, quæ per latus vadunt, compagine Oriens tangitur, Occidens sublevatur, ut sic totus Orbis tripartita stabilitate firmatus &c.* Propterea *Crucem baculo stante bicornem* supra nuncupavit Paulinus, eisque verbis unam Crucem *commissam* expressit, quæ, ut is infra

B addit,

——————— stipite figitur uno,
Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

His de Cruce *commissa* animadversis, Crucis illius, quam e Nolana Basilica perditissimus latro amovit, seu monili orbavit, descriptionem a Paulino petamus. Sunt ejus verba:

Ergo eadem species formam Crucis exerit illam,
Quæ trutinam æquato libratam stamine signat,
Subrectoque jugum concors temone figurat,
Sive superciliis a fronte jugantia vultum
Lumina transversis imitatur cornibus arbor &c.

Hinc porro Crucem Nolanam *commissæ* consi-

C milem elaboratam fuisse colligo. Singula dispiciamus. Si stipitem erigas, ejusque cacumini trutinam æquis hinc inde lancibus pendentem imponas, utique Crucis memoratæ formam fueris nactus; nam stipes rectus, trutinæque brachia litteram T. intuentibus exhibent. Rursus si rectum currus alicujus temonem jugo vertici imposito consideres, eamdem itidem Crucis effigiem litteræ T. simillimam ab illo designari videbis. Denique si vultus humanos inspicias, & supercilia, nasique & oris dispositionem contemplemur, nonne ejusdem Crucis figura nostris occurrit

D oculis? Fateor nihilominus, non ita pro certo statui posse, quænam sit Paulini mens hocce in loco, quandoquidem temonum eum jugo superaddito forma Crucem potius *immissam*, quam *commissam* nostra hac tempestate repræsentat. Contra facies humana hujus potius quam illius figuram præfert, etenim supra oculorum supercilia nullum attollitur in fronte lævi, ac plana signum, quo tertium Crucis cornu eminere videatur. Sit hac de re aliorum judicium, mea nunc est sententia Nolanam Crucem *commissæ* consimilem fuisse efformatam, & fortassis ad Labari si-

E militudinem, cujus effigiem exhibet præter Baronium Bosius lib. 7. cap. 13. de Cruce Triumph. Sed accuratiorem aliorum sententiam opperiri præstat.

F

Spicilegium ex operibus S. PAULINI deperditis.

DISSERTATIO XXII.

GEnnadius de Scriptor. Ecclef. S. Paulini opera his verbis recenfet: *Paulinus Nolæ Campaniæ Epifcopus compofuit verfu brevia, fed multa, & ad Celfum quemdam Epitaphii vice confolatorium libellum fuper morte Chriftiani, & baptizati infantis fpe Chriftiana munitum. Et ad Severum plures Epiftolas. Ad Theodofium Imperatorem ante Epifcopatum profa Panegyricum fuper victoria Tyrannorum eo maxime, quod Fide, & oratione plus quam armis vicerit.* Eft hic ille Panegyricus, de quo Hieronymus ad Paulinum ipfum fcribens Ep. 13. incredibilia in laudem ejus protulit, nobifque propterea intolerabile illius defiderium injecit. Sequitur Gennadius: *Fecit & Sacramentarium, & Hymnarium. Ad Sororem quoque Epiftolas multas de contemtu mundi dedit, & de diverfis caufis difputatione diverfa Tractatus edidit. Præcipuum tamen opufculorum ejus eft Liber de Pœnitentia, & de laude generali omnium Martyrum.* O jacturam non fatis deplorandam! Poftrema hæc amifimus, & nefcio an umquam reparare licebit. Exftat in Ambrofiana Bibliotheca vetuftiffimus Codex, quem Seculo Octavo, atque etiam Septimo exaratum crediderim, Characteres ad Seculi Merovingici Scripturam accedunt, & non nihil Saxonicæ præferunt, cujufmodi exempla nobis exhibuit Mabillonius V. C. in laudatiffimo Opere *de Re Diplomatica*. Continentur autem ifto in Codice veterum Patrum fententiæ, & explicationes in quædam Scripturæ loca. Auguftinus, Hieronymus, & Gregorius majorem implent partem, ac omnium recentiffimus Autor inter eos venit Ifidorus Hifpalenfis Epifcopus. Quædam S. Paulini fragmenta ibi mihi occurrerunt, quæ nunc publici juris facere congruum videtur. Inter ea potiffimum, quæ inibi animadverfione digna fum ratus, illa funt verba: *Chriftus poft Paffionem, & Afcenfionem ad Cælos, ficut Helifeus afcendit in Bethel, ideft in domum Dei, converfus maledixit Judæis poft XLII. annos Afcenfionis fuæ, & immifit duos urfos, ideft duos Reges horrendos Vefpafianum, & Titum, qui de Sylvis Gentium prodeuntes crudeli eos ftrage jactaverunt.* Petavius Chronologorum Princeps Lib. 11. Cap. 17. de Doctr. Temp. & alibi everfam a Tito Hierofolymam evincit Anno Epochæ noftræ 70. cui confentiunt Scriptores reliqui. Si igitur ab hoc anno retro numeres 42. annos, quos Paulinus inter Hierofolymæ excidium, & Afcenfionem Dominicam interceffiffe affirmat, venies ad annum Epochæ ejufdem 28. aut 29. fi utrumque terminum fimul numeres. Unde anno 29. Dionyfiano fecundum Paulinum Chriftus Dominus Paffione confummata in Cœlum afcendit. Eufebius Cæfarienfis in Chronico

A Urbem hanc afferit captam anno 42. ab anno 15. Tiberii, & recte; revera enim annus 29. Æræ vulgaris incidit in 15. Tiberii, quo anno Confules proceffere duo Gemini. Quum tamen Eufebius cenfuerit, Chriftum anno 18. Tiberii paffum, hinc eft quod Lib. 3. Hift. Eccl. Hierofolymam a Tito captam afferit *quadraginta folidis annis expletis poft facinus in Chriftum admiffum*: qua in opinione Paulinus eumdem non fequitur, quum ex ejus verbis Chriftus anno 15. Tiberii crucifixus, & in cælos delatus evidenter appareat. Ceterum Paulino in hac fententia concordes deprehenduntur

B omnes fere vetufti Patres, qui Chriftus duobus Geminis Coff. paffum, anno fcilicet 15. Tiberii ftatuerunt. Clemens Alex. Lib. 1. Strom. Tertullianus adverf. Judæos Cap. 8. Lactantius Lib. 4. diu. Inft. Cap. 10. Sulpicius Severus Lib. 2. Sacr. Hift. S. Auguftinus Lib. 18. Cap. ult. de Civ. Dei (quamquam ipfe ibidem fibi contradicere videatur) Paulus Orofius Lib. 7. Hift. Africanus apud S. Hieronymum in Cap. 9. Danielis, & alii quamplurimi, quibus accedunt etiam recentiores nonnulli. Singulariter vero 42. annos a Paffione Chrifti ad Hierofolymæ excidium effluxiffe do-

C cuit Clemens Alex. Lib. 1. Stromat. ubi fic habet: *A paffione Chrifti ad everfionem Hierofolymorum anni funt 42. menfes 3.* Sanctus quoque Hieronymus in Cap. 1. Sophon. verf. 17. hæc ait: *Poft annos 42. Dominicæ paffionis circumdata eft ab exercitu Hierufalem, & confummatio illius facta eft cum feftinatione.* Quod repetit in Ep. 150. ad Hebiam quæft. 8. Hæc quidem opinio de Chrifti Paffione anno 15. Tiberii, & 29. Epochæ noftræ peracta, paucos nunc habet fectatores, celebris tamen ita olim fuit, ut illi Paulinum fubfcripfiffe mirum non fit. Illud quidem mirum videbitur, nempe Scriptorem quemdam

D Gallicum, cui criticum in S. Auguftini opera examen debemus, hanc opinionem ita diffimulaffe, aut ignoraffe, ut eam Auguftino in mentem numquam obvenire potuiffe pronuntiarit. Eft inter opera hujus magni Doctoris Sermo 204. ita infcriptus: *De eo quod fcriptum eft de S. Helifeo Afcende calve &c.* Ibi præter alia dicitur: *Quid eft: Afcende calve, afcende calve, nifi afcende Crucem in loco Calvariæ? Et hoc attendite, Fratres quia ficut fub Helifeo 42. pueri lacerati funt, ita & poft 42. annos Paffionis Dominicæ venerunt duo urfi Vefpafianus, & Titus.* Tum fubjicit Hierofolymæ vaftationem per Romanos factam, ad-

E ditque *Poft 42. annos a duobus urfis Vefpafiano, & Tito gens illa facrilega quod merebatur excepit.* Hinc memoratus Autor occafionem arripit hunc Sermonem exfibilandi, eumque Auguftino abjudicandi. Inquit ille infulfum plane videri hoc effatum, quum non 42. fed 36. aut 37. annos poft Chrifti Paffionem fubverfa fuerit Hierofolyma; effe hoc enorme in Chronologiam peccatum, ac propterea Auguftino Sermonem indignum. Errat ille, ac in veterum Patrum lectione hofpes videri poffet, quandoquidem, uti fuperius animadverfum eft, plerique ex illis Chriftum paffum duobus Ge-

F minis Coff. hoc eft anno Tiberii 15. cenfuere, ac inter eos potiffimum S. Auguftinus. Ab eo autem anno ad Urbis Sanctæ everfionem 42. annos colligere neceffarium fuit. Quod fi Chronologorum recentium doctiffimis placitis fententia hæc adverfatur, neque Auguftino, neque Paulino id vitio vertendum, qui communi ce-

lebri-

lebrique opinioni favebant. Non igitur istam ob causam Augustinum ille Sermo dedecet, quamvis & ego certissimum arbitrer ab ejus calamo non produisse, sed potius a Paulini operibus deperditis expressum fuisse; quod hæc fragmenta legenti confestim patebit. Ut autem ad eadem fragmenta redeamus, tria ultima procul dubio ex Libro de Pœnitentia, quem supra omnes laudari a Gennadio audivimus, sunt hausta; reliqua vero ex Epistolis deperditis, aut ex alio Paulini opere desumta crediderim. Mihi etiam temperare non potui, quin lepidam omnino, atque apocrypham memorarem Epistolam, quæ in ornatissimo Ambrosianæ Bibliothecæ MS. inter Hieronymianas sexagesima quinta dicitur, & hunc titulum præfert: *Item Hieronymus de duodecim Doctoribus*: Ejus initium ita se habet: *Vis nunc acriter, mi frater, ut tibi quasi de luminaribus, quæ in toto firmamento mundi refulgent, pauca de Scriptoribus, qui nobis multa de obscuritatibus, quæ propter carnalem mentem intelligentiam impediunt, ad splendorem considerationis spiritualem proferre potuerunt, manifestissime dicam.* Tot verborum salebræ, ac circumloquutiones fœtum hunc Hieronymi haudquaquam esse continuo nos monent. Ibi vero censura profertur in Augustinum, Hilarium, Origenem, Ambrosium, Eusebium Cæsariensem, Heliodorum, & Dardanum. Tum hæc de Paulino nostro maleferiatus Autor eructat: *Paulino visum est Magist:r fieri, & non erat ante discipulus; & fructum sine radice oriri, fierique temptavit; ideo ejus conscriptiones Scriptore, & charta non indigent.* De Pelagio deinde, Joviniano, Julio Africano, & Fannonio Scriptore ignoto sententiam profert. Verum tam longe abest, ut hæc Epistola Hieronymo sit adscribenda, ut ab ejus stylo, opinione, ac sanctitate omnino abhorrere dignoscatur. Huic insulso figmento subjiciendas duxi castigationes, atque additamenta ad reliquos Paulini Natales. Quum enim exemplaria typis hucusque commissa, & præcipue editionem Plantin. Antuerp. an. 1622. cum præstantissimo Codice Ambrosiano contulerim, quosdam desiderari ibi versus, quosdam in melius restituendos in melius perspexi. Itaque has animadversiones alicui forte Paulini Opera impressuro non modicum profuturas exhibeo in me, ut quantum est tanti Scriptoris honor in dies augeatur.

Ex Operibus S. *PAULINI*

deperditis excerpta.

PRæcepit Dominus corvis, ut pascerent Heliam in torrente Choreb sedentem. Mira profecto res est, ut viro Sancto avis immunda vitæ subsidia ministraret. Unde si & nos contemnentes etiam propria imitemur paupertatem Heliæ, credite dicenti, quod immunda animalia, idest homines peccatores, devoto nobis obsequio ministrabunt.

Cur Heliseus mansuetus ac mitis parvulos legimus bestiis tradidisse? Heliseus Propheta figuram Christi gerebat. Denique vocabulum istud *Salus Dei* interpretatur. Salus autem Dei quid aliud est, nisi Filius ejus, qui & Salvator est mundi? Parvuli vero inludentes saluti Dei in Heliseo Judæorum habuere personam, qui clamabant dicentes: *Ascende calve, ascende*. Quod in Calvariæ loco Christus ascensurus erat in Crucem. *Et conversus*, ait Scriptura, *maledixit eis in nomine Domini*. Et exierunt duo ursi de sylva, & interfecerunt XLII. infantes. Et Christus post Passionem, & Ascensionem ad Cœlos, sicut Heliseus ascendit in Bethel, idest in domum Dei, conversus maledixit Judæis post XLII. annos Ascensionis suæ, & immisit duos ursos, idest duos Reges horrendos Vespasianum, & Titum, qui de sylvis gentium prodeuntes crudeli eos strage jactaverunt.

Justus septies cadit in die, & resurgit. Qui semel cadit & iterum, quomodo justus vocari possit? Ideo justus dicitur, quia cadens erigitur. Septimus autem numerus requiem docet. Qui in septimo ceciderit, cavere debet, ne ulterius cadat. Iam oportuerat post unum lapsum cavere de reliquo; sed quia misericors Deus est, patienter suffert hujusmodi lapsus, ut quis vel in septimo resipiscat. Si autem negligentior quis effectus resurrectionis transierit numerum, non potest dici justus, sed propter multitudinem delictorum in peccatorum numero deputatur. Duobus modis homo delinquit; proposito, & casu, ut alius peccare velit, & alius præveniatur peccato. Sed casus duplici dividitur modo, ignorantia, & infirmitate. Iudas proposito peccavit dicens: *Quid vultis mihi dare, & ego vobis illum tradam?* Hic quod proposuit volens implevit, & ideo justam sceleratissimæ voluntatis mercedem recepit. Petrus vero infirmitate Dominum negavit mortem timens, qui se mortem pro Christo passurum esse promiserat. Sed quia de repente victus fuerat, ideo velocem lapsi veniam promeretur. Paulus vero ignorans persecutor effectus celeri venia sanatur, ipso etiam adtestante: *Persecutus sum Ecclesiam Dei, sed misericordiam consecutus sum, quod ignorans feci*. Vides ergo, alios nolentes cadere, alios elidi propria voluntate. Duo etiam quædam in homine sunt, oblivio, & ignorantia. Obliviscitur homo Deum, cum peccare proponit; ignorat autem, cum præventione delinquit, ut puta fornicatus est quis volens, alius vero repugnans fornicationi infirmitate victus est. Unum quidem est amborum peccatum, sed non erit æqualis pœnitentia, quia ille volens, hic vero nolens in certamine victus succubuit. Vides, quæ sit peccati distantia? Ecce quomodo cadit justus, & Domino manum supponente salvatur &c.

DEI voluntati nostra potestate adjuvemus, ut ipse sua virtute nostræ faveat voluntati, quia scriptum est: *Neque volentis, neque currentis, sed Dei miserantis est*. Velle enim, & currere nostrum est; Dei autem misereri, ipsa etiam Veritate Apostolis adtestante; *Sine me nihil potestis facere*. Et Paulus: *Quid habes*, inquit, *quod non accepisti? Si accepisti, cur gloriaris, quasi non acceperis?* &c.

Itaque si quis exacerbaverit Deum, Moysi imitetur exemplum, qui dubitationis culpam pœnitentiæ, & humilitatis satisfactione delevit. Si sacrilegii quis crimen incurrit, imitetur Aaron, qui confessionis, & humilitatis per medelam transgressionis expiatus crimine Sacerdotii meruit principatum. Si quis adulterium, & homicidium fecerit, consideret David, & agat pœnitentiam, atque medicamine sanus effectus in timore Dei permaneat. Si quis in confessione fuerit victus, & tormentis cedens Fidei exstiterit proditor, Petri, qui negavit imitator existat. Egressus foras, idest egressus a perfidia, fleat amariter, & recurrat ad Fidem. In magnis peccatis magnorum virorum delicta monstrantur, ut simili modo si infirmus quis, aut humilis erraverit, respiciens ad exemplum magnorum virorum facilis vitæ aditum inveniat, & ad Fidem, pœnitentiamque convertatur &c.

NOTÆ

NOTÆ ET OBSERVATIONES VARIORUM IN S. PAULINI EPISCOPI NOLANI OPERA.

IN EPISTOLAM I.

Nota I. SEVERO.) *Severus* hic cognomento *Sulpicius* dicitur Gennadio lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis cap. 19. nec aliter eum indigitat Gregorius Turonensis lib. 1. de Miraculis S. Martini cap. 1, & libro 2. Histor. Francor. cap. 31. Alii malunt *Sulpicium Severum* dictum; atque ita praefert vulgata inscriptio epistolae ejus ad Aurelium diaconum, itemque ad Bassulam socrum. Etsi Paulinus simpliciter semper *Severum* nominetur, quod & apud Turonensem fere obtinet; seipsum tamen in Dialogis singulariter *Sulpicii* nomine inducit. Quare cum eadem aetate nunc *Severus* nunc *Sulpicius* ἁπλῶς nominatus, apparet non semper auctores, cum solitarium aliquod cujusquam nomen ponerent, proprium posuisse, postquam unum cuique tantum proprium nomen fuerit. Videsis Francisci Sylvii Progymnasmatum centuriam secundam cap. 41. ubi docet saepe cognomen nomini praepositum.

Fuit domo Aquitanus, ut ipse fatetur Dialogo 1. cap. 20. & Gennadius. Et quidem e Nitiobrigibus, cum libro 2. sacrae historiae Phoebadium, (qui Agennl Gallicum episcopus fuit, teste Hieronymo de Script. Eccles. cap. 108.) suum vocet episcopum. Notum autem, Agennum esse in Nitiobrigibus:

Vixit maxima *Elusone*, ut habet Paulinus epist. 6. vel *Primuliaci*, ut idem habet epistola 11. & 12 qua quo loco sita sint, ibidem vide. *Tolosae* quoque eum habitasse, colligere est ex epistola Severi, ad socrum Bassulam.

Non fuit Bituricensis episcopus, quod multis viris doctis visum; sed presbyter tantum, uti testatur Gennadius, nunc primuliaci nunc Elusone degens, ut praeferunt Paulini epistolae jam citatae. *Rosweydus.*

N. II. *Insultante* ZABULO] Id est, *diabolo*. Ita fere semper Paulinus, antiquiores se Patres secutus, qui ita carultem. Cyprianus ad Demetrianum cap. 6 *Quid in rotatum zabuli per ipsum & cum ipso cadis?* Ita ibi vetustissimi libri: quo

scripti & aliis locis apud Cyprianum in veteribus editionibus fuit, ubi nunc *diabolus* obtinet. Apud eumdem, auctor libri de aleatoribus cap. 3 *Deorbati Zabuli caligine lavicem sibi manus inferunt*; & aliquoties eodem libro. Hilarius in Matthaei caput 24 canone 26. *Furem enim esse ostendit zabulum, ad detrahenda ex nobis spolia pervigilem*. Idem in cap. 12. Matth. can. 12 *Contusam a se in tentatione prima omnem zabuli indicat potestatem*. Ambrosius lib. 5 cap. 1. de Fide ad Gratianum *Feralem illum serum, zabulum scilicet, ultimis temporibus venerabilis sui corporis passione prostratum percussit*. Hymnus Ecclesiasticus de S. Michaele:

Michaelem in virtute conterentem zabulum.

Glossae Cleromatalscae MSS *Zabulus diabolus*, Glossae Aquicinction MSS *Zabulus, satanas, contrarius*. Item, *Zabulum habitaculum pulcritudinis*: ubi prius Graecum, alterum Hebraicum est vocabulum *Zabulon*, quod apud D. Hieronymum de Nominibus Hebraicis dicitur *habitaculum fortitudinis*, vel *fluxus noctis*. Verissima est *zabuli* originatio, quam viri docti jam suggessarunt, a διαβάλλω, Æolice ζαβάλλω; & ut inde *diabolus*, ita hinc *zabulus*. *Rosweyd.* N. III.

IN SACERDOTIUM *tantum Domini* NON *etiam* IN LOCUM ECCLESIÆ DEDICATUS.) Qui non ad certum titulum hujus vel illius ecclesiae presbyter ordinabatur, ἀπολελυμένως vel ἀπολύτως χειροτονεῖσθαι, absoluta ordinari dicebatur, idque vetitum est postea canone 6. conc. Calchedonensis, Μηδένα ἀπολελυμένως χειροτονεῖσθαι μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, εἰ μὴ ἰδικῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως ἢ κώμης, τοὺς δὲ ἀπολύτως χειροτονουμένους ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος ἄκυρον ἔχειν τὴν τοιαύτην χειροθεσίαν. *Neminem absolute ordinari, nec presbyterum, nec diaconum, nisi specialiter in ecclesia civitatis vel pagi: eos autem qui absolute ordinantur, decrevit sancta Synodus irritam habere ejusmodi manuum impositionem*. In quem locum scribens Zonaras, ait, olim cum presbyteri ordinarentur, expressum fuisse nomen tituli vel ecclesiae ad quam ordinabantur. Καὶ οὕτως τὸν ὄνομα τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ μοναστηρίου ... χώραν

A χειροτονίᾳ αὐτῇ προσβληθῆναι λέγει τινὰς τῷ παλαιὸν τὰς χειροτονουμένους ἢ δὲ ἢ ἐκκλησίας ἱερεὺς ἢ διάκονος ὠνομάζετο. *Quin ut hoc tempore quemcunque pontificem hujus civitatis episcopum tenet ducit ordinator: sic olim quicumque sacerdos vel diaconus ordinabatur, hujus ecclesiæ nuncupabatur.* Sic ad verbum interpretationem effere, ut constet ab ipso ordinatura titulum postulatum fuisse, quamvis in desuetudinem id abiisse Zonaras idem de presbyteris & diaconis refertur. Vide Photii Nomocan. *tit.* 1. cap. 32. ubi emenda can. 6. Calchedon. proc. 26. *Duc.* Vide Glossar. lat. C. Cangii ad vocem *Titulus* to. 3. p. 1134.

N. IV. DE ELUSONE.] Versabatur in civitate Barcinonensi Paulinus: eo perveneras octava luta de Elusone profectus hic nuntius, & Pyrenæum transcenderat, qui Narbonensis Galliæ ad Hispanias est agger: indicat igitur autor Elusonem urbem fuisse Galliæ Narbonensis. Hoc ipsum confirmat Itinerarium Burdegalense, a P. Pithœo editum, quod Elusionem vocat, *Civitas Tolosa L.* 7. *Elosiana M.* 9. *vicus ebromago M.* 10. *Civitas Narbone M.* 15. Itaque Elusionem collocat inter Tolosam & Narbonem in B Gallia Narbonensi, Elusam autem inter Burdigalam & Tolosam in Aquitania, & Novempopulis: proinde distinguenda est Elusa ab Elusone urbe; nec assentiendum Abrah. Ortelio, aliisque recentioribus Geographis, qui corrupte apud Paulinum legi putant *de Elusone* pro *de Elusa*; & apud Ammianum Marcellinum legunt lib. 15. *In Narbonensi Elusa est, Narbona & Tolosa*: sed contra ex Paulino corrigendus est Marcellinus, cum Elusa non sit in Gallia Narbonensi, vel certe nihil in Marcellino mutandum. *Duc.*

Josephus Scaliger Prolegomenis ad emendationem Temporum scribit, *Elusonem* oppidum esse cum arce vatasi in finibus Nitiobrigum, quæ amne Drageto a Petrogoriis C dividuntur; vulgo *Lauson. Roso.*

IN EPIST. II.

N. V. D*Eservimus altaria Dei, & mensis salutaribus ministramus, jam nomine officioque* SENIORES.) *Senior*, *presbyter* Vis græca vocis πρεσβύτης, S. Cyprianus epist. 75 *Qua ex causa necessario apud nos fit, ut per singulos annos seniores & præpositi in unum conveniamus ad disponenda ea quæ curæ nostræ commissa sunt.* Prudentius in passione S. Hippolythi: *Offertur senior nexibus implicitus.* Hippolythum presbyterum antea vocaverat. *Carolus Cangius* in Glossario lat. to. 3. p. 809.

D

IN EPIST. III.

N. VI. A*D venerabilem sociam* CORONÆ *tuæ patrem nostrum Aurelium.*] *Corona*, Dignitas clericalis, sacerdotalis, episcopalis, pontificalis: quia corona est insigne præcipuum clericatus & sacerdotii. S. Augustinus epist. 147. ad Proculianum: *Per coronam nostram nos adjurant vestri, per coronam vestram vos adjurant nostri.* Hac etiam voce, ut illustri honoris titulo compellabantur summi pontifices & episcopi. Ennodius lib. 4. epist. 12. ad Symmachum papam: *Erigat parvulos implorata corona vestra miseratio.* Tarraconenses episcopi epist. 2 ad Hilarium papam: *Provinciali litterario sermone debita coronæ vestræ obsequia deferentes.* Anastasius in S. Cornelio PP. E *Cornelius respondit: Ego de corona domini (Cypriani episcopi) litteras accepi, non contra Rempublicam.* Marculfus lib. 1. Form. 26. quæ inscribitur, *Indiculus commonitorius ad episcopum: Præsentem Indiculum ad coronam beatitudinis vestræ direximus.* Ita passim utuntur S. Hieronymus epist. 81. Paschasinus Lilybet. in epist. ad Leon. Florianus in epist. ad Nicetium. Quodvuldeus diaconus in epist ad S. Augustinum to. 6. operum ejusdem Augustini. Sidonius lib. 6. epist. 4. Paulinus Nolanus epist. 18. ad Delphinum, Braulio Cæsaraugust. in epistola ad Isidorum Hispalensem, Fortunatus in epistola præfixa libris de vita S. Martini, & lib. 5. in epist. ad Martinum Gallic. episcopum. S. Bernardus epist. 205. ad episc. Roffens. &c. Cangius to. 2. Glossar. Lat. p. 1225.

N. VII. PANEM UNUM ..... *in quo etiam* TRINITATIS SOLIDITAS *continetur.*) An panis hic trifidus fuit, ut F Trinitatem repræsentaret? In tribus panibus Trinitatem agnoscit Augustinus de Tempore serm. 171. in illud Lucæ 11. *Quis vestrum habebit amicum*, &c. & ita commentatur: *Non sine sacramento tres petit panes, quia unus hospes erat gratia pietatis, sed substantia Trinitatis. Nonne unus hospes erat in tribus, qui venit ad patrem Abraham? Hospes & amicus, pransor & mansor; & omnia illi a Trinitate sunt exhibita humanitatis obsequia, quia Trinitatis gloria refulget. Trimum attulit vitulum pater, tres mensuras similaginis conspersit futura mater, paritura filium, pro quo pater mactavit agnum, & ipsa corpus Christi in Trinitatem jam fecerat sacramentum.* Idem Serm 29. de Verbis Domini cap. 3. *Cum autem perveneris ad tres panes, hoc est, ad cibum & intelligentiam Trinitatis, habes & unde vivas & unde pascas*, &c. *Panis est, & panis est, & panis est: Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* Rosveyd.

IN EPIST. IV.

B P*ANEM UNUM quem unanimitatis indicio misimus.*) N. VIII. Ita in more erat positum apud sanctiores Patres ut panem sibi invicem in unitatis & unanimitatis symbolum eulogiæ quoque invicem mitterent. Paulinus epist. 1. ad Severum: *Panem Campanum de cellula nostra tibi pro eulogia misimus.* Idem epistola 45 Ad Alypium: *Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.* Idem epistola 46 ad Romanianum: *Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de bucellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter & filio nostro Licentio misimus.* Augustinus epistola 34. ad Paulinum: *Panis quem misimus, uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis.* Hinc Christus Eucaristiam in pane instituit, uti ad 6. epistolam dicetur. *Roso.*

C

IN EPIST V.

S*OCRUM SANCTAM.*) Bassulam intelligit, Severi N. IX. socerum, de qua infra & hac eadem epistola. *Sanctam parentem nostram, matrem in Christo, cohæredem tuam, veneratione qua digna est, salutari peto*; & epistola 11. ad Severum loquens de fragmento S. Crucis, quod Therasia Paulini uxor Bassulæ miserat: *Hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassulæ misit conservæ communi.* Imo Severi epistolas tertia est ad Bassulam socerum. *Roso.*

O vere ISRAELITA.) Sic epist. 36. (nunc 49.) *in* N. X. *Christum videret sicut Israel.* Alludit nimirum ad etymologiam nominis Israel, quam tradunt Eusebius apud Hieronymum de nominibus Hebraicis: Nazianzenus Orat. 2. D de Theologia, Hilarius in Psalm. 13. Philo in lib. de Profugis & de Abraham, Basilius in 1. Isaiæ: Ἰσραὴλ, ὁς ἑρμηνεύεται, Ὁρῶν Θεόν. *Israel, qui vertitur, Videns Deum*; & rursus Hieronymus in Amos 4. in Oseæ 8 & in 31. Jeremiæ. Sed idem tamen in Quæstionibus in genesim hanc etymologiam, non tam veram, quam violentam existimat, licet omnium sermone detritam, sequi Angeli potius autoritate duci profitetur, qui eo nomine hanc affert: *Contra Deum fortis fuisti.* Quare interpretatur Aquila, Ὅτι ἦρξας μετὰ Θεοῦ. *Quoniam dominatus es cum Deo* LXX. & Theodotio. Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ. *Quoniam invaluisti cum Deo. Sarith enim, vel Sar, a quo vocabulo Israel derivatur, principem sonat.* Ita locum hunc castigat doctissimus Delrius noster, qui & Hieronymum censet non tam E ex sua quam ex aliorum sententia hic locutum: cui tamen non assentior, cum constet eum potius Commentarios suos in Prophetas e Græcorum Patrum voluminibus expressisse, non discussa eorum sententia; in Quæstionibus autem Hebraicis doctiores Hebræos secutum esse, quibus & recentiores in hac Israelis etymologia potius assentiuntur, ut Pagninus & alii, qui admonent, si dicamus ex veterum sententia, Israel, quasi sit, ישראל, *Is raeh el*, *Vir videns Deum*, tum necesse esse scribi ישראל per Schin, hoc est ש cum puncto in cornu dextro, cum contra in omnibus libris per Sin scribatur, hoc est ש cum puncto in cornu sinistro. Melius igitur deducitur a verbo שרה, quod sonat *dominari & invalescere*. Duc.

PER SEPTENA *Domini candelabra.*) Apocalypsis 1. N. XI. 12. *Et conversus vidi septem candelabra aurea, & in me-* F *dio similem Filio hominis.* Recta autem ex Badii & Gravii editionibus scriptum est *septena* pro *septem* Duc.

Fumigante LINO) Ita recte scriptum pro *ligno*, quod habuit editio Parisiensis. Sic enim Isai. 42 3. Λίνον καπνιζόμενον οὐ σβέσει. *Linum fumigans non extinguet.* Duc. N. XII.

Impie qui valebas.) Ante erat, *tempori æquivalebas*; e- N. XIII. que Romanos amicus fecabat, *ire per ei qui valebat*, plausibilis omnino conjectura, quod & sensum habeat commodissimum, nec a Paulini discrepet stilo, & ea vulgata lectio-

lectiona sponte nascatur, & nullum denique afferat incommodum. Praeferenda tamen videtur lectio quam dedi ex MSS. B. & P. ita enim melius respondent sibi membra periodi, & redditur sol cuique adverbio, & forma ipsa compositionis, quae omnia Paulini os sapiunt. Vigilantius ager *temere*, catechumenus valens *impie* festinabat, videlicet nondum Christianae pietatis viscera habens, nec compati doctus infirmis, quia nondum erat corporis (inquit Paulinus) nostri membrum. *Rosweyd.*

N. XIV. ROMÆ ZELOTYPORUM *incendiu* CLERICORUM.) Baronius tomo 4. Annalium Ecclesiasticorum anno Christi cccxcv. Siricii Papae X. ita in hunc locum, & eum qui mox sequitur de *Urbico Papa*, commentatum. Jam puto, sentis quem Paulinus per *Urbicum Papam* intelligat: non alium quidem, quam qui tunc Romanae praeerat Ecclesiae Pontifex, ipsum Siricium, quem infensum absque causa aliqua, ut ait, pati coactus fuerit. Accidit plane, sanctum Paulinum juste conqueri de Siricio Papa, atque aliis nonnullis Romanae Ecclesiae clericis, de quibus etiam conquestum vidimus sanctum Hieronymum, quod saepe superius diximus, ut plane acciderit hac ex parte male audire Siricium, quod adversus adeo insignes sanctitate & doctrina viros obsque spectatus fuerit commotus.

Sed quaenam causa? Num quod non receperit ipsum inter clericos in Ecclesia, quem ab olim ordinatum esse sciebat: idque sit quod idem Paulinus ait: *Urbici Papae superba discretio?*

Vel fortasse ideo Siricius illi succensuit, quod ordinatus statim fuerit ex laico presbyter: quod ne fieret a quovis episcopo, idem Siricius data epistola ad Orthodoxos, adhibita contestatione admonuisset? At si hoc crimen fuit, in episcopum Barcinonensem Lampium culpa rejicienda fuit. Paulinus enim, ut ipse saepe testatur, vim passus est. Sed & in tanto viro veniale hoc, sicut in Ambrosio & aliis, qui non ad presbyteratum tantum, verum etiam ad episcopatum ex laicis catechumenis insigni provecti sunt.

Verum cum haec omnia quae passus est Romae Paulinus, idem ipse livori tantum adscribat & invidiae; aliud opinandi haud levem affert occasionem: omittam, quod adveniente ipso Paulino Romam post tam longum spatium temporis, omnium oculi in ipsum conversi fuerint, obstupescentium prae miraculo, cum viderent Consularem virum presbyterum factum, atque in monachum transformatum, celebri concursu tum civium, tum etiam exterorum frequentatum effectis. Etenim ejus fama illis velut quodam classico excitatis, factus est ad eum invisendum frequens undique concursus, non Romanorum dumtaxat civium, sed & peregrinorum confluentium, ex partibus etiam transmarinis properantium; nec privato tantum munere, sed etiam publicarum functione legationum. Hac, inquam, tot tantaque nonnullorum moverunt invidiam, ut ait, livorem induxerunt, excitarunt & iram: cum ille pariis filios sic male affectis animis nullo opportuniori remedio, ut ipse addit, occurrendum putavit, quam maturata ab urbe discessione. Quod & faciendum Severo proposuit, qui tunc in patria iisdem invidiae ictibus vexabatur. *Rosweydus.*

N. XV. AFRI *quoque ad me* EPISCOPI.) Paulinus infra epistola 46. ad Romanianum meminit Africanorum episcoporum, e quibus litteras acceperat: *Inde epistolas receperamus, id est, Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum.* Rosweyd.

N. XVI. PATRONI *Dominaedii mei Felicis.*) Idem epist. 13. Panegyrico 3. in Felicem,

Et celebrare diem doctus, & spectare Patroni
Praemia, &c. Et Natal 7. sæpe. Item Nat. 8.

Patroni dicti veteribus Christianis *Sancti* praecipue *tutelares*, S. Augustino lib. de cura pro mortuis cap. 4. 18. S. Ambrosio lib. 10. in Lucam c. 21. Prudentio hymn. 1. & 2. peristeph. S. Eulogio in Apologet. &c. *Cangius* in Glossar. lat. to. 3. pag. 205.

N. XVII. DOMINÆDII *mei Felicis.*) Felicem Nolanum vocat *Dominaedium*, quasi Dominum aedis suo basilicae Nolanae. Sic epist. 9. *Natalitium de meo solemni ad Dominaedium meum cantilena*, & epistola 10. *In quo personit puerorum ac virginum choris vicini Dominaedii nostri Felicis culmina rejubilabant*, & epist. 12. *Basilica igitur illa, quae ad Dominaedium nostrum communem Patronum, in nomine Domini Christi jam dedicata celebratur*; & epist. 28. quae est ad Victricium: *Quem Dominus experiri totam potentiam apud se sancti sui Confessoris, dilectissimi Felicis Dominaedii nostri.* Item Natali 7.

— quem quod mihi testis
Ipse meis quibus est, idem Dominaedius egit.

Quod non mirerer, nisi viderem Ambrosium Leonem lib. 2. de Nola cap. 21. hic lapsum, qui existimavit tempore Paulini Deum a Nolanis dictum Dominaedium, *quod verbum*, inquit, *in ore jurantium ac invocantium Deum usque ad nostra tempora servatum audimus*. Non recte Parisina editio hic *Domini ac Ducis*, loco *Dominaedii*, exhibet. *Rosweyd.*

N. XVIII. *Panem Campanum de cellula nostra tibi pro* EULOGIA *misimus.*) *Eulogiae* privatim quas episcopi ac presbyteri ultro citroque dabant & accipiebant, ab ipsis a quibus mittebantur benedictione consecratae, & ut plurimum *panes benedicti* ab iis appellantur. Mittebantur etiam cum litteris salutatoriis, quarum formulam exhibet Marculfus lib. 2. form. 42. 43. 44. De hujusmodi *eulogiis* ac panibus benedictione consecratis agunt S. Basilius in Regula c. 135. Paulinus Nolanus in epistola ad Alypium & in epist. ad Romanianum. S. Pachomius in Regula c. 25. Regula S. Columbani c. 10. Regula Magistri cap. 76. Gregorius Turon. lib. 4. hist. cap. 16. lib. 5. c. 24. lib. 6. cap. 5. lib. 8. c. 2. 20. lib. 10. c. 16. de gloria Confessorum c. 31. Fortunatus lib. 11. poem. 8. 11. Hincmarus Remensis in Capitul. ad presbyteros [a] parochiae suae cap. 7. 16. & alii quamplures.

Eulogiae vocabulo etiam donati panes qui in ecclesia offerebantur ad sacrificium, & benedicebantur, ex quibus pars aliqua seligebatur ad Christi corpus conficiendum. Distribuebantur autem *eulogiae* istae iis qui ob impedimentum quodpiam diebus festis & Dominicis *communicare non erant parati*, ex decreto Pii P.[1] apud Burchardum lib. 5. c. 27. & concilio Nannetensi c. 9. atque adeo ipsis catechumenis, qui jus sumendae Eucharistiae non habebant: quibus id erat loco sacramenti, vel etiam *sacramentum* quoddam, uti appellat S. Augustinus lib. 2. de peccat. remiss. cap. 26. laxiore videlicet notione, quia precibus sanctificabatur. Hinc *panis benedictus* fieri versatur in die Paschae & in festivitatibus, quibus solent & debent corpus Christi recipere Christiani; in praeceptis synodalibus Petri de Collemedio archiepisc. Rotomag. (quod etiamnum observatur die Paschae in illa dioecesi) Distribuebatur (inquam) post Missam per sacerdotem cunctis praesentibus paulo ante dimissionem. Leo IV. PP. de cura pastorali: *Eulogias post Missas in diebus festis plebi distribuite*. Et summa cum animi submissione & cultu ex manu sacerdotis oris osculo prius salutata recipiebatur, ut testatur Cabasilas. Quippe, ait S. Augustinus lib. 2. de peccatorum remissione cap. 26. *Hic panis, quamvis non sit corpus Christi, sanctus est tamen, & sanctior cibis quibus alimur*. Unde ἅγιος ἄρτος e *divinus panis*, dicitur Pachymeri lib. 5. hist. cap. 8. Atque inde, quemadmodum sacra Eucharistia, a jejunis manducabatur; & si quis jejunus non esset, & si acciperet, vicino porrigebat ad manducandum: quod etiamnum observari in Ecclesia Graeca tradunt Allatius lib. 3. de Eccles. Occid. & Orient. consensu cap. 9. §. 1. & Goar ad Euchologium. De eulogiis post Missam distributis agit etiam Pius Papa & martyr lib. 2. quinque librorum c. 117. & ex eo Hincmarus in Capitulis presbyteris suae parochiae datis anno 752. cap. 7. *Ut de oblatis quae offeruntur a populo, & consecrationi supersunt, vel de panibus quos deferunt fideles ad Ecclesiam, vel certe de suis, presbyter convenientes partes incisas habeat in vase nitido & convenienti, ut post Missarum solemnia, qui communicare non fuerunt parati, eulogias omni die Dominico & in diebus festis exinde accipiant; & illa unde eulogias presbyter daturus est ante in has verba benedicat*, & *sic accepturis distribuat*, &c. Eadem habent concilium Nannetense an. 895. c. 9. & Regino de vita & conversatione presbyterorum c. 62.

Eulogiarum primam institutionem Synodo Antiochenae sub Constantio celebratae videtur adscribere Balsamon ad can. 2. sed illas antea in usu fuisse ex scriptoribus constat. Vide S. Augustinum lib. 3. contra Petilianum cap. 16. Atque haec quidem *eulogias* publicas spectant, quae scilicet populo post peractam sacram liturgiam distribuebantur. *Cangius* in Glossar. lat. pag. 290. & 291. to. 2. n. 2. Qui de variis eulogiis plura scire voluerit consulat idem Glossarium pagg. iisdem & seqq.

N. XIX. APOPHORETUM.) Ita olim scriptum *apophoretum*, ἀποφόρητον. Nota, apophoreta pro muneribus a convivio referri solitis Suetonio in Caligula cap. 55. in Vespasiano cap. 29. Martiali inscriptione libri ultimi, Lampridio in Heliogabalo, veteri Scholiaste Juvenalis ad *mustacea* Sat. 6. Item pro donis datis in munerum editione & dignitatum initiis, Symmacho lib. 10. epist. 81. libro 5. epist. 56. libro 9. epist. 59. Quam vocem veteres Patres in spiritalibus suis conviviis & sacris muneribus usurparunt.

De conviviis Ambrosius Exhortatione ad Virgines: *Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt. Ergo ad Bononiensis invitatus convivium*,

[a] *id est*, dioecesis.

nium, ubi sancti martyris (Agricolæ) *celebrata translatio est, apophoreta vobis plena sanctitatis & gratiæ reservavi*: quæ repetit epistola 55. cum reliquias cinerum, sanguinis & crucis martyrum Vitalis & Agricolæ Bononia redux Mediolanum secum detulisset. Idem in caput 1. epistolæ D. Pauli ad Romanos: *Ad Evangelium omnes vocati apophoreta duplicia consequuntur. Remissam enim peccatorum accipiunt, & filii Dei fiunt.* Zeno quoque Veronensis Sermone 1. ad Neophytos post Baptismum, agens de convivio spiritali, ad quod ceteris utriusque Testamenti viri sancti symbolum conferunt, ultimum Zachæi symbolum pro apophoretis habet: *Zachæus sine mora quadruplicia expungit apophoreta.*

De triumphis Principum & magnis votis, Ambrosius Exhortatione ad Virgines de S. Agricolæ Translatione: *Apophoreta autem solent habere triumphi Principum; & hæc apophoreta triumphalia sunt. Christi enim nostri triumphi sunt Martyrum palmæ.* Idem in caput 3. epistolæ S. Pauli ad Ephesios: *Sicut in magnis votis maximis donatur apophoretis; ita & magnifice manifestato* (Christi) *mysterio, gaudii & lætitiæ causa tam egregio munere donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem.* Augustinus epistola 179. *Velationis apophoretum latissime accepimus*, intelligens munus sibi a Proba & Juliana transmissum in gratiam solemnitatis, cum velum virginitatis Demetrias fuit traditura.

Quæ hic Paulinus *scutellam buxeam* Severo pro apophoreto mittebat, non aba re, quod notat Isidorus lib. 20. Originum cap. 4. de vasis escariis: *Apophoreta a Græcis a ferendo poma vel aliquid nominata: est enim plana.* Rosweydus.

N. XX. NIGELLATUM.) Petrus Danesius (monente Frontone nostro) Professor olim Parisiensis, ad oram sui libri ita annotarat: (Signinum nigellatum arbitror ab eo dici ea vasa fictilia, quæ ab Italis *Porcellana* vulgo nuncantur. Fiunt autem ea testis contusis addita calce: quæ cum sint foris candida, certi alteri opposita figuras intus nigellas quasi transparentia jucunde ostendunt.) Ita ille. Quæ interpretatio si admittatur, & *nigellatum* & *ea vascula* de eodem capi debent, per quæ alia quædam, quæ pueris suis demandaverat, mitti optarit. At vero alicui videatur Paulinum expetere ad se mitti *nigellatum per ea vascula, quæ pueris demandaverat*, id est, *per vasa fictilia*, ut mox explicat. Quare si quis per *nigellatum* vel vinum nigellum, vel oleum, vel liquamen aliquod intelligat, non ille fors a mente Paulini aberrabit. Certo hæc talia vasis quoque fictilibus condi solita, nimisque nota. Nec infrequens sibi invicem nunc oleum nunc muriam mittere, ut patet Ausonii epistola 21. ad Paulinum. Olei frequens apud monachos usus. Paulinus epist. 3. ad Severum: *Parsimoniæ curam gerens, facilem nos victum cibo simplici capere, coctis in gusto olei & aquæ tepore pultibus, docent.* Nonnemo fors per *nigellatum* intellexerit oleum, quod condi & condiri solet in ollis fictilibus. Columella lib. 12. cap. 56. Proprius vero, *nigellatum* esse oleum ex nigella, quæ μελάνθιον, unde oleum melanthinum, Actuario lib. 6. cap. 10. de Methodo medendi. Paulinus autem variis subditus infirmitatibus oleo medico opus habuit; unde epistola 3. ad Severum laudat *obsequium Victoris, quod membris ejus unctor fuerit.* Rosweydus.

IN EPIST. VI.

N. XXI. UNO PANE *vegetatus*.) De Eucharistia intelligit, quam Christus in pane & vino in unitatis symbolum instituit. Cyprianus epistola 63. ad Cæcilium cap. 6. *Quemadmodum grana multa in unum collecta, & commolita, & commixta, panem unum faciunt; sic in Christo, qui est panis cœlestis, unum sciamus esse corpus, cui conjunctus sit noster numerus & adunatus.* Idem epistola 76. ad Magnum cap. 2. *Quando Dominus corpus suum panem vocat de multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum: & quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat, commixtione adunatæ multitudinis copulatum.*

Praeclare S. Chrysostomus Homilia 24. in caput 10. ad Corinthios 1. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν, φησί; αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος; σῶμα Χριστοῦ, οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἕν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κόκκων ἥνωται, ὡς μηδαμοῦ φαίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἄδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώματος σὺ, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες. *Quid enim, inquit, dico communicationem? Sumus ipsum illud corpus. Quid enim est panis? Corpus Christi. Quid autem fiunt, qui sumunt? Corpus Christi; non corpora multa, sed unum corpus. Quomodo enim panis ex multis granis compositus est unitus, ut nusquam appareant grana, sed sint quidem ipsa, non manifesta autem sit eorum differentia propter conjunctionem: ita etiam inter nos & Christo conjungimur. Non enim ex alio quidem corpore tu, ex alio autem ille nutritur, sed ex eodem omnes.*

Augustinus feria 2. Paschæ de Sacramentis fidelium, apud Gratianum de Consecratione dist. 2. cap. 36. *Panis iste indicat unitatem. Sic & vinum in multis racemis fuit, & modo unum est, unum est in suavitate calicis post pressuram torcularis.* Idem Tract. 26. in Johan. *Propterea quippe, sicut etiam ante nos intellexerunt homines Dei, Dominus noster Jesus Christus corpus & sanguinem suum in iis rebus commendavit, quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in unum ex multis granis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confluit.* Ibidem ante: *Non potest vivere corpus Christi nisi de spiritu Christi. Inde est quod exponens nobis apostolus Paulus hunc panem*, Unus panis, *inquit*, unum corpus multi sumus. *O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum caritatis!* 1. Cor. 10. 17. Et mox: *Litigabant atque ad invicem Judæi, quoniam panem concordiæ non intelligebant, nec sumere volebant. Nam qui manducant talem panem, non litigant ad invicem; quoniam unus panis, unum corpus multi sumus.* Idem epistola 59. ad Paulinum: *Vovemus autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio; quo sacramento prædicatur nostrum aliud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus.* Idem in Psalmum 147. *Unus panis, unum corpus multi sumus. Ipse dicit. Ergo si unus panis totum corpus Christi, membra Christi frusta panis sunt.* Hinc olim sibi invicem panem in unitatis & unanimitatis symbolum mittebant, ut ad epistulam (quartam) dixi. *Rosweydus.*

IN EPIST. VII.

PROFUTURI.) Ad hunc exstat epistola Augustini 109. quem *fratrem vocat*, indicans episcopum esse. Narrat defunctum Megalium, cujus primatum successorem disponebat Profuturum. *Rosweyd.* N. XXII.

SEVERI.) Paulinus & Therasia Romaniano epist. 46. *Sanctorum & carissimorum virorum inde* (ex Africa) *epistolas receperamus, id est, Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum.* Severus hic est episcopus Milevitanus, cujus meminit Augustinus epist. 34. scribens ad Paulinum & Therasiam: *Beatissimus frater Severus de condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes ecclesiæ, bene apud eamdem civitatem cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat.* Ipse Severus epistola 37. se Augustini discipulum fuisse profitetur: *Deo gratias, frater Augustine, cujus donum est, quidquid in nobis bonorum gaudiorum est.* Cui respondet Augustinus epist. 135. Meminit ejusdem Severi tamquam Milevitani episcopi epist. 129. ad Olympium, & epistola 110. (quæ potius Acta sunt designando sibi Eradio successore) meminit Severi jam mortui, cui successorem, quem ipse Severus designaverat, dedit *Rosweyd.* N. XXIII.

COEPISCOPUS *Augustinus est*.) Vox Coepiscopus accipitur pro eo episcopo quem *Coadjutorem* vocamus, ut & apud S. Augustinum epist 24. Vide quid de chorepiscopis scribat Carolus Cangius in Glossario lat. to. 1. p. 969. N. XXIV.

Æschinus enim dicitur, quod audit Mitio.) Proverbiali forme dictum ex Adelphis Terentii, ubi Æschinus adoptatus est a Micione patruo. *Rosweyd.* N. XXV.

IN EPIST. IX.

UT ATTINGAS CHRISTUM.) Scriptum est Ephes. v. 14. Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Quidam ex veteribus, ut Ambrosius in Commentario in hanc epist. & Augustinus in Psalmum 3. vertunt, *Exsurge a mortuis, & continget te Christus*, id est, ἐπιψαύσει, inquit Beza, non autem ἐπιφαύσει, ut *putavit Erasmus*. *Sed* potuit tamen Erasmus adversus Bezam se tueri testimonio S. Hieronymi, cujus ambo in Commentario N. XXVI.

signi-

A significant, audisse ipsum quemdam de hoc loco in ecclesia disputantem, qui diceret, legendum non στεφανούμενοι, sed στεφανώσοντες, coronantes Christum: ostensum nostrae lectioni asseverandae puto, sed auctoritate potius S. Johan. Chrysostomi acquiescendum, qui ita scripsit Homil. 18. in eamdem epist. ad Ephes. Οἱ μὲν οὖν φασί, καὶ στεφανώσουσι τὸν Χριστόν, οἱ δὲ φασίν, Ἐπιψαύσει σοι ὁ Χριστός, μᾶλλον δὲ τοῦτό ἐστι. *Alii quidem dicunt, Et tanget Christum; alii vero dicunt, Et illuminabit te Christus, & magis ita est*, cum addit, Ἀπόστα τῆς ἁμαρτίας, καὶ δυνήσει τὸν Χριστὸν ἰδεῖν. *Discede a peccato, & poteris videre Christum*. Quod autem profert Beza, ἐπιψαύσει τοῦ Χριστοῦ, continges Christum, a nullo veterum, quod sciam, agnoscitur: nam Ambrosius, quem citat, in Commentario habet et illuminet. Paulinus favet Chrysostomo, sed vulgatam praefert lectionem, quam etiam tuetur Epiphanius haeresi 46. *Duc.*

B

IN EPIST. X.

N. XXVII. QUasi RHAMNUS.) Ita legendum, non *ramus* ut habebat prima editio. Locus est Psalmi 57. v. 10. Gregorius Nyssenus in eum Psalmum: Τὸ χαλεπώτατον τῶν τῆς ἀκάνθης εἶδος ἡ ῥάμνος, ἧς ὀξεῖαι μὲν αἱ ἀκμαί, [illegible] *Species inter spinas omnium difficillima est rhamnus, cujus acutae sunt cuspides, continua vero prominentia, & eos qui accedunt prope laedentes; venenosa autem lacerationes.* Augustinus ibidem: *Quid est rhamnus? Spinarum genus est. Densissima quadam spina esse dicitur.* D. Hieronymus in Habacuc 3. *Rhamnus plena sentibus, & horrens pullis.* Et in Aggaei 2. *Rhamnus spinarum frutex, & arbuscula sentibus uncatisque contexta, quae tenet quidquid attigerit, & retentum vulnerat, & vulneratorum sanguine delectatur.* Rosweyd.

C

IN EPIST. XI.

N. XXVIII. VEl ΔΙΩΡΥΞ. Annotarat in edit. Parisiensi nescio quis post finem epist. Διωρυχῇ, forte melius διώρυγι, cum dictio haec *fossam & fossatam significet*, διωρυχὴ vero parietum perfossionem. Hoc enim loco, ni fallor, imitatur S. Paulinus locum illum ex Gen. 2. cap. *de fluvio illo, qui de paradiso egressus dividebatur in quatuor capita.* Et negandum quidem non est, διώρυχι significare fossam, ad quod inter alios ducet Plutarchus initio vitae Fabii Maximi: Οὕτω γὰρ ἔχει καὶ αἱ διώρυχες οἶμαι: sed in veteribus Plutarchi codicibus διώρυγες scribitur: *Sic enim ad hoc usque tempus διώρυγες fossae dicuntur*: quae verba omissa sunt ab utroque Latino interprete, Guarino & Cruserio, non a Gallico Amyoto. Sed & διώρυξ dicitur fossa ducta a flumine, quam lectionem hic exhibet MS. P. in quo erat, *Israel diorax*. Ecclesiastici 24. 41. Κἀγὼ ὡς διώρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον. *Et ego sicut fossa de flumine, & sicut aquaeductus exivi in paradisum.* Vulgata Lat. *Ego quasi fluvii dioryx, & sicut aquaeductus exivi de paradiso.* Ubi notandum, licet cum Graecis quae nunc extant, ἐξῆλθον εἰς παράδεισον minus conveniant quae profert Paulinus *a paradiso fluit*, convenire tamen cum Vulgata, *exivi de paradiso*, fortasse quod ejus auctor legerit ἐξῆλθον ἐκ παραδείσου. *Duc.*

D

E

N. XXIX. HUMERIS SUIS.) Parabola haec pastoris, ovem humeris suis ad ovile reportantis, erat olim expressa in sacris calicibus. Tertullianus libro de Pudicitia cap. 6. *Procedant ipsae picturae calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an Ethnico peccatori de restitutione colliniet.* Ibidem cap. 10. *Cui ille, si forte, patrocinabitur pastor, quem in calice depingis, & c. de quo nihil libentius bibas quam ovem poenitentiae secundae.* Has species Christus in Hypoglyphis Romanis saepius occurrit. Expressit olim Philippus Vvinghius, curiosus omnis antiquitatis indagator, cujus ectypum per fratrem antiquitatem Ecclesiasticam aeque admirantium & amantium, Antonius & Hieronymus Vvinghii, ille Abbas Laetiensis, hic Canonicus Tornacensis, ad me misere.

F

Ad exemplum Christi humeris ovem deferentis, jam olim honesque quidem episcopi, quibus id Pontifex indulget, pallium ex ovis lana confectum humeris deferunt. Cujus mysterium egregie explicat Isidorus Pelusiota lib. 1. epistola 136. ad Herminum Comitem: Τὸ δὲ τοῦ Ἐπισκόπου ὠμοφόριον ἐξ ἐρίου ὂν, οὐ λίνου, τὴν

A τοῦ προβάτου δορὰν σημαίνει, ὅπερ πλανηθὲν ζητήσας ὁ Κύριος, ἐπὶ τῶν οἰκείων ὤμων ἀνέλαβεν ὁ γὰρ Ἐπίσκοπος, ὡς τύπον ὢν τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔργον ἐκείνου πληροῖ [illegible] τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μεγάλου ποιμένος, ὁ τῆς ἀσθενείας θρέμμα τῷ ποιμνίῳ προβαλλομένης [illegible] *Id autem amiculum, quod episcopus humeris gestat, atque ex lana, non ex lino, contextum est, ovis illius, quam Dominus aberrantem quaesivit, inventamque humeris suis sustulit, pellem designat. Episcopus enim qui Christi typum gerit, ejus munere fungitur, atque ipso etiam habitu illud omnibus ostendit, se boni illius ac magni pastoris imitatorem esse, qui gregis infirmitates sibi ferendas proposuit. At diligenter animum attende.*

B *Nam cum ipse verus pastor per adorandorum Evangeliorum apertionem accedit, tum demum episcopus assurgit, atque imitationis habitum deponit; hoc innuens, Dominum ipsum, pastoralis artis ducem, ac Deum & herum adesse significans.*

Simili modo Germanus C. P. Patriarcha in Rerum Ecclesiasticarum Theoria. Τὸ δὲ ὠμοφόριον ὃ περιβέβληται ὁ Ἐπίσκοπος, δηλοῖ τὴν τοῦ προβάτου δοράν, ὅπερ πλανώμενον εὑρὼν ὁ Κύριος, ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἀνέλαβε, [illegible] *Humerale autem quo episcopus circumdatur, significat ovis pellem, quam cum aberrantem Dominus invenisset, super suis humeris assumsit, & cum iis quae non erraverant recensuit.*

C Qui praeterea addit, cur crucibus pallium hoc insignitum sit. Ἔχει δὲ καὶ σταυρούς, διὰ τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῶν ὤμων βαστάσαι τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ὅτι δὲ καὶ οἱ θέλοντες κατὰ Χριστὸν ζῆν, ἐπὶ τῶν ὤμων αἴρουσι τὸν σταυρὸν αὐτῶν, ὅ ἐστιν ἡ κακοπάθεια: σύμβολον γὰρ κακοπαθείας ὁ σταυρός. *Habet autem & cruces, quia Christus super humero ipse quoque gestavit crucem suam. Praeterea etiam qui volunt secundum Christum vivere, super humeros tollunt crucem suam, id est, afflictionem: symbolum enim afflictionis crux est.* Plura de pallio archiepiscopali videris apud sacrorum Rituum Scriptores. *Rosweyd.*

NX. XX EBROMAGUM.) Meminit hujus Ebromagi Ausonius etiam noster epist. 20. ad Paulinum: *Et nunc adusque vectus Ebromagum eram*; hanc quippe lectionem ceteris praeferendam censeo, quarum mentionem facit doctiss. Elias Vinetus, sive *Ebromagum*, sive *Hebromagum*, sive *Ebromagus* legas, quod multa ejusmodi oppida utrobique

D occurrant in Aquitania & tota Gallia, quae in vocem *magus* desinunt, ut Argantomagus, Cassinomagus, Casuromagus, ut constat ex Antonini Itinerario & Tabula Peutingeriana, in qua putat Ortelius, Thesaurum suum Geographicum conscribens, hanc urbem *Ebromagum* vocari *Eburomagum*: sed cum inter Lectoram & Carcassionem collocet Eburomagum illa Tabula, & Iter Jerosolymitanum cum Antonino edito inter Elusionem & Carcassonem, plane diversa videtur esse civitas ab hac Ebromago. Jos. Scaliger lib. 2. cap. 9. Ausonianarum lect. oppidum fuisse vult ad confluentes Duranii & Garumnae, quod quia in modum castrorum turreis publicis & turribus amplificatum fuit ab uno ex posteris Paulini, Pontio Leontio, Burges vocatum fuit. Sed cum nulla ubicumque conjecturam suam fulciat, assentiendum potius videtur Eliae Vineto, qui veteris appellationis

E vestigiis insistens, infra Burgum & infra Blaviam in ripa Garumnae situm vicum nomine *Embrau*, veterem Ebromagum illic suspicatur.

Neuter tamen Lucaniaci villae Ausonianae verum situm inquirens, admonuit nomen etiamnum retinere pagum ad sinistram Duranii in Oceanum delabentis ripam collocatum, vulgo *Lugagnac*, quem scimus in ditione esse illustrissimi domini Battuldis, qui olim Aurelia Aquitaniae dux ἀνδραγαθῶν, nuper insignem de piratis, qui totum illum tractum Aquitanicum infestum habebant, victoriam reportavit.

Lucaniacum Ausonii male collocat in finibus Medulorum Jos. Scaliger popularis noster, quasi Burgo finitimum, cum adverseretur ejus epistola 6. in qua non longe a portu Condate constituit, ac proinde in ripa Duranii, veluti urbs quam nunc Liburniam vocant: idem

F colligitur ex epist. 20. ad Theonem. Atqui nec Meduli nec Burgi olim Garumnam aut ad Duranium extendunt, nec satis sibi constat idem Scaliger, cum cap. 9. lib. 2. Ausonianarum lectionum Lucaniacum ad ripam Duranii, cap. 24. situm fuisse vult non procul a ripa Garumnae, *Duc.*

IN EPIST. XII.

N.XXXI. DULCIBUS *ac ſpecioſis* ABUTITUR.) Nove utitur, ne dicam abutitur, vocabulo hoc *abuti*, Paulinus. *Abuti* enim hic eſt, *non uti*. Ita infra epiſtola 27 laudat S. Paulum quod eſſet *abutens licitis*, id eſt, abſtinens a mercede Evangelii, quam licite recipere poterat. Ita & Victricium ibidem extollit a licitorum abſtinentia: *Tua ſanctitas non ſolum de abuſione licitorum & abſtinentia commodorum viſibilem Chriſtianæ paupertatis divitem gloriam ſumit*. Idem epiſtola 36. *Tamen & ſimplici ſenſu ſecundum litteram, cum res poſtulat, non abutendum eſt*. Hoc loco non abuti eſt uti, ut ante abuti erat non uti. Hac ſignificatione etiam uſurpavit Auguſtinus epiſtola 59. ad Paulinum, atque ita explicat locum D. Pauli ad Coloſſ. 2. cap. 5. 22. *Quæ ſunt omnia in corruptionem per abuſionem*; hæc enim ille: *Omnia hæc*, inquit, *magis ad corruptionem valent, cum ſuperſtitioſe ab eis abſtinetur, ut eis homo abutatur, id eſt, non eis utatur ſecundum præcepta & doctrinas hominum*. Græce apud D. Paulum eſt: Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. Vulgatus interpres: *quæ ſunt omnia in interitum ipſo uſu*, ut videtur legiſſe χρήσει, quamquam ἀπόχρησις ſeu *abuſus* ſignificare etiam poteſt *conſumtionem uſu*, ut apud Plautum Aſinaria Act. 1. Sc. 3. *ubi illa quæ dedi ante? abuſa ſum*. Ita Nonius Marcellus explicat. Boethius quoque in 2. Topic. Ciceronis, *Utimur iis quæ nobis utentibus permanent, iis vero abutimur, quæ nobis utentibus pereunt*. Auctor incertus de Limitibus ex libro Frontini ſecundo: *Plurimos deinde locis terminos ſacrificiales non in fine ponunt, ſed ubi illos ſacrificii potius opportunitas ſuadet poni, hoc eſt loci commoditas, in quo ſacrificium abuti commode poſſit*. Ubi amiciſſimus Rigaltius in Gloſſis ſuis Agrimenſoriis *abuti* interpretatur, igne conſumere. *Roſw.*

IN EPIST. XIII.

N.XXXII. PAMMACHIO.) Palladius cap. 112. *Ad eum* (Pinianum ſcilicet agentem in Campania & Sicilia agris) *acceſſit vir proconſularis, nomine Pammachius: qui cum mundo renuntiaſſet, vitam egit optimam, & ſuas opes partim quidem vivens diſperſit, partim autem moriens reliquit pauperibus*. Hieronymus Præfatione in Danielem: *Obſecro vos, Pammachi φιλομαθέστατε, & Marcella, unicum Romanæ ſanctitatis exemplum*. Auguſtinus lib. 2. contra Pelagium cap. 3. *Sanctus presbyter Ruffinus, Romæ qui manſit cum S. Pammachio*. Baronius tomo 5. anno Chriſti 410. Innocentii papæ 9. Honorii 16. Theodoſii 3. Impp. cum ab Alarico Gothorum Rege urbs rapta eſt, ponit Pammachii obitum ex Hieron. Præfatione in librum 1. Comment. in Ezechielem: *Ecce ſubito mors mihi Pammachii atque Marcellæ, Romanæ urbis obſidio, multorumque fratrum & ſororum dormitio nuntiata eſt*. Memoria ejus exſtat in Martyrologio 3. Kal. Septembris. *Roſweyd.*

N.XXXIII AMARITUDINEM LUCTUS.) Quod eſt in Vulgata Latina Eccleſiaſtici 38. 17. *Propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die*. LXX. dixerunt, Πίκρανον κλαυθμόν, καὶ θέρμανον τὸ πένθος κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἡμέραν μίαν. *Amarum fac ploratum, & fac luctum ſecundum dignitatem ejus uno die*, & verſ. 19. Ἀπὸ λύπης γὰρ ἐκβαίνει θάνατος, καὶ λύπη καρδίας κάμψει ἰσχύν. *A triſtitia enim provenit mors, & triſtitia cordis flectet virtutem*. Vulgata Latina: *A triſtitia enim feſtinat mors, & cooperit virtutem*. Convenit cum textu Paulini, quaſi eſſet κολάζει non κάμψει: quod argumento eſt, eum in Græco textu Eccleſiaſtici ita plane legiſſe, ut noſter Vulgatus legit: ideoque non mutanda Latinæ verſiones Scripturæ emendandæ, vel mutandas ex edito Græco textu, cum alio antiquiori forte Græco libro uſi fuerint verſionum illarum auctores. *Duc.*

N.XXXIV *Per illam venerabilem* REGIAM.) Intelligit portam primariam baſilicæ apoſtolicæ D. Petri. Ita *regia* olim abſolute uſurpata pro regia ſeu primaria porta templi, monaſterii, triclinii, uti in Onomaſtico ad Vitas Patrum docui ex Vita Mariæ Ægyptiacæ, Ennodio, Gregorio Turonenſi, Anaſtaſio Bibliothecario. Quibus nunc hæc addo. Euſebius lib. 8. Hiſt. Eccleſ. cap. 4. mediam portam βασιλίδα vocat. Para hoc quoque reſpicit Iſidorus in Gloſſis: *Tullia, media, regia*, ut portam mediam, ſeu regiam deſignet. Regula Magiſtri MS. cap. 30 *Mox clauſis ab oſtiariis regiis in ſuis & ipſi jacentes ſtratis, per horarum ſilentium & noctis apertam ſomnum*. cap. 47. *Ne*

A *cum in ſola lingua Deum laudamus, in ſola regia aris noſtri Deum admittamus*. cap. 67. *Ut videantur de ingreſſu liminis forenſi exterioris regiæ monaſterii in petenda oratione regulam adimplere*. cap. 95 *Duobus fratribus ætate decrepitis cella intra regias monaſterii prope conſtituatur*. Ibidem *Regia monaſterii a foris circellum habeat ferreum in ſimella, quo ab advenientes concuſſo, cujuslibet ſuperveniente intus indicetur adventus*. Ita videtur quoque explicandus Anaſtaſius Bibliothecarius in Leone III. *In ingreſſu Baſilicæ ſupra regias majores fecit imagines ex argento*. Item: *Fecit in Baſilica Dei Genitricis ad præſepe in ingreſſu præſepii regias veſtitas ex argento puriſſimo, penſantes ſimul libras centum viginti & ſeptem; & ſuper ipſas regias velum mediocrum fundatum, habentem in circuitu liſtam de chryſoclavo. Nec non & alia vela Tyria ſuper ipſas regias majores tria in ingreſſu baſilicæ cum periclyſi de*
B *fundato*. Bulengerus noſter lib. 2. de Donariis pontificum cap. 57. priore loco apud Anaſtaſium per *regias* intelligit ſtructuras quaſdam ſuperbius prominentes, in quibus imagines & ſtatuæ collocari poterant; poſteriore, ornamenta ex auro & argento. Sed cum aut cæteri auctores *regias* uſurpent pro portis primariis, auctoritatem quis ulterius ſignificationis requirat. Sane vela ſupra regias ſeu portas appenſa, uti hic meminit Anaſtaſius, videre eſt in monumentis quibuſdam Romanis, quæ vetuſtas reliqua fecit, quorum ectypa quædam penes me habeo. *Roſweyd.*

Media enim, *regiam* abſque adjuncto, dici ſolitam primariam portam oſtendit ex Ennodio, Gregorio Turon. Anaſtaſio Bibliothecario, aliiſque Scriptoribus Roſweydus in hunc locum, & in Onomaſtico ad Vitas Patrum. At præcipuam portam baſilicæ Vaticanæ, *regiam* ali-
C quando nuncupatam fuiſſe affirmare non auſim ſine alio exemplo; quamvis eam lectionem antiquiores editiones præferant, & Puteanus codex bonæ notæ ac pervetuſtus (omnes Regios.) Alioquin, ut fit de uſu vulgi, potuit Paulinus jure eodem portam illam primariam aut *regiam* abſque adjuncto nuncupare, aut *reginam portarum*, quo Appiam dixit Statius, *reginam viarum*, in Surrentino Pollii. *Chifflerius* in Paulino illuſtrato pag. 42. & 43.

Per ACCUBITUS.) Colligimus vocabulo hoc inuſitatum menſæ. Notum autem *accubita* & *accubitus* Latinis eſſe N. XXXV. quod Græcis ἀνακλιντήριον ſeu *reclinatoria*, uti vocantur a Vvilremo abbate in Catena Cantic. cap. 2. Ab accumbendo ut hic ſatis innuitur nota vox. Hinc *accubitus* & *accubita* dicta ipſa prandia apud Iſidorum lib. 20. Origin.
D cap. 1. & Papiam pag. 135. Antiquus eſt iſtorum accubitorum uſus. Nam cum veteres Chriſtiani communes epulas ut mutuæ caritatis indices ac illices, quas ideo ἀγάπας vocabant, in præcipuis anni ſolemnitatibus inire cum, atque ideo in ipſis eccleſiis celebrare ſolerent, id poſtea quasi epularum locum improbatum eſt. Vetitum enim fuit crebris conciliorum canonibus in ipſis ſacris ædibus τοὺς ἀγάπας ποιεῖν...ὁ ἀγάπας ... uti obſervare eſt ex ſynodo Laodic. can. 28 & Trull. can. 74. concilio Autiſiodor. cap. 9. Aquiſgranenſi cap. 8. S. Bonifacii archiep. Mogunt. in capit. cap. 21. Attone epiſc. Baſil. in capit. cap. 22. quod hæc paganiſmum quodammodo ſaperent, cum paganis ſolenne eſſet in feſtivitatibus ſuis in templis ipſis publica agere convivia, ut docent Ammianus lib. 22. & Tertullianus lib. de Conviviis. Epulæ porro iſtæ ſolen-
E nes non jam amplius in eccleſiis, ſed in adjunctis ad hunc uſum ædibus, quas accubituum nomine donarunt, celebrari cœpere. Cujus quidem moris poſtmodum inducti meminit præ cæteris Anaſtaſius Bibliothecarius in Leone IV. papa pag. 178. ubi potiſſimum ejuſmodi epulas in Chriſti natalitiis celebratas perinde obſervat. Ejuſmodi accubitorum eccleſiæ adjunctorum meminit idem Anaſtaſius in Gregorio III. pag. 74. & in Leone III. pag. 109. & ibid pag. 178 Cangius Gloſſ. med. Lat. pag 136.

AQUÆ VIVÆ PISCIS CHRISTUS.) Tertullia- N.XXXVI. nus lib. de Baptiſmo cap. 1. *Sed nos piſciculi ſecundum* ἰχθὺν *noſtrum Jeſum Chriſtum in aqua naſcimur*. Optatus lib. 3. adverſus Parmenianum de Chriſto: *Hic eſt piſcis, qui in Baptiſmate per invocationem fontalibus undis inſeritur, ut quæ aqua fuerat, a piſce etiam piſcina vocitetur*.
F *Cujus piſcis nomen, ſecundum appellationem Græcam, in uno nomine per ſingulas litteras turbam ſanctorum nominum continet*, ἰχθὺς *enim Latine eſt. Jeſus Chriſtus, Dei Filius, Salvator*. Auguſtinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 23. refert hæc ad Sibyllam Erythræam vel Cumanam vaticinium: *Horum Græcorum quinque verborum, quæ ſunt* Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ, *quod eſt Latine, Jeſus Chriſtus Dei filius Salvator, ſi primas litteras jungas, erit* ἰχθύς, *id eſt, piſcis: in quo nomine myſtice intelligitur Chriſtus, eo quod in hujus mortalitatis abyſſo, velut in aquarum profunditate* vivum,

vivat, hoc est, *sine peccato esse potuerit*. Versus Græcos, quibus ἀκροστιχὶς hæc a Sybilla repræsentantur, habes apud Eusebium in Oratione Constantini cap. 18. Beda in Lucæ caput 24. *Quid signare credimus piscem assum, nisi ipsum mediatorem Dei & hominum, hominem passum? Ipse enim latere dignatus in aquis generis humani, capi voluit laqueo mortis nostræ, & quasi tribulatione assatus est tempore passionis suæ*. Idem in cap. 21. Johannis: *Piscis assus, Christus est passus*. Quomodo homo spiritualis sit piscis assus, vide apud Athanasium, ut circumfertur, quæst. 79. In memoriam Christi vel Baptismi monebat olim Christianos Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædag. cap. 11. ut annulis suis piscem insculperent. *Rosweyd.*

N. XXXVII. SPECTACULUM *sacer* EDITOR *exhibebat*.) Dubitus, spero, mihi venia, si hic hæsitas (quia editoris spectaculorum hic mentio est) suggerat locum e libro 2. Machabæorum cap. 4. v. 19 ubi de quinquennali agone Tyri agitur. Ἀπέστειλε δὲ Ἰάσων ὁ μιαρὸς θεωροὺς, ὡς ἀπὸ Ἱεροσολύμων Ἀντιοχεῖς, παρακομίζοντας ἀργυρίου δραχμὰς τριακοσίας εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους θυσίαν. *Misit Jason facinorosus ab Hierosolymis viros peccatores portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis*. Valde vereor ne quid vitii in *peccatores* lateat. Suspicor interpretem scripsisse *spectatores*, atque ita reddere voluisse Græcum θεωροὺς, quod a θεᾶσθαι *spectare* deduxeris. Nec aliter habent vetustissima MSS. & editiones. Sixtina editio per Caraffam Cardinalem procurata, θεωροὺς vertit *ministros*; plenior editio Plantiniana, *sacrorum procuratores*. Θεωροὶ & *spectatores* sunt, & *spectaculorum editores*, seu *sacrorum curatores*. Posterior significatio huic loco quadrat. Hesychius: Θεωροὶ, οἱ θεωρητὰς, καὶ οἱ θεώμενοι, καὶ οἱ φροντίζοντες περὶ τὰ θεῖα. *Theori, consulentes oracula, spectatores & curatores sacrorum*. Idem Θεωρὸς, θεωρητὴς, ὑπόπτης. *Theoros, spectatores inspectores*. Suidas: Θεωροὶ, οἱ εἰς θυσίας πεμπόμενοι καὶ τὰς ἑορτάς. *Theori, qui ad sacrificia & festa mittebantur*. Idem Θεωροὶ μὲν οὐ λέγονται ὁ μόνον οἱ θεαταὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς Θεὸν πεμπόμενοι. καὶ ὅλως, τὰ θεῖα φυλάττοντες, ἢ φροντίζοντες ὅπως ἀνύσωσι, ὥσπερ γ' ἔλεγον τὴν φροντίδα. *Theori tamen vocantur non solum ipsi spectatores, sed etiam qui ad Deum mittebantur*, (sive ad ludos edendos, sive ad consulenda oracula. *Denique sic vocabant rerum divinarum custodes aut curatores ὥραν enim ipsam curam dicebant*. Pollux lib. 1. cap. 1. §. 18. Ἰδίως δὲ οἱ ἐκ Δελφῶν, πολλοὶ τὸν Πυθόχρηστον, καὶ οἱ χρώμενοι, θεωροί. *Proprie autem Delphicum oraculum, Pythium, & hoc consulentes, θεωροὶ nominantur*. Idem lib. 2. cap. 4. §. 7. Οἱ δ' Πυθῶδε, θεωροὶ καὶ θεωρικὴ ὁδὸς, καὶ θεωρὶς ναῦς, ὡς τὰ πρὸς Θεὸν ὁρᾶν ἢ ὁρμᾶν, ἢ ἰέναι, λέγεται. *Nam qui ad Pythium Apollinem eunt, θεωροί, id est, spectatores, seu potius consultores oraculorum, spectatoria via, & navis theoris dicta est; quod ad Deum impellatur, festinet, aut proficiscatur*.

Atque hanc conjecturam meam cum Serario nostro olim proposuissem, statim damnavit suam, quo *peccatores* legendum suggesserat. Sed mortis præventus emendare non potuit. *Rosweyd.*

N. XXXVIII. *De hac ima, ut dici solet, pera*. Proverbii specie dictum, cum suo sumtu quis quidpiam facit. *Rosweyd.*

N. XXXIX. *Et Apostolico eminens* SOLIO *consistant*) Cave intelligas hic per *solium*, sedem seu cathedram apostolicam. Intelligit locum, quo conduntur Apostolorum corpora. Ita Paulinus Natali 9. pag. 609.

Qui sua fulgentes solii pro limine Felix.

Et in fragmento Nat. 9. de Felicis Nolani humiliore tumulo:

Et magni solium breve Confessoris adorat
Jugiter a variis congesta frequentia terris.

Et in carmine, quod ad suburbana S. Felicis ecclesia adscripsit P. Sirmondus ad Sidonii lib. 4. epist. 18.

Sic & dilecti solium Felicis honorant.

Quod *sublime solium* est Ambrosio, in Monumentis Christianis apud Gruterum de Nazarii solio:

Et sublime solum martyris erexit.

Qui locus & *Confessio* dictus. Martyrologium Romanum prid. non. Julii: *Cum ad confessionem B. Pauli die octavarum Apostolorum oraret*. Cassiodorus Variarum lib. 11. epist. 2. *Teneamus aliquid Apostolorum proprium, si peccatis dividentibus non reddatur alienum: quando confessiones illas, quas videre universitas appetit, Roma feliciter in suis finibus habere promeruit*. Ejus vocis frequens usus in Anastasio Bibliothecario, ut in Hilaro papa, Sixto, &c.

In absida erat hic locus. Evodius lib. 2. cap. 3. de Miraculis B. Stephani: *Cum in loco absidæ supra cathedram velatam essent reliquiæ constitutæ*. Gregorius Turonensis de gloria Confessorum cap. 96. *Ante ipsorum absidam, qua sancti (Albini) concluduntur membra, sedebat*. Idem in libro de vitis Patrum in Gregorio Lingonensi episcopo, cujus reliquias Tetricus episcopus transferre volebat. *Ante altare basilicæ fundamenta jacit, arcuataque abside miro opere construit, & transvolvit*.

Nec procul erat ab altari: quia ex vetere usu Martyrum corpora sub altari condebantur, secundum illud Apocalypsis cap. 6. *Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium quod habebant*. Unde confessio altari jungitur ab Anastasio Bibliothecario in Sixto III. *Fecit confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyreticis, & ornavit transendam, & altare, & confessionem sancti martyris Laurentii de argento purissimo*. Rosveyd.

Vide Not. cccxv.

N. XL. *Quare prætento micent* ATRIO.) Fuit hic porticus marmorea, nunc magna ex parte diruta, quadrangularis formæ quam Domnus I. tanta magnificentia ornavit, ut *paradisus* appellaretur. De quo loco ita Paulus diaconus lib. 5 cap. 31. *Domnus pontifex Romanæ ecclesiæ locum, qui paradisus dicitur, ante basilicam B. Petri, candidis lapidibus marmoreis mirifice stravit*. Ita Antiline Serranus de 7. Urbis ecclesiis cap. 1. agens de ecclesia S. Petri in Vaticano. An locus ille a tempore Domnionis seu Domni Papæ ob eam causam *paradisus* dictus sit, equidem nescio. Paulo Diacono habet Anastasius in Domno I. *Hic atrium B. Petri Apostoli superius, quod paradisus dicitur, asque ante ecclesiam in quadriporticum, magnis marmoribus stravit*: quæ totidem verbis repetit Aimoinus lib. 4. cap. 35. Paradisi ante ecclesiam D. Petri meminit quoque Leo Marsicanus lib. 2. cap. 9. Chronici Cassinensis, agens de loco sepulturæ Othonis II. Imp. *Romam rediens eodem tempore defunctus est, atque in labro porphiretico sepultus, in atrio ecclesiæ Beati Petri apostoli, introeuntibus in ecclesia ipsius paradisum ad lævam*. Ad Vaticanæ ecclesiæ atrium seu paradisum referendum epigramma, quod habes in Inscriptionibus Gruteri paginæ 1173. hoc titulo: *In parad. beati Petri*, quod paradisum explicate lege:

Quamvis clara fides multum de luminis aula
Plusque loci meritis nobilitetur opus,
Est tamen his pulcrae specialis gratia rebus,
Spectantumque oculos ars pretiosa rapit:
Johannes hoc cumsit opus, quem rite coronat
Urbis Romanæ pontificalis apex.

Sic in ecclesia Laterana ibidem titulo *In paradis.* habes quatuor diversa epigrammata, in quibus porticuum & fontium mentio.

Ad Romanam consuetudinem etiam alibi extra Romam, atrium ante ecclesiam ita vocabatur. Leo Marsicanus lib. 3. cap. 26. Chronici Cassinensis de ecclesia Cassinensi a Desiderio Abbate refecta vel potius extructa: *Fecit & atrium ante ecclesiam, quod nos Romana consuetudine paradisum dicimus*. Idem lib 4. cap. 8. agens de Elgaita Roberti Ducis uxore, quæ hic sepeliri optavit: *In ecclesia*, inquit, *paradiso ante basilicam Petri apostoli tumulari mandavit*. Sic area illa ampla (ut ad Almonum notatur a Jacobo *du Breul*) quæ est Lutetiæ ante primariam ædem B. Mariæ, & vulgo *le parvis* dicitur, in antiquis dicti loci chartis *paradisus* appellatur. *Rosweyd.*

N. XLI. CANTHARUM MINISTRA MANIBUS & ORIBUS.) Josephus Vicecomes lib. 1. de antiquis Baptismi ritibus cap. 6, locum hunc pro baptisterio ecclesiæ Vaticanæ adducit, quod a Paulino dicatur in *atrio* seu *vestibulo* esse, quo loco olim baptisteria erigebantur, sed cum usum aquæ hujus ipse Paulinus exprimat, manibus videlicet oribusque lavandis, apparet alium fontem a baptisterio fuisse. Quare Baronius tomo 4. Annalium, anno Christi 386 Damasi Papæ 18 Valentiniani 9. & Theodosii 6. Impp. quod baptismalem Vaticanæ ecclesiæ fontem ad sepulcrum D Petri existimaret se eo Prudentio eluxisse, (de quo ad eum auctorem proxime, Deo dante, inquiremus) alium quoque hic fontem diversum a baptismali agnoscit, quem ipse quoque Damasi operi tribuit. Pari modo labitur Josephus, dum Sidonii hunc locum lib. 2. ep. 2. ad Domitium, *Huic basilicæ appendix piscina forinsecus, seu, si græcari mavis baptisterium ab Oriente complectitur*, ad sacrum baptisterium trahit. Profanæ hæc sunt villæ ornamenta. Imposuit illi nomen *basilicæ*, quod hic non ecclesiam, sed profanam augustam domum signet.

Frequens usus apud veteres Christianos fontium seu cantharorum ante ecclesiam, manibus, oribusque lavandis. Eusebius lib 10 cap. 4. Ἱερῶν δ' ἀντικρὺ καθαρσίων ἐτίθει σύμβολα, κρήνας ἀντιπρόσωπον ἐπισκευάζων τοῦ νεὼ, πολλῷ τῷ χεύματι τοῦ νάματος, τοῖς περιβόλων ἱερῶν ἐντὸς προϊοῦσι, τὴν ἀπόρρυψιν παρεχομένας. *Fontes ex adverso fronte templi prosilientes aqua redundantes posuit, quibus omnes, qui in sacros templi ambitus intrarent, sordes corporum*

rum abluent: *qui fontes sacrosancta baptismatis lavacro reparant*. Ita Leo ante Ostiensem D. Pauli basilicam, fontem cum cantharo huic usui condidit, de quo hoc octastichum ad Ennodium suum vulgavit primus Sirmondus noster:

Unda lavat carnis maculas, sed crimina purgat
Purificatque animas mundior amne fides.
Quisque suis meritis venerande sacraria Pauli
Ingrederis, supplex ablue fonte manus.
Perdiderat latices longava incuria cursus,
Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit:
Provida pastoris per totum cura Leonis
Hoc ovibus Christi larga fluenta dedit.

De simili fonte intelligendus Ennodius carmine 149. quod inscribunt, *de fonte baptisterii S. Stephani, & aqua, quæ per columnas venit*. Comparata enim hæc erant in templi atriis ad usum ingredientium. Paulinus supra epistola 12.

Sancta nitens famulis interluit atria limphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne ministro
Plebs.

Nempe lavabant olim Christiani manus ante fores templi, ut interna puritatis admonerentur. Insinuat Tertullianus lib. de Oratione cap. 11. *Quæ ratio est, manibus quidem ablutis, sed spiritu sordidato orare?*

Sic olim apud Ethnicos delubra erant templa cum salientibus fontibus. Isidorus lib. 15. cap. 4. *Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, & appellari delubra a diluendo.* Quæ expressa ex Servio in 2. *Æn. Alii dicunt, delubrum esse locum ante templum, ubi aqua currit, a diluendo.* Item in 4. *Æn. Delubrum dictum propter lacum, in quo manus abluuntur.* De hoc Ethnicorum ritu pleni Pontaceni libri.

Fontibus ante templum positis successit apud Christianos vas aquæ lustralis, lecium peccatorum expiatricis, ad vestibulum templi poni solitum, qua fideles faciem aspergabant. Tale labrum videtur, quod Constantinopoli nuper erutum exhibetur in Inscriptionibus Gruteri pag. 1046. n. 9. cum hac inscriptione: ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ. *Lava peccata, non solum faciem*: quod desumtum ex libro 6. cap. 13. Anthologiæ veterum epigrammatum, uti monuit doctissimus Rigaltius. Habetur ibi inter caricinos versus mathematica dexteritate compositos per repedationem, quos retrograde eosdem relegere est non motis literis, quos Sidonius lib. 9. epistola 14. recurrentes vocat. Scriptum erat hoc carmen ad Diomedis sepulcrum, quem ego S. Diomedem medicum, quia ægritudinis ibi fit mentio, existimo, qui Nicæa tempore Diocletiani martyrium subiit, cujus celebris exstat memoria in Menologio Græcorum 16. Augusti, & ex eo in Martyrologio Romano. Cedrenus in Basilio meminit templi, quod Constantinopoli Diomedi martyri erectum erat, quod ille splendidissime donariis ornavit. *Rosweyd.* Vide Not. cccxv.

N. XLII. QUATUOR COLUMNIS.) Ita quidem cantharus hic Paulini tempore quatuor columnis ambiebatur: sed post Symmachus octo porphyreticis columnis ornavit, ut nunc conspiciunt. Ita Attilius Serranus loco citato. Anastasius in Symmacho tantum hæc habet: *Cantharum B. Petri cum quadriporticu marmoribus ornavit*. Anastasius MS. Bertinianus in Stephano, ubi & libat ille delineat, in fine post *consummavit*, hoc addit nondum editum: *Interea renovavit in atrio ante fores Beati Petri apostoli, qui quadriporticus dicitur, columnas marmoreas octo miræ pulcritudinis sculptas, quæ desuper quadros composuit, & arcum desuper collocavit tegumen.* Rosweyd.

N. XLIII. *Superans sanctitate pietatem.*) In editionibus Badii & Gravii, *civitate pietatem*: sed in Pertinensi emendatum fuit, typographico forte conjecturæ, *pietate civitatem*. Doctissimus Cauchius conjiciebat legendum, *ipsam superans pietate pietatem*. Vera lectio manuscripti P. *sanctitate pietatem*, ut nimirum paulo ante dixit, *quod pietati domestica prætulerit justitiam caritatis*. Maluit scilicet pudicitiæ fontem hospitum, quam filiarum suarum conculere, ut pietas paterna suadebat. *Duc.*

N. XLIV. *Labores* FRUCTUUM.) Vertit, ut est apud Hilarium, Augustinum, Prosperum, Cassiodorum, & vetus Psalterium. Oritur diversitas ex ancipiti nomine καρπῶν, quod juncturam manus cum cubito significat, & simul fructum. Hieronymus epist. 141. *Cum Latini interpretes Græci verbi ambiguitate decepti, καρπὸς fructus magis quam manus interpretati sint*; ac in Gallico Psalterio & Vulgata Latina: Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι, vertitur, *Labores manuum tuarum manducabit*; nec aliter Hieronymus ex Hebræo. *Duc.*

N. XLV. CONSIGNATUS EST.) Sapientiæ 2. 5. Σκιᾶς γὰρ πάροδος ὁ καιρὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν, ὅτι κατεσφραγίσθη, καὶ οὐδεὶς ἀναστρέφει. *Umbræ enim transitus est tempus nostrum, & non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, & nemo revertitur.* Ita Vulgata latina, & verbum ἀναποδισμὸς vertit ad *reversionem*, quod *reversionem* sonat, non *impedimentum*, ut in Bibliis Basiliensibus editum est: Paulinus autem retulit ad τελευτῆς, *finem*, quem consignatum esse dixit, metaphora ducta, ut ait Vatablus, ab iis quæ ut rata & firma sint obsignantur. Itaque obsignatus dicitur finis, quod immutari non possit; & reversio nulla, quoniam, ut ait Poeta, *inde negant redire quemquam*, nec detur ab obitu mortis pedem referre. *Duc.*

IN EPIST. XV.

N. XLVI. INEBRIARI.) Locus videtur expressus, ut alii non pauci, ex S. Ambrosio qui lib. 1. extr. de fide ad Gratianum sic ait: *Poculum quod lætificat cor hominis sobrietatem inebriat, crapulam fidei & veræ religionis exhalat; crapulam castitatis infundit*: Apud quem etiam legitur, *ad sobrietatem inebriat*. Sacchin.

N. XLVII. AD VESPERUM.... *tristes de fame prandii, placeamur nobis* DE REFECTIONE COENANDI.) Semel tantum quotidie sub noctem corpus reficere erat antiquis usitatissimum. Vide lib. 1. S. Augustini de moribus Ecclesiæ Catholicæ cap. 33. tu. 1.

IN EPIST. XVI.

N. XLVIII. CLarorum IN DUCIBUS *aut philosophis virorum.*) *Rosweyd. Indicibus*. Non capio. Stephanus Claverius ad Claudianum hic per *indices* nihil aliud significari putat, quam titulos & stemmata nobilitatis. Tibullus:

——— *quid quoque index sub imagine signet.*

Quid si totum locum ita legamus? *Quibus egregia clarorum in ducibus aut philosophis virorum vestimus ad nobilem famam, non nisi per labores & pericula eminuisse memorantur.* Nempe philosophi per labores, duces per pericula eminuere. *Rosweyd.*

N. XLIX. EXTREMAS. *veritatis* LINEAS.) *Rosweyd. Extremas*. An extremos? Terentius Eunucho Act. 4. Sc. 2.

——— *Certe extrema linea*
Amare haud nihil est.

Nannius lib. 1. Miscellan. cap. 20. id est, extremo gradu, seu ordine. Est autem, inquit, ea pars theatri, ubi spectatores sedent, primum divisa in cuneos, postea in lineas, quasi in quædam intersepta, ne compressio alicubi orta in totum theatrum manaret, & nutantes spectatores affligat. Unde illud quoque Ovidii ad puellam vacabundam alterius concessus, est:

——— *Cogit nos linea jungi.*

Hinc ultima linea, pro ultimo ordine; unde & illud,

——— *Mors ultima linea rerum.*

Aliter Erasmus aliique qui de Circo scribunt, qui consulendi, si quos hæc noscendi lubentia tenet. *Rosweyd.*

N. L. *Quasi* TRUNCIS *sensibus.*) Edit. Rosweyd. *careat sensibus*. Ita MS. Vat. & Fabricii editio. Ante vulgatum, *quasi truncis sensibus*: quod etiam rectum. Claudianus de bello Getico:

Scilicet Arctois concessa gentibus urbe
Concidet regnum Rhodano, capiteque superstes
Truncus erit.

Curtius lib. 7. *Capite decisso truncum humari jussit.*

N. LI. *Potior* EX COPIA.) Græce ἐκ περιουσίας, *ex abundanti*: Nec opus Claverii lectione, *Potior esse copiam*. Sic Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædagogi cap. 6. Ἐξεστι δ' ἡμῖν ἐκ περιουσίας πρὸς τὰς φιλοψογοῦντας ἀπολογήσασθαι. *Licet autem nobis velut ex quadam redundante copia eos aggredi, qui in reprehendendis aliis delectantur.* Rosweyd.

IN EPIST. XVII.

N. LII. IN *sede ut sui* DOMNI...., *Felicis.*) Apud Scriptores ævi medii enunciationem præcipuam habere appellationem *domni*, apice uno ex *Dominus* voce rejecto, observatione pridem eruditi docti, & tributa vulgo ecclesiastica dignitate fungentibus ac vitæ sanctitate insignibus. Ita passim episcopis hanc tribuunt Gregorius M. Paulinus Nolanus, Ennodius, Fortunatus, Nicetius Trevir. Avitus Viennensis, Gregorius Turon. Ennodius, Ion Cassiodorus, & alii. *Cangius* in Glossar. to. 2. p. 161. n. 1.

N. LIII. IN OMNI LOCO DUM.) Apud Isaiam Prophetam 58. 9. hæc tantum leguntur apud LXX. Ἔτι λαλοῦντός σου, ἐρεῖ, Ἰδοὺ πάρειμι. *Adhuc loquente te dicet, Ecce adsum.* Chrysostom. Hom. de diversis novi Testamenti locis 28. *Quales autem debeant esse orantes*, paulo aliter citat, quasi esset, λαλοῦντός σου ἐρεῖ, *loquente te dicam*. Homilia item in Psalm. 4. & Hom. 79 inter eas quæ sequuntur Homilias ad Antiochenos, in eamdem sententiam hunc Prophetæ locum profert, ut ostendat in omni loco Deum præsto exaudire; licet

licet illa verba, *in omni loco*, tamquam ex texto Scripturæ non addat: *Numquid enim est homo, ut locum petat? Deus semper prope est. Adhuc enim loquente te dicam: Ecce adsum. Licet in foro sis, sive in via, sive sis ubicumque, Deo poteris invocato petitionem obtinere.* Ita citatur & ab Augustino de verbis Apost. serm. 3. *Duc.*

IN EPIST. XVIII.

N. LIV. VICTRICIO.) Fuit hic ustaeue inter Rotomagenses episcopos, cujus celebris exstat memoria in Fastis Romanis 7. Augusti: *Rotomagi S. Victricii episcopi, qui adhuc miles sub eodem Juliano pro Christo abjiciens cingulum, a Tribuno multis tormentis afficitur, & capitis damnatur: sed carnifice, qui ad eum cædendum missus fuerat, cæcitate percusso, ipse vinculis solutis liber evasit: postea episcopus factus, Morinorum & Nerviorum gentes indomitas verbi prædicatione ad fidem Christi perduxit, & demum confessor in pace quievit:* quæ adumbrata sunt ex Paulini ad Victricium epistola 18. Ad hunc exstat epistola 2. decretalis Innocentii Papæ. *Rosweyd.*

N. LV. PARE *Paschasio.*) Duc. Rectius MS. P. *pare Paschasio*, id est, socio & contubernali, sicut dixit idem Paulinus epist. 12. ad Severum:

Quosque sub Deus Ambrosio post longa revelat
Secula, Protasium cum pare Gervasio.

Rosweyd. Retineri potest *patre*. Nam vere Paschasius Ursi spiritalis pater fuit. Paulo ante: *Pater hujus enim ipsum mater genitus, in lectulo baptizatus redit.* Ita Paulinus Delphinum, qui illi baptismum contulerat, patrem quoque vocat. *Rosweyd.*

N. LVI. TYCHICUS *tuus*.) Ita MSS. Vat. & Vien. Duc. MS. P. *Tyticus tuus*: quo fit ut legendum suspicer *Tychicus*, ut apud Apostolum Ephes. 6. v. 21. *Omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater, & fidelis minister in Domino.* Duc.

N. LVII. IN TERRA MORINORUM.) Huc videtur inspicere Augustinus epistola 80. ad Hesychium: *Ad Oceani etiam littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus.* Rosweyd.

N. LVIII. NERVICI LITTORIS.) Retinenda est lectio conspirantibus libris. Sic *Nervicani tractus & limes* Notitia Imperii: qui non mutandus in *Ebrucanum*, quod Scaligero visum fuit Ausonianarum Lectionum lib. 1. cap. 6. & 24. & ex eo Broeumo nostro ad Fortunatum lib. 3. carm. 8. Ut Paulini vulgata lectio Notitiæ, ita Paulino Notitia lucem præfert. Citat quoque Broeumus noster ex Actis SS. Quintini, Crispiniani, & Macri, Rictium Varum *Nervici limitis* præfectum. Ortelius quoque in Thesauro Geographico *Nervicum* littus *Ebrudcano* præfert, uti & Velsema explicatione primus schedæ Peutingerianæ cap. 5. Vides quoque Scaligerum posteriore Ausonianarum Lectionum editione totum illud de *Ebrucano* littore omisisse cap. 6. etsi retinuerit cap. 24. *Rosweyd.*

N. LIX. *Et illius* ANTIQUI SERPENTIS *invidia concitato in furias Tribuno.*) ¶ Sic Apoc. c. 20. 2. *serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas.* Hæ voces *antiquus* & *vetustus* sæpe occurrunt in libris veterum Theologorum Christianorum cum de diabolo est sermo. Idem Paulinus Nolanus de eodem loquens ea voce utitur epist. 1. n. 8. *caput draconis antiqui*; epist. 13. ad Pammachium n. 15. *draconis antiqui cruenta faucibus*. Natal. 4. S. Felicis v. 157. *serpens antiquus*; & Nat. 7. v. 83. *vetustior hostis*. Paulinus alter Petricordius lib. 3. de Vita & miraculis sancti Martini:

Ille ait antiquus, serpens dicente, &c. & lib. 6.
Anguis ut antiqui dicam rapuere venenum.

Eadem voce utuntur SS. Patres, S. Leo M. serm. 3. de quadrag. *Non desinit nobis hostis antiquus laqueos persuasionibus ubique tendere*; & in epist. ad Demetriadem, (alias S. Prosper,) *antiquus hostis malignius fremit*. Hieronymus epist. ad Theophilum, *Nequaquam amplius antiquus serpens sibilat*. Augustinus in Psalm. 30. *Alium habemus tentatorem, diabolum, serpentem antiquum*. Gregorius M. homil. 27. in Evang. *Nec curat antiquus hostis hoc facere, ut terrena tollat, sed ut cælestem in nobis feriat*; ita & paulo ante. Item homil. 30. in Evang. ante med. *Ille antiquus hostis qui Deo esse per superbiam similis concupivit*; Et sic in Moralibus sæpissime. Bernardus serm. 1. in die sancto Paschæ sub initio: *Non meminerit serpens antiquus quam confusus abscesserit olim cum deterere præsumpsisset*, Mitta te deorsum.

N. LX. *Floridas* CONFESSORUM *purpuras*.) ¶ Vox Confessor vario significatu solet accipi; sæpe eos denotat,

A qui Christum palam coram tyrannis confessi, quælibet pœnæ genere affecti, superstites tranquillam mortem obierunt, interdum cantores & psalmistæ, qui sunt in inferiori clericorum gradu in can. 11. Concil. Carthag. & in Sacramentario S. Gregorii M. Quandoque etiam monachos qui pro expiandis delictis *confessionem*, seu pœnitentiam, abdicata seculari vita monasticam ineunt, nonnunquam pro Confessario usurpatur apud quem peccata deponuntur. Sed hic potissimum dicti *Confessores*, qui martyrio vitam pro Christo, quem palam confessi & contestati sunt, finiunt. Prætt Johannem Antiochenum, & synodum Orientalem in epist. ad Cyrillum apud Facundum Hermianensem lib. 8. S. Ambrosius lib. 2. ad Imperatorem Gratianum: *Jam satis, omnipotens Deus, nostra exitio, nostroque sanguine, Confessorum neces, exsilia sacerdotum, & nefas tantæ impietatis eluimus.*

B

IN EPIST. XIX.

URANI.) Baronius tom. 5. an. Christi 431. Uranium hunc existimat eum esse, qui Paulini discipulus obitum ejus scriptorum monumentis posteritati commendaverit, qui tractatus exstat apud Surium tomo 3. de Vitis Sanctorum 22. Junii. *Rosweyd.* N. LXI.

Vide hunc tractatum post elogia immediate ante Vitam S. Paulini.

IN EPIST. XX.

C ANASTASIUM *amantissimum esse humilitatis nostræ*.) Baronius tom. 5. anno Christi 398. Anastasii papæ 1. Arcadii & Honorii Impp. 4. Inter hæc autem, ait, Anastasius papa, hoc ipso suæ sedis exordio, quæ tempore prædecessoris perperam facta fuissent, magna sollicitudine emendare quamprimum curavit. Quod enim (ut suo loco dictum est) non ignoraret, paulo illiberalius cum S. Paulino viro clarissimo, qui una cum Therasia conjuge monasticam amplexus vitam in Nolanum agrum secessit, Siricium, cui successit, egisse: ipse, simul ac in thronum Pontificium evectus est, officiosissimas litteras ad episcopos pro ipso Paulino dedit; quem & omni officiorum genere postea frequentandi nullam penitus occasionem prætermisit. *Rosweyd.* N. LXII.

AD NATALEM *suum*.) Ut olim Imperatores imperii sui ortum seu natalem celebrabant, ita Romani pontifices cathedræ seu episcopatus sui natalem celebrare **D** sunt soliti. Sixtus Pontifex ad Cyrillum epist. Alexandrinum anno Christi 432. *Ad venerabilem apostolum Petrum fraternitas universa convenit: ecce auditoriam congruenti auditoribus convenientur audiendi. Hæ curarum corporisque nostri illum gratulationis causam, quam habemus honoris eaudiam. Sancta namque & venerabilis synodus, quam natalis mihi dies favente Domino congregaverat, quia ut credendum est, ipse præsedit.* Idem epistola ad Johannem episcopum Antiochenum: *Audivit universa fraternitas, quæ ad natalis mei convenerat diem, qualiter bono humani generis apostolicæ sedis me præsule gratularetur.* Hilarius papa in epistola ad episcopos Tarraconensis provinciæ: *Lectis ergo in conventu fratrum, quos natalis mei festivitas congregaverat, litteris vestris.* N. LXIII.

E Ea festivitas inter solemnia connumerabatur, a veluti ille indicant, quæ profert Anastasius Bibliothecarius in vita Hadriani I. *Denique ejus beatitudo fecit & pharum majorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis, qui pendet ante presbyterium, habentem candelas mille septuaginta & septuaginta. Et constituit ut quatuor vicibus in anno ipsum pharum accenderetur, id est, in Nativitate Domini, in Pascha, in natali Apostolorum, & in natali Pontificis.*

Primo natalis cathedræ die sermones ab episcopis ipsis habiti. Ita Gregorius Nazianzenus Orat. 7. item Nyssenus tomo 2. Operum. Chrysostomus tomo 5. Operum. Ennodius 5. Sacra dictione. Aliquando alterum panegyricis fundati: ita Petrus episcopus Chrysologus sermone 107. Laurentius Mediolanensis episcopus ab Ennodio 1. **F** Sacra dictione. Quin & anniversario cathedræ die concionem habebant episcopi. Augustinus Homilia 24. & 25. ex libro 1. Homiliarum. Leo Sermone 1. 2. & 3. Sic 30. anno natalis sacerdotii seu episcopatus Epiphanii Dictio 9. dicta apud Ennodium lib. 1. Carminum. Vide Ferrarium lib. 2. de Ritu sacrarum Concionum, cap. 35.

Unus Natales privatorum episcoporum apud suos celebrati fuerint, unius tantum Petri natalis seu cathedra apud omnes in cultu fuit. Augustinus Serm. 15. de

Sanctis

A Sanctis in festo cathedræ S. Petri : *Institutio solemnitatis hodiernæ a senioribus nostris cathedræ nomen accepit, ideo quod primus apostolorum Petrus hodie episcopatus cathedram suscepisse refertur. Recte ergo ecclesiæ natalem sedis illius colunt, quam Apostolus pro ecclesiarum salute suscepit.* Rosveyd

N. LXIV. *Si Dominus* COMMEATUM *donaverit.*) ¶ *Commeatus* est spatium ac tempus, ut apud eumdem Paulinum epist. 50 ad Delphinum n. 3. *sterilis ficulnea commeatum a domino annua deprecatur est.* Est etiam licentia, seu facultas alicujus rei peragendæ; interdum etiam pro abeundi licentia, ut epist. 49. ad Macarium n. 1. quandoque pro refectione usurpatur. Sed Scriptoribus Christianis sæpissime est vitæ prorogatio, seu facultas vitam producendi a Deo impetrata. Postremo hoc significatu accipiendus est hic locus, sicut & epist. 50 ad Augustinum n. 14. *præstante mihi ac tibi commeatum dierum Christo*, B & clarissime epist. 13. ad Pammachium n. 8. *Quia spirantis adhuc filii commeatum poterat impetrare.* Eodem sensu Paulinus alter in vita S. Ambrosii. Marius Mercator lib. Subnotat. cap. 7. *Si autem Deus vitæ commeatum dederit, & ad retractandos hos optimos libros tuos ... tempus indulserit.* S. Fulgentius epist. 1. de Conjugali debito : *Sit sum repentina corporis ægritudine correptus, ut febrium violentia nimietas commeatum mihi vitæ præsentis auferret, nisi, &c.*

N. LXV. ALINGONENSI *ecclesiæ.*) Emendandus est ex hoc loco alter epistolæ 20. ad Amandum, *unum de Alingonensibus dignamini mittere* : dicitur enim portus Alingonis, de quo Sidonius Apollinaris epist. 10. lib. 8. ad Trigetium : *Post hæc portum Alingonis tam piger calcas, ac si tibi nunc esset ad limitem Danubinum contra incursantes Massagetas proficiscendum.* Hodie Lengonem vocant C urbem, ad sinistram ripam properantis in Oceanum Garumnæ sitam, quæ septem leucis a Burdigala distat, & nunc ad diœcesim pertinet episcopi Vasatensis, non archiepiscopi Burdigalensis; ad ditionem autem Comitum Benaugiæ & Candalæ, postquam hereditario jure successionis vel emtionis ad illum, ab Arnaldo Garsia milite translatum est. Scribit enim Gabriel Lurbæus in Chronico Burdigalensi, jam ab anno Christi 1070. Lengonem oppidum jure beneficiario cessisse collegium canonicorum, ad fanum S. Severini in suburbio Burdigalæ ædificatum, eidem Garsiæ & ejus posteris, ea conditione, ut duodecim lampadas die designato quotannis eidem collegio pendant. Sic oppidum illud licet S. Amandi successoribus archiepiscopis sit ereptum, & ecclesiasticæ ipsorum jurisdictioni subtractum, cedit tamen ad S. Paulini suc- D cessores, quorum politicæ ditioni subjectum est, quando iidem Comites Candalæ domini sunt illius feudi ac domicilii, quod fuit olim Paulinorum, quodque Podium Paulini etiamnum vocatur Burdigalæ, atque eo nomine primum inter cives Burdegalenses locum obtinent. Nihil ad hunc locum pertinet Alinganiensis ille vicus, quem ex Gregorio Turonensi profert Ortelius; ille enim in territorio urbis Turonicæ, non circa Garumnam collocatur cap. 16. Miracul. *Duc.*

IN EPIST. XXII.

N. LXVI. SIBI *ergo* HABEAT *armilausam* SUAM.) Illud genus locutionis, *sibi ergo habeat armilausam*, usurpavit etiam alibi Paulinus, ut epist. 4. *Sibi ergo habeant arrogantiam, sibi divitias, sibi nobilitatem & justitiam suam sola varas Judæi : nobis ad salutem satis est Christus*; & epist. 6. *Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam : nobis inopiam nostram, ut putant, & stultitiam nostram relinquant*; & epist. 39. *Sibi habeant litteras suas Oratores, sibi sapientiam suam Philosophi, sibi divitias suas divites, sibi regna sua Reges : nobis gloria & possessio & regnum Christus est.* Imitatur Plautum, apud quem in Curculione Phædromus adolescens ait : *Sibi sua habeant regna Reges, sibi divitias divites : sibi honores, sibi virtutes, sibi pugnas, sibi prælia, dum mihi abstineant invidere.* Apud eumdem Prologus agit in Aulularia Lar familiaris, cujus hic mentio fit in fine epistolæ; ut ex Virgilio 3. Æneidos illa sunt Æneæ Heleno valedicentis.

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
jam sua. Duc.

N. LXVII. ARMILAUSAM *suam.*) Usus est hac eadem voce epist. 13. *Cum præterea facie non minus quam armilausa ruberet.* Numerat inter genera vestium Isidorus lib. 19. Originum cap. 22. *Armilausa vulgo ac ata, quod ante & retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa quasi* A *armiclausa, a littera ablata.* Vetus interpres Juvenalis Sat. 5. vers. 143. *Viridem thoraca, armilausam prasinam.* Mauritii locum profert ex Strategicis doctissimus Rigaltius, ex quo genus fuisse militaris vestis breviorem colligimus, unde & caligas militares minimeque monachales huic tabellario tribuit Paulinus. Sic ergo Mauritius : Ποῖα δεῖ φορεῖν ἱμάτια τὰς πεζούς, εἴτε ζωςάρια Γοτθικά, εἴτε σχιζάμαντα ἔχοντα κονδὰ μέχρι τῶν γονάτων, κοινὸν δεῖ φορεῖν αὐτούς. Suidas in Etymologico : Ἀρμιλαύσιον παρὰ τὸ ὤμους ἐκ ἰυγῶν τῶν ἄλλων. Constat ergo, non ultra genua fuisse productam vestem hanc, & similem ei quam equites armis superjectam gestant suis insignibus distinctam, quam & tunicam armorum vulgo appellant, *cotte d'armes.* Duc.

ARMILAUSAM.) *Armilausa* est sagum militare quod thoraci superinduitur; sed vestem militarem hic B facit etiam Paulinus, & epist. 13. *Cum præterea facie non minus quam armilausa ruberet.* Passio S. Bonifacii martyris edita ab Hulstenio : *Vir est quadratus .... coccinea armilausa indutus.* Anastasius Bibliothecarius in Gregor. II. pag. 70. de Luithprando rege Longobard. *Atque sic ad tantam compunctionem piis monitis flexus est, ut quæ fuerat indutus exueret, & ante corpus Apostoli poneret, mantum, armilausiam, balteum, spatam, atque ensem deauratam.* Almutiis Canonicorum etiam armilausiarum nomen inditum a quibusdam. Cangius in Glossar. Lat. tom. 1. pag. 316.

Nec CHLAMYDE CURTALINI.) Chlamydem N. LXVIII. propriam esse militum vestem, docet Nonius, cum paludamentum eam vocari scribit; & Herodianus, cum lib. 7. Πορφυρᾶ χλαμύδι περιβαλεῖν, *purpureo paludamento induisse.* Imperatorem milites dixit. Plautus quoque C in Pseudulo chlamydatum militem introducit. Ergo curtalinos istos militiam obiisse colligimus, ut indicant etiam Jurisconsulti, dum citant Legem 14. de privilegiis eorum qui in sacro Palatio, ubi mentio fit militiæ cohortalinorum, & Leg. 26 de cohortalibus Principum, & Leg. 3. de officialibus Rectorum provinciarum. Nam cohortalini dicebantur apparitores & officiales Magistratuum qui provinciis præerant. Citat & vetus Glossarium Brissonii : *Cohortalinus* ἀνδρὸς δημοσίου τοῦ πραιτωρίου, hoc est, *miles janitor Prætorii.* Cujacius etiam præstantissimus J. C. scribens in lib. 10. Codicis tit. 23. cohortales ait esse perpetuos Præsidum apparitores, tum profert locum ex libro 45. Basilicorum tit. 1. ubi Thalelæus ex Patricio definit cohortalinos, beneficiarios habentes curam mansionum equorum. Οἱ δὲ μανσιονάριοι Πατρίκιος τοὺς κορταλίνους λέγει μὲν beneficiarios, λέγει δὲ D φροντίζειν αὐτοὺς τῶν μανσιῶν τῶν ἵππων. Curtalini sunt igitur iidem qui in Codice cohortalini dicuntur, quandoquidem quam antiquiores Latini autores cohortem dixerunt vel chortem, locum nimirum in villa tectis circumdatum, quod circa eum pecus coerceatur, id posteriores nostri Scriptores curtem vocarunt, hoc est villæ partem, vel ipsam villam. Sic in libris Feudorum curtem vel alodem dicuntur vendere, qui villam vendunt; sic Godefridus monachus in Annalibus loquitur : *In quadam curte monachorum de Evera latens.* In legibus Baioariorum cap. 14. *Si quis in curtem alicujus intraverit*; & in legib. Aleman. tit. 10. Helmodus citatus a Fr. Hotomano in librum de Feudis, in historia Slavorum lib. 1. c. 14. *Habent præter alia curtes duas nobiles*; & cap. 32. *Rex consistebat in curte regis Hilgelsheim.* Abbas item E Urspergensis in Frederico I. Et ut annotat idem Hotomanus, curtis pro villa sumitur, ut sæpe res ex potiore parte appellantur; deinde magnifica domus rustica, curtes mansum dicta; & regia cortes, palatia Principum in calle & in urbibus; unde factum ut apud Græcos etiam Historicos posterioris ævi, & apud Jurisconsultos κόρτη & κούρτη dicerentur aula Principis. Codinus de officiis Constantinop. Τὰ τέντια δὲ οἱ κορτινάριοι εἰς τὴν τοῦ βασιλέως σκηνήν, ἅπερ κόρτην ὀνομάζουσι. *Ministrant vero Cortinarii ad Imperatoris tabernaculum, quod appellatur Corte.* Ut igitur cohortem & curtem confundunt autores, ita hic eosdem cohortalinos, & curtalinos, Principum vel Præsidum officiales & apparitores Paulinum appellasse probabile est. *Duc.*

F

IN EPIST. XXIII.

EX ABUNDANTIA.) Prior locus est Matth. 12. N. LXIX. 34. posterior Ecclesiastici 13. 19. ex duobus Scripturæ versiculis conflatus ab Auctore : Πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ καὶ τῷ ὁμοίῳ αὐτοῦ προσκολληθήσεται ἀνήρ. *Omne animal diligit simile sibi, & similis sibi copulabitur vir.* Proverbium hoc apud Gentiles inclaruit. Auso-

Aristotelae Ethicor. 8. Ὅμοιον ὁμοίῳ ἀεί πελάζει & Agatho apud Platonem in Convivio; Ὅμοιον ὁμοίῳ ἀεί πελάζει, *Simile simili semper adhaeret*. Duc.

N. LXX. DEUM POENERAS.) ¶ Paulinus noster cum quarto casu dixit, *foenerare*; cum alii dicant, *foenerare alicui*, quod est *foenori dare*. Idem Paulinus epist. 32. n. 19 *Amplius est Dominum quam hominem foenerare*. Item in serm de Gazophylacio, 34 inter epist. n. 2. *Deum foenerat*. Et mox, *Qui enim foenerat pauperes Dominum*. Et n. 5 *Foeneremus igitur Dominum de donis Domini*. Item Cyprianus de habitu virginum: *Patrimonio tuo Deum foenera, Christum ciba*; sic enim habent MSS. codices, ut edocuit J. F. Gronov. in Observat. Ecclesiast. c. 1. Idem Cyprianus de Orat. Dominica: *Quando quis miseretur pauperis, Deum foenerat*. Et Augustinus serm. 65. *Sufficit ad gloriam donatis ... quod misericordia foenerat Deum quod pascit in paupere Christum*. Et serm. 2. in Psalm. 48 n. 9 *Foenerat Christum, accipiens in terra parva, ut reddat tibi in caelo multa*. Sic verbum istud cum accusativo jungit Martialis lib. 1. Epigram. 77. *Hoc omnes faenerat ona Deos*.

N. LXXI. *Sercilium* PRÆREPTOR *operum*.) Omnino legendum existimo *praereptor* vel *praeceptor*. Nampe sedulitate sua omne serviendi officium Paulino praeripiebat, & praecipiebat Victor. Sic epist. 4 ad Severum. *Contendam praeripere hospitii gratiam*. Et epistola 36. ad Macarium: *Sumpsit laborem sibi sine labore praeripe*. In MS. B. erat *praeceptor*. Sic ambrosius lib. 6. in Lucam c. 7 *praeripere hospitii gratiam*. Rosveyd.

N. LXXII. *Ex* LIBRO *enim* TUO.) Intelligit librum Severi de Vita S. Martini, ubi capite 26. narrat humile Martini erga se obsequium: *Aquam*, inquit, *manibus nostris ipse obtulit*; quod Paulinus erga Victorem aemulatus est. *Rosveyd.*

N. LXXIII. *Ad* OREXIM *monachorum*.) *Orexis* est cibi appetentia, aviditas, ex Graeco ὄρεξις. Johannes Sarisberiensis lib. 8. Polierat. c. 6. *Et qui magis onerare voluerunt majoribus onerant minoribus poculis ingurgitant, & distendunt; & donec* [a] *rapidam orexin excutiant, aliquid omissum aut festivitati credunt esse subtractum*. Cangius in Glossar. Lat, to. 3 p. 63.

[a] f. leg. rabidam, ut apud Juvenal.

N. LXXIV. *Misimisses in* CRUMILUM.) In veteri codice scriptum offendit doctiss. Cauchius *in crumilum*, in altera utram Put. legebatur *in trubolum*: quam ob causam suspicatur idem corrigendum *in cumerum*, allatis Festi & Horatii locis: cui tamen nequaquam assentior, sed receptam lectionem sic intelligo, ut velit Paulinus spiritualem hunc coquum facile additorem fuisse fabae et milio aliquas frugum vel seminum species, quarum fit mentio apud Ezechielem, nimirum lentem, & hordeum, & viciam in cumulum, hoc est, ut pultes illa ex faba & milio augerentur hoc cumulo, & ita panes Ezechielis aequarent. Ita locutus est Cicero 2. in Rullum: *Accesserint in cumulum manubia nostrorum Imperatorum*. Porro Ezechielis locus est cap 4. 9. Λαβὲ σεαυτῷ πυροὺς, καὶ κριθὰς, καὶ κύαμον, καὶ φακὸν, καὶ κέγχρον, καὶ ὀλύραν, καὶ ἐμβαλεῖς αὐτὰ εἰς ἄγγος ἓν ὀστράκινον, καὶ ποιήσεις αὐτὰ σεαυτῷ εἰς ἄρτους. *Sume tibi triticum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam, & immittes ea in vas unum fictile, & facies tibi ex eis panes*. Viciam hic vertit Paulinus ὀλύραν de qua Hieronymus: *Quam nos etiam interpretati sumus, LXX. Theodotioque posuerunt ὀλύραν, quam alii avenam, alii sigalam putant*. Vide etiam Isaiae 28. 25. Correxit idem Cauchius in illis verbis, *sed farina confectis aut milio*, quod aptius judicavit, *sed panico confectis aut milio*. & mox: *Fabam intritam panico*. Ego vero receptam lectionem in voce *panico* nequaquam rejicio, quod eam tueatur Isidorus lib. 17. Originum cap 3. *Panicum dictum, quod in multis regionibus ex eo panis usu homines sustententur, quasi panis usum*. Veriorem tamen etymologiam profert Plinius lib. 18. cap. 7. *Panicum a paniculis dictum*. Duc

N. LXXV. CRUMILUM.) ¶ Sic reposuimus ex duobus MSS. codicibus Belgic & Vatic. Eadem voce usus est Gregorius Turon. de glor. Confess. cap 98. *Adferens*, inquit, *eum intra Augustidunensem terminum commoratum fuisse, & fabam in hoc vasculo vel olus, vel crumelum coctum eum ille sumsisse*. Quid sit autem *crumelus* seu *crumelum*, non satis perspectum habeo. Forte legendum, *grumulum*. A voce enim *grumus* factum diminutivum *grumulus* pro qualibet acervatione & strue. A *grumus* facta gallice vox, *grumeau*. Vide Dacerium ad Festum in voce *grumus*. p. 170. Antea erat in contione Rosv. *in cumulum*.

N. LXXVI. FRUMENIATIONEM. Desumtum hoc ex Psalmo 77. v. 25. ubi Vulgatus habet *cibaria*: sed Psalter. Rom. & Gallic. & Cassiodorus cum Paulino *frumentationem*. Graece est ἐπισιτισμός. Hesychius, ἐπισιτισμὸς, ἐφόδιασμός. *Rosveyd.*

N. LXXVII. *In misericordia* PINGUI DONEC, &c. Scriptum ergo invenit in textu LXX Paulinus, vel Autor illius Latinae versionis, quam sequebatur ἐν ἐλαίῳ πίονι, unde vetus Psalterium & Augustinus habent Psal 91. 11 *In misericordia pingui*. Vulgata Lat. *In misericordia uberi*. In aliis libris Graecis est, ἐν ἐλαίῳ πίονι, *in oleo pingui*: quod convenit cum Hebraeo, ex quo Hieronymus *in oleo uberi* Theodoretus ex Symmacho. Ἡ πολιά μου ὡς ἐλαία εὐθαλής. *Senectus mea sicut oliva germinans*. Idem Paulinus infra epist. 24. *Cujus senectus in misericordia uberi requiescat*. Duc.

N. LXXVIII. IN PROTOPLASTIS.) Ita primos parentes Adamum & Evam Graeci Patres appellant a Deo ipso creatos. Clemens Alexandr. 3. Strom. Οἷς κατηκολούθησαν οἱ πρωτόπλαστοι οἱ Θεοῦ. *Quos consecuti sunt, qui a Deo primi formati fuere*. S. Jo Chrysostomus lib 1. de Providentia: Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ παραδείσου τὴν ἀρχὴν ἐξέβαλε τὸν πρωτόπλαστον. *Quocirca primum hominem quoque a principio e paradiso expulit*. & lib 2. Ἐπεὶ τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδὰμ ἐγένετο υἱὸς, *Primi parentis inspiciamus filium*. Cyprianus de Habitu Virg. *In Scripturis fere omnibus ad protoplastum Deus loquitur*. Duc.

N. LXXIX. OBSUTUS.) Pro *oculos mentis obsitus*, quod erat in Paris. edit emendavimus ex MSS. & veteribus editionibus, *oculos mentis obsutus*, quod ita loqui amet Paulinus τοὺς ὀφθαλμοὺς καταρράπτεσθαι, ut Graeci dicunt ἀποῤῥάπτειν στόμα. *os obsuere*. Sic epistola 6 *Pyrenaeus agger montem magis quam jugum horrendus interjacet*. & epist. 7. *capillum ad catem ossi*. Virgil. lib 6. Æneid. *Tristior & lacrymis oculos suffusa nitentes*. Duc.

N. LXXX. *Peccator de anima sua currit*.) Ubi scriptum hoc esset, post multum laborem tandem invenimus, nimirum Proverb. 7. 23. Οὐκ εἰδὼς ὅτι περὶ ψυχῆς τρέχει. *Nesciens quod pro anima currit*. Vulgata Lat. *Et nescit, quod de periculo animae illius agitur*. Convenit cum locutione Graecorum, apud quos proverbialiter dicitur, τρέχειν τὸν ἔσχατον, *qui extremum periculum incurrit*, & τρέχειν περὶ ψυχῆς, scilicet κίνδυνον, vel δρόμον, vel ἀγῶνα. Profert Budaeus ex Gregorio Nazianz. contra Julianum. Ἠσθόμην πολλοὺς περὶ ψυχῆς τρέχοντας. *Animadverteres multos animae periculum incurrere*. Dionysius Halicarnass. lib 3. Antiquit. Ὁ δ' ἤδη νῦν οὐχ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχει *Nunc non aliam ob causam currit pro capite*, hoc est, *in capitis discrimen adducitur*. Duc.

N. LXXXI. *Et homo est, & quis cognoscet eum?*) Locus est Jeremiae 17. 9. Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; *Profundum est cor super omnia, & homo est, & quis cognoscet eum?* Hieronymus ex Symmacho, *Inscrutabile cor omnium: tu autem quis est qui inveniat illud?* Theodoretus in Commentariis: Ἀνθρώποις μὲν οὖν εὐκατάληπτα τὰ τῆς ψυχῆς βουλεύματα, ἀόρατα δὲ τὰ τῆς καρδίας κινήματα. *Ab hominibus quidem comprehendi nequeunt consilia proximi: quia sunt occulti motus cordis*: Licet autem de quovis homine plerique intelligant, de Christo tamen exponunt (qui cum homo sit, propter occultam Divinitatem non cognoscatur) cum Paulino Tertullianus adversus Judaeos cap. 14. & 3. in Marcion. cap 7 Cyprianus lib 2. cap. 10 advers. Judaeos, Epiphanius haeresi 30. Ambrosius de Institutione Virgin. cap. 16. Augustinus 3. contra Faustum cap. 11. Lactantius lib. 4. cap. 13. Duc.

N. LXXXII. *Quia non* HABITABAT.) Sapient. 1. 4. Ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίας. *In malevolam animam non introibit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis*. Reposuerant hoc loco typographici correctores, *non habitabit*, quod in Scriptura sit assumptum, restituimus ex Bad. & Grav, *habitabat*. Duc.

N. LXXXIII. INDICATA *testatur*) Veteres editiones mendose habebant, *judicata testatur* pro *indicata*; sic enim scriptum est, quod narrat Paulinus, licet fallente memoria paululum ab eo discedat, quod de pondere capillorum adderet 2. Reg. 14 26. Ὡς ἂν ἐκείρετο, ὅτι κατεβαρύνετο ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἵστη τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διακοσίους σίκλους, ἐν τῷ σίκλῳ τῷ βασιλικῷ. *Quando tondebatur, quoniam aggravabat eum, & ponderabat capillum capitis sui ducentos siclos in siclo regio*. Vulgata latina nihil discrepat, *ducentis siclis pondere publico*. Ut vox regia dicitur, δημόσιος. Duc.

N. LXXXIV. *Superposuerunt iniquitates* MEÆ *caput meum*.) In illo versu 5 Psalmi 37. Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῇραν τὴν κεφαλήν μου. Vertit etiam Ambrosius. *Iniquitates meae superposuerunt super caput meum*; & explicat: *Supereminent caput meum, & superemineant mihi, ut sensus meos deprimant*; & S. Augustinus, *Sustulerunt caput meum*. Vulgata, *Supergressae sunt caput meum*: quamobrem corrigenda sunt omnes editiones priores quae hic apud Paulinum habent, *iniquitates meae*. Duc.

N. LXXXV. *Rex enim*.) Locus est Isaiae cap 26. v. 19. Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστι. *Ros qui a te, sanitas* ipsis

ipsis est Ubi vulgata: *Quia ros lucis, ros tuus*. Pagninus & Vatablus: *Ut ros olerum, ros tuus*. Quæ diversitas accidit ex Hebræo אורות *Oroth* in plurali, quod & *lumina* & *olera* vertere potes. Elegans similitudo verbo hoc ambiguo eluditur, quasi dicat: Sicut ros lucis seu antelucanus oleribus & herbis agrestibus gratissimus est, atque reviviscere facit, ita ros tuus cadens super ossa arida, ea vivificea faciet. Vide ibi Gasparem nostrum Sanctium. Utitur Paulinus & infra epistola 27 26 & 31. quo posteriore loco Frontonem nostrum consule. *Rosweyd*.

N. LXXXVI. *Ad confusionem* MALORUM.) Id est, *dæmonum*, quos hic vocat *angelos ad seductionem paratos*. Atque ita *Malum* apud Matthæum cap 6 v. 13. *Sed libera nos a malo*, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, multi patres intelligunt, uti & cap. 5. Matthæi v 37. *Quod autem his abundantius est, a Malo est*, ἐκ τοῦ πονηροῦ & cap 13 v. 19. *Venit Malus*, ὁ πονηρός. Tertullianus de fuga in persecutione cap. 2. *Sed erue nos a Maligno, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos Maligno*. Hic lib de Oratione cap. 8. dicerat, *Sed erue nos a Malo*. Ita quoque Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus in cap. 6. Matth. Rursus Tertullianus lib. de Pœnitentia cap. 5 *Ut denuo Malus recuperata præda adversus Dominum suum gaudeat*. Idem libro de Patientia cap. 11. *Certemus igitur quæ a Malo insliguntur sustinere*. & cap 14 *Discreabatur Malus cum Job immundam ulceris sui redundantiam magna æquanimitate distringeret*: sæpius ico utitur eo libro. Idem de Cultu feminarum cap. 5. *Christianus a Malo illo adjuvabitur?* Idem lib. 2 ad uxorem cap 6. *Omnia extranea, omnia inimica, omnia damnata adhærendo saluti a Malo immissa*. sæpius eodem libro. Cyprianus de Oratione Dominica cap 10 *Quando in tentationibus nostris nihil Malo liceat, nisi potestas inde tribuatur*, atque ita aliquoties ibidem usurpat. *Rosweyd*

N. LXXXVII. *Ut aurum* CEPHAS.) Sic reposuimus ex MS. P. & editione Badii, cum in Paris. & Graviana esset *aurum paz*, fortasse quod Hebraice legatur Cantic. 5. 11. ראשו כתם פז *rosho ketem paz*. *Caput ejus aurum obrizum*, ut vertit Pagninus; vel ut Montanus, *massa auri obrizi*; nam & ita Aquila Græce exculit, λίθιον χρυσίον, *lapidea vel massa auri*, Theodotion vero, ἐν ἰσόπῳ ἐν χρυσίῳ, *Insigne in auro*. Male Kircherus in suo Indice Hebraico, χρυσίον κεφαλὴ, *aurum caput*. nam LXX. scripserunt χρυσίον κεφαζ, *aurum cephaz*, ut constat ex Gregorio Nysseno in Canticum Homil. 13. qui κεφαζ exponit [illegible], *purum & quod omni mistura careat, & sincerum*. Ambrosius in Psalmum 118. Octonario 15. *Caput ejus aurum cephaz*. *Unde & Aquila petram aurum dixit: Symmachus, lapidem aureum, quod significat stabilem eminentemque sapientiam*. Deceptus est fortasse vir sanctissimus, existimans Hebraico in textu fuisse vocem *Cephas*, quæ petram significat, unde nomen S. Petri apostoli: sed sola vox כתם *Ketem* grumum seu massam significat auri, vel frustum auri puri, quale est lodicum, ideoque conjungitur cum voce פז *paz*, quæ aurum item obrizum sonat. Sunt ergo qui putent ex duabus dictionibus *ketem* & *paz*, sive *phaz* ut veteres Hebræi legebant, conflatam fuisse vocem κεφαζ. Alii vero, inter quos Delrius noster, existimant LXX. scripsisse χρυσίον ἐκ φαζ *aurum ex Phaz*, id est, ex illa regione advectum, & degenerasse illam dictionem in κεφαζ, sicut Danielis 10 5 אופז *Ophaz* nomen loci esse putat Pagninus, quod scriptum sit Jerem 10. 9 *Argentum de Tharsis & aurum de Ophaz*. LXX. dixerunt: Ἀπὸ Θαρσεῖς ἥξει χρυσίον Μωφαζ. *Ex Tharsis veniet aurum Mophaz*. Symmachus Proverb. 8. Κρείττων καρπός μου χρυσίου ὠφαζ. *Melior fructus meus auro Ophaz*. Alii deducunt a radice פזז, quod est, *roborare & confirmare*; nam aurum purum redditum est solidius. Vera igitur lectio est *Cephaz*, cum Latinam Scripturæ editionem sequatur Paulinus e Græco textu LXX expressam. *Duc*.

Aurum CEPHAS.) ¶ MS. codice Vien. *aurum ophaz*. Sic Danielis cap. 10. v. 5. apud LXX, *Et lumbi ejus præcincti auro ophaz*. Sed hic codex Vaticanus LXX & MS. Reg. cum editis tribus habent *cephaz*. Ambrosius de obitu Valent. & serm. 15 in psalm 118. v. 1. *cephaz* habet ab Aquila *petram*, a Symmacho *lapidem aureum* interpretatum, & lib. 2 de Spiritu sancto in prologo. Vera igitur & optima lectio, *aurum cephaz*.

N. LXXXVIII *Sed hoc et in* MAGIS INTELLIGI; EMENDETUR.) Ita MSS. Vaticanus & Belgicus. *ante erat*, uti & MS. habet Petrarius, *sed hoc, ut in magis intelligi, semen detur*. Frontoni nostro ἄπορος videbatur locus, & Paulinum forte de semine humano tamquam coagulo verba facere: certe Columella ubi de caseo agit, semen quoddam pro coagulo usurpari scribit. Ita ille. Quia Paulinus hic mentionem facit *lactis* & *vini*, item *prima nascentium mulctra*, constatque ex antiquis ritibus, olim

A pueris recens natis & baptizatis *lac & vinum* datum, videatur fortasse alicui Paulinum alludere ad eum morem, qui in Gallis etiamnum ætate Hugonis Victorini durabat, quo pueris recens natis sub vini specie Eucharistia administrabatur. Immo ait suo quoque tempore putum vinum non consecratum loco sanguinis datum, quam consuetudinem sublatam optabat Ita enim ille lib. 1. de Cæremoniis, Sacramentis, & Observationibus Ecclesiasticis cap. 20. agens de recens baptizato: *Si ejus celebritatis est, sacramentum unitatis, id est, corpus & sanguinem Christi accipere debet. Pueris recens natis idem Sacramentum in specie sanguinis est ministrandum digito sacerdotis, quia tales naturaliter sugere possunt. Augustinus ad Bonifacium contra hæresim Pelagianorum: In Ecclesia Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex aliis, quæ in Baptismo dimittuntur, peccata traxerunt. Nec illud cogitetis eos vitam* August contra duas ep. Pelag. lib. 1. cap. 22. Joban. 6.

B *habere posse, qui sunt expertes corporis & sanguinis Christi, dicente ipso Domino*: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, &c. *Ergo (si sine periculo fieri potest) juxta primævam Ecclesiæ institutionem Sacramentum Eucharistiæ in specie sanguinis est tradendum pueris. Unde ignorantia adhuc formam retinens, sed non rem, dat eis loco sanguinis vinum; quod penitus supervacaneum arbitrarer, si sine scandalo simplicium demere possem. Si autem in reservando sanguinem Christi vel ministrando pueris immineat periculum, potius supersedendum videtur. Nec terreant vos præmissa Augustini verba. Ipse enim alibi, quasi ea determinans dicit: Nulli est aliquatenus ambigendum tunc unumquemque fidelium corporis sanguinisque Domini participem fieri quando in Baptismo membrum corporis Christi efficitur; nec alienari ab illius panis consortio, etiamsi* August. Ser. de Infantib. apud Bedam 1. Cor. 10. & reperitur de Consecr. dist. 2. c. 36. & dist. 3 cap. 131.

C *antequam illum panem comedat & calicem bibat, de hoc sæculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat*. Si hic ritus Paulini ætate etiam in Gallia viguit, & eum emendari voluit, aliqua fortasse lux loco huic obscuro effulgebit.

Quod in Gallia olim obtinuit, ut vinum recens baptizatis traderetur, etiam hac nostra ætate durasse in Ecclesia Dordracensi, uti refert Wilhelmus Lindanus lib. 4. Panop cap. 25.

Quod si jam data interpretatio minus satisfaciat, quod in ea vini tantum mentio fiat, non etiam lactis; quodque hic apud Paulinum duarum specierum videatur facta commixtio; (petit enim hoc emendari, *quæ prima nascentium mulctra coalescit*: fecit autem lactis & vini mentionem, & vinum veteri Testamento, lac novo deputat) quam si, inquam, prædicta interpretatio minus satisfaciet,

D videri possit Paulinus allusisse ad eam consuetudinem, qua olim post Baptismum *vinum lacte mixtum* baptizatis præbebatur. Ejus meminit S. Hieronymus in caput 55. Isaiæ, illud commata, quo invitamur *emere vinum & lac*, explicans. *Quod vinum miscuit & Sapientia in cratere suo, omnes stultos sæculi mundique sapientiam non habentes provocans ad bibendum. & in non solum vinum emamus, sed & lac, quod significat innocentiam parvulorum: qui mos ac typus in Occidentis ecclesiis hodie usque servatur, ut renatis in Christo, vinum lacque tribuatur. De quo lacte dicebat & Paulus*: Lac vobis potum dedi, non solidum cibum. *Et Petrus*: Quasi modo nati parvuli, rationale lac desiderate. *Unde & Moyses vinum & lac in Christi intelligens passione, mystico sermone testatur*: Gratiosi oculi ejus a vino, & candidi dentes ejus a lacte. Quia igitur hac epistola Paulinus lac impense commendat, & gratiam in ecclesia *ubera bona super vinum* Legis dependisse, imitatus forte fuit lac vino mixtum baptizatis præberi, eumque ritum approbavit ea mente quoque Severi emendari. 1. Cor. 3. 1 Pet. 2. Gen. 49. Cant. 1.

E Nec temere dictum videtur ab Hieronymo, eum morem in Occidentis Ecclesiis observatum. Nam in Orientis Ecclesiis usurpatum non facile legas. Quod enim Josephus Vicecomes lib. 9. de Baptismo cap 44 asserit, eum morem Clementi Alexandrino lib. 1 Pædagogi cap. 6. notum notatumque, errat ut fallaris. Verba quidem de lacte narrat ad explicationem loci Paulini 1 Cor 3. contra Gnosticos quosdam, qui per *lac* imperfectum quid designari contendebant; non tamen de quo ritu, qui olim patuit in Ecclesia. Ibidem ait lac cum aqua misceri: quia tamen dicere eum apud Græcos Baptismi ritum fuisse.

F Quia Clementis locus illustris est, & servire possit ad mysterium ritus, qui olim in Occidentis ecclesiis fuit observatus, cujus hic Paulinus vi etiam meminisse, eum subjiciam. Νῦν μὲν [illegible] τῷ γάλα καὶ [illegible] γλυκεῖ [illegible] ἡ μῖξις [illegible] τῶν παθῶν [illegible] τῷ οἴνῳ τὸ γάλα καὶ [illegible] ἀνθρώπων, τὰς θνητὰς ἀναθυμιάσεις [illegible]. *Porro autem misceatur* Clem. Alex. lib 1. Pædag. cap. 6.

quoque

A quoque lac eim dulci: est autem nullis mixtio, veluti contemperata affectione ad incorruptionem. Lac enim a vim secreti & scinditur, & quidquid ejus est adulterinum, id tamquam per aquaductum educitur. Eodem autem modo se habet spiritualis fidei societas in hominem passibilem. Secreso ve animi faciens carnales concupiscentias, hominem ad aeternitatem contrahit, divinis immortalem efficiens. Rusv.

N. LXXXVIII. *Crines ejus* ABIETES *nigra*.) Canticorum 5. 11. *Coma ejus, sicut elata palmarum, nigra sicut corvus*. LXX. vero dixerunt: Βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται, μέλανες ὡς κόραξ. *Cincinni ejus elata; nigri tamquam corvus*. Alii vertunt, *coma ejus palma fructus, nigra sicut corvus*. Animadvertendum est enim, & in Latina Vulgata, & in ea quae de Graeca versa est, vocem *elata*, palmae fructum significare, non genus palmae prae aliis procerae, ut quidam censent. Nam ἐλάτη Galeno est τὸ ἐν τοῖς ... tenerum palmae germen. Dioscorides lib. 1. cap. 184. Φοῖνιξ, ... *Palma, quam alii elaten aut spathen appellant, fructus palmarum adhuc florentium involucrum est & calyx*. Marcellus vocat *hortiosum palmae adhuc florentis operimentum*. Hujus autem elate cortex niger est, & aliquantum subfulvus. Plinius lib. 12. c. 24. *Est praeterea arbor, ad eadem unguenta pertinens, quam alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, alii spathen*. Andreas Mathiolus scribens in Dioscoridem, admonet Plinium eo loco palmae adhuc florentis fructus involucrum cum abiete arbore confudisse, vocabulorum propinquitate deceptum: atque inde colligit Delrius noster, deceptos fuisse a Plinio sanctissimos viros Ambrosium lib. 2. de Spiritu sancto, & in Oct. 15. in Psalm. 118. & Paulinum, & in causa fuisse C ut hoc loco verterent, *abietes*, cum in exemplaria Graeca incidissent, quibus vox palmarum deerat. Ego tamen illi non assentior, sed utrumque ab errore vindicandum censeo, cum optimorum auctorum testimonio constet Graecam vocem ἐλάτην duo significare, & abietem, & palmae fructum, sed non arborem ipsam palmam, ut Plinius videtur existimasse. Genes. 21. 15. Ἔρριψε τὸ παιδίον ὑποκάτω ἐλάτης: *Projecit puerum sub abiete*. Ezechielis 31. 8. Καὶ ἐλάται οὐκ ἐγένοντο ὅμοιαι τοῖς κλάδοις αὐτοῦ. *Et abietes non fuerunt similes ramis ejus*. Isaiae 41. 19. Στήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐλάτην. *Statuam in deserto abietem*. Pagninus ex Hebraeo vertit, *Cincinni ejus crispi, nigri tamquam corvus*. cum autem e Graeco LXX. vertit, *Comae ejus ductiles*, meo judicio errat, tum quod omnes libri habent ἐλάται, non ἐλατοί: et Numerorum 16. 38. Ποίησον λεπίδας ἐλατάς, *Fac laminas ductiles*: tum quod di- D ctio βόστρυχοι, *crines*, cum ista ἐλατοί jungi non possit, cum alterius sit generis; quo etiam vitio laborat Latina versio, qua Paulinus est usus. *Crines abietes nigra*, cum Graece sit, Βόστρυχοι ἐλάται μέλανες ὡς κόραξ. Ergo crines nigri dici possunt, non abietes: sed receptam versionem examinandam non censuit, ut neque Ambrosius. Duc.

N. LXXXIX. *Dispositi a saeculis*.) Ita codex P. Suffragatur huic lectioni locus Apostoli non absimilis Eph. 3. 9. Ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ. *Dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo*. Duc.

N. XC. FORMAM PECCATRICIS.) Videtur ex Ambrosio expressum lib. 6. in Lucam cap. 7. *Quae (Ecclesia) merito speciem accepit peccatricis; quia Christus quoque formam peccatoris accepit*. Quae deinde in Paulino sequuntur de multimodis florum odorumque suavitatibus, paria E iis habet idem Ambrosius loco citato. Rusv.

N. XCI. *Fidelium* OPERATIO.) Id est, *misericordia*. Verbo enim *operari* & inde derivatis proprie sancti Patres utebantur de operibus misericordiae. Mox Paulinus: *Operibus enim pietatis & misericordiae*. Epist. 10. de Melania pascente in Aegypto quinque monachorum millia: *Nec volens gloria operationis agnosci, tamen ... magnitudine prodebatur*. Epistula 12. *Operando praecepto ipsius, videre eum in omni paupere*. Tertullianus lib. de Idololatria cap. 23. agens de eo qui jurabat per ethnicos deos testibus pro cautione mutuanti: *Dominum oremus, ne quam nos ejusmodi contractus necessitas circumsistat. Et si ita exciderit, det fratribus operandi copiam, vel nobis omnem necessitatis constantiam*. Vult peccatum hoc operatione seu eleemosyna redimendum. Idem lib. 4. contra Marcionem cap. 16. *Nam etsi major est bonitas quae operatur in* F *extraneos*. Cyprianus magistri insistens vestigiis libro de Lapsis c. 23. *Incunctanter & largiter fiat operatio; census omnis in medelam vulneris erogetur; opibus & facultatibus nostris, qui de nobis judicaturus est, Dominus foeneretur*: & mox: *Poenitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere*. Idem libro de Unitate Ecclesiae cap. 1. *In nobis vero sic unanimitas diminuta est, ut & largitas operationis infracta sit*. Idem epist. 52. cap. 9. *Pro abluendo & pur-*

Par. III.

A *ganda delicta suo largiter & frequenter operare*. Qui & peculiarem librum de *Opere & Eleemosynis* inscripsit, uti & tertii Testimoniorum liber ad Quirinum caput primum a *Bono operis & misericordiae* auspicatur, & secundum ab *Opere & Eleemosynis*. Pontius in vita Cypriani: *Fiebat itaque exuberantium operum largitate, quod bonum est ad omnes*. Optatus lib. 3. contra Parmenianum, agens de Legatis a Constante Imp. missis in Africam ad sublevandam egestatem plebis & concordiam conciliandam, *Operarios unitatis* vocat. Prudentius quoque in Psychomachia Avaritiae opponit Operationem seu Eleemosynam & Miserationem:

> *Cum subito in medium frendens Operatio campum*
> *Prosilit.*

Ubi non recte Aldus, Antonius Nebrissensis, & Georgius Fabricius, *Misericordia* reposuere contra fidem omnium MSS.

B Non abs re Pamelius ad Cyprianum suspicatur Misericordiae nomen *Operationis* inditum, quod inter opera bona praecipua sit eleemosyna. An profectum ex eo cum eleemosynae mentio fieret apud Matthaeum 26. 10. Marci 14. 6. *Bonum opus operata est in me?* Rusv.

N. XCII. Plin. l. 2. c. 6. FOENERATUR *& pascitur Christus*.) Ita constanter legunt veteres editiones Bad. & Gryph. cum Paris. Et *foenerari* dicuntur non modo apud poetas tempestates, sed & apud Plinium anima humani nubila: magis tamen familiaris est locutio ista Paulini cum de eleemosyna & liberalitate in pauperes agitur, quam exhibet MS. P. *foeneratur*, epist. 34. *Vult foenerari ex iis quae ipse largitus est*; id est mutuum accipere. Idem ibidem: *Qui miseretur pauperi, Deum foenerat*; id est, Deo mutuum dat; quod Ambrosius sic extulit in lib. de Basilicis non tradendis, *Qui largitur pauperi, Deo foenerat*; & ita Vul- C gata Lat. Proverb. 19. 17. Cum utroque enim casu jungitur etiam apud probos Latinitatis auctores. Martialis lib. 1. epigram. 77. *Hac sapis; hac omnes faenerat una deos*.

In quem locum Calderinus: *Hoc adeo dives est, ut possit dare nummos in foenus omnibus diis*. Sed non semper tamen foenerari est dare in foenus vel ad usuram, licet Festo foenus sit nummorum foetus; ut neque Graecis δανείζεσθαι aliud sonat saepe quam simpliciter mutuum accipere, δανείζειν mutuum dare. Sic apud Plutarchum Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, liber de *vitando aere alieno*, sive in foenus sumatur, sive simplex mutuum. Deuteron. 28. 12. Καὶ δανειεῖς ἔθνεσι πολλοῖς· σὺ δὲ οὐ δανειῇ. *Foenerabis gentibus multis, & ipse a nullo mutuum accipies*, ut habet editio Lat. Sixti V. quasi dicat; nulla premeris necessitate, cum omnibus rebus sis abundaturus: neque D verbum לוה *Lavah*, ad usuram dare, sed mutuum dare significat: ne censeantur Judaei permissa sibi fuisse usuras. Sic Psal. 111. 5. idem verbum Graece vertitur χρήζω, Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν. *Jucundus homo, qui miseretur & commodat*. Paulinus epistola 12. *Commodemus in pauperibus suis Christo*: sed ibidem praeferenda videtur lectio manuscripti, *quanto amplius est Dominum quam hominem foenerari*, illi Vulgatae, *& Domino quam homini*: alioqui etiam foenerare est quovis modo largiri, ut Plinius ait lib. 2. cap. 6. *Solem ceteris sideribus lumen suum foenerare*. Duc.

FIDEI MISERICORDIAM PRAETULISSET.) Ambrosius lib. 6. in Lucam cap. 7. *Misericordia fidem praetulit, quae non habet meritum, si fide praecedente non fenatur*. Rusv. N. XCIII.

QUI MAGNO EMIT, NON VENDIT.) Ambro- N. XCIV. E sius ibidem: *Tam vili auctione vult aestimari Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper desteratur, &c. Ipse enim pretioso sanguine emit, non vendidit*. Vide eumdem lib. 3. de Spiritu sancto cap. 18. non longe a fine. Rusv.

NON AMANTI DIVITIAS.) Ambrosius supra: N. XCV. *Non amanti divitias, non amanti honores saeculi, non amanti quae sua sunt, sed quae JESU Christi; non amanti quae videntur, sed quae non videntur; non cupido vitae, sed ei qui festinat dissolvi, & cum Christo crucifixus esse mundo*. Rusv.

Sapientis LIMINA, *ut justum est, exterentem*.) Jubet N. XCVI. hoc Sapiens Ecclesiastici 6. 36. Ἐὰν ἴδῃς συνετόν, ὄρθριζε πρὸς αὐτόν, καὶ βαθμοὺς θυρῶν αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ πούς σου. *Si videris prudentem, mane surge ad eum, & gradus ostiorum ejus exterat pes tuus*. Augustinus quoque Tractatu 7. in Johannem βαθμοὺς θυρῶν vertit, *limen ostiorum illius*. Duc.

F IN LEGE.) Conjiciebamus legisse Paulinum διὰ τοῦ νόμου, 1. Corinth. 14. 19. pro διὰ τοῦ νοός μου, nisi forte receptam Graecam lectionem ut exprimeret, scripsit in *intelligentia mea*, non *in lege*, quasi esset τῷ νόμῳ. Duc. N. XCVII.

QUOCUMQUE VEL IN DOMUM INDIGNI.) N. XCVIII. Locus est expressus ex Ambrosio lib. 6. in Lucam cap. 7. *Quocumque vel in domum immundo, vel in domum Pharisaei audieris justum venisse, contende praeripere hospitii gratiam, praeripere regnum caelorum*. Unde & reliqua,

quæ hic subjungit, Paulinus desumsit. Ita enim Ambrosius: *Ubicumque audieris Christi nomen, occurre; in cujuscumque interiorem domum Christum introisse cognoveris, & ipse festina. Cum reperetis sapientiam, cum reperetis justitiam in alicujus penetralibus recumbentem, accurre ad pedes, hoc est, vel extremam partem quære sapientiæ. Noli fastidire pedes. Fimbriam illa tetigit, & sanata est.* Rosv.

N. XCIX. EXPANDAMUS ILLI CAPILLOS.) Ambrosius ibidem: *Expande capillos, sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui quamdiu capillos habuit, vinci nequivit. Denique & mulierem decalvatam orare non decet. Habeat sane capillos, quibus Christi circumvolvat vestigia, quibus suæ crinibus pulchritudinis & decoris, sapientia pedes tergat; ut extremo saltem veredivinæ virtutis haustum, sugat justitia pedibus osculo suo.* Rosv.

Judic. 16. 1. Cor. 2.

N. C. FORTASSE *enim* IDEO, &c.) Ambrosius loco citato: *Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus, ut nos lacrymis eos lavemus. Bona lacrymæ, quæ non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cælestis rigare vestigium, ut gressus in nobis ejus exuberent.* Rose.

N. CI. VULNERATA CARITATIS.) Manuscr. P. *Vulnerata caritatis*, e Græco ad verbum Τετρωμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμί: quod Ambrosius etiam Apologia David posteriori sic effert, cap. 10. *Vulnerata caritatis ego sum*: alii, *Vulnerata caritate*, ut in Basiliensi editione, & apud eumdem Ambrosium in Psalm. 118. Octonario 15. Duc.

N. CII. SOLA *sancta tergere.*) Hoc est, vestigia plantarum: pars enim inferior pedis designatur, quam alii solceam vocant. Ambrosius Serm. 74. *Via ista ubi Dominus recesserit nota facta sola attrita est plurimorum.* Cicero Tuscul. 5. *Mihi calceamentum solorum callum, cubile terra.* Lucretius lib. 4.

Avia Pieridum peragro loca nullius ante
Trita solo. Duc.

N. CIII. *Si* UNGUENTUM *meum* VILE *fit.*) Ambrosius ibid. *Misit in Domini corpus unguentum? Spirare incipit, quod mortuum putabatur. Ideo unusquisque adoriatur emere labore suo nisuque virtutum alabastrum unguenti; non vile aliquod atque commune, sed pretiosum unguentum alabastro, & unguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores, & prædicet JESUM Christum crucifixum, in omnem Ecclesiam, quæ Christi corpus est, mundo mortua, requiescens Deo, fidei suæ non fundit unguentum: alere incipet tota domus Domini passionum.* Rosa.

N. CIV. NOMINA SUA.) Ambrosius libro 6. in Lucam cap. 9. *Magna Christi gratia, qui omnia pene vocabula discipulis ipsi donavit.* Rose.

N. CV. OMNEM VERAM.) Vaticanus codex: *Omnem veram*: atque ita Jeremiæ 2. v. 21. apud LXX. est, Ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν: *vitem fructuosam, omnem veram*. Ita quoque Ambrosius lib. 6. in Lucam cap. 9. legit, ex quo hic pleraque Paulinus expressit. Et quod de petra non dicitur, etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, ad verbum desumtum est ex Ambrosii loco jam citato. *Rose.*

N. CVI. QUID PRO SUSCEPTA CARNE?) Adumbratum ex Ambrosio lib. 6. in Lucam cap. 7. *Quid enim referamus pro suscepta carnis injuria, quid pro verberibus, quid pro cruce, obitu, sepultura?* & quæ sequuntur reliqua hac pagina in Paulino, ad verbum pene ex Ambrosio sunt. *Rosv.*

IN EPIST. XXIV.

N. CVII. S*I recte diligas, non recte dividas, peccasti.*) Utitur illo Genes. loco 4. 7. per accommodationem quam vocant. Sic enim LXX. Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες; ἡσύχασον. *Nonne si recte obtuleris, recte autem non divideris, peccasti? quiesce.* Vulgata: *Nonne si bene egeris, recipies?* Hinc Caino dicunt, quod in recta dictione primas secundis, cœlestia terrenis, præferenda fore. Ambrosius lib. 2. de Cain & Abel cap. 6. *Ut prima secundis, non primis secunda præcurrant; & cælestia terrenis, non terrena iis est hic præferantur.* S. Johan. Chrysostomus Homil. 18. in Genes. Προσῆγε μὲν τυχὸν, οὐχ ὡς ἐχρῆν ... [illegible] ... προσάγειν. *Obtulit qualiacumque obvenie̱bant, nullo ad delectum adhibito diligentia, cum debuisset pretiosissima offerre.* Duc.

N. CVIII. *Ecclesiæ fortasse possidens.*) Quod hic de Severo scribit Paulinus, quomodo non sibi, sed Ecclesiæ possessiones servarit, idem de Paulino & Hilario Arelatensi episcopo scribit * Prosper lib. 2. de Vita contemplat. c. 9. *S. Paulinus ingentia prædia, quæ fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit: sed cum postea factus esset episcopus,*

* leg. *Jul. Pomerius.*

A *non contemsit Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit, & propria debere propter perfectionem contemni, & sine impedimento perfectionis posse quæ sunt communia Ecclesiæ possideri. Quid sanctus Hilarius? Nonne & ipse omnia bona sua aut parentibus reliquit, aut vendita pauperibus erogavit? Is tamen cum merito perfectionis suæ fieret ecclesiæ Arelatensis episcopus, quod illa tunc habebat ecclesia, non solum possedit, sed etiam acceptis fidelium numerosis hæreditatibus ampliavit.* Rosv.

Nec habitat in dormientium sepulcris.) Provocari se dicit Deus Isaiæ 65. 3. *ab iis qui habitant in sepulcris, & in delubris idolorum dormiunt.* LXX dixerunt: Καὶ ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται διὰ ἐνύπνια. *Et in sepulcris & in speluncis dormiunt propter somnia*; quod S. Cyrillus Alexand. explicat: *In somniis & spectris decepti, & notitiam rerum futurarum indagantes.* Procopius dicit: Ἐν μνήμασι διὰ τὰς νεκρομαντείας. *In sepulcris propter divinationem per mortuos.* Sumsisse videtur ex Theodoreto, cujus hæc verba sunt in Catena Regia MS. Τοὺς καθ' ὕπνους γινομένας φαντασίας ἀληθεῖς ... [illegible] ... *Spectra & visa quæ in somnis apparent sectantur, & hac de causa juxta sepulcra dormire consueti sunt.* Hieronymus addit: *In delubris idolorum, ubi stratis pellibus hostiarum incubare soliti erant, ut somniis futura cognoscerent, quod in fano Æsculapii usque hodie error celebrat Ethnicorum.* Quod autem, ait Plinius, *in dormientium projectorum sepulcris*, hausisse videtur ex Romano Psalterio, ubi Psalmo 87. 6. *Sicut vulnerati projecti dormientes in sepulcro*: quod sic effertur in Græca editione Romana: Ὡσεὶ τραυματίαι ἐῤῥιμμένοι καθεύδοντες ἐν τάφῳ. Ambrosius item agnoscit illud *projecti*, & Apollinaris: Οἷά τε τετρωμένοι ἀκηδέες ἀμφὶ τύμβοις εὕδουσι. *Quemadmodum vulnerati projecti & incurati circa sepulcra dormiunt.* Duc.

N. CIX.

C

N. CX. *Carnales* ATHLETÆ.) De continentia athletarum Clemens Alexand. 3. Stromatum. Φασὶ δὲ καὶ ἀθλητὰς ἔσθ' ὅτε ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι δι' ἄσκησιν σωματικὴν σωφρονοῦντας. *Ajunt quoque athletas non paucos abstinere a venere, propter exercitationem corporis continentes.* Tertullianus ad martyres cap. 3. *Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent; continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore; coguntur, cruciantur, fatigantur.* Vide etiam Basilium Homil. *Non adhærendum rebus secularibus*; Johan. Chrysostomum Homil. 23. in 1. Corinth. & in epist. ad Timoth. 1. Homil. 8. Duc.

D

N. CXI. *In Adam solam a bis* IMAGINEM *remansisse.*) Paulinus more multorum Patrum distinguit *imaginem* a *similitudine*; hanc peccato Adami esse perditam, illam remansisse. Hinc epistola 2. ad Severum: *Ut vere ad primordialem dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur.* Rose.

N. CXII. LIVIDUM *faciens corpus suum.*) Exprimuntur his verbis illa Pauli 1. Cor. 9. 27. Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ; quasi diceret: *Lividum facio corpus meum, & in servitutem redigo*: quo pacto etiam in codice Claromontano Latine editum fuisse testatur Beza, *Lividum reddo*: & Interpres Irenæi lib. 4. cap. 72. *Lividum facio corpus*: atque ipse Paulinus rursum epist. 43. ad Augustinum, quæ inter Augustinianas est 58. Hesychius & Suidas: Ὑπώπια, τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς οἰδήματα. *Ὑπώπια dicuntur tumores, qui sub oculis oriuntur.* Jul. Pollux: Τὰ ὑπὸ τοῖς ὠσὶν ἢ πληγῶν ἴχνη. *Quæ sub oculis apparent plagarum vestigia.* In veteri Glossario, Ὑπώπια, *Suggillatio*, id est, partes circa oculos percussionibus cærulea & livida. Inde ὑπωπιάζω proprium athletarum verbum, quod est suggillare eam partem quæ est sub oculis, vel aliam quamvis corporis partem, ut solebant pugiles pugnis & cestibus. Atque ita scribitur apud Chrysost. Homil. 22. in 1. Corinth qui exponit: Κατατείνω καὶ ὑπωπιάζω μετὰ πολλῶν ἱδρώτων: *Contero & cum sudoribus multis subjicio*: itemque apud Theophylactum & Oecumenium. Apud alios legitur ὑποπιέζω, hoc est deprimo, elido, veto, dejectum opprimo, quod luctatorum est: & hanc lectionem adhibent Clemens Alexand. 3. Stromat. Gregorius Nazianz. adversus Eunomianos, Basilius, & Commentarius Theodoreti. In regiis MSS. ὑπωπιάζω, quod Doricum est. Utraque similitudine pugilum & luctatorum usus est Apostolus, & utrumque verbum exprimunt Cyprianus de singularit. Cleric. cum ponit; *Affligo*: & Auctor Latinæ Vulgatæ, *Castigo*. Duc.

E

F

N. CXIII. UT APPREHENDATIS.) Apud Paulum, hoc tantum est Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. *Sic currite, ut comprehendatis*; nec additur ὁ ὠνῶν, *omnes*. 1. Cor. 9. 24. Eamdem tamen sententiam ex hoc loco eruunt quidam Tractatores, ut Theodoretus: Ἐπὶ πολλοῖς ἀγωνιζομένων, εἷς ἀναγορεύεται μόνος, ... [illegible] ... Illic cum multi certant, unus solus

solus a pracone victor renunciatur, hic autem eorum qui certe certant, unusquisque remunerationem assequitur. Hieronymus epist. 68. *Non est invidus agonotheta noster, nec alterius palma alteri parat ignominiam, omnes athletas suos desiderat coronari.* Quod autem sequitur: *scissura in corpore esse non potest*, aliunde depromtum esse non potest, nisi ex illo 1. Cor. 12. 25. Ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. *Ut non sit schisma in corpore*, vel scissura, vel dissidium. Loquitur illic de corpore humano, sed additur v. 27. *vos autem estis corpus Christi*. Duc.

N.CXIV. *In terra* CHAM.) Alias, *Chanaan*. Emendandum, *in terra Cham*, ex Psalmo 105. 22. Θαυμαστὰ ἐν γῇ Χάμ. *Mirabilia in terra Cham*, id est in Ægypto, in Psal. 104. 23. *Jacob accola fuit in terra Cham*: at terra Chanaan Palæstina, Levitici 25. 38. *Cum ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis.* Nisi forte hoc fuit Auctoris μνημονικὸν ἁμάρτημα, ut pro *Cham* scripserit *Chanaan*. Paulo post *profligatis diuturni patrimonii*, hoc est renditione distractis, ut Cyprianus in lib. de Opere & Eleemosynis citans illud Matth. 13. 44. dicit: *Negotiatorem cælestis gratiæ distraxisse omnibus rebus suis pretiosam margaritam de quantitate patrimonii sui debere mercari.* Duc.

N.CXV. * leg. ἐκδικοῦντα. *Destruas inimicum & DEFENSOREM.*) Vulgatus noster pro *defensorem* habet *ultorem*, Græce * ἐκδικοῦντα. Sed *defensor* obtinebat ætate Paulini, ut constat ex Severo Sulpicio lib. de Vita S. Martini cap. 7. cum admirabile illud Martino ex sacris Litteris ad episcopatum Turonensem suffragium accessit, quo Defensor quidem ex nomine episcopus qui Martini electioni præcipue resistebat, confusus est. *Nam cum fortuito Lector*, inquit Severus, *cui legendi eo die officium erat, interclusus a populo defuisset, turbatis ministris, dum exspectatur qui non aderat, unus e circumstantibus sumto Psalterio, quem primum versum invenit, arripuit. Psalmus autem hic erat:* Psal. 8. 3. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & defensorem. *Quo lecto, clamor populi tollitur, pars diversa confunditur.*

Gregor. Tur. lib 2. cap. 37. hist. franc. Psalm. 17. Qua quidem divinam voluntatem investigandi ratio a pluribus olim usurpata. Ita Clodoveus, primus Gallorum Rex Christianus, cum expeditionem contra Arianos pararet, nuncios misit ad B. Martini basilicam, ut inde aliquod victoriæ auspicium acciperet. Accepit; nam intrantibus nunciis hi versus decantati sunt: *Præcinxisti me Domine virtute ad bellum: supplantasti insurgentes in me subtus me, & inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti.*

Idem lib. 5. cap. 14. Psalm. 72. 2. Paral. 7. Matth. 26. Ita ad D. Martini sepulcrum Mæroveus Rex Francorum curavit tres codices poni, Psalterii, Regum, & Evangeliorum. Ex Psalterio versus exiit: *Veruntamen propter dolositatem posuisti eis mala*, &c. Ex libris Regum: *Pro eo quod dereliquistis Dominum Deum vestrum*, &c. Ex Evangelio: *Scitis quia post biduum Pascha fiet: & Filius hominis tradetur*, &c.

Ita Gregorius ipse Turonensis, cum videret Platonem archidiaconum & Gallienum per vim eripi a Leudaste, Psalterium pemit, legitque: *Eduxit eos in spe, & non timuerunt: & inimicos eorum operuit mare*: & Leudastis navis demersa est, altera superstite.

Idem lib. 5. cap. 49. Psalm. 77. Heraclius triduo exercitum instruit, apertisque postea inviolatis Dei Evangeliis invenit sibi mandari, ut in Albania hiemet. Cedrenus anno 13. Heraclii, & ex eo Baronius tom 8. anno DCXXII. An occurrit illud. 1. Cor. 16. *Vel etiam hiemabo?* an ad Tit. 3. *Ibi enim statui hiemare?*

Quomodo autem diabolus inimicus & defensor sit, explicat ipse Paulinus epistola 4. *Ut destruas inimicum boni, & defensorem mali.* Rosv.

N.CXVI. *Sicut Abraham dedit.*) Videsis hæc expressa ex Paulino apud Eucherium (quisquis ille Eucherius sit; nam certe summus ille Lugdunensis episcopo posterior est, cum Gregorium Magnum citet) lib. 2. Commentariorum in Genesim cap. 17. *Sed quid hac victoria Abraha de quinque Regibus indicabat, quos ille fides patet mysterio superavit, nisi quod fides nostra perfecta confirmata sit in spiritu spirituali, totidem corporis nostri sensus Dei verbo subjugat.* Quæ totidem eadem & Isidorus repetentur Commentariorum in Genesim cap. 12. qui pro *mysterio*, legit *in prælio*. Rectius Paulinus, & magis ad sensum sacrarum Litterarum hic victoriam Abrahami de quatuor Regibus habet, & ad quatuor corporis elementa refert. Vicit enim Abraham quatuor Reges, qui Lot captivum nepotem expugnavit. Rosv.

N.CXVII. *Et sicut ille* PRO FRATRE QUINQUE *in regibus* VICTO *victor.*) Lectio hæc est ab amico Romano ingeniose ad eam præsentem & ex vestigiis veteris lectionis excogitata. Ante tantum erat: *Pro propinquo in Regibus victor*; quæ tolerari poterat, ut apparet ex Eu-

A cherio & Isidoro, qui ita loco jam citato exhibent: *Nam sicut ille de proximo in Regibus victor exstitit; ita & fides pro anima nostra de exteriore homine triumphabit.* Rosv.

Per litteram Græcam T.) Etiam hæc Eucherius & Isidorus in Commentaria sua transtulere, ubi Eucherius etiam numerum 18. quem Paulinus hic præterit (nisi membrum hoc omissum fuerit a librariis ob difficultatem Græci numeri ι & η, quod nominis Jesu compendium est) explicet: *Quod vero ille non in multitudine, nec virtute legionum, sed tantum in trecentis decem & octo comitantibus adversarios principes debellavit, jam tunc in sacra crucis figuram [quæ per T litteram Græcam & JESU nomen, qui per ι & η Græcis caracteribus scribitur, qui Salvator interpretatur, in numero trecentorum decem & octo exprimitur] imaginabatur; quod nos Christi passio liberaret a dominatu quinque carnalium* N.CXVIII.

B *sensuum, qui nos antea variis vitiis captivatos exsuperaverant.* Restitui apud Eucherium *imaginabatur* ex Isidoro, quod illi ad integrandum sensum deerat.

Uti Eucherius & Isidorus sua ex Paulino sublegere, ita Paulinus ex amicissimo sibi Ambrosio quædam adumbravit. Ambrosius prologo libri de fide ad Gratianum: *Petis a me fidei libellum, sancte Imperator, profecturus ad prælium. Nosti enim, fide magis Imperatoris quam virtute militum quæri solere victoriam. Nam & Abraham trecentos decem & octo duxit ad bellum, & ex innumeris tropæa hostibus reportavit, signoque Dominicæ crucis & nominis, quinque Regum victricium turmarum subactor robore & ultus est proximum, & filium meruit & triumphum.* Idem libro 1. de Abrahamo cap. 3. *Numeravit*, inquit, *trecentos decem & octo, ut scias non*

C *quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim adscivit, quos dignos numero fidelium judicavit, qui in Domini nostri* JESU *Christi passionem crediderat. Trecentos enim* T *Græca littera significat, decem & octo autem summam* ι η (id est, JESUS) *exprimit nomine. Fidei ergo merito*, &c. Ita legendus iste locus. Faustus quoque Regiensis de Spiritu sancto: *Sacer numerus, diximus, quia trecenti in ara sive supputatione signum crucis* (T scilicet) *decem & octo vero* JESU (scilicet ι η) *adorandum nomen ostendunt.*

Simili ratione Tertullianus lib. 3. adversus Marcionem cap. 4. trecentos Gedeonis famulos ad crucis mysterium refert,

Hoc etenim signo prædonum stravit acervos
Congressus populo Christi sine milite multo,
Trecenteno equite (numerus Tau littera Græca.)

Sic & Augustinus Sermone 108. de tempore: *Gedeon elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab iniquis*

D *gravium hostium liberandum. Trecenti enim in Græca T similitudinem crucis ostendunt.* Et paulo post: *Gedeon typum gessit Domini Salvatoris. Et quia trecenti secundum Græcum computum (T litteram innuit) crucem faciunt, ita tunc Gedeon in trecentis viris Judæorum populum de crudelissimis gentibus eripuit, quomodo postea Christus per mysterium crucis totum genus humanum de potestate diaboli liberavit.* Item Gregorius Magnus lib. 30. Moral. cap. 17. *Trecenarius numerus in Tau littera continetur, quæ crucis speciem tenet. Cui si super transversam lineam id quod in cruce eminet adderetur, non crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecenorum numerus in Tau littera continetur, & per Tau litteram, sicut diximus, species crucis ostenditur, non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt, quibus dictum est: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*: quæ totidem verbis repetit Isidorus in caput 7. Judicum. Luc. 9.

E Eodem mysterio Ambrosius in Lucam lib 6. cap 7. explicat illud Johanninum. *Potuit enim commendare trecentos denariis.* Ait: *Trecenta autem ara crucis insigne declarant.* Rosv.

Cujus MYSTERII *circiter* TRECENTIS .... CUBITIS.) Idem mysterium in trecentis cubitis Arcæ recognoscit Isidorus cap. 7 in Genesim. *Potest quidem & in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim littera T numerum crucis demonstrat signum, per quod fonte Christi passionis effecti per baptismum, longitudinem vitæ æternæ percipimus.* Quæ totidem verbis Beda repetit QQ. super Genesim, nisi loco *per quod*, rectius *quo* habet. Supplenda tamen apud eum littera T, quæ textui ejus deest. Rosv. N. CXIX.

F

IN EPIST. XXV.

EXTERMINATI SUNT.) Locus est apud Sophoniam Proph. 1. 2. Καὶ ἐξωλοθρεύθησαν πάντες οἱ ἐπηρμένοι ἀργυρίῳ. *Et exterminati sunt omnes, qui erecti sunt argento.* Vulgata Latina. *Disperierunt omnes involuti argento.* Simili sententia est Ecclesiastici 31. 5. N.CXX.

Ὁ ἀγαπῶν χρυσίον, οὐ δικαιωθήσεται, καὶ ὁ διώκων διαφθοράς, αὐτῆς πλησθήσεται). *Qui aurum diligit, non justificabitur; & qui insequitur corruptionem, ipsa replebitur*. Vulgata: *replebitur ex eo*. Duc. A

Sic Baruch. 3 vers. 18. & 19. *Qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, & exterminati sunt*. Rosv.

N. CXXI. SATIS FELICIOR *est*.) Ita subinde amant loqui auctores, nunc *magis*, nunc *satis* comparativo gradui jungendo. *Magis fortior*. Arnobio lib. . & sæpius apud Plautum. *Satis hic calet valde*, in Cypriano epist. 20. *litera satis solvta*. Julio Capitolino in Marco Antonin, *satis nobilis*. Ælio Spartiano in Severo, *pudoris satis doctus*. Ruffino ad Gaudentium: *Ne a sermonibus quidem satis elocutionibusque discedere*. Rosv.

N. CXXII. *Ut* PROTECTORES *efficeremini*.) Suidas: Προτίκτωρ εἶδος ἀξιώματος Ῥωμαϊκοῦ. *Protector, Romanæ dignitatis genus*. Glossæ Basilicorum: Προμαχητῆρες, ἄνθρωποι δὲ οἱ λεγόμενοι Προτίκτορες. *Primosicarii, propugnatores, qui nunc dicuntur Protectores*. Menander de Legat. Προτίκτωρ δηλοῖ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ τις τῶν ταγμάτων ἔξαρχος, ἢ βασιλέως προασπιστής. *Protector significat apud Romanos Regium propugnatorem, ad id gradus dignitatis electum*. Instituti sunt a Gordiano Juniore. Cedrenus: Μετὰ δὲ τοῦτον ἐβασίλευσε Γορδιανὸς μῆνας τρεῖς, ὃς πρῶτος ἐπενόησε κανδιδάτους καὶ προτίκτορας. *Post hunc regnavit Gordianus junior mensibus tribus, qui primus instituit Candidatum & Protectores*. Frequens Protectorum mentio apud Ammianum, *domestici* lib. 14. 15. 18. 21. 26. *Ducis Mesopotamiæ* lib. 18. *Rosv.* B

PROTECTORES.) Corporis Imperatoris custodes, qui *periculis latus protegebant*, ut est in lib. 9. Cod. Theod. de Protectoribus. Horum scholam instituisse Gordianum auctor est Cedrenus, quæ longe dignioris ordinis ceteris Palatinis scholis habita est: adeo ut Constantius, Constantini M. pater, Protector, deinde Tribunus fuerit, ad atque muneris militantes fere omnes adspirarent. Jul. Firmicus lib. 3. Math. cap. 14. *Faciet januarios, vel Imperatorum Protectores, vel qui propriis excubiis salutem principibus servent*. Cang. in Glossar. Lat. to. 3. pag. 448. C

IN EPIST. XXVI.

N.CXXIII. SEBASTIANO.) *Sebastianus* hic fortassis est, cujus meminit Severus Dialogo 3. cap. 1. *Hæc me loquente, Gallo jam ad narrandum parato, irruit turba monachorum, Evagrius presbyter, Aper, Sebastianus, Agricola*. Rosv. D

IN EPIST. XXVII.

N.CXXIV. F*Lorem* CLARUM.) Clari hujus aliquoties fit mentio apud Paulinum. Epitaphium ei scripsit Paulinus, quod habes epistola 32. Sepultus fuit in domestica Severi Ecclesia, uti ibidem habetur. Meminit ejus Severus epistola 2. ad Aurelianum diaconum de obitu S. Martini, & in Vita S. Martini cap. 25. Solemnis ejus memoria adscribitur in Martyrologio Romano 8. Novembris, & Turonis ponitur. *Rosv.* E

IN EPIST. XXVIII.

N.CXXV. ENDELECHIUM.) Notat Sirmondus noster ad Sidonium epistola 8. libri 4. Endelechii hujus, qui Romæ rhetor cathedram tenuit, mentio extat in veteri annotatione codicis Apuleiani in Bibliotheca Vaticana: *Ego Salustius legi & emendavi Romæ feliciter, Olybrio & Probino Coss. in foro Martis controversiam declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Cæsario & Attico Coss.* Fuit hic Severus sanctus Endelechius, Orator & Poeta Christianus, cujus extat brevis carmen de mortibus boum. *Rosv.*

N.CXXVI. THEODOSIO.) Meminit Hieronymus epistola 13. ad Paulinum libri pro Theodosio ab eodem compositi, quem ait *prudenter ornateque compositum*. Meminit ejusdem Cassiodorus lib. 1. secrar. Lection cap. 21. Item Gennadius in Catalogo virorum illustrium, cap. 48. qui *Panegyricum super victoria tyrannorum* vocat. *Rosv.* F

A

IN EPIST. XXIX.

DUm ASPERITATE SETARUM COMPUNGIMUR.) ¶ Olim monachi confectas ex camelorum pilis vestes deferebant, ut inde liquet, & ex Sulpicio de Vita S. Martini c. 7. in descriptione Ordinis Monastici a S. Martino instituti: *Plerique* (inquit) *camelorum setis vestiebantur, mollior ibi habitus pro crimine erat*. Paulinus Petricordius lib. 2. Vitæ ejusdem S. Martini: N. CXXVII.

Multis vestis erat setis contexta cameli,
Quæ levibus stimulis rigidos compungeret artus,
Excludens tenerum compunctâ carne teporem,
Mollia ne fluxum nutrirent mollia corpus,
Lasciva & tenui vestis fluitaret amictu, &c.

B Inde suspicantur monachorum cilicia & almucias Canonicorum traxisse originem, quod & ipsi vestes a pellibus carnis proximas olim induerint, exemplo S. Johannis Baptistæ pilis camelorum vestiti & zona pellicea circa lumbos præcincti, ut testantur Matthæus c. 3 & Marcus c. 1. sed & epist. 49. ad Macarium Paulinus *pellibus suis vestitum Vagium, beati Johannis habitum veste setigera imitantem*, dicit. n. 12.

NATALIUM SANCTI, DICTIONEM *fecisse meritorum*.) In codice P. (nunc Regio) legebatur, *natalium sanctis dictionem*, quemadmodum & in eo MS. cujus meminit Canchius, ideoque conjicit emendandum, *sanctis adjectionem fecisse meritorum*: sed minori immutatione libens substituerem, *sanctis auctionem fuisse meritorum*. Pavet huic suspicioni nostræ quod sequitur: *Avxit meritum sacerdotis commemorata nobilitate conjugii*. Duc. N. CXXVIII. C

Sed & Paulinus hic non minus lectioni Canchii favet. Nam procedit: *adjiciens nomen ex insulis*. Retineo tamen enigatam lectionem, capioque *dictionem* uti apud Ennodium; quam dictionem præclare Sirmondus noster Sidonio restituit lib. 8. epistola 11. *Hic ut arreptum sibi ferat opus, eibicam dictionem pro persona, temporis, & loci qualitate variabat*: ubi male ante, & hic additionem: cedro digna correctio. *Rosv.*

MARCELLINO CONSULE AVO.) Edit. *Grin.* in marg. Marcellino & Probino Coss. anno Christi 340. temporibus Constantini & Constantii. *Sebas.* edit. in marg. Hieronymus hunc putat filium Marcellini, verum Ruffinus in secunda invectivarum ad Hieronymum; nepotem ipsius dicit. N CXXIX. D Melania.

Veliore asellos BURICO.) Non fuit causa, cur in margine adderent quidam, *Alis, burdoe*. Vox est non illius solum ævi Scriptoribus, sed etiam antiquioribus nota, quæ non burrhum, aut pyrrichum, aut aliquod indumenti genus rufum significat, ut quidam in suis in S. Hieronymi epistolas Notis scripserunt, neque a Buris Achaiæ urbe deductum est nomen, ut putat Erasmus, unde intexerentur burici: sed veteres interpretes Horatii in Oden 27. lib. 1. docent *mannos* dici, *equos parvos burdos, seu burdos*: & in Epod. 4. *Manni equi sunt, quos vulgo burdones sive burrichos nominamus*: & epist. 7. lib. 1. *Mannis, parvis equis burrichis*. Glossarium vetus, *Mannis*, βουρίχοις. Id in causa fuit, ut duobus in locis apud S. Hieronymum, ubi de mannis fit mentio, quidam addiderint in margine, *buricos*, quæ vox postea in textum irrepsit, ut in Commentario in cap. 10. Ecclesiastici: *Subito a diabolo dignitate prostratus publicat mannis terrenis, quos vulgo buricos vocant*. Ita vetus editio Frobeniana; sed recentiores, *quos vulgo buricos vocant*: at in editione Mariani Victorii illud glossema sublatum est, & epistola 26. idem Hieronymus: *Ubi videret fumare patinas, ubi argenti pondus, ubi ferventes burricos mannos, comatulos pueros, pretiosas vestes*. Sed ab ste a quibusdam libris MSS. vocem *buricos*, testatur Erasmus, qua in optimo libro V. C. Nicolai Fabri se *μακρὰν* nusquam comparet, & videtur assuta, ut indicetur quid essent mannos, hoc est, parvos & admodum celsos equos conductitios. Retinuit hanc vocem Aquitanica nostra & Gallica dialectus, sed ad asellos tantum indicandos, quos *bourriquet* & *bourquets* appellant. *Duc.* N. CXXX. E F

FILIA BABYLONIS.) Baronius tomo 4. anno Christi 397. Quam, inquit, urbem cum sic nominet filiam Babylonis, ut tamen in pluribus dicat eam prope ferre filiam Sion, facile puto intelligas, eo nomine unius urbis cætitatis discriminatum esse Gentiles a Christianis, ut omnium ut ea ex parte Roma Babylon dicatur, ubi adhuc in ea Gentilium vigeret impietas; Sion autem in pluribus, utpote qua Christianis abundaret, N. CXXXI.

tes, in quibus cultus Religionis veræ micaret.

Existimo potius Romam hoc tempore dictam Paulino Babylonem, uti & Hieronymo, ratione turbarum & illecebrarum, quarum Romæ magna erat copia, cum Hierosolymis quies esset, ut clare hic Paulinus. Ita Hieronymus epistola 17. ad Marcellam, quam nomine Paulæ & Eustochii conscripsit, ut eam Roma Hierosolymam evocaret, proponit et tumultus Urbis. Idem fecit epistola 18. quam suo nomine ad eamdem Marcellam scribit. Vide hæc fuse explicata contra hæreticorum calumnias in Anti-Capello meo cap 5. Rosv.

N. CXXXII. MARTINUM.... RECITAVI) Primum fuisse Paulinum, qui Romæ ubi Martini Vitam notam fecerit, testatur Postumianus apud Severum Dialog. 1 cap. 16. *Primus enim Romana urbi vir studiosissimus tui Paulinus invexit.* Rosv.

N. CXXXIII. NICETÆ *qui ex Dacia.... advenerat.*) Baronius tom 5. anno Christi 397 primum Nicetæ Romam adventum ex nonno Natalium S. Felicis a Paulino editorum ita deducit. Cum Paulinus (inquit) scribens [a] ad Severum referat quolibet anno se statuisse conscribere versibus ejusdem Felicis Natalitium, plane ex numero eorumdem annos quoque licebit suo ordine adnumerare. Sed cum in nono a Paulino edito Natalitio mentio habeatur de posteriori ejusdem Nicetæ adventu Nolam, eumque contigisse dicat anno quarto a priori ipsius adventu; affirmare opus est ipsum ejus priorem adventum, tempore quo Natalitium quintum elaboravit, accidisse. De ejus enim posteriori adventu & quo meminit de priore, isti sunt versus:

[a] Epist. 28.

Natal. 7.

Venisti tandem quarto mihi redditus anno:
Sed grates Christo, quia te vel sero remisit.

Cum igitur hac ratione priorem ejus adventum contigisse oporteat tempore quinti editi Natalitii, in quem Domini annum illud potissimum inciderit, hoc exquirendum est.

Numeranda quidem esse Natalitia illa Paulini ab ultimo anno, quo adhuc degens in Hispania Romam parabat adventum, ex ipso satis intelligi potest. Fuit illud annus Domini 393. Sequenti autem, cum jam ad Natalem diem sancti Felicis Nolam se contulisset, secundum ordine edidit Natalitium. Cum vero, ut ejus testificatione liquet, jam annum apud eumdem Felicem egisset in ipso agro Nolano, quando & legationem ab episcopis Africanis suscepit, qui fuit annus Domini 395. tertium ab eo scriptum est Natalitium; sequenti vero anno, nempe superiori, quartum. Unde hoc ipso anno 397. ipsum quintum elucubratum fuisse Natalitium, necessario dicendum est: quo tempore & Nicetæ adventum contigisse, æque opus est affirmare; cum a quinto Natalitio usque ad nonum numerus ille perficiatur annorum quatuor, quo Nicetas reditum in Italiam prorogavit. Rosv.

IN EPIST. XXX.

N. CXXXIV. S*Ed pauper ego*) Hinc usque ad, *ut qui naturali*, citat Augustinus epistola 106. ad Paulinum, quæ in quibusdam libris male inscripta est *Bonifacio*; ejus enim tamquam ad Paulinum missæ meminit ipse Augustinus libro de dono Perseverantiæ, cap 21. *Ipsum epistolam, quam jam contra Pelagianos ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum feci, in epistola contradicere modo ceperunt, nonne ante annos plurimos edidi? Eam quoque inspiciant, quam dedi ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum, quando adversus Pelagianos acerrima conflictatione certavimus, & talem reperient, qualis est illa ad Paulinum.* Meminit ejusdem & Prosper c. 43. contra Collatorem: *Ut itaque omittamus ea volumina, in quibus ab exordio ejus ... sui munia prius quam impugnatores gratiæ exsurgerent, pro gratia disputavit, leguntur tres ad Marcellinum ejus libri, ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum epistola retractetur.* Rosv.

Epist. 106.

Epist. 105.

Epist. 106.

N. CXXXV. AD NIHILUM REDIGAT. Verba sunt Psalmi 72. 20 Ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου Κύριε ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. *Velut somnium exsurgentis. Domine in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges.* Illud autem, *in civitate circumstantia*, ex Psalmo desumtum est 30. 22 Ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. *Mirificavit misericordiam suam in civitate munita.* Ad verbum, *in civitate munitionis*; & ita Petra Pennensis ex Hebræo vertit ut Psalm. 59. 2. Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς? *Quis deducet me in civitatem munitum?* 4. Reg. 24. 10. Ἦλθεν ἡ πόλις ἐν περιοχῇ. *Civitas circumdata est munitionibus*: vox Hebræa exprimit ... propugnaculum, munitio, Zacharias 9. 3. Hoc loco Psalmi 30. Theodotion protulit ex Symmacho. Ὡς ἐν πόλει περιπεφραγμένῃ, *tamquam in civitate circummunita.* Apud Augustinum & in veteri Psalterio περιοχῆς vertitur *circumstantiæ*, quemadmodum & ab autore Vulgatæ Latinæ Psalmo 140. 3. Καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χείλη μου. *Et ostium circumstantiæ labiis meis.* Duc.

N. CXXXVI. *Neque* CERIS LIQUENTIBUS.) Basilius Hom. contra Sabellianos pag. 605 Ξύλα καὶ κηρός, καὶ ζωγράφου τέχνη τὴν εἰκόνα ποιεῖ φθαρτοῦ ἀνθρώπου μίμημα. *Et pingendi artificium facit imaginem corruptibilem hominis corruptibilis figuram.* Solebant enim ceris pingere, & picturam inurere, ut docet Plinius lib. 35 cap. 11 & lib. 21. cap. 14. scribit ceram tingi in colores pigmentis trahi, unde κηρογραφία, ejusmodi artificium, & κηροχυτεῖν, ceram fundere & liquare: quam ob causam Patres Græci, cum de picturis agitur, ceræ quoque meminerunt. Chrysostomus Homil. Quod unus est veteris & novi Testamenti legislator: Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον ἠγάπησα γραφὴν εὐσεβείας πεπληρωμένην. *Ego & cera perfusam delevi picturam pietate repletam.* & Homil. εἰς τὸν νιπτῆρα, in pelvim seu lotionem Feriæ 5. Οὐ σανίδα τιμῶμεν οὐδὲ τὴν κηρόχυτον γραφὴν ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως. *Non tabulam honoramus, neque perfusam cera picturam, sed figuram Imperatoris.* Citatur locus uterque in Synodo VII œcumenica ubi ... altera interpres melius loco κηρόχυτον vertit *ex cera fusilem imaginem*, aut, ex cera fusili constantem. Duc.

IN EPIST. XXXI.

N. CXXXVII. PRIMULIACUM. Ejusdem meminit epist. 12. ad Severum: *Alium apud Primuliacum nostrum, & priore majorem basilicum præparasse cognovimus.* Puerit non longe ab Elusone in Nitiobrigibus, ubi Severus maxime degebat.

Apud Gregorium Turonensem de gloria Confessorum, cap. 50. & 51. mentio est Severi cujusdam, qui in territorio Burdegalensi intra terminum Blavitanæ urbis in vico Sennaicensi presbyter fuit, nobili stirpe progenitus, ubi duas ecclesias ædificavit in possessione mera sua. Severus quoque noster Paulini duas basilicas diversis locis ædificavit; unam, cujus meminit Paulinus epist. 12. ad Severum, sed locum non exprimit; alteram priore majorem apud Primuliacum, cujus ibidem meminit. Si loca quadrare possent, omnino unus idemque Severus statuendus esset. Rosv.

N. CXXXVIII. *Benedicta* MELANIUS.) ¶ Sic MS Viennensis codex, & sic legendum. Ob præclaras enim cujus dotes & eximias virtutes illustris hæc mulier masculino nomine fuit a Paulino donata, ita ut eam nec feminam dici vellet: *Ad quam tandem* (inquit epist. 29 n. 6) *feminam? si feminam dici licet tam viriliter Christianam.* Hac igitur de causa idem Paulinus in epist 28. ad eumdem Severum n 5. dicit, *sancta Melani*, juxta lectionem MS. codicis Regii. Item in epistola 29 ejusdem ad eumdem n. 5. editio Schotti habet *Melani*; in epistola 32. ad eumdem n. 10. v. 5. in MSS. codicibus Reg. & Vien & edit. Schot legimus, *Melani sancta*; & in epistola 45. ad Augustinum n 3 legitur, *de beata hujus filii matre... Melanio.* Nec ingratum erit, ut opinor, lectori, si ad correctionem nostram stabiliendam hic aliquid inseratur ex Henrici Norisii Augustiniani Adversus P. Franciscum Macedo. *Cum* (inquit pag. 4. & 5.) lib 1. Histor. Pelagianæ cap. 15 expenderem inscriptionem librorum S. Augustini *de Gratia Christi, & de peccato originali*, nempe. *Sincerissimis fratres, dilecti a Deo Albine, Piniane & Melania*, non admisi correctionem Baronii qui A. 409. pro *Albina*, putavit *Albinæ* reponendum; nisi, addit ibidem, *prater Albinam matrem fuerit illic Albinus filius.* Etenim ea ætate feminarum nomina non semper feminina terminatione efferebantur. Paulæ filia neutra terminationis cognomen habuit, nempe *Eustochium*. Immo mulierum nomina a SS. Patribus cum terminatione masculina id temporis exprimi solita affirmavi. Ita Albinam junioris Melaniæ matrem passim *Albinum* in recto casu vocatam indicavi. Augustinus prout inscriptionem libri *de Gratia Christi*, hunc titulum epistolæ 187. dedit: *Albino, Piniano & Melanio*, ubi certum est legendum esse, *Melanio*. Hieronymus epist. 79. ait: *Albinus, Pinianus, Melania salutant vos.* Possidius Calamensis in indice Librorum S. Doctoris Hipponensis scribit Libros *de Gratia Christi, & peccato originali* missos *ad Pinianum, Albinum, & Melanium.* Ita Patres qui anno 400. florebant, Albinæ nobilissimæ feminæ nomen scripsere. Qui plura volet consulat eumdem doctissimum Henricum Noris Augustinianum in Adversariis P. Francisci Macedo, in qua late disputat de inscriptione Libri S. Augustini de Gratia Christi, *Albino, Piniano & Melanio.* De Melania autem vide Palla-

Palladium Lausiac. c. 117. usque ad 214. Vide Not. CXCIV.

N. CXXXIX. DISCUSSIS.) Ea verior lectio, ut intelligantur de Judæis, qui discussis & resignatis suis signaculis (Judæi enim munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus, Matth. 27.) reppererunt sepulcrum vacuum, nec tamen resurrectioni fidem habuerunt. Ita Gretzerus noster tom. 2. de Cruce, ad epistolam hanc Paulini. Bignæus in Parisiensi editione monet reponendum *indiscussis*, ut referatur ad Christum clauso & non resignato sepulcro resurgentem. *Roso.*

N. CXL. SIMULACRUM JOVIS. Præter Ruffinum, Socratem, Theodoretum & Sozomenum, quos, in margine addidit nescio quis in editione Parisiensi, restatur omnibus illis antiquior Eusebius lib. 3. c. 25. de vita Constantini, Veneris non Jovis simulacrum in loco passionis & sepulturæ Domini erectum fuisse: Ἄθεον ὡς ἀληθῶς μνῆμα ψυχῶν κατασκευάζουσι νεκρῶν εἰδώλων, σκότιον Ἀφροδίτης ἀκολάστῳ δαίμονι μυχὸν ἀποδεξάμενοι. *Nefandum revera & exsecrabile bustum animarum construxere, & recessum lascivæ Veneris dæmoni ædificarunt.* Onufrius Interpres vocem σκότιον, quem si referas ad μυχὸν, tenebricosum & obscurum recessum fuisse intelliges; vel potius pro σκότιον legendum est apud Sozomenum lib. 2. cap. 1. ζώδιον, vel certo, ut fert alia lectio Christophorsoni, ζῷον εἰδώλου, simulacrum defixerunt. Itaque sic emendabitur Eusebii locus: Νεκρῶν εἴδωλα ζῴων Ἀφροδίτης ἀκολάστῳ δαίμονι τῷ μυχῷ ἀποδεξάμενοι. *Bustum animarum construxere, ac mortuum idoli simulacrum lascivo dæmoni Veneris, & recessum ædificarunt.* Atque ita conveniunt hæc cum illis Paulini quæ sequuntur, *stabat simulacrum dæmonis, & ara simulacri pecudum bustis fumabat,* (sic enim potius emendandum videtur, quam cum Cauchio, *busto fumabant*) *& Dei nomen deserebatur flatuit mortuorum.* Vide etiam Nicephorum lib. 8. cap. 28. Conveniunt & cum Veneris simulacro illi planctus quibus ait postea Paulinus *Veneris amasium mixtas feminis planxisse meretrices*; nam & horum mentio fit apud Ezechielem cap. 8. v. 14. *Et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.* LXX. dixerunt, Καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες καθήμεναι θρηνοῦσαι τὸν Θαμμούζ. *Et ecce illic mulieres plangentes Thammuz.* Theodoretus: Ὁ Θαμμοὺζ ὁ Ἄδωνίς ἐστι κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν. *Thammuz secundum linguam Græcam, Adonis est.* Hieronymus in Commentario: *Quia juxta Gentilem fabulam in mense Junio amasius Veneris, & pulcherrimus juvenis occisus enim, deinde Junium mensem eodem appellant nomine, & anniversariam ei celebrant solemnitatem, in qua plangitur a mulieribus quasi mortuus, & postea reviviscens canitur atque laudatur.* Plutarchus in Alcibiade: Ἀδώνια γὰρ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας καθῆκον, καὶ εἴδωλα πολλαχοῦ νεκροῖς ἐκκομιζομένοις ὅμοια προὔκειντο ταῖς γυναιξὶ, καὶ ταφὰς ἐμιμοῦντο κοπτόμεναι, καὶ θρήνους ᾖδον. *Incurrentibus enim in dies illos Adoniis, simulacra passim mortuis qui efferuntur similia exponebant feminæ, & exsequias planctibus repræsentabant cantilenisque lugubribus.* Duc.

Videtur *ponendum* Paulini, nisi *passionis locum* late capias, ut comprehendat etiam locum resurrectionis. In eo enim statua Jovis posita fuit, in loco autem passionis statua Veneris. Hieronymus epistola 13. ad Paulinum de Institutione Monachi: *Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis simulacrum Jovis, in Crucis rupe statua ex marmore Veneris a Gentibus posita colebatur; existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem resurrectionis & crucis, si loca sancta per idola polluissent. Bethleem nunc nostram, & augustissimum orbis locum, de quo Psalmista canit, Veritas de terra orta est, lucus inumbrabat Thamuz, id est, Adonidis; & in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur.* Veneris statuam in loco passionis collocatam testatur etiam Alexander Monachus Homilia de Inventione S. Crucis, & Georgius Hamartolus in Chronico. Unde ab hac Veneris statua Calvariæ mons appellatus videtur *Venerarium*. Ambrosius in Psalmum 47. *Dominus secundum istis traditum in Venerario passus est, qui erat locus in latere Aquilonis.* Mons autem Calvariæ ad latus est Aquilonis. Vide Gretserum nostrum de Cruce lib. 1. cap. 62. *Rosweyd.*

Psal. 48 Vide Hier. in cap. 8. Ezech.

N. CXLI. CONREGNABAT.) Doctissimus Cauchius corrigebat, *filium regabat*, ut *sibi*: nos suspicabamur minore commutatione scribendum, *Dominum rogabat*; sed facessant oportet conjecturæ, cum manifestum sit Sulpicii Severi vestigiis insistere Paulinum, cujus Annalium vel histor. a se aut ante mentionem, *Ut quæ de Annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerint*: nisi forte ex alterius cujuspiam Historici monumentis narrationem utrarque hausit. Sic ergo Sulpicius lib. 2. Histor. sacræ: *Nam Helena mater Principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat,* *cum Hierosolymam agnoscere concupisceret, reperta ibi idola ac templa prostravit.* Restituendus ergo videtur locus hoc pacto: *Cum Hierosolymam agnosceret, filium rogabat, cum quo Augusta nomine conregnabat, ut sibi facultatem daret.* Unde & paulo post subjicit. Paulinus, *promptu filii Imperatoris assensu mater Augusta.* Voluit igitur ut Augusta diceretur mater Helena Constantini, idemque regnasse cum filio illa dicitur, cum Hierosolimam agnosceret, hoc est, *cum loca sancta reviseret*, ut loquitur Ambrosius in concione de obitu Theodosii, qui veritatem etiam illius historiæ auctoritate sua corroborat. *Duc.*

N. CXLII. NUMQUAM TEGI MARMORE.) Id miraculum ad hanc usque ætatem perseverare testatus nobis est R. P. Franciscus Camillecius nostri ordinis presbyter, cum Constantinopolim pergens sancta illa loca peregrinus voti solvendi causa inviseret. Sed & aliud de eisdem vestigiis miraculum narrat Sulpicius Severus, quod omittendum a nobis non est, cum simile de cruce Christi subjiciat Paulinus. *Ut cum quotidie*, inquit Sulpicius, *confluentium fides certatim Domini calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat.* Paulinus infra: *Quæ quidem crux inanimata vis quotidie hominum vivis lignum suum commodat, ut detrimenta non sentiat, & quasi intacta permaneat, quotidie * dividuam sumentibus & semper totam venerantibus.* Duc.

* leg. dividua... tota

Hieronymus libro de locis Hebraicis: *Ad Orientem Hierosolyma, sermone Cedem interfluente, ubi ultima vestigia Domini hume impressa hodieque monstrantur, cumque terra eadem quotidie a credentibus hauriatur, nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuo recipiunt.* Severus lib. 2. sacræ Historiæ: *Illud mirum quod locus ille, in quo postremum institerant divina vestigia, cum in cælum Dominus nube sublatus est, continuari pavimento cum reliqua stratorum parte non potuit.* Paulinus lib. 5. de Vita S. Martini:

Aut hinc jam reducis gavisa ad sacra Christi,
Postrema excepit felix vestigia tellus,
Quæ tam sanctifici conservans munera tactus,
Quidquid ad ornatum commune dextra paravit
Dedignata sinu longe discussit areali.

Beda lib. de locis Sanctis, cap. 7. *Ultima Domini vestigia, cælo desuper patente, ubi ascendit, visuntur: quæ cum quotidie a credentibus terra tollatur, nihilominus manent, & eamdem adhuc speciem sui, velut impressis signata vestigiis, servant.* Quod equidem eo mirabilius censeri debere, cum in obsidione Hierosolymæ mons hic ab exercitu Romano obsessus sit, quis dubitet multa tunc ibi subversa & effusse? Locus tamen hic tanto post tempore illæsus mansit. *Rosw.*

N. CXLIII. UT DETRIMENTA NON SENTIAT. Cyrillus Catech. 10. ex hac crucis multiplicatione & dispersione, quæ tamen semper integra manet, colligit Christi Divinitatem. Τὸ ξύλον τὸ ἅγιον τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖ, μέχρι σήμερον παρ' ἡμῖν φαινόμενον, καὶ διὰ τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων, ἐντεῦθεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν ἤδη πληρῶσαν. *Lignum crucis Christum testatur, ad hodiernum diem apud nos apparens, & apud eos qui secundum fidem ex illo hinc capientes, universum orbem fere jam repleverunt.* Rosw.

IN EPIST. XXXII.

N. CXLIV. INFANTES NIVEOS.... HABITU. Idem Paulinus in epistola 49. ad Macarium n. 12. de recens baptizato Valgio, *quem ad unanimitatem tuam, de rudi mamoris licet pastu immaculatum candente lanicie, pastor exigui gregis; sed magni pignoris muneator, ut agnum spiritalis transmisi.* Hic denotatur alba, seu vestis candida quam induebant recens baptizati in puritatis, & innocentiæ quam profitebantur, symbolum. Statim enim atque de fonte nudi egrediebantur, stola alba induebantur. Albis autem vestibus ideo post baptismum indutos Christianos opinantur passim viri doctiores, quod (ut ait S. Paulus ad Ephesios c. 5.) *antea tenebræ erant, nunc autem lux in Domino*; quæ est sententia Clementis Alexandrini lib. 1. Pædag. cap. 6. Unde *vestis baptismatis lux* baptismus dicitur in Cod. Theod. Græcis φώτισμα. Vide Theodulfum Aurelianensem de ordine baptismi cap. 14. S. Zeno Veron. Ep. invit. 2. ad fontem: *In fontem quidem nudi demergitis, sed æthereo veste vestiti mox inde surgetis.* Lactantius carm. de Resurrectione:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis.

Ordo Romanus: *Et deportantur ipsi infantes* (baptizati) *ante eum* (episcopum,) *& dat singulis stolam candidam, & chrismale, & decem siliquas, dicens: Accipe vestem candidam & immaculatam, quam perferas ante tribunal D. N. Jesu Christi in vitam æternam.* Concilium Rotomagense anno 1050. can. 19. *Ut baptizati, in eadem ecclesia*

in qua

in qua regenerationis gratiam acceperant, & in qua parvulorum catechumenorum, per octonos dies in albis repraesentantur cum cereis ardentibus. Conradus Urspergensis anno 1184. *Infantes fore in Sabbato sancto Paschae & Pentecostes cum candelis, & cappa quae dicitur vestis candida, & patronis comitantibus ad baptismum deferant, eosque veste innotentiae induti per sequentes dies usque in octavum diem ejusdem sabbati ad ecclesiam deferant, & celebrationi divini officii interesse satagant.* Ubi cappam appellat, quod alii *chrismale*. Debantur alba summe Ecclesiae, ut innuit Greg. M. lib. 7. indict. 2. epist. 2. Ejusmodi porro vestis *albae* baptizatorum mentio est passim apud Scriptores, Dionysium de Hierarch. Eccl. cap. 2. 2. 3. S. Cyrillum Catech. e Jobium apud Photium n. 223. Joann. Moschum cap. 207. Socratem lib. 7. c. 17. S. Augustinum ap. 268. serm. 137. de tempore, S. Ambrosium lib. de his qui mysteriis initiantur, Prudentium lib. 1. adversus Symmachum, Gregorium M. lib. 7. indict. 2. epist. 3. Fortunatum lib. 5. poem. 4. Gregorium Turonensem lib. 5. cap. 11. de Vitis Patrum cap. . Lambertum in vita S. Heriberti archiepisc. Coloniensis n. 21. Alcuinum de Officiis divinis, Rabanum Maurum de Institut. Cleric. lib. 1. cap. 29. Amalarium lib. 2. de Ecclesiast. Officiis c. 29. 33. Honorium Augustod. lib. 1. cap. 243. Durandum lib. 6. Ration. cap. 82. in Concilio Insulano an. 1288. c. 17. &c. Quod vero de baptizandorum & baptizatorum nuditate tradunt Scriptores, quidam in dubium vocant de sequiori sexu. Verum id etiam de illa desertim referunt a Chrisostomo in epistola ad Innocentium, Johanne Moscho cap. 3. Cypriano, seu autore libri de singularitate clericorum, & in Concilio IV. sub Menna act. 5. p. 750. edit. Colon. 1618. *Cangius* in Glossar. lat. to. 1. pag. 181.

N.CXLV. UT SACROS CINERES.) Dedicatio templorum fieri non poterat sine reliquiis Sanctorum. Synodus VII. canone 7. Ε'ἴ τις ἐπίσκοπος χωρὶς ἁγίων λειψάνων καθιερώσῃ ναὸν, καθαιρείσθω ὡς παραβεβηκὼς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. *Episcopus absque lipsanis consecrans templum deponatur, ut ille qui ecclesiasticas traditiones transgreditur.*

Balsamon lib. 1. Respons. 38. Διαφορὰ μεγάλη ἐστὶν ἐκκλησίας καθιερωθείσης δι' ἐγκαινίων, ἀνοίξεων, καὶ ἐμβαθυσμοῦ, χρίσματος τε ἁγίου μύρου, καὶ ἀποθέσεως λειψάνων ἁγίων μαρτύρων, καὶ τῆς μὴ οὕτως ἁγιασθείσης. *Magna differentia est inter Ecclesias consecratas per encaenia, aperitiones, embroniasmum, sacri unguenti unctionem, & collocationem sanctarum reliquiarum martyrum, & eas quae sic sanctificatae non sunt.*

Ambrosius epist. 85. ad sororem suam Marcellinam de reliquiis Gervasii & Protasii: *Cum basilicam dedicassem, multi tamquam uno ore interpellare coeperunt, dicentes: Sicut in Romana basilicam dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero.*

Metaphrastes 19. Junii apud Surium de Theodosio, qui assumtis partibus Gervasii & Protasii Constantinopolim profectus erat: *Ante hanc magnam itaque civitatem extruit pulcrum & elegans templum, & in ea sacras martyrum reliquias deponit, tamquam thesaurum super millia*

Psalm. 118. *(divinus dicit David) auri & argenti.*

Paulus Diaconus in Justiniano: *Facta sunt encaenia sanctorum apud Constantinopolim, & recondita sunt λείψανα Andreae & Lucae apostolorum, & transiit Menas episcopus cum sanctis λειψάνοις, sedens in curru aurea. Imperio vero lapidibus insignito, tenens tres thecas sanctorum apostolorum in genibus suis, & ita encaenia celebravit.* Rosa

N.CXLVI. *Crux, corpus, sanguis, martyrii ipse Deus.*) Brouverus noster ad librum 3. Fortunati carmine 25. capit hoc de corpore Christi in altari olim sub cruce composito, cujus ritus meminit Synodus Turonensis 2. anno Christi DLXV. celebrata tempore Johannis Papae III. & 6. Chariberti Regis, canone 3. cum decernit, *Ut Corpus Domini in altari non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.* Hinc idem Fortunatus loco jam adsignato laudat Felicem episcopum Bituricensem, qui corpus Domini bibliothecam seu turrim sacram fecerat:

Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens aurea dona ferant.
Cedant chrysolithis Salomonia vasa metallis,
Ista placere magis ars facit atque fides.
Qua data, Christe, tibi Felicis munera sic sunt,
Qualia tunc tenuit de grege pastor Abel.
Et cujus in corde vides, precare coaequas
Sanapta merita, qua dedit ara deo.

Similis turris, in qua ministerium Dominici corporis habebatur, meminit Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria martyrum, cap. 86. ubi narrat miraculum, quomodo turris ex manibus diaconi manibus alapsa, se sponte per aera ad altare receperit. Rosa

N.CXLVII *Cum apostolis & martyribus, quorum venerandos cineres subjectatum altaribus.*) Non super altaria olim, sed sub altaribus & intra altaria recondebantur Sanctorum reliquiae, ut videre est apud Augustinum serm. 32. de diversis cap. 3. Gregorium Turon. lib. 10. histor. cap. 31. lib. 1. de mirac. cap. 63. & apud Paulinum nostrum saepe saepius in hac eadem epistola, & Natal. 9. S. Felic. v. 401. & 402.

Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent Sanctorum corpora sedem.

Et appendebantur circum altare vela, ac pulvis sanctorum reliquiarum capsulis inhaerens, unde hodie paramenta altaris. Hujusmodi velum pro paramento ante mensam majoris altaris appensum vidi nuper in ecclesia urbis Galardonis quatuor leucas a Carnuto distantis.

CACCABATA.) Id est, *denigrata*. Sentit Paulinus versibus suis obfuscari potius templi parietes, quam illustrari. In convicium hoc vocabuli abiit. In Vitis Patrum lib. 6. libello 25. Pelagii, num. 29. *Bene tibi fecerunt cinereate & caccabate.* Agitur de Moyse eremita Aethiope. Et num. 25. de Macario fornicationis accusato, casu falso: *Et appenderunt in collum ejus caccabatas ollas, & ansas vasorum.* Hinc Zenoni Veronensi, sermone 6. ad Neophytos post baptismum, *panes caccabatos* dicuntur panes nigri: *Non illos aura corrupit, non fumus amarus infecit, non frigus elisit; quod plus est, sine fermento levati sunt. Certe caccabacei non sunt; non ustulati, non usti, non crudi, non mucidi: lacteus illis color est, lacteus sapor est.* Tertullianus adversus Hermogenem cap. 41. *caccabatum materiae motum* vocat ex mente Hermogenis, quod ciFca turbulentus instar ollae abullientis. Johannes Filesacus lib. 1. Selectorum cap. 3. & 14. a κακκάβη ollam *caccabata* deducit, per garrulis & nugacibus. Sed clare Paulinus splendori novorum & recens incrustatorum parietum, nigrorem, seu obscuritatem veterum suorum opponit, & Zeno lacteum colorem caccabacio seu nigro. Rosa N CXLVIII.

Imam APSIDEM.) Majorem altaris concham, quae Graecis scriptoribus unde Κόγχη dicitur, Latini inferioris aetatis passim *absidam*, seu *absidem* appellitare. Distinxit enim Paulinus epist. 12. (nunc 32.) absidam cum concha confundit. Nec abludit Walafridus Strabo lib. de rebus eccles. cap. 6. dum ait, *absidam* esse exedram separatam a templo, & Graece κόγχην vocari. Verum si res stricte accipiatur, aliud fuit *concha*, aliud *absida*. Nam *absida* proprie est semicirculus ἀψιδωδὴς, qui ab inferiori domus parte in altum assurgit, & in *apsidem*, seu arcum ad semicirculum sinuatur: concha vero ipsius apsidis pars interior in conchae speciem superne cameratae, curvata, & sinuata. Unde recte Paulinus *apsidem* a camera, interiori scilicet, distinguit: *Apsidem solo & parietibus marmoratam camera musivo illusa clarificat.* N.CXLIX *Apsidem* porro & *absidem* dici vulgo idem annotat Paulinus. Si quando autem plura essent altaria in templo aut aede sacra, unumquodque *absidam* suam habebat. Leo Ostiensis lib. 3. cap. 28. *Unicuique altari sua absida.*

Notandum quoque utplurimum *absidam* dici a Scriptoribus ipsam concham, vel ipsam sacram mensam, seu altaria: verbi gratia cum in absida repositas Sanctorum reliquias scribunt, quas sub altaribus & intra altaria recondi solitas notum est. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. p. 45. & 46.

TRICHORA *sub altaria.*) Rarius verbum *trichorum*, nec unius certae constitutaeque significationis. Spartianus in Pescennio Nigro: *Domus ejus hodie Romae visitur in campo Jovis, quae appellatur Pescenniana: in quo simulacrum ejus in trichoro constitit.* Ad quem locum ita Isaacus Casaubonus: *In trichoro*, id est, in uno e trichoris. Magnatum aedes & palatia tribus distinctis partibus constare solent: quarum una ingredienti adverso occurrit, duo sunt ad latera: has tripartitas domus architecti vocabant trichora, τρίχωρα Statius Papinius in Tiburtino Manlii Vopisci. N CL.

——— *quid nunc ingentia mirer,*
Aut quid partitis distantia tecta trichoris?

Architecti nostri vocant hodie papiliones: quia harum partium (aedificii corpora vulgo dicimus) diversa tecta sic consurgunt, ut in metatura castrorum separata, totidem papilionum fastigia. Ita Casaubonus, non omnino male.

Aliter Claudius Salmasius ad eundem locum: *In trichoro domus*, inquit, *id est in fastigio.* Nam in fastigiis domorum augustarum statuas collocari solitas, ut & in fastigiis templorum. Vopiscus in Vita Floriani: *Imago Apollinis, quae ab his colebatur, ex summo fastigio in lectulo posita sine cujusquam manu deprehensa est.* Fastigium autem *trichorum* dictum a forma triangulari: nam τρίχωρον & τρίγωνον idem. Galenus in Lexico Hippocratis: Α'έτωμα τὸ τῆς οἰκίας ἀπεστεγασμένον ἢ ὀροφῆς ὥσπερ τρίγωνον. Omnia enim aedificiorum tecta apud veteres aut erant plana, aut fastigiata. Sed minus recte Claudius.

Quid *trichorum* sit, non aliunde melius disces, quam ex hoc

ex hoc loco Paulini: *Reliquias apostolorum & martyrum intra absidem trichora sub altaria sacravit*. Vult intra majorem absidem duas alias absidas fuisse, sub quibus singulis singula erant altaria, vel potius unum altare in medio trichori positum, sive inter tres absidas, id est, in medio majoris absidis, ita tamen ut & duas alias laterales absides respiceret. Atque ita quoque Spartianus videtur intelligendus, ut statua Pescennii Nigri collocata sit in trichoro, id est in medio trichori. Nam totus locus tribus constans absidibus vel partibus dicebatur trichorum, vel trichorum.

Dici *unum altare*, quia primoribus Ecclesiæ temporibus unicum plerumque altare in templis erat, ut constat ex templo Tyri a Paulino ejusdem urbis episcopo ædificato; de quo Eusebius lib. 10. cap. 4. Ἐπὶ πᾶσί τε τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον θυσιαστήριον ἐν μέσῳ θείς. *Altarique denique tamquam Sancta Sanctorum in medio sanctuarii sito*. Idem postea mystice explicans: Σεμνὸν δὲ καὶ μέγα καὶ μονογενὲς θυσιαστήριον ποῖον ἂν εἴη ἢ τὸ τῆς κοινῆς πάντων ἱερέως τῆς ψυχῆς εἰλικρινὲς καὶ ἁγίων ἅγιον. *Augustum vero ingens & unum altare quid aliud significat, quam puram Sanctum Sanctorum animi, qui est communis omnium sacerdos*. Nec movere debet, quod hic habeas *altaria* numero multitudinis; nam ita & mox habes in carmine:

Sancta Deo geminum velant altaria honorem,

cum tamen procedas: *Hic titulus indicat deposita sub altari Sancta Sanctorum*.

Ubi hic in templo a Paulino exstructo habes tres absides, totidem vel etiam plures olim in aliis templis fuere. Anastasius Bibliothecarius in Hadriano: *Tres absidas in Cosmedin constituit*. Idem in Leone III. *Fecit in triclinio majore mira pulcritudine decoratam absidam, de musiva ornatam, & absidas duas dextra lævaque super marmore & pictura splendentes*. Idem in eodem: *Cum abside de musivo; sed & alias absidas decem dextra lævaque diversis historiis depictas*. Absidas has videtur & conchas vocare Paulinus hac eadem epistola n. 13 *Cum duabus dextra lævaque conchulis intra spatiosum sui ambitum absis sinuata laxatur*: & jam ante n. 12. *concham* ugnoait, quæ ipsa absis est. Facit forte huc & locus Paulini Natali 10.

Est etiam interiore sinu majoris in aula
Insita cella procul, quasi filia culminis ejus,
Stellata speciosa tholo, trinoque recessu
Dispositis sinuata locis.

Lucem quoque dabit *trichoro* nostro Dioscorides libro 2. cap 133 de Arecin: Τῷ δὲ φασηλώδει σπέρμα μικρὸν ἐν θυλακίοις συνεζευγμένοις, τριχώροις ἢ τετραχώροις. *Autumno semen profert lenticula minus, in folliculis annexis, ternum quaternumve capacibus*. Idem lib. 4. cap. 167. de Lathyride: Καρπὸν δὲ ἔχει ἐπ' ἄκρων τῶν κλάδων τρίχωρον, περιφερῆ, ὥσπερ κάππαρις, ἐν ᾧ τρία σπερμάτια διακεχωρισμένα ἀλλήλων ἀπ' ἀλλήλων, περιφερῆ, μείζονα ὀρόβου. *In summis autem surculis fructum gerit triplici loculamento destinctum, rotundum seu capparim, in quo tria sunt semina semina intercursantibus tomentis inter se discreta, ervis majora*. Vides hic conceptacula triloca vocari τρίχωρα. Veteres quoque Glossographi, etsi alias sæpe barbari, hunc Paulini locum videntur præ oculis habuisse, & ita explicasse. Glossarium Camberonense MS *Tricora, tres cameræ dicuntur, vel absida* Glossæ Aquicinctinæ MSS. *Tricora, tres cameras, vel tres absidas*. Glossarium Ultrajectense monasterii S. Jerusalem MS. *Tricorium locus juxta ignem causa prandii concameratus*. Papias Vocabularista. *Tricora, tres cameras sive absidas*. Idem: *Tricorum est locus, ubi prandetur juxta ignem, ruptis alia*. Catholicon Johannis a Janua: *Tricorium, tris componitur cum chorus; & dicitur hoc trichorum rii, & hoc tricorium rii; id est locus juxta ignem causa prandii, habens tres cameras vel absidas; & corripit etiam syllabam cho*. Vocabularium Gerardi a Schueren: *Trichorium rii, & Trichorum rii; Een eetstede by den vuere, drie welfsels hebbende*. Τρίχωρος scribendum, non τρίχορον ut vult Janueosis. Nam τρίχορος contrario ebe aliud est, unde τρίχορια? Custatus vocabularium Typographiæ etto impressus, *trichorium* in *tricorium* vertit. *Tricorium dicitur locus juxta ignem causa prandii, habens cameras tres vel absidas, teste Huguccione. Potius tamen tricorium videtur dici triclinium vel camera, in qua sunt tres lecti: & componitur a tris & torus, hoc rium, rii*, Vides ut barbari Vocabularistæ divinent, rem tamen aliquo modo attingant.

Uti dicere *trichorum* de loco, ubi tres cameræ erant seu recessus, ita & *octochorum* templum, quod octo recessus seu diversa loca habet. Inter monumenta Christiana in Thesauro Inscriptionum apud Gruterum pag. 1166. n. 8. habes carmen Ambrosii Mediolani in templo S. Theclæ ad Portam:

Octachorum sanctos templum surrexit in usus,
Octagonus fons est munere dignus eo.

Hoc numero decuit sacri baptismatis aulam
Surgere, quo populis vera salus rediit
Luce resurgentis Christi, qui claustra resolvit
Mortis, & e tumulis suscitat exanimes.

Ubi vides in mysterium octavi diei, videlicet Resurrectionis Christo, & templum *octochorum* & fontem *octogonum* excitatum. Ne turbet *che* & *ga* breviter, cum Græce per o scribantur. Solemus sacris Scriptoribus accentum magis quam quantitatem respicere. *Ros*.

Camera MUSIVO ILLUSA.) Quod Paulino hic *musivo illudere*, id aliis *musivo depingere*. Spartianus in Pescennio Nigro: *Hunc in Commodianis hortis, in porticu curva, pictum de musivo, inter Commodi amicissimos videmus*. Gregorius Turonensis lib. 2. Histor cap. 45. *Ecclesiam fabricavit, quam columnis fulcivit, variavit marmore, musivo depinxit*. Ita ibi emendandum ex Aimoino lib. 3. de Gestis Francorum cap. 42. Frequens hoc musivi pictura occurrit in Vitis Pontificum apud Anastasium. Hinc *musivarii* L. 1. C. de excusationib. artific quemadmodum illic legendum esse docet L. 2. eodem tit. C. Theod. a musivo opere. *Ros*. N. CLI.

Stat Christus AGNO. Mox idem Paulinus:

Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno. N. CLII.

Agni figura olim Christus sæpissime expressus, quod eum Johannes Baptista ita indigitarit, Johannis 1. vers. 29. & 36. Synodus Constantinopolitana quinisexta (cujus tamen fidei illa sit) canone 82. veram Christi effigiem prætulit. Et ne veteris agnum pingi, contrarius tamen semper usus in occidentali Ecclesia obtinuit, quæ sacra Scriptura ad exprimendam Christi humilitatem & mansuetudinem per agnum adumbrare solet. Sæpius in Vitis Pontificum per Anastasium Bibliothecarium occurrit Christus agni specie effictus. Agnus sub cruce stat in lapide altaris Vesontinæ, cujus figuram vide apud Chiffletium pag. 108. Item agnus sub cruce torpi insistens exstat apud Jacobum Bosium lib. 6. de Cruce Triumphante cap. 12. ubi quinque fontes emittit, unum ex pectore, & singulos ex singulis pedibus, quibus quinque Christi vulnera designantur.

Duo agni sub cruce se e regione aspicientes sunt Narniæ in templo S. Juvenalis, ubi & S. Cassius sepultus est: notat Baronius ad Martyrologium 29. Junii. Quemquam per duos agnos existimo potius fideles designari, vel recens baptizatos. Sic Paulinus hac eadem epistola:

Circumdansque rudes sistit altaribus agnos.

Nisi forte Cassius ipse, qui sibi sepulcrum & epitaphium existimator tandidisse, se suamque conjugem per duos agnos figurat. Nam epitaphium apud Baronium ad Martyrologium Romanum 29. Junii, quod exstat Narniæ in ecclesia Cathedrali supra januam crypta sancti Juvenalis, ubi & corpus S Cassii conquiescere creditur, meminit Faustæ conjugis ejus ibidem sepultæ. *Ros*.

VOX *Patris solo tonat*.) Mox idem Paulinus:

Deum revelat ora paterna. N. CLIII.

Josephus Scaliger explicatione ad Numisma Constantini Imp Byzantini existimavit Deum Patrem in picturis his designatum per hæc verba e coelo nube erumpentia: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS. Sed Johannes Macarius ὁ μακάριος, qui Romæ varia sacra antiquitatis monumenta lustravit, auctor mihi est Deum Patrem expressum per manum e nube prodeuntem, & Filium ejus designantem. Sane manus e nube sæpius veterum monumentis non absimili occasione reperitur. Mox n. 17. ubi Pater filium Agni specie expressum coronat e nube, puto tantum manum e nube prætensam cum corona fuisse.

Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agnus quem placide sanctus perfundit hiantem
Spiritus, & Genitor rutila de nube coronat.

Hoc fuere crux in abside ecclesiæ S. Clementis, ubi supra crucem manus cum corona. Locum Agni Christus crucifixus est, quem existimo Agni loco positum, quod Synodus Constantinopolitana quinisexta (quæcumque illa sit) decrevisset Agni loco Christum posthac statuendum; si quidem ea absis a Nicolao I. ornata est, ut nonnulla indicia præ se ferunt, qui non diu post Synodum illam vixit.

Sæpius manus extensa e cœlo in nummis & monumentis veterum occurrit. Nummus Constantini Magni apud Eusebium lib. 4. de vita Constantini cap. 73. Ἤδη δὲ καὶ νομίσμασιν ἐνεχάραττον τύπους, ἔμπροσθεν μὲν γράφοντες τὸν μακάριον, ἐγκεκαλυμμένου τὴν κεφαλὴν σχήματι, θατέρου δὲ μέρους ἐφ' ἅρματι τεθρίππῳ ἡνιόχου τρόπον, ὑπὸ δεξιᾶς ἄνωθεν ἐκτεινομένης αὐτῷ χειρὸς ἀναλαμβανόμενον. *Jam vero in ipsis nummis exculpta forma, qua una parte beatum hunc nostrum obvoluto capite repræsentabant, altera parte quadrigis instar aurigæ insidentem, demissa ibi cœlitus manu dextera exceptum*. Cujus ectypum habes apud Baronium tomo 3. anno Annalium Christi 337. n. 66. Manus e cœlo cum corona supra caput Arcadii repræsentatur in nummo ejusdem apud

Bennorum

A Baronium tomo 5. anno Christi 395. & Gretserum nostrum de Cruce lib. 1. cap. 15. item supra capus Eudoxiæ & Placidiæ apud eumdem Gretserum ibidem cap. 16. In Vesontione Johannis Jacobi Chiffletii parte 2. cap. 12. exstat monumentum Vvernarii Comitis, qui Palmæ quiescit, ubi palma seu manus e cælo protenditur, in indicium, ut monasterium Palmense ante destructum restitueret, quod illi visum nocturni olim obtigisse. In Thesauro Inscriptionum Gruteri pag. 1158. n. 8. exhibetur onyx, cum his litteris; GERBA. PROTA. quæ designant SS. Gervasium & Protasium, qui adstant templo vel altari, ubi manus e cælo porrigitur, forte Index revelationis Reliquiarum quæ Ambrosio obtigit. Nihil hic in Indice est Christianæ Scaliger, vel non intelligens mysterium, vel usus Reliquiarum. *Ros.*

N. CLIV. *Et per* COLUMBAM. Spiritum sanctum olim columbæ specie expressum fuisse, docet Concilium Constantinopolitanum anno DXXXVI. sub Mennæ habitum, ubi actione 5. habes in epistola Clericorum Antiochiæ de Severi Sacrilegio: Τὰς εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρυσᾶς τε καὶ ἀργυρᾶς περιστερὰς κρεμαμένας ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβηθρῶν καὶ θυσιαστηρίων μετὰ τῶν ἄλλων ἐσφετερίσατο, λέγων μὴ χρῆναι ἐν εἴδει περιστερᾶς ὀνομάζεσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Columbas aureas & argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra & altaria appensas, una cum aliis sibi appropriavit, dicens non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominari.*

B Jure merito columba super sancta lavacra suspenditur, quod Spiritus sanctus columbæ specie super Christum baptizatum apparuerit, Matthæi 3. & quia Spiritus sanctus aquas fecundat, unde Paulinus hic:

Sanctus in hunc cælo descendit Spiritus amnem,
Cælestique sacras fonte maritat aquas.

Quod super altaria quoque columbas suspensas fuisse refert Concilium, id jam olim Basilio Magno fuit usitatum, qui Eucharistiam columbæ aureæ inclusit, & super altare suspendit, uti habetur cap. 6. Vitæ ejus per Amphilochium, qui mos in pluribus ecclesiis etiamnum in templis nostris durat.

Et quia hic *crux* sequitur, suspicor Spiritum sanctum columbæ specie cruci insedisse. Plane ex antiquo ecclesiæ ritu columbæ crucibus insidebant, vel eas superuolabant. Columba crucem supervolat in absida Lateranensis ecclesiæ, quam exhibet Jacobus Bosius lib. 6. de Cruce Triumphante cap. 12. Columba super crucem apparet in lapide altaris apud Chiffletium in Vesontione pag. 108. Vetustissima columbæ effigies in fastigio crucis inventa Meliporæ sive civitate S. Thomæ, uti memoriæ prodidit Hieronymus Osorius de rebus gestis Emmanuelis lib. 3. Maffæus histor. Indicæ lib. 2 & 12. Giaccon lib. de signis crucis cap. 33. Baronius tomo 1. anno 57.

Inter crucis hujus adorationem D. Thomas fuit occisus: ne quis suspicetur crucem hanc, quam columba superstat, D. Thomæ sepulcro impositam, sicut Longobardi perticas cum columbis sepulcris suorum, qui peregre obierant, imponebant, uti memorat Paulus diaconus lib. 5. Histor. Langob. cap. 34. *Ad perticas autem locus ipse dicitur, quia ibi olim perticæ, id est trabes erectæ steterant; quæ ob hanc causam juxta morem Longobardorum poni solebant. Si quis enim in aliquam partem, aut in bello aut quomodocumque extinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulcra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi eorum dilectus obiisset, scilicet ut sciri posset, in quam partem is qui defunctus fuerat, quiesceret.* Refert quoque Nicetas lib. 5. Juris Græcolatini Responsor lib. 1. gentiles quosdam columbas ad sepulcra mortuorum immolasse.

Cave hic mendacissimum Josephi Scaligeri commentum, qui in commentatione ad numisma argenteum Constantini Imp. Byzantini, a Marquardo Frehero illi propositum, hæc habet post explicatam vetustissimam Trinitatis picturam per verba, *agnum columbam*, quod ex Paulino hausit, etsi eum non nominet. *Hæc erant*, inquit, *symbola simplicissima illorum temporum, cum formas earum aut animalium, non autem humanas auderent pingere. Nam anchoram, navem, piscem, columbam sculpebant aut pingebant, hominum non item.* οὐ γὰρ, inquit Clemens, εἰδώλων πρόσωπα ἐναποτυπωτέον, οἷς καὶ τὸ προσέχειν ἀπείρηται. Fallitur & fallit Scaliger. Clemens ibi non de imaginibus sacris agit, sed de paris in annulo sculptura, quam non vult esse inter Christianos alicujus idoli, (e. g. Neptuni, &c.) sed potius rei alicujus aut animalis, quæ rem aliquam bonam insinuare possit. Locus est lib. 3. Pædagog. cap. 11. Αἱ δὲ σφραγῖδες ἡμῖν ἔστων πελειὰς, ἢ ἰχθὺς, ἢ ναῦς οὐριοδρομοῦσα, ἢ λύρα μουσικὴ, ᾗ κέχρηται Πολυκράτης, ἢ ἄγκυρα ναυτικὴ, ἣν Σέλευκος ἐνεχαράττετο τῇ γλυφῇ. κἂν ἁλιεύων τις ᾖ, ἀποστόλου μεμνήσεται, καὶ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνασπωμένων παιδίων. οὐ γὰρ εἰδώλων πρόσωπα ἐναποτυπωτέον, οἷς καὶ τὸ

Par. III

προσέχειν ἀπείρηται· οὐδὲ μὴν ξίφος, ἢ τόξον, τοῖς εἰρήνην διώκουσιν, ἢ κύπελλα τοῖς σωφρονοῦσι. πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολάστων ἐγγεγλυμμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους, ἢ τὰς ἑταίρας, ὡς μηδὲ ἐθελήσασιν αὐτοῖς, λήθην ποτὲ ἐγγενέσθαι δύνασθαι τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων, διὰ τῆς συνεχοῦς ὑπομνήσεως τῆς ἀκολασίας. *Sint autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis quæ cursu celeri a vento fertur, vel lyra musica qua usus est Polycrates; vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus.* Rationem autem addit, cur hæc signacula probet: *Et si sit piscans aliquis, meminerit apostoli & puerorum, qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus vel solum attendere est prohibitum. Immo, inquit, non omnia inanimata vel animata convenit sculpi. Sed nec ensis, vel arcus, iis qui pacem sectantur: nec pocula iis qui sunt moderati & temperantes. Multi autem libidinosi insculptos habent quos amant, vel amicas; ut ne si velint quidem, possint affectionis amoris oblivisci; quod libido & intemperantia iis perpetua in mentem revocetur.* Loco perspecto perlectoque claret quam perverse Scaliger quæ de idolis dicuntur, ad Sanctorum imagines transferat. Si, inquit, Christianus symbola aliqua sculpere in palis annulorum delectet, ea insculpito, quæ sensum aliquem mysticum insinuent, ut sunt columba, piscis, navis, qua videlicet meminerimus Petri Apost. qui factus est piscator hominum, & puerorum qui e fonte Baptismatis levantur.

Finis columbæ meminit, & ad Baptismum refert, tum quia olim super baptisteria suspendi solita, uti jam probavimus; tum quia columba e diluvio ramum olivæ ad arcam retulit in Baptismi mysterium. Ambrosius lib. de iis qui mysteriis initiantur cap. 3. *Dimisit Noe columbam, quæ cum ramo olivæ legitur reversa. Vides aquam? vides lignum? Columbam aspicis, & dubitas de mysterio. Aqua C est ergo quæ caro mergitur, ut abluatur peccatum. Sepelitur illic omne vitium. Lignum est, in quo suspensus est Dominus Jesus, cum pateretur pro nobis. Columba est, in cujus specie descendit Spiritus sanctus, sicut didicisti in novo Testamento, qui tibi pacem animæ, tranquillitatemque mentis inspirat.* Cyrillus Catechesi Illuminatorum 17. Τάχα δέ τινες καὶ τύπον ἔχει ἡ ἐπὶ Νῶε περιστερά. ὥσπερ γὰρ ἐπ' ἐκείνου, διὰ ξύλου καὶ ὕδατος αὐτοῖς μόνον ἐγένετο σωτηρία, καὶ ἀρχὴ γενέσεως, καὶ ἡ περιστερὰ ὑπέστρεψε πρὸς αὐτὸν τὸ πρὸς ἑσπέραν, ἔχουσα κάρφος ἐλαίας· οὕτω, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατῆλθεν ἐπὶ τὸν ἀληθινὸν Νῶε, τὸν τῆς δευτέρας γενέσεως ποιητήν. *Hujus ænigma vero fortasse ferebat typum secundum quosdam columba illa Noe. Nam sicut per illius lignum & aquam facta est ipsis quidem salus, nobis autem initium novæ generationis, & columba reversa est ad D eum sub vesperum, ramum virgam olivæ: sic, inquiunt, & Spiritus sanctus descendit super verum Noe, alterius generationis factorem.*

Rom. 6.

Matth. 3.

Polycratis annulus etiam piscationis memoriam refricat, quem constat in mare projectum, rursum a piscatoribus in pisce extractum. In eo autem lyram sculptam fuisse, ex hoc Clementis loco discimus. Forte & lyra in memoriam revocat lyram Davidis, qua Deum laudavit.

Per navim in memoriam revocari potest Ecclesia, cujus Arca typum gessit, testante Prospero de Vocatione Gentium cap. 4. Sed & navicula piscatoria Matth. 5. & crucis Ecclesiæ figuram gessit. Augustinus Serm. 20 de diversis; *Opus est ergo ut in navi simus, hoc est, ut ligno portemur, ut mare hoc transire valeamus. Hoc autem lignum, quo infirmitas nostra portatur, Crux est Domini in qua signamur, ut ab hujus mundi submersionibus vindicemur.* Idem E ibidem inferius: *Fecerunt Judæi Domino quanta voluerunt, quia factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Postea vero surrexit a mortuis, ut pro discipulis in Ecclesia tamquam in navi consistentes, & fide crucis sua tamquam in ligno portatis, & tentationibus hujus seculi tamquam fluctibus maris periclitantibus, solus oraret.* Memini me in gemmis veterum navim expressam vidisse. Clementis hunc locum Hervetus convertit, *navis quæ vento per mare fertur*; & in Græco Florentino erat, ὀρθοδρομοῦσα; unde Sylburgius legendum putat, οὐριοδρομοῦσα, id est, *quæ vento secundo fertur*: sed οὐρανοδρομοῦσα est in MS Palatino, & in MS. exemplari unde Florentina editio emanavit, scriptum fuisse fuerit, οὐρανοδρομοῦσα, quod valet οὐρανοδρομοῦσα. Et sic de argo navi per cælum lata quis sentire capit.

F Quam vero inepte dicat Scaliger, tempore Paulini, cujus versus de cruce, agno & columba affert, non fuisse nostros Christianos pingere humanas formas, vel ipse Paulinus prodit, & eum redarguit, qui hac ipsa epistola ex qua sua Scaliger depromsit, meminit S. Martini a Severo in templo picti una cum Paulini imagine.

Adstat Martinus perfectæ regula vitæ;
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati;
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

V u u Idem

Idem Natali 10. S. Felicis meminit martyrum utrinsque sexus, qui supra tigna seu medias fores picti erant; item aliorum Sanctorum veteris Testamenti, Job, Tobiæ, Judith, Esther, qui supra laterales fores seu arcus depicti erant. Pudet pigetque ineptiarum Scaligeri, qui tamen circumvenitur est. Omni seculo ante Paulinum, humanas Sanctorum formas effigiatas fuisse, fuse probat Bellarminus lib. 2. de Imaginibus cap. 9. & 10. Vide Gretzerum tom. 3. de cruce lib. 1. cap. 26. *Rosw.*

Ex epistola 12 (nunc 32) Paulini ad Severum, Corpus Dominicum sub cruce, vel sub crucis figura in ciborio reponebatur, quod confirmatur ex Concilio Turon. II. can. 3. quo statuitur: *Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur*, id est sub ipso ciborio, non vero in tabernaculo, uti appellamus, quod *imaginarius ordo* dicitur, seu in auro argentove elaboratum, variisque figuris et imaginibus adornatum opere. Unde consistit sacrosanctam eucharistiam ad viaticum sub ipso ciborio jam olim asservatam in pyxide, pependisse sub cruce, quod etiamnum in plerisque monasteriis, præsertim cathedralibus ecclesiis, observatur. Pendebat autem sacra pyxis ex columba, qua Spiritum sanctum apud Christianos adumbrari constat. Ejusmodi vero aurearum & argentearum columbarum altaribus, seu sacris mensis, & ipsis etiam baptisteriorum fontibus imminentium meminit Synodus V. Constantinopolit. act. 5. in qua continentur expostulationes Cleri adversus Severum qui columbas altaris & baptisterii abstulerat. Columbas altaribus impendisse ex Latinis Scriptoribus potissimum colligitur, ex Paulino, loco supra citato ubi totum altaris apparatum describit, præterea ex testamento Perpetui episcopi Turon. tom. 5. Spicilegii Acheriani. Hunc præterea morem adstruit Udalricus lib. 2. Consuetud. Cluniac. cap. 30. *Præterea autem pyxidem diaconus cum columba jungens pendere super altare . . . . abstrahit*. Et lib. 1. cap. 9. *Ipsa autem hostia cum fuerint consecrata, mutantur quatuor tunc illis quæ in pyxide & aurea columba super altare pendente jugiter servantur, maxime propter infirmos, ut quidquid de eis avenlat, viaticum sit in promptu*. Meminit denique Anastasius in Hilario, & S. Innocentio PP. ejusmodi columbarum altaribus impendentium. Ex quibus cum invaluisse in Ecclesia Orientali & Occidentali morem abunde colligitur *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pagg. 53. 56.

N. CLV. *Crucem* CORONA.) Duplex apud Paulinum crucis coronatæ species. Primam hic exhibet, cum lucidus circulus crucem ambit:

Crucem corona lucido cingit globo.

D Talis crux lucido velut iride circumscripta globo, anno Christi 363 Judæis apparuit, cum autore Juliano Apostata templum Hierosolymis instituerent aggrederentur: de quo ita Gregorius Nazianzenus Oratione 2. in Julianum: [illegible] *Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cælo stetit, crucem in orbem describens: ac nomen illud & figura, quæ in terra prius impiis contemta fuerat, in cælo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque vistrix adversus impios obtenta trophæum efficitur, trophæo omni sublimius & præstantius.* Quo teneres cruces, quæ circulo dicuntur inclusæ. Talis crux coronata, teste Maffeio nostro, fuit Thomæ apostoli, *Insculpta quadrata lapidi, sanguineis & in speciem recentibus conspersa guttis, lapideo item circulo inclusa.* Talis Juliano Apostatæ nefariis sacris operanti apparuit, asserente Gregorio Nazianzeno; quod

Maff. l. 12. Hist. Ind.

Gr. Nazianz. Orat. 1. in Julian.

E infaustum conspicibus omen visum, licet ipse eludere conatus sit. [illegible] *Fovere tum Juliani satisficere, victimarum exta coronatam crucem ostendisse. Quæ res alios quidem horrore atque anxietate perfudit; effecitque, ut potentiam nostram agnoscerent: at impietatis magistro animum addidit, tamquam circumscripti atque undique conclusi essemus. Sic enim crucem & circulum in tempore interpretatus est.* Tales quoque cruces spectantur in nummis Impp. Christianorum, corona plerumque quercea vel florea circumdatæ. Tales in nummo Zenonis & Valentiniani Impp. apud Lipsium l. 3. de cruce cap. 16. Eudoxiæ & Valentiniani III. apud Gretserum auctorum tom. 3. de cruce lib. cap. 16. Pulcheriæ & Majoriani cap. 17. Julii nepotis & Zenonis cap. 18. Tales cruces miniatas corona seu circulo circumdatas pingi solent in parietibus ecclesiarum consecrandarum, quo Pamelius Liturgicorum to. 2. pag. 503. allusum vult a Paulino, cum ait: *Dextra lævaque crucibus minio superpositis*: quamquam apud Paulinum corona non circumdat crucem, sed potius vertici ejus imponitur, ut mox sequitur.

Mirum jam olim apud Ægyptios cruces circulo circumdatas, quales exhibet Tabula Isiaca Bembi apud Jacobum Bosium lib. 3. de cruce triumphante cap. 6. qui & cap. 10. crucem decussatam circulo inclusam ex obelisco Augusti & Constantii repræsentat; & circulum æternitatis symbolum esse docet.

Alteram crucis coronatæ speciem, cum ipsi crucis vertici corona imponitur, Paulinus his versibus prodit:

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ.

Item: *Sanctorum labor & merces sibi rite cohærent,*
Ardua crux, pretiumque crucis sublime, corona.

Ejusmodi fuit in Constantini labaro, teste Eusebio: [illegible] *Hastile oblongum erectum, auro undique obductum fuit: quod cornu bubuli transversum ad formam crucis constructum. Supra in fastigio ipsius operis corona affixa, lapidibus pretiosis & auro polite circumtexta.* Rosw. Euseb. lib. Vita Constant. c. 25.

Coronas a principibus & magnatibus templis olim oblatas, & supra sacram mensam appensas legimus apud auctores ecclesiasticos. *Cangius* in Constantinop. Christ. p. 32.

Quorum figura est in COLUMBARUM CHORO.) N. CLVI.

In Paulini cruce crucis coronam columbæ circumdabant, & coronam ipsam quasi coronabant: eæque numero 12 ut apostolorum numerum exprimerent. Contra in cruce, quæ extitit in convexitate absidis ecclesiæ S. Clementis, 12. columbæ cruci insistunt, & corona eas circumdat: cujus ectypum habes apud Jacobum Bosium de cruce triumphante lib. 6. cap. 11. quo eadem videtur fuisse, quam ad Gretzerum nostrum illustrissimus Cardinalis Borromæus misit: certe columbæ ita alternatim apud Bosium stant, uti Gretzerus describit tomo 3. de cruce lib. 1. cap. 33. *Rosw.*

Petram superstat.) Quæ hic habes de Christo, petra & quatuor fontibus, item de palma priore versu habes expressa in sarcophago marmoreo Romæ, qui erutus fuit ex solo basilicæ S. Petri anno MDXC. itemque alio ibidem, quæ manu sua delineavit Philippus Vinghius, quorum delineatio penes me est. Simelem historiam Paulinus in camera absidis in templo S. Felicis musivo pingi curaverat. *Rosw.* N. CLVII.

De qua fonte QUATUOR FONTES *meant.*) Apud Bosium lib. 6. cap. 12. de cruce triumphante habes ectypum ex abside ecclesiæ Lateranensis, ubi crux rupi insistit, ex qua oriuntur quatuor flumina paradisi. Item eodem capite Christus cum cruce gemmata insistit petræ, unde quatuor flavii profluunt: quod monumentum olim fuit Sexti Petronii Probi post antiquam D. Petri basilicæ tribunam situm, nunc in nostra nova basilica translatum. Vide Baronium tomo 4. Annalium, anno Christi 395 ubi & aliud monumentum habes simile, etsi neutrubi fluvii bene expressi sint: bene expressit Bosius. *Rosw.* N. CLVIII.

Totum vero extra CONCHAM *basilicæ spatium.*) Idem mox: *Cum duabus dextra lævaque conchulis intra spatiosum sui ambitum apsis sinuata laxatur.* Vides utrobique concham ad apsidem pertinuisse. Inter monumenta Christiana in Thesauro Inscriptionum pag. 1168. n. 4. tamen hoc de simili concha capio: N. CLIX.

Perdiderant proprium, sacra quæ præminet ara,
Tecta vetustatis [illegible], tenebra diem.

Erat pars templi ubi sacrificium offerebatur. Evagrius lib. 4. Histor. Eccles. cap. 30. de templo S. Sophiæ Constantinop.: [illegible] *Longitudo a porta, quæ e regione sinus est concha, in qua incruentum offertur sacrificium, ad ipsam concham usque, pedes continet 190.* Hinc in Glossario MS. Bertiniano: *Absida, sacrarium.* Mysterium conchæ seu absidis in templis veterem explicat Germanus Constantinopolitanus archiepiscopus in Historia sua Ecclesiastica & mystica Theoria: [illegible] Quæ ita olim vertit Anastasius Bibliothecarius inedictus: *Concha est in similitudinem speluncæ, quæ fuit in Bethlehem, in qua natus est Christus, & in similitudinem speluncæ, in qua sepultus est.* Rosw.

Vide Not. CCCXX. in Natal. 10 S. Felic. v. 181 & 182.

CUBICULA *intra porticus quaterna longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent.*) Ejusmodi cubicula erant oratoria in quæ secedebant privatim orantes, a quibus cubiculis seu oratoriis capellarum N. CLX.

nostra-

nostrarum quæ cingunt utrumque ecclesiæ latus (uti nunc appellantur) origo desumta. In hisce oratoriis privatis seu cubiculis jam Paulini tempore humabantur religiosorum hominum corpora. Anastasius Bibliothecarius in Marcellino, *Hic sepultus est in cœmeterio Priscillæ, in cubiculo claro*. In Sergio: *Hic tectum & cubicula quæ circumquaque ejusdem* (S. Petri) *basilicæ sunt . . . studiosius renovavit ac reparavit*. Ejusmodi cubiculorum non semel alibi meminit idem Anastasius. Eainde in subsequentibus seculis videtur manasse pessima consuetudo indiscrimim inhumandi in ecclesia quorumcumque corpora, modo pro jure sepulturæ certum quoddam solverent pretium, ita ut quod debetur alium merito, nunc concedatur auro: quod SS. Patribus unum & idem est ac si venderentur Ecclesiæ sacramenta.

N. CLXI. *Quos inserere his litteris volui*.) Et alii versus exstant hodieque in suburbana S. Felicis basilica, quos adscripsit Sirmondus noster ad Sidonium lib. 4. epistola 18. omnis rei antiquariæ solertissimus scrutator, quos Paulinus non misit ad Severum, quod ejus ecclesiæ non quadrarent, qui novam construebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat. Sunt autem hi versus:

Parvus erat locus ante, sacris angustus agendis,
Supplicibusque negans pandere posse manus:
Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet
Officiis medii Martyris in gremio.
Cuncta Deo renovata placent, novat omnia semper
Christus, & in cumulum luminis amplificat.
Sic & dilecti sedium Felicis honoram,
Et splendore simul protulit & spatio. Rosv.

N. CLXII. DUABUS *dextera lævaque* CONCHULIS.) Ut hic δίκογχος vel potius τρίκογχος, si majorem concham simul comprehendas, absis templi a S. Paulino ædificati, a fornicatione concharum specie, ita τρίκογχον in Chronico Alexandrino anno 39. Theodosii, cum ob terræ motum solemnis memoria agitur ἡ λιτανεία ἐν τῷ τρικόγχῳ πρὸ ἡ' Ἰδῶν Νοεμβρίων. *Litaniarum in triconcho 8. idus Novembris*. Sic ἑπτάκογχον triclinium, septem fornicibus concharum specie suffultum, in Palatio Justiniani Imp. quod Hormisdæ dicebatur, uti habet collatio Constantinopoli habita cum Severianis tempore Johannis II. Papæ. Conchulas in absida agnoscit etiam Glossarium MS. Bertinianum: *Absidas, latiores conchulas*. Rosv.

N. CLXIII. UNA *earum immolanti hostias jubilationis patet*.) Hæc Paulinus de binis conchis minoribus verba faciens. Ubi pro *patet*, legendum *parat* censuerim; quippe in hac concha *hostias non immolat antistes*, sed in media & majori concha: prothesis vero *hostias jubilationis immolanti*, seu potius immolaturo antistiti parat, vel properat. Cum enim in utraque concha quæ ad sacram Liturgiam peragendam necessaria sunt, atque adeo in prothesi hostia & vinum, in diaconico vestes & libri, & vasa ac ministeria ecclesiastica pararentur, inde hinc *paratoria* nuncupantur in Ordine Romano: *Calicem autem subdiaconus accipit sequens, & dat acolytho, & ille revocat in paratorium*, nempe in *prothesin*, ubi calices & cetera vasa ad sacrificii usum reponebantur, quod ex sacris Liturgiis abunde probari potest. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 59. & 60.

N. CLXIV. ALTERA *post sacrificium capaci sinu receptat orantes*.) Peracto enim sacrificio eo secedebant sacerdotes & diaconi, & sacrorum librorum lectioni operam dabant. Certe in ea concha factas ejusmodi lectiones docet satis superque Codinus lib. de Offic. c. 15. n. 4. dum ait Imperatorem in ædem Sophianam secedere, ibique magni Basilii precationes a patriarcha prælectas exaudire τὰς εὐχὰς ἐν τῷ διακονικῷ, hoc est, *juxta concham*, quam διακονικὸν vocabant, nam haud procul ea stabat sedes Imperatoris cum sacrarum librorum lectionem audito excipiebat. Diaconicum igitor hæc concha appellata est quod esset quodammodo appendix majoris diaconici seu secretarii, in quo & ecclesiastica vestes & sacra (uti appellantur passim) ministeria asservabantur, ex quo quæ ad sacram Liturgiam peragendam necessaria erant promebantur, & in hanc concham deferebantur, quæ inde diaconicum appellata est; nam in ea vestes sacras induebant, & sacerdos sacra sacrificia, & diaconi ei ministraturi. Unde cum scevophylacii appellatione donaretur, perinde majus diaconicum, inde etiam diaconicum minus, seu concha diaconici, scevophylacium interdum vocatur: adeo ut quæ in Liturgiis S. Marci & S. Jacobi, ἐν διακονικῷ peragi preces peracto sacrificio dicuntur, ea in Liturgia Chrysostomi ἐν σκευοφυλακίῳ fieri scribantur.

Metatorii denique appellationem habuit eadem concha, quemadmodum majus diaconicum. Sed & non desunt qui totum bematis, extra altaris vela atque adeo extra majorem concham, spatium, diaconicum appellatum volunt, quod cum intra vela, seu τεμπλον, ... de quibus mox agemus, solis sacerdotibus consistere liceret, quæ bematis pars inde ἱερατεῖον propria dicta est, reliquum diaconis permissa esset, ut qui ad utramque concham, prothesin scilicet & diaconicum, pro officii ratione peragendi, in ea consistendi necesse haberent. Nam Symeon Thess. lib. de Templo ait nulli licere in sacro synthrono sedere præterquam sacerdotibus, at ne ipsis quidem diaconis: quibus alius attributus est locus, *Diaconicum*, locus sic dictus, in quo considerat limitis sit. Videtur enim διακονικὸν appellari etiam velum altaris, quasi tantum bematis spatium quod extra vela altaris patet, diaconicum sit, & quia in eo & consistere & progredi pro functionis suæ ratione, non autem sacrarium ingredi illis liceret; quemadmodum subdiaconis eadem bematis spatia: cum subdiaconi & lectores in solea extra bematis cancellos consisterent, ut docet idem Thessalonicensis. Atque inde colligimus quid statuat canon 20. Synodi Laodic. dum ait *non licere subdiaconis intra bematis cancellos consistere*: ἐν τῷ διακονικῷ ..., in enim solis diaconis licebat. Ita porro hunc canonem capiendum par est credere, etsi Balsamon & Zonaras diaconicum de munere diaconi interpretati sint. Priori sensui sententiæ favet Isidorus Mercator, qui διακονικὸν *secretarium* vertit: *Secretarium*, inquit, *quod Græci diaconicon vocant*: quæ iisdem verbis habentur in Concilio Arelatensi can. 66. ita ut per *secretarium* concham intellexerit quam Græci διακονικὸν nuncupant quæ a diaconis eo ministrantibus nomen sumsit, uti observavimus. Nam cum est simile vero diaconicum pro exedra extra ædem ita nuncupata sumi debere, cum & in ea quibusvis ecclesiæ ministris consistere liceret, & ex ea clerici omnes ad altare procederent. Jam vero quod in Concilio Arelatensi II. sub Siricio PP. can. 15. *diaconi sedere inter presbyteros in secretario* vetantur, id videtur intelligi aut de majori diaconico, secretario, vel vestiario, in quo sacerdotes, vel antistites, de rebus ecclesiasticis deliberaturi secedebant; & ut verbis utar Sulpicii Severi, cum vel *salutationibus vacarent*, vel *audiendis [a] negotiantibus occupati* in eo considebant; vel potius de minori diaconico, id est, concha quam διακονικὸν vocant. In hac enim diaconico, quando sacerdotes sacra facturi in eo sacras vestes induunt, uti alia quæ ad sacram liturgiam spectant exsequuntur, cum iis, ut saltem eo tam quam sacerdotali charactere debent, sedere prohibentur. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 60. & 61. Vide Glossarium Latinum ejusdem tom. 3. pag 770.

Perlucente TRANSENNA.) Transennæ in basilicis mentio quoque apud Anastasium Bibliothecarium in Sixto III. *Fecit Confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyreticis, & ornavit transennam & altare & Confessionem S. martyris Laurentii de argento purissimo*. N. CLXV. Bulengerus noster lib. 3. de Templis cap. 24. per *transennam* intelligit pergulam extra templum porrectam, quæ transitur superposito tecto. Est, inquit, quasi quædam superior ambulatio inter utramque basilicam interjecta. Ita quoque Nicolaus Perottus episcopus Sipontinus in Cornucopia sua ad epigramma 41. Martialis de Regno *transennam* capit. Hoc loco Paulini videtur mihi *transenna* cancellatum aliquod opus fuisse. Quid autem transenna sit, non aliunde melius disces, quam ex eo, quod habet Eusebius lib. 10. cap. 4. de Templo Tyri ædificato a Paulino ibidem episcopo, dum de atrio loquitur: Εἰς ... τι χῶρον ... (αἰθρίων) ... *Locus autem atrii seu vestibuli* (male Christophorsonus *sanctuarii*) *in speciem quadrati columnis sublimibus est undique circumseptus: quarum media intervalla sunt interstitiis ligno, instar retis aut transennæ cancellatis, in modicum & æquabilem longitudinem porrectis circumclusa*. Et post de loco Sanctuarii: Ἀλλὰ ... ὡς ἂν εἴη τοῖς πολλοῖς ἄβατα, τοῖς ἀπὸ ξύλου περιέφραττε δικτύοις, εἰς ἄκρον ἐντέχνου λεπτουργίας ἐξησκημένοις, ὡς θαυμαστὴν τοῖς ὁρῶσι παρέχειν τὴν θέαν. *Illa rursus ut a plebe & multitudine eo non posset accedi, cancellis ex ligno fabricatis circumdedit: qui adeo artificiosa solertia ad summum elaborati sunt, ut mirabile spectaculum intuenti exhibeant*. Idem lib. 4. de Vita Constantini cap. 59. agens de templo Apostolorum Constantinopoli a Constantino Magno condito: Διατειχὴ δὲ ... χρυσῷ κατειργασμένο. *Interiorem autem parietem undique in ambitum circumductum reticulato opere ex ære & auro affabre facto convestivit*. Ut hic tres arcus habes cum transenna, sic Natali 10. tria ostia cum cancellis:

Trinaque cancellis currentibus ostia pandunt.

Onomasticon Latinogræcum Argentorati olim editum anno M. D. XXXVI. *Transenna*, ..., quod significat portam cancellatam, seu valvas cancellatas. Sic Pollux libro

[a] *seu, negotiationibus*.

libro 8. cap. 10. & Aristophanis Interpreti, κιγκλίδες, καὶ τῶν δεσμωτηρίων θύραι, a Romanis καγκέλλωτοί seu καγκέλλωτοί dicta.

Ut transenna hic ad arcum seu ostium, sic in Circo transenna ad carceres. Veteres Glossæ Græcolatinæ: Βρόχος ὁ οὐστηρίοις πεμπόμενος, transenna, nempe funis ab uno extremo ad alterum in carceribus seu repagulis protensus. Veteres Glossæ Latinogræcæ: Transenna, σπάρτος, ταλάργημα ἐπὶ ἱππείας. Bulengerus noster de Circo cap. 21. legit ἀναβολή, id est, missio equorum; & μαππάριον σημεῖον, signum mappa: non quidem quod mappa & transenna idem esset, sed quod mappa missa linea statim extenderetur. Carceres Circi cancellati quoque erant. Callisthenes in Vita Alexandri Magni: Ἠνεῴχθησαν δὲ αἱ θύραι τῶν καγκέλλων, aperti sunt carceres cancellorum. Rosv.

N. CLXVI. *Quasi* DIATRITAM SPECIEM *ab utraque in utramque spectantibus præbet.*) Quid diatrita species sit, satis apparet ex descriptione Paulini. Sic Vitruvio lib. 9. cap. 9. *species* usurpatur, cum res aliquam in partem conversa spectat. Aliud διάτριτος apud Medicos, vel pro tridui inedia, vel pro tertiana febri. *Rosv.*

Diatritam, pro *diatretam*. *Diatretus*, perforatus, cælatus, ex Græco διάτρητος. Hinc *species* est, quod *Face de bâtiment* dicimus, uti e Vitruvio lib. 9. cap. 4. vox hæc usurpatur. *Species diatrita*, fastigia, *Face à jour percée de fenêtres & de portes*. Cangius in Glossario Lat. tom. 2. pag. 86. n. 2.

N. CLXVII. *Alma domus triplici patet ingredientibus* ARCU.) Idem Paulinus infra,

Ter geminis gemina patuerunt arcubus aula.

Ante occidentales porticus præcipuarum ecclesiarum prostat quadrata ingens area, seu atrium, quod vestibulorum ecclesiarum præcipuum est ornamentum. Eadem porro αὐλῆς appellatione donatur ejusmodi area ante ædes sacras a nonnullis. *Impluvia* Paulinus noster Natali X. v. 8. ea atria appellat:

Illic porticibus late circumdata longis
Vestibula impluvio tectis reserantur aperto,
Et simul alta oculis, ingressibus atria pandunt.

Semita vero multiplices erant, quæ portis elegantibus claudebantur, quod videre est etiamnum in ecclesiis cathedralibus, de quibus Paulinus Natal. X. v. 37. & seqq.

Basilicis hæc juncta tribus, patet area cunctis,
Diversisque aditus ex uno pandit ad omnes
Atque iisdem gremio diversos excipit uno
A tribus egressos, medio spatiosa paviro.

In atrio ecclesiæ (ut vocat Paulinus) manus iis imponebantur quorum crimina publica erant, ibique consistebant pœnitentes publici, ut videre est apud divinorum Officiorum expositores; quam consuetudinem plures etiamnum tenent feria quinta in Cœna Domini ecclesiæ cathedrales in reconciliatione publice pœnitentium, inter quas Metropolitana & Primatialis ecclesia Rotomagensis, cathedrales ecclesiæ Ebroicensis, Carnotensis, Ussoriensis, & S. Pontii Thomeriarum. Partim ex Cangio in Constantinop. Christ. pag. 20.

N. CLXVIII. SIMPLICIBUS *produnt.*) Tertullianus lib. adversus Valentinianos cap. 3. *Nostra columbæ domus simplex, etiam in editis semper & apertis & ad lucem.* Cyprianus lib. de Unitate Ecclesiæ cap. 6. *Simplex animal & lætum est columba, non felle amarum, non morsibus sævum, non unguium laceratione violentum; hospitia humana diligere, unius domus consortia nosse; cum generant, simul filios edere; cum commeant, volatibus simul cohærere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere. Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc caritas obtinenda, ut columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetudo & lenitas agnis & ovibus adæquetur.*

Cyrillus Catechesi Illuminat. 17. Κατῆλθε δὲ ὥσπερ ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὡς ἀπεῖπον τινες, ἢ ἁπλότητος, ὡς ἀκεραίου, καὶ τῆς ὑπὲρ γεννηθέντων πίστεως, καὶ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν ἀρχῆς συνεργοῦντος. *Descendit autem sicut in specie columbæ munda, ut aliqui dicunt tamquam simplicis, propter puros & innocentes & pueros parvulos, qui nascuntur ex Spiritu sancto, & propter remissionem peccatorum una eademque consequendam.* Quod in ænigmate prodictum vult idem Canticorum 5. 12. *Oculi tui sicut columbæ super plenitudines aquarum.* Idem Catechesi Illuminatorum 18. in illud Isaiæ cap. 60. v. 8. *Qui sunt isti?* Νεφέλαι διὰ τὸ πνευματικόν, καὶ περιστεραὶ διὰ τὸ ἀκέραιον. *Nubes propter spiritualia, columbæ propter simplicitatem.*

Augustinus libro 2. adversus Faustum Manichæum cap. 45. *Disciplina Catholica propterea simplici fide prius nutriri oportere docet mentem Christianam, ut eam capacem faciat ad intelligenda superna & æterna.* Idem con-

A tra Epistolam Fundamenti cap. 4. *In Catholica enim Ecclesia, ut omittam sincerissimam sapientiam, ad cujus cognitionem pauci spirituales in hac vita perveniunt, ut eam ex minima quidem parte, quia homines sunt, sed tamen sine dubitatione cognoscant: ceteram quippe turbam non intelligendi vivacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit.* Vide Tertullianum lib. de Baptismo cap. 2. ubi duas assignat rationes cur quidam non simpliciter credant, scilicet, *simplicitatem divinorum operum, & magnificentiam quæ in effectu repromittitur.* Quod declarat simplici apparatu Baptismi, unde tamen consequitur æternitas. *Rosv.*

AMNE MINISTRO.) Cur in ingressu templorum canthari & labra aqua plena vel etiam fontes apud Christianos collocarentur, disces etiam ex S. J. Chrysostomi Serm. 25. de verbis Apostoli: *Habentes autem eundem spiritum*, in eo Tomo in quem conjecimus Homilias de diversis novi Testamenti locis, pag. 309. N. CLXIX.

B Καθάπερ γὰρ κρήνας εἶναι ἐν τοῖς αὐλαῖς τῶν εὐκτηρίων οἴκων νενόμισται, ἵνα οἱ μέλλοντες εἰσιέναι πρὸς Θεὸν, πρότερον ἀποσμήξαμενοι τὰς χεῖρας, οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὴν ἀνατείνωσιν· οὕτω καὶ τὰς πηγὰς ἀντὶ πηγῶν, καὶ κρηνῶν ἐζήτησαν οἱ πατέρες πρὸ τῶν θυρῶν, ἵν' ὥσπερ ὕδατι τὰς χεῖρας ἀπονιπτόμενοι, οὕτω φιλανθρωπίᾳ τὴν ψυχὴν ἀποσμήχοντες προσίωμεν, οὕτως εὐχώμεθα. *Quemadmodum enim solemne est, ut fontes præsto sint in atriis templorum, ut qui preces fusuri sunt ad Deum, manus prius lavent inter precandum attollant; ita pauperes fontium vice ante fores collocaverunt majores nostri, ut non aliter ac manus abluimus aqua, prius per beneficentiam abstersa anima, tum demum preces nostras offeramus.* Duc.

C In medio area seu atrii Sophianæ ædis Constantinopol. phialam instituit Justinianus. Sic labrum seu fontem appellabant ubi perennes aquæ saliebant, e quibus plebs lavaretur: quia inquit Eusebius lib. 10. Histor. Ecclesiast. cap. 4. non licebat ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνειν ἁγίων. In hac Sophianæ phiala erant fontes alii, seu putei, qui aquam populis ædem ingressuris ad lavationem suppeditabant. Porro ante ædium sacrarum vestibula balnea & lavacra publica collocata docet uberius Eusebius loco citato, in descriptione ædis Tyrensis, & Paulinus epist. 12. & 32. ut & Natali 9. & 10. apud quem cantharum appellatur, & fistulatæque interdum saltus aera rivulo tactus describitur. Sunt enim canthari, equorum receptacula, unde aquam attemperant. Idem Paulinus Natali X.

Interior variis ornatibus area ridet, &c.

D Vide seqq. Quippe fideles prius quam ædem ingrederentur, aquis illis, quas a sacerdote benedicebantur, faciem & manus lavabant. Hinc Paulinus ad Severum:

Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne ministro.

Atque ita fontium aquæ quotannis in pervigilio sanctorum Theophaniorum, interdum in ipso festo die, consecrabantur & benedicebantur, quarum benedictionis ordo habetur in Euchologio Græcorum. Horum loco successere apud Latinos, quas in templorum valvis exponi solent, lustrales undæ, uti qui de Ritibus Ecclesiasticis scripsere, pridem docuerunt. Cangius in Constantinopoli Christiana lib. 3. cap. 22. pag. 21. & 22.

E ¶ Hanc ut opinor lotionem intellexit Johannes Abrincensis, deinde Rotomagensis archiepiscopus in lib. de divinis Officiis, in nocte Natalis Domini pag. 30. ubi peracta nocturnis, antequam agat de officio Missæ ad galli cantum, dicit: *Clerus & populus lavatum exeant.* Hinc, opinor, fontes juxta cathedrales & præcipuas ecclesias. Vide Nat. XLI.

PAULUS APOSTOLICO.) Videtur hic Paulus episcopatui præfuisse Nolano, cum Paulinus hæc scriberet; quem ut hic *sacerdotem*, mox vocat *antistitem*: quod ætate Paulini idem erat. Amicus Romanus suggerebat, per *Paulum* hic forte intelligi *Paulinum*. Sed hoc tempore videtur Paulinus nondum fuisse episcopus, quod colligere est ex epistola 16. ubi Anastasius vocaverat ad natalem suum consacerdotes, id est, episcopos Campaniæ: & notat se præter morem fuisse invitatum, cum ea invitatio consacerdotibus tantum deferri soleret. Jam vero epistola hac 12. describit Nolanam ecclesiam e in N. CLXX.

F ædificatam, cujus ædificationis meminit etiam Natali 9. in secundo adventu Nicetæ: atqui primo adventu Nicetæ contigit antequam Anastasius esset pontifex, siquidem Baronius recte calculum subducit tomo 5. Annalium 397. secundus vero quadriennio post, & basilica illa jam ante secundum Nicetæ adventum perfecta erat, ad quam illum Paulinus Natali 9. lustrandam ducit, ut si forte secundo vel tertio Anastasii anno Paulinus creatus fuerit episcopus: quod plane non liquet. *Rosv.*

Hic locus est veneranda penus qua conditur, & qua

Promi-

Promitur alma sacri pompa ministerii.) In bemate, ubi stabat sacra mensa seu altare, concha major erat duas minores adjunctas habens, alteram ad dexteram & septentrionem, alteram ad sinistram & ad meridiem altaris. Harum concharum alteram quæ ad dexteram seu septentrionem statuitur, πρόθεσιν Græci appellant, quasi dicas propositionem, seu *propositionis mensam*, a ceremonia quæ in ea peragitur nomen habentem. In ea namque (ait Allatius) sacerdos ante Missam, & una cum eo ministrantes, res omnes ad sacrum complendum necessarias, ut panem, vinum, & alia præparant, quibus finitis secedunt ad sacram mensam ubi sacra liturgia inchoatur. Utramque concham *secretarium* vocat Paulinus, priorisque seu prothesis usum ita describit: *Hic locus*, &c. ut supra. Et epistola 12. ad Severum (nunc 32.) de binis istis conchis verba faciens: *Una earum* (inquit) *immolanti hostias jubilationis patet*. Ubi pro *patet*, legendum, *parat*, contendit. *Cangius in Constantinop. Christ.* pag. 59.

N. CLXXII. *Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,*
Hic poterit residens sacris intendere libris.) Conchas majori adjunctas *secretaria* appellasse Paulinum supra observatum est. Proinde idem est *paratorium* quod *secretarium*. Repositos autem fuisse libros ecclesiasticos in hac concha docet idem Paulinus, dum illius usum sic describit: *Si quem sancta tenet*, &c. ut supra: in ea enim concha sacræ lectiones fiebant, sacrique libri finita liturgia publice perlegebantur. Id, ni fallor, satis innuit ipse Paulinus; nam cum dixisset unam earum concharum immolanti hostiæ jubilationis ancillari parata, hæc subdit: *Altera post sacrificium capax sinu recipiet orantes*. Cangius in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 60.

N. CLXXIII. *Geminatus est titulus.*) Scilicet unus titulus picturam, alter Reliquias spectat; quam epigraphen inani singulis feci, qua una deerat. *Rosv.*

N. CLXXIV. *ALITE quem placida.*) Hæc pars sacræ picturæ, quæ baptizatum agnum S. Spiritus specie columbæ perfundit, extabat integrum Romæ in sarcophago in ædibus Bernardi Bilcii prope Sapientiam, anno MDCCI. cum eam Philippus Vvinghius expressit, cujus ectypon Vvinghii fratres supra monimenti servant. *Rosv.*

N. CLXXV. *Et magno nomine* LUCAS MARTYR.) Baronius ad Martyrologium Romanum 18 Octobris, conjunctim legit *Lucas Martyr*, æstimatque Paulinum in ea fuisse sententia, ut Lucam martyrio affectum crediderit; quod & Servius noster in Apparatu suo Evangelico sequitur, qui addit Paulinum etiam Natali 9 Lucam Martyrem vocare. Sed neuter locus plene evincit Lucam martyrio functum fuisse. Nam priore loco *Martyr* referri potest ad *Nazarium*, uti impressimus ex veteribus editionibus: posteriora nulla mentio martyrii in carminibus quæ Lucam spectant. Nisi Martyrem valia, quia ibi Martyribus eum conjungit. Sed & Martyr dici potuit, *quia multa passus est pro Christi nomine*, uti habet Martyrologium Romanum; quo modo Paulinus Felicem quoque Nolanum Martyrem vocat Natali 9.

Hoc etiam mirare domus quæ Martyris alta, &c.

Lucam tamen vere martyrem fuisse aliqui veteres prodiderunt, quod tempore & loco alibi opportunius discutiendum. Videri posset Paulinus, dum *Lucam magno nomine* vocat, respexisse ad id, quod *Luca* seu *Lucanus* in Italia pro magno olim usurpabatur, eo quod in Lucania etiam armenta maxima, uti testatur Lucilius:

Quam neque Lucanis oriundi in montibus tauri
Ducere protelo validis cervicibus possent.

Unde apud Ennium, citante Varrone lib. 6. de lingua Latina, *Luca bos*, id est, magnus bos, seu elephas. Eodem modo usurpavit Lucretius lib 5. & Silius lib. 6 Vide eumdem Varronem dicto loco, ubi triplicem rationem adfert cur elephas dictus sit *bos Luca*. Pro ceteris placet illa Verginii, quod maxima quadrupes in Italia alter bos, & quia in Lucania Pyrrhi bello primum visi elephanti, unde vocarunt *Lucam* seu *Lucanum bovem*. Aberravit a mente Varronis Baronius tomo 1. Anno Christi 58 n. 34. dum rationem S. Lucæ, aut bos tribuitur, adducit Varronem quasi asserentem *bovem* in Italia vocari *Lucam*. Nec enim *bos* vocatur *Luca*, sed elephas vocatur *Luca bos*. *Rosv.*

IN EPIST. XXXIII.

N. CLXXVI. ALETHIO.) Nescio an hic ille sit, qui tempore Paulini fuit episcopus Cadurcensis, cujus Paulinus (si tamen noster sit) meminit in epistula, cujus fragmentum tantum extat apud Gregorium Turon. lib. 2. Histor. Franc. cap 13. *Qualis autem*, inquit, *fuerit hic* (Venerandus) *pontifex, testatur presbyter Paulinus, dicens: Si enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exuperium Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdegalæ, vel Diogenianum Albigæ, vel Dynamium Engolismæ, vel Venerandum Arvernis, vel Alethium Cadurcis, vel nunc Pegasium Petrogoris, utcumque se habeant sæculi mala, videbis profecto dignissimos totius fidei religionisque custodes.* Etsi enim tempore Paulini Cadurci fuderit Florentius episcopus, uti patet ex epistola præcedente; Alethius post eidem successit. Et prima Paulini editio hic inscribit, *Alethium episcopum fratrem suprascripti*. *Rosv.* Vide Vitam S. Paulini cap. 48. n. 3.

IN XXXIV. SERM. DE GAZOPHYLACIO.

DE GAZOPHYLACIO.) Erat olim in templis locus, qui Gazophylacium dicebatur quo recondebantur eleemosynæ in pauperes erogandæ. Frequens ejus mentio in sacris Litteris. Chrysostomus tamen de diversis novi Testamenti locis, Homilia 22. *de Eleemosyna & Collatione in sanctos*, postquam populum Antiochenum (non Constantinopolitanum, uti putavit Franciscus Bernardinus Ferrarius lib. 2. cap. 10. de antiquo Ecclesiast. Epistol genere: & lib. 1. de Ritu sacrarum Concionum cap. 26 nam Antiochiæ habitam constat ex sua epistola, ubi ait Hierosolymorum eleemosynis sublevatam esse civitatem iste, quod habetur Act. 2.) monuit ut privatim quædam pro pauperibus seponerent. Γενέσθω ταμεῖον ἐλεημοσύνης … χρημάτων ἱερῶν ἔνδον … Καὶ … γαζοφυλάκιον … ἔστὶ ἐμβολον. *Hoc itaque modo unusquisque domus Ecclesia fiat, servetur opes inter se conservans. Enimvero gazophylacia quæ in templis sunt, illarum symbolum gerunt.* Augustinus in Psalmum 63. *Quid est gazophylacium? Arca Dei, ubi colligebantur ea quæ ad indigentiam servorum Dei mittebantur.* Possidius in Vita S. Augustini cap. 24. *De neglecta a fidelibus gazophylacio & secretario, unde altari necessaria inferuntur, aliquando in ecclesia loquens admonebat: quod etiam beatissimum Ambrosium se præsente in Ecclesia tractavisse, nobis aliquando retulerat.* Concilium Carthaginense IV. canone 93. *Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur.*

N CLXXVII.

Gazophylacium hoc Paulinus hic *mensam* quoque vocat. Tertulliano *arca* dicitur Apologet cap. 39. *Etiamsi quod arcæ genus est, non de ordinaria summa, quasi redemptæ religionis congregatur*, uti & Augustino loco citato; Cypriano *corbona* lib. de Opere & Eleem c. 5. *Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam non respicis?* ubi etiam gazophylacium vocat *Rosv.*

N. CLXXVIII *Suspenso sibi*, IMMO MUNITO *calcanda vestigia.*) Ita correxi ex conjectura. Antea erat, *suspenso sibi in monumento calcanda vestigio*, nullo sensu. Rumanus autem corrigebat *in momento*. Veram conjecturam meam esse vel ipse Paulinus docet, qui epistula 2. pag. 29. lin. 23. habet: *munita pede tutum ingrediar*. *Rosv.*

IN EPIST. XXXVI.

N. CLXXXI. EUM SPIRITUUM *trinum consensus invitet.*) Sensus est. Christus, quo præsente dicebant autem in Emmaus duo discipuli, *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* etiam nobiscum manebit, si duo quæ sunt in nobis, vel potius tria, id est caro, anima, & spiritus, ad eum invitandum consenserint. Ipse enim dixit: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Vide in epist 3. ad Aprum (nunc 44.) *Habeatis autem cor ardens*, &c. Tria autem illa in homine Patres ex S. Paulo 1. Thessalon. 5. distinguere soliti clamos ast. Vide ipsum Paulinum epist. 2. ad Amandum (nunc 12.) *Cum spiritus Deo serviens*, &c. *Sacchin.*

IN EPIST. XXXVIII.

N CLXXX. SECRETUM TACITI RURIS.) Hæc erant religiosæ vitæ præludia, quibus simile quid narrat de S. Gregorio Nazianzeno præceptore suo Hieronymus in Cathalogo Script. Ecclesiast. cap. 117. *Episcopum in loco suo ordinans, ruri monachi vitam exercuit.* Sophronius dixit: Ἐν ἀγρῷ μοναδικὸν βίον διεβίωσεν. Gregorius in ejus Vita. Ἔρχεται εἰς Ἀριανζὸν χωρίον Καππαδοκίας, ὅπερ ἐκέκτητο ἐκ πατρῴου κλήρου. *Arianzum pervenit Cappadociæ pagum, quem ex paterna hereditate ad se devolutum possidebat.* Possidius cap. 3. Vitæ S. Augustini: *Placuit ei*

et, percepta Baptismi gratia, ad Africam & propriam domum agrosque remeare, in quibus constituens tetrandio, a se jam alienatis secularibus curis, cum iis qui eidem adhærebant, Deo vivebat, jejuniis, orationibus, bonis operibus, in lege Domini meditans die ac nocte. Duc.

Vide de hoc secessu ad meditandum elegantem & accuratum tractatum P. nostri Julii Nigroni, qui 6. est inter Asceticos. *Rosw.*

IN EPIST. XXXIX.

N. CLXXXI. SI VASTA *quis domus sordeat, neque propheticis aut apostolicis nubibus compluatur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur.*) *Vastum* maxime dicitur de agris qui non excoluntur. Tabularium Vindocinense ch. 237. *Qua dum priscis exstiterunt temporibus, 32. den. censui solvebat, modo vero quia vasta est, nihil censui reddit, sed est allodium.* Tabularium ecclesiæ S. Stephani Lemovicensis cuno 30ll. *Fecit Gotbertus archidiaconus terram terram de monte S. Johannis esse vastam.* Cangius in Glossar. Lat. tom. 3. p. 1260.

N. CLXXXII. *Ultra* BETAM SEMICOCTAM.) Ubi nos legimus in Vulgata Isaiæ 51. 20. *Filii tui dormierunt in capite omnium viarum, sicut oryx illaqueatus*; Græce est apud LXX Οἱ υἱοί σου καθεύδοντες ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, ὡς σευτλίον ἡμίεφθον, οἱ πλήρεις θυμοῦ κυρίου. *Filii tui dormientes in capite omnis viæ sicut beta semicocta, pleni furoris domini.* S. Hieronymus in Isaiam: *Pro beta semicocta reliqui Interpretes orygem saptum & illaqueatum transtulerunt, qui Hebraice appellatur* תוא, *quod genus bestiæ nascitur in eremo inter munda animalia in Deuteronomio* Deut. 14. *ponitur, pro quo LXX. Syra lingua epiaosi sunt thoreth, quæ dicitur beta. Qui inter vitia & virtutes medius fluctuat, & duplici corde accedit ad servitutem Dei, hic vocatur beta semicocta.* Cyrillus: Οἱ παρειμένοι τὰς φρένας, καὶ ἐκλελυμένοι τὸν νοῦν ὡς σευτλίον ἡμίεφθον. *Qui remissi animis sunt, & mente soluti, sunt similes betæ semicoctæ.* Porro insipidæ sunt betæ, nisi pipere condiantur. Martialis lib. 13. 13.

Ut sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ,
O quam sæpe petet vina piperque coquus!

Suetonius in Augusto cap. 87. *Octavius Augustus ponit assidue betissare pro languere, quod vulgo lachanissare dicitur.* Λάχανον Atticis beta est, λαχανίζειν, languere, Glossæ. λαχανίζοντ, vacillant, Duc.

IN EPIST. XL.

N. CLXXXIII POTIONATI . . . *a vino unguentorum de calice salutari Domini*) ¶ *Potionatus* vulgo idem est ac veneno sublatus; hic vero vox est contrariæ significationis a verbo potionare desumta, quod est medicinam accipere. Hac postrema significatione accipiendum est quoque illud chartæ Octaviani cardinalis apud Ughellum tom. 3. Ital. sacr. pag. 635. *Excepimus . . . infirmos, & quasi graviter debiles, potionatos, & sanguine minutos,* &c.

IN EPIST. XLII.

N. CLXXXIV. FLORENTIO.) ¶ Hic *Florentius* fuit Cadurcensis episcopus, ut colligitur ex omnibus nostris codicibus MSS. & editorum ad hanc epistolam. MS Reg. *Incipit ad Florentium episcopum de civitate Cadurcensium.* MS Vien. *Ad Florentium episcopum Cadurcensem.* Ed Bad. ut MS. Reg. sed addit *epistola.* Gnev. item, *Dius Paulinus . . . epistola,* sicut & Schot. *Sancti,* &c. In omnibus, legitur, *de civitate* CADURCENSIUM; Sed in editione Gen. *Patri Florentio Cadurcensium episcopo, Paulinus.*

Pamelius tom. 1. Liturg. pagg. 307 seculo 5 citat hanc Paulini epistolam cum inscriptione, *ad Florentium Tiburtinensem episcopum,* pro *Cadurcensem*; quod unde habeat nescio. Sed cum ibidem ponat Innocentium papam ad hanc Florentium Tiburtinensem episcopum scripsisse epistolam suam octavam, facile apparet Pamelium ea conjectura Paulini inscriptionem mutasse, quo accedit, quod Innocentius etiam litteras dederit ad Victricium Rotomagensem episcopum, cujus quoque meminit Paulinus. Hæc occasio fuerit Pamelio inscriptionem mutandi. *Rosw.*

A

IN EPIST. XLIII.

N. CLXXXV. DESIDERIO.) Hic ille est *Desiderius,* cui Severus Vitam D. Martini inscripsit. *Rosw.*

N. CLXXXVI. DISSICIT *paleas.*) ¶ Ita MSS codices Reg & Vien. In editis, *disjicit*; Sed *dissicit paleas,* id est, *separat paleas a tritico.* *Dissicere enim, tementer separare,* dicitur Johanni de Janua; aliquando etiam *dispergere, dissipare.* Prudentius Cathemerin. hymn. 1. *Tu Christe somnum dissice.* & lib. Peristeph. in hymno S. Laurentii archilevitæ v. 209.

Cum membra morbus dissicit.

B Sic enim legitur in vetustissimis codicibus MSS. ut testatur N. Heinsius in Notis. Adde Paulinum Petricordium in lib. 3. 5. & 6 de Vita S. Martini Turonensis episcopi, ex quinque pervetustis codicibus a Francisco Juretto collatis.

IN EPIST. XLIV.

N. CLXXXVII. AD MENSAM POTENTIS.) Ecclesiastici 13. 12. tale quid occurrit. Προσκαλεσαμένου σε δυνάστου, ὑποχωρῶν γίνου. *Si advocaverit te potentior, fac ne recedas.* & cap. 31. 13. Ἐπὶ τραπέζης μεγάλης ἐκάθισας; μὴ ἀνοίξῃς ἐπ' αὐτῆς φάρυγγά σου. *Ad mensam magnam sedisti, non aperias super illam faucem tuam.* & v. 16 Οὗ ἐὰν ἐπιβλέψῃ, μὴ ἐκτείνῃς χεῖρα. *Quocumque aspexerit, ne extendas manum* & v. 20. Καὶ εἰ ἀνὰ μέσον πλειόνων ἐκάθισας, πρότερος αὐτῶν μὴ ἐκτείνῃς τὴν χεῖρά σου. *Et si inter plures sedisti, ne extendas manum tuam prior.* En hic conflasse locis conflatam sententiam istam protulit Auctor noster, quamquam ea judicia nobis librorum constituit. Duc C

N. CLXXXVIII. CONJUX.) Hic de Apri presbyteri conjuge Amanda presbyterissa agit Paulinus, *Presbytera, presbyterissa,* vocem presbyterorum uxores, eorum nempe qui abdicata ex consensu mutuo matrimonii usu, divino cultui se mancipabant, sacerdotes effecti aut episcopi. Otto Vercellensis episcopus epist. 8. *Possumus quoque presbyteras vel diaconas illas existimare, quæ presbyteris vel diaconis ante ordinationem conjugio copulatæ sunt, quas postea caste regere debent,* &c. Gregorius M. lib 4. Dialog. cap. 11. *Iste presbyter quidam commissam sibi cum magno timore Domini regebat ecclesiam: qui ex tempore ordinationis acceptam presbyteram suam ut sororem diligens, sed quasi hostem cavens, ad se propius accedere numquam sinebat.* Ubi D observandum ejusmodi presbyteras in eadem æde, qua mariti, vitam caste exegisse; idque Ecclesiæ canonibus sancitum tradit idem Gregorius lib. 7. indict. 2. epist. 39. ubi cum episcopus una cum mulieribus habitare diceretur, hæc subdit: *Hoc tantummodo adjecto, ut hi, sicut canonica decrevit auctoritas, uxores, quas caste debent regere, non derelinquant.* Quibus consonat Lex 43. Cod. Th. de Catholic. & Concil. Turon II. c. 19 sed periculosam fuisse interdum ejusmodi conversationem docet exemplum a Flodoardo allatum lib. 1. Histor. Remensis cap. 14. unde in concilio Toletano III. c. 5. satius esse dicitur ut in alia domo presbyteræ habitent. In hanc sententiam auctor libri de singularitate clericorum inter opera S. Cypriani: *Cum videam de Christianis plerosque maritos pariter & uxores E continentiam desponentes, domicilia singularia magis eligere, ut consensu communium votorum sine irritatione prosperata, & concordanti secessu caleant observare.* Vide Gregorium Turon. lib. 1. histor. cap. 39 In concilio Arelatensi II. cap. 3. ejusmodi *presbyteræ, conversæ uxores,* dicuntur, quibus concessum erat in domibus clericorum habitare, quemadmodum matribus, aviis, & sororibus; ita tamen ut a conjugibus suis se abstinerent, ut est in concilio Turonensi I. cap. 2. Arvernensi c. 13. Aurelianensi IV. c 17. & Autissiodorensi c. 21. sed & nec communem lectum & cellam haberent, ut est in iisdem conciliis Aurelian. & Autissiodor. locis citatis, & in Turon. II. c. 19. Jubebantur F præterea vivere ut sorores, in concilio Arvernensi 19. & Matisconensi I. c. 11. Ita tamen in eadem domo cum uxore habitare licebat presbyteris, dummodo alterius clerici testimonio uterentur, quo eorum vita clarior appareret. Vide concilium Gerundense sub Hormisda PP. c. 7 Bracarense III c. 1. 4 & concil Turon. II. c 12. 19. Sed hanc cohabitationis viam & morem exagitant S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus, & S. Basilius.

Denique si mariti presbyteris vita excedere contingeret, aliter nubere vetabantur. Ita concilium Aurelianense I. c. 13. Epaonense c. c. fragmentum concilii Ilerdensis allatum e Surio post concilium Ilerdense, concilium

Roma-

A Romanum sub Zacharia PP. c. 5. Vermeriense anno 752. c. 3 &c. Atque inde forte *presbyteræ* dictæ generalius omnes viduæ seniores, quæ sacris in Ecclesia ancretitia vacabant. Glossæ MSS ad concilium Laodic. c. 11 *Presbyteræ, id est, viduæ seniores*. Ubi Isidorus Mercator, & Ferrandus diaconus c. 221 *Mulieres, quæ apud Græcos presbyteræ appellantur, apud nos autem viduæ seniores, univiræ & matriculariæ*. Atque hæ quidem *presbyteræ* seu *presbyterissæ*, uti vocantur in Ordine Romano, vestem longe modestiorem quam ceteræ feminæ utebantur, ut docet idem Gregorius M. lib. 7. indict. 2. epist. 7. de earum ministerio hæc attigit Atto Vercellensis episcopus epist. 8. *Sicut enim hæ quæ presbyteræ dicebantur, prædicandi, jubendi, vel edocendi; ita sane diaconæ ministrandi, vel baptizandi officium sumserant: quod nunc jam minime expedit*. De presbyterissis vel presbyteratum uxoribus agunt præterea Synodus Turonensis can. 12. 13 & Leo B VII. PP. in epist. ad Gerhardum Lauriacensem archiepiscopum pag. 11. *Cangius* in Glossar. Lat. tom. 3 pagg. 408. 409. etc. Vide idem Glossarium in voce *Soror*, tom. 3. pag. 903.

N. CLXXXIX. IN OPERA.) Ea lectio melior quam *in opere*. Exprimit enim textum LXX. Paulinus Proverbior. 31. 17. Ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. *Firmavit brachia sua ad opus*, & v. 19. Τοὺς πήχεις αὐτῆς ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. *Cubitos suos extendit ad utilia, manus autem suas firmat ad fusum*, & v. 27. Σῖτα δὲ ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγε. *Cibos autem pigros non comedit*. In quem locum annotat Flam. Nobilius scholium. Ἄρτον ὀκνηρίας, *panem socordiæ*. Paulinus dixit, *escas pigritiæ*. Vulgata Latina, *Panem otiosa non comedit*. Duc.

N. CXC. MISERICORDIA . . . . *suscitabis filios*, &c.) Non aliunde videntur ista depromta, nisi ex eodem libro & C capite Proverbiorum, quod viduæ liberalis & munificæ laudes complectitur, cap. 31. 28. Ἐλεημοσύνη δὲ αὐτῆς ἀνέστησε τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ ἐπλούτησαν. *Eleemosyna autem ejus, suscitabit filios ejus, & ditati sunt*: ita Romana editio, cum qua Paulinus consentit: non Complutensis, ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτῆς, sed cum Vulgata Latina, *Surrexerunt filii ejus*. Paulo post, ubi de filiis Prophetarum egit, historiam attingit, quam leges 4. Reg. 4. 38. & cap. 6. 4. *Cumque venissent ad Jordanem, cædebant ligna. Accidit autem ut cum unus materiam succidisset*, &c. Sed apud Paulinum corrigendum fortasse, *ad temperandam pace silentii animam*, non *pacem silentii*. Sic enim dixit epist. 1 ad Aprum; *Ecclesiarum tumultus, & concilia inquieta declinans*. Duc.

N. CXCI. *Ros enim qui ab illo est, sanitas*.) Locus est Isaiæ 26. D 19. Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ, ἴαμα αὐτοῖς. *Ros enim qui a te, sanitas eis est*. Vulgata Latina: *Quia ros lucis, ros tuus*. Sic Prov. 16. 24. Γλυκασμα δὲ αὐτῶν, ἴασις ψυχῆς. *Dulcedo vero eorum, sanitas animæ*. Citavit eumdem Isaiæ locum antea epist. 17. ad Delphinum, ubi eodem modo legit: *Ros enim qui ab illo est*. Duc.

N. CXCII. *Pinguescent* FINES *deserti*.) Psalmo 64. 13. profertur illud, *Pinguescent fines deserti*, ubi videtur Interpres, quem sequitur Paulinus, legisse Πιανθήσονται ὅρια τῆς ἐρήμου, quemadmodum & apud Hilarium, Augustinum, Cassiodorum, & Arnobium, Ambrosium item de institutione Virginis cap. 15. & in Romano Psalterio editum est. at in Gallico Psalterio, quod est in Volgata, τὰ ὡραῖα τῆς ἐρήμου, *speciosa deserti*. Romanus vero Vaticanus E codice LXX. τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου, *montes deserti*, quemadmodum & Apollinaris, ὄρεα πίονα ἐρήμου. *Montes pingues deserti*. S. Hieronymus ex Hebræo *pascua deserti*, Aquila & Symmachus νομαί, *pascua*. Duc.

IN EPIST. XLV.

N. CXCIII. QUINTUS *diaconus*.) Meminit hujus Augustinus epistola 39. ad Paulinum. *Quod de prosperitate tam prospera fratris & compresbyteri nostri Quinti, & qui cum eo navigaverunt, etiam nos Dominus exhilaravit*. Fuerat hic portitor litterarum Augustini ad Paulinum, qui & responsum e Paulino ad Augustinum retulit. *Rosweyd*.

MELANIO.) Intelligit ipsam Melaniam, quæ nunc F *Melanio*, nunc *Melanius*, nunc *Melanium* dicta. Sic & supra epist. 12. MSS. præferebant.

Hoc Melani sanctæ delatum munere Nolam.

Vide Præludia mea ad 8 librum de Vitis Patrum num. 6. Ita videtur capiendus Augustinus epistola cap. *Carissimis fratribus Albino, Piniano, & Melaniæ*: ubi lege pro *Melanio* Intelligit Albinam & Melaniam, cum apud Alypium episcopum Thagastæ in Africa versaren-

A tur. An feminæ hæ, *Melania*, *Albina*, dictæ *Melanius* & *Albinus* a virili fortitudine, qua affectus omnes mundanosque superarunt; qua forma Phrygas ob effeminationem Phrygiæ dictas? Confirmari posset ex Vita Eugeniæ cap. 7. ubi cum Eugenia tegendi sexus causa dixisset se vocari Eugenium; dixit D. Helenus: *Recte te Eugenium vocas: viriliter enim agis, & confortetur cor tuum pro fide Christi. Ergo recte vocaris Eugenius*. Ita S. Franciscus D. Jacobam insignem matronam Romanam, non *D. Jacobam, sed fratrem Jacobum, propter vitæ probitatem & sanctimoniam vocabat*, uti refert Bartholomæus Pisanus lib. 3. Conformit. 4. parte 2. *Ros*.

Vide Not. CXXXVIII.

IN EPIST. XLVI.

B IN TRANSLATIONE S. CLEMENTIS.) An Romani, an Alexandrini? Intelligo potius Clementem Romanum pontificem, qui decem libros scripsit Recognitionum, quos forte Paulinus rogatu Ruffini interpretandos susceperat. Certe ea interpretatio videtur ad Ruffinum pervenisse; quam cum Ruffinus deprehenderet minus commode præstitam, eumdem Paulinum adhortatus est ut attentius studium in Græcis litteris poneret. Fatetur hæc ipse Paulinus hac ipsa epistola. Unde post apparet Ruffinum vel Paulini interpretationem interpolasse, vel de novo Clementinos illos libros vertisse. Certe eo Ruffini interpretationis hodie circumferuntur hi libri inscripti Gaudentio episcopo, an Brixiano an Novariensi, dubites, quia uterque Ruffini seculo clarus in Italia. Suscepit Ruffinus hanc interpretationem rogatu C Silviæ virginis, quam eam esse existimo, quæ Palladio Lausiacæ historiæ cap. 143. *Silvania*, Heraclidi in Paradiso cap. 42. & Paulino epist. 11. ad Severum *Silvia* dicitur. Gennadius quoque in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum fatetur Clementem a Ruffino Latinitate donatum. Ipse Ruffinus in epistola ad Macarium de adulteratione librorum Origenis, meminit librorum qui appellantur Ἀναγνωρισμοί, id est, *Recognitio*, quos Clemens Romanus scripsit, licet ab hæreticis depravatos fateatur. Ἀναγνώσεων libros vocat in Præfatione ad eos. *Ros*.

N. CXCVI. *Sensu potius apprehensu*.) Fatetur Paulinus, cum verba plene intelligere vel exprimere non possit, se sensum conatum opinione sua adumbrare. Ruffinus vero etiam verba conatus est exprimere, uti fatetur epistola D dedicatoria ad Gaudentium. *In ceteris autem, quantum possimus, operam dedimus, non solum a sententiis, sed ne a sermonibus quidem satis eloquiisque discedere*. Unde forte colligas novam a Ruffino interpretationem susceptam. *Ros*.

IN EPIST. XLIX.

N. CXCVII. MACARIO.) Existimo hunc Macarium esse, cujus meminit Palladius cap. 123 enumerans eos, qui ad Pinianum, tunc in Campania nunc in Sicilia agria agentem, ascetas facti causa accessissent; *Similiter etiam quidam nomine Macarius ex vicaria*. Intelligit eum vicaria præfectura Romæ functum fuisse. E Unde merito sollicitat eum Paulinus, ut Secundiniani naufragam navem cum mercibus repostulet a procuratore Posthumiani Senatoris, qui eam in Bruttiorum littora, ad bona sui possessionem adlapsam occupaverat, auxilio sit. Procuratus ille conatus a Judice provinciali primo vi rebellarat, unde Romam confugerat. Huic Macario Ruffinus inscribit Apologiam suam pro Origene, quem virum *desideriorum & fidelissimum* vocat. De ejus scriptis Gennadius Catalogo illustrium Ecclesiæ Scriptorum cap. 28. *Macarius scripsit in urbe Roma adversus Mathematicos librum, in quo labore Orientalium quæsivit solatia litterarum*. Quo alludit Hieronymus Apologia 2. contra Ruffinum: *Ergo nisi de Oriente venisset, eruditissimus vir hæreret adhuc inter Mathematicos*; intelligens nimirum Macarium Romanum, quem Ruffinus sibi permitum familiarem habuit, eumque a Mathematicis abstraxit. F Diversus hic est Macarius a Macario Romano, cujus Vita exstat in Vitis Patrum, quem Baronius ad Martyrologium Romanum 2. die Januari confuderat, uti docui ad librum 1 Vitarum Patrum. *Ros*.

N. CXCVIII. *Solitis* COMMEATUS.) Sardiniensis hic commeatus navium frugibus in Italiam importandis. Sic *commeatus Alexandrinus*. Suetonius Nerone cap. 20. *Captus modulatis Alexandrinorum laudationibus qui de novo commeatu* Neap-

Neapolim confluxerant. Rosweyd. Vide Not. LXIV.

N. CXCIX. VARIIS, *ut marina jactatio & navalis instructio posceret*, OFFICIIS.) Occasione senis hujus, qui omnia nautica explevit officia, ut a naufragio evaderet, juvat hic adscribere quæ habet Augustinus de Cantico novo, & reditu ad cœlestem patriam, ac vitæ periculis cap. 2. to. 9. ubi eleganter sub navalium apparatuum & instrumentorum metaphora nos hortatur, ut prompti navem conscendamus, qua ad cœlestem patriam enavigemus. *Præparemus sentinas, apprehendamus & ascendamus navem fidei simul & crucem; nec desit anchora spei nostræ salutis: extendamus funes, diversas virtutes: vela caritatis colligamus, invocemus ventum prosperum verbum Dei: exhauriamus sentinam a peccatis, per eleemosynas mundetur conscientia. Non impediatur hujus nostri cursus navigii, operemur manibus ut possumus.* Manibus suis sentinam exhauriebat qui dicebat: Manibus meis autem eo nocte, & non sum deceptus. *Non negligamus nostra peccata: minuta sunt, sed multa sunt. Fluctus unus validus irruens obruit navem, minaturque naufragium: humor autem per rimas influens, & in sentinam veniens, nisi subinde fuerint, hoc idem facit. Ergo exhauriatur sentina, ne negligatur misericordia; quia eleemosyna a morte liberat, & ipsa purgat peccata. Adsit nostra tunc Christi gratia, teleuma nostrum dulce canamus Alleluja, ut læti ac securi ingrediamur sempiternam ac felicissimam patriam. Non metuat anima mare hoc magnum, seculum scilicet, cujus fluctus ac turbines sentimus tentationes seculi perflantes. In Deo speramus: multi jam Sancti hos fluctus spreverunt, multi calcaverunt, multi super ejus aquas ambulantes, securi ad patriam pervenerunt: sed exsurgit ventus validus, & magna tempestas sua cujusque cupiditas. Titubat fides in mari? Clames cum te Petrus*, Domine pereo: *dabit manum mergenti, nec sinet perire ille, qui propter nos dignatus est super aquas ambulare.* Rosw.

Psal. 74.

N. CC. SUPPARUM *stabat, vela navis faciebant. Aqua*, &c.) Ita ἄριζος Romanus amicus legebat, cum ante esset: *Si parum stabat, vel navis vela faciebat, aqua*. Ita in Isidori Regula 20. ubi de custode sacrarii agitur, fœda labes ex simili inhæret. Nam ubi habes, *vel vestes sacræ*, scribendum ex MS Coloniensi, qui sanctorum Patrum Regulas continet, *vela vestesque sacræ*. Rosw.

N. CCI. HAUSTUM HUMORE *destricto*) Ita idem amicus suggerebat, cum ante *ore* tantum esset loco *humore*. Nempe *umore* olim scribebant pro *humore*; cujus duæ initiales literæ omissæ a librariis, ob similem terminationem vocis præcedentis, uti iidem alias geminare eamdem erant soliti, terminationem vocis præcedentis repetendo & adjungendo initio sequentis vocis. Centies notata hæc antiquaria. Ut hic in Paulino omissa syllaba initialis ratione similis terminationis in præcedenti voce, ita apud Sidonium videntur duæ syllabæ omissæ lib. 9 Epist. 15.

Limans faceta quæque sit poemata.
Venetam lacessat ut favore Mantuam,
Homericaque paret ipsa gloria.

Quid hic *paret*? Silet Savaro. Sirmondus noster Impressit, *par* &. Sed ita *que* in *Homericaque* redundabit. Legarim:

Homericaque æquiparet ipsa gloria.

Æquiparet, id est par sit, ut Plauto Trin. act. 2. Vides manifesto *æqui* omissum in *æquiparet*, quod *æque* præcederet in *Homericaque*. Simile mendum omissione unius literæ contigit Lampridio in Alexandro Severo, ubi Casaubonus & Salmasius frustra laborant: *Rerum memoria singularis, quam nemo nisi Acholius ferebat adjutam* MS. Palatinus, item vetus editio Mediolanensis, nec non Veneta: *quam nemo nisi [illegible] ferebat adjutam*. Initialis *m* vocis *mnemonici* omissum ob finale simile præcedentis vocis *quam*. Rosw.

N. CCII. *Quod quotidie nobis* IN MANU ET *apostolorum & martyrum*.) Ita prima editio & MSS Græcius: *Nobis Immanuel Apostolorum*. Romanus amicus suggerebat: *bonus Emmanuel Apostolorum*, &c. Sed vulgata lectio rectissima & verissima. *Manus*, id est, potestas. Ita sæpissime usurpat Paulinus. Carmine 14. Natali 9.

Felicisque manu nobis operata revelvam.

Eodem Natali:

Sed quæcumque pii est pars corporis, & manus extat:

Idem fragmento Natalis 11.

Quam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias.

Ita Actorum cap. 19. v. 2. *Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli*, videlicet tamquam per instrumentalem causam. Recte *manus* pro potentia ponitur, quia manus est *organum organorum*, ut ait Aristoteles de partibus animalium lib. 4. cap. 10. Ἔςι γὰρ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων. Rosw.

N. CCIII. *Sicut* NYCTICORAX.) Locus est ex Psalmo 101. 7. Ἐγενήθην ὡς νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ. *Factus sum sicut nycticorax in domicilio*. In MS legebatur *noclicorax*, mendose; quemadmodum & vitiose doctissimus ille vir *nyctitora* scribendum contendebat, cujus meminit epistola illa quæ nunc primum editur ex Codice Nolano; quæque licet alioqui minime videatur a stilo Paulini discedere, hoc nomine posset in suspicionem ψευδεπιγραφίας venire. Citatur ab Ant. Agellio in Commentario in Psalmos. Certum est communi omnium auctorum consensu νυκτικόραξ dici quasi nocturnum corvum, & κόρακα non a κόρη, quæ pupillam significat, sed a κόραξ a quo eum nigrum sonat, nomen habuisse. Aristoteles de Histor. Animal. lib 8. cap. 3. Τῶν γαμψωνύχων ἔνια νυκτερινά ἐστιν, οἷον νυκτικόραξ, γλαύξ, βύας. *Nocturnorum etiam nonnulla aduncis unguibus sunt, ut cicuma, noctua, bubo.* Ita vertit Gaza νυκτικόραξ, *cicumam*, idemque apud Aristotelem lib. 9. cap. 34. in ea avis descriptione pro nycticorace vertit *ululam*. Ulysses Aldrovandus nullo modo recte verti a Gaza putat lib. 8. Ornithologiæ, cap. 6. & otum potius esse. Interpres tamen suspicatur fictam a Gaza fuisse vocem *cicuma*, cujus Festus & Isidorus meminere in Glossis. *Noctuam* alii eulum orientalem quamdam esse avem. Hieronymus epist. 135. testatur Symmachum vertisse vocem Hebræam [illegible]: ne verisimile sit, aliquam speciem earum avium esse, quæ generatim aliquando noctuæ appellantur, & noctu vagantur & incedunt. Apollinaris, Ἠ' [illegible]. *Aut noctis corvum nodorum parietinarum similem*. Duc.

N. CCIV. DEI FUGITIVUM PROPHETAM ULTOR ET CUSTOS CETUS EXCEPIT.) ¶ Sic MS. Reg. cum edd. Bad. & Grav. Hæc eadem reperiuntur in carmine 21. ad Cytherium de naufragio Martiniani v. 195. 217. & seqq. & carm. 19. ad Jovium v. 105. & 113.

Scite dictum. Succurrit & illud S. Gregorii Moral. lib. 6. 14. *Fugitivum Dei tempestas invenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit, & quia Auctori suo obedire renititur, ad locum quo missus fuerat, suo reus carcere portatur*. Sacchin.

N. CCV. *In* TABERNACULIS *viri*.) Psalmo 146. 10. Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ. *Non in potentia equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum est ei.* Ita quoque ex Hebræo Hieronymus. *Non in fortitudine equi voluntas ejus, neque in tibiis viri placetur ei*. At Romanum & vetus Psalterium, Hilarius & Augustinus cum Paulino vertunt, *in tabernaculis viri*, quasi legerint apud LXX non ἐν κνήμαις sed ἐν σκηναῖς ἀνδρός. Ambrosius in Psalterio habet: *in tibialibus viri beneplacebit ei*: unde etiam Hieronymus in Commentario: *Videtur non vocare tibias, sed περικνημίδας, quia bellatorem virum describserat, & quodcumque tibias tenerat*. Sed fallitur tamen Hieronymus hic ὁ πολυΐστωρ, neque Chrysostomus aut Euthymius aliter legerunt; ac nunc est apud LXX. κνήμαις, non περικνημίδας, sive ocreas quibus tibia curave armantur. Nam nec in textu Græco apud Chrysostomum aliud occurrit quam ἐν κνήμαις, & Euthymius tibiarum ipsarum haberi rationem ait: Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς βραχίοσι τῶν χειρῶν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κνήμαις τῶν ποδῶν ἡ ἰσχὺς [illegible]. *Sicut enim in brachiis vires manuum potissimum consistunt, ita in tibiis vires pedum*. Duc.

Tabernaculis viri, pro *tibiis viri*, irrepsit. Facilis enim librariis fuit error ex notarum ambiguitate, quibus plurimum utebantur, existimantibus compendia quæ non erant. *Sacchin.* ¶ Minus bene, varietas enim orta videtur ex extra lectione Græca κνήμαις & σκηναῖς.

N. CCVI. ELIÆ MELOTEN) Ita 3 Reg cap. 9. v. 13 & 4. Regum cap. 2. v. 8. 13. 14. *pallium Eliæ* Septuaginta μηλωτὴν vocant. Eucherius lib. 2. cap. 10. Instructionum ad Salonium: *Melota in Regum libro pellis simplex, qua monachi Ægyptii etiam nunc utuntur, ex uno latere dependens*. Hieronymus epistola 88. *Elias igneo curru rapitur ad cælum, melotem relinquit in terris*. Athanasius in Vita Antonii interprete Evagrio cap. 58. *Melotem & pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date*. Glossarium Claromontanum MS. *Melotes, pellis ovina simplex, qua monachi utuntur, ex uno latere dependens*. Eadem dicta & *pera*. Cassianus lib. 1. cap. 8. de Institutis Cœnobiorum: *Ultimum est habitus eorum pellis caprina, quæ melotis vel pera appellatur, & baculus*. Ubi Fronto noster Ducæus tomo 1. in Chrysostomum pag. 12. suspicatur scribendum *diphthera* pro *pera*; quia Sozomenus de Ægypti monachis habet: Ἀμφιέννυνται δὲ [illegible] Ἠλία τοῦ Θεσβίτου. *Isti ad exemplum Eliæ Thesbitæ pellibus se induebant*. Alardus vero Gazæus accuratus Cassiani commentator pro *pera* substituendum censet *penula*. Verum cum rursus Cassianus Collatione 11. cap. 3. peram & baculum jungat, *Sumpto itaque baculo & pera*; & Isidorus lib. 19. Originum cap. 24. di-

scrte

forte habeat, *Melotas; qua etiam pera vocatur*, & ita vetustissimi MSS. libri tum Cassiani tum Isidori praeferant; retinenda videtur *pera*, quia melote loco perae quoque serviebat. Glossarium Cambronense: *Melota, tunica & pera vocatur. Est autem pellis caprina a collo pendens usque ad lumbos praecincta*. Mirum quid alia Glossaria MSS. suggerunt. Glossarium Clammarescanum: *Melota vestis est de pilis camelorum. Melus animal quod est taxus, cujus pellis melota dicitur*. Glossarium Stavvechii: *Melot genus bestiae, unde meloten antiqui Patres faciebant*. Rosv.

N. CCVII. XENIUM.) Franciscus Juretus Notis ad librum I. Paulini de Vita S. Martini, legit, *ut encaenium*, secutus vestigia Badianae editionis, in qua *caxenium*. Vult autem *encaenii* nomine indicari hunc senem (qui paganus ante fuerat) nunc recenter tentatum fidei Christianae, & Deo dedicatum. Sed *xenium* probum mihi videtur, pro quo librarii saepissime *exenium* scribebant. Vide quae notavi in Vitis Patrum ad Vitam S. Antonii, & ibidem in Onomastico. Uti hic Victor in xenium mittitur, ita Christus dicitur a Ruffino in symbolo alternatim Pilato Herodique in xenium missus: *Velut reconciliationis suae omniam, justum sibi invicem mittebant Jesum*. Quod figuratum volt Osee x. v. 6. Καὶ αὐτὸ εἰς Ἀσσυρίας [illegible] quod vertit *Et alligantes adduxerunt eum xenium Regi Iarim*, ubi vulgatus habet: *Siquidem & ipse delatus est munus Regi ultori*. Rosv.

N. CCVIII. *Quamquam & aliter* ET HIC *intellectus habeatur*.] Non immerito quis dubitat, num pro *& hic* scribendum sit *ethicus*, ut intelligat sensum moralem; nam mox sequitur *de sensu secundum litteram*. Sic apud Hieronymum epist. CLX. quaest. 2. *Psalmi qui litteris praenotantur, per ethica nos ducunt ad theologica, & ab elementis occidentis litterae, quae destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem*. Sic supra ad epistolam IX. monuit solertissime Sidonii a Sirmondo nostro restitutum *ethica* pro *& hic*. Rosv.

N. CCIX. *De ipsis locis* EXIGUUM PULVEREM) Theodorus Studites in Dogmatico de honoranda Imaginibus tomo XVI. Bibliothecae SS. Patrum: *Loca in quibus natus est Christus, sancta sunt, & habenda veneratione: & si quis illinc acceperit sive pulvisculum seu lapidem, eum adornat atque complectitur, quasi peculiarem thesaurum aut sacras quasdam Reliquias*. Rosv.

N. CCX. *De ipso* CRUCIS LIGNO *sumere & habere benedictio est*.) Benedictionis & magnificentiae loco aestimabant olim viri ac mulieres, vel minimam ligni Crucis particulam e collo gestasse. Chrysostomus Demonstratione contra Gentiles, *Quod Christus sit Deus*. [illegible] *Ipsum ergo lignum, in quo positum sanctum corpus Domini, & crucifixum, quarunam habere totus orbis ita contendit, ut qui parvum quiddam ex illo habent, hoc auro includant tam viri quam mulieres, & cervicibus suis aptent, hinc valde honestati & magnifici, muniti & protecti*. Sic Macrina virgo Gregorii Nysseni soror, ferreum Crucis signum, & annulum particula S. Crucis munitum e collo gestabat, referente ipso Gregorio in encomio Macrinae. Sic & Magnus confessor cruciculam S. Cruce insignitam de collo suspendebat, uti habetur lib. II. cap. IX. Vitae ejus per Theodorum visonitam. Rosv.

N. CCXI. *Et* SINE MYOPARONE. Ante erat: *& sine myoparone*. Jacobus Billius V. C. lib. I. cap. VI Observationum sacrarum, assutoram huic loco lectum arbitratur, si sic legamus, *& sine myoparone permittam in terra egem*, &c. additque, in insulis Rupellae vicinis, unumquemque illic ubi maritimos egere crudelem consuetudinem, ut si gravior tempestas navem aliquam in littus ejecerit, naufragos hostium loco habeant, ii ad quos illa delata est, & omnia contestim diripiant, quae fluctuum rabies illis dereliquerit. Et hoc jus melioribus saeculis usurpatum inde colligit ex hoc loco procuratorie Posthumiani Senatoris. In editione Appendicis Bibliothecae Patrum enotatum erat sub finem hujus epistolae Paulini: *Malina, sive myoparum*. Est autem myoparo, navigii genus. Gellius lib. X. cap. 25. a piratis sic dictum. Isidor. Orig. lib. XIX. cap. I. vel a Paro insula. Turnebus lib. XXI. cap. I Advers. qui ait, myoparones piraticos esse lembos, & Nonius Marcellus: *Myoparo est navicula piratarum*. Ita Gallica nostra dialectus expeditum navigii quoddam genus *Brigantinum*, quasi piraticum lembum vocat.

Illi vero qui res naufragorum diripiunt, piraticam exercent, licet in mari lembo vecti non vagentur. Cu-

A jacius in lib. I. Cod. Justinian. ...... *Licet fisci est quocumque natus*. in Anglia quoque, Sicilia, & Italia, ad fiscum pertinere dicuntur res naufragorum, Imperator Antoninus lib. I. mitiorem legem in naufragos sancit. *Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad littus, ad dominos pertineat; fiscus meus se non interponat. Quod enim jus habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?* & lib. 5. *Si quisquam de submersis navibus aliquid accepisse detegatur Judex, conquerentibus his qui videantur, mulctandi & proscribendi habeat potestatem*. Rursus in Codice Theodos. lib. XIII. tit. VIII Valentinianus Imper. *Si quis navicularius naufragium se sustinuisse affirmat, provinciae Judicem adire festinet, ut probet apud eum testibus eventum*. In Codice denique Henriciano Regum nostrorum lib. XX. cap. XIV. art. VI decernitur, ut B si intra annum mercator res naufragio amissas repererit, summam tantum refundat, quas alii fecerint cum res illas a naufragio eripuerint, & multis Curiae supremae Parisiensis Senatusconsultis fortium declaratur direptio naufragorum, cujus etiam jurisdictioni Rupella & vicinae illi insulae sunt subjectae. *Duc*.

Variam de naufragio pro cujusque gentis indole sententiam, videsis apud doctissimum Fridericum Lindebrochium Glossario ad Codicem Legum antiquarum. *Rosv*.

IN EPIST. L.

C SAturati sunt PORCINA.) Quam hic duplicem lectionem affert Paulinus ex Psalmo XVI v. 14. *Saturati sunt porcina*, vel (ut alia Psalteria habent) *saturati sunt filiis*, ejus varietatis originem aperit Augustinus Enarratione in eum Psalmum: *Ex ambiguo*, inquit, *Graeco interpretatio duplex evenit*. Vere enim apud Graecos olim duplex scriptio fuit. Alii enim legebant υἱῶν, id est *filiis*, alii ὑῶν vel ὑείων, id est *porcis* vel *porcinis* uti etiam testatur Euthymius. N. CCXII.

Utrumque explicat Augustinus supra: *Saturati sunt porcina, id est, immunditia, conculcantes margaritas sermonum Dei*. Scholium Graecum LXX Interpretibus hoc loco ad vocem ὑῶν *porcorum*, oppositum explicat [illegible] *pro immunditia*, aliud habet [illegible] id est, *iniquitatis*. Psalterium quoque Romanum *porcinam* D habet, uti & Arnobius & Cassiodorus, qui etiam de *immunditia* interpretantur. Hieronymus, vel quisquis est posterior continuator Commentariorum in Psalmos est, utrumque Graecum illud scholium videtur olim legisse: Nam ait: *Demiserunt reliquias, immunditiam & iniquitatem, conculcantes margaritas sermonum verborum*: quae postrema verba vides Augustinum quoque usurpasse, vel ab alio eo usurpata.

Quod si *filiis* legas, idem Augustinus supra per *filios* intelligit *opera mala*, quod fusius idem deducit epistola CLX. qua Paulini quaestionibus respondet.

Nec desunt qui *porcinam* ad litteram de porcina carne intelligant, ut dicat Judaeos a vetita cibis non abstinuisse. Ita Apollinarius in Metaphrasi:

[illegible]

Impleti porcis liquere superflua natis.

E Nam cum [illegible] superflua dicat, de cibis videtur intellexisse, quem sequitur Martene noster. *Rosv*.

Porcina. ὑῶν *suibus*, vel υἱῶν *filiis*. Hieronymus ex Hebraeo vertit, *filiis*. *Nobilius* in hunc locum: υἱῶν a liber Vaticanus. Quod autem in antiquioribus libris scriptum esset, sine accentu, & librariis usitatum esset ad υ ε litteram adjungere ι, vicissimque ad ε adjungere ι, inde videtur dupla scriptura fluxisse (quod etiam innuit S. Augustinus) ut in Graecis codicibus partim sit υἱῶν quod significat, *filiis*, partim ὑείων & ὑῶν, quae significant, *porcinis* & *porcis*. In scholio quidem ad marginem Vaticani codicis apposito haec ad verbum ὑῶν leguntur, *pro* [illegible], *immunditia: non solum enim ipsi immundi fuerunt, sed etiam filiis suis immunditiam communicaverunt*. In altera etiam commentatio est ὑῶν, atque ad eum locum sic legitur [illegible] F *impleti sunt iniquitate*. *Et aliter. Omni, inquit, transgressione repleti sunt & ad filios suos transmiserunt*. Apollinarius in Metaphrasi, *impleti porcellis, reliquerunt filiis reliquias coaceti*. In Psalterio Romano, & Arabico, & apud Arnobium & Eucherium est, *Porcina*. Paulinus in epistola ultima ad Sanctum Augustinum utramque lectionem agnoscit, *Saturati sunt porcina, vel sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audio, saturati sunt filiis*. Eamdem varietatem notat Sanctus Augustinus in

in epistola qua respondet Paulino, & in hunc Psalmum affert hæc: *sane illa versa ubi dictum est, saturati sunt porcina, nonnulla exemplaria, saturati sunt filiis, habent: ex ambiguo enim græco interpretatio duplex venit.* Omnino in græcis codicibus lectio ὑῶν frequentior est. In codicibus Theodoreti partim est ὑῶν, partim υἱῶν, partim etiam υἱοὶ, *filii*, quam etiam habet Theodorus Antiochenus. Ac Theodoretus quidem sententiam subjungit huic lectioni valde similem interpretationem Symmachi, quam etiam secutus est Eusebius.

N. CCXIII. *Carthagini* HIEMARES.) Recte MSS. quinderim habent *exhiemarem*. Alii cum aditis, *hiemarem*. Sed attendimus legendum *hiemares*. Quippe ad hanc Paulini petitionem respondens Augustinus in epist. 149. n. 2. scribit: *Simul etiam miseram, sicuti jusseras, & illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione rescripsissem, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio.* quibus verbis designare videtur epistolam 95. in qua n. 7. de membrorum officiis post resurrectionem disseruit, quæ epistola ad Paulinum in Italia commorantem scripta est circiter finem anni 408. Hæc RR. PP. Benedictini ad novam editionem Epistolarum S. Augustini.

N. CCXIV. *Quia subsequturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pæna tegebat.*) Bene explicat S. Paulinus quomodo gladius potuerit pertransire animam Deiparæ, scilicet non avertente ipsa cogitationem ad ea quæ poterant dolorem lenire. Haud enim dubie si voluisset vehementius cogitare de resurrectione, eti mentem figere in æquissimo & mirabili consilio redemtionis humanæ, & fructu passionis Christi, magnopere potuisset dolorem lenire: sed quia id tempori aptum non erat, neque decorum, ut tam acerbos vitæ terminos aspiceret filia, ipsa refugerat societatem doloris; Ea potius considerabat quæ dolorem exacerbare possent, ut esse filium suum tam observantem ac pium, tam graviter iniqueque cruciatum. Atque eo pacto in animo *posita passionis pæna tegebat fidem subsecuturæ admirationis*; id est occultabat admirationem & gaudium ex resurrectionis gloria & majestate. Ubi eleganter dicitur, *nihil sibi præsumere de ipsius resurrectione*; tamquam iniquum putaret præsumere, prægustare, & quodammodo prælibare lætitiam triumphi, dum ille cruentus certat ac mortem adhuc pugnat. *Sacchinus.*

IN PASS. S. GENESII ARELAT.

N. CCXV. GENESIUM.) Celebris hujus memoria exstat in Tabulis Ecclesiasticis 25 Augusti, apud Prudentium Hymno IV. περὶ στεφ. Fortunatum lib. VIII. carmina IV. Functus hic est Exceptoris officio. Paulino Nolano vulgo hæc Homilia in Genesium tribuitur. Dubito sane. Fors Paulini Biterrensis episcopi est, qui Paulino nostro aliquanto anterior. Video Papyrium Massonum in descriptione fluminum Galliæ eam tribuere Pasienti Lugdunensi episcopo. Exstat Hilarii Arelatensis episcopi relatio de miraculo per merita S. Genesii prodito suo tempore, cum pons supra Rhodanum concideret. Item sermo Fausti Rhegiensis episcopi vel Eusebii Gallicani, qui male tribuitur Eusebio Emisseno. Meminit & miraculorum quorumdam Gregorius Turonens. lib. 1. de Gloria Martyrum cap. LXVIII. & LXIX. Alius est Genesius mimus, Thymelicæ artis magister, cujus eodem quoque die Martyrologia meminere, quem non recte Savaro lib. 2. de Eccles. Claremont. cap. XVI. cum priore confundit. Nam Thymelicus Romæ fuit, Exceptor ille Arelate. Alius item Genesius Martyr, qui ornat Martyrologium Romanum XI. Octobris, cum Anastasio presbytero, & Placido, aliisque sociis. Sunt & alii duo Genesii extra Romanas Tabulas, in sua tamen ecclesia in Arvernis celebres. Prior ast Genesius martyr juxta castellum Tigernense, qui in albis positus per martyrium ad cælum migravit, de quo Gregor. Turon. lib. 1. de Gloria Martyrum cap. LXVII. cujus festum, teste Savarone supra, V. Kal. Novembris celebratur. Posterior fuit episcopus Claramontensis XXV. & celebris ejus memoria 3 Junii. De quo videsis eruditissimum Savaronem in Originibus Claromontanis. *Rosw.*

IN POEMA II.

SPHONDYLUS.) Antea erat *funditus*, loco *sphondylus* seu *spondylus*. Genus est ostreorum in deliciis habitum Seneca epist. XCV. *Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: veneriæ sphondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis, totam distinctique sine ullis ossibus mulli constraverant.* Ibidem mox: *Pariter sunt, quæ disponi solent, jure uno perfusa: nihil interest ostrea echinis, sphondyli perturbati mullis concoctique ponentur.* Plinius libro 32. cap. 11. in Nomenclatura piscium, ordine alphabetico ponit *sphondylum*. Idem eodem libro capite X. *Tertianis mederi dicitur sphondylus per se adalligatus.* Macrobius lib. II. Saturnalium cap. XI. ex indice quarto Metelli pontificis maximi inter lautitias numeratis cœna Pontificum. *Ante cœnam echinos, ostreas crudas, quantum vellent, peloridas sphondylos*, &c. item *sphondylos, glycymeridas*. Galenus l. 3 de Alimentis cap. 33. Τὰ ζητοῦσι χῆμαι, καὶ οἱ σπόνδυλοι, καὶ αἱ σωλῆνες, καὶ αἱ πορφύραι, καὶ αἱ κήρυκες, ὅσων ἄλλα τοιοῦτό ἐστι, σκληρὰν σάρκα ἔχουσι. *Parva bivalvia, sphondyli, ungues, purpuræ, buccina, omniaque hujusmodi durum carnem habent.* Galenus lib. 2. Aphorism. XVIII. Βραδύπεπτα δὲ καὶ καρδὶ βραχὺ βόρνος τερὸς ... καὶ κοχλίαι, καὶ σπόνδυλοι θαλάττιοι. *Tarde & paulatim alit caro bovina, & cochleæ, & sphondyli marini.* Ita mavult Cl. Nonius in aureolo suo de Ichthyophagia lib. retineri vocem Græcam, quam quod priore loco vertit Martinus Gregorius *vertebras*, posteriore Nicolaus Leonicenus *verticillos*. Columella lib. VIII. cap. XVI. *Lacusque regio maxime idonea est conchyliis, muricibus, & ostreis, purpurarumque tum concharum pelloridis, balanis, vel sphondylis.*

N. CCXVI.

Qui alias *sphondyli*, eos Athenæo volunt *trachelos* esse Posidippus apud eum in Locris:

Πίνας, τραχήλους, μύας.
Pinnas, trachelos musculos.

Ita capit Dalechampius, Rondeletius libro II. de Testaceis cap. XXXIV. & Robertus Constantinus in Lexico. Hesychio *tracheli* sunt *purpuræ*. Τράχηλος, αἱ πορφύραι, ὅπου τοὺς σπονδύλους τ' ἀσχενίνε. *Tracheli, purpuræ, quidam interpretantur de vertebris conchyliorum*: Vertebræ hic sunt cervices sive callus & ossa interiora ostreorum. Vide Hesychium in Τραχηλίζω, ubi ait eas partes ad cibum aspernari. Petronius: *Non cibis validioribus pastus, id est bulbis cochlearumque sine jure cervicibus hausi partium merum.* Sic *spondylus* apud Plinium lib. XXXII. cap. XI. ubi de perna agit, capiendas, *Imus pro spondylo grandis caro est.* Idem ibidem cap. VI. *Ostrea crassitudine potius spectanda quam latitudine. Neque in luto capta neque in arenosis, sed solido vado, spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris laciniosa, ac tota in alvo.* Rosv.

IN POEMA III.

LIBYAM.) Id est, *Africam* Sallustius in Jugurthino: *In divisione orbis terræ, plerique in parte tertia Africam posuere; pauci tantummodo Asiam & Europam esse, sed Africam in Europa.* Rosv. N. CCXVII.

IN POEMA. V.

OMnipotens quem mente colo.) Precatio hæc matutina edita est Ausonii nomine in principe ejus editione Mediolanensi M. CCCC. XC. ubi versus novem sequentes post septem primos videlicet ab *Ipse opifex* desunt: quos Mariangelus Accursius in Diatribis suis in Ausonium, Solinum, & Ovidii Metamorphosin, monuit inserendos ex vetustis Hieronymi Aleandri membranis, in quibus & Paulino hæc precatio inscribitur, & primus versus ita concipitur: N. CCXVIII.

Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.

Quæ precatio post & Ausonii & Paulini editiones pariter occupavit. *Rosv.*

DE-

N. CCXIX. DECEPTUMQUE *adfore is* ADAM.) Paulini hæc locutio. Adam videlicet fuisse deceptum, communis est cum multis Patribus, qui & ante & post eum einere. Vide eruditissimos Commentarios Benedicti nostri Justiniani in 1. ad Timotheum cap. 2. v. 14. quomodo hic loquendi modus conveniat cum illo Apostoli: *Vir non est seductus*. Breviter conciliat Augustinus lib. XI. de Genesi ad litteram cap. ultimo: *Ergo alio quodam modo etiam ipse deceptus est; sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci eo illo modo, quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quia id quod suadebatur cum falsum esset, verum esse putatum est*. Eva igitur vere decepta & in errorem inducta est a dæmone, Evæ autem Adam acquievit non errore, sed (ut ibidem Augustinus dicit) *amicabili quadam benevolentia, ne suas, quibus deserebat atque dissuadebat, mortiferas delicias contristaret*. Rose.

Raptus quadrijugo penetrat super æthera CURRU.

N. CCXX. ELIAS. Beda in libros Regum quæst. XXVII. auguratur poetarum fabulam de quadriga Solis ex Eliæ historia ortum sumsisse; immo & nomen Ἥλιος ab Ἠλία apud Græcos dictum. *Ut autem eadem currus & equos tribuant, de miraculo sumtum Eliæ Prophetæ, qui curru igneo & equis igneis est raptus ad cælum, Johannes Constantinopolitanus episcopus æstimat. Quod etiam Græce Ἥλιος dicitur Sol (sicut etiam Sedulius, cum de Elia ad cælum canerat, ostendit, dicens:*

Quam bene fulminei prædiuens semita cæli
Convenit Elia, merito qui & nomine fulgens
Hac ope dignus erat. Nam si sermonis Athenis
Una per accentum mutetur littera. Sol est)

audientes Græci, &c. Vide Chrys. Hom. de adscensione Eliæ. *Rose.*

IN POEMA VI.

N. CCXXI. IN *opprobria* MATRUM.) Notandum etiam *matrem* matronam significare non tantum quæ pepererit, sed etiam improlem, ut pro nutrice accipi notat Nonius. *Barthius* Adversar. Commentar lib. 32. c. 3.

N. CCXXII. PRÆSTET ET *hunc genitum*.) Ante erat, *Præstitit hunc genitum*. Vota Elisabethæ in adventu ejus Quomodo sic nuncupat Paulinus. Ac etiam tum natus non erat educandus ille futurus; nedum ut esset, quod jam præstitisse genitum sancta matrona diceret. Neque ob natales ab æterno & ante rerum principia vocat genitum, quia beneficium ab eo cum maxime datum, licet antequam genitus fuerit, agnoscit. Res est voti & futuri, non facti. Scribe, *Præstet & hunc genitum*. Sic sit propitius, postquam natus erit, ut fuit eo, quem nasceretur, dignatus hæc adire sedes in matre. *Jo. Fed. Gronovius* in Observat. Ecclesiast. Scriptor. c. 10.

IN POEMA IX.

N. CCXXIII. HIERUSALEN *habitabit*.) ¶ Ibidem ter quaterve *Hierusalem* occurrit duabus prioribus syllabis correptis, productis tribus posterioribus, ut & alibi apud eumdem, idque ad exemplum Græcorum. Certe in Metaphrasi Psalmorum Apollinaris passim pari modo Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, & in vocativo casu, Ἱερουσαλὴμ. Vide illum Psalmis 136 & 147.

IN POEMA X.

N. CCXXIV. AB HOMINE.] Docent Grammatici corroborari syllabam adspiratione: unde S. Paulinus videtur ea pro consonante uti; Sic infra ad Cytherium,

Exsul solo & hospes solo.

Et alibi. *Sacchin.*

N. CCXXV. ¶ Aldhelmus similiter adspiratione pro consonante utitur, de Sylvestro:

Plurima virtutum hic fecit signa sacerdos. De Agnete:
Inclita hæc fuerat florenti vertice pudoris.

MORTIS PABULA VIVENS.) ¶ Sic *mortem vivere* dixit Tertullianus de Pallio: *Hodieque Sodoma, & nulla Gomorrha, & cinis omnia, & propinquitas maris juxta cum sale mortem vivit*. Apud Prudentium hymn. 13. v. 32 *Vivere justitiam Christi*; quod est, legem divinam vita moribusque exprimere.

N. CCXXVI. NINGUIDA *Pyrenæi*.) ¶ Id est, montes Pyrenæos nivibus obsitos. *Ninguidus*, idem quod *nivosus*; veteres enim *ningues* pro nive dixere. *Ninguidus* etiam apud Ennodium *Par. III.*

A in vita S. Epiphanii. Prudentius Peristeph. hymno 2. v. 34. *Pyrenas ninguidas*. Ibidem hymno 5. v. 97 *Tunc quoque ninguidus*. Apud Ausonium ep. 23 *Juga ninguida Pyrenæi*, & epist 25. *ninguida Pyrenæi Hispania*. Et in veteri epitaphio apud Gruterum 1169 6. *Ninguidi montium colles*.

N. CCXXVII. *Tua prodigit* OTIA.) Quod Paulinus Ausonio otium objicit, hoc sibi ipse in senium optabat Ausonius Mosella:

Tempus erit, cum me studiis ignobilis oti
Mulcentem curas, seniique aprica foventem
Materia commendet bonis.

Idem epigram. XXXIII.

Huic ego, quod nobis superest ignobilis oti
Deputo, sive legat quæ dicto, sive tegat. Rose.

N. CCXXVIII. PELLITIS BIGERRIS.) Notitia Provinciarum: *Bigorra, castrum Turbensis vocatum, provincia Novempopulana*.
B *Bigerra civitas* Gregor. Turon. lib. IX cap. XX. Hist. *Bigorritana urbe*, lib. I de Mirac. cap. LXXIV. & de Glor. Confessor. cap XLIX. Unde *Bigerrones* Cæsari Aquitaniæ populi. Et *Bigerricus turbo* Sidonius libro 8. epistola XII. id est ventus flans a Bigerronibus. Frigidus ventus ille Bigerricus, quia ninguido Pyrenæi adjacent Bigerra, unde Bigerrones masticula & villosis vestibus conteguntur, qui & hujusmodi vestibus nomen dederant; nam dicta sunt *Bigerrica*. Sulpicius Severus Dial 2. cap. 1. *A proximis taberna Bigerricam vestem brevem, atque hispidam quinque comparatam argenteis rapit*. Fortunatus libro 3. cap. 8. de S. Martino:

Induitur similis birsuta Bigerrica palla.

Glossarium vetus MS. *Bigerra, vestis grossa, id est villosa*. Indigenæ vulgo *marlotas* cutant ex Græco, id est, C villosas vestes, vel birras vellero. Ita erudite Sacerro ad Sidonium deducit. An *marlota*, quasi *μαλλωτή*? Gloss. Isidori: *Bigera, vestis gusa vel villata*. Lege, *Bigerra, vestis grossa*. Rose.

Paulinus hic *Bigerros* pellibus seu villosis vestibus amiciri contumeliose notat. Unde *Bigerre*, apud Papiam, *vestis rossa, id est, gelea, quæ & bebe dicitur*. *Bebe* dicitur pro velis Ugutio: *Bigerre est vestis villosa*, &c. Cangius in Glossar. Lat. tom. I. p 554.

N. CCXXIX. ARENOSOS VASATAS.) Unde Sidonius lib. 8. epist. 12. ad Trigetium: *Tractumne te Vasatum civitas; non cespiti imposita, sed pulveri; tantum Syrticus ager, ac vagum solum, & volubile ventis altercantibus arena sibi possident?* Rose

N. CCXXX. RAURANUM.) MSS. codices Reg. Voss & vetus Lugdunensis eadem a Vineto collatus, ac tres editi in D marg. *Rauranum*. (*Vinet.* Certe *Rauranum* esse puto: & Rauranum, translato in primam syllabam diphthongo, legitur in Itinerario illo Antonini, inter Mediolanum, Santonum, & Biturigum Cuborum Argantomagum, cum iter ex Aquitania in Gallias describitur. *Vinet.*

N. CCXXXI. *Curules*. MS. Voss. SECURES.) ¶ Non male. *Secures* enim inter insignia dignitatum Senatorum seu Consulum apud Prudentium reperiuntur hymn. 10. de Passione S. Romani martyris v. 143. *Nonne cursum transeunt*

Fasces, secures, sella, prætexta & toga,
Lictor, tribunal, &c.

IN POEMA XI.

N. CCXXXII. E PARRÆ.) Videtur respexisse, dum hæc scriberet Paulinus, Theocriti carmen ex Eidyllio v. quo Comatas caprarius Laconis pari sese disparem provocationem deridet, similitudinemque ostendit, si vel philomelam pica, vel upupa cygnum provocet.

Οὐ θεμιτόν, Λάκων, ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδειν,
Οὐδ' ἔποπας κύκνοισι.

Paulinus quidem antithetis usus dictionibus, non minus apte fulicas, utpote nigras, cygnis opposuit, philomelæ parram, dissimilem eam cantu alitem. est enim ferales & inauspicatæ garrulitatis Ita Mancinellus Dracciba in Ausonium. *Rose.*

IN POEMA XIV.

N. CCXXXIII. F PECTORA LIMINIBUS STERNI.) Magna olim veneratione fideles, dum templo appropinquarent, sternebant se ante templorum limina. Paulinus infra Natali 6

Sternitur ante fores & postibus oscula figit,
Et lacrimis rigat omne solum, & pro limine sancto
Fusus humi.

Sidonius lib. 1. ep. 5. ad Herenium: *Triumphabilium Apostolorum*

A *forum liminibus affusus, omnem protinus fessis membris male, foribus expletum esse languorem*. Evodius lib. 2. de Miraculis S. Stephani cap. 2. *Ante limina gloriosi Martyris prostrata, affusos sui cordis dolores expressit*. Mox: *Ante sacra ejus limina prostrata noctu diuque flevit*. Ros.

N. CCXXXIV *Ornamus* LIMINA VELIS.) Solemne olim fuit vela liminum foribus appendere. Paulinus supra Natali 6.

——— *Qui patera tegendis*
Vela ferunt foribus.

Immo tota templi facies ante portas ornata erat. Machabæorum 1. cap. 4. Καὶ κατεκόσμησαν τὸ κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ στεφάνοις χρυσοῖς, καὶ ἀσπιδίσκαις, καὶ ἐνεκαίνισαν τὰς πύλας καὶ τὰ παστοφόρια, καὶ ἐθύρωσαν αὐτά. *Et ornaverunt faciem templi coronis aureis, & scutulis, & dedicaverunt portas, & pastophoria, & imposuerunt eis januas*. Crebra velorum ante regias seu majores templi portas mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Leone III. de templo S. Petri: *Fecit vela alba holoserica majora tria, quæ pendent ante regias in ingressu*. Idem ibidem de templo S. Mariæ ad præsepe: *Fecit velum aliud majus album, quod pendet ante regias majores in ingressu*. Ibidem de templo B. Martini: *Fecit super ipsas regias velum modicum fundatum, &c. & alia vela Tyria super regias majores in ingressu basilicæ cum periclysi de fundato*. Item: *Velum rubeum, quod pendet ante regias majores*.

B Non in limine tantum erant vela, sed & ante sacrarium. Sic olim in templo Salomonis erat velum ante Sancta Sanctorum, 2. Paralipom. 3. Josephus l. 8. Antiq. cap. 2. καταπέτασμα τοῦ ἀδύτου, *velum adyti*. de quo Paulinus carmine 19.

Tunc & discussa nudata altaria velo
Amisere sacri velliginem adyti.

C Clemens, si fuerit, epist. 2. ad Jacobum: *Cura sit ostiariis, ut quis negligens aut ignarus ad velum januæ domus Domini manus immundas sergat, quia velum atrii domus Domini sanctum est*. Hieronymus epist. 3. ad Heliodorum: *Nepotianus erat sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si vasa luculenta*. De velis ante sacrarium capiendus Chrysostomus Homilia 3. in epistolam ad Ephesios: Ὅταν ἴδῃς ἀνελκόμενα τὰ ἀμφίθυρα, τότε νόμισον διαστέλλεσθαι τὸν οὐρανὸν ἄνωθεν, καὶ κατιέναι τοὺς Ἀγγέλους. *Quando videris trahi, quæ in ostiis sunt vela, tunc existima cælum superne diduci, & descendere Angelos*. Ita hic capiendum ἀμφίθυρον, pro velo ostii, seu velothyrum. qua postrema voce sæpe usurpatur in Vitis Pontificum per Anastasium & Guillelmum Bibliothecarios, & βηλόθυρον apud Codinum lib. de Officiis aulæ Constantinopolitanæ, & Scholiastes Aristophanis ad Ranas. Ita forte explicandum quoque ἀμφίθυρον apud Eva-

D grium lib. 6. cap. 20. de dono Chosroe S. Sergio martyri misso: Ἀμφίθυρον Οὐννικὸν κατεσκευασμένον χρυσῷ. *Et velum Hunnicum reginalis ostiis auro collustratum*. Christophorsonus vertit: *Unicum utrimque apertum auro collustratum*. qui videtur respexisse ad ἀμφιπρόσωπον, vestibulum, quod præcedit. Musculus vertit: *Et ostium utrimque apertum, auro ornatum*; & in margine notat: Οὐννικὸν genus vestis est. *Vide Suidam*. Dum Suidam adeo, nihil de genere vestis invenio. Ipse in Οὐννικόν remittit ad vocem Οὖννοι; ubi verba citat Procopii, qui referunt genus vestium Massagetis usitatum, item Venetis, quod Οὐννικόν (an Οὐννικός?) dicebant: credo quod Hunnis ex consuetudine usitata esset. Paria cum Evagrio verba habet Theophylactus Simocatta Historia Mauriciana lib. 5. cap. 14. ubi Pontanus noster vertit: *Hunnicum, quod utrimque aperiretur, auro*

E *ornatum*. Gretserus noster tomo 2. de Cruce, ubi historiam de Cruce a Chosroe missa ex Simocatta exprimit, legit, ἀμφίθυρον ὑφαντόν, quæ eadem verba in versione Latina servat. Sane non semel existimavi Οὐννικόν abbreviate Græcis scriptum pro ὑφαντόν. Et color huic lectioni esse possit ex Chrysostomi loco ante citato, ubi cum ἀμφίθυρα velum seu cortina trahitur, dilatat οὐρανὸν cælum superne diduci. Apud Nicephorum lib. 18. cap. 22. ubi eadem de Chosroe historia habetur, Johannes Langus interpres vertit: *Et amphithyrum Hunnicum, auro ornatum*. & scholion hoc apponit: *Amphithyrum Hunnicum, judicio meo, carceres sive cancelli sunt, sacrariorum aut mensam vel circumdantes, vel populum ab ea arcentes, in quorum parte utraque janua sit, & aditus ad eam fores, operis Hunnici*. De opere Hunnico seu Unnico aliorsum Langus. sin autem e gentis artificio opera dicta; & ut non aliunde aranea, apud Gregorium Turonensem in Vitis Patrum cap. 17. in Nicetio, *superhumerale subtili Sarmaticum*, id est e

F Sarmatica artificiole factum; & apud Gregorium M. lib. 12 Registri, epistola 7. ad Adulovaldum: *Evangelium theca Persica inclusum*. Recte quoque videatur ἀμφίθυρον κίονον appellari posse diptychum sacrum in altaribus tempore sacrificii ponitur solitum, uti alias monui in Onomastico ad Vitas Patrum. Non recte Johannes Meursius in

A Glossario Græco-barbaro de tabulis bifaribus capit; quales hodie in altaribus, inquit, collocantur, intelligens videlicet tabulam altaris.

In altaribus quoque vela erant & pallæ. Mach. 1. cap. 4. v. 51. Καὶ ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἄρτους, καὶ ἐξεπέτασαν τὰ καταπετάσματα. *Et posuerunt super mensam seu altare panes, & appenderunt velamina*. Clemens Romanus, vel vulgo præfertur, epistola 2. ad Jacobum: *Pallæ altaris, sola in ea pelvi laventur*. Theodoretus lib. 1. Histor. cap. 31. Διακοσμεῖται δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς παραπετάσμασι, καὶ κειμηλίοις λιθοκολλήτοις χρυσοῖς. *Ornabatur autem & divinum altare regiis velis, & donariis aureis gemmatis*. Fortunatus lib. 2. Carm. 3. de oratorio Crucis apud Turones per Gregorium Turonensem exstructum

Denique sanctæ Cruci hoc templo Gregorius offert,
Dum pallas superet signo gerenda Crucis;

B id est, dum pallas Cruce insignitas cooperit, quod eo memoria est, dum altare pallis Cruce insignitis cooperit, quas pallas mox vela vocat,

Atque dicato Cruci condita vela placent.

Anastasius in Stephano IV. *Super altare in Ecclesia S. Laurentii coopertorium fecit, & inter columnas altaris dextra lævaque vela alba*. Item: *In circuitu altaris fecit tetravela alba, quatuor ex albis, quatuor ex rubeis*. Concilium Toletanum XIII. cap. 7. *Qui insana temeritate ausi sunt altaria nudare, sacrasque vestes auferre*.

Vela templorum sæpius Sanctorum imaginibus erant insignita, maxime eorum quibus offerebantur. Evodius lib. 2. cap. 4. de Miraculis S. Stephani, meminit veli divinitus oblati cum imagine S. Stephani crucem gestantis, & draconem pede calcantis, quod ad memoriam S. Stephani suspensum est. Venantius paulo ante profert pallas seu vela Crucibus distincta. Ros.

C *Lumina ceratis adolemus odora* PAPYRIS.) Idem Natal. 7. N. CCXXXV.

Quam fumosa dabat teretis nella papyris.

Papyrum in lucernis & cereis adhibitam non semel observare est vice ellychnii: Johannes de Janua: *Dicitur papyrus, quasi parans pyr, id est ignem, eo quod in cereis & lampadibus ponitur ad ardendum*. Idem: *Dicuntur funalia lucernæ a funibus, inter cereos quos ante usum papyri cera circumdatos habuere majores*. Gregorius Turon. de Vitis Patrum c. 8. *In quo (cicindeli) nec papyrus addita, nec olei gutta stillantis adjecta, &c.* Drepanius de cereo Paschali:

Æquoreum cohibes formatrix cera papyrum.

Gregorius M. lib. 1. Dialog. c. 5. *Omnes lampades Ecclesiæ implevit aqua, atque ex more in medio papyrum posuit*.

D Fortunatus lib. 2. Vita S. Hilarii sub finem: *Quantum fuit cerei longitudo, cera jacens intacta est papyro consumta, &c.* Papyrus autem est planta nascens in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ex cujus * libro texebantur, vela, vestes, ac funes, ut docent Theophrastus lib. 4. hist. plant. c. 9. & Plin. lib. 13. c. 11. Hinc non semel storeas monachorum, & mattas ex papyro confectas legimus. *Cangius* in Glossar. Lat. tom. 3. pag. 132. & 131. * *f. leg. fibra*

N. CCXXXVI NOCTE DIEQUE MICANT.) Religionis causa luminaria accensa constat ex sacris Litteris de candelabro aureo. Josephus quoque libro 18. Antiq. cap. 6. testatur quotidie lucernam accensam ante stolam pontificiam, cum in turri Antonia servaretur. Luminaria etiam de die accensa, uti hic habet Paulinus. Hieronymus adversus Vigilantium cap. 3. *Et absque Martyrum reliquiis, per totas Orientis ecclesias, quando legendum est Evangelium, accen-*

E *duntur luminaria jam Sole rutilante; non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Ipse Vigilantius ibidem apud Hieronymum cap. 2. de ritu ecclesiarum variarum: *Prope ritum Gentilium videmus sub prætextu religionis introductum in ecclesias, Sole adhuc fulgente, moles cereorum accendi*. Epiphanius epistola ad Johannem Hierosolymitanum: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha, vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam*. Consule Baronium tomo 1. anno Christi 58. Ros.

N. CCXXXVII *Spargite* FLORE *solum, prætexite limina sertis*.) Solemne fuit tumulos Sanctorum liminaque ecclesiarum floribus adornari. D. Augustinus lib. 22. de Civitate Dei cap. 8. narrat duo miracula per flores edita, qui reliquiis S. Stephani oblati & admoti fuerant. Hieronymus Epitaphio Nepotiani: *Martyrum conciliabula diver-*

F *sis floribus & arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit*. Gregorius Turonensis de Gloria Confessorum, capite 50. de S. Severo: *Solitus erat flores liliorum tempore quo nascuntur colligere, ac per parietes hujus ædis appendere*. Fortunatus lib. 8. epigrammate 9.

Texistis variis altaria sancta coronis,
Pingitur ut filis floribus ara novis.

Etiam

Etiam Ethnicis aetate duce id bene innotuit, qui suos deos suos falsos exornare & exorare soliti; qui ritus apud autores profanos passim occurrit. *Roso*.

IN POEMA XV.

N CCXXXVIII. PRIMIS LECTOR SERVIVIT IN ANNIS.) ¶ Hic observo Felicem plures annos in officio Lectoris Ecclesiae servisse, indeque ad ministerium exorcistarum evectum. Olim in officio ostiariatus per plures annos probati ad ministerium lectoratus promovebantur, & sic ad alios ordines, prout Ecclesiae necessitas postulabat. Nec eidem quare in plerisque dioecesibus jam nunc minores quatuor ordines uno eodemque die conferantur. Hodie clericus pudet annos suos duos in hisce inferioribus ordinibus Ecclesiae servire, qui ubi vigesimum quintum aetatis annum attigerint, statim ad sacerdotia convolant cum honoris tum quaestus gratia. Olim, & Cypriani aevo, ut videre est in illius epistolis 33 & 34. & nonnullis aliis, solis provectae aetatis hominibus meritis & doctrina insignibus Lectoris munus demandabatur, quin etiam & confessoribus qui publice coram tyrannis & tortoribus Christum fuerant confessi. At postmodum ad illud admissi impuberes & infantuli.

N. CCXXXIX. *Quaeretur* ECLESIA *bello*.) Ita MSS. Mutarant correctores, *quaeretur regula*. Versum in Epitalamio Juliani & In Canchiue similem legis:

Grande sacramentum, quo nubis Eclesia Christo.

Tertullianus lib 2. adversus Marcionem:

Sic & Apostolica decreverit Eclesia vocis.

Nec ullam habent rationem Graecae orthographiae poetae facti in ejusmodi vocibus. Fortunatus ad Felicem lib. 3.

Nupsisti Eclesia, felicia vota jugasti.

Idem rursus de Vita S. Martini:

At super hac petra fundata Eclesia regnat.

Nec religioni ducunt in ejusmodi nominibus Graecis vel Hebraeis earum usurpare syllabarum quantitatem, unde & Tertullianus in Genesi dixit:

His positis castes Adamus cum conjuge fida.

Et rursus ibidem:

Ergo ubi conjugio sese jam fidus Adamus. Duc.

Quaeretur Eclesia bello.) ¶ Ita legendum; sic enim in duobus MSS. codicibus Germ. repertum scriptum. Quidam non intelligentes locum depravarunt, & contra fidem MSS codicum substituerunt, *quaeretur regula belli*. Sed & Paulinus noster alibi altera & saepe primam syllabam in voce *Eclesia* corripit, epist. 32. ad Severum n. 5. v. 13 & 14.

Aula duplex sectis ut Eclesia Testamentis.

Lata micat geminis ut mater Eclesia partus.

Et carm. ad Cytherium v. 766.

Et Eclesiae natorum reges.

In Epithalamio Juliani & In v. 167. & v. 196.

Grande sacramentum quo nubit Eclesia Christo.

Et Natal. 9. cum omnibus MSS. codicibus legendum:

Hic tot mellat amor quo stringit Eclesia Christum.

Conceptosque Deo astat intus Eclesia foetus.

Utitur eadem licentia Tertullianus lib. 3. adversus Marcionem,

Esse caput Christum, sunt ejus Eclesia membra.

Licuit igitur ceteribus poetis Christianis primam syllabam facere brevem in *Eclesia*. At ego non dubito quin haec vox a male criticis immutata fuerit in aliis antiquorum carminibus, quod ex collatione MSS. codicum deprehendi potest. His autem locis *Eclesia* cum simplici c scribi debet.

N. CCXL. POVEBAT *heredem*.) Ita doctissimus Gouchius pro vovebat; sed retineri potest vulgata lectio, cum usurpari soleat, ubi de heredibus agitur. Ut: *Ad bona parentum liberos admittit natura simul & parentum communes votum*. L. Scripta. D. Unde liberi. *Vovebat* igitur, hoc est, votis dari optabat heredem. Duc.

N. CCXLI. NERVOQUE RIGESCUNT.) Ordinem quemdam similem in suppliciis Christianorum exponit Eusebius lib. 5 cap. 1. Histor. Eccles. Sigonius lib 3. cap. 15. de Judiciis, eum cruciatum equuleo fuisse ait, quo fidiculis membra distendebantur. Beda quoque in Vita S. Felicis hunc locum sic expressit: *Mittitur in carcerem tenebrarum, manus simul & collum ferrea catena stringunt, nervo pedes inclauduntur, fragmenta quoque testarum subter eum sternebantur*. Hinc ergo corrigendum est Usuardi Martyrologium ad Januarii, scribendumque, *post tormenta in carcerem mitteretur, & cochleis ac testulis suppositis vinctus jaceret*; nam & ita res narratur apud Ado-

A nem: *Non mediocribus vinculis adstrictus, cochleis ac testulis suppositis extenditur*. Pari cruciatu affectus est Eustratius in Nicephoro lib. 7. cap. 14. Duc.

IN POEMA XVI.

CUBILI.) ¶ *Cubile*, hic idem est quod *cubiculum*. Eodem sensu Hieronymus epist. 22. hanc vocem usurpat: *Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili unusquisque vigilat*, &c. Et Cassianus lib. 4 c. 12 *Considentes intra cubilia sua, & operi ac meditationi studium impendentes*. Vide Cassiodorum lib 6. epist. 13. & Leonem Ostiensem lib. 3. Chronic. Casin. cap. 26. N,CCXLII.

B

IN POEMA XVII.

NICETAE.) *Nicetas* hic (quem Latine *Victorinum* seu *Victorem* dicas, ut hoc carmine Paulinus: *Niceta, bene nominatum comperit victor*) Dacorum fuit episcopus, cujus celebris est memoria in Tabulis Ecclesiasticis 7 Januarii. *In Dacia S. Nicetae episcopi, qui feras & barbaras gentes Evangelii praedicatione mites reddidit ac mansuetas*. Doctissimus fuit, & Romanis admirandus, uti scribit Paulinus epist. 20. ad Severum. Hujus quoque meminit Paulinus Natali 9. N. CCXLIII.

Diversus hic est Nicetas confessor ab alio Niceta martyre, qui tempore Gratiani Imperatoris ab Athanarico morte affectus est, cujus meminit Martyrologium Romanum 15. Septembris, Metaphrastes eodem die, Sozomenus in Athanarico, & Nicephorus lib. 2. cap 48 Roso.

C MERRA.) ¶ Sic emendatum ex MS codice Germ. Ante erat, *myrrha*.

Emendandum est, *Merrha liquaret*, alludit enim ad historiam Exodi 15 23 Καὶ οὐκ ἠδύναντο πιεῖν ὕδωρ ἐκ Μερρᾶς. *Et non poterant bibere aquam de Merrha*. Origenis Interpres Homil. 7. in Exodum: *Non poterant aquam bibere de Merrha*. Sic ergo scribendum & apud Augustinum quaest. 56. in Exodum. Vulgata Latina edidit *Mara*. Hieronymus ep. 127. *Marah ex amaritudine nomen accepit*. *Marah, emollitae aquas occidentis litterae, quibus si immittatur confessio Crucis, & passionis Dominicae sacramenta junguntur, omne quod importabile & triste videbatur ac rigidum, vertitur in dulcedinem*. Ambrosius de Institutione virginis: *Fons Mara per lignum dulcoratur*. Tertullianus adv. Judaeos 13 *Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indulcavit, & nos ligno passionis Christi aquam baptismatis potantes, fide quae est in Christum, revocamur*. Simili dictione usus est Paulinus ipse Nat. 8. N. CCXLIV.

Dulcibus pelago, & dulcantur fontis amari.

& eamdem figuram passionis agnoscit Theodoretus quaestione 26. in Exodum.

D Hanc ipsam historiam attigit & epist. 27 Auctor noster. *Quasi Merrham aliam* (sic enim legendum, non *myrrham*) *in manu Moysi per lignum mysterii, vim beatitudinis tuae sanctus & dulcis afflatus, in dulcedinem laetitiae spiritalis suavitate mutavit*. Duc.

Et rate armata TITULO SALUTIS.) Gretserus noster de Cruce lib. 2. cap. 26 & ex eo Jacobus Bosius lib. 6. de Cruce triumphante cap 9. interpretatur de Cruce loco tutelae in navi posita, quod existimant innuere Chrysostomum Demonstr. advers. Gentil *Quod Christus sit Deus*: Σταυρὸν ἔστιν ἰδεῖν ἐν θαλάττῃ, καὶ πλοίοις καὶ νήσοις. *Crucem ubique celebrari videre licet in mari, in navigiis, in insulis*; item Ephraem Serm. de Cruce: *Crux navigantium gubernator*; item Ambrosium in Psalm. 47. *Bene navigant qui in navium Christi Crucem sicut arborem praeferunt. Atque inde explorant flabra ventorum, ut corpora sua dirigant ad sancti Spiritus gratiam, in ligno Domini tuti atque freti*. N. CCXLV.

E Quemquam Ephraem potius de gubernaculo navis videtur capiendus, ut mox sequetur, & Chrysostomus cum Ambrosio de malo & antenna, ut hic de antenna Paulinus habet, & alii Patres. Justinus Apologia 2. pro Christianis: Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται, ἢν μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἱστίον, ἐν τῇ νηῒ σῶον μείνῃ. *Mare non scinditur, nisi trophaeum hoc, quod malus vocatur, salvum in navi maneat*. Origenes Homilia 8. de diversis, vel quisquis alius apud Hieronymum tomo 9. *Antennae navium, velorum cornua, sub figura nostrae Crucis volitant*. M. Minucius Felix in Octavio: *Signum sane Crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, & cum erigitur jugum. Crucis signum est*. Ambrosius, seu Maximus Taurinensis Serm 30. tom.

F

9. Cum

9 Cum a mundi solvitur mora, prius ab ipsis arbor erigitur, velum distenditur, ut Cruce Domini facta, aquarum fluenta rumpantur, & hoc Dominico tuti signo portum salutis petunt, periculum mortis evadunt. Figura enim sacramenti quaedam est velum suspensum in arbore, quasi Christus sit exaltatus in Cruce. Atque ideo, confidentia de mysterio veniente, homines ventorum procellas negligunt, peregrinationis vota suscipiunt: Sicut autem Ecclesia sine Cruce stare non potest, ita & sine arbore navis infirma est. Statim enim diabolus inquietat, & illam ventus allidit: at ubi signum Crucis erigitur, statim & diaboli iniquitas repellitur, & ventorum procella sopitur. Hieronymus, vel quis alius in Marcum 15. *Navis per maria antenna Cruci assimilata sufflatur.* Varia numismata nautica, ubi malus & antenna Crucem praeferunt, vide apud Jacobum Bosium lib. v. de Cruce Triumphante cap. 12. *Ros.*

N. CCXLVI. ANTEMNA CRUCIS *ubi nodis.*) Est figura, nam graece ἀντέννα, (seu *antemna*) scribendum erat Paulino. *Antenna* est lignum in navibus cui vela adfiguntur, quod malo transversum alligatum formam crucis efficit. Cyprianus in Ligno vitae:

Arboris haec species uno de stipite surgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos:
Sicut plena graves antenna carbasa tendunt. Barthius Advers. Comment. lib. 33. cap. 3.

N. CCXLVII. CELEUSMA) *Celeusma*, seu *celeuma*, clamor est nauticus symphoniaco expressus. Sidonius l. 2. epist. 10. *Hic tuus laudes modificate celeumate, simul inter transtra remiges, gubernatores inter aplustria canunt.* Idem libro 2. epistola 10.

Curvorum hinc chorus helciariorum
Responsantibus Alleluia ripis
Ad Christum levat amnicum celeuma.

Maxima id lasonabant nautae, cum portui jam proximi essent. Hieronymus epistola 1. ad Heliodorum: *Laetantium more nautarum epilogi celeuma canendum est.* Fortunatus lib. 4. de Vita Martini: *Atque patens portum, vado complet nauta celeuma*, ubi *celeuma, a*, habes. Etiam calcantes in torculari celeumata erat. Hieronymus in cap. 25. Jeremiae: *Instar calcantium in torculari celeuma cantabitur.* Ros.

N. CCXLVIII GUBERNACLO CRUCIS.) Gubernaculum navis, Crucis formam refert. Hinc Chrysostomus Sermone de Cruce: Σταυρὸς πλεόντων κυβερνήτης. *Crux navigantium gubernatio*; quod & apud Ephraemum habes Sermone de Cruce. Exstant vetera numismata Fortunae cum gubernaculo, ubi Crucis speciem videre est. Videsis Jacobum Bosium de Cruce Triumphante lib. 5. cap. 12. ubi ectypon habes ex nummo Trajani & corneola quadam. *Ros.*

N. CCXLIX. *Ibis* & SCUPOS.) Apud Ptolemaeum lib. 3. Geographiae cap. 9. habes in Mysia superiore inter Dardanios civitatem Σκοῦποι, item apud Trebellium Pollionem in Regilliano *Scupi*, & in Codice lib. 8. Titulo 45. *Scupis.* Alii, ut puto, sunt Σκόποι Stephano, quam ait Thraciae esse urbem, cujus meminit Leptinus in octavo libro historicae epitomes, quae Zonarae tomo 3. dicitur in Basilio Porphyrogenito πόλις Σκοπίων, item Nicetae Choniatae, Nicephoro Gregorae πολίχνιον Σκοπίων, *oppidulum Scopiorum*, quod ibidem Triballorum esse dicit. *Ros.*

N. CCL. PILLEATUS.) ¶ Sic emendatum ex MS. codice Germanensi. Ante erat in editis, *pelleatus.*) *Ros.* Hieronymus non celandus Bessis *pilleatos populus* jungit. Vetustissimus hic habitus priscorum patrum. Prudentius Psychomachia:

Pilleoloque habitus sumpsit venerabilis Adam.

Propertius lib. 4. Elegia 1.

Curia, praetexto quae nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit rustica corda patres.

Prudentius lib. 2. contra Symmachum:

——— *aut sede Lybystidis ursa*
Consertam chlamydem stillato corpore gestant.

Cicero pro M. Scauro, citante Asconio: *Sordidissima levissimaque genti, ac prope dicam pelliatis testibus condemnatur.* Ovidius lib. 4. de Ponto Eleg. 8.

Littora pellitis nimirum subjecta Corallis. Rusv.

N. CCLI. PILLEATUS.) *Pilleati*, seu *pileati*, apud Gothos dicti potissimum *qui inter eos generosi exstabant, ex quibus eis & Reges & sacerdotes ordinabantur*, ut ait Jornandes de rebus Geticis c. 5. & 11. Atque eo quidem verbo usus hic videtur Paulinus noster ad designandos praecipuos ex Getis aut Dacis. Cangius in Glossar. Latin. tom. 3 pag. 278.

N. CCLII. *Et* BESSOS.) ¶ Sic emendatum ex duobus MSS. codicibus Germ. & Reg. Ante erat, *versos.* (Dom. Carrigondoni ex MS. P. *& Bessos imitare in ipsis.* Bessus enim hujusmodi auri conversi dicit in aurum: de quibus antea dixit:

Et suo Bessi nive duriores
Nunc oves facti.

Strabo l. 7. Βεσσοὶ δ᾽ ὑπὲρ τὸ πλεῖον τοῦ ὄρους νεμόμενοι τοῦ Αἵμου καὶ ὑπὸ τῶν λῃστῶν λῃσταὶ καλούμενοι ... *Bessi majorem Æmi montis partem tenent, & propter latrocinia latrones appellantur, etiamque degentes durum.* Solino quoque post Herodotum Thraciae populi sunt. Latinus Pacatus quaestorem auri eos vocat, ut hic Paulinus auri legulos. In Panegyrico Theodosio: *Parum ille pretiosum putabat aurum, quod de montium venis, aut fluminum glareis quaesiter Bessus, scrutator Callaicus eruisset: illud purius splendidiusque credebat, quod dedissent dolentes, quod hominum lacrymae non omnium aquae abluissent.* Duc.

Proba videtur vulgata lectio, *versos*, maxime cum alii MSS eum ea conspirant, & bella sibi respondent, *vertit & versos.* Sin ante: *versos mutabis latrones.* Legulorum auri Bessorum meminit quoque Claudianus in Consulatum Manlii Theodori:

Quidquid luce procul venas rimata sequaces
Abdita pallentis fodit solertia Bessi.

De Bessis monachis mentio habetur in Vita S. Theodosii Coenobiarchae in Cappadocia, 11. Januarii. Hieronymus epistola 3 ad Heliodorum de Bessis ad fidem conversis; *Bessorum feritas, & pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem in dulce Christi fregerunt melos.* Inter Epigrammata Christiana apud Gruterum in Inscriptionibus pag. 1169. habemus epitaphium S. Marcellini presbyteri Bessis oriundi. *Rosweyd.*

IN POEMA XVIII.

VELA *ferunt* FORIBUS.) Portae sanctae tum cancellatae essent, velis ut plurimum obducebantur, ne quae peragebantur sacra in altaribus a quibusvis conspicerentur. Epiphanius epist. ad Johannem Hierosol. *Inveni ibi velum pendens in foribus ecclesiae.* Denique in concilio Narbonensi 589. can. 13. *Juniores clerici januarum seniorum vela ad ostio sublevare.* Ejusmodi ad ædium sacrarum introitum, ac regias portas, velorum non semel mentio occurrit apud scriptores, quorum locos aliquot collegit Rosweydus ad Paulinum. (Not. 234.) Cangius in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 63. N. CCLIII

CERIS.) Bedae tempore lectum fuit *certis*, uti patet ex ejus libro de Metris, cap. de Episynalephe sive Diaeresi, ubi est in hoc carmine apud Paulinum *e* & *i* juncta esse. *Ros.* N. CCLIV.

Animam SPONSANTES *dotibus.*) *Desponsare*, est certa sponsione conjungere; *sponsare* non est sane usitatum, quod hic usurpat Paulinus. Idem tamen reperitur in bono illo Onomastico Argentoratensi, *sponso, sponsas, μνηστεύω.* Et apud Tertullianum de velandis virginibus cap. 11. *Quanto magis tempus illas velabit, sine quo sponsari non possunt, & quo urgente sine sponsalibus virgines desinunt esse.* Barthius Advers. Commentar. lib. 42. c. 21. N. CCLV.

PERVILIBUS.) Male hactenus in editis, *servilibus.* Vedun minuta voce pervilia. Vox nota Livio lib. 1. belli Macedon. *Annona quoque eo anno pervilis fuit.* Rosweyd. N. CCLVI.

POSTIBUS OSCULA FIGIT.) Religiose olim templorum limina salutabantur & osculis adorabantur. Prudentius in S. Laurentium Hymno 2. Περὶ στεφ.: N. CCLVII.

Ipsa & Senatus lumina
Quondam Luperci & Flamines,
Apostolorum & Martyrum
Exosculantur limina.

Idem Hymno 11. Περὶ στεφ. de S. Hippolyto.

Oscula perspicuo figunt impressa metallo.

vel quod porta aerea essent, vel lamina aeris aut argentea obductae. Arator lib. 2. Histor. Apostolicae:

——— *Tota concurrente Urbe,*
Qui primus vana sede petat, quive oscula figat
Postibus, & tacta sacrentur parte sylvandi.

Chrysostomus Homil. 30. in Epistolam 2. ad Corinth. Ναὸς ἐσμὲν τοῦ Χριστοῦ· καὶ τοῦ ναοῦ τὰ πρόθυρα φιλοῦμεν καὶ τὰ εἴσοδα, ἀλλήλους φιλοῦντες. οὐχ ὁρᾶτε ὅσοι καὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες, καὶ διὰ τούτων τὰ πρόθυρα, καὶ τὰς θύρας, καὶ εἰσόδους, καὶ ἀρχιερεῖς, ὁ Χριστὸς, ἄνω οὖν κατοικοῦμεν. *Templum Christi sumus. Atque templi vestibula & aditum osculamur, cum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam hujusce templi vestibulum osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes? Ac per has januas & januas ingressi.*

ingressus est Christus, & ad eos ingreditur cum communicamus. Gregorius Turonensis lib. 2. Miracul. S. Martini cap. 14. *Ut basilica S. Martini limina osculeretur*. Fortunatus lib. 4. de Vita S. Martini, de basilica S. Appollinaris Ravennæ:

Rursus Apollinaris pretiosi limina lambe
Fusus humi supplex.

Hinc limina ornata velis. Vide ante. Hinc phrasess usus obtinuit, *proficisci ad limina Apostolorum*, id est, ad basilicas SS. Apostolorum. Claudianus, vel quisquis est, ad Jacobum magistrum Equitum:

Per cineres Pauli, per cani limina Petri.

Acta Alexandri pontificis: *Tu si ad limina S. Petri duxisses eum*. Rosv.

IN POEMA XIX.

N. CCLVIII. VAsta ERUCTAVIT *ab alvo*.) Ut dixit in Propemtico Nicetæ: *Ut morsum caperet, deinde redderet haustum*. Tertullianus de Resurrect. carnis, capite 58. *Quod Jonas devoratus a bellua maris, in cujus alvo naufragia digerebantur, triduo post incolumis exspuitur*. Jo. Chrysostomus Homil. v. in Epist. ad Colossens. [Greek illegible]; *Quomodo bellua Jonam habebat in ventre, & non peribat? quomodo autem eum evomuit illæsum?* Et Homil. 56. de diversis novi Test. locis. [Greek illegible]. *Ut enim illum post tres dies evomuit, cum in eo proprium & conveniens non reperisset alimentum*. Duc.

N. CCLIX. TRIA FATA.) Locus erat Romæ ad TRIA FATA, cujus meminit Procopius Belli Gothici libro 1. circa finem. Anastasius in Honorio: *Fecit ecclesiam B. Hadriano martyri in TRIBUS FATIS, quam & dedicavit, & dona multa obtulit*. Idem in Hadriano: *In ecclesia vero B B. Cosmæ & Damiani in TRIBUS FATIS vestem de fundatio fecit*. Item: *Basilicam SS. Cosmæ & Damiani sitam in TRIBUS FATIS restauravit*. Unde Fridericus Lindebrochius humanissimus ad me litteris suggerebat, in Cypriano epist. 21. pro *usque ad Trium fatla*, legendum *usque ad* TRIA FATA. Probabilissima conjectura, si modo constaret epistolam illam Romæ scriptam esse. Non desunt rationes, quibus ex Africa Romam missa videatur, & sic vulgata lectio retineri posset. Barbara ibi multa locorum nomina. Rosv.

TRIA FATA.) ¶ Ita Romani Parcas nominare consueverant: iisque locus erat Romæ consecratus. Vide Procop. loco supra cit.

IN POEMA XX.

N. CCLX. CLAMOSOS *verberat hostes*.) ¶ Sic emendatum ex MS. codice Germ. & ed. Sbar. in marg. Edd. quinque, *cum nosset*, mendose. Edit. Rosveyd. *commoner*.

Suspicatur legendum doctissimus Cauchius *damnosus*, vel certe *clamosus verberat* (ad receptæ lectionis vestigiæ insistendo scribere posses quæ, *conclamat verberat hostes*, pro *cum nosset*. Indicat nimirum dæmones urgeri pœnis, cum exire differunt & anxiantur. Ita Johan. Chrysostomus Homil. 26. in 2. ad Corinth. [Greek illegible]. *Cum nemo torquetur, nemo dæmonis latera incumbit, voces & dilacerationes, verbera & cruciatus, linguas conflagrantes audimus, dæmonem videntes eximium & admirabilem illam potentiam non ferentem*. Duc.

N. CCLXI. SACRUM EST, NEC IN ORA RELAPSIS.) Ita veterem lectionem repræsentavit ex MS. doctissimus Cauchius, cum ante esset, *nefas est ignorare*; quam confirmat Severus Sulpicius Dialogo 3. de Vita S. Martini: *Si quando inergumenorum dæmonum more S. Martinus reciperet, sol eum accedere, ut plures sublati in sublime pedibus penderent, nec defluerent tamen vestes super faciem, ne verecundiam faceret nudata pars corporum*. Paulo post idem Cauchius corrigit, *cum tegmina membris*, pro *tegmine*; recte sane, cum vestes corporis sint tegmina, sicque vocentur a Theodulpho in versibus, quos antiquiora Missalia adhibebant Dominica in Ramis palmarum, sed ex codice MS. sic emendanda:

Tegmina sic omnia sternomus corpora nostra,
Quo per nos semper sit via tuta tibi.

A Vestes animatum ait esse corpora; quod morbis animæ regantur ac veluti obvolvantur. Duc.

¶ Versus ille certe interpolatus erat in prioribus libris; cum Rosveydo emendavimus ex MSS. codicibus Belg. & Germ. *sacrum est, nec in ora relapsi*. Quo quid apertius? dicit vestes in ora non relapsas; quod & Sulpicius Severus lib. 3. Dialog. cap. 6. innuit his verbis: *Cerneres miseros sublatis in sublime pedibus quasi de nube pendere, nec tamen vestes defluere super faciem, ne faceret verecundiam nudata pars corporum*. Legimus sane de energumenis factitari sæpius solitum ad memorias & tumulos martyrum & confessorum ut exorcizandi dæmones corpora vexatorum in altum raperent pedibus sursum versis, ita tamen ut vestes pudenda membrorum tegentes non relaberentur, sicut Paulinus noster id se spectasse testatur.

B LYCHNUM.) ¶ Sic emendavimus ex MS. Germ. codice. Ante erat, *lignum*, mendose. N. CCLXII.

Dubium non est quin emendandum sit, *lychnum*, pro *lignum*. Ita paulo post:

Sed puer, exstincto abstulerat qui lumine lychnum.

Et alibi:

Et vitro suspensos lychnus pendebat aperto.

Solent enim lucernæ funibus vel catenis adstrictæ pendere, ut apud Virgilium 1. Æneid.

—— dependent lychni laquearibus aureis.

Lucretius lib. v.

Lumina pendentes lychni claraque coruscis.

Et hic noster versus:

Penderet lychnum spiris retinentur aheis. Duc.

C *Ut* STATUS *hujus erat*.) *Status* pro *statura*. Gregorius Turonensis lib. 2. histor. cap. 24. *Celsum patriciatus honore donavit, virum procerum statu, in scapulis validum, lacertis robustum*, &c. Lex Bajuv. tit. 1. c. 11. §. 1. Fiat tunica plumbea secundum statum ejus, quod ipse penfaverit, tam tantum donet qui eum occidit. Cangius in Glossar. Lat. tom. 3. p. 953 N. CCLXIII.

¶ *Status*, pro *statura*. Sic *jactus* pro *jactura*; *jactum fieri*, pro *jacturam fieri* apud Paulinum carm. 21. ad Cytherium de naufragio Martiniani v. 339. Sic *statum* pro *statura* dixisse S. Cyprianum lib. de mortalitate, *statu celsior*, ex membranis adnotat J. F. Gronovius in Observat. Ecclesiast. 2. 3. Sic apud Statium, *brevis statu pumilionum*. Apud Columellam de Gallis: *status altior quæritur*. Ambrosius serm. 10. in Psalm. 118. *Est enim homo statu celsus, vultu decorus*.

D CONTIGERO *similis juveni*.) Perbella observavit P. Scriverius v. 150. veterum [Greek illegible] fuisse genus ludicri, adeo ut in extremo ligno stantes pueri luctarentur: quod *immania pondera fronte porrecta ferre* dixit Martialis; fronte quippe, non humeris ut bajulorum genus palangarii, memorati Nonio, qui fustibus onera portabant, ut hodieque faciunt. Sed illos [Greek illegible] *contigeros* dixisse Paulinum erudita illius observationi addimus, Natali 7. Felicis. *J. F. Gronovius* in Observat Ecclesiast. c. 10 N. CCLXIV.

TACTIS *hoc* SOSPITE *fratre medullis*.) Correctio hæc ab amico Romano. Ante erat, *Tectis hoc hospite fratre medullis*. Ita & MS. Consideratione forte dignum, an sic legendum, *Tectis Medullis*, ut hic, qui a Felice curatus est, hospes fuerit Paulini, a Medullis Galliæ populo? quos cur *Tectos* vocet, non video, nisi alludat ad Tectosages illis vicinos. Rosv. N. CCLXV.

E

IN POEMA XXI.

DEXTRAS DAMUS.) *Dextras dare*, est *fœdus inire*. Claudianus in Ruf. lib. 1. N. CCLXVI.

—— socias pretium fœdere dextras.

Et lib. 2.

—— Tradidit tuas, Deo optime, dextras.

Veteres manum (ut Germani hodie solemus) dedisse invicem salutantes alarum ex hoc loco Paulini. Ab eo ante nos solemus; Faciebant iidem antiqui. V. Xenophon Cyri Pæd. lib. 5.

Cum inimus amicitias.

F Idem poiscentum mos. Valerius Flaccus lib. 2.

Ut videt, ipse ultro primus procurrit ad undas,
Mirarumque viros, dextraque amplexus & hærens
Incipit.

Barthius Adversar. Commentar. lib. 25. c. 8. & lib. 48. c. 18

LABENTE *blandis classe secundus undis*.) Sic MS. Regius codex cum ed. Rosv. Ita emendavimus olim ex conjectura. Ante erat, *Lambente*. Sumtum ex Virgilio 8. Æneid. N. CCLXVII.

Labi-

Labitur uncta vadis abies, mirantur & undæ.
& lib. 10.

Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo.
Ea eodem est usitata poetis locutio, *Iter secabat*; ut 6. Æneid.

Ille viam secat ad naves. —— Duc.

N. CCLXVIII. *Ut mox salubri* BARCA. Isidorus lib. 19. Originum, cap. 1. *Barca est quæ cuncta navis commercia ad littus portat. Hanc nautæ in pelago propter nimias undas suo suscipit gremio.* Sic emendandum ex Codice MS. Collegii nostri Parisiensis. Glossæ veteres: Ἀκάτιον ἢ βάρια τὸ λέμβος; est ergo parvi navigii genus, quod antea scapham appellavit. Barcariorum classis mentio fit in Notitia utriusque Imperii. *Duc.*

N. CCLXIX. VIRTUTE *cassa mors fuit.*) Sic Virgilius:

——*Cum aditis certamen, & æthere cassis*,

11. Æneid. Non minus tamen Latina conveniret altera vocis hujus, quam exhibet MS. P. *Mors cassa virtutis fuit.* Sic enim Statius 9. Thebaid. v. 629.

Hei mihi tot testis, sanguine atque cassa futuri. Duc.

N. CCLXX. SOMNOS ANHELABAT GRAVES.) ¶ *Anhelare* cum quarto casu, Paulino commune cum veteribus poetis. Prudentius Apotheos. v. 619.

—— *ac fluctum semper anhelat.*

Ibid. v. 903.

Fundit opus natura suum, quod parvula anhelent
Vascula.

Et ejusdem Apotheos. v. 843.

Nunc flatum tepidum calor exhalatus anhelat.

Statio Theb. 11.

Juppiter
Phlegra lassatus anhelet prælia.

Et Catilina Ciceroni dictus *anhelare scelus*. Idem Cicero in Arateis de Capricorno:

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans.

N. CCLXXI. *Intra mare, &* EXTER *maris.*) ¶ Paulinus noster Jonam *exterum maris intra mare* eleganter dixit, eandemque vocem usurpat in eodem carmine ad Cytherium v. 509.

Nunc iste urbis exter, & noster manet.

Ibidem v. 816

Fuit exter Ægypti solo.

Et Natal. 8 S. Fel.

—— *sed moribus exter.*

Item epist. 11. ad Severum n. 3.

exter fratribus meis.

Eadem plane vox reperitur apud Tertullianum carmine de Jona & Ninive; sic enim de Jona loquitur:

—— *Neque tinctus aquis, maris intimus exter.*

Vel, ut placet Philippo Roberto,

—— *maris inter & exter.*

N. CCLXXII. FRATERNITAS) Fraternitatem hic intellige non unius, ut epist. 35 *Obsecro fraternitatem tuam*; sed plurium, hoc est fratrum cœtum, ut epist. 3. *Fraternitatemque monachorum solito farta dispendas.* Hieronymus ad Theophylum epist. 31. *Te universa fraternitas suppliciter salutat.* Idem est quod in exitu epistolæ 32. *Fratres qui nobiscum in monasterio sunt, te salutant.* Duc.

N. CCLXXIII. *Exigua* LARGUS.) Hic quoque locus emendationem ex conjectura admisit, cum ante esset *largus*, ut & sententia sic continuus, & lex carminis sanctius observetur. Sensus est, si forte munus sit exiguum, effectus largitate compensatur ejus exilitas. Simile illud de vidua, Natali 6.

Quam Deus e pretio mentis non munere cernens Duc.

N. CCLXXIV. AVARA MENDICABULA.) Gyrovagos monachos egregie hic depingit Paulinus, qui monasteria suis relictis, per diversas cellas, ostento qua pietatis vana specie, vagabantur, de quibus ita Regula S Benedicti cap. 1. *Quartum genus est monachorum, quod nominatur gyrovagum: qui tota vita sua per diversorum cellas hospitantur, semper vagi, & nunquam stabiles,* &c. Agunt de ejusmodi gyrovagis præterea Regula Magistri, c. 1. Petrus Damiani lib. 5. epist. 9. S. Bernardus ep. 68. Odo Cluniac. lib. 1. Collat. c. 23. Statuta Hugonis Cluniac. pag. 1465. &c. *Carolus Cangius* in Glossar. Lat. tom 2. pag. 683. n. 1.

N. CCLXXV. CENTUMCELLAS.) Ita MS. codex P. cum ante esset, *Centumcellis*.) Correctores fortasse typographici casum mutarunt, quod ignorarent usitatam auctoribus illius ævi locutionem, qui nonnunquam per quartum, nonnunquam per sextum casum nomina urbium indeclinabilia enuntiabant, ut viri docti nuper observarunt. Sic apud Frontinum *Colonia Veros*, *Colonia Graviscas*, *Cossanos & Agrentos*; & apud Vopiscum in Vita Probi: *Copte præterea & Ptolemaide urbes, ereptas barbarico servitio*; & apud Frontinum rursus: *Puteolis coloniam* *Fundis oppidum.* Duc.

A PARES IN UNUM.) Allusit ad illud 2. Cor. 6. 14. *Quæ societas luci ad tenebras?* & Ecclesiastici 13. 22. Τί κοινωνήσει λύκος ἀμνῷ; οὕτως ἁμαρτωλὸς πρὸς εὐσεβῆ. *Quid communicabit lupus cum agno? sic peccator ad pium.* Quibus gemina sunt illa apud Gentiles: Horat. Epod. 4. N. CCLXXVI

Lupis & agnis quanta sortito obtigit,
Tecum mihi discordia est.

Homerus Iliad. χ.

Οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσιν.
Neque lupi & agni concordem animum habent.

&, Πρὶν ἂν λύκος οἶν ὑμεναιοῖ. *Ante lupus sibi junget ovem.* Aristophanes in Pace. Sed istud de alitibus in unum convolantibus est ex eodem Ecclesiastici lib. 27. 9. Πετεινὰ πρὸς τὰ ὅμοια αὐτοῖς καταλύσει.

Volatilia ad similia sibi diverterunt Duc.

B PASTIS *ad eos crinibus*. Ante erat *passis*, id est expansis. Sed rectius *pastis* crinibus Nazaræus adornare verticem dici potest. Sic enim epistola ad Severum 4. *Vitamque nostram quasi Nazaræum crinem pascentes Deo in castitate & parsimonia consecremus.* Sic & apud profanos auctores dicebantur diis pascere crinem, qui comam nutriebant in honorem deorum. Virgil. 7. Æneid. N. CCLXXVII.

——*sacrum tibi pascere crinem.*

Euripides in Bacchis, hoc est, πλόκαμον τρέφειν, & Homero Iliad. ψ. χαίτην τρέφειν. Pausanias in Arcadicis τρέφειν κόμην. Solebant Græci veteres comam alicui Deo consecrare. Nutrire comas, dixit Valerius Flaccus Argonaut. 6. Alere capillum, Plinius l. 2. c. 15. 1. Cor. 11. 14. *Vir si comam nutriat*, ἀνὴρ ἐὰν κομᾷ. Horatius simili locutione dixit lib. 2. Sat. 3.

——*sapientem pascere barbam*. Duc.

C Vide Not. CCXC.

POSTEA *fiat b. stium.*) Emendandum videtur, *præda fiat bestium*; captus enim est Delila dolis irretitus, unde idem Paulinus epist. 4. de Samsone: *Utinam tam prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem! Sed carnali mistus illecebra, non prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est.* Et paulo post: *Optemus hujus leonis præda fieri, ne simus præda leonis inimici.* Duc. N. CCLXXVIII.

Sit fortis anima mortificans ASINUM *suum.*) Asinum vocat suum corpus ad libidinem suopte impetu pronum, ut apud S. Hieronymum Hilarion in ejus Vita: *Ego, inquit, aselle, faciam ut non calcitres, nec te hordeo alam, sed paleis; fame te conficiam & siti; gravi onerabo pondere, per æstus indagabo & frigora, ut cibum potius quam lasciviam cogites.* Gregorius Nazianzenus Κατὰ σαρκός: N. CCLXXIX

D Θηρ ἀδάμαστ' ὕλης ἐχθρὰ μαχομένης.
Bellua pugnaci prodita materia. Duc.

Consumat IGNES *criminum.*) Ita legit codex P. non *igne criminum*: quam lectionem ut vulgatæ præferamus, suadet idem Gregorius simili locutione utens, ubi de castigatione carnis agit: N. CCLXXX.

Ὄφρα κατασβέσαιμι ἐμὴν φλόγα, καὶ μολύνων
Ῥύψαιμι παθέων τοσσάδ' ἐργαλέων
Ut sedare meum ardorem, atque abstergere possim
Sordes, affectus quot mihi iste ferax.

Idem hic noster Natali 7.

——*Bellorum temperet ignes.* Duc.

Ferrumque damnat.) Ni fallor, omnino rectius metalepsi legetur, *Ferrique damnum nesciat.* Haud aliter epistola 4. de Samsone ipse verba faciens, dicit: *Ne illa inimica novacula in caput nostrum ascendat, neque gratiæ spiritualis tanquam ille Nazaræus crinem despoliet, qui quamdiu servantibus bona maneat, & virtus decorporet innumeris.* N. CCLXXXI

E Duc.

COSTA *fecit hæc tibi.*) Costam appellat uxorem Cytherii μεταφορικῶς, eo quod prioris hominis uxor ex ipsius costa producta sit. Ita pro uxore costam dixit Gregorius Nazianz. Poemate 8. N. CCLXXXII.

Περὶ τ' ἀρετῆς.
Καὶ μοναχῷ βιότοιο βίου μεθέποντες ἀταρπὸν,
Πλευρῆς οὐ χατέοντες ἐὰς δέμας ἁρμοζούσης.
Cæsus utraque hujus, quæ conjugis expers
Degitur, alterum reserens præludia secli.
Nec costam quærit. —— Duc.

AGITATOR ISRAEL.) Dum vocat Israelis agitatorem, ut loquitur Elisæus, in cœlum rapto Elia 4. Regum 2. 12. *Pater, mi, currus Israel & auriga ejus.* & 4. Regum 13. 14. Joas Rex Israel moriturо Elisæo. Græce est, Ἅρμα Ἰσραὴλ καὶ ἱππεὺς αὐτοῦ. *Currus Israel & eques ejus.* Ambrosius tamen lib. de Nabuthe. cap. 15. sic extulit: *Pater agitator Israel, & eques ejus, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebat.* Agitatores enim dicebantur aurigæ qui in Ludis Circensibus currus regebant, & quadrigas agitabant, L. ult. Cod. De Maleficiis: *Si quisquam ex agitatoribus, id est, aurigis, contra* N. CCLXXXIII.

F

hos

A hoc edictum venire tentaverit. Glossarium: *Agitator, ἡνίοχος ἐλάτης.* Cicero 4. Academ. *Agitator callidus equos sustinebo.* Plinius lib. 34 cap. 5. *Cujus quadrigam cum agitatore operuit musca.* In nomocanone tit. 13 De Laicis cap. 41. Οὐκ ἔξεστιν ἡνιοχεῖν καὶ ... ἀναγνώσαι... *Non est autem aut ludicra aut athletica, nec inveniat infamiam, nec ars agitatorum.* Interpres hoc ultimum omisit. Concil. Arelatense I. can. 4. *De agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu agitant, a communione separari.* Duc.

N. CCLXXXIV. PARTIS *fancti imponebat.*) Conjiciebat legendum *Fartim* doctissimus Canchius: sed minori mutatione corrigerem libens, *Patres fenectam pavibus;* sic enim dicit paulo ante, *Patris alter & fratrum foret.* Exemplum aquilæ, quod subjicit, rem confirmat. Idem enim de aquilis, quod de ciconiis alii Scriptores tradunt, refert Gesnerus ex Johanne Tzetza in Chiliadibus: *Pulli aquilarum,* inquit, *& ciconiarum adulti parentes seu alunt, & volatum ipsorum promovent. Johan. Tzetzes in Chiliad.* Hoc ipsum ex Athenæo narrat Aldrovandus lib. 1. Ornithologiæ: sed deceptus est ab antiquiori Interprete, qui perperam locum illum expressit lib. 13. c. 20.

B

Ubi senecta eos gravis compresserit,
Invenes volantes quaeritant esca famis.

Græce enim est:

Ὅταν δὲ γηράσωσιν, ἀεὶ δὲ νέοι
Ἐπὶ τοὺς νεοὺς ἔζωσε τροφὴς σπουδῆς.

Rectius Interpres recentior Dalechampius: *Delubrorum fastigiis insident esurientes misera.* De ciconiis adi Plinium l. 10. cap. 23. & Ælianum libro 3. cap. 24. *Duc.*

C

N. CCLXXXV. CÆLITIS) Recte conjecit legendum Canchius, *cælitis* pro *cælestis:* similem enim amat locutionem usurpare Paulinus, ut pro *cœlesti regno, cælite regno* dicat. In hoc ipso poemate paulo ante:

Ut corde puro cælitis prudentia
Potum pudicus hauriat.

Et infra Natali. 9.

Qui cælitis sacros paradisi cælitis hortos.

Item.

Namque & Apostolici cineres sub cælite mensa.

Tale illud Ovidii 1. Fastor.

Cælitibus regnis a Jove pulsus erat.

Cælestes vice versa pro *cælitibus* dixit Q. Catulus apud Ciceronem 1. de Natura Deorum,

D

Pace mihi liceat cælestes dicere vestra. Duc.

N. CCLXXXVI. EXPLICANT INSTAR CRUCIS] Quod hic ait Paulinus, alites instar Crucis explicare suspensa pennis corpora, expressit etiam Autor Commentar. in Marcum apud Hieronymum cap. 11. *Aves quando volant ad æthera, formam Crucis assumunt.* Minutius Felix in Octavio: *Signum Crucis visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur.* Idem de Cruce Tertullianus Apologet. cap. 16. Justinus in Dialogo cum Tryphone. *Duc.*

N. CCLXXXVII. *Sit iste* PULLUS.) Proverbior. v. 18. *Cerva carissima, & gratissimus hinnulus.* Græcus textus, quem exprimit Paulinus, sic habet: Ἔλαφος φιλίας, καὶ πῶλος σῶν χαρίτων, ὁμιλείτω σοι, *Cerva amicitiæ, & pullus gratiarum tuarum conversetur tecum.* Ambrosius 3. Officior. cap. 1. & Hieronymus Homil. 3. in Cantic. apud Origenem: *Cervus amicitiæ, & pullus gratiarum confabuletur tecum.* Illud σοὶ omittitur, ut hoc loco, in editione Romana.

E

Vatablus: *Cerva amorum, & caprea gratia, hoc est e cerva, qua est velox cerva gratissima.* Ambrosius rursus lib. 1. de Jacob & Vita beata, c. 7. *Præstantissime autem inhæreat, sicut scriptum est: Cervus amicitiæ, & pullus equi gratiarum conversetur tecum.* Glossarium: Πῶλος, *equuleus, pullus.* At dictio quidem Græca πῶλος, asini, equi, vel elephantis pullum significat, & aliorum quadrupedum; sed si Hebrææ linguæ sequamur proprietatem, & illius loci sententiam, pullus capræ designari videtur, non equi. Dictio quoque Latina *pullus,* quamvis & de equulis & aliis avibus usurpetur, hoc tamen in Proverbiorum loco de pullis avium non potest intelligi, cum Græca vox πῶλος, quam exprimit Latinus Interpres, avibus non conveniat, ut Latina quadrupedibus & avibus. *Duc.*

❦ ❦

IN POEMA XXII.

A

JULIANI.] Hic ille est Julianus Memorii filius, cujus tunc Diaconi meminit Augustinus epistola 131. ad Memorium patrem ejus, ex qua apparet eum Augustino fuisse carissimum. Hic post episcopus Campanus (id est in Campania) ut habent meliores libri, non capuanus (ut in vulgato [a] Gennadio de Scriptor. Ecclesiast. cap. 45. habetur) fuit: qui etiam Pelagiano errore fuit infectus, & acer Augustini demum impugnator, cui variis libris respondit Augustinus. In Campania vixisse testatur etiam Prosper carmine in obtrectatorem Augustini: N. CCLXXXVIII.

[a] In pervetusto MS. codice Germ. 1000. annor. nec Campanus, nec Capuanus episcopus dicitur.

B

Aut hunc fruge sua æquorei pavere Britanni,
Aut huic Campano gramine corda tument.

Vulgatus Prosper in Chronico, Theodosio 11. & Festo Coss. eum *Atellanensem* facit. Est autem Atella Campanorum in Italia oppidum. Vetustissimi tamen libri MSS. ibi habent *Eclanensis* seu *Heclanensis.* Notus Eclanensis ager libro de Limitibus in Calabria sive Apulia. Beda in Cantica vocat eum *Celanensem episcopum in Campania.* Apud Virgilium 7. Æneid. *Celena* vel *Celemna* est locus Campaniæ, Junoni sacer, teste Servio. Scripsit varia Opuscula, de quibus Beda in Cantica, & Gennadius supra. *Rosu.*

C

IÆ.) Proprium feminæ nomen Ia. Arnobius lib. 5 de la Atia sponsa. *Virgo sponsa quæ fuerat; quam Valerius pontifex Iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lacrymas cum Agdesti, interficitque se ipsam: purpurantes in violas cruor vertitur interemtæ.* Martyrologium Romanum 4. Augusti: *in Perside sanctorum Martyrum Iæ & sociorum, qui cum novem millibus Christianis captivis sub Sapore diversis pœnis affecti martyrium subierunt.* Hujus nomine templum vetustate pene collapsum restituit Justinianus. Procop. lib. 1. ædif. Justiniani. Remansit hoc nomen apud nostrates a Ida, Iyr, Iyken. Fridericus Lindebrochius varie ductus ad Adelphus Terentii pro Iam citat *Titiam,* nescio an ex MS. Schottus mallet *Æliam* divinabat *Rosu.* N. CCLXXXIX.

PASTIS *comminitum crinibus.*) Sic editio Schot. ex MS. codice. Ed. Rosu. *passis,* mendose. Non accumulant eorum *passi,* hoc est soluti & passim dati, crines. Scribendum autem *pastis* ex Virgilio, ut annotavit Ducæus ad illud 23. (nunc 21. v. 336.) N. CCXC.

D

Sanctumque Christi Nazaræus verticem
Pastis adornat crinibus.

Ubi pariter inoleverat *passis.* Ambrosius de Jejunio cap. 7. *Ita ut eorum nullus capillus capitis excideret, quia illum quoque comam paverant.* Et in Hegesippo lib. 4. *Fluxum corporis sexum dissolvere, pascere comam, vultum dealbare.* Prudentius Peristeph. 3. *Jugibus longum catenis aut capillum pascerim.* I. F. Gronovius in Observat. Ecclesiast. Scriptor. c. 10.

Vide N. CCLXXXIII.

MEMOR.) Nunc *Memor,* nunc *Memorius,* dicitur. Ad Memorium episcopum exstat epistola 131. Augustini, ubi & Juliani meminit. Ejusdem etiam mentionem facit lib. 1. contra Julianum cap. 4. *Ego certe beatæ memoriæ Memoris patris tui non immemor, qui mecum non parvam inierat amicitiam colloquio litterarum, teque ipsum mihi carissimum fecerat.* Rosu. N. CCXCI.

E

ÆMILIUS.) Meminit hujus temporibus Æmilii episcopi Palladius in Dialogo, agens de legatione ex Romano Concilio Constantinopolim: *Accepit sancti viri Æmilius & Gaudentius episcopi, una cum Valentiniano Bonifacioque presbyteris, Imperatoris Honorii, & Papæ Innocentii, & Italiæ episcoporum Chromatii Aquilejensis, & Venerii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, una & Commentarium Concilio tenus Gaudentii, conditionibus publicis Constantinopolim contenderunt.* Metaphrastes Æmilium hunc vocat Beneventanum episcopum. Vide Baronium tomo 5. anno Christi 405. *Rosu.* N. CCXCII.

❦ ❦

IN POEMA XXIII.

N. CCXCIII. ROSCIDUS.) Roscidum spiritum hic appellat, quod Danielis 3. 50. dicitur πνεῦμα δρόσου διασυρίζον, ventus roris sufflantis, a Gregorio Nazianzeno δροσερὸν σέβας in Poemate 1.

Ἐν φλογὶ δ᾽ Ἀσσυρίῃ δροσερὸν σέβας [illegible]
[illegible] τρεῖς παῖδας, [illegible] χεῖρας [illegible].
Roscidaque egregios juvenes nubecula texit
Assyrio in flammis tendentes brachia sursum.

In Paraphrasi Psalmi 136. clarum insedisse etiam ultimæ Coloniensi editioni, mendum fœdissimum:

Illic Assyria medios in mœnibus urbes.

pro urbis; ipsam enim Babylonem Assyriam urbem vocat. Duc.

N. CCXCIV. *In quibus iste* PERAS) Paruit hic quoque Gregorium imitatus videri, cujus hæc germana sunt, in Poemate Περὶ [illegible], ubi suas ita comparat calamitates cum veterum illorum Danielis & Jonæ periculis, ac deinde subjicit:

Καὶ [illegible] θὴρ [illegible] πῦρ [illegible] οἶδμα θαλάσσης,
Καὶ [illegible], [illegible],
[illegible].
Namque & fluctus maris, & lamentabile bellum,
Crudelesque feræ, furibundus & impetus ignis,
Sunt scelerati hominis mihi tetrissima pestis. Duc.

IN POEMA XXIV.

N. CCXCV SIc *ergo* DIVINA .) Baronius tomo 2. anno Christi 58. num. 42. postquam egisset de tribus Festis Christi, Nativitatis, Epiphaniorum, & Ascensionis, quæ credantur ab apostolis instituta, quod ejus institutionis nulla reperiatur memoria, sicut aliorum festorum; citat Paulini carmina, quibus videtur insinuari hæc divinitus instituta; quod in hunc sensum accipiendum docet Baronius: Deus qui in Decalogo Legem præscriptam dedit, qua festos dies juberet coli, eosque illos esse postea declaravit, quibus maxima quædam ipse contulisset in Hebræum populum beneficia; quæ ne memoria exciderent, mille alia monumenta in mensibus voluit esse fixa: cum vero postea longe majora per Filium suum in hunc mundum missum, universo humano generi elargitus sit dona, & immensa addidit beneficia; cur non videretur ab eo pariter esse statutum, ut eorum memoria æque solemniter celebritate anniversaria coleretur? Neminem enim hæc adeo perspicua negaturum putamus, nisi qui omnis prorsus a Deo indita homini ratione est nudatus: cum præsertim, ut pluribus dictum est, illa prima, horum quæ postea contigerunt, typum gererent; sicque ea etiam ratione, illa sint legitima sempiterna, prædicta essent; quod licet typice aliquando & ad tempus illa, postea vero secundum veritatem forent ab omnibus perpetuo celebranda. Ross.

N. CCXCVI. *Grande* SACRAMENTUM.) *Sacramentum dupliciter dicitur*; (inquit Hugo a S. Victore lib. 2. Speculi Eccles. c. 12.) *aliquando enim sacramentum dicitur sacrum signum, velut in baptismo exterior ablutio, quæ interiorem significat emundationem. Aliquando dicitur sacramentum, quasi sacrum secretum, vel sacramentum Incarnationis, & hujusmodi.* Postremo sensu collatio I. Carthagin. c. 5. *Incarnationis Dominicæ sacramentum.* Concilium Carthaginense an. 525. *Initium Resurrectionis Dominicæ sacramentum 7. Idus Aprilium adfuturum fore.* Sic Græci; *Resurrectionis, & Ascensionis sacramenta* dixit S. Hieronymus epist. 46. ad Sabinianum diaconum. *Sacramentum symboli, sacramentum resurrectionis ex mortuis*, Ruffinus lib. 1. in eumdem Hieronymum, & in præfatione ad Origenem περὶ ἀρχῶν. *Sacramentum Natalis Domini.* S. Gregorius M. in Sacramentario p. 6. Vide S. Augustinum epist. 118. ad Januarium. Cangius in Glossar. Lat. tom. 3. p. 859. & 663.

N. CCXCVII. *Verbo suis* ALIENA LOQUENS.) Insinuat unum eumdemque loquentem uno idiomate, a diversis intellectum, atque si singulorum idiomate loqueretur; de qua re extat Patrum sententia. Vide Baronium tomo 2. anno Christi 34. num. 242. Ross.

Sic DEUS *omnisonæ* MODULATOR *& arbiter unus* HARMONIÆ.] Ita Augustinus quoque epist. 28. in hujus mundi gubernatione quasi perpetuum Dei canticum agnoscit: *Si homo carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur, decedentibus ac succedentibus sonis pulcherrime currat ac transeat; quanto magis Deus nihil in naturis nascentibus & occidentibus temporum spatia, quæ tamquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum quasi mirabili cantico, vel brevius vel productius quam modulatio præcognita & præfinita deposcit, præterire permittit.* Rosa. N. CCXCVIII.

ADORAT.) Id est, *honorat.* Sic infra, N. CCXCIX.

Et magni solium brevis Confessoris adorat.

Vide Drogalum pag. 884. ubi ex Genesi, Josue, & Psalmis ostendit, *adorare* in sacris Litteris sæpe accipi pro *honorari*. Unde Hieronymus in illud, *adorate scabellum pedum ejus*, tractim: *Adorare in Scripturis dupliciter dicitur: dicitur enim adorare quasi in Deum, & dicitur adorare quasi honorare.* Rosa.

UNCTUS *adest Domini.*) Hic quoque proclive fuit emendare, *Unctus adest Domini*, hoc est, christus Domini, quemadmodum & docte corrigit Cauchius, cum subjicit, *chrismi contextus amictu*, episcopus nimirum Dacia Niceas alios sacerdotibus comitatus. Χριστὸς enim Græcis, *unctus* Latinis. Tertullianus adversus Praxeam cap. 28. *Si tamen nomen est Christus, & non appellatio potius; unctus enim significatur*; & de Baptismo cap. 7. *Aaron a Moyse unctus est, unde christus dicitur a chrismate.* Hieronymus in cap. 12. Osee: *Oleo unctionis ungebantur Prophetæ, Sacerdotes, ac Reges.* Duc. N. CCC.

O medii fulminea CHERUBIM.) Isaiæ 6. & 6 habent *Seraphim.* Quare eiderum [illegible]. Rosa. N. CCCI.

Contempletque Dei NOTAT INTUS *Ecclesia frons.*) Intelligit sacramentum confirmationis, cum exterius frons signetur, & intus anima notetur. Quod cape de charactere Confirmationis, jam enim præcesserat de Baptismate, cum ait: N. CCCII.

Sic animas steriles in nomine gratia trino
Innovat.

Sic & Prudentius Hymno ante somnum:

Cultor Dei, memento
Te fontis & lavacri
Rorem subisse sanctum,
Te Chrismate innotatum.

Theodoretus in cap. 1 Cant. *Qui initiantur Baptismo, post factam abrenuntiationem & confessionem fidei, veluti signo et nota regia, spiritualis unguenti chrismate imundi, sub ea imperii unguentis specie, invisibilem sanctissimi Spiritus gratiam percipiunt.* Ross.

N. CCCIII. *Hinc sterilis peperit* SEPTEM.) Desumtum ex 1 Reg. 2. c. 5. ubi Vulgatus *plurimos* habet, Hebræi & LXX. *septem.* Ross.

N. CCCIV. *Fulgentis* SOLII *pro limine.*) *Solium*, limen: maxime *limen confessionis*, ad quod subsistebant qui pietatis ergo Sanctorum sepulcra visitabant, quod αὐλὴν Græcis nuncupatur: nam ipsa sacraria solis presbyteris patebant. Sidonius lib. 4. epist. 18.

Sic & dilecti solium Felicis honorant.

Cangius Glossar. Lat. to. 3. pag. 895.
Vide Not. XXXIX.

N. CCCV. *Ecce vides* QUANTUS SPLENDOR.) Luminarium & cereorum olim in Ecclesia fuit antiquus est. Lampades quoque ac lychnuchi orbiculares, & in modum coronæ effecti circuli complures e laquearibus pendebant, gradatimque sibimet impositi, ita ut infimus major esset medio, & medius supremo, singulique lampadibus vitreis adornati; cujusmodi eleganter describuntur a Paulino Natal. 7. Cangius in Constantinop. Christ. pag. 39.

N. CCCVI. CAMERA CRISPANTE LACUNAR.) Sidonius lib. 2. epist. 10. de Ecclesia Lugduni ædificata a Patiente episcopo:

Intus lux micat, atque bracteatum
Sol sic sollicitatur ad lacunar,
Fulvo ut concolor erret in metallo:
Distinctum vario nitore marmor
Percurrit cameram, solum, fenestras,
Ac sub versicoloribus figuris
Vernans herbida crusta sapphiratos
Flectit per prasinum vitrum lapillos.
Hinc est porticus. Rosa.

N. CCCVII. METALLO.) Id est, columnis marmoreis. Metallum dicitur quævis materia, quæ effoditur ex terræ visceribus. Sic lapis altaris metallum dicitur. Pontificale MS. Bertinianum in Ordine consecrandi templa, ubi de ta-

de tabula seu lapide altaris hæc Oratio est : *Supplices tibi Domine Deus Pater preces effundimus, ut hujus metalli expolitam materiam, superna sanctificatione imbuendam, ipse tua dextera sanctificationis ubertate digneris, qui quondam scripsisti lapideis legem in tabulis.* Alia : *Deus omnipotens, universarum rerum rationalis artifex, qui creatis ad formam lapideum metallum ad obsequium tui sacrificii condidisti, ut legis libationi pararetur altare : annue dignanter, ut quidquid hic oblatum consecratumque fuerit nomini tuo, assurgat religioni, proficiat spei, incitamento fidei, sit honori.* Sic *metallum miniarium*. Plinio lib. 33. cap. 7. Idem lib. 37. cap. 7. de Sarda gemma : *Primum Sardibus reperta ; sed laudatissima circa Babyloniam, cum lapicidinæ quædam aperirentur, hærens in suo corde. Hocque modo metallum apud Persas defecisse traditur.* Sic Silio lib. 8. *niveo metalla* de marmore :

Tum quæ a niveis exegit Luna metallis.

quod Straboni lib. 5. est, μέταλλα λίθου λευκοῦ : Fortunatus lib. 3. carmine 25. de turre eucharistica Felicis :

Cedant chrysolithis Salomonia templa metallis.

Anastasius Bibliothecarius in Silvestro : *Obtulit scyphum singularem ex metallo coralli. Ibidem, metallum Porphyreticum.* Rosv.

N. CCCVIII. DIDYMUS COGNOMINE.) Cognomen proprie dicitur prænomini vel proprio nomini additum nomen familiæ vel gentis : at hic nomen solum significat, quasi diceret duplex nomen habuisse Apostolum, cum tamen, quantum ex Scriptura quidem constat, Hebraice dicatur Thomas, qua vox apud Græcos vertitur Δίδυμος, utraque autem *geminum* sonat, ut Genes. 25. 24. Καὶ τῇδε ἦν δίδυμα ἐν τῇ κοιλίᾳ, תאומים. *Et hic erant gemini in utero ejus.* & Genes. 38. 27. Theophylactus in cap. 20. Johannis v. 24. interpretationem esse nominis Thomas docet cum dicitur, Εἷς δὲ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος. *Dicit ergo Thomas, qui dicitur Didymus. Ut enim Cephas interpretatur Petrus, sic & Thomas dictus, hoc est, si interpreteris, sonat Didymus.* Leontius observat Evangelistam nullius nomen Apostoli interpretatum esse nisi Thomæ, Euthymius appellatum eum fuisse Thomam, quod cum fratre altero natus esset. Id tamen necesse non esse recte admonet Maldonatus noster, cum potuerit esse usitatum in ejus familia, ut cognomen Gemini in gentibus Romanis Rebuliæ & Fusiæ ; quo pacto etiam Spurii & Fusci apud eosdem Romanos dicebantur, licet nec colore fusci, neque natalibus spurii essent. Ita demum Johan. 5. 2. *Piscina quæ cognominatur Bethesda.* Κολυμβήθρα ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ. hoc est, *quæ vocatur Bethesda* ; & Roman. 2. 17. Σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ. *Tu Judæus cognominaris.* Vertit interpres Vulgatus, *Judæus appellaris.* Duc.

N. CCCIX. CHALCIDICIS.) *Chalcidicum* hic est, *Chalcedonium*, ne quid erres. Chalcedone enim in Bithynia passa Euphemia, non Chalcide in Eubœa. Testatur quidem Stephanus, a Chalcide apud Græcos formari Chalcidensem, uti a Chalcedone Chalcedonium ; Paulinus tamen a Chalcide fluvio, qui Chalcedoni nomen fecit, teste eodem Stephano, formavit Chalcidicum. Ita & Sidonius carmine 2. in Panegyrico Anthemii, agens de Byzantio, cui Eurus a proxima Chalcedone spirat :

Proxima Chalcidici sensim tuba temperat Euri.

Ita & alii Latini Scriptores, uti Hieronymus interpres Eusebii in Chronico, & Cassiodorus in Fastis Apollonium Stoicum vocat *Chalcidicum*, quem Capitolinus in Marco & Eutropius lib. 8. vocant *Chalcedonium*.

Sirmondus noster ad Sidonii Panegyricum monet scribendum *Calchidicum*, non *Chalcidicum* ; idque firmari ait ex vetustissimis exemplaribus synodi œcumenicæ, in quibus non *Chalcedonensis*, sed *Chalchedonensis* nuncupatur ; item ex veteribus nummis, qui nunquam aliter representent. Sed receptam hactenus scriptionem tuentur omnes Scriptores antiqui, & diserte Stephanus in Καρχηδών. Nec movere multum debent vetusta exemplaria, cum certo constet, pleraque nomina, quæ *h* adjunctum habent, diversimode scribi, & *h* sæpe transponi. Sic invenias etiam in vetustissimis exemplaribus *Chartago* pro *Carthago*, item *Phyton* pro *Python*, sic & *Chorintus* pro *Corinthus*, itidem *chorus* pro *corumbi*. A nummis quoque nullum certum argumentum hic sumi potest, cum & in iis erratum sit. In Thesauro rei antiquariæ Huberti Goltzii, in nummo Sabinæ Tranquillinæ habes ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΩΝ ; in alio nummo, ΧΑΛΚΕΔΟΝΩΝ ; in nummo Anniæ Faustinæ, ΚΑΛΚΗΔΟΝΩΝ. In Græcis ejusdem Goltzii exstat in duobus numismatibus, ΧΑΛΚΗΔΟΝΩΝ. Rosweyd.

N. CCCX. *Corpora transfixus* TRABALIBUS *incliti clavis.*] *Par. III.*

Trabale, lignum quod transit per rotas. Ita *clavo trabali figere*, dixit Cicero 5. in Verrem. Vita SS. Ferreoli & Ferrutii : *Capitibus beatorum martyrum trabales clavi ...., malleis ferreis affixi.* Cangius in Glossar. Lat. tom. 3. pag. 1138.

MARE.) *Mare* sanctæ mensæ, nihil aliud est, quam aquarum receptaculi, seu *canor mensæ recessus* ad instar Θαλάσσης, quod circa altaris ad abluendas extimas apud Judæos extrui solebat, ut est lib. 3. Reg. cap. 18. & lib. 2. Peralip. cap. 4. v. 6. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. N. CCCXI.

LIMINIBUS.) Hac voce utuntur passim Scriptores dum de ædibus sacris loquuntur, aut de iis qui ad ipsas sacras ædes orandi causa proficiscuntur. Paulinus infra, N. CCCXII.

——— *Cede facratis*

Liminibus serpens.

Hinc familiaris loquendi formula, *ad limina Sanctorum proficisci*, aut ea visitare, cum de iis qui ad eorum sepulcra seu memorias peregrinationes instituunt, verba faciunt Scriptores. Nam cum Sanctorum Reliquiæ ac corpora intra absidas, vel bemata, in confessionibus, id est, sub ipsis altaribus recondita essent, bemaque ingredi solis liceret presbyteris, unde presbyterium Latini appellarunt ; fideles in liminibus, seu in foribus bematis, consistebant, ibique preces suas ac vota exsolvebant. Nicolaus PP. I. epist. 8. *Tanta hominum millia protectioni atque intercessioni beatorum apostolorum principis Petri ex omnibus finibus terræ properantium, sese quotidie commendant, & usque in finem vitæ suæ apud ejus limina fore mansura protestantur*, &c. Ita passim apud Victorem III. lib. 3. dialog. Leonem Ostiensem lib. 3. c. 49. & alios : quibus in locis ea *limina* pro ipsa æde fere sumitur, id est, pars pro toto. Quamquam non desunt qui *limina* pro ipsa prima ædis porticu, atque adeo ipsis foribus, intelligi debere contendunt, in quibus subsistebant peregrinantes, cum eo prosequerentur cultu ipsos Martyres, ut & ipsam ædem sacram subire vererentur, & se indignos censerent. Paulinus Natal. 6. v. 433 & 444.

——— *medriis in liminibus stant*

Vota referre.

Sed & interdum ipsos postes osculabantur : unde apud Chrysostomum homil. in epist. ad Corinth. προσκυνεῖν τὰ πρόθυρα, Aretorem lib. 2. Histor. sacr. & Paulinum Nat. 6. *oscula figere postibus*, Prudentium hymn. 2. & ex *Apostolorum & Martyrum osculari limina* ; denique apud Gregorium Turon. lib. 4. de Mirac. S. Martini cap. 14. *limina S. Martini osculari*. Paulinus loco laudato :

Sternitur ante fores ———

Fusus humi. Cangius in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 64. & 65.

MENSA *Petri recipit, quod Petri dogma refutat?*) Ita conjiciebat legendum Cauchius. Ante erat, *Mensque Petri*. Intelligit per *mensam* altare, ut & sequenti versu : N. CCCXIII.

Unus ubique calix Domini, & cibus unus, & una
Mensa, domusque Dei.

Dionysius Areopagita Hierarch. Eccl. cap. 3. Τῆς ἱερᾶς ἀσπασμῷ τραπέζης, *Post deosculationem sacræ mensæ*, id est, altaris. Solebant enim olim altaria martyrum corporibus imponi vel apponi. Prudentius hymno 11. περὶ στεφάνων, de sepulcro & altari S. Hippolyti :

Talibus Hyppoliti corpus mandatur opertis,
Propter ubi apposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris apposita.

Hieronymus adversus Vigilantium cap. 3. *Male facit ergo Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri & Pauli, secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria?* Quemquam *Mensque Petri* retineri posset, ut intelligas mentem seu animum Petri non recipere seu admittere has comessationes, quas doctrina sua damnavit. Ros.

De eodem abusu Augustinus presbyter Alypio Thagastensi episcopo scripsit anno 395. epistolam quæ in nova S. Augustini editione primum prodiit n. XXIX. narrans quibus adhortationibus demum obtinuerit ut Hipponenses catholici abhorrerent a luxuriosis conviviis, quæ in Sanctorum natalitiis apud Africanas ecclesias celebrare mos erat. Exstat Hipponensis concilii anno 393. celebrati canon concilio III. Carthaginensi insertus, *Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur...... Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur* : qui canon, procurante haud dubie Augustino tunc presbytero, aditus fuit. Quippe Aurelium Carthaginensem paulo ante contestatus erat in epistola 22. ut eis omnibus occurreret huic malo per totam Africam dudum

grassanti; idque ipsi nisi concilii autoritate tolli non posse insinuarat. PP. Benedictini in epist. 29. S. Augustini.

¶ Unde autem hæc in Ecclesia exorta fuerint, ibidem exponit Augustinus n. 9. *Scilicet post persecutiones tam multas tamque vehementes, cum, facta pace, turbæ gentilium in Christianum nomen venire cupientes hoc impedirentur, quod dies festos cum idolis suis solerent in abundantia epularum & ebrietate consumere, nec facile ab his perniciosissimis & tam vetustissimis voluptatibus se possent abstinere, visum fuisse majoribus nostris, ut huic infirmitatis parti interim parceretur; diesque festos, post eos quos relinquebant, alios in honorem sanctorum Martyrum vel non simili sacrilegio, quamvis simili luxu, celebrarent: jam Christi nomine colligatis, & tantæ autoritatis jugo subditis salutaria sobrietatis præcepta traderentur, quibus jam propter præcipientis honorem ac timorem resistere non valerent; quocirca jam tempus esse, ut qui non se audent negare Christianos, secundum Christi voluntatem vivere incipiant, ut ea quæ ut essent Christiani concessa sunt, cum Christiani sint, respuantur.*)

Hanc ipsam ob caussam Gregorius Thaumaturgus, teste Vitæ ipsius scriptore Gregorio Nysseno, instituit in honorem sanctorum Martyrum diebus festis, indulsit ut sese in iis fideles exhilararent. Eodem consilio adductus est Gregorius I. PP. ut hæc in lib. 9. Regist. epist. 71. Mellito abbati Britanniam pergenti commendaret: *Et quia boves solent in sacrificio dæmonum multos occidere, debet iis etiam hac de re sollennitas immutari, ut die dedicationis, vel natalitiis sanctorum Martyrum .... religiosis conviviis solemnitatem celebrent ... ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant.* Sed Augustinus S. Ambrosium laudat in lib. 6. Confessionum c. 2. quod Mediolani cibos ad Sanctorum memorias afferri vetuerit, *ut ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa quasi parentalia superstitioni Gentilium essent simillima.* RR. PP. Benedictini.

Vide Ambrosium de Elia & Jejunio c. 17. & Augustinum serm. de diversis 5. & 101.

N. CCCXIV. AQUÆ CÆCATOR AMALEC.) Attingit historiam, quæ extat in Genes. 26. 14. *Invidentes Palæstini, omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraham illo tempore, obstruxerunt, implentes humo.* LXX. dixerunt, ἐνέφραξαν αὐτούς. Excæcandi verbo usus est Paulinus, ut apud Græcos dicitur τυφλὴ πηγή, fons non apparens; τυφλούμεναι πηγαί, quæ fiunt caccæ, & obscurantur, seu intercidunt, vel alias sub terra meatus quærunt. Ovidius 4. de Pont. eleg. 2.

Scilicet ut limus venas excæcat in undis.

Sed ejusmodi passum esse injuriam Isaac, dicit Scriptura, cum diversaretur apud Ahimelech Regem Palæstinorum in Geraris, non ab Amalecitis venetum, qui procul a Philisthæorum finibus habitabant. Nam ut autor est Josephus lib. 3. Antiq. cap. 2. Οἱ τὴν Γοβολῖτιν καὶ τὴν Πέτραν κατοικοῦντες καλοῦνται Ἀμαληκῖται. *Qui Gobolitidem regionem & urbem Petram incolunt, vocantur Amalecitæ.* Itaque Arabiæ Petrææ sive Idumææ inferioris incolæ erant Amalecitæ. Unde Hieron. in Tradit. Hebraic. 2. Reg. *Amalecites & Idumæus unum est.* Duc.

IN POEMA XXV.

N. CCCXV. Iste PORTICIBUS *late circumdata longis.*) Harum porticuum intercolumnia ut plurimum cancellis ex pluteis munita erant, quibus incumbere licebat, & in atrium prospicere. Paulinus:

Sed circumjectis in porticibus spatiari, &c.

Romani usum ejusmodi atria *paradisos* vocabant, Galli, *parvos*. Ita passim Scriptores vocem hanc usurpant a Græco παράδεισος desumtam, estque locus septus porticibus in quibus deambulationes fiunt. *Cangius* in Constantinop. Christ. pag. 20.

N. CCCXVI. IMPLUVIO.) Ita reposuerat Canchius in margine sui libri, nescio an ex conjectura, an ex libro impresso. Ante erat, *in eliae*, quod malim retinere, donec quid certius constet fide MSS. *Rosw.*

Vide Not. CLXVII.

N. CCCXVII. TRINAQUE *cancellis currentibus* OSTIA *pandunt.*) A navi in bema aditus patebat per tres portas quæ in cancellis aperiebantur, mediam ingentem vel majorem, alias minoris magnitudinis ad utrumque latus. Ejusmodi bematis portas ἁγίας θύρας Scriptores Græci passim vocant. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 63.

Agmina CONCHARUM.) *Concha*, vas aquis capiendis aptum. Eucherius in librum Regum: *Luteri, conchæ, vel canthari aquarii.* Martyrium quatuor Coronatorum: *Ceperunt in nomine Christi cavare conchas, & pegas, & lectos, cum sigillis & cantharis, cum magna tenuitate artis.* Anastasius in Leone III. de Patriarchio Lateranensi: *In quo loco & accubita collocavit, & in medio concham porphyreticam aquam fundentem*, ubi per *accubita* intelligo cancellos & repagula circumquaque strata, quibus incumbebant, uti hic Paulinus: N. CCCXVIII.

Sed circumjectis in porticibus spatiari
Copia larga subest, interpositisque columnas
Cancellis fessos incumbere, & inde fluentes
Aspectare jocos. Rosw.

Vide Not. CCCXX.

Vicit brevis ASTULA *flammam.*) Sæpius hæc vox Paulino usurpata. Epistola 11. *Et in segmento pene atomo astula brevis.* Epistola 12. ——*brevis astulæ pignus.* Scribunt plerique *hastula*, quasi diminutivum ab hasta esset: sed scribendum *astula*. Isidorus l. 17. Originum c. 6. *Astula a tollendo nuncupata, quasi abstula. Fomes est astula, quæ ab arboribus excutitur recisione, aut astula ambusta, aut ligni cavata, o fungus nomine accepto, quod ita capiat ignem. De quo Virgilius. ——rapuitque in fomite flammam*, quæ fere desumta ex Servio Danielis ad 1. Æn. & cum eo comparanda. Idem lib. 19. Originum cap. 19. *Astula ab astulis dicta, quas e ligno eximit.* Hispani hodie *astillas* vocant, quas Græci ἀγκών. Aliis Autoribus dicunt *assula*, forte ab assiliendo, dum materia cæditur. Plinius lib. 16. cap. 11. *Fiat crudus resina, cum multa assula tenui breviqus avulsus, concidatur ad cribri mensuram.* Idem lib. 29. cap. 2. *Alii succendunt, assulis tædæ subjectis, & subinde interstratis, oleo aspersum accendunt.* Vitruvius lib. 7. cap. 6. *Cæmenta marmorea sive assulæ dicuntur, quæ marmorarii ex operibus dejiciunt.* Festus: *Fomites sunt assulæ, ex arboribus, dum caeduntur, excussæ*: quæ pene exscribit Isidorus supra: unde apparet olim apud Festum *astulæ* lectum pro *assula*. Ab *assula* Plinio lib. 21. cap. 22. *assulose* formatur: *Calamus melior, qui minus fragilis, & qui assulose potius quam raphani modo frangitur.* Plautus Captivis & Menæchmis *assulatim*. item Nonio. Vide Nonium. *Rosw.* N. CCCXIX.

Infra CELLA *procul*, &c.) Quid fuerit *concha* inter eruditos omnino non constat. Concha bematis, seu parcis illius templi in qua sacra peraguntur pars præcipua fuit. Ex ichnographia aliquot a Goario exhibitis pag. 13. 16. 27. videre est in ea parte in qua stat, vel struitur altare, recessus aliquot in modum hemicylindri superne (ut par est credere) ut conchæ speciem clausi. Concha autem plerisque in ecclesiis ita parte affecta erat, ut etsi unica superne appareret, trinos tamen recessus operiret, ac proinde triplicem concham efficeret, ut observat Silentiarius part. 2. versu 272. ubi iatis ostendit infime, seu sub conchæ volutatione tres conchas contineri quæ unica sphæræ quarta parte continentur ac conteguntur. Trinos istos recessus bellè descripsit Paulinus Natal. 10. N. CCCXX.

Est etiam, &c.

& epist. 32. ad Severum:

Prospectat vero basilica ... receptat euntes.

Triplicem igitur recessum habet concha sub eadem contignatione, majorem & medium, in quo erat sacra mensa, & sacerdotum sedes, seu synthronus: Duos præterea alios minores, alterum ad dextram seu septentrionem, quem prothesin vocabant; alterum ad sinistram seu meridiem, diaconicum appellatum. Enimvero ob hac triplici concha *tricoram absidem* apud Paulinum dictam vult Salmasius. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 44.

Vide Not. CL. & CLIX.

Stellato speciosa THOLO.) *Tholus* est testudo orbiculata, in sphæræ modum compacta. Hanc vulgo θόλον vocant Græci Scriptores. Est autem *tholus* apud Isidorum & Papiam, *eminens rotunditas & fastigium templi.* Ugutionis autem proprie *tholus, est velut scutum breve, quod in medio tecti est, in quo trabes coeunt.* A quibusdam etiam vocatur *trullus*. *Cangius* in Constantinop. Christ. pag. 29. N. CCCXXI.

Tunc quoque cum dicitur, &c.) Egregie Paulinus materialem templi structuram incipit transferre ad spiritalis templi structuram & ornatum; quo illi prælaverat Panegyristes quidem oratione sua, quam habuit in dedicatione templi Tyri, a Paulino ejus urbis episcopo N. CCCXXII.

non

A non tam renovati, quam ampliore forma recens instructi: ex quo intelligere est, monente Baronio tomo 3. anno Christi 314., ecclesiarum structuras haud perfunctorie absque spirituali intelligentia, sed summo religionis studio consuevisse a majoribus erigi; nempe ut qualibet structura pars quid mysticum præsignaret; atque adeo ut ipsi etiam throni atque subsellia, ipsæque templi fenestræ, divinum aliquid repræsentarent, locis in eis pro cujusque dignitate dispositis, & egregie concinnatis. Sane qui templa hæc duo comparaverit Nolanum & Tyrium, magnam inter utrumque similitudinem inveniet, & utrumque ad æmulationem Salomonis templi ivisse. *Rosv.*

N. CCCXXIII QUI VORAT ÆTHIOPEM.) Hic quoque nonnihil a Scriptura sententia discedit Auctor, cum dicat draconem Æthiopas devorare, cum apud Davidem Psalmo 73. 14 legamus contra, *Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopum*. B quo loco nonnulli ad litteram intelligunt ejecta fuisse cadavera Ægyptiorum in Æthiopicum littus Africæ una cum principe ipsorum Pharaone. Pharao igitur est ille draco datus in escam Æthiopibus. At hic noster ait draconem vorare populos Æthiopum spiritualium, hoc est, eorum qui vitiorum maculis nigri & inobscurati sunt. Utramque tamen sententiam involvit in suo Commentario in cap. 8. Oseæ Cyrillus Alexandr. Οἱ δ᾽ μελάνωντον ἔχοντες ἐν τῷ δὲ νοῦν αὐτοῖς καὶ σκότου τοῦ νοῦ, Αἰθίοπες εἶεν ἂν καὶ νοῖντ᾽ ἂν καὶ λέγοιντο πρὸς ἡμῶν αὐτῶν καὶ πρὸς Θεοῦ. Οὗτοι τρέφουσι τὸν πολυκέφαλον δράκοντα, καὶ αὐτοὶ αὐτῷ γίνονται τροφή. *Qui enim nigerrimam & lucis expertem in seipsis mentem habent, jure Æthiopes & intelligi & dici a nobis ipsis & a Deo possunt. Hi multicipitem draconem pascunt, ipsique* C *videtissim ab eo pascuntur.* Duc.

IN POEMA XXVI.

N. CCCXXIV ANTIOCHIA & OSTIA LUCAM.) Mirum a Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochiæ & Ostiæ, cum Martyrologium Romanum 9. Maii dicat ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim, quod & aliunde sequenti notatione docemus: & 18. Octobris in eodem Martyrologio ossa S. Lucæ dicuntur Constantinopoli translata Patavium. Nisi tantum velis Antiochiam & Ostiam, Lucam Evangelii proseminatorem habuisse egregium: sive & reliquias aliquas ejus D aliunde acceperint. Gregorius quoque papa, cum diaconus Constantinopoli legatum ageret, impetravit a Tiberio Imp. brachium S. Lucæ. Baron. an. 586. *Rosweyd.*

N. CCCXXV. Hinc CONSTANTINUS, &c.) Quod hic Paulinus habet de reliquiis Andreæ & Timothei Constantinopolim translatis a Constantino, habes etiam apud Hieronymum adversus Vigilantium, ubi & Lucam jungit: *Sacrilegus fuit Constantinus Imperator, qui sanctas reliquias Andreæ & Lucæ & Timothei transtulit Constantinopolim?* Mirum tamen & Hieronymum ipsum & alios omnes auctores translationem harum reliquiarum Constantio assignare. Hieronymus additione ad Chronicon Eusebii anno 19. Constantii: *Reliquiæ apostoli Timothei Constantinopolim invectæ*. Idem anno 20 ejusdem Imp. *Constantio Romam ingresso, ossa Andreæ apostoli, & Lucæ* E *evangelistæ a Constantinopolitanis miro favore suscepta*. Eo anno ponunt hanc translationem vetustissimi MSS. etiam Ammianus, historiæ capitalibus scriptus, non 21. uti expressit Scaliger. Ita idem Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis in Luca: *Sepultus est Constantinopoli, ad quam urbem vigesimo Constantii anno ossa ejus cum reliquiis Andreæ apostoli translata sunt de Achaia*. Ado in libello Festivitatum Apostolorum, 24. Januarii, postquam de Timothei Natali egit: *Cujus corpus cum reliquiis B. Andreæ & Lucæ, 20. Constantii anno Constantinopolim translatum est*. Ad Constantium quoque horum translationem referunt Menæa 30. Novembris in Andrea, & 18. Octobris in Luca. An Constantinus animo destinarat facere, quod postea filius ejus Constantius perfecit? Certe in eum finem Apostolorum ecclesiam ædi- F ficaret. Socrates lib. 1. cap. 16. Ἀνῳκοδόμησε δὲ καὶ [illegible] τῶν Ἀποστόλων, [illegible] Ἀποστόλων λειψάνων [illegible]. *In ecclesia Apostolorum reponitur Constantinus: quam quidem ecclesiam ob eam ipsam caussam Constantinus ædificaverat, ut Imperatores & sacerdotes Apostolorum reliquiis aliquando destituerentur*. Vide Baronium ad Martyrologium Romanum 9. Maii. *Rosv.*

A ALPHA *itidem mihi* CHRISTUS & Ω.) Apocalypsis cap. 1. v. 8. *Ego sum α & ω, principium & finis, dicit Dominus*. Ex cap. 22. v. 13. *Ego sum α & ω, primus & novissimus, principium & finis*. Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædagog. cap. 6. [illegible] Κύριος, [illegible] ὁ Λόγος [illegible], Α καὶ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος. *Jure justi hoc Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, α & ω, principium & finem*. Tertullianus lib. de Monogamia cap. 5. *Duas Græciæ litteras summam & ultimam sibi induit Dominus, initii & finis concurrentium in se figuras; ut quemadmodum α ad ω usque volvitur, & rursus ω ad α replicatur, ita ut ostenderet in se esse & initii decursum ad finem, & finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in eum desinens, per quem cœpta est, per Sermonem scilicet Dei, qui caro factus est, proinde desinat* B *quemadmodum & cœpit*. quod adscribit Isidorus l. 2. Etymol. c. 3. Epiphanius in Ancorato inde geminam Christi naturam colligit. Item Origenes tom. 1. in Johan. Prudentius Hym. 9. Cathemerinon.

Corde natus ex parentis ante mundi exordium,
Alpha & ω cognominatus, ipse fons & clausula
Omnium, quæ sunt, fuerunt, quæque post futura sunt.

Reperiuntur veteres nummi Imperatorum cum α & ω inscripti. Vide apud nostrum Gretserum tom 3. de Cruce lib. 2. cap. 9 *Constantii*, c. 10. *Magnentii & Decentii*, c. 11. *Joviani*. Item apud Lipsium lib. 3. de Cruce cap. 15 *Decentii*. Vide & Gretserum nostrum tomo 3. de Cruce lib. 1. cap 30.

Occasione harum litterarum Marcus & Colarbasus heretici hæresim suam struxerunt in Alphabeto Græco. Tertullianus de Præscript. cap. 50. *Non defuerunt post hos* C *Marcus quidam & Colarbasus, novam hæresim ex Græcorum Alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri; imo totam plenitudinem & perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam; propter hanc enim caussam Christum dixisse, Ego sum α & ω*. Hinc in nummo Basilidianorum apud Ducem Arschotanorum, *Alphaeto*, quod est α & ω. Nam ω olim Ionice etiam per ο scriptum, ut patet apud Scal. p. 102. Animadv. in Græca Eusebiana Chronici *Rosv.*

Vexillumque crucis SUPER *omnia* SIDERA *fixit*.) N CCCXXVII Mirum quomodo vexillum Crucis super omnia sidera fixum sit. Appariturum in cœlo signum Crucis in die judicii, asserunt plerique Patres ex Matth. 24. *Tunc parebit signum filii hominis in cœlo*. Sed hoc signum an ex vera formandum sit, an vera sit ipsa Crux futura in qua D Christus pependit, dubium est. Pro posteriore sententia videtur S. Paulinus stare, cui consonat Chrysostomus homilia de Cruce & Latrone: [illegible] ἐν οὐρανῷ [illegible] καὶ [illegible]. *Vis discere quomodo Crux sit regni nota & symbolum, & quam inclita res sit? Non reliquit solam in terra, sed duxit eam in cœlum. Unde hoc liquet? Cum ipsa ventura est in secundo ejus & glorioso adventu*. Gretserus noster libro 1. de Cruce cap. 91. censet Chrysostomum, quod aliquando futurum est, tamquam ad jam factum respexisse. Sane cum Chrysostomus & Paulinus aliis locis Crucis in terra existentis meminerint; omnino dicendum, ex ejus Paulinique sententia fictum dici, quod jam ab æterno destinatum erat; vel certe nova miraculo E replicatio Crucis admittenda esset. Appariturum in cœlo, ut dixi, in die judicii, Crucem ipsam Christi testantur multi. Sibylla l. 6. Oraculorum.

Ὦ ξύλον, ὦ μακαριστόν, ἐφ᾽ ᾧ Θεὸς ἐξεπετάσθη,
Οὐχ ἕξει σε χθών, ἀλλ᾽ οὐρανὸν οἶκον ἐσόψει,
Ἡνίκα [illegible] Θεοῦ [illegible] ὄμμα.
O lignum felix, in quo Deus ipse pependit,
Nec te terra capit, sed cœli tecta videbis,
Cum renovata Dei facies ignita micabit.

Ephræm serm. de Cruce: Αὐτὸς (σταυρὸς) πάλιν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ [illegible], [illegible] καὶ [illegible] τοῦ βασιλέως Χριστοῦ κατὰ τὸν λόγον τοῦ Δεσπότου εἰπόντος, Ὅτι φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. *Hæc Crux rursus in secundo adventu Domini prima in cœlo apparebit, tamquam pretiosum, & venerabile, & sanctum Regis Christi* F *sceptrum, secundum verbum Domini dicentis: Et apparebit signum Filii hominis in cœlo*. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 13 videtur ejusdem sententiæ. Nam cum Hierosolymis catecheses suas haberet in præsentia Crucis seu tropæi Jesu salutaris, ait: Τοῦτο πάλιν τὸ [illegible] μέλλει πάλιν ἐξ οὐρανοῦ. [illegible] τοῦ βασιλέως τὸ τρόπαιον. *Hoc cum Jesu apparebit rursus in cœlo: præcedet enim Regis trophæum*. Cujus sententiæ ob locum Chryso-

stomi

stoni jam citatum fuit Thomas Valdensis tomo 3. de Sacramentalibus tit. 20. cap. 158. qui existimavit eo respicere Isaiam cap 65 v. 22. *Secundum dies ligni erunt dies populi mei*, quasi colligendi sint electi, cum lignum Crucis levatum fuerit in cœlum: sed alium sensum illi loco tribuunt Interpretes.

Franciscus noster Societius in 3 partem D. Thomæ, quæst. 59 art. 6 dispu. 57. sect. 2. refert quosdam esse, qui præter hoc privilegium, quo Crux ipsa Christi in cœlo appitura est in die judicii, addunt perpetuo in cœlis conservatam & incorruptione donatam iri, instar corporum gloriosorum, eo quod peculiari quadam ratione fuerit redemtionis nostræ instrumentum, & altare in quo Christus seipsum sacrificavit. *Rosv.*

N. CCC-XXVIII. AD TE VENERANDA DEI CRUX.) Immerito displicet hæreticis vetens Ecclesiæ ritus, salutandi, alloquendi, adorandi Crucem. Græci Latinique Patres similes formulas passim usurparunt. Ambrosius Orat. in funere Theodosii: *Helena accedit ad Golgotham, & ait: Ecce locus pugnæ, ubi est victoria? quæro vexillum salutis, & non invenio. Ego, inquit, in regnis, & Crux Domini in pulvere. Ego in aulis, & in ruinis Christi triumphus ille adhuc latet, & latet palma vitæ æternæ? Quomodo me redemtam arbitror, si redemtio ipsa non cernitur? aperiatur humus, ut salus fulgeat.* Habes in Menologio Græcorum 13. Septembris in profesto Exaltationis S Crucis, preclara Crucis elogia, ubi Crux salutator, adoratur: Χαίροις ὁ ζωηφόρος σταυρός, τῆς εὐσεβείας τὸ ἀήττητον τρόπαιον, ἡ θύρα τοῦ παραδείσου, ὁ τῶν πιστῶν στηριγμός. *Salve Crux vitam ferens, pietatis insuperabile trophæum, janua paradisi, fidelium fulcrum.* Quomodo autem hæ locutiones accipiendæ sint, docet Augustinus Tract. 1. in Johan. *Dicimus quidem lignum vitam, sed secundum intellectum lignum Crucis unde accepimus vitam.* Tropice nimirum vel relative hæc intelligenda monent Scholastici. *Rosv.*

IN POEMA XXVIII.

N. CCC-XXIX. DE GOTHORUM, &c.) Douzius hunc Natalem cum ea inscriptione edit. Contigit hæc celebris immissa victoria anno Christi 406. Innocentii Papæ 5. Arcadii & Honorii Impp. 22. cum Rhadagaisus Gothorum Rex cum ducentis millibus suorum totam Italiam inundavit, uti habet Marcellinus in Chronico. Sed divinitas territus, sine prælio victus vinctusque est, ita ut vilissimarum pecudum modo captivi Gothi venderentur, uti refert Orosius lib 7. cap. 37. Meminit ejusdem victoriæ Augustinus de Civit. Dei, lib. 5. c. 23. & Serm. 29. in Lucam. *Rosv.*

IN POEMA XXXII.

N. CCC-XXX. UT *rudis ille annis, & mens* IRET *equis*.) Ire ex eruditione seculari *mori* significat. Papinius Silvarum lib. 2. 2. Epiced. Glaucia, & Statius;

—— *Ibimus omnes.*

Ibimus; immensis urnam quatit Æacus umbris.

Barthius Adversar. Commentar. lib. 13. c. 14. & lib. 43. c. 3.

N. CCC-XXXI. *Lætor obisse* .... SECLO.) *Seclum* Christianis non certum semper annorum numerum, sed vitæ alicujus ætatem spatium, designat. Omnia vero eximia sunt, & poterat locus sic distingui: *Lætor obisse, brevi functum mortalia, seclo.*

Seclo obisse lætor, quia vivat jam in cœlo. *Barthius* Adversar. Commentar. lib. 13. cap 14.

N. CCC-XXXII. *Fungi mortalia*, & *Perfrui*) cum casu non vulgari. Prius Lucretianum est, *mala fungi* lib. 3.

Et mala multa animus contagia fungitur ejus.

Alterum in Lucani fragmento a Lutatio citato:

Thebais Alcmena quam cum fruerctur olympi.

Rector.

Barthius Adversar. Commentar. lib. 13. c. 14.

N. CCC-XXXIII. CUNCTA *gerens hominem*.) Est Græcismus, & Virgilio debitus, *cuncta*, *quæ ad cuncta*. Ipse Paulinus noster v. 83. hujus panegyrici:

Paruit ille libens, Deus OMNIA cum Patre concors.

A *Cuncta ergo est per cuncta sola distinctio constituenda;* cujus in hac interpretatione ordinem nemo non videt. *Barthius* Adversar. Commentar. lib. 23. cap. 14.

N. CCC-XXXIV. *Sine lege* FIDEI.) Ita vetus codex (ante erat, *sine lege fidelis*, ut alibi passim) secunda longa, non brevi, ut perperam hactenus editum est infra:

Aut illum gremio fidei pater excipit almo;

siquidem, ut testatur Cauchius, alitas exhibet illum versum vetus liber:

Aut illum gremio exceptum fovet Abramio.

vel *Abramio*, ut aurea:

Quem tu Abramia caritatis numine.

Sic etiam corrigendum post:

Finis enim legis Christus, quia lege fidei

Prædictus.

B & rursus,

Præscribens veteri finem legemque fidei.

& Natali 5.

Discutiebat ovans galea scutoque fidei.

& Carm. 5. de S. Johanne:

Auscultat nato genetrix, vis tanta fidei.

qui versus omnes sedulas correctorum manus effugit. *Dr.*

Sine lege FIDEI.) ¶ Hanc genuinam lectionem corruperunt cum reposuerunt Badius Gravius, Grinæus, Poelmannus, & Schottus,

Et grave humanum passim sine lege fideli;

In eodem Panegyrico v. 351. pro

Præscribens veteri finem legemque fidei,

reposuerant,

Præscribens veteri fidei legemque modumque.

C Familiare est Paulino & vetustissimis Christianis poetis *fidei* mediam producere. Id quidem non intelligentes sæpe locos immotarunt temere, & corruperunt contra fidem MSS codicum: quod inter opera Paulini nostri quamplurimis in locis factum est; nam in ode ad Nicetam ubi in optimis exemplaribus MSS. Reg. & Germ. est v. 50.

Orbe cum sancta pia pars fidei;

In quibusdam editis repositum:

Orbe cum felix fidei pia pars

Natal. 2. S. Felicis v. 67. in MSS. duobus codicibus Germ. & in edit. Rosv. legitur,

Prodidit, ut nobis esset pia vena fidei:

pro qua Badius, Gravius, Grinæus & Poelmannus reposuerunt,

Prodidit, ut fidei nobis esset pia vena;

D Et versu 127.

fidei quoque solus,

pro *solusque fidei*, ut præferunt MSS. duo codices Germ. & ed. Rosv.

Item v. 229. pro,

tantum quia causa fidei,

reposuerunt,

fidei tantum quia causa.

Natal. 5. v. 45.

firmabat amore fidei,

in MSS. 2. Germ. & ed. Rosv. pro quo Badius & Gravius substituerunt,

fidei firmabat amore.

Simile exemplum citat Beda ex eodem Paulino:

Discutiebat ovans galea scutoque fidei. v. 125.

E Qui versus sic legitur Natal. 5. S Felicis in MSS, duobus codd. Germ. & in edd. Rosv. & Schot. in marg. In aliis corruptus est, ubi sic habetur:

Discutiebat ovans galea fidei quoque scuta.

Item Natal. 8. S. Fel. v. 266.

—— *virtute fidei*

Fortior Ezechias.

Sic enim legitur in MS. Germ. codice & editis Grin. Rosv. & Schot. in marg. Alii immutarunt,

—— *fideique vigore*

Fortior Ezechias,

Et versu 285. pro

—— *simul atque fidei*,

Badius, Gravius, & Schottus reposuere,

—— *fideique probata.*

Sed & in carmine 6. de laudibus S. Johannis Baptistæ v. 141. mediam syllabam producit Paulinus in voce *fidei*:

F *Auscultat nato genitrix, vis tanta fidei.*

Certe tot exempla ostendunt ipsis poetis hoc fuisse peculiare, quod etiam obiter attigit Fabricius in Commentario suo ad poetas Christianos.

Cernite nulla sub emergere semina campis

Ni prius internans tabe soluta putri.) N. CCC-XXXV.

Restau-

Restaurationem mortuorum ex seminum putrefactione et eadem surgentibus novis granis probabant prisci Christiani philosophi, ut vides apud Æneam Gazæum in Theophrasto. Eo spectant hi versus Tertulliani lib. 2. in Marcion.

In granum latet arbor, at hoc nisi terra sepultum
Putrefaciat, non dat decoratas arbore fructus.

Ubi Barthius emendandum censet

Putris edat, non dat decoratas arbore fructus.

Idem Tertullianus libro de Judicio Domini.

Arida sic vacuis redduntur semina terris,
Et penitus finis putrescunt morte solent.
Nonne animante & hinc reparatis culmus aristis?

Barthius Adversar. Commentar. lib 35. c. 18.

¶ De resurrectione mortuorum, comparatione ex seminibus terræ sumta, agit Prudentius lib. 2. contra Symmachum v. 306 & seqq.

N. CCCXXXVI. *Nuda seris, VESTITA legis, jacis arida grana.)* *Vestitus ager* dicitur cui fructus insunt, & *absolute* opponitur suo *inculto*. Charta Conradi Regis an. 967. apud Jo. Columbum lib 2. de Episc. Sistaric. n. 3. *Omnia in omnibus cultis & incultis, vestitis & desertis, quæsitis & quærendis*, &c. Alia ejusdem anni in Tabulario abbatiæ Belliloci in Lemovicibus n. 62. *Hoc est, villam nostram, quæ vocatur Candidas, videlicet cum mansis vestitis, absistendis, campis, pratis, &c* Alia an. 1190 in Hist. Guinensi pag. 158. *Terram scilicet quamdam nemore vestitam in loco qui dicitur*, &c. Cangius in Glossar. Lat. tom. 3. pag 1291.

N. CCCXXXVII. *Pauper in* ABRAHAM.) Ita veterem lectionem repræsentat vetus liber, cum ante esset, *Abrahamo*. Haud aliter Natali 12.

Quos pius Abraham, sacer Isac, lenis Jacob.

& Natali 10.

Sic pater Abraham Domini præcepta secutus.

Sidonius Apollin. lib. 7. epistol. 7.

Abraham, sanctis merito sociande patronis.

& rursus:

Abraham jam te comperegrinus habet. Duc.

N. CCCXXXVIII. *Et erit* VERMIBUS ESCA *suis.)* Vermium in inferno futurorum mentio Isaiæ 66. v. 24. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Ecclesiastici 7. v. 19. *Vindicta carnis impii, ignis & vermis.* Judith cap 16. v. 21. *Dabit enim ignem & vermes in carnes eorum, ut urantur, & sentiant usque in sempiternum.* Marci 9. v. 43. *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Quibus locis ignem proprie, vermem tropice pro conscientiæ excarnificatione accipiunt plerique Interpretes. Sed quid vetat utrumque proprie sumi, & vere vermes in inferno esse? Basilius in Psalmum 33. v. 12. agens de pœnis in barathro futuris: Εἶτα σκωλήκων τι γένος ἰοβόλον καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἐσθίον καὶ μηδέποτε κορεννύμενον. *Inde vermium innumerabilium genus venenosum ac carnivorum, edacitate quidem semper, nec tamen se satiaturum.* Augustinus lib. 21. de Civitate Dei cap. 9. *Legitur in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Potuit brevius dici, Vindicta impii. Cur ergo dictum est, carnis impii, nisi quia utrumque, id est, & ignis & vermis, pœna erit carnis?* Prosper lib. 3. de Vitæ Contemplativa cap. 12. pro hac sententia citatur a P. Cornelio in Isajam, quia apud eum est, *odoratissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finiri*; sed de conscientiæ morsu intelligendus ille videtur, quia præmisit: *& consumentes conscientia vermis immortaliter rodit.* Robera in Apocalypsin cap. 19. cum sæpius mentio sulphuris fiat in Scripturis, & æterno igni jungatur, existimat æque sulphur proprie ac ignem intelligendum. Rosu.

N. CCCXXXIX. *Propinqua Conjunctam* TUMULI *fœdere* MARTYRIBUS.) Intelligit Justum & Pastorem Martyres, quorum memoria Compluti, ubi filiolum suum terræ mandaverat, celebris est; de quibus Prudentius hymno 4. Περὶ στεφάνων:

Sanguinem Justi, cui Pastor hæret,
Ferculum duplex, geminumque donum,
Ferre Complutum gremio juvabit
Membra duorum.

Etiam duobus milliaribus infra Tarraconem Lusitaniæ illis templum erectum erat, cujus inscriptionem videre est inter Monumenta Christiana apud Gruterum pag. 1053. num. 2. Natalis eorum dies assignatur in Tabulis Ecclesiasticis 6 Augusti. Rosu.

Ut de VICINO SANCTORUM SANGUINE.) Fuit ea veterum religio captandi sepulturæ locum apud memorias Martyrum, ut eorum patrocinio juvarentur. Augustinus lib. de Cura pro mortuis cap 4. *Non video quid sit adjumentum mortuorum, provisum sepeliendis corporibus apud memoriam Sanctorum locus, nisi ad hoc, ut dum recolunt ubi sint reposita eorum quos diligunt corpora, iisdem Sanctis illos tamquam patronis susceptos apud Dominum adjuvandos orando commendent.* Constantinus in templo Apostolorum, quod Constantinopoli exstruxerat, inter duodecim Apostolorum thecas sepeliri voluit: Τὰς τῶν Ἀποστόλων προσρήσεως κοινωνὸν καὶ ἑαυτὸν ποιῶν μετὰ θάνατον, προνοῶν ὑπερβαλλούσῃ πίστεως προθυμίᾳ ἠξιοῦτο, ὡς ἂν καὶ μετὰ τελευτὴν ἀξιοῖτο τῶν ἐνταῦθα μελλουσῶν ἐπὶ τιμῇ τῶν Ἀποστόλων συντελεῖσθαι εὐχῶν. *Incredibili fidei propensione providens, cum jam corpus suum communione cum Apostolis appellationis post mortem participaret, fore ut defunctus quoque precationum, quæ ibidem essent ad Apostolorum gloriam offerenda, particeps efficeretur.* addit: Ὠφελῆσαι ψυχῆς ἀπεκδεχόμενος τὴν τούτων μνήμην τοιαύτην αὐτῷ πιστεύων. *Quamplurimum utilitatis illorum memoriam animæ suæ conciliaturam existimans.* Non dubium thecas illas reliquiis Apostolorum nobilitatas. Narrat enim Socrates lib. 1. cap. ultimo, templum hoc Apostolis a Constantino ædificatum, ut Apostolorum reliquiis Imperatores desituerentur. Sequentes Reges magnæ gratiæ deputabant, si vel ante fores templi Apostolorum sepelirentur. Chrysostomus homilia, *Quod Christus sit Deus*: Καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει δὲ, οὐδὲ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἐγγὺς, ἀλλὰ παρ᾿ αὐτὰ τὰ πρόθυρα ἔξω ἀγαπητὸν ἔδοξεν εἶναι τοῖς διαδήματα περικειμένοις τὰ σώματα αὐτῶν κατορυγῆναι, καὶ γεγόνασι θυρωροὶ λοιπὸν τῶν ἁλιέων οἱ βασιλεῖς. *Et Constantinopoli Reges nostri magnam gratiam putant, non si prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliantur, fiuntque piscatorum ostiarii Reges.* Jacobus Maronis discipulus apud Theodoretum in Philotheo cap. 21. collegit varias sanctorum Martyrum reliquias, ut apud eas sepeliretur, *tamquam in extrema paupertate peregrinus apud divites mercatores.* Apud Gruterum in Inscriptionibus inter Christiana Epigrammata, maxime urbis Romæ, pag 1167. num 2. est epitaphium Satyri in ecclesia S Nazarii ad martyris latus sepulti, ab Ambrosio fratre compositum:

Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad lævam detulit Ambrosius.
Hæc meriti merces, ut sacri sanguinis humor
Finitimas penetrans adluat exuvias.

Apud eumdem in Monumentis Christianis pag. 1055. n. 6. exhibetur epitaphium Marcellinæ, quod habetur Mediolani in templo D. Ambrosii:

Marcellina, tuos cum vita resolveret artus,
Sprevisti patriis corpus sociare sepulcris;
Dum pia fraterni speras consortia somni,
Sanctorumque cupis cara requiescere terra.

Et pag. 1170. num. 2. inter Epigrammata sacra, maxime urbis Romæ, epitaphium Silvii presbyteri in civitate Junia:

Martyribus Domini animam corpusque tuendo
Gratia commendans tumulo requiescit in isto
Silvius.

Item pag. 1167. num. 4. epitaphium Marinæ:

Sanctorum exuviis penitus conjuncta sepulcrum
Promeruit sacro digno Marina solo.

Pag. 1169. num. 7. epitaphium Sarmatæ presbyteri in civitate Vercellensi:

Discite qui legitis, divino munere reddi
Mercedem meritis, sedes cui proxima sanctis
Martyribus concessa Deo est, gratumque cubile,
Sarmata quod meruit venerando presbyter actu
Septies hic quinos transegit corporis annos,
In Christo vivens auxiliante loco.
Nazarius namque pariter Victorque beati
Lateribus tutum reddunt, meritisque coronant.
O felix, gemino meruit quo martyre duci
Ad Dominum meliore via, requiemque mereri.

Qua

Quæ omnia eo lubentius produxi, ut heterodoxis nostris appareat, quis fuerit sensus veterum Christianorum de Sanctorum meritis. *Rosw.*

N. CCCXLI. *Infantes casti vincere* SUFFRAGIIS.) *Suffragium* secunda correpta etiam alibi occurrit. In Epigrammatis sacris orbis Romæ apud Gruterum pag. 1165. num. 7. in epitaphio Bonifacii papæ;

Ista Beatorum sunt pia suffragia.

Paulinus carm. 13. v. 293.

Hæc mens per ejus suffragata litteras. Rosw.

N. CCCXLII. POTERIMUS *vivere celso.*) Edd. *possimus.* Antiquam lectionem exhibet Cauchius ex MS. *poterimus vivere Celso*, quam confirmat & alterius loci correctio sub finem Propemptici Nicetæ:

Quoque contendas comites erimus,

A & rursus;

Jam vias illas licet aderimus.

pro, *licet exerremur*. Tertullianus eodem more modoque lib. 2. adversus Marcionem;

Sic verum quid sit poteritis Pascha videre.

Catullus ad Lesbiam ἀρχαϊκῶς:

Dein cum millia multa fecerimus,

Ennius apud Ciceronem de Officiis:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis. Duc.

¶ Adde *Noverimus* tertia longa apud Prudentium in præfatione ad Psychomach. v. 38.

IN S. PAU-

IN

S. PAULINI NOLANI

O P E R A

VARIANTES LECTIONES

EX MSS. ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPIST. I.

Col. 1. B *scilicet*, *& fidem*. Ita MS. Vien. Abest hæc particula ab aliis codicibus: eam requirunt sequentia.

Col. 2. A *in Domino*. Sic MS. Vatic. codex. Certe in sequentibus est ea particula, *in Domino*, *in Christo*; ideo hic eam reposuimus.

Ibidem B *omnium hominum*, *maxime*. MS. codex Vien. *omnium*, *& maxime*.

Ib. C *suo*. MS. Regius codex, *sui*. Edd. Bad. & Grav. *suis*

Ib. C *Vo bis* MS. Reg. *Va bis*.

Ibid. E *perversoris*. MS. codex Regius cum editis Bad. Grav & Schot. *subversoris*.

Ibid. E *convertatur*, *& incidant*. MS. Vatic. *convertatur & incidant*.

Col. 4. A *motus gradu*. MS. Vien. *more gravi*.

Ibid. E *horum*. MS. Vien. *eorum*.

Ibid. E *Dominum & Deum*. Particulam &, quæ deerat in editis quatuor, addidimus ex MSS. Reg. & Vien & ed Grav.

Col. 5. B *Domini nostri Jesu*. Abest vox *nostri* a MS. codice Regio.

Ibid. D *sint in hac sua*. Ita MS. Vien. Edd. tres: *sint sua*. MS Reg *sint una*. Cetera codd. *sint in sua*.

Col. 6. G *fidelis esto*, *in omnibus labora*, *certamen bonum certa*, *cursum consumma*. MS. codex Regius cum editis quatuor: *fidelis esto in omnibus*; *labora certamen bonum certare*.

Ibid. C *Eos autem devita*. Abest verbum, *devita*, a MS. codice Regio & editis quatuor. *Latinius*, forte addendum; *fuge*. *Sacchinus* S. J. Non inusitata est in longis hujusmodi periodis magna etiam *aliis* inconsequentia alique, & fortasse Paulinus prudens vel imprudens admisit. Quæ tamen aero similius videbatur verbum librariis excidisse, hoc nobis commodissimum visum est ex secunda ad Timotheum unde totus hic locus desumtus est. Simile abruptum infra epist. 10. *Scito nunc istam*; &c. *Hanc ergo*, &c.

¶ Videat Lector an vox illa omnino sit necessaria; sexta enim linea inferius posita est, & sic utrique phrasi forsan conveniet.

Ibid. D *in laqueum*. MS. Vien. *& in laqueum*.

Ibid. E *quæstiones aniles*, *& vanas*, *aut impias*. MS. Vien. *quæstiones*, *& aniles fabulas*, *aut impias*.

Ibid. E *& omnes*. MS. Reg. *sed omnes*.

Col. 7. A *ad operis istius molem*. Edd. quatuor. *ob*.

Ibid. A *ut Abraham fideli imitatus excessu*. MS. Vien. *ut Abraham fidelis imitatus excessum*.

Ibid. D *lactentium*. MS. Reg. & ed Schot. *lactantium*. ¶ *Lactans*, Papias, *qui lac præbet*; *lactens*, *cui lac præbetur*. Sed sæpe veteres scriptores utrumque confundunt, ut pluribus in locis Operum S. Paulini, quod etiam ad hymnum Prudentii de passione B. Romani v. 667. adnotat N. Heinsius, ubi legitur in plerisque veterrimis codicibus *lactantis*, pro *lactentis*.

Ibid. D *Barcinonensi*. mss. Reg & edd. Bad. & Grav. *Barchinonensi*.

Ibid. E *agger*. mss. Reg. *aggere*. mss. Vien. *aggeri*.

Ibid. F *agimus*. mss. Reg. cum editis tribus, *agam*.

IN EPIST. II.

Col. 8. D *accepimus*. MS. Reg. *accipimus*.

Ib. E *salutare*. mss. Vien. *salutari*.

Col. 9. A *altario*. mss. codex Vatic. *altari*.

Ib. A *lactentes*. mss. Reg. *lactantes*.

Ib. B *sollicitudine & injuriæ*. Deest particula & in mss. Vien.

Ib C *sumus*. mss. Vien *sumus*.

Ib. C *unius spiritus* Edd. tres, *unus spiritus*.

Ibidem, *& in uno qui est omnes*. Dicitur etiam a S. Augustino serm. de Innocentibus, *Et ad unum qui unus est*. Simile quid epist. 2. (nunc 37.) ad Victricium, *Ex veritate quæ veritas est*. *Sacchin*.

Ib. C *socias invicem membra*. mss. Vien. *socialia invicem membra*.

Ib. D *fundamento*. mss. Vien. *fundamentis*.

Ib E *verbo*. Edd. tres, *verbis*.

Col. 10. A *quia vestrum*. Ed. Rosv. *quia est vestrum*.

IN EPIST. III.

Col. 10. E *muneribus provocati*. MS. codex noster Bigotianus, *muneribus ita sumus provocati*.

Col. 11. A *Itaque fiducia*. mss. duo Big. *Itaque sic fiducia*.

Col. 12. A *Barcilonem*. Ita mss. duo Vaticani cum edit. Bened Operum S. Augustini; Alii duo mss. Vat. & duo Big. *Barcilonem*. Ante erat, *Barcilonam*.

Ib. A *vendicare*. Ed Bened. *vindicare*: sicut & supra n. 1. in fine, *vindicemus*.

Ib. C *colluctes*. mss duo Vatic *colluctans*.

Ib. D *Thagastæ*. mss. Big duo, *Tagaste*.

IN EPIST. IV.

Col. 13 B *Ecclesiæ*. MS 1. Big. *Ecclesiarum*.

Col. 14. E *confitetur*. mss. 2. Big & edd. 2 *confitentur et*.

Ibid. *toto corpore sum*. mss. codices Bigotiani tres & Vaticani duo, *tote*. male; V. carm. 21. v. 603. & epist. 36. n. 3.

Ibid. E *in porta*. Una Rofv. editio, *in portum*.
Col. 25 A *Liciter enim levare*. Expunximus vocem *ego*, quæ aberat a mss. codicibus & quatuor editis.
Ib. D *vel falli*. Ita mss codices cum ed. Bened. Ante erat, *& falli*.
Ib. *vera*. Sic omnes codd. Ed Rufv. *vero*, mendose.

IN EPIST. V.

Col. 20. B *spiritalia*. Ita mss. codices. Editi, *spiritualia*
Ib. D *animam suam*. Deest *suam* in ms. Reg. & edd. tribus.
Col. 22. D *consilia*. ms. Reg. *consilii*,
Col. 23. D *nostri magis*. Sic mss. Reg. & Vien. cum editis tribus. Alii, *magis nostri*.
Ib. E *de tenebris*. Ita repositum ex mss. codicibus Vien. & Reg. Editi, *in tenebres*.
Col. 24. A *condemnate se*. In ms. Reg. & edd. Bad. & Schot. deest, *se*.
Ib. B *fuerimus, quibus*. ms. Vien. *fuerimus, pro quibus*.
Col. 25. B *neque*. Ed. Schot, *nequidem*.
Ib. E *exhaustis corporibus*. Edit. Schot. *exhaustis corporis viribus*.
Col. 26. C *Quod tamen*. ms. codex Regius cum editis Bad Grav. & Schot. *Quid tamen*.
Ib C *pacem meam*. Abest *meam* a ms. codice Viennensi.
Col. 27. A *vice sua*. ms. Vatic. & ed. Grin. *in vicem suam*.
Ib. B *in gremio jam communis patroni*, ms. codex Vien. *in gremio sancto communis patroni*.
Ib. B *impetrari ergo*. ms. Vatic. *impetrare tamen*.
Ib. D *existimari*. Ed. Schot. *existimare*, ms. Reg. cum edd. Bad & Grin. *æstimari*.
Ib. *deploravi*. V. epist. 49. n. 2. *fontinam deplere mersse erat*.
Col 28 B *nigra*. ms. Reg. & ed. Bad *nexus*.
Ib. C *suscepis*. Ed. Schot. *suscipis*.
Ib. C *ne impedire*. ms. Reg. *me impedire*.
Col. 29. A *liceat* ms Reg. *licet*.
Ib *vestigia*, id est, *pede*.
Ib. B *mandavis*. Edd. Grav. & Rosv. addunt *de te*.
Ib. B *circumibit*. ms. Vien. *circuibit*. Ed Grin. *circumdabit*.
Ib B *Ubique boi*. Sic Prudentius Apotheos. v. 218. Deest loci in ms. Reg
Ib. C *cum exsultatione*. ms. Reg. cum edd. Bad. & Schot. *in exultatione*.
Ib. C *Domini Jesu*. ms. Vien. *Domini nostri Jesu*.
Col 30. B *longo intervallo loquar*. Latinius legendum putat, *loquar*.
Ib B *de cellula nostra*. ms Vien. *de cella nostra*.
Ib. C *testimonialem*. Ed. Schot. *testem*.
Ib. C *accipias* ms Vien. *accipies*.
Ib. D *impendas, & ordinare digneris*. mss codices Reg. & Vien. cum edd. Bad. Grav. & Schot. *impende ordinare digneris*.

IN EPIST. VI. & VII.

Col. 31. B *amicitiam*. mss. duo Big. *amici*, non male.
Col. 37. D *qua*. mss. duo Big. *quod*.

IN EPIST. VIII.

Col. 38 C *jam a pueris ad studia*. Expunximus vocem, *semper*, quam addebat editio Rosv. contra fidem aliorum codicum.
Ib. F *super*. Ita mss duo Big. Alias, *supra*.
Col 4. v. 42. *dominentur*. Ostendit summam miseriam ambitiosorum qui emunt ancillas, id est, donis ambiunt gratiam feminarum vilium, quæ ipsis dominentur. *Sacchin.* S J.
v. 45. *decoris*. Sacchin. fortasse, *decori*.
v 50. *si simulacra*. Ita mss. Bigotiani codices duo, Vaticani & ed Bened. Ante erat, *ac simulacra*.
Col. 42. v. 81. *effundam*. Sic edd. Bened. & Grav. Alias, *affundam*.

IN EPIST. IX.

Col. 43. D *sal terra, nividum referens*, &c. Ita ms. Vien. Alias, *sal terra ut vidum, referens*.
Col. 44. C *ammere*. mss. codices Reg. & Vien. cum editis tribus, *admovere*.
Ib. C *æstimantes nos*. Sacchin. consequentius videtur, *æstimemus*.
Ib. C *vita peccati*. Ed. Grin. *via peccati*.

IN EPIST. X.

Col. 46. E *Quamvis*. ms. Reg. *Quamquam*.
Col. 47. B *ac nostri*. ms. Reg. *de nostro*.
Ib. C *a corde tuo*. ms. Reg. & edd. 4. *a tuo corde*.
Col. 48. C *afferam*. ms. Reg. & Vien. *adferam*.

IN EPIST. XI.

Col. 48. E *jucunditatis*. ms. Reg. cum editis Bad. Grav. Grin. & Schot. *jocunditatis*. Et sic ubique iidem codices.
Col. 49. A *affertur*. mss. Reg. & Vien. *adfertur*. Et sic alibi.
Ib. B *& non solum*. Ita ms. Vien. Ceteri codices, *non solum*.
Ib. E *sat habet*. Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Alii, *sat habeat*. Et mox ex eodem ms. codice, *eliges*; alias, *eligat*.
Col. 50 B *spiritalium*. Ita mss. Reg. & Vien. cum ed. Grin. Ceteri, *spiritualium*.
Ib. D *assumpsit*. ms. Vien. & ed. Schot. *adsumpsit*.
Ib. D *sigillatim*. ms Reg. *singulatim*.
Col. 51. D *quia unum*. ms. Reg. cum editis quatuor, *quia unus*.
Col. 52. C *imaginum*. Abest a ms. Vaticano hoc nomen, nec sane est necessarium. *Sacchin.*
Ib. D *mean*. ms Vien *amentem*.
Ib E *bircum peremptione*. ms. codex Regius cum editis Bad. Grav. & Schot. *bircum cum peremtione*.
Col. 55. D *ista brevi*. ms Vien. *ista tam brevi*.
Col. 56. D *aut te tam*. Abest *te* a ms. Reg. & edd. Bad. & Grav.
Col. 57. B *habeat, qui se*. ms. Vien. *habeat si se*. Et mox idem ms. *si totum se Deo credat*. Alii, *si totum de se*, &c.
Ib. C *plena perfectio sit*. Ita mss. Reg. & Vien. Editi codices, *plena est perfectio*.
Ib. C *habeamus*. ms Vatic. *habemus*.
Ib. D *nil* ms. Vien. *nihil*.
Ib. E *Dominum*. Ed. Grin. *Deum*.

IN EPIST. XII.

Col. 58. D *Sed metus*. ms. Reg. & edd. Bad. & Grav. *Sed & metus*.
Ib. E *opere*. Ed. Schot. *ope*.
Col. 60. B *exclusit*. Ita mss. codices Vat. Vien. & edd. Grin. & Rosv. Alii, *exhausit*. Sacchin. Forte sic scripsit auctor *exclusit*, alludens ad Apostolum: *Ubi est gloriatio tua? exclusa est*.
Ib. E *Deum*. ms. Reg *Dominum*.
Col. 63. D *in directione qua*. Sic ms. codex Vien. Alii codd. *in qua*.
Ib E *ad Dominum*. ms. Vien. *ad Deum*.
Col. 64. A *altipeta*. ms. Vien. & ed. Grin. in marg. *altipetax*.
Ib. D *Domino*. ms. Vien. *Deo*.
Ib. E *prorogare*. ms. codex Vien. *prolongare*.
Col. 65. A *Exsuperium*. Ita mss. Reg. & Vien. & ed. Grin. Alii, *Exuperium*.
Ib. B *dignemini*. Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Alias, *dignamini*.

IN EPIST. XIII.

Col. 65. E *Olympii*. ms. codex Regius cum editis Bad. & Grav. *Olimpi*.
Col. 66. B *nisi caros*. ms. Reg. *ut caros*.
Ib. E *sensu* Sacchin. An addendum *amme*, *quam sensu*? Cum

cujus

enim comparetur sensus animi & corporis, non videtur hic *sensus* accipi pro *animo*, tamen nihil mutavimus. Nam *sensum* pro mente aut virtute interiore sentiendi accipi, cum in sanctis Litteris, ut, *aperuit illis sensum*, tum a sanctis Patribus, & maxime a Paulino certum est, ut epist. ad Ausonium *Desine*, *Secreta igitur penetrant caelestia sensus*. Et cum sensus quid commune sit interiori & exteriori, melius absoluta tribuitur ei qui praecipuus est. Quem eden videtur hic Paulinus accipere pro quadam virtute sentiendi praesentia. Ait ergo, *Si verum est aut interiori virtute potius quam oculis & auribus videre & audire*, &c.

Col. 67. D *in mortem*. Ita S. Paulinus a 10 Vulgata cum S. Augustino in Speculo, *in mortuum*.

Ib. E *isti*, Sacchin. Perfrigide; lege, *tussi*. Sensus est; Tanta res est cura sepulcri ob memoriam resurrectionis, ut Abraham qui omnia reliquerat, *solum tamen agrum sepulcro emeris*. Quo suis exemplo justis comparandi sibi *aeternam possessionem*, *ne terram avaritia*, *sed quaeris*.

Col. 68. A *coniux*. mſ. codex Regius cum editis Bad. Grav. & Grin. *coniunx*. Ita & alibi.

Ib. E *suscitat & desiderium*. Sic cum mſ. codice Regio edit. Chiffl. Alias, *suscitat ei desiderium*.

Ib E *prudenter*. Vulgata Lat. *sapienter*.

Ib. E *venerabilis est*, non mſ. Reg. & edd. Bad. Grav. Grin. *venerabilis*, *&* *non*.

Col. 69. D *notum sibi*. mſ. reg. *notum ipsi*.

Col. 70. C *quo sequimur*. Sacchin. An, *qui sequimur*.

Col. 72. G *pauperes*. Latin forte, *pauperum*.

Ib. E *coarctentur*. mſ. Reg. *coarcentur*.

Col. 73. B *attollebat* mſ. Reg *adtollebat*.

Col 74. A *bestias*, *& tosta libamina*. Particulam & addidimus ex mſ. Vien. & edd. Grin. & Chiffl.

Ib. C *tricesimus*. Ita omnes codices praeter Rosv. in quo *trigesimus*.

Ib. E *exciperent*. Ita emendatum ex mſ. codice Vien. & ed. Chiffl. Verissima lectio quam confirmant sequentia. In aliis codicibus *exceperant*.

Col. 75. G *& exterioribus*. Sic mſ. Vien. & ed Chiffl. Ante erat, *vel exterioribus*. mſ. Reg. *de exterioribus*.

Ib. E *& aeterna egestate*. Particula & addit ex mſſ. codicibus Reg. Vien. & ed. Chiffl

Col. 76. A *cum torus*. mſ Reg *cum motus*.

Ib B *Solomonem*. Ita mſ. Reg. cum edd. tribus. Ed. Rosv. *Salomonem*. Et sic ubique.

Ib. D *numeraberis*. mſ. Reg *numeraberis*.

Col. 77. A *gloriatur* mſ. Reg. *gloriatur*.

Ib D *& quia accepisti*. Sic mſſ. Reg. Vien. & edd. Bad. Grav. Grin. & Chiffl. Alii duo, *& qui accepisti*.

Ib. E *quia specialiter*. mſ. Reg. cum edd. Bad. Grav. & Grin. *qui specialiter*.

Col. 78. A *in talentum*. mſ. Vatic. *ulralium*.

Ib. D *centuplum*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *centuplo*, ut infra *dupla*, vel *triple*.

Ib. E *sanctitate pietatem*. Edd. Bad. & Grav. *civitate pietatem*. Latinius legendum docet, *pietate civitatem*. Vulgata lectio, quam retinamus, optima & MSS. ac tribus editis codicibus consentanea & Floro Lugdunensi in Catena in epist. Pauli lib. cc. Vide praeterea N 43.

Col. 79. A *prole*, Addendum videtur *carnis* ad more auctoris, quamvis etiam in Vaticano absit. Eodem modo periodo praecedenti deesse videtur aliquid tale, *sanctificatus corpore*, ut opponatur, *sed invulnerabilis eunde*. Sacchin.

Ib. B *verum neque*, Ita mſ. Reg. Florus in Catena, & ed. Chiffl. Alias, *verum nec*.

Ib. G *quia eumdem*. Ed. Schot. & Chiffl. *qui eumdem*.

Ib. E *fiat*. Latinius *fieri*.

Col. 80 A *reddes*. mſ. Reg. *reddet*.

Ib. B *cujusquam*. Ita mſſ. Reg. Vien. & Chiffl. Ceteri codices, *cujusque*.

Ib. C *promittis*. Sic mſ. Vien. & ed. Chiffl. Alii codd. *promisit*.

Col. 81. A *a mortuis ostendit*. Expunximus particulam &, quae aberat a mſ. Vien. & edd. Schot. & Chiffl.

Ib. G *centum*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *centumo*.

IN EPIST. XIV.

Col. 83. A *mundi*. Ed. Grin. *vita*.

Ib. E *aliud*. Sic. mſſ. Vien. & Reg. Editi codices, *aliorum*.

Col. 84. A *recipientur*. Ed. Schot. *recipiantur*.

IN EPIST. XV.

Col. 84. D lin. 32. *qua liberasti*. mſ. Vien. *quia liberasti*. mſ. Vatic. *quo liberas*.

Ib. E *super lectum*. Ita mſ. Vien. Alii codices, *supra lectum*.

Col. 85. A *Basilii*. mſ. Reg. cum ed Schot. *Basili*.

Ib. D *qua petitionem nostram in vestra*. mſ. Reg. *qua qua*, &c. mſ. Viennensis codex, *cum qua petitionem nostram vestro*.

Col. 86. A *recepimus*. Sic repositum ex mſ. codice Viennensi. Ceteri, *recipimus*.

Ib. A *horrore*. mſ. Vien. *abhorruit*.

Ib. B *Deo*. mſ. Vien. *Domino*.

Ib. C *testa*. mſ. Reg. *testam*.

Ib. D *& siti*. Expunximus particulam *e* quae deerat in mſſ. Reg. & Vien.

Ib. D *jam in stillicidiis*. Addidimus ex mſ. Vien. particulam *in*, & bene, quia sequitur, *in ebrietate*.

IN EPIST. XVI.

Col. 87. B *quam*. mſ. Viennensis codex, *ad quam*.

Col. 88. A *capessant*. Ita mſ. Vien. Alii, *capessunt*.

Ib. B *naufragorum*. Ed. Schot. cum Latinio, *naufragiorum*.

Ib. C *illis mare*. mſ. Reg. *illis quod mare*.

Ib. C *Deo neglectum*. Sic mſ. Vien. Alias; *neglectum Deo*.

Ib. C *quo mundus* mſ. Reg. *quia mundus*. Ed. Grin & Bignaeus, *qua mundus*.

Ib. D *id est epistola*. Ed. Schot. *idem epistola*.

Ib. D *molem infusa atque permixta*. mſ. Regius codex, *molem infusam atque permixtam*.

Col. 82. B *qui condidit*. Ed. Schot. *& condidit*.

Ib. C *postram*, ex Virgilio. mſ. Vatic. & ad Grin *septam*, mendose.

86. D *Numina quoque sint*. mſ. Reg. cum edd. 4. *nomina quoque sint*.

Col. 90. E *curis pendentia*, &. Ita mſſ. Vatic. & Vien. Alias, *curis pendentiae*, &c.

Col. 91. A *operetur*, *patientia*. Sic mſ. Vien. Abest quoque particula & in mſ. Regio codice, sed habet, *operatur*. Alii codices. *operetur & patientia*.

Ib. C *sensisse*. mſ. Reg *sensisse*.

Ib. D *in sacris*. Latinius, satis damnandum, *in*.

Ib. B *ut philosophus*. Sic mſ. Vien. Alii codices, *ut & philosophus sit*.

Col 98. B *Sirena*. mſ. Reg. & ed Grin. *Sirenes*.

Col. 93. C *daemonas*. mſ. Vien. *daemones*.

Ib. D *sit vere corporea*. mſ. Vien. *si corporea*.

Ib. E *at per*. mſ. Vien. *aut per*.

Col. 94. A *Patina cu copia*. Ed. Schot. *Patet etiam ex copia*. Latinius, s. *Patina & copiam*. Sacchin. lege. *Facta & copiam*. Nec displiceat: *Patina est copia*, mendose. *Patina ea copia*, vera lectio quam tuentur mſſ. codices & tres edici. Vide Not. 51. 61.

Ib. B *Melius est enim*. Addidimus *est* ex mſ. codice Viennensi.

Ib. B *Mitto*. mſ. codex Vien. *Omitto*.

Ib. B *absumeret*. mſ. Reg. *adsumeret*. Edd. Bad. & Grav. *assumeret*.

Ibid. *phantasmatis*. mſ. Vien. *phantasmatibus*.

Ib. G *decipere*. mſ. Reg. *decepis*.

IN EPIST. XVII.

Col. 94. E PAULINUS SEVERO Ita mſ. codex Regius; Editi, SEVERO *fratri unanimo*. PAULINUS.

Col. 95. F *domnae*, Edd. tres, *dominae*. Vide not. LII.

Ib. F *toties .... quoties*. mſ. Reg cum editis quatuor, *totiens ... quotiens*, Et sic ubique.

Col. 96. A *opinor*. mſ. Reg. *opinor*.

Ib. A *rerum*, *qui*. mſ. Reg. *rerum verum*, *qui*.

IN EPIST. XVIII.

Col. 97. B *quo illum*. mſ. codex Vien. *quia illum*.

Ib. D 9. *tamen in suo*. mſ Vien. *tamen ut in suo*.

Col. 98. A *in suo Deo*. Ed. Grin. *in Domino*.

Ib. B *verberabamur*, MS. Reg *verberamur*.
Ib. C *in infirmitate*. Abest particula, *in*, e MS. codice Regio & editis tribus.
Ib. E *te procul dubio*. Ita cum Sacchino reposuimus, postulante sensu. Alias, &.
Ib. E *perducat*. Sacchin. *ut perducat*.
Col. 99 B *pinguescerent fines*. MS. codex Vien. *pinguescerent fides*.
Ib. B *corda aspera*. Ed. Grin *cordis aspera*.
Ib. C & *ubique*. MS Reg. & ed. Schot. *ut ubique*.
Ib. D *in vas*. Particula *in* abest a MS Vien.
Ib. D *Rotomagum*. Ita MSS. codices Reg. & Vien. & sic hodie scribunt doctissimi viri. Ed Rosv. *Rhotomagum*. Alii, *Rothomagum*. ¶ *Rotomagus* orbs ad Sequanam Primatialis & Metropolitana, cui subsunt sex episcopatus, totius Neustriae seu Normanniae caput: vocatur etiam in veteribus actis conciliorum & chartarum *Rotomus*, & *Rodomus*.
Ib. D *audemus* MS. Vien. *audevimus*.
Ib. E *Haec*. MS. codex Vien. *Nec*.
Ib. E *Hierusalem*. MS Vien. *Hierosolem*.
Col 100. A *remorari* MS codex Vaticanus, *morari*.
Ib. B *requiescenti*, MS Reg. & tres edd *requiescente*.
Ib. B *voluntati*. MS. Vien. & edd. Grin. & Schot. *voluntate*.
Ib. B *cum ipse*. Sacchin. Addita particula & totam periodum expedit.
Ib. B *visitantium*. MS Reg. *visitantium*.
Ib. D *illuminationis* MS codex Vien. *illuminatio*.
Ib. D *adducere*. MSS. codices Cathedr. Eccl. Rotomagensis, & Eccl. Collegiatae S. Mellonis de Rotonda Rotomag. cum Breviario Rotomag. an. 1491. *Christus adducere*.
Ib. E *omnibus*; tres iidem codices, *initiis*.
Ib. *initio*, MS. MRotund. & Breviar. Rotom. 1491. *in initio*.
Ib. E *assistitem* MS. Reg *assistitem*.
Ib. E *robur*. MSS. CRot. MRotund. & BRot. *vires*.
Ib. E *roboravit*. MS. Reg. *roboravit*, Edd. tres, *roborati*.
Col 101. B *immanibus*. MSS. codices CRot. MRotund. & BRot. 1491. *immanissimis*.
Ib. B *accensa*. Ita MSS codices quinque. Ed. Schot. *accensa* Tres edd *incensa*.
Ib. C *carnalis*. Vox illa abest e MS. codice Vaticano.
Ib. D *violaverat* MS. MRotund & BRot. *violavit*.
Ib. E *arthus*. MSS. tres cum BRot *artus*.
Ib. E *ad Deum Christum*. Abest vox *Christum* a MSS. CRot MRot. & BRot.
Col. 102 A *testimonio*, Ed. Schot. *testimoniis*, favente MS Regio codice.
Ib. A *impleverat*. MSS. CRot. MRotund. & BRot. *repleverat*.
Ib. B *Propheta effectus est*. Deest *Propheta* in MS. codice Regio & tribus editis. Sed & quatuor edd. *effectus est*.
Ib C *de perfectione*. Ed. Schot. *a perfectione*.
Ib. D *Christum Deum*. MS. Reg. *Christum Dominum*.
Col. 103 B *assistitem*. MS. Reg. *assistitem*.
Ib D *consessorum*. MS. Reg *consessum*.

IN EPIST. XIX.

Col. 104. B *Urani*. Edit. Schot. *Uranii*.
Col 105. B *ita ut*. Abest, *ita*, a MS codice Vaticano.
Ib. B *qui & hanc*. MS Vien. *quia & hanc*.
Ib. B *etiam nunc*. Ed Grin *etiamnum*.
Ib. B *jamdudum*. Deest *dudum* in MS. Vien.
Ib. F *respiciat de caelo*. MS. Reg. & ed. Grin. *respiciat e caelo*.
Col. 106 C *qui dicit*. MS. Vien. *qui ait*.
Ib. C *tingentibus*. MS. Reg. cum editis quatuor, *tinguentibus*.
Ib. D *pueri quos*. MS. Vien. *pueri mei quos*.

IN EPIST. XX.

Col. 107. C. *Loquimur*. MS. codex Vaticanus, *Loquamur*.
Ib E *si*. MS. Vien. *cum*.
Col. 108. A *confecti maneamus*. Reg. cum edd. Grav. & Schot. *confectum maneamus*.
Ib. C *affectione praeparatus*. Ed. Grin. *affectione liberam praeparate*.
Col. 110. D *fidem*, MS. Reg. cum editis tribus, *fide*. MS. Vien. *fides*.
Col 111. A *qui est*. MS Reg *quod est*.
Ib. C *apud te fons vitae*. MS. Vien. *apud te est fons vitae*

IN EPIST. XXI.

Col. 111. D & *levem cursu ita ut & cernit*. Ita MSS. codices Reg & Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv. & *levem & cursu ita ut cernit*.
Ib. D. *Asael*. MS. Vien. & ed. Grin. *Asabel*.
Ib. *illum fratrem*. MS. Vien. *illum fratrem*.
Ib. E *pusillis nostris*. Sacchin. *pusilli nostri*.
Col. 112. A *quod*. Edd. tres, *quem*.
Ib. A *qua*, MS. Reg. cum edd. Grav. & Schot. *quae*.
Ib. B *priores Evangelii scriptores*. MS. codex Reg. cum editis tribus, *priores*, &c.
Ib. G *vel anno*. Bignaeus, *fatiem*. MS. Vat. & Rosv. ed. *aciem*.
Ibid. E *cubator*. Sic omnes MSS. codices cum ed. Rosv. Editi quatuor, *accubatur*.
Ib. E *sensus* . . . . *altiores*. MS Reg. cum ed. Grin. *sensum* . . . . *altiorem*.
Col. 113. D *Asaelem*. MS. Reg. *Asael*.
Col. 114. C *benedixit nos*. MS. Vien. *benedixit nobis*.
Ib. E *tingeret*. MS. Regius codex cum editis quatuor, *tingueret*.

IN EPIST. XXII.

Col. 115. B *ne vel iterum*. Addidimus *ne* ex MS. Regio codice & editis tribus.
Ibid. B *inspirata*. MS. Reg. *inspiratum*.
Ib. C *compallidi*. MS. Reg. *pallidi*. Ed. Grin. *compallidui*.
Ib. E *illis facit*. MS. Vien. *illis facim*.
Ib. E *quod sanctum est*. Ex omnibus MSS. & editis codicibus addidimus verbum *est*; quod deerat in editione Rosv.
Ib. E *nostra*, melius quam, *noster*, in MS. Reg.
Col. 116. C *Virgilio*, Ita MS. Vien. Alias, *Vergilio*.

IN EPIST. XXIII.

Col. 118. A *qua lingua et totus*. Abest verbum *et* a ms. codice Viennensi.
Ib. B *ager nobis est*. Ed. Rosv. *nobis ager est*.
Ibi. B. *perosus*, Sic emendatum in textu ex mss. codicibus Reg. & Vien. Ante erat in editis, *perosus*.
Ib. C *Sic bis Deus*. Abest *Sic* a ms. Viennensi codice.
Ib. D & *omne enim*. Ed. Grin. & *omnigenum*.
Ib. E *ea ipso illo*. Deest vox *ipso* in ms. Vatic.
Col. 119. A & *infirmus*. ms. Vatic. *aut infirmus*.
Col. 120. B *vendicans*. mss. Reg. & Vien. *vindicans*.
Ib. B. *quae*. ms. Reg. & edd. Bad. & Grin. *quod*.
Ib. *acquisisset*. mss. codices, *adquisisset*.
Ib. E *de pedibus*. Particula *de* abest e ms. Vaticano codice.
Col. 121. A *irritas*. ms. codex Regius cum tribus editis, *teritas*. Ed. Grav. in marg. *Loretus* pro *irritas* veteres dixere.
Ib C *sensibus*. Ed. Schot. in marg. *censibus*.
Col. 122. C *cellula*. ms. Vien. *cella*.
Ib. D *nobis*. ms. Vien. *nostra*.
Col. 123. B *gramina*. Ed. Schot. in marg. *germina*.
Ib. B *inter*. Sic mss. Reg. & Vien. cum edd. Bad. & Grin. Alias, *intra*.
Ib. C & *cruda*. ms. Reg. codex cum editis quatuor, *aut crudis*.
Ib D *Reiteramus*. ms Vatic. *Reiteramur*.
Ib. E *cui*. Ed. Grin. *cujus*.
Col. 124. A *monachorum*. ms. Vat. *monachorum*.
Ib. B *necessarius*. Sacchin. fortasse, *necessario*.
Ib. D *Vivo nunc*. Sacchin. in Vaticano ms. continuatur epistolae superiori, & apparet quam eamdemque esse epistolam, quamquam separato fortasse volumine scripta fuit.
Col. 125. D *acquiescunt*. ms. Reg. & Vien. *adquiescunt*; & sic ubique.

Ib. D

Ib. D *omnia*. Hæc vox abest a mſ. codice Vaticano.
Col. 128. A *pnnom*. MS. codex Vien. *puno*.
Col. 127. B *utrinsque subſtantiæ*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *utriusque subſtantiam*.
Ib. E *quva bomo*. mſ. Reg. *qua bomo*.
Col 128. A *qui & ea* Inserta particula & ex mſ. Reg.
Ib B *Hujus eosas modi bomo*. mſ codex Vien. *Hujuſmodi enim bomo*.
Ib C *vindicabat*. Ita repositum ex mſſ. Reg. & Vien. & ed. Schot. Ante erat, *vendicabat*.
Col. 129. A *ac ſi*. mſ Reg. & ed. Grav *ac ſic*, non mala.
Ib. A *ediderint*. mſ Vatic. *ediderunt*.
Col. 130. A *in mortem*. Sacchin. forte aliquis intelliget, *in mortem*, usque ad mortem.
Ib. A *vestra*. mſ. Vien. *nostra*.
Ib. B *non filia*. MS. Reg cum editis quatuor, *non filiam*.
Ib. C *Hæ autem*. mſ. codex Regius, *Quæ autem*. Editi, *Quæ quidem*. mſ Vien. *Hæ autem*; hunc sequimur.
Ib C *Dejicimur*. Editi codices quatuor, *Dejiciamur*.
Ib. D *in cratis*. Desideratur in mſ. Reg particula *in*.
Col. 131. B *levitatis*. Sacchin. Videri potest deesse & *gravitatis*, ne expleatur propositio eorum quæ sequuntur.
Ib. B *Samuele*. mſ Reg. *Samuel*.
Ib. *illa autem*. Deest *autem* in mſ. Reg. & in edit. Schot.
Ib B *Abessalone*. mſ. Reg *Abessalon*.
Ib. B *Quæ bonorum camararumque discordia docemur in capillis opera censere*. mſ. Vien codex, *Quæ omnium criminum camararumque discordia docemur ut in*, &c.
Ib. C *Intellecto tamen tantum*, Abest *tamen* a mſ. codice Viennensi.
Ib C *Samson*. In mſ. Regio codice semper *Sampsa*, inde, elinabile nomen.
Ib D *instrata* Sic mſ. Reg. ed. Rosv. & Latinius. Vide Not. LXXXII. Aliæ *judicata*, mendose.
Col. 132. A *signaverit*. Ita mſſ. Reg. Vien. & edd. Bad. & Grin. Alii, *signarit*.
Ib B *zabuli*. mſ. Reg & edd. Bad Grav. Grin. & Schot. *zabali*. Semper in hic *zabolus*, & *zabolicus*.
Col. 133. D *affixi*. mſ. Reg *adfixi*.
Ib. E & *ecce nunc omnia nova*. mſ. codex Vatic & *ecce nova sunt omnia*.
Col. 134 A *illuxit*. mſ. Reg. & ed. Grav. & Schot. *inluxit*. Et sic ubique.
Ib B *Disrumpamus*. Ita mſ. Reg. cum edd. quatuor. Ed. Rosv *Dirumpamus*.
Ib. D *participem* &. Sic omnes codices præter Vat. & Rosv. in quibus, *participem etiam*.
Ib E *lapides*. mſ. Reg cum edd. 4. *lapidei*.
Col. 135 A *ne exaltato*. mſ. Vatic. codex, *ne ex alta*.
Ib. A *valet*. Sic repositum ex mſ. codice Vien. Ante erat, *valeat*.
Ib. E *Evilath*. mſ. Reg. *Evilat*.
Col. 136. D *multa*. mſſ. codices Reg & Vien. cum editis Bad. & Grav *multa*.
Ib E *adolescemus*. mſ. Reg. *adulescimus*. Edd. tres, *adolescimus*.
Col. 137. A *unde nunc*. Abest *nunc* a mſ. Vatic. & ed. Grin.
Ib B *irriseris*. mſ. Reg cum edd. Bad. & Grav. *inriseris*.
Ib. B *dicitur*. mſ. Reg. *ducitur*.
Ib. B *e contrario*. mſ. Reg. *contra*.
Ib. F *autumnum*. mſ. Reg. cum edd. tribus, *autumnum*. Et sic ubique.
Col. 138. A *illecebras*. mſ. codex Reg. & editi tres, *inlecebras*.
Ib. B *Salomoni*. Ita mſ. cod. Regius cum editis quatuor. Et sic fere ubique iidem codices.
Ib. B *afferebat*. mſ. Reg *adferebat*. Vien. *afferebant*.
Ib. E *attributione*. mſſ. Reg & Vien. *adtributione*. Vatic. *attributione*.
Col. 139. D *a seculi*. Ita ed. Grin. & S. Ambrosius in Lucam lib. 6 7. unde plerique hæc desumsit Paulinus. Edd. 3. *dissolvi a seculi*, mendose. Male repositus Ducæus ex mſ. codice Puteano, nunc Regio, *dissolvi a secula*; legitur enim *a seculi*, ex qua voce finalis littera *i* facile exciderit librariis incuria ob sequentis litteræ concursum. Itaque cum apud Paulum Ephes. 3. 9. apud Ambrosium loco citato, & in edit. Grin. habeatur *a seculis*, faventibus quatuor codd. sic restituimus. V. N. 89.
Ib. D *temporum aevo*. mſ. codex Reg. *temporum aevi*. mſ. Vien. *tempore aevi*.
Col. 140. A *irrigaverat*. mſ. Reg. cum edd. 3. *inrigaverat*.

Ib. A *graminum*. Ed. Schot. *germinum*.
Ib. B *crines ejus*. Deest *ejus* in mſ. Reg.
Ib. D *illuminavit*. mſ. Reg. & edd. Bad. Grav & Schot. *inluminavit*; & infra *inluminatio*, *inluminator*.
Col. 141. C *quo tergimus*. mſ. Vat. *qui*. mſ. Vien. *quod*.
Ib C *quod ipsum*. mſ. Reg. *qui ipsum*.
Ib. E *pretiosum Domino*. Sic omnes codices, præter Rosv. in quo, *Deo*.
Ib. E *Mittimus*. mſ Reg. *Mittimus*.
Col. 142. A *honores*. Ita mſ. Vien. codex & Ambrosius lib. 6. in Lucam c. 7. Alias, *honorem*.
Ib. B *Disrupisti*. Sic mſ. Reg & edd. Bad. & Grav. Alii, *Dirupisti*.
Ib C *terreret*. mſſ duo & edd tres, *terrores*.
Ib. E *transitur*. mſ. Vien. *transitur*.
Col. 143. B *vendicat*. mſ Reg & ed Schot. *vindicat*.
Ib. B *inesset*. mſ. Reg. & edd Bad. & Grav. *inesset*. At inde infra, *osculo casto*.
Ib C *osculo*. mſ. Vien *osculum*.
Ib. C *dilectio*. mſ. Reg *dilectatio*.
Ib. E *perungentes*. mſ. Vien *perunguentes*.
Col. 144. A *sciret* mſ Reg. *sciisset*.
Ib. B *assumere*. mſſ. Reg. & Vien. *adsumere*. Ed. Schot. ut in . . . . *assumeret*.
Ib E & *addes*. mſ. Reg. & ed Schot. & *addidit*.
Ib E *acquisitam*. mſſ. duo, *adquisitam*
Col 145. B *in illorum*. Particula *in* abest a mſ. codice Vien.
Ib C *item*. Sic restitutum ex mſſ. codicibus Vat. & Vien. Alias, *idem*.
Ib C *Domine*. mſ. Vien *Dominum*.
Ib. D *elligari*. mſſ. duo & edd. tres, *inligari*.
Ib. *sine Christo*. abest a mſ codice Vien.
Col. 146. A *ita* &. mſ. Vien. & *idem*
Ib B *ut*, hoc verbum ex mſ. codice Vien. insertum.
Ib. C *sequente eos*. mſ Vat. *consequente eos*. mſ Reg. & editi codices 4. *sequenti eos*.
Ib. E *laeunt*. mſ Reg *leniunt*.
Ib. E *assensor*. mſſ Reg Vien. & edd. Bad. Grav. & Schot. *adsensor*.
Ib. E *quia numquam desinit*. Ed. Schot. *quia peccare numquam desinit*.
Col. 147. A *ut est*. mſ Vien & *est*.
Ib. B *quid pro opprobrio?* Additum *quid* ex mſ. codice Viennensi.
Ib. E *opibus*. mſ. Vien *opes*.
Ib. E *animo*. Ed. Grin. *animi*.

IN EPIST. XXIV.

Col. 148. D *facimus*. mſ. Reg & edd. Bad. & Grin. *fecimus*.
Ib. D *de nimio*. Ed. Grin. *pro nimio*.
Col. 149. A *possimus*. mſ. Vat. *possumus*.
Ib. A *convenias*. mſ. Vien. *convenis*.
Ibid *audeas*. Ed Schot *audes*.
Ib B *quod omnem*. Sic repositum ex mſ. codice Vien. Vide seqq. Alii, *quoniam omnem*.
Ib. C *qua & qua reservasti* Addita particula & ex mſ Vien. codice.
Ib C *operetur Deus*. Ita mſſ. codices Reg. & Vien cum editis quatuor. Alias, *aeratur Deus*.
Ib. D *Deus*. mſ. Reg *Dominus*.
Ib. D *perfecte vixerunt*. mſ. Vien *perfecte vixerunt*.
Ib. E *sed & eorum* Sic mſ. Vien. codex. mſ Reg cum editis quatuor, *sed eorum*. Deest *sed* in editione Rosv.
Col. 150. A *Dominico verbo*. mſ. Reg & edd. quatuor, *Dominicum verbum*.
Ib. A *reservatis*. mſ. Vien. *reservandis*.
Ib B *sed peregrinis*. mſ. Reg cum editis quatuor, *sed de peregrinis*
Ib C *quia*. mſ Reg. *qua*.
Col. 151. A *terminasset*, *ne falso arguerem*. mſ. Vien *terminasset*, *nec ne falso arguerem*.
Ib B *non tolerammus*. mſ Vien *non toleramus*.
Ib D *anima nostra visibus*. mſ Reg. *anima nostra visceribus*; nec male: in epistola enim 23 ad Severum n. 38 *tunc anima nostra tota* . . . *visceribus accensa*.
Ib. D *in esse*. mſ. Vien. *accesse*.
Ib. D *quaremus*. mſ. Vat. & ed. Schot. *quo*.
Ib. E *nostro Domino*. Ita mſſ. codices. At editi, *nostro Deus*.
Ib. E *ut meta*. mſ. Vien. *ut vix meta*.
Ibid. *cum vincit*. mſ. Vien. *tunc vincit*.
Ib. F *transmeaverit*. mſ. codex Vaticanus, *transmeaverit*.
Col. 152. B *juratum*. mſ. Reg *juramentum*.

Ib. B.

Ib. B *hujus nostri*. Deest *nostri* in mſ. Vien.
Ib. C *illo* mſ. Vien. *in illo*.
Ib. D *& inde*, mſ. Vien. *deinde*.
Col. 153. A *quam* (*ut Apostolus docet*) *etiam carnales arbitra diligenter sequatur*. mſ. Reg. & editi codices quatuor, *quam Apostolus docet, quam etiam*, &c.
Ib. A *quo nobis impensure*. mſ. Reg. & editi codices Bad. & Grav. *quod nobis impenditore*. Ed. Grin. *quod nobis impensure*. Ed. Schot. *qua nobis impensure*.
Ib. C *qua peccato* mſ. Vatic. *quod peccatum* id est corpus inquit Sacchinus. Et mox idem mſ. codex, *quod peccatum non facit*.
Col. 154. C *in legem peccati*. mſ. Vien. *in lege peccati*.
Ib. E *idem docet*. mſ. Vat. *item docet*.
Col. 155. A *accendas* mſ. Vien. *incendas*.
Ib. A *dignasque . . . fruges*, mſ. Vien. *dignamque . . . frugem*.
Ib. B *qui gratia*. mſ. Vat. *quia gratia*.
Ib. B *ego sum Dominus*. mſ. Reg. *ego sum Deus*.
Ib. D *& visissim*. Ita mſ. Vien. Alii codices, *ut vicissim*.
Ib E *qui servitutem*. Additum *qui* ex mſ. codice Vien.
Col. 156. A *forpi*. mſ. Vat *serviemus*.
Col. 157. A *propria opis armis*. Ita mſ. Vien. Alias, *propterea armis opis*.
Ib. B *calcabit*. mſ. Reg. & 3. edd. *calcabit*.
Ib. C *tamquam qua fuit*. Vox *qua* abest a mſ. codice Vaticano.
Col. 158. A *quem in communem*. Addita particula *ut* ex mſ. codice Vien.
Ib. A *currendi* mſ. codex Regius cum editis quatuor, *currendo*.
Ib. B *amicior . . . inimicior*, mſ. Reg. *amicitior . . . inimicitior*.
Ib. B *trahat in legem peccati*. mſ. Vien. *detrahat in lege peccati*.
Ib. D *zabulus*. mſſ. codices Reg. Vatic. & editi Grin. & Schot. *zabolus*. Sacchinus: Desunt quaedam in hanc, utpote, sententiam: *In prompto est ergo dignoscere unde victoria sit, ubi Christus cum spiritu, zabulus cum carne contendunt*.
Ib. D *et contra*. Ita mſ. Reg. & edd Bad. & Grin. Alii codd. *ut contra*. Vide praecedentem.
Col. 159 A *mor[illegible]*, mſ. Vien. & ed. Schot. *reviviscere*.
Ib. B *Excitam*. mſ. Vat. *Excitabar*.
Ib. B *Quinam tu*. mſ. Vien. *Quoniam tu*.
Ib. B *terribilia*, mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *& terribilia*.
Ib. C *enarrent*. Sic omnes codices praeter Rosv. in quo, *enarrant*. Vide seqq.
Ib. D *insignibus*. mſ. Vien. *signis*.
Ib. D *quod*. mſ Vien. *quia*.
Col. 160. D *vidimus* mſ. Vien. *videmus*.
Col. 161. A *etiam docet*. Abest *etiam* a mſ. codice Regio & editis quatuor.
Ib. B *at ipse*. mſ. Reg. *at ista*.
Ib. C *sed &*. Ita mſ. Reg. & edd. 4. Alias, *sed etiam*.
Ib. C *Unde &*. Addita particula *&* ex mſ. Vien.
Ib. C *Christo virum*. mſ. Vien. *Christum virum*.
Ib. D *actio, sed in*. Sic mſ. codex Vien. Alii, *actio fit sed in*.
Col. 162. A *carnem, & sanguinem*. Addidimus particulam *&* ex mſſ. Reg. & Vien.
Ib. A *si confirmata sit spiritu principali*, &c. Totus locus in mſ. codice Vaticano sic habet: *quod fides nostra, si confirmata jamas spiritu principali, eosdem nostri corporis elementa verbo Dei subiget: & sicut ille n a multitudine, non vertere*, &c.
Ib. B *pro fratre quisque in regibus vidit victor*, mſ. codex Regius, *propinque in regibus victor*, mſ. Vien. *pro quinque regibus victor*, Edd. quatuor, *pro propinquo in regibus victor*, Vide Not. 107.

IN EPIST. XXV.

Col. 160. *Etenim & te*. Ita mſ. codex Vict. & edit. Mogunt. an. 1470. Alii, *etenim te*.
Col. 163. A *Cui enim*. Abest *enim* a mſ. Vict. & edit. Mogunt. mſ. Vatic. *Aut cui . . . impendamus*.
Ib. A *ipsi*. Sic mſ. Vict. & editi tres. Alii, *illi*.
Ib. *eam*, addidimus ex mſ. codice Vict.
Ib. *in finem debemus*. mſ. Vatic. *in finem servare debemus*.
Ib. B *seculi*. mſ. Vatic. *mundi*.
Ib. B *contestatur*, Ed. Mog. *protestatur*.
Ib. C *etiamque*. Ita mſ. Vict. & ed. Mog. Aliae, *atque*.
Ib. E *esse differtur*, Edd. Rom. Erasm. & Ponc. *posse differtur*.
Col. 164. C Ed. Rosv. *aetatis tua fiducia*. Expunximus vocem, *tea*, quae aberat a mſſ. tribus & ed. Mog.
Col. 164. D *nec differat*. Sic edd. Rom. Er. & Ponc. Alii, *ut differat*.
Col. 165. A *rapias*, mſ. Vict. & ed. Mog. *capias*.
Ib. *quod sibi auferri patitur*. mſ. Vatic. *quod non patitur*.
Ib. D *afferens*. mſ. Vict. & ed. Mog. *afferis*.
Ib. E *ais*. Iidem codices, *dicis*.
Col. 166. A *item*, Haec vox abest a mſ. Vict. & ed. Mog.
Ib. *vel qui amabiles habent, quibus orbantur*, &c. In mſ. Vatic. *vel qui bonis orbantur, vel qui sales habent, ut non habentes invidere cogantur*.
Ib. C *& in ejus comitiva inciperis militare*. mſ. Vict. & ed. Mogunt. *de comitiva incipit militare*.

IN EPIST. XXVI.

Col. 166. E *sentiant*. Edd. Rom. Erasm. & Ponc. *sentiamus*.
Col. 167. *spiritualia*. Edd. 2. *spiritalia*; & infra, *spiritalibus*.
Ib. B *Sareptana*, mſ. codex Victorinus & editi Rom. & Ponc. *Sareptena*.
Col. 168. C *dilecti Domini*. Sic mſ. Vict. & edd. Rom. Er. Ponc. & sic ubique Paulinus. Alii codices, *dilecti in Domino*.

IN EPIST. XXVII.

Col. 169. B *quo*, mſ. Reg. & ed. 4. *quia*.
Ib. D *inopinato*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *inopinatum*.
Ib. D *allapsus*. mſ. Reg. & edd. tres, *adlapsus*.
Col. 170. A *acquisitionis*. mſ. Reg. *adquisitionis*.
Ib. D *novella*. mſ. Reg. *novelle*.

IN EPIST. XXVIII.

Col. 172. D *mollis epulis*. mſ. Vien. codex, *mollibus epulis*.
Ib. *praeparavit*. mſ. Reg. cum edd. quatuor, *praeparabit*.
Ib. D *cujus fames*, mſ. Reg *cujus famis*.
Col. 173. B *attactu*. mſ. Reg. *adtractio*, male; in epist. enim. 29. n. 5. *blandiens attactibus*.
Ib. B *excusationem debeo*, mſ. Vien. *excusationem nostram debeo*.
Ib. C *appositi de diebus*, mſ. Vien. codex, *appositi diebus*. Et mox, *occupaveras diebus*.
Col. 174. D *spiritali in via*. Ex mſ. codice Viennensi & Latin. addidimus particulam *in*, quae ab aliis codicibus aberat.
Ib. E *documenta*. mſ. Reg. cum edd. Bad. & Grav. *documenta*.
Ib. E *mea pectori*, mſ. Vien. *tuo pectori*.
Col. 175. A *digna*. mſſ. codices Reg. & Vien. *dignior*.
Ib. A *Habet*. Ed. Schot. *Habe*.

IN EPIST. XXIX.

Col. 175. E lin. 13. *necessarie*. Ed. Grin. *necessaria*.
Col. 176 D *arcto*. mſ. Reg. *arte*; & infra, *arta*.
Ib. D *quo tamen*. mſ. Reg. cum editis tribus, *qua contra*.
Ib. E *descissam*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *desciissam*.
Col. 177. C *sed habes*. mſ. Reg. cum editis tribus, *& habes*.
Ib. E *apud bonum Dominum*. Abest *bonum* a mſ. codice Regio.
Col. 178. A *tamen*. Ed. Grin. *tantum*.
Ib A *civitate*, mſ. Reg. *utilitate*, non male. Viden. 3.
Ib. A *vel hoc*. mſ. Vien. *& hoc*.
Ib. D *sed paulisper*. mſ. Reg. cum 3. edd *& paulisper*.
Col. 179. A *addit*. mſ. Reg. cum editis quatuor, *addidit*.
Ib. A *Sancti*. mſſ. codices Belg. & Reg. *Sanctis*. Vide Not. C.
Ib. B *veritatis*. Ed. Grin. *virtutis*.
Col. 180. *irrito*. mſ. Reg. & edd. Bad. Grav. *invito*.

Ib. A

Ib. A *ad memoriam potius*. Ita mss. Reg. Vien. & edd. Grin. & Schott. Ante erat, *ad memoriam sibi potius*. Expunximus juxta codices quatuor vocem *sibi*, quia jam praecessit.

Ib. C *in itinere iter reperit*. Ed. Grin. *in itinere perverso rectum iter reperit*.

Ib. D *jam saperet*. ms. codex Vaticanus, *jam inciperet*.

Ib. D *Deo*. ms. Vien. *Domino*.

Ib. F *concipiendo*. ms. codex Reg. cum editis Bad. Grav. & Schot. *concupiendo*.

Col. 181. C *ut filium &*. Ita mss. codices Reg & Vien. cum editis quatuor. Alias erat in edit. Rosv. *& filium ut*.

Ib. D *docemur*. Ed. Grin. *jubemur*.

Ib. E *Sufficis*, ms. Reg. cum. 3. edd. *Sufficit*.

Col. 182. A *adversus*, ms. Reg cum edd. 4. *adversum*.

Ib. B *sed illis*. ms. Vien. *sed illi*.

Ib. D *opera*. ms. Reg. cum edd. 4. *operam*.

Ib. D *instantibus*. Ed. Schot. *stantibus*. Compositum pro simplici passim apud Paulinum, ut simplex pro composito.

Col. 183. A *habeant*. ms. Reg. & edd. tres, *habeat*.

Ib. B *transilibo*. Ed Schm. *transibo*.

Ib. B *quo*. ms. Vien. *quod*.

Ib. B *Neapolim*. Edd. Grav. Grin. & Schm. *Neapolin*.

Ib. C *quidem uno*. ms. Reg. cum edd. Bad. Grav. Grin. *quidem in eo*.

Col. 184. E *super*, ms. Reg. & edd. quatuor, *supra*.

Ib. E *vivere*. ms. codex Regius cum editis Bad. Grav. Grin. *vertere*.

Col. 185. A *nesciret*. *Ut*. ms. codex Vien. *nesciret : & ut*.

Ib. B *diligi te & amari*. Sic omnes codices praeter Rosv. in quo, *diligite*, quod videtur Typographi mendum.

IN EPIST. XXX.

Col. 185. E *artlior* ms. Reg. *artior*.

Col. 186 B *ipsa*. ms. Reg. & editi tres, *ipsa*.

Ib. B *adversus*. ms. Reg. & add. Bad. & Grav. *adversum*.

Ib. E *suppetit*. ms. codex Regius cum editis quatuor, *suppetet*.

Ib. E *ignorantia excusatio*. ms. Regius codex, *ignorantiae excusatio*.

Ib. E *quo id*. ms. Reg. *quia id*. Utraque lectio bona.

Col. A 187. *quam bona* Ita mss. codices. Editi, *quod bona*.

Ib. A *certe est*. Ed. Schot. *certe esse*. non male.

Ib. B *reluminare*. Edd. Grav. & Grin. *illuminare*.

Ib. C *Atqui*. ms Vat. *Atque*.

Ib. D *traduxit*. ms Reg. & Bad. *transduxit*.

Ib. E *reflorescat*. ms. Vatic. *reflorens*.

Col. 188. B *& in resurrectionem*. Particula *in* addit ex ms. codice Viennensi. Vide n. 4.

Ib. C *Domino*. ms. Vien. *Deo*.

IN EPIST. XXXI.

Col. 190. C *revelata*. ms. codex Regius & tres editi, *reversata*: legendum forte, *reservata*, quod videtur postulare sensus. Narrat enim (inquit Sacchinus) historiam, quomodo post tempora passionis reservata sit crux, & demum inventa.

Ib. C *quo difficultate*. ms. Vien. *quia difficulter*.

Ib. D *abolenda*. ms. Reg *omittenda*.

Ib. D *abdito*. ms. Reg. *abdita*.

Ib. D *Facile*. ms. codex Vien. *Facili*, non male.

Col. 192. C *posset*. ms. Vien. *permisset*. ms. Reg. *possit*.

Ib. C *Domino*. Sic mss. codices. Editi, *Deo*.

Ib. D *requisisses*. Ita mss. aedd. Edd. vero, *requisisset*.

Ib. E *testificationis*. ms. Vien. *testificatio*. ms. codex Regius cum editis quatuor, *testificationem*.

Col. 193. C *revelata*. ms. Reg. & edd. Bad. & Grav. *revelata est*.

Ib. D *positam*. ms. Reg & ed. Grin. *repositam*.

Col. 194. B *Dei* ms. Vien. *Domini*.

Ib. B *in gloriam*. Particula *in*, quae ab editis aberat, inserta ex mss. codicibus Reg. & Vien.

Ib. C *quia videlicet qui*. Abest *qui* a ms. codice Regio & editis quatuor.

IN EPIST. XXXII.

Col. 194. E ms. Vien. codex huic epistolae hunc adscribit titulum: SEVERO *fratri unanimo* PAULINUS *in Domino Deo Jesu Christo*; Edit. Rosv. SEVERO *fratri unanimo* PAULINUS: quem, cum a ms codice Regio abesset, ideo expunximus quia haec epistola cum 31. missa fuit in eodem fasciculo. V. Dissert. I.

Col. 195. A *tu et iste*. Sic reposuimus ex mss. codicibus Reg. & Vien. & editis codicibus quatuor. Ed. Rosv. *tu et is*.

Col. 196. D *sic habes*. Ed. Schm. *sic habe*.

Col. 197. n. 10. *Sequentes ad basilicarum picturam sunt*. ms. Vien. codex, *Sequentes basilicarum sunt*.

Col. 197. v. 5. *sancta mole*. ms. Reg. cum editis codicibus quinque, *sanctum mole*; non male, ut puto, *sanctum* si referatur ad opus.

Ib. v. 21. *minor*. Latinius, *nitor*.

Ib. v. 25. *Hinc senior*. ms. Vatic. *Tunc senior*.

Col. 199. v. 6. *pio....Christo*, ms. codex Regius & ed. Poelm. *pio.. Christi*.

Ib. v. 7. *Divinae*. ms. Vatic. *Divina*, id est, *anima*. Sacchinus. Magis tamen placet jam vulgata lectio, quia significatur sacrosancta eucharistia; ut infra etiam in epigr. *Divinum veneranda*, &c. & sequenti: *Pignora Sanctorum*, & alibi.

Ib. B *legas*, ms. Reg. *eligas*.

Ib. v. 14. *aequiparat*. ms. Reg. & edd. Bad. & Grav. *aequiperat*. Et sic ubique.

Ib. v. 32. *participant*. Sacchinus, an *participet*? ut conjungatur etiam cum *fumus*.

Ib. v. 33. *accrevit*. ms. Vien. *ascivit*.

Ib. C *quia*. ms. Reg & edd Bad. & Grav. *qui*.

Ib. C v. 1. *fetra*. ms. eadem Vatic. *ferrum*.

Ib. v. 5. *vobis*. Sacchinus, fortasse, *nobis*.

Col. 201. v. 17. *facie*. ms Reg. *faciem*.

Ib. A v. 8. *Pulvere sanctorum*. Barthius, *Pulvere sanctorum*, legendum censet.

Ib. C *cum*, ms Reg. & edd. Bad. Grav. Grin. *& cum*. Edd. Schot. *sed cum*.

Ib. D *quo*. ms. Vien *quod*.

Col. 202. B *fabricati sunt*. Alias, *fabricaverunt*.

Ib. B *in tot epistolas*. Ita mss. codices Reg. & Vatic. cum edit. Rosv. recte quidem ms. Vien. cum editis quatuor, *in tot epistolis*.

Ib. D *consignare*. Sic ed. Rosv. Tres mss. codices cum editis quatuor *consignata*. (*Sacchinus: Et intelligi possit, quasi signo eodem epistola conjuncta*. Malim tamen omnino *consignata*, quod Natal 10. describit, cum ait:

Aemula consertis jungunt fastigia signis. Et paulo post:

Pro contextarum commercia signa domorum.

Col. 203 v. 12. *ipse petra*. ms. Vatic. & edit. Poelm. *ipsa petra*. Sacchinus: Porro ex sententia videbantur intervallo aliquo disjungendi versus; nam & in apside aliis atque aliis locis verisimile est inscriptos fuisse.

Ib. B *parietis*. ms. Reg & edd. quatuor, *paries*.

Ib. B v. 6. *Hierosolyma*. ms. Vien. *Hierusalem*.

Ib. D *alteri*. ms. Reg & editi quatuor, *altera*.

Ib. E *astium*. Sola Rosv. editio, *ostiolum*.

Ib. *ab interiore sui fronte*. ms. codex Vien. *ad interiorem sui frontem*.

Col. 204 C *patet*. Cangius legendum censet, *parat*.

Ib. *altera post*. ms. Reg. *alia post*.

Ib. D *monumenti*. ms. Vien *monimenta*.

Ib. D *quot*. ms. Reg. & edd Bad. & Grav. *quod*.

Ib. E *deatritam*. Latinius legendum putat, *deaurata*.

Ib. *utramque*. ms. Reg & edd. tres, *utrumque*.

Ib. E v. 2. *animam*. ms. Vien. favente ms. codice Regio, *animas*.

Col. 205. A *prius*. Sic cum Sacchino emendavimus. Ante erat, *potius*.

Ib. A *discidium*. Ita mss. codices. Edit. *dissidium*.

Ib. B *in altera hac*. ms. Reg *in alia*.

Ib. B *cultus*. ms. Vat. *vultus*.

Ib. C *circa apsidem*. ms. Reg. *circa absidam*. Utraque lectio bona.

Ib. C *apsidis*. ms. Reg. *absida*.

Ib. C *meditanda in lege*. Ita omnes tum mss. tum editi codices. Ed. Poelm in marg. *meditandi in lege*; & ita in quibusdam Bibliothecarum Inscriptionibus legitur.

Col. 206. C *perunximus*. ms. Reg. *paramus*.

Ib. C *apside*. ms. Reg. *absida*.

Ib. C *si forte & eam*. ms. Reg. *si forte & jam*. ms. Vien. *si forte eam*.

Ib. D *rite*. ms. Reg. *recte*.

Col. 207. *De reliquiis*. Abest titulus ille a ms. codice Regio & editis quatuor.

Ib. v. 9. *Hic simul*. ms. Vatic. *Hae simul*.

Ib. A *visibilia*. ms. Vien. *visibile*.

Ib. A *lavere*. Ita emendatum ex ms. codice Vien. & sic le-

se legendum censet Latinius. Ante erat, *laborem*.
Ib. *maceram*. Ed. Schot. *molebar*; & infra, *molior*.
Ib. B *ex adepto*. Ita omnes codices. Sacchinus: Sensus potest esse, ex eo quod fidem adepti sumus. An legendum, *ex affectu*? nam & verosse respondebant invicem *affectu fidei* .... *fidei profectum*
Ib. C *ex ponissimum merebi*, Sacchinus: id est *merito*, usitata præsertim historicis locutione; quamquam mihi probabilius videatur *merito* scriptum a Paulino.
Ib. D *si conductis nobis*, mss. codices Reg. & Vien. *si conducimus nos*, mendose.
Ib. *patremfamilias*, mss. Reg. & Vien. *patrisfamilias*, male.
Ib. D *gratumnos*. Sacchinus: *gratum*, quod commodum alicui est. Inde sæpe veteres ponebant, *jucundum*, & *gratum*, ut illud ad delectationem, hoc ad usum referrent. Et S. Ambrosius in laudatione Satyri: *Publicum officium in secundis rebus jucundius est, in adversis gratior*. Hæc faciunt ut hoc loco lectionem veterem quæ & in ms. Vatic. est nequaquam putem mutandam in *gratuitum* aut *gratis*, quod prima specie sensus postulare videbatur.
Col. 208. B *fenerare*. Ed. Schot. *fenerari*.
Ib. C *affers*. ms. Vien. & edd quatuor, *adfers*.
Ib. C *manult*. ms. Reg. *magis vult*.
Ib. C *corrumpas*. ms. Vien. *corripias*, male. Vide præcedentia.
Ib. C *attingas*. ms. Reg. *attingis*.
Ib. E *Operando præceptis*. ms. Vien. *Operando in præceptis*.
Ib. *pauperi, tangit*. Expunximus particulam & quæ aberat a mss. codicibus.
Col. 209. B *nunc egeno*. Sacchinus: Sensus videtur postulare, & *nunc egeno*.
Ib. D *illic carnalia*, mss. Reg. & edd. tres, *illic carnalia*.
Ib. D *rem futuram*, ms. Vien. *rem futurorum*.
Ib. E *turrem*, Sic mss. codices Reg. Vien. & edd. quatuor. Bene. Vide infra.
Ib. E *frustra*. ms. codex Vaticanus, *frustrata*.
Ib. F *Sumat*. Edd. 4. *Sperare*, male.
Col. 210. B *et sumbres*. ms. Reg. *et umbres*.
Ib. C *nam & petra*. Addidimus & ex mss. Reg. & Vien.
Ib. D *et ab ipse*. Deest *ab* in ms. Reg.
Ib. D *monetam imaginare sua dignum*. ms. codex Vien. *monetam imaginis suæ dignam*.
Col. 211. A *mala cura, aut bona amore*. ms. codex Regius cum editis quatuor, *mali cura, aut boni amore*. ms. Vatic. *mali cura, aut boni amore*.
Ib. *anima conditur, mens compeditur* Sacchinus: Fortassa legendum, *anima conditur, mens condidicitur*, nam de fauces & malleo agitur. Verumtamen & amori compedes conveniunt: nec usitatum est allegoriæ verbum intermiscere, præsertim si quasi proprium sit.
Ib. D *sapientia, virtus Dei*. ms. Vien. *sapientia & virtus Dei*.
Ib. E *fanctatis nostra genere*. ms. Reg. *fanctatis nostro genere*.
Ib. F *interiore, sani*. Ed. Schot. *interiore homine, sanati*.
Col. 212 A *salvamus*. ms. Reg. cum edd. Bad. & Grae. *salvamur*, male. Vide præcedentia.
Ib. B *in secula*. Expunximus *Amen* in fine hujusce epistolæ; quæ non in mss. codicibus abest, & in editis inserta videbatur ex Scriptura.

IN EPIST. XXXIII.

Col. 212. C *Beato & merito venerabili*, &c. Hic titulus abest a ms. codice Regio, & editis Bad. & Grae. Ed. Grin. ALETHIO *episcopo fratri Florentii*, *Paulinus*.
Ib. C *eloquia*. ms. Reg. *eloquium*.
Ib. F *quo nobis* ms. Reg. & edd. Bad. & Graa. *qui nobis*.
Col. 213. A *unde tale*. Ed. Grin. *aut tale*, favente ms. codice Regio.

IN EPIST. XXXIV.

Col. 213. B *Sermo de Gazophylacio*. Edit. Grin. *Homilia*, &c. ms. codex Vien. & Florus Lugd. in epistolas Pauli lib. 11 Caten. cum Chiffl. edit. *Sermo sancti Paulini episcopi de Gazophylacio*. Editi tres codices, *Epistola*, &c. Ed. Rosa. *Epistola XXXIV. sive declamatio de Gazophylacio*.

Col. 214. B *vincla*. Ita mss. codices Reg. Vien. & ed. Chiffl. Alii, *vincula*.
Ib. B *quodque maxime*. Sic iidem codices. Alii, *quod quam maxime*.
a Ib. B *Dominum fenerat*, iidem codices. Ceteri, *Deum fenerat*.
Ib. *trapezita*. ms. codex Regius & edd. Bad. Grae. *trapezeta*.
Ib. C *fruere*. Ed. Grin. *ferens*.
Ib. C *a Domino*. Ed. quatuor addant, *Deo*.
Ib. D *in terra tuam*. id est, *si significat* pecuniam in terra alta tuam *temporaliter*, ad tempus tantum, *poteris in cælo facere perpetuam*.
Ib. D *Domini talentorum*, Edd Bad. & Graa. *Dominicorum talentorum*.
Col. 215. A *superante*. Ita emendavimus ex ms. codice Vien & edit. Chiffl. Ante erat, *superantes*.
Col. 215. E *quod digne*. Sic reposuimus ex iisdem codicibus duobus. Ante erat, *quo digne*.
Col. 216. B *propera* .... *obstringere*. Ed. Grin. *propterea* .... *obstringe*.
Ib. B *te expertus fidelem, de suis cœlestibus thesauris divitem faciat*. ms. Viennensis codex, *te expertus fidelem, de suis cœlestibus thesauris te divitem faciat*. ms. Reg. & edit. Chiffl. *te expertum fidelem de suis cœlestibus thesauris divitem faciat*, mendosa.
Ib. D *quidquid*. ms. Reg. *quid*. Ed. Bad. & Graa. *quod*.
Ib. E *videtur*, ms. Vien. & edit. Chiffl. *videatur*.
Col. 217. D *in die malo ab ira*. Ita mss. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. Ceteri, *in die malo ab ira*.
Col. 218. C *parcis omittere*. Edd. Bad. & Grae. *fusius omittere*.
Col. 220 B *exosculantur*. Sic ms. Vien. cum edd. Grin. & Chiffl. Alias, *osculamur*.
Ib. B *& impressus*. ms. Reg. *impressius*.

IN EPIST. XXXV.

Ib. D *nunc et*. ms. Reg. & edd. quatuor, *nunc &*.
Col. 220. B *deducamur*. Edd Grin. & Rosa. addunt, *Vale*: quam vocem, cum a mss. codicibus nostris & editis tribus abesset, expunximus.

IN EPIST. XXXVI.

Col. 220 D *appetatur*. ms. Reg. & Bad. *adpetitur*. Edd. Graa. & Grin *appetitur*.
Ib. E *parpmoniam*. Ita mss Reg. & Vien. cum ed. Schot. Et sic omnes codices ad epist. 22. n. 2. Ante erat, *parcimoniam*.
Ib. E *assumtum*. In ms. Reg. & editis, *adsumptum* In ms. Vatic. *absumptum*.
Col. 221. C *ut simus*. Sic mss. Reg. Vien. & ed. Grin. Ante erat, *& simus*.
Ib D *pinus*. ms Reg. & editi quatuor, *pauit*.
Ib. D *vacuo*. ms. Reg. cum edd. Bad. & Graa. *vacuum*, male.
Col. 222. A *conferis*. Edd. Grin. & Schot. *consentis*.
Ib. A *si adhæreat*. Ed. Schot. *sic adhæreat*.
Ib. A *qua fecit*. Latinius, forte, *qui fecit*.

IN EPIST. XXXVII.

Col. 222. D *epistolam*. ms. Reg. *epistulam*; & infra, *epistulas*.
Ib. E *afferens*. mss. Reg. & Vien. *adferens*.
Ib. E *super mel*. Ita emendatum ex mss. Reg. & Vien. Ante erat, *supra mel*.
Col. 223. A *numquam enim*. Alias, *numquid*.
Ib. B *fuissemus*. Edit. Schot *abfuissemus*.
Ib. E *Deum*. ms. Reg. *Dominum*.
Col. 224. A *non convertemur*. ms. codex Vaticanus, *ne convertamur*.
Ib. B *infimi*. ms. Reg. & edd. tres, *infirmi*, male.
Col. 225. B *depingens*. ms. Reg *despingens*.
Ib. B *persona trium*. Sic mss. codices. Editi, *personarum trium*.
Ib. D *factum est*. ms. Reg. & ed. Schot. *factus est*.
Ib. D *aliquis*. Ita mss. Reg. & Vien. Edd. *aliqui*.
Col. 226. A *ore dicitur*. ms. Vien. *ore dicatur*.

IN

IN EPIST. XXXVIII.

Col. 227. E *Deo dicet*. mſ. Vien. *Deo dicit*.
Col. 228. C *reprobatam Deo*. mſ. Vien. *reprobatam a Deo*.
Ib. C *mereris* mſ. Vien. *merens*.
Ib. D *jam &*. Addidimus particulam *&* ex mſſ. Reg. & Vatic.
Col. 229. A *venerandiſſime*. Ita mſ. Vien. cum edd. Grin. & Schot. Sic quoque omnes mſſ. & editi codices ad epiſt. 19. ad Delphinum n. 3. Alias, *venerantiſſime*.
Ib. A *caperint*. mſ. Vien. *caperunt*.
Ib. A *tanti*. mſſ. Reg. & Vien. *tantum*.
Ib. C *agritudinem*. mſ. Vien. *agritudinet*.
Ib. D *quoque & pro nobis*. Addita particula *&* ex Mſ. Vien.
Ib. D *& pro nobis humiliare ſe dignatur eſt*. Sic mſſ. Reg. & Vien. In editis aberant particula, *&*....*eſt*.
Ib. E *quod divina*. mſ. codex Vatic. *quod de divina*. Sacchin. malim *quo* &c. *conſilio*.
Col. 230. B *vomant*. mſ. Vien. *evomant*.
Ib. B *furibus*. Ed. Grin. *furi*.
Ib. D *pulſi*. Ed. Grin. *expulſi*.
Ib. D *cilicium*. mſ. codex Vien. *cilicio*.
Ib. D *confundamur*. mſ. Reg. & edd. tres, *confundamur*.
Col. 231. A *confuſione*. mſ. Vien. codex, *confeſſione*.
Ib. B *per quam*. mſ. Reg. & edit. tres, *per quem*.
Ib. C *vellent*. mſ. Reg & edd. quatuor, *velim*.
Ib. C *ſtatuerunt*. Ed. Grin. *ſtatuerant*.
Ib. D *voluntate*. mſ. Vien. *veritate*.
Ib. B *de complexu*. Abeſt. *de* a mſ. Vaticano codice, non male.
Col. 232. A *induraverint*. An. *induratis*? mſ. Vatic & ed. Grin. *durantibus*.
Ib. C *iniqua*. Tres add. *inique*.
Ib. D *etſi illi miſerrimi*, recte. mſ. Vien. *& ſi illi miſerrimi*. mſ. Vatic. ed. Grin. & Bign. *& ſimiliter miſerrimi*. Editi tres codd. *& ſi illi miſerrimi*.
Ib. E *Nebroth*. Sic mſ. codex Regius & tres editi. Vide epiſt. 9. n. 4. Ante erat, *Nembroth*.
Col. 233. C *vacat & intentus*. Ita mſſ. Reg. Vien. & edd. 4. Deeſt. *&* in edit. Roſv.
Ib. C *quibus ſolitudo amica eſt*. Hæc deſunt in mſ. Viennenſi codice.
Ib. C *altor & doctor*, optima. mſ. Reg & Vien. *auctor, & doctor*.
Ib. D *quoties*. mſ. Reg. & tres edd. *quotiens*.
Ib. D *profectu .... & intellectu*. mſ codex Vatic. *profectum.... & intellectum*. mſ. Regius,.... *intellectum*.
Col. 234. A *diabolo*. mſ. Reg. *diabulo*, fere ſemper.

IN EPIST. XXXIX.

Col. 234. P *triceſimum*. Ita mſſ. codices Reg. Vien. & editi quatuor. Ed. Roſv. *trigeſimum*.
Col. 235. C *exemplis, de ſicu*. mſ Vien. *exemplis, & de ſicu*.
Ib. C *zizaniam*. mſ. Vien. & ed. Schot. *zizania*. Bona utraque lectio.
Col. 236. C *nec ipſe* Ed. Schot. *ne ipſe quidem*.
Ib. C *noſtrum*. Ed. Schot. addit, *horum*.
Col. 237. A *insurramus contrarium*. Ed. Scot. *insurramus in contrarium*.

IN EPIST XL.

Col. 238. C *in cœlo*. Ed. Chifſl. *in cœlis*.
Ib. D *ſic nunc*. Ita mſ. Clun. & ed. Chifſl. Alias, *& nunc*.
Ib. D *enim nos litteris*. Sic iidem duo codices. In aliis deeſt, *nos*.
Ib. D *fide non ficta*. mſſ. codices Nul. & Vatic. *fidei non ficta*.
Ib. E *illa epiſtola*. Ita cum mſſ. ed. Chifſl. Alias, *iſta epiſtola*.
Ib. E *& diloxi jugiter*. Expunximus vocem *te*, quæ aberat a mſſ. codicibus Cluniac. Vien. & ed. Chifſl.
Col. 239. A *connexi*. Sic mſ. Cluniac. & ed. Chifſl. Ceteri codices, *nexi*.
Ib. A *fortis ut mors*. Expunximus verbum *eſt*, quod aberat a mſſ. codicibus Clun. Vien. & ed. Chifſl.
Ib. B *Propheta dicit*. Ita tres iidem codices. Alii, *dixit*.
Ib. C *ad exercitandam*. Sic ex mſ. codice Clun. & edit. Chifſl. cum Sacchino emendatum. Alii codices, *ad exercitandum*.

Par. III.

Ib. E *orare tantum*. Abeſt *tantum* a mſ. Clun. & ed. Chifſl.
Col. 240. C *tacuimus Deo*. Ita mſſ. Codices Clun. Vien. & Chifſl. Alias, *Domino*.
Ib. D *hoc eſt ſi tam*. Tres iidem codices, *hoc eſt ut tam*, male. Vide præcedentia.
Ib. D *injuſtitia & inhumanitati*. Sic omnes omnino codices. (Chifſl. Tamen legendum opinor, *inanimati*, vel *narrati*: nihil tamen mutavi contra tot exemplarium fidem.) Sacchin. *aut iniquitati*.
Ib. E *Chriſto Deo*. Ita mſſ. codices, Clun. Vien. & Chifſl. ed. Ceteri, *Domino*.
Col. 241. B *pravidendi*. Tres iidem codices, *providendi*.
Ib. D *aut amare*. mſ. Clun. & Chifſl. *nec amare*.
Col. 242. B *qui nec pellicano...., adhuc*. mſſ. Clun. Vien. & Chifſl edit. *qui necdum pellicano*.
Ib. B *efficiamur ſum myſticorum*. Sic tres ſupradicti codices. Ceteri, *ut efficiamur myſticorum*.
Ib. C *Fortis*. Tres iidem codices, *Fortis*.
Ib. C *contemtum veſtrum*. Codices tres iidem, *contemtum veſtri*.
Ib. D *corvus interpretatio eſt*. Tres iidem codices, *corvus interpretatur*.
Col. 243. B *ipſi diabolo*. mſſ. Clun. Vien. & ed. Chifſl. *ipſi ſcilicet diabolo*.
Ib. B *eſtam de victoria*. Codices iidem post *eſtam* addunt, *quoque*.
Ib. D *noſter interior*. Tres iidem codd. addunt, *homo*; ſed fruſtra. Nam & Paulinus n. 7. hujuſce epiſtolæ, *quotidianis interioris noſtri periculis experimur*.
Col. 244 C *igne examinatum*. Tres codices ſupradicti, *igne examinata*: quæ lectio etiam admitti poſſet. Vide epiſt. 42. n. 1.
Ib. C *pervolemus*. mſ. Clun. & ed. Chifſl. *provolemus*.
Ib. C *Filium ſupervolitantem, qui*. Deeſt, *ſupervolitantem*, in mſ. Clun. & ed. Chifſl.
Ib. D *ipſe eſt qui*. mſſ. Clun. Vien. & ed. Chifſl. *ipſe eſt & qui*.
Col. 245 A *ſic inſidiantes*. mſ. Ven. *ſicut inſidiantes*.
Ib. B *Deum & qui*. mſſ. Clun. Vien. & ed. Chifſl. *Deum vel qui*.
Ib. B *curramus*. Sic tres iidem codices. Ante erat, *percurramus*.
Ib. D *innumerabilibus*. Sacchin. ſuſp. *inenarrabilibus*.
Ib. E *Nec in virtute*. Tres ſupradicti codices. *Et non in virtute*.
Col. 246. A *triumphantem Jeſum, &*. Sic tres codices iidem. Alias, *Chriſtum*.
Ib. A *non noſtra, ſed virtute Chriſti*. Tres iidem codices, *non noſtra virtute, ſed Chriſti*.
Col. 247. C *videre*. Iidem codices tres, *viderí*.
Ib. E *opportune nunc*. Tres ſupradicti codices, *opportune, quod eſt nunc*.
Ib. E *confitebitur tibi*. Tres iidem codd. *confitebitur ei*.
Col. 248. A *manente*. Iidem codices, *permanente*.

IN EPIST. XLI.

Col. 248. C *non recognoſcerem*. Sic mſſ. codices Clun. Vien. & edit. Chifſl. Alii, *non cognoſcerem*.
Ib. D *maledictus eſt qui*. Additum verbum *eſt* ex mſ. codice Clun. & ed. Chifſl.
Ib. E *videntur animæ*. mſſ. codices Clun. & Vien. cum ed. Chifſl. *videntur eſſe animæ*.
Col. 249. D *prudentes habeat*. Iidem codices tres *prudentes virgines habeat*.
Ib. E *luminatur*. Sic Paulinus epiſt. 40. ad eoſdem, n. 7. & epiſt. 43. n. 3. Tres ſupradicti codices, *illuminatur*.
Col. 250. A *ut nunquam*. Tres iidem codices, *ne unquam*, male.

IN EPIST. XLII.

Col. 250. D *geſſeramus*. Ed. Schot. *geſtaverimus*.
Ib. D *ipſum*. mſſ. Reg. & Vien. *eum*. modoſe.
Ib. D *ſuperavit*. mſ. Reg *exſuperavit*.
Col. 251. D *regit*. mſ. codex Regius cum editis quatuor *reges*, minus bene.
Ib. E *adimpletur*. Ita mſſ. codices; & ſic alibi Paulinus. Editi, *adimplet*. Vide epiſt. 40. n. 9. & epiſt. 43. n. 3.
Col. 252. A *aſſumſi*. mſ. Reg. *adſumſit*.
Ib. B *memorum*. mſ. Vien. *memorum*.
Ib. *quæ glor*. mſ. Reg. *qui*.
Ib. E *qui idem eſt*. mſ. codex Vien. *qua idem eſt*.
Col. 253 *quoniam*. mſ. Vien. *quoniam*.
Ib. B *vendico*. mſ. Reg *vindico*.

IN EPIST. XLIII.

Col. 254. A *illi*. ms. Reg. *ei*.
Ib. D *desperabam*. ms. Reg. cum edd. Bad. & Grae. *desperabam*.
Ib. E *ne digito*. Ed. Schot. *ne digito quidem*.
Ib. E *malevolum*. ms. Reg. & edd. Bad. & Grae. *malivolum*.
Col. 255. C *maledicta*. Ed. Grin. *ejusdem maledicta*.
Col. 256. B *Sed & tam* Abest & a ms. codice Vien.
Ib. E *omni tempore, omni die quo fertilem sibi Christus invenias*. Sic ms. codex Reg. cum editis quatuor. Edit. Rosv. *omni me tempore, omni die fertilem*; &c.

IN EPIST. XLIV.

Col. 257. E *jam*. Latin. forte, *tam*.
Col. 258. B *possim* ms. Reg. cum edd. quatuor *possem*, male. Vide seqq.
Col. 259. C *conjux* Iidem codices quinque, *conjuux*.
Ib. E *dextera*. Sic mss. Reg. Vien. & edit. Bad. Aliae, *dextra*.
Col. 260. C *a mundo, & ut*. Addidimus & ex mss. codicibus Reg. Vien. & editis quatuor.
Ib. D *opera ipsa*. Vide Not. CLXXXIX. Edd. Grin. & Schot. *opere*.
Ib. E *manus suas adaperiens*. Ed. Schot. *manus aperians*.
Ib. E *fructum*. ms. Reg. & edd. quatuor, *fructu*.
Ib. E *salutavit*. Ed. Schot. *jam salutavit*. ms. Reg. cum edd. Bad. & Grae. *insalutavit*, male.
Ib. E *quod*. Ed. Grin. *sed quod*.
Col. 261. A *duplicat*. ms. Reg. & edd. 4 *duplicet*, male. Vide seqq.
Ib. B *superinductis*. ms. Reg. & edd. tres, *superinductis*.
Ib. B *fundamentum*. ms. Vatic. *in fundamentum*.
Ib. C *elaborat*. ms codex Regius, *laborat*.
Ib. C *operibus* ms. codex Vien. *spibus*; male. Vide seqq.
Ib. D *documentis*. ms. Reg. & edd. Bad. Grae. & Schot. *documenta*.
Ib. D *judicium*. Ed. Schot. *indicium*.
Col. 262. A *bona*. Ed. Grin. *& bona*.
Ib. D *inter philonicos tempestatum flammas vorabimur*. ms. Reg. *inter flammantia tempestatum flammis vorabimur*, mendose.
Ib. E *ut semper*. ms. Reg. *ut in opere*.
Ib. E *unde*, ms. Vien. *qui*.
Col. 263 A *Sed & si*. Ita ms. Vien. Alias, *Sed si*.
Ib. B *accepimus qua qui*. ms. Vien. *accepimus & qui*.
Ib. B *jejunatur*. ms. Vien. *jejunetur*.

IN EPIST. XLV.

Col. 264. C *licet*. Ita edit. Bened. Alias, *scilicet*. Utraque lectio bona.
Ib. D *& quam*. Sic edit. Bened. Ante erat, & *qua*.
Ib. D *salubra*. Ita ms. codex Phimatensensis & ed. Bened. Alias, *salmare*.
Col 266. A *reputem*. Sic edit. Bened. Alias *reputem*.
Ib. B *de pedibus*. Ita edit. Bened. Ante erat, *a pedibus*.
Ib. C *caput*, deest in ms. codice Phimatensensi.
Col 267 D *omnium omnia officia*. Sic edit. Bened. In edit. Rosv. deest *omnia*.
Col. 268. A *gratia gloriaque*. Ita edit. Bened. Aliae, *gloria gratiaque*.
Ib. A *immutatione*. Sic edit. Bened. Alias, *mutatione*.
Ib. B *idea*, edit. Bened. Alias *inde*.
Ib. B *sicuti adhuc nos*. Vox *adhuc* addita ex edit. Bened.
Ib. B *in abundantia pacis*. Alii codd. *in multitudine pacis*.
Ib. C *aestimet*. Ante erat, *quid aestimet* Expunximus *quid*, quod aberat e ms. codice Phimatc. & edit Bened.
Col 269. B *& hac*. Sic edit. Bened. In edit Rosv. *etiam hac*.

IN EPIST. XLIX.

Col. 277. C *fratris nostri qui*. Ita ms. Reg. Alias, *fratris qui*
Ib D *scaphulam*. ms. Reg. *scapham*.
Ib E *lembulis*. ms. Reg & edd. tres, *limbulis*; & infra, *limbulis*.

Col. 278. A *condidit*. Ed. Grin *sese condidit*.
Ib B *inciderit*. ms. Reg. & edd. tres, *inciderat*.
Ib. B *possunt*. Ed Schot. *possent*.
Ib E *praecepi*. Ed. Schot. *praecipi*.
Col. 279. A *ad tonantes......tonantibus*, ms. Reg. & edd. Bad. & Grae. *ad timentes...timentibus*.
Ib. P *procubare*. Ed. Grin. *procumbare*.
Ib. B *odorem*. Edd. tres, *adorem*, male; nisi quis legat forsasse, *beatum ex afflatibus divinis odorem*. Sed prima lectio melior.
Ib C *summus*; Abest e ms. Reg. & edd. tribus.
Col. 280. A *amoribus*. Latinius, forte, *commotibus*.
Ib. A *ut clamarat*, ms. Reg. *ut clamaris*.
Ib. B *factus est * in salutem* Latinius addendum, *ei*.
Ib C *solum navem*. Ed. Schot. *solam navem*.
Col. 281. B *omnis terra vasti, diversi maris hospes, & consors generis humani*. Sic fere de Jona Paulinus in carmine 21. ad Cytherium de naufragio Martiniani. *Exsul soli, hospes sali*. Unde cum in ms. codice Regio & in editis Bad. Grae. Grin. totus opere S. Paulini habeatur titulus, *Paulini epistola ad Macarium*, non dubium est quin hac epistola sit S. Paulini Nolani.
Ib D *flutabat*. Ed. Schot. *fluctabat*.
Ib. E *demum tertia*. ms. Reg. *demum & tertia*.
Ib *jam Domino*. ms Reg *jam Deo*.
Col. 282 A *ipse se*. Ed. Schot *confestim*.
Ib. C *Epidauro*. ms Reg *Epidauria*.
Ib. D *redonavit*. Ed Schot *condonavit*.
Ib. E *ut ferretur*. ms. Reg. *versabatur*.
Ib. E *solide* Ed. Schot. *sola*
Col. 283. D *navis adita*. ms Reg. *navis adisse*. Sacchin. Lego, *epibata*. Vulgata lectio *adita*, nullo sensu: *apobata* pronomium erat, ut qua carcer fuerit Apostoli mergentem & absorbentem profecto; sed videbatur ingeniosior quam verior lectio. Affine erat *perdita*, ut ad Cytherium: *Navarchus ipse perdita pronavi ratis*. Succurrebat *obesa*, id est onustior, ut ep ad Jovium: *Naufragium salutis obeamus*. Item *novitas*, postremo *salve & nudi quod*, secundum id quod possumus, minime displicebat.
Ib. E *Deum*. Ed. Schot. *Dominum*.
Ib. E *ut in isto*. ms Reg. *ut in justo*.
Col. 284. B *mastruca*. ms. Reg. & ed. Bad. *mastruga*.
Ib. C *idque*. ms Reg. *atque*.
Ib D *praeoptaret*. ms. Reg & editi tres codd. *praeoptarit*.
Col. 285. A *credenti*. Ed. Grin. *credente*.
Ib. D *alter* Ed Grin. *aliter*.
Col. 286. C *qua diligis*, ms. Reg. & edd. Bad. & Grae. *qua diligat*.
Ib. C *effectu*. Edit. Schot *affectu*.

IN EPIST. L.

Col. 287. B *nostris*, ms. 2. Bigot. *vestris*.
Ib. C *sint* mss. duo Big. *sunt*.
Ib. E *qui*. mss. duo Big. *quia*.
Col 288 D *ex hominibus est*. Ex edit. Bened. additum verbum, *est*.
Col. 290. A *littera*. ms. Bigot 2 *memoria*.
Ib. A *qui &* Ed. Rosv. *& qui*.
Ib. B *designantur*. Ed. Rosv *signabuntur*.
Ib. B *Sequuntur*. mss. duo codices Bigotiani, *Sequentur*.
Col 291. A *& qua*. mss. duo Big. *& quia*.
Ib. C *quomodo & iidem*. Addita particula & ex edit. Bened.
Ib. D *fuerit*. Ed. Rosv *fuit*.
Ib. D *Deinde carissimi*, &c. Hic locus ex editione Bened. restitutus. Ante erat, *Deinde si carissimi*, &c.
Col. 292. A *convolligere*. Sic edit. Bened. Ed. Rosv *colligere*.
Ib. A *quis magister*. Ita edd. Bened. & Grae. At ed. Rosv. *qui sit magister*.
Ib. D *Anne forte*. Sic edit. Bened. Alias, *ne forte*.
Ib D *Habentes quidem,...virtutem autem*. Edd. Grae & Bened. *Habeant autem*. In hoc infra deest, *autem*.
Ib. D *Colossenpum*. mss duo Big *Colossens*.
Ib. D *Quod est enim*. Sic edd. Grae. & Bened. Ante erat, *Quid enim*.
Ib. E *dicitur*, mss. duo Big. *dicatur*.
Col. 293 D *egunt*. Iidem codices mss. *agunt*.
Ib. D *vacabit*. Ita cum duobus mss. Big. edit. Bened. Alias, *vacabat*.
Col 294 B *quem*. ms. Vatic. *qua*
Ib. D *resurrectionem* mss. codices duo Big *in resurrectionem*, ut in Vulgata: qua tamen particula abest a Graeco texte.
Ib E *credendus est*. Sic mss. 4. Vaticani & edit. Bened. Alias, *credendum est*.

Ib. E

Ib. E *penetrabat*. t. mſ. Big. *penetrabit*.
Ib. E *dictam esse*. Aberat *esse* in edit. Rosv.
Ib E *dixit*. mſſ. duo Big. *dicit*.
Col. 295. C *cum est*. mſſ. duo Big. *cum esset*.
Ib. C *sua*. Deest in mſ. codice Germanensi.
Col. 296. A *Itidem*. mſſ. duo Big. *Itidemque*.
Ib. A *inquis*, abest a duobus mſſ. Big.
Ib. B *ferrum pro verbi gladio*. mſſ. duo Big. *ferrum verbi pro gladio*.
Ib. C *perstaret*, mſ. Germanensis codex, *hoc praestaret*.
Ib. C *fiat*. Bened. & Crav. edd. *fiunt*.
Ib. D *unanime*. mſſ. duo codices Bigotiani, & Germanensis unus *unanimis*.

IN EPIST. I. APPEND.

Col. 721. E *etenim*. Ed. Rosv. *enim*.
Ib B *Dominus*. Ita mſſ. Jol. & duo Vict. cum edit. Mogunt. Ed. Rosv. *Deus*.
Ib. B *ab utero*. Sic iidem codices quatuor. Ed. Rosv. *in utero*.
Col. 722. B *a Deo est*. Expunximus vocem *Domino*, quae aberat a mſſ. duobus Vict. & ed. Mog.
Col. 723. A *esse*, deest in mſ. Jol. & ed. Mog.
Ib A *fatetur & praedicat sibi ipsi*. Sacchin. Videtur deesse aliquid tale, *salutarem fuisse tribulationem*.
Ib B *excelientiam*. mſ. Jol *extollentiam*.
Ib. D *manet*. mſſ. duo Vict. *permanet*.
Col. 724. A *verbum autem Domini*. Addidimus *autem* ex edd. Rom. Erasm. Ponc.
Ib. B *in quae*. mſſ. duo cum ed. Mog. *in quo*.
Ib. C *bolina taca*. Sacchin. Malim, *taci*.
Ib D *diem*, &. Addita particula & ex edd. Rom. Eras. Ponc.
Ib. D *in vanitate sua*. Edd. Rom. & Ponc. *in vanitate suat*.
Col. 725. B *divitum*. mſ. Jol. *divite*.
Ib. *ut canum*. mſſ. duo Vict. *ut canis*.
Ib. B *beatorum*. Alias *beatam*.
Ib. C *ornata*. Edd. Rom. & Ponc. *honorata*.
Ib. C *justificationes tuas*. Edd. tres, *mandata sua*
Ib. D *congratulantes*. Mſ. Jol. *gratulantes*.
Col. 726. A *super infirmam arenam adificium*. Edd. Rom. & Ponc. *infirmam super arenam adificium*. Utraque lectio bona.
Ib. B *quos etiam*. Edd. Rom. & Ponc. *quos jam*.
Ib. *uret*. mſ. Jolianus codex cum edit Mog. *exuret*.
Ib. C *inter*. mſſ. Jol. Vict. 2. & ed. Mogunt. *in*.
Ib. D *Deo*. mſ Jol. *Domino*.
Col. 727. A & *umbra*. Edd. Rom. & Ponc. & *in umbra*.
Ib. B *nocte ac die*. mſ. Jol. & edit. Mog. *die ac nocte*.

IN EPIST. II. APPEND.

Col. 727. D *inveniatur*. Edd. Rom. & Ponc. *invenitur*.
Ib. D *soleat*. Iidem codices, *solet*.
Ib. E *quadam fidei*. mſ. Jol. *quodammodo*.
Ib *sic*. mſ. Jol. *fac*.
Col. 728. A *me crederem*. Edd. Rom & Ponc. *me omnino crederem*.
Ib. A *violenter*. Iidem codices, *vigilanter*.
Ib. B *implendam*. Codices iidem, *implendum*.
Ib. B *ipsius*. mſ. Jol *jam pius*.
Ib. C & *doces*. Edd. tres, *etiam doces*.
Ib. D *Deo credit*. Edd. Rom. & Ponc. *Deum credit*.
Ib. D *emptorum*. Iidem codices, *imperia*.
Col. 729. B *pretiosum multum*. Edd. tres, *pretiosum nimis*.
Ib. B *illa immensa Dei bonitas*. Edd. Rom. & Ponc. *illa immensitas, illa immensa Dei bonitas offenditur*.
Ib. B *eam*. mſſ. Jol & Vict. 2. *eum*.
Ib. C *ducimus*. mſ. Jol. *ducentes*.

Ib. C *hoc apostoli*. mſ. Jol. & *apostoli*.
Ib. C *efflagitat*. mſ. Jol *flagitans*.
Ib. C *illis*. mſ. Jol. *ipsi*.
Col. 730. A *mandatum*. mſ. Jol. *imperatum*.
Ib. *libera*. mſ. Jol. *secura*.
Ib. E *Dominum*. mſ. Jol. *Deum*.
Col. 731. A *vota*. mſ. Jol. *voluntate*.
Ib. B *quod semper*. Edd. Rom. & Ponc. *cum semper*.
Ib. C *Deum confitentur se nosse*. mſ. Jol. *confitentes se nosse Deum*.
Ib. C & mſ. Jol. *enim atque*.
Ib. D *illi serena sapiant*, &c. Sacchin. Valde familiaris est haec figura Paulino, ut observanti patebit.
Ib. D *aeterna nesciunt*. mſ. Jol. *aeternam nesciunt vitam*.
Ib. E *autem sunt*. Sic mſ. Jol. Alias *enim sunt*.
Col 732. C *omne enim quod*. mſ. Jol. *omne quodcumque*.
Ib. D *ad hoc*, Edd. Rom. & Ponc *ad hoc*.
Ib. D *remaledicimus*. Edd. tres, *maledicimus*, minus bene.
Col. 733. A *vocent*. mſ. Jol. & *unius*.
Ib B *per hanc ducant viam*. Edd. Rom. & Ponc. *per hanc viam ducant ad vitam*.
Ib. B *reficiam vos*. Edd. tres, *requiescere faciam vos*.
Ib. C *Apostolus*. Haec vox abest a mſ. codice Vict. 1. mſ. Jol. *sanctus*.
Ib. C *ambulantis*. Edd. Rom. & Ponc. *ambulabat*.
Ib. C *pro nobis*. Ed. Rom. *pro vobis*.
Ib. E *nostram*. mſ. Jol *nostri*.
Ib. E *mittimur*. mſ Jol. *nitamur*.
Col. 734. A *ostentationem*. Edd. Rom. & Ponc. *ostensionem*.
Ib. A *de majoris observationis diligentia*. mſ. Jol. *de majoribus observationibus sancti a populis*.
Ib. B *spiritualiter excolenda est*. Edd. Rom. & Ponc. *specialiter excolenda sit*.
Ib. B *cogitanda*. Iidem codices, *recogitanda*.
Ib. C *compendiosum quoddam*. Edd. Rom. Erasm. & Ponc. *compendiosum locum, quoddam*.
Ib. C *qua ad totius*. mſ. codex Jol. *qua superant totius*.
Ib. D *persequi*. Edd. Rom & Ponc. *prosequi*.
Ib. E *Ad omnem igitur*. Haec desunt in mſ. codice Jol usque ad, *Eo totum*.
Col. 735. C *irreprehensibilem*. mſ. Jol. *irreprehensibilem*.
Ib. D *de consensu tribuas*. Edd. Rom. & Ponc. *de consensu tuo tribuas*.
Ib. E *dinumerant*. mſſ. Jol. & Vict. 2. cum edd. 2. *denuntiant*.
Ib. E *proximo suo*. mſ. Jol. *proximum suum*.
Ib. E *excludi*. mſ. Jol. *excludatur*.
Col. 736. A *maliloquas linguas*. Ed. Rom. *maliloqui lingua*.
Ib B *magis loquendi*. Edit. Erasm. *magis loqui*. Sacchin. Non improbanda lectio quae *necessitatem loqui magis* indicet, *quam voluntatem*. Hoc est, sermo ita sit parcus, ut necessitas potius loqui videatur, quam voluntas.
Col. 737. C *animus, ac*. Edd. Rom. & Ponc. *animus tuus, ac*.
Ib. D *nihilque*. Ita tres mſſ. codices. Alias, *nihil*.
Ib. E *faciat*. mſ. Jol. *facit*.
Col. 738 A *cum virtutum*. Erasm. *qua virtutum*.
Ib. A *obscuriores*. mſ. Jol. *pauperiores*.
Ib. D *adjuvare*. Edd Rom. & Ponc. *juvare*.
Col. 739 A *ne*. mſ. Jol *ne forte*.
Ib. A *facit*. mſſ Jol & Vict. 1. *efficit*.
Ib. D *unde & ipse*. Particula & addita ex edd. Ponc. & Rom.
Col. 740. D *Apostolus*. Haec vox abest a mſſ. Jol. & Vict. ac edit. Rom.
Ib. E *decorari debeant*. Edd. Rom. & Ponc. *decorare se debeant*
Col 741. B *mira fidei ardore*. Edd. Rom. & Ponc. *mira fidei ardore*.
Ib. C *quoque simul didici*. Addidimus *simul* ex mſſ. Jol. & Vict. & edd. 4.
Ib. E *objicis*. Edd. Rom. & Ponc. *objecit*.
Col. 742. A *Loquitur* Edd. tres addunt, *enim*.
Col. 744. C *una die*. Edd. Rom. & Ponc. *una die*.

IN POEMATA I. II. IV.

Col. 328 *quasi vero numerum*. Barthius legendum censet, *quasi verum numerum*.
Col. 329. *mira* Edd. Schot & Vinet. *miror*.
Ib. v. 6. *alia*. Ed. Schot. *alte*.
Ib. v. 14. *epulis alludat*. Edit Vinet. *epulisque adludat*.
Ib. v. 17. *tribuat*. Edd. Schot. & Vinet. *tribuit*.

IN POEMA V.

Col. 331. In titulo, Ed. Grin. *Pontii Paulini Burdigalensis Precatio ad omnipotentem Deum*.
v. 33. *perdidit*, Sic ed. Rosv. Latinius, & tres edd. in margg. At edd. 4 *prodidit*.
v. 35. *atrae*. Edd. tres in margg. *olim*.
v. 40. *athera*. Edd. tres in margg. *aera*.
v. 52. *errare ipsi*. Edd Grin. & Poelm. in marg. *erroribus*.
v. 60. *male*... *bene*. Edd Grav. Poelm. & Schot, in marg. *mala*,..., *bona*.
v. 75. *voluptas*. Iidem codices in margg. *voluntas*.

IN POEMA VII.

Col 346 v. 22. *immitentem*, Ed. Schot. in marg. *eminentem*.
v 38, *meam tenebit*. Hi Psalmi, itemque carmen de S. Johanne Baptista, ut hymnus, opinor, sunt quos condidit eclamuum rudis theologicorum arcanorum. Itaque non mirum si videatur hic error significari eorum qui prave intelligentes locum 1. Cor. 3. putabant Christianos quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quamdam consecuturos. *Sacchin.*
v. 48. *per arctum*, ms. Reg. *per astum*.

IN POEMATA VIII. IX.

Col. 347. v. 9. *almum*.... *Sion*, & carmine sequenti, v. 3. *patrium*.. *Sion*, virili genere propter montem. Vel legendum *almam*, *patriam*. Sacchin.
Col 350. v. 49. *illidet*. Edd. Schot. in marg. *allidet*, ex Vulgata.
v. 60 *pravipa*. ms codex Regius cum editis quinque, *pravipe*, mendose.

IN POEMA X.

Col 361. tit. Ed. Rosv. PAULINUS AUSONIO S.
v. 5. *felix tum*. Edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. *felix quam*.
v. 9. *multimodis*, Sacchin. Malim, *multa modis*, hoc est, multa suavitate modorum ac versuum *dulcia quadam & subamara querelis pietas anxia miscuerat censura*.
v. 23. *referendo*. Edd. Lugd. Vinet. & Grav. Poelm. Schot. in margg. *retegendo*. Sacchin. forte, *regerendo*.
v. 28. *aliis*. Sacchin Sic legendum docet sententia. Edd. quinque *alias*, male.
Ib. *fleret*. Edd. quatuor, *forent*.
Ib. Expunximus post versum 28. *Vale Domine illustris*, quod abest a ms codice Lugd & editis Poelm & Vinet. quod & ex illo Paulini versiculo; *Ae tibi me, domine illustris*, &c. sumtum suspicor ab iis qui scripta haec confuderunt unum, fædarunt que novis ac falsis titulis.
v. 38. *nubilant*. Edd. Poelm. Schot. Vinet. *nubilent*, male.
v. 41. *Nihil adferentes*. ms. Reg. & edd. 4 *Nihil ferentes*.
v. 42. *Quod veritatem denegat*. ms. Reg. & edd. Grav. & Schot. in margg. *Aut veritatem non tegant*.
v. 43 *querant*. ms. Reg. *quaerunt*.
v. 52. *virtutum*, Ita mss codices Lugd. Reg. & edit. Vinet. At Grav. Lugd. Poelm. & Schot. substituere, *virtutis est*.
v. 69. *Abeiet*. Ed. Lugd. *Horret*.
v. 70. *iubemur*. Ed. Schot. in marg. *jubemur*.
v. 73. *Colis*. ms. Reg. *Colo*.
v. 75 *prasens*. Ed. Schot in marg. *prastans*.
v. 106. *mora pietate*. Edd. tres in margg. *mora pietate*.
v. 113. *reducere*. ms. Reg. & edit. Bad. *reduces*.

v. 114. *Quod datur*,) ms. Reg. & edd. Bad.
v. 115 *Surda vocat*,) Poelm. Vinet.
(*Surda vocas*,
(*Quod datur*.
v. 116. *vota*. Edd. Lugd. Poelm. Grav. & Schot. in marg. *verba*.
v. 135. *Stulto Dei sapiens*, ms Reg. & ed. Schot. in marg. *Stulto Deo sapiens*. Edd. Grav. & Poelm. in margg. *Stultus desipiens*, male; hoc enim sumtum ex epistola Pauli priore ad Corinthios c. 3. v. 19.
v. 138. *isti*, ms. Reg. & edd. Bad. & Schot. in marg *iste*.
v. 143 *cepit*. Ed. Lugd. *flexit*.
v. 157. *in antris*, ms. Reg. & edd. Bad. & Schot. in marg. *in agris*.
v. 162. *agitans frequentans*, Edd. Lugd. & Poelm. in marg. *habitare frequentare*.
v. 166. *strepitusque*. ms Reg. & ed. Bad *strepitumque*.
v. 178. *sidisse*. Vinet. *Sidere*, huc loco placere, sicut & in epistola sequenti v. 12.
v. 182. *vota*, Edd. Lugd. & Schot. in marg. *voti*.
v. 183. *acta*. Græcum est vocabulum ἀκτή, littus significans locumque maritimum. *Vinet*.
v. 213. *interamquet*. ms Reg. cum ed. Poelm. *integer aqua*.
v. 231. *vocatur*. ms. codex Vossianus, *votantur*.
v. 234 *terris & manibus*. id est, *territorio*. Heinsius legendum censebat, *turritis manibus*.
v. 235. *tua*. Edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. *alta* ms. Reg. *patens*.
v. 250. *in meritis longum*. Edd. Vinet. Grav. Poelm. & Schot. in margg. *meritae longe*.
v. 273. *mutatur*. ms. Reg. & edit. Bad. *mutatur*.
v. 278. *At si*, ms. Reg. & ed. Bad. *Aut si*.
v. 309. *id jam*. Ita repositum ex mss. codicibus Lugd. Voss. & ed. Vinet Alii, *hac jam*.
v. 301. *possit*. ms. Reg. & edd. quatuor, *posset*.
v. 303. *illate*. ms. Reg. & edd. quatuor, *inlate*.
v 306. *Curarumve*. ms. Reg. *Curarumque*.
v. 318. *Commissisque Deo*. ms. Reg. cum edd. Schot & Vinet. *Communique Deo*.

IN POEMA XI.

Col. 376. v. 16 *suspicio*. Edd. quinque in margg. *suspendite*.
v. 17. *colitque*. Edd. Lugd. & Vinet. *colosque*.
v. 22. *Irrupit*. ms Reg. cum editis quinque, *Irrupit*.
v. 28. *vero*. Edd. quinque in margg. *morte*.
v. 29. *Vulnere tam tenero*. ms. Lugd. & ed. Poelm. in marg. *Vulnere tam tetro*.
v. 31. *Hoc re*. Ita ms. Reg. & edd Bad. & Lugd. Alii, *Hoc re*.
v. 39. *Sustineant*. ms. Reg. *Sustineat*, male.

IN POEMATA XII. XIII.

Col. 378 v. 10. *annue*. ms. Germ. & edd. Bad. Grav. *adnue*.
v. 13. *reddere coram*. Edd. tres, *nostra*.
v. 19. *Consule jam vel fere*. Hi duo versus desiderantur in editis quinque in quibus legitur, *Consule & obtrectet*; Exstant autem in ms. Germanensi codice.
Col. 380. v. 2, *Qui*. Edd. Grin & Poelm. *Cui*.
v. 10 *Ex illo qui me*. Edd. quinque, *Ex illo quo me*.
v. 13 *nam te mihi*...., *vocatis*. Edd. quinque; *nam me tibi*.... *vocasti*.

IN POEMA XIV.

Col. 382. v. 6. *conflat*, Sic Ms. Germ.
v. 8 *Æquiparat*. Edd. tres, *Æquiperat*.
v. 9 *remittit*. ms. Germ. *remittor*.
v. 13 *Nam post*. ms. Germ. & edd. quinque, *Quam post*, mendose.
v. 19. *vicesima*. Sic ms. Germ. cum editis quinque. Ed. Rose. *vigesima*.
v 37. *numere*. ms. Germ, *numine*.
v. 58. *Et qua bis ternae*. ms Germ. *Et bis ter denae*.
v. 88. *est prima*. Edd. Bad. & Grav. *et prima*.
v. 135 *laudatisque*. Ita ms. Germ. codex. Edd. *laudatis*.

IN

IN POEMA XV.

Col. 387. v. 8. *dignate Deo*. mss. duo Germ. *dignante Deo*.
v. 37 *lallantes*. mss. duo Germ. *lactantes*.
v. 38. *& solidam*. Sic duo mss. Germ. Edd. *et solidam*.
v. 64. *subeunte*. ms. codex Germ. unus, *abeunte*.
v. 75. *quamvis*. ms. 1. Germ, *quamquam*.
v. 100. *qui*, ms. 1 Germ. *quia*. Alter, *qua*.
v. 110. *pellere*. Ita mss. duo codices Germ edd. Grav. Schot. in margg. & Latin At editi quinque, *tellere*.
v. 113. *manibus*, Sic mss. duo Germ. Editi codices, *actibus*.
v. 118. *omni*. ms. 1 Germ. *omnis*.
v. 126. *antistite*. mss duo Germ *antestite*, & sic infra, & Nat. 3.
v. 129. *tantum quia*. ms. 1. Germ. *quia tantum*.
v. 140. *infernis*, ms. 1. Germ. *inferni*.
v. 162. *flagrare*. ms. 1. Germ *flagrans*.
v. 181. *gradibus panarum*. Edd tres, *panarum gressibus* exit.
v. 190. *spatiante*. mss. duo Germ. *spatiente*.
v. 207 *dum stratus*. mss. duo codices Germ. *prastratus*.
v. 213. *e odes*. ms. 1. Germ *mentes*.
v. 224. *Mysen*. ms 1. Germ. *Moysen*.
v. 235. *apponas*. mss. duo Germ. cum edd. Grav. & Schot. *adpones*. Et sic ubique.
v. 241. *alloquitur*, mss. duo Germ. *adloquitur*.
v. 244. *velut cludentis*, ms. 1 Germ. *soluti ludentis*.
v. 249. *assurgere*. mss. duo Germ. cum ed. Grav. *adsurgere*; & sic ubique.
v. 251. *ferrate exuta*. ms. 1. Germ. *ferraque exuta*.
v. 261. *abire*, mss. duo Germ. cum editis quinque, *adiri*. At in margine unius ms. codicis Germ. recentiori manu scriptum, *abire*.
v. 268. *Illustrata*. mss. duo Germ. & ed Grav. *Inlustrata*.
v. 276. *tentat*. mss. duo Germ *temptat*. Et sic alibi.
v. 285. *communus*. Sic semper iidem codices mss. At editi, *cominus*.
v. 294. *Decerpsitque*. Edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. cum mss. duobus Germ. *Demersitque*.
v. 296. *victus*. ms. 1. Germ. *gustus*.
v. 318. *atqui*. mss. duo Germ. *atquin*.
v. 320. *cara*. Sic ms. codex unus Germ. Ceteri, *carum*.
v. 341. *excitat*. ms. 1. Germ *suscitat*.
v. 343. *assumis*. mss. duo Germ. *adsumis*, ubique.
v. 352 *s ut nate*. ms. 1. Germ. codex cum editis quinque, *s mihi nate*.

IN POEMA XVI.

Col. 401. v. 10. *rata debeo*. ms. 1. Germ. *debeo facta*.
v. 21. *errare vias*. ms. 1. Germ. *servare vias*.
v. 48. *aut gladiis*. Ita mss. duo Germ. cum editis Grin. & Poelm. Alii, *& gladiis*.
v. 49. *verbis*. In ms uno codice Germanensi post hunc versum habetur illud glossema: *Tu minne hoc jube resi proprio corpore?*
v. 70 *persensit*. Edd. 3 *praesensit*.
v. 74. *Illudente*. mss duo, *Inludente*. Et infra, *Inrid. bat*.
v. 79. *loquelis*. mss. duo Germ. *loquellis*, semper; & sic infra, *querellis*.
v. 93. *Nam*. ms. 1. Germ. *Jam*.
Ib, *rostra*. Ed. Schot. in marg *strata*.
v. 99. *sordidus*. mss. duo Germ. *sordebat*.
v. 103. *obstupuerunt*. ms. 1. Germ. cum editis quatuor, *obstipuerunt*.
v. 117. *Scrutatum*, ms 1. Germ. *Scrutari*.
v. 153. *gigas*. mss. duo Germ. *gigans*.
v. 161 *Ista*. ms. 1. Germ. *Illo*.
v. 176. *illic*. Sic alibi Paulinus epist. 24. n. 9. & ep. 32. n. 6. ms. 1. Germ. *illuc*.
v. 181. *hoc*. ms. 1. Germ. *hac*.
v. 183. *stricta*. ms. 1. Germ. cum edd. Grin. & Poelm. *structa*.
v. 202. *retos perhibent*. Ita mss. duo Germ. At. edd. *perhibeat*.
v. 216. *effligit*. mss. duo Germ. *adflixit*.
v. 248. *prior*. ms. 1. Germ. *prius*.
v. 251. *qui* ms. 1. Germ. *quia*.
v. 267. *patres*. ms. 1. Germ. *patrie*.
v. 274. *pugna*. ms. 1 Germ. *claro*.
v. 275. *semmate*. ms 1. Germanensis codex, *semine*.
v. 283. *posset*. ms. 1. Germ. *possit*.
v. 285. *fensu*. Ed. Schot. in marg. *census*.
v. 297. *sed & hoc*. ms. 1. Germ. *sed tot*.

IN POEMA XVII.

Col. 413. v. 3. *adnexa*. mss. codices Reg. Germ. & editi quinque, *adnixa*.
v. 4 *futuros*. ms codex Germ. *futurus*.
v. 15. *terra*. Sic ms Germ. Edd. *terra*.
v. 29. *antiqui*. ms. codex Regius & editi quinque, *antiquis*; mendose.
v. 71. *aderimus*. Ita mss. Reg & Germ. cum 3. edd. At edd. Grin. & Poelm *exterimur*, eo quod essem offensi in syllabam tertiam productam. Sed vide Not. CCCXLII.
v. 111. *in aquor*. ms. Germ. *per aquor*.
v. 134. *devorabit ..... saturabit*. Ed. Schot. *devoravit ... saturavit*.
v. 153. *ille vidis*. ms Germ. *vidit ille*.
v. 173. *fecli*. Edd. quatuor, *mundi*.
v. 187. *reddat totum*. ms. Germ. *reddi totum*.
v. 199. *collo*. ms Germ. *corde*.
v. 214. *exsultat*. ms. Germ *exsultet*.
v. 264. *vivere*. ms. codex Germ. *quarere*.
v. 296. *vivet*. ms. Germ. *vivit*.
v. 302. *imponet*. Idem ms. codex *imponit*.

IN POEMA XVIII.

Col. 416. v. 6. *qua fert*. ms. 1. Germ. *quo fert*.
v. 11 *Nam cui* . *Non gaudere*. *Qua quis*. *Calcolos*. In mss. codicibus 2. Germ & in editis Grin. & Poelm. quatenus isti versus hoc ordine digeruntur. In aliis, *Qua quis*. *Nam cui* *Non gaudere*. *Calcolos*.
Ib. *Christus*. ms. 1. Germ. *Sanctus*.
v. 12. *vacuum*. ms. 1 Germ. *vacuus*.
v 15. *Ipse*. ms. 1. Germ. *Ipso*.
v 33. *poliant*. ms 1. Germ. *adficiant*.
v. 34. *prafixit*. ms. codex 1 Germ *perfixit*.
v. 39. *Et medicata*. ms. 1. Germ. & edd. 4. in margg. *Ut medicata*.
v. 42. *laxans*, ms. 2. Germ. *laxent*.
v. 45. *certis aulam fenesque*. mss. codd. Germ *ceras aulam lucernas*. Ed. Schot. in marg. *ceris aulam lucernis*.
v. 57. *mi*, ms 1. Germ. *nobis*.
v. 81. *metet*. ms. codex Germ. 2. *metas*.
v. 83. *O si dicere*. Ita ed. Schot in marg. Edd. quinque cum ms. uno Germ. codice, *hoc quod dicere*. ms. alter Germ. *hoc qui dicere*.
v 86. *operum*. ms. 2. Germ *operis*.
v. 142. *arboreas*. mss. duo Germ. *arborias*.
v. 149. *Nam*. ms. 1. Germ. *Jam*.
v. 150. *lete*. ms. 1. Germ. cum edd. 5. *latus*.
v. 155. *justa*. ms 1. Germ. *busta*.
v. 169. *hoc etiam*. Edd. 4. *hac etiam*.
v. 196. *Sufficerat*, ms. 2. Germ. *Sufficiunt*.
v. 198 *accommoda*. ms. 1. Germ, *adcommoda*.
v. 208. *nomine*. ms. 1. Germ *numine*.
v. 234. *exsaturabat*. Ita mss. duo Germ Alias, *maturabat*.
v. 238. *medolam*. mss. duo Germ. *medullam*; & sic alibi.
v. 260. *pauperies.....inclinatam*. ms. 1. Germ. *paupertas.....adclinatam*.
v. 272. *claustra*. ms. 2. Germ. *clausa*.
v. 282. *quando vel usquam*. ms. duo Germ. *aut ubi quando*.
v. 306. *vindicet*. mss. duo Germ. *vindicet*.
v. 310. *nusquam*. mss. 2. Germ. *numquam*.
v. 313. *reducitur*. Edd. quatuor, *jutamtur*.
v. 318. *affixi*. mss. duo Germ. & ed. Grin. & Poelm. *adfixi*.
v. 319. *revellit*. ms. 1. Germ. *repellit*.
v. 340. *escas*. ms. 2. Germ. *herbas*.
v. 350. *Aspicis*. ms. 1. Germ. *Respicit*. Hi 22. versus desiderantur in altero ms. Germanensi codice.
v. 351. *& refricat*. ms. 1. Germ. & edd. quatuor, *& spirat*. Sed legendum, *refricat*, ut monet Barthius. Hanc lectionem tuentur ms Gandav. a Barthio collatus, & edd. 4. in margg cum ed. Ruiv.
v. 358 *solum*. ms. 1. Germ. *sola*.
v. 359 *pro passibus*. ms. 2. Germ. *de passibus*.
v. 366. *sed*. ms. 1. Germ. *&*.
v. 387. *culmen tecti Culmina*. ms. 1. Germ. codex, *culmine tecti culmina*.
v. 404. *speraverit*. ms. 1. Germ. *speraverat*.
v. 409. *reserare*. Edd. 2. *servare*.

v. 437.

v. 437. ostentat, mſ. 1. Germ. ostendit,
v. 446. bonnom. mſ. 1. Germ. amorem.
v. 454. propr. mſ. 1. Germ. & edd. tres, pro,
v. 459. eisdem. mſ. 1. Germ. iterum.
v. 460. pecodes. mſ. 1. Germ. illos.
v. 467. Inde. mſ. 1 Germ. Unde.
v. 498. Collaudante. mſſ. duo Germ, Conlaudante.

IN POEMA XIX.

Col. 551. v. 13. fuerit, Editi codices Grav. & Poelm, fuerunt.
v. 34. Perfonat divinus, recte tuba perfonat. Ed. Schot, in Bibliotheca Patrum edit. Colon. tom. 5. pag 978. Perfonuit vates.
Ib. celsus intonat. Ed. Schot. pag. 798. celsus intonat,
v. 45. Ne te eeu. Sic mſ. Vien. Alias, Nec te ceu,
Ib. Peemerbel mſ Reg. cum ed. Bad. Premetbi.
v. 93. tremonq... ministrerat. Ed. Schot. pag. 979. tremunt... ministrant.
v. 112. totam, mſ. Vien. enom,
v. 115. monstra, mſ. codex Regius, monitro.
v. 119. morte propinqua, Ita emendatum ex mſſ. codicibus Reg. Vien. & edit. Schot. p. 978. Alii, morte propinqua.

IN POEMA XX.

Col. 558. v. 24. Et minimam. mſ. codex Germ. Tu minimam.
v. 36. Attonitas. Barthius legendum censet, Attentus.
v. 39. & jam mihi pacta. mſ. Germ. & pacta quotannis.
v. 40. Camanis. mſ. Germ. loquelis.
v. 53. ot meritam. mſ. Germ. ob meritum.
v. 56. quo. Sic emendatum ex mſ. codice Germ. & ed. Schot. in marg. Ante erat, quod.
v. 95. regmina. Ita mſſ codices Belg. Germ. & edd. 5. in marg. At editi quinque, regmine
v. 248. Nec. mſ Germ. Hac, forte, Hoc.
v. 261. submissior. Sic mſ. Germ. Alias, summissior.
v. 214. Patronus. Edd. Bad. & Schot. in marg. Patronus non male.
v. 232. moriendo. mſ. Germ. veniendo.
v. 285 operta. mſ. Germ. cum edd. quinque, operti.
v. 289 hoc potuit. Ita mſ. Germ. cum edit. Schot. Ceteri codd. hoc potuere.
v. 303. reddat, mſ. Germ & edd. quinque, reddit.
v. 308. formaverat. mſ. Germ. formaverit.

IN POEMA XXI.

Col. 570. v. 18. Intrarat. mſ. codex Regius, Intraret. Ed. Bad. Intrabat.
v. 29. piger. Ita mſ. Reg. & edd. 4. in margg. Edd. quinque, pio.
v. 31. Jamque. Edd. quinque Namque.
Ib. litterum. Edd. Grin. & Poelm. littore.
v. 37. temporis longo. (Vera lectio. Sic carm. 32. exiguo temporis.) Edd. tres, tempore ab longo.
v. 103. robora. mſ. Reg. robura. Et sic alibi.
v. 123. permixtim. mſ. Reg. permixte.
v. 165. excitat. Edd. tres, eripis.
v. 249. cymba. mſ. codex Regius, cumba, ubique. Sic Prudentius non semel cumbam dixit, Peristeph. hymn. 5. de S. Vincentio martyre, v. 450 & in Diptychon. 35. &c.
v. 254. Dormisti. mſ. Reg. Dormira.
v. 315. largee. Sacchin. An large... affectu?
v. 321. excalcant. mſ. Reg. & edd. quinque, excalciat; & infra, calciare, semper.
v. 353 paginatam. Barthius, pro compaginatam.
v. 364. Contumeliae. Vera lectio Edd. 5. Contumeliosae. Vide Not. CCLXXV.
v. 495. Hierusalem. Sic apud Prudentium Psychomach. v. 813 Tunc Hierusales templo inlustrata. V. ep. 18 n. 5.
v. 530. Ebbod. mſ. Reg. & edd. tres. Ephot.
v. 535. Nazareus. mſ. Reg. cum ed. 4. Nazarenus.
v. 577. qui. mſ. Reg. & edd. 5. quia.
v. 519. irretiemet... illicem. mſ. Reg. & edd. 5. irretiemet... indicem.

v. 723. lotalibus, Ita repositum, cum ante esset letalibus, mendose,
v. 871. praerum, prima longa, ut supra, Quasi miraculo praeris, v. 752.
v. 873. Utrinque, recte, adverbialiter. Alias Utraque & Utraque, mendose.
v. 894. fonibus Ed. Schot. fines.
v. 925. egentibus. Ed. Schot. argentibus.
v. 935. Sponsoque vellet obviam regi Deus. Edd. Bad. Grav. & Schot Sponsoque regina obviam vellet Deus. Edd. Grin. & Poelm. Sponsoque regi, mendose. mſ. Reg. regit.

IN POEMA XXII.

Col. 603. v. 41. sacerdotis. Ed. Schot. sacerdotum.
v. 48. accipiet. Ed. Schot. accipiat.
v. 43. inclusas. Ed Schot. inclusas.
v. 147. Crescat ut. Ed. Schot. Crescat &.
v. 186. sit. Ed. Schot. in marg fit.
v. 188. deseret. Ed. Schot. in marg. desinit.

IN POEMA XXIII.

Col. 610. v. 59. depacere. Ita mſ. Germ. & ed. Rosv. Edd. 5. cognoscere.
v. 170. circum. Edd. quatuor, circa.
v. 176. circa. Edd. 4 coram.
v. 193. Esaias. Ed. Bad Esaiae. Ed. Schot. Esaiae. Varie modis illud nomen exscribitur, Esaias in versione LXX. Interpretum, & apud Tertullianum lib. 3. & 4. contra Marcionem. Apud Prudentium Peristeph. hymn. 5. Isidorum lib. 2. Sententiarum c. 16. & alibi, & Ezias Apud Prudentium Apotheos. v. 591. & Alcimum Avitum carm. de laude virginitatis.
v. 197. ipsum. Edd. tres in margg. ipsum.
v. 333. Lazarumque. Ed. Bad Lassarumque.
v. 384. aram. Edd. Grin. & Poelm. aulam.

IN POEMA XXIV.

Col. 623. v. 8. posses. mſ. Germ. possis.
v. 32. in alta. mſ. Germ ad alta.
v. 35. sacrasque. mſ. Germ. sacrasque.
v. 48. trepidans. mſ. Germ. trepidas.
v. 79. Aeolio. mſ. Germ. aerio.
v. 84. Fons opere, & finis, faciens. mſ. Germ. Fons ope, fonsque opere; & faciens.
v. 91. foditque. mſ. Germ. fodetque.
v. 92. profudit. mſ. Germ. profundit.
v. 96. Pubes apostolica concors. mſ. codex Germ. Pleble apostolica consere.
v. 100. pollice. mſ. Germ. plectine.
v. 108. ipse. mſ. Germ. ipsa.
v. 110 saltem. mſ. Germ saltim, semper.
v. 134. nec. Ita mſ. Germ. Ante erat, ne.
v. 151. Nicetam. Edd. quinque, Nicetan. & sic infra.
v. 175. possem. mſ Germ. possim.
v. 178. enarrare. mſ. Germ. narrare.
v. 190. Nicetam. Edd. tres, Nicetan; duo, Niceten.
Ib. rursus. mſ. Germ. rursum.
v. 194 assidee. mſ. Germ. adsedee.
v. 204. digneris. mſ. Germ dignaris.
v. 215. capis. mſ. Germ. scissis.
v. 218. lenis. Edd. quinque, levis.
v. 283. cortex. mſ. Germ. cortex.
v. 292. te mea. mſ. codex Germ. & edd. Grav. & Schot. in margg. me tua.
v. 295. nec. mſ. Germ. neque.
v. 346. Nodemus. Edd. 4 Nos demus.
v. 387. quantus. mſ. Germ. quantum.
v. 389. superne. mſ. Germ. superna.
v. 399 Duxerit. mſ. Germ. Duxerat.
v. 414. Parte sui. Sic mſ. Germ. ed. Rosv. & Latinius. Edd. Parta sua, & Parte sua, male.
v. 421. Ec. mſ. Germ. Ut.
v. 442. debita. mſ. Germ reddita.
v. 443. quacumque. Edd. quinque, quecumque. Sacchin. Vel intelligitur, loco; vel potius legendum, quacumque, id est, hora.
v. 450. aget. mſ. Germ. agit.
v. 451. valet. mſ. Germ. & edd. quinque, valit.
v. 460. Stat. mſ. Germ. Sunt.

v. 489.

v. 489 *sacra tecta*. mss. Germ. *sacramenta*.
v. 546. *agit*. mss. Germ. *agis*.
v. 583 *dempsit* mss. Germ. *dempsi*.
v. 562. *his* Sic mss. Germ. cum edd. 4. Ante erat, *his*, in edit. Rosv.
v. 569 *Mensa Petri* Edd. 5. *Mensque Petri*.
v. 581 *illudere*. mss. Germ. & edd 5. *ludere*.
v. 585 *explevit*. mss. codex Germ *explevit*.
v. 587. *Sunt*. Ita mss. Germ. Edd. *Sint*.
v. 591. *poterunt*. Edd. 5. *fuaderunt*.
v. 593 *superant*. mss. Germ. codex, *subeunt*. Edd. quinque, *subeunt*.
v. 596. *Quod superest ex his quæ facta & picta videmus*. mss. codex Germ. & editi quinque; *Quæ superest his quæ facta & quæ picta videmus*
v. 601. *mei*. mss. Germ. & edd. 5. *Dei*.
v. 609. *expositio*. mss. Germ. codex, *exposita*.

IN POEMA XXV.

Col. 648. v. 2. *risu*. mss. Germ. & edd. Grav. & Schot. in margg. *vota*.
v. 10. *adjuncta* mss Germ. *adjunctis*.
v. 11. *fam*. mss. Germ & edd. 5. *situ*.
v. 16. *quo*. mss Germ. *qui*.
v. 17. *protenditur*. mss. Germ. *portenditur*.
v. 25. *Tovis*. mss. Germ *Tobi*.
v. 29. *super*. Una Rosv. editio, *supra*.
v. 43. *mira spectantibus arte*. mss. Germ. cum ed. Schot. *mirum spectantibus apta*.
v. 47. *jocos*. mss. Germ. & edd. Grin. & Poelm. *locum*.
v. 65. *fado*. mss. Germ. & ed. Schot. in marg. *fodaque*.
v. 66. *interjectu*. mss. Germ. *interjactu*.
v. 89. *vice*. Edd. 5. *vices*.
v. 125. *faluti*. mss. Germ. *falutis*.
v. 146. *flagrasse*. mss. Germ *flagrare*.
v. 150. *Utilibus*. Edd. Bad & Grav. *Utilim*.
v. 257. *mulctavit*. mss codex Germ. *mulctatur*.
v. 167. *dimota*. mss. Germ. *demota*.
v. 176. *Ut*. mss. Germ. *Et*.
v. 243. *dicent*. mss. Germ. *dicitque*.
v. 251. *Æthiopas*. mss. codex Germ. *Æthiopes*.
v. 264. *operis*. mss. Germ. *operum*.
v. 275. *priores*. mss. Germ. *prioris*.
v. 283. *nascuntur*. Ita mss. Germ. & edd. quinque. Ed. Rosv. *nascantur*.
v. 294. *servata*. mss. Germ. codex, *reservata*.
v. 300. *Ista*. mss. Germ. *Jacta*.

IN POEMA XXXII.

Col. 698. v. 76 *in peccato damna*. Ita mss. codices Poelm. Reg. & edd. tres in marg. cum Rosv. At edd. quinque, *in peccatis, hostis*.
v. 78. *præcipitare*. Activa vix verbum pro patiendi positum; *præcipitari* enim dicendum erat. Hujus generis & de eodem hoc verbo multa exempla ad Venatiens & Appuleium demonstravit Barthius.
v. 144. *ante obitum*. Sic mss. Reg. & edd. tres in margg. cum Rosv. Edd. quinque, *ante fine*.
v. 246. *labe*. Barthius legit, *tabe*.
v. 256. *fragibus*. mss. Reg *frustibus*.
v. 400. *jacet*. Ed Schot. in marg *lubet*.
v. 419. *suggeres ad lacrymarum*, &c. Edd. 5. *suggerens lacrymarum ad*, &c Utraque lectio bona.
Ib. *flumina*. Bad & Grav. edd. *lumina*.
v. 452. *reget*. Ed. Schot *regis*.
v. 455. *mollebis*. Ed. Schot. *mollabis*.
v. 456. *efuriam*. Sic mss. Reg. & edd. 4. Ed. Rosv. *efuriem*, mendose.
v. 581. *Aut illum gremio exceptum foret Abramio*. Ita cum ed. Rosv. mss. Reg. codex Editi quinque, *Aut illum gremio fidei pater excipit almo*.
v. 603. *virentis*. mss Reg. codex cum edd. Bad. & Schot. in marg. *viridis*.
v. 624. *Dic &*. Edd. Grin. Poelm. & Schot *Dicet*.

IN POEMA I. APPEND.

Col. 745. v. 2. *irremota*. mss. codices quatuor, *inremota*.
v. 13 *verum est*. Additum ex mss. codicibus 4 verbum, *est*.
v. 19. *magnificis*. mss. 4 *magnificat*, male.
v. 33. *Aut*. Sic repoluimus ex mss. codice Germ Albi, *Ut*.
v. 40 *Exigui*. mss tres, *Exiguam*, male.
Ib. *temporis*. mss. 1. Vict. *corporis*.
v. 50. *fecunda*. mss. tres, *fecundi*.
v. 54 *libeat*. mss. quatuor, *faleat*, male.
v. 64 *excelsi*. mss. 4 *celsi*.
v. 75. *vinctis*. mss. codices Jol & Germ. *victis*.
v. 100. *tribuit*. mss. Germ. & Jol. *tribuet*.
v. 117. *Sollicita*. mss. codices Germ. & Vict. 2. *Sollicite*.

F I N I S.

SYL.

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS RECOGNITA SUNT S. PAULINI OPERA

MANUSCRIPTI CODICES,

Cum nota singulis hic designandis indita.

Barth. BElgicus codex a Barthio collatus, in quo exstant S. Paulini Poemata 18. & 20.

Belg. Belgicus alter a Cauchio collatus codex Epistolarum & Carminum S. Paulini.

Big. Bigotianæ bibliothecæ codices duo 600. annorum, in quibus extant Epistolæ novem S. Paulini ad S. Augustinum, & S. Augustini ad S. Paulinum. Bigotianus alter, in quo habetur Epistola 4. S. Paulini ad Augustinum, & responsum S. Augustini ad Paulinum; ejsque 700. annorum.

Clun. Cluniacensis, in quo exstant Epistolæ 40. 41. & 51.

CRot. Cathedralis Ecclesiæ Rotomagensis Lectionarius codex, in quo habetur Epistolæ 18. ad Victricium Rotomagensem episcopum pars media.

Germ. S. Germani a pratis Paris. duo 900. annorum pervetusti codices, litteris Saxonicis exarati, qui decem de S. Felice Natalitia Carmina continent, & Oden ad Nicetam, ex quibus multa depravata & mutila emendantur & restituuntur. Alter ejusdem Abbatiæ codex 800. annorum, in quo habetur Poema exhortatorium ad Conjugem.

Jol. Domini Claudii *Joly* Præcentoris Ecclesiæ Parisiensis codex 500. Annorum, in quo Poema exhortatorium ad Conjugem. Alter 300. annorum, in quo sunt Epistolæ ad Marcellam & ad Celanciam.

Lugd. Lugdunensis codex a Vineto collatus, in quo estant Ausonii ad S. Paulinum, & S. Paulini ad Ausonium Carmina.

Mariang. Mariangeli Accursii, in quo Carmen 25. Ausonii ad S. Paulinum.

M Rotund. Collegiatæ Ecclesiæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. Lectionarius codex, in quo habetur Epistolæ 18. ad Victricium Rotomagensem episcopum pars media.

Nol. Nolanus, in quo sunt Epistolæ 40. & 41.

Poelm. Poelmanni, in quo exstant ad S. Paulinum Ausonii Carmina.

Reg. Regiæ bibliothecæ 800. annorum codex Epistolarum & Poematum S. Paulini, & Carminum Ausonii ad S. Paulinum.

Vat. Vaticanus codex Epistolarum S. Paulini. Alii duo, in quibus exstant Epistolæ 25. & 26. Alii item quatuor, in quibus Epistolæ 3. 4. 6. 7. 8. & 50.

Vict. S. Victoris Parisiensis codices duo 300. annorum, in quibus sunt Epistolæ 25. & 26. & duæ ad Marcellam & ad Celanciam. Ejusdem Abbatiæ duo alii 300. annorum, in quibus habetur ad Conjugem Poema exhortatorium.

Vien. Viennensis codex Epistolarum S. Paulini optimæ notæ.

Voss. Vossianus in Anglia, in quo exstant Carmen 24. Ausonii ad S. Paulinum, & S. Paulini Poema 10 ad Ausonium.

EDITI CODICES.

Bad. Badii Ascensii, typis Parisiis anno 1516. Operum S. Paulini Nolani Editio prima.

Barth. Barthii Emendationes & illustrationes ex libris LX. Adversariorum Commentariorum, Francofurti, anno 1648.

Bened. RR. PP. Benedictinorum cura, Liber Epistolarum S. Augustini, in quo exstant S. Paulini ad S. Augustinum Epistolæ 3. 4. 6. 7. 8. 45. 50. & S. Augustini ad. S. Paulinum 27. 31. 95. & 149. Parisiis, anno 1679.

B.Rot. Breviarium Rotomagense in fol. An. 1491. in quo habetur Epistolæ 18. ad Victricium pars media.

Chiffl. Chiffletii cura, Paulinus illustratus, Divione, anno 1662. in quo Epistolæ 13. 33. 34. 40. 42. & 51.

Erasm. Erasmi curæ recensitus Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo sunt Epistolæ S. Paulini 25. & 26. & duæ ad Marcellam & ad Celanciam; Lugduni, apud Gryphium, anno 1530.

Grav. Gravii cura, Operum S. Paulini Nolani, Coloniæ, apud Maternum Cholinum, anno 1560.

Grin. Grinæi, Operum S. Paulini Nolani, Tomo 1. Orthodoxographorum, Basileæ anno 1569.

Latin. Latinii Viterbiensis in S. Paulini Nolani episcopi Opera Observationes & Correctiones, Romæ.

Lugd. Lugdunensis Editio Carminum S. Paulini ad Ausonium, & Ausonii

fonii ad S. Paulinum, apud heredes Hugonis a Porta anno 1603.

M. Vict. Mariani Victoris cura, Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo est Epistola ad Celanciam, Parisiis anno 1609.

Mog. Moguntina Editio Epistolarum S. Hieronymi, ubi Epistolæ 25. & ad Marcellam, anno 1470.

Poelm. Poelmanni cura, codices duo, alter Poematum S. Paulini Nolani, Antuerpiæ, apud Christophorum Plantinum, anno 1560. Alter Carminum Ausonii ad S. Paulinum, anno 1568.

Ponc. Ponceti *le Preux* typis, Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo Exstant 6. Paulini Epistolæ 25. & 26. & duæ ad Marcellam & ad Celanciam, Parisiis anno 1512.

Rom. Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo continentur S. Paulini Epistolæ 25. & 26. & duæ Marcellam & ad Celanciam, Romæ, anno 1468.

Rosv. Rosvveydi cura, D. Paulini Nolani Operum, cum Notis, Antuerpiæ anno 1622.

Sacch. Sacchini S. J. Notæ & Correctiones in S. Paulini Nolani Opera, in fine Editionis Rosvveydi, Antuerpiæ, anno 1622.

Schot. Schotti cura, Operum S. Paulini Nolani, Tom. 5. Bibliothecæ Patrum vol. 1. Coloniæ anno 1618.

Toll. Tollii Cura, Operum Ausonii, onde illius ad Paulinum carmina; Amstelodami anno 1671.

Vinet. Vineti cura, Ausonii ad S. Paulinom, & S. Paulini ad Ausonium Epistolarum Liber, cum Annotationibus, Burdigalæ, apud Simonem Millangium, anno 1575.

INDEX

EPISTOLARUM S. PAULINI

prout collatæ sunt ad Mss. & editos codices.

EPISTOLA I. *ad Severum.*

Recensita est ad MSS. codices Reg. Vat. Vien. & ad Edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

II. *ad Amandum.*

Emendata est ad eosdem Mss. & editos codices.

III. *ad Alypium.*

Collata est cum Mss. codicibus Epistolarum S. Augustini Bigotianis duobus, Vatic. 4. & edit. S. Augustini Benedict. Grav. & Rosv.

IV. *ad Augustinum.*

Emendata est juxta Mss. tres Big. Vat. 4. Epistolarum S. Augustini, & edit. Bened. ad Mss. & editos codices quamplures collatam, & Grav.

* *Augustini ad Paulinum*, 27. (*al.* 32.)

Recognita est ad Mss. tres Big. & ad edit. Bened. Huc primum adscita.

V. *ad Severum.*

Castigata est ad Mss. codices. Belg. Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. Schot. & Latin.

VI. *ad Augustinum.*

Collata est ad Mss. Big. 2. Vat. 3. & ad edit. Bened. Grav. & Rosv.

* *Augustini ad Paulinum & Therasiam*, 31. (*al.* 34.)

Recensita est ad Mss. 2. Big. & ad edit. Bened.

VII. *ad Romanianum.*

Mendis purgata est ad fidem Mss. codicum 2. Big. Vat. 4. & edit. Bened. Grav. & Rosv.

VIII. *ad Licentium.*

Ad eosdem Mss. & editos codices collata.

IX. *Ad Amandum.*

Recensita est ad Mss. codices Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

X. *Ad Delphinum.*

Emendata est ad eosdem Mss. & editos codices.

XI. *Ad Severum.*

Cum iisdem Mss. & editis codicibus collata.

XII. *Ad Amandum.*

Castigata est ad eosdem Mss. & editos codices

XIII. *Ad Pammachium.*

Mendis multis purgata est ad fidem Mss. codicum Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Chiffl. Grav. Grin. Rosv. & Schot. Tandem nitori suo ad integrum restituta est.

XIV. *Ad Delphinum.*

Recensita est ad Mss. codices Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Rosv. & Schot.

XV. *Ad Amandum.*

Ad eosdem Mss. & editos codices emendata.

XVI. *Ad Jovium.*

Correcta est ad Mss. codices Belg. Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XVII. *Ad Severum.*

Collata est cum Ms. Reg. & edit. Bad. Grav Grin. Rosv. & Schot.

XVIII. *Ad Victricium.*

Emendata est juxta Mss. codices Reg. Vat. Vien. ac juxta Lectionaria Mss. Cathedralis Ecclesiæ Rotomagensis & S. Mariæ de Rotunda Rotomag. Breviarium Rotomag. 1491. & juxta edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XIX. *Ad Delphinum.*

Collata est ad Mss. Reg. Vat. & Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XX. *Ad Delphinum.*

Castigata est ad eosdem Mss. & editos codices.

XXI. *Ad Amandum.*

Cum iisdem Mss. & editis codicibus collata.

XXII. *Ad Severum.*

Recensita est ad eosdem codices Mss. & editos.

* *Sulpicii Severi ad Paulinum, 1. t. 5. Spicilegi.*

Huc adscita ex tomo 5. Spicilegii Acheriani, ubi primum edita fuit ex Ms. codice Romano.

XXIII. *ad Severum.*

Multis mendis purgata est ad fidem Mss. codicum Belg. Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XXIV. *Ad eumdem.*

Ad Mss. & editos codices eosdem castigata, præter Belg.

XXV. *ad Militem quemdam.*

Collata ad Mss. codices Vaticanos 2. & Vict. unum, & ad edit. Er. Grav. Mog. Ponc. Rom. Rosv. & Schot.

XXVI. *ad Sebastianum eremitam.*

Recognita est ad Mss. codices Vat. & Vict. & ad edit. Er. Grav. Ponc. Rom. Rosv. Schot. & al.

XXVII. *ad Severum.*

Recensita est ad Mss. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XXVIII. *ad eumdem.*

Collata est cum Mss. codicibus Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XXIX. *ad eumdem.*

Castigata est ad eosdem codices, & præterea ad Ms. Belg.

XXX. *ad eumdem.*

Recognita est ad codices supra notatos in epistola XXIX.

XXXI. *ad eumdem.*

Collata est ad eosdem codices.

XXXII. *ad eumdem.*

Correcta est juxta Mss. & editos codices supra designatos in epist. XXIX.

XXXIII. *ad Aletbium.*

Recensita est ad Mss. codices Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Chiffl. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XXXIV. *de Gazophylacio Homilia.*

Castigata est ad eosdem Mss. & editos codices.

XXXV. *ad Delphinum.*

Collata est cum Mss. Reg. & Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XXXVI. *ad Amandum.*

Recognita est ad eosdem Mss. & editos codices, & præterea ad Ms. Vat.

XXXVII. *ad Victricium.*

Emendata est ad Mss. codices Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XXXVIII. *ad Aprum.*

Recensita est ad eosdem Mss. & editos codices.

XXXIX. *ad Aprum & Amandam.*

Ad eosdem codices recognita.

XL. *ad Sanctum & Amandum.*

Multis mendis purgata est ad fidem Mss. codicum Clun. Nos. Vat. Vien. & edit. Chiffl. & Rosv.

XLI. *ad Sanctum & Amandum.*

Ad eosdem codices repurgata.

XLII. *ad Florentium.*

Collata est ad Mss. codices Reg. Vat. & Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. Schot.

XLIII. *ad Desiderium.*

Recognita ad eosdem codices.

XLIV. *ad Aprum & Amandam.*

Castigata est ad eosdem Mss. & editos codices.

XLV. *ad Augustinum.*

Emendata est juxta editionem Bened. ad Mss. & editos codices collatam. Ope codicis Phimarconensis ordini suo restituta est.

* *Augustini ad Paulinum & Therasiam, 95. (al. 250.)*

Huc adjecta ex edit. Bened. ad Vaticanum exemplar & ad Lovan. Recognita.

XLVI. & XLVII. *ad Rufinum.*

Ex edit. Rosv. Has incassum quæsivimus in Mss. codicibus.

XLVIII. Fragmentum.

Ex Gregor. Turon. lib. 2. Histor. Francorum huc primum adscita.

XLIX. *ad Macarium.*

Castigata est ad Ms. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

L. *ad Augustinum.*

Emendata est ad Mss. codices Big. 2. Germ. 1. Vat. 4. & ad edit. Bened. Grav. & Rosv.

* *Augustini ad Paulinum, 149. (al. 59.)*

Huc adscita ex edit. Bened. & collata ad Ms. 1. Big.

LI. *ad Eucherium & Gallam.*

Huc adscita ex edit. Chiffl. ubi primum edita fuit ex duobus Mss. Clun. & Vien.

LII. *Passio S. Genesii Arelat.*

Ex Surio, & editione Rosv.

IN APPENDICE.

EPISTOLA I. *ad Marcellam.*

Correcta est ad Mss. codices Jol. 1. Vict. 2. & ad edit. Er. Mog. Ponc. Rom. & Rosv.

II. *ad Celantiam.*

Mendis quamplurimis purgata est ad fidem Mss. codicum Jol. 1. Vict. 2. & edit. Er. MVict. Ponc. Rom. & Rosv.

INDEX

INDEX
POEMATUM S. PAULINI

Prout recognita sunt ad Mss. & editos codices.

POEMA I. *ad Gestidium*.

Collatum est cum Ms. Lugd. & edit. Rosv. Schot. & Vinet.

II. *ad Gestidium*.

Recensitum est ad eosdem Mss. & editos codices.

III. *de Regibus, ex Svetonio*.

Collatum est ad Ms. Mariang. & ad edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Rosv. Schot. Toll. & Vinet.

IV. *ad Deum Precatio*.

Recognitum est ad Ms. Lugd. & edit. Rosv. Schot. & Vinet.

V. *ad Deum alia Precatio*.

Correctum est juxta editiones Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

VI. *de S. Johanne Baptista*.

Collatum est cum edit. Lugd. & Rosv.

VII. *Psalmus I.*

Recognitum est ad Ms. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

VIII. *Psalmus II.*

Collatum est ad eosdem Ms. & editos codices.

IX. *Psalmus* CCXXXVI.

Recensitum est ad codices supra notatos.

* *Ausonii ad Paulinum*, 23.

Collatum est cum Mss. Lugd. Poelm. Reg. & cum edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Schot. Toll. & Vinet.

* *Ausonii ad Paulinum*, 24.

Castigatum est ad eosdem Mss. & editos codices, & præterea ad Ms. Voss.

* *Ausonii ad Paulinum*, 25.

Emendatum est ad Mss. codices Lugd. Mariang. Reg. & ad edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Schot. Toll. & Vinet.

X. *ad Ausonium*.

Mendis quamplurimis purgatum est ad fidem Mss. codicum Lugd. Reg. Voss. & edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Rosv. Schot. & Vinet.

XI. *ad Ausonium*.

Castigatum est ad Mss. Lugd. Reg. & ad editos Bad. Grav. Lugd. Poelm. Rosv. Schot. & Vinet.

XII. *Natal.* I. *S. Felicis*.

Recensitum est ad Ms. Germ. notatum 540. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XIII. *Natal.* II. *S. Felicis*.

Emendatum est ad eosdem codices, & auctum ope Ms. Germ.

XIV. *Natal.* III. *S. Felicis*.

Ad eosdem codices castigatum, & auctum ope ejusdem Ms. Germ.

XV. *Natal.* IV. *S. Felicis*.

Mendis purgatum est ad fidem 2. Mss. codicum Germ. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XVI. *Natal.* V. *S. Felicis*.

Correctum est ad eosdem Mss. & editos codices.

XVII. *ad Nicetam redeuntem in Daciam*.

Multis mendis purgatum est ad fidem Mss. codicum Germ. n. 481. & Reg. ac edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot. Auctum ope Ms. codicis Germ.

XVIII. *Natal.* VI. *S. Felicis*.

Castigatum est ad Mss. 2. Germ. Barth. 1. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XIX. *ad Jovium*.

Emendatum est ad Mss. codices Belg. Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.

XX. *Natal.* VII. *S. Felicis*.

Correctum est ad Mss. Belg. Germ. n. 540. & 1. Barth. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot. Auctum ope codicis Ms. Germ.

XXI. *ad Cytherium*.

Collatum ad Ms. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XXII. *ad Julianum & Iam.*

Editum olim ex veteri Ms. codice Belgic. in edit. Schot.

XXIII. *Natal* VIII. *S. Felicis*.

Recognitum est ad Ms. Germ. n. 540. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XXIV. *Natal.* IX. *S. Felicis, ad Nicetam*.

Castigatum est ad Ms. Germ. n. 481. & ad eosdem codices editos.

XXV. *Natal.* X. *S. Felicis*.

Ad eosdem Ms. & editos codices collatum.

XXVI. *de Nolana basilica S. Felicis aucta*.

Exscriptum ex eadem basilica, & editum a Sirmondo ad Sidonium lib. 4. epist. 18. Huc primum adscitum.

XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. & XXXI. *Natal. S. Felicis*.

Ex Dungalo in Auctario Bibliothecæ Patrum ed. Paris. 1610. tom. 2. & edit. Rosv.

XXXII. *de Obitu Celsi, ad Pneumatium & Fidelem*.

Correctum est juxta Mss. Belg. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

IN APPENDICE.

POEMA I. *ad Conjugem exhortatio*.

Castigatum est ad Mss. codices Germ. 1. Jol. 1. Vict. 2.

II. *de Nomine Jesu*.

Ex Ms. codice Cartusiæ prope Argentoratum in Germania editum est a Barthio Adversar. Commentar. lib. 34. cap. 1. Huc primum adscitum.

INDEX
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
QUÆ EXPLICANTUR.

INDEX
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
quæ singulari modo exprimuntur.

IX

INDEX VOCUM

quarum insolita significatio.

E. *Epistolas designat*, P. *Poemata*, A. *Appendicem*.

Cris-

E. Epiſtolas deſignat, P. Poemata, A. Appendicem.

Omni-

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem.

INDEX

PERSONARUM ET RERUM MEMORABILIUM.

E, *Epistolas designat*, P. *Poemata*, A. *Appendicem*, V. *Vitam & seqq.*

Alin-

E. *Epiſtolas deſignat*, P. *Poemata*, A. *Appendicem*. V. *Vitam & ſeqq.*

E. *Epiſtolas deſignat*, P. *Poemata*, A. *Appendicem*. V. *Vitam & ſeqq.*

Ceci

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem. V. Vitam & seqq.

C

CELSUS

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem. V. Vitam & seqq.

ctionis

Con

nomina

E

F

G

E. *Epistolas designat*, P. *Poemata*, A. *Appendicem*, V. *Vitam & sequ.*

H

Hœdi

E. Epiſtolas deſignat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & ſeqq.

I

cæ

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

K

L

E. *Epistolas designat*. P. *Poemata*, A. *Appendicem*, V. *Vitam & seqq.*

M

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

N

O

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

P

Podium

Q

R

Sab-

E. Epiftolas defignat, P. Poemata, A. Appendicem. V. Vitam & feqq.

S

Sæculum

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem. V. Vitam & seqq.

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

E. Epistolas designat. P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

V

Viæ

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

E. Epistolas designat. P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam & seqq.

X

Y

Z

FINIS.

NOI REFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

Vendo veduto per la fede di Revisione, & Approvazione del *P. F. Lauro Maria Picinelli Inquisitore di Verona* nel Libro intitolato : *S. Pontii Meropii Paulini Senatoris, & Consulis Romani Stampato in Parigi in Tomi due* 1685, *come pure Anecdota quæ ex Ambrosianæ Bibliotecæ Codicibus nunc primum eruit Notis, & Disquisitionibus auget Ludovicus Antonius Muratori Stampato in Milano* 1697. non v' esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro; niente contro Prencipi, e buoni Coſtumi, concedemo Licenza a *Dionisio Ramanzini Stampatore in Verona*, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. 29. Nov. 1734.

{ Andrea Soranzo Pr. Rif.

{ Lorenzo Tiepolo Kav. Pr. Rif.

Agoſtino Gadaldini Segr.

